I 8098

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

Sibiu
Biblioteca Centrala

LIMBA ROMÎNĂ

1

ANUL IV
IANUARIE—FEBRUARIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 JUIL 2005

i 8098

-- UEL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

U 1841 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

1

ANUL IV
IANUARIE—FEBRUARIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15562.

890

COMITETUL DE REDACŢIE:

DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. — Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Opera lingvistică şi filologică a lui Moise Gaster 5

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

G. IVĂNESCU, Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare romîneşti din secolul al XIX-lea 19

DESPINA URSU, Probleme de limbă în revista « Romînia literară » din 1855 40

LINGVISTICĂ GENERALĂ

FÎNUŢA ASAN, Despre legătura dintre limbă şi gîndire 51

DISCUŢII

Acad. AL. ROSETTI, Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi 60

G. BELDESCU, Predicatul 65

CRONICĂ

G. BOLOCAN şi C. OTOBÎCU, Creşterea tinerelor cadre — sarcină importantă a comuniştilor 73

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

P. S. KUZNEŢOV, Clasificarea morfologică a limbilor. Editura Universităţii din Moscova, 1954 *(Ariton Vraciu)* 77

GREŞELI DE LIMBĂ ÎN PUBLICAŢII

TEHNICA NOUĂ, nr. 1, 2, 3, 4, 1954 *(I. St. Şaroni)* 83

În legătură cu limba unei publicaţii ştiinţifice *(Dr. A. Chidun)* 86

CONSULTAŢII

Analiza sintactică a frazei *(Emilia Harhoiu)* 89

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

OPERA LINGVISTICĂ ŞI FILOLOGICĂ A LUI MOISE GASTER

DE

D. MACREA

Munca de valorificare a activităţii lingviştilor şi filologilor noştri progresişti din trecut a început să facă unele progrese. A fost valorificată pînă acum opera lui H. Tiktin[1], Gheorghe Şincai[2] şi B. P. Hasdeu[3], în cîteva studii apărute în « Limba romînă » şi în « Studii şi cercetări lingvistice ». Dar sarcina trasată lingviştilor de către Partidul Muncitoresc Romîn[4] de a valorifica rezultatele pozitive ale lingvisticii şi filologiei romîne din trecut nu şi-a găsit încă locul cuvenit nici în planurile de lucru ale institutelor Academiei R.P.R. şi nici în cele ale catedrelor de lingvistică din universităţi. Întocmirea de monografii critice asupra operei lingviştilor şi filologilor noştri din trecut va trebui să ducă la elaborarea unei istorii a lingvisticii şi filologiei romîne, a cărei necesitate este adînc simţită atît pentru pregătirea cadrelor tinere cît şi pentru marile mase cititoare. Singura lucrare de acest fel, « Istoria filologiei romîne » a lui Lazăr Şăineanu[5], se opreşte la anul 1895. De atunci, lingvistica şi filologia noastră au făcut progrese importante care, împreună cu perioada tratată de Şăineanu, se impun să fie valorificate critic din punctul de vedere al ştiinţei marxist-leniniste.

★

Un aspect important al studiului limbii romîne, cu totul neglijat în anii din urmă, este cel al limbii scrierilor noastre vechi, studiu care constituie

[1] Em. Vasiliu, Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin, în « Limba romînă », nr. 1,1954, p. 51 şi urm.; I. Rizescu, Unele contribuţii la reconsiderarea operei lui H. Tiktin, în « Studii şi cercetări lingvistice », nr. 3—4,1954, p. 409 şi urm.

[2] D. Macrea, Gheorghe Şincai, în « Limba romînă », nr. 2, 1954, p. 13 şi urm.

[3] D. Macrea, Opera lingvistică a lui B. P. Hasdeu, în « Limba romînă » nr. 3, 1954, p. 5 şi urm.

[4] Pentru înflorirea lingvisticii în ţara noastră, în ziarul « Scînteia », nr. 2100, 1951.

[5] Lazăr Şăineanu, Istoria filologiei romîne, Bucureşti, ed. a II-a, 1895.

obiectul propriu-zis al filologiei, una dintre ramurile de bază ale lingvisticii. În accepțiunea actuală a termenului, « filologul » nu mai este orice învățat care se ocupă cu studii de limbă, ci acela care studiază monumentele vechi de limbă, stabilește împrejurările în care au fost scrise, legătura ce o au cu alte scrieri similare, relevînd și explicînd particularitățile lor de limbă și care, făcînd toate aceste operațiuni, este cel mai în măsură să aprecieze valoarea istorică, culturală și estetică a scrierilor vechi.

Importanța studiului limbii și literaturii vechi este deplin evidențiată prin amploarea cercetărilor ce se întreprind în acest domeniu în Uniunea Sovietică. Secția de literatură veche a Institutului de literatură rusă al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice a publicat pînă în prezent zece mari volume în care sînt prezentate și studiate monumentele literare din secolele XI—XVII[1]. Secția editează de asemenea o serie intitulată « Monumente literare »[2] vechi, cuprinzînd ediții științifice de popularizare a scrierilor ruseşti vechi, destinate unor cercuri largi de cititori.

În 1950 s-a sărbătorit 150 de ani de la apariția primei ediții a « Cîntecului despre oastea lui Igor », cu care prilej s-a organizat o expoziție a numeroaselor ediții ale textului, iar Academia de Științe a Uniunii Sovietice a publicat o culegere de studii referitoare la importanța acestui vechi monument literar[3].

Dintre numeroasele editări de texte vechi ruseşti și studii de filologie apărute în ultimii ani, mai menționăm « Monumentele din secolele XI—XVII despre cnejii Boris și Gleb »[4], editate de S. A. Bugaslavski, « Pravila rusească »[5] (începutul secolului al XI-lea), editată de acad. B. D. Grekov, « Lexicul letopisețiilor siberiene din secolul al XVII-lea »[6] de O. G. Porogova, « Crestomatie pentru istoria limbii ruse »[7], editată de B. P. Obnorski și S. G. Barhudarov, « Limba documentelor moscovite din secolele XIV—XV »[8], de O. V. Gorskova, « Povestea vremurilor de demult » (Cronica lui Nestor)[9], editată de D. S. Lihacev.

La consfătuirea care a avut loc la Institutul de literatură al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice[10] în ziua de 23 mai 1954, profesorul D. S. Lihacev a susținut un important raport ale cărui concluzii sînt:

---

[1] « Trudî Otdela drevnerusskoi literaturî », 1934 și urm.

[2] « Literaturnîe pameatniki »

[3] « Slovo o polku Igoreve » pod red. Adrianovoi Pereț, A.N.SSSR, M.-L., 1950.

[4] S. A. Bugaslavski, Pam'iatki XI-XVII vv. pro kniaziv Borisa i Gliba. Kiev, 1928.

[5] B. D. Grekov, Russkaia Pravda. Moscova, 1940.

[6] O. G. Porogova, Leksika sibirskih letopisei XVII. Moscova, 1952.

[7] S. P. Obnorski și S. G. Barhudarov, Hrestomatiia po istorii russkogo iazîka. Moscova, 1948—1952.

[8] O. V. Gorșkova, Iazîk moskovskih gramot XIV-XV vekov. Moscova, 1951.

[9] D. S. Lihacev, Povesti vremennîh let. Leningrad, 1950.

[10] D. S. Lihacev, Itoghi i perspektivî izuceniia drevnerusskoi literaturî v svete zadaci postroeniia istorii literaturî, în « Izvestiia Akademii Nauk SSSR » otdelenie literaturî iazîka, tom. XIII, fasc. 5, 1954, p. 414-433.

1. Să se restructureze predarea limbii şi literaturii ruse vechi în învăţământul superior, mărindu-se numărul de ore şi introducîndu-se cursuri şi seminarii speciale.

2. Să se prelungească termenul de aspirantură în literatura rusă veche (actualmente de trei ani) cu cel puţin un an, care să fie folosit pentru studierea limbilor slave şi antice, a paleografiei şi textologiei.

3. Să se intensifice colaborarea cu istoricii.

4. Să se arate în mod critic lipsurile ştiinţei burgheze în domeniul studiului limbii şi literaturii vechi [1].

Programul de lucru formulat de D. S. Lihacev este deosebit de instructiv şi pentru cercetătorii romîni din domeniul limbii şi literaturii noastre vechi. Necesitatea permanentă de a avea cadre pregătite în această direcţie este impusă de faptul că numeroase probleme legate de trecutul nostru cultural şi de monumentele noastre vechi de limbă sînt încă nelămurite.

În ultimii ani, Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a publicat şi continuă să publice, sub conducerea acad. M. Roller, o mare colecţie de documente istorice [2]. Însemnătatea editării acestor documente, dintre care o mare parte se publică pentru întîia oară, este deosebită nu numai pentru istorici, ci şi pentru filologi cărora le revine sarcina să le studieze din punctul lor de vedere.

Limba şi literatura noastră veche au avut în trecut cercetători de seamă: Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, I. G. Sbiera, Grigore Tocilescu, Moise Gaster, Grigore Creţu, Ion Bogdan, Ion Bianu, I. A. Candrea, N. Cartojan şi mulţi alţii, a căror operă trebuie valorificată critic şi continuată în lumina sarcinilor actuale ale filologiei.

Din rîndul acestora ne vom ocupa în cele ce urmează de activitatea lingvistică şi filologică a lui Moise Gaster a cărui contribuţie este, în general, puţin cunoscută marelui public cititor şi care n-a fost just înţeleasă şi preţuită, la noi, în vremea lui.

Lipsa unei monografii critice asupra bogatei activităţi a lui Moise Gaster a constituit o serioasă piedică în cunoaşterea şi aprecierea justă a muncii excepţionale depuse de acest mare savant [3].

Ca şi contemporanul său Hasdeu, Moise Gaster (1856—1939) a fost un savant cu preocupări multilaterale, înzestrat cu o mare pasiune de cercetător şi cu temeinice cunoştinţe despre cultura şi limbile popoarelor antice şi moderne.

Timp de peste 60 de ani, Moise Gaster a lucrat neîntrerupt, deşi în ultima perioadă a activităţii lui îşi pierduse cu totul vederea. Numărul lucrărilor lui

---

[1] D. S. Lihacev, Itoghi i perspectivî izuceniia drevnerusskoi literaturî v svete zadaci postroeniia istorii literaturî, în «Izvestia Akademii Nauk SSSR» otdelenie literaturî i iazîka tom. XIII, fasc. 5, 1954, p. 414—433.

[2] «Documente privind istoria Romîniei» Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1951 şi urm.

[3] Monografia întocmită de Elisabetha Mănescu: Doctor M. Gaster, Viaţa şi opera lui. Bucureşti, 1940, este o lucrare apologetică, fără spirit critic.

se ridică la 282, după cum arată volumul omagial ce i-a fost dedicat de cei mai de seamă filologi, istorici literari, semitologi şi folclorişti europeni şi de peste ocean, cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani [1].

Deşi lucrările de folclorist, istoric literar şi semitolog formează cea mai mare parte a operei lui Gaster, asupra cărora nu ne îndoim că specialiştii vor întocmi studii amănunţite, activitatea lui în domeniul lingvisticii şi filologiei romîne este deosebit de importantă, ea constituind baza formaţiei lui ştiinţifice, care l-a ajutat la interpretarea creaţiilor vechi şi populare romîneşti şi ale altor popoare.

Preocupările filologice şi lingvistice ale lui Gaster au izvorît din dragostea lui, mărturisită cu toate ocaziile, pentru limba romînă şi pentru creaţiile noastre literare vechi şi populare. El a început de tînăr să culeagă manuscrise vechi romîneşti pe care, sporindu-le neîncetat, a ajuns să posede una dintre cele mai mari colecţii de acest fel. Pasiunea pentru cărţile noastre vechi se întîlnea cu a contemporanilor săi M. Eminescu, B. P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, I. Bogdan, care au avut totdeauna pentru Gaster o mare preţuire. Evocînd, către sfîrşitul vieţii, amintirile sale despre Eminescu, Gaster scrie: « Am stat multă vreme în legătură prietenească cu Eminescu. Trebuie să mă mărginesc însă numai la o amintire care mi s-a întipărit în minte, şi anume:

De cîte ori veneam pe la dînsul citeam cu tot dinadinsul manuscriptele cele vechi şi letopiseţi ce le avea şi cîteodată din « Vieţile sfinţilor », căci el nu se sătura de limba veche şi frumoasă din aceste texte. Iar cîteodată cînd dădeam de cîte o frază frumos ticluită, el exclama: Ei, Gaster, ce spui ? Aşa-i că scrie frumos ?

Am stat uniţi mai ales în dragostea pentru limba veche şi el se ferea cît se poate să introducă cuvinte noi. Îmi povestea lupta avută cu studenţii latinişti din Cernăuţi, crescuţi de Aron Pumnul, autorul faimosului « Lepturariu ». Aş putea spune că diata lui a fost: scrieţi romîneşte » [2].

Activitatea ştiinţifică a lui Moise Gaster începe în preajma anului 1875, în perioada cînd latinismul, deşi deţinea încă poziţii oficiale, era discreditat în opinia publică prin avîntul literaturii legate de popor şi prin direcţia ştiinţifică introdusă în lingvistica noastră de B. P. Hasdeu, în care Gaster se încadrează de la primele lui manifestări. El se afirmă de la început ca un cercetător la înălţimea cerinţelor ştiinţifice ale timpului. « Calea ştiinţifică, scrie Gaster, cere ca să plecăm de la fapte şi numai atunci cînd am adunat un număr de fapte să tragem concluziunea » [3]. Ca metodă de interpretare a faptelor, atît în lingvistică cît şi în domeniul folclorului, el foloseşte metoda comparativă istorică, care era cea mai înaintată pentru nivelul de atunci al ştiinţei. Deşi în opera lui Gaster nu se găsesc decît rare formulări asupra

[1] Gaster Aniversary Volume. Edited by Bruno Shindler, Ph. D. în collaboration with A. Marmorstein, Ph. D., Londra, 1936.

[2] Vezi « Extemporalul » revista Liceului « M. Eminescu » din Bucureşti, 1937, nr. 1—2.

[3] Vezi recenzia scrisă de Gaster: Fr. Miklosich, Rumänische Untersuchungen, în « Revista pentru istorie, arheologie şi filologie », 1883, p. 238.

concepției lui teoretice, din felul său de a trata diferitele probleme speciale se vede totuși limpede poziția lui științifică, pozitivă.

Lucrările lui Moise Gaster asupra limbii romîne privesc trei domenii principale: fonetica, istoria limbii și editarea de texte vechi romînești.

Încă la vîrsta de 20 de ani, cînd studia la Breslau, îl găsim pe Gaster printre colaboratorii citați în fruntea revistei lui Hasdeu « Columna lui Traian », alături de A. Papadopol-Calimah, Al. Odobescu, Grigore Tocilescu, G. Dem. Teodorescu, A. D. Xenopol, P. Ispirescu, Dr. A. Marienescu și alții. În anul 1876 publică în această revistă un scurt articol intitulat « Cîteva rectificări la etimologiile greco-turce și maghiare ale lui Roesler » [1], iar în 1877 o recenzie asupra « Dicționarului turco-arabo-persan » al lui Th. Zenker [2]. Tot ca student începe să alcătuiască un dicționar romîn-german, ajutîndu-se de dicționarul romîn-francez al lui Raoul de Pontbriant [3], dar această intenție a lui a rămas nerealizată.

În 1877, după studii făcute la Breslau și Leipzig, avînd de profesor pe marele romanist Gustav Groeber, Gaster își trece doctoratul cu un studiu asupra evoluției velarei *c* în limba romînă [4]. Studiul este atît de bine documentat, încît chiar astăzi, după aproape 80 de ani de la apariția lui, sînt puține lucruri de adăugat în problema tratată. El urmărește evoluția velarei *c* în toate categoriile de cuvinte ale limbii romîne — latine, slave, grecești, turcești, maghiare —, în textele vechi și în toate dialectele limbii noastre. Înainte de Gaster nu se ocupase de evoluția consoanelor în limba romînă decît Friedrich Diez [5], care s-a mărginit numai la elementele de origine latină, și Al. Lambrior într-un mic studiu despre palatalizarea labialelor [6].

Deosebit de caracteristică pentru poziția științifică a lui Gaster este atitudinea lui limpede și hotărîtă în problema ortografiei, problemă atît de dezbătută în istoria culturii noastre, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă astăzi.

Adversar al etimologismului latinist în ortografie, Gaster arată însă că temeiurile istorice și sociale ale Școlii ardelene au fost juste în împrejurările de atunci « cînd falsi învățați — scrie el — călăuziți de sentimente nu tocmai frățești pentru neamul romînesc sau de considerațiuni politice au voit să ascundă sau cel puțin să schimonosească originea poporului și a limbii romîne. Lucru firesc era dar să vie o reacțiune științifică reprezentată de Petru Maior, Clain și Șincai și o reacțiune socială reprezentată de Horia și Cloșca. Ei au luptat

[1] Vezi « Columna lui Traian », 1876, p. 521—524.

[2] Idem, 1877, p. 298—300.

[3] Raoul de Pontbriant, Dictiunaru romîno-francesu. București și Göttingen, 1862.

[4] M. Gaster, Zur rumänischen Lautgeschichte. I, Die guturale Tenuis. Inaugural-Dissertation. Halle, 1878.

[5] Friedrich Diez, Grammatik der romanischen Sprachen. Bonn, 1856—60.

[6] Al. Lambrior, Du traitement des labiales p, b, v, f, dans le roumain populaire, în « Romania », 1877, p. 443—446.

pentru o cauză comună, dar fiecare cu arma sa proprie: primii cu condeiul, ceilalți cu spada »[1].

Temeiurile istorice ale latinismului nu justifică însă nicidecum, după Gaster, etimologismul în ortografie. Scriind etimologic, spune Gaster, se urmărea « să nu mai scriem cum vorbim, ci una să scriem și alta să citim ». «Din momentul acela, adaugă Gaster, în care s-a introdus în alfabet un scop cu totul străin de adevărata chemare a alfabetului, acesta a trebuit să fie paralizat »[1]. Literele alfabetului, așa cum arată istoria lui, « n-au altă misiune decît a fi purtătoarele gîndului și expresiunea materială a sunetelor. Nu se poate adăuga o altă tendință, fără ca principiul scrierii să fie adînc zdruncinat »[2].

În ceea ce privește romanitatea limbii noastre, aceasta nu trebuie dovedită, precizează Gaster, printr-o ortografie etimologică, « căci chiar în haina chirilică ea a fost recunoscută ca limbă romanică, și Diez, fondatorul filologiei romanice, a pus limba romînă încă de pe la 1836 între celelalte limbi romanice »[3]. « Neamul romînesc » — scrie Gaster — « s-a afirmat și n-are nevoie de propteli șubrede cum sînt literele slabe [ŭ și ĭ], iar caracterul limbii romînești, gramatica și dicționarul sînt azi mai presus de orice nedumerire științifică »[4].

Gaster își definește astfel poziția sa în problema ortografiei care este deplin valabilă și astăzi: « a da alfabetului rolul lui adevărat, a scrie numai cîte un semn pentru fiecare sunet: $a = a$, $b = b$, $ă = ă$, totdeauna prin unul și același semn »[5].

La obiecțiunea că ortografia fonetică ar încuraja scrierea dialectală, adică i-ar îndreptăți pe munteni să scrie în graiul lor, pe moldoveni și pe transilvăneni de asemenea în graiurile lor, Gaster răspunde că această teamă nu este îndreptățită, deoarece — arată el în mod just — « noi nu ne aflăm astăzi la începutul unei literaturi, ci avem o literatură romînă destul de bogată, fără ca să existe vreo deosebire marcantă între cărțile romînești scrise în Muntenia, în Moldova sau în Transilvania. Avem deja o limbă *literară* care se ridică deasupra diferențelor dialectale și este expresiunea dezvoltării intelectuale a poporului romîn în întregimea sa. Această limbă, adaugă cu însuflețire Gaster, să o cultivăm și să o lățim peste toate unghiurile țării romînești, făcînd pe toți părtași aceleiași culturi, acelorași simțăminte. Dusă pe aripile literelor, slobodă de orice încătușare ortografică, să devină această limbă purtătoare de cunoștințe noi, de avînturi puternice, de năzuințe înalte și atunci dezvoltarea și propășirea neamului romînesc se va oglindi într-o literatură bogată și înaltă ca a altor popoare mari din Europa »[6].

---

[1] M. Gaster, Originea alfabetului și ortografia romînă. Conferință. București, 1885, p. 38.
[2] Ibidem, p. 40.
[3] Ibidem, p. 40.
[4] Ibidem, p. 41.
[5] Ibidem, p. 41—42.
[6] Ibidem, p. 43.

Analizînd, în două studii intitulate « Stratificarea elementului latin în limba romînă »[1] şi « Elementele nelatine ale limbii romîne »[2], structura istorică a limbii noastre, Gaster susţine, în mod ştiinţific, teza romanităţii limbii romîne. « Elementul constitutiv al limbii romîne, scrie el, este fără îndoială cel latinesc; dar caracteristica lui este modificarea şi dezvoltarea acestui element sub înrîuriri cu totul deosebite de acelea ce au suferit celelalte limbi romanice. Limba romînă ne prezintă în fonologia ei, pe lîngă legi analoage mai cu seamă cu acelea ale dialectelor italiene, încă şi fenomene care se deosebesc de cele observate la celelalte dialecte şi limbi a căror origine comună este limba latină »[3]. Partea esenţială a vocabularului şi părţile esenţiale ale flexiunii sînt, arată Gaster, latine. Pe această bază largă se situează în straturi slabe elementele nelatine, « care nu sînt nici ele străine, deoarece fac parte integrantă din limba romînă, fără de care ea nu este de conceput »[4]. Elementele nelatine au pătruns treptat în limbă ca urmare a împrejurărilor istorice în care a trăit poporul romîn. Care este proporţia exactă a acestor elemente, Gaster se fereşte să o spună, deoarece, arată el, vocabularul limbii romîne nu este adunat în întregime, iar etimologia cuvintelor nu este încă stabilită cu preciziune. Gaster cunoştea bine « Dicţionarul » lui A. de Cihac[5], pe care îl citează în dese rînduri, dar nu se foloseşte de statistica acestuia.

Moise Gaster apreciază teoreticeşte în mod just rolul legilor fonetice în determinarea straturilor de cuvinte de aceeaşi origine după epocile în care au intrat în limbă, altfel fiind tratate, spre exemplu, cuvintele latine moştenite decît cele împrumutate ulterior. Trecînd însă la studiul concret al stratificării cuvintelor latine în limba noastră, el face numeroase greşeli. Astfel, bunăoară, după Gaster, toate cuvintele romîneşti de origine latină comune cu albaneza ar proveni în romînă prin intermediul albanezei, printre acestea chiar cuvinte ca *berbece*, *cal*, *in*, *băşică*. Cuvîntul *lighean*, care e turcesc şi în romînă şi în albaneză, Gaster îl derivă dintr-o formă latină *lagaena*, provenind în romînă de asemenea prin intermediul albanezei.

Pentru cunoaşterea evoluţiei istorice a limbii romîne, Gaster împărtăşeşte însă punctul de vedere înaintat al romanisticii din vremea sa cu privire

---

[1] M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba romînă, în « Revista pentru istorie arheologie şi filologie », anul I, 1883, p. 17—32, 345—356.

[2] M. Gaster, Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen, în « Grundriss der romanischen Philologie », ed. I, Strassburg, 1888, p. 407 — 414. În ediţia a II-a a culegerii lui Groeber, apărută în 1905, studiul lui Gaster este înlocuit cu unul mult mai complet scris de Kr. Sandfeld-Jensen, Die nichtlateinischen Bestandteile im Rumänischen, p. 523—534

[3] M. Gaster, Stratificarea elementului latin în limba romînă, în « Revista pentru istorie, arheologie şi filologie », anul I, 1882, p. 17.

[4] Ibidem.

[5] A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Francfort s/M I: Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes, 1870. II: Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, 1879.

la necesitatea studierii amănunțite a dialectelor suddunărene ale limbii noastre [1].

Studii amănunțite asupra dialectelor limbii romîne din sudul Dunării nu existau în acea vreme, în afară de cele ale lui Franz Miklosich. Ele au fost făcute abia mai tîrziu, îndeosebi de către Gustav Weigand, Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Theodor Capidan. Gaster are meritul de-a fi înțeles importanța acestei probleme, făcînd totuși eroarea de a susține că unele asemănări dintre dialectul dacoromîn și aromîn ca, spre exemplu, palatalizarea labialelor, s-ar datora unor imigrări tardive de păstori aromîni în nordul Dunării [2].

★

Cele mai mari merite în cultura romînească și le-a cîștigat Gaster prin opera lui devenită clasică în materie «Crestomatie romînă» [3], care i-a consacrat numele ca filolog și editor de texte vechi.

Publicînd părți din peste două sute de monumente vechi de limbă, începînd din secolul al XVI-lea pînă la 1830 — tipărituri și manuscrise, multe dintre acestea din urmă necunoscute înainte —, Gaster a urmărit, cum însuși mărturisește, «mersul gradat al dezvoltării limbii romînești, cît și nașterea și propășirea literaturii romînești în decursul veacurilor» [4].

Textele transcrise cu o minuțiozitate deosebită, glosarul și notațiile gramaticale fac din lucrarea lui Gaster un izvor de cea mai mare valoare pentru cunoașterea procesului de formare și dezvoltare a limbii noastre literare. Nici un filolog romîn nu îmbrățișase pînă atunci un cîmp atît de vast de cercetare. «Analectele» [5] lui Cipariu se opresc la anul 1700. Textele publicate de Hasdeu în «Cuvinte din bătrîni» [6] privesc mai ales limba secolului al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea. În afară de B. P. Hasdeu care a publicat, în 1881, «Psaltirea» lui Coresi din 1577 [7], de I. G. Sbiera, care a publicat, în 1885, «Codicele Voronețean» [8], și de I. Bianu, care a publicat,

[1] Vezi M. Gaster: Franz Miklosich, Rumänische Untersuchungen, vol. I. Istro — und Mazedorumänische Sprachdenkmäller, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», 1883, p. 236-238.

[2] M. Gaster, Crestomatie romînă, 1891, p. CVIII—CX.

[3] M. Gaster, Crestomatie romînă. Texte tipărite și manuscrise (sec. XVI—XIX), dialectale și populare cu o introducere, gramatică și un glosar romîno-francez. Leipzig-București, 1891, vol I—II.

[4] Ibidem, p. II (Precuvîntare).

[5] Timotei Cipariu, Crestomatie sau analecte literarie, Blasiu, 1858.

[6] B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, București, Tom. I, 1878, Tom. II 1879, Tom. III, 1881.

[7] Diaconul Coresi, Psaltirea, publicată romînește la 1577 de... Reprodusă cu unu studiu bibliograficu și un glosaru comparativu de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomulu I: Textulu. București, 1881.

[8] Ion al lui G. Sbiera, Codicele Voronețean, cu un vocabulariu și studiu asupra lui. Cernăuți, 1885.

în 1889, în facsimile, « Psaltirea Scheiană » [1], alți filologi romîni, ca Lambrior, Erbiceanu, Tocilescu, publicaseră doar fragmente de limbă veche.

Alături de texte religioase și istorice, Gaster reproduce numeroase texte din cărțile vechi populare, din dialectele aromîn și istroromîn, din graiurile regionale dacoromîne și din literatura populară orală, a cărei limbă, scrie el, este « oglinda neștirbită a graiului viu, neinfluențată și neschimbată, care singură ne permite a urmări dezvoltarea adevărată a limbii romînești » [2].

Această impunătoare lucrare i-a absorbit lui Gaster zece ani de muncă stăruitoare. « Numai acei care s-au îndeletnicit cu o lucrare ca cea de față, mărturisește el, vor ști să prețuiască munca întrupată în această carte; și bătut cum am fost de valurile acestei lumi n-aș fi dus-o la capăt de n-ar fi fost o muncă de dragoste » [3].

Cunoscutul romanist Gustav Weigand apreciază astfel meritele lui Gaster ca autor al acestei lucrări: « Pe lîngă cunoașterea temeinică a întregului material, Gaster posedă simțul practic necesar lingvistului, reușind să realizeze o operă impunătoare, dovadă a unei minunate energii și perseverențe » ; [4] iar romanistul francez Émile Picot scrie în revista « Romania »: « Publicarea acestei culegeri, la care Gaster a lucrat timp de zece ani, poate fi considerată ca un eveniment de toți aceia care se ocupă cu studiul limbilor romanice. Eram îndreptățiți să așteptăm mult de la savantul editor și așteptarea cititorului nu a fost înșelată. Cei care au făcut cercetări asupra vechilor cărți bisericești știu cît sînt ele de rare. Nici una nu este lipsită de mutilări, încît uneori este foarte greu să-i afli titlul și să identifici ediția. Manuscrisele, al căror catalog n-a fost încă întocmit, nu au fost mai puțin maltratate. Îți trebuie un adevărat curaj pentru a scormoni volumele prăfuite, adunate în muzeele din București și în Biblioteca Academiei Romîne. În așteptarea ca aceste colecții să fie descrise cum se cuvine, Gaster are marele merit de a le fi cercetat; mai mult, el a adunat o serie importantă de lucrări tipărite și manuscrise și a extras din bibliotecile publice și din propria sa colecție un ansamblu de texte de cea mai mare valoare » [5].

Primită cu astfel de elogii de către specialiștii străini, « Crestomatia » lui Gaster a fost întîmpinată la noi în țară nu numai cu răceală, ci de-a dreptul cu ostilitate, izvorîtă atît din considerațiuni naționaliste, cît și din lipsa de înțelegere pentru lucrări de acest fel. În această privință este cu totul caracteristic raportul ridicol făcut, în numele comisiei de premiere a secției literare a Academiei Romîne, de către academicianul din acea vreme, Nicolae Ionescu. Neînțelegînd nimic din natura lucrării, Nicolae Ionescu a văzut în ea doar o

[1] Psaltirea Scheiană, publicată de I. Bianu. Tom. I: Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577). București, 1889.

[2] M. Gaster, Crestomatie romînă, 1891, p. IV (Precuvîntare).

[3] M. Gaster, Crestomatie romînă, 1891, p. XII (Precuvîntare).

[4] Vezi G. Weigand, în « Zeitschrift für romanische Philologie », XVI Band, 1892, 1—2 Heft, p. 165—168.

[5] Vezi Émile Picot, în « Romania », 1892, p. 113.

compilație. El scrie : « din cele 1029 pagine ce compun cartea, 754 pagine sînt extrase din texte și documente, 186 formează un glosar, 33 pagine gramatica, 50 introducere și 6 pagine precuvîntare: prin urmare numai vreo 50 de pagine sînt proprii ale autorului. El nu spune cum s-a format limba romînă, cum s-a dezvoltat înainte de a fi opresă de slavoni, ci vorbește de ea numai de la anul 1560, de cînd s-a scuturat de influența slavă. Prin urmare, încheie raportorul, cartea fiind mai mult o compilare, nu poate fi premiată » [1]. Aprecierile lui Nicolae Ionescu au fost împărtășite de întreg forul academic al vremii în care mentalitatea latinistă și șovină era încă dominantă, « Crestomatia » fiind respinsă de la premiere, după cum arată procesul verbal al ședinței, « prin sufragiul tuturor membrilor prezenți ai comisiunii » [2].

Desigur, opera lui Gaster ca editor de texte vechi nu este lipsită de greșeli de amănunt în ceea ce privește transcrierea unor forme și datarea unor texte [3]. Dar asemenea lipsuri sînt explicabile într-o lucrare de acest fel. Greșeli de transcriere ca și de datare a făcut și Hasdeu [4]. Aceste mici umbre ale « Crestomatiei » nu pot întuneca însă lumina pe care ea o aruncă asupra trecutului nostru cultural. După mai bine de șaizeci de ani de la apariția ei, această lucrare este indispensabilă pe masa de lucru a oricărui cercetător al limbii și literaturii noastre vechi. Ca și Hasdeu, prin « Cuvinte din bătrîni », Gaster a dat prin « Crestomatia » sa un mare impuls culegerii și publicării textelor noastre vechi de limbă. Printre operele care au continuat munca lui Hasdeu și Gaster în acest domeniu, amintim în primul rînd impunătoarea « Bibliografie romînească veche » a lui I. Bianu și Nerva Hodoș [5].

O latură importantă a activității lui Gaster ca om de știință, asupra căreia credem necesar să insistăm, este patriotismul lui militant. Gaster a iubit cu pasiune pămîntul romînesc, trecutul nostru istoric, exprimîndu-și cu fiecare prilej prețuirea pentru calitățile poporului nostru și încrederea în viitorul lui.

« Cartea aceasta — scrie Gaster în 1883, în prefața lucrării sale « Literatura populară romînă » — are ca scop principal modificarea opiniunii generale în favoarea noastră, despre starea culturală a poporului romîn, adică de a arăta că poporul nostru stă pe aceeași înălțime a culturii pe care stau celelalte popoare ale occidentului » [6].

[1] Vezi « Analele Academiei Romîne », secția literară, seria II, anul XV, ședința din 8 martie 1893, p. 239.

[2] Ibidem, p. 239.

[3] Vezi recenzia lui Aron Densusianu în revista « Critică literară » Iași, 1893, p. 163-178.

[4] Vezi Demostene Russo, Studii bizantino-romîne. București, 1907 și Studii și critice, București, 1910.

[5] Bibliografia romînească veche. București, vol. I (1508-1716), 1903, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș; vol. II (1716-1808), 1910, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș; vol. III (1809-1830), fasc. 1 și 2, 1912-1936, publicat de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu; vol. IV (Adăogiri și îndreptări), 1944, publicat de Ioan Bianu și Nerva Hodoș.

[6] M. Gaster, literatură populară romînă, București, 1883, prefață, p. V.

« Poporul romîn, continuă Gaster, a şezut la aceeaşi masă deopotrivă cu toate celelalte popoare moderne, s-a hrănit cu acelaşi nutremînt, s-a adăpat dintr-acelaşi izvor şi literatura populară romînă formează o verigă în lanţul de aur ce leagă popoarele între dînsele » [1].

Această dragoste caldă pentru cultura noastră populară, pentru limba veche a cărţilor bisericeşti, a hrisoavelor şi cronicilor şi munca lui închinată culturii noastre n-au putut totuşi înfrînge miopia şovină a unor contemporani care l-au prigonit pe Gaster pentru unicul motiv că era evreu. În raportul făcut Academiei despre « Literatura populară romînă » — care este cea dintîi istorie ştiinţifică a literaturii noastre populare şi a cărei valoare a fost recunoscută chiar de la apariţie de romanistul danez Kristian Nyrop ca fiind o mare noutate în domeniul cunoaşterii literaturilor romanice [2], — raportorul academic se arată surprins de afirmaţia lui Gaster că poporul romîn ar sta pe aceeaşi treaptă de cultură cu celelalte popoare, deoarece — scrie el în raport — « aceasta poate fi adevărat numai cu referire la clasele inferioare ale poporului unde, în genere, la toate naţiunile, cultura intelectuală cu greu şi puţin străbate » [3].

Dar atitudinea cea mai ostilă faţă de Gaster a avut-o politicianul liberal Dimitrie Sturdza, cunoscut prin vederile lui politice înguste şi prin caracterul lui meschin. Sturdza susţinuse că numele topice *Turnu-Severin* şi *Caracal* ar proveni de la numele împăraţilor romani Severus şi Caracalla. Într-o conferinţă publică ţinută în 1885, Gaster a rectificat aceste etimologii naive, arătînd că *Severin* este cuvîntul slav *severinŭ*, care înseamnă « de nord » sau « de miază-noapte » (deci *Turnu-Severin* înseamnă « turnul de la nord » sau « de la miază-noapte »), iar *Caracal* este un nume de origine cumană, însemnînd « turnul sau cetatea neagră » (*kara* « negru », *kale* « turn, cetate ») [4]. Contrariat de această argumentare ştiinţifică, Dimitrie Sturdza, pe atunci ministru al învăţămîntului în guvernul liberal, îl expulzează din ţară pe Gaster, care, fiind evreu, deşi se născuse şi crescuse în Romînia, nu se bucura, după legile de atunci ale ţării, de cetăţenia romînă. Expulzarea s-a făcut de o dată cu a altor cîţiva intelectuali evrei şi cu a unui grup de şase ziarişti romîni din Transilvania (N. Ciurcu, A. Ciurcu, I. Droc Bănciulescu, Ocăşeanu, Secăşeanu, Corneanu) [5] care îşi căutaseră refugiu politic în vechiul regat. Din calcule personale de politician înrăit, Dimitrie Sturdza n-a ţinut seama nici de patriotismul transilvănenilor, nici de devotamentul lui Gaster pentru poporul şi cultura noastră, ci i-a obligat pe toţi să părăsească ţara în decurs de 24 de ore.

---

[1] M. Gaster, Literatura populară romînă. Bucureşti, 1883, prefaţă, p. VI.

[2] Vezi recenzia scrisă de Kristian Nyrop în revista « Romania » 1885, reprodusă şi în traducere romînească în revista « Contemporanul », mai-iunie 1885, p. 463-470.

[3] Vezi « Analele Academiei Romîne » secţia literară, anul V, 1883, şedinţa din 10 aprilie.

[4] M. Gaster, Nomenclatura topică a judeţului Vîlcea, în « Buletinul Societăţii Geografice Romîne », 1885, p. 115—138.

[5] Vezi Elisabetha Mănescu, Dr. M. Gaster. Viaţa şi opera sa. Bucureşti, 1940 p. 51, 53.

Hotărîrea de expulzare a lui Gaster a fost determinată desigur şi de sentimentele democratice ale acestuia care era colaborator la periodicele progresiste ale vremii: « Contemporanul » şi « Drepturile omului ».

Ziarul « Drepturile omului » din 22 octombrie 1885 descrie astfel scena plecării lui Gaster din ţară: « Timpul plecării apropiindu-se, un mare număr de persoane au ocupat peronul gării de la un capăt la altul. Dl. dr. Gaster purta pe pieptul său, cu multă mîndrie, medalia « Bene-merenti » ce i-a fost oferită pentru meritele sale literare. Dl. Ioan Anastasiade a venit să-l salute pe dl. Gaster; dînsul l-a sărutat zicîndu-i: « Sper că te vei întoarce în curînd; ştiu că inima d-tale simte romîneşte ».

Plînsetele părinţilor, copiilor, soţiilor şi rudelor au produs asupra numerosului public o impresie penibilă »[1].

Stabilit, după expulzare, la Londra, Gaster continuă să poarte acelaşi interes activ problemelor culturii romîneşti. În scrisul şi activitatea sa publică nu s-a manifestat nici o dată vreo urmă de resentiment la adresa ţării şi nici chiar a oamenilor care l-au îndepărtat de un pămînt pe care l-a iubit cu pasiune. Dimpotrivă, Gaster a continuat să scrie în publicaţiile din străinătate despre creaţiile folclorice ale poporului nostru, să copieze texte vechi romîneşti din bibliotecile străine şi să vorbească despre ţara noastră cu aceeaşi dragoste ca şi înainte. În marea colecţie « Grundriss der romanischen Philologie », editată de Gustav Groeber cu colaborarea celor mai de seamă romanişti ai timpului, Gaster publică, sub titlul « Literatura romînă » [2], un lung studiu asupra literaturii noastre vechi, religioase, istorice şi populare, care în acea vreme era puţin cunoscută în străinătate sau greşit prezentată prin lucrări ca cea a lui W. Rudow [3], apărută cu cîţiva ani înainte de lucrarea lui Gaster. Dar nici în limba romînă nu existau pe acea vreme decît slabe încercări de istorie a literaturii romîne, ca cele publicate de Aron Densusianu [4], V. A. Urechea [5], I. Nădejde [6] sau Alexandru Philippide [7]. Gaster are şi în această privinţă meritul deosebit de a fi dat lumii ştiinţifice din străinătate cea dintîi istorie ştiinţifică a literaturii noastre de pînă la 1830.

Moise Gaster a ţinut permanent legături ştiinţifice cu ţara urmărind îndeaproape dezvoltarea mişcării lingvistice din Romînia asupra căreia a publicat, în 1897, un documentat studiu în revista lui Karl Vollmöller « Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie », în care ana-

[1] Vezi ziarul « Drepturile omului » din 22 octombrie 1885.

[2] M. Gaster, Geschichte der rumänischen Literatur, în « Grundriss der romanischen Philologie », heraussgegeben von G. Groeber, Band II, Abt. III, Strassburg, 1901, p. 262-428.

[3] W. Rudow, Geschichte der rumänischen Schriftums bis zur Gegenwart. Wernigerode, Leipzig, 1892—1894.

[4] Aron Densusianu, Istoria limbii şi literaturii romîne. Iaşi, 1885.

[5] V. A. Urechea, Schiţă de istoria literaturii romîne, partea I, Bucureşti, 1885.

[6] I. Nădejde, Istoria limbii şi literaturii romîne. Iaşi, 1886.

[7] Alexandru Philippide, Introducere în istoria limbii şi literaturii romîne. Iaşi 1888.

lizează toate lucrările de lingvistică şi filologie apărute la noi între 1891—1896.

În 1893, Gaster pregăteşte, pe baza manuscrisului descoperit la British Museum, o ediţie a « Tetraevanghelului lui Radu de la Mănicești », care i se tipăreşte în ţară în 1895, dar care, din motive meschine, a fost difuzată abia în 1929 sub titlul greşit de « Tetraevanghelul diaconului Coresi ».

Cercetător neobosit al culturii noastre vechi şi populare şi patriot nedezmințit, Gaster publică, după plecarea lui din ţară, zeci de studii despre cultura romînească veche şi despre folclorul romînesc, şi ţine, în special în timpul primului război mondial, numeroase conferinţe despre drepturile naţionale ale poporului romîn.

Ca o recunoaştere a marilor servicii aduse ţării noastre în străinătate, Gaster este invitat oficial în ţară, în 1921, de către Ministerul Cultelor din acea vreme.

Primit cu onoruri oficiale, Gaster ţine, cu acest prilej, în principalele oraşe ale ţării, o serie de conferinţe despre cercetările lui asupra folclorului romînesc, presa timpului înregistrînd vizita sa ca un eveniment de seamă prin numeroase articole şi fotografii.

Aceeaşi satisfacţie i-o acordă mai tîrziu şi Academia Romînă, care, în 1929, îl alege cu unanimitate de voturi membru onorar [1].

În răspunsul lui de mulţumire către Academie, Gaster spune: « Aceasta este răsplata cea mai mare pentru o muncă fără preget desfăşurată în cursul acestei vieţi plină de dor şi dragoste pentru limba şi literatura romînească » [2].

Printre ultimele manifestări de dragoste ale lui Gaster pentru cultura romînească, menţionăm acceptarea propunerii făcute, în 1936, de Nicolae Titulescu de a ceda bogata lui colecţie de cărţi şi manuscrise vechi, religioase, istorice şi populare Academiei Romîne, pentru o sumă foarte modestă în raport cu ofertele ispititoare pe care le primise de peste ocean [3].

Gaster nu s-a despărţit de comoara lui de manuscrise cu inimă uşoară. « Pentru mine, scrie el, aceste manuscripte reprezintă mai mult decît numai cuprinsul lor. Ele au fost tovarăşii mei de pribegie! În cursul acestor cincizeci de ani în care au stat cu mine aici erau pentru mine un izvor de alintare sufletească; le-am citit şi răscitit şi de cîte ori le citeam sau mi se citeau [după ce orbise], spuneam prietenului meu: « Acum sîntem acasă ».

Bine că s-au întors acum acasă, decît să rămînă în străinătate. Asta îmi este mîngîierea. Ştiu de asemenea că acolo vor fi, pe de o parte, îngrijite cu aceeaşi dragoste cu care le-am îngrijit eu aici, pe de altă parte, după cum ne-am în-

[1] Vezi « Analele Academiei Romîne », secţia literatură, seria III, şedinţa din 30 mai 1929.

[2] Vezi « Analele Academiei Romîne », secţia literatură, seria III, şedinţa din 20 septembrie 1929.

[3] Vezi Dan Simonescu, Colecţia de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Romîne, în « Viaţa Romînească », anul 32 (1940), p. 26-32.

ţeles, ele vor rămîne nedespărţite, vor forma un bloc şi vor rămîne în veci « Colecţia Gaster » [1].

Cele aproape 750 de texte ale « Colecţiei Gaster », dintre care cea mai mare parte nu au fost publicate, constituie un izvor preţios pentru cercetătorii trecutului nostru cultural. « Voi fi fericit, scrie Gaster, să ştiu că şi colecţia mea le va fi de ajutor, spre binele ţării şi spre propăşirea ştiinţei romîneşti » [2].

Moise Gaster a murit în 1939, la vîrsta patriarhală de 83 de ani, într-o împrejurare simbolică. El se ducea la Cambridge unde urma să ţină o conferinţă despre folclorul romînesc [3]. Ultimul act al vieţii lui a fost închinat ţării pe care a fost silit să o părăsească, dar pe care el a considerat-o totdeauna ca adevărata lui patrie.

În lumina sarcinilor de astăzi ale studiului limbii şi literaturii noastre vechi, lucrările temeinice făcute cu răbdare şi competinţă de savanţi ca Gaster îşi păstrează o mare actualitate. Deşi de la apariţia lor au trecut zeci de ani, ele nu s-au învechit, seriozitatea cu care au fost lucrate putînd servi nu numai de îndemn ci şi de model, pentru cei care trebuie să întocmească astăzi astfel de lucrări.

Activitatea filologică a lui Gaster, patriotismul lui statornic şi actualitatea permanentă pe care preocupările lui o au în cultura noastră îi menţin cu cinste locul pe care el a reuşit să şi-l cucerească în istoria dezvoltării noastre culturale.

---

[1] Vezi Dan Simonescu, Colecţia de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Romîne, în « Viaţa Romînească », anul 32 (1940), p. 27.

[2] Ibidem, p. 28.

[3] Vezi N. Cartojan, Amintiri despre Gaster, în A. Pann, Povestea vorbei, Craiova, 1943, ed. a II-a.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

ÎNDRUMĂRI ÎN CERCETAREA MORFOLOGIEI LIMBII LITERARE ROMÎNEŞTI DIN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

G. IVĂNESCU

§ 1. S-a arătat de mai multe ori că cercetarea limbii literare romîneşti, în special a celei moderne, a fost lăsată de lingviştii romîni pe ultimul plan. Nu avem încă o lucrare în care să se fi înregistrat şi clasificat faptele cronologic şi după natura lor, şi în care să se fi încercat a se prinde, măcar în linii mari, formarea şi evoluţia limbii literare romîneşti. Nu sîntem lămuriţi nici măcar asupra perioadelor de dezvoltare a limbii noastre literare, şi cu atît mai puţin asupra limitelor dintre ele, deşi se pare că toată lumea face distincţie între o limbă veche şi una nouă. Epoci întregi din dezvoltarea limbii noastre literare stau complet necunoscute şi astăzi în faţa noastră, singura epocă mai bine cunoscută fiind aceea a secolului al XVI-lea.

Cîteva observaţii interesante despre epocile ulterioare a făcut G. Ibrăileanu în cursurile sale netipărite, de « Istoria literaturii romîne moderne » ţinute la Universitatea din Iaşi, începînd din 1909, în special în cel închinat epocii 1780—1840, pe care criticul ieşean o numea epoca Conachi. Din nefericire, Ibrăileanu n-a avut timpul necesar pentru a înjgheba un text definitiv al cursurilor sale universitare; în ce priveşte cursul pomenit, ca şi cel consacrat epocii dintre 1840 şi 1880, numită de Ibrăileanu epoca Alecsandri, sîntem obligaţi a pleca numai de la textul redactat şi litografiat de acad. I. Iordan în 1909—1911, pe cînd era student al Universităţii din Iaşi. Editările litografice ulterioare ale acestor cursuri reiau de fapt acest text, aşa încît numai datorită muncii din anii de studenţie ai acad. I. Iordan s-a pus la îndemîna contemporanilor şi s-a salvat pentru posteritate un adevărat monument de gîndire în domeniul istoriei limbii noastre literare şi al literaturii romîneşti moderne. Periodizarea justă a literaturii noastre, clasificarea scriitorilor din fiecare epocă după carac-

teristicile operelor lor şi explicarea acestor opere prin apartenenţa de clasă a scriitorilor constituie numai unele din calităţile cursurilor de istorie literară ale lui Ibrăileanu. Cu revizuiri de ordin formal şi cu unele completări necesare pentru o operă atît de veche, aceste cursuri ar trebui astăzi tipărite, pentru toată bogăţia de idei cuprinsă în ele şi pentru viziunea originală şi în mare parte justă asupra dezvoltării literaturii noastre moderne. Acolo Ibrăileanu a trasat şi o istorie a limbii literare romîneşti, care, deşi cere corectări şi completări, rezolvă unele probleme ale dezvoltării limbii literare romîneşti.

Ceva mai tîrziu, după primul război mondial, O. Densusianu, în cursuri de asemenea netipărite, ţinute la Universitatea din Bucureşti, despre « Evoluţia estetică a limbii romîne », s-a ocupat cu un domeniu de fapte mai restrîns: numai cu aspectele estetice ale limbii literare romîneşti, nu şi cu însăşi formarea şi evoluţia acestei limbi literare, în « materialitatea » ei. Este drept că, după cercetătorul pomenit, nu se poate face distincţie între faptele lingvistice considerate în « materialitatea » lor şi valorile estetice ale acestor fapte, adică utilizarea lor estetică, întrucît, după părerea sa, s-au impus scriitorilor şi mulţimilor numai acele fapte de limbă care erau simţite de toţi ca mai frumoase. Dar, oricum a gîndit Densusianu asupra limitelor esteticului în limbă, el s-a ocupat mai ales de fapte marginale istoriei limbii literare, întrucît înainte de toate trebuie studiat sistemul lingvistic, organismul lingvistic în evoluţia sa, şi apoi valorile estetice ale diferitelor elemente ale acestui sistem, măiestria cu care aceste elemente sînt utilizate de diferiţii scriitori sau de indivizii vorbitori. Valorile estetice ale faptelor de limbă şi elementele limbii care au numai o funcţie estetică nu pot fi stabilite decît după ce s-a fixat şi descris organismul însuşi al limbii, şi de aceea încercarea lui Densusianu de a trasa liniile evoluţiei estetice a limbii romîne n-a dus la rezultatele la care duce de fapt, făcută mai sistematic.

O serie de interesante observaţii asupra limbii literare romîneşti din epoca modernă găsim şi la acad. Iorgu Iordan, « Limba romînă actuală », ed. a II-a, Bucureşti, [1947], deşi autorul îşi propusese să studieze numai limba romînă dintre cele două războaie mondiale. Multe din constatările făcute de autor sînt de fapt valabile şi pentru limba literară din secolul al XIX-lea, şi-şi găsesc adevărata explicaţie numai în cadrul proceselor care au avut loc în limba literară din acel timp. Astfel, ca să dau cîteva exemple, faptul constatat de I. Iordan, p. 29 — 31, că numai neologismele terminate în *-agiu* (ca *avantagiu*) au şi forme de origine franceză, terminate în *-aj* (ca *avantaj*), nu şi neologismele terminate în *-egiu* (ca *privilegiu*), se explică prin uzul unor scriitori din secolul trecut, care au întrebuinţat formele în *-aj* alături de cele în *-egiu*, şi care vor trebui identificaţi. E semnificativ faptul că *-aj* se găseşte şi la un scriitor ca Heliade Rădulescu, care, ca un italienizant ce era, ar fi trebuit să prezinte numai forme în *-agiu*. Tot aşa, faptul că verbe neologisme de origine latină şi romanică, precum *a prefera* şi *a preferi*, *a repeta* şi *a repeţi* etc.

(v. p. 130—131), au o dublă formă, adică o dublă conjugare, I-a şi a IV-a deşi în latină erau de a III-a, se explică prin diversele curente de adaptare a neologismelor, care s-au manifestat la noi în veacul trecut: formele în *-a*, de origine franceză, se datoresc scriitorilor ce au reprezentat această influenţă, iar celelalte, în *-i*, se explică, cum a arătat însuşi I. Iordan, prin intelectualii care luau ca model cuvintele romîneşti populare înrudite: *a suferi* şi *a peţi*. Şi dacă Heliade Rădulescu propunea (vezi mai jos, § 5) forma întrucîtva deosebită de cea de azi *a repeti*, vom găsi la Maiorescu, « Critice », 1874, p. 328: forma de azi: *s-au repeţit*. Va trebui să căutăm, printre scriitorii veacului trecut, pe cei care au reprezentat în scrisul romînesc tendinţele despre care am vorbit aici. Adesea acad. Iordan însuşi citează, alături de faptele de limbă contemporane, şi fapte din limba literară a secolului trecut, cum vom avea ocazia să constatăm mai jos.

Recent, Tudor Vianu a publicat, în revista « Limba romînă », 1954, nr. 4, un luminos articol intitulat: « Din problemele limbii literare romîne a secolului al XIX-lea », în care s-au arătat mai clar ca oricînd unele din liniile principale de dezvoltare a limbii literare romîneşti în secolul al XIX-lea.

Lucrarea mai veche, a lui P. V. Haneş, « Dezvoltarea limbii literare [romîneşti] în prima jumătate a secolului al XIX-lea », Bucureşti, 1904, retipărită fără schimbări în 1927, cuprinde un material destul de bogat, dar autorul nu l-a clasificat şi explicat bine întotdeauna şi n-a tras concluziile care se impuneau: liniile generale ale dezvoltării limbii literare din secolul al XIX-lea au rămas în multe privinţe neclare şi după aceea.

Îndreptările metodologice ce vor fi expuse aici constituie o examinare de metode şi o trasare a unui plan de muncă şi pentru autor. Drept vorbind, nici nu avem a face numai cu nişte indicaţii metodologice. O lucrare ca cea de faţă are şi alt rost: ea trebuie să dea indicaţii asupra faptelor care trebuie culese din texte. Şi întrucît această lucrare se limitează numai la faptele morfologice, care nu sînt prea numeroase, se poate încerca aici chiar o enumerare a celor mai importante dintre ele sau a unora care reprezintă tipuri diverse. Procedînd astfel, lucrarea de faţă va deveni şi mai folositoare cercetătorilor limbii literare romîneşti din secolul al XIX-lea. Se va vedea însă că esenţialul nu e numai înregistrarea şi clasificarea acestor fapte. Va trebui să se procedeze şi la explicarea lor, şi atenţia noastră se va îndrepta şi asupra acestui fapt, cu atît mai mult cu cît în această privinţă sînt necesare îndrumări metodologice în sens strict, căci complexitatea faptelor îngreunează foarte mult posibilitatea de explicare. De aceea lucrarea de faţă, cu tot caracterul ei metodologic, se transformă de fapt într-o lucrare , — e drept că provizorie, — asupra morfologiei limbii literare romîneşti a secolului al XIX-lea.

§ 2. Timp de aproape un secol de pe la 1780 pînă pe la 1880, limba literară romînească a fost supusă unui proces de perfecţionare şi îmbogăţire

din partea scriitorilor romîni, care încercau să exprime în ea gîndirea şi sentimentele omului modern, ceea ce a dus la multe schimbări ale limbii literare. Nu e acum timpul să arătăm bazele sociale ale acestor transformări lingvistice. Vom spune numai că în aceeaşi epocă s-a petrecut şi lupta de înlăturare a feudalismului şi de creare a statului burghez romîn. Luînd ca model limbile literare ale popoarelor cu o cultură mai veche, scriitorii din acel timp căutau să creeze din limba romînească un instrument cît mai adaptat pentru comunicare şi expresie. Modul în care însă aceşti scriitori credeau că trebuie schimbată şi îmbogăţită limba literară, varia mult de la unul la altul şi s-a cristalizat în fiecare provincie în curente deosebite, adesea chiar în cadrul aceleiaşi provincii în mai multe curente. Toţi îşi puneau problema creării limbii literare unitare a poporului romîn, adică a limbii naţionale, încă neexistentă pînă atunci, dar fiecare o înţelegea altfel. Prin traduceri, prin opere originale, prin manuale şcolare, prin textele de legi, prin presă, prin gramatici şi dicţionare chiar, fiecare curent îşi realiza limba pe care o voia, iar masele de intelectuali din fiecare provincie îşi însuşeau în mare parte modul de a vorbi şi de a scrie al reprezentanţilor cu autoritate ale curentelor de limbă ce se luptau unul cu altul. Oricît de aberante erau unele dintre aceste sisteme, susţinătorii lor nu s-au putut abate total de la limba poporului, care constituia baza pe care se ridica orice sistem. Din toată această frămîntare, din toată această luptă a ieşit, spre sfîrşitul epocii pomenite, o limbă literară nouă, acceptată cu mici variaţii de toată lumea. Cum era şi de aşteptat, au învins curentele care reprezentau bunul simţ, adică acelea care nu nesocoteau de loc limba poporului. Această limbă, care a rămas după aceea relativ neschimbată, e limba pe care o vorbim şi o scriem şi astăzi, e limba literară modernă. Cel care vrea să studieze morfologia acestei limbi studiază de fapt formarea limbii literare romîne moderne, limbii romîne naţionale.

Metoda primă, fundamentală a cercetării limbii literare a secolului al XIX-lea se reduce la o comparaţie între limba nouă şi cea veche. Studiile de pînă acum asupra limbii noastre literare se mărginesc de obicei a descrie formele limbii vechi, fără raportarea la cele moderne, sau formele limbii moderne, fără raportarea la cele vechi. De aceea ele nici n-au constatat procesele care au avut loc la începutul limbii moderne, cu atît mai puţin au arătat ele geneza formelor caracteristice limbii noi sau timpul pătrunderii acestor forme între normele limbii literare. Numai cine ştie că în limba veche erau normale şi singurele întrebuinţate fapte ca *ei cînta*, *ei vedea*, *el au făcut* etc., poate să vadă că, în trecerea de la limba veche la cea nouă, au avut loc unele schimbări morfologice ale imperfectului şi perfectului compus. El va căuta apoi să stabilească timpul şi locul apariţiei acestor schimbări ale limbii literare, — aceasta înseamnă a arăta la ce scriitori au apărut ele întîi şi în ce scrieri ale lor, — şi după aceea va căuta să arate geneza acestor schimbări. Cel care studiază morfologia limbii literare romîneşti din epoca modernă,

de altfel întocmai ca şi cel care studiază fonetica, sintaxa şi lexicul, va putea apoi arăta direcţiile generale ale schimbării morfologice a limbii. Noi vom căuta să luăm în discuţie aici mai ales faptele morfologice neglijate pînă astăzi de lingviştii romîni sau acelea asupra cărora avem de spus lucruri noi, şi vom încerca să le dăm o explicaţie, să arătăm sensul apariţiei şi succesului lor în limba literară. Procedînd astfel, nu numai vom atrage atenţia cercetătorilor asupra unor fapte esenţiale din dezvoltarea limbii romîne literare, dar vom da şi un exemplu practic de metodologie a acestor cercetări.

Practic, comparaţia limbii noi cu limba veche, se reduce pentru orice cercetător care parcurge textele din secolul trecut, la două operaţii: pe de o parte, la constatarea deosebirilor dintre limba textelor şi limba mai veche, care trebuie bine cunoscută, pentru a se putea vedea cum a luat naştere cea nouă; pe de alta, la constatarea deosebirilor dintre limba textelor şi limba de azi. Deosebirile faţă de limba veche se explică fie prin pătrunderea în limba literară a unor fapte de limbă care pînă atunci fusese numai populare sau familiare, fie prin împrumut din vreo limbă străină de cultură, fie prin însuşi actul de creaţie al unui scriitor sau gramatic. (Şi această ultimă ipoteză, care pare pentru moment curioasă, se verifică în unele cazuri). Deosebirile faţă de limba de azi se explică fie ca o transmisiune din limba veche, în virtutea tradiţiei literare, — şi se va constata că limba literară a secolului al XIX-lea merge în atîtea privinţe cu limba veche, — fie prin pătrunderea în limba scrisă, cu sau fără intenţia de a deveni literare, a unor fapte populare, fie prin modul divers de a adapta neologismele sau de a crea elemente lingvistice noi. Extragerea materialelor trebuie făcută pe baza operelor tuturor scriitorilor importanţi, dar şi pe baza manualelor şi a periodicelor, a textelor de legi, a proclamaţiilor etc., pentru că numai în felul acesta se va putea constata pînă la ce dată se mai utiliza un fapt din limba veche şi la ce dată apar în limba literară inovaţiile ce caracterizează limba modernă. Vor trebui cercetate şi gramaticile care au avut mare influenţă asupra publicului, precum e aceea a lui I. Heliade-Rădulescu (« Gramatică romînească », [Sibiu], 1828).

Două sînt marile probleme pe care le pune procesul complicat de trecere de la limba veche la limba nouă : 1) cum s-a produs modernizarea limbii, adică transformarea ei într-un instrument de comunicare şi expresie, care, rămînînd cît mai apropiat de limbajul poporului, să fie totuşi la înălţimea culturilor moderne; şi 2) cum s-a produs unificarea limbii, cu toate că s-a plecat de la o limbă literară deja diferenţiată pe regiuni şi cu toate că încercările de modernizare s-au făcut adesea în sens divergent. Aceste două probleme sînt determinate de cele două mari procese care le putem distinge în dezvoltarea limbii literare din acel timp. Cele două probleme însă nu se pot trata separat, cum nici cele două procese nu se pot separa de fapt unul de altul. O separare a lor nu este posibilă decît în idee şi e dictată de nevoia de organizare, de sistematizare a materialului, de nevoia de a vedea sensul dezvoltărilor. Pînă

acum însăşi trecerea de la limba veche la cea nouă a fost neglijată de unii cercetători. Sperăm că faptele invocate în lucrarea de faţă vor convinge pe oricine că epoca despre care am vorbit separă două faze fundamentale ale limbii noastre literare. S-a crezut pînă acum că procesul de modernizare a limbii a fost aproape exclusiv de ordin lexical şi a constat mai ales din împrumutarea a nenumărate neologisme şi din crearea a nenumărate calcuri lingvistice. Vom arăta aici că această modernizare a avut loc şi pe plan morfologic. Procesul de unificare a limbii romîneşti, care are loc în secolul al XIX-lea, de asemenea a fost neglijat de unii cercetători, anume de acei care, ca J. Byck « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1—2, p. 32 (în articolul « Vocabularul ştiinţific şi tehnic în limba romînă din secolul al XVIII-lea ») pun în secolul al XVIII-lea « desăvîrşirea acestei unificări ». De fapt în secolul al XVIII-lea limba literară romînească era diferenţiată după regiuni, deşi cărţile bisericeşti tipărite, precum şi alte tipărituri, din Ardeal şi Moldova, prezentau unele fenomene ale limbii literare întrebuinţate pînă atunci numai în Muntenia. Am vorbit şi altă dată (« Problemele capitale ale vechii romîne literare », p. 66—137), despre dialectele literare romîneşti care există pînă pe la 1880. Trecerea de la limba veche la limba nouă nu se poate înfăţişa înaintea ochilor decît înfăţişîndu-ne şi aceste diferenţe de limbă, ce dispar în favoarea limbii naţionale unice. Procesul de formare a limbii literare moderne nu se poate separa de acela de formare a limbii naţionale.

Cel care studiază morfologia limbii literare romîneşti din veacul al XIX-lea, trebuie să fie deci atent şi la cercetarea diferenţelor morfologice de la o regiune la alta. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea existau diferenţe nu numai în ce priveşte lexicul limbii literare din Moldova şi Ardeal pe de o parte, şi Muntenia pe de alta, dar şi în ce priveşte morfologia. Totuşi în această privinţă deosebirile vor fi mai mici decît în celelalte domenii ale limbii. Vom avea deosebiri mari numai cînd e vorba de morfologia elementelor neologistice, savante, creaţii ale scriitorilor. Tot aici intră desigur şi deosebiri de fonetică, care se reduc la unele de morfologie, întrucît apar numai în formele gramaticale: mold. şi ard. *păşeşte, păşeaşte, slujeşte, slujeaşte* etc., faţă cu munt. *păşaşte, slujaşte* etc. Forme de tipul celor din urmă se găsesc încă în volumul de poezii al lui Creţeanu, « Pentru patrie şi libertate », Bucureşti, 1879, ceea ce ne arată că atunci încă mai existau la noi dialectele literare din epoca veche. Dar avem şi deosebiri pur morfologice, ca munt. *voiu* « vreau » şi *va* « vrea » faţă de *vre(a)u, vre(a)* din Ardeal şi Moldova, alături de *v(r)oiesc, v(r)oieşte*. Formele *voiu* « vreau » şi *va* « vrea » caracterizau pînă spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea limba literară veche din toate provinciile (astfel *va* « vrea » se găseşte şi la Neculce). Dar pe la sfîrşitul acestui secol pătrund în limba literară din Ardeal şi Moldova formele populare *vre(a)u, vre(a)* şi *v(r)oiesc, v(r)oieşte*, iar vechile forme rămîn să caracterizeze numai dialectul literar muntean, pînă pe la 1880, cînd şi scriitorii munteni, de exemplu Caragiale, întrebuinţează

forma *voieşte* (« Opere », V, Articole politice şi cronice, ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, p. 24; într-un articol din ziarul « Timpul », 1879). Dacă totuşi personajele comice din operele lui Caragiale, scrise în acelaşi timp, spun « *voiu* » « vreau » (Ziţa, Tipătescu şi Caţavencu), desigur nu mai avem a face cu un fapt de dialect literar, ci cu redarea realistă a limbii oraşelor muntene din acel timp. Dar informaţiile date aici despre formele acestui verb sînt prea puţine. Ele trebuie înmulţite pe baza a numeroase texte.

Avem şi alte deosebiri morfologice pe provincii în limba literară a secolului al XIX-lea. Astfel, mold. şi ard. *simt, cred* şi *văd*, faţă cu munt. *simţ, crez* şi *văz*. Ultimele două se menţin în limba scrisă şi vorbită de munteni şi după 1880. Forma *simţ* pare a fi dispărut, pentru a fi înlocuită cu *simţesc*. Va trebui să se urmărească şi repartizarea în operele literare scrise în diferitele provincii, a formelor *puiu, ţiu, saiu* etc., faţă de *pun, ţin, sar* etc., ale căror arii se prezintă altfel decît pentru verbele examinate anterior, atît în dialectele teritoriale, cît şi în limba literară.

§ 3. Înainte de a arăta ce probleme de metodologie pune limba literară a secolului al XIX-lea, să mai lămurim o chestiune principială. Acad. I. Iordan a arătat, « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1—2, p. 154—155 (în articolul « Despre limba literară »), că trebuie să facem distincţie între limba literară, care e limba de cultură a unui popor, şi limba scrisă, care cuprinde şi alte forme ale limbii unui popor, de exemplu cea populară, atunci cînd cel ce scrie nu cunoaşte bine limba literară. De aceea trebuie să distingem, în cadrul limbii scrise, între ceea ce este literar şi ceea ce este fapt popular sau familiar, fapt de jargon sau de argou. Nu orice fapt de limbă care apare în scris este un fapt literar. Normele limbii literare sînt create de tradiţia mai veche a limbii scrise, şi ele apar numai la oamenii de cultură, care sînt de obicei şi cunoscători ai limbii literare, nu şi la cei care au puţină cultură sau care, din diferite motive, au părăsit tradiţia de limbă mai veche, cum e cazul lui I. Neculce. Astfel acest scriitor introduce pentru prima oară în limba scrisă o serie de forme populare, care constituie pentru el norma lingvistică unică: viitorul *oiu face, a face*, infinitivul *a vroi* în loc de *a vrea* etc. [1] Aceste fapte nu erau atunci literare şi ele nu vor deveni literare nici după aceea, chiar dacă apar la alţi scriitori, cu intenţia de caracterizare a unor personaje sau pentru a crea stilul popularizant şi pe cel familiar. Astfel procedează Alecsandri, « Iorgu de la Sadagura », Iaşi, 1844, cînd creează personajele sale, Pitarul Damian: *că'i oi da bacşiş bun* (p. 5), Gahiţa: *Mi-a veni prilejul să-mi răsbun* (p. 39), şi Iorgu de la Sadagura: *Aista-i Graful cel vestit* (p. 62). Dar cînd Alecsandri vorbeşte el însuşi, întrebuinţează *voiu, acest: va trece cu vederea şi va ierta* (p. 82); *pînă ce acestii se vor putea deprinde cu scena* (p. 83). *Această piesă este o piesă de* circonstance; (p. 82) *Această idee,...* (ib.) Totuşi chiar Gahiţa se exprimă: *cerul va fulgera, lumea*

[1] Viitorul popular cu *oiu* şi *a* se întîlneşte totuşi, deşi mai rar, şi la M. Costin.

se va clătina şi pămîntul se va cutremura (p. 39), după ce întrebuinţase imediat mai înainte un viitor popular cu auxiliarul *a*. În toate cazurile de mai sus, Alecsandri a întrebuinţat formele neliterare pentru a caracteriza personajele. Altceva este cînd autorul însuşi urmăreşte să se exprime familiar. În acest caz el întrebuinţează de-a dreptul acele forme neliterare care creează stilul familiar. Astfel Eminescu (« Adio »): *De-acuma nu te-oi mai vedea, Rămîi, rămîi cu bine*, unde, chiar dacă metrul versului a obligat pe poet să recurgă la forma *oi* a verbului auxiliar, totuşi el a acceptat-o pentru că ea era în consonanţă cu stilul familiar pe care îl voia poetul, cu atît mai mult cu cît versurile următoare sună solemn: *Mă voi feri în calea mea De tine*. Acest limbaj familiar tindea el însuşi şi tinde să-şi capete forme proprii pentru toţi romînii, şi deja Eminescu scrie (« Glossă »): *Zică toţi ce vor să zică, Treacă-n lume cine-o trece*; aici avem viitorul *o trece* de origine munteană, care apare deja la Heliade Rădulescu, şi este preferat şi azi, în vorbirea familiară, viitorului popular şi familiar *a trece*, moldovenesc şi ardelenesc.

Este clar că formele populare sau familiare ale limbii romîne, folosite pentru prima oară în mare număr de Neculce, au pătruns mereu în limba literară pînă azi, fără a deveni literare. Ele constituie numai o variantă stilistică a limbii literare, deşi pretutindeni ele constituie forma normală a limbii comune vorbite, mai exact: a graiului familiar. Trebuie să se studieze şi formele de felul acesta, pătrunse în limba literaturii. Cele ardelene au pătruns în limba scrisă prin Budai-Deleanu, iar, mai tîrziu, prin Slavici şi alţii. Cele muntene se găsesc deja la poeţii Văcăreşti.

§ 4. Morfologia substantivului limbii literare din secolul al XIX-lea pune destule probleme. Astfel avem de relevat fapte ca singularul vechi şi popular (cel puţin prin Moldova de sud este aşa) *copaciu* faţă de *copac*, care e o refacere a singularului pe baza pluralului şi a substantivelor ca *sac*, pl. *saci*. Pare foarte probabil ca forma *copac* să plece de la un anumit dialect teritorial. Avem de relevat şi variante ale pluralului, ca munt. *paseri* şi mold. *păsări*, care pot caracteriza diferitele dialecte literare din veacul trecut. Pînă la urmă s-a impus *păsări*, care corespunde legii generale a pluralului femininelor cu *-a'-* în temă: acest *-a'-* devine la plural *-ă-*.

Pe de altă parte, în secolul al XIX-lea avem încă lupta între limba veche (scrisă) şi limba nouă (populară) în morfologie. Astfel, chiar la Alecsandri (« Iorgu de la Sadagura », 1844, p. 83), găsim o dată *greşalele*, ca în limba veche, altă dată *greşăli*, ca în graiul popular din Moldova. Aici avem înlocuirea unui vechi plural feminin în *-e* prin pluralul feminin *-i*. În această epocă se întrebuinţa foarte des şi pluralul în *-uri* la unele substantive neutre care azi îl fac în *-e*: *mormînturi, veşmînturi* etc. Faptul, studiat de acad. I. Iordan, « Limba romînă actuală » p. 63—70 (mai înainte în B. Ph., V, p. 1 şi urm.) caracteriza şi limba veche, şi trebuie socotit ca o continuare a stărilor de lucruri

din acea epocă. Avem în secolul al XIX-lea şi cazuri cînd însuşi genul substantivului este altul decît cel de azi: *pas* este neutru şi cînd nu însemnează «trecătoare în munţi», cum arată pluralul *pasuri*, prezent la atîţia scriitori, printre care şi Heliade Rădulescu. Nu ştim dacă în acest caz avem a face cu o transmisiune din limba veche. Dimpotrivă, *cîmp* apare des masculin în secolul al XIX-lea, cum arată pluralul *cîmpi*. Acest fapt caracteriza şi limba literară veche.

Nu trebuie să pierdem din vedere la morfologia substantivului nici fapte ca gen.-dat. *tătîne-meu*, alături de *tatălui-meu*. Primul se găseşte la Alecsandri, op. cit., p. 39. Limba literară s-a fixat însă la cel din urmă, singurul care apare cu o declinare regulată.

Lupta între formele muntene şi cele moldovene şi victoria celor muntene se observă în cazul pluralului substantivelor neutre în *-ău*: şi Alecsandri scrie, op. cit. p. 37, *pîrae* în loc de *pîrăie*, cum ar impune pronunţia populară din Moldova. Trebuie văzut cum făceau pluralul aceste substantive în secolul al XVIII-lea.

O atenţie specială trebuie acordată pronumelui, care prezintă o mare varietate şi fapte deosebite de cele ale limbii de azi. Scriitorii dintre 1830 şi 1880 introduc mari schimbări în ce priveşte diferitele categorii de pronume, faţă de limba scrisă atunci. În unele cazuri avem a face cu pătrunderea unor fapte populare în limba scrisă. Astfel vechiul pronume relativ *carele*, *carea*, pl. *carii*, *carele* îşi petrece în acest timp ultimele zile ale existenţei sale. În locu-i se impune forma *care* (nu numai muntenescul şi ardelenescul *care*, dar şi moldovenescul *cari*, căci *-i* a fost socotit echivalentul popular al lui *-e* din limba cultă). Unii scriitori întrebuinţează o formă de plural identică cu cea de singular, alţii (Heliade Rădulescu, Hasdeu etc.) îi dau un plural în *-ĭ*: *carĭ*, reluat apoi de N. Iorga şi alţi scriitori. Este această formă de origine populară? Sau este ea o creaţie cultă? Noi am crede că s-a plecat de la forma populară *carĭ*, atestată pentru unele regiuni de textele dialectale ca formă de singular şi plural, dar că utilizarea acestui *carĭ* ca formă unică de plural, în opoziţie cu forma în *-e*, de singular, aparţine numai limbii culte, care a tins spre o diferenţiere formală.

Printre faptele vechi, care dispar acum din limbă, sînt de notat: *fieştecare* (Alecsandri, op. cit., p. 83), înlocuit cu *fieşcare*, *fiecare*; *luiş* «lui însuşi», ce se găseşte la Conachi; *acestaş* «tot acesta», apoi formele de nom.-ac. pl. şi de gen.-dat. ale demonstrativelor *acest(a)* şi *(a)cel(a)*, pe care le vom discuta aici. În epoca 1830—1880, probabil numai la scriitorii moldoveni care utilizau cronicile ca un izvor de limbă, găsim forma *acestiĭ* «aceştia», care caracterizează şi pe Neculce (astfel la Alecsandri, op. cit., p. 83). Probabil că muntenii şi ardelenii scriau atunci altfel: *aceştia*. Mai interesant e faptul că, în epoca 1830—1840, se renunţă definitiv la formele de gen. -dat. sg. fem. ale demonstrativelor pomenite: anume *aceştiĭ*, *(a)ceiĭ*, *(a)ceĭ*, care sînt înlocuite cu actualele forme

acestei şi *(a)celei*, sau cu variantele *aceştii* şi *(a)celii*, toate analogice, cu *-st-* în loc de *-şt*, şi cu *-l-* în locul vechiului *-l'-* dispărut. Probabil, ele au fost introduse în limba literară de Heliade Rădulescu prin opera sa literară de după 1829, căci în « Gramatica » sa n-au fost înregistrate. Va trebui să se studieze apariţia lor la toţi scriitorii din acel timp. Nu cunoaştem repartiţia pe teren, în dialectele teritoriale, a formelor feminine de genitiv-dativ *aceştiĭ*, *acesteĭ*, *(a)ceĭ*, *(a)celeĭ*—poate cele cu *-st-* şi *-l-* nici nu există dialectal —ca să putem spune cu siguranţă dacă Heliade Rădulescu este creatorul acestor forme sau numai cel care le-a ridicat la rangul de norme ale limbii literare. De altfel la baza lor au putut sta şi nişte eventuale forme populare muntene *ăsteĭ* şi *ăleĭ*, dacă asemenea forme există dialectal şi nu avem cumva în locul lor forme ca *ăştiĭ* şi *ăiĭ*.

În această epocă, faptele caracteristice limbii vechi nu dispar numai pentru că sînt înlocuite cu altele populare, socotite de scriitori şi gramatici ca mai potrivite pentru limba literară nouă, ce-şi făurea atunci poporul romîn. Cîteodată raţiunea, judecata gramaticului sau scriitorului intervine de-a dreptul în faptele de limbă şi le modifică în sensul voit de ea, în sensul socotit de ea ca cel just, chiar dacă de fapt avem a face cu o greşeală. Astfel formele pronominale mai vechi *ceilălalt*, *ceialaltă*, pl. *cei(a)lalţi*, *cele(a)lalte* care, cu modificări fonetice, se găsesc şi astăzi în dialectele teritoriale, au fost socotite ca alcătuite nu din *cela* + *lalt*, *ceia* + *laltă* etc., ci din *cel* + *lalt*, *cea* + *laltă* etc., şi deci au fost înlocuite cu *cellalt*, care e însă mai rar, şi cu *cealaltă*, pl. *ceilalţi*, *celelalte*. Greşeala de interpretare a pornit de la faptul că, dialectal, şi în limba veche, avem pronunţiile *ceilalţi* şi *celelalte*, ce păreau a arăta că pronumele în discuţie sînt alcătuite din *cei*, *cele* + *lalţi*, *lalte*, şi că, la pronumele *celălalt*, *cealalalt* (dialectal şi *cealalant*), *ă* sau *a* neaccentuat se părea a fi fost introdus din cauza greutăţii de a se ponunţa un dublu *l*. Nu ştim cînd a fost introdusă în limba literară romînească o asemenea particularitate gramaticală şi de care scriitor sau gramatic. Probabil că ea e mai recentă şi că s-a răspîndit prin şcoală, deci prin chiar manualele de gramatică şi prin limba reglementată a manualelor de şcoală. Un cercetător ca Philippide înregistra însă, în a sa «Gramatică elementară a limbii romîne », Iaşi, 1897, p. 60, pe *celalalt* şi *ceialaltă* ca singurele forme corecte ale limbii literare.

În ce priveşte verbul, este de făcut observaţia generală că, în această epocă, de asemenea se renunţă la o serie de fapte caracteristice limbii vechi şi că pătrunde în limbă o serie de alte fapte populare. Acum sînt înlăturate definitiv fapte arhaice chiar pentru acea vreme, ca formele tari ale perfectului simplu *feace* şi *feaceră*, care mai apar numai la scriitorii ardeleni de pînă pe la 1830 (de exemplu la Petru Maior; v. P. Haneş, op. cit., p. 20). După 1830 pătrund serios în limba literară forme ca *simt*, *aud*, *cred*, care şi pînă atunci se întîlnesc în texte alături de *simţ*, *au(d)z*, *cre(d)z*, *vă(d)z* etc., ce caracterizau de obicei limba literară veche. Ar fi o greşeală să se creadă că formele cu *-t* şi *(d)z*,

ce se găsesc la scriitori din secolul al XIX-lea, trebuie socotite ca muntenisme, cum sînt ele simțite azi, și pe drept, de oricine. În acea vreme, asemenea forme, ce s-ar găsi la scriitorii moldoveni și ardeleni, nu sînt muntenisme, ci transmisiuni din limba veche. Astfel e cazul cu formele corespunzătoare de la Budai Deleanu sau cu cele de la Conachi. Forma *pociŭ*, care apare, alături de *pot*, la scriitori din secolul al XIX-lea, din toate provinciile, caracterizа și limba veche. Nu sîntem lămuriți asupra originii formei *pot*, devenită singura normală în limba literară modernă. Nu știm anume dacă ea este populară. Fapt este că o întîlnim la Alecsandri, op. cit., p. 40.

În aproape toate aceste cazuri ale morfologiei verbului, avem a face cu înlăturarea unei forme vechi și înlocuirea ei printr-o formă populară, care e și mai nouă. Scriitorii n-au depus alt efort decît acela de a adopta ca literară forma populară. În alte cazuri însă se observă o participare activă a scriitorilor sau gramaticilor la crearea noilor forme gramaticale. Astfel, de la Iancu Văcărescu începînd, se observă apariția în limba literară, în special în aceea a poeziei, dar și în aceea a prozei, forme ca *ei se joc*, *ei zbor* etc., pentru normalele *ei se joacă*, *ei zboară* etc., (exemple din operele scriitorilor de după 1830, vezi la Tudor Vianu, « Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 55—56, art. cit.). Ele se găsesc aproape numai în Muntenia. Totuși ele apar cîteodată și în limba scriitorilor din alte provincii. Astfel, la Alecsandri, « Iorgu de la Sadagura », Iași, 1844, p. 82, găsim *ei joc*. Vom întîlni forme de acest fel și în poeziile acestui scriitor. În presa din Muntenia, ele s-au menținut pînă la primul război mondial, cum rezultă din materialele înregistrate de I. Iordan în revista « Școala normală », I, 1916, p. 262—263 (în articolul: « Cum vorbesc romînii romînește »). Un asemenea fapt morfologic nu se poate explica prin graiul popular din Muntenia sau din alte părți, întrucît așa ceva nu găsim nicăieri pe teritoriul dacoromînesc. Cum a arătat același cercetător, « Limba romînă actuală », p. 137—138, avem a face desigur cu niște creații culte, analogice, rezultate prin reacțiune la situația din dialectul popular muntean. Se știe că acolo există o identitate morfologică între formele verbale de pers. a III-a sg. și cele de pers. a III-a pl., considerată greșit de obicei, pentru formele de plural, ca un fenomen sintactic de dezacord: *el cîntă*, *ei cîntă*; *el vede*, *ei vede*; *el face*, *ei face*; *el aude*, *ei aude*. Reacțiunea este provocată de formele conjugărilor a II-a, a III-a și a IV-a din limba literară: formele de plural sună în limba literară fără *-e* de la singular. S-a crezut deci în Muntenia că și formele de plural de la conjugarea I-a trebuie să se termine în consonanta de la sfîrșitul temei verbale. Dacă această explicație este justă, — și noi nu vedem posibilă alta —, atunci trebuie să considerăm, împreună cu acad. I. Iordan, formele în discuție ca rezultatul unui hiperurbanism morfologic.

Cîteva mari schimbări în morfologia verbului au fost recomandate sau introduse în limba literară de către I. Heliade Rădulescu. În « Scrisoare la D. Căminarul C. Negruzzi », din 26 octombrie 1838, publicată în « Curierul

de ambe sexe », I, p. 369—374, Heliade Rădulescu spunea (p.373): « Rumînii în deobşte cum şi cărţile lor zic: o a m e n i i c î n t a, şi bănăţenii în parte zic o a m e n i ĭ c î n t a ŭ, v o r b e a ŭ . . . şi gramaticeşte zic mai bine ». Dar Heliade Rădulescu n-a îndrăznit să introducă în limba literară formele de imperfect cu *-ŭ*, în locul celor fără *-ŭ*: *ei cînta, ei şedea*, care caracterizau pînă atunci limba literară. Ele au fost acceptate de scriitorii romîni după 1848, poate chiar după 1850, pînă pe la 1860. Va trebui să se stabilească cine le-a introdus întîia oară în limba literară. Prin ele se înlătura omonimia care exista pînă atunci între persoana a III-a singular şi persoana a III-a plural a imperfectului indicativ. Dar Heliade Rădulescu a cerut să se întrebuinţeze la persoana a III-a singular a perfectului compus auxiliarul *a* în locul lui *aŭ* care caracterizase pînă atunci limba literară romînească, şi a scris în consecinţă *el a cîntat, el a şezut* etc., în loc de *el aŭ cîntat, el aŭ şezut* etc., singurele normale pînă atunci în limba noastră. Se înlătura astfel omonimia între persoana a III-a singular şi persoana a III-a plural ale perfectului compus, existentă pînă atunci în limba literară romînească. Problema originii acestor noi norme morfologice ale limbii literare romîne este destul de greu de rezolvat. Ar fi greşit însă să se creadă că, deoarece ele au fost recomandate sau introduse de un scriitor muntean, avem a face cu nişte norme ale graiului popular muntean, introduse în limba cultă. În graiul popular muntean există, la imperfect şi perfectul compus indicativ, ca şi la prezentul indicativ, acea identitate morfologică între persoana a III-a singular şi persoana a III-a plural, considerată greşit de obicei pentru formele de plural, ca un fenomen sintactic de dezacord: *el cînta, ei cînta, el a cîntat, ei a cîntat*. Precum se vede, Heliade Rădulescu n-a folosit din graiul popular muntean decît forma persoanei a III-a singular de la perfectul compus: *el a cîntat*, lăsînd neatinsă forma mai veche, de persoana a III-a plural, a limbii literare: *ei au cîntat*. Care este însă originea formei în *-ŭ* de persoana a III-a plural a imperfectului ? Cum ne arată textele dialectale, graiurile din sudul şi estul Carpaţilor, ca şi cel din Crişana şi Maramureş, n-o prezintă. Nu cunoaştem care este situaţia în Banat, unde, după cele spuse de Heliade, ea se găsea pe unele locuri, dar din « Texte dialectale » de E. Petrovici, passim, rezultă că forma în *-ŭ* de persoana a III-a plural a imperfectului se găseşte în diferite puncte ale Ardealului. Aşadar scriitorii din secolul trecut au adoptat în acest caz o formă populară nemunteană, anume ardeleană, eventual şi bănăţeană, pe care au introdus-o în limba literară numai pentru a diferenţia formele de persoana a III-a singular şi plural ale imperfectului indicativ. Modificînd forma literară mai veche, de persoana a III-a plural, ei au lăsat neatinsă pe cea de singular. Este clară intenţia inovatorilor de limbă: ei au plecat de la ideea că formele verbale de singular şi de plural trebuie să fie bine diferenţiate una de alta, şi acolo unde graiurile populare prezentau forme ce făceau posibilă o diferenţiere, ei le-au acceptat, introducîndu-le în limba literară.

Dintre inovațiile despre care vorbim, singura pe care Heliade Rădulescu a impus-o prin « Gramatica » sa și prin publicațiile sale de după 1829, este forma *a* a auxiliarului de la pers. a III-a sg. a perfectului compus. Ea apare la toți scriitorii munteni de după 1830 (Alexandrescu, Bolliac, Bălcescu, Bolintineanu). Abia după 1840 sau 1845 se răspîndește ea și la scriitorii ardeleni, și abia după 1850 sau 1855, la cei moldoveni. Cercetătorii limbii literare romînești vor trebui să stabilească mai exact datele la care această inovație este introdusă în limba literară a moldovenilor și ardelenilor. Fapt este că ambele forme discutate aici sînt înregistrate de Cipariu în « Elemente de limba romînă », Blaj, 1854, alături de formele mai vechi, și că ele găsesc în scrisul unui C. Negruzzi începînd numai cu 1857, « Păcatele tinereților », Iași 1857, cum rezultă din faptele adunate de P. V. Haneș, « Dezvoltarea limbii literare », p. 162—164. Trebuie să se stabilească pentru fiecare scriitor important dintre 1830 și 1880 data la care aceste inovații au fost acceptate, precum și data cînd nimeni nu s-a mai abătut de la noile reguli morfologice.

Trebuie urmărită în texte și forma adjectivală de gerunziu în *-înd*, *-ind*, feminin *-ândă*, *-ndă*, care e o creație prin calc lingvistic, după latină, franceză și italiană, a lui Heliade Rădulescu, și care, în cîteva cazuri, s-a impus tuturor (*lăcrămînd*, *-ă*, *tremurînd*, *-ă* etc.)

§ 5. Tot ce-am spus pînă aici se referă la morfologia elementelor de origine populară a limbii literare. Trebuie însă să se urmărească și morfologia elementelor savante ale limbii, adică morfologia neologismelor. Mai întîi de toate trebuie să se stabilească modul de încadrare a cuvintelor neologisme la diferitele categorii morfologice ale limbii. Problema era desigur simplă pentru cuvintele latine sau romanice care prezentau o structură morfologică ce se regăsea și la noi: *gazetă* trebuia să rămînă feminin și să intre la declinarea I-a, *dicționar*, *liceu*, *punct*, *text*, trebuiau să intre la declinarea a II-a și trebuiau să rămînă neutre, așa cum erau în latină, chiar dacă în limbile franceză și italiană ele sînt masculine. Unele substantive masculine din franceză și italiană vor fi încadrate la masculine, altele, anume dintre cele care denumesc realități materiale sau abstracte, cum e *romanț* «roman », pl. *romanțuri* (Alecsandri, « Iorgu de la Sadagura », 1844, p. 38) vor fi încadrate la neutre. Încadrarea substantivelor neutre din latină și a atîtor substantive masculine din limbile romanice la neutrul romînesc a fost observată de Al. Graur, [1] care a văzut în acest procedeu, — și pe drept —, chiar o dovadă de existența genului neutru în romînește. (Firește, în veacul trecut, multe din aceste neutre aveau un plural în *-uri*, chiar dacă azi ele au de obicei pluralul în *-e*: *elementuri*, *puncturi*, *teatruri*, *texturi*, *volumuri* etc.). De altfel teoria existenței unui gen

[1] Vezi ultimul său articol despre neutrul romînesc, în «Limba romînă», 1954, nr. 1, p. 30—44, unde se citează articolele sale anterioare despre aceeași problemă.

neutru în limba romînă s-a creat tocmai în această epocă de masivă împrumutare a neologismelor: Heliade Rădulescu cel dintîi a admis în gramatica sa existența în limba romînă a genului neutru, iar la cîtva timp după aceea, G. Săulescu în « Gramatica romînească », Iași, 1833 (v. Romulus Ionașcu, « Gramaticii romîni », p. 112), a arătat că în limba latină și romînă neutrul este mai viu chiar decît în limba germană, întrucît aceasta are și cuvinte ca *Mädchen*, *Weib*. Faptul că deja atunci a început a se vorbi de neutrul romîn nu este întîmplător: cei doi gramatici plecau probabil și ei de la observații similare cu cele ale lui Al. Graur, asupra încadrărilor morfologice în limba romînă, ale substantivelor neologisme de origine latină și romanică. Desigur însă că, întocmai ca și Graur, ei aveau și alte motive de a admite existența neutrului în romînește, chiar dacă ei nu ni le-au împărtășit.

Cu această ocazie va trebui să nu se uite că Asachi a impus pentru cîteva decenii în Moldova o serie de neologisme de o formă feminină, acolo unde limba literară romînească a adoptat pînă la urmă, pentru aceleași neologisme, o formă masculină sau neutră: *ghenie*, *imperie*, *studie* etc. Ele sînt de origine rusească și nu s-au putut impune, ca atîtea alte neologisme venite prin filieră rusă, pentru că genul feminin nu avea, în cazul lor, un suport în limba latină și în limbile romanice occidentale, chiar dacă în franceză avem femininul *étude*. De altfel, muntenii și ardelenii dăduse acestor substantive genul neutru, firesc cel puțin pentru ultimele două, și e clar că tendința lor trebuia să înlăture pe cealaltă.

O oscilație care a avut o viață mai lungă în limba literară romînească o întîlnim în ce privește genul și forma fonetică a neologismelor provenite din substantivele latine în *-or*, gen. *-oris*, franceze în *-eur* și italiene în *-ore*. Unii le-au adoptat ca neutre în *-ór*: *onór*, *favór* (acesta, deja la Conachi) și *colór*, păstrate pînă astăzi în anumite cercuri, alții, — și se pare că cel dintîi care a procedat astfel este Heliade Rădulescu —, le-au adoptat ca feminine, dîndu-le, după exemplul cuvintelor romînești populare, moștenite din latinește, forma *-oare*, ce s-a impus ca literară. Nu s-a mai ținut seama de faptul că unele din ele erau masculine în latinește, și chiar în franțuzește sau italienește (astfel, latinește *color* și *honor*, italienește *colore* și *onore* și fr. *honneur*, nu însă și fr. *couleur*, feminin), și au fost încadrate toate la feminine. Dar cînd substantivul latin sau romanic denumea o ființă masculină, încadrarea nu s-a mai făcut în acest fel, ci latiniștii au creat forme ca *directóre*, *tutóre*, dintre care unele (*tutore*), au rămas pînă azi, însă numai în limbajul juridic, creat în parte de latiniști, iar cei ce stăteau sub semnul influenței franceze, dar și al celei germane și ruse, au creat forme ca *diréctor*, *profésor* sau *profesór* (primele două s-au impus la noi probabil în epoca « Regulamentului organic »). Nu știm încă ce scriitori romîni au întrebuințat întîia oară aceste neologisme cu diversele lor forme de încadrare în lexicul romîn. Probabil că mai tîrziu, după 1880, asemenea substantive, venindu-ne numai din franțuzește, au căpătat sau o

formă în *-ór*, ca mai înainte *favor*, *onor*, — e cazul lui *coafor*, *minor*, *major*, — sau una în *-eur*, *-ior*: *şofeur*, *lichior*. Substantivele în *-èr*: *şofer*, căruia trebuie să-i presupunem un sens mai vechi, singurul existent altădată în limbă: (« persoană însărcinată cu aprinderea şi întreţinerea focului la un furnal sau la o maşină cu aburi »), *frizer* etc., pot să fie mai vechi în limbă, ca şi alte cuvinte în care francezul *-eu-* apare redat prin *-e-*: *fotel*. Această schimbare fonetică a putut fi realizată şi de romîni.

În ce priveşte asemenea încadrări la o declinare sau alta, nu trebuie să se uite şi cazuri ca *origină*, cu punct de plecare în franceză, şi *origine*, cu punct de plecare în latină. O dată creată o asemenea « alternanţă », s-a ajuns şi la «alternanţe » ca *imagine* şi *imagină*, ce nu pot veni din fr. *image*, ci numai din lat. *imago* şi it. *imagine*. Aici a ajutat şi « alternanţa » din *margine*, *margină*, ce-şi are originea în dialectele teritoriale ale limbii romîne. Un alt fapt care trebuie remarcat este forma de plural, neconformă cu legile fonetice - morfologice ale limbii romîne, a neologismelor constituite de numele de popoare. Astfel, unii scriitori din veacul trecut scriu *Persi*, *Francezi* etc., nu *Perşi*, *Franceji* etc., cum ar fi trebuit. Mai curios e că formele *francezi*, *englezi* etc., s-au impus multora şi au rămas pînă azi în uz, ba chiar au fost recomandate de mulţi ca singurele corecte, ceea ce este desigur eronat.

Va trebui să se urmărească şi modul de acomodare morfologică, de încadrare morfologică a verbelor. Heliade Rădulescu însuşi ne informează în prefaţa « Gramaticii » sale, că, pe vremea lui, muntenii spuneau *formalisesc*, *recomandarisesc*, *repetirisesc*, *pretenderisesc*, iar ardelenii, bănăţenii şi bucovinenii, *formăluiesc*, *recomăndăluiesc*, *repetiruiesc*. După cum arată sufixele, verbele în *-alisesc* şi *-arisesc*, sînt probabil de origine neogreacă, cele în *-ăluesc* sînt de origine maghiară, iar cele în *-iruiesc*, de origine germană şi rusă. Heliade Rădulescu propunea pe *formare* şi *recomandare*, luate de-a dreptul din limba latină şi din limbile romanice occidentale, în special italiană, şi pe *repetire*, cu trecerea de la conjugarea a III-a la a IV-a, mai obişnuită limbii romîne decît a III-a. Unele din formele propuse de Heliade Rădulescu s-au impus în limba literară. În toate aceste cazuri, încadrarea verbelor la o conjugare sau alta s-a făcut fără ajutorul vreunui sufix, aşa cum era cazul cu verbele terminate în *-arisesc*, *-ăluiesc* etc. Tot o încadrare fără sufix la o conjugare sau alta avem şi în cazul verbului *a filosofa* şi *a filosofi*, la care limba străină ce a fost luată ca model, a impus modul deosebit de încadrare, căci gr. φιλοσοφέω,-ῶ şi germ. *philosophieren* stau desigur la baza lui *a filosofi*, prezent la Heliade Rădulescu şi Clain. Tot prin limba din care s-a făcut împrumutul se explică şi dublele forme, din veacul trecut, ale unor verbe ca *a dirige* şi *dirija*, *a protege* şi *a proteja* etc. Variantele de conjugarea a III-a, care-şi păstrează deci situaţia avută în latină, se datoresc probabil latiniştilor; celelalte, de conjugarea I-a, care s-au impus şi în limba literară, au fost create de cei ce plecau de la limba franceză. Atunci cînd verbul latinesc de conjugarea a III-a a fost înca-

drat la a IV-a, ca în cazul verbelor *a preferi* şi *a repeţi*, discutate mai sus (§ 1), forma aceasta a rămas în uz pînă azi, alături de cea de conjugarea I-a. În unele cazuri (*a diferi*), verbul latin de conjugarea a III-a a fost încadrat numai la conjugarea a IV-a.

Şi la verbele romîneşti străvechi avem asemenea variaţii. Acad. I. Iordan a studiat (B. Ph., II, p. 47 şi urm.) fapte ca *a adauge* şi *a adăuga*, *a adînca* şi *a adînci*, *a curăţa* şi *a curăţi* etc., care se reduce la deosebiri de dialect popular şi, prin aceasta, şi literar. Putem crede că la fel stau lucrurile cu *a întrupa* şi *a întrupi*: ultimul se găseşte la Coresi (vezi DA) dar şi la poetul muntean contemporan cu Văcăreştii, I. C., autorul unui volumaş de poezii tipărit între 1791 şi 1797 (v. G. Ivănescu, « Un poet romîn necunoscut, din a doua jumătate a secolului XVIII », în « Iaşul nou », 1953, nr. 3—4; faptul despre care vorbesc este discutat la p. 231). Nu avem însă siguranţă dacă *a înainti*, care se găseşte la Asachi, şi chiar la scriitori moldoveni din generaţia de la 1840 (Alecsandri şi Negruzzi, pentru care, v. P. V. Haneş, « Dezvoltarea limbii literare », p. 189—190 şi 191), este de origine populară. El pare a fi mai degrabă o creaţie a lui Asachi, care prin presa condusă de el, va fi reuşit să-l impună şi scriitorilor moldoveni pomeniţi.

§ 6. O atenţie deosebită trebuie să se dea şi formării cuvintelor, care, după părerea atîtor lingvişti, este o ramură a morfologiei. Pe la 1800 pătrund în limba romînă o serie de prefixe neologisme, ca *de-* în *a descrie*, *pre-* în *a prevedea* sau *pro-* în *a propăşi* (acesta este un calc lingvistic după lat. *progredior* şi fr. *progresser*; la alţi scriitori ai timpului (Conachi) găsim a *propăsa*). Adesea, în limba de pînă la 1830, avem sufixe acolo unde azi ele nu se mai găsesc: adjectivele *idealnic*, *materialnic*, *moralnic* etc., pentru *ideal*, *material*, *moral* etc. Formele în *-nic* sînt create după rus. идеальный, материалный, моральный etc., prin « romînizarea » sufixului rus -ный în *-nic*, ca în rus. достойный, вредный, rom. *destoinic*, *vrednic* etc. În alte cazuri, avem un alt sufix în locul celui uzual azi. *Filosofesc*, moştenit de altfel din limba veche, în loc de *filosofic*, *filozofic*; *politicesc* de origine rusă, în loc de *politic*. În toate aceste cazuri, ca şi în altele (de exemplu *a favoriza* în loc de *a favorisi*, existent la Conachi, ca şi în cazurile studiate în § 5) un rol mare a jucat, în ce priveşte trecerea spre formele actuale, Heliade Rădulescu, dar şi Asachi, Bariţ şi latiniştii, care au preferat formele actuale, luate de-a dreptul din latină sau din limbile romanice occidentale.

O mare dificultate la încadrarea în morfologia romînească prezentau neologismele latine în *-io*, gen. *-ionis* (adică în sufixele *-atio*, *-itio*, *-utio*, *-tio*, *-sio*), care se terminau în franceză în *-ion* (*-ation* etc.), iar în italieneşte, în *-ione* (*-atione* etc.). Limba romînă dispunea deja din epoca veche de forme în *-'ie* (precum *corunaţiia* la Radu Greceanu, « Cronica », v. Gaster, « Chrestomatie », I, p. 333 şi 334), de origine latină şi polonă; la scriitori ca T. Corbea,

D. Cantemir şi I. Neculce ele sînt şi de origine rusă: *oraţiia, declamaţiia* la Corbea, v. Byck, op. cit., p. 35, *elecţie* la Neculce, v. ibidem, p. 39. Dar la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, Văcăreştii şi alţi scriitori au început să accepte neologismele din această categorie sub o formă italienească: *congiuńţione, construţione, interieţione, propoziţione*, toate la Iannache Văcărescu, *lecţione*, la Toader Şcoleriu. Influenţa rusească din prima jumătate a secolului al XIX-lea a impus însă pentru toate neologismele de acest fel pătrunse în limbă, forma în *-ie: administraţie, ţivilizaţie* sau *civilizaţie, fracţie, naţie, raţie* etc., rămase în uz pînă astăzi, cu excepţia lui *ţivilizaţie*. Dar după 1840, Heliade Rădulescu şi unii latinişti, inspirîndu-se de la forma pe care a luat-o sufixul latin în romîneşte (*-iune: înţelepciune*), scriau *civilizaţiune, naţiune, raţiune* etc. Ei, în special Heliade Rădulescu, care întrebuinţa încă şi forme în *-ie*, au reuşit să impună în unele cercuri şi asemenea forme, şi au introdus în limbă cuvinte noi în *-iune*, ca *acţiune, fracţiune, raţiune, sesiune*. Trebuie văzut dacă, atunci cînd circulă amîndouă formele, cu o diferenţă de sens, ca în *fracţie* şi *fracţiune, porţie* şi *porţiune, raţie* şi *raţiune* etc., nu avem a face în cazul formelor în *-ie*, cu neologisme de origine rusă, iar, în cazul formelor cu *-iune*, cu neologisme introduse de Heliade Rădulescu italienizant şi de latinişti.

Cu privire la acest sufix *-iune*, este de adăugat că el face parte dintre puţinele fapte morfologice impuse în parte şi de latinişti. Am văzut (§4) că, în unele privinţe, latiniştii de după 1840 au inovat în acelaşi fel ca şi Heliade Rădulescu şi reprezentanţii curentului popular şi istoric, că ei au avut deci şi o acţiune pozitivă în istoria limbii literare romîneşti, cum de altfel o dovedesc şi multe din neologismele introduse de ei şi rămase pînă azi în limbă. Este explicabil că ei nu puteau aduce inovaţii latinizante de ordin morfologic; dar în domeniul sufixelor neologisme, ei puteau inova, şi, în cazul arătat mai sus, inovaţia lor a prins. Cercetarea morfologiei, ca şi a lexicului şi sintaxei limbii literare a secolului al XIX-lea, trebuie să ia în considerare şi textele scrise de latinişti, dar numai în comparaţie cu textele celorlalţi scriitori din epoca lor şi din epoca imediat ulterioară, pentru a vedea ce s-a transmis de la ei limbii naţionale.

Avem de studiat de altfel şi manifestările lor de limbă care n-au prins, dar care au avut totuşi în veacul trecut o răspîndire şi dincolo de cercul latiniştilor. Astfel, un fapt morfologic care nu trebuie pierdut din vedere cînd e vorba de limba literară a secolului al XIX-lea, este modul de încadrare a adjectivelor latineşti terminate în *-alis, -ale*. Unii scriitori, şi nu numaidecît latinişti, le-au încadrat la declinarea a III-a a numelor. La Eufrosin Poteca, « Filosofia cuvîntului şi a năravurilor », Buda, 1829, găsim: *naţionale, ghenerale, morale* etc. şi nu ştim încă dacă el a luat un exemplu de la scriitorii din Ardeal. Nu e exclus ca el să fi pornit de la Paul Iorgovici, care, în « Observaţii de limba rumînească », Buda, 1799, încadrase aceste substantive tot la declinarea a III-a. Pluralul unor asemenea adjective nu se putea termina, firește,

decît în *-ĭ*, după regula declinării a III-a: *naţionalĭ*, *moralĭ* etc. Ele apar şi la Heliade Rădulescu în faza sa italienizantă, şi e interesant că asemenea plurale se găsesc chiar la Lazăr Şăineanu, « Istoria filologiei romîne ». Avem a face cu un curent de limbă care a circulat alături de celălalt, ce a rămas învingător; acest curent n-a învins, pentru că majoritatea scriitorilor, chiar şi unii latinişti, a plecat de la morfologia franceză a acestor adjective, iar nu de la cea latină şi italiană, de la care plecau oameni ca Iorgovici, Eufrosin Poteca şi unii latinişti.

Un fapt care a prins în veacul trecut şi mai mult decît cel examinat anterior, întrucît îl găsim chiar la Hasdeu, este pluralul în *-e* al substantivelor neutre neolgiosme în *-iŭ* (din lat. *-ium*): *principiŭ*, pl. *principie* etc.

Influenţa nouă, latină şi romanică, a dus în unele cazuri la înlăturarea sufixului romînesc popular *-esc*. Astfel în adjectivele *romînesc*, *franţuzesc*, *italienesc*, *rusesc* etc. cîteodată el nu mai este întrebuinţat şi se ajunge la formele *romîn*, *francez* etc., adică la forme identice cu substantivul de la care s-a derivat adjectivul.

Cel care studiază morfologia limbii literare romîne din secolul al XIX-lea nu trebuie să uite nici adverbele neologistice pe care şi le-a însuşit sau creat limba romînă în acest secol. Pe lîngă calcuri lingvistice ca *invederat* « evident» etc., nu trebuie uitate adverbele *deja*, *natural*, *evident* etc. şi formele în *-mente* sau *-minte*, care apar la ‘atîţia scriitori din secolul trecut şi, dintre care, puţine au rămas în uz pînă azi.

Atenţia noastră trebuie să se îndrepte şi asupra diferitelor prepoziţii şi conjuncţii care, după 1830, şi-au schimbat sensul (astfel *pentru* nu mai este întrebuinţat cu sensul „despre“, iar *ci* nu mai este întrebuinţat cu sensurile „dar“, „iar“, „pe cînd“, „în timp ce“), precum şi asupra diferitelor conjuncţii noi, unele rezultate prin calc lingvistic (*întrucît*, *din moment ce* etc). altele prin împrumut (*or(i)* « dar »). Cu această ocazie vom releva încercările latiniştilor şi ale lui Heliade Rădulescu de a introduce în limbă conjuncţia *ma* « dar », « însă », care nu este totuşi un italienism, ci şi un element popular, anume bănăţean. E interesant că această conjuncţie se găseşte şi la Alecsandri « Iorgu de la Sadagura », 1844, p. 43: *ma ce să facem*, anume în graiul lui Chiulafoglu, deci ca un element străin, probabil de origine greacă, cum este el şi în dialectul bănăţean. Acest *ma* trebuie separat cu totul de cel care se găseşte la latinişti şi la Heliade Rădulescu, fiind un element de jargon.

§ 7. Cu acestea n-am terminat toate problemele puse de morfologia limbii literare a secolului al XIX-lea. Noi am arătat numai ce probleme pune limba literară propriu-zisă, limba neutră, normală, stilul neutru, normal. Se mai pun însă şi probleme de ordin stilistic, neglijate de noi mai sus. Le-am neglijat tocmai pentru că faptele de stil sînt în funcţie de sistemul de norme uzuale ale limbii şi, cum spuneam deja la începutul acestei lucrări (§ 1),

atîta vreme cît aceste norme nu erau încă fixate, nu se puteau crea diferitele stiluri ale limbii literare romîne (ne referim la stilurile care-şi au originea în diversitatea de ordin social a materialelor limbii, nu la stilurile de origine temperamentală). Aceste stiluri, create în parte în secolul trecut, în epoca de fixare a limbii literare romîne, tocmai prin opoziție cu normele de limbă ce s-au impus atunci, par a se reduce: la unul popular sau popularizant, reprezentat cu strălucire întîia oară de Creangă, la unul familiar, reprezentat de o parte din teatrul lui Alecsandri, de « Scrisorile » lui Ghica sau de părți ale poeziei lui Eminescu, la stilul poetic, solemn sau înalt, reprezentat în general de poezia romînească, şi la stilul satiric-ironic reprezentat de o parte din proza lui Heliade Rădulescu, precum şi de o parte din teatrul lui Alecsandri şi al lui Caragiale.[1] Cercetătorii limbii literare romîneşti vor trebui să studieze şi asemenea fapte ce se abat de la normele limbii romîneşti comune, adică naționale. Pentru a se crea aceste stiluri s-a recurs la fapte arhaice, la fapte populare, dintre cele care n-au reuşit să devină literare, la neologisme şi la elemente de jargon sau argou. Asemenea fapte, nefiind cele normale, au căpătat o valoare stilistică pe care n-o avea vorbirea obişnuită. E uşor de înțeles cum s-a creat stilul popular şi cel familiar, şi noi înşine l-am studiat parțial mai sus (§ 3), încercînd a defini limba literară. Aici vom cita cîteva fapte morfologice care contribuiau în secolul al XIX-lea şi mai contribuie încă sau pot contribui şi astăzi, la crearea stilului poetic, solemn sau înalt şi a celui satiric-ironic.

Atîta vreme cît forma verbală *voi* « vreau » caracteriza limba literară a muntenilor, ea nu putea căpăta altă funcție decît aceea a exprimării normale, neutre. Cînd însă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, limba literară romînească se fixa la forma *vreau*, de origine moldovenească şi ardelenească, forma verbală *voi* « vreau » rămînea disponibilă pentru funcțiile stilistice emoționale. Dacă ea apare la personajele lui Caragiale (vezi § 2) numai pentru mai exacta redare a realităților sociale muntene criticate de autor, în versurile lui Eminescu din « Despărțire »: *Tot una-i dacă astăzi sau mîne o să mor, Cînd voi să-mi piară urma în mintea tuturor, Cînd voi să uiți norocul visat de amîndoi*, sau în versul: *Nu voi mormînt bogat*, verbul *voi* are funcția stilului poetic înalt. Cînd acelaşi poet întrebuințează conjuncția *ci*, nu cu funcția pe care o are astăzi în limba romînă în mod obişnuit, ci cu sensurile: « dar », « iar », « pe cînd », « în timp ce », care sînt toate arhaice, el a dat unui fapt deja existent în limbă, o funcție stilistică nouă, de o puternică rezonanță afectivă. Astfel în poezia « Despărțire »: (*Ci eu aş vrea ca unul venind de mine-aproape, Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape . . . Ci tu rămîi în floare ca luna lui april*) sau în poezia « Cu mîine zilele-ți adaugi »: (*Se pare cum că-i altă toamnă, Ci-n veci aceleaşi frunze cad*) sau în « Luceafărul » (. . . *Trăind în cercul vostru strîmt, Norocul vă petrece, Ci*

[1] Mai potrivit ar fi să se vorbească în aceste cazuri, nu de stiluri, ci de categorii de stil.

eu în lumea mea mă simt Nemuritor şi rece).[1] Limbajul poetic înalt se creează însă nu numai din asemenea elemente ale sistemului lingvistic, care au căzut în desuetudine, sau a căror funcţie mai veche a căzut în desuetudine, ci din orice elemente care dublează pe altele. Astfel, formele neaccentuate, conjuncte, de dativ, ale pronumelui personal, întrebuinţate în locul pronumelui posesiv, au fost folosite de toţi poeţii din epoca modernă, cu o valoare poetică (Eminescu, în poezia « Iubind în taină »): *Nu vezi că gura-mi arsă e de sete Şi-n ochii mei se vede-n friguri chinu-mi, Copila mea cu lungi şi blonde plete? Cu o suflare răcoreşti suspinu-mi, Cu-n zîmbet faci gîndirea-mi să se-mbete. Fă un sfîrşit durerii ... vin la sinu-mi,* şi se pune problema dacă ele n-au avut aceeaşi funcţie poetică chiar în epoca veche.

În aceeaşi categorie sînt şi formele de persoana a III-a sg. şi pl. ale conjunctivului prezent, fără morfemul *să*, care sînt întrebuinţate de poeţii din veacul trecut în locul celor cu *să* (Eminescu « Despărţire »): *Răsar-o vijelie din margini de pămînt, Dînd pulberea-mi ţărînii şi inima-mi la vînt.* Ele se întrebuinţează şi în limba de toate zilele, cu funcţie concesivă (*Fie!*) sau pentru a exprima enervarea (*Ducă-se dracului!*). Dar poeţii au ştiut să le dea şi alte valori. Astfel în Eminescu (« Dalila »): *Şi în haosul uitării oricum orele alerge, Ea din ce în ce mai dragă ţi-ar cădea pe zi ce merge,* unde forma de conjunctiv fără *să* are valoarea unui condiţional prezent.

Stilurile satirice-ironice se formează tot din elemente arhaice, populare sau neologisme, dar din acelea care, pentru motive ce nu sînt întotdeauna clare, apar ca urîte, precum şi din elemente de jargon sau argou. Înseşi sistemele lingvistice aberante ale latiniştilor, italienizanţilor şi al lui Pumnul, care nu se puteau impune ca limbă literară a romînilor, au căzut în situaţia unor jargoane, măcar în elementele lor negative, şi au devenit material pentru aceste stiluri. Stilurile satirice-ironice merg mînă în mînă cu atitudinea politică, socială, faţă de categoriile sociale încriminate, compromise social, dar şi prin limbajul lor. Astfel Alecsandri, împreună cu alţi scriitori din epoca sa, a ironizat stilul de vorbire al generaţiei mai vechi, adică al boierilor vechiului regim, şi stilul administrativ sau de cancelarie, al aceleiaşi epoci, precum şi stilurile neologistice exagerate ale franţuziţilor, italienizanţilor şi latiniştilor, ca să nu mai pomenim de jargonul grecilor ce nu cunoşteau bine limba romînă. În acest scop, Alecsandri a utilizat şi procedeele morfologice caracteristice categoriilor ironizate. Astfel, în « Iorgu de la Sadagura », 1844, p. 24, Gahiţa se exprima astfel: *Să nu-mi refuzariseşti braţul.* Sînt prin urmare supuse satirei autorului tocmai verbele în *-arisesc*, pe care le socotea nepotrivite şi le ironiza şi Heliade Rădulescu în prefaţa « Gramaticii » sale. Ironizarea prin metode morfologice apare şi la Caragiale: *Vocea patriotului naţionale* sau *O soţietate fără prinţipuri.*

[1] Conjuncţia *ci* cu funcţie poetică apare întîia oară în poezia lirică a lui Heliade Rădulescu.

Dar şi unele elemente populare pot fi supuse ironizării scriitorului, o dată cu anumite categorii sociale. Printre elementele morfologice de origine populară, folosite în stilul satiric, sînt formele verbale în *!ără* de la pluralul perfectului compus, caracteristice graiului popular muntean din unele părţi (v. Graur, B. L. III, p. 180—182). Ibrăileanu releva, în cursul său de « Istoria literaturii romîne moderne », că formele de perfect în *!ără* apar deja la C. Bolliac. El însă nu ne spunea dacă scriitorul muntean le întrebuinţa satiric-ironic. Cu această funcţie ele apar chiar la Alecsandri, « Chiriţa în Iaşi », care pune pe Pungescu să vorbească astfel: *Apoi dar . . . ne-am sfinţitără noi doi?* (Teatru, Bucureşti, 1875, II, p. 401); *Vina mea-i dacă s-a găsitără alt cartofor mai ţeapăn decît mine şi m-a zăritără cînd am tras păriga de desubtul cărţilor?* (Ibidem); *am înfundatără pă dracu* (ibid. p. 402) etc. Interesant e faptul că Alecsandri extinde forma *!ără* şi la persoana a III-a singular, ceea ce pare a nu se întîlni în graiul popular muntean. Formele verbale în discuţie se pretează la satiră din cauza caracterului lor hibrid, de perfect compus şi de perfect simplu în acelaşi timp.

Crearea stilurilor limbii literare romîne pe planul morfologic cere însă mai mult spaţiu, pentru a fi tratată cum se cuvine. Aici am voit numai să dăm cîteva exemple de felul cum trebuie duse cercetările în această direcţie.

PROBLEME DE LIMBĂ ÎN REVISTA „ROMÎNIA LITERARĂ“ DIN 1855

DE

DESPINA URSU

Într-o epocă în care limba « umbla şovăind între multe sisteme » datorită etimologismului ardelean, italienismului lui Eliade şi fonetismului exagerat al lui Aron Pumnul, curente lingvistice nesănătoase, care s-au manifestat în cultura românească în veacul al XIX-lea, colaboratorii revistei « Romînia literară » au ca preocupare principală problema limbii literare româneşti.

Reprezentanţi ai forţelor progresiste din Moldova, majoritatea scriitorilor grupaţi în jurul acestei reviste îşi pun scrierile în slujba idealurilor de luptă ale maselor populare. Deşi nu au o pregătire lingvistică specială, ci sînt literaţi, ca: V. Alecsandri, C. Negruzzi, Al. Russo, sau specialişti în alte ramuri ale ştiinţei: istorie, drept, agronomie, cum sînt: D. Ralet, Alex. Calimah, I. Ionescu de la Brad, ei sînt interesaţi în aceeaşi măsură de problemele lingvistice, ca şi de cele economice, politice, sociale şi literare, care frămîntau societatea românească în vremea lor. Situaţia grea în care se găsea limba română în acea vreme, sub influenţa manifestărilor lingvistice nesănătoase, a făcut din cercul « Romîniei literare » o unitate puternică, a cărei luptă apare ca o reacţiune contra exagerărilor latiniste. În felul acesta revista continuă şi în domeniul lingvistic, ca şi în cel politic şi literar, tradiţia progresistă a « Daciei literare » şi a « Propăşirii ».

Punînd problema limbii literare româneşti revista îşi propune să o dezvolte « cu un chip măsurat şi înţălept ».

Încă din 1852, în *Prospectul* care anunţa apariţia primului număr din « Romînia literară »[1], V. Alecsandri arată că limba română « începuse a se curăţi

[1] Apariţia acestui număr al revistei a fost împiedecată de cenzură iar « Romînia literară » suprimată. Ea reapare de abia în 1855, tot cu nr.1.

şi a se forma cu un chip înţălept şi treptat » prin activitatea fructuoasă a colaboratorilor « Daciei literare » şi ai « Propăşirii ».

Ca să umple golul creat prin încetarea apariţiei « Propăşirii », el scoate revista « Romînia literară », preluînd lupta acesteia atît pe tărîm literar cît şi ştiinţific.

În centrul preocupărilor colaboratorilor « Romîniei literare » stă crearea unei literaturi originale şi a unei limbi literare care să corespundă dezvoltării culturale a Ţărilor Romîneşti şi să servească lupta pentru unirea Principatelor.

Combaterea ideilor reacţionare în lingvistică, lupta contra acelora care voiau să strice limba, este continuată în paginile revistei « Romînia literară » de Al. Russo, V. Alecsandri, C. Negruzzi, D. Ralet, Al. Calimah, C. Conachi, şi I. Ionescu de la Brad.

Cu toate că nu-şi publică în « Romînia literară » scrierile prin care a contribuit la ridiculizarea şi dispariţia jargonului latinizant, italienizant sau franţuzit, V. Alecsandri, redactorul principal şi autorul programului revistei, are o deosebită importanţă în activitatea acestui cerc.

Al. Russo publică în «Romînia literară» cea mai mare parte a «Cugetărilor» [1], în care, cu mult bun simţ şi cu destulă pricepere pentru ceea ce trebuie să fie limba literară a unui popor, apără limba literară românească de influenţa nefastă a latinismului. Şi învăţaţii sovietici au arătat că: « În ceea ce priveşte apărarea limbii moldoveneşti, cultura moldovenească progresistă a nobililor a găsit în Al. Russo pe reprezentantul său activ. Prin tonul său hotărît, el i-a depăşit pe contemporanii lui care locuiau pe ambele maluri ale Prutului şi se luptau pentru dezvoltarea limbii moldoveneşti ». [2]

C. Negruzzi, cunoscut prin activitatea de la revistele lui Asachi şi Kogălniceanu, dovedeşte interes pentru problemele de limbă din articolul «Slavonisme».

Dimitrie Ralet şi Al. Calimah, intelectuali progresişti, ridică interesante probleme referitoare la limba românească, primul în articolul « Limba noastră », iar cel de-al doilea în « Limba românească ».

Ion Ionescu de la Brad, agronom, luptător pentru drepturile ţăranilor, discută, în critica făcută « Manualului de geografie pentru clasa a III-a a şcoalelor primare», şi unele probleme de limbă, scandalizat de faptul că exagerările latiniste pătrunseseră şi în limba manualelor şcolare.

În paginile « Romîniei literare » este publicată şi scrisoarea din 1837 a poetului C. Conachi, adresată Mitropolitului Veniamin. Deşi C. Conachi prin activitatea sa literară aparţinuse cercului Asachi, acest text se publică pentru unele idei juste pe care le conţine şi care corespund orientării generale a revistei. În acest fel redacţia revistei înţelege să preia moştenirea culturală a cercurilor ştiinţifice şi literare anterioare.

Notele publicate la capitolul « Miscele », ca: « Autodafé a lui 8 scurt », « Iarăşi răposatul 8 scurt », « Ablativul -ciune », « O bazaconie limbistică », « Un

[1] Cealaltă parte a acestor *Cugetări* a fost publicată mai tîrziu de Al. Odobescu în « Revista română ».

[2] Istoria Moldovei, Chişinău, 1951, vol. I, p. 436.

model de stil epistolar în limba nouă » și « 8 scurt sau liude printre călărași » reprezintă punctul de vedere al redacției și sînt polemici cu latiniștii ardeleni.

Obiectivul principal al luptei colaboratorilor « Romîniei literare » pe tărîm lingvistic este combaterea curentelor nesănătoase, în special a latinismului, care influențau nefavorabil dezvoltarea limbii literare romînești în secolul al XIX-lea. Latiniștii, denaturînd spusele reprezentanților *Școlii ardelene*, voiau să rupă limba literară de graiul viu al poporului, creînd o limbă care să semene tot mai mult cu latina și pe care Al. Russo o numește, în mod just, *jargon*. I. V. Stalin, în lucrarea sa « Marxismul și problemele lingvisticii », referindu-se la jargoane, arată că « e suficient ca limba să treacă pe poziția favorizării și sprijinirii unui grup social oarecare, în dauna celorlalte grupuri sociale ale societății, pentru ca ea să-și piardă calitatea, pentru ca să înceteze de a mai fi un mijloc de comunicare între oameni în cadrul societății, pentru ca să se transforme în jargonul unui grup social, să se degradeze și să se condamne la dispariție »[1]. Astfel s-a întîmplat și cu jargonul latinizant, care, fiind străin de limba vorbită de popor, a trebuit să dispară.

Pedanții — cuvînt cu care Al. Russo îi denumește pe cei care voiau să latinizeze limba romînă — scriau și vorbeau într-o limbă neînțeleasă de mulțime.

Normele lingvistice fixate de latiniști nu se potriveau specificului limbii noastre, încît ar fi trebuit să se facă un lexicon cu ajutorul căruia cititorul neinițiat să înțeleagă ce scriau latiniștii și italieniștii din acea epocă în Ardeal și Muntenia.

Al. Russo, om cult, înzestrat cu un puternic simț al realității și însuflețit de o mare dragoste pentru limba și pentru creațiile populare, demască în « Cugetările » sale exagerările *pedantismului lingvistic*, care provocase atîta confuzie și ridicol în limbă. El arată că *pedantismul* « este voința de a statornici prin logică gramaticală, cursă din regulele gramaticii latine, tîlcuirea cuvintelor vechi și noi; pedantismul este de a lega limba noastră de modul declinațiilor unei limbi străine de noi prin țesătura și regulele ei; sunetul și forma, pînă și noima, adică sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor și a neamului, marele plămăditor de limbi și de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sînt numai arhiviști. Prin pedantism și pedantism anti-romîn înțelegem iarăși cercarea de a despărți neamul în două limbi, cînd dimpotrivă încercările ar trebui țintite la înrudirea limbii obștești [2]. După părerea lui Al. Russo limba literară este limba populară « lucrată », înmulțită, îmblînzită, întinsă și întrebuințată de scriitori ». Latiniștii, neținînd seama de legile de dezvoltare a limbii romînești, voiau să rupă limba de graiul viu al poporului. În legătură cu aceasta Al. Russo dă ca exemplu discursurile politice de pe cîmpul Blajului, de la 1848, spunînd, ca martor ocular, că dintre toți oratorii care s-au perindat la tribună și care reprezentau « inteligența ardeleană » doar doi au fost înțeleși: Avram Iancu și Buteanu, pentru

[1] I. V. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii, Ed. pentru literatură politică, București, 1953, p. 8.

[2] Al. Russo, Cugetări, în « Romînia literară », 1855, nr. 17, p. 202.

că au vorbit într-o limbă nelatinizantă. «Deşi sistemele radicale au luat naştere în Ardeal, totuşi are şi Ardealul feciori zdraveni, ce-şi pot da mîna cu noi împotriva pedantismului »[1].

Subliniind importanţa pe care o are limba ca mijloc de comunicare între oameni şi arătînd, totodată, legătura care există între limbă şi gîndire, Al. Russo spune că « cea mai înţeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-şi tălmăci gîndul într-un chip ca toţi ascultătorii să-l poată înţelege »[2].

În această problemă, a luptei contra latinismului, ia atitudine şi D. Ralet, în articolul « Limba noastră »[3]. El propune o ridicare obştească contra « neolatinismului »; recomandă, de asemenea, o adunare a tuturor cuvintelor vechi romîneşti şi întocmirea unui « vocabulariu », pentru ca să nu se piardă din limbă cuvintele condamnate de latinişti. În legătură cu aceasta, Al. Russo în «Cugetări », discută sumar problema originii poporului şi a limbii romîne, ajungînd la unele concluzii a căror justeţe a fost dovedită de cercetările filologilor de mai tîrziu. Al. Russo nu neagă că limba romînă este de origine latină, trăgîndu-se din « latineasca cea obştească », adică din latina populară, dar el studiază acest fapt din punct de vedere istoric şi afirmă că limba romînă este deosebită de cea latină deoarece cuvintele se formează după alte reguli, « care-şi au logica în istoria noastră ». Al. Calimah spune că limba romînă are la bază un dialect pelasgo-tracic; după cucerirea Daciei şi colonizarea romană, romanii au adus aici limba şi scrierea lor. Mai tîrziu, prin numeroase migraţii care au avut loc pe teritoriul locuit de romîni, au pătruns în limba romînă numeroase cuvinte străine, mai ales slave. După secolul al XV-lea, crede el, s-a introdus şi alfabetul slavon în limba romînă. Spre sfîrşitul articolului, dînd ca exemplu pe latinişti, Alecu Russo arată cum scriitorii, în dorinţa lor de a desăvîrşi limba, au ajuns la exagerări.

În nr. 9 al revistei «Romînia literară» la capitolul « Miscele », sub titlul « Un model de stil epistolar în limba nouă », este publicată o scrisoare, găsită — se spune — în ulita Academiei, — în care sînt vizaţi bărnuţiştii, — concepută în termeni ca: *infelicitate*, *cogritate*, *a veta*, *confuziune*, *fartaziune*, *concesiune*, *somnuală*, *invergiune*, *serviciune* şi alţii. Scopul publicării acestei scrisori este « de a da cetitorilor o idee de halul în care au agiuns romînească în capetele sistematice a unor pedanţi din ţerile noastre »[4].

Colaboratorii « Romîniei literare » condamnă şi fonetismul exagerat al lui A. Pumnul. Pornind de la constatarea că terminaţia latină *-tione* a evoluat în limba romînă spre *-ciune*, ca în *plecăciune*, *închinăciune*, *rugăciune*, Aron Pumnul şi adepţii şcoalei lui filologice cereau ca neologismelor proaspăt introduse în limba romînă, cu aceeaşi terminaţie, să li se aplice mecanic, prin falsă analogie, aceeaşi regulă şi să spunem: *năciune*, *occupăciune*, pretextînd că forma

---

[1] Al. Russo, Cugetări, în « Romînia literară », 1855, nr. 17, p. 202.

[2] Ibidem, p. 103.

[3] « Romînia literară », 1855, nr. 14, p. 165.

[4] Ibidem, p. 116.

-ie este « neplăcută pentru urechea romînului » şi că « *ocupaţie* nu sună mai frumos ca *occupăciune* ». Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu sufixul latinesc *-mentum*, care a evoluat în limba romînă spre *-mînt*, a cărui întrebuinţare voiau să o extindă şi asupra cuvintelor noi, spunînd: *regulămînt, frîngămînt, evenemînt* etc. Dacă aceste legi fonetice au acţionat în epoca de formare a limbii romîne, ele nu mai pot, însă, acţiona asupra neologismelor pătrunse în limba romînă în secolul al XIX-lea. « Latiniştii privesc lumea nouă prin oceanul lumii vechi », spune Al. Russo; ei voiau să croiască lumea nouă pe tiparele lumii vechi, nu înţelegeau că « lumea merge înainte şi nu se poate întoarce ».

Contra acelora care preconizau generalizarea sufixelor *-iune, -ciune, -tiune, -mînt*, în limba romînă, se ridică Al. Russo şi D. Ralet. « Unul preface toată limba în *-iune*, altul în *-ţie*, altul în *-iu*, altul în *-înt*... de nu ştii cum să te-ntorci între aceste patru puncte cardinale a gramaticilor ».[1]

Susţinînd ideea purităţii latine a limbii romîneşti, latiniştii voiau să scoată din limbă toate cuvintele de altă origine decît latină, în special cuvintele de origine slavă, şi să le înlocuiască prin termeni latineşti. Al. Russo spune, însă, că slavonismele din limba romînă sînt rezultatul unui proces istoric; ele dau limbii romîneşti nota specifică între celelalte limbi romanice; slavonismele reprezintă pentru limba romînă ceea ce reprezintă germanismele pentru limba franceză, arabismele pentru limba spaniolă. Acesta este un adevăr recunoscut şi de filologii de mai tîrziu.

Dimitrie Ralet îi condamnă pe acei « bărbaţi » care din cauza latinismului « corumpă limba, crezînd că o curăţă ». El recunoaşte că limba romînă este de origine latină, dar cere « să nu latinism numaidecît forma limbei, pentru că atunci înseamnă să ne omorîm poesia, istoria, tradiţiile ... ».[2] El arată, de asemenea, că poporul romîn a împrumutat o serie de cuvinte slave, ca: *duh, cinste, slavă, slujbă* etc., pe care nu le putem scoate din limbă cu toată dorinţa unor « gramatici ». De aceeaşi părere este şi C. Negruzzi în articolul « Slavonisme », iar C. Conachi cere să nu se schimbe cuvintele greceşti şi slavoneşti deprinse de lume.

În critica făcută « Manualului de geografie pentru clasa a III-a a şcoalelor primare », lucrat de inspectorul general al şcoalelor, latinistul August Treboniu Laurian, Ion Ionescu de la Brad arată necesitatea înfiinţării unei Academii, unde să se discute, printre altele, diferite probleme de limbă şi care « să se rostească asupra îndoielilor de toate zilele », mai ales acum cînd unii latinişti cereau scoaterea cuvintelor înrădăcinate în limbă şi înlocuirea lor cu cuvinte latine. Ion Ionescu de la Brad arată că această exagerare a pătruns şi în manualele de şcoală, dînd ca exemplu manualul de geografie mai sus citat, unde numirile locurilor noastre au fost din nou botezate, fapt care dă loc la neînţelegeri şi

---

[1] « Romînia literară », 1855, nr. 14, p. 101.

[2] D. Ralet, Limba noastră, în « Romînia literară », 1855, p. 178.

« aduce nedumerire la înțelesul scrisorilor vechi ». Astfel, în acest manual se spune că Iașul e udat de rîul *Bahului*, nu de al *Bahluiului*; în loc de ținutul *Vasluiului* avem ținutul *Vasului*, pentru *Bistrița* avem numirile *Bistreța* sau *Rapida*; *Marmurosul* pentru *Maramureș*; *Sucida* pentru *Suceava* ș. a. Ion Ionescu de la Brad arată că aceste cuvinte nu supără urechea celor care frămîntă limba, creînd cuvinte de cîte șaptesprezece silabe, dar este sigur că de ele vor rîde cei neînvățați. El cere acestor « dascăli de isnoviri limbistice » să învețe limba poporului, căci numai atunci nu vor mai greși.

Nu numai că nu trebuie scoase din limbă cuvintele înrădăcinate, de altă origine decît latină, lucru care ar da loc la neînțelegeri și ar duce la sărăcirea limbii, ci, dimpotrivă, limba trebuie îmbogățită prin împrumuturi din oricare limbă și prin crearea de cuvinte conform legilor de dezvoltare a limbii romîne.

În privința neologismelor, colaboratorii « Romîniei literare » au păreri juste, susținînd că ele contribuie la dezvoltarea limbii literare, dar trebuie folosite numai în măsura în care sînt necesare. Al. Russo arată că « nevoile nouă au trebuință de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le dea la iveală, să le creeze și să le împămîntenească. Să fim siguri că unde ne-ar trebui un cuvînt, nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau cutăruia, dar după logica limbei, pe care nu o fac nici învățații, nici lecsicoanele » [1].

Al. Russo face aceste observații într-un moment în care limba noastră literară se îmbogățește cu un mare număr de neologisme, cerute de dezvoltarea culturală multilaterală a poporului nostru. Popularizînd « descoperirile folositoare » ale veacului al XIX-lea, colaboratorii revistei « Romînia literară » caută să umple golurile existente în vocabularul limbii noastre, goluri care se explică prin lipsa, pînă în acel moment, a noțiunilor corespunzătoare în cultura romînească. Problemele de fizică, economie politică, comerț, industrie, drept și altele, noi publicului romînesc, impuneau cu necesitate, pentru a putea fi lămurite, crearea unei terminologii științifice corespunzătoare. Preocuparea aceasta, existentă încă din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea la Ienăchiță Văcărescu, continuată de cercurile revistelor lui Eliade, Asachi și Kogălniceanu, este prezentă și la cercul « Romîniei literare ».

Îmbogățirea limbii noastre literare cu terminologia necesară comunicării noilor noțiuni se face fie prin introducerea în limbă a neologismelor, unele cu fonetismul străin păstrat, altele romînizate din punct de vedere fonetic, fie prin traducerea cuvîntului străin în limba romînă, mai puțin prin cuvinte noi, create cu ajutorul compunerii sau contragerii, care să înlocuiască neologismele. Astfel, în articolele cu caracter științific publicate în revista « Romînia literară » întîlnim termeni ca: *aparel*, alături de *aparat*, *comutator*, *multiplicator*, *telegraf*, *pol pozitiv*, *pol negativ*, *tarif*, *aerian*, alături de *aeric*, *cocon* « gogoașă de mătasă », *filatariu* « fabrică de depănat mătasa de pe coconi », *concurință*, *atelii* « ateliere », *dividend* etc., neologisme primite din limba franceză; *profum*

[1] Al. Russo, Cugetări, « Romînia literară », 1855, p. 101.

« parfum », *regii* « sfere înalte», din limba italiană. În alte cazuri neologismul a fost tradus. Astfel avem: *cuvîntologie* (din fr. *lexicologie*), *rîu electric* (din fr. *fluide électrique*), *împrejurul* (din fr. *circuit*), *cîrnire*, *abatere* (din fr. *deviation*), *trupuri organice* pentru *corpuri organice* sau *trupuri ce se rotesc în spațiu* pentru *corpuri cereşti*. Francezul *moment* a fost tradus prin clipeală iar *momentané* prin *clipelnic*.

Deşi unii dintre aceşti termeni, mai ales din cei traduşi, nu s-au impus în limba literară, totuşi, străduaniile colaboratorilor «Romîniei literare» de a face din limba noastră un mijloc de comunicare corespunzător noilor nevoi culturale ale epocii constituie o contribuție valoroasă la dezvoltarea limbii noastre literare.

Şi în domeniul literaturii, colaboratorii « Romîniei literare » au văzut clar problema neologismelor. Al. Russo recunoaşte necesitatea întrebuințării lor, dar este contra abuzurilor. În scrierile sale foloseşte el însuşi neologisme, dar numai în măsura în care sînt necesare. Întrebuințează de asemenea şi provincialisme, deşi recomandă altora să evite cuvintele care ar face de neînțeles scrisul lor în altă regiune decît aceea cărora le aparțin ca grai.

Cu privire la forma pe care o iau neologismele în limba romînă, se văd oscilații la scriitorii epocii. Şi, cînd s-au hotărît pentru o formă, uneori au greşit, căci dezvoltarea limbii a impus altă formă mai tîrziu. Atunci pătrundeau la noi cuvinte franceze ca: *influență*, *corcurență* ş. a., cărora unii le-au dat forma *influință*, *concurință* ş. a., datorită analogiei cu un cuvînt ca *suferință*. Acest curent de romînizare a neologismelor era puternic în acea vreme.

Alex. Calimah, vorbind despre împrumuturi, în articolul « Limba romînească», spune că avem nevoie de ele, căci altfel limba sărăceşte, dar să fie absolut necesare, nu pură fantezie, împrumuturi care pot numai « să încurce şi să tulbure o limbă, iar nu s-o desăvîrşească ... ». Pentru aceasta el recomandă să apelăm, mai întîi la « limba romînă ». Despre înlocuirea unor termeni înrădăcinați în popor el spune că este o exagerare, care face ca limba să ajungă de neînțeles.

Costachi Conachi, în «Scrisoarea adresată Mitropolitului Veniamin», cere ca pentru « sporirea » şi pentru « întocmirea » cuvintelor neapărat trebuincioase în limba moldovenească să facem împrumuturi, dar « să le întocmim pe teapa graiului nostru ». Cere de asemenea să se creeze cuvinte în care sunetul să se potrivească cu sensul, ca: *vîjîeşte*, *dudueşte*, iar cuvintele create să fie scurte, căci sînt mai lesne de înțeles şi de mînuit.

Exprimarea clară şi corectă este o preocupare a tuturor scriitorilor grupați în jurul revistei « Romînia literară ». În articolul « O bazaconie limbistică » se combate crearea de cuvinte lungi, greu de pronunțat şi fără nici un înțeles. Ca exemplu este luat cuvîntul *inonorificabilitudinaționalitate*. Pentru uşurarea scrierii se recomandă înlăturarea unor litere de prisos, ca **s**, propunîndu-se să se facă deosebire între valoarea lui « **s** greu » şi « **s** uşor ». Directorul tipografiei francezo-romîne A. M. Bermann, adresează chiar o scrisoare redactorului

« Romîniei literare », prin care-i mulțumește pentru hotărîrea de a combate « năvălirea ucului scurt » în limba romînă, literă « netrebnică, care îngreuiază mult și munca tipografilor ». Atitudinea redacției « Romîniei literare » față de prezența în scriere a lui s este exprimată și în nr. 2 al revistei, la capitolul « Miscele », unde, sub forma unei scrisori, adresată redacției, s vine cu rugămintea de a nu fi folosit în paginile « Romîniei literare », pentru că el își dă seama de greutățile pe care le prezintă tipografilor și de neajunsurile pe care le face limbii, dîndu-i « un caracter sinistru și o eufonie înădușită ». s îi critică pe acești literați, care, îndrăgindu-l, l-au agățat la sfîrșitul celor mai multe cuvinte îngreunînd astfel « limpezirea și înfrumusețarea limbii ».

Tot ca o reacție împotriva latinismului, găsim la Al. Russo ideea evoluției lente a limbilor. Astfel el afirmă că limbile se schimbă o dată cu mersul înainte al societății, evoluînd lent, nu prin explozii: « ... limbele se prefac dar se prefac ele singure cu întrebuințarea zilnică, cu sporul ideilor și nevoile civilizației; însă prefăcătura adusă de ani și de trebuință, măsurată pe noima aplecărilor și a năravurilor neamurilor e nesimțită la auz și la vedere. Tulburarea în limbi cum a fost revoluția noastră (latinismul! D. U.) pică în baltă, dar nu pică pînă cînd nu aduce confuzie de idei, desfrînare în condei, cacofonie și stavilă în inspirație. Cînd revoluții de aceste năpăstuiesc neamurile, sau neamurile pier, sau oamenii de judecată vin dincotrova și se opun potopului stricător »[1]. Colaboratorii « Romîniei literare », prin criticile serioase pe care le-au adus latinismului, au contribuit în mare măsură la stăvilirea « potopului stricător », fără însă a da latinismului lovitura definitivă. Lupta contra curentelor nesănătoase din lingvistica romînească va fi continuată cu mult succes în deceniile următoare. Însuși Al. Russo reia această problemă un an mai tîrziu, în articolul « Contra latinizanților ardeleni », publicat în « Steaua Dunării », 1856. Acest articol face parte din polemica dusă de Al. Russo cu ardeleanul Gh. Bariț, care, prin « Gazeta Transilvaniei », luase apărarea lui A. T. Laurian. Arătînd și aici că jargonul latinizant a venit din Ardeal și că « Ardealul s-a făcut o carte latinească moartă », acei cu care polemiza au încercat să se retragă din această luptă, spunînd că n-au rost certurile între romîni, cînd ar putea ca împreună să-i atace pe evrei, de exemplu. Combătînd naționalismul șovin, Al. Russo a răspuns cu mult bun simț: « Pentru fii lui Israil mărturisim că este o faptă înțeleaptă a nu se apăsa; sîntem de aceia care chiemăm pentru dînșii îngrijirea, dreptatea și dreptățile toate. Ori subt ce chip și pretext se arată apăsarea în lume, tot strîmbătate se chiamă; acei cari ridică la sarcinile țării trebuie să aibă locul lor la bunuri și la folosuri — precum romînii se despart în romîni ortodocși și romîni catolici vor fi și romîni israeliți; și patria va cîștiga fii mai mulți »[2].

[1] Al. Russo, Cugetări, în « Romînia literară », 1855, p. 348.

[2] Al. Russo, Contra latinizanților ardeleni, Opere alese, Biblioteca pentru toți, București, 1950, pag. 97.

Încă din « Cugetări », Al. Russo arătase consecințele rele ale naționalismului șovin. « De mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri romînii vor socoti că sînt buni și mari din născare și se vor cufunda iarăși în somnul lor adînc » [1].

Chiar în paginile « Romîniei literare » începuse Al. Russo polemicile cu latiniștii și italieniștii. Vorbind despre « școalele limbistice... ce au cuibul lor în București », care au luat de organ ziarul « Patria », spune că sînt « școale de fantezie ce umblă după teorii artistice, croind o limbă dramatică, de nu romînă, pe urmele școalei ultraromantice franceze de la 1830, școală cu părul lung, cu antitesa în cap și în picioare, cu manta pe umăr, cu chitara aninată de gît și cu spada în mînă, școli de geniu necunoscut în ingrata Romînie, școli ce au nevoie de a ține seamă de istorie și chiamă tradiția o coterie. Adevărat că scrierile ce ies din aceste școli sînt netrebnice pentru mulțime; adevărat că propășirea ideilor se întinde la numărul fericiților ce le pot înțelege, adevărat că aceste școli au de scop a învăța și a convinge pe cei învățați și convinși numai » [2].

Al. Russo a dus o polemică susținută și cu foile Blajului.

Greșelii propovăduite de latiniști că limbile se *reformează*, Al. Russo îi opune ideea că « ...dimpotrivă limbile se formează zi de zi », sau că « limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rîndul și spiritul naționalităților» [3].

Aflîndu-ne în anul 1855, în preajma unirii Principatelor, găsim discutată în paginile « Romîniei literare » problema unei limbi comune pentru toți romînii, care, înfăptuind unificarea culturală, să sprijine unirea politică. Conachi propusese încă de la 1837, anul scrisorii către Mitropolitul Veniamin, să se întocmească o singură limbă « pe o măsură și pe o înțelegere » între cele două Principate. Scriitorii grupați în jurul revistelor lui M. Kogălniceanu, luptînd pentru ca « romînii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți », au contribuit în mare măsură la formarea unei limbi literare unice. Preluînd această moștenire, în programul « Romîniei literare » « D(omnul) Alecsandri face chemare tuturor literatorilor romîni ca să vie în agiutor foiei sale prin scrierile lor: această foaie fiind cîmpul de întîlnire frățească a tuturor talentelor din țările noastre » [4]. Iar D. Ralet recomandă romînilor să se ferească de confuziile produse de limbă, « care ne amenință, tocmai cînd ar trebui să gîndim la ceva mai mare, tocmai cînd dorim a forma o nație puternică numai prin unire » [5].

Militînd pentru o literatură cu caracter popular și fiind preocupat de răspîndirea culturii în mase, Al. Russo îi sfătuiește pe scriitori să folosească

---

[1] Al. Russo, Cugetări, în « Romînia literară », 1855, p. 104.

[2] Ibidem, p. 251.

[3] Ibidem, p. 101.

[4] V. Alecsandri, Înștiințare, în « Romînia literară », 1855.

[5] D. Ralet, Limba noastră, în « Romînia literară », p. 192.

« Limba obştească », adică limba comună, căci numai atunci vor fi înţeleşi de toţi romînii. Aceasta trebuie să fie şi limba presei, deoarece « unul din organele cele mai principale ale opiniei publice este presa în general şi presa periodică sau jurnalismul în specjal »[1]. Al. Russo se întreabă că « Dacă şefii nu vorbesc limba soldaţilor, dacă învăţaţii şi autorii nu scriu pentru popor apoi de ce mai pierd vremea în vorbe şi în scrieri neînţelese ? »[2]. Mulţi dintre scriitorii din acea epocă nu ţineau seama de « gloata pentru care se făleau că lucrează » sau « socoteau acea gloată deprinsă cu latineasca, franţuzeasca, italieneasca »[3]. Dîndu-şi seama de rolul social al literaturii, Al. Russo arată că sînt însă şi « cîteva scrieri care dovedesc o presimţire de misia literaturei, şi se deosebesc de operile pedanţilor prin o mişcare slobodă, o aducere aminte de obiceiurile limbei, şi prin urmare au o acţie morală pe cetitori, dar sînt rari...» [4]. Şi D. Ralet ia atitudine în această problemă, recomandînd scriitorilor să renunţe fiecare « la cîte o pretenţie limbistică, cît un prejudeţ, ca să se curme tot resboiul şi să nu se întîrzie de voie bună progresul » [5]. Cît despre preocupările filologilor, Al. Russo spune: « După socotinţa mea, rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filologia va fi să se mărginească în definiţia rînduelilor limbei, statornicia sintaxei şi ortografiei; iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămîie proprietatea urechii, a bunei judecăţi a scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru de codul politicesc. Cuvîntul fie slav, fie turc, fie latin, ce se va romîni, are drept la împămîntenire şi numai obştească frămîntare şi nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanţilor de sisteme » [6]. Al. Russo recomandă « gramaticilor » să pornească totdeauna, în cercetările lor, de la limba vie a poporului, nu de la teoretizări cum făceau latiniştii, care nu ţineau seama de legile de dezvoltare a limbii romîne.

Pentru soluţionarea problemelor atît de controversate privitoare la dezvoltarea şi îmbogăţirea limbii literare romîneşti, colaboratorii « Romîniei literare », aşa cum făcuse Asachi şi membrii cercului lui Kogălniceanu, preconizează înfiinţarea unei societăţi, care « în adunările sale să socotească şi să hotărască despre îndreptarea limbei, atît pentru primirea cît şi schimonosirea cuvintelor »[7] sau « să se rostească asupra îndoielilor de toate zilele » [8]. Acest deziderat se va realiza mai tîrziu, prin înfiinţarea *Societăţii literare romîne*, care va deveni mai întîi *Societatea academică* şi apoi *Academia Romînă*.

---

[1] M. Kogălniceanu, Jurnalismul romînesc în 1855, în « Romînia literară », 1855, p. 52.

[2] Al. Russo, Cugetări, în « Romînia literară », 1855, p. 104.

[3] Ibidem p. 481.

[4] Ibidem, ediţia P. V. Haneş, Bucureşti, p. 80.

[5] D. Ralet, Limba noastră, în « Romînia literară », 1855, p. 177.

[6] Al. Russo, Cugetări, ed. P. V. Haneş, Bucureşti p. 78.

[7] C. Conachi, Scrisoare adresată Mitropolitului Veniamin, în « Romînia literară », 1855, p. 215.

[8] Ion Ionescu de la Brad, Critică. Manual de geografie pentru clasa a III-a a şcoalelor primare, în « Romînia literară », 1855, p. 303.

Privind felul cum au fost discutate unele probleme de limbă în revista « Romînia literară », putem spune că observații ca acelea ale lui Al. Russo, V. Alecsandri, C. Negruzzi, şi chiar ale lui D. Ralet şi Al. Calimah, au o deosebită importanță în dezvoltarea limbii literare romîneşti.

În lupta lor contra curentelor nesănătoase din cultura romînească, mai ales a latinismului, pentru crearea unei limbi literare unice, comună pentru toți romînii, luptă dusă prin articole de teorie şi prin opere literare originale, ei atrag atenția asupra bogăției limbii şi literaturii populare, mergînd pe drumul deschis de « Dacia literară » şi « Propăşirea ».

LINGVISTICĂ GENERALĂ

DESPRE LEGĂTURA DINTRE LIMBĂ ŞI GÎNDIRE

DE

FINUŢA ASAN

Articolul de faţă îşi propune să sintetizeze rezultatele la care au ajuns lingviştii, filozofii şi psihologii sovietici [1] în cercetarea raportului dintre limbă şi gîndire.

Pentru ca problemele discutate să fie cît mai accesibile publicului nostru larg de cititori, vom căuta să exemplificăm, acolo unde va fi posibil, cu material din limba romînă.

Problema legăturii dintre limbă şi gîndire este o problemă străveche; ea a atras atenţia multor gînditori din antichitate şi pînă astăzi. Răspunsurile care s-au dat întrebărilor: ce e gîndirea, ce e limba, cum au apărut ele, ce legătură există între una şi cealaltă, ilustrează în mod viu istoria luptei dintre materialism şi idealism.

---

[1] Ne referim în special la:

G. F. Alexandrov, I. V. Stalin despre limbă ca fenomen social, Moscova, 1952.

N. Antonov, Despre legătura indisolubilă dintre gîndire şi limbă în «Bolşevik», 1952, nr. 15.

A. V. Vostrikov, Clasicii marxism-leninismului despre legătura dintre limbă şi gîndire în «Voprosî filozofii», 1952, nr. 3.

N. A. Kondraşov şi A. G. Spirkin, Originea limbii şi a gîndirii, în «Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin», Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R. 1953.

D. P. Gorski, Despre rolul limbii în cunoaştere, în «Voprosî filozofii», 1953, nr. 2.

D. P. Gorski, Cu privire la problemele formării şi dezvoltării noţiunilor, în «Voprosî filozofii», 1952, nr. 4.

D. P. Gorski şi N. G. Kosulev, Contribuţiuni la problema raportului dintre logică şi gramatică, în «Voprosî filozofii», 1953, nr. 6.

I. M. Pratusevici, Despre analizatorul verbelor-motor şi rolul său în procesul cunoaşterii, în «Voprosî filozofii», 1953, nr 6.

A. G. Spirkin, Cu privire la problema legilor limbii, în «Voprosî filozofii», 1953, nr. 5.

Idealiştii înfăţişează gîndirea şi limba ca manifestări ale forţei divine, ale unui spirit nemuritor. Deşi pornesc pe căi diferite, toţi idealiştii ajung să rupă gîndirea de materie, de creier, să o transforme într-un factor care se situează deasupra lumii, care creează lumea. Idealiştii, fie că identifică limba cu gîndirea, negînd orice deosebire între ele, fie că se străduiesc să demonstreze că între limbă şi gîndire nu există nici o legătură. Din prima categorie fac parte gînditori ca Humboldt şi Wundt, din a doua — filozofii şi lingviştii idealişti, contemporani, din Anglia şi S.U.A. Aceştia din urmă merg atît de departe cu despărţirea limbii de gîndire, încît ajung să afirme posibilitatea schimbului de idei fără mijlocirea limbii, prin intuiţie. La aceeaşi concluzie a ajuns şi N. I. Marr, nu mai puţin idealist decît lingviştii pomeniţi.

Dar nu numai filozofilor, ci şi unor politicieni burghezi le convine să considere că între limbă şi gîndire, între cuvînt şi noţiune nu există nici o legătură. La cea de a VI-a sesiune a adunării generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite (decembrie — ianuarie 1952), cînd s-a dezbătut problema definirii « agresiunii », unii diplomaţi ai S.U.A. au încercat să înlocuiască analiza noţiunii de « agresiune » cu o simplă relatare a etimologiei cuvîntului. Ei reduceau definiţia agresiunii la « ofensivă, atac », aşa cum era în latineşte, ocolind cu grijă chestiunea agresiunii puse la cale de imperialiştii Statelor Unite ale Americii. Delegaţia sovietică a demascat trucul diplomaţilor burghezi, arătînd că definirea agresiunii nu se poate face numai pe baza etimologiei, fără o cercetare a noţiunii actuale de « agresiune ».

În opoziţie cu idealiştii, materialiştii consideră gîndirea ca o proprietate a materiei superior organizate, adică a creierului. Materialiştii afirmă că gîndirea prin originea şi dezvoltarea ei, este indisolubil legată de limbă.

Rezolvarea ştiinţifică a problemei naturii limbii şi gîndirii, a originii şi dezvoltării lor, o dă materialismul dialectic creat de Marx şi Engels şi dezvoltat de către Lenin şi Stalin.

În lucrările lor, clasicii marxism-leninismului au arătat că gîndirea şi limba sînt rezultatul activităţii de producţie că, o dată cu apariţia omului şi a creierului uman, a apărut gîndirea ca proprietate a acestui creier, iar o dată cu gîndirea a apărut şi s-a dezvoltat limba.

În « Ideologia germană », Marx şi Engels au scris: « Limba este la fel de veche ca şi conştiinţa — limba este chiar adevărata conştiinţă practică, existentă şi pentru alţi oameni, şi deci numai astfel existentă şi pentru mine, şi, ca şi conştiinţa, limba ia naştere abia din necesitatea, din nevoia de a comunica cu alţi oameni » (Marx şi Engels, Ideologia germană, în volumul K. Marx, F. Engels, Despre artă şi literatură, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 37).

Din acest citat desprindem cel puţin trei idei: limba a apărut o dată cu gîndirea (« este la fel de veche ca şi conştiinţa »); limba este un fenomen social (limba există pentru mine, întrucît există şi pentru alţii, dacă n-ar exista pentru alţii, adică dacă n-ar fi vorbită într-o societate, ea n-ar exista nici pentru mine,

pentru că eu, individ izolat, n-aş avea nevoie de limbă); limba apare din trebuinţă, din necesitatea imperioasă de a comunica cu ceilalţi oameni.

Fr. Engels a dezvoltat aceste idei în « Dialectica naturii » şi în special într-unul din capitolele acestei lucrări, intitulat « Rolul muncii în procesul transformării maimuţei în om ».

Deosebirea specifică fundamentală dintre om şi lumea animală constă în faptul că, spre deosebire de animal, omul acţionează asupra naturii, o transformă potrivit nevoilor sale, folosindu-se de uneltele de muncă, pe care şi le creează. În procesul producţiei uneltelor de producţie, pe baza muncii în comun pentru procurarea hranei, pentru construirea locuinţelor, în vederea apărării împotriva fiarelor, au apărut şi s-au dezvoltat gîndirea şi limba. « Dezvoltarea muncii — spunea Engels — contribuia în mod necesar la o strîngere a relaţiilor dintre membrii societăţii, făcînd să crească numărul cazurilor de ajutorare reciprocă, de activitate în comun şi lămurind fiecăruia în parte folosul activităţii în comun. Într-un cuvînt, oamenii în devenire au ajuns să aibă necesitatea de a-şi spune ceva unul altuia. Necesitatea a creat organul respectiv. Încet, dar sigur, gîtlejul nedezvoltat al maimuţei se transformă datorită modulaţiei, ajungînd la modulaţii din ce în ce mai complexe. Organele gurii au învăţat treptat să pronunţe un sunet articulat după celălalt » (Marx, Engels, Opere alese, vol. II, p. 72-73).

Dar atît limba cît şi gîndirea n-au apărut în mod brusc. Condiţiile biologice pentru apariţia gîndirii şi limbii au existat la strămoşul animal al omului. Cercetările au arătat că maimuţele inferioare cunosc 18 sunete diferite, iar cele superioare 32 de sunete. Aceste sunete însă nu alcătuiesc o limbă, ci un fenomen pur biologic, pentru că prin ele animalele nu comunică, nu-şi transmit idei.

Între regnul animal şi om există o continuitate în ceea ce priveşte structura anatomică şi funcţiile fiziologice ale organismului. Dar numai în procesul muncii premisele biologice ale gîndirii şi limbajului au putut să se transforme, să se dezvolte într-o adevărată gîndire şi în limbă. Legătura strînsă dintre dezvoltarea creierului şi munca socială este confirmată de unele date anatomice ale creierului. Centrii principali ai scoarţei cerebrale sînt dispuşi la om în emisfera stîngă, adică acolo unde sînt dispuşi centrii mîinii drepte, organul principal al muncii. Şi centrul principal al limbajului este dispus în apropierea centrului mîinii drepte, adică în emisfera stîngă. La cei care lucrează cu stînga, la « stîngaci », centrul principal al limbajului este dispus în emisfera dreaptă, adică el se mută după centrul mîinii cu activitate dominantă. Aceste fapte confirmă justeţea tezei marxiste despre legătura directă dintre limbaj şi munca omului.

Dacă apariţia muncii şi a limbajului nu a fost posibilă fără dezvoltarea creierului, nu e mai puţin adevărat că atît munca cît şi limba constituie premisele necesare perfecţionării creierului uman. « La început munca, iar apoi împreună cu ea, şi vorbirea articulată, au fost cele două stimulente esen-

țiale sub influența cărora creierul maimuței s-a transformat, încetul cu încetul, într-un creier omenesc» (Marx, Engels, lucr. cit., p. 73—74).

Din cele spuse pînă aci, credem că a reieșit clar ideea originii comune a limbii și gîndirii în procesul muncii și a legăturii indistructibile dintre ele. Fără un anumit grad de dezvoltare a creierului, fără gîndire deci, limba nu ar fi existat, iar fără limbă, nici gîndirea nu ar fi putut să apară.

I. V. Stalin, în «Marxismul și problemele lingvisticii», a dezvoltat învățătura marxistă despre unitatea dintre limbă și gîndire, fundamentînd în mod magistral teza materialistă potrivit căreia la oamenii normali, care au facultatea limbajului, gîndurile sînt îmbrăcate întotdeauna în învelișul material al limbii și nu există fără limbă.

Răspunzînd la întrebarea tovarășei Krașeninnikova, I. V. Stalin scrie: «Se spune că gîndurile iau naștere în capul omului înainte de a fi exprimate în vorbire, că iau naștere fără materialul limbii, într-o formă, ca să zicem așa, nudă. Dar aceasta este cu desăvîrșire fals. Orice gînduri ar lua naștere în capul omului și oricînd ar lua naștere, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii. Gînduri nude libere de materialul limbii, libere de «materia naturală» a limbii nu există. Limba este «realitatea nemijlocită a gîndirii» (Marx). Realitatea gîndirii se manifestă în limbă. Numai idealiștii pot vorbi despre o gîndire nelegată de «materia naturală» a limbii, despre «gîndire fără limbă» (I. V. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii, p. 41). Mai departe, I. V. Stalin precizează: «Este limpede că din moment ce surdo muții nu au limbă, gîndurile lor nu pot lua naștere pe baza materialului limbii... Gîndurile surdo-muților iau naștere pe baza acelor imagini, percepții, reprezentări despre obiectele lumii exterioare și relațiile dintre aceste obiecte care li se formează în viața de toate zilele, datorită simțului văzului, pipăitului, gustului și mirosului. În afara acestor imagini, percepții, reprezentări, gîndirea este goală, lipsită de orice fel de conținut, adică nu există» (lucr. cit. p. 49).

I. V. Stalin exprimă, după cum se vede, cu o deosebită claritate ideea de bază a învățăturii marxiste despre legătura indisolubilă dintre limbă și gîndire. El subliniază că gîndurile oamenilor normali pot apărea și exista numai pe baza materialului limbii. Prin urmare, limba nu este numai un mijloc de exprimare și de fixare în cuvinte și în propoziții a gîndurilor — ea este și condiția apariției și existenței gîndirii. Ideile fără limbă nu numai că nu pot fi exprimate, dar ele nici nu pot apărea în capul omului. Vom reveni mai departe asupra acestei idei de o importanță deosebită.

Dar legătura dintre limbă și gîndire se vădește nu numai din originea lor comună în procesul muncii, ci și din dezvoltarea lor paralelă cu dezvoltarea societății. «Fiind nemijlocit legată de gîndire — spune I.V. Stalin — limba înregistrează și fixează în cuvinte și în combinații de cuvinte, în propoziții, rezultatele activității gîndirii, succesele omului în munca lui de cunoaștere» (lucr. cit. p.23).

Prin urmare, paralel cu dezvoltarea gîndirii se dezvoltă şi limba, iar la baza dezvoltării gîndirii stă limba.

Învăţătura marxist-leninistă despre legătura indisolubilă dintre limbă şi gîndire şi-a găsit o desăvîrşită confirmare în rezultatele cercetărilor marelui savant rus I. P. Pavlov.

Lucrările lui I. P. Pavlov şi în special teoria lui despre cel de-al doilea sistem de semnalizare, ca mod specific omenesc de reflectare a realităţii, constituie o profundă fundamentare ştiinţifică a teoriei marxist-leniniste a reflectării.

Academicianul Pavlov a descoperit legile activităţii scoarţei cerebrale, a arătat modul în care lumea obiectivă acţionează asupra sistemului nostru nervos.

Obiectele şi fenomenele mediului înconjurător acţionează asupra organelor de simţ ale animalului şi ale omului, provocînd senzaţii, percepţii şi reprezentări. Animalul şi omul reflectă deci sub formă de senzaţii, percepţii şi reprezentări lumea exterioară care acţionează asupra lor. Iată un exemplu. Sunetele, aspectul, mirosul unei fiare comunică, dau de veste animalului mai slab apropierea pericolului şi animalul mai slab fuge, se ascunde, salvîndu-şi astfel viaţa. Sunetul, aspectul, mirosul fiarei sînt prin urmare cîteva semnale prin care animalul slab ia cunoştinţă de realitate, de fiara care se apropie. Deci senzaţiile pe care le primeşte animalul, împreună cu percepţia şi reprezentarea, formează primul sistem de semnalizare, care provoacă o anumită reacţie.

În lumea animală, acesta este singurul fel de relaţii cu realitatea şi de relaţii reciproce între animale.

La om, în afara primului sistem de semnalizare, a luat naştere, în procesul muncii sociale, un al doilea sistem de semnalizare, care permite gîndirea abstractă şi comunicarea reciprocă dintre oameni, schimbul de idei. Din al doilea sistem de semnalizare fac parte gîndirea şi limbajul. Animalul dobîndeşte date asupra mediului înconjurător prin acţiunea directă a mediului extern asupra organelor sale de simţ; omul, în afară de aceste date, obţine şi alte informaţii despre realitate, cu ajutorul celui de-al doilea sistem de semnalizare, cu ajutorul cuvîntului. Animalul primeşte semnale de la fiară prin văz, miros, auz etc. Omul nu are nevoie să vadă, sau să audă, să miroasă fiara pentru a lua cunoştinţă de ea — e suficient să perceapă cuvîntul « fiară » şi el a şi luat cunoştinţă de existenţa animalului. Cuvîntul « fiară » este un semnal al semnalelor miros, zgomot etc., care anunţă fiara.

I. P. Pavlov a subliniat în repetate rînduri însemnătatea excepţională a celui de-al doilea sistem de semnalizare. Fără abstractizare, fără generalizare, omul nu ar fi putut să pătrundă în esenţa lucrurilor, să dezvăluie legile lumii, nu ar fi putut să cunoască realitatea şi de aceea nu ar fi putut s-o transforme. Noţiunile s-au putut forma numai în cadrul existenţei celui de-al doilea sistem de semnalizare, pentru că noţiunile constituie tocmai rezultatul abstractizării datelor căpătate prin simţuri. Noţiunea este, după cum se ştie, acea formă a

gîndirii în care se oglindesc însuşirile generale şi esenţiale ale obiectelor. Dar nici o abstractizare şi prin urmare nici o noţiune nu ar fi fost posibilă fără cuvînt. « Orice cuvînt generalizează », spune Lenin în « Caiete filozofice ».

Oricine poate avea la un moment dat reprezentarea unui om pe care l-a văzut pe stradă şi pe care nu ştie cum îl cheamă, sau a unui animal pe care l-a văzut la grădina zoologică şi al cărui nume nu-l cunoaşte, sau a unui instrument expus într-o vitrină, de asemenea necunoscut. Oricine poate avea, prin urmare, reprezentările unor fiinţe şi obiecte concrete, fără a avea nevoie de cuvinte care să denumească aceste fiinţe sau obiecte. Reprezentările au luat naştere în mintea omului pe baza unor date pe care i le-au furnizat simţurile, în cadrul primului sistem de semnalizare.

Noţiunile însă, de exemplu noţiunile de om, de animal, de instrument sau noţiunile de cauzalitate, eficacitate, dragoste, bunătate etc. nu pot apărea, nu pot exista în mintea omului, fără cuvinte. Noţiunea înseamnă tocmai abstractizare şi generalizare. Percepţia, reprezentarea este individuală, concretă, cuvîntul este generalizare. Aşadar, particularitatea specifică a celui de-al doilea sistem de semnalizare constă în aceea că el dă oamenilor posibilitatea de a-şi comunica unii altora ideile. În aceasta constă funcţia lui socială fundamentală. I.P. Pavlov subliniază că între primul şi cel de-al doilea sistem de semnalizare există o strînsă legătură. Interacţiunea dintre ele este baza fiziologică a unităţii şi interacţiunii dintre contemplarea vie, nemijlocită, şi gîndirea abstractă —cele două trepte ale cunoaşterii, calitativ deosebite.

Teza lui Pavlov, după care sistemul verbal de semnalizare reprezintă o abstractizare de la realitate şi după care limba dă posibilitatea comunicării, iar gîndirea se bazează pe sistemul verbal de semnalizare, confirmă ideea marxist-leninistă: « Limba este realitatea nemijlocită a gîndirii » (Marx). «Orice gînduri ar lua naştere în capul omului... ele pot să se nască şi să existe numai pe baza materialului limbii » (Stalin).

Legătura limbii cu gîndirea se manifestă în mod deosebit în gramatică. Acest lucru a reieşit şi din compararea limbilor popoarelor care se găsesc pe o treaptă inferioară de dezvoltare socială cu limbile popoarelor care se află pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare. Studiile privitoare la formele gramaticale ale acestor limbi au dus la stabilirea evoluţiei structurii gramaticale, în sensul îmbogăţirii ei cu categorii din ce în ce mai abstracte. În limba unor populaţii de papuaşi care trăiesc pe una din insulele Oceanului Pacific, există un mare număr de prefixe verbale care au funcţie de a indica cu exactitate cîte subiecte acţionează într-un moment dat precum şi numărul de obiecte asupra cărora se exercită acţiunea verbului. Un prefix arată că e vorba de două subiecte şi de un obiect, alt prefix se foloseşte cînd sînt două obiecte şi un subiect, alt prefix pentru mai multe subiecte şi mai multe obiecte etc. Într-o altă limbă a unei populaţii înapoiate există desinenţe verbale care exprimă exact cînd anume s-a săvîrşit, se săvîrşeşte sau se va săvîrşi acţiunea verbului. O desinenţă arată că acţiunea

s-a săvîrşit dimineaţa, altă desinenţă — toată ziua, alta — seara, alta — noaptea etc. O dată cu dezvoltarea gîndirii, cu îmbogăţirea cunoştinţelor omeneşti cu noţiuni din ce în ce mai abstracte, s-au schimbat şi mijloacele gramaticale, s-a simplificat, s-a redus considerabil şi numărul mijloacelor gramaticale.

Unitatea limbii cu gîndirea se evidenţiază şi atunci cînd comparăm propoziţia cu judecata, cuvîntul cu noţiunea. Orice judecată nu numai că poate fi, dar este în mod necesar exprimată printr-o propoziţie, după cum orice noţiune este neapărat exprimată printr-un cuvînt (sau printr-un grup de cuvinte). Dar dacă între limbă şi gîndire există o unitate indisolubilă, aşa cum am arătat pînă aici, trebuie să subliniem că între ele există şi deosebiri şi contradicţii. E momentul să arătăm că unitatea dintre limbă şi gîndire are un caracter dialectic.

Limba şi gîndirea sînt două fenomene sociale deosebite, avînd fiecare natura sa specifică. Limba este, după cum a arătat I.V. Stalin, «un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc» (I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, p. 23). Prin urmare, funcţia fundamentală a limbii ca fenomen social este aceea de a fi mijloc principal de comunicare, fără de care societatea nici n-ar putea exista.

Gîndirea este o funcţie a creierului omenesc; rolul ei este de a reflecta legile naturii şi societăţii sub forma noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor şi de a servi în felul acesta omului ca instrument de cunoaştere a lumii şi ca mijloc de transformare activă a acesteia. Gîndirea omenească cunoaşte pe zi ce trece tot mai profund legile naturii şi această cunoaştere permite folosirea legilor în scopul îmbunătăţirii vieţii omului. Prin urmare, funcţia fundamentală a gîndirii este aceea de a fi un mijloc de reflectare a lumii obiective, un instrument de cunoaştere a legilor ei şi unul dintre cele mai importante instrumente de transformare a lumii obiective. Gîndirea este în primul rînd o activitate de cunoaştere, limbajul — o activitate de comunicare. Gîndirea reflectă legile naturii şi societăţii, iar limba le exprimă. Limba este învelişul material al gîndirii. Aceasta înseamnă că gîndirea exprimată prin cuvinte devine o realitate accesibilă observaţiei şi perceperii atît pentru cel care vorbeşte, cît şi pentru ceilalţi oameni.

Orice judecată, după cum am văzut mai sus, este exprimată printr-o propoziţie. Dar nu se poate spune că orice propoziţie exprimă o judecată. După cum se ştie, judecata afirmă sau neagă ceva, arată un raport de concordanţă sau de neconcordanţă între două noţiuni. *Toate mamiferele sînt animale. Nu toate animalele sînt mamifere.* Dar propoziţiile nu se mărginesc numai la atîta. Cu o propoziţie întrebi ceva, cu alta ordoni ceva, cu alta te rogi etc. Prin urmare, numai propoziţiile enunţiative, adică acelea care cuprind relatarea obiectivă, neafectivă a unei constatări sau a unei observaţii, corespund judecăţilor; propoziţiile interogative, exclamative şi celelalte nu corespund judecăţilor.

Într-o limbă există uneori mai multe mijloace gramaticale pentru a exprima aceeaşi categorie logică, iar aceleaşi mijloace lingvistice pot corespunde unor

sensuri şi categorii logice deosebite. Raportul adversativ, de pildă, poate fi exprimat în limba noastră prin mai multe conjuncţii: *însă, iar, dar*; un raport final poate fi exprimat astfel: citeşte *pentru a învăţa, spre a învăţa, ca să înveţe* etc.

Pe de altă parte, forma *mîini* poate fi pluralul lui *mînă*, dar şi genitiv-dativul singular nearticulat (unei) *mîini*; *aduc* poate fi şi persoana I singular, indicativ prezent, dar şi persoana a III-a plural a indicativului prezent.

În ceea ce priveşte cuvîntul şi noţiunea, există şi aici neconcordanţe. Nu există noţiune fără cuvînt, dar există cuvinte care nu exprimă noţiuni. De pildă interjecţiile (*ah! vai! aoleo!*) care concretizează sentimente şi uneltele gramaticale (conjuncţii, prepoziţii, articole), care exprimă diverse raporturi între cuvinte şi propoziţii.

Între cuvînt şi noţiune mai există şi alte deosebiri.

Noţiunile reprezintă reflectarea esenţei obiectelor şi fenomenelor realităţii înconjurătoare, de aceea ele sînt în mod necesar determinate de obiecte, pe cînd alcătuirea de sunete nu este condiţionată, în general, de natura şi proprietăţile acestor obiecte. Noţiunea de «masă» este formată tocmai din caracteristicile esenţiale ale obiectelor din această categorie. Alcătuirea de sunete *m, a, s, ă*, nu se datoreşte însuşirilor obiectului pe care îl denumeşte. Aşa se şi explică de ce aceeaşi noţiune are diverse nume în limbi diferite.

După cum a reieşit din cele spuse pînă acum, cuvîntul are o latură ideală şi o latură materială. Latura ideală este conţinutul, latura materială este forma.

Clasicii marxismului ne învaţă că forma, oricare ar fi ea, rămîne în urma conţinutului său, pentru că conţinutul evoluează mai repede decît forma. Astfel, între formă şi conţinut se iveşte un conflict.

În problema noastră, conţinutul, adică gîndirea, se dezvoltă şi o ia înaintea formei, adică a complexului sonor. Un exemplu este cuvîntul *salariat*. Înainte de 23 August 1944, salariatul era persoana care îşi vindea forţa sa de muncă, ca pe o marfă, capitalistului şi primea în schimb o sumă de bani. După 23 August, în sectorul socialist, salariatul este persoana care munceşte pentru el însuşi, nu pentru exploatator. El nu-şi mai vinde deci forţa de muncă, aceasta încetînd de a mai fi o marfă, şi primeşte o retribuţie care echivalează cu cantitatea şi calitatea muncii sale.

În secolul al XIX-lea, înţelesul cuvîntului *specie* cuprindea ideea de invariabilitate; astăzi, în urma cercetărilor lui Lamarck şi în special ale lui Darwin, dimpotrivă, în sensul *specie* se include ideea evoluţiei, a trecerii de la o calitate la alta.

Prin urmare, conţinutul acestor cuvinte a evoluat, iar forma lor a rămas aceeaşi. Conflictul ivit între conţinutul nou şi forma veche nu s-a rezolvat prin explozie. În limbă, ca şi în societatea fără clase antagonice, nu există revoluţii, «noul nu nimiceşte pur şi simplu vechiul, ci pătrunde în el, îi schimbă natura, funcţiile, fără a-i sfărîma forma, ci folosind-o pentru dezvoltarea

«noului» (I. V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1953, p.53).

Aceste exemple, pe lîngă altele care s-ar mai putea da, demonstrează că limba şi gîndirea sînt două fenomene sociale specifice şi că legătura dintre ele nu e o identitate, ci o unitate dialectică.

Oprindu-ne aici, trebuie să arătăm că problemele schiţate au o importanţă deosebită pentru ştiinţa limbii şi că studierea lor este o sarcină de frunte a lingvisticii noastre.

DISCUŢII

PENTRU JUSTA INTERPRETARE A LIMBII TEXTELOR NOASTRE VECHI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Justa interpretare a limbii textelor noastre vechi implică o cît de sumară cunoaştere a mecanismului redării prin scris a sunetelor vorbite. Fonologia aduce o contribuţie decisivă la lămurirea acestei probleme. Ea confirmă părerea că, atunci cînd scriem, notăm foneme, şi nu sunete. Se ştie, într-adevăr, că noi înşine nu sîntem în stare să analizăm şi să notăm cu preciziune sunetele pe care le pronunţăm; aceasta o poate face numai un auditor atent, şi, cu atît mai mult, un lingvist deprins cu notarea sunetelor vorbite.

De cele mai dese ori, sîntem surprinşi că am pronunţat cutare sunet, iar cînd auzim glasul nostru, reprodus de un aparat de înregistrare, îl recunoaştem cu greu.

Dintre lingviştii romîni care au studiat problema care ne preocupă, Al. Philippide se numără printre acei care au adus o contribuţie pozitivă la rezolvarea ei. În lucrarea sa « Istoria limbii romîne. I. Principii de istoria limbii » (Iaşi, 1894), în capitolul intitulat « Limba scrisă » (pag. 237 şi urm.), Philippide afirmă cu dreptate că « limba scrisă simbolizează uzurile, nu vorbirile ocazionale ». Cu alte cuvinte, scriem aşa cum am învăţat să scriem, nu cum vorbim. « Este lucru copilăresc », urmează Philippide, « să te încrezi orbeşte în tot ce vei vedea scris şi să consideri orice însemnare a oricui ca un reflex fidel al pronunţării ». Aceste considerente sînt urmate de o exemplificare. Printre documentele romîneşti publicate de B. P. Haşdeu în « Cuvente den bătrăni » (I, Bucureşti, 1878), sînt unele care prezintă grafii ciudate, pe care Haşdeu le interpretează ca fenomene fonetice reale (de ex. Zapisul de vînzare din Beleţii, Muşcel, circa 1600, pag. 97 şi urm., sau mărturia popii Tiful din Mirceşti, Vlaşca, din 1606, pag. 148 şi urm.). În privinţa aceasta, Philippide arată

că nu putem pune bază pe grafii ca: *nooii* (= noi), *Oanceii* (n. pr.), *moortea* (= moartea), *mareh* (= mare), *gatah* (= gata) etc. În aceste cazuri, « este foarte probabil că scriitorul a vorbit într-un fel şi a scris altfel » (pag. 243). Fiecare din noi putem face astfel de observaţii, examinînd texte scrise în zilele noastre de semiculţi[1].

★

Acad. Iorgu Iordan a publicat de curînd două studii consacrate manuscriselor şi limbii cronicii lui Ion Neculce. Manuscrisul 253 al cronicii, păstrat în Biblioteca Academiei R.P.R., cuprinde cîteva rînduri scrise de mîna lui Neculce. Acest manuscris ar reda « mai fidel decît toate celelalte », ne spune acad. Iorgu Iordan, « vorbirea moldovenească » (pag. 241)[2]. Deoarece Neculce scrie cu *-u* (final) multe cuvinte, « cred că se impune », propune acad. Iorgu Iordan, « să se redea în transcriere pe ѣ şi ѣ prin *u* » (pag. 244). Scriind astfel, Neculce se apropia « în cea mai mare măsură de realitatea lingvistică a epocii sale » (1. c.). Şi acad. Iorgu Iordan conchide: « am afirmat de mai multe ori că Neculce scria cum se vorbea în realitate pe vremea lui » (pag. 245). Printre particularităţile fonetice cele mai caracteristice ale limbii lui Neculce, acad. Iorgu Iordan reţine pronunţarea lui *u* final la mai toate cuvintele care au în limba de astăzi finală consonantică. Iată cîteva exemple: *acestu, domnu, slujescu, i-au fostu, vădzîndu, de suptu, Moscu, au aşteptat răspunsu, au zăbăvitu, Ţarigradu* etc. [3]. « Concluzia se impune de la sine », adaugă acad. Iorgu Iordan: « Neculce şi, deci, contemporanii săi, pronunţau încă pe *u* final » (1. c.).

În lumina considerentelor noastre de mai sus, această interpretare a textului cronicii lui Neculce este oare justificată ? Desigur că nu. Grafii cu *-u* se găsesc în multe texte din secolele XVI, XVII şi XVIII, pe lîngă grafii fără *-u* sau grafii cu ieruri. Notează oare aceste slove chirilice pe *-u* sau pe *ŭ* (scurt) ? Putem afirma, fără teamă de a ne înşela, că un răspuns pozitiv, la această întrebare, ar fi greşit. Aceasta nu exclude însă existenţa pronunţării cu *-u* sau cu *-ŭ* în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. (Astfel de fonetisme au fost semnalate în zilele noastre într-o parte a Transilvaniei, în sudul Moldovei, în partea orientală a Ţării Romîneşti şi într-o parte a Dobrogei [4]).

★

[1] Vezi bibliografia chestiunii în cartea mea Istoria limbii romîne, vol VI, Bucureşti, 1946, p. 32.

[2] Acad. Iorgu Iordan, Studiul manuscriselor şi problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce, în « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », II, 1953, p. 233 şi urm.; Despre limba lui Neculce, în « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1954, p. 337 şi urm.

[3] « Studii şi cercetări lingvistice », V, 1954, p. 341.

[4] Vezi studiul acad. E. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », III, 1952, p. 137 - 139.

Pornind de la grafiile întîlnite în « Cronica » lui Ion Neculce, acad. Iorgu Iordan consacră o parte din expunerea sa problemei lui *-u* final în limba romînă[1]. Cu problema aceasta s-a ocupat, în mod amănunțit, Ovid Densusianu, într-un memoriu citat de acad. Iorgu Iordan, publicat în 1904. Acad. Iorgu Iordan își însușește concluziile lui Densusianu: « Constatările lui [Densusianu] sînt interesante și trebuie considerate ca valabile » (l. c.). Densusianu arătase în ce condiții *-u* final a amuțit, în raport cu locul accentului în cuvîntul fonetic. În cercetările mele asupra limbii noastre vechi, nu am putut să țin seamă de rezultatele la care a ajuns Densusianu, pentru următoarele două motive: 1. Densusianu își bazează raționamentul pe texte care sînt copiate, și în care, prin urmare, aspectul originar al textului a fost modificat într-un fel sau altul de copiști; 2. rezultatele la care a ajuns Densusianu sînt contrazise de o serie de texte contemporane. Pentru lămurirea cititorului, trimit la expunerea mea din « Istoria limbii romîne », vol. VI[2]. Concluzia cercetării mele este că notarea sfîrșitului de cuvînt (finală consonantică, *u*, *o*, ъ, ѣ) e capricioasă, în toate textele, și că nu putem preciza că în cutare regiune apare în mod constant o notație, care ar putea fi opusă unei alte notații dintr-o regiune diferită (pag. 128).

Dacă acad. Iorgu Iordan admite, după cum am văzut, că pînă în secolul al XVIII-lea *u* final, urmaș al lui *-u* latin, se mai pronunța în unele regiuni ale teritoriului dacoromîn, el nu ne spune cum se explică absența lui *u* într-o serie de cuvinte romînești care apar în monumentele scrise din secolul XIII-XV și de asemenea, de ce *u* (sau *o*, ъ, ѣ) e scris la sfîrșitul unor cuvinte care nu au comportat, la origine, un *-u* (de ex. în *chip*, *din*, *prin* etc.)[3]? Acad. Iorgu Iordan se ridică împotriva posibilității de a explica pe *-u* pe cale mecanică, adică ținînd seamă de condițiile în care se pronunță consoana la sfîrșitul cuvîntului, pentru motivul că *-u* « nu apare pretutindeni sau măcar în majoritatea graiurilor dacoromînești, ci numai în cîteva (și tocmai în acelea care dovedesc și prin alte particularități că sînt mai puțin evoluate », pag. 343,n).. De fapt, am văzut că *-u* apare și în partea orientală a Țării Romînești, și anume în fostele județe Ialomița și Ilfov, regiuni cu graiuri foarte evoluate, care nu corespund, prin urmare, caracterizării date de acad. Iorgu Iordan[4]. Acad. Iorgu Iordan citează cazuri cînd *-u* apare în graiurile de astăzi, după *s* (ceea ce nu constituie o dificultate pentru explicarea lui *u* ca un fapt recent, întrucît *s* este o consoană deschisă, în timpul emisiunii căreia aerul se scurge prin canalul bucal, astfel încît se poate auzi un *u* la sfîrșitul emisiunii consonantice). Pentru prezența lui *-u* în graiurile actuale ale dacoromînei, acad. Iorgu

[1] « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 342.

[2] P. 45 și urm.; p. 128 și urm.

[3] Vezi Istoria limbii romîne, vol. VI, p. 130.

[4] Vezi expunerea noastră Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, în « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, p. 437 și urm.

Iordan se referă la hărțile 135 (pas), 140 (gras), 144 (gros), 150 (păros) și 159 (vis) din « Micul atlas lingvistic romîn » (II, 1). Acad. Iorgu Iordan uită însă să menționeze fonetismele cu *-î*, înregistrate în fostul județ Ialomița, în Bulgaria (*pasî*, h. 135) și în fostul județ Bacău (*grasî*, h. 140) și să ne explice prezența acestei vocale finale, care nu poate continua pe *u* latin.

★

Față de constatările noastre, considerăm că rîndurile scrise de Ion Neculce, el însuși, în « Cronica » sa, ne pot lămuri asupra felului cum scria cronicarul, dar numai într-o măsură oarecare asupra felului cum vorbea el. Pentru a ști *cum vorbea* (adică cum *pronunța* sunetele) Ion Neculce, ne putem folosi de datele culese în scrierile sale și în monumentele contemporane, interpretate la lumina fonologiei.

Asupra problemei lui *u* final în limba romînă, m-am pronunțat într-un studiu apărut de curînd[1]. Socotesc că nu sîntem îndreptățiți să credem că *u* final, din zilele noastre, care a fost semnalat în diverse regiuni ale țării, continuă pe *-u* latin. În cercetările mele anterioare, m-am referit la prezența lui *-u* în cîntecele noastre populare: aici *u* este creat din necesități ritmice[2]. Un astfel de *u* apare în poezia « Ciritelul » a poetului Dumitru Corbea, în strofa următoare:

„Bogatu-i ca ciritelu [3]
Numai cu țepi tot pe elu.
Ciritelu e lăsatu
Să fie scos și-aruncatu [4].

★

Printre particularitățile limbii lui Ion Neculce, acad. Iorgu Iordan relevă și pronunțarea cu *e* ușor deschis, la finală, acolo unde în limba literară din zilele noastre figurează un *ea*: *să-ș de*, *ave*, *pricepe* (pers. a 3-a a imperfectului indicativului = să-și dea, avea, pricepea) etc. Acest fonetism e notat în mod consecvent, în textele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea provenind din Maramureș, nordul Ardealului, Bucovina, Moldova și Banat [5], cu ajutorul slovei chirilice care notează pe *e* (spre deosebire de slova *ĕ*, care nota diftongul *ea*); graiurile vorbite în zilele noastre în aceste regiuni au conservat această pronunțare deschisă a lui *e* final. Dacă, în cazul de față, Neculce și înaintașii săi notează cu preciziune un sunet real, aceasta e datorită faptului că de la început, în regiunile indicate, slova chirilică *e* a fost întrebuințată pentru redarea

[1] Despre *u* final, în Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne, l. c.

[2] Vezi studiul nostru Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot, în « Bulletin linguistique », I, 1933, p. 58 și urm., reprodus în Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 251 și urm.

[3] În Moldova: « tufă, tufiș »

[4] În Poezia nouă în R.P.R., București, f. a., p. 132-133.

[5] Vezi Istoria limbii romîne, VI, p. 131-132.

lui *e* deschis. Neculce, prin urmare, a aplicat în acest caz o regulă ortografică care figura printre regulile pe care le-a deprins, atunci cînd a învățat să scrie.

Am relevat acest caz, pentru a pune în relief diferența dintre scrierea cu *-u* și scrierea cu *-e*, la Neculce și, în genere, în limba noastră veche.

★

Grafiile din textele noastre vechi comportă, așadar, explicații diferite, pe care le-am expus cu alt prilej[1]. O singură explicație nu poate fi aplicată, deci, tuturor cazurilor: am văzut mai sus că notația cu *-u* comportă altă explicație decît notația cu *-e*. Această constatare ne invită să fim prudenți, atunci cînd vrem să interpretăm mărturia textelor noastre vechi. Scopul rîndurilor de față este de a atrage atenția cercetătorilor asupra complexității acestei probleme.

[1] A. Rosetti, De l'interprétation des graphies doubles dans les textes écrits, în Mélanges de linguistique et de philologie, București, 1947, p. 9 și urm.

PREDICATUL*

DE

G. BELDESCU

Predicatul este tratat confuz de la un capăt la altul în manualul existent [1]. Categoriile de predicate sînt definite exclusiv prin amănunte morfologice (Sintaxa, p. 18). Se confundă modurile predicative şi nepredicative cu capacitatea unui verb de a fi predicat sau numai verb în predicatul nominal (Fonetica şi morfologia, p. 139—140). Verbul copulativ *-i* din propoziţia *Vîntu-i liniştit acum* este socotit singur predicat (Sintaxa, p. 18). Auxiliarul de mod *trebuie* este considerat verb copulativ (Sintaxa, p. 20). O determinare circumstanţială, *departe*, e luată drept nume predicativ, iar predicatul verbal [*-s* = se află] e luat drept verb copulativ (Sintaxa, p. 20). Verbului copulativ i se spune cînd *ajutător* (Sintaxa. p. 18, 19, 20, 69), cînd *auxiliar* (Sintaxa, p. 20, 21), cînd *auxiliar sintactic* (Fonetica şi morfologia, p. 147).

În general, în caracterizarea părţilor de propoziţie manualul se menţine la periferia faptului gramatical, definind funcţiuni sintactice prin amănunte morfologice şi întrebări formale. Punctul de vedere fiind vag, definiţiile nu puteau duce decît la confuziile semnalate. De aceea am socotit necesară o discuţie care să precizeze caracterul funcţional al predicatului şi criteriul de deosebire a categoriilor predicat verbal şi predicat nominal.

* Nota redacţiei. *Publicăm articolul prof. G. Beldescu din Buzău, cu scopul de a veni în ajutorul cadrelor didactice, prin lămurirea unor probleme de gramatică în predarea cărora apar dificultăţi.*

Deşi articolul nu epuizează toate aspectele funcţiunii şi structurii predicatului, iar unele afirmaţii pot fi considerate discutabile sau chiar în contradicţie cu felul în care este tratată problema în Gramatica Academiei, explicaţiile amănunţite ale autorului credem că îi vor ajuta pe profesori şi în acelaşi timp, îi vor stimula spre discuţii şi completări pe marginea acestui subiect.

Redacţia revistei «Limba romînă» va publica, în cadrul rubricii de metodică a predării limbilor, articolele şi scrisorile primite de la profesori, referatele prezentate la cercurile pedagogice şi orice material menit să ridice nivelul de predare al gramaticii în şcolile noastre.

[1] «Gramatica limbii romîne», Fonetica şi morfologia, manual pentru clasele V-VI; Sintaxa, manual pentru clasele VI-VII, E.S.D.P., 1953.

DEFINIȚIA PREDICATULUI

Subiect, predicat, atribute și complemente constituie elementele construcției pe care o numim propoziție. Construcția ca atare nu poate exista din elemente disparate, ci îmbinate. Combinarea elementelor înăuntrul unei construcții de limbă creează raporturile sintactice. Rolul determinat pe care o parte de propoziție îl are în construcție, deci în raporturile create, conferă părții respective un anumit *sens gramatical*, iar acesta reclamă de la partea în cauză *o formă* corespunzătoare. De aceea, o parte de propoziție trebuie definită prin caracteristici de sens gramatical și prin caracteristici de structură morfologică. Complementul direct, de exemplu, arată obiectul asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului sau obiectul care este rezultatul acțiunii verbului, luînd, cînd este exprimat printr-o parte substantivală, formă de acuzativ: *Înrămez un portret*; *desenez un portret*.

Propoziția este expresia gramaticală a unui raport sintactic fundamental, de atribuire. Raportul de atribuire se stabilește între doi factori, unul care atribuie un anumit conținut noțional și altul care primește conținutul atribuit. Capacitatea de a atribui un conținut noțional o au verbele la mod personal. Factorii între care se stabilește raportul fundamental de atribuire din propoziție sînt predicatul, care atribuie un conținut noțional printr-un verb la mod personal și subiectul care primește conținutul atribuit.

Predicatul este deci partea de propoziție care atribuie subiectului un anumit conținut noțional, servindu-se pentru aceasta de un verb la mod personal.

În propoziția *Cărbunele nostru luminează* [1], predicatul subliniat e exprimat prin verbul *luminează*. Acesta atribuie subiectului *cărbunele* acțiunea *a lumina*, servindu-se de propriile lui forme verbale. Capacitatea predicatului de a atribui un anumit conținut noțional constituie caracteristica de sens gramatical a predicatului. Existența obligatorie a unui verb la mod personal în predicat constituie caracteristica de formă a predicatului.

Categoriile de predicate

1. Predicatul verbal;

a) Definiția predicatului verbal. În propozițiile:

Pe un deal ***răsare*** *luna...* [2]
Iar legi ***sînt*** *pentru voi,* [3]
Vom şedea *în foi de mure,* [4]
Înfloresc *grădinile,* [6]
Ea ***se-ntunecă...,*** [5]

[1] M. Davidoglu, «Minerii», Editura de Stat, 1949, p. 61.
[2] M. Eminescu, Poezii, E.S.P.L.A., 1952, p. 59.
[3] M. Eminescu, op. cit., p. 43.
[4] Ibidem., p. 38.
[5] Șt. O. Iosif.
[6] M. Eminescu, op. cit. p. 118.

cuvintele subliniate sînt predicate. Ele atribuie subiectelor respective o acțiune (*răsare*) sau un proces sub formă de acțiune: o existență (*sînt*), o stare (*vom ședea*), apariția unei caracteristici (*înfloresc*), modificarea unei caracteristici (*se-ntunecă*). Acțiunea și procesele sub formă de acțiune alcătuiesc sensul lexical de bază al categoriei morfologice verbul [1]. Aceasta înseamnă că există un fel de predicat al cărui verb la mod personal atribuie subiectului propriul lui sens lexical: o acțiune sau un proces sub formă de acțiune. Raportul dintre conținutul atribuit de un astfel de predicat și subiect este în funcție de diateza verbului-predicat. În general, subiectul este — față de conținutul atribuit lui de un astfel de predicat — în situația de autor sau de obiect al acțiunii atribuite.

În concluzie, *predicatul în discuție atribuie subiectului, exclusiv, conținutul lexical al unui verb la mod personal.* Acesta este *predicatul verbal.* Un predicat verbal este exprimat printr-un verb pur și simplu, care oferă predicatului și conținutului noțional de atribuit și formele flexionare mijlocitoare. Cînd predicatul verbal atribuie o acțiune în chip general, deci fără referire la persoana gramaticală care o primește, propoziția nu are subiect: *Plouă.*

b) Interjecția cu valoare de predicat verbal. Uneori interjecțiile capătă conținut lexical verbal și, prin aceasta, valoarea de predicat:

Și cînd răcnește o dată cît se poate, eu zvîrr! chibriturile din mînă, țuști! la spatele lui Zaharia... [2]

Interjecția cu valoare de predicat înlocuiește verbul în limba vorbită, acțiunea exprimată de ea este subliniată printr-o mișcare exterioară adaptată. În asemenea cazuri interjecția funcționează ca verb defectiv, cu formă unică.

c) Locuțiunea verbală cu valoare de predicat verbal. Verbul este o noțiune gramaticală care, ca și alte noțiuni, se poate exprima și prin grupări indivizibile de cuvinte, prin așa numitele locuțiuni verbale [3]: *a ține minte* (a reține), *a ajunge la sapă de lemn* (a sărăci) etc. Asemenea locuțiuni verbale sînt mai bogate în conținut afectiv decît corespondenții sinonimi exprimați printr-un singur verb și caracterizează vorbirea populară, perifrastică, concretă și expresivă. În propoziții, cu verbul la mod personal, ele îndeplinesc funcțiuni de predicat verbal, ca și un singur verb la mod personal, exprimat printr-un singur cuvînt, pentru că acțiunea atribuită este expresia sensului grupării întregi:

că tu le dai nas și le ții hangu, [4]
era s-o bage în boale pe biată copilă,... [5]

---

[1] Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne 1954, vol. I, p. 241.
[2] Ibidem, p. 349.
[3] Ibidem, p. 254.
[4] I. Creangă, Opere alese. Ed. de Stat, 1949, p. 52.
[5] Ibidem, p. 64.

2. Predicatul nominal

a) *Definiția preliminară.* În propozițiile :

O luptă-i viața, [1]
și el e sincer, [2]

cuvintele subliniate sînt predicate pentru că atribuie subiectelor *(viața, el)* un anumit conținut noțional; cu deosebire însă că noul conținut atribuit nu mai aparține verbului la mod personal, ci unor cuvinte străine care intră în alcătuirea acestui fel de predicat (*o luptă, sincer*). Deci verbele la mod personal din noul predicat atribuie subiectelor un conținut străin, nu al lor înșeși și ca atare sînt reduse la o simplă modalitate formală pentru a mijloci atribuirea.

Așadar noul predicat are două părți: un verb care oferă formele flexionare pentru a mijloci atribuirea și unul sau mai multe cuvinte care oferă sensul lexical spre a fi atribuit prin mijlocirea primei părți subiectului propoziției. Verbului *a fi* — prima parte a noului predicat — i se spune *verb copulativ*; celeilalte, *nume predicativ*; iar predicatului care le încorporează, *predicat nominal.* În mod obișnuit, predicatul nominal atribuie subiectului conținutul noțional al numelor predicative prin modurile personale ale verbului copulativ *a fi.*

În exemplele folosite, conținutul noțional al numelor predicative este o calitate, o însușire (*o luptă, sincer*). « Verbul *a fi* cu funcțiune copulativă nu are decît rolul de a dota numele predicativ cu semne indicînd persoana, numărul, timpul și modul » [3].

Deosebim predicatul nominal de locuțiunea verbală cu rol de predicat verbal. În propozițiile « ***fac țuști*** din baltă ***ș-o ieu la sănătoasa*** » [4], predicatele subliniate sînt alcătuite din cîte un verb la mod personal, urmat sau și precedat de unul ori mai multe cuvinte. Acesta este însă aspectul superficial al problemei. În realitate, cuvintele care alcătuiesc predicatele subliniate și-au pierdut sensul lexical independent, iar gruparea lor, *indivizibilă*, a creat un sens lexical nou, unitar și deosebit de sensul izolat al elementelor componente: *o acțiune.* Cu alte cuvinte, grupările subliniate funcționează ca și un verb exprimat printr-un singur cuvînt. Sînt locuțiuni verbale. Asemeni verbelor care, cînd atribuie subiectului propriul lor sens lexical, sînt predicate verbale, locuțiunile verbale cu verbul la mod personal au în propoziție rol de predicat verbal.

În propozițiile « *Trei-Nasuri* ***părea fratele*** *mai mare; nenea Ghiță* ***era fratele mic*** »[5], predicatele, subliniate, au distincte două părți, partea formală,

---

[1] G. Coșbuc, Poezii, E.S.P.L.A., 1953, vol. I, p. 194.
[2] I. L. Caragiale, Opere, Ed. de Stat, 1950, vol. I, p. 105.
[3] Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, 1954, vol. I, p. 252.
[4] I. Creangă, op. cit., p. 66.
[5] M. Sadoveanu, Mitrea Cocor. E.S.P.L.A., 1952, p. 20.

verbul la mod personal şi partea materială, numele predicativ; ele sînt predicate nominale.

b) Verb copulativ şi verbe cu funcţiune copulativă. Atît în manuale, cît şi în practica didactică, se consideră verbul copulativ ca auxiliar. Instrucţiunile Ministerului Învăţămîntului pentru reducerea materiei din programele şcolare ale şcolilor pedagogice, din 1954, interzic chiar distincţia verb auxiliar — verb copulativ.

Sfera verbelor din predicatul nominal, deşi mai largă, nu cuprinde decît un singur verb care poate să fie şi auxiliar, *a fi*. În propoziţia « *Şi-n veci de el bătut vei fi* »[1], predicatul este *vei fi bătut*. Conţinutul noţional atribuit este o acţiune suferită, deci avem de-a face cu un predicat verbal al cărui verb la mod personal se află la diateza pasivă. Dar acest conţinut noţional aparţine numai cuvîntului *bătut*, care este un mod nepersonal al verbului *a bate*. Restul cuvintelor e golit de sens lexical, iar rolul lor se reduce la a crea verbului *a bate* nişte modalităţi formale care măresc posibilităţile de a exprima acţiunea respectivă. *Vei fi* este auxiliar. Auxiliarele « au rolul de instrumente gramaticale în morfologie, ajutînd la formarea modurilor şi timpurilor compuse ale celorlalte verbe »[2].

Pe acest teren, împrumut de forme verbale, *a fi* ca auxiliar se întîlneşte cu *a fi* ca verb copulativ. Însă, *Verbele copulative sînt instrumente de ordin sintatic*[3]. « Verbul *a fi* cu funcţiune copulativă nu are decît rolul de a dota numele predicativ cu semne indicînd persoana, numărul, timpul şi modul. Verbul *a fi* nu este deci în acest caz decît un simplu instrument gramatical care nu participă cu conţinutul lui noţional la formarea predicatului »[4].

În sfîrşit, verbul *a fi* cînd atribuie subiectului propriul său conţinut noţional, are rol de predicat verbal: *biletul era în pamblica pălăriei...*[5].

În limba romînă mai există şi alte verbe cu funcţiune copulativă între subiect şi nume predicativ: *a rămîne, a sta, a ieşi, a deveni, a ajunge, a se face, a părea, a constitui, a însemna, a reclama, a arăta* etc. Ca şi *a fi*, cînd atribuie subiectului exclusiv conţinutul lor noţional, asemenea verbe au în propoziţii rol de predicat verbal:

*Căci numai oasele-**au rămas**.*
Şi sufletul dintr-însul[6]
*Măcar **stetea** pe sub pămînt*
Şi nu ieşea pe-afară[7].

---

[1] G. Coşbuc, op. cit., vol. II p. 283.
[2] Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, vol. I. 1954, p. 252.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] I. L. Caragiale, op. cit., vol. II, p. 121.
[6] G. Coşbuc, op. cit., vol. II, p. 58.
[7] Ibidem, p. 60.

Şi tot ca *a fi* ele capătă caracter de verbe cu funcţiune copulativă atunci cînd atribuie subiectului conţinutul noţional al unui nume predicativ.

Forţa asta pare prea mică, prea neînsemnată [1]
Leii făcutu-s-au miei ? [2]
Şi copiii vor agiunge robii lor . . . [3]
Fiindcă este un fel de stea care se cheamă corn de capră . . . [4]
Ei stăteau martori cu spaimă, la judeţ. [5]
Apoi de-atunci, din bătaia ceea am rămas eu slab de piept . . . [6]

Numai că aceste verbe, spre deosebire de *a fi*, nu-şi pierd cu totul propriul lor înţeles. Esenţialul atribuit de un predicat construit cu vreun verb din categoria celor înşirate aparţine tot conţinutului noţional al numelui predicativ; dar există şi o influenţă a sensului lexical al acestor verbe asupra conţinutului atribuit. Sensul lor lexical, atrofiat sau degradat în această situaţie, este insuficient pentru ca verbele în cauză să poată constitui singure predicat. De aceea ele au căpătat funcţiune copulativă între subiect şi nume predicativ. Influenţa sensului lor lexical asupra conţinutului atribuit este evidentă, dar exterioară şi paralelă; ea poate fi sezisată înlocuind în propoziţii celelalte verbe cu funcţiune copulativă prin *a fi*: *Forţa asta este prea mică, prea neînsemnată... Şi copiii vor fi robii lor...* ş.a.m.d.

Verbele în discuţie nu mai sînt un simplu instrument gramatical, de vreme ce ele participă la conţinutul noţional atribuit. De aceea, spre deosebire de *a fi*, care este verbul copulativ unic, pe acestea din urmă le vom denumi *verbe cu funcţiune copulativă.*

Tabloul sinoptic al verbelor din predicatul nominal, poate fi prezentat în felul următor:

Verbe în predicatul nominal	1. — Verbe copulativ — instrument gramatical de ordin sintactic —, *a fi*. Nu participă la conţinutul noţional atribuit de predicatul nominal. Ex.: *O luptă-i viaţa;...*
	2. — Verbe cu funcţiune copulativă, *a rămîne, a deveni, a se face* etc. Participă, în parte, la conţinutul noţional atribuit de predicatul nominal. Ex.: *Forţa asta pare prea mică...*

c) Numele predicativ. Numele predicativ este partea materială a predicatului nominal. Funcţiune de nume predicativ au părţile nominale, dar şi un adverb: *Dintre toţi, Ionescu a fost cel mai bine.*

---

[1] Raicu Ionescu-Rion, Culegere de articole. E.S.P.L.A., 1951, p. 50.
[2] Al. Russo, Opere alese, E.P.L.A., 1950, p. 34.
[3] Ibidem, p. 34.
[4] I. Slavici, Opere, E.S.P.L.A., 1952, vol. I, p. 98.
[5] Mihail Sadoveanu, Opere alese, E.S.P.L.A., 1952, vol. I, p. 35.
[6] Mihail Sadoveanu, Opere, vol. V, p. 533.

Nume predicativ mai poate să fie şi o subordonată:

Lumea-i ***cum este***[1] ...

Unei astfel de propoziţii i se spune subordonată predicativă.

În sfîrşit, nume predicativ poate să fie şi un verb la infinitiv sau supin:

Apa din fîntîna aceasta este ***de băut.***

Asta înseamnă ***a scoborî*** *arta*[2]

Existenţa acţiunii în conţinutul noţional al numelui predicativ nu transformă predicatul nominal în predicat verbal. Sensurile lexicale *a scoborî* şi *de băut* nu sînt atribuite ca valori verbale, ci ca valori nominale. Între un nume predicativ cu infinitiv sau supin şi un altul cu un substantiv sau adjectiv care au ca sens lexical tot o acţiune, nu este nici o deosebire:

Fapta e ***bătătoare*** *la ochi.*

Asta înseamnă fugă.

Acţiunea din numele predicativ constituie aici o *caracteristică* a subiectului, de valoarea oricărei alte caracteristici atribuite de predicatul nominal, calitate, însuşire: lupta e caracteristică vieţii (« O luptă-i viaţa »), iar « sinceritatea », caracteristica lui (« şi el e sincer »); tot aşa, caracteristica unui anumit mod de a înţelege arta este degradarea ei, iar apa din fîntînă are caracteristica de băut, nu de spălat sau de irigat.

Toate acestea duc la definiţia completă a predicatului nominal. *Predicatul nominal atribuie subiectului — cel puţin în principal — o caracteristică, cuprinsă în numele predicativ, folosind pentru aceasta verbul copulativ « a fi » sau un verb cu funcţiune copulativă.*

d) Expresii verbale impersonale cu valoare de predicat nominal. Unele expresii verbale impersonale au rol de predicat nominal. O astfel de expresie este alcătuită din verbul copulativ *a fi* şi un adjectiv, adverb sau supin: *este bine, e rău, este gata, e de rîs etc.* Subiectul lor este o subordonată subiectivă:

E bine *să muncim.*

Este de aşteptat *să avem o iarnă grea.*

e) Predicate nominale eliptice. Elipsa verbului copulativ apare atît în propoziţiile independente, cît şi în propoziţiile principale, regente principale sau subordonate:

— Cum e ? — Bun !

Dumnezeul nostru : umbră; patria noastră: o frază;[3]

Rău că nu citeşte !

E mai bine popă, decît dascăl.[4]

---

[1] M. Eminescu, op. cit., p. 21.

[2] Raicu Ionescu-Rion, op. cit., p. 42.

[3] M. Eminescu, op. cit., p. 201.

[4] I. Slavici, op. cit., vol. I, p. 96.

Elipsa numelui predicativ e mai puțin obișnuită:

Am fost rău, dar nu mai sînt ! [1]

Frumos buchet: adică a fost. [2]

TABLOUL SINOPTIC AL CATEGORIILOR DE PREDICAT.

Sensul și structura categoriilor de predicat sînt indicate în tabloul următor:

Predicat verbal	Atribuie subiectului conținutul noțional al verbului predicat	Un verb-predicat la mod personal Ex.: *Răsare soarele.*
Predicat nominal	*a*) Atribuie subiectului exclusiv conținutul noțional al numelui predicativ.	Un verb copulativ-instrument gramatical de ordin sintactic, *a fi*, la mod personal și un nume predicativ. Ex. *El e sincer.*
	b) Conținutul noțional, atribuit subiectului de numele predicativ, include, în parte, sensul lexical al verbului cu funcțiune copulativă.	Un verb cu funcțiune copulativă la mod personal, *a rămîne, a deveni, a se numi, a arăta etc.* și un nume predicativ. Ex. *Ionescu iese învățător.*

[1] B. P. Hasdeu, Scrieri alese. E.S.P.L.A., 1953, p. 156.

[2] M. Davidoglu, Cetatea de foc, «Viața Romînească» 1950, nr. 1, p. 25.

CRONICĂ

VIAȚA DE PARTID

CREȘTEREA TINERELOR CADRE — SARCINĂ IMPORTANTĂ A COMUNIȘTILOR

În ziua de 3 decembrie 1954 a avut loc la Institutul de lingvistică din București ședința organizației de bază P.M.R. în care s-a analizat munca depusă de organizația de bază și de direcția institutului pentru formarea și îndrumarea tinerelor cadre de cercetători lingviști. Ședința a fost condusă de acad. Emil Petrovici și au participat pe lîngă comuniști și alți îndrumători științifici, consilieri și tineri cercetători din institut.

În raportul pe care l-a prezentat biroul organizației de bază s-a arătat că îndrumarea muncii de cercetare științifică a tinerelor cadre constituie una din sarcinile cele mai importante ale organizației de partid din institut. Atît organizația de partid, cît și direcția institutului, ținînd seama de locul important pe care-l ocupă studiul dezvoltării și cultivării limbii în procesul revoluției culturale din țara noastră, s-au preocupat și se preocupă încontinuu de formarea noilor cadre de cercetători.

La realizarea acestei sarcini contribuie și organizația U.T.M., care, îndrumată de organizația de partid, a făcut din problema creșterii tinerelor cadre preocuparea sa de bază. Într-o adunare generală U.T.M. deschisă, anterioară ședinței de partid, s-a discutat activitatea științifică depusă de tineri în diversele colective de specialitate. Hotărîrile luate de utemiști, cu ocazia acestei ședințe, arată cît interes depun ei pentru pregătirea științifică și pentru îndeplinirea la timp a sarcinilor institutului.

În continuare, raportul prezentat de biroul organizației de bază a arătat că problema creșterii noilor cadre nu poate fi înțeleasă în afara sarcinilor care se pun lingvisticii din țara noastră în procesul ei de dezvoltare. În ultima vreme lingvistica românească, sub îndrumarea permanentă a partidului, obține succese importante. O dovadă elocventă a acestor succese este acordarea Premiului de Stat pentru lucrarea « Gramatica limbii române », realizare de seamă a lingvisticii noastre. « Este o mîndrie pentru fiecare membru de partid al organizației noastre, și o garanție a succesului în lupta pentru introducerea marxismului în lingvistică », a arătat raportul, « faptul că cinci dintre laureații pentru munca depusă la elaborarea Gramaticii sînt comuniști, oameni cu o îndelungată experiență pe tărîmul studiului limbii ».

În procesul elaborării « Gramaticii » și a altor lucrări importante, studiind sub îndrumarea atentă a lingviștilor cu o bogată experiență, un mare număr de tineri au adus o contribuție însemnată. Ei au căpătat multă experiență, și-au îmbogățit cunoștințele, fiind pregătiți în momentul de față să cerceteze și să rezolve independent importante probleme de lingvistică. Premiul de Stat acordat la cinci dintre tinerii care au lucrat la elaborarea « Gramaticii »

este o strălucită dovadă a contribuției aduse de aceștia și a prețuirii de care se bucură astăzi munca lor.

Participarea cercetătorilor tineri la elaborarea marilor lucrări ale institutului este un important mijloc de ridicare a noilor cadre. Tinerii își însușesc în acest fel nu numai metodele de cercetare științifică a problemelor de lingvistică, ci și o serie de cunoștințe noi. Arătînd cît este de important ca tinerii să lucreze alături de oamenii de știință cu o îndelungată experiență, raportorul a combătut părerea unora care susțineau că, în dezvoltarea științifică a tinerelor cadre, accentul trebuie pus, în primul rînd, pe munca independentă a acestora. El a arătat că munca în colectiv nu exclude pe cea independentă, ci dimpotrivă o susține și o întărește, creîndu-i o bază sigură pe care să se dezvolte. Munca în colectiv este nu numai o minunată școală de formare a oamenilor de știință, dar este, în același timp, o școală a educației comuniste la care se formează adevărații cetățeni.

Raportul biroului organizației de bază a scos în evidență faptul că în munca de promovare și de creștere a tinerelor cadre s-au obținut succese importante. Numărul tinerilor cercetători crește prin venirea în institut a absolvenților Facultății de filologie, dornici să se specializeze în domeniul lingvisticii. Ei lucrează în diferite colective de specialitate: lexicografie, gramatică, fonetică și dialectologie, limbă literară, slavistică etc. alături de tineri cu mai multă experiență și sub îndrumarea unor conducători științifici. Interesul tinerilor pentru problemele științifice și priceperea lor de a le rezolva au crescut simțitor. Dacă în 1952, a arătat raportul, tinerii ezitau să se angajeze la studierea independentă a unor probleme de lingvistică, acum, un număr de 29 de tineri studiază independent diferite probleme și pregătesc comunicări. Din inițiativa organizației U.T.M., tinerii au început de asemenea să lucreze la alcătuirea unei antologii de texte lingvistice din B. P. Hasdeu.

Membrii de partid și conducătorii științifici folosesc metode diferite pentru antrenarea și inițierea tinerilor în munca de cercetare științifică. După domeniul în care vor să se specializeze, tinerii au fost organizați în grupe conduse de un îndrumător științific. Acesta se ocupă personal de fiecare tînăr în parte, ajutîndu-l atît în munca de cercetare, cît și la redactarea lucrărilor.

Datorită îndrumării permanente a tinerilor de către conducătorii științifici, unele comunicări se află în faza finală («Pronumele *care* și *ce* în limba romînă», «Sintaxa infinitivului», «Valoarea imperfectului», «Cuvintele compuse în limba romînă» etc.) iar altele sînt într-un stadiu înaintat al cercetării.

Pentru ca toți colaboratorii să fie la curent cu cele mai noi și mai actuale probleme ale lingvisticii și să aibă o privire de ansamblu asupra rezultatelor obținute de lingvistica sovietică, direcția institutului a organizat un cerc de referate și comunicări. Multe din referatele și comunicările prezentate în acest cerc sînt rezultatul muncii tinerilor.

În anul 1954 un număr însemnat de tineri au colaborat cu articole la publicațiile institutului: «Studii și cercetări lingvistice» și «Limba romînă».

O altă observație importantă care s-a făcut în raport, a fost aceea că nu numai pregătirea științifică și capacitatea de orientare a tinerilor a crescut, ci și spiritul lor combativ. La ședințele de colectiv și la comunicări, tinerii își arată cu curaj punctul lor de vedere în unele probleme și combat părerile greșite.

Raportul a arătat însă că deși rezultatele obținute pînă acum sînt însemnate, mai există încă multe de făcut pentru a asigura succesul deplin al formării tinerelor cadre. În munca unor conducători științifici se observă lipsuri. Criticînd pe unii dintre aceștia pentru faptul că nu au destulă intransigență față de tinerii de a căror îndrumare răspund, raportul prezentat de biroul organizației de bază a arătat că această lipsă de intransigență duce la încetinirea procesului de formare a tinerelor cadre. Din cauza lipsei de intransigență a unor îndrumători științifici, unii tineri se lasă intimidați de greutățile pe care le întîmpină în

studierea anumitor probleme şi-şi abandonează lucrările la jumătatea drumului. S-a arătat de asemenea că între îndrumătorii ştiinţifici ai diferitelor grupe de tineri nu există o colaborare strînsă şi din această cauză cercetătorii care studiază probleme oarecum înrudite nu se ajută unii pe alţii.

Vorbind despre rolul pe care îl are în formarea noilor cadre însuşirea filozofiei materialiste, raportul a criticat pe unii conducători ştiinţifici care nu se interesează îndeajuns de pregătirea ideologică a tinerilor pe care îi îndrumează.

Raportul biroului organizaţiei de bază a trezit un viu interes. La discuţii, oamenii de ştiinţă comunişti şi fără de partid au subliniat cu toţii faptul că în centrul atenţiei conducerii institutului şi a organizaţiei de partid trebuie să stea sarcina pregătirii temeinice a tinerelor cadre. Directorul institutului, prof. D. Macrea, a arătat că munca în colectiv la lucrări fundamentale ca «Gramatica limbii romîne», «Dicţionarul limbii romîne literare contemporane» etc. a fost şi este o şcoală în care, alături de cadrele încercate şi cu experienţă, cresc şi se dezvoltă tinerii cercetători. Pe lîngă lucrările colective efectuate cu ajutorul cercetătorilor tineri, este necesar ca direcţia institutului, cu sprijinul biroului organizaţiei de bază şi a conducătorilor ştiinţifici, să stimuleze şi să sprijine munca de cercetare individuală, independentă a tinerelor cadre. Lucrările individuale sînt lucrări în afara planului institutului. Ele sînt obligaţia morală a fiecărui cercetător, şi, în acelaşi timp, chezăşia unei pregătiri temeinice pentru activitatea ştiinţifică.

Acad. Al. Rosetti a subliniat între altele faptul că institutul nu trebuie să piardă nici o posibilitate de a da o pregătire bună cadrelor de cercetători. Lucrări personale, comunicări, seminarii, acordarea de burse pentru studii în ţările de democraţie populară sînt măsuri menite să ridice nivelul profesional al cercetătorilor ştiinţifici.

Asupra unor metode de lucru a insistat în mod deosebit prof. Al. Graur. Cercetătorii tineri trebuie antrenaţi în munca de creaţie personală, de rezolvare independentă a problemelor ce li se pun. În mod autocritic vorbitorul a analizat munca sa de îndrumare a tinerelor cadre, luîndu-şi angajamentul ca şi mai departe să sprijine pe tineri în munca lor de cercetare ştiinţifică.

Prof. T. Vianu a accentuat importanţa deosebită pe care o are, pentru ridicarea tinerelor cadre, o justă planificare a muncii, atît în cadrul lucrărilor colective, cît şi în cadrul studiului individual. Lucrările individuale ale tinerilor cercetători trebuie să devină lucrări ale institutului pentru efectuarea cărora, direcţia institutului are sarcina să asigure toate condiţiile.

Prof. J. Byck a subliniat necesitatea apropierii dintre îndrumătorii ştiinţifici şi cercetătorii tineri, cunoaşterea lor. Educarea tinerilor cercetători în spiritul luptei de opinii faţă de tovarăşii de o vîrstă cu ei şi faţă de cei mai vîrstnici trebuie pusă la baza muncii de îndrumare.

În centrul atenţiei comuniştilor din Institutul de lingvistică, a spus conf. I. Stanciu trebuie să stea educaţia comunistă a tinerilor cercetători. Aceasta implică, pe lîngă pregătirea temeinică în domeniul de specialitate, o orientare politică justă, ataşament faţă de poporul muncitor. O condiţie fără de care nu se pot forma cadre temeinic pregătite este însuşirea marxism-leninismului. Lupta contra ideologiei şi teoriilor burgheze, lupta contra obiectivismului şi a factologiei în ştiinţă trebuie să formeze firul roşu al muncii de educare şi pregătire ştiinţifică a cercetătorilor.

Din partea Secţiei a VI-a a Academiei R.P.R. a luat cuvîntul M. Clarian, care a subliniat necesitatea formării unui orizont larg al cercetătorilor ştiinţifici. Oamenii de ştiinţă şi conducerea institutului trebuie să se preocupe permanent de cultura generală a tinerelor cadre. Tov. Clarian a exprimat, în numele Secţiunii a VI-a, dorinţa de a sprijini în mod efectiv munca institutului.

Necesitatea închegării unei puternice secţii de slavistică în Institutul de lingvistică din Bucureşti a fost subliniată de tov. acad. E. Petrovici. Dacă în trecut, datorită politicii ostile a

guvernelor burgheze și moșierești față de popoarele slave vecine, existența unei astfel de secții nu era posibilă, astăzi, poziția justă a statului nostru impune un studiu atent al slavisticii. Trăind în mijlocul popoarelor de origine slavă poporul nostru a avut, în decursul istoriei sale, legături strînse cu acestea și de aceea și limba noastră prezintă o serie de particularități care nu pot fi înțelese decît pe baza unor cercetări minuțioase în domeniul limbilor slave. Studiul limbii ruse și al limbilor slave meridionale ocupă în această direcție locul de frunte. Ca institut de lingvistică nu trebuie să facem din învățătura limbii ruse numai un mijloc prin care vom putea lua contact cu literatura sovietică de specialitate. Nu este vorba de un practicism îngust. Studiind cu adîncime limba rusă vom putea lămuri probleme legate direct de limba romînă, pe lîngă faptul că ne stă în putere să contribuim la dezvoltarea slavisticii. Pentru îndeplinirea acestor sarcini este necesar să se folosească toate posibilitățile pe care ni le oferă regimul de democrație populară.

Mulți tovarăși au subliniat importanța disciplinei în muncă și au făcut propuneri concrete pentru îmbunătățirea activității de cercetare a cadrelor tinere.

La sfîrșitul ședinței biroul organizației de bază a prezentat proiectul de hotărîri cu privire la problema discutată, proiect care a fost concretizat și completat în ședință pe baza discuțiilor. Hotărîrile adoptate la această ședință prevăd un ciclu de lecții și comunicări ținute de tinerele cadre în fața cercetătorilor din institut, pregătirea de lucrări pentru publicațiile «Limba romînă» și «Studii și cercetări lingvistice», prelegeri ținute de oamenii de știință din institut în fața cercetătorilor etc. Hotărîrile subliniază, în mod deosebit, necesitatea organizării unor schimburi de experiență cu diferite institute ale Academiei R.P.R.

G. Bolocan și *C. Otobîcu*

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

P. S. KUZNEŢOV, **Clasificarea morfologică a limbilor.** Editura Universităţii din Moscova, 1954

Lucrarea recentă a prof. Kuznețov tratează problema clasificării morfologice a limbilor, făcînd în acelaşi timp şi unele considerații critice asupra istoricului acestei probleme.

Primele încercări de clasificare morfologică a limbilor datează de pe la începutul secolului al XIV-lea. Lingvistul german Friedrich Schlegel în cartea sa « Despre limba şi înțelepciunea indienilor » (« Ueber die Sprache und Weisheit der Inder », Heidelberg, 1808) deosebea limbi flexionare, care se caracterizează prin aşa-numita flexiune interioară şi printr-o coeziune desăvîrşită a diferitelor părți ale cuvîntului respectiv. Friedrich Schlegel le consideră pe acestea cele mai perfecte limbi şi le opune tuturor celorlalte. În concepția lui, reprezentantul clasic al limbilor flexionare îl constituie sanscrita. Zece ani mai tîrziu, fratele lui Fr. Schlegel, August Schlegel, în lucrarea sa « Note despre limba şi literatura provensală », propune clasificarea tuturor limbilor în trei tipuri principale:

1) limbi în care cuvintele sînt invariabile, iar raporturile dintre ele pot fi exprimate numai prin ordinea cuvintelor în frază (topica);

2) limbi cu afixe, adică în care raporturile dintre cuvinte sînt desemnate cu ajutorul prefixelor, sufixelor şi al desinențelor;

3) limbi flexionare, în care, în afară de afixe, mai există şi flexiunea interioară şi care la rîndul lor pot fi divizate — pe baza criteriului sintactic — în limbi sintetice şi limbi analitice.

O nouă etapă în evoluția concepțiilor privind clasificarea morfologică a limbilor este marcată de lucrările lui Wilhelm von Humboldt. Humboldt construieşte o schemă nouă de clasificare morfologică a limbilor şi o expune pentru prima oară în 1822 în lucrarea sa intitulată « Despre originea formelor gramaticale şi influența lor asupra evoluției ideilor », iar ulterior într-o lucrare care a apărut după moartea autorului « Despre limba Kawi de pe insula Java » (« Ueber die Kawisprache auf der Insel Jawa », 3 vol., 1836—1840). Clasificarea făcută de Humboldt se află în introducerea la cartea « Despre deosebirea organismelor limbii omeneşti şi influența acestei deosebiri asupra evoluției intelectuale a neamului omenesc » (« Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts »).

Ceea ce este nou în clasificarea făcută de Humboldt constă în faptul că adaugă celei făcute de Schlegel al patrulea tip lingvistic şi dă denumire primelor două:

1. — Primul tip lingvistic al lui A. Schlegel, Humboldt îl numeşte izolant;

2. — Al doilea este denumit aglutinant.

Limbile aglutinante se caracterizează prin afixe, dar în structura lor morfologică

prefixele, sufixele şi terminaţiile nu sînt strîns legate de rădăcina cuvîntului;

3. — Al treilea tip morfologic îl constituie limbile flexionare. Ele se caracterizează, spre deosebire de limbile aglutinante, printr-o coeziune perfectă atît între afixe cît şi între acestea şi rădăcină. De asemenea se mai caracterizează şi prin flexiunea interioară.

La această clasificare Humboldt mai adaugă încă un tip morfologic:

4. — limbile încorporante (limbile unor indieni din America de Nord, precum şi unele dintre limbile din extremitatea de nord-est a Siberiei — limba ciucotă sau euroavetlană).

Spre deosebire de limbile noastre în care există părţi secundare de propoziţie care depind de verbul-predicat, în limbile încorporante se utilizează afixele care fac corp comun cu verbul-predicat.

Concepţia lui Humboldt, privind evoluţia limbii, este vădit idealistă. Însăşi schema în care au fost încadrate limbile existente constituie o mărturie semnificativă a acestei concepţii. Humboldt considera că principalele tipuri morfologice reprezintă diferitele etape ale unui proces de evoluţie unic, începînd cu tipul izolant. Cele mai desăvîrşite sînt limbile flexionare, iar sanscrita, desigur, constituie tipul ideal. Lingvistica marxistă nu poate fi de acord cu asemenea principii ale evoluţionismului, ale transformării unui tip lingvistic în altul, aşa cum concepea problema Humboldt.

Prof. Kuznețov mai analizează clasificarea morfologică propusă de August Schleicher în «Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen» (1861—1862), a lui H. Steinthal, Fr. Misteli, a eminentului lingvist rus F. F. Fortunatov, a lui Fr. N. Fink şi a lui E. Sapir («Language», ed. a II-a 1921).

În clasificarea morfologică a lui Humboldt, Schleicher, Steinthal şi Misteli — ca de altfel în însăşi concepţia lor lingvistică — limbile indo-europene reprezintă tipul cel mai evoluat şi se caracterizează printr-o structură gramaticală ideală. Pentru lingvistica marxistă această concepţie este inacceptabilă.

Cunoscutul lingvist rus acad. F. F. Fortunatov în lucrarea sa «Lingvistica comparată» reia sistemul de clasificare al lui Humboldt, făcîndu-i unele modificări. Schema este completată cu un nou tip morfologic care ocupă o poziţie intermediară între limbile aglutinante şi cele flexionare. Fortunatov denumeşte acest tip flexionaro-aglutinant şi include aici limbile semite pe care lingviştii le considerau flexionare, însă în structura lor gramaticală se deosebesc esenţial de limbile indo-europene.

După ce termină analiza diferitelor clasificări morfologice propuse în decursul istoriei lingvisticii, prof. Kuznețov trece la tratarea unor probleme pe care socotim interesant a le reproduce aici:

1. — problema pluralităţii limbilor şi a concordanţei lor cu schemele de clasificare morfologică;

2. — problema evoluţiei tipului morfologic;

3. — raportul dintre clasificarea morfologică şi genealogică.

Ne oprim pe scurt la problemele enunţate mai sus, trimiţînd pe cititor la lucrarea respectivă.

Dintre toate clasificările propuse, atît în secolul al XIX-lea cît şi în secolul nostru, în lingvistica actuală a fost acceptată clasificarea morfologică a lui August Schlegel cu completările şi modificările lui Humboldt.

Potrivit acestei clasificări morfologice există patru tipuri principale de limbi:

1. — tipul izolant sau amorf;

2. — tipul aglutinant;

3. — tipul flexionar;

4. — tipul polisintetic (termenul acesta e mai răspîndit decît «încorporant»).

1. — *Tipul izolant sau amorf.*

Trăsături principale: *a)* invariabilitatea cuvintelor; *b)* raporturile dintre cuvinte se exprimă numai prin ordinea lor în propoziţie.

Noţiunile de «izolant» şi «amorf» coincid doar parţial. Limbile se numesc izolante pentru că formele cuvintelor nu exprimă raporturi sintactice în propoziţie; formal cuvintele sînt independente, sînt «izolate» în propoziţie. În schimb, cuvintele pot consta, în unele limbi, numai din rădăcini, în timp

ce în altele pot avea şi afixe lexicale (care formează cuvinte).

Termenul «amorf» poate fi aplicat doar limbilor ale căror cuvinte nu-şi modifică niciodată forma. Nu există respectiv nici afixe gramaticale (care alcătuiesc forme gramaticale), nici afixe lexicale (care formează cuvinte). Propoziţia reprezintă o continuitate de rădăcini invariabile. Legătura dintre cuvinte în propoziţie poate fi exprimată în limbile amorfe:

a) prin ordinea cuvintelor; *b)* prin cuvinte-rădăcini, care îşi pierd în contextul respectiv valoarea lor de bază şi capătă rolul cuvintelor auxiliare — instrumente gramaticale prin excelenţă — prepoziţii sau conjuncţii.

În limbile amorfe părţile de vorbire sînt inexistente. Cuvintele ce desemnează obiecte, proprietăţi sau acţiuni din punct de vedere structural nu se deosebesc prin nimic unele de altele. Uneori unul şi acelaşi cuvînt în conformitate cu contextul poate indica şi obiectul, şi proprietatea, şi acţiunea.

Limbi amorfe în întregime de fapt nici nu există, ci doar apropiate mult de tipul amorf. De exemplu, limba chineză clasică ţine de tipul amorf, în schimb chineza actuală mai păstrează doar unele elemente caracteristice limbilor amorfe. Mai mult apropiate de tipul amorf sînt: limba vietnameză (anamită) şi unele limbi ale populaţiei băştinaşe din Africa occidentală.

Iată o propoziţie din chineză construită după modelul limbilor amorfe (folosesc transcripţia romînească): «cea vo bu he».

Propoziţia este formată din patru cuvinte şi fiecare din ele reprezintă o rădăcină.

Traducerea romînească ar fi «eu nu beau ceai» (cuvînt cu cuvînt: «ceai/eu/nu (nu este)/a bea/»).

În exemplul citat:

cea = «ceai» — pur şi simplu, raportul sintactic faţă de celelalte cuvinte nefiind exprimat;

vo = «eu»; *bu* = «nu (nu este)»; *he* = «a bea».

În limba chineză, unul şi acelaşi cuvînt poate desemna şi acţiunea şi obiectul.

Autorul arată că există limbi izolante, dar nu amorfe, în care întîlnim afixe lexicale, dar lipsesc afixele gramaticale.

Raporturile sintactice dintre cuvinte se exprimă în aceste limbi prin părţi de vorbire ajutătoare (instrumente gramaticale) sau prin ordinea cuvintelor în propoziţie. Este cazul limbii malaieze şi a altor limbi din familia malaezo-polineziană.

2. — *Tipul aglutinant.*

Se caracterizează prin afixe lexicale şi gramaticale, însă spre deosebire de tipul flexionar, legătura dintre morfeme nu prezintă o coeziune perfectă pe care o întîlnim, spre exemplu, în limbile indo-europene.

Caracterul acesta oarecum independent al morfemelor se manifestă în următoarele trăsături comune limbilor aglutinante:

1. — Toate morfemele se prezintă sub acelaşi aspect (nu există flexiune interioară, lipsesc alternanţele).

Faptul că în unele limbi aglutinante (de ex. în limbile turce, o parte a limbilor fino-ugrice) asistăm la o armonie vocalică nu schimbă cu nimic teza fundamentală, întrucît fenomenul respectiv este determinat de cauze pur fonetice. Autorul dă două exemple din limba tătară: *кул — лар* = «mîinile» (nom. pl.) şi *өй — әләр* «casele».

Ambele cuvinte sînt la nominativ plural, însă datorită legilor armoniei vocalice observăm că terminaţia pluralului se modifică.

2. — Afixele care exprimă diferite valori gramaticale se caracterizează prin două trăsături fundamentale:

a) fiecare afix îndeplineşte numai o singură funcţiune gramaticală;

b) fiecare valoare gramaticală este exprimată întotdeauna prin unul şi acelaşi afix. De exemplu, în limba tătară:

kul = «mînă», nominativul singular este exprimat de afixul zero (desinenţa zero);

kul-lar — «mîini» — afixul — *lar* exprimă numai pluralul.

În limbile flexionare (de ex. în limba rusă o desinenţă poate exprima mai multe funcţiuni: *руки, -и* marchează în acelaşi timp şi nominativul şi pluralul; «mîinile», *в руке, -е* desemnează două funcţiuni gramaticale — prepoziţionalul şi singularul).

3. — În fine, limbile aglutinante se caracterizează printr-o slabă coeziune a morfemelor.

Procedeele morfologice cele mai răspîndite sînt sufixarea și prefixarea.

În limbile aglutinante predomină unul din ele. În limbile turce și fino-ugrice există numai sufixe, în timp ce în limbile bantu predomină prefixele.

3. — *Tipul flexionar.*

Se caracterizează prin următoarele trăsături fundamentale:

1) posibilitatea variației fonematice a structurii morfemelor (flexiune interioară). Această modificare servește la formarea de noi cuvinte sau diferite forme ale unuia și aceluiași cuvînt;

2) fiecare afix poate fi purtătorul mai multor funcțiuni gramaticale;

3) o coeziune perfectă a morfemelor (fuziunea morfemelor).

Limbile flexionare la rîndul lor se împart în limbi sintetice și analitice.

Limbi sintetice: limbile indo-europene vechi (sanscrita, greaca, latina, slava veche ș.a.), iar dintre limbile actuale: rusa și unele limbi slave.

Limbi analitice: majoritatea limbilor indo-europene actuale (limbile romanice, engleza, bulgara).

Clasificarea limbilor flexionare în sintetice și analitice este considerată de unii lingviști ca fiind bazată numai pe principiul sintactic. În realitate această clasificare se manifestă destul de clar și în morfologie. Clasificarea în limbi sintetice și analitice nu poate fi aplicată cu succes la limbile aglutinante. În schimb limbile izolante sau amorfe sînt în întregime analitice.

4. — *Tipul polisintetic (incorporant).*

Particularitatea acestui tip morfologic constă în aceea că diferitele obiecte ale acțiunii (direct și indirect) precum și circumstanțialele nu sînt exprimate prin părți secundare de propoziție (complemente circumstanțiale de loc, timp, cauză etc.), ci prin diferite afixe care intră în componența formei verbale care servește în propoziție de predicat. Uneori în componența predicatului se include și subiectul. În limba cinuk (o limbă indiană din America de Nord, statul Oregon) propoziției noastre: «Am venit să-i dau ei asta» îi corespunde «i-n-i-á-l-u-d-am». (Propoziția poate fi tradusă și «Am venit ca să-i restitui (înapoiez) ei asta»).

În această propoziție sînt încorporate obiectele pronominale și iată cum:

rădăcina verbului «a da» este reprezentată prin consoana *d*;

prefixul *i-* exprimă un trecut imediat; *-n-* desemnează pers. I singular;

al doilea *-i-* obiectul pronominal («asta», «aceasta», «acest lucru»);

-a- al doilea obiect pronominal «ei» (complement indirect);

-l- afix care ne indică valoarea de complement indirect a pronumelui precedent;

-u- ne arată că acțiunea este îndreptată spre exterior și pornește de la subiectul vorbitor (adică el dă cuiva ceva și nu ia de la nimeni nimic); în fine,

-am sufix care exprimă o noțiune suplimentară de mișcare cu un anumit scop. Acest sufix ne arată că subiectul vorbitor nu dă ceva pur și simplu unei anumite persoane, ci el a venit tocmai cu acest scop.

Autorul mai dă și alte exemple din limbile polisintetice în care se încorporează (în forma verbală) substantivele (limba euroavetlană) sau chiar subiectul (limba nutka — o limbă indiană din Columbia britanică din America de Nord). Prof. Kuznețov subliniază că tipul sintetic îl determinăm în primul rînd pe baza principiului (criteriului) sintactic. În același timp autorul combate părerile greșite ale unor lingviști care afirmau că în limbile polisintetice nu există cuvinte, ci numai cuvinte-propoziții. În limbile polisintetice există paralel și forme independente și forme încorporate. Aceleași raporturi pot fi exprimate atît cu ajutorul formelor verbale compuse, cît și prin intermediul părților de propoziție de sine stătătoare, dar care depind totuși de verb. În cazul de față ne referim la faptul că în limbile polisintetice există părți secundare de propoziție care nu fac corp comun cu verbul, deși depind de el.

Acestea sînt cele 4 tipuri morfologice principale recunoscute de lingvistica generală contemporană. Ele reprezintă, ca să zicem așa, tipuri ideale. În realitate însă există

o foarte mare bogăţie de structuri morfologice. Multe limbi ocupă în clasificare poziţii intermediare şi nu posedă toate particularităţile caracteristice unui tip morfologic dintre cele enumerate mai sus. De aceea clasificarea morfologică a limbilor are în vedere totdeauna elementele dominante ale sistemului lingvistic dat. Fenomenul fiind destul de complex, între schema stabilită şi realitatea vie nu găsim întotdeauna o coeziune perfectă.

Chineza clasică şi cea contemporană prezintă o serie de trăsături specifice tipului amorf. Însă limba chineză actuală nu poate fi numită amorfă. Din punctul de vedere al structurii morfologice ea se apropie mult de limbile aglutinante. În limbile aglutinante întîlnim şi alternanţe (limba finlandeză, komi-peruciană), iar în limbile bantu — prefixe, adică o serie întreagă de trăsături proprii tipului flexionar. În limbile flexionare vom găsi elemente aglutinante (rusa şi alte limbi indo-europene), iar în franceză elemente de polisintetism (de ex. «je — te — le donne» — vedem că aici indicii pronominali sînt încorporaţi în forma verbală deşi grafia nu permite acest lucru). Elemente de polisintetism sînt vizibile şi în limbile bantu care de fapt ţin de tipul aglutinant.

În felul acesta rezolvă autorul problema pluralităţii sistemelor morfologice şi a concordanţei lor cu schemele de clasificare.

Kuzneţov arată că tipul lingvistic se poate modifica. Desigur această evoluţie nu se produce aşa cum considerau fenomenul Fr. Schlegel, Humboldt, Schleicher sau Marr.

În clasificarea morfologică a limbilor, Marr nu a fost original. El a folosit schemele lui Aug. Schleicher precum şi teoria acestuia privind succesivitatea tipurilor morfologice. Din clasificare, Schleicher exclude limbile încorporante, iar evoluţia celorlalte tipuri morfologice este explicată în spiritul filozofiei idealiste germane pe de o parte, iar pe de alta în spiritul teoriei lui Darwin despre evoluţia speciilor biologice. Astfel limbile izolante reprezintă speciile arhaice, limbile aglutinante speciile intermediare, iar cele flexionare speciile cele mai evoluate.

În viaţa limbilor, Schleicher distingea două perioade: perioada preistorică sau creatoare şi perioada istorică sau de degradare. În perioada istorică nu se mai creează forme noi. Această schemă a evoluţiei lingvistice este strîns legată, la Aug. Schleicher, cu teoria idealistă a triadei lui Hegel.

N. I. Marr acceptă această concepţie idealistă şi afirmă că limba are un caracter de clasă, iar evoluţia ei este o evoluţie stadială. El considera că structura amorfă s-ar fi ivit în epoca comunismului primitiv, tipul aglutinant — în epoca divizării muncii în comuna primitivă, iar tipul flexionar în epoca societăţii bazate pe clase.

Aceste teorii vulgarizatoare care nu au nimic comun cu marxismul au fost destul de vătămătoare pentru lingvistică în perioada dominaţiei «noii teorii a limbii».

Că tipul lingvistic poate evolua ne-o dovedesc limbile indo-europene vechi. Metoda istorică comparativă ne arată că trăsăturile flexionare caracteristice acestui tip morfologic s-au format cu timpul, nu au existat întotdeauna.

În indo-europeana de bază (comună), într-o epocă extrem de îndepărtată, alternanţele erau cauzate de poziţia fonetică a sunetelor şi de-abia ulterior au căpătat valoare morfologică.

Prin urmare, într-o epocă arhaică, limba indo-europeană comună se caracteriza prin invariabilitatea morfemelor, adică exact aşa cum observăm în limbile aglutinante.

Pe de altă parte, metoda istorică comparativă ne arată că iniţial fiecare afix îndeplinea o singură funcţiune şi niciodată nu exista posibilitatea de a marca mai multe funcţiuni gramaticale.

De exemplu, acuzativul singular se caracteriza, în limba indo-europeană comună prin desinenţa*-*m*, iar acuz. plural prin*-*ns*. Pentru acuz. sing. sînt concludente exemplele: lat. *rosa-m*, *lupu-m* < *lupo-m*; slava veche женѫ < **genă-m*, влъкъ < **vl̥q u̯ o-m*; iar pentru plural: lat. *rosās* < **rosāns*, * *lupos* < * *lupons*; slava veche жены < * *ženōns* < * *genāns*, влъкы < * *vl̥q u̯ons*

Cu timpul în indo-europeană desinenţa capătă posibilitate să desemneze mai multe funcţiuni gramaticale.

Desigur aici nu poate fi vorba în întregime de transformarea tipului aglutinant în flexio-

nar, ci de modificarea desinențelor într-o perioadă arhaică a limbilor indo-europene.

Autorul mai analizează și problema raportului dintre clasificarea morfologică și cea genealogică.

În felul acesta lucrarea prof. P. S. Kuznețov rezolvă unele probleme de lingvistică generală legate de clasificarea morfologică a limbilor. Considerăm că ea prezintă un interes deosebit prin materialul bogat și extrem de variat pe care-l conține, prin felul în care sînt tratate diferitele aspecte ale temei menționate și prin caracterul accesibil al expunerii. Toate acestea ne determină să credem că lucrarea lingvistului sovietic poate fi foarte utilă pentru cei ce se interesează de problemele teoretice și practice ale lingvisticii generale.

Ariton Vraciu

GREŞELI DE LIMBĂ ÎN PUBLICAŢII

Publicăm sezisările primite din partea unor cititori în legătură cu folosirea limbii în unele publicaţii periodice. Prin articole de felul acesta vrem să venim în ajutor ***tuturor*** *publicaţiilor periodice, care apar în limba romînă şi în care pot fi găsite multe din greşelile ilustrate mai jos.*

TEHNICA NOUĂ, nr. 1, 2, 3, 4, 1954.

În articolul de faţă vrem să atragem atenţia gazetei «Tehnica nouă» asupra unor greşeli de limbă apărute în primele patru numere. Exemplificăm unele inadvertenţe de ordin gramatical, expresii sau termeni folosiţi impropriu, erori de punctuaţie şi abateri de la normele ortografice în vigoare.

Prevenitorul este robust ***şi simplu*** *de manevrat* (nr. 1, pag. 5, col. 2).

Dispozitivul este simplu, robust, *uşor de adaptat* (nr. 3 pag. 4, col. 4).

Adjectivul *robust* însemnînd «tare, viguros, voinic, zdravăn» califică abstractele şi mai ales fiinţele înzestrate cu această calitate: un om poate fi robust, se poate bucura de sănătate robustă sau de robusteţe; lucrurile sau obiectele sînt *rezistente*. Deci despre dispozitivele care *previn* erupţia sondelor, numite pe drept cuvînt *prevenitoare*, ca şi despre dispozitivele adaptate la autocamioane spunem că sînt *rezistente*, iar nu *robuste*.

Prevenitorul este ***rezistent*** *şi simplu de manevrat.*

Dispozitivul este simplu, ***rezistent,*** *uşor de adaptat.*

. . . ***corectitudinea*** *mişcărilor trebuie să fie* ***impecabilă*** (nr. 1, pag. 3, col. 3).

Calificativul *impecabil* «lipsit de greşeală, perfect, desăvîrşit» este înţeles implicit în noţiunea de *corectitudine* «atitudine lipsită de greşeală, purtare corectă, acţiune desăvîrşită».

Textul de mai sus se cere îndreptat precum urmează:

. . .mişcările trebuie să fie ***impecabile*** (sau ***corecte***)

sau

. . . corectitudinea mişcărilor trebuie urmărită cu atenţie.

. . . pentru rezolvarea problemelor imediat necesare *ale întreprinderii* (nr. 1, pag. 6, col. 3).

Adverbul *imediat* însemnînd «nemijlocit, neîntîrziat, numaidecît, îndată, pe loc» şi adjectivul *necesar* însemnînd: «trebuincios, de absolută nevoie», construcţia *probleme imediat necesare* este improprie pentru limba romînă fiindcă ***problemele*** nu pot fi *imediat necesare*, numai rezolvarea lor poate fi *necesară* şi *urgentă*.

construcţia corectă este:

. . . pentru rezolvarea ***urgentă*** *a problemelor întreprinderii,*

în cazul că autorul pune accentul pe acţiunea rezolvării urgente a problemelor, şi:

. . . pentru rezolvarea problemelor ***importante*** *ale întreprinderii,*

în cazul în care autorul ţine totuşi să sublinieze importanţa problemelor care se cer rezolvate.

Dacă autorul înțelege însă să insiste atît asupra urgenței rezolvării problemelor cît și asupra marei importanțe a acestora, atunci textul de mai sus trebuie modificat astfel:

. . . pentru rezolvarea **urgentă** *a problemelor* **importante** *ale întreprinderii.*

Buna păstrare a tractoarelor în remize pretinde ca imediat după ce *sînt curățite să fie luate anumite măsuri . . .* (nr. 2, pag. 1, col. 1).

Adverbul *imediat* nu poate fi urmat de conjuncția *după ce* fără a da loc la o construcție improprie. Această construcție trebuie înlocuită cu locuțiunea adverbială *de îndată ce.*

Scriem deci corect:

Buna păstrare a tractoarelor în remize pretinde ca, **de îndată ce** *sînt curățite, să fie luate anumite măsuri . . .*

Se elimină lucrările . . . de deschiderea *și* pregătirea *minei* (nr. 1, pag. 7, col. 5).

. . . terenuri plane, mai înalte, unde sînt posibilități mai bune de scurgere a apelor și de svîntarea *locului* (nr. 2, pag. 1, col. 1).

. . . experiențe privind sistemul de lucrarea *solului după metoda Malțev* (nr. 2, pag. 8, col. 5).

Un factor determinant în utilizarea la maximum a utilajelor îl constituie corecta întreținere, exploatarea *și reparație a acestora* (nr. 4, pag. 1, col. 2).

. . . pe baza considerentelor constructive de exploatare și tehnica *securității muncii* (nr. 4, pag. 7, col. 3).

În cazurile citate *a* nu articulează enclitic substantivul precedent, ci marchează proclitic posesivul sau genitivul substantivului următor. Substantivele precedate de prepoziția *de* au valoare de atribute substantivale prepoziționale. Deci, nu este vorba despre *deschiderea* și *pregătirea* minei, ci despre *lucrările de deschidere* și *de pregătire a* minei; nu *scurgerea apelor,* ci *posibilitățile de scurgere a* apelor; nu *lucrarea solului,* ci *sistemul de lucrare a* solului; nu *exploatarea utilajelor,* ci *corecta exploatare a* utilajelor; nu *tehnica* securității muncii ci *considerentele de tehnică a* securității muncii.

În U.R.S.S. se acordă o mare importanță bunei gospodării *a energiei* (nr. 3, pag. 6, col. 3).

În exemplul citat infinitivul lung substantivat *gospodărire* este înlocuit cu substantivul *gospodărie* care nu-și are locul aici, deoarece nu este vorba de *gospodăria energiei* ci de *gospodărirea energiei.*

Toate aceste măsuri au condus *la realizarea unor însemnate succese în producție* (nr. 4, pag. 8, col. 5).

Tranzitivul *a conduce* înseamnă «a însoți, a duce, a mîna, a cîrmui, a călăuzi, a comanda». Acest verb nu este propriu folosit în textul citat unde nu se vorbește nici de călăuzire, nici de întovărășire, ci de realizarea unor succese prin folosirea anumitor măsuri. Deci:

Toate aceste măsuri au **dus** *la realizarea unor însemnate succese în producție.*

. . . ajutorul pe care *îl dau unităților agricole pe* care *le patronează. Unul din factorii de* care *depinde succesul acțiunii . . . este felul în* care *vor fi alimentate . . . atelierele* (nr. 4, pag. 8, col. 1).

Oricît de justificată ar fi prezența pronumelui relativ *care* este bine să evităm întrebuințarea lui repetată în aceeași frază sau chiar la capetele a două fraze consecutive. În multe cazuri avem posibilitatea să schimbăm construcția. De exemplu:

. . . ajutorul pe care îl dau unităților agricole patronate de ele. Unul din factorii de care depinde succesul acțiunii . . . este felul cum *vor fi alimentate . . . atelierele.*

. . . nevoile casnice, . . . cari *toate constituie factori esențiali* (nr. 4, pag. 7, col. 5).

. . . recomandăm cititorilor cari *doresc să se documenteze* (id.).

Pronumele relativ *care* este invariabil în ce privește genul și numărul deci are aceeași formă *care,* pentru cele trei genuri, atît la singular cît și la plural. Spunem deci:

. . . nevoile casnice. . . **care** *toate constituie factori esențiali.*

. . . recomandăm cititorilor **care** *doresc să se documenteze.*

Pentru sprijinirea introducerii și extinderii metodelor avansate de muncă, cercul ASIT a însărcinat pe mai mulți membri ASIT care au făcut instructaje cu muncitorii în vederea aplicării acestora (nr. 1, pag. 2, col. 5).

Folosirea pronumelui relativ *care* dă naştere la concluzia că acei membri ASIT au primit o anumită (nu se precizează ce fel de) sarcină, care făcuseră instructaje cu muncitorii. Credem că această concluzie nu a fost în intenţia autorului. Pe de altă parte folosirea pronumelui demonstrativ *acestora* la o distanţă atît de mare de substantivul pe care îl înlocuieşte (*metodelor*) îngreunează înţelegerea ideii, cititorul nemaiştiind la cine se referă genitivul *acestora*.

Pentru o exprimare corectă propunem următoarea formulare:

Cercul ASIT a dat mai multor membri ai săi sarcina de a face instructaje cu muncitorii, în vederea aplicării metodelor avansate de muncă, sprijinind astfel introducerea şi extinderea acestor metode.

Gerunziul este o formă verbală care exprimă o acţiune în desfăşurare, fără raportare la persoană sau la moment. Spre a da scrisului lor mai multă distincţie, unii autori îl folosesc cu abuz şi adeseori greşit. De exemplu: *... a fost organizată o excursie cu o sută şaizeci participanţi în oraşul Azuga*, vizitîndu-se *fabricile de sticlă, şamot* ... (nr. 4, pag. 6, col. 2).

În raport cu acţiunea exprimată de verbul predicat gerunziul indică acţiuni anterioare sau simultane. Aplicînd această regulă la cazul citat, se iveşte întrebarea: excursia a fost organizată *în timp* ce se vizitau fabricile, sau *după* vizitarea lor? Sîntem siguri că n-a fost în intenţia autorilor să indice vreuna din situaţiile amintite. Rezultă deci că, în exemplul dat, gerunziul trebuie înlocuit printr-un verb la mod personal. Forma corectă este: *... a fost organizată o excursie cu o sută şaizeci* (de) *participanţi în oraşul Azuga, unde au fost vizitate fabricile de sticlă, şamot* ...

Se separă rezidul *de ulei* ... (nr. 4, pag. 5, col. 1).

Substantivul neutru *reziduu*, pl. *reziduuri*, se scrie cu doi *u* ca şi termenii: *asiduu, continuu, perpetuu*.

... *nu mai are* competenţa *de a rezolva* ... (nr. 4, pag. 5, col. 1).

Substantivul feminin *competinţă*, se scrie cf. «Micului dicţionar ortografic» cu *-i-* deci *competinţă* şi nu *competenţă*.

Ameliorarea randamentului reese *foarte* clar ... (nr. 4, pag. 7, col. 2).

Verbul *reiese* este derivat din *a ieşi*; el se scrie corect *reieşi*.

Mica mecanizare prezintă o serie de avantajii ... (nr. 4, pag. 7, col. 4).

Investiţiile sînt repede amortizate prin avantajiile *şi economiile ce se obţin* (id.)

Substantivul *avantaj*, fiind recomandat sub forma aceasta în «Micul dicţionar ortografic», are pentru plural terminaţia *-e*. În aceeaşi categorie intră şi substantive ca: *pasaj, personaj, placaj* etc.

... *fapt care a* creeat *posibilităţile însemnate de calificare rapidă* (nr. 2, pag. 2, col. 1).

Filiala Ploieşti crează *membrilor ASIT posibilitatea de a rezolva cu succes sarcinile* (nr. 4, pag. 6, col. 2).

Verbele sînt părţile de vorbire care arată o acţiune efectuată, în diverse moduri, de noi sau de una ori mai multe persoane cu sau fără noi, în momentul de faţă, în trecut sau în viitor. Prin adăugarea la rădăcina verbului a diferitelor sufixe sau particule numite desinenţe obţinem formele verbale care exprimă acţiunea după persoana, numărul, timpul şi modul dorit.

Verbele terminate la infinitiv cu sufixul *-a* (nu *-ea*) aparţin conjugării întîi. Spre a exprima o acţiune reală la prezent, avem doar de adăugat la rădăcina verbului de conjugat, de exemplu la verbul *a lucr-a*, următoarele desinenţe: *-ez, -ezi, -ează, -ăm, -aţi, -ează*. La fel se conjugă aşadar şi verbul regulat *a crea*: *cre-ez, cre-ezi, cre-ează, cre-ăm, cre-aţi, cre-ează*; gerunziul sau participiul prezent: *cre-înd*, supinul: *cre-at*. Urmărind formele verbului se vor observa greşelile făcute în textele de mai sus.

Întreţinerea curentă a maşinilor , rămîne o problemă ... (nr. 4, pag. 1, col. 2).

... *rezultă că mica mecanizare , prezintă o serie de* ... (nr. 4, pag. 7, col. 4).

Predicatul nu poate fi despărţit de subiectul său prin virgulă.

... *se opreşte autocamionul* ( ) *se lasă barele cu primul dinte* (nr. 3, pag. 4, col. 3).

Funcţionează pe orice fel de teren ( ) *chiar pe gheaţă* (nr. 3, pag. 4, col. 4).

Virgula notează pauza dintre propoziții, chiar dacă subiectul, predicatul sau chiar ambele părți principale se subînțeleg:

. . . se oprește autocamionul , se lasă barele cu primul dinte.

Funcționează pe orice fel de teren , chiar pe gheață.

. . . apă caldă pentru nevoile casnice . . ., etc. (nr. 4, pag. 7, col. 5).

Abreviația *etc.* însemnînd «și așa mai departe» nu trebuie precedată de virgulă.

În Uniunea Sovietică și la noi în țară, în focul întrecerii socialiste ( ) se făuresc noi metode de muncă . . . (nr. 1, pag. 6, col. 2).

Concursurile de inovații ( ) care s-au extins mai mult în ultima vreme în întreaga țară, sînt forme care trebuie folosite . . . (nr. 1, pag. 6, col. 3).

Propozițiile incidente, se despart prin virgule de părțile de propoziție între care se intercalează. Punem deci virgule înaintea propozițiilor incidente de mai sus, în locul parantezelor goale care le indică lipsa.

Prin semnalarea greșelilor de mai sus nu au fost epuizate toate cazurile de abatere de la normele gramaticale și ortografice, care apar în publicațiile noastre periodice. Am încercat să le prezentăm pe cele mai caracteristice și mai frecvente. Multe dintre ele pot fi evitate prin simpla consultare a «Micului dicționar ortografic» și a «Gramaticii limbii române».

I. St. Șaroni

ÎN LEGĂTURĂ CU LIMBA UNEI PUBLICAȚII ȘTIINȚIFICE

În cele ce urmează vom analiza revista **«PEDIATRIA»**, nr. 1 , 1954.

În privința limbii, revista nu alege în toate cazurile exprimarea cea mai potrivită, lipsită de echivocuri; pe lîngă aceasta unele articole conțin greșeli grave de gramatică elementară.

Iată o serie de exemple alese din articolul intitulat «Din partea redacției».

Pentru a nu lungi articolul și a nu-i da aerul unei lecții de gramatică, vom evita analiza pur gramaticală, mulțumindu-ne cu notarea greșelilor și cu indicarea formelor care ni se par corecte:

«Ținînd seama de *învățămintele analizei activității depusă* în anul 1952, primul an de apariție a revistei, colegiul de redacție a căutat să elimine în 1953 multe din lipsurile sale semnalate cu această *ocazie*, străduindu-se să asigure *prin revista* «Pediatria» existența unui organ *de* presă *de* specialitate care să corespundă sarcinilor *sale* trasate cu *ocazia* înființării *ei*».

(Ținînd seama de învățămintele trase din analiza activității depuse în anul 1952, primul an de apariție a revistei, colegiul de redacție a căutat să-și îndrepte deficiențele ce i-au fost semnalate cu acel prilej, străduindu-se ca prin editarea «Pediatriei» să asigure cadrelor de specialitate un organ de presă care să corespundă sarcinilor trasate cu ocazia înființării sale)

În redactarea revistei, *ne-am ales* tematica numerelor *după criterii în funcție de importanța* problemelor de pediatrie care în planul sanitar de stat reveneau ca sarcini rețelei de pediatrie cît *și acelea* care au necesitat *clarificări în orientarea* bazelor științifice *ale multiplelor* lor aspecte de . . .»

(Criteriul după care s-a ales tematica, în redactarea numerelor revistei, a fost stabilit în funcție de importanța problemelor de pediatrie care în planul sanitar de stat reveneau ca sarcini rețelei infantile, precum și în funcție de necesitatea unor clarificări cu privire la orientarea bazelor științifice ale multiplelor aspecte de . . .)

«Alegerea materialului publicat *s-a* făcut *ținînd* seama de valoarea articolelor ce *ne-au* stat la dispoziție, *determinată* de actualitatea problemei și de orientarea autorului în prezentarea și interpretarea acesteia».

(Alegerea materialului publicat s-a făcut ținîndu-se seama de valoarea articolelor primite de redacție; valoarea fiind determinată de actualitatea problemei și de orientarea autorului în prezentarea și interpretarea acesteia)

« Cazuistica sub forma observațiilor clinice și terapeutice *ce* ocupă un volum apreciabil în numerele apărute în 1953, ceea ce dovedește interesul pe care-l poartă colegiul de redacție experienței de spital în calificarea clinică a pediatrilor ».

(Cazuistica, sub forma observațiilor clinice și terapeutice, ocupă un volum apreciabil în numerele apărute, ceea ce dovedește interesul pe care-l poartă colegiul . . .)

« Sînt prea puține lucrările care nu au fost publicate (. . .) fiindcă autorii *s-au* complăcut în a dezbate cazuistica de spital (. . .) interpretată îngust prin limitarea supraepisodului morbid, *fără a se ține seama* de . . . ».

(Unele dintre lucrări — puține la număr — nu au putut fi publicate (. . .) deoarece autorii s-au complăcut în a dezbate cazuistica de spital (. . .) interpretată îngust prin limitarea supraepisodului morbid fără a se ține seama de . . . etc.)

« Din cele 74 articole, apărute în cursul anului 1953, *am* publicat 8 articole sovietice cu intenția *de a se* face cunoscută cititorilor noștri . . . ».

(Dintre cele 74 articole, apărute în cursul anului 1953, 8 sînt articole sovietice, pe care le-am publicat cu intenția de a face cunoscută. . .)

« Îmbunătățirea repartiției articolelor între Capitală și provincie față de 1952 este datorită *legăturii mai bune a colaborării* de redacție cu *centrala* din țară ».

(Îmbunătățirea repartiției articolelor între capitală și provincie, față de 1952, este datorită faptului că redacția revistei a ajuns la o colaborare mai strînsă cu centrele medicale din țară)

« Colaborarea pediatrilor la revista noastră nu este încă cea dorită de noi: multe *din* spitalele unificate de copii *din* țară nu *și-au dat* încă *contribuția* lor . . . »

(Colaborarea pediatrilor la revista « Pediatria » nu este încă satisfăcătoare: multe dintre spitalele unificate de copii nu au contribuit nici măcar cu un singur articol . . . etc.)

« Datorită extensiunii extrem de largi și articolelor publicate, în cursul anului 1953 am neglijat menținerea permanentă, a unor rubrici ca: ***recenziile, referatele*** . . . »

(Datorită întinderii extrem de mari a lucrărilor publicate, nu am putut menține permanent unele rubrici ca: recenzii, referate . . .)

« Publicarea dărilor de seamă s-a izbit de două neajunsuri. Societatea științelor medicale *nu ne* transmite acest material . . . ».

(Publicarea dărilor de seamă s-a izbit de două neajunsuri. Societatea științelor medicale nu a trimis redacției materialul necesar . . .)

« Articolele care reprezintă un punct de vedere original al autorilor nu stîrnesc discuții în lumea pediatrilor, în orice caz nu provoacă din partea cititorilor *noștri* discuții în paginile revistei, *cărora bucuros am da spațiu oricînd* ». (!)

(Articolele care prezintă un punct de vedere original, nu stîrnesc discuții în rîndul pediatrilor; în orice caz nu provoacă din partea cititorilor discuții în paginile revistei, cu toate că aceasta le-ar pune oricînd la dispoziție spațiul necesar)

« Greșelile de tipar care *mai* apar *destul* de abundent în fiecare număr și *altele* din domeniul tehnoredacției impun *acordarea atenției* din partea Centrului de Documentare pentru acest sector foarte important ». (!)

(Greșelile de tipar care se întîlnesc din abundență în fiecare număr ca și alte neajunsuri legate de tehnoredacție, impun Centrului de Documentare să acorde o atenție deosebită acestor lucrări de mare importanță).

« Avînd *spatele frontului* asigurat, pediatrii din țara noastră trebuie să lupte cu elan pentru ocrotirea copilului *la nivel* cît mai înalt, contribuind cu toții *la îmbogățirea* conținutului acestei opere ». (?)

(Avînd condițiile materiale asigurate, pediatrii din țara noastră vor trebui să lupte cu elan pentru a ridica ocrotirea copilului la un nivel cît mai înalt)

« Sesiunea din ianuarie 1954 a Secției Medicale a Academiei R.P.R. *a manifestat atenție* deosebită *ocrotirii* copilului dezbătînd în spirit critic *lipsa de preocupare* de pînă atunci al forului cel mai înalt științific din țara noastră pentru această problemă *însușind* în spirit autocritic *sarcina* ce decurge pentru *viitor* din această discuție ». (?) (!)

(Sesiunea din ianuarie 1954 a Secției medicale a Academiei R.P.R., acordînd o atenție deosebită problemei ocrotirii copilului,

a dezbătut în spirit critic lipsa de interes pentru aceasta din partea celui mai înalt for ştiinţific din ţara noastră. Cei indicaţi şi-au însuşit în spirit autocritic lipsurile semnalate cu prilejul dezbaterii, luîndu-şi sarcini corespunzătoare pentru viitor)

« — extinderea preocupărilor sale *pentru* toate problemele de sănătate ale copilului 0—15 ani, accentuînd grija pentru profilaxie, publicarea materialelor ce privesc ocrotirea copilului în mediul rural, *populaţia* sătească reprezentînd majoritatea în ţara noastră *ale căror* probleme *sanitare prin* rezolvarea lor *vor contribui* la construirea socialismului în patria noastră *prin* întărirea sectorului socialist în agricultură ». (?!)

(— extinderea planului său de preocupări asupra tuturor problemelor privind copilul între 0—15 ani, cu accentuarea grijii pentru latura profilaxiei şi în special a ocrotirii copilului din mediul rural; prin rezolvarea problemelor sanitare din mediul rural — în care se află majoritatea populaţiei din ţara noastră — se sprijină în mare măsură întărirea sectorului agriculturii şi deci construirea socialismului în patria noastră)

« Intenţia noastră este de *a aduce pe paginile* revistei toate problemele medicale ale copilului ».

(Intenţia noastră este de a cuprinde în paginile revistei toate problemele medicale ale copilului)

« Vom da atenţie domeniilor foarte variate ca (. . .) pentru a contribui la *lărgirea operei de interes* şi a culturii medicale generale a pediatrilor ». (!)

(Vom acorda atenţie diverselor domenii de activitate ca (. . .) pentru a oferi posibilităţi largi de informaţie, contribuind astfel la îmbogăţirea culturii medicale generale a pediatrilor)

Mai este oare nevoie să comentăm greşelile citate pînă aici? Mai trebuie oare subliniat că asemenea expresii constituie adevărate calamităţi lingvistice?

Numărul de faţă al « Pediatriei » (nr. 1) conţine şi alte articole a căror formă lingvistică ar fi trebuit îmbunătăţită, înainte ca materialul respectiv să fi luat drumul tiparului. Am ales exemple din articolul redacţional pentru a atrage atenţia în mod deosebit asupra exigenţei care se impune, atît în redactarea materialului redacţional, cît şi în publicarea lucrărilor iscălite de diferiţi specialişti.

Noi, cititorii, socotim că a lua atitudine împotriva oricărui fel de stîlcire sau stricare a limbii poporului nostru nu este numai o strictă obligaţie culturală, ci şi o importantă datorie cetăţenească.

Dr. A. Chidun

CONSULTAŢII

ANALIZA SINTACTICĂ A FRAZEI

Redacţia noastră a primit din partea prof. Emilia Harhoiu din Mediaş o notă asupra analizei sintactiee a frazei:

Cărţile sînt date micilor cititori după vîrstă, iar după ce au citit volumul, în momentul cînd îl predau, sînt chestionaţi.

Publicăm întreaga expunere a tov. E. Harhoiu deoarece o considerăm justă şi utilă pentru profesorii interesaţi de aceste probleme.

Analiza sintactică a frazei, prin delimitarea şi precizarea propoziţiilor, este în realitate o descriere a felului în care ele se îmbină în mecanismul frazei, a felului cum ele se leagă şi se condiţionează în sistemul de funcţionare al frazei. Privită din punct de vedere gramatical şi logic, analiza nu prezintă dificultăţi cînd funcţiunea îndeplinită de propoziţie coincide cu ideea reliefantă; dificultăţi se ivesc cînd funcţiunea nu exprimă această idee. Un exemplu este următoarea frază:

Cărţile sînt date micilor cititori după vîrstă, iar după ce au citit volumul, în momentul cînd îl predau, sînt chestionaţi.

Fraza aceasta este alcătuită din două propoziţii principale coordonate copulative şi din două subordonate. În descifrarea subordonatelor punctul de plecare e în a stabili cuvîntul din regentă la care se raportează şi în a preciza felul determinării, deci al funcţiunii.

Analiza gramaticală a frazei are un caracter descriptiv: înlănţuirea structurală a elementelor sintactice e desfăcută în părţile ei componente, subliniindu-se specificul fiecăreia în parte. Aplicînd subordonatelor din fraza noastră acest procedeu se ajunge la stabilirea a două grupe de subordonate: *a)* subordonate care lămuresc un element principal al regentei şi *b)* subordonate care lămuresc un element secundar. Acestea din urmă prezintă diferite caracteristici după cum se raportează la un substantiv sau la un alt element morfologic al propoziţiei. Exemplul nostru cuprinde grupa subordonatelor care se referă la un substantiv.

Analiza sintactică a frazei nu prezintă greutate cînd subordonata lămureşte gramatical elementele principale ale regentei.

În această împrejurare funcţiunea ei e totdeauna expresia unei idei cerute nemijlocit de înţelesul logic al elementului cu care e în raport. În exemplul nostru: *micii cititori sînt chestionaţi după ce au citit un volum*, subordonata *după ce au citit un volum* îndeplineşte funcţiunea de circumstanţial de timp, cerut de predicatul regentei sale, atît logic cît şi gramatical.

Greutăţi ridică subordonatele aflate pe lîngă un substantiv care are rol de complement oarecare al verbului. Astfel se prezintă în fraza noastră propoziţiile: . . . *în momentul cînd îl predau, sînt chestionaţi.* Aici ideea de

timp cerută de predicatul regentei este redată prin două elemente sintactice: *în momentul*, un circumstanțial de timp, cu atributul său exprimat printr-o întreagă propoziție: *cînd îl predau* (adică *în momentul predării*). Subordonata este o determinare a circumstanțialului de timp din regentă exprimat printr-un substantiv (în care moment? în momentul cînd îl predau). Descrierea mecanismului acestei fraze, al elementelor din care se compune și al felului lor de funcționare duce la constatarea că ea e alcătuită din două propoziții principale, o subordonată circumstanțială de timp și o atributivă.

Interpretarea logică a unei fraze nu ține seama de acest mecanism; accentul cade pe idee. Cînd această idee este rezultanta legăturii mai multor elemente sintactice, interpretarea are un caracter de sinteză. În exemplul: . . . *în momentul cînd îl predau, sînt chestionați*, ideea de timp reiese limpede, fără a se schimba cu nimic sensul frazei prin reducerea ei astfel: *la predare* (= *în momentul cînd îl predau*) *sînt chestionați*. Ideea de timp cuprinsă în *în momentul* a atras propoziția *cînd îl predau*, legînd-o atît de strîns de înțelesul său încît pot fi considerate, logic, ca o singură propoziție în exprimarea unei singure gîndiri, deși ca elemente componente în complexul frazei fac parte din propoziții diferite, cu roluri diferite. În astfel de împrejurări primează acel factor real al gîndirii care, imprimînd propoziției un anumit sens, leagă, unifică elementele sintactice distincte în exprimarea unei idei centrale. În mecanismul frazei, ele însă nu formează un tot, ci fiecare își are bine fixat rolul lui specific, în cazul nostru: o subordonată atributivă pe lîngă un circumstanțial de timp din regentă. Logic însă, se ia în considerare ideea specială reliefată, ideea centrală, nu rolul pe care-l îndeplinește fiecare în parte în exprimarea gîndirii.

De aici decurg inevitabil o seamă de deosebiri în ceea ce privește: *a)* delimitarea propozițiilor, *b)* definirea funcțiunii sintactice a subordonatei, *c)* precizarea cuvîntului determinat de ea, *d)* precizarea conjuncției care o introduce. În exemplul nostru, din punct de vedere logic, subordonata era *în momentul cînd îl predau*, deci o circumstanțială de timp pe lîngă predicat, introdusă prin locuțiunea *în momentul cînd*. Gramatical, această interpretare e arbitrară și inexactă. Subordonata este: *cînd îl predau*, deci o atributivă pe lîngă un substantiv cu rol de circumstanțial de timp în regentă, introdusă prin conjuncția *cînd* (= *care*).

Analiza gramaticală ne introduce în mecanismul limbii, ne dezvăluie legile de corectă funcționare ale acestui mecanism, tocmai prin această fundamentală caracteristică a sa de a desface legăturile structurale ale elementelor gramaticale, de a le descrie și preciza funcțiunea în exprimarea corectă a gîndirii noastre. A o considera altfel, înseamnă a nu cunoaște adevăratul ei sens.

Emilia Harhoiu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
STATU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREŞTI

Preţul lei 2 —

I 8099

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

Biblioteca Centrala

2

ANUL IV
MARTIE — APRILIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1995 0 IUI 2005

I 8099

-- DEC. 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

... 2022

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

2

ANUL IV
MARTIE — APRILIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

89 I 15563

1964

COMITETUL DE REDACŢIE:
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. — Telefon 3.85.05

SUMAR

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Timotei Cipariu 5

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

G. NEDIOGLU, Independența subiectului 13

ANA CANARACHE, Greșeli de traducere 23

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

Acad. AL. ROSETTI și B. CAZACU, Probleme de fonetică în studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea 29

ALEXANDRU DIMA, Cîteva procedee fundamentale ale limbii artistice.... 39

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

G. SCRIDON și OCT. ȘCHIAU, Observații în legătură cu predarea noțiunii de timp 47

DISCUȚII

AL. IONAȘCU, Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire 55

SORIN STATI, Elipsa 68

CRONICĂ

I. GHEȚIE, Sesiunea specială a Academiei R.P.R. dedicată problemelor limbii literare 75

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

AL. GRAUR, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., 1954 (*M. Iliescu*); Discuția despre limba literară « Contemporanul », 1954, nr. 16—30 (*R. Ocheșeanu*); Studii și cercetări lingvistice, nr. 1—2, anul V, ianuarie-iunie, 1954 (*C. Cocian*); Studii și cercetări lingvistice, nr. 3—4, anul V, iulie-decembrie, 1954 (*S. Stati*).... 80

CONSULTAȚII

Răspuns cititorilor 100

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

TIMOTEI CIPARIU

DE

D. MACREA

La 21 februarie, s-au împlinit 150 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu, una dintre figurile culturale cele mai reprezentative ale Transilvaniei din secolul trecut.

Timotei Cipariu face parte din pleiada cărturarilor transilvăneni ridicaţi din popor care şi-au consacrat întreaga viaţă luptei pentru luminarea poporului şi pentru eliberarea naţională şi socială a romînilor din Transilvania de sub despotismul Habsburgilor şi al grofilor. Prin munca perseverentă a acestor cărturari s-au înfiinţat, în Transilvania, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, în ciuda condiţiilor grele ale iobăgiei, sute de şcoli pentru popor[1], care au făcut ca nivelul cultural al romînilor transilvăneni să fie mai ridicat în acea vreme decît în celelalte ţinuturi romîneşti. Dezvoltarea învăţămîntului a fost însoţită de editarea de ziare pentru popor şi de lupta politică dusă de cărtuari în strînsă solidaritate cu poporul. Mulţi dintre aceşti cărturari democraţi s-au refugiat, din cauza persecuţiei Habsburgilor şi grofilor, în Muntenia şi Moldova, unde, găsind starea de exploatare feudală şi de asuprire străină din acea vreme, ei au devenit elemente de agitaţie revoluţionară şi exponenţi ai culturii înaintate.

În acest cadru politic şi cultural, Timotei Cipariu desfăşoară, în Transilvania, o activitate deosebit de intensă.

Născut în 1805, în comuna Pănade de pe valea Tîrnavelor, ca fiu de ţăran iobag[2], Timotei Cipariu nu a urmat altă şcoală decît gimnaziul şi seminarul teologic din Blaj, oraş în care a trăit toată viaţa ca profesor, dar prin marea lui pasiune pentru cultură, prin puterea lui de muncă, disciplină şi perseverenţă el a reuşit

[1] Vezi D. Macrea, Gheorghe Şincai, în «Limba romînă» nr. 2/1954 p. 14-15.

[2] Dr. Ilie Dăianu, Timotei Cipariu. La a 50-a aniversare de la moartea lui (3 septembrie 1887). Bucureşti, 1937, p. 8.

să devină unul dintre cei mai de seamă învățați romîni din vremea sa. A învățat singur douăsprezece limbi vechi și moderne, între care multe orientale, ca ebraica, siriana, araba, egipteana, turca și persana. Din veniturile lui modeste de profesor, Cipariu a reușit să-și formeze una dintre cele mai bogate biblioteci de la noi din acea vreme, compusă îndeosebi din manuscrise și documente vechi romînești, lucrări de filologie și de istorie, studii de orientalistică, manuscrise arabe și persane. Colecția lui bogată de scrieri rare, precum și marea lui erudiție l-au făcut atît de cunoscut peste hotare, încît renumitul istoric Theodor Mommsen, trecînd prin Transilvania, îi face o vizită la Blaj, iar « Societatea germană de orientalistică » din Berlin îl alege ca membru activ al ei [1]. Cipariu a fost membru fondator al « Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului romîn din Transilvania » și unul dintre întemeietorii și primii vicepreședinți ai « Societății Academice Romîne », viitoarea Academie Romînă.

Preocuparea științifică permanentă a lui Timotei Cipariu a fost studiul limbii romîne, pe care el, ca și Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, l-a folosit însă, mai ales, ca mijloc pentru apărarea drepturilor naționale ale poporului romîn.

Cipariu pleacă, în studiul limbii, de la principiul just al legăturii strînse dintre istoria și limba unui popor. « În viața unui popor, — spune Cipariu în discursul asupra istoriei limbii romîne ținut în ședința publică din 18 august 1867 a Societății Academice Romîne — pot foarte multe să lipsească la început: cultura, industria, științe, arte și altele; dar limba nu poate să lipsească nici unui popor; ea se naște o dată cu el, crește și se dezvoltă, înflorește și se veștejește, îmbătrînește și moare o dată cu poporul. Toate evenimentele care trec peste viața unui popor, toate îmbunătățirile și calamitățile ce întîmpină o națiune, toate fazele prin care trece, toate se revarsă și asupra limbii acelui popor, acelei națiuni » [2]. El identifică apărarea limbii cu însăși lupta pentru existența poporului romîn. « Romînii, scrie Cipariu în Prefața Crestomatiei sale, au în ereditate un scump tezaur, ținut și apărat ca lumina ochilor de multe secole: limba » [3]. Din toate încercările și durerile trecutului ne-a rămas, — spune Cipariu în discursul de inaugurare a « Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului romîn din Transilvania », în 1861, — « un tezaur neprețuit care nu ni l-au putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului ce domnea pe corpurile noastre, nici puterea fizică, nici politica infernală, ... un tezaur care de l-am fi pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată ca cineva cu puterea, au cu momele să ni-l răpească din mîinile noastre, atunci mai bine să ne înghită pămîntul de vii, să ne adunăm la părinții noștri, cu acea mîngîiere că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de

[1] Dr. Ilie Dăianu, Timotei Cipariu. La a 50-a aniversare de la moartea lui (3 septembrie 1887). București, 1937, p. 6.

[2] Analele Societății Academice Romîne, Tomurile I—X. București, 1878, p. 18.

[3] Tim. Cipariu, Crestomatia sau Analecte literare. Blaj, 1858, p. V.

care nu am fi demni de a ne mai numi fiii lor: limba romînească »[1]. El înfierează cu asprime pe cosmopoliții din vremea sa care « se închină la limbi străine şi urgisesc pe a naţiunii sale »[2].

Menţinîndu-se pe poziţia latinistă a lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, Cipariu izbuteşte totuşi să lărgească cîmpul îngust al cercetărilor lingvistice de la noi de pînă atunci prin adoptarea punctului de vedere istoric, fiind cel dintîi filolog romîn care publică documente şi monumente vechi de limbă. Prin lucrările sale « Elemente de limbă romînă după dialecte şi monumente vechi » (1854)[3], « Crestomatia sau Analecte literare » (1858)[4] şi « Principii de limbă şi scriptură » (1866)[5], el pune bazele lingvisticii noastre istorice. Acest punct de vedere nou, Cipariu îl introduce şi în studiul gramaticii. « Limba unui popor fiind şi ea faptă istorică şi prin urmare adevăr istoric, de aici nu mai încape îndoială că şi în gramatică sînt a se face cercetări serioase, conştiincioase, şi gramatica limbii are a se funda pe baze istorice »[6]. Cipariu îşi dădea deci seama de acest principiu just care avea să aducă mai tîrziu mari foloase lingvisticii noastre, dar, stăpînit ca toţi ceilalţi latinişti de credinţa în puterea şi drepturile lingviştilor de a îndrepta limba după voinţa lor, credinţă larg răspîndită în lingvistica europeană la sfîrşitul secolului al XVIII-lea[7], el cade în exagerarea de a încerca să înlocuiască cuvintele şi formele nelatine din limba contemporană prin cuvinte şi forme de origine latină, ieşite din uz, care se găsesc în textele noastre vechi.

Un alt principiu just ca punct de plecare, pentru care Cipariu a luptat cu toată convingerea, a fost cel al unităţii limbii noastre din toate ţinuturile locuite de romîni, socotindu-l drept condiţie de bază pentru formarea unei literaturi « cu adevărat naţională, corectă în expresii, corectă în forme, fără de care nici o literatură nu poate de a se chema literatură »[8]. Acest principiu, de la care porniseră în acea vreme şi scriitorii grupaţi în jurul revistei « Dacia literară », Kogălniceanu, Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi, este aplicat însă de Cipariu în mod eronat. Pentru Cipariu, unitatea limbii putea fi asigurată, în primul rînd, printr-o ortografie etimologică unitară. El este autorul primei ortografii etimologice oficiale pe care a reuşit, în 1869, să o impună, graţie majorităţii latinizante din « Societatea Academică Romînă ».

---

[1] Tim. Cipariu, Cuvînt la inaugurarea Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului romîn din Transilvania, 14 nov. 1861. Blaj, 1862, p. 6–7.

[2] Ibidem.

[3] Tim. Cipariu, Elemente de limbă romînă după dialecte şi monumente vechi. Blaj, 1854.

[4] Tim. Cipariu, Crestomatia sau Analecte literare. Blaj, 1858.

[5] Tim. Cipariu, Principii de limbă şi scriptură. Blaj, 1866.

[6] Tim. Cipariu, Elemente de limbă romînă după dialecte şi monumente vechi. Blaj, 1854. Prefaţă, p. V.

[7] Vezi D. Macrea, Gheorghe Şincai, în « Limba romînă », nr 2|1954, p. 17.

[8] Tim. Cipariu, Elemente de limbă romînă după dialecte şi monumente vechi. Blaj, 1854, Prefaţă, p. V.

După Cipariu, fonetismul însemna o poartă deschisă anarhiei în scriere. El a impus astfel o ortografie pe care nu o puteau înțelege decît cei ce cunoșteau limba latină și care constituia o mare piedică în însușirea scrierii corecte de către masele populare. Cît de mult s-a înșelat Cipariu în această privință a dovedit-o dezvoltarea literaturii noastre pe baza limbii vii a poporului, scrisă cum vorbește poporul.

Pentru înțelegerea justă a principiului care l-a condus pe Cipariu în susținerea sistemului său ortografic se impune însă o precizare. Elaborînd acest sistem ortografic, Cipariu, ca și Micu, Șincai și Maior, n-a înțeles să schimbe și pronunțarea limbii romîne. Scrierea etimologică a însemnat pentru latiniști un mijloc pentru recunoașterea originii latine a cuvintelor. Deosebirea dintre scriere și pronunțare ei au socotit-o la fel de firească cum este, spre exemplu, în limbile franceză sau engleză, care se scriu etimologic, dar se citesc cum sînt rostite. Latiniștii scriau *tierra*, *ventu*, *fontana*, după originea cuvintelor, dar citeau *țară*, *vînt*, *fîntînă*, cum se rostesc cuvintele în limba de astăzi. Scriau *Cipariu*, dar rosteau *Țipariu*. Așa și-a rostit numele Cipariu toată viața și așa i l-au rostit toți contemporanii săi, deci nu cum este scris și cum, greșit, se rostește astăzi.

Căutînd să apropie scrierea cuvintelor romînești de originalul lor latin, latiniștii au meritul de a fi descoperit principalele legi de evoluție fonetică a limbii romîne. Acesta a fost unul din rezultatele pozitive ale activității lingvistice a latiniștilor, îndeosebi a lui Cipariu, care este și întemeietorul foneticii descriptive a limbii romîne, capitolul consacrat de el foneticii în «Gramatica limbii romîne» cuprinzînd cea dintîi descriere științifică a sunetelor limbii noastre [1]. Latiniștii nu și-au dat însă seama de importanța transformărilor fonetice pentru istoria limbii, ci le-au considerat ca o «stricare» a acesteia, pe care ei au crezut că trebuie și pot să o îndrepte prin ortografia etimologică și prin înlocuirea cuvintelor de altă origine decît cea latină prin cuvinte luate din dicționarele latine, acestea din urmă rostite, firește, cît mai apropiat de rostirea latină.

Rătăcirile etimologiste ale lui Cipariu nu pot întuneca însă alte merite ale lui de filolog și de om de cultură. El a fost, în Transilvania, cel dintîi care, în calitate de director al tipografiei din Blaj, începe în mod sistematic, din anul 1833, tipărirea de cărți romînești cu litere latine. Scrierea limbii romîne cu litere latine este încă unul din rezultatele pozitive ale activității «Școlii ardelene», susținută, în această direcție, de Heliade Rădulescu, în Muntenia, și de Gheorghe Asachi, în Moldova.

Cipariu este de asemenea editorul primei noastre reviste de filologie, «Archivu pentru filologie și istorie» (1867—1872), scrisă în întregime de el și cuprinzînd numeroase studii asupra ortografiei și istoriei limbii noastre, texte și documente vechi, table cerate romane, studii de istorie română etc.

[1] Vezi Tim. Cipariu, Gramatica limbii romîne, Partea I, Analitica. București, 1869, p. 8—168.

« Gramatica limbii romîne » întocmită de el (vol. I 1869, vol. II 1877) şi însuşită de Societatea Academică Romînă, deşi este o lucrare tendenţioasă, latinizantă, a avut meritul de a stimula interesul pentru studiul istoric al limbii noastre, ca şi documentele vechi de limbă publicate în « Crestomatie » sau materialul bogat din « Elemente de limbă romînă după dialecte şi monumente vechi » şi din « Principii de limbă şi scriptură ». Cipariu are de asemenea meritul de a fi printre primii noştri filologi care au folosit, în studiile lor, materialul lingvistic al dialectelor limbii romîne din sudul Dunării.

Ca director al gimnaziului din Blaj şi ca director al tipografiei locale, Cipariu a avut un rol important în dezvoltarea învăţămîntului romînesc din Transilvania. El a alcătuit numeroase manuale didactice: un « Compendiu de gramatica limbii romîne » (1855), ajuns în cîţiva ani la a VI-a ediţie, un tratat de poetică (1860), a întocmit după Schinagl o gramatică a limbii latine (1857 partea I, 1860 partea a II-a), a tradus din limba germană un manual de filozofie (1859), şi un tratat de bună purtare în societate destinat tineretului (1863). Programul de învăţămînt al gimnaziului din Blaj de sub direcţia lui Cipariu a acordat un loc larg ştiinţelor fizico-matematice şi logicii. Pentru promovarea în Transilvania a culturii naţionale, Cipariu a sprijinit înfiinţarea, în 1870, la Braşov, a « Societăţii pentru fondul de teatru romînesc », fiind unul dintre membrii fondatori ai acestei societăţi.

De o mare importanţă pentru caracterizarea personalităţii lui Cipariu este activitatea lui politică. Prin scrieri şi prin luptă politică activă, Cipariu participă la toate acţiunile din vremea sa pentru dezrobirea poporului romîn din Transilvania şi pentru drepturile lui politice. El a fost unul dintre cei zece secretari ai adunării de la Blaj din 1848 de pe « Cîmpia Libertăţii » şi unul dintre cei treizeci de delegaţi romîni transilvăneni trimişi la Viena ca să prezinte împăratului revendicările romînilor. Pentru a justifica temeiurile istorice şi politice ale egalei îndreptăţiri a poporului romîn cu celelalte popoare din Transilvania, el publică, în 1847—1848, ziarul « Organul luminării », devenit apoi « Organul naţional ». Cipariu este unul dintre autorii celor 11 puncte ale adunării de la Blaj şi principalul redactor al petiţiilor adresate împăratului. La 20 octombrie 1848, el redactează proclamaţia de la Sibiu, chemînd poporul la luptă împotriva despotismului. « Romînii, scrie el în proclamaţie, au purtat toate greutăţile ţării pentru domnii lor; cu mîinile lor i-au hrănit şi i-au îngrăşat cu sudoarea lor; ei au fost zid de apărare în contra turcilor şi a altor vrăjmaşi şi totuşi, pentru atîta credinţă către patrie şi către domnii lor, ei, în loc de dragoste împrumutată, n-au dobîndit decît ura domnilor lor şi în loc de recunoştinţă, batjocură... ». « Alergaţi drept aceea la arme, romîni tineri, pentru ca să vă luptaţi o dată şi pentru neamul vostru, căci pentru străinii cei nemulţumitori v-aţi luptat destul; luaţi arme cît puteţi şi cît voiţi, pentru ca să ajutaţi pe părinţii şi fraţii şi prietenii voştri »[1].

[1] Tim. Cipariu, Varia. Dosarul 539 din Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

Ales mai tîrziu deputat în dieta ardeleană de la Sibiu, din partea județului Cetatea de Baltă, Cipariu rostește în dietă, cuvîntări străbătute de ardoarea proclamației de la 1848 pentru dobîndirea egalității de drepturi politice pentru poporul romîn. În ședința dietei din 26 august 1863, el spune: « O serie lungă de secoli a trecut pre pămîntul patriei noastre în care această națiune laborioasă și respinsă de toate părțile ajunse la soarta cea mai de pre urmă a iloților spartani și a sclavilor Americii celei liberale, în care ea pre acest pămînt era fără patrie, fără nici un drept politic, fără nici o viață națională, fără nici o apărare sau scutință din partea statului pentru care-și vărsa sîngele în oștirile asupra popoarelor barbare inimice acestei țări, fără de a secera și gloria virtuților militare pentru națiunea sa, care în sudoarea feței sale își nutrea nu numai numeroasa-și familie, ci totdeodată contribuia spre susținerea unei caste privilegiate, care-i închisese din parte-și toată ușa spre o eluptare din această servitute avilitoare... Acele idei triste și funeste care reținură atît de îndelungat progresul fericirii acestei patrii scumpe au făcut și vor face loc acelor idei de civilizațiune, de dreptate, de libertate și de umanitate, carele sînt caracterul epocilor mari, glorioase, și la care, ca la un scop suprem, aleargă întreaga omenire din toate puterile și la care în urmă sperează că va și ajunge, preste scurt sau preste lung, pentru că acel scop e sînt, etern, pentru că el e dorirea inimii omenești și postulatul rațiunii supreme »[1].

În aceeași cuvîntare, Cipariu subliniază cu tărie că națiunea romînă care « a purtat jugul despotismului și al spiritului de invidie... va ști respecta cu umanitate, amoare, reverență și frățietate pre toate națiunile și naționalitățile Transilvaniei, ...toate confesiunile recepte sau încă nerecepte și nu va pune din partea sa nici o piedecă liberului exercițiu al deplinei libertăți individuale, al convicțiunilor politice și religioase și va observa cu scumpătate înaltele principii ale umanității carele sînt proclamate și recunoscute de toate națiunile civilizate »[2].

Luptînd pentru drepturile poporului romîn din Transilvania, Cipariu înțelegea deci să lupte pentru conviețuirea pașnică a tuturor naționalităților acestei provincii. « În scurt, scrie Cipariu în 1860, înfrățirea romînilor cu poporul unguresc din Transilvania se poate aștepta, se poate face și se poate ține, numai ca a unui popor către altul, iar niciodată ca a unui popor către o castă oligarhică-aristocratică, care numai per abusum și-a arogat numele de națiune maghiară. Către poporul unguresc, întru adevăratul înțeles al cuvîntului, romînul transilvănean niciodată nu a fost neamic, precum nici poporul maghiar, întru același înțeles, romînului nu i-a dat ocaziune de dușmănie între aceste două popoare. De aici, frățietatea și fidelitatea împrumutată între ele este ușor de a se păzi și de aici înainte »[3].

[1] « Gazeta Transilvaniei », nr. 70, din 1863.

[2] Ibidem.

[3] Tim. Cipariu, Varia. Dosarul 539 din Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

Aceleaşi idei le-a formulat Cipariu şi despre posibilitatea înţelegerii şi înfrăţirii cu saşii, combătînd înfumurarea şi aroganţa clasei lor conducătoare din acea vreme[1].

Ideile politice ale lui Cipariu, care reprezentau în vremea lui aspiraţiile adînci ale poporului romîn din Transilvania, nu au putut deveni realitate din pricina modului greşit în care Cipariu şi mulţi cărturari transilvăneni ai timpului au înţeles să le înfăptuiască. Ei au cultivat iluzia deşartă că revendicările romînilor vor fi împlinite de împăratul de la Viena, căruia i-au adresat petiţii peste petiţii. Populaţia Transilvaniei a pierdut zeci de ani cu memorii la curtea de la Viena, al căror rezultat nu putea fi decît negativ, deoarece Habsburgii, pentru a-şi menţine dominaţia, aveau interesul să atîţe naţionalităţile una împotriva celeilalte şi nu să le înfrăţească prin acordarea de drepturi egale.

Animat de ideile de libertate ale timpului său, Cipariu n-a avut resentimente faţă de alte popoare. Încercarea lui de a scoate cuvintele de altă origine decît cea latină din vocabularul romînesc a avut o altă raţiunea decît naţionalismul miop şi şovin. Cipariu, ca toţi latiniştii, identifica prezenţa cuvintelor nelatine din limba romînă cu epocile de împilare din trecut ale poporului romîn. Ca luptători pentru libertate, latiniştii voiau să creeze o limbă care să nu mai amintească poporului romîn de trecutul întunecat al evului mediu. Voind să înlocuiască o parte din vocabularul limbii noastre prin cuvinte exclusiv de origine latină, Cipariu ajunge însă în contradicţie cu principiul istoric al strînsei legături dintre limbă şi istoria poporului, pe care îl formulase cu claritate în « Principii » şi în « Elemente de gramatică ». Prin încercarea de a face abstracţie de o perioadă de peste şaisprezece veacuri a istoriei limbii noastre, latiniştii au frînat studiul ştiinţific al limbii romîne şi al influenţelor istorice exercitate asupra ei. Acest studiu a putut să fie început de către B. P. Hasdeu, I. Bogdan şi O. Densusianu, în lupta împotriva curentului latinist.

În faza de evoluţie culturală în care ne găseam la începutul secolului al XIX-lea, latiniştii au simţit nevoia de a îmbogăţi limba romînă cu termeni noi, dar metoda lor de a lua aceşti termeni direct din dicţionarele latine sau din texte vechi a fost profund greşită. Împrumuturile de cuvinte nu se fac prin luarea acestora din dicţionarul unei limbi moarte şi nici prin reluarea unor cuvinte ieşite din uz, ci prin pătrunderea lor firească o dată cu noţiunile noi ale culturii şi economiei pe care le posedă limbile popoarelor care au creat aceste noţiuni sau care le transmit altor popoare. Numeroasele cuvinte luate de Laurian şi Massim, în dicţionarul lor, direct din dicţionarele latine, nu s-au putut încetăţeni în limba romînă. Aceleaşi cuvinte au intrat însă în vocabularul limbii noastre din limbile neolatine, mai ales din franceză — unele dintre acestea prin intermediul limbii ruse — de unde ne-au venit şi noţiunile noi ale culturii. Adaptarea numeroaselor neologisme care se găsesc astăzi în limba noastră s-a făcut potrivit legilor ei specifice de dezvoltare.

[1] Tim. Cipariu, Varia. Dosarul 539 din Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

Timotei Cipariu a fost un exponent al latinismului în faza de decadență a acestui curent, cînd direcțiile sănătoase din literatura și lingvistica noastră au reușit să facă inofensivă influența erorilor lui. Către sfîrșitul vieții, el a rămas un izolat prin persistența în rătăcirile lui etimologiste și prin faptul că, în loc să-și însușească progresele lingvisticii din timpul său, s-a îndeletnicit cu studii de orientalistică, îndeosebi cu limba arabă, îndepărtîndu-se astfel de cerințele de atunci ale vieții noastre culturale.

Contemporanii lui Cipariu, care și-au dat seama că greșelile sale lingvistice își aveau explicația într-un patriotism adînc, au apreciat cu multă căldură dragostea lui pentru limba romînă, lupta lui pentru dezvoltarea noastră culturală, pentru libertatea și drepturile politice ale romînilor transilvăneni. Cu toată adversitatea sa cunoscută pentru curentul latinist, Alexandru Odobescu îi face lui Cipariu, la moartea acestuia, în 1887, următorul portret: «Ca un puternic și activ agent al îndreptării și al dezvoltării învățămîntului în școlile romînești din Transilvania, ca un sprijinitor credincios și îndrăzneț al drepturilor politice și sociale ale naționalității romîne din staturile Austriei și Ungariei, iar mai presus de toate ca scrutătorul cel mai erudit, cel mai adînc și cel mai scrupulos al cunoștințelor clasice și ca investigatorul cel mai ager, cel mai logic și cel mai convins al arcanelor istorice ale limbii romînești din cîți au trăit, au lucrat și au scris odinioară pentru romînii de dincolo de Carpați, Timotei Cipariu merită să fie lăudat și admirat ca o figură ce răsare originală și simpatică, energică și măreață printre bărbații de frunte ai întregii romînimi de-a lungul mai întregului nostru secol»[1].

Ceea ce l-a împiedicat pe Cipariu să traducă în mod deplin în faptă patriotismul său sincer și curat a fost lipsa unei adevărate concepții științifice. Patriotismul, oricît de intens ar fi trăit de cineva, are nevoie de călăuza științei pentru a nu cădea în fanatism orb. În măsura în care s-a menținut pe terenul concret al faptelor, Cipariu a adus foloase reale culturii noastre prin activitatea lui îndelungată de profesor, editor de cărți și îndeosebi prin descoperirea și publicarea documentelor noastre vechi de limbă, punînd astfel temelia lingvisticii noastre istorice. Lăsîndu-se însă copleșit de obsesia latinității, el a părăsit terenul realității istorice, ajungînd să preconizeze formule lingvistice neștiințifice, fără legătură cu istoria reală a limbii noastre.

Măreția patriotismului socialist care asigură astăzi înflorirea patriei noastre constă în lumina pe care i-o dă știința marxist-leninistă. Călăuziți de această știință, lingviștii romîni de astăzi au putut să elaboreze lucrările de bază asupra limbii romîne — ortografia, gramatica și dicționarul — pe care generația lui Cipariu, lovită de vitregul regim politic din acea vreme, s-a străduit zadarnic să le întocmească prin patriotismul ei lipsit de ajutorul științei.

[1] Al. Odobescu, Opere complete, vol. II, ed. III. București, Editura «Cartea Romînească», p. 213.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

INDEPENDENŢA SUBIECTULUI

DE

G. NEDIOGLU

Ca termen iniţial al gîndirii, subiectul tinde în chip firesc spre predicatul lui, cu care vorbitorul îl leagă printr-un anumit raport, ca să-şi încheie comunicarea. Nu rareori se întîmplă însă ca acest raport să se întrerupă brusc, iar subiectul să fie lăsat fără predicatul pe care-l aşteptăm:

***Muierea limbută**, gura ei făcută ca toaca să turuiască* (I. Zanne).

Deşi enunţat, subiectul *muierea limbută* rămîne în suspensie. Ceea ce urmează nu mai este consecinţa logică a începutului şi de aceea nici nu se leagă gramatical de acesta. Urmarea constituie o gîndire deosebită cu alt subiect (*gura ei*), care, spre deosebire de cel dintîi, este legat în toată regula cu predicatul lui, [e] *făcută să...*

Prezent în multe limbi şi foarte frecvent la noi, acest subiect enunţat, dar lăsat deoparte, fără să i se mai atribuie vreo funcţiune sintactică în propoziţie, a fost numit n o m i n a t i v u s p e n d e n s «nominativ în suspensie» sau n o m i n a t i v a b s o l u t «de sine stătător», de unde şi numele de «subiect independent».

Exclus astfel din complexul sintactic al propoziţiei, subiectul absolut apare numai ca un titlu, menit să avertizeze pe ascultător despre ce anume se va vorbi în cele ce urmează:

...aprozii atunce nu era[u] din oameni proşti... şi ***portul lor,*** *era[u] îmbrăcaţi cu şarvanele şi cabaniţe* (I. Neculce);

Pe aici... e raiu. La noi, la deal, pămînt roşu, piatră, sărăcie şi bir. ***Pădurea,*** *nu putem culege o frunză din ea... O păzesc cu puştile slugile boierului* (Z. Stancu).

Construcţiile de acest fel sînt socotite de lingvişti ca rămăşiţe ale unui regim gramatical primitiv, cînd subiectul nu indica decît tema generală a

spuselor cuiva, regim anterior organizării logice a propoziției, pe care spiritul nostru de sistematizare tinde să-l înlăture. Cu toate că însă, prin libertatea lor de exprimare, aceste construcții nu vor să știe de cadrele propoziției logice și cu toate că exprimarea corectă luptă împotriva acestei vorbiri pregramaticale, propozițiile cu subiectul independent nu numai că s-au păstrat și continuă să trăiască, dar au pătruns chiar și în limba literară. Ele au atras atenția scriitorilor noștri, care, dîndu-și seama de spontaneitatea lor, n-au pregetat să le pună în valoare, realizînd sugestive efecte stilistice.

Cunoscută sub numele de anacolut—întreruperea ordinei logice a gîndirii—independența subiectului constituie o străveche notă caracteristică limbii noastre și-și găsește adeseori explicația în chiar structura propoziției sau a frazei din care face parte. Să urmărim dar fenomenul în diferitele lui manifestări, ca să vedem dacă nu putem sezisa o parte din cauzele care-l produc.

§ 1. În unele cazuri, deși desprins de restul propoziției, subiectul este reluat îndată după aceea printr-un pronume personal sau demonstrativ, care-l și reliefează totodată:

...păntru că ***aciaste sate***, ***iale*** *sănt ale Udrii Banul* (An. 1601 Doc. R.P.R.);

Cuzea, el *a dat pămînt la clăcași* (Graiul nostru);

Cîinele *care ține mai mult la om,* ***el*** *latră mai mult la oameni* (I. Zanne).

Același procedeu și în frazele cu propoziția subiectivă izolată:

Cine se scoală de dimineață, acela *e mai mare* (Iord. Golescu);

Care dintre cai a veni, la jăratic, *să mănînce,* ***acela*** *are să te ducă la împărăție* (I. Creangă);

Ce pui în pămînt, aia *răsare* (I. Zanne).

Structura activă a acestor construcții face ca subiectul, deși izolat, să se lege totuși în chip logic — prin reprezentantul lui pronominal — cu predicatul propoziției. Nu tot așa stau însă lucrurile în construcțiile active numai ca înfățișare, dar pasive ca înțeles.

Se știe că pasivul cu *a fi* + participiul are în romînește un caracter în mare parte livresc, întrebuințat fiind mai mult în limba cultă. Cea populară se folosește cu precădere de un procedeu propriu, exprimînd pasivul pe cale activă. Poporul nu zice niciodată:

Osul gol nu este mîncat nici de cîini,

ci

Osul gol *nici cîinii nu-l mănîncă* (I. Zanne).

În chipul acesta propoziția începută cu subiectul *osul gol* nu este dusă pînă la capăt, împiedicată fiind de apariția unui nou subiect (*cîinii*), în timp ce subiectul rămas în suspensie nu mai apare în cele ce urmează decît sub forma unui complement (*-l*).

Se pune întrebarea: de ce s-a cristalizat proverbul în această construcție, care contrazice ordinea sintaxei logice, cînd ar fi putut fi formulat cu ajutorul

formei active propriu-zise, într-o construcție corectă din punct de vedere gramatical:

Nici cîinii nu mănîncă osul gol?

Pentru că, în acest caz, centrul gîndirii ar fi trecut asupra subiectului *cîinii* și nu despre cîini a vrut să vorbească creatorul proverbului, noțiunea cîinii fiind numai un element accesoriu, care n-are decît menirea de a pune în lumină atitudinea oamenilor față de o situație de pe urma căreia nu se pot alege cu nimic.

La fel, ce ar deveni proverbul:

Gura lumii, *numai pămîntul o astupă* (I. Zanne),

dacă l-am transpune în tiparul activ al sintaxei organizate:

Numai pămîntul astupă gura lumii?

Am așeza pe primul plan atotputernicia morții (pămîntul) și nu bîrfeala gurilor rele, asupra căreia proverbul apasă cu toată greutatea. E o nuanță de înțeles ce nu putea fi redată, potrivit structurii gramaticale a limbii noastre, decît prin pasivul de formă activă și deci printr-un subiect independent, pe care izolarea îl și reliefează totdeodată. De aceea îl și întîlnim în toate construcțiile de acest tip:

Piru', *nu-l poți stîrpi* (I. Zanne);
Neghina, *n-o duce la tîrg* (Ibidem);
Lemnul strîmb, *focul îl îndreptează* (Ibidem);
Orzul, *îl ară boii și-l mănîncă caii* (A. Pann);
Șindrila, *o zboară vîntul* (Z. Stancu);
Capul plecat, *nu-l taie sabia* (C. Negruzzi).

Izolarea, cuprinzînd întregul grup al subiectului, se întinde și asupra subordonatei atributive ce s-ar afla într-însul:

Trestia care se pleacă, *n-o frînge vîntul* (I. Zanne).

Dovada concludentă că termenul inițial din exemplele citate este simțit de popor ca subiect și nu ca complement direct — cum am fi ispitiți să-l socotim noi, cei formați la școala vorbirii organizate — ne-o fac cazurile în care acest termen este un nume nu de obiect, ci de persoană:

Omul bătrîn și nebun, *leagă-l de gard și dă-i fîn* (I. Zanne, II, 489);
Orbul cu ochi [= prostul], *nu-i păcat să-l înșeli* (Ibidem 661);
Propietaru' nostru, *nu l-am văzut de cînd eram copil* (Graiul nostru, I, 212).

Dacă vorbitorul ar fi simțit termenii subliniați ca complemente, i-ar fi precedat de prepoziția *pe*, caracteristică acuzativului numelor de persoane: *pe omul bătrîn... pe orbul cu ochi... pe propietaru' nostru...* Instinctul lingvistic i le-a impus însă ca subiecte, făcîndu-l să le exprime prin cîte un nominativ absolut.

Se înțelege de la sine că, într-o frază, subiectul este izolat numai de propoziția construită cu pasivul de formă activă, legîndu-se normal de celelalte:

O asemenea fată... *ar fi numai bună să o ia el de soție* (I. Creangă).

Legat în toată legea de predicatul primei propoziții (*ar fi bună*), subiectul *o asemenea fată* devine independent față de propoziția următoare *să o ia el de soție*, în care, o dată cu înțelesul pasiv al construcției active (cu pasivul livresc ar fi: «să fie luată de el de soție») apare alt subiect: *el*. Deosebit de cel precedent este cazul pe care ni-l înfățișează citatul următor:

începură a ieși [șerpii] *unul cîte unul din foc. Dar* ***care*** *cum ieșea, îl lovea nerodul cu măciuca* (I. Pop-Reteganul).

Subiectul, legat gramatical cu subordonata circumstanțială intercalată după dînsul, (*cum ieșea*), devine independent față de regenta care urmează [1].

Din vorbirea de la țară, aceste construcții trec în cea orășenească:

Biroul *îl aveam într-o prăvălioară din aceeași înfundătură* (I. Caragiale).

Cu simțul lor lingvistic, scriitorii noștri le socotesc vrednice de a fi introduse în limba poeziei și a prozei artistice:

Soarele, ce azi e mîndru, *el îl vede trist și roș* (M. Eminescu);
Copiii mei, *cum să-i îmbun?* (G. Coșbuc);
Ulițele-nnegurate, *luna în argint le-mbracă* (St. O. Iosif);
Lumina *s-o stingem, lumina, lumina...* (D. Anghel);
Lumea, *el* [pictorul Grigorescu] *o vedea în tablouri* (Al. Vlahuță).

Pînă și oamenii de știință își însușesc procedeul:

Rodul necules, *îl mănîncă ciorile* (N. Iorga);
Amintirea suferințelor tale, *păstreaz-o bine; e comoara cea mai scump plătită* (Idem);
Această atitudine, *sîntem însă datori să o păstrăm numai cît timp urmărim adevărul* (Ov. Densusianu);
Nici acest lirism *nu-l întîlnim la naturaliști, cum nu-l întîlnim la parnasieni* (Idem).

Ceea ce se întîmplă cu subiectul se întîmplă și cu propoziția subiectivă, care, izolată de regenta ei, devine și ea o subiectivă independentă. În proverbul:

Cine orice-nvață ***nu uită-n viață*** (I. Zanne),

subiectiva se leagă logic de principala ei, amîndouă propozițiile fiind construcții active și avînd același subiect. Dar în varianta:

Cine ce învață, *moartea îl dezvață* (Ibidem)?

O dată cu înțelesul pasiv, regenta capătă și alt subiect (*moartea*) ceea ce rupe legătura gramaticală cu subiectiva precedentă, făcînd-o de sine stătătoare. Alte exemple:

Cine se amestecă în tărîțe, *îl mănîncă porcii* (I. Zanne);
Cine calcă jurămîntul, *nu-l primește nici pămîntul* (Jarnik-Bîrseanu);
Cine cartea va ceti, *lacrimile l-or porni* (Ibidem);
Cine iubește și lasă, *dă-i, Doamne, pedeapsă-n casă* (Gr. Tocilescu);
Cine tot vorbește, *lucrul nu-i sporește* (I. Zanne);
Cine strică dragostele, *mînce-i grîul păsările* (M. Eminescu).

[1] Cît de frecvente sînt aceste construcții am putut constata în anii mei de profesorat, cînd le vedeam apărînd sistematic în compozițiile elevilor de la țară și din pătura orășenească mijlocie.

Construcția noastră activă cu înțeles pasiv dă uneori propoziției subiective un aspect cu totul deosebit:

Pe cine nu-l lași să moară, *nu te lasă să trăiești* (I. Zanne).

Subiectiva subliniată nu este independentă, cum s-ar părea la prima vedere, pentru că se leagă cu regenta următoare: « Cine nu te lasă să trăiești ? » « Acela pe care nu-l lași să moară ». Faptul se vede și din formularea propoziției cu pasivul livresc: *cel ce nu este lăsat să moară* nu te lasă să trăiești. Cum de a căpătat atunci proverbul forma în care este întrebuințat ? A intervenit pasivul de formă activă, care, trebuind să facă subiectul să sufere lucrarea, l-a pus în acuzativ: *Pe cine nu-l lași să moară.*

§ 2. Altă cauză care provoacă izolarea subiectului o constituie verbele și locuțiunile verbale impersonale.

În: ***Omul udat,*** *nu-i pasă de ploaie* (I. Zanne) nu există un raport gramatical între cele două părți principale ale propoziției, așa cum este, bunăoară, în « Omul udat nu se teme de ploaie », în care predicatul este un verb personal. Verbul impersonal din exemplul nostru cere neapărat ca persoana căreia nu-i pasă să fie în dativ: « *Omului udat* nu-i pasă de ploaie ». În acest caz însă nu mai poate fi vorba de vreun subiect gramatical, știut fiind că el lipsește din construcțiile impersonale. De aceea nominativul subiect *omul udat* nu se poate lega logic cu predicatul *nu-i pasă* și, neintegrîndu-se organic în structura propoziției, rămîne un subiect independent. Alte exemple:

Fulga, *unde mi-l zărea, inima îi îngheța* (G. Dem. Teodorescu);

Băiatul, *îi veni inima la loc, căci o cam sfeclise* (P. Ispirescu);

Moșneagul, *cînd a văzut-o, i s-au umplut ochii de lacrămi și inima de bucurie* (I. Creangă);

Auzind aceste fapte rele, ***Vasilie vodă,*** *tată-său, la Țarigrad, nu-i părea bine* (I. Neculce).

Independent poate fi în aceste condiții și un subiect subînțeles:

Auzind însă de faima celor doi împărați înțelepți, îi dete un fier ars prin inimă (P. Ispirescu);

Și gîndind astfel [la pastrama trufanda], *i-a lăsat gura apă* (I. Caragiale).

Același fenomen lingvistic se produce și cînd se aplică un subiect unui predicat exprimat printr-un verb impersonal sau o locuțiune verbală impersonală, care cer în acuzativ numele ființei sau al obiectului asupra căruia se răsfrînge acțiunea:

Pusnicul... *cînd se gîndi că n-are cu ce să-l hrănească* [pe prunc], *îl podidi un plîns, de nu se mai putea sfîrși* (P. Ispirescu);

Cînd văzură ***ei*** *una ca asta, îi cuprinse spaima* (I. Creangă);

Și ***seninul*** *cer albastru, mîndru lacrimile-l prind* (M. Eminescu).

Ce se întîmplă cînd, printre predicatele-verbe personale ale unui subiect, se găsește și unul exprimat printr-un verb sau o locuțiune verbală impersonală ?

La citirea acestei povestiri, ***omul*** *o sfecleşte, îngălbeneşte,* ***îl apucă fiorî de moarte,*** *tremură ca varga* (I. Ghica);

Legat gramatical de predicatele-verbe personale: *o sfecleşte, îngălbeneşte* şi *tremură ca varga,* subiectul *omul* rămîne izolat de predicatul *îl apucă fiorî de moarte,* exprimat printr-o locuţiune verbală impersonală.

În: ***Dracul de zmeu...*** *nu-i veni să intre şi fugi* (P. Ispirescu) raportul sintactic dintre subiect şi prima propoziţie, de construcţie impersonală, se întrerupe, ca să se restabilească cu a doua, de construcţie personală. Cîteodată, subiectul se leagă logic cu predicatul subordonatei şi se izolează de acela al principalei:

Zmeul, *cum îl văzu* [pe Ţugulea], *îngheţă sîngele într-însul* (P. Ispirescu);

Nu ştiu alţii cum sînt, dar ***eu,*** *cînd mă gîndesc la locul naşterii mele... parcă-mi saltă şi acum inima de bucurie* (I. Creangă);

Prepeleac, *văzînd atîta putere din partea dracului, nu-i prea veni la socoteală* (Idem).

Cum se explică independenţa subiectului în aceste cazuri? Prin deosebirea fundamentală care desparte construcţia impersonală de construcţia personală. Caracterizîndu-se prin felul ei specific de a vedea acţiunea forţelor naturii (plouă, trăsneşte, înnoptează, se crapă de ziuă) cum şi a stărilor fiziologice şi sufleteşti (mi-e rău, mă ia cu frig, mi-e lehamite, mi se face de...) ale căror cauze erau deopotrivă de necunoscute străvechilor noştri înaintaşi, gîndirea impersonală, covîrşită de aceste acţiuni, s-a mărginit doar să ia cunoştinţă de ele, exprimîndu-le fără subiect, pentru simplul motiv că nu le putea atribui nici unul. În faţa acestei atitudini pur receptive, se ridică atitudinea reflexivă a gîndirii personale, care, aplicată manifestărilor cunoscute ale lumii şi ale vieţii, putea să pornească de la un subiect de persoana întîi, a doua sau a treia (cauza), ca să ajungă la acţiunea îndeplinită de el, adică la un predicat de aceeaşi persoană (efectul). Este deosebirea dintre verbele şi locuţiunile verbale impersonale de o parte, care exprimă numai impresia produsă asupra omului de necunoscutul dinafara sau dinăuntrul fiinţei lui şi care de aceea au şi fost caracterizate de unii lingvişti ca fiind de natură impresionistă, şi dintre verbele şi locuţiunile verbale personale de altă parte, care pot prinde legătura dintre cauză şi efect şi sînt astfel de natură logică. Contrazicîndu-se reciproc, aceste două feluri de construcţii sînt într-o continuă luptă. Ca expresie a gîndirii prelogice, construcţia impersonală respinge subiectul pe care vrea să i-l impună logica construcţiei personale, izolîndu-l şi lăsîndu-l în suspensie, ca nominativus pendens, care împiedică exprimarea organizată şi care dă atît de mult de lucru lingviştilor.

Ca şi mai sus, (§ 1) din ciocnirea construcţiei personale cu cea impersonală poate rezulta nu numai un subiect independent, ci şi o propoziţie subiectivă independentă.

Cine era boier, *îi era ruşine să zică că e romîn* (Eliade Rădulescu).

Dacă în acest citat, subiectiva independentă este propoziția de construcție personală (cine era boier) iar regenta propoziția de construcție impersonală (îi era rușine), în exemplul următor situația se înfățișează invers:

Cine-mi place, *eu nu-i plac* (G. Dem. Teodorescu).

Prezentîndu-ne pe *a plăcea* cu amîndouă valorile lui morfologice, pe de o parte ca verb impersonal cu una și aceeași formă verbală la toate persoanele (îmi place, îți place, îi place, ne place... cineva), iar pe de altă parte ca verb personal și deci cu forme deosebite pentru fiecare persoană (eu nu-i plac cuiva, tu nu-i placi, el nu-i place, noi nu-i plăcem...), fraza are de astă dată ca subiectivă independentă propoziția de construcție impersonală (cine-mi place), iar ca regentă propoziția de construcție personală (eu nu-i plac).

Să completăm citatul cu un vers următor:

Cine-mi place, eu nu-i plac... ***Cui plac eu,*** *nu-mi place mie!*

Dacă prima propoziție (Cine-mi place) are înfățișarea obișnuită a subiectivelor, a doua subiectivă (Cui plac eu) se prezintă sub un aspect deosebit, fiind paralelă cu « Pe cine nu-l lași să moară... » analizată mai sus (§ 1).

Să încercăm să transpunem conținutul acestor două versuri în cadrul gîndirii logice: « Aceea care-mi place, aceleia nu-i plac eu; iar pe aceea care mă place, n-o plac eu ». Acum fraza apare ca un sistem unitar, corect închegat din punct de vedere gramatical, dar cît de calculată, de greoaie și de rigidă, față de spontana, sprintena și înaripata evadare a poetului anonim din cadrele frazei sistematizate. El ne arată ce minunate efecte stilistice se pot obține din fraza pe două planuri — cel personal și cel impersonal — din acea frază dezarticulată din punctul de vedere al sintaxei logice, care supără atît de mult simțul nostru pentru exprimarea organizată, dar care, în cazul de față, ne satisface prin frumusețea expresiei:

Foicică, bob de mac,
Cine-mi place, eu nu-i plac,
Doru-i duc și doru-i trag.
Cui plac eu, nu-mi place mie!
Doru-i duc, dor mă sfîșie.

§ 3. Independența subiectului se produce adeseori și în cuprinsul unei fraze, în care se întîlnește o propoziție verbală cu una nominală sau invers. Să luăm, bunăoară, citatul:

El era curat la față și chipeș: chica lui ca pana corbului... dar apoi ***ochii?*** *Avea niște ochi, de băgase pe toate fetele în boală* (P. Ispirescu).

După ce zugrăvește fața și chica eroului cu ajutorul verbului *a fi*, povestitorul recurge, cînd este vorba de ochii lui, la verbul *a avea*, care, deși arată aici tot un mod de a fi, dă totuși expresiei aspectul unei propoziții verbale. Și astfel, în loc să ni se spună cum e r a u ochii flăcăului, așa cum ni se spusese cum îi e r a fața și chica, ni se spune că flăcăul a v e a niște ochi de

toată frumusețea. Lăsat la o parte, subiectul enunțat, *ochii*, rămîne în suspensie și nu mai apare în cele ce urmează decît ca complement al verbului *a avea*.

Schimbarea bruscă a construcției, în cazurile de acest fel, se datorește unei emoții — ca cea provocată de pătrunzătoarele priviri ale flăcăului — care, întrerupînd ordinea logică a gîndirii, izolează subiectul într-o exclamație interogativă de mare efect stilistic. Alteori însă, trecerea de la construcția nominală la cea verbală, care provoacă independența subiectului, este dictată numai de motive de variație stilistică:

Cele două scaune și fotoliul aproape că îi erau de prisos. ***Biroul?*** *Îl întrebuința cînd aducea un pachet. Punea pachetul pe el* (M. Sorbul).

În schimb însă, un astfel de subiect independent, enunțat sub forma unei întrebări, capătă și valoare stilistică, dacă i se dă un răspuns printr-o altă întrebare:

Sima Baltag? *... Dar cine ar fi putut jura cu mîna pe cruce că știe cu adevărat ce vînt l-a adus pe veneticul acesta prin partea locului?* (C. Sandu-Aldea).

Procedeul este întrebuințat și în maxime:

Nemurire? *Ce mi-e nemurirea care nu se adauge prin muncă și nu cuprinde răspundere?* (N. Iorga).

Și în aceste cazuri, în locul unui subiect independent, apare uneori o propoziție subiectivă independentă.

Cin'ți-a pus numele Niță, *sfîntă să-i fie gurița* (Graiul nostru).

Deși introdusă prin *cine*, subiectiva subliniată nu este organic legată de regenta ei, ca de exemplu cea din proverbul:

Cine se teme de brumă nu pune viță (I. Zanne).

De ce? Pentru că, întîmpinată fiind de o propoziție nominală cu alt subiect (gurița), propoziția subiectivă — care de astă dată e cea verbală — devine independentă, ca una ce nu mai are funcțiunea de subiect al regentei, unde este reprezentată numai de complementul în dativ *i* (să-i fie).

§ 4. În sfîrșit, printre cauzele care separă subiectul de contextul propoziției este și elipsa.

Puică, sprîncenele tale, *m-aș băga slugă la ele* (Șezătoarea).

Dintr-o frază ca « Sprîncenele tale [îmi sînt atît de dragi încît] m-aș băga slugă la ele », poetul anonim a suprimat, sub puterea emoției, aproape întreaga regentă împreună cu conjuncția *încît* și, păstrîndu-i numai subiectul *sprîncenele tale*, l-a alăturat fără nici o legătură organică subordonatei consecutive următoare, transformînd-o într-o propoziție de sine stătătoare. Același caz în:

— Bună calea, drumețule! — Bună să-ți fie inima, cum ți-i căutătura, zise fiul craiului. — Cît despre inima mea, s-o dea dumnezeu oricui, zise spînul oftînd (I. Creangă).

În loc de « Cît despre inima mea [ea e atît de bună încît] s-o dea... ».

Alt exemplu:

Îşi iubea nevasta ca pe-o ibovnică. El beteag, stors în tranşee şi în lagăre bulgăreşti; ***ea****, cînd o vedea, clipea ca-n soare şi nu-i venea să creadă că-i a lui* (I. Teodoreanu).

Prin omiterea aceloraşi termeni, subiectul, devenit independent, a rămas în fruntea subordonatei introduse prin ***cînd***: « ea [era atît de frumoasă, încît] cînd o vedea... ».

Dacă în aceste exemple elipsa este motivată de starea afectivă a vorbitorului, în citatul ce urmează ea se explică prin grija lui de a nu se repeta:

Foile de oleandru, *oricît le-ai fierbe în apă sărată, tot mai bună e ţintaura pentru friguri* (B. Delavrancea)

în loc de « Foile de oleandru... [nu sînt aşa de bune]; tot mai bună e... ».

Elipsa care aduce independenţa subiectului provine adeseori şi din graba vorbitorului de a da anumite lămuriri, ceea ce-l face să nu-şi poată supraveghea legătura logică cu subiectul enunţat:

— Noi sîntem din Bucureşti... Dacă cunoşti dumneata pe domnu' Christache... — Nu, zic, n-am onoare... — ***Domnul Christache Vasilescu,*** *casele alea frumoase din Popa Chiţu... tata* (I. Caragiale)

în loc de « d. Chr. V. [care are] casele... [este] tata ».

În maxime, această grabă este motivată de nerăbdarea scriitorului de a ajunge cît mai repede la sfatul pe care ţine să-l dea, ceea ce-l face să lase neisprăvită propoziţia începută, ca să sară la imperativa următoare:

Minciuna lumii: *nu te răpezi asupra ei cu sabia* (N. Iorga).

Comparată cu fraza corespunzătoare de sintaxă logică « Minciuna lumii [este de neînvins, aşa încît] nu te repezi... » construcţia eliptică este de o conciziune din cele mai sugestive.

În citatele precedente, fraza prescurtată întocmea un sistem consecutiv; exemplul următor ne dă o propoziţie cu subiectul independent, rezultată din concentrarea prin elipsă a unui sistem frazeologic opozitiv:

Corabia mare, *şi vînturi mari o bat* (A. Pann).

Cu toate că fraza de structură adversativă « Corabia [e] mare, [dar] şi vînturi mari o bat » a fost redusă la o singură propoziţie, aceasta păstrează totuşi ideea de opoziţie, care se simte datorită prezenţei adverbului *şi*.

Iată acum şi o propoziţie subiectivă devenită independentă prin elipsă:

Tăcu, fiindcă venise servitoarea cu cafelele. Lasă-le aici! Pleacă! ***Şi cine mă caută,*** *nu sînt acasă* (Cezar Petrescu).

Cum se explică construcţia? În primul rînd, pronumele nehotărît *cine* « cineva » are în cazurile de acest fel înţelesul ipotetic de « dacă cineva, în cazul cînd cineva »... (*Cine* sapă groapa altuia cade el într-însa. *Cine* se scoală de dimineaţă departe ajunge). Aşa se explică şi subiectiva independentă din proverbul:

Cine [= dacă cineva] *bate la poarta altuia, o să bată şi altul la poarta lui* (I. Zanne).

Întorcîndu-ne la exemplul propus, vedem că el provine din fraza: « Şi cine [= dacă cineva] mă caută, [spune-i că] nu sînt acasă ». Prin suprimarea regentei « spune-i » şi a conjuncţiei *că*, prin care principala se leagă de completiva ei, aceasta ajunge în atingere directă, dar fără vreo legătură gramaticală cu subiectiva iniţială, rămasă astfel în suspensie. Construcţiile de acest fel înlesnesc exprimarea succintă a gîndirii, răspunzînd nevoii pe care o simţim adeseori de a ne prescurta expresia, ca să ajungem la ceea ce este esenţial în cugetarea noastră. Şi dacă, prin această condensare, stilul pierde din corectitudine, cîştigă în schimb o mare vioiciune, dîndu-ne mai puternic impresia vieţii.

Toate citatele de mai sus ne arată că construcţiile cu subiectul independent, respinse sau nesocotite pînă acum, trebuie să-şi ocupe locul şi în gramatica noastră. Ar trebui, bineînţeles, numai explicate, nu şi recomandate, întrebuinţarea lor în limba literară fiind de competinţa exclusivă a scriitorilor.

GREȘELI DE TRADUCERE

DE

ANA CANARACHE

Mulțimea traducerilor care se fac astăzi din limba rusă aduce în discuție o serie de probleme în legătură cu corespondența sensurilor pe care le au cuvintele în cele două limbi și mai ales cu corespondența construcțiilor. Traducătorul, stăpînind perfect limba din care traduce, se lasă furat de așezarea cuvintelor în propoziții sau a propozițiilor în frază, de îmbinarea lor în construcții specifice limbii ruse și, fără să-și dea seama, transpune în limba romînă forme și îmbinări care îi sînt străine acesteia și care ușor ar putea fi evitate prin echivalente romînești juste.

Am vrea să ne ocupăm de cuvîntul rusesc *такой*, care în dicționare este redat prin: «asemenea, astfel, la fel cu...». Dar folosirea celor două adjective este diferită în limbile de care ne ocupăm, lucru de care traducătorii adesea nu țin seama.

Spre deosebire de limba rusă, în limba romînă *asemenea* însemnează «la fel cu ce s-a spus *mai înainte*», și niciodată la fel cu ce se va spune *de aci înainte*. Iată cîteva exemple din care se vede clar acest lucru:

«Măsurile stabilite de Plenara C.C. al P.M.R. din 19—20 august... sînt menite să asigure o dezvoltare armonioasă a tuturor ramurilor economiei naționale pentru satisfacerea în măsură tot mai mare a nevoilor materiale și culturale ale oamenilor muncii — aceasta fiind legea supremă a construirii socialismului. Potrivit cerințelor legilor economice obiective, pentru a asigura *o asemenea* dezvoltare armonioasă a tuturor ramurilor economiei naționale și ridicarea continuă... este necesar să...» [«Scînteia», nr. 2820 din 15 noiembrie 1953, p. 2, col. 3].

Am redat înadins întregul pasaj anterior, la care se referă *asemenea*.

Iată şi exemple bune din traduceri:

« O asemenea marfă există; este forţa de muncă a omului » [Marx, Capitalul I, p. 22 (subînţeles: o marfă de care s-a vorbit pînă acuma)].

« În articolul lui Marr « Limba şi gîndirea » asemenea idei capătă o expresie cu totul obscură » [Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Editura Academiei R.P.R. 1953, p. 12 (subînţeles: idei ca cele pe care le-am expus mai sus)].

Sau:

« Asemenea formulări încurcate, confuze din punct de vedere sociologic şi greşite se găsesc în mare număr la N. I. Marr şi la « elevii » săi » [idem (în ambele exemple *asemenea* se referă la cîte un pasaj întreg anterior)].

Alt exemplu, luat din « Problemele leninismului », p. 100, unde, după ce se descriu condiţiile privitoare la folosirea strategică a forţelor revoluţiei se spune:

« Ca model al unei *asemenea* strategii poate fi socotită insurecţia din octombrie ».

În limba rusă *такой* serveşte oarecum ca termen introductiv, după care urmează elementul de comparaţie construit cu *kak*. Astfel: « *Ленин такой человек, как немногих можно найти* ».

Dîndu-se în limba romînă o astfel de întrebuinţare lui *asemenea*, se face o greşeală de limbă, după cum se poate vedea din exemplele care urmează:

« Creierul omului, spre deosebire de creierul animalelor, a căpătat posibilitatea de a forma *asemenea* legături nervoase temporare, care reprezintă generalizarea datelor percepţiei nemijlocite, date obţinute cu ajutorul primului sistem de semnalizare » [Probl. lingv. p. 401].

În exemplul următor este redat şi *как*, prin *ca:*

« Numai în *asemenea* propoziţii ca « Limba este un fenomen social »... atît conţinutul ideilor, cît şi exprimarea proceselor corespunzătoare fac parte din lingvistică » [Probl. lingv. pag. 84].

Sau:

« Dv. aveţi aci în vedere *asemenea* « mijloace de producţie » *ca* materiile prime, de pildă bumbacul » [Probl. econom. 1952, p. 59].

Alteori elementul al doilea este introdus prin *cum* cu verbul *a fi:*

« *Asemenea* cuvinte din sfera fondului principal de cuvinte al limbii ruse contemporane *cum* sînt *хозяин* (stăpîn), *крестьянин* (ţăran)... reprezintă — fiecare — nu numai sistemul... dar şi tipuri de formare a cuvintelor » [Probl. lingv. p. 182].

În exemplele următoare, traducătorul, simţind probabil că nu se potriveşte construcţia cu *asemenea*, a înlocuit acest adjectiv prin altul şi anume prin *astfel*. Dar întrebuinţarea acestuia este la fel de improprie, deoarece şi el trebuie legat în limba noastră tot de ceea ce precedă şi nu de ceea ce urmează.

« În legătură cu aceasta, în întreprinderile noastre au o importanță actuală *astfel* de probleme ca: problema gospodăririi chibzuite și a rentabilității... » [Probl. econom. 1952, p. 22].

Sau:

« Ce să spunem, bunăoară de un *astfel* de minus cum a fost cunoscuta izolare a Revoluției din Octombrie? » [Problemele leninismului III, p. 79].

Sub influența traducerilor au început să apară astfel de construcții greșite și în unele lucrări sau redactări originale. Astfel citim în « Pentru pace trainică, pentru democrație populară » din 9 octombrie 1954, p. 2:

« Au fost *asemenea* conducători de comitete regionale (de exemplu secretarii comitetelor regionale București, Bacău și Oradea) care luau hotărîri de unul singur ».

Sau (în același ziar și în același loc):

« Sîntem însă departe de a fi antrenat la o muncă activă o *asemenea* forță considerabilă cum sînt cele peste 370.000 de delegate, alese de 3.000.000 de femei ».

Socotim util să atragem atenția traducătorilor asupra acestor greșeli care puteau fi ușor evitate, prin omiterea adjectivelor *asemenea* sau *astfel* care nu sînt necesare în textele citate.

De exemplu:

« Creierul omului, spre deosebire de creierul animalelor, a căpătat posibilitatea de a forma legături nervoase temporare, care reprezintă generalizarea datelor percepției nemijlocite... ».

Sau:

« În legătură cu aceasta, în întreprinderile noastre sînt foarte actuale problemele gospodăririi chibzuite și ale rentabilității».

S-ar mai putea releva și alte influențe supărătoare pe care traducătorii nu reușesc să le îndepărteze. Astfel, expresia rusească *так или иначе* se poate reda în romînește, aproximativ, prin « fel și chip ». Așa s-a tradus în lucrarea « Materialismul dialectic » recent apărută în Editura de stat pentru literatură politică:

« În cărțile ideologilor laburiști apărute în 1952... se caută *în fel și chip* să se dovedească că capitalismul modern s-ar fi « transformat », ar fi suferit schimbări « radicale » [Alexandrov, 182].

Dar expresia populară « fel și chip » este prea familiară. Ea se folosește numai în limba vorbită, de aceea este cu totul nepotrivită într-un text filozofic, politic, științific în general.

Din același motiv nu putem traduce într-un context îngrijit termenul *якобы* prin « chipurile ». Iată cîteva exemple în care traducătorii n-au ținut seama de acest lucru.

« Ei [socialiştii de dreapta] afirmă că se poate trece, *chipurile*, la socialism pe calea transformării treptate a întreprinderilor capitaliste în întreprinderi « socialiste » [Alexandrov, 182].

Sau:

« Istoria societăţii este, *chipurile*, o repetare a unora şi aceloraşi etape » Alexandrov, 175].

Întîlnim termenul *якобы* mai ales în fraze de polemică, în care autorul respinge sau ridiculizează o afirmaţie a adversarului, socotită lipsită de temei. Atitudinea negativă sau plină de rezervă faţă de teza adversarului se poate reda în romîneşte prin diferite adverbe care exprimă îndoiala sau nesiguranţa: « ca şi cum », « oarecum », « cumva » etc. Şi mai bine se poate reda acest lucru printr-un verb la condiţional. Traducătorul operei lui G. T. Alexandrov a folosit cu succes acest procedeu, dar în mod izolat şi e păcat. Iată un exemplu de acest fel:

« Renner declară că cea mai adecvată instituţie pentru înfăptuirea paşnică a socialismului este statul burghez... care *ar fi în stare* să apere interesele « tuturor claselor », ale « tuturor păturilor societăţii » [Alexandrov, 182].

Dar la paginile 151, 177, 181, 182 şi în multe alte locuri traducătorul se serveşte de termenul « chipurile », ceea ce distonează cu întregul caracter al lucrării.

Ca şi « chipurile », şi din aceleaşi motive, trebuie evitat şi termenul « cică ». Iată un exemplu în care se foloseşte în mod nepotrivit termenul familiar « cică »:

« Această lozincă *cică* împiedică unirea proletarilor diferitelor naţionalităţi » [Cursul scurt de istorie a partidului comunist, ed. III, 276].

Fraza corectă romînească este: ei susţineau că această lozincă ar împiedica...

Să relevăm şi cîteva construcţii sintactice care reproduc prea fidel sintaxa rusă: « A termina cu ceva » sau « a o termina cu ceva » sînt construcţii familiare şi nu se potrivesc decît într-un context care reproduce o vorbire familiară. De aceea considerăm nelalocul lor fraze ca:

« După ce isprăvi cu *războiul* » [Cursul scurt de istorie a partidului comunist, 294 (în ruseşte с войной)].

Sau: « Trebuia terminat cu războiul » [Cursul scurt, 254].

Verbul *a preceda* « a se întîmpla înainte de altceva » cere în limba rusă dativul. În romîneşte însă el se construieşte cu acuzativul. De aceea nu putem spune:

« Anii care au precedat *revoluţiei* din 1917 » [Alexandrov, 163], ci trebuie să spunem: « anii care au precedat *revoluţia* ».

Pronumele relativ *care* stă în romîneşte imediat după substantivul pe care îl înlocuieşte şi de care nu se desparte prin alte cuvinte. Iată două fraze greşit construite:

« Adunarea Constituantă, alegerile *căreia* în fond avuseseră loc încă înainte de revoluția din octombrie... fu dizolvată » [Cursul scurt, 254].

Sau:

« A indica existența în țară a diferitelor formațiuni economice, inclusiv și a micii economii de mărfuri, răspînditorul căreia este țăranul mijlocaș » [Cursul scurt, 276]. Corect este: ...*ale cărei* alegeri... *al cărei* răspînditor...

Negația în limba romînă se exprimă altfel decît în limba rusă, lucru de care trebuie să se țină seama. Este adevărat că două negații fac o afirmație, dar nu putem abuza de folosirea dublei negații. Evident, înțelegem ce a vrut autorul să spună în fraza:

« Soldații germani care fuseseră pe frontul de est... *nu puteau să nu* descompună acolo armata germană » [Cursul scurt, 273]. Dar corect romînește este: *trebuiau* să descompună sau *era fatal* să descompună. De altfel verbul «a putea» noi îl folosim mai ales ca impersonal. Pus la începutul frazei și folosit impersonal, el își putea păstra forma negativă: *nu se putea* ca soldații germani să nu... Despărțite în felul acesta, cele două negații puteau fi folosite, pentru a da vigoare frazei.

În același fel trebuia rezolvată și fraza:

« Forțele militare *puteau* să se dovedească a nu fi pe deplin sigure pentru lupta împotriva Puterii Sovietice » [Cursul scurt, 269].

Trebuia spus: *se putea* ca forțele militare să se dovedească a nu fi...

Adverbul *numai* exprimă o noțiune de exclusivitate. Dacă un lucru este *numai* într-un anumit fel, este de la sine înțeles că el nu mai poate fi și în alt fel; iar dacă un lucru apare ca *singurul* de un anumit fel, evident că el este totodată și numai în felul acela. De aceea nu putem folosi pe *numai* și pe *singur* în aceeași frază, cum vedem în exemplul de mai jos:

« Alături de revizioniștii Internaționalei a II-a, care admit că *numai* reformele parțiale sînt *singurul* mijloc de trecere de la capitalism la socialism, dușmani ai marxismului sînt anarhiștii » [Alexandrov, 185].

Termenul rusesc *именно* înseamnă, ce-i drept, *tocmai*. Dar traducerea lui dă naștere la dificultăți. Să luăm fraza:

« Bolșevicii știau că o armată care luptă în numele unei politici greșite și care nu este susținută de popor nu poate învinge. *Tocmai* o astfel de armată fu cea a intervenționiștilor și a gardiștilor albi » [Cursul scurt, 290]. Aici *именно* n-ar fi trebuit tradus de loc. Accentul frazei căzînd pe « astfel » se scoate destul de bine în evidență elementul pe care autorul a vrut să-l pună în valoare.

Să luăm și exemplul:

« În perioada statornicirii în U.R.S.S. a modului de producție socialist, multe schimbări calitative foarte importante au avut loc *tocmai* pe calea acumulării treptate a noii calități » [Alexandrov, 173].

Nici aici *tocmai* nu este potrivit. Autorul n-a urmărit să diferențieze o cale de schimbări de altă cale sau altă posibilitate de a se ajunge la schimbări.

El a vrut să spună că schimbările au avut loc pe calea acumulării, «exact în felul pe care l-a expus mai sus».

În romîneşte *tocmai* marchează o accentuare a elementului care ***urmează*** (compară cu exemplele: «tocmai Viorel i-a fost menit» [Coşbuc, B., 17]; «de ce ţi-e mai drag în lume, *tocmai* de aceea n-ai parte» [Creangă, P., 31]; «*tocmai* coana Joiţica!» [Caragiale, T. I 102]), şi nu a elementului ***anterior***. Ar fi trebuit deci tradus prin: aşa după cum am spus sau am arătat şi nu: *tocmai* pe calea...

Am semnalat aceste cîteva greşeli mai frecvente, care cu puţină atenţie ar putea fi evitate, pentru ca traducerile să cîştige în valoare şi cititorul să aibă în faţă o curată limbă romînească.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

PROBLEME DE FONETICĂ ÎN STUDIUL LIMBII ROMÎNE LITERARE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

ACAD. AL. ROSETTI şi B. CAZACU

Studiul limbii literare din secolul al XIX-lea cuprinde aspecte variate şi interesante: în această perioadă, discuţiile referitoare la căile de dezvoltare a limbii literare capătă o amploare deosebită şi, o dată cu îmbogăţirea şi evoluţia diverselor ei stiluri (ştiinţific, publicistic, administrativ şi al literaturii artistice), se fac primele încercări de codificare a normelor unice ale acestei forme superioare, prelucrate, a limbii întregului popor.

«Specificul limbii literare» — arată A. I. Efimov — «constă în faptul că ea este o limbă normată, atît în privinţa vocabularului, cît şi în privinţa gramaticii. Spre deosebire de dialecte şi de mijloacele de exprimare ale vorbirii populare, limba literară nu poate fi concepută fără o normă care evoluează în cursul istoriei. Noţiunea de normă literară e în funcţie directă de legile interne de dezvoltare ale fiecărei limbi şi datorită acţiunii acestor legi are loc acumularea treptată şi de lungă durată a elementelor noii calităţi şi dispariţia treptată a elementelor vechii calităţi»[1].

În studierea procesului complex de formare a normelor generale ale limbii literare, un loc deosebit îl ocupă urmărirea modului în care s-a constituit sistemul fonetic al limbii literare a epocii: se ştie doar că «normele de pronunţare se formează şi se dezvoltă o dată cu dezvoltarea limbii literare»[2].

Pentru a obţine însă o privire de ansamblu asupra modului în care anumite fonetisme au fost înlăturate, fiind simţite ca dialectale sau vulgare, iar altele,

---

[1] A. I. Efimov, Cîteva probleme ale dezvoltării limbii literare ruse din secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1953, nr. 4, p. 26.

[2] R. I. Avanesov, Russkoe literaturnoe proiznoşenie, Moscova, 1950, p. 10.

dimpotrivă, s-au consolidat, fiind considerate specific literare, pentru a ne da seama de felul cum au fost consacrate normele sistemului de sunete al limbii literare, e necesar să dispunem de o descriere sistematică a fonetismului diverselor monumente scrise ale epocii.

În paginile următoare prezentăm cîteva probleme legate de studierea fonetică limbii literare din secolul al XIX-lea şi schiţăm unele indicaţii metodologice privitoare la strîngerea şi mai ales la interpretarea materialului respectiv.

★

Fie că cercetătorul caută să desprindă liniile mari ale evoluţiei sistemului de sunete a limbii literare a epocii sau că intenţionează să se rezume numai la o prezentare a aspectului fonetic al limbii folosite de un anumit scriitor, o problemă care trebuie rezolvată în prealabil e aceea a interpretării grafiei textelor.

★

1. *Interpretarea ortografiei.* Ortografia este arta de a scrie cuvintele corect, după anumite reguli stabilite. Orice ortografie are însă nevoie să fie interpretată de lingvist, pentru că, în general, nu scriem aşa cum vorbim, nu notăm sunetele pe care le pronunţăm, ci «tipurile» de sunete sau «fonemele» limbii, servindu-ne de literele alfabetului, potrivit unor reguli care ne-au fost transmise şi pe care le-am învăţat, în urma unei serii de exerciţii şi de aplicaţii. În genere, o ortografie mai mult sau mai puţin bine adaptată la scrierea unei limbi, într-un moment dat, se învecheşte, după o scurgere oarecare de timp. Atunci poate interveni o modificare a ortografiei, pentru a o readapta la materialul de sunete (foneme) al limbii. Dacă însă această readaptare nu se petrece, atunci ortografia nu mai corespunde pronunţării reale. E ceea ce s-a întîmplat în limbi ca engleza sau franceza, în care se perpetuează pînă în zilele noastre reguli ortografice care datează din evul mediu.

Necesitatea interpretării ortografiei şi, deci, a cunoaşterii realităţii fonetice înfăţişate într-un fel anumit se pune şi pentru cercetătorul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea, epocă în care s-au aplicat limbii scrise variate sisteme ortografice (fonetic, latinist, italienizant etc.). Această necesitate apare evidentă la o examinare chiar sumară a unor scrieri romîneşti din secolul respectiv. Să deschidem, spre pildă, « Lexiconul » de la Buda (1825), la pagina 7, unde se găseşte finalul prefeţei, care începe prin salutul adresat cititorului de « crăiasca tipografie din Buda » (p. 5). Prefaţa e tipărită pe două coloane, şi anume coloana din stînga cu litere latine, iar coloana din dreapta cu caractere chirilice:

Ti se pone inantea ochilor, bénevoiitoriule cetitoriu! şi prin serguéntia aquestei tipografii a cráiescei universitáti, indelongatei tale asteptári, pre quarea fatumurile a tántoru

Ţi se pusă înaintea ochilor, binevoitoriule cetitoriu, şi prin serguinţa aceştei tipografii a crăeştei universiteţi, îndălungatei tale aşteptări, pre carea fatumurile atăntor bărbaţi tră-

bárbaţi trebueá si o ostenéscá, se face destul. Que s'au datu literaturei românesci, cu aquestu Lesicon, prin barbaţii pentru cinstea mai sus nomiti, quarii in lucrarea lui au asudatu, şi şiesi mai nemurire ş'au agonisitu, tu singuru lesne vi judecá, şi de comva vi vedé a lipsire queva in deplinirea, quarea dorá intr' ensul o ai fi poftitu, aduţi aménte comche aquesti bárbaţi au intratu intr'o cale greá, pre quarea mai inante némine nu ámblase — Quelor aflate mai lesne, voru adauge urmátorii. Fii sánátosu. Datu in Buda, 30 augustu 1825.

buia să o ostănească, se face destul. — Ce s-au dat literaturei romanesci, cu acest Lexicon, prin bărbaţii pentru cinstea mai sus numiţi, carii în lucrarea lui au asudat şi şieşi mai nemurire ş-au agonisit, tu singur lesne vi judeca; şi de cumva vi vedea a lipsi ceva în deplinirea, cárea dór într'însul o ai fi poftit, adu-ţi aminte cum că aceşti bărbaţi au întrat întru o cale grea, pre carea mai înainte nimene nu îmblasă. Celor aflate mai lesne vor adaoge următorii. Fi sănătos. Dat în Buda, 30 august 1825 [1].

Diferenţa de notare a sunetelor, în cele două texte paralele, constituie un aspect important al problemei pe care o examinăm.

Transcriem un pasaj din «Equilibru intre antithesi sau spiritul şi materia», de I. Heliade Rădulescu, Bucureşti, 1859-1869 : « Atât în aqueastă scriere, quât şi în oriquare alta, datoria nóstră vá fi de a recunósce ca base şi început a oriquării creatiuni numai dualităţile naturali; de a predicá învoirea şi pacea, între termenii lor, astfel dupŏ cum sînt predestinaţi de la creaţiŏ; de a stabili equilibrul între dênsii oriquând alte doctrine fatali şi inumane se vor încercá a'l rumpe » (p. 11).

« Crestomatia seau analecte literare » a lui Tim. Cipariu (Blaj, 1858) prezintă, de asemenea, o ortografie deosebită: « Prefatiune. Presentandu unu nou opu publicului romanescu, cá se nu se sparie ceneva numai la vederea titlului cartei, cá ar fi filologica, nu potiu se nu arátu in scurte cuvente scopulu si intentiunea in adunarea si publicarea de facia » (p. V).

Există, oare, în pasajele citate fenomene fonetice diferite de ale limbii de astăzi? În afară de două-trei excepţii, răspunsul este negativ. Transcrise în ortografia de astăzi, pasajele nu se vor deosebi — cu rezerva arătată — de orice text tipărit în zilele noastre.

Aşadar, trebuie eliminate din cercetarea noastră toate faptele care ţin de ortografie. Vom reţine, în schimb, faptele fonetice propriu-zise.

Să luăm cîteva exemple.

Dacă cercetăm poeziile lui Mihail Eminescu publicate în « Convorbiri literare » (G. Bogdan-Duică a reprodus textul lor, păstrînd ortografia acestei reviste, în ediţia sa din 1924), constatăm că *î* accentuat e notat cu litera *i* în cuvinte ca: *rîd*, *rîs*, *rîu*, *sîn*, *surîde*, *surîs*, *urît* (deci: *rid*, *ris*, *riu* etc.). Cercetînd manuscrisele lui Eminescu, constatăm, însă, că aceste cuvinte sînt pretutindeni notate cu *î*; *i* a fost introdus, aşadar, de redacţia revistei, fiind o ortografie obişnuită, în jurul anilor 1866-1870; o regăsim în scrierile lui D. Bolintineanu şi V. Alecsandri. Dar Eminescu adoptase pronunţarea cu *i*, pe care o consi-

[1] Textul cu caractere chirilice e transliterat de noi în caractere latine.

dera literară (deci nu e vorba de o simplă grafie); într-adevăr, în manuscrisele sale cuvintele cu *î* rimează cu cele cu *i*, după cum ne putem convinge din exemplele următoare: *urît* rimează cu *înflorit* (« Mortua est », ms. din 1870-1871, ed. Perpessicius, I, p. 306/68, 309/36), *sîn* rimează cu *crin* (« Frumoasă-i », msse din 1866, op. cit., I, p. 493/36), *surîd* rimează cu *închid*, *urît* cu *nesfîrşit*, *rîde* cu *deschide* (« Împărat şi proletar », msse din ca. 1871, op. cit., I, p. 343/12, 349/68.71), *surîs* rimează cu *vis*, *sîn* cu *senin* (« Luceafărul » msse din 1880, op. cit., II, p. 393/41, 407/421) etc. O confirmare a faptului că formele cu *i* aparţineau limbii literare a timpului o găsim în studiul « Limba literară » al lui I. Nădejde, publicat în 1887 [1], unde autorul înregistrează, printre « greşelile de limbă » ale lui Barbu Delavrancea, în « Trubadurul », prefacerea lui *i* în *î* după *s*, *ş*, *ţ*, *z*, *j* şi *r*: *surîd* pentru *surid*, *rîsul* pentru *risul*, *strînge* pentru *string*, *ţîţa* pentru *ţiţa*, *sînul* pentru *sinul*, *zîna* pentru *zina*, *hotărît* pentru *hotărit*. Aşadar, scrierea cu *î* în loc de *i*, în aceste cazuri, e considerată de I. Nădejde drept o abatere de la norma limbii literare.

Vom înscrie deci printre particularităţile fonetice ale limbii lui M. Eminescu, trecerea lui *î* la *i* în cuvintele amintite.

În poeziile lui Gr. Alexandrescu (ed. din 1838), cuvintele *ochiul* şi *veche* sînt notate *oichiul* şi *veiche* (p. 5 şi 24)[2]. Recunoaştem aici fenomenul care constă în gruparea unui element palatal cu vocala accentuată din silaba precedentă, de unde diftongii *oi* şi *ei*, atestaţi în zilele noastre în graiurile din Ţara Romînească şi din Banat (« Micul Atlas Lingvistic Romîn », I, 1, hărţile 21, 27 b şi 82 b).

Prin urmare, în acest caz, grafiile amintite notează un fenomen fonetic real din graiul vorbit, care trebuie înregistrat ca atare.

Din consideraţiile noastre, rezultă valoarea inegală a literelor alfabetului care, în unele cazuri, nu redau fenomene fonetice reale, iar în alte cazuri notează astfel de fenomene. Lingvistul va face deci deosebirea între ceea ce, într o scriere, notează un sunet real, şi ceea ce nu are o valoare fonetică.

2. *Fonetisme regionale*. Fixarea normelor fonetice ale limbii literare unice s-a produs către sfîrşitul secolului al XIX-lea. Pînă să se ajungă însă la stabilirea fonetismului considerat « literar », limba diverşilor scriitori prezintă unele particularităţi fonetice caracteristice graiului regiunii din care sînt originari.

Astfel, în scrierile lui Al. Russo[3], întîlnim următoarele fonetisme proprii graiurilor moldoveneşti: *a* (corespunde lui *ă* în graiurile din Ţara Romî-

[1] În « Contemporanul », V, p. 543 şi urm.

[2] Astfel de fonetisme (*oichi*, *ureiche*), considerate de G. Călinescu drept « ciudăţenii » (*Istoria literaturii romîne*, Bucureşti, 1941, p. 464), sînt atestate şi la Al. Macedonski, ele fiind încă tolerate, aşadar, în limba literară de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de al XX-lea.

[3] Al. Russo, Scrieri, ed. P. V. Haneş, Bucureşti, 1908.

nească): *narav* (p. 6), *lasa* (p. 11), *macar* (p. 30); *a* (= *ea*): *vra* (p. 6, 27), *moldovan* (p. 13); *e* (= *a*): *jele* (p. 6); *è* (= *ea*): *iubè* (p. 5), *mè* (p. 28); *ă* (= *ea*): *ră* (p. 5); *i*(= *e*): *icri* (p. 8); *î* (= *i*): *răsîpa* (p. 12); *ie* (= *i*): *miera* (p. 11, 27); *ğ* (= *j*): *giumătate* (p. 6), *giudecata* (p. 12), *răpegiunea* (p. 12), *giupînese* (p. 16), *se gioacă* (p. 24). Aceleaşi particularităţi dialectale apar în scrierile lui M. Kogălniceanu şi C. Negruzzi. La M. Kogălniceanu [1]: *a* (= *ea*): *samănă* (p. 57); *a* (= *e*): *urieş* (p. 40); *i* (= *e*): *ficior* (p. 62); *è* (= *ea*): *vom ave* (p. 41), *vre* (p. 53); *ii* (= *ei*): *trii* (p. 40), *al triilea* (p. 51); *ğ* (= *j*): *împregiurări* (p. 39), *împregiurul* (p. 47); la C. Negruzzi [2]: *i* (= *e*): *picioarili, oamini, mini, ti* (= *te*); *e* (= *ea*): *o dure, va rămîne, vei vide*; *a* (= *ea*): *să-l slobozască* etc.

Scrierile lui I. Heliade Rădulescu conţin fonetisme proprii graiurilor din Muntenia, cum ar fi, de exemplu [3]: *a* (= *ă*): *daca* (p. 80, 118); *e* (= *ă*): *dupe* (p. 81); *ă* (= *e*): *pă* (p. 96, 97, 98, 104, 125, 146), *dăsparte* (p. 147); lipsa lui *n* în *genuche* (p. 100) etc.

Există, aşadar, o serie de fonetisme, în limba unui scriitor, care ne permit să stabilim ce grai anume vorbea el.

În această privinţă este interesant să urmărim evoluţia felului de a scrie al unor scriitori moldoveni, precum şi revizuirile la care a fost supus textul operei lor. Din examinarea faptelor se constată tendinţa de eliminare a fonetismelor moldoveneşti şi încercarea de adoptare a fonetismelor specifice graiului muntenesc. Procesul de « muntenizare » a limbii literare din Moldova începe încă din secolul al XVII-lea, la scriitori ca Varlaam şi Dosoftei, şi acest fenomen constituie o trăsătură caracteristică a evoluţiei limbii noastre literare.

În secolul al XIX-lea, C. Negruzzi, la îndemnul lui Heliade Rădulescu, a procedat la « muntenizarea » limbii scrierilor sale. Scrierile din tinereţe ale ui C. Negruzzi prezintă numeroase fonetisme specific moldoveneşti. Iată cîteva din trăsăturile caracteristice graiului moldovenesc, dintr-o traducere (« Memnon » de Voltaire, manuscris din Biblioteca Academiei R.P.R.) făcută de C. Negruzzi, în 1823, atunci cînd avea cincisprezece ani [4]:

e neaccentuat trecut la *i* (mai ales *e* final): *lumi, vremi, mini, vedi, undi, di, pi, pintri, faciri di bini* etc.;

ea final accentuat apare ca *è* (deschis): *acè, avè, bè, mè, vidè* etc.;

e precedat de *s*, *ţ* trecut la *ă*: *întîmplasă, asămănari, înţălept* etc.

În scrierile sale de mai tîrziu, Negruzzi a părăsit unele dintre aceste fonetisme, considerîndu-le neliterare. Sînt semnificative, din acest punct de vedere, modificările introduse de C. Negruzzi în versiunile succesive ale lucrărilor sale. Astfel, de pildă, între versiunea « Păcatelor tinereţelor » publicată în

---

[1] M. Kogălniceanu, Opere, ed. Scrisul Romînesc.

[2] În P. V. Haneş, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea Bucureşti, 1927, p. 156.

[3] I. Heliade Rădulescu, Opere, Bucureşti, 1939, ed. D. Popovici, vol. I.

[4] Vezi P. V. Haneş, Studii de literatură romînă, Bucureşti, f. d., ed. a II-a, p. 136-140.

volum (1857), şi cea anterioară, apărută în «Albina romînească» (1839, nr. 75, 85, 102) sau în « Dacia literară » (1840), există o serie de deosebiri care se explică prin preocupările lui C. Negruzzi de a-şi « munteniza » limba. Iată cîteva exemple:

	« Albina romînească »	« Păcatele tinereţelor »
1839, nr. 73, p. I:	*am agiuns*	p. 253: *am ajuns*
nr. 85, p. I:	*trimisă*	p. 265: *trimise*
	adusă	p. 266: *aduse*
nr. 85, p. II:	*sîleşte*	p. 267: *sileşte*
nr. 102, p. III:	*se rădicară*	p. 148: *se ridicară*
p. IV:	*sămăna*	p. 150: *semăna*
	« Dacia literară »	
1840, nr. 25, p. 18:	*avusesă*	p. 116: *avusese*
p. 139:	*de a vede*	p. 121, 128: *de a vedea*
p. 12:	*nu te vre*	p. 112, 113: *nu te vrea*
	nu mă vre	*nu mă vrea*
	vom ave	*vom avea* [1]

Evoluţia modului de a scrie al lui C. Negruzzi, modificările introduse în versiunile succesive ale scrierilor sale, ilustrează începuturile de unificare a fonetismului limbii literare de la mijlocul secolului al XIX-lea. « Muntenizarea » limbii autorilor moldoveni a fost combătută la timpul ei de G. Săulescu (în « Albina romînească », 1838, nr. 51, supliment), care învinuieşte pe unii dintre scriitorii de la Iaşi că « momiţesc » pe munteni, lăsîndu-se influenţaţi de I. Heliade Rădulescu.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea se accentuează tendinţa de înlăturare a particularităţilor fonetice dialectale din limba literară. În această privinţă, comparaţia cu fonetismul textelor din secolele anterioare e deosebit de instructivă. Astfel, dacă ne referim la palatalizarea labialelor, care e atestată într-o serie de texte din secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea (fenomenul se întîlneşte în mod normal pentru *f*, trecut la *h*, pe cînd pentru *v*, *m*, *b* şi *p*, mai rar), constatăm că la mijlocul secolului al XIX-lea fenomenul apare rareori în limba literaturii, şi numai pentru *f*: *hini* « fini », *hinişoare* « finişoare », la A. Russo [2], *hiertură*, *hiartă*, *hiară*, la Anton Pann [3]. Heliade Rădulescu — care s-a străduit să « codifice » normele limbii literare — se pronunţă hotărît împotriva formelor cu labialele alterate: « Sonurile de pe aceeaşi călcătură sînt de aceeaşi natură, cu o octavă mai sus sau mai jos pe scara proferetică, şi de aceea se şi pot lua una drept alta. A călca însă în gît, în loc de a călca în buze, a pro-

[1] Vezi P. V. Haneş, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Bucureşti, 1927, p. 162-164.

[2] Al. Russo, Scrieri, ed. P. V. Haneş, p. 20.

[3] Anton Pann, Culegere de proverburi sau Povestea vorbei, ed. G. Adamescu, I, p. 13, 16; II, p. 56.

duce adică un *g* în loc de *b*, este ca şi cînd în muzică am face să se audă un *fa* în loc de *do*. În muzică iese o notă falsă, în limbă o cacofonie. Este disacord dară, cacofon, fals» — subliniază Heliade Rădulescu — « a zice *ghine* în loc de *bine*, *kept* în loc de *pept*; *kelle*, *moghilă* în loc de *pelle*, *movilă*; *hir*, *her*, *hiu* în loc de *fir*, *fer*, *fiiu*; nu se pot schimba labialile în guturali peste trei călcături »[1].

3. *Fonetisme arhaice.* Pînă la impunerea definitivă a fonetismului considerat literar, formele mai vechi continuă să coexiste alături de formele noi, uneori chiar în limba aceluiaşi scriitor. La Alecu Russo, de pildă, alături de fonetismul *răpede* (« Scrieri », ed. cit., p. 126) şi *răpide* (ibid., p. 94, 97), apare şi fonetismul care se va consacra în limba literară, *repede* (ibid., p. 26, 28); cf. la acelaşi autor, *lăcuitor* (ibid., p. 82, 119, 155, 165) şi *locuitor* (p. 122). Fonetismul *rumpe* apare la Budai Deleanu, la Asachi, la Russo şi, mai tîrziu, la Eminescu. E de remarcat că multe din aceste fonetisme se întîlnesc regional atît în limba din secolul al XIX-lea, cît şi în limba din zilele noastre.

Unii scriitori fac apel la elemente arhaice din necesităţi artistice (pentru adecvarea formei la conţinutul de idei, pentru realizarea rimei etc.). M. Eminescu, cunoscător profund al limbii noastre vechi, a inserat în versurile sale cuvinte cu fonetism arhaic. Astfel, *neci* (= *nici*), în «Mortua est» (ms., I, p. 301/43)[2]: « afară de zile *neci* aur, *neci* nume »; *inemi* (pl.) în « Rugăciunea unui dac » (I, p. 115): « au cine-i zeul cărui plecăm a noastre *inemi?* » (rimează cu: *în sine-mi*); *direpţ* (= *drept*) în « Umbra lui Dabija vodă » (IV, p. 350/34): « fiind cu milă şi *direpţ* »; *preste* (= *peste*) în « Scrisoarea a treia » (ms., II, p. 253): « am jurat ca *preste* dînşii să trec falnic fără păs ».

În nuvelele sale istorice, Alexandru Odobescu a introdus, uneori, cuvinte cu fonetisme arhaice. Iată cîteva exemple din « Mihnea vodă cel rău »[3]: *blăstem*, (p. 85), *ne-au trămis* (p. 87), *să o jăfuiască* (p. 87, 91), *preste* (p. 88), *ţeară* (p. 121), *va răsipi* (p. 122), *trămitere* (p. 194).

Din consideraţiile noastre de mai sus, referitoare la fonetismele regionale şi arhaice, rezultă necesitatea, pentru cercetător, de a înregistra particularităţile fonetice, dialectale şi arhaice ale textelor literare provenite din regiuni diferite, de a urmări pe baza unui material cît mai bogat, cum se elimină, în diverse stiluri, de-a lungul evoluţiei limbii, unele dintre aceste particularităţi şi cum, dimpotrivă, altele se consolidează, fiind consacrate în limba literară. Examinarea părerilor exprimate de diferiţi oameni de cultură ai epocii, în acest domeniu, poate da unele indicaţii utile cercetătorului, în legătură cu modul de elaborare a normelor fonetice ale limbii literare unice.

---

[1] I. Heliade Rădulescu, Geniul limbilor în genere şi al celei romîne în parte, în Opere, Bucureşti, 1943, ed. D. Popovici, vol. II, p. 375.

[2] Citatele trimit la ediţia D. Panaitescu-Perpessicius, M. Eminescu, Opere, Bucureşti 1939 şi urm.

[3] Al. I. Odobescu, Opere, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1949.

4. *Fonetismul neologismelor.* O problemă care nu trebuie scăpată din vedere de cel care studiază limba literară din secolul al XIX-lea, e cea referitoare la aspectul fonetic al neologismelor. Materialul de fapte e deosebit de bogat pentru această perioadă, dată fiind pătrunderea masivă de termeni noi în limba literară, în tot cursul secolului al XIX-lea.

Problema prezintă importanță din mai multe puncte de vedere. Aspectul fonetic al neologismelor ne lămurește asupra limbii din care aceste elemente noi au fost împrumutate.

Din limba germană, uneori prin intermediul limbii ruse, vin neologismele cu *ț: canțelarie* (Russo, ed. Haneș, p. 70), *ofițialitate* (p. 76), *prințip* (p. 92, 94, 95, 124); din limba franceză, la Kogălniceanu (op. cit.), cuvinte ca: *amploiat* (p. 59), *companion* (p. 239), *demoazella* (p. 58), *detailuri* (p. 85), *rezon* (p. 59), *sujet* (p. 42), *uvraj* (p. 87) etc.; din limba italiană, la C. Negruzzi (op. cit.): *gergul* «jargonul», *ghițată* «înghețată» (I, p. 212), *stravagant* (I. p. 56) etc.

În procesul de adaptare a termenilor noi la normele fonetice tradiționale ale limbii, se pot constata numeroase fluctuații și ezitări. De exemplu, la Alecu Russo (op. cit.): *oficial* (p. 70, 71, 82) și *ofițial* (p. 95), *ofițialitate* (p. 76), *princip* (p. 50, 59, 113, 116, 121, 156, 161, 165), *principiu* (p. 157) și *prințip* (p. 92, 94, 95, 124); la M. Kogălniceanu (op. cit.) *capitalie* (p. 56, 57, 58, 59), *capitală* (p. 59), *cestiune* (p. 120, 121, 138 etc.), *cestie* (p. 152), *chestie* (p. 148), *chestiune* (p. 153, 157), *social* (p. 14, 116), *sosial* (p. 95, 96), *soțial* (p. 15, 39), *societate* (p. 14, 165), *sosietate* (p. 93, 94), *soțietate* (p. 24, 27), *sugiet* (p. 25), *sujet* (p. 44), *serios* (p. 25, 58, 107), *serioz* (p. 19, 22, 90).

Aspectul fonetic al neologismelor ne poate arăta, așadar, de unde s-a efectuat împrumutul (uneori se poate stabili, ținînd seama de acest criteriu, dacă neologismul a pătruns pe cale scrisă sau pe cale orală), iar înregistrarea diverselor variante, care apar la același autor, sau la autori diferiți din aceeași epocă, ne poate orienta asupra modului în care s-a impus cuvîntul cu forma definitivă în limba literară.

★

Studierea particularităților fonetice ale monumentelor scrise din secolul al XIX-lea — în special a operelor aparținînd literaturii artistice — pune însă și alte probleme decît cele schițate mai sus.

În interpretarea faptelor fonetice din limba unei creații artistice, cercetătorul trebuie să deosebească particularitățile fonetice care aparțin vorbirii autorului, de particularitățile fonetice caracteristice exprimării diferitelor personaje (uneori, e necesar să se țină seama chiar de deosebirile dintre fonetismele care apar în exprimarea anumitor personaje). Și în cazul acesta, cercetătorul trebuie să rețină fonetismele specifice limbii populare, fonetismele regionale, arhaice (în opoziție cu cele consacrate în limba literară), să noteze aspectele fonetice ale neologismelor din vorbirea personajelor.

Să ilustrăm cu cîteva exemple, din scrierile lui I. L. Caragiale, necesitatea de a respecta indicația metodologică de mai sus. În « Art. 214 », Caragiale folosește, de pildă, neologismul *avocat*. Bucata începe astfel: « Un biurou de *avocat*. Ora nouă dimineața. *Avocatul*, un licențiat începător... » (p. 78)[1]. În aceeași schiță însă, în vorbirea cucoanei Tarsița Popeasca, ca și în aceea a lui Popa Petcu, cuvîntul apare cu alt aspect fonetic: « Cocoana. — Las'că-i spui eu tot lu domnu *avucatu* » (p. 78); sau: « Părintele. — Găsește-le [= motivele], taică ! de ce ești dumneata *avucat*? (p. 86). Pe cînd fiul Tarsiței, tînărul Lae Popescu, despre care autorul menționează că « are aerul unui impiegat de minister », folosește forma *avocat:* « Tînărul. — Dumneaei, domnule *avocat*, am martori, umblă toată ziulica pe la tanti ale dumneaei... » (p. 81).

În schița « Monopol », un personaj exclamă: « —Las', coane Iancule, îmi zice, ploaia aiasta e bună după atîtea călduri *dropicale* » (p. 162). Pe aceeași pagină, în vorbirea autorului, termenul apare cu fonetismul din limba literară: « Domnul fie lăudat ! el care ne trimite răcoare după căldurile *tropicale* ».

Sînt semnificative nu numai deosebirile dintre fonetismele care apar în expunerea propriu-zisă a autorului și cele din exprimarea personajelor, ci chiar, așa cum am amintit mai sus, deosebirile în aspectul fonetic al acelorași cuvinte din vorbirea diverselor personaje. Iată, bunăoară, încă un exemplu, tot din « Art. 214 ». E vorba de aspectul fonetic al verbului « a divorța ». În exprimarea avocatului, apare forma din limba literară, pe cînd Tarsița Popeasca și Popa Petcu folosesc cuvîntul cu fonetismul specific vorbirii populare: « Cocoana. — Ei ! Nu te mai face acu... Mița, de ! care ai *devorțat*-o dumneata... » (p. 79); sau: « Tînăra. — De aia am venitără la dumneatale. Avocatul. — La mine... Popa. — Pentru ca s-o *devorțezi*. Avocatul. — O *divorțez* » (p. 85).

I. L. Caragiale, care avea un simț deosebit de observație, a notat cu o extraordinară preciziune diferite fonetisme specifice vorbirii eroilor săi. Pentru a-și individualiza personajele, Caragiale folosește, uneori, în același context, un același termen, însă cu fonetism deosebit, după cum cuvîntul apare în gura unuia sau a altuia dintre interlocutori. Iată cum apar cuvintele *jachetă* și *bilet* în conversația dintre d. Lefter și chivuță (« Două loturi »):

« Cum intră, o înconjură toți trei musafirii; d. Lefter o ia de piept:
— Unde mi-e *jacheta?*
— Care *jaghetă?*
— *Jacheta* a cenușie.
— Care *jaghetă* cenușie ?
— *Jacheta* cu *biletele*...
— Care *belete*, boiarule ? [2].

---

[1] Citatele trimit la I. L. Caragiale, Opere, vol. II, ed. P. Zarifopol.

[2] I. L. Caragiale, Opere, ed. cit., t. I, p. 153.

Rezultă, aşadar, din exemplele menţionate, obligaţia pentru cercetător de a înregistra fonetismele de acest fel şi de a ţine seamă, în interpretarea lor, de faptul că un autor urmăreşte să individualizeze, şi pe această cale, personajele operelor sale.

★

Indicaţiile de ordin metodologic, pe care le-am schiţat mai sus, sînt menite să atragă atenţia celor care se ocupă cu limba literară din secolul al XIX-lea asupra cîtorva probleme referitoare la studierea aspectului fonetic al textelor literare din epoca respectivă. Consideraţiile noastre arată cît de variate sînt problemele care se pun şi cît de necesară e adunarea unui bogat material informativ în acest domeniu.

Cercetarea critică a materialului fonetic al textelor de limbă literară din secolul al XIX-lea ne procură o serie de informaţii asupra stadiului fonetic al limbii din această epocă, asupra variaţiilor regionale şi a căilor prin care au intrat cuvintele noi în limba literară. Dacă cercetarea e bine condusă, ea ne duce la concluzii care întregesc imaginea ce ne-am făcut-o despre limba literară din secolul al XIX-lea, în baza examinării materialului morfologic, sintactic şi lexical. În felul acesta, fonetica ocupă un loc de frunte în studierea şi cunoaşterea limbii literare din secolul al XIX-lea.

CÎTEVA PROCEDEE FUNDAMENTALE ALE LIMBII ARTISTICE

DE

ALEXANDRU DIMA

Rodnica şi oportuna dezbatere cu privire la limba literară, deschisă şi urmată cu ardoare în paginile «Contemporanului», şi pe cale de a fi adîncită de strădaniile Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. şi ale Institutului de lingvistică din Bucureşti, nu poate şi nu trebuie să lase în afara ei pe nici un cercetător legat — direct sau indirect — de acest tărîm încă neîndeajuns de explorat. Istoricul limbii unice a întregului popor, istoricul limbii literare îndeosebi, istoricul artei literare, criticul, teoreticianul literar şi scriitorul deopotrivă sînt chemaţi să urnească greutăţile şi să mute — mai departe decît pînă acum — hotarele cunoaşterii cu privire la capacitatea artistică de comunicare şi expresie a cuvîntului şi a stilului. Dar încă de la începutul discuţiei s-au produs nedumeriri şi confuzii care puteau fi înlăturate printr-o mai proprie utilizare a termenilor de bază. Astfel foarte mulţi participanţi la dezbatere, mai cu seamă scriitori, au folosit ca mai înainte termenul de «limbă literară», dar s-au gîndit şi au scris de fapt despre limba artei literare, despre «limba artistică».

Acad. Iorgu Iordan, sprijinindu-se pe cercetarea sovietică, a atras atenţia asupra confuziei care se iscase fără voie. Căci dacă «limba literară» şi «limba artistică» sînt desigur — după cum se ştie — noţiuni subordonate, cea din urmă celei dintîi, e evident că limba artistică îşi are totuşi specificul ei şi *tocmai acesta* alcătuieşte obiectul propriu al dezbaterii de care vorbeam.

«Limba literară» e o formă particulară a limbii unice a întregului popor, exprimînd normele corecte fonetice, lexicale şi gramaticale ale acesteia, şi constituie fără îndoială baza limbii artistice. Limba literară îmbrăţişează deopotrivă şi disciplinele ştiinţifice, de la cele care au ca obiect gîndirea şi pînă la cele care studiază natura sau societatea. Limba artistică alcătuieşte un aspect

deosebit al limbii literare. Ea e numai limba artei literare adică o utilizare specială a limbii unice a întregului popor, nu numai în sensul general de limbă scrisă sau vorbită corect, ci desigur în sensul special de limbă folosită în arta literară. Iată de ce socotim că e absolut necesar ca termenul folosit în dezbatere să acopere exact noțiunea despre care e vorba și ca, prin urmare, în locul «limbii literare» să punem — pretutindeni unde ne ocupăm de arta literară — termenul de «limbă artistică».

Din observația de mai sus rezultă foarte firesc — și lucrurile cele mai simple se uită de multe ori — că problemele fundamentale ale limbii artistice nu pot fi puse și dezlegate decît în lumina definiției însăși a artei ca fenomen ideologic distinct de toate celelalte forme de suprastructură. Trebuie să ne adresăm deci mai întîi esteticii științifice pentru a ne fixa bine asupra punctului de plecare.

Vom transcrie aci definiția care ni se pare cea mai cuprinzătoare și mai exactă cu privire la *artă* și anume: *reflectarea în forme individuale a caracterelor tipice ale omului* văzut în totalitatea lui vie, concretă, situat în cadrul lui natural și social și considerat de pe o anumită poziție ideologică [1]; sau formulări mai sintetice ca de pildă: arta reflectă caracterele generale ale vieții umane, reale, prin aspectele ei concrete individuale, ea este *o fuziune a generalului cu individualul — prin individual, realizată dintr-o anume perspectivă ideologică.* Se înțelege că singura reflectare justă și profundă a realității umane e cea care se obține dintr-o perspectivă ideologică înaintată, exprimînd interesele maselor largi și deci condițiile obiective ale dezvoltării societății înseși.

Prin limba artistică scriitorul se străduiește să utilizeze în așa fel limba unică a întregului popor, încît să izbutească a zugrăvi acele aspecte individuale ale realității care să devină expresive pentru caracterele generale ale acesteia. Astfel contribuie la procesul tipizării, care este procedeul esențial al artei. Tendința permanentă a limbii artistice, obiectivul ei principal, îl alcătuiește prin urmare *capacitatea ei de a individualiza.* Întreg sistemul limbii (sunetele, lexicul, structura gramaticală) e mînuit cu scopul de a desemna elementele individuale ale realității prin care se exprimă esența ei. E desigur sarcina principală a limbii artistice, dar și dificultatea ei specifică, organică. Căci, după cum se știe, în timp ce tendința firească a limbii e spre generalizare, abstractizare, arta recomandă dimpotrivă — ca etapă provizorie, dar necesară — individualizarea. De aici, marile obstacole pe care le au de înfrînt artiștii cuvîntului, nevoiți a merge împotriva curentului firesc al limbii. De aici, provine creșterea calității măiestriei lor. Cu cît devin mai îndărătnice opreliștile naturale, cu atît crește calitatea măiestriei lor.

---

[1] Am folosit aici și importantul articol al lui A. I. Burov, Despre specificul conținutului și formei în artă, din «Voprosî Filozofii», 1953, nr. 5.

Desigur, capacitatea de a individualiza a artistului funcționează cu mai multă putere și limpezime în cazul picturii și sculpturii. Imaginile create de către aceste arte au o mai vie precizie, contururi mai bine delimitate, o individualizare mai clară.

Limba artistică făurește însă — din pricina mai sus arătată — imagini mai puțini limpezi, contururi mai vagi, lăsînd loc liber variatelor posibilități de receptare ale cititorilor; dar tocmai prin aceasta determină încordarea scriitorului, iar tendința lui spre individualizare devine mai aprigă și mai conștient susținută. Mărturiile cele mai convingătoare ni le dau cu prisosință manuscrisele marilor scriitori, numeroasele variante ale aceluiași cuvînt, ale acelorași grupări de cuvinte, ale acelorași propoziții și fraze. Toată această chinuitoare strădanie urmărește descoperirea cuvîntului sau expresiei celei mai corespunzătoare, proprii și exacte pentru a reda procesul de individualizare a caracterelor, a stărilor sufletești, a subiectelor și a conflictelor ce le constituie, ceea ce aduce cu sine un grad mai intens de realism și deci o tipizare mai vie. Variantele povestirilor lui Lev Tolstoi, ca de pildă cele ale lui « Hadji Murad », sau treptatele îmbunătățiri ale versurilor eminesciene, sînt numai două cazuri concrete din numeroasele ilustrații ce s-ar putea aduce.

Această certă tendință de individualizare pe care o prezintă limba artistică urmărește concomitent două obiective strîns legate între ele: pe de o parte zugrăvirea obiectelor individuale ale realității privind omul și cadrul vieții sale (natura și societatea), pe de altă parte înfățișarea atitudinii scriitorului față de ele, de la simplele emoții pe care le trezesc aceste obiecte și pînă la poziția lui ideologică față de ele. Se produce deci simultan individualizarea obiectului descris și a reacțiunii emotive și ideologice provocate de el. Este de la sine înțeles că prin individualizarea poziției ideologice nu ne referim la vreo atitudine izolată, extravagantă a scriitorului, ci desigur la poziția de clasă pe care a adoptat-o și care a devenit astfel *a lui*.

Problema fundamentală a limbii artistice devine atunci *cea a procedeelor* prin care ea individualizează obiectele realității și atitudinile față de ele ca mijloc de concretizare a conținutului general, specific artei literare sau mai precis a felului cum folosește scriitorul posibilitățile limbii întregului popor, pentru a zugrăvi obiecte și emoții individuale.

Firește, nu poate fi vorba să dăm aci o lungă listă a acestor procedee, așa cum se găsesc la marii maeștri ai scrisului, ci numai de a înfățișa cîteva procedee, deosebit de semnificative și tipice pentru limba artistică, menite să arunce lumini pătrunzătoare asupra capacității de individualizare a acesteia. Nu ne vom opri asupra unor probleme ceva mai mult discutate, dar desigur încă departe de a fi epuizate, ca de pildă cele referitoare la arhaisme, neologisme sau provincialisme etc. Ele sînt tot procedee artistice de individualizare, o dată ce prin arhaisme și neologisme se fixează de fapt și coordonatele de timp și prin provincialisme cele de spațiu ale fenomenelor individuale, zugrăvite și

astfel localizate. Consideraţiile noastre se vor referi la unele din cele mai de seamă procedee de individualizare utilizate de limba artistică, procedee despre care s-a discutat şi mai înainte, dar pe care estetica ştiinţifică le-a pus în lumină justă în ultimul timp. Ne gîndim mai întîi la *importanta capacitate de plasticizare*, una din caracteristicile fundamentale ale limbii artistice prin care aceasta izbuteşte să individualizeze cu mai puternic relief.

Printr-un întreg arsenal de procedee (comparaţii, metafore, alegorii, personificări, metonimii etc.), limba tinde să caracterizeze, după cum se ştie, cu mai multă precizie aspectele individuale ale fenomenelor realităţii. Vechea poetică clasică, de la Horaţiu şi pînă la Lessing, a recunoscut de mult limbii artistice această calitate prin care ea tinde să se apropie cît mai mult cu putinţă de individualizarea realizată de artele plastice. Picturalitatea era şi idealul poeziei, după Horaţiu (*ut pictura poesis*), iar Lessing însuşi, cu toată străduinţa lui de a trasa graniţele dintre pictură şi poezie, nu ieşise de fapt — în ce priveşte picturalitatea poeziei — din străvechea matcă a clasicismului.

Însemnătatea caracterului plastic al limbii artistice ca mijloc de individualizare, idee preluată din moştenirea poeticii clasice, a fost întărită şi adîncită în cadrul teoriei marxist-leniniste a artei literare.

Ceea ce aceasta a adus cu adevărat nou este puternica reliefare a capacităţii limbii artistice de a reda poziţia ideologică a scriitorului.

Unele poziţii mai înaintate ale vechii poetici arătaseră într-adevăr — atunci cînd izbutiseră să depăşească falsa concepţie a figurilor de stil ca « ornamente », ca « podoabe » adăugite peste expresia necesară comunicării conţinutului — că imaginile create de capacitatea plastică a limbii au funcţiunea caracterizării individuale a realităţii, că prin ele se obţine un spor vădit în cunoaşterea lumii printr-o descriere mai amănunţită a fenomenelor ei şi prin raportarea celor mai puţin cunoscute la altele mai deplin înţelese. Această vedere se împotmolea însă pînă la urmă într-o concepţie obiectivistă despre cunoaştere ca reflectare indiferentă a realităţii, fără nici o altă utilitate decît cea pur teoretică, şi fără a servi aparent vreo poziţie ideologică, deşi ea folosea vădit uneia. O opinie de acest fel a fost reprezentată la noi, după cum se ştie, de către criticul oficial al Junimii care descrisese (în articolul său din 1867: « Despre poezia romînă » canonul estetic al regimului epocii) imaginile ca forme de concretizare ale cunoaşterii, fără a se preocupa de loc de substratul lor subiectiv, fără a observa că de fapt figurile de stil nu se mărginesc numai la individualizarea obiectelor zugrăvite, ci exprimă, în acelaşi timp, după cum observam mai sus, şi reacţiunile emotive şi atitudinile ideologice ale scriitorului. Capacitatea plastică a limbii era deci sărăcită tocmai de una din contribuţiile ei esenţiale, de determinantul ideologic care-i stă la bază şi care alcătuieşte elementul cel mai preţios al conţinutului operei exprimat şi prin figurile de stil.

O singură exemplificare mai expresivă, din puzderia ce s-ar putea oricînd aduce, e suficientă pentru a convinge pe cine, eventual, s-ar mai îndoi. În

timp ce, de pildă, o bună parte a poeziei romantice universale descrie aspectul cosmic astral al lumii, învăluit într-o atmosferă nebuloasă de vis, de farmec melancolic şi pură contemplativitate, poetul M. Beniuc, împrumută limbii cuvinte ce se încheagă în comparaţii menite să scoată în evidenţă, cu ostentaţie, o atitudine de dispreţ faţă de contemplativitate, o atitudine de combatere satirică a ei, pentru a o înlocui prin impresionanta lui grijă pentru suferinţele ţării:

Mi-am ridicat privirile spre cer
Dar nu-mi spune nimic *mătreaţa lui de stele*
Nici luna lustruită ca tingirea.
Îmi pun în schimb urechea pe inima ţării
Şi-aud bătăi neregulate prin gemete surde...
(« Aicea printre ardeleni... »).

Se dovedeşte astfel încă o dată capacitatea plastico-expresivă a limbii artistice şi legătura indisolubilă a tuturor elementelor formei, ca de pildă a figurilor de stil de care ne-am ocupat mai sus, cu diferitele componente ale conţinutului şi cu axa lui principală: poziţia ideologică. Faptul e atît de evident, încît unele curente decadente au crezut că pot cultiva cu excesivitate şi chiar cu exclusivitate plasticitatea limbii atît în latura ei picturală, cît şi în cea sculpturală, ca de pildă parnasianismul, reducînd astfel, atunci cînd nu degenerau în formalism pur, caracterizarea aspectelor individuale ale realităţii la colorit sau volum.

Dar, desigur, limba artistică nu individualizează obiectele realităţii şi atitudinile scriitorilor faţă de ele numai prin capacitatea ei plastică, creatoare de imagini concrete de tipul pictural sau sculptural. Un alt procedeu de seamă e, după cum se ştie, cel al imaginilor auditive.

Trebuie reamintit şi de data aceasta cît de îngust a văzut T. Maiorescu şi problema de faţă. Socotind poezia nu ca pe o artă a cuvîntului, ci ca pe una a imaginilor, criticul « Junimii » a negat limbii orice funcţiune artistică prin sonoritate. El spune textual în articolul citat mai sus: « cuvintele nu au să impresioneze cu tonul muzical ». Pentru Maiorescu cuvintele erau doar un fel de mijloc de transport al imaginilor pe care le încărcau la scriitor şi le descărcau la cititor, fără vreo aderare intimă la ele, fără vreo legătură stringentă între ele. De aceea valoarea expresivă, directă a sistemului lingvistic era principial negată, ceea ce însemna desigur o sărăcire sensibilă a capacităţii de individualizare a limbii artistice. Teoria clasică din care pretindea a se hrăni — printre altele — criticul junimist, orientată în mod dominant către plasticitate, mai cu seamă spre picturalitate, nu a ignorat totuşi niciodată valenţa sonoră a cuvintelor, propoziţiilor şi frazelor ca mijloc de expresie. Aristotel şi Boileau de pildă, preţuiau şi « cuvintele melodioase », nu numai imaginile plastice.

Tradiţia sănătoasă a poeziei a urmat, desigur, această linie şi imaginile auditive au alcătuit, la rîndu-le, însemnate mijloace de individualizare totdeauna folosite în literatura universală.

Trebuie însă distinse aci — după opinia noastră — două procedee deosebite care nu stau pe aceeaşi treaptă a expresivităţii sonore a limbii şi pe care critica literară nu le separă îndeajuns. Unul creează imaginea auditivă indirect prin cuvinte care desemnează sursele sonore şi descriu sunetele emise de ele, individualizînd astfel fenomenele pe o cale mai ocolită în care intră şi evocarea generală a instrumentelor muzicale. Astfel procedează de pildă Eminescu în « Sara pe deal » în care propoziţiile *buciumul sună cu jale, apele plîng clar izvorînd în fîntîne, scîrţăie în vînt cumpăna de la fîntînă, fluiere murmură-n stîncă, toaca răsuna mai tare* individualizează fermecător amurgul într-un sat prin imaginea general vizuală a instrumentelor şi prin desemnarea sugestivă a sunetelor emise de ele împreună cu rezonanţa lor afectivă, expresia atitudinii subiective a poetului. Pe aceeaşi linie se situează şi imaginile ce urmează:

Eu însă-aud, în noaptea ce se lasă,
Şuier de piatră pe tăiş de coasă.
(M. Beniuc: « Aicea printre ardeleni »)

sau

S-auzi zvîcnind pămîntul de rodnice avînturi.
(A. Toma: « Secerişuri sfinte »)

sau

Prin ea [inima] *bat ritmic din ciocane toţi robii palizi din uzine.*
(A. Toma: « Cîntul vieţii »)

Celălalt procedeu individualizează însă direct sau sprijină individualizarea pe calea întregului sistem sonor al limbii, utilizînd calitatea sunetelor, durata şi accentele lor, combinarea, frecvenţa lor, pauzele etc.

Este astfel evident că în lipsa chiar a imaginilor vizuale, o poemă poate să-şi comunice emoţiile întregind conţinutul obiectiv al cuvintelor abstracte, prin valenţele lor sonore multiplicate prin integrare în sistemul general al versificaţiei utilizate. Faptul e atît de cunoscut, încît nu mai trebuie subliniat prin ilustrare.

Întîlnim desigur şi tipuri mixte de imagini compuse din cuvinte care asociază evocarea instrumentului cu termenul ce individualizează fenomenul prin sonorizare adecvată pînă la onomatopee ca de pildă la M. Sadoveanu: *Îmbulzelile apropiate ascultau cu uimire şi înfricoşare aceste vorbe, trecîndu-le îndărăt în pîraie de murmure* (Fraţii Jderi, p. 33, ed. II) sau *s-aud picurînd tălăncile în poieni depărtate* (idem, p. 128), dezvăluind o şi mai înaltă măiestrie a continuării virtualităţilor limbii în vederea comunicării conţinutului afectiv.

Principalele procedee auditive rămîn primele două şi mai cu seamă ultimul, mai specific pentru că scoate în relief capacitatea expresivă a sistemului sonor al limbii.

Lucrurile trebuie privite totuşi cu atenţie pentru aprecierea posibilităţilor expresive ale sonorităţii limbii, care desigur nu pot fi puse la îndoială. Valorosul critic şi istoric literar G. Ibrăileanu, ale cărui merite încep a fi

scoase în relief, a căzut însă — cu prilejul studierii versului eminescian — în unele exagerări în această privință. Criticului i s-a părut, de pildă, că anume sunete luate izolat ar avea chiar capacitatea de a sugera senzații vizuale, prin ele însele. Analizînd astfel versurile:

Vor arde-n preajma mea
Luminile-n dealuri,

Ibrăileanu socotește că cei doi *i* și *e* din «luminile» (în graiul moldovenesc fiind tot *i*) duc la un «pointilism vocalic» în stare să sugereze «licărirea stelelor» («Studii lit.», p. 182). Este însă limpede că aici conținutul obiectiv e comunicat direct prin noțiunea și substantivul «luminile» și că sub înrîurirea lui, criticul a exagerat valoarea expresivă a sunetelor izolate.

Neîndoioasa capacitate expresivă a sistemului sonor al limbii trebuie deci înțeleasă ca avînd doar un însemnat rol ajutător de întărire și reliefare a conținutului obiectiv al operei literare și mai cu seamă al bazei ei afective.

Este locul să observăm aici că recunoașterea expresivității limitate a sistemului sonor al limbii nu are nici o contingență cu formalismul muzical al simbolismului. Cînd Paul Verlaine cerea în a sa «Arta poetică»: *muzică înainte de orice*, statornicind astfel un canon fundamental al simbolismului, el confunda sistemul sonor al limbii artistice cu cel muzical propriu-zis, lăsînd să se șteargă limitele dintre poezie și muzică, îndreptîndu-se spre ignorarea specificului fiecăreia dintre ele și îndeosebi al poeziei. El cădea — în acest fel — nu numai în formalism, ci-și arăta totodată neîncrederea față de posibilitățile particulare ale limbii poetice, ceea ce constituie — fără îndoială — o poziție cu totul falsă față de aceasta.

Capacitatea plastică și sonoră a cuvîntului și mai cu seamă a încadrării lui stilistice în propoziții și fraze asigură — în bună parte — sarcina individualizării ca element integrant al tipizării, procesul esențial al artei. De aci s-a tras însă uneori concluzia exclusivistă după care funcțiunea artistică a limbii s-ar reduce doar la tendința ei de concretizare, la posibilitatea ei de a crea imagini plastice în afară de care poezia nici nu ar fi cu putință.

Într-o astfel de nouă eroare a căzut iarăși criticul «Junimii» în același articol citat. Capacitatea plastică era socotită de el «condiția materială» fără de care poezia nici nu putea ființa. Gh. Panu povestește cu cîtă strictețe aplicau junimiștii canonul, condamnînd orice poezie lipsită de imagini. Concepția junimistă se întemeia pe teoria idealistă a poeziei ca «product al fanteziei», despărțită categoric de știință, «product al rațiunii», după cum scria Maiorescu și izolată de toate celelalte forme ale suprastructurii și cu atît mai mult de bază. Eliminarea «rațiunii» din poezie ducea și la îndepărtarea totală a termenilor abstracți ca unii care însemnau năvala neîngăduită a științei în poezie.

Numeroase şi ilustre exemple din literatura universală şi romînească au infirmat însă de mult şi această falsă teorie junimistă. Reputate poeme eminesciene ca de pildă « Glossa », amar document al tristei experienţe sociale a poetului, « Ce e amorul? » şi altele trăiesc cu foarte puţine imagini plastice. Sentimentele şi ideile care le alcătuiesc conţinutul se transmit chiar prin termeni abstracţi, aşa cum se şi întîmplă în general cu expresiile obişnuite ale vieţii de toate zilele, prin care noi ne comunicăm emoţiile fără a folosi îndeobşte capacitatea plastică a limbii. Combinarea îndemînatică a termenilor abstracţi, întretăierea şi convergenţa lor, duce apoi şi ea spre individualizarea obiectelor, a emoţiilor şi cu atît mai uşor a atitudinilor ideologice. Dar explicaţia nu se poate opri, fireşte, aici. Dacă s-ar mărgini la atît, textul poetic s-ar confunda cu cel ştiinţific. La factorii de mai sus, se mai adaugă tocmai unul mai specific poeziei şi anume sistemul sonor al limbii, utilizat în metrică, ritmul, rimele, pauzele versificaţiei şi prin urmare în mişcarea de ansamblu a formei, a avîntului sau încetinirii ei, a energiei sau anemiei, sugerate de succesiunea dinamică a cuvintelor şi expresiilor, care au în esenţă funcţiunea de a sprijini, cu puterile lor proprii, individualizarea conţinutului pe care-l comunică.

Una din cele mai expresive imagini ale lui Eminescu *mişcătoarea mărilor singurătate*, sugerînd infinita melancolie a solitudinii vaste, e combinată şi ea aproape exclusiv din termeni abstracţi, singurul substantiv concret — *mărilor* — fiind el însuşi diluat prin trecerea lui la un plural indefinit. Contemplativitatea, profunda melancolie, impresia singurătăţii, stări sufleteşti izvorîte din suferinţa poetului pricinuită de condiţiile sociale ale vremii lui — sînt individualizate, cu specificul lor, numai printr-o simplă, dar măiastră asociaţie de termeni abstracţi, susţinută puternic de valenţele lor sonore. Ne referim anume la frecvenţa vocalelor deschise, la durata şi accentul lor, factori ce întăresc vădit sensul obiectiv al cuvintelor sugerînd — şi pe cale sonoră — impresia melancoliei, a mişcării şi vastităţii marine.

Din observaţiile de mai sus, nu trebuie să deducem fireşte că procesul individualizării prin limba artistică se poate produce în acelaşi fel, în acelaşi grad şi cu acelaşi succes cu orice mijloc deopotrivă, fie el plastic, sonor sau abstract. Caracterul plastic al limbii duce la un grad mai puternic şi mai precis de individualizare în limitele expresivităţii acesteia, mai ales atunci cînd i se asociază şi sistemul sonor. Posibilitatea individualizării prin termeni abstracţi nu poate fi însă exclusă, după cum am arătat mai sus, dar ea solicită o măiestrie şi mai susţinută, de o calitate şi mai subtilă şi mai rară.

Ne-am străduit să deschidem mai sus doar cîteva perspective în desişul variat şi atît de întortochiat al limbii artistice. Ele urmează a fi lărgite şi adîncite, dar fără a se pierde din vedere definiţia însăşi a artei ca fenomen ideologic distinct, definiţie care trebuie să constituie mereu punctul de plecare al întregii cercetări.

OBSERVAŢII ÎN LEGĂTURĂ CU PREDAREA NOŢIUNII DE TIMP

DE

G. SCRIDON şi OCT. ŞCHIAU

În predarea verbului, una dintre cele mai grele probleme este aceea a explicării noţiunii de timp. Verbul exprimă, prin diferitele sale forme, timpul în care se săvîrşeşte o acţiune. Elevii trebuie să cunoască încă din primele clase timpurile de bază ale verbului. Pentru cunoaşterea iniţială a timpurilor se poate folosi un text în care să fie acelaşi verb sau verbe diferite la timpurile de bază. În clasele mai mari textele pot fi luate, şi e recomandabil acest lucru, din operele scriitorilor noştri clasici. Un asemenea text ar putea fi, de pildă, următorul fragment din basmul lui Ion Creangă:

« Harap-Alb, pentru că eşti aşa de bun şi te-ai ostenit de ne-ai făcut adăpost, vreu să-ţi fac şi eu un bine în viaţa mea: na-ţi aripa asta, şi cînd îi avea vreodată nevoie de mine, aprinde-o şi eu îndată am să-ţi viu întru ajutor ».

În textul acesta pe lîngă formele gramaticale obişnuite ale timpurilor de bază, avem şi forme populare: *îi avea*, *am să-ţi viu*, *vreu* [1] echivalente cu formele gramaticale: *vei avea*, *voi veni*, *vreau*.

Verbele *eşti* [aşa de bun] şi *vreu* arată relaţii prezente: [aşa de bun] acum, cînd vorbesc cu tine [vorbeşte crăiasa albinelor], acţiunea se petrece în prezent. La fel şi verbul *vreu* arată o acţiune prezentă. Formele verbale *te-ai ostenit*, *ai făcut* arată că lucrarea s-a făcut înainte de clipa în care vorbeşte crăiasa

[1] Aceste forme trebuie explicate elevilor. Credem că este nimerită folosirea unui text care conţine asemenea forme, deoarece în lectura lor particulară elevii le vor întîlni şi dacă le-au fost explicate în clasă vor înţelege mai uşor texte asemănătoare. Dacă nivelul clasei este necorespunzător unor astfel de explicaţii, este bine ca textele care conţin aceste forme să fie lăsate pentru recapitulare, sau chiar evitate.

albinelor. Harap-Alb s-a ostenit şi le-a făcut adăpost înainte de a i se mulţumi. Lucrarea este deci făcută în trecut.

Verbele *îi avea, am să-ţi viu* ne arată că lucrarea se va săvîrşi cîndva după momentul în care vorbeşte crăiasa albinelor cu Harap-Alb, în viitor.

În clasa a VIII-a, predîndu-se timpul prezent e bine să se explice, în aceeaşi lecţie, şi prezentul istoric pe baza unor exemple. Un exerciţiu potrivit poate fi următorul:

> Călăreţii *umplu* cîmpul şi *roiesc* după un semn
> Şi în caii lor sălbatici *bat* cu scările de lemn,
> Pe copite *iau* în fugă faţa negrului pămînt
> Lănci *scînteie* lungi în soare, arcuri *se întind* în vînt.
>
> (M. Eminescu, Scrisoarea a III-a)

Verbele subliniate au formă de prezent, iar ca înţeles au valoare de perfect. Poetul foloseşte prezentul istoric cu scopul de a reda cît mai viu şi mai convingător, în cadrul unei naraţiuni, fapte care s-au petrecut în trecut. Scriitorul folosind prezentul istoric dă cititorului impresia că acţiunea se petrece în momentul în care citeşte, în consecinţă îl face să trăiască mai intens cele povestite.

De asemenea să se arate că formele verbale prezente pot exprima şi acţiuni viitoare: «N-auzi, cucoană, că *scapi* trenul» (Caragiale). Cel care se adresează cucoanei în prezent îi spune că va scăpa trenul în viitor, folosind forma de prezent: *scapi*.

În legătură cu predarea timpurilor trecutului recomandăm să se împartă în două grupe: imperfectul (arată o acţiune neterminată, deci imperfectă) şi formele perfecte (exprimă acţiuni petrecute şi încheiate în trecut). Pentru explicarea imperfectului e recomandabil să se facă legătura cu timpul trecut din alte limbi, pe care le studiază elevii. Pentru elevii clasei a VIII-a se poate face legătura cu limba rusă. Această limbă nu are decît o singură formă pentru a arăta acţiuni care se petrec în trecut. Totuşi limba rusă poate reda ambele nuanţe ale timpului trecut din limba romînă (imperfect şi perfect) prin aspectul imperfectiv şi perfectiv al verbului. Nuanţa de imperfect sau perfect reiese din alipirea aceloraşi elemente morfologice la infinitive diferite: Мальчик бросал камни в воду = *băiatul arunca pietre în apă*; мальчик бросил камень на крышу = *băiatul a aruncat o piatră pe acoperiş*. În primul exemplu s-a adăugat sufixul trecutului la tema infinitivului imperfectiv броса- (de la бросать), iar în al doilea acelaşi sufix la tema infinitivului perfectiv броси- de la бросить). Deci trecutului imperfectiv al verbelor din limba rusă îi poate corespunde în limba romînă imperfectul. Considerăm nimerit ca la lecţiile de gramatică să se confrunte procedeele gramaticale din diferite limbi, pe care le învaţă elevii.

Formele perfecte (perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul) e bine să fie puse în corelaţie cu imperfectul şi să se arate că o acţiune

exprimată de imperfect poate fi anterioară uneia exprimată de perfectul simplu sau de perfectul compus şi nu poate fi pusă în legătură cu mai mult ca perfectul.

Viitorul anterior, folosit de altfel destul de rar, este adeseori confundat de elevi cu viitorul I pasiv. E necesar deci ca la explicarea lui să se lucreze cu multă atenţie.

În cele ce urmează vom da cîteva indicaţii practice, sugestii, care pot fi folosite cu succes în procesul predării, ajutînd la intuirea noţiunii de timp, la stabilirea raporturilor dintre diferitele timpuri, la înţelegerea şi fixarea cunoştinţelor.

În clasa a VIII-a una din cele mai dificile probleme este aceea a explicării formelor trecutului, mai ales a timpurilor de relaţie, cît şi aceea a viitorului anterior. Elevii îşi însuşesc repede perfectul compus (cea mai întrebuinţată formă a trecutului) şi imperfectul. Ei pot destul de greu să fixeze în timp ordinea în care se petrec acţiunile exprimate de diferitele forme ale timpului trecut. Pentru clarificarea acestei probleme se poate întocmi, în clasă, în colaborare cu elevii, următorul grafic foarte simplu. Pe o axă orizontală se fixează locul fiecărui timp în raport cu momentul în care se săvîrşeşte acţiunea:

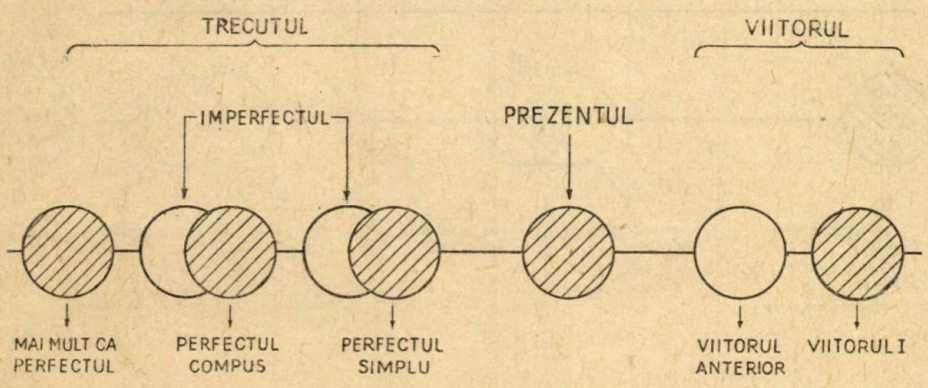

Explicînd acest grafic nu vom stărui asupra timpului prezent, care nu ridică probleme decît în măsura în care este prezent istoric sau redă acţiuni viitoare. Pe axa timpurilor trecutului notăm, pornind de la prezent spre trecut, cu A perfectul simplu, care arată o lucrare terminată de curînd, cu B perfectul compus, care arată o lucrare terminată în trecut însă anterioară perfectului simplu şi cu C mai mult ca perfectul, care exprimă o acţiune anterioară alteia din trecut. Aceste trei timpuri de altfel exprimă lucrări săvîrşite, terminate în trecut. Imperfectul, notat cu literele a şi b, arată lucrări care se săvîrşesc în trecut (nu însă înaintea unei acţiuni exprimate de mai mult ca

perfect), acțiuni care sînt neterminate, imperfecte și continuă în raport cu alte acțiuni terminate în trecut și exprimate de perfectul simplu sau de perfectul compus.

Să încercăm acum să prezentăm practic, potrivit acestei scheme, timpurile trecutului, avînd la bază următorul text din opera lui Sadoveanu:

«Privighetoarea, cîntăreața nopților și-a iubirii, *tăcuse*. O linie subțire de sînge *se arătase* la răsărit... Fără să-mi dau seama, viața *începuse* în preajma mea. Muncitorii în straie albe *se arătau* la marginea satului. Paserile din zăvoiul Moldovei *prinseră* [*au prins*][1] deodată a cînta subțirel, cu întortocheri repezi. *Cîntau* aceeași și aceeași bucățică de cîntec, cu grabă, și cu bucurie mare. Într-o revărsare de lumină nesfîrșită soarele *sui* în cerul albastru» (M. Sadoveanu, Ciocîrlia).

Verbele *tăcuse*, *se arătase*, *începuse* arată acțiuni anterioare altor lucrări din trecut, sînt la mai mult ca perfect. Ele pot fi înscrise în punctul C al graficului. Verbul *se arătau* arată o acțiune trecută, care se petrece înaintea altei lucrări trecute exprimate de verbul *au prins*, care arată o acțiune trecută, terminată. La punctul a notăm verbul *cîntau*, iar la punctul A verbul *sui*, care arată o acțiune terminată de curînd, la b *se arătau*, iar la B *au prins*.

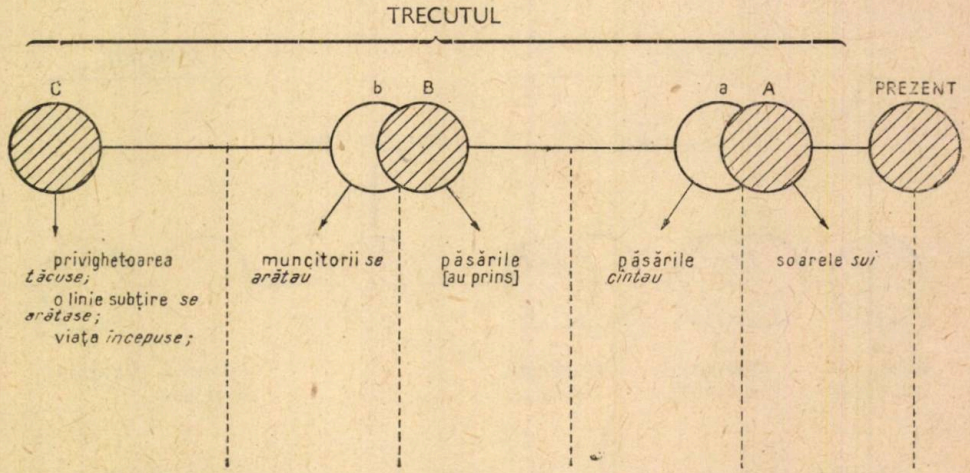

În acest fel elevii vor putea să înțeleagă mai ușor diferitele nuanțe ale formelor timpului trecut.

Pentru timpul viitor putem folosi următorul exemplu[2]:

[1] Forma de perfect compus e introdusă de noi. Ne-am permis aceasta pentru ușurarea ilustrării problemei noastre.

[2] În cazul viitorului, profesorul poate să alcătuiască singur exemplul, avînd în vedere că majoritatea textelor literare cuprind forme populare ale viitorului anterior.

«Nu ne este greu să ne închipuim cum *va fi* viaţa noastră peste cîteva zec de ani, atunci cînd *vom fi învins* toate greutăţile cu care ne luptăm astăzi».

Pe axa noastră trecem la punctul A' verbul *vom fi învins*, care arată o acţiune anterioară celei exprimate de verbul *va fi*, notat la punctul B'.

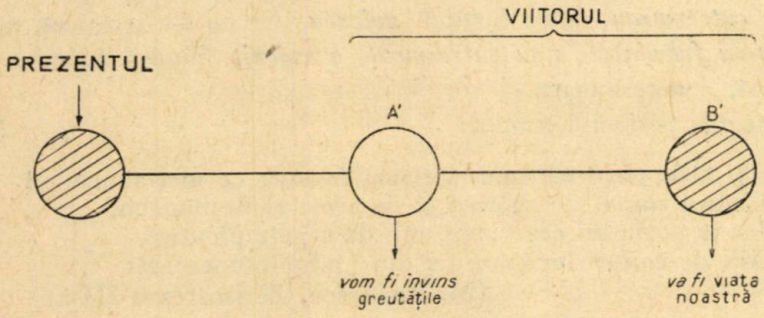

În timpul lecţiilor de gramatică profesorul trebuie să aleagă cu deosebită grijă materialul pe care-l foloseşte fie la intuire, fie la aplicaţii practice; textele alese pentru aplicaţii trebuie să fie bogate în conţinut, corecte din punct de vedere gramatical şi de o înaltă expresivitate artistică.

Iată cîteva exemple bune, alese de noi, pentru fiecare timp:

1) pentru prezent:

Trei paşi la stînga linişor
Şi alţi trei paşi la dreapta lor;
Se prind de mîini şi *se desprind*
S-adună cerc şi iar *se-ntind*
Şi *bat* pămîntul tropotind
În tact uşor.

(G. Coşbuc — Nunta Zamfirii)

Verbele *se prind*, *se desprind*, *se-adună*, *se-ntind*, *bat* ne arată că se dansează în clipa de faţă, în prezent. Întrucît lucrarea despre care e vorba în textul nostru, dansul, durează mai mult timp, ea este mereu la prezent, atîta timp cît nu încetează. Dacă însă încetează peste un minut, atunci nu mai putem spune *se adună*, *se-ntind*, etc., ci *s-au adunat*, *s-au întins* etc. În momentul în care nu se mai dansează, nu se mai pot folosi decît forme de trecut, pentru că este vorba despre o acţiune care s-a terminat în clipa în care vorbim. Îndată ce o lucrare încetează, ea nu mai e în prezent. Profesorul va lega această precizare de faptul că verbele la timpul prezent nu au decît o singură formă: *se prind*, *bat* etc.

2) pentru imperfect:

« Parcă *voiau* să-şi zmulgă rădăcinile din pămînt, aşa *se frămîntau* plopii cenuşii de la marginea poienii; iar fagii bătrîni *se cutremurau* mînioşi, *se aplecau* prelung şi iar *se îndreptau*, pe cînd printre ei, ca pe nişte cărări gheţoase, din inima codrului, *zvîcnea* cu vîrtejuri, cu frunze spulberate, cu găteje, mînia furtunii » (M. Sadoveanu, Codrul).

Verbele subliniate, exprimînd diferite aspecte ale acţiunii generale (furtuna) arată că aceasta nu s-a terminat, ci este în plină desfăşurare. Plopii *se frămîntau*, brazii *se cutremurau*, mînia furtunii *zvîcnea*, dar nu s-a terminat, nu putem spune: *s-au frămîntat*, *s-au cutremurat*, *a zvîcnit*, fiindcă acţiunea nu este desăvîrşită, e neterminată.

3) pentru perfectul simplu:

« Şi abia *plecă* bătrînul. Ce mai freamăt ce mai zbucium!
Codrul *clocoti* de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea verde, mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare *ies* din umbra-ntunecoasă;
(M. Eminescu, Scrisoarea a III-a)

Verbele *plecă* şi *clocoti* exprimă o lucrare care s-a petrecut şi s-a terminat în trecutul apropiat. Faptul că s-a terminat de curînd reiese din acţiunea imediat următoare, arătată de verbul *ies*, care este la timpul prezent (un prezent istoric însă). În exemplul nostru faptul că acţiunea s-a terminat de curînd este întărit şi de adverbul *abia*.

4) pentru perfectul compus:

« În cele mai de pe urmă *veni* fiul cel mai mare al împăratului şi-i *zise*:

— Tată, *am crescut* în palaturile tale, *m-am plimbat* în astă grădină de atîtea ori şi *am văzut* roade foarte frumoase în pomul din fundul grădinii, dar *n-am putut* gusta niciodată din ele; acum *a dat în copt*, dă-mi voie ca nopţile astea să păzesc însumi şi mă prinz că voi pune mîna pe cel tîlhar care ne jefuieşte » (P. Ispirescu, Prîslea cel voinic şi merele de aur).

Verbele la perfectul compus din textul nostru ilustrează foarte clar faptul că acţiunile: *am crescut*, *m-am plimbat*, *am văzut* etc. se petrec înaintea altor acţiuni din trecut, exprimate de verbele: *veni* şi *zise*; fiul împăratului *a crescut*, *s-a plimbat*, *a văzut* înainte de *a veni* şi *a zice*. Locuţiunea verbală *a dat în copt* arată un proces petrecut în trecut, însă mai apropiat de timpul în care se vorbeşte, totuşi anterior perfectului simplu.

5) pentru mai mult ca perfectul:

« Parcă *se-ntîmplase* în adevăr ceva în depărtare. Parcă *se coborîse* încet o pleoapă, a somn, peste rămăşiţele de lumină. Şi deodată *băgai* de seamă în ce singurătate *mă aflu*; sub poale de codru, deasupra văilor şi negurilor încremenite în tăcere » (M. Sadoveanu, Într-o poiană).

Formele de mai mult ca perfect: *se-ntîmplase*, *se coborîse* ne arată o acţiune care s-a petrecut în trecut, înaintea acţiunii exprimate de verbul: *băgai* [tot la

un timp trecut, perfectul simplu]; ambele forme de trecut pot fi raportate de altfel la starea prezentă arătată de verbul *mă aflu*. Mă aflu acum, băgai de seamă în trecutul apropiat că se-ntîmplase ceva. Ordinea desfăşurării de la trecut la prezent este următoarea: *se-ntîmplase, băgai, mă aflu* [mai mult ca perfect, perfect simplu, prezent].

6) pentru viitorul I şi II:

«Nu ne este greu să ne închipuim cum *va fi* viaţa noastră peste cîteva zeci de ani, atunci cînd *vom fi învins* greutăţile cu care ne luptăm astăzi».

În textul citat avem două acţiuni viitoare, exprimate prin verbele *va fi* şi *vom fi învins*. Forma verbală *va fi* arată o acţiune viitoare, fără a preciza distanţa în timp, faţă de momentul actual. *Vom fi învins* arată o acţiune viitoare care se petrece înaintea acţiunii exprimate de primul verb.

Pentru activitatea de acasă a elevilor, profesorul poate da diferite teme şi exerciţii. Acestea urmăresc însuşirea conştientă şi temeinică a celor predate. Indicăm cîteva teme pentru clasa a V-a elementară:

a) Este foarte util exerciţiul în care elevii extrag verbe din texte literare şi le introduc în tabele după modelul celui de mai jos:

verbul	la ce întrebare răspunde	timpul	persoana	numărul
lucrează	ce face?	prezent	III	singular

b) Elevii pot întocmi şi tabele din care să se poată observa imediat cele trei timpuri pe care le are verbul, scoţînd verbele după unul din modelele de mai jos:

trecut	prezent	viitor
te-ai ostenit	eşti	vei scrie
ai făcut	mergi	va veni

		TIMPUL						
NUMĂRUL		prezentul	trecutul			viitorul		
			imperfect	perfect simplu	perfect compus	mai mult ca perfect	viitor I	viitor anterior
SINGULAR	I	lucrez	lucram	lucrai	am lucrat	lucrasem	voi lucra	voi fi lucrat
	II							
	III	merge	mergea	merse	a mers	mersese	va merge	va fi mers
PLURAL	I							
	II	vedeți	vedeați	văzurăți	ați văzut	văzuserăți	veți vedea	veți fi văzut
	III							

Tabelul al doilea se va întocmi pornindu-se de la unele verbe din textul analizat, care se găsesc, de exemplu, la prezent, perfect simplu, viitorul I etc. Elevul va completa tabelul respectiv cu formele verbale ale celorlalte timpuri la persoana la care se află verbul în text.

c) Formarea de propoziții și povestiri în care să se întrebuințeze verbele la diferite timpuri. Propoziția sau scurta povestire în care verbele sînt la un anumit timp poate fi transformată prin transpunerea verbelor de la timpul prezent, spre exemplu, la perfectul compus sau viitor, sau, de la un timp al trecutului la prezent sau viitor etc.

d) Pentru clasa a VIII-a un exercițiu bun este acela al întocmirii axei timpurilor la care se găsesc verbele dintr-un text dat, așa cum am procedat noi ceva mai sus.

Bineînțeles, profesorul poate da și alte felurite teme pentru acasă, avînd în vedere nivelul de cunoștințe al elevilor din clasa respectivă și scopul urmărit prin exercițiul care se dă.

Acestea sînt cîteva din observațiile pe care le facem pe marginea predării noțiunii de timp. Ele nu se adresează elevilor, ci profesorilor. Munca și experiența lor vor putea să completeze aceste modeste observații și să contribuie la îmbunătățirea predării limbii romîne în școlile patriei noastre.

DISCUŢII

CU PRIVIRE LA CLASIFICAREA CUVINTELOR ÎN PĂRŢI DE VORBIRE

DE

AL. IONAŞCU

Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire şi mai ales determinarea esenţei acestora din urmă e mai grea decît poate părea la prima vedere. De aceea definiţiile părţilor de vorbire nu sînt aceleaşi la toţi autorii şi, în diferite lucrări, apartenenţa lexico-gramaticală a unor cuvinte e văzută în chip diferit [1].

În numărul 1/1954, al revistei « Limba Romînă » a apărut la rubrica de « Consultaţii » o problemă care, pentru prezentul articol, poate constitui un punct de plecare. Citǎm o parte din textul consultaţiei:

« *Întrebare:* Care este definiţia justă a pronumelui posesiv?

Ţine şi locul numelui posesorului sau numai al obiectului posedat?

Răspuns: Pronumele posesiv înlocuieşte atît numele obiectului posedat cît şi numele posesorului, avînd şi forme deosebite după genul obiectului posedat şi după numărul posesorilor la cele trei persoane gramaticale, la singular şi plural ».

M. G., care dă acest răspuns la « Consultaţii », îşi argumentează afirmaţia în felul următor: « În propoziţia *Creionul este al meu*, de pildă, pronumele

[1] După ce a fost scris articolul de faţă a apărut (în « Voprosî iazîkoznaniia » 1955, nr. 1 p. 162 şi urm.) o dare de seamă privind discuţia asupra părţilor de vorbire în diverse limbi, discuţie care a avut loc în şedinţa lărgită deschisă a Consiliului ştiinţific al Institutului de lingvistică al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. În cadrul discuţiei au ieşit la iveală două păreri asupra naturii părţilor vorbirii: 1. — părţile vorbirii sînt categorii lexico-gramaticale (expus în referatele lui N. S. Pospelov şi A. D. Şapiro, susţinut de majoritatea participanţilor la discuţie); 2. — părţile vorbirii sînt categorii pur gramaticale (susţinut de T. S. Şaradzenidze, E. M. Galkina-Fedoruk şi A. G. Spirkin). În concluziile la discuţii S. G. Barhudarov a susţinut referatul lui N. S. Pospelov şi a arătat că neînţelegerea provine din cauza sensului diferit pe care îl poate avea termenul *lexico-gramatical*.

posesiv înlocuieşte şi numele creionului (care nu lipseşte ! *Al. I.*) şi numele persoanei care vorbeşte şi e posesoarea creionului. Pronumele posesiv are astfel un dublu rol de pronume ».

În primul rînd, trebuie să spunem că nu e potrivit cuvîntul *înlocuieşte*. Dacă admitem că *(al) meu* înlocuieşte numele posesorului înseamnă că M.G. ar putea spune în cazul dat *Creionul este al lui M. G.* ceea ce, desigur, nu va spune [1].

Fie propoziţiile: *Creionul meu este albastru* şi *Creionul albastru este al meu*. Dacă auzim din camera vecină o voce necunoscută rostind una din aceste propoziţii, luăm cunoştinţă de culoarea creionului, însă nu ştim cine e posesorul lui. Cuvîntul *(al) meu* ca şi cuvîntul *albastru* desemnează o caracteristică a unui obiect (în cazul dat, a creionului). Deosebirea dintre ele constă în felul de a o desemna: *albastru* o denumeşte, *(al) meu* o indică cu ajutorul contextului (aflăm culoarea creionului fără să ştim cine, unde şi cînd a rostit propoziţia, însă pentru a lua cunoştinţă de posesor trebuie neapărat să cunoaştem « contextul »). De aceea spunem că *(al) meu* nu e adjectiv, ci *pronume adjectival*, la fel cum *eu* nu e substantiv ci *pronume substantival*.

Revenind la răspunsul tov. M. G. trebuie să mai facem o observaţie: nu e adevărat că posesivul (neatributiv) « înlocuieşte » *şi numele obiectului posedat*. Se pare că un argument al tov. M. G. este forma pe care o capătă posesivul după genul şi numărul obiectului posedat. Dar:

1) şi posesivul atributiv şi adjectivul (atributiv sau neatributiv) se acordă în număr şi gen cu substantivul şi cu toate acestea nimeni — nici chiar M. G. în definiţia citată — nu spune că astfel s-ar « înlocui » numele respectiv;

2) avînd forme de gen şi număr după substantivul de care depinde, adjectivul sau pronumele adjectival nu-l înlocuieşte şi nici măcar nu-l indică pe acesta. Ceea ce se indică prin desinenţe e numai genul şi numărul numelui respectiv. Aşa cum în

Creionul roşu este al tovarăşului
Creionul tovarăşului este roşu

adjectivul rămîne adjectiv şi genitivul substantivului genitiv al substantivului indiferent de funcţia sintactică, la fel în

Creionul meu este albastru
Creionul albastru este al meu

posesivul *(al) meu* reprezintă *aceeaşi categorie morfologică* care poate, ca mai toate categoriile morfologice, să aibă diferite funcţii sintactice.

În legătură cu aceasta e bine să atragem atenţia asupra întrebuinţării termenului « valoare » cu o... valoare foarte elastică. Se vorbeşte de pildă de « valoare adjectivală » şi se înţelege « funcţiune atributivă » deşi 1) nu totdeauna

---

[1] Numai la persoana a III-a a pronumelor posesive (ca şi la persoana a III-a a pronumelor personale) se poate vorbi de « înlocuirea » numelui prin pronume.

adjectivul are funcţiune de atribut şi 2) nu totdeauna funcţiunea de atribut e îndeplinită de un adjectiv. Asemenea formulări ar trebui evitate: adjectivul e o categorie morfologică iar atributul o categorie sintactică.

S-ar putea aduce obiecţia că exemplul dat de M. G. nu e bun pentru a dovedi deosebirea morfologică care există între «adjectivul posesiv» şi pronumele posesiv. Într-adevăr, posesivul din textul:

— *Unde-s copiii?*

— *Al meu e la şcoală, iar al vecinei nu s-a întors de la mare,*

se deosebeşte de cele discutate. Spunem *al meu, al vecinei* şi înţelegem *copilul meu, copilul vecinei*. Avem deci a face cu construcţii eliptice de subiect. Însă nici aici numele «obiectului posedat» nu e înlocuit de atributele *al meu, al vecinei*, ci de context. Dacă — fără să ştim de întrebarea pusă — auzim o femeie dînd răspunsul de mai sus, putem crede că e vorba nu de copiii celor două vecine, ci mai degrabă de respectivii soţi [1].

Am văzut că sînt cazuri cînd numele obiectului posedat deşi nu e înlocuit, se subînţelege. Însă în cazul predicatului nominal el nu e nici măcar subînţeles [2]. Pronumele posesiv este totdeauna adjectival [3]. «După cum însă adjectivul se poate întrebuinţa cu elipsa substantivului, tot aşa şi pronumele posesiv» [4].

O definiţie asemănătoare cu cea semnalată la M. G. găsim în «Gramatica limbii romîne» (vol. I, Buc., 1954): «Pronumele posesiv este pronumele care ţine locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată şi numele posesorului» (§ 176, p. 203). La fel susţine «Gramatica limbii romîne» de Al. Rosetti şi J. Byck (ed. II, Buc., 1945, pp. 54—55): «Pronumele posesiv întruneşte un îndoit rol de pronume, pentru că ţine locul numelui posesorului şi al obiectului posedat». La fel despre demonstrativ: «Adjectivele demonstrative... sînt pronume demonstrative cînd, în loc să determine numai, ţin şi locul numelor determinate». Se dă apoi exemplul *acel copac e mai mare decît acesta* unde

---

[1] De ce anume de soţi şi nu de cumnaţi sau de alte «obiecte» masculine, vom vedea mai departe.

[2] Admiţînd că *al meu* din *Creionul este al meu* nu înlocuieşte pe *creionul*, admitem implicit că *al vecinei* din *Copilul este al vecinei* nu înlocuieşte pe *copilul* şi considerăm deci că regula potrivit căreia substantivul în funcţie de nume predicativ poate sta numai în nominativ trebuie corectată.

[3] Cu excepţia acelor cazuri cînd posesivul nu se întrebuinţează în sensul obişnuit: *Trăiască ai noştri d-le Iancule!, Pleac-ai noştri, vin ai noştri* (dicton care caracterizează pe «romînii împărţiali» de pe vremea partidelor «istorice»), *Ai mei pierduţi sînt, paşă, toţi*. Aici, fără să avem nevoie de context, noi ştim că e vorba de *partizanii politici* sau de *rude* la fel cum în exemplul discutat mai înainte înţelegeam pe *soţii* celor două vecine. Posesivul obişnuit capătă un sens restrîns, devine substantival. Nu mai avem a face cu o caracterizare (după posesorul gramatical) a obiectelor, ci cu anumite obiecte caracterizate după posesorul gramatical. Fenomenul e asemănător cu trecerea adjectivului în clasa substantivelor datorită frecvenţei întrebuinţării pe lîngă un anumit substantiv (cf. *organizatoric* pentru *responsabilul organizatoric*; fr. *premier* pentru *premier ministre* — împrumutat de romînă şi rusă cu această valoare).

[4] Al. Philippide, Gramatică elementară a limbii romîne, Iaşi, 1897.

primul demonstrativ e « adjectiv » iar al doilea e « şi pronume ». Trebuie pornit de la o influenţă a gramaticii franceze unde « adjectivele posesive » şi « pronumele posesive » reprezintă categorii morfologice distincte (determinative: *mon, ton* etc., şi pronume: *le mien, le tien* etc.). În romînă lipsa articolului posesiv e determinată numai de vecinătatea articolului hotărît al substantivului cu care se acordă posesivul: *un frate al meu, fratele cel mai mare al meu, fratele acesta al meu*, însă *fratele meu*.

★

Definirea acelor părţi de vorbire care-s mai mult decît unelte gramaticale numai prin funcţiunile sintactice duce la subiectivism în interpretarea fenomenelor morfologice. Unii lingvişti merg foarte departe în ceea ce priveşte dizolvarea morfologiei în sintaxă şi reducerea primei la lista paradigmelor. Astfel, J. Vendryes trece pronumele personal « emfatic » franţuzesc în categoria substantivului: « il joue exactement le rôle d'un substantif et doit être rangé dans la catégorie des noms ». El dă următoarele exemple:

Viens-tu, toi? — Viens-tu, Pierre?
Moi, je suis grand — Pierre, il est petit

în care pronumele *toi, moi* şi substantivul *Pierre* « au aceeaşi valoare » (sintactică! *Al. I.*). Delimitînd în mod just *cuvintele-unelte gramaticale* după criterii sintactice şi lichidînd pronumele ca parte de vorbire bazat pe aceleaşi criterii (ceea ce nu mai e justificat), Vendryes încearcă să delimiteze la fel şi adjectivul de substantiv. El recurge la aceasta datorită unei înţelegeri formaliste, înguste a particularităţilor morfologice ale cuvintelor: *bonus, agathos* şi *equus, hyppos* îi apar lui J. Vendryes identice din punct de vedere structural. Ca atare, ar putea fi deosebite numai prin întrebuinţare (« emploi »). Iar analiza funcţiunilor sintactice ale celor două categorii lingvistice (*je suis fort — je suis roi*) îl duce pe cunoscutul lingvist la scepticism gramatical [1]. Acest lucru surprinde: Vendryes neglijează rar bunul simţ, iar printre diferitele cuvinte « omul recunoaşte un cuvînt ca adjectiv, altul ca verb nu cu ajutorul definiţiei părţilor de vorbire, ci folosind, în esenţă, acelaşi procedeu prin care deosebeşte într-un animal oarecare vaca de pisică » [2].

Concluzia sceptică la care ajung de obicei lingviştii burghezi în legătură cu criteriile de clasificare a cuvintelor şi definirea părţilor de vorbire rezultă din următorul pasaj:

« Se numesc *părţi de vorbire* categoriile între care gramatica tradiţională repartizează cuvintele vorbirii (gr. *mere logou* = lat. *partes orationis*) fie după semnificaţia lor fundamentală (substantiv, potrivit pentru a desemna un concept; adjectiv, potrivit pentru a desemna o calitate etc.), fie după rolul lor în

[1] J. Vendryes, Le langage. Paris, 1921, p. 136 şi urm.

[2] O. Jespersen, The Philosophie of Grammar, p. 62; citat reprodus de noi după В. В. Виноградов, Русский язык. Грамматическое учение о слове, Москва Учпедгиз 1947, p. 41.

construirea frazei (conjuncție, care unește doi termeni; adverb, care determină verbul etc.), fie după formarea și modul de flexiune specific etc. Cum nici unul din aceste principii de clasificare nu are valoare absolută... uneori, în limbile flexionare, lingviștii se mulțumesc să stabilească trei mari diviziuni bazate pe considerente de flexiune: numele (cuvintele cu flexiune cazuală), verbul (cuvinte cu flexiune personală) și cuvintele invariabile »[1].

Criteriul semasiologic a stat la baza definirii părților de vorbire pînă la apariția lingvisticii științifice. Mai tîrziu, valoarea absolută a lui a început să fie pusă la îndoială: adjectivul desemnează însușiri, verbul acțiuni; însă *bunătate*, *putere*, *lungime* etc., *fugă*, *umblet*, *pază*, *tăcere* etc. sînt substantive. Lingviștii au început să caute alt criteriu general de clasificare. Astfel apare formalismul și sintacticismul (care se presupun reciproc: dacă adverbul este, ca și prepoziția, invariabil, deosebirea trebuie să fie numai sintactică).

În lingvistica rusă, întemeietorul « formalismului » e socotit F. F. Fortunatov. Mult mai departe însă, în această privință, au mers elevii lui[2]. Astfel, V. K. Porjezinski găsește în limbile indo-europene următoarele mari clase gramaticale de cuvinte:

1. Cuvinte care se declină (substantive, pronume personale, majoritatea numeralelor);

2. Cuvinte care se declină și se acordă în gen (adjective, participii, multe pronume, unele dintre numerale);

3. Cuvinte care se conjugă.

Lor li se opune o a patra clasă, de asemenea numeroasă:

4. Cuvinte invariabile, caracterizate prin lipsa formelor flexionare (chiar dacă au afixe, acestea nu sînt gramaticale): infinitivul, gerunziul și multe adverbe.

Cuvintele parțiale (auxiliare) sînt clasificate aparte după considerente semasiologice. După cum arată V. V. Vinogradov, în schema lui V. K. Porjezinski nu-și găsesc loc adjectivele de formă scurtă și formele de trecut ale verbelor rusești (care se schimbă după gen dar nu se declină). Alt elev al lui Fortunatov, D. N. Uşakov, trece în categoria cuvintelor invariabile « adverbele cu gerunziile, particulele, infinitivul verbului, prepoziția, conjuncția, interjecția, substantivele invariabile și « verbul neconjugabil » (adică cuvîntul нет)[3]. Spre deosebire de ei, alt elev al lui Fortunatov, A. A. Şahmatov ajunge la concluzia că, pentru a deosebi părțile vorbirii, în afara temeiurilor morfolo-

---

[1] J. Marouzeau, Lexique de la terminologie linguistique. Paris, 1933, s. v. « discours ».

[2] Vezi introducerea lui V. V. Vinogradov la cartea: «Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку (Учение о частях речи)», Москва, Учпедгиз, 1952, p. 9 și urm.

[3] Д. Н. Ушаков, А. М. Смирнова и Н. Н. Щепетова, Учебная книга по русскому языку. Указания для учителя, 1929, p. 18 (citatul reprodus de noi după V. V. Vinogradov, op. cit.).

gice şi sintactice «există şi temeiuri mai adînci pentru o astfel de deosebire — temeiurile semasiologice»[1]. La concluzii asemănătoare (pe altă cale însă) ajunge A. Potebnea. În opoziţie cu concepţia şcolii lui Fortunatov, care pornea de la studierea formelor sonore ale cuvintelor, Potebnea consideră că «nu există formă a cărei prezenţă şi ale cărei funcţii să poată fi constatate altfel decît după sens, adică după legătura cu alte cuvinte şi forme din vorbire şi limbă»[2]. Pentru Potebnea, între părţile vorbirii şi părţile propoziţiei există un paralelism deplin. Punctul lui de vedere în privinţa căii de studiere a faptelor lingvistice (de la înţelesuri la forme) este, desigur, greşit. Înţelesurile faptelor de limbă nu pot fi constatate decît dacă se studiază realitatea materială a limbii, formele ei sonore. Altfel putem ajunge (ceea ce se întîmplă de altfel cu Potebnea) la afirmaţia că fiecare nou sens al unei forme e o nouă categorie gramaticală şi fiecare sens suplimentar al cuvîntului e un nou cuvînt. Subestimarea formelor sonore ale limbii l-a dus pe I. I. Meşcianinov la stabilirea «categoriilor noţionale» (categorii semantice permanente care ar exista în toate limbile şi s-ar exprima prin cele mai diferite procedee structurale). Teoria lui I. I. Meşcianinov îndemna nu la studiul structurii gramaticale specifice fiecărei limbi, ci la înghesuirea faptelor de limbă în tiparele acestor «categorii noţionale» metafizice. Însă, după cum just arată prof. P. S. Kuznețov[3], marriştii atribuiau lui Potebnea greşelile lor considerîndu-se elevi ai lui. Acesta, spre deosebire de ei, nu confunda conţinutul general uman al gîndirii cu realitatea nemijlocită a ei — limba — care e diferită de la un popor la altul. El arăta că sensurile abstracte din limbă sînt forme: «...în speţă, deosebirea dintre nume şi verb trebuie să fie numai formală, adică trebuie să constea nu în conţinut ci în *modul de a-l reprezenta*» (subl. noastră, *Al. I.*)[4].

Cele mai valoroase păreri ale lingviştilor ruşi din perioada premarxistă au stat la baza teoriei academicianului V. V. Vinogradov despre părţile de vorbire în limba rusă, elaborată de el în lucrarea «Русский язык. Грамматическое учение о слове». În linii mari, această teorie a fost adoptată de marea majoritate a lingviştilor sovietici[5].

---

[1] А. А. Шахматов, Синтаксис современного русского языка, Москва 1941, p. 427.

[2] А. Потебня, Из записок по русской грамматике, I—II, II издание, Харьков 1888, p. 29.

[3] Vezi «Introducerea» lui la culegerea «Современный русский язык» (ciclu de lecţii elaborate de catedra de limbă rusă de la Facultatea de filologie a Univ. «Lomonosov», publicat în 1952 sub redacţia lui V. V. Vinogradov).

[4] А. Потебня, из записок по русской грамматике, I—II, II издание, Харьков, 1888, p. 81.

[5] Vezi articolul lui N. S. Pospelov «Части речи» în culegerea «Современный русский язык» citată mai sus. Singurul punct vulnerabil al acestei teorii e părerea lui V. V. Vinogradov despre pronume ca o categorie pe cale de dispariţie (la care a renunţat el însuşi în ultimii ani).

Definițiile părților de vorbire din gramaticile romînești mai vechi (de ex. Tiktin, Philippide, Iordan) și chiar din « Gramatica limbii romîne » apărută anul acesta (care e net superioară în multe privințe tuturor celorlalte) nu sînt satisfăcătoare. Pentru epoca mai veche, situația e explicabilă. Azi însă, cînd lingviștii sovietici au obținut rezultate strălucite în clasificarea lexico-gramaticală a cuvintelor, noi nu ne mai putem mulțumi cu definițiile vechi. Subiectul acestui articol îl constituie și încercarea de a defini părțile de vorbire ale limbii romîne folosind rezultatele obținute în această direcție de lingvistica sovietică.

După cum diferitele categorii de materiale de construcție din care se face clădirea au anumite particularități în virtutea cărora ele pot juca un rol sau altul în construcția respectivă, tot așa fiecare parte de vorbire are anumite particularități, o anumită valoare în sine, în virtutea căreia poate îndeplini în propoziție și vorbire o funcțiune sau alta. Această valoare este trecută cu vederea de cei care clasifică cuvintele limbii numai după criterii sintactice [1].

Cuvintele nu sînt substantive, adjective, verbe etc. datorită funcțiunii pe care o îndeplinesc în propoziție, ci dimpotrivă: tocmai datorită faptului că are o anumită valoare lexico-gramaticală cuvîntul poate căpăta un rol sau altul în propoziție.

Din punct de vedere semantic cuvintele se împart în trei mari clase:

Cuvinte care desemnează fapte din realitate (om, umblet, lungime, roșu, regional, doi, repede, eu, cineva, a lucra, a reprezenta etc.).

Cuvinte care exprimă nemijlocit fapte din realitate (ah ! of ! ura ! etc.).

Cuvinte care ajută la închegarea vorbirii (fără a avea sensuri lexicale independente, « fără sens » în afara propoziției: articole, verbe auxiliare, prepoziții, conjuncții, copule, cuvinte modale etc.).

Procedează just « Gramatica limbii romîne » cînd clasifică cuvintele mai întîi din acest punct de vedere. Se impune însă o observație: în virtutea tradiției, autorii lasă în clasa adverbelor o serie de cuvinte care, spre deosebire de adverbe, nu desemnează fapte din realitate: *da*, *desigur*, *firește*, *chipurile*, *nu* [2] etc. Din punct de vedere semantic ele se apropie mai mult de cuvintele-unelte gramaticale. Aceste cuvinte arată *modalitatea*, « sfera aprecierilor și punctelor de vedere ale subiectului (vorbitor, *Al. I.*) asupra realității și asupra procedeelor exprimării ei în cuvinte » [3], jucînd un rol asemănător cu acela al categoriei modului la verbe. Ele se deosebesc de cuvintele-unelte gramaticale

---

[1] Nu înseamnă că funcțiunea sintactică nu joacă nici un rol în clasificare. Mai mult în cazul cuvintelor-unelte gramaticale (ale căror sensuri lexicale și gramaticale coincid) funcțiunea sintactică devine principalul criteriu de clasificare.

[2] Avem în vedere nu particula gramaticală *nu* cu care se creează forma negativă a verbelor, ci cuvîntul modal *nu*. În: *Nu, asta nu o pot admite*, primul *nu* este modal, iar al doilea particulă gramaticală.

[3] В. В. Виноградов, Русский язык. Грамматическое учение о слове p. 30.

prin faptul că servesc nu gramatica (morfologia şi sintaxa), ci vorbirea în general. Acad. V. V. Vinogradov trece aceste cuvinte într-o rubrică specială şi ajunge (în lucrarea amintită) la următoarea clasificare «semantico-structurală» a materialului lexical:

I. Părţile de vorbire (cuvintele care desemnează realitatea)
II. Particulele vorbirii (cuvintele-unelte gramaticale)
III. Cuvintele modale
IV. Interjecţiile.

În cadrul ultimelor se pot delimita uşor două grupe: interjecţii care exprimă sentimente ale vorbitorului şi onomatopeice. Cuvintele-morfeme pot fi morfologice (articol, verbe auxiliare, diferite alte particule morfologice) şi sintactice (prepoziţii, verb copulativ, conjuncţii).

Rămîn acum de clasificat cuvintele care desemnează realitatea (în clasificarea acad. V. V. Vinogradov numai acestea sînt numite «părţi de vorbire»).

Din punct de vedere semantic acestea mai pot fi împărţite în pronume (care nu denumesc, ci numai indică prin referire la condiţiile concrete în care are loc actul vorbirii) şi cuvinte care denumesc. Dar în cadrul fiecăreia din aceste clase există subdiviziuni care nu mai pot fi definite numai semantic. Cu aceasta ajungem la ultima şi cea mai delicată parte a problemei.

În primul rînd trebuie să subliniem faptul că părţile de vorbire (în sensul larg al cuvîntului) nu sînt categorii situate în acelaşi plan. De aceea, vorbind despre criteriile de clasificare a cuvintelor în părţi de vorbire, vom avea în vedere numai cuvintele care desemnează fapte din realitate (cuvintele care rămîn dacă excludem interjecţiile, cuvintele-unelte gramaticale şi cuvintele modale).

Părţile vorbirii sînt clase lexico-gramaticale de cuvinte. Cuvintele care alcătuiesc o parte de vorbire sînt unite prin următoarele caracteristici:

1. Exprimă acelaşi sens general lexico-gramatical, prezentîndu-l în anumite categorii gramaticale.

2. Au aceleaşi trăsături formale (adică aceleaşi particularităţi de flexiune şi derivare).

3. Au aceeaşi funcţiune sintactică (sau aceleaşi funcţiuni sintactice).

Definind părţile vorbirii, lingviştii sovietici nu omit niciodată criteriul pe care ei îl numesc «sens general semantico-gramatical»[1], «sens lexico-gramatical»[2], «sens abstract»[3], «sens de bază»[4] etc., care e specific unei

---

[1] В. А. Аврорин, Р. А. Будагов, Ю. Д. Дешериев, Б. А. Серебренников, Е. И. Убрятова, Н. Ю. Шведова «Вопросы Составления описательных грамматик» în «Вопросы Языкознания» 4,1953, p. 13.

[2] Н. С. Поспелов, Части речи în culegerea «Современный русский яазык» p. 36.

[3] В. А. Аврорин, Р. А. Будагов... op. cit.

[4] Академия Наук СССР, Грамматика русского языка, часть I, Фонетика и морфология, Москва, 1952, p. 20.

anumite clase lexico-gramaticale şi nu se confundă cu sensul gramatical (specific categoriei gramaticale propriu-zise).

Vom încerca să explicăm termenii *sens lexico-gramatical*, *clasă* sau *categorie lexico-gramaticală*, *sens gramatical* şi *categorie gramaticală (propriu-zisă)*.

La noi se cunoaşte deosebirea existentă între abstracţia lexicală şi cea gramaticală, dar nu se vede şi legătura dintre ele, nu se ştie că: «Gramatica are de-a face cu două feluri de abstracţii: pe de o parte avem abstracţia de la relaţiile concrete dintre obiectele şi fenomenele lumii obiective. Aşa e abstracţia care stă la baza unor categorii gramaticale cum ar fi categoria cazului, persoanei, timpului şi aspectului verbal etc. Pe de altă parte gramatica are de-a face cu abstracţia bazată pe generalizarea sensurilor lexicale ale cuvintelor caracterizate prin categorii şi forme specifice. Tocmai acest fel de abstracţie apropie într-o oarecare măsură gramatica de lexic»[1].

Primul fel de abstracţie e specific categoriilor gramaticale propriu-zise şi cuprinde sensurile gramaticale propriu-zise. Al doilea fel de abstracţie e specific categoriilor (sau claselor) lexico-gramaticale şi cuprinde sensurile lexico-gramaticale.

Pentru a fi mai clară deosebirea, vom da un exemplu. Genul la adjectiv este o categorie gramaticală propriu-zisă (pentru că nu avem o clasă de adjective masculine care s-ar opune altora feminine ori neutre; fiecare adjectiv poate avea şi formă de masculin şi formă de feminin). Sensul gramatical propriu-zis nu e legat de sensul lexical al cuvîntului respectiv. Caracteristica denumită de adjectivul *scump*, de pildă, n-are nici o legătură cu sensul de feminin al formei *scumpă* sau cu sensul de masculin al formei *scump*. Dimpotrivă, sensurile lexico-gramaticale apar tocmai pe baza sensurilor lexicale ale cuvintelor generalizînd ceea ce le este comun. Sensurile lexico-gramaticale sînt direct legate de sensurile lexicale, concrete şi, prin acestea, de realitatea oglindită. Acest lucru se poate observa dacă se cercetează natura genului la substantive[2]: multe substantive masculine denumesc fiinţe de sex bărbătesc sau obiecte şi fiinţe pe care vorbitorii şi le reprezentau ca atare în perioada cînd a apărut şi s-a dezvoltat categoria genului. Că există o anumită reprezentare «masculină» sau «feminină» care se leagă în conştiinţa vorbitorilor chiar şi de obiectele neînsufleţite (şi deci fără sex) desemnate de substantive masculine ori feminine, ne vorbeşte folclorul. În nunta din «Călin» avem *nun* pe *mîndrul soare* şi *nună* pe *mîndra lună*[3]. Versiunea rusească a «Luceafărului»[4] lasă netradus acest cuvînt (*лучафер*) pentru că rusescul *вечерняя*

---

[1] В. А. Аврорин, Р. А. Будагов... op. cit. p. 8.

[2] Genul la substantive şi pronume substantivale este o categorie lexico-gramaticală spre deosebire de genul cuvintelor care «se acordă în gen»).

[3] Cf. versurile din Miorița: *Soarele* şi *luna Mi-au ţinut cununa.*

[4] Михаил Эминеску, Стихи, перевод с румынского, Государственное издательство художестввенной литературы, Москва, 1950.

звезда e feminin. Tot lexico-gramaticale sînt categoriile: *substantive comune* şi *proprii*, *însufleţite* şi *neînsufleţite* (în rusă), *raţionale* şi *neraţionale* (în unele limbi caucaziene), *verbe tranzitive* şi *intranzitive*, *adjective calitative* şi *de relaţie* etc.

Spre deosebire de categoriile lexico-gramaticale obişnuite, părţile vorbirii sînt categorii lexico-gramaticale *fundamentale* ale limbii: părţilor de vorbire le sînt subordonate toate celelalte categorii lexico-gramaticale.

Sensul general care uneşte toate cuvintele cuprinse într-o anumită parte de vorbire (sensul fundamental lexico-gramatical) este « modul de reflectare a realităţii »[1]. Acelaşi fenomen din realitate poate fi desemnat în chip diferit (de către cuvinte făcînd parte din diferite părţi de vorbire). Dacă am căzut de acord asupra acestui lucru, problema definirii sensului general lexico-gramatical al diverselor părţi de vorbire este pe jumătate rezolvată.

Vom începe cu substantivul. Definiţia substantivului din recenta gramatică a limbii romîne (« substantivul este partea de vorbire cu care denumim fiinţe, lucruri, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii cuprinse în gramatică sub numele de obiecte »[2]), deşi nu e greşită (ea încearcă să reproducă definiţiile sovietice: « cuprinse în gramatică sub numele de obiecte »), poate da naştere la confuzii. S-ar putea înţelege că e vorba de anumite fiinţe, lucruri, acţiuni, stări etc. care spre deosebire de altele ar fi cunoscute sub numele de « obiecte ». În realitate e vorba de orice fiinţe, lucruri, acţiuni, însuşiri etc. *care sînt numite în calitate de obiecte ale gîndirii.* Cuvintele *fuge* şi *fugă*, de pildă, denumesc acelaşi fenomen. Deosebirea dintre aceste două cuvinte constă numai în felul de a denumi fenomenul respectiv: primul îl denumeşte în funcţie de un obiect al gîndirii, iar al doilea îl prezintă aparte, ca obiect al gîndirii. Am spus mai înainte că sensul lexico-gramatical al părţii de vorbire este prezentat în categorii gramaticale specifice. Acest lucru trebuie subliniat în mod deosebit. Dacă n-ar exista aceste indicii obiective ale sensului lexico-gramatical, clasificarea s-ar transforma într-o schemă subiectivă, arbitrară. Vom da un exemplu: « Gramatica limbii romîne » consideră că în *Neculuţă a fost un muncitor-poet* « cuvîntul poet, substantiv, capătă valoare de adjectiv »[3]. Aici, prin « valoare de adjectiv » se înţelege « funcţie de atribut ». Specificul gramatical al adjectivului constă în faptul că el primeşte (de la substantivul a cărui însuşire o denumeşte) formele de gen, număr şi caz. Exemplele în care apoziţiile similare au alt gen decît substantivele determinate (*femeie-deputat*, *oraş-reşedinţă* etc.) ne ajută să constatăm că *poet* în propoziţia respectivă rămîne substantiv. Apoziţiile care apar în acelaşi gen cu substantivele determinate (*împărat-poet*,

---

[1] В. В. Виноградов, Русский язык. Грамматическое учение о слове, p. 38 — 39.

[2] Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, vol. I, Bucureşti 1954, p. 123.

[3] Ibidem, p. 37.

fotoliu-pat, limbă-bază etc.) nu sînt acordate în gen cu substantivele respective, ci au — întîmplător — acelaşi gen.

Adjectivele şi verbele denumesc fenomenele din realitate nu ca obiecte ale gîndirii, ci ca atribute ale obiectelor gîndirii. Asemănarea dintre sensurile lexico-gramaticale adjectival şi verbal (reflectată în particularitatea gramaticală a adjectivelor şi verbelor de a se acorda cu substantivele) se reduce la această trăsătură. Pentru a vedea deosebirea dintre aceste două părţi de vorbire e bine să comparăm exemple asemănătoare din punct de vedere semantic. Fie exemplele: *Soarele e luminos* şi *soarele luminează*. Prin cuvîntul *luminos* însuşirea soarelui de a lumina e prezentată ca o *caracteristică* [1] a soarelui, ca un atribut «în general», «atemporal» (nu în sensul că ar fi situat în afara timpului, ci în acela că nu e raportat la timp). Prin cuvîntul *luminează* aceeaşi însuşire a soarelui e prezentată ca un *proces*, ca un atribut care *are loc*, *se petrece* în timp. Sensul lexico-gramatical de *proces* e prezentat în categorii gramaticale specifice (timp, mod etc.). Sensul lexico-gramatical al adverbului constă de asemenea într-un fel specific de a prezenta fenomenele din realitate denumite *ca o caracteristică a unei caracteristici* sau ca o *caracteristică a unui proces*.

În sfîrşit, cîteva cuvinte despre pronume. Din «Gramatica limbii romîne» rezultă că pronumele sînt numai substantivale: «Pronumele este partea vorbirii care ţine locul unui substantiv (nume de fiinţă, lucru, acţiune)» [2]. Confuzia trebuie pusă în legătură cu diversele sensuri pe care le are, la diferiţi lingvişti, cuvîntul «nume». În antichitate, «nume» erau şi adverbele şi participiile. Al. Philippide (în lucrarea citată) include în clasa numelor şi verbul. Dar chiar în aceeaşi lucrare cuvîntul nume poate avea sensuri diferite: «Numele (substantivul şi adjectivul) are anumite categorii formale...» şi, în alt loc, «Adjectivul determină numele; el exprimă însuşiri ale lucrurilor sau fiinţelor» [3].

Pronumele *substantival* desemnează — nu prin denumire, ci doar indicînd — fenomenele în calitate de obiecte ale gîndirii: *eu*, *el* etc.

Pronumele *adjectival* desemnează (tot prin indicare!) fenomenele în calitate de caracteristici ale obiectelor: *(al) meu*, *acest(a)* etc. [4]. Pronumele *(al) meu* mă desemnează pe mine nu ca obiect al gîndirii, ci mă prezintă ca o *caracteristică* a unui obiect.

Există şi pronume numerale (care desemnează — nedenumind-o — ideea numerică): *atîţi(a)*. Din «context» noi ştim totdeauna dacă e vorba de

---

[1] Traducem termenul rusesc «признак». Tot traduse din rusește sînt *caracteristică a unei caracteristici*, *a unui proces* («признак признака, процесса»).

[2] Academia R.P.R., Gramatica limbii romîne, vol. I, Bucureşti 1954, p. 191.

[3] Al. Rosetti şi J. Byck, Gramatica limbii romîne, Bucureşti 1945, ed. a II-a.

[4] Nu negăm posibilitatea ca unele pronume adjectivale (în mod obişnuit) să fie uneori substantivale. Am vorbit despre acest lucru la început, în ceea ce priveşte posesivul. Cf. şi *fiecare* (ca pronume adjectival se aseamănă cu *oricare*, iar ca pronume substantival cu *oricine*).

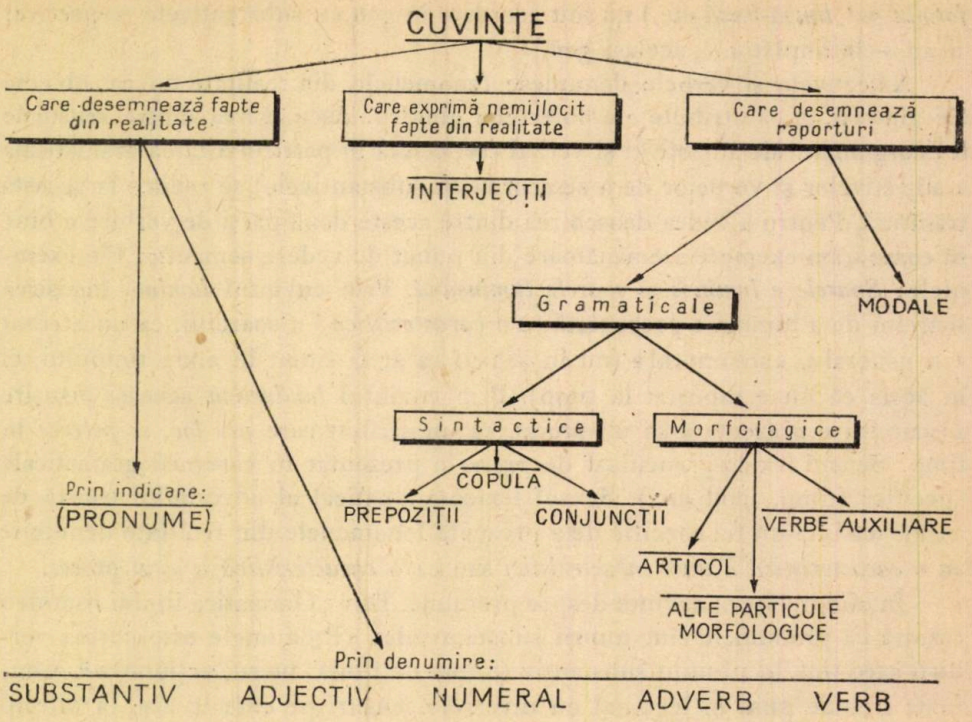

Schița 1

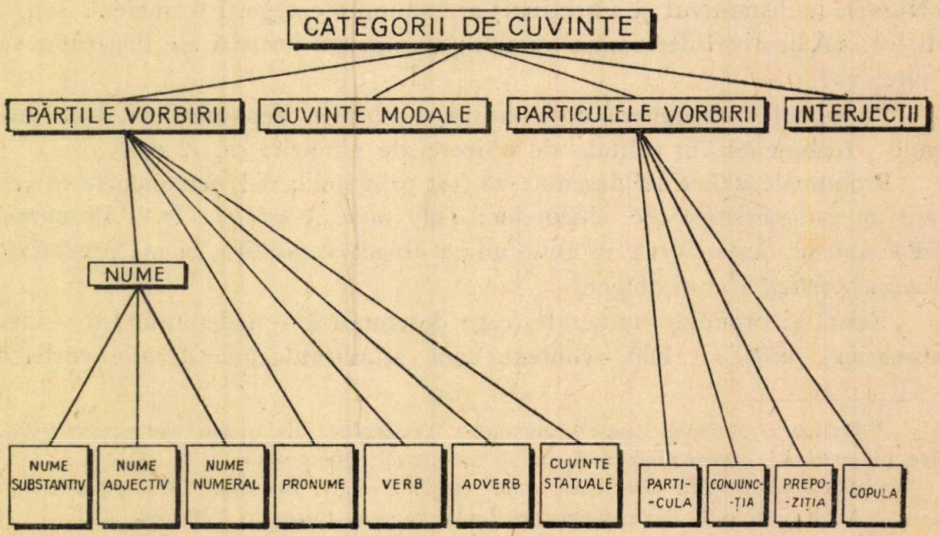

Schița a 2-a

trei sau *cinci*, de *mulți* sau *puțini*. Înrudite cu pronumele sînt și adverbele pronominale de tipul *aici*, *acum*, care nu denumesc locul și timpul avut în vedere, ci îl indică.

Raportul dintre părțile vorbirii (în sensul larg al cuvîntului) în limba romînă ar putea fi redat prin schema nr. 1.

În figura din schema nr. 2 dăm schița lui N. S. Pospelov care (în lucrarea citată) reproduce, cu ușoare modificări, pe aceea a acad. V. V. Vinogradov.

ELIPSA

DE

SORIN STATI

În analiza gramaticală făcută în şcolile noastre se observă adeseori tendinţa de a extinde prea mult sfera noţiunii de elipsă. Orice propoziţie fără subiect sau predicat e considerată, din principiu, eliptică. S-ar părea că, pentru a nu fi eliptică, vorbirea trebuie să fie alcătuită dintr-o serie de fraze extrem de complicate şi lungi. În faţa unui dialog ca:

— *Am fost bolnav, domnule şef.*

— ***Mofturi!...*** (Caragiale, Opere I, ed. Zarifopol, 157)

mulţi cercetători nu ezită să considere replica o propoziţie eliptică, de felul: *Toate aceste lucruri spuse de dumneata sînt mofturi*, interpretare puţin convingătoare şi, credem, neştiinţifică. Se recurge foarte des, în propoziţii fără verb la mod predicativ, la presupunerea că din ele «lipseşte» verbul *a fi:*

[E] *Fire moartă.* [E] *Iarnă aspră*
Prin văzduhuri [nu e] *nici o rază* [1].

Tendinţa de a interpreta astfel de situaţii ca fiind bazate pe elipsă se leagă de concepţia tradiţională, larg răspîndită şi astăzi, despre structura propoziţiei. Partizanii acestei concepţii pornesc de la ideea că propoziţia este corespondentul în limbă al judecăţii. Or, se ştie că orice judecată are o structură ***bimembră***, fiind alcătuită din subiect şi predicat logic. Ar urma deci, că şi propoziţia conţine totdeauna un subiect şi un predicat. Oriunde această structură bimembră nu apare, ar fi vorba de elipsă.

Adepţii acestui punct de vedere neglijează faptul că nu orice propoziţie corespunde unei judecăţi [2]. Propoziţiile interogative, de pildă, nu exprimă

[1] Gramatica Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954, vol. II, p. 243.

[2] Грамматика русского языка, том II, Синтаксис, ч. первая, «U. A. N. CCCP», Mockba, 1954.

judecăți. Pare de asemenea destul de evident că nici propozițiile imperative și optative nu conțin judecăți. Într-adevăr, ce judecată se exprimă în propoziții ca: *De unde vii? Pleacă mai repede! De s-ar întoarce o dată!* Pentru justa interpretare a conținutului acestor propoziții, trebuie să se țină seama de valoarea lor afectivă. Ele nu au rolul de a formula adevăruri obiective, universal valabile, asupra unor fenomene din realitate, așa cum se întîmplă cu judecățile. Din moment ce propozițiile nu corespund întotdeauna unor judecăți, nimic nu ne îndreptățește să afirmăm că e necesară o identitate de structură între propoziție și judecată [1].

În al doilea rînd, adepții punctului de vedere tradițional, «consacrat», neglijează rolul intonației. Se știe că, în rostirea unei propoziții, gruparea la un loc a cuvintelor care o formează se exprimă și prin intonație. De asemenea, intonația reflectă și gradul de afectivitate a unei propoziții, fiind un auxiliar indispensabil pentru înțelegerea comunicării. E adevărat că marea majoritate a propozițiilor au predicatul exprimat printr-un verb la mod predicativ. Dar există și propoziții fără verb. Aici intonația este singura caracteristică formală a propoziției, singurul indiciu de predicație. Nu poate fi vorba, în asemenea cazuri, de «subînțelegerea» verbului, adică de elipsă. Iată un exemplu:

— ***Bunică! bunică!*** *țipă iar copiii.*

— *Ce-i, dragii bunicăi?* (Sadoveanu, Dumbrava minunată, ed. a VIII-a, p. 138).

În — *Bunică! bunică!* înțelegerea comunicării este posibilă datorită intonației specifice vocativului. «Completarea» unei astfel de propoziții este imposibilă, deci nu avem a face cu o elipsă. Limba romînă, ca și multe alte limbi de altfel, cunoaște și alte tipuri de «fraze nominale», adică lipsite de verb la mod predicativ [2]. Nici ele nu trebuie considerate elipse, întrucît intonația cu care sînt rostite le dă înțeles deplin, le face inteligibile [3].

— *Ce zici?*

— ***Extrem de interesant*** (Camil Petrescu, Teatru III, 489).

Începe să ningă iar. ***Fulgi tăcuți și fără istov*** (Cezar Petrescu, Întunecare, ed. E.S.P.L.A., 216).

Ținînd seama de aceste considerații teoretice preliminare, trebuie discutate din nou situațiile în care avem a face într-adevăr cu elipse, și îndepărtate din acest capitol al gramaticii situațiile în care în mod greșit s-a vorbit despre elipsă.

---

[1] V. V. Vinogradov, Cîteva sarcini privind studierea sintaxei propoziției, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1954, fasc. 1.

[2] Dată fiind vechimea acestor fraze nominale, s-a pus problema dacă nu cumva ele sînt anterioare frazelor verbale. Lingvistica n-a putut da încă un răspuns categoric la această întrebare.

[3] «Intonația comunicării constituie prin urmare mijlocul gramatical de formulare a propoziției și apare ca unul din indiciile caracteristice permanente ale propoziției». Vinogradov, op. cit., p. 13.

Elipsa este omiterea dintr-o frază a unor elemente pe care vorbitorul le are în minte în momentul cînd rostește fraza, dar nu le exprimă, pentru a scurta vorbirea, a evita repetițiile sau a obține anumite nuanțe afective[1].

Elementele omise (cuvinte, propoziții), deși lipsesc, sînt importante pentru înțelegerea comunicării. Fără ele comunicarea n-ar avea sens, de aceea interlocutorul trebuie să le subînțeleagă. Această subînțelegere este posibilă din cauză că elementele omise au fost exprimate anterior sau deoarece interlocutorul le are în minte (din diverse motive) în momentul cînd percepe comunicarea.

Elementele care pot lipsi dintr-o frază fără ca să fie nevoie să le subînțelegem nu produc, prin absența lor, construcții eliptice. De pildă, *mă duc* față de *eu mă duc* nu este o propoziție eliptică de subiect, întrucît subiectul e inclus în verb.

1.— Vom discuta mai întîi situațiile în care unele elemente din frază se omit pentru că au fost exprimate anterior, în altă frază.

Subiectul:

Eu n-am cunoscut niciodată dumbrava asta. Acum văd că[dumbrava]-*i o pădure ca-n poveștile pe care ni le spunea mama* (Sadoveanu, Dumbrava minunată, 56).

Verbul copulativ:

Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele
Eu să fiu a ta stăpînă, tu [să fii] *stăpîn vieții mele*
(Eminescu, Scrisoarea a III-a)

Predicatul:

Eu scriu cu stiloul, tu [scrii] *cu tocul.*

Complementul:

Nici eu nu m-am dus acasă, nici tata nu s-a dus [acasă].

O propoziție:

Eu nu ți-aș dori vreodată să ajungi să ne cunoști
Nici [nu ți-aș dori] *ca Dunărea să-nece spumegînd a tale oști*
(Eminescu, Scrisoarea a III-a)

Mai multe propoziții:

Nevastă-mea spune că numai așa a putut să-l doboare cineva. Altfel nu [a putut să-l doboare] (Sadoveanu, Baltagul, ed. Bibl. pentru toți, 96).

[1] Cf. definiția dată în Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, București 1954, p. 241: « Omiterea unor elemente fără ca înțelesul comunicării să sufere ». Definiția ni se pare în același timp prea largă și prea îngustă. Este prea largă, pentru că cuprinde construcții care, de fapt, nu sînt eliptice (de pildă, propoziția *Merge* nu este eliptică față de *El merge)*. Este prea îngustă, pentru că nu cuprinde elipsa afectivă. O propoziție cu suspensie și aceeași propoziție fără suspensie n-au chiar același înțeles. Între ele e o deosebire de conținut afectiv. *Vino mai repede,* ***că te...*** nu echivalează perfect cu *Vino mai repede,* ***că te bat!*** Tocmai de aceea, nu se poate spune că « înțelesul nu suferă ».

Se vede clar din aceste exemple că nici una din construcțiile eliptice citate n-ar putea fi înțeleasă dacă elementele omise n-ar fi fost exprimate anterior.

2.— Sînt foarte adesea eliptice răspunsurile la întrebări, din cauză că interlocutorul exprimă numai cuvîntul sau cuvintele care îl interesează pe cel care a întrebat.

Răspunsuri eliptice după întrebări totale:

— *D-ta ştii să ţeşi pînză?*

— ***Da, ştiu*** [să ţes pînză] (Delavrancea, Opere II, E.S.P.L.A., p. 201).

În aceeaşi categorie intră răspunsurile afirmative exprimate prin reluarea unui pronume, prepoziții sau conjuncții din întrebări:

— *Tu m-ai aruncat pe mine în pivniță*

— ***Eu!*** *grăi Ileana* (Slavici, Ileana cea şireată).

— *Mi-am uitat să-ți zic ziua bună! Dumnezeu să-ți ajute!*

— ***Să,*** *domnişorule* (Agîrbiceanu, Costea pădurarul).

Răspunsuri eliptice după întrebări parțiale:

Cu privire la subiect

— *Cine a venit?*

— ***Un prieten.***

Cu privire la un complement

— *De ce te temi?*

— ***De lume*** (Sadoveanu, Dumbrava minunată, 34).

Cu privire la numele predicativ

— *Dar cine-i boierul acesta mititel şi țanțoş?*

— ***Om mare. Domnu subprefect*** (Sadoveanu, Baltagul, 101).

În situațiile discutate la punctele 1 şi 2, elipsa are rolul de a evita repetițiile, care lungesc durata comunicării şi cer vorbitorului un efort inutil.

3.— Elipsa are alteori rolul de procedeu care măreşte expresivitatea comunicării. În acest caz ea apare în vorbirea puternic colorată afectiv.

O elipsă afectivă este cîteodată *suspensia*, şi anume atunci cînd ea arată întreruperea voită a comunicării, în momentul în care restul poate fi uşor subînțeles[1]:

— *Ce ai?* ***te văz cam...***

— *Nu prea am chef* (Caragiale, Opere I, 225).

Suspensia e uneori cauzată de faptul că vorbitorul ezită sau se teme să termine fraza:

— *N-ai văzut ce acră era cînd am vorbit de copilaş? Îți spuneam eu că...* (Camil Petrescu, Mitică Popescu).

---

[1] Suspensia nu e legată totdeauna de elipsă. Într-adevăr, suspensie înseamnă uneori o pauză mai lungă între două fraze (sau între rostirea a două cuvinte):

Nu l-am putut uita... Mi-era atît de drag.

Am socotit utilă această precizare pentru a explica formularea noastră:

« O elipsă afectivă este cîteodată suspensia ».

Din citirea exemplelor de mai sus rezultă că suspensia discutată se caracterizează printr-o anumită *intonație*, care arată că vorbitorul ar mai fi avut de spus ceva, dar renunță să mai spună.

După cum s-a văzut din definiția elipsei și din cazurile discutate pînă acum, considerăm construcții eliptice:

a) enunțările al căror înțeles nu e clar fără «subînțelegeri»;

b) enunțările în care omiterea anumitor elemente are un rol afectiv.

Ne vom ocupa în cele ce urmează de cîteva situații în care se crede adesea că e vorba de elipsă. Vom încerca să arătăm falsitatea acestei interpretări, bazîndu-ne pe faptul că situațiile discutate nu se încadrează în nici unul din punctele *a* și *b* de mai sus. Ele nici nu necesită «subînțelegeri», nici nu au valoare afectivă.

α. Adverbele de afirmație și de negație. Ne vom referi, pentru simplificare, numai la *da* și *nu* (acesta din urmă ne interesează numai cînd nu stă pe lîngă o parte de propoziție, de pildă în ***nu,*** *a plecat* sau ***nu,*** *nu vine*. Acest *nu* e ușor de recunoscut, pentru că e urmat totdeauna de punct sau de virgulă, ceea ce reflectă izolarea lui în vorbire).

Aceste adverbe au înțelesul «Așa este», «sînt de acord», respectiv «nu este așa», «tăgăduiesc acest lucru». *Da* și *nu*, arătînd acceptarea sau respingerea de către vorbitor a conținutului unei fraze precedente sau următoare trebuie considerate *propoziții independente*. Ele nu pot intra în structura unor propoziții cu subiect și predicat. Fraze ca ***Da,*** *e adevărat* sau ***Nu,*** *nu e adevărat* trebuie analizate în:

— propoziția *da* + propoziția *e adevărat*
— propoziția *nu* + propoziția *nu e adevărat*

Neputînd intra în structura unor propoziții, adverbele acestea sînt propoziții de sine stătătoare, cu înțeles deplin. Ele nu sînt rezultatul unei elipse, din moment ce nu putem reconstitui propoziția «întreagă», prin adăugarea elementelor omise. De pildă:

— *Tu știi că am Doamnă?*
— ***Da*** (Delavrancea, op. cit., 200).

Aici ***da*** înseamnă «ceea ce ai întrebat este un lucru real», adică marchează, ca orice adverb de afirmație sau negație, o luare de atitudine din partea vorbitorului. ***Da*** nu trebuie întregit în ***da, știu,*** — cum poate sînt tentați să creadă unii cercetători, — în primul rînd pentru că ***da*** are singur înțeles deplin, iar în doilea rînd pentru că ***știu*** este altă propoziție, nu completează o propoziție eliptică.

Întrucît nu pot fi «completate», propozițiile formate dintr-un adverb de afirmație sau negație nu intră în categoria *a* de elipse. Dar ele nu intră nici în categoria *b*, deoarece nu au rol afectiv. *Da* și *nu* sînt deci propoziții enun-

ţiative neeliptice *monomembre* (nu sînt formate din subiect + predicat). În aceeaşi situaţie se află şi celelalte adverbe sau locuţiuni adverbiale de afirmaţie şi negaţie, cum sînt: negreşit, bineînţeles, fără îndoială etc., ba, nicidecum, cîtuşi de puţin etc.[1].

β. *Adverbele predicative* sigur, probabil etc., în fraze ca: ***Sigur*** *că vine*, ***Probabil*** *că mănîncă*.

Aceste adverbe formează singure propoziţii şi nu e nevoie să presupunem că a fost omis dinaintea lor verbul « a fi » (***E*** *sigur că*, ***E*** *probabil că*, forme care circulă paralel cu primele), tot aşa cum nu vorbim de elipsa verbului « a fi » în alte propoziţii formate numai dintr-un adverb predicativ (negreşit (că...), fără îndoială (că...) etc.).

γ. Propoziţiile fără verb predicativ,, intonate enunţiativ, interogativ sau exclamativ.

Propoziţie enunţiativă:

O negură deasă, cenuşie şi sclipitoare... apoi un cer de un etern şi albastru întuneric, cu stele moi de suflarea nopţii, cu nouri încreţiţi, cu aerul cald...
(Eminescu, Sărmanul Dionis)

Propoziţie interogativă:

— *Şi pe urmă a început să mă ia la vale.*
— ***Serios?*** (Camil Petrescu, Teatru III, 487).

Propoziţie exclamativă:

Arald încremenise pe calu-i — ***un stejar!*** (Eminescu, Strigoii).
Nu simţiţi c-amorul vostru e-un amor străin? ***Nebuni!*** (Eminescu, Scrisoarea a IV-a).

În nici una din propoziţiile enumerate mai sus nu e nevoie să recurgem la « subînţelegeri », la « completări ». Iar despre valoare afectivă nu poate fi vorba decît în cazul propoziţiilor exclamative, citate mai sus. Neputînd fi însă « completate », credem că afectivitatea lor nu se datoreşte unei eventuale elipse.

În paginile de mai sus n-am discutat de loc *expresiile eliptice*, sau *elipsele absolute*[2], pentru că, de fapt, ele nu sînt elipse. Repetarea anumitor *construcţii eliptice*, în care, aşa cum e firesc, vorbitorul subînţelegea la început elementele omise, a dus la formarea de expresii cu o anumită valoare lexicală proprie, din care, pentru conştiinţa vorbitorului, nu lipseşte nimic:

— *Mă verişcane, oi găsi eu vreun cal, mă?*
— ***Cum să nu*** (Delavrancea, Op. cit., II, 225).

Cum să nu a devenit sinonim cu « desigur », aşa cum *ei şi ?!* înseamnă « Şi ce importanţă are asta ?! » Expresiile eliptice interesează vocabularul şi gramatica istorică a unei limbi. Într-o gramatică descriptivă ele nu-şi au locul la capitolul « Elipsa », din pricină că au valoare independentă şi nu subînţeleg nimic.

---

[1] Argumentarea noastră găseşte un sprijin preţios în principiile expuse în Gramatica Academiei sovietice (citată mai sus), p. 25 — cu privire la situaţia din limba rusă.

[2] Vezi Gramatica Academiei R.P.R., Bucureşti, vol. II, 1954, p. 243—247.

În concluzie, rezultă din cele expuse mai sus că sfera de aplicare a noțiunii de elipsă ar trebui restrînsă la următoarele situații mai importante:

1.— Omiterea unor elemente exprimate de vorbitor într-o frază anterioară; fără subînțelegerea acestor elemente, comunicarea nu poate fi înțeleasă.

2.— Răspunsurile la întrebările parțiale sau totale, atunci cînd se exprimă numai cuvîntul sau cuvintele care îl interesează pe cel care a întrebat, lăsîndu-se la o parte celelalte elemente din întrebare.

3.— Suspensia, atunci cînd arată o întrerupere voită a comunicării, vorbitorul ezitînd sau temîndu-se să termine fraza.

CRONICĂ

SESIUNEA SPECIALĂ A ACADEMIEI R.P.R. DEDICATĂ PROBLEMELOR LIMBII LITERARE

În zilele de 1 şi 2 februarie 1955 a avut loc la Bucureşti sesiunea specială a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R., având pe ordinea de zi comunicările acad. M. Sadoveanu « Despre limba literară » şi « Limba scrierilor istorice ». Lucrările sesiunii au fost urmărite de numeroşi academicieni, cercetători în domeniul limbii şi literaturii, precum şi de membri ai Uniunii Scriitorilor din R.P.R., invitaţi special cu acest prilej.

Luînd cuvîntul, acad. M. Sadoveanu a subliniat, în partea introductivă a primei comunicări, unitatea de limbă a poporului nostru, arătînd că observaţiile pe care le va aduce izvorăsc din experienţa unei îndelungi activităţi scriitoriceşti, întemeiată pe cunoaşterea aprofundată a graiurilor din cele trei provincii. În perspectivele pe care le oferă o cunoaştere temeinică a limbii vorbite în prezent, precum şi a textelor vechi româneşti, formarea limbii literare nu poate fi plasată la începutul secolului trecut, aşa cum au susţinut o serie de cercetători. Cel mai elocvent argument în respingerea acestei teze este unitatea remarcabilă de limbă care se constată în aproape toate scrierile vechi şi care oglindeşte fără îndoială o realitate lingvistică.

Căutînd să dea o explicaţie asupra formării limbii române, maestrul Sadoveanu a ales din seria ipotezelor emise în acest sens pe cea a lui Al. Philippide, care plasează procesul de închegare a limbii române în sudul Dunării. Evident, nu se poate admite, a remarcat maestrul Sadoveanu, că întreaga populaţie daco-română a urmat legiunile care se retrăgeau dincolo de Dunăre. O mare parte a populaţiei şi-a găsit adăpost în munţi, în aşteptarea unor vremuri mai bune. Desăvîrşirea limbii române a avut loc în contact cu romanitatea transdanubiană şi a rezultat în urma unui proces îndelungat, în timpul căruia s-a precizat latinitatea fondului principal de cuvinte şi a structurii gramaticale. În epocile de calm, transhumanţa a determinat crearea de relaţii între românii sud-dunăreni şi între cei rămaşi în locurile strămoşeşti. Venirea slavilor şi coborîrea lor treptată spre sud a determinat reîntoarcerea pribegilor, de data aceasta în mod definitiv. În linii mari vorbind, revenirea populaţiei din Moesia s-a produs după două itinerare principale. Precizarea căilor de infiltrare a părţii sud-dunărene a românilor are o importanţă deosebită, pentru că cele două valuri mai importante de populaţie au determinat configuraţia celor două graiuri principale ale daco-românei. Primul aflux de transdanubieni a urmat o linie sinuoasă, străbătînd provinciile vestice ale vechii Dacii şi ajungînd, în prima oprire, în Maramureş. De aici strămoşii moldovenilor de azi au învins munţii şi au populat teritoriul Moldovei. Al doilea val principal de pribegi,

şi ultimul în ordine cronologică, a pătruns direct în cîmpia Dunării şi s-a amestecat cu populaţia romînească şi străină care vieţuia în acele locuri.

În conformitate cu aceste două migraţii principale de transdanubieni, graiul vorbit în nordul Ardealului şi al Moldovei prezintă o serie de deosebiri faţă de graiul muntean.

Faptele de limbă constată distincţia între aceste principale diviziuni ale dacoromînei. Prima constatare, izvorîtă din inspectarea comparativă a celor două graiuri, precizează apropierea graiului muntean de limba literară, « îndărătnicia » cu care vorbitorii lui au păstrat în limbă cele mai literare forme. Dacă în această privinţă evidenţa contrazice orice încercare de infirmare, e tot atît de clar că graiul vorbit în nordul ţării prezintă o bogăţie lexicală incomparabilă faţă de vorbirea din sud. Constatarea, mai puţin evidentă într-o simplă enunţare, dobîndeşte un suport ilustrativ în numeroasele exemplificări pe care le-a adus maestrul Sadoveanu. Pornind de la bogăţia sinonimelor şi a expresiilor figurate, se pot stabili uşor notele distinctive ale celor două graiuri: vorbirea moldovenilor şi a ardelenilor nordici e mai poetică, mai înflorită, pe cînd a muntenilor e aplicată spre realism, spre materie. Întemeindu-se pe opera antecesorilor, contribuţia Moldovei la formarea literaturii romîne din secolul al XIX-lea şi la desăvîrşirea limbii literare a fost deosebit de importantă. Se poate afirma că fără pietrele de temelie pe care le-au aşezat Ureche, Costineştii, Neculce, Milescu, Dosoftei sau Cantemir, literatura romînă modernă şi limba noastră literară nu s-ar fi făurit niciodată. Considerînd importanţa contribuţiei moldovenilor în aceste domenii, precum şi limba folosită de Eminescu sau Alecsandri, e necesar ca unele vocabule ca *bătrîneţă*, *tinereţă*, *cîne*, *mîne*, *sară* etc. să-şi reprimească locul în dicţionar ca dublete ale scriitorilor moldoveni şi ardeleni. Ar fi bine de asemenea să se restabilească pronunţarea justă în cazul unor cuvinte, a căror structură fonetică a fost deviată de uzul poporului sau de inovaţii cărturăreşti noi.

În încheiere, maestrul Sadoveanu s-a adresat tinerei generaţii de scriitori cu îndemnul de a se debarasa de balastul unor construcţii improprii şi a unor galicisme, care contravin cu spiritul limbii romîne. Năzuind către simplitate, însuşindu-şi o limbă corectă, străduindu-se să nu se abată de la vorbirea poporului, scriitorii vor putea crea opere durabile care să valorifice în întregime frumuseţea limbii noastre.

Cea de-a doua comunicare a maestrului Sadoveanu, intitulată « Limba scrierilor istorice », prezintă numeroase corelaţii cu precedenta, fiind o urmare a acesteia. Remarcînd unitatea de conţinut şi de orientare a celor două comunicări, maestrul Sadoveanu a precizat că incursiunile pe care le va face în limba textelor vechi privesc în primul rînd pe scriitorii tineri care sînt tentaţi de povestirea istorică. Cunoaşterea paralelă a limbii populare şi a limbii literare din trecut adăugată la respectarea aspectului economic, social şi politic al vremurilor descrise, sînt condiţii obligatorii pentru realizarea unei povestiri istorice. Dar studierea vechilor monumente de limbă literară şi a limbii vii a poporului nu trebuie să furnizeze cercetătorului materie primă pentru aventuri filologice, cum a făcut Odobescu, studiind un vers al Mioriţei, sau să-i acorde dreptul de a interveni cu transformări sau chiar cu inexactităţi, ca de pildă Alecsandri, în cazul aceleaşi poezii. Îndreptările care pot fi operate, fie în cazul unor sensuri insuficient precizate, fie în privinţa unor greşite înregistrări onomastice, trebuie să aibă loc numai după o îndelungată deliberare.

Trecînd la analiza unor texte vechi, unele desprinse din cărţile populare (o legendă bogomilică, fragmente din « Esopia » şi din « Alexandria ») maestrul Sadoveanu a insistat îndeosebi asupra dificultăţilor întîmpinate de traducători, care au avut de învins rezistenţa unei limbi necristalizate pe de-a-ntregul şi insuficienţa propriei lor culturi.

O contribuţie însemnată în procesul de desăvîrşire a limbii romîne au avut traducătorii evangheliilor şi ai psalmilor, ecleziaştii luminaţi, din rîndul cărora maestrul Sadoveanu detaşează figurile lui Antim Ivireanu şi Dosoftei, a căror operă reflectă o cunoaştere deplină a limbii populare şi o străduinţă continuă pentru cultivarea ei.

Un interes similar se desprinde din examinarea scrierilor istorice ale lui Radu Popescu, Miron Costin sau Ion Neculce. Dacă sintaxa lui Costin oglindeşte influenţa latinei, limba lui Neculce e o reproducere fidelă a vorbirii populare, în trăsăturile ei cele mai pure. În acelaşi timp Neculce dovedeşte o măiestrie deosebită în arta portretului şi în redarea aspectelor caracteristice ale unei epoci agitate.

În afara studierii limbii din aceste texte, scriitorii de povestiri şi romane istorice trebuie să acorde o deosebită importanţă scrisorilor şi diferitelor acte, pentru că ele reproduc fidel vorbirea poporului, care nu s-a schimbat esenţial de-a lungul veacurilor. De aceea, scriitorul trebuie să pornească de la datele reale pe care i le oferă limba secolelor trecute şi vorbirea poporului, fără să-şi tortureze inutil fantezia pentru a inventa o limbă artificială. Scriitorul trebuie să prelucreze în mod creator materialul plastic ce i se oferă în felul acesta, năzuind spre o cunoaştere reală, directă, a limbii populare şi nu spre o recepţionare comodă pe cale livrescă a diferitelor cuvinte sau construcţii sintactice.

În încheiere, maestrul Sadoveanu a atras atenţia tinerilor scriitori că realizarea deplină a unei opere literare pretinde, pe lîngă cunoaşterea producţiilor populare şi a operei antecesorilor, o muncă perseverentă, un autocontrol riguros, o tendinţă spre conciziune şi simplitate, postulate de îndeplinirea cărora depinde desăvîrşirea unei opere literare.

Luînd cuvîntul în cadrul discuţiilor, acad. I. Iordan a arătat importanţa comunicărilor maestrului Sadoveanu, adăugînd că ar fi potrivit ca şi alţi scriitori să dezbată public problemele de limbă care-i preocupă. Limba literară, care se întemeiază pe graiul muntean, trebuie să se debaraseze de o serie de particularităţi regionale, fie ele munteneşti sau moldoveneşti. Frecvenţa unor construcţii şi expresii cu totul incorecte în literatură şi în presă ridică problema unei acţiuni energice de combatere a unor astfel de procedee şi, implicit, de cultivare a limbii. În acest scop e necesar ca revistele noastre, în frunte cu « Limba romînă » să se ocupe în mod sistematic de problemele limbii literare, condamnînd stîngăciile sintactice şi fanteziile stilistice, frecvente în beletristica şi publicistica noastră, indicînd în acelaşi timp mijloacele de remediere.

Acad. Al. Rosetti, subliniind justeţea afirmaţiilor conţinute de comunicările maestrului Sadoveanu, a scos în relief, prin analiza stilistică a unor pasaje din povestirea « Codrul » şi din romanul « Aventură în lunca Dunării », modul desăvîrşit în care Sadoveanu stăpîneşte limba subliniind valoarea afectivă şi sugestivă a cuvintelor.

Prof. D. Macrea a atras atenţia asupra importanţei pe care o prezintă pentru dezvoltarea limbii literare intervenţia teoretică a scriitorilor, care dovedesc în felul acesta conştiinţa răspunderii pe care o au în procesul dezvoltării limbii naţionale. În continuare, prof. D. Macrea a evidenţiat două trăsături esenţiale ale limbii noastre literare: caracterul ei popular, care derivă din legătura strînsă pe care literatura noastră a avut-o cu limba vie a poporului, şi unitatea ei, realizată pe baza celui mai armonios grai ca structură fonetică şi gramaticală, graiul muntean. A subliniat de asemenea importanţa pe care o au neologismele în îmbogăţirea posibilităţilor de exprimare ale limbii, în special în domeniul ştiinţei şi tehnicii.

Scriitorul T. Vornic a scos în evidenţă legăturile strînse din trecut între ardeleni şi romînii de dincoace de Carpaţi, relevînd importanţa pe care a avut-o limba literară comună în cimentarea şi perpetuarea acestor relaţii.

Au luat cuvîntul în continuare E. Crăciun (Cluj), P. Dumitraşcu (Cluj), prof. Al. Graur, N. Popa (Iaşi) şi Dem. Botez.

E. Crăciun a subliniat măiestria cu care M. Sadoveanu a folosit limba literară, reflectînd viaţa poporului romîn, care diferă de la epocă la epocă şi în diversele regiuni ale ţării.

P. Dumitraşcu a enumerat, printre altele, lucrările pregătitoare, fără de care nu se pot întreprinde studii temeinice asupra limbii literare. Astfel de lucrări sînt: monografii asupra

limbii marilor scriitori, studii asupra unor aspecte ale limbii literare (limba presei, a literaturii ştiinţifice şi politice, a actelor oficiale), precum şi lucrări de sinteză asupra limbii în diferite epoci.

Prof. Al. Graur a cerut să se lase scriitorului deplină libertate în folosirea unor elemente morfologice, sintactice sau lexicale particulare, fie ele regionale sau arhaice, în raport cu ideile pe care intenţionează să le exprime. Libertatea aceasta nu trebuie să depăşească însă limitele de înţelegere ale cititorului. E necesar apoi ca limba literară să depăşească cadrul scrierilor literare, ştiinţifice, politice etc., generalizîndu-se ca instrument de comunicare al întregii comunităţi, după ce în prealabil s-a încadrat unor norme general valabile.

N. Popa (Iaşi) a cerut ca eforturile oamenilor de litere să fie îndreptate în direcţia întocmirii cît mai grabnice a unei istorii a limbii literare.

Scriitorul D. Botez a arătat necesitatea cunoaşterii limbii literare din trecut şi a limbii vii a poporului. În acelaşi timp, scriitorii sînt obligaţi să dezvolte posibilităţile expresive ale limbii, respectînd spiritul ei, nu creînd anarhic cuvinte şi sensuri noi, care împiedică realizarea unui progres real în acest domeniu. Trebuie valorificate de asemenea o serie de cuvinte regionale, care găsindu-se la jumătate din vorbitorii limbii romîne, au dreptul să fie încetăţenite în limba literară.

Referindu-se la unele probleme ridicate de comunicările maestrului Sadoveanu, acad. E. Petrovici a demonstrat pe bază de exemple, că în alcătuirea dicţionarului ortografic s-a ţinut seama de pronunţări variate fonetice şi lexicale provenite din amîndouă graiurile principale ale limbii romîne.

În încheierea discuţiilor a luat cuvîntul acad. T. Săvulescu, preşedintele Academiei R.P.R. D-sa a salutat prezenţa scriitorilor în incinta Academiei R.P.R., arătînd că apropierea dintre scriitori, lingvişti şi critici literari va avea o influenţă favorabilă asupra dezvoltării limbii literare. Remarcînd în chip deosebit importanţa comunicărilor făcute şi a discuţiilor purtate pe marginea lor, acad. T. Săvulescu a anunţat că Academia R.P.R. va edita, în volum aparte şi în mare tiraj, textul comunicărilor şi al tuturor cuvîntărilor ţinute în cadrul sesiunii.

Concluziile sesiunii speciale a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. au fost trase de maestrul M. Sadoveanu.

Ele sînt următoarele:

1. În cadrul revoluţiei culturale ce are loc în ţara noastră, s-au creat condiţii deosebit de favorabile pentru dezvoltarea limbii literare.

2. Limba literară din trecut şi limba vie a poporului sînt cele mai sigure călăuze în realizarea artistică, chezăşie trainică a dezvoltării limbii noastre literare contemporane.

3. Limba literară trebuie să tindă către un vocabular şi un stil, care să pună în valoare tot ce este frumos, precis şi simplu în limba noastră.

4. Pentru ca limba literară să corespundă nevoilor culturale mereu crescînde ale poporului nostru, se impune îmbogăţirea limbii noastre literare pe temeiul studiului mai adînc al graiurilor regionale, pe baza unei bogate informaţii ştiinţifice şi printr-un avînt sporit al creaţiei noastre literare.

În acest scop, sesiunea recomandă ca:

a) Unităţile de lingvistică din Bucureşti, Cluj şi Iaşi să definitiveze lucrările legate de cît mai grabnica apariţie a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane » şi să aducă la lumina tiparului dicţionarul de sinonime şi lucrările care vor servi ca bază de orientare în studiul limbii.

b) Să se întărească legătura dintre scriitori, lingvişti şi criticii literari, în vederea măsurilor care să asigure dezvoltarea limbii noastre literare.

c) Scriitorii să se preocupe în mod deosebit de problemele teoretice ale limbii literare.

a) Lingviştii şi criticii literari să se intereseze mai îndeaproape de modul cum scriitorii folosesc limba literară în operele lor şi de modul cum îşi însuşesc măiestria artistică.

e) Scriitorii să acorde o atenţie deosebită problemei cultivării limbii, urmînd ca ei să propună soluţii în publicaţiile de specialitate, întocmai ca scriitorii şi lingviştii sovietici.

f) Scriitorii să studieze temeinic limba populară şi folclorul, din care să-şi alimenteze mijloacele lor de expresie.

g) Se recomandă de asemenea ca Academia R.P.R. să publice comunicările şi dezbaterile acestei sesiuni într-un volum separat şi într-un tiraj foarte mare.

Considerînd în ansamblu dezbaterile sesiunii speciale a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R., se poate afirma că ele sînt un pas însemnat în precizarea obiectivelor studiului limbii literare contemporane şi a mijloacelor prin care ea poate fi cultivată, aducînd soluţii reale pentru rezolvarea celor mai importante aspecte ale acestei probleme. Sesiunea a contribuit în mod esenţial la activarea legăturilor dintre scriitori, lingvişti şi critici literari în scopul dirijării efortului comun de valorificare a calităţilor nebănuite pe care limba noastră le poartă într-însa.

I. Gheţie

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

AL. GRAUR,
Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne.
Edit. Academiei R.P.R., 1954.

Studiul prof. Al. Graur este, pînă în prezent, singura lucrare în care se analizează vocabularul unei limbi din punctul de vedere al fondului principal de cuvinte.

În aşteptarea unei recenzii critice, prezentarea de faţă are ca scop să contribuie la cunoaşterea ideilor şi problemelor cuprinse în această lucrare.

După cum spune autorul însuşi « e o încercare de a aplica teoria stalinistă » asupra fondului principal la limba romînă. Înainte de a trece la tratarea propriu-zisă, Al. Graur subliniază încă o dată importanţa tezelor staliniste care au pus în adevărata ei lumină problema fondului principal.

Autorul precizează apoi terminologia folosită în lucrare, explicînd de ce întrebuinţează termenul *fond principal lexical* şi nu *fond principal de cuvinte* şi că prin *masa vocabularului* trebuie să se înţeleagă cuvintele care nu fac parte din fondul principal.

Urmează fixarea criteriilor care trebuie folosite pentru a putea deosebi cuvintele care fac parte din fondul principal, de masa vocabularului. Pentru stabilirea acestor criterii autorul s-a folosit de unele articole publicate de lingviştii sovietici ca Gurîceva, Baranţov, Vahmistrov şi alţii. După o amănunţită cercetare a criteriilor, autorul se opreşte la cele propuse de Vahmistrov, adăugînd unele completări şi precizări.

Primul criteriu al lui Vahmistrov cere cuvintelor « să fie folosite de întregul popor în sensul lor fundamental ». În legătură cu acest criteriu Al. Graur precizează că problema fondului principal priveşte cuvintele şi nu noţiunile, deoarece aceeaşi noţiune poate fi exprimată prin mai multe cuvinte, dintre care unul să intre în fondul principal şi altul nu, iar în fiecare limbă, cuvîntul care reprezintă aceeaşi noţiune are altă situaţie. « Vorbind de noţiuni în loc de cuvinte, nesocotim tocmai ceea ce formează specificul naţional al fiecărei limbi în parte ». În sprijinul acestei păreri vine şi faptul că din fondul principal fac parte fără nici o îndoială instrumentele gramaticale care sînt cuvinte, dar nu sînt noţiuni. Tot în legătură cu primul criteriu, Al. Graur susţine că « nu e suficient ca un cuvînt să fie cunoscut şi folosit de toate categoriile populaţiei, ci trebuie să fie *mult* [1] folosit ».

Cu al doilea criteriu propus de Vahmistrov autorul nu este de acord dovedind că din vechimea unui cuvînt nu se poate face o condiţie indispensabilă pentru înserarea lui în fondul principal. Nici toate cuvintele din fondul principal nu sînt vechi, nici toate cuvintele vechi nu fac parte din fondul principal. În fondul principal pătrund şi cuvinte relativ noi şi în afara lui există

[1] D. Macrea, într-un articol intitulat: « Despre originea şi structura limbii romîne » apărut în « Limba romînă », 1954, nr. 4, subliniază marele rol pe care-l joacă întrebuinţarea cuvintelor, « circulaţia lor », socotind că autorul cărţii pe care o prezentăm nu i-a acordat importanţa cuvenită.

cuvinte foarte vechi. De aceea autorul crede că e o gravă eroare să se spună că un cuvînt care trăiește mult face parte din fondul principal, deși e de netăgăduit că majoritatea cuvintelor din fondul principal sînt foarte vechi.

În schimb, Al. Graur este de acord cu ultimele trei criterii propuse de Vahmistrov, considerînd însă ca neobligatorii criteriul al treilea și al patrulea.

După autorul nostru criteriile pentru găsirea cuvintelor din fondul principal sînt următoarele: 1.— cuvîntul să fie folosit mult de întregul popor cu sensul lui fundamental (obligatoriu); 2.— să fie folosit pentru exprimarea mai multor noțiuni; 3.— să servească de bază pentru formare de derivate; 4.— să intre ca element de bază în expresii uzuale. Toate aceste criterii s-ar putea rezuma în unul mai general: *importanța pe care o are cuvîntul în limbă*. De drept intră deci în fondul principal pronumele, numeralele, conjuncțiile, prepozițiile, articolele și verbele ajutătoare, ca fiind foarte importante.

După introducerea prezentată de noi în mod sumar, autorul trece la tratarea subiectului propriu-zis. Acesta se împarte în trei părți distincte: aprecieri generale asupra fondului principal lexical al limbii române, fondul principal privit în raport cu limba națională și ramificațiile ei și fondul principal în raport cu celelalte compartimente ale limbii.

În capitolul «Fondul principal al limbii române» înainte de a prezenta statistica obținută pe baza criteriilor discutate mai sus, autorul trece în revistă statisticile mai vechi făcute de lingviști ca: Cihac și Hasdeu și statistica mai nouă a prof. D. Macrea. Urmează apoi o scurtă expunere a metodei de alegere și de clasificare a materialului pentru alcătuirea listei de cuvinte care fac parte din fondul principal al limbii române, arătîndu-se și greutățile întîmpinate. Pentru obținerea listei aproximative a cuvintelor care intră în fondul principal al limbii române, autorul alcătuiește două liste, aplicînd la prima cu mai multă, la a doua cu mai puțină strictețe criteriile fixate. Ulterior stabilește o listă intermediară între primele două, listă pe care o consideră cea mai aproape de adevăr.

Numărul total al cuvintelor variază între 1000 și 1500. E important de semnalat că pe listele întocmite nu figurează decît un singur cuvînt dintr-o familie, fie cel mai întrebuințat, fie cel mai vechi. Autorul socotește esențial ca fiecare familie importantă să fie reprezentată.

În ceea ce privește cuvintele «internaționale» adică cuvintele folosite de mai toate popoarele indo-europene și provenite din greacă și latină, autorul nu a înregistrat pe liste decît pe cele care sînt realmente folosite de masa poporului. Iată pe scurt concluziile trase de Al. Graur din statistica făcută.

Din punctul de vedere al originii lor, cuvintele din fondul principal se repartizează astfel: latine 59,21%, slave 21,49%, formate în românește din elemente latine 2,11%, formate în românește din elemente slave 0,14%, necunoscute 4,65%, internaționale 5,85%[1], maghiare 2,26%, autohtone 1,63%, neogrecești 1,27%. Rezultatele statisticii confirmă deci în primul rînd originea latină a fondului nostru principal lexical. În al doilea rînd, statistica arată importanța covîrșitoare a influenței slave în vocabularul limbii noastre. În al treilea rînd este semnificativ faptul că elementul maghiar în fondul principal este mult mai numeros decît cel turcesc și grecesc luate împreună.

Părțile vorbirii nu sînt reprezentate în fondul principal proporțional cu numărul lor în masa vocabularului. Astfel, substantivele, în ansamblu, ocupă în fondul principal o poziție mai puțin puternică decît adjectivele și verbele.

În ceea ce privește repartiția cuvintelor din fondul principal lexical după domeniile din care fac parte noțiunile respective, contrar așteptărilor se observă că noțiunile de agricultură sînt slab reprezentate. Numele de animale domestice sînt mai multe decît cele ale animalelor sălbatice. Ceva mai bine reprezentate în fondul principal sînt cuvintele care desemnează obiecte uzuale. Numele de rudenie sînt în general rare. Bine reprezentate sînt în schimb cuvintele care denumesc părți

[1] Vezi și prof. D. Macrea, art. cit., care nu împărtășește părerea prof. Graur, susținînd că marea majoritate a cuvintelor «internaționale» sînt franceze.

ale corpului. Numărul mic de cuvinte privind îmbrăcămintea e explicabil prin faptul că îmbrăcămintea ea însăşi se schimbă foarte repede. În sfîrşit, autorul atrage atenţia asupra numărului foarte mic de termeni religioşi, care fac parte din fondul principal.

În ceea ce priveşte vechimea, ca şi în ceea ce priveşte originea, statistica făcută de Al. Graur confirmă justeţea teoriei staliniste că fondul principal «trăieşte multă vreme, de-a lungul veacurilor». Într-adevăr, cam 60% din fondul principal sînt cuvinte de origine latină, iar din acestea 40% sînt chiar de origine indo-europeană.

În capitolul «Limba naţională şi ramificaţiile ei», Al. Graur lămureşte pe baza tezelor staliniste, noţiunile de «dialect», «jargon», «argou» şi «limbaj profesional». Ca şi dialectele şi jargoanele, argoul şi limbajul profesional nu au fond principal propriu şi structură gramaticală proprie, ci folosesc structura gramaticală şi fondul principal al limbii naţionale. După ce arată deosebirile dintre jargon, argou şi limbaj profesional, autorul încearcă să lămurească problema dialectelor. Se pune întrebarea cum se face că dialectele nu constituie limbi deosebite, deşi au propriul lor fond principal şi propria lor structură gramaticală, de vreme ce caracteristic pentru o limbă este tocmai faptul că are structură gramaticală proprie şi fond principal lexical propriu? «Explicaţia este» spune Al. Graur «că, de fapt, *structura gramaticală şi fondul principal lexical al dialectelor sînt aceleaşi cu ale limbii comune*». Dialectele n-au de unde să-şi ia fondul principal şi structura gramaticală, decît din limba de bază din care s-au desprins prin segmentare. Iar limba naţională nu este decît o transformare a aceleaşi limbi de bază. Deci, pe cînd jargoanele şi argourile îşi iau fondul principal şi structura gramaticală din limba naţională, dialectele le au dinainte, din limba de bază. În împrejurări favorabile, dialectele se pot diferenţia puternic între ele şi faţă de limba naţională, ajungînd să formeze baza unor limbi de sine stătătoare, lucru care nu se poate întîmpla niciodată cu jargoanele şi argourile.

Trecînd la raportul dintre fondul principal şi ramificaţiile limbii naţionale, Al. Graur arată că mai ales graiurile profesionale pot da elemente de îmbogăţire a fondului principal al limbii naţionale. Cuvintele de argou şi de jargon, intră foarte rar şi numai în anumite împrejurări în fondul principal. Pătrunderea unor cuvinte dialectale în fondul principal e şi ea destul de rară şi «se datoreşte mai ales scriitorilor, care, folosind acele cuvinte în opere durabile, le face cunoscute în toată ţara». Tot în legătură cu dialectele autorul atrage atenţia asupra faptului că «existenţa mai multor cuvinte pentru aceeaşi noţiune este o piedică pentru pătrunderea sau rămînerea lor în fondul principal». De aceea lichidarea fărîmiţării dialectale duce la consolidarea fondului principal. Capitolul se încheie cu cîteva observaţii asupra limbii literare şi limbii literaturii artistice. În legătură cu aceasta din urmă, autorul observă că în general scriitorii buni folosesc în majoritate cuvintele din fondul principal lexical.

Capitolul următor analizează raporturile dintre fondul principal şi celelalte compartimente ale limbii, începînd cu masa vocabularului. Al. Graur atrage în primul rînd atenţia asupra faptului că «nu se poate trage o linie de demarcaţie tranşantă» între masa vocabularului şi fondul principal. Căci «unele cuvinte se pregătesc să intre, altele sînt gata să iasă din fondul principal». Raporturile cu masa vocabularului nu rămîn neschimbate nici luate în ansamblu. Fondul principal nu creşte în aceeaşi măsură în care creşte masa vocabularului. După cum spune autorul în mod plastic: «între cele două categorii ale vocabularului se deschide un «foarfece», ale cărui braţe se depărtează necontenit unul de altul». Afirmaţia aceasta se sprijină pe compararea situaţiei din limba romînă actuală cu cea din limba latină, comparare pentru care autorul stabileşte în prealabil, fondul principal al limbii latine după criteriile deja folosite.

Al. Graur analizează apoi raportul dintre cuvintele simple şi cele derivate, şi ajunge la concluzia că derivatele de la cuvintele din masa vocabularului sînt mai numeroase în limbă decît derivatele cuvintelor din fondul principal, dar că derivatele de la cuvintele din fondul principal sînt mai importante. Iar

analizînd procentul cuvintelor derivate de la cuvintele din masa vocabularului şi procentul cuvintelor derivate de la cuvintele din fondul principal se ajunge la constatarea că cuvintele din fondul principal prezintă un procent mai mare.

Trecînd la subcapitolul « Arhaisme şi neologisme » se constată că unele cuvinte care într-o anumită epocă fac parte din fondul principal pot ajunge arhaisme. Lucrul acesta se poate întîmpla fie pentru că noţiunea pe care o denumeşte cuvîntul dispare, fie din motive de ordin lingvistic (cuvîntul pierde din importanţă pentru că îşi pierde derivatele, cuvîntul vechi e învins de un sinonim nou etc.). O dată devenite arhaisme, cuvintele nu mai trebuie folosite decît de scriitori, pentru a reda fapte sau imagini din trecut. Dar dacă folosirea arhaismelor poate fi uneori utilă, alteori ea poate fi dăunătoare fondului principal căci: « prezenţa pe planul al doilea al minţii noastre a cuvintelor învechite împiedică să se consolideze în fondul principal cuvintele noi şi necesare ». În această privinţă situaţia neologismelor e uneori asemănătoare cu cea a arhaismelor. Ca şi acestea « neologismele pot slăbi valoarea cuvintelor vechi, fără să intre ele însişi în loc în fondul principal lexical ».

Mai trebuie remarcat faptul că nu orice neologism constituie « noul » în sens marxist. Dovada acestei afirmaţii este faptul că, deşi s-au introdus mii de neologisme în decursul timpului în limba noastră, o mică minoritate din ele îşi formează o familie şi prind rădăcini adînci în limbă. În ultima parte a acestui capitol Al. Graur dezvoltă teoria sa asupra întăririi cuvintelor indigene prin neologisme.

În subcapitolul următor « Semantica » se analizează în ce măsură sensul cuvintelor influenţează componenţa fondului principal. În primul rînd se subliniază că dacă un cuvînt îşi îmbogăţeşte conţinutul cu sensuri noi, el se apropie prin aceasta de fondul principal sau se consolidează înăuntrul fondului principal. În schimb « dacă un cuvînt pierde o parte din sensuri, poziţia lui slăbeşte, este împins spre periferia limbii ».

Se discută apoi problema sinonimelor. Autorul consideră că « atunci cînd sensurile a două cuvinte concordă în linii mari » se poate spune că sînt sinonime, neglijîndu-se nuanţele. Cînd o noţiune poate fi redată prin două sau mai multe sinonime se dă « o luptă înverşunată între ele pentru a se înlocui unul pe altul în fondul principal şi chiar în limbă ». Învingătoare vor fi acele cuvinte care sînt mai potrivite pentru a exprima noţiunea în cauză, iar în general rezultatul este progresul vocabularului. Contradicţiile dintre sinonime se pot rezolva fie prin diferenţierea sensurilor fie prin eliminarea unuia dintre concurenţi. În limbă există însă întotdeauna şi contradicţii nerezolvate. Autorul distinge trei situaţii: 1.— un cuvînt din fondul principal e slăbit de concurenţa unuia din afară, care ajunge să-l depăşească în importanţă; 2.— un cuvînt din masa vocabularului luptă să învingă pe unul din fondul principal, pe care izbuteşte să-l slăbească, fără ca el însuşi să-i fi putut lua locul; 3.— forţele celor doi concurenţi se echilibrează în aşa fel încît amîndouă scad în importanţă. Concluzia care se desprinde este clară: în măsura în care sinonimele se diferenţiază, creîndu-se cuvinte cu valori diferite, existenţa sinonimelor este un factor de îmbogăţire a limbii literaturii şi a limbii în general. În acelaşi timp însă existenţa sinonimelor este « un factor de sărăcire a fondului principal, şi acesta nu progresează decît în măsura în care contradicţia dintre sinonime se rezolvă, fie prin diferenţiere totală a sensului, fie prin eliminarea unuia dintre concurenţi ».

Cu totul alta este situaţia omonimelor: « în timp ce sinonimele se contrazic şi se slăbesc reciproc, omonimele pot fi în înţelegere, ajutîndu-se şi întărindu-se reciproc ». Afirmaţia aceasta se bazează pe rezultatul unei analize amănunţite a omonimelor. Autorul consideră în primul rînd că trebuie să admitem mai multe feluri de omonime: 1.— cuvinte care au aceeaşi formă, dar etimologic diferite; 2. — cuvinte care au aceeaşi origine, dar sensurile s-au rupt cu totul; 3.— cuvinte care sînt omonime numai la unele forme ale lor. Considerînd omonimele în raport cu fondul principal, autorul distinge următoarele cazuri la cuvintele care au aceeaşi origine: *a)* cuvintele slăbesc dacă veriga de legătură a

sensului s-a rupt; *b)* cuvintele se întăresc prin adăugare de sensuri noi dacă veriga de legătură a sensului se păstrează.

La cuvintele de origini diferite, autorul clasează situațiile în felul următor: *a)* dacă omonimele diferă ca sens, dar nu atît de mult încît să nu se poată face confuzii, ele se stingheresc reciproc, ceea ce duce la slăbirea și chiar la eliminarea lor; *b)* dacă omonimele sînt total diferite ca sens ele subsistă amîndouă și sînt indiferente din punctul de vedere al situației cuvintelor în fondul principal; *c)* dacă omonimele se confundă într-un singur cuvînt, ele se ajută și se întăresc reciproc.

Mai mult decît omonimele, antonimele se ajută reciproc, atrăgîndu-se de cele mai multe ori unul pe altul. Ele formează de fapt grupuri corelative. Și aici ne găsim în fața diferitor situații din punctul de vedere al relațiilor cu fondul principal. Ele sînt analizate de Al. Graur după modurile de formare a antonimelor. 1. — Antonimele care nu pot fi exprimate printr-un singur cuvînt prezintă puține avantaje pentru fondul principal. 2. — Antonimele formate cu prefix de la un cuvînt cu un sens lexical opus constituie o întărire pentru baza de la care au fost formate și întăresc uneori și antonimul lor. 3. — Dacă antonimul unui verb este forma lui pasivă se ajunge la o relativă întărire a cuvîntului de bază. 4. — Dacă antonimul se formează cu prefix de la cuvîntul căruia i se opune se produce o întărire a familiei cuvîntului și deci o întărire a fondului principal. 5. — Dacă grupul de antonime e format din două cuvinte obișnuite, primare sau derivate, ele intră de obicei, ambele, în fondul principal. Chiar mai mult decît atît: cînd unul din cei doi termeni capătă un sens nou, foarte adesea i se dă și antonimului lui sens contrar; derivatele și compusele antonimelor sînt adesea paralele. Deci pe lîngă faptul că asemenea antonime sînt în general vechi și, solid instalate în fondul principal, remarcăm că antonimele vechi care au o situație mai bună în limbă atrag după ele antonimul lor mai nou.

În aceeași situație se găsesc cuvintele care nu sînt propriu-zis antonime, dar se leagă între ele și se opun printr-o anumită trăsătură a lor, de exemplu femininele și masculinele numelor de animale, de rudenie etc.

Alt fenomen lingvistic care întărește fondul principal este tendința vorbitorilor de a îngloba fiecare cuvînt într-o familie cunoscută, adică etimologia populară.

Urmează problema raportului dintre cuvintele abstracte și concrete în fondul principal. În urma cercetărilor făcute, Al. Graur, contrar altor lingviști, ajunge la concluzia că abstractele sînt mai multe și mai solid instalate în fondul principal decît concretele. Lucrul acesta e ușor explicabil prin faptul că cuvintele concrete, fiindcă « sînt mai direct legate de realitatea materială, sînt mai supuse modificărilor și dispariției, o dată cu modificarea sau cu dispariția faptului material pe care îl reflectă ». E adevărat că, deoarece evoluția limbii duce de la concret la abstract, printre cuvintele mai vechi din fondul principal, procentul de cuvinte concrete e mai mare decît cel al cuvintelor abstracte, dar faptul acesta nu schimbă procentajul general mai mare de abstracte în fondul principal. Mai trebuie avut în vedere și faptul că în fondul principal intră prepozițiile, conjuncțiile, pronumele etc. care sînt cuvinte auxiliare și ca atare cele mai abstracte dintre toate cuvintele, fiind simple instrumente gramaticale.

În capitolul consacrat formării cuvintelor, Al. Graur cercetează raportul care există între proporția în care diferitele limbi folosesc procedeele de îmbogățire a vocabularului și consistența și bogăția fondului principal. Se observă, de exemplu, că un cuvînt din fondul principal este mai mult întărit de crearea unui derivat decît de crearea unei locuțiuni în care intră acel cuvînt din fondul principal, deși și prezența locuțiunilor poate întări cuvîntul. În schimb, împrumutul de cuvinte derivate din alte limbi nu întărește fondul principal, ci duce la slăbirea lui și la micșorarea diferenței dintre el și masa vocabularului. Faptul acesta constituie unul din dezavantajele elementelor analitice în limbă.

Fondul principal al diferitelor limbi diferă și după felul în care acestea folosesc afixele în derivare. De exemplu, limbile care folosesc multe prefixe au fondul principal foarte solid și mai net diferențiat de masa vocabu-

larului. În schimb, limbile care trebuie să apeleze la cuvinte din alte familii pentru a reda noțiunile pe care nu le pot reda din cauza lipsei prefixelor, au un fond principal mai diluat și mai puțin bine delimitat față de masa vocabularului. Prezența prefixelor ajută de asemenea mult la procedeul numit calc, prin care, idei noi sînt redate prin cuvinte care îmbogățesc elemente vechi ale fondului principal.

Cam în același fel se prezintă și situația sufixelor pe care, spre deosebire de prefixe limba noastră le are în număr mare.

Spre deosebire de prefixe și sufixe, infixele sînt « un element dizolvant, cel puțin în situația la care au ajuns limbile indoeuropene cunoscute de noi » deoarece distrug unitatea rădăcinii.

Al. Graur subliniază importanța deosebită pe care o au formațiile regresive, adică cuvintele formate nu prin adăugarea unui afix la rădăcina unui cuvînt, ci, dimpotrivă, prin suprimarea unui afix. Prin formarea unui derivat regresiv, familia se îmbogățește chiar mai mult decît prin formarea unui derivat cu afix.

Un alt mijloc de îmbogățire a vocabularului constă în schimbarea categoriei gramaticale, adică prin mărirea conținutului cuvîntului. Acest mijloc de îmbogățire prezintă destule dezavantaje. Problema se pune mai ales în limbile neflexionare. În asemenea limbi, din cauza înmulțirii valorii cuvintelor, intră mai multe cuvinte în fondul principal, iar acesta e mai slab, mai puțin diferențiat de masa vocabularului.

Spre deosebire de ultimul mijloc de îmbogățire analizat, compunerea prezintă avantaje serioase, sporind familiile cuvintelor vechi, în loc să introducă termeni noi. De aceea « limbile cu compunere bogată au în general un fond principal mai compact, mai bine delimitat, și mai solid, chiar dacă eventual mai puțin numeros ». Compunerea, ca și sufixarea și prefixarea, este deci un element pozitiv, care dă tărie și stabilitate limbii.

O ultimă problemă în legătură cu formarea cuvintelor este raportul dintre cuvintele scurte și cuvintele lungi în fondul principal. După statisticile făcute în această direcție, autorul constată că cuvintele cele mai frecvente în fondul principal sînt cuvintele cu două silabe.

În continuare, autorul trece la capitolul consacrat foneticii. În acest domeniu fondul principal e un element conservator față de elementele fonetice străine. Grație fondului principal prind și se dezvoltă numai acele modificări care sînt în acord cu legile interne de dezvoltare a limbii, iar dintre sunetele împrumutate numai acelea care ne vin prin cuvinte necesare și importante pentru întregul popor. În schimb, față de graiurile regionale, rolul fondului principal este de a grăbi procesul de unificare a limbii întregului popor.

Trecînd la structura gramaticală, autorul cercetează mai întîi cîteva probleme care privesc raportul dintre morfologie și fondul principal. El constată stabilitatea cuvintelor neflexibile (prepoziții, conjuncții etc.) și a pronumelor și numeralelor în fondul principal și lipsa aproape totală a interjecțiilor.

Urmează o discuție mai amplă asupra cuvintelor neregulate, adică a cuvintelor care prezintă neregularități în flexiune, care sînt derivate după alt sistem decît cel obișnuit sau care prezintă un accent variabil în cursul flexiunii. Autorul consideră că aceste cuvinte intră în fondul principal chiar prin faptul că sînt neregulate, deoarece neregularitatea dovedește vechimea și întrebuințarea lor deosebit de mare. Între altele Al. Graur arată că în mod greșit li se dă acestor cuvinte numele de supletive, deoarece ele nu presupun forme mai vechi și regulate, ci sînt forme primitive neregulate. Din constatările de mai sus se trage concluzia că, cu cît un cuvînt e mai solid instalat în fondul principal, cu atît el se pretează mai puțin la regularizare și cu atît e mai stabil în limbă.

Înainte de a trece la sintaxă, autorul discută problema inovațiilor în morfologie. Cele care constau în părăsirea unei trăsături morfologice vechi se introduc pornind de la masa vocabularului. Cele care constau în introducerea unei trăsături noi, pornesc de la cuvintele din fondul principal și sînt în acord cu legile interne de dezvoltare a limbii.

În capitolul « Sintaxa », o problemă mai interesantă e cea a raportului dintre sintagmă şi fondul principal. Sintagmele, spune autorul, « prin însăşi existenţa lor, sînt elemente de stabilitate în limbă ». Un cuvînt care intră în multe sintagme are şanse să se menţină multă vreme.

Al. Graur reia apoi în mod mai amănunţit problema limbilor sintetice şi analitice, demonstrînd că nu poate fi vorba de o superioritate a elementului analitic nici din punctul de vedere al raportului dintre fondul principal cu sintaxa.

Partea a IV-a a lucrării e consacrată unor probleme practice. Autorul arată pe scurt cum trebuie să se redacteze chestionarele lingvistice, dicţionarele şi manualele de limbi străine, ţinîndu-se seama de fondul principal lexical.

În încheiere, Al. Graur rezumă ideile celé mai importante care reies din lucrare şi anume:

1.— latinitatea fondului principal romînesc şi rolul excepţional jucat de elementul slav;

2.— justeţea teoriei staliniste asupra vechimii fondului principal;

3.— marea importanţă pe care o au cuvintele abstracte în fondul principal;

4.— justeţea teoriei unor lingvişti sovietici care văd în fondul principal un element care dă stabilitate limbii;

5.— necontenita perfecţionare a fondului principal, realizată prin ieşirea cuvintelor vechi şi intrarea cuvintelor noi;

6.— derivarea ca mijloc important de îmbogăţire a vocabularului.

M. Iliescu

DISCUŢIA DESPRE LIMBA LITERARĂ
« Contemporanul », 1954, nr. 16—30

Întrucît revista « Limba romînă » deschide în anul acesta o discuţie amplă asupra limbii literare, considerăm necesară o prezentare generală a discuţiilor purtate în coloanele revistei « Contemporanul » în anul 1954, cu privire la acea problemă.

Au participat la această discuţie, pe lîngă scriitori de seamă (acad. Camil Petrescu [1], Eusebiu Camilar [2], Petru Dumitriu [3], Cezar Petrescu [4], Alexandru Philippide [5]), lingvişti (acad. Iorgu Iordan [6]), critici literari (prof. Tudor Vianu [7]) şi publicişti (Radu Cosaşu [8] şi A. Băleanu [9]).

Discuţia a stîrnit un viu interes şi printre cititori, care au trimis redacţiei numeroase scrisori, arătîndu-şi părerile asupra acestei probleme [10].

În urma discuţiei redacţia a publicat un articol cu concluziile revistei [11].

Deşi problemele care s-au atins au fost foarte interesante, totuşi se poate spune că discuţiile purtate nu şi-au ajuns scopul, deoarece unele noţiuni importante care privesc limba literară n-au fost lămurite decît în parte.

Probabil că cititorii n-au putut să răspundă nici după concluziile redacţiei la între-

[1] Camil Petrescu, Cum am scris romanul: « Un om între oameni », cap. Problemele limbii într-un roman istoric, în « Contemporanul », nr. 16, 1954.

[2] Eusebiu Camilar, Recitind: « Amintirile » sau . . . despre cuc şi privighetoare, în « Contemporanul », nr. 16, 1954.

[3] Petru Dumitriu, Cum trebuie să fie limba literară, în « Contemporanul », nr. 17, 1954.

[4] Cezar Petrescu, Eterna problemă a limbii literare, în « Contemporanul », nr. 20, 1954 şi Tot în legătură cu limba literară, cu stilul şi cu multe altele, în « Contemporanul », nr. 27, 1954.

[5] Al. Philippide, Despre stricarea limbii, în « Contemporanul », nr. 24, 1954.

[6] I. Iordan, Despre unele aspecte ale problemei limbii literare, în « Contemporanul », nr. 21, 1954.

[7] T. Vianu, Bogăţie şi transparenţă, în « Contemporanul », nr. 19, 1954.

[8] Radu Cosaşu, Tot despre stil şi despre încă ceva . . ., în « Contemporanul », nr. 25, 1954.

[9] A. Băleanu, Stil şi conţinut în literatură, în « Contemporanul », nr. 22, 1954.

[10] Cititorii despre limba literară, în « Contemporanul », nr. 28, 1954.

[11] Concluzii la discuţia despre limba operelor literare, în « Contemporanul », nr. 30, 1954.

barea cu care-şi încheie articolul tov. Petru Dumitriu: «Şi acum cititorule, cum «trebuie» să fie limba literară?» — scriitorul punînd la îndoială posibilitatea stabilirii de norme pentru folosirea de către scriitor a limbii materne.

Discuţiile nu s-au dus în mod organizat, uneori s-au discutat chestiuni oarecum secundare, lăsîndu-se de o parte problema principală. Redacţia ar fi trebuit să fixeze de la început obiectivul discuţiei, să indice anumite teme importante, care să fie dezbătute pe larg pentru lămurirea cititorilor.

Această lipsă a redacţiei s-a reflectat şi în discuţii. Unii participanţi (ca tov. Băleanu şi Cosaşu) au abordat prea multe probleme, cărora nu le-au găsit totdeauna soluţia cea mai justă. Nici în articolul cu concluziile redacţiei nu s-a prezentat materialul destul de sistematizat, astfel ca cititorii să rămînă cu o imagine clară a problemelor. Discuţia nu s-a bazat decît foarte rar pe material concret. Ar fi fost foarte interesant să se dea cît mai multe exemple din limba scriitorilor actuali (singurii care au procedat astfel au fost acad. I. Iordan şi scriitorul Al. Philippide); de asemenea ar fi fost necesar ca discuţiile să arate modul în care au atacat şi alţi cercetători acest subiect. O parte din lipsurile de mai sus au fost de altfel amintite chiar în concluziile redacţiei.

Problemele care trebuiau elucidate de la început erau: explicarea conţinutului noţiunii de limbă literară, limbă literară în sens larg şi limba literaturii artistice, raporturile dintre limba literară şi limba naţională, limba vorbită şi limba scrisă.

Toate aceste noţiuni trebuiau bine lămurite dintru început.

Toţi participanţii la discuţii s-au referit numai la limba operelor literaturii artistice, fără a se arăta ce se înţelege prin «limbă literară» în accepţiunea ei mai largă. Excepţie face acad. I. Iordan care, după ce remarcă această lipsă, adaugă: «există încă, după cît se pare, nedumeriri, mai ales printre scriitori şi printre criticii literari care continuă să creadă că «limba literară» înseamnă numai limba literaturii propriu-zise, adică artistice», adăugînd în continuare: «prin limbă literară trebuie să înţelegem aspectul cel mai desăvîrşit al limbii naţionale, aspectul care se conformează în cea mai mare măsură regulilor gramaticale, lexicale şi fonetice, ale limbii întregului popor, oricare ar fi conţinutul exprimat». Noţiunea de «limbă literară» nu coincide deci cu noţiunea de limbă a literaturii artistice. Limba literară are o sferă mult mai largă, ea este limba literaturii artistice, a ştiinţei, a presei, a vieţii publice etc. Limba literaturii artistice este numai un aspect al limbii literare.

Mai unitară decît limba naţională, limba literară evoluează totuşi prin contribuţia creatoare a scriitorilor. Această idee a evoluţiei limbii literare a fost atinsă în treacăt şi de acad. Camil Petrescu, în concluziile sale despre limba romanelor istorice. Acad. Camil Petrescu consideră că scriitorul trebuie să folosească în romanele istorice limba epocii în care au trăit personajele operei respective, limba poporului din acea epocă, în esenţă limba vorbită şi azi. Se poate trage deci concluzia justă că fiecare epocă are limba ei literară şi că totuşi aceasta nu prezintă deosebiri prea mari de la o etapă la alta.

Acad. I. Iordan subliniază acest lucru, arătînd că punctul de vedere privitor la limba literară a fiecărei epoci poate fi acceptat ţinîndu-se seama de faptul că «transformarea neîntreruptă a limbii în general deci şi a limbii literare nu duce la schimbări mari de la o epocă la alta, chiar atunci cînd trecerea de la o orînduire social-economică la alta se face pe cale revoluţionară» [1].

Referindu-se la raportul dintre limba literară şi limba comună, Al. Philippide spune: «nu există o limbă literară cu totul deosebită în ce priveşte lexicul de limba cea de toate zilele», şi mai departe: «Limba literară în romîneşte se alcătuieşte din cuvintele limbii comune. Ceea ce dă caracterul literar este stilul personal al scriitorului, meşteşugul lui şi felul nou şi original în care mînuieşte el cuvintele şi expresiile limbii comune».

În articolul cu concluziile redacţiei se aminteşte despre influenţa limbii literare asupra limbii vorbite. Socotim că era necesar

[1] I. Iordan, Limba literară (Privire generală), în «Limba romînă», 1954, nr. 6, p. 58.

să se arate că în realitate există o interacțiune a limbii literare cu limba vorbită, limbă unică a întregului popor. Limba literară influențează prin presă, școală, opere literare, științifice, ideologice etc., dezvoltarea limbii întregului popor, iar aceasta la rîndul ei furnizează limbii literare expresii, construcții tipice și caracteristice ei.

Deși în concluziile redacției se dă o explicație noțiunii de limbă scrisă: « limbă folosită în ziare, manuale, lucrări științifice, ideologice etc. », nu se remarcă însă că limba literară prezintă două aspecte: *scris* și *oral* (vorbit), nu se face deosebirea între limba literară scrisă și limba literară vorbită și nici nu se arată că limba literară nu trebuie identificată cu limba scrisă, care are o sferă mai largă, cuprinzînd și alte forme ale limbii unui popor. « Nu tot ce se scrie capătă prin însuși acest fapt caracter literar, adică formă literară, indiferent de conținutul celor ce intenționăm a comunica pe calea scrisului », subliniază acad. I. Iordan [1]. Limbă scrisă poate fi și jargonul, argoul sau textele dialectale. Acad. Camil Petrescu, făcînd deosebire între limba vorbită și limba scrisă, afirmă că « este un decalaj între limba vorbită și cea scrisă ». Socotim că folosirea în această privință a termenului « decalaj » nu este întru totul potrivită și ar putea da naștere la confuzii în mintea cititorului. În același loc acad. Camil Petrescu susține că limba vorbită și nu cea scrisă e limba operei de artă. « Și ceea ce e mai caracteristic punctului meu de vedere este că limba vorbită și nu cea scrisă e limba operei de artă ». Deși ideea pare justă, ea necesita din partea autorului o explicație mai cuprinzătoare.

Rolul limbii în opera literară a preocupat pe mulți dintre cercetătorii acestor probleme.

Astfel, criticul sovietic V. I. Levin [2] citează din acad. Vinogradov următoarele: « Funcțiunea artistică a limbii, de oglindire prin imagini, se bazează pe funcțiunea ei ca mijloc de comunicare și schimb de idei, decurge din ea, dar o subordonează sarcinilor și legilor exprimării artistice prin cuvinte ».

În cadrul discuției din « Contemporanul » acad. I. Iordan arată că funcțiunea fundamentală a limbii este aceea de comunicare, iar expresivitatea derivă din această funcțiune fundamentală: « căci limba unei opere beletristice este în același timp « comunicare » și « expresie ». Această ultimă funcțiune necunoscută limbii operelor științifice, ideologice etc. derivă din funcțiunea fundamentală, aceea de comunicare și se realizează cu ajutorul tuturor procedeelor care alcătuiesc măiestria artistică ».

În articolul care încheie discuțiile din « Contemporanul » s-au reluat și s-au explicat noțiunile de « comunicare » și « expresivitate », insistîndu-se mai ales asupra legăturii strînse dintre funcțiunea de comunicare și cea expresivă: « Cuvîntul, în literatură, servește comunicării unor idei și sentimente; el trebuie însă să îndeplinească și rolul culorii în pictură, al sunetului în muzică etc.; el trebuie să sugereze, să deschidă mereu o fereastră nouă cititorului, să-i stimuleze imaginația ».

Dată fiind importanța problemei, socotim că ea ar fi trebuit să fie dezbătută mai pe larg de către participanții la discuții. În « Probleme de literatură și artă », în articolul citat, criticul sovietic V. I. Levin, după ce subliniază și el legătura reciprocă între funcțiunea de comunicare și funcțiunea estetică a limbii unei opere literare, arată că unitatea dintre funcțiunea de comunicare și funcțiunea estetică a limbii este legată de unitatea dintre formă și conținut.

Cu privire la unitatea organică dintre formă și conținut Levin citează din Cernîșevschi: « Cînd forma este expresia conținutului ea este legată de conținut atît de strîns încît n-o putem separa de el fără să distrugem însuși conținutul și invers, dacă am separa conținutul de formă, ar însemna să distrugem forma ». În cadrul dezbaterii, articolul lui A. Băleanu pune cu multă acuitate problema legăturii dintre conținutul operei literare și forma lingvistică: « forma nu poate exista desprinsă de conținut, ci doar ca parte integrantă a conținutului ». Pornind însă de la ideea justă a legăturii strînse dintre conținut

[1] I. Iordan, Despre limba literară, în « Studii și cercetări lingvistice », anul V, 1954, p. 154.

[2] V. I. Levin, Observații despre limba literaturii, în « Probleme de literatură și artă », 1953, nr. 2, p. 17.

și formă A. Băleanu ajunge, în articolul amintit, la o serie de confuzii. Astfel, după cum se remarcă și în concluziile redacției, noțiunile de limbă, stil, formă artistică a operei literare sînt exprimate neclar și confuz: « Numai atunci cînd îndeplinește această funcție [aceea de a exprima un anumit conținut artistic], limba literară devine formă a operei de artă. (Firește forma, stilul nu se reduc la limbă, ci cuprind și alte elemente, de pildă procedeele artistice) ».

Deși în paranteza finală se încearcă o precizare a celor afirmate, chiar această încercare dă naștere la noi confuzii. De aceea este necesar să se clarifice că limba scriitorului nu trebuie confundată cu forma artistică a operei literare, ea fiind numai un aspect al acesteia și nici forma nu trebuie confundată cu stilul.

Limba unui scriitor — după cum arată și Efimov[1] — nu se poate studia ruptă de stilul său și nici stilul individual nu poate fi caracterizat fără studiul limbii; de aceea e necesar să se trateze « limba și stilul scriitorului ca o unitate armonioasă și întreagă, analizîndu-le în legătura lor reciprocă și interinfluența lor ». În continuare, Efimov definește stilul scriitorului: « acel sistem individual de construire a mijloacelor de vorbire care se formează și se aplică de scriitor la creația operelor literare. Prin stil individual trebuie să înțelegem maniera caracteristică și preferată a scriitorului în alegerea și întrebuințarea cuvintelor. Stilul individual este organic legat de conținutul operelor și, deci, condiționat de concepția autorului ». Stilul este deci, « un domeniu de construire din material comun ». Limba e « materialul de construcție », un element numai al stilului. În articolul său despre « Cum « trebuie » să fie limba literară », scriitorul Petru Dumitriu distinge două tendințe pe care le au scriitorii, « față de întrebuințarea limbii și posibilitățile stilului »: « tendința spre sobrietate și tendința spre exuberanță, un *stil sobru* și un *stil bogat*, denumite în mod impropriu de Petru Dumitriu « stil transparent » și « stil exuberant ». Deși adept al stilului transparent, P. Dumitriu recunoaște că și stilul bogat, exuberant e necesar exprimării unui anumit conținut: « Realismul nu înseamnă numai sobrietate, căci dezlănțuirea patimilor și cuvintele pasionate sînt și ele în firea omenească ».

Totuși, mai departe, în același articol Petru Dumitriu afirmă că limbajul bogat e ca « o cortină de broderie țesută cu fire de aur și cu diamante » care va ameți pe cititor de admirație « dar și de dificultatea de a înțelege ce e îndărătul cortinei ». Opunînd stilului sobru stilul bogat, Petru Dumitriu lasă să se strecoare ideea că bogăția stilului implică obscuritate.

Cum just se remarcă, în articolul care încheie discuția din « Contemporanul », stilul unei opere literare « nu poate să ascundă sau să umbrească realitatea pe care opera respectivă o zugrăvește ».

Prof. T. Vianu încercînd să precizeze noțiunile de « sobrietate » și « exuberanță », pe care le înlocuiește cu termenii de « transparență » și « bogăție », socotește că sobrietatea nu exclude bogăția și nici bogăția limbii nu implică neapărat excesul, formalismul. « Avem nevoie și de una și de alta ». Nu trebuie însă confundată bogăția reală cu falsa bogăție. Prof. Vianu, dînd ca exemplu de falsă bogăție opera poetului Obedenaru, din cercul Literatorului lui Macedonski, nu arată — cum subliniază concluziile redacției — că în fond « aceste excentricități lingvistice sînt dictate de un anumit conținut de idei, de un mod vicios de a gîndi ». În același articol însă, prof. Vianu observă că atît conținutul de idei cît și criteriul armoniei, al sonorității frumoase conduce pe scriitor în folosirea limbii: « Conținutul de idei, de senzații și de emoții determină faptul uneltei lingvistice a scriitorului, dar nu numai acest conținut. În alegerea operată în materia generală a limbii, scriitorul se conduce și de criteriul armoniei, al sonorității frumoase ».

După delimitarea și clasificarea noțiunii de « stil individual » era necesar să fie amintite în cadrul discuției « stilurile limbii ».

Termenul de « stil al limbii » are tendința să înlocuiască pe cel de « limbaj », care poate

[1] A. I. Efimov, Sarcinile studierii limbii și stilului operelor literare în lumina lucrărilor despre lingvistică ale lui I. V. Stalin, în « Despre studiul limbii operelor artistice », Moscova, 1952.

fi echivoc dacă nu e însoțit de un determinant: științific, politic, oratoric etc., după natura conținutului producției respective.

Socotim necesară definirea expresiei de « stil al limbii », pentru a se evita confuzia care s-ar putea ivi, prin folosirea aceluiași termen pentru ambele noțiuni diferite prin conținutul lor.

Acad. I. Iordan [1], vorbind despre « stilurile limbii » precizează că: « deosebirile pe care le prezintă limba literară după ramura de activitate cultivată în operele respective sînt numite de către majoritatea lingviștilor sovietici « stiluri » cu adaosul menit să evite eventualele neînțelegeri « ale limbii ». Avem, astfel, un stil literar, un stil științific, un stil ideologic etc. »

Între limba operelor beletristice și limba literară în general există desigur unele deosebiri. Acad. I. Iordan afirmă în articolul din « Contemporanul » că: « singurele deosebiri de ordin lingvistic se referă la vocabular » și mai departe precizează că limba operelor literare se caracterizează atît prin întrebuințarea cuvintelor figurate, a imaginilor, cît și prin absența unei terminologii tehnice speciale. De asemenea adaugă acad. I. Iordan « nevoia scriitorului de a caracteriza personajele și evenimentele cu ajutorul limbii, de a crea atmosfera necesară unei înțelegeri depline a materialului » impune și folosirea arhaismelor și regionalismelor.

E necesară însă o mai mare doză de măiestrie artistică în folosirea arhaismelor și regionalismelor, care trebuie utilizate în așa măsură încît să sugereze atmosfera cerută de subiectul operei fără a-i întuneca totuși conținutul. « Măsura — spune acad. I. Iordan — rămîne s-o hotărască fiecare scriitor în parte după norme pe care i le dictează simțul pentru limbă, experiența proprie și mai ales a altora, o muncă îndelungată și meticuloasă, contactul cu realitatea lingvistică, așa cum o reprezintă înainte de toate masele populare ».

Problema arhaismelor a căror dozare o consideră « o necesitate artistică, o condiție artistică indispensabilă creației și făcînd corp cu ea » o aduce în discuție și scriitorul Cezar Petrescu. Folosirea neologismelor implică aceeași măiestrie artistică. Acad. I. Iordan, scriitorii Al. Philippide și Cezar Petrescu, punînd această problemă în cadrul dezbaterilor, iau atitudine împotriva întrebuințării abuzive a neologismelor.

Al. Philippide socotește că « atunci cînd vorbim, folosirea neologismelor prozaice și comode e îngăduită și chiar necesară pentru a exprima repede noțiuni uzuale, atunci cînd scriem literatură, trebuie să evităm abuzul de asemenea cuvinte și locuțiuni banale și inexpresive ».

În aceeași măsură dăunează limbii literare atît abuzul de neologisme cît și « purismul excesiv ». În cadrul discuției era necesar să se precizeze că neologismele trebuie folosite atunci cînd nu găsim în limbă corespondentul necesar al unei anumite nuanțe, ele contribuind la îmbogățirea și întărirea forței de expresivitate a limbii.

Între elementele lexicale folosite în limba operelor literare și necunoscute stilului științific, politic etc., alături de arhaisme, regionalisme și neologisme trebuiau amintite în discuția din « Contemporanul » și cuvintele aparținînd argoului și jargoanelor.

De asemenea trebuie stabilit rolul acestor cuvinte cu ajutorul cărora unii scriitori caracterizează personajele, subliniind *valoarea lor tipică*.

Se impuneau și unele precizări referitoare nu numai la limbajul personajelor, ci și la vorbirea autorului. Acest subiect a fost abordat în trecere de către scriitorul Al. Philippide, care spune la sfîrșitul articolului său: « Artistul trebuie să-și păstreze față de personajele lui independența, nu are nevoie pentru a fi chipurile mai veridic, să se identifice pînă într-atîta cu personajele lui încît să vorbească și el ca ele ».

În legătură cu afirmația acad. I. Iordan referitoare la deosebirea dintre limba literaturii beletristice și limba literară în general, articolul cu concluziile redacției aduce unele completări.

Deosebirea constă — se spune în concluzii — nu numai în vocabular ci și în topica frazei și chiar în diversele construcții sintactice.

[1] I. Iordan, Limba literară (Privire generală), în Limba română », 1954, nr. 6, p. 60.

Această afirmație justă nu este însă bine explicată în același articol, care încheie discuția din « Contemporanul ».

Trebuie precizat, așa cum face tot acad. I. Iordan[1], că nu se schimbă regulile de sintaxă, care făcînd parte din structura gramaticală nu pot să difere de la limba literară la limba lucrărilor științifice, politice etc. ci e vorba « de deosebirile de frazeologie, adică de combinarea cuvintelor în grupuri sintactice, propoziții și fraze ... de legăturile de cuvinte, expresii, întorsăturile de frază etc. specifice fiecărei discipline ».

Problema caracterului normativ al limbii literare n-a preocupat în egală măsură pe participanții la discuții. Chiar atunci cînd au atins-o în treacăt nu s-au oprit — cu excepția acad. I. Iordan și a scriitorului Al. Philippide — la concluzia justă.

Astfel prof. T. Vianu observă: « nu se poate impune deci vreo normă limbii literare, nimeni nu poate spune cum trebuie să vorbească scriitorul ». De asemenea scriitorul Cezar Petrescu afirmă că « reguli în materie de grai poporul nu cunoaște ». De aici concluzia, că nici limba literară, care a izvorît din limba populară nu cunoaște reguli.

Opinia scriitorului Cezar Petrescu e desigur greșită. Toți cercetătorii sînt de părere că limba literară e o limbă normată. B. V. Tomașevski insistă în mod deosebit asupra « obligativității generale » a normelor limbii literare.

« Specificul limbii literare — spune Efimov[2] — constă în aceea că este o limbă normată, atît în privința vocabularului cît și în privința gramaticii ».

Referindu-se la modul de elaborare a normelor limbii literare Stepanov[3] precizează că « tocmai în limba literară se fixează cu cea mai mare claritate, perfecțiune și precizie normele lingvistice ale întregii națiuni ». « În același timp — și aici e un aparent paradox — spune B. Cazacu[4] — limba literară, date fiind variatele și multiplele funcțiuni pe care le îndeplinește, este aceea care consacră, care impune în masele largi normele limbii naționale unice ».

Cei cărora le revine sarcina de-a se ocupa de normele literare sînt tocmai filologii și lingviștii, cărora scriitorul Cezar Petrescu nu le acordă nici o importanță; în schimb el subliniază just rolul scriitorului în dezvoltarea limbii literare.

Efimov[5] accentuează că nu numai poeții și scriitorii sînt cei care ajută la dezvoltarea limbii literare: « Nu numai scriitorii sînt creatori ai limbii literare », și referindu-se la dezvoltarea limbii literare beloruse afirmă că: « cei mai buni scriitori, activiști sociali, savanți, jurnaliști, profesori precum și specialiști lingviști au luat și iau partea cea mai activă la formarea și perfecționarea normelor limbii literare beloruse ».

În primul rînd trebuie relevată însă activitatea creatoare a poporului. Izvorul popular al limbii literare e o realitate care nu poate fi contestată, probabil din această cauză ea nu a mai fost atacată în mod special în discuția noastră decît de Eusebiu Camilar și Cezar Petrescu[6], care afirmă: « La noi limba literară a izvorît din popor. S-a inspirat din limba populară și din folclor », și în alt articol: « Este sigur că izvorul cel mai însemnat și mai nesăcătuit al limbii literare rămîne limba poporului. Ea este veșnic vie. Veșnic se împrospătează ».

Eusebiu Camilar subliniază și el rolul poporului în crearea și dezvoltarea limbii literare: « Meșterul nostru în deprinderea verbului ca și-n toate deprinderile meșteșugului e mulțimea truditoare a pămîntului și fierului » a cărei limbă « se învață pe teren », în contact nemijlocit cu masele, cum spune maestrul Sadoveanu.

În afară de acest factor principal de îmbogățire a limbii literare « graiul po-

---

[1] I. Iordan, « Limba romînă », art. citat.

[2] A. I. Efimov, Cîteva probleme ale dezvoltării limbii literare ruse din sec. XIX și începutul sec. XX, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1953, nr. 4.

[3] G. V. Stepanov, Despre stilul literaturii artistice, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 5, p. 23.

[4] B. Cazacu, Unele probleme ale studierii limbii literare în lumina ultimelor lucrări de lingvistică sovietică, în « Limba romînă », 1953, nr. 4, p. 54.

[5] A. I. Efimov, în « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 4, 1954, art. cit.

[6] Cezar Petrescu, Tot în legătură cu limba literară, cu stilul și cu multe altele, în « Contemporanul » nr. 27, 1954.

porului », Eusebiu Camilar aminteşte şi importanţa cărţilor, iar acad. I. Iordan pe a traducerilor, care reprezintă floarea literaturilor străine şi legătura cu celelalte limbi literare.

Subliniem importanta contribuţie a literaturii clasicilor şi « limba veche şi înţeleaptă a cronicilor ».

O problemă importantă care n-a fost atinsă în cursul dezbaterii şi care e amintită în concluzii, e problema specificului naţional.

În încheierea articolului din « Contemporanul », acad. I. Iordan acordă o atenţie deosebită problemei « cultivării limbii », ca obiectiv principal în activitatea viitoare a scriitorilor, lingviştilor, criticilor literari. Ideea acad. I. Iordan a fost concretizată în concluziile Sesiunii secţiei de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. din 1 şi 2 februarie 1955, care a dezbătut situaţia limbii noastre literare contemporane:

« Lingviştii şi criticii literari să se intereseze mai îndeaproape de modul cum scriitorii folosesc limba literară în operele lor şi de modul cum îşi însuşesc măiestria artistică ». « Scriitorii să acorde o atenţie deosebită problemei cultivării limbii, urmînd ca ei să propună soluţii în publicaţiile de specialitate, întocmai ca scriitorii şi lingviştii sovietici ».

R. Ocheşeanu

STUDII şi CERCETĂRI LINGVISTICE

Nr. 1–2, anul V, ianuarie-iunie, 1954

Paginile revistei « Studii şi cercetări lingvistice » sînt destinate publicării ultimelor rezultate obţinute de lingviştii noştri în diferitele domenii ale ştiinţei limbii: lexicologie, fonetică, gramatică, limbă literară etc.

Prima fasciculă pe anul 1954 cuprinde comunicările prezentate în cadrul sesiunii ştiinţifice, din februarie 1954, a Secţiunii a VI-a a Academiei R.P.R., sau la Institutul de lingvistică din Bucureşti. În prezentarea lor, ne vom mărgini să rezumăm conţinutul lor de idei.

Cercetarea fondului principal de cuvinte constituie una din sarcinile de seamă ale lingvisticii noastre.

În articolul său: « Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne », profesorul Dimitrie Macrea analizează problema cunoaşterii vocabularului limbii romîne sub aspectul compoziţiei istorice şi al circulaţiei cuvintelor. Această analiză este făcută în scopul stabilirii « măsurii în care diferitele influenţe care s-au exercitat asupra vieţii poporului romîn se reflectă în vocabularul limbii noastre». Autorul reia o problemă căreia i-a consacrat o lucrare mai veche; rezultatele obţinute în trecut sînt puse la contribuţie în studierea fondului principal de cuvinte. După o scurtă descriere a istoricului problemei în ţara noastră, autorul întreprinde analiza vocabularului romînesc pe o bază largă, folosind pentru stabilirea compoziţiei istorice a vocabularului « Dicţionarul limbii romîne din trecut şi de astăzi » al lui I. A. Candrea, iar pentru determinarea gradului de circulaţie a cuvintelor « Poeziile » lui Eminescu.

Aplicînd metoda statistică autorul ajunge la concluzia că elementele de origine latină constituie 20% din vocabularul general al limbii romîne, 16,59% cele slave, neogreceşti 2,35%, maghiare 3,14%, turceşti 4,35%, latine literare 2,62%, franceze 29,69% germane 1,67%, onomatopeice 1,96%, de origine nesigură 3,73% şi de origine necunoscută 9,79%.

Altă constatare făcută de autor este aceea că există o proporţie directă între numărul cuvintelor derivate şi vechimea în limbă a grupului cuvintelor de bază. Astfel numărul cuvintelor derivate din elemente latine este de trei ori mai mare decît numărul cuvintelor de bază, iar cele derivate pe teren romînesc din cuvinte de origine slavă sînt de două ori mai multe decît cuvintele de bază. Aplicînd concluziile lingvistei sovietice I. Trinişkaia, autorul cercetează în continuare măsura în care sînt întrebuinţate cuvintele în limba noastră, folosind ca document de bază poeziile lui Eminescu.

Cu ajutorul metodei statistice autorul ne arată că aceste elemente latine, care nu constituie în dicționarul lui Candrea decît 20 % din vocabularul limbii, reprezintă la Eminescu 48,60 % în vocabular și 83 % în circulație, iar cele de origine slavă 16,81 % în vocabular și 6,93 % în circulație. Rezultă deci că elementele de origine latină constituie elementul predominant în fondul principal de cuvinte al vocabularului românesc, iar «cel mai important element, după cel latin, atît în vocabular cît și în circulație, este cel slav, mărturie a legăturilor istorice ale poporului nostru cu popoarele slave» (p. 15).

Spre a avea ca termen de comparație o altă limbă romanică, atît în ce privește compoziția vocabularului cît și circulația cuvintelor, autorul analizează volumul «Choix de poésies» al lui Verlaine, folosind dicționarul etimologic al lui Oscar Bloch (1932). În felul acesta, pe lîngă analiza vocabularului limbii române, studiul prezentat cuprinde și cîteva precizări asupra metodei de stabilire a fondului principal de cuvinte.

Tot în cadrul problemelor de lexicologie acad. Emil Petrovici prezintă studiul său: «Etimologia toponimicelor Doftana, Dofteana, Doftănet, Doftănița și a cuvîntului dohot».

Autorul combate teoria lui Weigand conform căreia toponimicul Doftana ar fi de origine bulgară și ar avea la bază cuvîntul *dohod* care ar însemna «acces, apropiere». De asemenea autorul combate părerea lui Candrea după care toponimicul Doftana ar fi de origine maghiară. Autorul consideră însă justă apropierea pe care o face Candrea între *Doftana* și *dohot* «păcură».

Pe baza unui bogat material lingvistic, autorul ajunge la concluzia că toponimicele *Doftana*, *Doft(e)ana*, *Doftănet*, cu toate că nu sînt de mult atestate, provin de la populația slavă care a locuit odinioară în număr mare în Carpații sudici, și care s-a asimilat la populația de limbă românească. La baza acestor toponimice, arată autorul, se află un cuvînt slav care însemna păcură, smoală, «*degъtь». În schimb toponimicele *Dohotariul*, *Dohotăria*, *Pe Dohotărie* sînt formate din apelativele românești derivate cu sufixele *-ar*, *-ărie* din apelativul de origine ucraineană *dohot*.

Lucrarea profesorului J. Byck «Vocabularul științific și tehnic în limba română din secolul al XVIII-lea» studiază unul din cele mai neglijate capitole ale istoriei limbii noastre.

Autorul consideră că secolul al XVIII-lea se caracterizează prin desăvîrșirea unificării limbii și prin pătrunderea masivă de cuvinte noi. În condițiile istorice ale secolului al XVIII-lea, datorită apariției modului de producție capitalist, a amplificării administrației și a înmulțirii instituțiilor de cultură, devine necesară îmbogățirea limbii cu unele cuvinte și expresii noi.

În cursul secolului al XVIII-lea vocabularul științific se îmbogățește, termenii științifici își fac loc în așa măsură încît cărturarii secolului al XIX-lea nu vor mai întîmpina dificultăți fundamentale. Acest fapt se oglindește în scrierile secolului al XVIII-lea. Autorul citează numeroase exemple din diferite domenii. Din domeniul gramaticii autorul citează cuvinte ca: *dialect*, *orthografie*, *slova*, *zicerea*, *grai*, *etymologia*, *nume sostantiv* etc.

Din domeniul versificației, retoricii: *poet*, *stihuri-iroicești*, *retorica* etc. Din domeniul filozofiei: *idea*, *categorii*, *cîtință*. Din domeniul medicinei: *anatomic*, *hirurg*, *laringa*, *hapuri*. Din domeniul politicii: *politică*, *sovran* «suveran», *prințipesă*, *ecțelenție*. Din domeniul comerțului-industriei: *comerțion*, *credit*, *hartughie*.

Problemelor de fonetică le este dedicată o rubrică aparte. În referatul «Despre fonetică și fonologie în lumina materialismului dialectic» acad. Al. Rosetti expune concepția sa actuală fundată pe învățătura marxistă. Autorul respinge concepția idealistă conform căreia fonemul ar fi o intenție de sunet. Cuvîntul (și nu fonemul) — arată autorul — este oglindirea noțiunii prin latura lui materială alcătuită din sunete-foneme.

Fonemul este învelișul material al noțiunii — de exemplu vocala *e* nu este sunetul *e* pe care îl pronunțăm în mod real, după cum nu este nici vocala *e* pronunțată în mod real de toți acei care vorbesc românește, ci o medie

a tuturor *e*-urilor, un *e* abstract, « abstract în sensul de general ».

Fonemul are un rol semantic — acel de diferențiere a cuvintelor — primind astfel un rol gramatical, de exemplu *bărbat* exprimă noțiunea de singular, pe cînd *bărbați* pe cea de plural prin variația finalei *t-ț*.

Deci fonemul ca instrument al limbii servește drept mijloc de comunicare între oameni și trebuie să existe concomitent în conștiința oamenilor care alcătuiesc același grup social.

Sunetul și fonemul alcătuiesc o unitate inseparabilă: fonemul este o abstracție, un tip sonor ivit în conștiința socială și realizat prin sunet, realitatea lui sonoră. Fonemul servește pentru a diferenția sensul cuvintelor.

Din această constatare rezultă că deosebirea dintre fonetică și fonologie, așa cum apărea în lucrările anterioare ale acad. Al. Rosetti, nu poate fi menținută. Fonetica nu trebuie separată de fonologie, căci ele reprezintă două aspecte ale unei singure discipline. Acest fapt însă nu înseamnă că în gramatica unei limbi nu trebuie făcută distincția între sunet și fonem. De aceea acad. Al. Rosetti critică pe autorii capitolului de fonetică din « Gramatica Academiei » R.P.R. care au tratat laolaltă sunetele și fonemele limbii române. Acad. Al. Rosetti consideră că însușirea de a diferenția sensul cuvintelor trebuie tratată separat de descrierea particularităților fiziologice și fizice ale sunetelor. Perspectiva descriptivă nu trebuie confundată cu cea funcțională.

În studiul « Despre un fenomen fonetic romînesc dialectal » semnat de Romulus Todoran, autorul demonstrează pe baza unui bogat material extras din « Atlasul lingvistic romîn » că trecerea lui *ă* protonic la *a* este un fenomen fonetic romînesc și nu de influență străină, cum susținea acum 30 de de ani acad. I. Iordan. Acest fenomen este explicabil prin asimilare în cuvinte ca: *bărbat*, și extins apoi, pe o arie mai restrînsă, în cuvinte unde asimilarea nu mai era posibilă dar sunetul *a* se afla în aceeași poziție protonică, de ex. *făcut* > *facut*.

Emanuel Vasiliu prezintă articolul « O mutație analogică: *u* > *o* sub accent » și formulează următoarea lege: « în limba romînă în temele verbale polisilabice terminate în *r* — (exceptînd temele formate din prefix + radical monosilabic) orice *-u-* accentuat este înlocuit prin *o* înainte de *-r-* ».

Tot în cadrul problemelor de fonetică revista prezintă și comunicarea prof. Stoiko Stoikov « Despre consoanele palatale din limba bulgară [1] ».

Articolele apărute la rubrica « Probleme de gramatică » constituie în general, contribuții originale ale cercetătorilor noștri.

Se știe că gramaticile și dicționarele nu au studiat în toată complexitatea lor diferitele funcțiuni ale articolelor nehotărîte. Articolul semnat de Florica Dimitrescu indică prin titlu obiectul studiului prezentat: « Observații asupra valorii afective ale articolelor nehotărîte în limba romînă ».

Faptul că în unele cazuri, aceeași propoziție, în care apare un articol nehotărît, poate fi interpretată fie în sens admirativ fie în sens peiorativ se explică prin intonație.

Intonația diferă după cum sensul este peiorativ sau admirativ și anume: accentul cade pe articol atunci cînd înțelesul este peiorativ și pe substantiv sau adjectiv cînd înțelesul este admirativ.

Uneori articolul nehotărît poate strînge în el atîta afectivitate încît apare în cazuri determinate, singur, neînsoțit de substantiv. De exemplu: *Actorul acesta a interpretat minunat rolul lui Othelo ! Este un . . .*

În lumina acestor observații autoarea consideră că printre uneltele gramaticale ale exprimării afective se numără și articolul nehotărît.

Lucrarea Mioarei Grigorescu « Atributul substantival în limba romînă » reia în mod critic studiul atributului substantival și relevă cît de superficial a fost tratat acest capitol în gramaticile mai vechi. Pe baza unui bogat material de exemple extrase din scriitorii noștri clasici, autoarea analizează funcțiile și valorile atributului substantival aducînd

[1] Atît pentru conținutul acestei comunicări cît și entru discuțiile purtate la prezentarea ei în ședința Institutului de lingvistică din București, vezi « Limba romînă », nr. 1, 1954, p. 70—74.

o serie de date noi, care au servit ca bază pentru redactarea capitolului «Atributul substantival» din volumul al II-lea al «Gramaticii limbii romîne».

Insistînd asupra apoziției, autoarea critică definițiile atributului date în manualele școlare și în vechile noastre gramatici. Definind apoziția ca: «Substantivul care însoțește alt substantiv din propoziție pentru a-i explica înțelesul și stă în același caz cu el se numește apoziție», — manualul unic pentru cl. VIII-XI medie, editat de M.I.P., în 1952, greșește în mai multe privințe. În primul rînd apoziția nu se poate defini prin *substantivul care . . .*, deoarece apoziția este o categorie sintactică al cărei gen proxim este atributul substantival. Apoi apoziția nu determină numai un substantiv din propoziție, ci orice echivalent al acestuia. Funcția apoziției nu este numai aceea de a explica înțelesul termenului determinat și ea nu stă numai în același caz cu termenul determinat. Autoarea consideră că definiția justă a apoziției este ; atributul substantival pus în cazul nominativ indiferent de cazul termenului determinat sau acordat în caz cu acesta.

În studiul despre «Verbe reflexive construite cu dativul» Sorin Stati își propune să discute în ce măsură este justă clasificarea diatezelor în activă, pasivă și reflexivă, clasificare tradițională în gramaticile noastre.

Autorul consideră că, după sens, construcțiile verbelor «reflexive» cu pronumele obiect în cazul dativ sînt:

1) *reflexive obiective*: verbele tranzitive care au, în afară de complementul direct, un complement indirect care indică persoana asupra căreia se exercită în mod indirect acțiunea. De exemplu: *a zice ceva cuiva, a face ceva cuiva.*

2) *reflexive participative*: în această categorie intră verbele tranzitive construite cu un complement indirect în dativ, care indică persoana în favoarea sau defavoarea căreia se face acțiunea. De exemplu: *își alege, ne însușim* etc.

3) *reflexive posesive*: pentru verbele din această categorie pronumele reflexiv în cazul dativ are rolul de a arăta că subiectul e posesorul obiectului sau are însușirea asupra căreia se răsfrînge acțiunea. De exemplu: *a-și lua* (lucrurile), *a-și aprinde* (țigara).

4) *reflexive reciproce*: în această categorie intră verbele care se construiesc cu dativul pronumelui reflexiv pentru a reda ideea de reciprocitate. De exemplu: *ei își împărtășesc* (bucuriile), *noi ne strîngem* (mîinile).

5) *reflexive medii*: în această categorie ar intra verbele tranzitive și intranzitive (la diateza activă) care fiind folosite împreună cu un pronume reflexiv, arată participarea activă a subiectului la acțiunea pe care o săvîrșește, arată că acțiunea e săvîrșită cu aceeași intensitate. De exemplu: *îmi rîd* (de cineva), *îți uiți*.

Autorul consideră că denumirea de verbe reflexive este adesea injustă. Sens reflexiv nu au decît reflexivele obiective și, în parte cele reciproce, iar acest sens nu e dat de forma verbului, ci de pronumele reflexiv. În celelalte situații, pronumele are rolul de complement indirect (sau direct), el nu e morfem al reflexivului. Între *mă spăl* și *îl spăl*, nu e nici o deosebire în forma verbului, deși prima construcție e reflexivă și a doua activă.

La rubrica «Problemele limbii literare» acad. Iorgu Iordan prezintă studiul său «Despre limba literară». Articolul aduce prețioase contribuții la definirea noțiunii de limbă literară.

Autorul arată că se impune de la început clarificarea acestei noțiuni, cu atît mai mult cu cît, chiar în cadrul discuției prezentate în «Contemporanul» din 3—10 aprilie 1953, sub titlul «Unele probleme ale creației literare din R.P.R. în lumina tezelor asupra literaturii și artei expuse de tov. G. M. Malenkov în raportul ținut la Congresul al XIX-lea a P.C.U.S.», problema «măiestriei artistice» a fost de-abia atinsă.

Acad. Iorgu Iordan combate definiția veche conform căreia noțiunea de «limbă literară» ar însemna limba scrisă. Această interpretare nu corespunde realității lingvistice, deci trebuie respinsă. «Nu putem afirma că tot ce se scrie capătă un aspect literar». . . «Identificarea limbii literare cu limba scrisă, făcînd

abstracție de sensul lexical și gramatical al acesteia dă naștere la «anomalii». Astfel formula «a vorbi literar» — care circulă de mult ar deveni un nonsens în cazul că «literar» ar fi identic cu scris. De asemenea autorul arată că este greșită concepția potrivit căreia «limba literară» înseamnă limba operelor literare cu conținut artistic, deoarece prin opere literare se înțeleg de obicei, numai scrierile poetice în sens foarte larg; scriitorii și criticii burghezi au ajuns la ideea că «limba literară este identică cu limba operelor literare». Această concepție trebuie respinsă, arată autorul, întrucît la baza ei stă o concepție idealistă — conform căreia operele literare diferă fundamental de cele filozofice și științifice etc., întrucît operele literare ar avea un conținut exclusiv emoțional, iar celelalte ar cuprinde numai idei. Se știe însă că deosebirea dintre operele literare și cele științifice constă în felul cum «vede» și cum prezintă ideile scriitorul și omul de știință. Omul de știință comunică direct prin intermediul inteligenței, rezultatul observațiilor sale, scriitorul însă le trece prin filtrul afectivității personale pentru a le face să trăiască.

Urmărind și părerile lingviștilor sovietici în această problemă, acad. Iorgu Iordan consideră că limba literară este un aspect al limbii naționale, «aspectul ei cel mai corect, produs al unei prelucrări continui din partea scriitorilor, oamenilor de știință, publiciștilor etc., sinteză a posibilităților de exprimare pe care le are limba întregului popor».

«Limba literară este limba științei, ideologiei, politicii, presei, teatrului, administrației, ea este una și aceeași indiferent de conținutul exprimat cu ajutorul ei».

Deosebirea care există între limba unei opere literare față de una științifică constă în elementele de ordin lexical și stilistic.

În concluzia studiului său, acad. I. Iordan susține că limba literară scrisă trebuie să fie considerată de toți membrii societății ca normă călăuzitoare. Oamenii muncii au datoria de a cultiva cu grijă «limba literară», care este forma cea mai desăvîrșită a limbii naționale.

Tot în cadrul capitolului «Problemele limbii literare», prof. T. Vianu deschide, prin articolul «Epitetul eminescian», seria studiilor consacrate stilului lui Eminescu.

Articolul aduce o precizare în definiția epitetului. Criticînd vechea definiție a epitetului dată de tratatele de retorică, conform căreia epitetul este întotdeauna un adjectiv în funcție de atribut, autorul relevă că din rîndul epitetelor fac parte și alte părți de cuvînt sau de frază care determină substantivele și verbele prin însușiri estetice. Autorul consideră însă epitete determinările care întocmesc împreună cu determinantele lor unități indisolubile ca: *salcie plîngătoare, covor persan, înger de pază.*

Ținînd seama de aceste limitări, autorul consideră epitetul — acea parte de cuvînt sau de frază care determină, în lucrurile sau în acțiunile exprimate printr-un substantiv sau verb, însușirile lor estetice, adică acele care pun în lumină felul în care le vede sau le simte scriitorul și care au un răsunet în fantezia și sensibilitatea cititorului.[1]

Rubrica «Probleme de lingvistică generală» prezintă studiul tov. T. Cazacu «Principiul adaptării la context». Studiind variabilitatea semnificativă a cuvintelor, autoarea scoate în evidență rolul deosebit al contextului. În limitele de variație condiționate de nucleul semnificativ de bază al unui cuvînt, semnificațiile lui capătă un sens (un înțeles concret) numai în lumina contextului. Bogăția semnificațiilor limbajului real depășește adeseori cu mult pe aceea a semnificațiilor cuprinse într-un dicționar. Pe baza studiilor experimentale efectuate, autoarea dă un înțeles mai cuprinzător noțiunii de context, în care înglobează, pe lîngă contextul lingvistic discursiv, elemente auxiliare extralingvistice, care formează un tot al situației concrete, din care reiese în mod precis sensul exact al cuvîntului folosit. Contextul alege și precizează sensul, îl individualizează și-l completează.

Înțelegerea rolului contextului ajută la clasificarea și rezolvarea justă a unor probleme de gramatică.

[1] Pentru discuțiile asupra unora dintre comunicările publicate, vezi «Limba romînă» nr. 2, 1954, pag. 66-74.

Rubrica « Critică şi bibliografie » publică o recenzie asupra ediţiei a III-a a « Dicţionarului limbii ruse » (Moscova) apărut sub redacţia lui S. I. Ojegov, o recenzie asupra revistei « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 5/1953, precum şi observaţii asupra volumului « Problemele lingvisticii moldoveneşti » (1953).

Este surprinzătoare şi supărătoare în acelaşi timp neregularitatea cu care apare această rubrică în revista « Studii şi cercetări lingvistice ». Se impune o mai bogată informare bibliografică şi o atitudine mai personală în analizarea lucrărilor recenzate. De asemenea revista ar trebui să facă prezentări de ansamblu asupra activităţii lingvistice în patria noastră.

Sperăm că acest lucru va fi realizat în numerele viitoare ale acestei publicaţii.

C. Corian

STUDII şi CERCETĂRI LINGVISTICE

anul V, Nr. 3—4, iulie—decembrie 1954

Una dintre cele mai de seamă sarcini ale institutelor de lingvistică din ţara noastră este elaborarea dicţionarului limbii romîne, lucrare atît de necesară şi de aşteptată de masele largi. Primele pagini ale ultimului număr din « Studii şi cercetări lingvistice » sînt consacrate expunerii principiilor care au stat la baza redactării dicţionarului. Trei au fost etapele parcurse de cercetătorii institutelor de lingvistică din Bucureşti şi Cluj, care au format cele două colective redacţionale:

a) Strîngerea materialului;

b) Selectarea cuvintelor care trebuiau tratate;

c) Redactarea, adică definirea sensului cuvintelor, ilustrarea lor cu citate şi indicarea funcţiunilor lor gramaticale.

Materialul a fost strîns din dicţionarele mai vechi, dar mai ales din operele literare apărute de la începutul secolului al XIX-lea şi pînă astăzi. În alegerea cuvintelor s-a ţinut seama de viabilitatea lor, de întrebuinţarea lor în pături largi ale poporului, precum şi de rolul lor în viaţa societăţii. S-au dat definiţii scurte, clare şi precise, folosind pentru aceasta ajutorul unui mare număr de specialişti de la diferite institute ale Academiei R.P.R., de cîte ori era vorba de definirea termenilor din ştiinţă şi tehnică.

Sensurile cuvintelor sînt date în ordinea folosirii lor actuale, adică începînd cu cel mai nou şi mai frecvent. Se dau de asemenea numeroase indicaţii de ordin gramatical, stilistic, ortografic şi ortoepic.

Pus la îndemîna maselor largi de oameni ai muncii din ţara noastră, acest dicţionar constituie « un important instrument pentru folosirea şi cultivarea limbii naţionale la nivelul vremii noastre ». El va fi de asemenea « un mijloc de orientare ideologică şi ştiinţifică în însuşirea culturii noi, socialiste ».

În continuare, « Studii şi cercetări lingvistice » publică unele comunicări ţinute de cercetători lingvişti la Sesiunea din ianuarie 1954 a secţiei de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. În această prezentare ne vom opri mai mult asupra problemelor care şi-au găsit o rezolvare nouă în studiile publicate.

Despre formarea cuvintelor în limba romînă s-a discutat la noi destul de mult în ultima vreme. Dezbaterile au pornit de la o problemă oarecum teoretică (cărei discipline lingvistice i se integrează formarea cuvintelor?) şi au purtat şi asupra celor trei mijloace principale de formare a cuvintelor (compunere, prefixaţie şi sufixaţie). Aceste probleme şi altele legate de ele apar în comunicarea lui I. Fischer, poate prea succintă pentru varietatea şi importanţa chestiunilor discutate. Autorul şi-a propus numai să schiţeze problematica, metodele şi perspectivele unei cercetări mai amănunţite, care să aducă material şl soluţii.

Examinînd raporturile dintre formarea cuvintelor şi vocabular, pe de o parte, şi morfologie, pe de alta, I. Fischer ajunge la concluzia că formarea cuvintelor constituie

7 — c. 407

un capitol independent. Elementele cu care operează formarea cuvintelor țin de vocabular, în privința conținutului, și de morfologie, în privința aspectului formal. Tocmai această dublă legătură conferă formării cuvintelor caracterul de capitol independent în lingvistică.

În privința prefixației, se arată într-o scurtă schiță istorică felul cum romîna a înlocuit sistemul latin și deosebirile care despart romîna de limbile romanice occidentale. În ceea ce privește rolul prefixelor în determinarea aspectului verbal, I. Fischer arată că problema trebuie examinată, dar nu aduce nici un element nou în discuție.

Paragraful consacrat sufixelor aduce două idei care trebuie reținute: pentru un studiu sistematic este mai avantajoasă clasificarea sufixelor după funcția lor (și nu după criterii formale) și, a doua idee, fondul principal de cuvinte are rolul de ordonator al derivației și de aceea funcția sufixelor trebuie cercetată pornind de la derivate ale cuvintelor din fondul principal.

Bogăția de aspecte ale problemei formării cuvintelor în limba romînă este un îndemn pentru lingviștii noștri de a aborda studiul ei aprofundat, folosind unele indicații prețioase din comunicarea lui I. Fischer.

O problemă poate la fel de puțin studiată la noi ca și formarea cuvintelor este corespondența timpurilor. Impresia generală a cercetătorilor este că în romînește relația propoziție regentă — propoziție subordonată este destul de liberă, în orice caz mai liberă decît în latină și în celelalte limbi romanice. Timpul verbului din regentă are o foarte mică influență asupra celui din subordonată. Pe de altă parte, numărul redus de timpuri ale conjunctivului romînesc aproape că anulează problema corespondenței timpurilor la conjunctiv.

Comunicarea lui P. Creția consacrată corespondenței timpurilor în limba romînă nu face decît să confirme prin exemple aceste concluzii teoretice bine cunoscute. Meritul lucrării constă în cîteva analize și discuții asupra unor fapte de detaliu. Autorul a urmărit raporturile temporale în toate tipurile de subordonate și a scos în evidență factorii gramaticali și lexicali care contribuie la exprimarea acestor raporturi. După P. Creția acești factori sînt:

1. Factori care țin de valoarea și întrebuințarea timpurilor (valorile derivate ale timpurilor; întrebuințarea restrînsă a timpurilor relative).

2. Factori care pot exprima raporturi de timp și nu țin de forma verbului (legătura dintre subordonată și regenta ei; prezența conjuncțiilor temporale și a circumstanțialelor de timp).

3. Factori care restrîng numărul raporturilor temporale posibile (natura propoziției subordonate; valoarea modului; sensul verbelor) (p. 327).

Mai semnalăm, tot în seria articolelor care abordează probleme noi sau nestudiate suficient, expunerea lui Em. Vasiliu privitoare la accentuarea derivatelor cu două sufixe în limba romînă. Autorul formulează următoarea lege de accentuare: « În derivatele cu două sufixe, locul accentului este determinat de regimul de accentuare și de structura silabică a ultimului sufix. În cazul în care ambele sufixe sînt neaccentuate, derivatele sînt totdeauna proparoxitone » (p. 335). Sîntem convinși, că pornind de la cercetări de detaliu — cum este aceasta —, lingviștii vor reuși în cele din urmă să formuleze și pentru limba romînă explicații științifice și chiar reguli de accentuare.

Acad. Iorgu Iordan se ocupă, în articolul său « Despre limba lui Neculce », de concluziile de ordin lingvistic care rezultă din lectura și analiza paginilor scrise de Neculce însuși în manuscrisul nr. 253 al « Cronicii » sale. Materialul, din nefericire restrîns, contribuie la cunoașterea unor particularități ale graiului moldovenesc și — adaugă autorul — ale celui muntenesc din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Acad. Iorgu Iordan ajunge la următoarele concluzii *a)* diftongul *ea* se pronunța *e*, probabil puțin deschis; *b) u* final se pronunța silabic după un grup consonantic și nesilabic (*u* semivocalic) după o singură consoană; *c) i* final semivocalic era absorbit de către *i* silabic imediat precedent, fenomen fonetic care apare și în limba romînă contemporană. Articolul acad. Iorgu

Iordan aruncă o lumină nouă asupra istoriei graiurilor romîneşti şi prezintă, datorită principiilor metodologice susţinute, un interes deosebit pentru editorii de texte vechi.

Articole bazate pe cercetarea şi selectarea unui vast material documentar sînt « Eminescu despre problemele limbii literare » de Gh. Bulgăr (în care sînt trecute în revistă părerile poetului cu privire la raportul dintre limba literară şi limba poporului, importanţa clasicilor şi diferite probleme de lingvistică) şi « Unele contribuţii la reconsiderarea operei lui H. Tiktin » de I. Rizescu, în care sînt prezentate pentru prima dată elementele materialiste din concepţiile lui Tiktin despre limbă. În acelaşi articol, o însemnată parte este consacrată analizei dicţionarului romîngerman, atît de preţios şi astăzi, după 30 de ani de la apariţie, pentru bogăţia materialului lexical vechi şi contemporan. Aşteptăm apariţia, în coloanele publicaţiilor noastre, a multor studii consacrate valorificării moştenirii lingvistice, domeniu în care articolul lui I. Rizescu nu este decît un început.

Principalele curente ale lingvisticii burgheze şi, în special, caracteristicile lingvisticii burgheze contemporane sînt trecute în revistă şi discutate cu mult spirit critic într-o comunicare prezentată de Lucia Wald. Citate numeroase au servit autoarei pentru a pune în lumină trăsăturile fundamentale şi scopurile pe care le-au avut şi le au aceste curente: negarea existenţei realităţii obiective, agnosticism, denaturarea esenţei limbii. « Teoriile lingvistice la modă astăzi în S.U.A. urmăresc — arată autoarea — să sădească neîncrederea popoarelor în propriile lor forţe, să le condamne la pasivitate, să propage dispreţ pentru limbile naţionale » (p. 405).

După cîte ştim, este primul articol de acest fel apărut în publicaţiile noastre. Autoarea a folosit numeroase cărţi şi periodice din Occident şi de peste Ocean, precum şi recenzii şi studii asupra acestora, apărute în Uniunea Sovietică. Pentru orientarea marxistă a lingviştilor noştri, pentru îndepărtarea rămăşiţelor idealiste, neştiinţifice din concepţiile lor, comunicarea Luciei Wald este o contribuţie serioasă, bine fundamentată, convingătoare.

Ultimul număr al revistei « Studii şi cercetări lingvistice » mai cuprinde « Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne » de acad. Al. Rosetti, în care sînt reluate unele păreri expuse de autor şi cu alte prilejuri în legătură cu existenţa diftongilor în limba romînă şi cu datarea şi explicarea lui *u* final.

Bogat şi interesant, materialul apărut în ultimul număr din publicaţia Institutului de lingvistică din Bucureşti este prezentat într-o formă accesibilă unui cerc destul de larg de cititori, fără ca prin aceasta să sufere nivelul ştiinţific al articolelor.

S. Stati

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

NISTOR MARIN — Cluj —

Întrebare: Care este pluralul substantivelor *acumulator, separator, comutator, selector, corector, montator* etc.?

Răspuns: Întrebarea dv. este pe deplin justificată. În catalogul M.E.E.I.E., în care dv. aţi găsit indicat pluralul *acumulatori, separatori, comutatori, selectori,* aceste forme sînt date greşit. Toate cuvintele care denumesc noţiuni tehnice, nume de lucruri (maşini, aparate etc.) şi care sînt derivate cu sufixul *-tor, -or* formează pluralul în *-toare, -oare,* fiind toate de genul neutru. Ele se încadrează în aceeaşi categorie cu substantivul *motor, motoare* (care de altfel şi în catalogul M.E.E.I.E. apare cu pluralul corect indicat).

Numele de fiinţe derivate cu acelaşi sufix: *corector, montator* etc. formează pluralul în consoană muiată (*correctori, montatori*) ca toate substantivele masculine de declinarea a II-a.

I. SIMION profesor — Poiana Sebeş —

1. *Întrebare*: Prepoziţia *contra* poate să primească şi cazul dativ nu numai cazul genitiv, de exemplu: *luptăm contra duşmanului?*

1. *Răspuns*: Identitatea formală dintre dativ şi genitivul neprecedat de articol posesiv v-a indus în eroare, determinîndu-vă să consideraţi substantivul *duşmanului* în dativ. În realitate prepoziţia *contra* (ca şi *asupra, împotriva* şi alte locuţiuni prepoziţionale) cere numai cazul genitiv. Ca să aveţi siguranţa că cele afirmate mai sus sînt juste vă propunem să înlocuiţi, în exemplul dv., complementul indirect *duşmanului* prin două complemente indirecte construite cu aceeaşi prepoziţie, de exemplu: *luptăm contra imperialiştilor şi a uneltirilor la război,* unde prezenţa articolului posesiv *a* înaintea celui de-al doilea termen e o dovadă că substantivul respectiv e în genitiv.

2. *Întrebare*: *De aceea* este adverb sau locuţiune de cauză?

2. *Răspuns*: În «Gramatica Academiei R.P.R.,» vol. I, pag. 332, punctul d, se precizează că singurul adverb de cauză în limba romînă este *de aceea.* La începutul acestui paragraf se menţionează însă că se vor discuta *adverbele şi locuţiunile adverbiale* de mod, de loc, de timp etc. Pentru a nu îngreuna prea mult expunerea, atunci cînd se discută adverbul de cauză, nu se mai precizează faptul, de la sine înţeles, că *de aceea* este o *locuţiune adverbială pronominală de cauză.*

3. *Întrebare*: Ce valoare are propoziţia *luptă,* din fraza: *Cei mai buni fii ai proletariatului internaţional s-au întîlnit adeseori şi s-au sfătuit asupra poruncii vremii: luptă de salvează pacea.* Este ea o atributivă?

3. *Răspuns*: Fraza: *Luptă de salvează pacea* reproduce vorbirea directă. Ea este formată dintr-o propoziţie principală impe-

BIBLIOTECA CENTRALA SIBIU

rativă: *luptă* şi dintr-o propoziţie circumstanţială de scop construită cu modul imperativ şi introdusă cu conjuncţia *de: de salvează pacea.* Ea nu poate fi considerată o propoziţie atributivă. Propoziţiile atributive în limba romînă nu se construiesc niciodată cu modul imperativ. Analizînd construcţia ca un tot determinant al substantivului precedent (*porunca*) propoziţia capătă o nuanţă atributivă cu caracter apozitiv. Acest aspect al problemei se află deocamdată în stadiul cercetării şi, în nici un caz, la analiza textului în clasă, nu veţi aminti despre această interpretare care s-ar mai putea da.

4. *Întrebare*: Cum se analizează corect fraza: *Pînă a doua zi însă ştiţi ce s-a întîmplat? fiindcă era vară şi soare şi căldură mare, peştele s-a stricat şi racii l-au mîncat.* Propoziţia: *peştele s-a stricat* este o completivă directă sau o adversativă: *pînă a doua zi însă peştele s-a stricat* faţă de propoziţia: *şi a doua zi l-acelaşi loc veniră,* din fraza precedentă?

4. *Răspuns*: Textul citat de dv. este luat din fabula lui Grigore Alexandrescu *Lişiţa, raţa şi gîsca*:

Propunerea aceasta cu toţi aplaudară
Şi pentru întîia oară
Pe gîscă lăudară
Pentru a ei idee, apoi se risipiră
Şi a doua zi iară l-acelaşi loc veniră.
Pînă a doua zi însă, ştiţi ce s-a întîmplat?
Fiind vară şi soare şi o căldură mare,
Peştele s-a stricat
Şi racii l-au mîncat.

Dv. aţi transformat complementul circumstanţial de cauză în propoziţie circumstanţială de cauză, după cum vă indică şi exerciţiul nr. 129 punctul *a* din «Culegerea de exerciţii gramaticale pentru clasele VI şi VII», 1953.

Am reprodus mai sus în întregime fraza care precede textul citat în întrebarea dv., deoarece propoziţia principală din prima frază: *însă ştiţi* are valoare adversativă faţă de întreaga frază anterioară, nu numai faţă de ultima propoziţie.

Ce s-a întîmplat pînă a doua zi este o completivă directă.

Textul dv. mai cuprinde şi fraza (o cităm cu propoziţia circumstanţială de cauză, aşa cum o indicaţi şi dv.):

Fiindcă era vară şi soare şi căldură mare, peştele s-a stricat şi racii l-au mîncat.

Această frază cuprinde două propoziţii principale:

1. *peştele s-a stricat*
2. *şi racii l-au mîncat*

şi o propoziţie circumstanţială de cauză: *fiindcă era vară şi soare şi căldură mare.*

PAULINA GURAN — Institutul pedagogic — Bucureşti:

Întrebare: În propoziţia: *Îmi admir profesoara, îmi* este pronume reflexiv în dativ aşa cum este în *îmi spăl mîinile,* cu toate că în acest caz subiectul face şi suferă lucrarea, iar în primul nu se poate afirma acest lucru?

Răspuns: În ambele cazuri *îmi* are valoare de pronume reflexiv în dativ. În exemplele date de dv. este vorba de un reflexiv posesiv de tipul *îmi învăţ lecţia; îmi îmbrac rochia; ne întocmim planul de lucru; vă pregătiţi bagajele* etc. Deşi în aceste cazuri nu se poate spune că subiectul suferă acţiunea, considerăm şi aceste verbe la diateza reflexivă deoarece ele, prin pronumele reflexiv (*îmi, îţi, îşi, ne, va, îşi*), arată că subiectul şi posesorul sînt una şi aceeaşi persoană[1].

I. ARSENIE NICOLAIE — Deva:

Întrebare: Ce fel de propoziţie este *şi cum ţeseam* din versurile lui Coşbuc:

Şi de pe bici l-am cunoscut
Şi cum ţeseam nici n-am ştiut
Cum am sărit şi m-am zbătut
Să ies de la război...?

II. ENĂCHESCU T. — Reghin:

Întrebare: Poate fi precizată cu absolută certitudine valoarea propoziţiei: *şi cum el împletea,* din fraza: *Ana rămase pe laiţă ţinînd capul pletei, iară Lică... începu să împletească în opt coarde... şi cum el împletea, ea privea la degetele lui...?*

Răspuns I şi II: Întrebările dv. se referă la acelaşi fel de propoziţie. Atît *şi cum ţesem* cît şi *şi cum el împletea* sînt propoziţii circumstanţiale de timp, introduse printr-un

[1] Vezi şi «Limba romînă», 1954, nr. 2, p. 100.

adverb relativ cu valoare de conjuncție (*cum*). Acest adverb introduce mai multe feluri de subordonate, mai ales modale dar și temporale și cauzale. Interpretînd logic propoziția *și cum țeseam* din versul lui G. Coșbuc cititorul este tentat să-i atribuie o valoare cauzală. Credem că interpretarea corectă din punct de vedere gramatical este aceea care consideră această propoziție ca o circumstanțială de timp.

În textul citat de tovarășul Enăchescu T. propoziția *și cum el împletea* are însă o valoare temporală pură fără nici o altă posibilitate de interpretare.

F. Ș.

LALA IOAN — Detașamentul carbonifer Doman, raionul Reșița, regiunea Timișoara:

Întrebare: Care este originea cuvîntului *trust* (sau *trest*); cum se scrie și se pronunță acest cuvînt în limba romînă?

Răspuns: Cuvîntul *trust* în limba romînă este un neologism relativ recent, împrumutat din limba engleză prin intermediul limbii franceze (vezi « Dicționarul enciclopedic ilustrat » alcătuit de I. A. Candrea și A. Adamescu). Acest cuvînt denumea uniunea unor întreprinderi capitaliste în vederea centralizării și reglementării producției și desfacerii mărfurilor. La noi, cuvîntul era pronunțat apropiat de rostirea franceză *trust*. În engleză el se pronunță *trest* (cu un sunet intermediar între *a* și *e*).

După 23 August 1944, sub influența limbii ruse s-a adăugat vechiului sens un sens nou, acela de « asociație de întreprinderi care lucrează în sectoare înrudite, avînd o conducere centrală ». Așa avem *Trustul alimentației publice*, *Trustul de panificație* etc.

În felul acesta, cuvîntul are astăzi două sensuri, unul denumind întreprinderea capitalistă, iar celălalt, întreprinderea socialistă.

În rusește cuvîntul este împrumutat direct din limba engleză și a fost ortografiat fonetic *trest*. Cuvîntul *trest* n-are largă circulație în limba romînă.

« Micul dicționar ortografic » al Academiei R.P.R. recomandă forma *trust*.

C. M.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE. Editura Academiei R.P.R., vol. I (A-C)

ACAD. PROF. IORGU IORDAN, Limba română contemporană, manual pentru instituțiile de învățămînt superior, Ministerul Învățămîntului, 1954.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ nr. 4
BUCUREŞTI

Cor 407

Preţul lei 2 —

I 8100

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

oteca Centrală

LIMBA ROMÎNĂ

3

ANUL IV
MAI—IUNIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUI. 2005

8100 -- DEC 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

U ... 2022

3

ANUL IV
MAI—IUNIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

892 15564

1964

COMITETUL DE REDACŢIE:
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. — Telefon 3.85.05

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

SUMAR

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Pag.

Acad. M. SADOVEANU, Limba povestirilor istorice 5
D. MACREA, Despre problemele studiului limbii literare 17
T. VIANU, Cercetarea stilului 40

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

ILIE STANCIU, Dicţionarul limbii romîne literare contemporane 58

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

I. FISCHER, Aplicarea noii ortografii în editarea scriitorilor noştri.... 75

CRONICĂ

C. NAGÎŢ şi I. ZAMFIRESCU, Din activitatea cercului de comunicări şi referate al Institutului de lingvistică din Bucureşti..... 82

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, 1953 tom. 2 (*Constantina Căplescu*) ; Pe marginea versiunii romîneşti a poemului « Ţara Muravia » (*Em. Levitki*). 86

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor..... 97

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

LIMBA POVESTIRILOR ISTORICE*

DE

ACAD. M. SADOVEANU

Dragi prieteni şi tovarăşi, comunicarea de astăzi e o urmare firească a celei pe care am avut cinstea s-o dezvolt ieri în faţa domniilor voastre.

Ieri, am făcut observări şi afirmaţii care vor apărea mai limpede astăzi, în fragmentele de tipărituri şi manuscrise vechi pe care le voi ceti ca să ilustreze propoziţiile mele.

Iarăşi ţin să vă fac atenţi că punctul meu de vedere în alegerea lecturilor nu e stînjenit de preocupări didactice. Nu ţin de loc să ne plictisim în tovărăşie. Vreau, dimpotrivă, să petrecem un ceas plăcut în comunicare spirituală cu bătrînii noştri din veacuri trecute.

Veţi îngădui totuşi să trecem repede şi peste citate fără strălucire. Acelea au scop să vă convingă numai că limba noastră scrisă e destul de veche. Încolo, pot da încredinţare că cei care aud întăia oară anumite pagini vor fi tot atît de mulţămiţi ca şi cei care cunosc de mult pe scriitorii de odinioară.

Escursia noastră în trecut merge pînă către al şaisprezecelea veac, cînd vechea slavonă boierească şi domnească, de biserică şi cancelarie, a început a face loc limbii *proaste* a poporului de rînd.

Întăi această mireasă, de mult adormită şi de mult aşteptîndu-şi vremea deşteptării, e nesigură şi oarecum nedumerită. Încet, încet însă îşi ia îndrăzneală, iese la lume din palatul vrăjit, şi poporul o primeşte cu dragoste, încredinţîndu-i legendele şi cîntecele poeţilor lui anonimi, cu tînguirile trecutului şi nădejdile viitorimii.

Comunicarea noastră mai are un tîlc, privind pe scriitorii tineri care au început a ataca povestirea istorică. Limba literară din trecut şi limba vie a

* Comunicare prezentată la Sesiunea din 1 — 2 februarie 1955 a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R.

poporului sînt cele mai sigure călăuze pentru realizarea artistică a povestirii istorice, adăugînd şi înţelegerea economică, politică şi socială a timpurilor trecute şi alte cîteva însuşiri de care vom vorbi mai pe urmă.

★

În veacurile XVII şi XVIII au apărut cîteva cărţi populare din orient, în tălmăcire romînească. Traducătorii anonimi, fără preocupare artistică, fireşte, n-au ţintit decît să se facă înţeleşi de cetitorii vremii.

Înainte de a vă ceti cîteva bucăţi din aceste cărţi în limba «proastă», socot necesar să fac cîteva observări, pentru care mă rog umilit învăţaţilor ştiinţii limbii, cercetătorilor de hîrţoage vechi şi culegătorilor de folclor să-mi acorde îngăduinţă şi iertare. Domniile lor fac bine ce fac, dar nu întotdeauna. Mai de grabă vreau să spun că s-au găsit şi se găsesc în cultura noastră bărbaţi de mare valoare ştiinţifică, dar între aceştia se află şi de acei care sînt de o valoare mai mică. Ba chiar aş putea spune că şi cei de mare valoare uneori greşesc şi se încurcă, urmărind o idee să o argumenteze şi forţînd textele să-i servească.

Aşa s-a întîmplat cu Alexandru Odobescu, scriitor mare, cercetător în ale limbii şi arheologiei. Declarîndu-se încîntat de «Miorița» în varianta Alecsandri, a găsit două stihuri pe care le putea întrebuinţa într-o argumentare a disciplinelor sale majore. Deci, deşi purta ochelari, în loc de

Mioriţă laie,
Laie bucălaie

a cetit

Mioriţă laie
Laie bulucaie.

Acest *bulucaie* l-a dus într-o rătăcire istorică şi filologică uimitoare, cu turcii, tătarii şi alte seminţii păgîne, pe cînd volumul de poezii populare întîrzia nevinovat pe birou, aşteptînd pe învăţat să-şi vie în fire. Odobescu după cea dintîi fierbinţeală, după succesul articolului şi observaţiile amicilor, a băgat de samă nepotrivirea, dar prima lui obiecţie, cu inima curată şi sinceră, a fost că nu el a greşit ci culegătorul baladei.

Alta. După Odobescu, Alecsandri.

Probabil că acest mare poet al nostru cunoştea numai aproximativ limba păstorilor. De aceea spune *mioriţă* în loc de mioară, atribuind ciobanilor un fel de delicateţă de *duducă*. Această mioriţă e — cum am văzut — *laie*, adică neagră. Dar în alt loc al baladei dintr-o dată miorița e cu lînă plăviţă, adică albă. Sînt şi alte stihuri pe care nu le-ar recunoaşte poetul anonim din veac. Totuşi să ne închinăm cu recunoştinţă bardului de la Mircești, că a pus cu destule frumuseţi valabile balada fără păreche a ciobanilor în literatura nouă.

Pe cînd lucram la povestirea mea istorică « Frații Jderi », căutam un nume în condicile negustorilor lioveni. L-am și găsit după ce am observat cu nedumerire că cercetătorul și cetitorul terfeloagelor neguțătorilor moldoveni din Lehia afirmă, punînd și el un punct de întrebare, că ar fi existat acolo un oarecare cu numele *Ion Po malu Bogat*. Adică mai bine zis « pă malu bogat », deși acest *pă* nu e prepoziție moldovenească. În sfîrșit ce-o fi, ce n-o fi, iată o poreclă ciudată cum nu s-a mai aflat, ceva asemănător cu numele apusene ale feudalilor stăpîni de teritorii. Cît a stat și s-a *chiorît*, cum spun moldovenii, asupra textului acel cercetător îndărătnic, cît l-a cumpănit și l-a judecat, mi s-a părut de nespusă mirare deoarece numele negustorului meu liovean trebuia să fie *Toma lui Bogat*.

Așa în textele vechi, pe care vreau să vi le aduc la cunoștință domniilor voastre se află greșeli de copie, greșeli de traducere, greșeli de ortografie, greșeli de punctuație, pe care eu nu mă sfiesc a le corecta cum am făcut cu *Ion Po malu Bogat*, fără a mă duce la fața locului cu lupa. Există un instrument al bunului simț, pe care îndemn pe scriitori să și-l însușească dacă nu-l au.

Iată însă o anecdotă mai gravă. În ea se cuprinde o lacrimă și o picătură de otravă a truditorilor din veac ai acestui pămînt.

Cunoașteți cu toții stihurile populare ce se chiamă « Doina ». Au apărut și în foarte frumoasa antologie tipărită de curînd de Editura de stat.

Doină, doină cîntec dulce
Cînd te-aud, nu m-aș mai duce.
Boii mei cînd aud doină
Ară țelină și moină.
Și cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Acest text a apărut de o sută și mai bine de ani între culegerile de poezii populare. Sună frumos și patetic. Însă de multă vreme bănuiesc în stihurile acestea ale poetului anonim o lipsă. Sînt aproape cincizeci de ani de cînd am cetit atent studiul lui Radu Rosetti bătrînul: « De ce s-au răsculat țăranii »; și de atunci am căutat în popor varianta justă. Am găsit-o, avînd mai ales încredințarea că poetul anonim nu poate alcătui stihuri de prisos, fără semnificație.

Deci:

Boii mei cînd aud doină
Ară-n țelină ***ca-n moină***
Și cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Boii cînd aud doina ară lesne țelina, ca și cum ar fi moină, și pot îndeplini ceea ce se chema în acele timpuri *nartul* (norma). *Nartul* unei zile de boieresc nu putea fi împlinit într-o zi, clăcașul cheltuia muncă de două și trei zile uneori, ca să împlinească norma căreia boierul îi spunea *o zi*.

★

Între manuscrisele Academiei R.P.R. se află o traducere a unei poveşti bogumilice de la începutul veacului XVII: «Povestea lui Adam şi a Evei».

Strămoaşa Eva povesteşte de călătoria lui Sit la rai.

... Încălecă Adam — spune Eva — şi se duse. Şi află pe acel giunghiat şi nu-i zise lui Cain nemică — precum îi zisese lui îngerul. Şi aduse pe Avel şi-l puse în locul ce se chiamă Rion.

Atuncea născum pe Sit.

Şi zisei către Adam:

— Nu-ţi pae rău, domnul mieu. Că iată în locul lui Avel născum altul. Şi-i puserăm lui numele *Sit*.

Atuncea Adam se răsti şi zise:

— Taci tu, muiere. Căci sufletul mieu se împuţină întru mine.

Iară Sit zise:

— Domnul mieu, eu mă voi duce la rai. Şi de acolo voi aduce oareş-ce. Vedea-vei şi te vei odihni.

Adam zise:

— O fiule, cum să intri tu în rai? Nu aşa, nu aşa. Ci pasă împotriva raiului şi plîngi. Doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul măslinului să văz. Că doară mi s-ar mai potoli boala.

Fiul său zise:

— De ce boleşti, o părintele nostru?

Adam zise:

— O fiule, mare boală am. Cînd greşii eu şi maica voastră atuncea zise Dumnezeu: înmulţi-se-vor suspinele tale şi pururea întru griji va să petreci...

*

Iată şi o pagină din «Esopia», de la începutul veacului următor XVIII.

... Xant zise iară, aflînd prilej să bată pre Isop; şi iar îi zise:

— Robule, dacă făcuşi pe prietenii mei iscoditori, du-te de-mi adă om neiscoditoriu.

A doua zi au mers Isop în tîrg şi căută încoace şi încolo împrejurul tîrgului, şi văzu pre un om, ţăran, şezînd sîngur, făr de lucru, într-un loc, de atîta vreme sîngur. Şi se apropie Isop de dînsul şi-i zise, ca unui om prost.

— Te cheamă stăpînul să prînzeşti cu dînsul.

Iar ţăranul merse, neiscoditoriu, fiind om prost. Şi intră în casă şi şezu la masă nechiemat, cu îmbrăcăminte ţărăneşti care avea.

Xant zise către Isop:

— Cine este acesta?

Isop zise:

— Om neiscoditoriu.

Xant şopti la urechile jupînesei şi-i zise să nu se mînie de ce-i va grăi:

... Că voi să fac, să bat pre Isop cu vină.

Şi zise Xant jupînesei:

— Bagă apă în leghin şi mergi de spală picioarele oaspelui.

Țăranul zise:

— Bine vei face jupîne, că de astă-vară nu mi-am spălat picioarele.

După aceea au pus masă şi au început a mînca.

Țăranul însă au început a mînca, fără de cuțit, şi neîmbiet, tot de o parte. Mai pe urmă au pus în masă plăcinte şi au zis Xant să chieme plăcintarul să-l bată, că au făcut plăcintele rele; iar plăcintele erau bune, numai că vrea să vază ce va zice țăranul.

El zise:

— Bate-l jupîne, că au făcut plăcintele subțiri; să le facă mai groase.

Şi au început țăranul a le glomozi în mîni şi a le mînca.

Şi iar au zis Xant:

— Să facă slugile afară foc mare şi să despoaie pe jupînească, să o bage în foc şi s-o arză.

Țăranul au zis lui Xant:

— Mă rog dumitale, jupîne, aşteaptă să mă duc şi eu să-mi aduc muierea şi să le arză pe amîndouă, că aşa li se cade.

★

Cîteva rînduri din « Istoria a Alexandrului celu mare din Machedonia » tipărită la Sibii, la sfîrşitul veacului XVIII.

... După aceea aduseră un tîlhariu la Alexandru; şi-i grăi Alexandru:

— Omule, că ce tîlhăreşti?

Omul zise:

— De sărăcie tîlhăresc eu, de ucig cîte un om, şi sînt singur, şi oamenii îmi zic tîlhariu. Iară să mă ierți împărate că tu eşti mai mare tîlhariu decît mine, că tu ucizi cîte zece mii de oameni, şi-i tai pre toți, şi ție nu-ți zic oamenii tîlhariu, căci ai oameni mulți; ei îți zic « împărate ». Iar de aş avea şi eu cum ai tu, aş fi şi eu ca tine.

Alexandru zise: — Drept grăieşti, şi-l iertă. Şi-l îmbrăcă, şi-l puse căpitan preste o mie de oameni mai mare.

★

Nu stăruiesc asupra greutăților acestor începuturi ale vorbirii noastre scrise. Aceste începuturi nu sînt încă literatură. Tălmăcitorii care au dat poporului o Alexandrie, o Esopie, o poveste bogumilică sînt nişte umili monahi ori dascăli, ori preoți de țară. Necunoscători ai meşteşugului, se lasă uşor înrîuriți de formele sintactice ale originalului, nu-i interesează ortografia şi punctuația, nu cutează să iasă din alinierea literală a operei pe care o traduc.

Sărmani truditori, adormiți în gropnițele mănăstirilor ori sub cetinile cimitirelor din munte... Alcătuirile lor nesigure au fost ca picături de izvor din care s-a adunat în curgerea anilor şuvoiul literaturii de creație, oglindind țărmuri, sate, oameni care se străduiau cu amar să iasă la lumina unei vieți mai bune.

Îndată după aceste exemple umile, se cuvine să pomenim pe scriitorii eclesiastici care au tradus pentru popor evangheliile şi psalmii; pe Antim Ivireanul mitropolitul, care a mustrat pe cei mici şi pe cei mari în didahiile lui ce ni s-au păstrat scrise; în sfîrşit pe cronicarii care au însemnat anii slave trecute, precum şi nevoile şi răutățile timpului de decădere a țării.

Ne vom opri ceva mai stăruitor asupra unui cronicar excepțional înzestrat, povestitor artist, Ion Neculce, acel care a însoțit la împărăție, după bătălia de la Stănileşti, pe vodă Dimitrie Cantemir, pribeag la curtea țarului Petre Alexeevici.

Antim Ivireanul e georgian din Caucaz. Rob la Țarigrad îşi dovedise de tînăr destoinicia. Învățase meşteşugul tipăririi cărților şi xilografia. În capitala Țării Romîneşti a fost adus de Constantin Vodă Brîncoveanu. Aici a învățat romîneşte, a intrat în cinul monahicesc şi, cu anii, iar mai ales cu stăruință neînduplecată, a ajuns să vorbească şi să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocei.

În didahiile lui găsim înfățişată epoca brîncovenească: « Ce neam — mustră el pe contemporani — ce neam înjură ca noi de lege, de cruce, de cominecătură, de morți, de colivă, de prescură, de ispovedanie, de botez, de cununie şi de toate tainele sfintei biserici... Şi ne ocărîm şi ne batjocorim legea. Cine dintre păgîni face aceasta? Sau cine-şi mai ocăreşte legea ca noi? ».

Şi iarăşi:

« Fiind orbiți de deşertăciunile cele lumeşti, nu ne bucurăm la altceva, fără numai la lucrurile întunericului veacului acestuia, şi sîntem porniți cu toții spre răutăți ca o roată cînd dă devale şi nu se poate opri... »

« Neavînd dragoste între noi şi nepohtindu-ne binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, nu avem nici credință, nici nădejde... şi sîntem mai răi, mă iertați, decît păgînii ».

« Pe toți îi hulim, pe toți îi grăim de rău, pe toți îi pîrîm, pe toți îi luăm în rîs şi batjocură; tuturor le zicem că sînt nebuni şi fără nici o socoteală; numai pe noi înşine, voi cuteza a zice, ne facem mai înțelepți şi decît Dumnezeu şi nu ne aducem aminte că înțelepciunea lumii aceştia este nebunie înaintea lui Dumnezeu ».

« Pre părinții noştri îi ocărîm şi-i batem, pe bătrîni îi necinstim, pe boieri şi pe domn îi blestemăm, pe arhierei îi ținem drept nimic, pe călugări îi clevetim, pe preoți îi ocărîm, bisericile le ținem ca nişte grajduri, şi, cînd mergem la dînsele, în loc de a asculta slujbele şi a ne ruga lui Dumnezeu să ne ierte pacatele, iar noi vorbim şi rîdem şi facem cu ochiul unul altuia, mai rău decît pre la cîrciumi ».

« Vino acum şi tu, muiere, zice altădată părintele Antim, să-ți arăt cui să te asemeni.

Sara, muierea lui Avraam, îndată ce veneau oaspeții la dînşii, se apuca de frămînta cu mîna ei pîinea şi nu răpştea asupra lui Avraam să zică: pentru aceasta m-am măritat avînd atîta bogăție, să frămînt pîine străinilor?

Oare să fie acum vreuna aşa? Ba. Căci ia scoate mîna Sarei! O văd plină de cocă. Scoate şi mîna unei muieri de acum: o văd plină de inele şi de scule.

Caut şi văd fața Sarei plină de pielm (lichid cu care se unge pînea înainte de a o băga în cuptor). Văd şi fața unei muieri de acum plină de fleacuri drăceşti, şi cu aceea arată că Dumnezeu n-a fost vrednic să facă chip muierii ».

Într-un rînd părintele Antim spune că « vlădica ştie de cîte sufere ţara de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta ».

« Mîncăm carnea şi munca fratelui nostru creştinul şi bem sîngele şi sudoarea feţei lui cu lăcomia şi nesaţul ce avem... »

Acest păstor de suflete vine dintr-o cultură veche, a cărei înflorire se produsese în veacul XII.

Cuvîntările Ivireanului au adese prospeţimea limbii vorbite a epocei, şi mai cu samă la asta trebuie să luăm aminte cînd ne îndeletnicim cu povestiri din trecutul poporului nostru. Asta o spun pentru cei care socot că e potrivit să-şi coloreze violent paginile cu vocabule din suprastructura greacă şi turcă a castei stăpînitoare.

★

Iată stihuri din tălmăcirea lui Dosoftei mitropolitul, pe care bunicii unora dintre cei de faţă le mai cîntau, în veacul trecut, îndulcindu-se de cuvintele şi muzica lor. Lucrarea acestui ierarh distins, ieşit din categoria negustorească a Moldovei, a fost compusă la mijlocul veacului XVII.

În ce chip doreşte cerbul de fîntîni
Cîndu-l strînge setea de-l arde-n plămîni,
Sufletul meu, Doamne, aşa te doreşte
Cu sete aprinsă de mă vestezeşte.
Voie rea nu-ţi face, suflete mişele,
Nici îţi face scîrbă suspinînd cu jele
Ce să ai nădejde spre Domnul curată
Că-ţi va tinde milă cu mînă-ndurată.

★

Alegem ceva din cronicari.

Cîteva rînduri din « Cronica Ţării Romîneşti », scrisă de chir Rafail Monahul — cu numele mirean Radu Popescu, biv-vel dvornic.

E vorba de caracterizarea bogatului şi plinului de fală voievod Constantin Vodă Brîncoveanu.

Zice chir Rafail:

« Trecînd şi aceste întristări ce venise lui Constantin-Vodă, văzînd că şi-au dres lucrurile despre Poartă, să nu mai aibă grijă de mazîlie, se bucura, se veselea şi se lăţea în domnie, în avuţia ce strîngea din ţară, — care alt domn n-au strîns, nici s-au îmbogăţit ca el de cînd este începutul ţării, — şi altă grijă nu avea, numai să se primble pe la sate, pe la vînaturi, pe la vii pe vremea culesului... »

La aceeaşi epocă Miron Costin logofătul — trăitor între anii 1633 — 1691, scria într-un capitol din « Cartea pentru descălecatul dintăi a ţerei Moldovei şi a neamului moldovenesc » « de numele neamurilor acestor ţeri... »

« Măcar că şi la istorii şi la graiul străinilor şi în de sine, cu vremea, cu veacurile, cu priminelele, am dobîndit şi alt nume, iar acel carele este vechi nume şi stă întemeiat şi înrădăcinat rămîne Romîni. Cum vedem, că măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm: *ştii moldo-*

vineşte? ci ştii romîneşte? (adică *rîmleneşte*: scis romanice? pre limba latinească). Stă dar numele cel vechi ca un temei neclintit; deşi, adaog, ori vremile îndelungate, ori străinii adaog şi alte numiri, iar cel ce este rădăcină nu se mută. Şi aşa este şi acestor ţeri, adică ţerii noastre a Moldovei şi ţerii munteneşti: numele cel drept de moşie este *romîn*, cum se răspund şi acum cei din ţeara ungurească, şi muntenii din ţeara lor... »

Nu mă prea prăpădesc cu firea după acest stil de bărbat prea învăţat, care adînc din cărţi ştia; deşi ceea ce spune Miron aici are o importanţă deosebită. Chiar de aceea am şi dat întâi aste puţintele şire, pe care le întăreşte faptul că şi astăzi, în Moldova de miazănoapte, se întrebuinţează curent, ca sinonime, cuvintele *om* şi *romîn*.

Cu mult mai sprintenă e proza lui Miron Costin atunci cînd, de pildă, descrie o invazie de lăcuste.

Să luăm aminte:

« Cu un an înainte de ce s-au rîdicat Hmil hatmanul căzăcesc asupra leşilor, aproape de secere, eram pre atunce la şcoală la Bar în Podolia pre cale fiind de la sat la oraş.

Numai ce văzum despre amiazăzi un nour, cum se rîdică de o parte de ceriu, un nour sau o negură.

Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată, pînă ne-am tîmpinat cu nourul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol.

În loc ni s-au luat soarele de desimea muştelor. Cele care zburau mai sus, ca de trei sau patru sulițe — nu era mai sus; iară carele era mai gios, de un stat de om şi mai gios zbura de la pămînt. Urlet, întunecare, asupra omului sosind se rîdica oarece mai sus, iară multe zbura alături cu omul, fără sfială de sunet, de ceva. Se rîdica în sus de la om o bucată mare de acea poiadă şi aşa mergea pe deasupra pămîntului ca de doi coţi pînă în trei sulițe în sus, tot într-o desime şi un chip.

Un stol ţinea un ceas bun şi dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosea altul, şi aşa stol după stol cît ţinea de la prînz pînă în desară.

Unde cădea la mas, ca albinele groase zăcea. Nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol; şi nu se pornea pînă nu se încălzea bine soarele spre aprînz, şi călătorea aşa pînă în desară şi pînă la căderea de mas. Cădea şi la popasuri; însă unde mînea, rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frunză, nice pai ori de iarbă de semănătură nu rămînea. Şi se cunoştea şi unde poposea, că era locul nu aşa negru la popas ca la masul acei mînii a lui Dumnezeu.

Cîteva zile au fost acea urgie. Din părţile de gios în sus mergea. Şi tot atunce au fost şi aice în ţară lăcuste şi după acela an şi la al doilea, însă mai puţine ».

În sfîrşit, ajungem la Ion Neculce, biv-vel vornic al Ţării de Sus, contemporan cu voievodul prea învăţat Dimitrie Cantemir, pe care l-a şi însoţit în pribegie, la curtea ţarului Petre Alexeevici.

Neculce e un boier de ţară cu învăţătură modestă. Are însă darul scrisului, ceea ce-l aşază la loc de mare cinste în tagma noastră.

Mi-am propus să vă cetesc din Neculce puține pagini. Puține dar îndestulătoare, ca să vă dați sama cu cine aveți de-a face. M-aș îndemna să cetesc cît mai mult, dar, cu toată dragostea mea pentru un maistru, timpul nu ne îngăduie.

Cetesc :

« Duca-Vodă vrînd să-și scoată banii ce au cheltuit la Poartă pentru hătmănia Ucrainei și avînd casă grea cu mare cheltuială, — și nu cheltuia ca un domn, după putința țării, ci vrea să cheltuiască ca un crai, — și văzînd și vicleșugul boierilor celor ce i-au tăiat, de cum era rău de felul lui, încă și mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimii și asupra țării. Scos-au niște hîrtii pe țară, mari cîte de șese, cîte de opt galbeni; și cîte n-au îmbrăcat pre fețe le-au dat năpăști prin sate. Și după ce au dat tablele în vistierie, au aruncat orînduiele pe hîrtii, de un galbăn șaisprezece galbeni. Și care luase hîrtia de șese galbeni, li se făcea mai bine de sută. Și dacă nu găsea cu ce plini de la om, lua altuia pentru acela.

Și pre unde era pustiu, făcea pre zlotași de plăteau de la casele lor; și bătea pe zlotași cu buzduganul, de au omorît vreo doi-trei.

Deci, văzînd că mor zlotașii de buzdugan, au făcut un băț în opt muchi, de bătea pre boieri și pre zlotași cu bățul; și punea pre boieri dăjdi și împrumute peste putința lor, cît nu se mai putea plăti, că era boul doi galbeni și vaca un galbăn și istoveau zlotașii tot, și nici cu odoarele ce le zălogea pre la neguțători nu se putea plăti. Ci era pline închisorile de boieri și grosurile de cei săraci, de-i bătea și-i căznea, cu capetele prin garduri și leșinați de foame și bărbați și femei și murea prin grosuri; și pre giupînese sărace încă le lega la puște și le închidea la Siimeni pentru bani.

Pentru acea vrăjmășie și groază ce îi umpluse inima diavolul de lăcomia ce avea, urîtu-l-au toți pre Duca-Vodă, și-se rugau toți lui Dumnezeu să-i mîntuiască din mînile lui, și-l blăstămau de la mic pînă la mare, de auzeau slugile lui cu urechile.

Atunce fugit-au mulți boieri și mazîli de groaza lui printr-alte țări, de și-au pustiit casele, anume: Tudose Dubău vel spatar au fugit într-o noapte din tîrg din Iași în Țara Leșască; așișdere și Savel Zmucilă vel medelniceriu și cu frate-său Gheorghiță postelnicul; și i-au agiuns gonașii la Lipcani în codrul Herții și s-au bătut cu dînșii și nu le-a putut strica nimica; și Moțoc și alți mulți.

Mai departe:

Și iată leșii și cazacii și moldovenii au luat pre Duca-Vodă și pre alți boiari pre toți. Dezbrăcîndu-i, i-au lăsat cu pieile goale și s-au întors podgheazul cu dobîndă. Și au dus pre Duca-Vodă în Țara Leșască și acolo au murit.

Cînd îl duceau pe drum, îl pusese într-o sanie cu doi cai, unul alb și unul murg și cu hamuri de tei, ca vai de dînsul, ocări și sudălmi de auzea cu urechile. Și agiungînd spre Suceava la un sat, au poftit puțintel lapte să mînînce. Iară femeia, gazda, i-au răspuns:

— N-avem lapte să-ți dăm, că au mîncat Duca-Vodă vacile din țară, de l-ar mînca viermii iadului cei neadormiți! Că nu știa femeia aceea că este el singur Duca-Vodă.

Iar Duca-Vodă dacă au auzit așa, au început a suspina și a plînge cu amar. Că el se ținea și vorovea în casa lui și se ispitea să fie crai în Țara

ungurească, şi un fecior a lui în Ţara Moldovei domn; şi alt fecior domn în Ţara muntenească; şi ginere-său hatman în Ucraina. El îşi ţinea lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un crai ţinea. Şi cînd ieşea afară în norod, tot posomorît căuta ca să ieie oamenii de frică. Că el apucase învăţătură de la Vasilie-Vodă, fiind cămăraş mare la Vasilie-Vodă.

Era un om nu prea înalt, şi gros, burduhos şi bătrîn. Numai îşi cernea barba; pe atîta se cunoştea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu.

Şi ce gîndea el să facă, şi la ce se ispitea, şi la ce l-au dus păcatul şi osînda de la Dumnezeu.

Şi aşa l-au dus pe Duca-Vodă în Ţara Leşască de au murit acolo. Aşa şi-au agonisit, de lăcomia banilor ce avea! ».

Despre domnia lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino. « Deci viind domnia la Iaşi şi aşezîndu-se în scaun, era mare foamete, că fusese ţara toată bejănită şi nu putuse oamenii ara, şi nu se făcuse pîne. Erau oamenii toţi leşinaţi şi morţi, pe drumuri şi pe uliţe, cît se mînca om pe om. Şi podgheazuri din Ţara Leşască totdeauna se slobozeau, de stricau şi prădau. Tîlhărit mult era; şi de la Cotnar în sus era ţara pustie».

Portretul lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino şi societatea ieşană din vremea lui:

« Dumitraşcu-Vodă era un om bătrîn, grec ţarigrădean de neamul lui de Cantacuzineşti; şi mai înainte vreme fusese vistiernic mare în Ţara muntenească, la Grigorie-Vodă Ghica. Şi era om nestătător la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaş de cai de la Fanar din Ţarigrad.

Şi după aceste după toate era bătrîn şi curvariu. Doamna lui era la Ţarigrad. Iară el aice îşi luase o fată a unei rachierițe de pe Podul-vechiu, anume Archipoaie, iară pre fată o chema Aniţa. Şi era ţiitoarea lui Dumitraşcu-Vodă. Şi o purta cu sălbi de galbini şi cu haine de şahmarand şi cu şlic de sobol şi cu multe odoare împodobită. Şi era tînără şi frumoasă şi plină de suliman ca o fată de rachieriţă. Şi o trimetea cu careta domnească, cu siimeni şi cu vornici şi cu comişi, ziua amiază-zi mare, pe uliţe, la feredeu şi pre la mănăstiri şi pe la vii în primblări, şi făcea şi pre boieri de-şi trimetea giupînesele cu dînsa. Şi după ce venea de la primblări, trimitea giupîneselor daruri... căci i-au făcut cinste de au mers cu dînsa în primblare.

Şi după ce s-au mazîlit, au luat-o cu dînsul şi au dus-o la Ţarigrad şi au măritat-o după o slugă a lui, un grec.

Căutaţi, fraţi iubiţi cetitori, de vedeţi ce este omenia şi curvia grecească! Că el, de bătrîn, dinţi în gură nu avea; dimineaţa îi încleia de-i punea în gură, iar sara îi descleia cu uncrop şi-i punea pe masă. Şi carne în toate posturile cu turcii dimpreună mînca. Oh! Oh! Oh! săracă ţară a Moldovei, ce nenorocire de stăpîni ca acesta ai avut! Ce sorţi de viaţă ţi-au căzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag pînă astăzi în tine, Moldovă! »

E neîndoielnic că acest boier moldovean îşi dădea foarte bine socoteala de stil şi valoarea cuvintelor.

Iată, de pildă, descrierea plină de naturaleță și vioiciune de după mazîlirea lui Constantin Duca-Vodă cel tînăr în domnia întăia.

« Deci a doua zi — spune Neculce — îl gătiră de-l porniră, cu mult calabalîc despre slujitori, pentru lefe, și blăstămuri multe de la oameni, de auzea cu urechile, pentru văcărit. Iar doamna lui, fata Brîncoveanului-Vodă, fiind tînără și desmierdată de tatu-său, se bocea în gura mare, munteneşte, de zicea:

— Aolio! Aolio! Că va pune taica pungă *dă* pungă din Bucureşti pînă în Țarigrad și zău nu ne va lăsa aşa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt ».

În altă parte:

« Iară Duca-Vodă dacă a auzit că şăd Cantemireştii la casele lor cu pace, îndată se îmbrăcă cu cămeşă de ghiață ».

Despre împăcarea Cantacuzineştilor cu Antioh-Vodă Cantemir:

« Și aşa au ținut bine această pace, precum țin cînii vinerile ».

Portretul lui Petru cel Mare, cînd a venit în Iași la Trei-Ierarhi, în vremea lui Dimitrie Cantemir:

« Împăratul era om mare, mai nalt mai decît toți oamenii; iar nu gros, rotund la față și cam smad, oacheș, și cam arunca cîteodată din cap, fluturînd ».

★

Către sfîrșitul veacului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, această imbă relativ curată a cărturarilor de țară s-a împestrițat de invazia levantină. Casta suprapusă a vorbit greceşte; nu mult după aceea franțuzeşte. Vorbele tată și mamă au devenit într-un timp *babá* și *nené*, mai pe urmă *papa* și *maman*. S-au mai amestecat și latinizanții. În suta asta de ani, pînă la 1860, numai poporul muncitor a rămas ca o lume deosebită și ostilă în veacul lui vechi.

Această suprastructură a limbii a trecut totuși ca nourii de lăcuste de care pomeneşte Miron Costin. Scriitorii timpului nou au luat legătura cu trecutul, Eminescu și Creangă, Alecsandri, Grigore Alexandrescu și Bălcescu, au răspuns ecourilor cronicarilor și poporului.

În regimul democrat de astăzi limba romînească își urmează purificarea și ridicarea ei calitativă. Dar mai este încă; rămîne generațiilor tinere destulă trudă pînă la desăvîrșirea acestui delicat aparat care e limba artistică.

★

Puțini ani după pieirea lui Mihai Vodă Viteazul, la 1617, Matei Basarab voievod, domnul Țării Romîneşti, a repezit un călăreț cu carte plină de mînie către Vasu, vameș al pescuitului bălților Dunării. Bătrînul căpitan de oaste striga acelui vameș în limba rumînească:

« Scris-au Domnia mea ție, Vaso Vameşule: ce porc de cîine eşti tu, de cărțile Domniei mele nu le bagi în seamă? A făcut Domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și ia de pe lacul lui de la Spanțov, cum a

fost legea şi obiceiul; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărţile mele în seamă. Să cauţi să-l laşi să-şi ia ce e obiceiul; că vom trămite Domnia mea de acolo te va spînzura. Aceasta îţi scriu şi însumi am zis Domnia mea».

Iată cum iese din acest pămînt şi din trecut limba vie — puţintel cam aspră — a căpitanului de oaste aga Matei atît de potrivită cu oamenii şi vicleniile timpului.

Ce deosebire între limba aceasta a cărţii măriei sale Matei-Vodă, veche de aproape trei sute cincizeci de ani şi limba vorbită acum la Snagov şi Spanţov? Tragem învăţătură că limba poporului e statornică şi scriitorul de povestiri istorice n-are a se trudi s-o născocească.

Între limba cărţilor măriei sale Matei Vodă, şi Dihahiile părintelui Antim Ivireanul putem oare vîrî vreo desfacere? De asemeni răvaşul cătră Vasul vameşul — în afară de conţinut şi accent — nu se înrudeşte oare strîns cu paginile pe care le-am cetit mai înainte din letopiseţul lui Ion Neculce despre Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino, Duca-Vodă şi domniţa fiica Brîncoveanului?

Deci scriitorul nou are la îndemînă materialul brut, cum are meşterul olar argila. Şi ca şi meşterul olar curăţă amestecurile impure care ar dăuna artei. Mai rămîne multă muncă, grea şi atentă, în însuşi mediul care a produs şi produce necontenit folclorul. Zadarnic îţi închipui că ţi-e destul a răsfoi colecţiile de zicători, ghicitori şi proverbe, cîntece şi balade, şi să alegi la masa de lucru ce-ţi trebuie. Limba poporului se ascultă şi se învaţă pe teren. Am petrecut şi eu tomuri după tomuri de asemenea material şi mi-a rămas din el mai mult colb, care mă făcea să strănut. Ci intră în uzina cea mare şi caută pe meşteri. Învaţă de la ei dacă îi găseşti, nu atît a culege cît a crea tu însuţi.

Ce-au făcut ochelăroşii tipărind atîtea tomuri pline de greşeli şi platitudini? Află tu însuţi tainele din care ies producţiile populare, învaţă tu însuţi a rotunzi o oală nouă, a o arde, a o zugrăvi şi a o închina luminii, învaţă că poporul are tendinţa de a spune precis, cu economie de cuvinte, cu vervă şi umor, versuri surprinzătoare, zicători şi proverbe, figuri poetice şi cimilituri. Umiliţii făuritori de juvaeruri verbale, puţini desigur, cum se cuvine, şi-au îndeplinit şi în poporul nostru misiunea, uneori cu mare izbîndă.

Cum chemarea nu vă este să umpleţi coli multe de hîrtie fără băgările de samă pe care vi le mărturisesc, încercaţi a realiza cvintesenţa artistică, aşa cum ne învaţă marii anonimi. Fiecare încheietură a scrisului dumneavoastră să aibă argument şi strălucire. Asta spre a servi cum se cuvine un conţinut necesar luptelor noastre de acum şi ridicării de conştiinţă a lumii noastre muncitoare.

DESPRE PROBLEMELE STUDIULUI LIMBII LITERARE*

DE

D. MACREA

Studiul limbii literare aparține deopotrivă lingvisticii și criticii literare. Dar pînă la introducerea marxismului în lingvistică și în critica literară, nici una dintre aceste discipline nu a reușit să precizeze principiile și metodele științifice de cercetare în acest domeniu.

Preocupările lingviștilor s-au îndreptat, în trecut, îndeosebi spre aspectul fonetic, lexical, morfologic și sintactic al limbii, spre descrierea dialectelor, spre editarea de texte vechi și explicarea particularităților lingvistice ale acestora, ocolind, în general, cercetările asupra stilului și limbii operelor literare.

La rîndul lor, criticii literari s-au mărginit, în aprecierea limbii operelor literare, la formule vagi și impresioniste, din pricina lipsei unei juste orientări teoretice.

Chiar în Uniunea Sovietică, unde există o veche tradiție, creată de Lomonosov, Pușkin, Cernîșevski și Belinski, a preocupărilor asupra limbii literare, s-a ajuns la progrese reale abia în anii din urmă. Factorul care a adus o schimbare hotărîtoare și care a imprimat cercetărilor în această direcție un impuls înviorător a fost apariția, în 1950, a lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică. În «Marxismul și problemele lingvisticii», I. V. Stalin, dînd definiția științifică, marxistă, a limbii și arătînd importanța ei în întreaga activitate a societății, a deschis și posibilitatea rezolvării temeinice a problemelor teoretice și metodologice legate de studiul limbii operelor literare.

Adîncind tezele marxist-leniniste despre limbă, lingviștii sovietici au publicat în ultimii ani numeroase studii care constituie prețioase puncte de orientare teoretică și practică pentru cercetătorii de pretutindeni ai limbii literare.

* Expunere făcută pentru corpul didactic al Facultății de filologie de la Universitatea „C. I. Parhon" din București, ca bază de discuție a studiului limbii literare.

Aceste condiții au favorizat și la noi intensificarea, în anii din urmă, a preocupărilor pentru cercetarea istoriei limbii literare și a limbii operelor literare.

Preocupările actuale asupra acestor probleme nu sînt lipsite de o oarecare tradiție în cultura noastră. Locul în care s-au manifestat aceste preocupări la noi, mai întîi, în trecut, a fost Facultatea de filologie a Universității din București și apoi cea din Iași, de unde ele nu au străbătut însă în alte cercuri decît în mod sporadic.

Cel dintîi dintre lingviștii noștri care și-a dat seama de importanța limbii ca factor primordial în realizarea operelor literare și care a subliniat necesitatea studierii ei metodice a fost Ovid Densusianu. În 1902, el a instituit un concurs la Universitatea din București cu subiectul « Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea », la care a fost premiată lucrarea elevului său Petre V. Haneș, publicată în volum, în 1904, sub titlul de mai sus.

Deși această lucrare se limitează la prezentarea sumară a materialului lexical și gramatical al limbii noastre literare din prima jumătate a secolului trecut, ea ar fi constituit un bun început dacă problema ar fi fost reluată și de alți cercetători. Dar studiul lui Petre V. Haneș a rămas o lucrare izolată pe care nici autorul însuși nu a mai adîncit-o, deoarece, după aproape douăzeci și cinci de ani, el își retipărește cartea, în 1926, fără nici o modificare față de ediția întîi [1].

Ovid Densusianu a urmărit în cursurile lui universitare, rămase netipărite, evoluția limbii noastre literare sub un singur aspect, cel estetic, adică a măsurii în care limba romînă și-a făurit, în timp, mijloacele de exprimare artistică [2]. Aprecierile și observațiile sale, bogate în sugestii, asupra acestui aspect al limbii noastre sînt însă, în general, prea sumare și, uneori, subiective, ceea ce dă acestei încercări a lui un caracter inegal.

Tot netipărite, deci inaccesibile marelui public, au rămas și cursurile universitare ale lui G. Ibrăileanu despre evoluția limbii noastre literare, asupra căreia criticul ieșean a avut, după cum arată foștii săi elevi [3], idei interesante și originale, pe care aceștia au datoria să le facă cunoscute cercetătorilor de astăzi ai limbii literare, spre a completa observațiile maestrului lor din lucrările lui tipărite: « Spiritul critic în cultura romînească » [4] și « Studii literare » [5].

---

[1] Vezi Petre V. Haneș, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea. București, 1926, ed. a II-a.

[2] Ovid Densusianu, Evoluția estetică a limbii romîne. Curs litografiat. București, 1929—1937, vol. I—IV.

[3] Vezi Iorgu Iordan, Limba literară (privire generală), în « Limba romînă », 1954, nr. 6, p. 77 și George Ivănescu, Problemele capitale ale vechii romîne literare. Iași, 1948, p. 3—4.

[4] G. Ibrăileanu, Spiritul critic în cultura romînească. Iași, 1909; ed. a II-a, Iași, 1922.

[5] G. Ibrăileanu, Studii literare, București, 1931, ed. a II-a.

Singura lucrare în care s-a întreprins la noi pînă acum o cercetare metodică a valorilor stilistice şi a procedeelor de artă ale unui gen literar, proza noastră artistică, este cea a profesorului Tudor Vianu: « Arta prozatorilor romîni », apărută în 1941. Observaţii asupra importanţei materialului lingvistic în realizarea artei literare se găsesc însă în toate studiile de estetică şi de critică literară ale profesorului Tudor Vianu.

Interesul pentru preocupările stilisticii lingvistice a căutat să-l trezească la noi acad. Iorgu Iordan prin lucrarea sa « Stilistica limbii romîne », apărută în 1944, în care, călăuzindu-se după concepţia lui Charles Bally şi Leo Spitzer, înfăţişează, pentru întîia oară, bogăţia formelor stilistice ale limbii noastre, folosind materialul limbii vorbite şi, în parte, al operelor literare.

O încercare de studiere a perioadei vechi a limbii noastre literare a făcut-o George Ivănescu în « Problemele capitale ale vechii romîne literare », apărută în 1948, căutînd să argumenteze teoria fostului său profesor, G. Ibrăileanu, asupra « dialectelor literare » ale epocii vechi a scrisului nostru.

Faţă de varietatea problemelor pe care le cuprinde studiul limbii literare şi întocmirea istoriei limbii noastre literare, lucrările apărute în trecut în acest domeniu, deşi merituoase, sînt puţine ca număr şi limitate ca preocupări.

Pe de altă parte, aceste lucrări n-au avut ecoul larg pe care-l meritau problemele tratate, ele fiind cunoscute pînă acum doar de un cerc restrîns de specialişti.

De îndată ce lingvistica noastră a început să se dezvolte pe baze marxiste, revistele « Limba romînă » şi « Studii şi cercetări lingvistice » şi-au deschis coloanele, în mod permanent, problemelor studiului limbii literare, la lămurirea cărora au adus pînă acum contribuţii profesorul Tudor Vianu, acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Rosetti, acad. Emil Petrovici, Mihail Novicov, Ion Vitner, Jacques Byck, Boris Cazacu, Gheorghe Bulgăr, Dan Simonescu, Alexandru Dima, Pompiliu Dumitraşcu, Ana Petrescu şi alţii, fără să se ajungă însă la principii şi metode unitare de cercetare.

În acest fel, problemele studiului limbii noastre literare au încetat să mai fie preocupări izolate, ele ajungînd astăzi în centrul interesului unui număr din ce în ce mai mare de cercetători.

Istoria limbii romîne literare a ajuns, începînd cu anul 1950, să formeze obiectul planurilor de învăţămînt ale facultăţilor noastre de filologie. Dar cursurile care se ţin, cu excepţia celui al acad. Al. Rosetti din anul şcolar 1951-1952, nu au fost litografiate şi analizate critic şi n-au fost organizate pînă acum schimburi de experienţă între profesorii care predau aceste cursuri la diferitele facultăţi. Socotim necesar ca analiza acestor cursuri să fie făcută cît mai curînd în scopul ridicării nivelului învăţămîntului şi al progresului cercetărilor în această materie.

O seamă dintre scriitorii şi lingviştii noştri de astăzi şi-au spus recent cuvîntul în problemele limbii literare şi ale limbii traducerilor, într-o serie

de articole publicate în vara anului 1954 în revistele « Contemporanul »[1] şi « Veac Nou »[2].

Din rîndul manifestărilor importante pentru lămurirea problemelor legate de studiul limbii literare, menţionăm cele două comunicări ale maestrului Mihail Sadoveanu, făcute în şedinţele publice ale Secţiunii de ştiinţa limbii literatură şi arte a Academiei R.P.R. din zilele de 1 şi 2 februarie 1955: « Despre limba literară »[3] şi « Limba povestirilor istorice »[4], pe care o reproducem în fruntea acestui număr al revistei.

Discuţia asupra problemelor limbii noastre literare a început de curînd să facă parte şi din preocupările permanente ale « Gazetei literare », organul « Uniunii Scriitorilor din R.P.R. »[5]. Dintre articolele publicate în « Gazeta literară » privind aceste probleme relevăm îndeosebi studiul amplu al poetului Mihai Beniuc asupra poeziei noastre contemporane, în care sînt analizate procedeele exprimării poetice ale scriitorilor romîni de astăzi[6].

Un pas important pentru cunoaşterea dezvoltării limbii romîne literare îl face în prezent Institutul de lingvistică din Bucureşti, care pregăteşte publicarea apropiată a unei « Culegeri » de studii asupra limbii şi stilului scriitorilor noştri clasici din secolul al XIX-lea.

★

În cele ce urmează vom încerca să arătăm problemele legate de studiul limbii literare şi de istoria limbii noastre literare, rezultatele obţinute pînă acum în această direcţie, precum şi problemele ce rămîn încă deschise.

---

[1] Camil Petrescu, Cum am scris romanul « Un om între oameni », « Contemporanul » nr. 16/1954; Eusebiu Camilar, Recitind « Amintirile sau... despre cuc şi privighetoare », ib., nr. 16/1954; Petru Dumitriu, Cum trebuie să fie limba literară, ib., nr. 17/1954; Cezar Petrescu, Eterna problemă a limbii literare, ib., nr. 20/1954; Idem, Tot în legătură cu limba literară, cu stilul şi cu multe altele, ib., nr. 27/1954; Al. Philippide, Despre stricarea limbii, ib., nr 24/1954; Iorgu Iordan, Despre unele aspecte ale problemei limbii literare, ib., nr. 21/1954; Tudor Vianu, Bogăţie şi transparenţă, ib., nr. 19/1954; Radu Cosaşu, Tot despre stil şi despre încă ceva, ib., nr. 25/1954; A. Băleanu, Stil şi conţinut în literatură, ib., nr. 22/1954; Cititorii despre limba literară, ib., nr. 28/1954; Concluzii la discuţia despre limba operelor literare, ib., nr. 30/1954.

[2] Cezar Petrescu, Traducerile şi arta traducătorului, « Veac Nou » nr. 29/1954; Demostene Botez, În problema traducerilor, ib., nr. 30/1954; Al. Philippide, Traducerea poetică, ib., nr. 31/1954; Tudor Arghezi, Edituri şi tălmăciri, ib., nr. 33/1954; Iorgu Iordan, Limba traducerilor, ib., nr. 35/1954; Lucia Demetrius, Traducătorii şi munca editurilor, ib., nr. 36/1954; Victor Kernbach, Este poezia traductibilă? ib., nr. 37/1954; Concluzii la discuţia asupra traducerilor literare, ib., nr. 39/1954.

[3] M. Sadoveanu, Despre limba literară, « Contemporanul » nr. 5 (435)/1955.

[4] M. Sadoveanu, Limba povestirilor istorice, ib., nr. 6 (436)/1955.

[5] Iorgu Iordan, Problemele limbii literare, « Gazeta literară » nr. 7/1955; Eusebiu Camilar, Vechi meşteşugari, ib., nr. 8/1955; Al. Rosetti, Despre unele probleme ale limbii literare, ib., nr. 11/1955; Iorgu Iordan, În legătură cu articolul lui Eusebiu Camilar, ib., nr. 12/1955; Al. Rosetti, Despre unele probleme ale limbii literare, ib., nr. 13/1955.

[6] Vezi « Gazeta literară » nr. 15, 16, 17, 18 şi 19/1954.

Aplicarea concepției marxiste la studiul limbii operelor literare, deși a obținut unele succese, mai are încă numeroase greutăți și dibuiri, după cum recunosc înșiși lingviștii sovietici, primii care au deschis calea cercetărilor marxiste în acest domeniu. « Studierea limbii scriitorilor, scrie N. I. Șvedova, este unul dintre domeniile cele mai puțin cercetate ale lingvisticii moderne. Nu sînt elaborate metodele de studiu, nu există încă cercetări bazate în întregime pe metodologia marxist-leninistă în domeniul descrierii științifice unitare a limbii unui scriitor ». Această ramură a științei este « tînără, nedefinită și în căutarea unei căi de dezvoltare » [1]; iar acad. V. V. Vinogradov arată că aprecierile criticii literare referitoare la limba operelor literare sînt « adesea foarte subiective » și « exprimate în fraze din cele mai stereotipe » [2].

Problemele de bază ale studiului limbii literare și ale stilisticii, în jurul cărora au loc, în vremea din urmă, vii discuții între lingviștii sovietici, sînt:

1. Noțiunea de limbă literară și raporturile ei cu limba întregului popor;
2. Structura stilurilor limbii literare și criteriile pentru delimitarea lor;
3. Stilul individual al scriitorului;
4. Calitatea artistică a limbii operelor literare;
5. Metodologia analizei limbii operelor literare.

Dintre aceste probleme, pînă în prezent, doar cea dintîi, și anume definirea limbii literare, a fost soluționată în mod satisfăcător. Așa precum a arătat acad. Iorgu Iordan în studiile sale recente [3], care reflectă discuțiile din Uniunea Sovietică în jurul acestei probleme, limba literară este un aspect al limbii întregului popor, și anume aspectul ei cel mai desăvîrșit din punct de vedere fonetic, lexical și gramatical, consolidat în cursul vremii prin activitatea marilor scriitori.

Noțiunea de limbă literară implică în conținutul ei două note caracteristice importante: 1) ideea de normă și 2) de calitate expresivă și estetică, strîns legată de funcțiunea de bază a limbii, aceea de a fi mijloc de comunicare și schimb de idei în societate.

Concepția marxistă asupra limbii literare înlătură teza idealistă după care limba literară ar fi diferită de limba națională a întregului popor, precum și confuzia ce exista în ceea ce privește limba literaturii artistice și limba literară. Limba literaturii artistice fiind cea mai răspîndită formă a limbii literare, s-a crezut că ea este singura formă a limbii literare. Dar limba literară este și limba operelor științifice, ideologice, a presei, poporul avînd o singură limbă care exprimă conținuturile cele mai variate.

---

[1] N. I. Șvedova, K voprosu ob obșcenarodnom i individualnom v iazîke pisatelea, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 2, p. 104.

[2] V. V. Vinogradov, Iazîk hudojestvennogo proizvedeniia, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 5, p. 3.

[3] Vezi Iorgu Iordan, Despre « limba literară », în « Studii și cercetări lingvistice », 1954, nr. 1—2, p. 151—163; idem. Limba literară (privire generală), în « Limba romînă », 1954, nr. 6, p. 52—77.

Exprimînd conținuturi diferite, limba își organizează materialul după natura conținutului exprimat, constituindu-se astfel așa-numitele « stiluri ale limbii », vorbite sau scrise. Astfel, dintre stilurile scrise, cel al literaturii artistice diferă de cel al operelor științifice, politice, ideologice, publicistice. Stilurile vorbirii sînt mult mai numeroase, după variatele domenii de activitate și scopurile comunicării.

Într-o lucrare apărută recent la Moscova (1954), E. Riesel [1] susține delimitarea clasică a stilurilor și specializarea acestora după genuri și chiar după specii literare: liric, epic, dramatic, stilul odei, al satirei, al comediei etc.

Dar asupra existenței obiective a stilurilor, a criteriilor delimitării lor și a caracteristicilor diferitelor stiluri există între lingviștii sovietici discuții foarte vii, provocate de faptul că « noțiunile fundamentale ale stilisticii, ca parte specială a lingvisticii, sînt încă puțin clarificate »[2].

Lingviștii sovietici, folosind metoda interpretării dialectice a fenomenelor, privesc problema stilurilor din punct de vedere istoric. Nu în toate limbile s-au dezvoltat aceleași stiluri și nici în același timp. Anumite stiluri au dispărut cu timpul (spre exemplu, stilul biblic), altele s-au născut recent pe măsura nevoilor specifice de comunicare, cînd limba a trebuit să îndeplinească funcțiuni noi. De aceea, problema stilurilor limbii trebuie privită în funcție de etapele de dezvoltare ale diferitelor limbi în parte. Cu cît viața socială și culturală a unui popor este mai bogată, cu atît mai întinse vor fi ramificațiile stilistice ale limbii acestuia. Stilurile limbii nu sînt unități lingvistice independente și închise, deoarece întrepătrunderea adîncă a diferitelor forme ale exprimării este un fapt de constatare evidentă.

Această împletire a stilurilor, specifică culturii moderne, l-a făcut pe lingvistul sovietic I. S. Sorokin să nege existența stilurilor ca sisteme lingvistice specifice[3]. După el, fiecare context, fiecare enunțare are un stil propriu. Un text științific poate fi, după Sorokin, asemănător unui text literar prin firescul expunerii și folosirea figurilor de stil, așa precum și un text literar poate avea preciziunea, claritatea și caracterul sistematic al unui text științific. Pentru Sorokin, noțiunea de stil al limbii se dizolvă în varietatea enunțărilor și în stilul individual al scriitorului.

R. A. Budagov[4], fără a contesta amestecul stilurilor, susține că ele se deosebesc totuși funcțional. Dacă găsim aceleași cuvinte sau figuri de stil în texte diferite, funcțiunea acestora diferă de la un stil la altul. Figuri de stil

---

[1] E. Riesel, Abriss der deutschen Stylistik, Moskau, 1954.

[2] V. G. Admoni și T. I. Silman, Otbor iazîkovîh sredstv i voprosî stilea, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 93.

[3] I. S. Sorokin, K voprosu ob osnovnîh poneatiiah stilistiki, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 2, p. 68—82.

[4] R. A. Budagov, K voprosu o iazîkovîh stileah, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 3, p. 54—67.

se folosesc şi în textul literar şi în cel ştiinţific, dar ele nu rătăcesc mecanic de la un stil la altul, ci au un specific funcţional în sistemul fiecărui stil. Figura de stil pregăteşte, într-un text ştiinţific, înţelegerea demonstraţiei, pe cînd în literatură ea ne face, aşa-zicînd, să vedem şi să trăim realitatea. Fraza eliptică poate servi ca element expresiv pentru reprezentarea dinamică în poezie, dar în conversaţie ea poate însemna neglijenţă şi comoditate. Nu un număr anumit de caracteristici definesc deci un stil al limbii, ci funcţiunea pe care o îndeplinesc aceste caracteristici în sistemul general al stilului respectiv.

I. R. Galperin[1] combate tendinţa de a inventa o sumedenie de stiluri, ca cel telegrafic, al radiodifuziunii, al comunicării oficiale, stil curent etc. El face distincţie între formele stilistice rezultate din condiţiile exprimării şi cele care sînt rezultatul unei alegeri conştiente şi raţionale a acestor forme. Împărţirea limbii în vorbită şi scrisă, în vorbire în monolog şi în dialog, vorbire la radio sau comunicare telegrafică etc. este legată de condiţiile comunicării şi nu constituie decît tipuri de exprimare, pe cînd stiluri ale limbii pot fi numite numai sistemele raţional organizate ale mijloacelor de exprimare. Forma comunicării curente nu constituie un stil, căci ea nu are un sistem. O conturare clară au, după Galperin, numai stilurile scrise. În exprimarea orală, doar poezia populară are un sistem de mijloace proprii de exprimare şi de aceea ea poate să fie socotită un stil.

Această concepţie îl duce pe Galperin la următoarea definiţie a stilisticii ca ramură a lingvisticii: « Stilistica este ştiinţa care se ocupă de modurile şi căile de folosire a mijloacelor expresive ale limbii şi ale procedeelor stilistice în diferitele stiluri ale limbii literare; ea se ocupă de tipurile exprimării şi de stilurile exprimării în limba literară respectivă, precum şi de raportul dintre mijloacele exprimării şi conţinutul exprimat »[2]. Aceeaşi definiţie o dă şi G. V. Stepanov: « Stilistica este ştiinţa care studiază variatele posibilităţi de organizare a limbii în funcţie de un anumit conţinut şi scop al exprimării »[3]. Ramură a lingvisticii, stilistica este strîns legată de critica literară şi de estetică prin unitatea organică, relevată de ştiinţa marxistă, dintre forma şi conţinutul operei literare.

O altă problemă importantă ridicată în lingvistica marxistă este cea a locului şi importanţei pe care o ocupă fiecare stil în limbă, în raport cu bogăţia materialului lingvistic pe care îl foloseşte şi în raport cu funcţiunea pe care o îndeplineşte în viaţa societăţii. Nici unul dintre stilurile limbii n-are pre-

---

[1] I. R. Galperin, Recevîe stihi i stilisticeskie sredstva iazîka, în «Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 76—86.

[2] I. R. Galperin, Recevîe stihi i stilisticeskie sredstva iazîka, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 86.

[3] G. V. Stepanov, O hudojestvennom i naucinom stileah reci, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 87.

tenția să deservească societatea în toate manifestările ei. În limba unică a întregului popor, fiecare stil deservește o anumită sferă a activității sociale [1].

Unii lingviști sovietici, ca A. I. Efimov, R. A. Budagov sau E. Riesel, nu fac o ierarhizare între stiluri. Alții însă ca acad. V. V. Vinogradov, I. R. Galperin, G. V. Stepanov, V. D. Levin sau Admoni și Silman admit o gradație între ele, determinată de sfera întrebuințării lor, de volumul lor semantic și de rolul lor în istoria culturii poporului [2]. Stilul științific, stilul juridic, diplomatic, al actelor oficiale se limitează la anumite sfere de cunoștințe și de activitate, pe cînd alte stiluri, ca cel al literaturii artistice și cel publicistic, pot cuprinde orice sferă de activitate. Cel mai cuprinzător dintre stilurile scrise este cel al literaturii artistice, în care se concentrează întreaga varietate de stiluri ale limbii unui popor. Cuprinzînd diversele sfere ale activității sociale și folosind cele mai diferite mijloace expresive ale limbii, stilul literaturii artistice nu apare ca ceva deosebit de limba comună a întregului popor, ci ca o formă desăvîrșită a ei [3]. « În literatura artistică, scrie acad. V. V. Vinogradov, limba întregului popor, limba națională, cu tot specificul ei gramatical, cu toată bogăția și diversitatea vocabularului ei, e folosită ca mijloc și ca formă a creației artistice. Cu alte cuvinte, toate elementele, toate însușirile și particularitățile limbii întregului popor, inclusiv structura ei gramaticală, vocabularul ei, sistemul sensurilor ei, semantica, servesc aici ca mijloc de reproducere și zugrăvire artistică, generalizată, a realității sociale » [4].

Analizînd discuțiile care au avut loc în ultimul timp asupra stilurilor limbii, discuții care pot forma obiectul unui studiu special, acad. V. V. Vinogradov formulează următoarea concluzie: « Discuția asupra problemelor stilisticii a dat mai puține generalizări și concluzii, mai puține rezultate incontestabile și teze demonstrate decît propuneri și probleme. Aceasta înseamnă că în ciuda caracterului ei unilateral și oarecum abstract, în ciuda insuficientei clarități și definiri a punerii problemei „stilurilor limbii" și a „stilurilor vorbirii", discuția trezește idei, dă naștere unor probleme noi, dezvăluie laturi noi în noțiunile obișnuite și considerate stabilite (care uneori sînt depășite) și îndeamnă la căutarea unor drumuri noi în rezolvarea problemelor fundamentale ale stilisticii. Sînt necesare cercetări stilistice amănunțite în domeniul gramaticii, lexicologiei, semasiologiei diferitelor limbi naționale, lucrări concrete asupra studierii istorice a formelor vorbirii, a tipurilor limbii și a stilurilor în diferite limbi literare. Sînt necesare lucrări de sinteză asupra stilisticii

---

[1] Vezi V. G. Admoni și T. I. Silman, Otbor iazîkovîh sredstv i voprosî stilea, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 93—100.

[2] Vezi V. V. Vinogradov, Itoghi obsujdeniia voprosov stilistiki, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1955, nr. 1, p. 60—87.

[3] V. G. Admoni și T. I. Silman, Otbor iazîkovîh sredstv i voprosî stilea, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1954, nr. 4, p. 93—100.

[4] V. V. Vinogradov, « Literaturnaia gazeta », 19 mai 1951.

literaturilor artistice naționale, o analiză profundă a stilului operelor literare de diferite genuri. E necesar să se precizeze terminologia stilistică, să se determine clar locul și limitele stilisticii în sistemul general al lingvisticii marxiste » [1].

★

Metodele pentru analiza lingvistică a operelor literare nu sînt încă nici ele statornicite. Cercetătorii din acest domeniu au folosit în general metode proprii, fără să se ajungă la o metodă unanim acceptată.

Această situație a determinat Institutul de lingvistică din București ca la începutul cercetărilor pe care le întreprinde în prezent asupra istoriei limbii noastre literare din secolul al XIX-lea să organizeze în cursul acestui an o serie de prelegeri asupra principiilor și metodelor ce se impun în practica lingviștilor și criticilor literari în munca de analiză a limbii operelor literare. Prelegerile ținute se publică treptat în « Limba romînă » pentru a contribui la cunoașterea și popularizarea acestor probleme în cercuri cît mai largi. Dintre lucrările anterioare acestor prelegeri care conțin indicații utile în ceea ce privește metoda, reamintim « Arta prozatorilor romîni » a profesorului Tudor Vianu, studiul acad. Iorgu Iordan « Limba lui Eminescu »[2], ale acad. Al. Rosetti « Observații asupra limbii lui Miron Costin »[3], « Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în „Istoria ieroglifică" »[4], « Limba lui Anton Pann în „Povestea vorbii"[5], ale lui Gr. Scorpan « Limba lui Creangă »[6] și « Forme dialectale în poezia lui Eminescu »[7], al lui G. Istrate « Limba în poemul „Minerii din Maramureș" de Dan Deșliu »[8], precum și numeroasele studii apărute în ultimii ani în « Limba romînă » și în « Studii și cercetări lingvistice ».

Obiectul analizei unei opere literare din punct de vedere lingvistic constă în relevarea și explicarea mijloacelor lingvistice folosite de scriitor pentru

---

[1] V. V. Vinogradov, Itoghi obsujdeniia voprosov stilistiki, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1955, nr. 1, p. 87.

[2] Iorgu Iordan, Limba lui Eminescu, București, 1940.

[3] Al. Rosetti, Observații asupra limbii lui Miron Costin. Comunicare prezentată în ședința din 26 aprilie 1950. București, Editura Academiei R. P. R., 1950.

[4] Al. Rosetti, Observații asupra limbii lui Dimitrie Cantemir în « Istoria ieroglifică », în Buletin științific. Secțiunea de științe a limbii, literatură și arte a Academiei R. P. R. Tomul I (1951), nr. 1-2, p. 17-38.

[5] Al. Rosetti, Limba lui Anton Pann 1794—1854 în « Povestea vorbii » în Buletinul științific al Academiei R. P. R. Seria Științe istorice, filozofice și economico-juridice. Tomul al II-lea (1950), nr. 1, p. 47 — 52.

[6] Gr. Scorpan, Limba lui Creangă, în « Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide" », vol. I (1934), p. 102-110, și vol. II (1935), p. 213-221.

[7] Gr. Scorpan, Forme dialectale în poezia lui Eminescu, în « Buletinul Institutului de filologie romînă „Alexandru Philippide" », vol. III (1936), p. 116-137.

[8] Vezi « Studii și cercetări științifice », (Academia R.P.R. Filiala Iași) anul V (1954), nr. 1-4, p. 489-528.

exprimarea conținutului de idei al operei sale. Lingvistul are sarcina de a stabili care sînt mijloacele alese de scriitor din tezaurul limbii întregului popor, ce a determinat această alegere, care este specificul elementelor lingvistice și al structurii stilistice a compoziției lui literare.

Analiza limbii operei literare urmează două căi care se întregesc: 1) cercetarea materialului propriu-zis al faptelor de limbă grupate în categoriile consacrate ale fenomenelor lingvistice: fonetică, lexic, morfologie, sintaxă; 2) analiza stilului individual al scriitorului, adică a modului personal în care acesta a selecționat și a folosit elementele limbii întregului popor pentru realizarea concepției sale ideologice și artistice. Limba și stilul sînt noțiuni atît de strîns legate, încît numai analizîndu-le laolaltă se poate ajunge la cunoașterea procedeelor lingvistice de realizare a operei literare.

Studiul particularităților fonetice, lexicale și gramaticale trebuie făcut din punct de vedere istoric, adică în raport cu stadiul de evoluție al limbii literare. Aceste particularități pot consta în arhaisme, regionalisme, neologisme, elemente de jargon, sau în alte inovații care se stabilesc în funcție de normele limbii literare din epoca respectivă. În limba oricărui scriitor se întîlnesc, alături de formele curente ale limbii întregului popor, urme ale trecutului lingvistic, ca și elemente noi impuse de evoluția limbii.

Analiza particularităților fonetice este importantă fiindcă ea relevă transpunerea în scrisul literar a aspectelor vii ale vorbirii din diferite regiuni și epoci. Ea ne arată fenomenele fonetice care s-au consolidat în limbă, cele care au dispărut cu timpul, ajutîndu-ne să cunoaștem stadiul de închegare al sistemului fonetic și contribuția diferiților scriitori la realizarea lui. Lingvistul sovietic R. I. Avanesov arată în mod just că « normele de pronunțare se formează și se dezvoltă o dată cu dezvoltarea limbii literare » [1]. Ca parte integrantă a sistemului limbii, fonetica trebuie studiată și pentru determinarea etapelor de închegare a sistemului ortografic al limbii. Ea trebuie studiată în strînsă legătură cu normele și cu regulile ortografice dominante în fiecare epocă.

Domeniul cel mai vast și mai important al analizei limbii literare îl oferă însă studiul vocabularului.

Din zecile sau sutele de mii de cuvinte ale unei limbi, un scriitor folosește în opera lui doar o mică parte. Precum am arătat într-un studiu recent [2], Eminescu nu folosește în opera lui poetică, din întreaga bogăție lexicală a limbii noastre, decît 3607 cuvinte, care aparțin, în cea mai mare parte, fondului principal al limbii. Cercetătorul urmează să stabilească în ce măsură folosește scriitorul, alături de fondul principal, cuvinte din restul vocabula-

[1] R. I. Avanesov, Voprosî sovremennogo russkogo literaturnogo proiznoșeniia v svete uceniia I. V. Stalina o iazîke. Moscova, 1953, p. 18.

[2] Vezi D. Macrea, Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii și cercetări lingvistice », 1954, nr. 1—2, p. 7—18.

rului: arhaisme, regionalisme, neologisme, elemente de jargon sau de argou.

În afară de fondul principal, care este folosit în esență de toți scriitorii, cercetarea elementelor din restul vocabularului, care reflectă «starea limbii» dintr-o anumită epocă, constituie un important indiciu pentru cunoașterea resurselor limbii scriitorului, adică a felului cum el a folosit variatele mijloace lexicale pentru zugrăvirea cît mai nuanțată a situațiilor și personajelor. Bogăția sau sărăcia vocabularului unui scriitor se reflectă, în mare măsură, în calitatea stilului său.

Analiza vocabularului nu trebuie făcută însă numai cantitativ, ci și calitativ. Vocabularul unui scriitor nu este mare numai prin numărul cuvintelor, ci și prin mulțimea sensurilor noi, figurate, pe care le cîștigă cuvintele pe baza sensului lor principal. Un cuvînt comun își înnoiește valoarea prin faptul că este folosit în mod figurat într-un context literar. O cercetare vastă de această natură se întreprinde în prezent de către Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, care alcătuiește Dicționarul limbii lui Puşkin, cuprinzînd 80.000 de cuvinte cu toată bogăția de sensuri din limba marelui scriitor.

În lumina concepției marxiste despre limbă, studiul vocabularului operelor literare poate cuprinde cele mai variate aspecte. Pot fi întreprinse studii asupra unor opere izolate sau pe anumite probleme, spre exemplu: lexicul social-politic în opera lui Eminescu, lexicul filozofic sau științific în opera lui Vasile Conta, Victor Babeș, Ion Ghica etc., regionalismele în opera lui Creangă sau arhaismele în opera lui Sadoveanu. Se poate urmări dezvoltarea terminologiei științifice, de producție sau filozofice de-a lungul unei epoci întregi, cum a făcut, spre exemplu, J. Byck în studiul său asupra vocabularului științific și tehnic în limba romînă din secolul al XVIII-lea, publicat în «Studii și cercetări lingvistice» (1954, nr. 1-2, p. 31-43). În lumina unor studii de acest fel se poate aprecia rolul fiecărui scriitor în munca pentru asimilarea literară a vocabularului limbii romîne, ca și în îmbogățirea ei cu termeni noi, necesari dezvoltării stilului literar, științific, tehnic, publicistic etc.

A treia categorie a materialului lingvistic al operelor literare o constituie structura gramaticală. Ea este partea cea mai stabilă a limbii, în care nu se produc transformări decît în perioade de timp foarte îndelungate. Într-o epocă atît de bogată în prefaceri pentru cultura noastră cum a fost secolul trecut, abia se observă cîteva modificări de ordin morfologic și sintactic față de epocile precedente. Aceste modificări constau doar în unele îmbunătățiri aduse sistemului morfologic și sintactic, în sensul precizării și simplificării formelor de exprimare, care, consolidîndu-se, au dat limbii noastre aspectul ei actual. Observațiile privitoare la formele gramaticale din limba scriitorilor se reduc în genere la unele forme care au suferit fluctuații și la drumul pe care aceste forme l-au urmat spre a ajunge la regulile de astăzi. În scrisul nostru din trecut, mai ales din prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-au folosit simultan, spre

exemplu, formele *văd* şi *văz*, *ţin* şi *ţiu*, *poci* şi *pot*, *ei văd* şi *ei vede*, *a curăţa* şi *a curăţi*, *elementuri* şi *elemente*, *mormînturi* şi *morminte*, pe care istoricul limbii este obligat să le înregistreze şi să arate cum s-a consolidat una din aceste forme şi cum a fost eliminată cealaltă [1].

În ceea ce priveşte sintaxa, se poate urmări procesul evoluţiei frazei, mai ales în cursul secolului al XIX-lea, de la forma greoaie din secolele precedente spre fraza simplă şi echilibrată pe care o avem astăzi.

★

Analiza particularităţilor fonetice, lexicale şi gramaticale este însă, precum am arătat mai sus, numai o parte a studiului limbii operelor literare. Limba ca atare este numai un material de construcţie pentru scriitori, sau, cum o numeşte Maxim Gorki, « materia primă a literaturii », pe care scriitorii o folosesc corespunzător scopurilor lor artistice. Cuvintele şi formele gramaticale primesc sub condeiul scriitorilor aspecte noi prin contextul în care se găsesc şi prin nuanţa personală ce le-o imprimă. Ele intră în ceea ce Horaţiu numea « iuncturae novae », adică în legături noi faţă de exprimarea comună. În afară de semnificaţia lor proprie, cuvintele posedă o capacitate de expresie stilistică. Prin sensul lui propriu, cuvîntul desemnează un obiect, un fenomen sau un raport din realitatea obiectivă. În exprimarea literară, cuvîntul primeşte semnificaţii emotive, exprimă aprecieri asupra realităţii, arată starea sufletească a subiectului vorbitor, raportul lui faţă de realitate. Prin literatură, cuvîntul nu numai că se « înţelege », ci se şi « trăieşte » [2]. Iată, spre exemplu, cum încheie maestrul Sadoveanu romanul său « Neamul Şoimăreştilor »: « Bunicii mei sînt strănepoţii acelor oameni. Şi această istorisire de acum treisute de ani, din vremea cînd strămoşii erau încă dîrji, am scris-o în liniştea unei prisăci, avînd în inima mea răsunetul durerii lor ». Prima propoziţie are stilul unei comunicări, dar fraza următoare este străbătută de vibraţia sufletească a scriitorului care ne împărtăşeşte emoţia sa profundă, evocînd faptele vitejeşti ale strămoşilor de care se simte legat.

Expresivitate, nuanţe stilistice se găsesc şi în limba vorbită, dar cea mai caracteristică formă a lor se găseşte în literatură.

Felul în care unele forme gramaticale sînt valorificate stilistic spre a servi în mod adecvat în creaţia artistică a fost arătat de profesorul Tudor Vianu la sfîrşitul volumului său « Arta prozatorilor romîni », unde analizează funcţiunea stilistică, specifică în epica noastră, a imperfectului, a mai mult ca perfectului, a prezentului istoric sau a prezentului etern, forme gramaticale care nu ar putea fi înlocuite într-o povestire fără a schimba ritmul şi atmosfera

---

[1] G. Ivănescu, Îndrumări în cercetarea morfologică a limbii literare romîneşti din secolul al XIX-lea, în « Limba romînă », 1955, nr. 1, p. 19–39.

[2] Vezi B. V. Tomaşevski, Limba şi literatura, în « Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrării lui I. V. Stalin despre lingvistică », Ed. Cartea Rusă, 1952.

ei. Tot profesorul Tudor Vianu a arătat într-un studiu recent marea varietate şi funcţiunile multiple pe care epitetul le îndeplineşte în opera poetică eminesciană [1].

Sunetele, cuvintele şi formele gramaticale, oricît de corecte ar fi ele, nu pot constitui prin ele însele expresiuni artistice. Înainte de încadrarea lor într-un context, ele sînt aşa-zicînd « neutre », fără culoare expresivă. Numai locul lor în contextul frazei şi forma frazei le dă valoare artistică prin măiestria scriitorului.

Pentru reflectarea veridică a realităţii în artă, limba literaturii artistice are o libertate mult mai mare în alegerea mijloacelor decît limba altor stiluri literare. Literatura artistică poate folosi unele arhaisme, regionalisme, neologisme, cuvinte de jargon sau de argou tocmai pentru valoarea lor expresivă, pentru capacitatea lor de a zugrăvi anumite personaje sau atmosfera epocii. Folosirea unor regionalisme sau arhaisme bine încadrate în contextul frazei constituie, în anumite limite, un mijloc de îmbogăţire a posibilităţilor de exprimare ale limbii. Pe de altă parte, se ştie că scriitorii se abat uneori de la normele construirii tipice a frazei: subiect, predicat, complement, folosind numeroase inversiuni topice pentru scopuri stilistice. Asemenea abateri, justificate de procedeele artei literare, trebuie apreciate în sensul lor real, nu ca o necunoaştere a regulilor folosirii limbii. Libertatea inversiunilor topice şi « licenţele poetice » sînt fireşti în literatură, dar în alte stiluri ele pot constitui abateri de la normele folosirii limbii. Desigur, libertatea artistului în acest domeniu nu este fără margini. Crearea de expresii noi sau folosirea prea personală a sensului cuvintelor sau a formelor gramaticale este limitată de specificul structural al limbii. Artiştii sînt creatori în limbă numai atunci cînd merg pe linia tendinţelor ei fireşti de dezvoltare, adică în conformitate cu legile interne de dezvoltare a limbii.

Noţiunea de « stil individual al scriitorului » a fost şi este foarte viu discutată de către lingviştii şi criticii literari marxişti, aducîndu-se importante precizări asupra naturii şi rolului lui în folosirea şi îmbogăţirea limbii întregului popor.

Din punct de vedere lingvistic, stilul este sistemul mijloacelor de exprimare a unei teme anumite. El a fost de mult definit de Belinski: « corespondenţa vie, organică, dintre formă şi conţinut, arta de a exprima ideea, prin acel cuvînt, prin acea construcţie care este cerută de esenţa ideii însăşi »[1]. Cuvîntul este potrivit atunci cînd apare în context acolo unde trebuie şi cînd înlocuirea lui cu altul nu mai poate reda nuanţa proprie a unei situaţii.

---

[1] Tudor Vianu, Epitetul eminescian, în « Studii şi cercetări lingvistice », 1954, nr. 1-2, p. 165—199. Acest valoros studiu este cuprins, împreună cu celelalte studii ale prof. T. Vianu publicate în « Limba romînă », în volumul său « Probleme de stil şi artă literară ». Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955.

[2] Vezi A. I. Efimov, Ob izucenii iazîka hudojestvennîh proizvedenii. Moscova, 1952, p. 12.

Prin stil individual al scriitorului se înțelege sinteza particularităților artistice, deci și ideologice, ale creației lui: idei, teme, caractere, compoziție și limbă [1].

Stilul este individual în sensul că fiecare scriitor are o manieră caracteristică, preferată, de alegere și folosire a mijloacelor lingvistice. Unul și același gînd sau sentiment poate fi redat printr-o nuanțare foarte variată a exprimării. Descrierea naturii la Calistrat Hogaș sau la Mihail Sadoveanu este diferită, deși acești doi scriitori au iubit la fel de mult natura și au stăpînit cu măiestrie resursele limbii. Arta portretului este deosebită la Neculce, Bălcescu, V. Alecsandri, Hasdeu, N. Iorga, Tudor Arghezi sau G. Călinescu prin felul cum folosesc imaginile și resursele limbii în zugrăvirea aspectului fizic sau moral al personajului.

În stilul său individual, scriitorul valorifică materialul limbii poporului și formele stilistice ale tradiției populare sau literare pe care le îmbogățește prin contribuția sa personală.

Munca de prelucrare și șlefuire a tezaurului limbii naționale pentru obținerea unei expresivități superioare poate fi la noi deplin studiată astăzi numai în legătură cu creația eminesciană, asupra căreia ediția critică a lui Perpessicius aruncă o lumină nouă prin publicarea numeroaselor variante și încercări făcute de Eminescu pînă să ajungă la expresia potrivită sau, cum scrie poetul, la «cuvîntul ce exprimă adevărul». Mijloacele de exprimare de care dispune o limbă poartă totdeauna pecetea specificului național. Ele sînt determinate de legile istorice de dezvoltare a fiecărei limbi, de legile ei de funcționare, care fac imposibilă traducerea lor exactă dintr-o limbă în alta. Din această categorie fac parte mai ales locuțiunile, zicătorile, proverbele, elaborate de geniul stilistic al fiecărui popor.

Cercetătorul stilului trebuie să stabilească ceea ce scriitorul a folosit din stilistica limbii comune și a limbii literare, ceea ce el are comun ca stil cu alți scriitori și ceea ce aduce el original, pentru a determina rolul și importanța operei sale în evoluția mijloacelor exprimării artistice. În același timp el trebuie să aprecieze calitatea artistică a stilului strîns legat de genul literar căruia îi aparține opera. De o mare importanță este studiul folosirii limbii ca procedeu pentru tipizarea personajelor, a mentalității și înclinațiilor lor. Felul cum vorbesc eroii lui Caragiale: Cațavencu, Pristanda, jupîn Dumitrache sau Rică Venturiano nu este, desigur, un model de limbă literară în accepțiunea noastră, dar el este un model inegalabil de procedeu stilistic pentru redarea tipică, prin limbă, a unor figuri caracteristice ale unei părți a societății noastre din secolul trecut.

---

[1] Vezi A. I. Efimov, Ob izucenii iazîka hudojestvennîh proizvedenii. Moscova, 1952, p. 10.

În aprecierea limbii şi stilului unui scriitor, lingvistica marxistă se orientează după raportul în care acestea se găsesc faţă de limba naţională a poporului. Atunci cînd se vorbeşte de limba scriitorului, de stilul lui individual, nu trebuie să se înţeleagă o limbă deosebită de limba poporului, ci numai o reflectare individuală a limbii naţionale în opera unui anumit scriitor. Materialul lingvistic al scriitorului nu se poate separa de limba naţională şi de limba literară comună a epocii sale. Scriitorul selecţionează şi îmbină materialul limbii într-o formă nouă, folosind sistemul expresiv al tuturor stilurilor limbii şi toate cuvintele şi construcţiile capabile să redea, în chipul cel mai viu şi mai complet, imaginea şi ideea operei sale.

Această teză a lingvisticii marxiste răstoarnă poziţia lui Benedetto Croce şi Karl Vossler, adoptată de numeroşi lingvişti idealişti, după care stilul individual ar constitui factorul esenţial al evoluţiei limbii.

Stilul individual al scriitorului nu poate fi interpretat altfel decît ca un mod personal de a folosi resursele bogate ale limbii naţionale a poporului.

Creaţia în limbă, scrie N. I. Şvedova, «constă în introducerea în limba literară a unor procedee de limbă naţională care nu au fost folosite înainte. Determinînd just căile de dezvoltare a limbii literare comune, înţelegînd posibilităţile ei care de-abia mijesc şi care nu pot fi distinse încă de alţii, scriitorul scoate elementul nou din noianul vechiului, uneori din noianul tradiţiei limbii literare, dezvoltă şi desăvîrşeşte acest element nou, îl activează şi dă contemporanilor săi posibilitatea unei exprimări noi în diferitele stiluri ale limbii. La început aceste mijloace noi care îşi au rădăcinile în limba naţională apar ca «element individual» în limba scriitorului care le-a «găsit». Dar mai tîrziu aceste mijloace pot intra în norma literară. Atitudinea activă şi creatoare a scriitorului faţă de procesele vii ale limbii naţionale poate determina fixarea mijloacelor de limbă «găsite» de el în limba literară a epocii sale; cuvintele, formele şi construcţiile «descoperite» şi elaborate de scriitor pot intra pentru mult timp în normele limbii scrise şi pot determina chiar procesele dezvoltării stilistice ulterioare ale acestei norme»[1].

În acest sens se poate vorbi de epoca lui Puşkin în istoria limbii literare ruse sau de epoca Alecsandri sau Eminescu în istoria limbii literare romîne. «Dar reînnoirea creatoare a limbii literare poate fi realizată numai de către un scriitor genial într-un moment corespunzător al dezvoltării istorice a acestei limbi. De obicei însă maestrul cuvîntului îşi alege mijloacele de limbă din ceea ce a intrat şi s-a fixat deja în sistemul limbii literare»[2]. Fără cunoaşterea dezvoltării istorice a mijloacelor de expresie artistică nu se poate fixa în mod just rolul şi locul unui scriitor în istoria limbii şi a literaturii unui popor.

---

[1] N. I. Şvedova, K voprosu ob obşcenarodnom i individualnom v iazîke pisatelea, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1952, nr. 2, p. 111.

[2] Ibidem.

Un alt procedeu greşit folosit de lingvistica şi critica literară idealistă este studierea stilului numai sub aspectul lui formal, adică de a vedea în el numai o sumă de procedee şi motive tipice folosite în mod repetat. Desigur o caracteristică de seamă a stilului individual este frecvenţa unui anumit tip de expresie. Dar limitarea la acest aspect exterior al stilului înseamnă a nu căuta legătura organică între procedeele de stil şi tematica operei, conţinutul ei de idei, concepţia de viaţă a scriitorului şi intenţia combativă a operei sale. Stilul este studiat de către cercetătorii marxişti în strînsă legătură cu conţinutul de idei al operei, factor esenţial care determină o formă sau alta a exprimării.

Lingvistica şi critica idealistă nu au reuşit să arate legătura dintre tematica operei literare şi limba şi stilul scriitorului, elemente pe care le-au analizat separat şi formal fără evidenţierea dependenţei lor reciproce şi organice.

Mijloacele stilistice ale operei sînt totdeauna în funcţie de concepţia autorului, de cadrul tematicei sale. « Cînd se face o analiză stilistică, scrie acad. V. V. Vinogradov, limba literaturii nu poate fi despărţită de ideile pe care scriitorul le-a pus la baza operei, de ţesătura imaginilor, de caracterul personajelor şi de personalitatea creatoare a autorului pe care o întruchipează întreaga compoziţie a operei artistice »[1].

Strînsa legătură dintre tema, limba şi stilul operei se bazează pe principiul marxist al unităţii dintre conţinutul şi forma operei artistice. Conţinutul determină forma organizării stilistice, aceasta fiind manifestarea concretă a conţinutului. Limba fiind « realitatea nemijlocită a gîndirii » (Marx), forma exprimării are o mare importanţă în realizarea artistică, în sensul că ea poate contribui fie la dezvoltarea şi realizarea conţinutului, fie la încătuşarea lui[2].

Unii scriitori comit greşeala preţuirii exagerate a formei în dauna conţinutului atunci cînd caută cu orice preţ noutăţi de stil şi expresii forţate pentru a dovedi că înnoiesc, chipurile, limba sau că voiesc să exprime o idee mai subtil decît prin mijloacele comune ale limbii. Mulţi poeţi din trecut şi chiar unii de astăzi păcătuiesc prin această înclinaţie, fără să mai vorbim de aşa-numita « poezie modernistă », a cărei limbă absurdă şi ininteligibilă este dovada deplină a descompunerii ideii şi formelor artei în lumea burgheză în care ea a apărut şi se manifestă încă.

Numai prin studiul stilului în funcţie de tema operei se poate ajunge la caracterizarea reală a acestuia. Dacă estetica idealistă se limita în aprecierea limbii literare la epitete didactice ca « bogată şi expresivă », « limpede şi armonioasă », « curgătoare » etc., aceasta se explică prin faptul că limba era privită exterior şi formal, nu ca expresie a fondului specific de idei al operei. Prin

[1] V. V. Vinogradov, Problemele esenţiale ale ştiinţei literare sovietice, în « Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică ». Ed. Cartea Rusă, 1952, p. 20.

[2] Vezi K. N. Dimitrievna, Unele probleme de estetică, în « Probleme de literatură şi artă », 1953, nr. 6, p. 59.

studiul adîncit al legăturii dintre formă şi tema operei artistice, se va putea ajunge la o caracterizare justă şi ştiinţifică a stilului, înlocuind formulele diletante şi impresioniste ale esteticii şi criticii literare burgheze.

★

Pentru înţelegerea relaţiilor dintre conţinutul şi forma operei literare, de o mare importanţă este studierea, neglijată pînă acum, a concepţiei despre limbă a scriitorilor. Felul în care scriitorii folosesc limba, normele de care ei se conduc în selectarea şi organizarea materialului lingvistic nu sînt cu totul spontane, sau, cum se spune, un produs al inspiraţiei, fără control conştient. Limba este indiferentă faţă de clase, dar clasele şi cu atît mai mult scriitorii nu sînt indiferenţi faţă de limbă. Marii scriitori au avut totdeauna, în problema folosirii limbii, poziţii teoretice hotărîte, strîns legate de practica lor creatoare. Istoria limbii romîne literare ne arată că scriitorii noştri de seamă din trecut au fost deplin conştienţi de rolul şi răspunderea pe care au avut-o în dezvoltarea limbii ca instrument al culturii naţionale şi al literaturii artistice. Ei au luat parte activă la lupta pentru făurirea limbii noastre literare nu numai prin operele lor artistice, ci şi prin formulările teoretice pe care le-au adus în această privinţă. Marii noştri scriitori din trecut au fost intens preocupaţi de felul în care trebuie scrisă limba noastră, de normele ei ortografice, de folosirea cuvintelor vechi sau a neologismelor, de armonia artistică a compoziţiei.

În 1838, Grigore Alexandrescu arată, în « Epistola către Voltaire », greutăţile care stăteau în faţa scriitorilor de la începuturile literaturii noastre moderne:

La toate ai fost norocit; nu crez că atît izbuteai
De-ai fi avut să formezi limba în care scriai.
Dar veacul te-a ajutat; în vremea cînd te-ai născut,
Stilul era curăţat şi drumul era făcut.
Altfel e în ţară la noi; noi trebuie să formăm,
Să dăm un aer, un ton limbii în care lucrăm.
Pe nebătute cărări loc de trecut să găsim
Şi nelucrate cîmpuri de ghimpi să curăţim.

Aceste greutăţi au fost învinse începînd cu scriitorii grupaţi în jurul « Daciei literare », care s-au bazat în scrisul lor pe limba poporului, condamnînd îndepărtarea de acest nesecat izvor al limbii literare. « Nenorocirea literaturii, pedantă în condei, pedantă în formă, pedantă în idei — scrie Alecu Russo, exprimînd crezul generaţiei de scriitori de la 1848 —, care îneacă şi omoară în Ţările Romîneşti dezvoltarea spiritului şi a închipuirii, vine din pricina neştiinţei limbii şi a tradiţiilor părinteşti; literatura aceasta nu are rădăcini, nu dă roadă »[1]; iar în continuare, Russo adaugă: « Dacă este ca neamul romîn să aibă şi el o limbă şi o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la izvorul adevărat, la tradiţiile şi obiceiurile pămîn-

[1] A. Russo, Scrieri, publicate de Petre V. Haneş. Bucureşti, 1908, p. 35.

tului unde stau ascunse încă şi formele şi stilul, şi de-aş fi poet aş culege mitologia romînă, care-i frumoasă ca şi cea latină sau greacă; de-aş fi istoric, aş străbate prin toate bordeele să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de-aş fi gramatic, aş călători pe toate malurile romîneşti şi aş culege limbă »[1].

Cînd la începutul culturii noastre moderne, Enăchiţă Văcărescu lasă urmaşilor săi ca îndemn:

Creşterea limbii romîneşti
Şi a patriei cinstire,

el şi-a dat limpede seama de importanţa uriaşă a limbii în înflorirea patriei şi a cerut îmbogăţirea, cultivarea şi dezvoltarea ei pentru ca poporul nostru să fie cît mai bine înzestrat cu acest puternic instrument de luptă şi dezvoltare naţională şi culturală care este limba.

Caracterul popular al limbii noastre literare, strînsa ei legătură cu limba poporului, a constituit concepţia călăuzitoare a lui Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, Mihail Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Gheorghe Coşbuc, Ion Slavici, Barbu Ştefănescu Delavrancea etc., ale căror opere tocmai prin aceasta poartă pecetea unui profund specific naţional şi popular. Ei au dezvoltat în mod creator posibilităţile limbii naţionale şi au folosit în opera lor cele mai vii, mai tipice şi mai originale mijloace de expresie ale limbii întregului popor. Scriitorii noştri de astăzi au mărturisit de asemenea în seria de articole publicate în « Contemporanul » şi « Gazeta literară » dragostea lor profundă pentru limba poporului, pe care îl consideră ca cel mai bun maestru de limbă al lor, aşa cum l-au considerat şi scriitorii noştri clasici.

Pe lîngă aceasta, trebuie înfăţişată lupta dusă de scriitorii şi lingviştii noştri pentru cultivarea limbii, adică lupta împotriva scrierii ei greşite, a necunoaşterii bogăţiilor ei lexicale şi sintactice, precum şi combaterea scrisului şablon, lipsit de nuanţare stilistică din literatură, presă sau scrisul birocraţiei. Acest aspect al activităţii scriitorilor şi lingviştilor este deosebit de important şi de actual, mai ales astăzi, cînd crearea culturii socialiste la noi este strîns legată de grija pentru corectitudinea, bogăţia şi desăvîrşirea artistică a limbii noastre naţionale.

Lingviştii şi criticii literari trebuie să acorde, în studiile lor, o deosebită importanţă părerilor despre limbă ale creatorilor operelor literare, deoarece aceste păreri sînt o preţioasă călăuză asupra felului în care scriitorii folosesc şi îmbogăţesc limba. La rîndul lor, nici scriitorii nu pot să se dispenseze de ajutorul lingviştilor, al căror rol, în opera de îndrumare şi de cultivare a limbii nu poate fi contestat.

Concepţiile teoretice despre limbă ale scriitorilor, a căror importanţă a început să fie valorificată la noi abia în vremea din urmă, pot aduce o contribuţie

---

[1] A. Russo, Scrieri, publicate de Petre V. Haneş. Bucureşti, 1908, p. 36.

prețioasă asupra felului cum ei au muncit la făurirea limbii și a stilului lor, cum au prețuit limba poporului și cum au înțeles să-i folosească bogățiile[1].

Ajuns la acest capitol, voi încerca să înfățișez rezumativ punctele principale după care cercetătorul se poate orienta în analiza limbii operelor literare:

1. Cunoașterea condițiilor sociale, politice, materiale și culturale în care a trăit și a creat autorul, a concepțiilor politice și literare dominante în acea vreme, a atitudinii scriitorului față de ele, a poziției lui față de lupta de clasă din epoca respectivă;

2. Cunoașterea nivelului de dezvoltare a limbii literare din acel timp, a mijloacelor ei de exprimare; a dezvoltării diferitelor stiluri ale limbii literare, a rolului limbii populare, al dialectelor și al altor variante ale limbii în limba literară a timpului;

3. Studiul biografiei autorului, îndeosebi al felului cum și-a format cultura generală și lingvistică, al măsurii în care a cunoscut viața poporului și s-a simțit legat de ea, cum s-au format și dezvoltat preferințele lui sub influența diferiților factori din mediul social și ideologic;

4. Analiza caracteristicilor fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii scriitorului în raport cu starea limbii literare și cu evoluția ulterioară a acesteia. Raportarea oricărei opere la starea limbii din epoca respectivă și din epoca ulterioară este cerută de caracterul istoric al cercetării lingvistice, orice operă literară fiind în același timp un monument de limbă. Istoria limbii literare fixează rolul și locul fiecărui scriitor în evoluția formelor ei fonetice, în îmbogățirea lexicului ei, în perfecționarea sistemului ei gramatical și a formelor ei stilistice. Aprecierea caracteristicilor fonetice, lexicale, gramaticale și stilistice ale limbii scriitorului este legată de analiza mijloacelor de cunoaștere și cultivare a limbii epocii: sistemele ortografice dominante, dicționarele, gramaticile, precum și concepțiile lingvistice dominante din acea vreme;

5. Analiza procedeelor stilistice ale scriitorului, evoluția acestor procedee de la o operă la alta sau de la o epocă la alta, legătura cu conținutul de idei al operei, stabilirea caracterului realist și popular al limbii și stilului scriitorului, aportul lui nou și original în sporirea mijloacelor estetice de expresie ale limbii literare. Acest aspect intră mai ales în competința esteticienilor și criticilor literari, care, bazați pe principiile esteticii marxiste, vor putea întregi cîmpul cercetărilor referitoare la analiza limbii operelor literare.

---

[1] Vezi Gh. Bulgăr, Mihail Sadoveanu și problemele limbii noastre literare, în «Limba romînă», anul II, nr. 2, 1953; Teofil Teaha, Slavici și problemele limbii noastre, în «Limba romînă», anul III, nr. 3, 1954; Gh. Bulgăr, Eminescu despre problemele limbii literare, în «Studii și cercetări lingvistice», tomul V, nr. 3-4, 1954; Despina Ursu, Probleme de limbă în revista «Romînia literară» din 1855, în «Limba romînă», anul IV, nr. 1, 1955; Alexandru Niculescu, Părerile lui Barbu Delavrancea despre limbă și stil, în «Studii și cercetări lingvistice», tomul VI, nr. 1-2, 1955, p. 83—107.

6. Concepția despre limbă a scriitorului și legătura ei cu practica lui artistică, ideile lui estetice, atitudinea lui față de limba poporului, față de neologisme, concepția lui despre scrierea limbii, ideile pe care le-a avut despre menirea activității lui literare și felul cum a răspuns sarcinilor care i-au stat în față;

7. Aprecierea contribuției scriitorului la dezvoltarea limbii și stilului artistic național, popularizarea și răspîndirea ulterioară a contribuției lui lingvistice și stilistice în limba literară și în limba marilor mase. Ce expresii și cuvinte folosite de un scriitor s-au fixat în limba poporului și ce influență a avut stilul său în felul de a scrie și de a vorbi al urmașilor ? Ce funcțiuni și sensuri stilistice noi a dat el diferitelor cuvinte și expresii ? Se știe cît de mult influențează literatura felul de a vorbi al maselor. Sub influența literaturii, expresii, aforisme, neologisme pătrund în limba poporului, o îmbogățesc, o înfrumusețează și îi dau mai multă culoare. Limba scriitorilor cultivă gustul pentru vorbirea aleasă, frumoasă, bogată; versuri ale marilor scriitori circulă din gură în gură, cultivînd gustul artistic și sensibilitatea maselor. Pe de altă parte construcții și forme ridiculizate de scriitori prin limba unor personaje dispar cu timpul din limba vorbită a contemporanilor și mai ales a urmașilor; acesta este, bunăoară, cazul unor construcții și expresii ridiculizate de Caragiale.

Punctele de mai sus nu se referă toate în mod direct la analiza limbii literare. Unele din ele privesc istoria și critica literară, dar toate contribuie la lămurirea problemelor pe care le implică studiul limbii literare și al stilului. Firește, criteriile înșirate nu au un caracter dogmatic, ci reprezintă numai o schițare a criteriilor de analiză a limbii operelor literare. Ele pot fi revizuite și completate în lumina progreselor pe care le vor face cercetările viitoare în acest domeniu.

★

După ce am înfățișat stadiul teoretic actual al problemelor studiului limbii literare, voi încerca, în cele ce urmează, să formulez unele observații în legătură cu preocuparea de a elabora istoria limbii noastre literare pe care nu o avem pînă acum [1].

Prima întrebare care se pune este: de cînd începe limba noastră literară și care sînt perioadele caracteristice în evoluția ei ?

Într-un studiu recent, acad. Iorgu Iordan [2] susține că limba noastră literară unitară s-a format abia în secolul al XIX-lea, o dată cu închegarea statului național unitar. Înainte de această perioadă am avut, după acad. Iorgu Iordan, numai o limbă scrisă și nu o limbă literară în adevărata accepție a acestei noțiuni. Această teză este justă dacă avem în vedere dezvoltarea

[1] În Uniunea Sovietică a apărut recent Istoria limbii literare ruse, scrisă de A. I. Efimov, iar Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice a publicat pînă în prezent trei mari volume intitulate « Materiale și cercetări asupra istoriei limbii literare ruse ».

[2] Iorgu Iordan, Limba literară (privire generală), în « Limba romînă », 1954, nr. 6, p. 52—77.

limbii literare unitare şi a variatelor stiluri de astăzi ale limbii noastre literare, fenomen care, în adevăr, a avut loc la noi abia în secolul trecut.

Cercetătorul istoriei limbii literare romîne nu poate însă neglija epoca de pregătire a formării ei, care, începînd cu limba scrisă a secolului al XVI-lea, a reuşit în secolele următoare să se desăvîrşească pînă la forma literară de astăzi. Înainte de secolul al XIX-lea s-au dezvoltat numai unele din stilurile limbii noastre literare, şi anume: *stilul cărţilor religioase*, în care s-a realizat, în secolul al XVII-lea, o operă de seamă ca Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, sau de importanţa Bibliei de la Bucureşti; *stilul istoric-cronicăresc*, cu reprezentanţi de seama lui Miron Costin, Ion Neculce sau Stolnicul Constantin Cantacuzino; *stilul scrisorilor particulare şi de afaceri*, ca, bunăoară, cele descoperite în arhivele de la Bistriţa. Limba noastră literară de dinaintea secolului al XIX-lea se limitează, în linii mari, la aceste trei stiluri cu unele diferenţe regionale şi de calitate a limbii lor [1]. Această etapă în procesul de formare a limbii noastre literare nu trebuie neglijată, deoarece în limba scrisă înainte de secolul al XIX-lea este evident un anumit simţ al normei, grija de a ridica limba deasupra formei ei de toate zilele şi de a o face limpede şi înţeleasă de toţi[2]. Acest efort spre limpezire şi unitate, care se poate urmări de la tipăriturile coresiene încoace la scriitorii noştri din toate provinciile, a avut ca rezultat impunerea graiului muntean ca bază a limbii noastre literare, datorită preponderenţei politice, culturale şi economice a Munteniei, dar şi calităţilor fonetice şi gramaticale ale acestui grai.

O problemă care nu trebuie pierdută din vedere în discuţia asupra formării limbii noastre literare este rolul cărţilor populare: « Alexandria », « Floarea Darurilor », « Fiziologul », « Varlaam şi Ioasaf », « Esopia », « Archirie şi Anadan » şi altele, care au avut la noi, în epoca veche, ca şi la alte popoare europene, o largă răspîndire, după cum a arătat N. Cartojan în remarcabila sa lucrare « Cărţile populare în literatura romînă »[3].

De asemenea, istoria limbii noastre literare nu poate neglija limba literaturii nescrise, adică limba literaturii populare, izvor nesecat de bogăţii şi frumuseţi stilistice şi lingvistice, care, în afară de unele contribuţii ale lui Ovid Densusianu, nu a fost studiată pînă acum din acest punct de vedere. Această problemă a fost ridicată recent de lingviştii sovietici pentru limba literară rusă[4], subliniindu-se importanţa studierii limbii creaţiilor artistice orale ale poporului în care sînt cuprinse preţioase mijloace de exprimare şi de

---

[1] Vezi Al. Rosetti, Despre unele probleme ale limbii literare, în « Gazeta literară » din 7 aprilie 1955.

[2] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujno-vostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 96-97.

[3] N. Cartojan, Cărţile populare în literatura romînească, vol. I, 1929, vol. II, 1938.

[4] Vezi V. V. Vinogradov, Problemele esenţiale ale ştiinţei literare sovietice, în « Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică ». Ed. Cartea Rusă, 1952, p. 13—14.

bogăţii de limbă folosite de marii scriitori în operele lor. Apreciind valoarea literaturii populare din acest punct de vedere, Maxim Gorki a îndemnat adesea pe scriitori să cerceteze îndeaproape creaţia populară, să pătrundă adînc în structura ei artistică, vocabularul şi sistemul ei de imagini.

Barbu Ştefănescu Delavrancea, în discursul său de recepţie la Academia Romînă, în 1913, făcînd elogiul poeziei noastre populare, o consideră «cel mai mare titlu de glorie literară» al nostru şi cea mai puternică manifestare a unităţii sufleteşti a poporului romîn [1], iar maestrul Sadoveanu, tot în discursul de recepţie la Academie, în 1923, consideră «Mioriţa» ca «cea mai nobilă manifestare poetică a neamului nostru»[2]. Aprecierile acestor mari maeştri ai cuvîntului trebuie socotite ca un îndemn de a întreprinde în viitor cercetarea valorilor stilistice ale poeziei noastre populare, care este un preţios document al limbii artistice vorbite de popor.

Sarcina imediată pe care şi-a asumat-o Institutul de lingvistică din Bucureşti este studiul limbii noastre literare din secolul al XIX-lea, epocă hotărîtoare în dezvoltarea limbii romîne literare, prin faptul că în acest secol au apărut la noi toate stilurile limbii şi s-au închegat normele scrierii ei.

În primul rînd se va studia stilul literaturii artistice, dată fiind importanţa ei primordială în istoria dezvoltării culturii şi limbii noastre, dar cunoaşterea completă a evoluţiei limbii romîne literare impune şi studiul celorlalte stiluri, deoarece el n-a fost întreprins pînă acum la noi. Nu s-a ocupat în trecut nimeni de limba presei noastre, a filozofiei, a istoriei, a ştiinţelor naturii, a administraţiei, domenii de mare importanţă pentru cunoaşterea felului în care limba romînă şi-a făurit posibilităţile, inexistente înainte, pentru exprimarea unor conţinuturi cu totul noi. În această privinţă se poate face o constatare concretă în progresul realizat de limba noastră în însuşirea terminologiei abstracte în stilul ştiinţific sau filozofic prin compararea diferitelor traduceri făcute în secolul trecut şi astăzi. Una din aceste comparaţii poate fi, spre exemplu, traducerea făcută cărţii lui Engels, « Originea familiei, a proprietăţii şi a statului », publicată în 1884, şi aceeaşi operă tradusă recent şi apărută în Editura P.M.R.

De o deosebită însemnătate în studiul evoluţiei limbii literare romîne este relevarea factorilor care i-au asigurat lărgirea posibilităţilor ei de exprimare, specificul ei naţional şi nivelul superior artistic.

Cel mai important dintre aceşti factori este prelucrarea creatoare a limbii vii a poporului de către marii scriitori care şi-au făurit în acest fel un instrument de o vitalitate excepţională pentru exprimarea conţinutului bogat al vieţii poporului nostru. Nu întîmplător toţi marii noştri scriitori au avut o deosebită preţuire pentru folclor, iar publicarea colecţiei de poezii populare a lui Alecsandri a adus o mare contribuţie la progresul exprimării noastre literare.

[1] Barbu Ştefănescu Delavrancea, Din estetica poeziei populare, Bucureşti, 1913, p. 14-15.

[2] M. Sadoveanu, Poezia populară. Discurs rostit în şedinţă solemnă la 9 iunie 1923. Academia Romînă. Discursuri de recepţiune, LVI, Bucureşti, 1923, p. 13.

Dacă literatura noastră a cunoscut o dezvoltare atît de mare în ultimul secol, aceasta se datorește nu numai interpretării realiste a vieții, ci mai ales folosirii în operele literare a limbii vii a poporului. Acest factor a imprimat literaturii noastre clasice caracterul național și popular care îi asigură valoarea ei originală printre celelalte literaturi ale lumii. Scriitorii noștri de astăzi continuă tradiția populară a literaturii noastre, prin atașamentul profund față de cauza poporului muncitor și de limba lui.

Abaterile de la limba vie a poporului au dus totdeauna la opere sterile, eliminate de procesul firesc al funcționării limbii.

O altă trăsătură importantă a limbii noastre literare contemporane, strîns legată de caracterul ei popular, o constituie unitatea ei.

Toți marii noștri scriitori au luptat pentru unitatea limbii noastre literare, ceea ce a avut ca rezultat consolidarea și armonia ei de astăzi. De aceea, în toate epocile de înflorire a literaturii noastre, ei au combătut folosirea exagerată în operele literare a regionalismelor, arhaismelor și a neologismelor nefirești. Unitatea limbii noastre literare realizată înainte de unitatea politică a națiunii a fost un factor de cea mai mare importanță pentru dezvoltarea culturii noastre și pentru înfăptuirea unității noastre naționale de mai tîrziu. Lupta pentru unitatea limbii literare romîne își găsește expresia ei deplină mai ales astăzi, în epoca socialistă, limba constituind unul din cele mai importante mijloace în făurirea unității național-politice a întregului popor muncitor.

Un rol pozitiv în dezvoltarea posibilităților de exprimare ale limbii noastre l-au avut și neologismele. Dacă în limba operelor artistice, neologismele sînt uneori nefirești și inutile, în toate celelalte stiluri ale limbii literare, neologismele sînt o necesitate. Istoria limbii noastre literare din ultimul secol este o dovadă concludentă că pentru a exprima noțiunile moderne în domeniul științific, economic, politic, tehnic și social a fost nevoie să adoptăm un număr mare de neologisme, care, prin foloasele aduse limbii noastre, au devenit atît de adînc înrădăcinate, încît originea lor nu o mai cunosc astăzi decît lingviștii. Rolul neologismelor în cultura noastră poate fi concretizat prin următorul exemplu. Eminescu folosește în poeziile sale neologisme într-o proporție foarte redusă, dar în articolele lui politice numărul neologismelor este mult mai mare, fiind vorba de noțiuni noi create pe măsura dezvoltării vieții noastre naționale din ultimul secol.

În afară de acești factori ai dezvoltării limbii noastre literare, trebuie relevat și efortul făcut de lingviștii noștri din trecut și de astăzi pentru a consolida normele limbii literare prin fixarea normelor ei ortografice adaptate fonetismului limbii vii a poporului, prin alcătuirea Gramaticii limbii romîne și a Dicționarului limbii romîne literare contemporane, opere realizate abia în zilele noastre.

Ca încheiere a observațiilor noastre adăugăm că analiza limbii operelor literare și elaborarea istoriei limbii noastre literare pe temeiul științei marxiste impune o colaborare strînsă între lingviști și critici literari, deoarece aceste probleme aparțin deopotrivă lingvisticii și criticii literare.

CERCETAREA STILULUI

DE

TUDOR VIANU

Istoria limbii literare romîne în secolul al XIX-lea, o lucrare pe care o plănuieşte de multă vreme Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. şi care urmează să intre, chiar anul acesta, într-un început de realizare, trebuie să conţină un capitol special consacrat dezvoltării stilistice a limbii literare romîne în amintitul interval de timp, aşa cum această dezvoltare a fost determinată de operele scriitorilor şi cum se oglindeşte în ele. Faptele de stil, pe care urmează să le studieze unul singur din capitolele proiectatei lucrări întregi, sînt acele fapte de limbă care adaugă *comunicării* unei ştiri *expresia* reacţiunii individuale a autorului comunicării faţă de ştirea comunicată. Expresia reacţiunii individuale a unui vorbitor sau scriitor, adică faptul stilistic, se manifestă printr-o seamă de note care însoţesc comunicarea ştirii şi care pot lipsi, fără ca această comunicare să sufere. Cînd M. Sadoveanu scrie într-una din operele sale: *Clopote începură a bate dulce şi trist de la bisericile tîrgului*, adaosul de determinări adverbiale *dulce şi trist* constituiesc un fapt stilistic, pentru că exprimă reacţiunea scriitorului faţă de faptul pe care-l comunică. Ştirea despre acest fapt n-ar suferi nimic, dacă nu li s-ar fi adăugat determinările care o însoţesc, dar expresia stării de sensibilitate a scriitorului în amintita împrejurare ar fi dispărut cu desăvîrşire. Am fi continuat să ştim că într-un tîrg, undeva, au început a bate clopotele de la biserici, dar n-am mai fi primit reflexul felului personal în care scriitorul a întîmpinat acel fapt. Distingem deci în faptele de limbă un nucleu al comunicării şi o zonă înconjurătoare a expresiei individuale. Nu toate faptele de limbă posedă însă o asemenea zonă înconjurătoare. Formularea unei legi ştiinţifice, un articol de lege, un anunţ comercial etc. sînt, în general, lipsite de orice notă însoţitoare

care să exprime vreo reacție individuală a autorului lor. Într-un foarte mare număr de fapte de limbă apare însă zona stilistică, notele individuale însoțitoare și de aceea nu este cu putință a studia istoria unei limbi, într-o epocă oarecare a dezvoltării ei, fără a nu ține seama și de evoluția stilului. Paginile de față vor să precizeze cîteva din principiile fundamentale ale cercetării stilistice în studiul limbii literare romîne a secolului al XIX-lea și anume în operele scriitorilor care au contribuit mai mult la dezvoltarea ei.

Un prim principiu al cercetării stilistice, al oricărei cercetări stilistice, este că particularitățile de expresie pe care le studiază nu sînt simple *fapte de constatare*, ci *fapte de apreciere*, *valori*. Cînd un istoric al limbii literare romîne în secolul al XIX-lea întîmpină în una din poeziile lui Eminescu versurile: *Putut-au oare-atîta dor În noapte să se stingă* sau *Cînd luna trece prin stejari Urmînd mereu în cale-și*, el poate nota arhaismul *putut-au* (adică forma perfectului compus la pers. III sg. identică cu pers. III pl.) sau forma arhaică și populară *cale-și* (adică pron. posesiv *și* pentru *sa*). Cercetătorul constată adică prezența unor forme arhaice și regionale în limba lui Eminescu. Dar cînd același cercetător întîmpină versul *Răsare blînda lună*, epitetul *blînda* nu devine numai obiectul unei simple constatări, dar și al unei aprecieri, adică el poate fi judecat ca potrivit sau nepotrivit cu substantivul pe care-l însoțește, capabil sau nu să exprime reacția afectivă a poetului în fața priveliștii notate. Istoricul limbii se mărginește, așadar, la nucleul comunicării; cercetătorul stilului trebuie să ia în considerare și notele însoțitoare expresive. Această atitudine a cercetătorului stilului nu devine posibilă decît dacă faptul de expresie răsună în sensibilitatea lui. Faptele de limbă trebuiesc deci nu numai *înțelese*, dar și *simțite*. Împrejurarea aceasta a ținut multă vreme în loc cercetările stilistice. Cîtă vreme lingvistica a rămas în sfera pozitivismului, adică atîta timp cît învățații socoteau că singura lor menire era să noteze fapte de limbă, să le grupeze în categorii mai generale și să stabilească raporturi între ele, cercetarea nu dădea nici o atenție valorii expresive a acestor fapte lingvistice, virtuții lor de a exprima reacțiunile individuale, colorate afectiv, ale vorbitorilor sau scriitorilor. Exista prejudecata că prin apreciere și prin sensibilitate, cercetarea putea aluneca spre relativism și spre subiectivism și putea compromite siguranța științifică a rezultatelor. Nu trebuiesc minimalizate de loc primejdiile asupra cărora a atras atenția pozitivismul lingvistic și o încercare de a stabili principiile cercetării stilistice, cum este cea de față, nu trebuie să-și ascundă aceste primejdii. Adeseori, parcurgînd unele studii asupra stilului scriitorilor, înmulțite în vremea din urmă, avem impresia că concluziile cercetării sînt discutabile, subiective și arbitrare. Dar din faptul că metodele cercetării stilului sînt mai greu de mînuit și că ele sînt legate de unele riscuri cît privește certitudinea științifică a concluziilor, nu urmează de loc că trebuie să excludem din cîmpul investigației foarte numeroasele fapte de limbă care întregesc comunicarea unei știri cu expresia reacțiilor individuale ale vorbitorilor sau

scriitorilor. Urmează numai că interpretarea stilistică trebuie făcută cu spirit critic şi într-un fel care să aibă sorţi să obţină consensul tuturor aprecierilor şi al tuturor sensibilităţilor.

Propunîndu-ne să studiem stilul scriitorilor romîni din secolul al XIX-lea, ne decidem la o limitare metodică, de care se cuvine să fim deplin conştienţi şi pe care trebuie s-o punem în lumină, pentru a nu transmite părerea greşită că stilul scriitorilor ar fi singurul obiect posibil al cercetării stilistice. În realitate există numeroase alte stiluri ale limbii literare, în afară de stilul operelor frumoase, şi chiar fapte de stil apărute în cuprinsul limbii neliterare, în jargoane şi în argouri. Cît priveşte pe acestea din urmă, una din caracteristicile lor este tocmai dilatarea elementului stilistic, mai întîi în legătură cu lexicul. Înlocuirea cuvîntului din limba literară, printr-unul mai colorat, cu o valoare stilistică mai accentuată, este una din tendinţele mai deseori remarcate ale argoului. Profesorul Iorgu Iordan a grupat în « Stilistica limbii romîne », 1944, p. 341 şi urm. numeroase fenomene lexicale ale argoului, pe care le explică prin procedee de derivare semantică. Astfel, cînd pentru *cap*, vorbitorii argoului folosesc cuvintele *bostan*, *dovleac*, *tidvă*, *tărtăcuţă*, *oală*, *devlă*, *cutiuţă*, *tabacheră*, *bilă*, *bolfă*, *vasîlcă* etc. sau pentru *gură*: *bot*, *cioc*, *clonţ*, *plisc*, *rît*, *surlă*, *cobză*, *flaşnetă*, *flaut*, *muzică*, *morişcă*, *rîşniţă* etc., în toate aceste împrejurări cuvîntul propriu este înlocuit printr-unul metaforic şi manifestă tendinţa de a spori în jurul nucleului comunicării în care el apare, regiunea notelor expresive pentru reacţiunea individuală, subliniată afectiv, a vorbitorului faţă de obiectul comunicării sale. Studiul argourilor se încadrează, de fapt, în largul capitol al cercetării stilistice a limbii. Aparţin de asemenea acestui capitol toate celelalte forme ale limbii în afară de sfera ei literară, adică în afară de felul în care o vorbesc oamenii culţi ai unei epoci şi pe care o răspîndesc presa şi documentele oficiale, şcoala, teatrul şi, în vremea din urmă, emisiunile radiofonice, impunînd nivelul general al corectitudinii lingvistice. Formele populare ale limbii sînt mai pătrunse de valori stilistice decît formele ei literare, trecute în deprinderile de a vorbi ale oamenilor culţi. După 1830, într-o epocă în care însuşirea unei culturi mai înalte era cerută de aspiraţiile clasei celei mai înaintate a vremii, a burgheziei, către libertăţile naţionale şi sociale, s-a produs un moment de dezechilibru şi de disociere între limba literară şi cea populară. Ceea ce Al. Russo numea « pedantismul » noii limbi literare ameninţa despărţirea naţiunii în două categorii, după cum fiecare putea folosi şi înţelege noua limbă literară. Limba naţională ca instrument obştesc de comunicare părea grav ameninţată. Îndrumătorii cei mai luminaţi ai culturii au cerut atunci apropierea limbii literare de limba poporului, folosind, printre altele, şi argumentul valorii stilistice superioare a acesteia din urmă. « Dacă este ca neamul romîn să aibă şi el o limbă şi o literatură, scria Russo în 1855, spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradiţiile şi obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă formele şi stilul ». Dar chiar după ce

procesul apropierii d n ou a limbii literare de limba populară a izbutit şi, prin înfrîngerea curentelor savante ale latinismului şi italienismului, naţiunea întreagă a putut să se împărtăşească de la izvoarele culturii mai înalte, formele populare ale limbii au continuat să fie simţite ca avînd o valoare stilistică superioară. Limitîndu-ne la singurele exemple pe care ni le pun la dispoziţie lexicul şi locuţiunile, astăzi încă *avan* are pentru noi o valoare stilistică superioară faţă de sinonimul lui literar *teribil*; *te pomeneşti* faţă de *probabil, posibil*; *a găsi cu cale* faţă de *a judeca că e drept, a crede de cuviinţă*; *a pune la cale* faţă de *a regula, a dispune*; *a întoarce capul* (cuiva) faţă de *a*(-l) *face să-şi piardă mintea*; *care de care* faţă de *cine mai întîi*; *nu-i chip* faţă de *nu e posibil*; *halima* faţă de *minunăţie, lucru fabulos, afacere complicată*; *iepureşte* (în expr. *a dormi iepureşte*) faţă de *cu ochii deschişi*; *pălălaie* faţă de *flacără*; *răscruce* faţă de *intersecţie*; *şontîc* (în expr. *şontîc-şontîc*) faţă de *şchiopătînd*; *tiptil* faţă de *în taină, pe furiş* (sau în Muntenia, cu înţeles mai vechi *deghizat, incognito*) etc., etc. În toate cuvintele sau locuţiunile comparate, avantajul stilistic al dubletelor populare provine, fie din faptul că ele conţin o metaforă, fie că exprimă o imagine, o reprezentare a fanteziei, fie că sînt formate printr-o repetiţie întăritoare, fie că reprezintă un caz de simbolism fonetic etc., adică sînt obţinute prin unul sau altul din procedeele stilului.

Domeniul cercetării stilistice se întinde deci mult în afară şi înainte de acel al operelor literare frumoase de provenienţă zisă « cultă ». Mult înainte de a exista scriitori de opere estetice, au existat cîntăreţi şi povestitori populari. Ba chiar fiecare grăitor al limbii noastre a simţit nevoia de a completa comunicările lui prin note însoţitoare capabile să exprime reacţiile închipuirii şi ale sensibilităţii sale şi a creat, astfel, răspîndindu-le în circulaţia generală a limbii, numeroase fapte de stil. Cînd, în fine, s-a format, mai întîi prin contribuţia scriitorilor, o limbă literară, adică aceea vorbită de toţi oamenii culţi ai vremii, acest nou aspect al limbii a înmulţit faptele de stil. Limba literară este vorbită de toţi oamenii care au trecut prin şcoli sau au primit influenţa celorlalte mijloace de difuzare a culturii şi care, împărtăşindu-şi, prin vorbă sau scris, ideile, se menţin la nivelul corectitudinii formelor şi construcţiilor, al proprietăţii şi decenţei vocabularului. Împreună cu scriitorii propriu-zişi, limba literară este vorbită şi scrisă de oamenii de ştiinţă şi de oamenii politici, de gazetari, de profesionişti, de funcţionari ş.a.m.d. Fiecare dintre membrii categoriilor sociale care folosesc limba literară adaugă însă comunicărilor lui şi note stilistice însoţitoare, prin care cei care-l ascultă sau îl citesc simt îndată categoria socială căreia vorbitorul sau scriitorul îi aparţine, unghiul din care priveşte lumea, ideile sau sentimentele care-l stăpînesc mai statornic, adică reacţia lui faţă de obiectul ştirii pe care o comunică. În interiorul domeniului general al limbii literare apar astfel aşa-zisele « stiluri ale vorbirii », interesantă noţiune a lingvisticii mai noi, pe care cercetătorul sovietic E. Riesel a definit-o de curînd, în « Abriss der deutschen Stilistik », 1954, pag.

7, precum urmează: « Prin « stil al vorbirii » înțelegem conformarea exprimării într-un anumit domeniu al activității, omenești, pentru anumite scopuri ale comunicării, adică modul de întrebuințare specific-funcțional al mijloacelor lingvistice unitare puse la îndemîna generală ». « Stilurile vorbirii » sînt deci tot atît de numeroase cîte domenii de activitate omenească există. În fața unei păduri, despre care vorbitorul indiferent la exprimarea reacției sale personale va afirma: *Această pădure conține mai multe feluri de copaci*, botanistul sau silvicultorul va spune: *Această pădure conține esențe felurite.* Farmacistul va vorbi despre *specii pectorale*, pentru a indica ierburile utilizate în afecțiunile căilor respiratorii. Juristul va vorbi și el despre *specii* (sau *spețe*), dar va înțelege cazurile particulare venite în fața unor instanțe judecătorești. Substituțiile de vocabular au aici un simplu rost stilistic. Cînd cineva moare, redactorul unui act oficial va scrie că *a decedat* sau *a încetat din viață*, în timp ce un preot va spune că *și-a dat obștescul sfîrșit* sau *a adormit întru domnul.* Nucleul fiecăreia din aceste comunicări paralele este același, dar notele însoțitoare variază, indicînd de fiecare dată punctul de vedere deosebit din care obiectul comunicării a fost considerat, cu discrete sublinieri afective, mai ales în ultimele exemple. Suma acestor note însoțitoare, obținute în cazurile citate prin variații lexicale sau prin termeni figurați, dar care pot fi produse și prin alte mijloace ale limbii, de pildă prin procedee morfologice sau sintactice, alcătuiește « stilul vorbirii ». Cum numărul acestor stiluri este foarte mare, cercetarea stilistică a limbii literare are un întins domeniu de parcurs, înainte de a aborda operele literaturii frumoase.

Deși domeniul cercetării stilistice este mult mai larg decît acel al operelor scrise cu valoare artistică, cercetarea se poate limita numai la acestea din urmă, pentru motivul că toate varietățile amintite ale stilului, atît acele ale limbii extra- sau pre-literare, cît și acele ale limbii literare, cu funcțiuni extra-artistice, pot să fie deopotrivă urmărite în operele literaturii frumoase. Cercetătorul operelor literaturii romînești din secolul al XIX-lea are ocazia să noteze atît fapte aparținînd « stilurilor vorbirii », cît și stilului popular sau chiar celui argotic. În adevăr, o caracteristică a stilului scriitorilor este că poate grupa toate varietățile de stil amintite, în scopurile artistice urmărite de ei. « Specificul sistemului de expresie al literaturii frumoase, scrie E. Riesel, op. cit., pag. 1 , constă în aceea că poate cuprinde în sine elemente ale tuturor celorlalte stiluri ale vorbirii și că poate utiliza toate izvoarele expresiei lingvistice, literare sau neliterare ». În opera unui I. L. Caragiale, de pildă, sînt notate cu mare măiestrie toate varietățile stilului popular și ale diferitelor « stiluri ale vorbirii », ale țăranilor și tîrgoveților, ale gazetarilor, funcționarilor și politicienilor, ale profesorilor și avocaților, al argoului mahalalelor, al cîrciumelor și cafenelelor, al jargoanelor de salon etc. Nu există document mai edificator despre stilul pre- și extra-literar al limbii romîne în secolul al XIX-lea decît opera lui I. L. Caragiale și a celorlalți scriitori realiști care au precedat, au

însoțit sau au urmat încercarea lui de caracterizare artistică a societății romînești contemporane cu ei. Dar dacă singura caracteristică a stilului scriitorilor ar consta în posibilitatea lui de a grupa celelalte fapte de stil, valoarea lui ar fi numai documentară. În realitate, stilul scriitorilor, chiar atunci cînd grupează fapte de stil pre- sau extra-literar, adaugă expresia unor reacții pur individuale. Ei o fac utilizînd toate mijloacele limbii naționale. Pentru a cîștiga deci o noțiune mai limpede asupra stilului scriitorilor, trebuie să încercăm a înțelege mai întîi raporturile lui cu celelalte stiluri, apoi raporturile lui cu limba în general.

Toate faptele de stil exprimă reacții individuale, dar unele tind să se generalizeze, adică tind să-și piardă treptat zona de note însoțitoare expresive și să devină simple fapte de comunicare. Aceeași împrejurare poate fi formulată și altfel, spunînd că nucleul comunicării tinde să absoarbă zona lui expresivă sau, mai scurt: comunicarea absoarbe treptat expresia. Este vorba deci de un proces gradual, care se realizează în etape succesive. Dincolo de expresia individuală, există fapte de limbă care nu și-au pierdut cu totul semnificația stilistică, deși această semnificație nu mai este aceea a unei reacții individuale. Este vorba de acele fapte de limbă, despre care spuneam că sînt « colorate » sau « pitorești ». Limba populară și argourile sînt pline de astfel de fapte de limbă și constituiesc un stadiu mijlociu, etapa intermediară între expresie și comunicare. Nucleul comunicării n-a absorbit cu totul în astfel de fapte de limbă zona expresivă. *A întoarce capul cuiva*, față de *a-l face să-și piardă mintea*, este simțit ca un fel al vorbirii mai « colorat », mai « pitoresc », mai « viu », nu lipsit cu totul de notele stilistice însoțitoare. Aceste note nu exprimă însă în limba populară, pe individ, ci poporul care a găsit expresiile corespunzătoare și care le întrebuințează. S-a pus uneori problema stilului diferitelor limbi naționale. Acest stil se realizează prin toate mijloacele de care dispune creația artistică individuală. Există o muzicalitate specială a fiecărei limbi, forme și construcții expresive proprii ei, locuțiuni, metafore și comparații extrase din domeniul de viață în care s-a exercitat cu precădere activitatea sa. Astfel, poporul romîn, cu vechile lui tradiții de viață rurală și agricolă, a creat o mulțime de locuțiuni cu o incontestabilă valoare stilistică, precum: *a bate cîmpii*, *a înțărca Bălaia*, *a nu pricepe boabă*, *a nu-i fi* (cuiva) *boii acasă*, *a se ține scai* (de cineva), *a strînge funia de par*, *a se culca o dată cu găinile*, *a strica orzul pe gîște*, *a lua în căruță*, *a pune de mămăligă*, *a-și lăsa potcoavele* etc., etc. Toate aceste locuțiuni sînt fapte de limbă înzestrate cu o zonă expresivă, dar nu a unui individ, ci a poporului întreg. Ele nu exprimă pe autorul lor anonim, ci tot poporul care și le-a însușit, desigur pentru motivul că au corespuns fanteziei și sensibilității lui. Drumul transformării unei expresii individuale într-o expresie generală și populară poate fi urmărit uneori cu toată limpezimea. Odată, într-o adunare, cineva a caracterizat (probabil cu ironie) pe un prieten care rămăsese neturburat de știrea neplăcută ce i se

adusese, zicînd că prietenul este *nemuritor şi rece*. Caracterizarea a fost simţită de cei prezenţi ca un citat (din Eminescu). Dacă citatul se repetă în împrejurări numeroase şi destul de variate, din pricină că valoarea lui de caracterizare este foarte generală, atunci el se transformă într-o expresie a limbii populare şi amintirea autorului său tinde să dispară. Aşa s-a întîmplat cu *pufuşor pe botişor*, cu *coadă de topor*, *Moş Teacă*, *a se slăbi* etc., care nu mai sînt simţite ca citate, deşi provin, cel puţin pentru conştiinţa oamenilor de azi, din operele lui Al. Donici, Gr. Alexandrescu, A. Bacalbaşa, I. L. Caragiale. Toate expresiile limbii populare sînt, desigur, citate generalizate, pentru că toate trebuie să fi apărut mai întîi unui creator individual de expresie. Pe aceeaşi linie a transformării expresiilor individuale în expresii generale, dar pe o treaptă mai apropiată de simpla comunicare, stau faptele de limbă care compun «stilurile vorbirii». Cînd un medic, chemat la căpătîiul unei persoane grav bolnave, constată *un caz letal*, cum mi-a fost dat să aud odată, modul de a vorbi al medicului comunică nu numai ştirea că suferinţa bolnavului urmează să se termine prin moartea apropiată. Acest mod de a vorbi zugrăveşte şi pe cel care-l întrebuinţează, exprimă atitudinea obiectivităţii lui ştiinţifice faţă de fenomen, dar poate şi dorinţa de a acoperi, pentru rudele bolnavului, gravitatea situaţiei prin neologismul rar şi mai greu de înţeles. Formele «stilurilor vorbirii» nu sînt deci lipsite de note însoţitoare expresive, de «efecte de evocare», cum le-a numit odată Ch. Bally, în «Traité de stylistique française», vol 2, ed. I, pag. 203 şi urm., deşi prezenţa lor este mai discretă decît în expresiile limbii populare. Nucleul comunicării a absorbit aici în mult mai mare măsură zona expresivă. Procesul acestei absorbţii poate continua, îngustînd din ce în ce mai mult zona stilistică, pînă cînd nu mai rămîne decît nucleul singur al comunicării. Aşa s-a întîmplat cu foarte numeroase cuvinte sau construcţii ale limbii comune, din care au dispărut toate notele stilistice însoţite cu ele altă dată. Lingviştii desemnează acest proces prin numele de «gramaticalizare». Gramaticalizarea explică multe din cuvintele, formele şi construcţiile limbii. Cine mai simte oare în expresii ca: *oamenii se îmbulzesc*, sau *în mintea cuiva se încheagă un gînd*, metafora pe care au creat-o înaintaşii noştri atunci cînd au vrut să spună că oamenii se înghesuiesc întocmai cum se adună în săculeţe bulzii de caş sau că un gînd se formează în mintea cuiva şi ia forme precise, aşa cum prinde laptele cheag. Aceste vechi metafore pastorale, apărute în legătură cu cele mai vechi îndeletniciri ale romînilor, s-au gramaticalizat cu timpul, prin absorbţia tuturor notelor expresive, a tuturor valorilor stilistice în nucleul comunicării. Este probabil chiar că apariţia unor construcţii, ca de pildă propoziţia compusă dintr-un subiect şi un predicat, să se explice printr-un fapt stilistic iniţial. Formarea subiectului propoziţiei s-a putut produce din nevoia afectivă de a exprima numele agentului unei acţiuni, inclus mai dinainte în comunicarea acesteia. Propoziţia *eu* (sau *tu*, *el*, *noi* etc.) *răspund* (*răspunzi*, *răspunde* etc.) nu conţine nici o

comunicare în plus față de monorema *răspund*, dar a putut apărea din nevoia de a crea o notă însoțitoare expresivă, prezentă și astăzi, atunci cînd pronunțînd-o cu accentuarea mai energică a subiectului: *eu răspund*, exprim atitudinea afectivă că-mi iau răspunderea, că primesc riscurile faptei mele. Sînt mulți lingviști care susțin că toate formele și construcțiile limbii provin din gramaticalizarea unor vechi procedee stilistice.

Procesul gramaticalizării reduce treptat zona expresivă a comunicărilor. Există, însă, și procesul contrariu al dezvoltării zonei expresive. Acesta din urmă este al creațiilor literare. Se pot observa deci în limbă două tendințe contrarii, una care duce la predominarea comunicării, alta care dezvoltă expresia. Cea dintîi precizează înțelesul cuvintelor, fixează accentuările, intonațiile, formele și construcțiile corecte, adică înlesnește în toate felurile comunicarea; cealaltă îmbogățește zona expresivă a comunicărilor, le face mai apte de a transmite nu numai știrile despre anumite stări de lucruri, dar și despre chipul în care le vede și le simte acel care vorbește, produce adică fapte de stil. Din cele arătate pînă acum, rezultă că faptele de stil se grefează totdeauna pe fapte de comunicare. Dar pe cînd acestea din urmă tind spre unicitate, adică spre forma corectă unică a întrebuințării cuvintelor, a accentuării, intonației, flexiunilor și construcțiilor, faptele de stil tind tocmai către varierea tuturor acestora, în scopul de a le face mai apte să exprime reacția individuală a vorbitorului față de obiectul comunicării sale. Teoretic vorbind, putem spune că pentru fiecare fapt de comunicare există un număr indefinit de fapte expresive, de fapte de stil. Iată, în această privință, două exemple simple: unul din domeniul foneticii, celălalt din lexic.

Una din formulele întîmpinării în limba noastră este *bună-ziua*. Această formulă, compusă din două cuvinte, se pronunță repartizînd accentele de intensitate pe prima silabă a fiecărui cuvînt. Atunci cînd nu vrem să dăm vreo expresivitate stilistică acestei formule, o pronunțăm menținînd vocea la aceeași înălțime și dînd fiecărei silabe aceeași durată. Dacă vrem să acordăm însă acestei formule o zonă de note expresive, putem schimba înălțimea vocii cînd pronunțăm unul din cuvintele care o compun sau putem varia durata silabelor. Dacă coborîm vocea pronunțînd *ziua*, întîmpinarea noastră exprimă rea-voință, răceală sau ostilitate. Dacă dăm o durată mai lungă fiecărei silabe și ridicăm ușor vocea la al doilea cuvînt, întîmpinarea devine ironică sau exprimă surpriza pentru apariția neașteptată a cuiva. Dacă dăm fiecărei silabe o durată mai scurtă și menținem vocea la aceeași înălțime, exprimăm plictiseala, dorința de a scurta vorba. Repartizarea accentelor rămîne însă aceeași în toate cazurile; de asemenea, sunetele care compun cuvintele rămîn aceleași. Iată dar cum pe faptul fonetic statornic, și deci unic, se grefează, prin schimbarea înălțimii și duratei, diferite valori expresive care, în legătură cu alte comunicări, pot deveni mai numeroase, prin întrebuințarea unui număr mai mare de mijloace ale intonației. Jules Combarieu, studiind raportul dintre

limbajul articulat şi muzică, a distins în « La Musique. Ses lois, son évolution », 1927, pag. 174, următoarele categorii muzicale ale expresivităţii lingvistice: intensitatea sunetelor, înălţimea sunetelor, absenţa sau multiplicitatea şi mărirea intervalelor, direcţia ascendentă sau descendentă a desenului melodic, *staccato* sau *legato* al sunetelor, timbrele, rapiditatea sau încetineala mişcării.

Al doilea exemplu. Cuvîntul *marmură* desemnează în romîneşte piatra calcară foarte dură, susceptibilă de a fi poleită şi care este întrebuinţată în lucrările arhitecturii şi sculpturii. Prin întrebuinţare metaforică, cuvîntul *marmură* ajunge să însemneze deosebite alte lucruri, ca de pildă în versurile lui Eminescu, şi anume: *ceva alb şi strălucitor* (*Cu braţele de marmur*), *statuie neînsufleţită* (*O, marmură, aibi milă de-a mele suferinţi* sau *Înamoraţi de tine rămînă ochii-mi trişti Şi vecinic urmărească cum, marmură, te mişti*), *ceva insensibil, rece, neînsufleţit,* (*Un demon sufletul tău este Cu chip de marmură frumos*), *bloc de marmură, lipsit de viaţă* (*S-o admiri ca pe o marmură de Paros*) etc. Iată dar cum pe înţelesul unitar al cuvîntului *marmură* se pot grefa tot alte şi alte semnificaţii stilistice, cum în jurul nucleului statornic al comunicării pot creşte zone diferite de note însoţitoare expresive.

Dar dacă valorile de stil se grefează totdeauna pe nucleul comunicării, rezultă că nu pot exista decît atîtea categorii stilistice cîte categorii lingvistice există. Fără să pot da aici un tablou complet al sistemului limbii, adică al mijloacelor ei de a înlesni comunicarea, voi indica totuşi pe cele mai importante dintre ele. Limba dispune, mai întîi, de sunete, asociate în cuvinte care primesc diferite accente şi inflexiuni ale vocii. Cuvintele exprimă, într-un mare număr al lor, noţiuni care posedă un grad felurit de generalitate, sînt adică mai abstracte sau mai concrete. Cuvintele aparţin fie fondului principal al limbii, fie fondului ei mobil. Unele din ele sînt introduse într-o fază relativ recentă a limbii, prin împrumuturi dintr-o limbă străină (neologismele) sau aparţin unui fond mai vechi, ieşit din uz (arhaismele). Unele sînt produse prin diferite procedee de compunere şi derivare. Cuvintele limbii sînt sau flexionare, atunci cînd exprimă noţiuni sau fiinţe individuale, sau sînt lipsite de flexiune, atunci cînd exprimă raporturi. Formele flexiunii indică locul cuvîntului respectiv în frază. Cuvintele se asociază în frază într-o anumită ordine. Fraza este o unitate articulată, adică se compune din unităţi mai restrînse care întregesc înţelesul ei şi întreţin între ele diferite raporturi de regentare şi determinare. Comunicarea poate să nu se întregească într-o singură frază. Frazele se asociază atunci într-un context. Categoriile principale ale lingvisticii sincronice sînt deci fonetica, lexicul, morfologia, sintaxa părţilor de cuvînt, topica, sintaxa frazei, ordinea contextului. Categoriile stilistice sînt aceleaşi. Felul în care trebuiesc grupate observaţiile în legătură cu stilul unui scriitor poate reproduce dezvoltarea problemelor limbii, de la simplu la complex, de la sunet la context.

Trebuie studiate, mai întîi, faptele de stilistică fonetică. În primul rînd, cele în legătură cu distribuirea sunetelor, cu vecinătățile lor, ca în cazurile de hiat, cacofonie, aliterație și asonanță. Articulația, neglijată sau insistentă, accentuarea și intonațiile, adică schimbarea înălțimii vocii și a duratei silabelor în decursul unei enunțări și, ca o consecință, a accelerației relative a debitului, sînt fenomene purtătoare de numeroase valori expresive și care trebuiesc studiate. Simbolismul fonetic, adică valoarea expresivă legată de diferitele sunete ale limbii și armoniile imitative, trebuiesc, de asemenea, observate, fără a pierde însă din vedere că sunetele dobîndesc expresivitate numai în legătură cu conținutul comunicărilor. Nesocotirea acestei legături, credința că sunetele singure pot fi purtătoare de expresii stilistice, pot conduce pe cercetător la unele din acele concluzii arbitrare și subiective, semnalate mai sus, și care fac parte din riscurile cercetărilor de stil. Grupul *zdr*, în cuvîntul *zdrobesc*, exprimă sfărîmarea unui obiect numai atunci cînd îl raportăm la înțelesul acestui cuvînt, nu și în alte împrejurări, de pildă în cuvîntul *zdravăn*.

Transcrierea limbii vorbite se leagă și ea cu fenomene de stil, vizibile în dispoziția paginii manuscrise sau tipografice și în felul caracterelor întrebuințate. Sînt scriitori care scriu înmulțind alineatele și alții care, dimpotrivă, grupează comunicările lor în alineate lungi; unii care vor, prin aceste mijloace, să analizeze minuțios ideile și faptele prezentate, alții care urmăresc, dimpotrivă, să exprime unitatea sintetică a gîndirii lor sau continuitatea în durată a realității prezentate. Întrebuințarea majusculelor în mijlocul frazei și pentru sunetul inițial al unui substantiv comun este un mijloc de a accentua sau de a da o valoare simbolică acelui cuvînt. Schimbările de caractere, de pildă sublinierea unor cuvinte, părți de frază sau fraze întregi, sînt de asemenea procedee stilistice care trebuiesc observate. Studiul grafiilor poate conduce deci la unele concluzii stilistice. De asemenea, studiul punctuației, al semnelor care indică articulațiile gîndirii, trebuie să preocupe pe cercetător. Sînt scriitori care înmulțesc semnele interpunctuației și alții care le evită, cu intenții stilistice identificabile. Un semn al interpunctuației poate înlocui uneori exprimarea unui raport într-o construcție sintactică, de pildă două puncte (:) înaintea unei propoziții finale. Scriitorul care se decide să folosească acest mijloc vrea să dea mai multă sprinteneală comunicării sale, prin evitarea exprimării ceva mai greoaie a raportului. Unele semne ale interpunctuației, de pildă o virgulă fără funcțiune sintactică, poate să indice numai o pauză sugestivă. Unii scriitori moderni au uzat sau chiar au abuzat de punctele de suspensie, pentru a obliga pe cititor să întregească textul cu adaosurile imaginației. Cercetătorul stilului trebuie să urmărească toate amănuntele grafiei.

El trebuie să urmărească apoi toate valorile stilistice legate de lexic, de elementele acestuia aparținînd fondului principal sau mobil al limbii, de neo-

logisme, arhaisme sau provincialisme, decalcuri sau traduceri, de cuvintele sufixate, prefixate sau compuse. Nenumărate nuanțe ale expresiei pot apărea din astfel de observații. Bogată în concluzii este și observația sectorului special al limbii din care provine lexicul unui scriitor: din vorbirea populară sau din aceea a meseriilor și a profesiilor zise « liberale ». « Stilurile vorbirii », cu toate implicațiile lor, pot intra în formula artistică a unui autor. O metodă bogată în rezultate este aceea a statisticii de frecvență a cuvintelor. Revenirea aceloraşi cuvinte sau a unor cuvinte apropiate ca înțeles sau asociate cu acelaşi tip de afect, de pildă a cuvintelor drastice sau a eufemismelor, ne indică ideile și sentimentele care-l stăpînesc mai insistent pe un scriitor, ca și temperamentul lui, exploziv sau reținut și delicat. Am studiat, într-un articol anterior, lexicul lui Geo Bogza din acest punct de vedere. Tot astfel, prezintă mare interes studierea părților de cuvînt folosite mai cu dinadinsul de scriitori. Sînt unii care preferă să exprime calitățile lucrurilor, prin adjective, sau lucrurile și faptele înseşi, prin substantive sau verbe. Atenția acordată apartenenței schimbătoare a lucrurilor sau alcătuirii lor statornice indică temperamente scriitoriceşti deosebite. Într-o nuvelă a lui Camil Petrescu, un scriitor cu aplecări către generalizarea intelectuală, notez evitarea construcțiilor verbale și a adjectivelor, în favoarea substantivelor: *Era o beție fără seamăn, în pătrunderea* (în loc de *a pătrunde, să pătrunzi*) *aceasta lină printre stufuri și scorburi de salcie. Apa mlaștinii noroioasă se limpezea apoi într-un verde* (substantiv !) *greoi încărcat de esențe tari.* Scriitorul preferă deci construcțiile nominale. Scriitorii pot apoi să utilizeze cu precădere termenul abstract, acel care denumeşte categoria generală căruia un lucru i se subsumează, sau termenul particular și concret, după felul mai mult sau mai puțin generalizator al inteligenței sale și după întinderea mai mică sau mai mare a experiențelor lui. În timp ce Al. Vlahuță scrie (în « Sămănătorul ») *Sunînd, grăunțele* (termen general) *pe bulgări plouă*, T. Arghezi, într-o poezie cu temă înrudită (« Belșug ») preferă enumerarea substantivelor concrete: *Grîu, popușoi, săcară, mei și orz, Nici o sămînță n-are să se piarză.* Există scriitori preocupați să găsească termenul propriu, acel care poate fi considerat ca singurul capabil să exprime o idee și o realitate. Alți scriitori preferă expresia figurată, de pildă metafora. Motivul pentru care un scriitor preferă o metaforă, trebuie căutat mai înainte de toate în dorința lui de a obține reprezentarea mai vie a imaginii unui lucru sau a unei situații, prin comparația pe care metafora o implică. Folosința bogată a metaforei pune în lumină bogăția și vivacitatea imaginației scriitorului. Urmărirea domeniului din care el își extrage termenii comparațiilor sale explicite sau implicite, adică ai metaforelor, are o mare valoare pentru a identifica sfera lui de viață, felul obișnuit al experiențelor sale, categoria și clasa sa socială. În fine, cum existența așa-zișilor « termeni proprii » nu exclude de loc existența termenilor sinonimi, adică a acelora care posedînd același nucleu al comunicării, au note stilistice însoțitoare deosebite, felul în care scriitorul

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

alege printre cuvintele sinonime ale limbii este de un interes deosebit pentru caracterizarea lui stilistică.

Multe observații stilistice se pot face în legătură cu formele flexiunii substantivului și verbului. Întrebuințarea pluralului, acolo unde putea fi întrebuințat singularul, manifestă de obicei o intenție stilistică mărîtoare. Poetul Al. Philippide a tradus odată, dintr-un poet francez, legătura de cuvinte *un peuple de démons* prin *noroade-ntregi de demoni* și a obținut, prin schimbarea numărului, augmentarea impresiei estetice. Genul substantivelor determină adeseori metaforele. Alteori, există schimbări de gen ale unor substantive cu intenții hipocoristice. Mai ales însă formele flexiunii modale și temporale ale verbului se leagă cu numeroase note expresive. Așa, de pildă, recursul la prezentul istoric sau la cel atemporal, la imperfectul evocării sau al modestiei (*voiam să spun ceva*), pentru a aminti numai două din numeroasele semnificații ale acestui timp, luminează interesante valori stilistice. Există o topică normală a cuvintelor în limba romînă: subiect-atribut-predicat-complement. Se pot semnala însă inversări ale acestei ordini, deplasări ale membrelor frazei, cu intenții expresive de accentuare afectivă. Propozițiile pot fi juxtapuse, coordonate sau subordonate. Scriitorii întrebuințează unele sau altele din aceste forme ale construcției, după cum scrisul lor se apropie mai mult de stilul vorbit, în care predomină juxtapunerea și coordonarea, sau de cel scriptic, în care precumpănește subordonarea. Evitarea cuvintelor sintagmatice, adică a celor care indică raporturile de subordonare, este o altă caracteristică stilistică, pentru că pune în lumină dorința scriitorului de a nota imagini sau emoții instantanee, mai mult decît de a nota și reproduce conexiunile logice ale gîndirii. Studiul sintaxei scriitorilor, care se pot exprima în propoziții simple sau în bogate hipotaxe arborescente, cu propoziții determinante succesive (cum procedează adeseori A. Odobescu), ne face să înțelegem mai bine felul inteligenței și al imaginației lor, chipul în care lucrurile și ideile li se prezintă: analitic și succesiv sau în întreguri sintetice. În fine, frazele au rareori un înțeles deplin, cum s-a afirmat mereu, încă din antichitate. Unitățile semnificative ale gîndirii, contextele, întrunesc un număr oarecare de fraze, dintre care unele dobîndesc înțelesul lor complet abia prin frazele care le urmează sau le-au premers. Aceste unități sînt, în scrisul literar, narațiunea, anecdota, parabola, descrierea, portretul, dialogul, monologul, solilocul, discursul, scrisoarea și toate celelalte forme, foarte numeroase, ale compoziției literare. Cercetarea stilistică trebuie să studieze și tipurile de context ale scriitorilor și să le pună în legătură cu felul imaginației lor.

Trebuie amintit, în fine, că deși faptele de stil exprimă reacțiuni individuale, se pot remarca unele similitudini între ele și, ca atare, cel puțin unele din faptele de stil pot fi subsumate unor categorii generale. Este vorba de așa-zișii *tropi* sau *figuri de stil*, descrise de vechii autori de tratate de poetică sau retorică, un Aristoteles, un Cicero, un Quintilian ș.a. Am amintit, din

rîndul tropilor, metafora. Alte procedee de sporire a reliefului stilistic al expresiei şi care, pentru noi, se rînduiesc în cadrul larg al stilisticii lexicale, sînt substituţiile de vocabular, care au primit numele de *sinecdocă* (pars pro toto), *metonimie* (conţinătorul pentru conţinut, cauza pentru efect, materia din care e făcut un obiect pentru obiectul însuşi), *personificare*, *alegorie* etc. Vechile tratate mai aminteau figurile de stil în legătură cu asocierea cuvintelor într-o propoziţie, a propoziţiilor în frază, a frazelor între ele. Unele din aceste legături nu ne duc dincolo de domeniul lexicului, ca, de pildă, repetiţia aceluiaşi cuvînt sau a unor cuvinte cu aceeaşi rădăcină, aşa-zisa *anomminaţia*: *un pictor care nu ştie să picteze* sau asocierea unui substantiv cu un adjectiv care pare a-l contrazice, aşa-zisul *oxymoron: un nebun înţelept*. Alte figuri de stil, observate de vechii retoricieni, ne duc în domeniul construcţiilor şi al contextelor, ca de pildă coordonarea frazelor prin repetarea aceluiaşi cuvînt sau a aceleiaşi legături de cuvinte la începutul fiecăreia din ele, aşa-zisa *anafora* sau *amplificarea*, *gradaţiunea* sau *climax*, *antiteza* sau antiteza + inversiunea, aşa-zisul *chiasm: urăşte ce-ai iubit, iubeşte ce-ai urît* etc., etc. Cercetările stilistice mai noi au privit cu răceală tropii şi figurile de stil ale vechii retorici, aşa încît unele din tratatele specialităţii nici nu le mai amintesc. Tropii şi figurile de stil sînt totuşi categorii constituite în practica milenară a artei literare şi chiar dacă cercetătorul actual crede că se poate dispensa de cunoştinţa lor, absorbite din lucrările lui Aristoteles sau Quintilian, el le regăseşte atunci cînd studiază faptele de stil în legătură cu lexicul sau construcţia. Iată, în această privinţă, un exemplu. Mulţi cercetători mai noi ai stilului au observat construcţiile prin juxtapunere, evitarea cuvintelor sintagmatice (conjuncţii şi prepoziţii) în poezia lirică. Vechile retorici cunoşteau fenomenul şi-l numeau *asyndeton*. Mi se pare recomandabil ca noii cercetători să cunoască tratatele de poetică şi retorică ale clasicismului. Ele cuprind, împreună cu un mare depozit de fapte de observaţie, generalizările făcute în timp de secole asupra lor şi care pot încă orienta cercetarea.

Din cele arătate mai sus rezultă că cercetătorul stilului trebuie să stăpînească o întinsă cultură de specialitate. Studiile de stil trebuie să se sprijine pe însuşirea unei stilistici generale. Literatura noastră ştiinţifică numără puţine lucrări de acest fel. Cea mai temeinică dintre ele este, fără îndoială, « Stilistica limbii romîne », 1944, de prof. Iorgu Iordan, o lucrare bogată în fapte şi bine sistematizată, pusă la curent cu toate progresele moderne ale cercetării accesibile autorului pînă la data apariţiei ei. Prof. I. Iordan a dat în opera sa exemple atît din limba vorbită cît şi din aceea a operelor literare, în măsura în care acestea notează formele stilistice ale limbii vorbite. Dar pe lîngă acestea există formele proprii stilului literar şi categoriile stilistice apărute în practica artei scrisului. Stilistica limbii vorbite trebuie deci completată cu stilistica literară. Cum nu poate fi de loc vorba, într-o comunicare ca cea de faţă, să schiţez o stilistică literară întreagă, m-am mulţumit în cele de

mai sus să semnalez, mai mult cu titlu de exemplu, unele din problemele care se pot pune cercetătorului stilului în operele scriitorilor romîni din secolul al XIX-lea.

După definirea faptului de stil şi amintirea unora din categoriile lui, cercetătorul trebuie să găsească mijloacele de a recunoaşte faptele particulare de stil, adică acele care pot apărea în textele studiate. Unele din aceste fapte au un semn gramatical precis şi, ca atare, nu sînt greu de identificat. Este uşor să recunoşti un diminutiv sau un augmentativ, o construcţie paratactică sau hipotactică. Alte fapte stilistice pot fi identificate prin cunoştinţa lexicului şi a structurii generale a limbii, în mijlocul şi faţă de care faptele de stil reprezintă o excepţie expresivă. Aşa, de pildă, cine cunoaşte întregul lexic al limbii noastre va distinge cu uşurinţă neologismele, decalcurile, arhaismele sau provincialismele. Tot astfel, acel care cunoaşte topica şi construcţiile limbii, nu întîmpină nici o greutate să recunoască inversiunile. Dar chiar dacă există criterii obiective pentru identificarea unora dintre faptele de stil, acestea trebuiesc apoi interpretate, iar cercetătorul nu poate executa această operaţie decît urmărind ecoul faptelor de stil în propria lui sensibilitate. O repetiţie este, de pildă, uşor de recunoscut, dar nu toate repetiţiile au sens stilistic. Există repetiţii care nu au alt scop decît de a mări claritatea frazei, adică uşurinţa de a o comunica, precum în exemplul: *Locuitorii îşi schimbau adeseori domiciliul şi nimeni nu se opunea schimbării lor de domiciliu.* Există însă şi repetiţii stilistice: *Trădare, trădare, de trei ori trădare!* (I. L. Caragiale). *Şi merge Ivan, şi merge, şi merge.* (I. Creangă). O inversiune poate fi, de asemenea, uşor remarcată şi rareori o inversiune nu are nici un sens stilistic. Dar procedeele şi sensurile stilistice ale inversiunii sînt foarte variate. Există inversiuni care pun atributul sau complementul înaintea substantivului sau verbului predicativ, pentru a accentua mai puternic cuvintele antepuse, de pildă: *pustie gînduri* (Eminescu), *înalţii stejari* (A. Odobescu), *cine poate oase roade.* Există însă, şi inversiuni care au scopul de a accentua mai puternic cuvintele postpuse: *În cap mergeau, ca să deschidă drumul, dorobanţii cu gîrbace şi vînătorii de plai şi de Olt cu lungi săneţe* etc. (A. Odobescu). Există apoi inversiuni care au scopul de a exprima o speranţă sau o dorinţă: *Va veni ziua cea mare!* sau o ameninţare: *Vine el, tata!* Dacă deci chiar acele fapte de stil, identificabile prin criterii obiective, trebuiesc trecute prin sensibilitatea personală pentru a le înţelege în semnificaţia lor, cu atît mai mult este nevoie de această operaţie în prezenţa acelor fapte stilistice care nu pot fi recunoscute nici după vreun semn gramatical, nici după situaţia lor în lexic sau faţă de structura generală a limbii. Aşa se întîmplă, mai cu seamă, cu faptele stilisticii fonetice, de pildă cu acele legate de intonaţii. Astfel, formulările ironice n-au nici un alt mijloc de a se face recunoscute, în afară de intonaţiile cu care sînt debitate, deoarece esenţa ironiei este să provoace tocmai afectele contrarii acelora legate de expresiile întrebuinţate. Cînd citim în schiţa « Tempora... » de Caragiale portretul lui Coriolan

Drăgănescu, un tînăr demagog de pe vremuri: *Avea inteligență vie, caracter de bronz, temperament de erou*, ironia apare mai cu seamă din intonația exagerată, măritoare a acestor cuvinte, menite să fie înțelese mai tîrziu în sensul lor contrariu. Un poet francez uitat, un oarecare Alcanter de Brahm, a cerut odată introducerea unui semn special al ironiei, după cum există unul al întrebării sau al mirării, adică al altor forme ale intonației. Ideea era interesantă pentru că punea în lumină faptul că expresiunea ironiei aparține domeniului stilisticii fonetice, dar era altfel o propunere cu totul nefericită, căci avertizarea cititorului că se găsește în fața unei formulări ironice l-ar lipsi tocmai de acea tensiune urmată de o destindere, de acea căutare a sensului afectiv ascuns și în fine găsit al expresiunii, care alcătuiește mecanismul psihologic al ironiei.

Faptele de stil din opera unui scriitor fiind recunoscute și interpretate, urmează oare că toate deopotrivă trebuiesc notate? Este probabil că într-o operă mai mult sau mai puțin întinsă, cum este a lui Caragiale, Odobescu, Sadoveanu, ar putea fi identificate fapte aparținînd tuturor categoriilor stilistice. Se poate concepe o stilistică generală, ale cărei exemple să fie împrumutate operei unuia singur dintre acești scriitori. Totuși, cînd întreprindem studiul stilului unui scriitor anumit și nu unul de stilistică generală, interesează numai acele fapte de stil care revin cu oarecare frecvență și care compun o unitate. Este oarecum indiferent, din punct de vedere stilistic, dacă în operele lui Creangă au putut fi notate cîteva neologisme precum: *afront, carantină, corect, cristal, dezgust, de formă*. Aceste neologisme sînt rareori întrebuințate și nici nu compun o unitate cu celelalte particularități stilistice ale lui Creangă. Dimpotrivă, numărul mare al cuvintelor și expresiilor aparținînd limbii populare se compune într-o unitate cu alte particularități stilistice ale lui Creangă, precum: mulțimea propozițiilor simple, metaforele și comparațiile culese din limba poporului (*a potcovi pe cineva; a fi pestriț la mațe; a nu-i fi toți boii acasă; a tremura ca varga; a tăcea ca peștele; verde ca buratecul* etc.), elipsele limbii vorbite (*fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale; Ipate cu un gînd să se ducă și cu zece nu; Și nebuna de mătușa Mărioara după mine, și eu fuga iepurește prin cînepă, și eu fuga și ea fuga* etc.), întărirea subiectului prin adăugirea pronumelui personal (*Mai strigă el capul cerbului; Mi-a luat el dumnezeu turbinca; Mai trăiesc ei oamenii și fără popie* etc.), folosința foarte insistentă a proverbelor, efectele de umor popular (ghicitori, calambururi, formule versificate sau asonante) etc. Toate aceste particularități stilistice se întrunesc în imaginea unică a stilului popular și oral al lui Creangă, expresiv pentru personalitatea scriitorului. Cercetătorul stilului are deci îndatorirea să observe faptele de stil caracteristice, adică pe cele frecvente, și să stabilească legătura dintre ele, pînă în momentul în care totalitatea lor se dezvăluie expresivă pentru felul de a fi al scriitorului, pentru ideile, sentimentele și atitudinile lui și, prin acestea, pentru apartenența lui de clasă, pentru momentul social în care a apărut și pe care îl răsfrînge în opera sa.

O altă preocupare a cercetătorului stilului unui scriitor este să-l considere, în momentul în care a scris, adică în raport cu premergătorii şi urmaşii lui. Particularităţile stilistice ale lui Eminescu nu apar cu toată claritatea decît în comparaţie cu unii din poeţii ajunşi la notorietate înaintea lui, de pildă cu Alecsandri şi Bolintineanu, apoi cu acei care ajung mai tîrziu pe arena literară, ca Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, P. Cerna, St. O. Iosif ş. a. Deşi faptele de stil exprimă individualitatea scriitorului, nici unul dintre aceştia nu este singurul inventator al tuturor mijloacelor lui stilistice. O parte din aceste mijloace provine din tradiţia literară, mai cu seamă din munca generaţiei anterioare de scriitori. Eminescu a folosit din creaţia înaintaşilor, în special din a lui Alecsandri şi Bolintineanu, de pildă prin anumite elemente ale lexicului, prin unele ritmuri, prin unele forme ale epitetului, ca cele gerunziale (după cum am arătat în «Epitetul eminescian»). Dar Eminescu a îmbogăţit enorm moştenirea stilistică şi a cucerit valori pe care le-a transmis urmaşilor. Aşa, de pildă, apar la el cuvinte cu mare ecou poetic, rareori întrebuinţate în trecut, ca: *haos, repaos, noian, genune, etern, profund* etc. sau termeni filozofici şi ştiinţifici ca: *fiinţă, nefiinţă, infinit, atom, univers, natură, planetă, spaţiu, problemă* etc., apoi construcţii cu dativul ca: [Stelele] *ce-au luminat atît de des înduioşării mele*, [Stelele] *ard depărtărilor, străbătător durerii* sau imperativul invocării (prezentul subjonctiv la pers. III fără particula *să*, vezi articolul meu în B. L. XV, 1947), ca în exemplele: [Cumpăna gîndirii] *încline a ei limbă, Zboare anu-acesta, Şi se cufunde în trecut*, [Nimeni] *nu-mi plîngă la creştet*, [Glasul amintirii] *rămîie pururi nut, răsar-un stol de corbi* etc., apoi formele substantivului asociat cu pronumele sau verbul prescurtat, la rimă: *vesel — lese-l, patemi — singurătate-mi, galeşi — cale-şi, gîndul — luminîndu-l, vieţii — aduceţi-i* etc. Toate aceste particularităţi stilistice, privind lexicul, formele, construcţiile, se regăsesc la urmaşii lui. Vlahuţă va folosi lexicul eminescian, ca de pildă în versurile: *Ştii tu încă ce-i viaţa? Ai avut tu cînd pătrunde, Nu problemele ei vaste, încîlcite şi profunde, Dar un tremurat de suflet, licărirea ta de-o clipă, Cînd atîtea-ţi schimbă vremea c-o bătaie de aripă, În vertiginosul haos de privelişti, ce te-nşală, Sub imensa şi eterna armonie generală?...* Notez la Vlahuţă unele rime eminesciene, făcute din substantivul asociat cu pronumele sau verbul prescurtat: *sfintei — înainte-i, gîndul — aruncîndu-l, luminei — cine-i, Putnii — scut ni-i, iubito — citit-o* etc. Cerna a folosit uneori imperativul invocării: *Destramă-se a gîndurilor ceaţă, În orice colţ zîmbească veselia.* Întîmpin la St. O. Iosif construcţii cu dativul: *Doar şoareci ţin soborul Ungherelor uitate* etc. Există deci serii istorice ale stilului şi împrejurarea aceasta permite nu numai studiul stilistic al unui scriitor, ci al literaturii unei perioade întregi.

Dispunînd de un concept al stilului, ca acela analizat la începutul paginilor de faţă, urmărind problemele semnalate, cu metodele care ni s-au părut cele mai potrivite, cercetătorii stilului în proiectata lucrare relativă la istoria limbii romîne în secolul al XIX-lea, vor avea de examinat operele tuturor acelor

scriitori romîni, din acest interval de timp, care au adus un progres în arta scrisului, dar şi diferitele curente care-i înglobează. Aceste curente se înlănţuiesc în interiorul unei dezvoltări continue, menite să ducă la rezolvarea celei mai de seamă probleme artistice a literaturii romîne în secolul al XIX-lea: crearea unui instrument lingvistic, capabil să exprime realitatea în multiplele ei aspecte, adică societatea, natura şi viaţa interioară. S-a pus uneori întrebarea dacă există sau nu progres în domeniul creaţiunii artistice. Este evident că, întrucît toţi artiştii reflectă cîte un moment din dezvoltarea societăţii, în împrejurări proprii speciale, fiecare din ei are de rezolvat probleme deosebite, cu mijloace adaptate la felul acestor probleme. Marii artişti sînt deci incomparabili între ei şi nu este cu putinţă a stabili un progres, o gradaţie ascendentă a drumului care-i desparte. Nu se poate spune că Dante este superior lui Virgil şi Ariosto lui Dante. Arta, a spus Goethe odată, se găseşte în fiecare moment la scopul ei. Acest principiu incontestabil nu se aplică însă dezvoltării artei literare în răstimpul mai scurt al secolului al XIX-lea, deoarece această dezvoltare întovărăşeşte un proces social unic. Pe la începutul secolului al XIX-lea, poporul romîn îşi pune din ce în ce mai insistent problema înlăturării vechii orînduiri feudale, prin cucerirea libertăţilor naţionale şi sociale. Apariţia însăşi a literaturii romîne frumoase, la începutul secolului trecut, se datoreşte acestei năzuinţe politice şi sociale. Marea noutate a acestui veac a fost apariţia operelor al căror interes nu stă numai în fondul comunicărilor, dar şi în felul personal în care ele o fac. Pe Ienăchiţă Văcărescu îl distingem încă destul de greu de poetul popular. Nota personală este însă puternică la Grigore Alexandrescu. Noii scriitori sînt artişti individuali, personalităţi degajate din tradiţiile feudale şi teologice, atît de puternice mai înainte, reprezentanţi ai burgheziei care încearcă să sfarme feudalitatea. O dată cu noii scriitori apar şi se înmulţesc valorile stilistice. Arta literară, reflectînd procesul social, îşi îmbogăţeşte treptat mijloacele. Alecsandri şi Eminescu sînt doi poeţi de seamă ai literaturii noastre. Fiecare din ei are o individualitate aparte, care apare în mijloacele lor artistice deosebite. Totuşi nu este cu putinţă a-i alătura, fără a nu băga de seamă, că, în trecerea de la unul la celălalt, lexicul s-a îmbogăţit, că sectoare ale limbii rămase, înainte de Eminescu, în afară de uzul literar, sînt anexate acum expresiei poetice, că limba poetului mai tînăr este mai mlădioasă, prin formele şi construcţiile lui mai numeroase, că metaforele, comparaţiile şi epitetele lui sînt mai expresive. În « Epitetul eminescian » am arătat că epitetele *alb*, *blînd*, *dulce* sînt mult întrebuinţate de Alecsandri. Dar pe cînd acesta le introduce în asociaţii oarecum previzibile, precum *omătul alb*, *lumină blîndă dulcele lumini*, Eminescu găseşte *neguri albe*, *blînd cad izvoarele într-una*, *dulcea vecinicie* [a ochilor]. În astfel de asociaţii, vechiul epitet dobîndeşte virtuţi expresive noi şi mai puternice. Noutatea singură nu este un criteriu de apreciere a progresului literar. Numai noutatea în serviciul expresivităţii alcătuieşte un criteriu capabil să măsoare progresul în literatură. O astfel de noutate a

reprezentat arta lui Caragiale în mişcarea de foi umoristice care încep să apară în Bucureşti, încă din timpul lui Cuza-vodă. N. I. Orăşanu, cu foaia sa « Nichipercea », încă din 1859, apoi Hasdeu, cu « Asmodeu », « Aghiuţă », « Satyrul », în fine un Ion A. Gionoglu cu « Sarsailă », « Nichipercea » şi « Cicala » ş.a. conduc pînă la « Ghimpele » lui Toma Stoenescu, în care apar primele scrieri ale lui Caragiale şi începe să se precizeze figura lui literară. Este foarte interesant de studiat cum formula umoristică, apărută în condiţiile luptelor politice ale vremii, se desăvîrşeşte trecînd, de la uitaţii umorişti ai foilor citate, la Caragiale. Aprecierea valorilor de stil pe care acesta le aduce nu se poate face decît aşezîndu-l în seria literară continuată, perfecţionată şi înălţată de el. Uitaţii redactori ai foilor umoristice amintite ştiau să folosească formele şi construcţiile limbii vorbite, lexicul burgheziei în momentul însuşirii imperfecte a culturii occidentale, neologismul în forme alterate, jocul de cuvinte şi ironia, dar cu o putere expresivă inferioară aceleia care-i reuşeşte lui Caragiale, atunci cînd întrebuinţează aceleaşi mijloace. În « Aghiuţă » al lui Hasdeu se poate citi epistola amoroasă atribuită unui sergent major: *Angelul mieu, Ne mai putînd suferi în sufletul meu Amorul ce-l am către dumneata de la prima oară ce am avut norocirea a te videa* etc. Lexic, construcţii, formule ale adresării revin din această scrisoare, în declaraţia lui Rică Venturiano din al doilea act al « Nopţii furtunoase », dar cu ce altă eficienţă stilistică în caracterizarea personajului, a epocii lui şi a atitudinii scriitorului faţă de acestea!

Rezultă din aceste exemple că orice cercetare stilistică trebuie făcută în strînsă legătură cu istoria literară şi cu cea mai amănunţită cunoaştere a împrejurărilor ei. Dezvoltarea stilistică a literaturii romîne în epoca marilor ei progrese moderne nu s-a făcut numai prin contribuţia scriitorilor de prima mărime, dar şi prin aceea a celor mai mărunţi, care uneori au pus noile probleme literare şi au pregătit creaţia viitoare. Cercetarea stilului în opera scriitorilor romîni ai secolului al XIX-lea nu trebuie concepută deci numai ca un capitol al istoriei limbii literare, dar şi al literaturii. Ea este locul în care istoria limbii şi istoria literaturii se întîlnesc. Acesta este un alt principiu, şi nu cel mai puţin însemnat, al cercetării care se pregăteşte.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE

DE

ILIE STANCIU

Apariţia volumului întîi din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » dă miilor de cititori posibilitatea de a cunoaşte prima mare lucrare lexicografică apărută în ţara noastră după eliberare.

Din articolele, studiile şi informaţiile publicate în presă, cititorii au aflat din timp că dicţionarul se elaborează, pe baza îndrumărilor primite din partea Prezidiului Academiei R.P.R., de către Institutul de lingvistică din Bucureşti, în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj. Dar de-abia acum, cînd primul volum se află pe masa de lucru a omului de ştiinţă, a profesorului şi a studentului, a scriitorului şi a ziaristului, cînd el e la îndemîna tuturor oamenilor muncii din ţara noastră, cititorii îşi pot spune cuvîntul asupra valorii lui.

Aşa cum a fost conceput şi elaborat « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » devine astăzi instrumentul de lucru de care nu se mai poate lipsi nici un mînuitor al condeiului, nici un om de cultură.

Dar publicului cititor nu îi sînt cunoscute unele probleme legate de procesul de elaborare a acestui dicţionar, el nu cunoaşte munca de laborator care a asigurat apariţia lucrării.

Ne propunem ca în rîndurile ce urmează să prezentăm o parte din aceste probleme.

★

Dicţionarul, în forma în care a apărut, cuprinde vocabularul limbii romîne literare contemporane, adică acela pe care-l foloseşte literatura, presa, ştiinţa şi vorbirea curentă îngrijită.

---

* În urma apariţiei vol. I din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », revista « Limba romînă » va publica observaţiile critice primite din partea cititorilor a căror colaborare o cere pe această cale.

Cuvintele cuprinse în dicționar au fost selecționate pe baza studierii bogatului material documentar strîns în decurs de peste cincizeci de ani. Cuvintele din dicționar sînt atestate prin citate din operele scriitorilor, din operele științifice etc. Deși munca de selecționare a acestor cuvinte n-a fost ferită de lipsuri și inconsecvențe, ea a dus totuși la prezentarea cea mai completă de pînă acum a materialului lexical al limbii romîne literare contemporane, oferind o bază științifică pentru studiile ce se vor întreprinde în viitor în domeniul lexicografiei și al lexicologiei, al limbii literare și al gramaticii.

Fiind în întregime redactat, « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » a devenit, chiar înainte de tipărirea lui, lucrarea de bază pentru documentarea lexicografilor care elaborează astăzi dicționarele rus-romîn și romîn-rus, francez-romîn, polon-romîn etc. El este folosit de asemenea de lexicografii din Republica Cehoslovacă și Republica Populară Bulgaria la revizuirea părții romînești din dicționarele romîn-ceh și bulgar-romîn care sînt în curs de elaborare.

★

Formularea definiției unui cuvînt este, desigur, cea mai grea probă pentru redactorul unui dicționar explicativ. El trebuie să dea o formulare clară, precisă și cuprinzătoare, sintetizînd în definiția cuvîntului toate elementele esențiale ale noțiunii.

Deși pare curios, cele mai greu de definit sînt cuvintele obișnuite, care denumesc obiecte, însușiri și acțiuni comune.

Cuvîntul APĂ, de exemplu, atît de cunoscut, a cerut redactorilor o strădanie îndelungată. Ei au elaborat numeroase variante și, după cercetări și discuții nenumărate, au ajuns la stabilirea unei scheme pentru tratarea acestui cuvînt care cuprinde două sensuri de bază cu cinci subsensuri. În prima mare grupare, care se referă la sensul obișnuit al cuvîntului *apă*, subsensurile precizează noțiuni diferite:

La subsensul **1** se dă următoarea definiție:

« Lichid transparent și incolor, care, în stare pură, este o combinație de oxigen și hidrogen ».

La subsensul **2** s-a definit astfel:

« Masă de apă **(1)** formînd un rîu, un lac, o mare etc.; rîu, fluviu (mai rar) mare ».

La subsensul **3** se dă următoarea definiție:

« Figurat. (Mai ales la plural) Joc de culori, amintind undele apei, pe care îl fac în lumină anumite obiecte lucioase (pietre prețioase, metale, mătăsuri) ».

În a doua mare grupare de sensuri s-au dat termenii în care cuvîntul *apă* este urmat de un determinant cu definiția:

« Denumire dată unor preparate industriale, farmaceutice sau de parfumerie ».

Această definiție este urmată de exemple redacționale: *apă de trandafir*, *apă de melisă*, *apă de ochi*, apoi *apă de clor*, *apă regală*, *apă oxigenată*, fiecare dintre acestea din urmă avînd definiții proprii.

La subsensul **2** al acestei de-a doua grupări s-au dat valorile figurate definite astfel:

« Denumire dată unor secreții apoase ale corpului omenesc »:

a) « lacrimi » (ex. *ochi plin de apă*)

b) « salivă » (în expresia: *a-i lăsa gura apă*)

c) « sudoare » (în expresia: *a fi* (*numai*) *apă* (sau *o apă*)

d) « lichid seros secretat de organism în anumite boli », cu exemplele: *apă la genunchi*, *apă la plămîni* (= *pleurezie*), *apă la cap* (= *hidrocefalie*), și urmate de expresiile: *a avea apă la cap* și *a lăsa apă*.

e) « lichid în care stă fetusul ».

Aceleași dificultăți le-au prezentat și alți termeni obișnuiți ca, de exemplu, cuvîntul BRAȚ a cărui schemă cuprinde cinci sensuri mari, cu numeroase expresii și termeni speciali care au cuvîntul titlu ca element component, sau cuvîntul CAP a cărui schemă cuprinde trei grupări mari de sensuri, cu douăsprezece subsensuri diferite.

În « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cititorul găsește și terminologia de bază a celor mai importante domenii ale științei și tehnicii, cuvintele care denumesc obiectele, fenomenele și acțiunile caracteristice perioadei de construire a socialismului. Definirea acestor termeni făcută potrivit concepției materialist-dialectice care a dat orientarea științifică întregii lucrări a căutat să reflecte într-un mod cît mai exact transformările revoluționare din această perioadă. Prin compararea cîtorva definiții din actualul dicționar cu cele date în vechiul dicționar al Academiei (volumul I A — B, București, 1913), se poate vedea mai bine în ce constă noua orientare.

Cuvîntul ARTĂ, de exemplu, este definit în vechiul dicționar, la sensul **1**, astfel:

« Meșteșug de a face sau a produce ceva deosebit de bine, (mai mult printr-un dar sau o iscusință din fire, decît prin învățătură), măiestrie ».

iar la sensul **2**, se spune:

« Măiestria de a produce sau a înfățișa (prin mijloace plastice, prin linii, colori, cuvinte, sunete, mișcări) ceva frumos, ceva ce naște în privitor, sau ascultător emoțiune estetică ».

Este evidentă înrîurirea concepției idealiste care a stat la baza elaborării vechiului dicționar. În exemplul dat mai sus se vede că măiestria meșteșuga-

rului este considerată ca un produs al însuşirilor înăscute, proclamîndu-se o neîncredere aproape totală în posibilitatea obţinerii iscusinţei artizanatului prin practică şi învăţătură.

În cea de-a doua definiţie, redactorul vechiului dicţionar reduce valoarea artei numai la reflexul subiectiv al celui care vine în contact cu opera artistică.

În « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », la sensul **1** al aceluiaşi cuvînt s-a definit noţiunea de artă ca fenomen de suprastructură:

> « Formă a conştiinţei sociale care oglindeşte realitatea în imagini artistice şi care, ca şi ştiinţa, are o mare forţă de cunoaştere şi de transformare a vieţii sociale ».

Cititorul avînd sintetizate astfel, într-o formulă restrînsă, toate elementele esenţiale care intră în conţinutul acestei noţiuni.

La sensul **2** al acestui cuvînt s-a dat, în noul dicţionar, următoarea formulare:

> « (De obicei urmat de determinări) Îndemînare într-o activitate oarecare (de cele mai multe ori practică), pricepere, meşteşug, măiestrie, îndeletnicire care cere îndemînare şi respectarea unor anumite reguli ».

După cum se poate constata, această formulare a dat o orientare clară cititorului, arătînd nuanţa precisă a sensului: îndemînare într-o activitate practică la care se cere respectarea unor anumite reguli.

În « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » la acelaşi cuvînt, găsim o serie de termeni speciali cu definiţiile respective: *artă socialistă*, *artă cu tendinţă*, *artă pentru artă* sau *artă pură*, *artă decadentă*, *operă de artă*, *om de artă*, *artă populară*, — la primul sens, iar la al doilea sens, găsim: *artă militară*, *arte grafice*, *arte liberale*, *artă culinară*.

În vechiul dicţionar, la acest articol, nu s-a dat decît un singur termen special: *arte liberale*.

Pentru cuvîntul ACADEMIE, de exemplu, vechiul dicţionar dădea următoarea definiţie (la sensul **2**):

> « Societate de scriitori şi învăţaţi (în unele ţări şi de artişti), recunoscută ca instituţie de stat. Membrii ei se aleg pe viaţă de colegii lor ».

În noua redactare s-a schimbat nu numai ordinea sensurilor, dar mai ales conţinutul definiţiilor. Astfel, la sensul **1** (sensul **2** în vechea redactare) s-a dat următoarea definiţie:

> « Instituţie superioară de cultură a cărei misiune este să ajute dezvoltarea ştiinţelor şi artelor; (în ţara noastră) cea mai înaltă instituţie culturală de stat, care reuneşte şi promovează oameni de valoare ştiinţifică şi culturală, dirijează şi dezvoltă, printr-un complex de institute, munca de cercetare ştiinţifică şi de creaţie literară artistică, folosind, organizat şi metodic, cuceririle ştiinţei şi culturii pentru construirea socialismului ».

Din definiţia dată de vechiul dicţionar se poate constata că redactorul nu deosebea Academia de oricare altă asociaţie de scriitori şi învăţaţi, ceea ce

nu era just nici pentru acea vreme. Noua definiție, după ce stabilește elementele generale ale tuturor institutelor de cultură similare, subliniază rolul și funcțiile ACADEMIEI R.P.R., cea mai înaltă instituție de cultură din țara noastră.

Din compararea definițiilor date unor termeni din domeniul tehnicii, se poate constata că « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » reflectă progresele făcute de știință și de tehnică în intervalul de 42 de ani care desparte datele apariției celor două dicționare.

Astfel, la cuvîntul BANC, vechiul dicționar dă o singură accepțiune, aceea de « grămadă de nisip ».

În noul dicționar, în afară de această accepțiune, se mai dau și următoarele sensuri folosite în tehnică:

1. « postament sau suport (de obicei de fontă) al unei mașini-unelte »;
2. « masă lungă și solidă cu diferite dispozitive pentru fixarea sau imobilizarea pieselor sau obiectelor de prelucrat, folosită în tîmplărie, lăcătușerie etc. »;
3. « instalație pentru măsurarea puterii motoarelor ».

La cuvîntul BANDĂ[2], vechiul dicționar dădea numai două sensuri: « fîșie de pînză » și « marginea mesei de biliard ».

În noul dicționar, afară de cele două sensuri de mai sus, se introduc încă două și anume: — *bandă de magnetofon* — *bandă rulantă*, cu expresia *lucru la bandă* și

— « grup de frecvențe vecine sau apropiate din spațiul unei radiații electromagnetice sau sonore ».

Exemple asemănătoare se pot găsi și la cuvintele: AC, BEC, COCHILIE, CHEIE etc.

În vechiul dicționar nu s-a acordat o prea mare importanță tratării termenilor tehnici. Așa se explică unele omisiuni la redactarea acestor cuvinte. Astfel, la cuvîntul ARC lipseau termenii: *arc electric*, *arc voltaic* care sînt cuprinși în noul dicționar cu definiții ample. Unii termeni care denumeau noțiuni bine cunoscute în vremea cînd a apărut vechiul dicționar, totuși au fost definiți cu totul necorespunzător.

La cuvîntul AERONAUTICĂ, de exemplu, se poate citi în vechiul dicționar, următoarea definiție:

« Arta de a construi și de a cîrmui baloane ».

Noul dicționar definește astfel acest termen:

« Tehnica construirii și a conducerii aeronavelor, știința care se ocupă cu navigația aeriană ».

Fără a ține seama de progresele aeronautice din acea vreme, redactorii vechiului dicționar reduceau aeronautica la aerostatică sau la navigația cu baloane dirijate.

Mai curioasă pare însă lipsa de orientare a redactorului vechiului dicționar care la cuvîntul AEROPLAN dădea următoarea definiție:

« Balon cu aparate pentru cîrmă ».

Dezvoltarea științei și tehnicii în anii construirii socialismului, larga răspîndire a învățămîntului politic și tehnic în țara noastră au extins sfera de circulație a unor termeni existenți și au determinat pătrunderea altora noi. « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cuprinde termeni speciali din 42 de ramuri diferite ale științei și tehnicii. Greutatea definirii acestor termeni este cu atît mai mare cu cît acțiunea de stabilire și unificare a terminologiei tehnice la noi este de-abia la început. « Lexiconul tehnic » care a fost de mare ajutor la redactarea termenilor din acest domeniu, este singura lucrare importantă de acest fel apărută pînă acum. Dar nici aceasta n-a putut fi folosită integral, pentru că ea nu are definiții elaborate după principiile unui dicționar explicativ, ci este o lucrare cu caracter enciclopedic.

Pentru a asigura exactitatea științifică în definirea acestor termeni, Institutul de lingvistică din București a cerut atestări și precizări specialiștilor din diferitele domenii ale științei și tehnicii. De cele mai multe ori, ajutorul dat de specialiști a asigurat exactitatea științifică în definirea termenilor speciali. Definițiile date de redactori au fost îndreptate, completate și, uneori, chiar formulate din nou de către specialiști.

La cuvîntul ACHENĂ, redactorul formulase următoarea definiție:

« Tip de fruct uscat, cuprinzînd o singură sămînță închisă într-un înveliș tare »

După consultarea specialistului, definiția a fost modificată astfel:

« Tip de fruct uscat, provenit din sudarea a două carpele și cuprinzînd de obicei o singură sămînță închisă într-un înveliș tare ».

Completările aduse de specialist cu privire la obținerea fructului prin « sudarea celor două carpele » și cu privire la « numărul de semințe » au dat definiției, în ultima ei formă, o mai mare preciziune.

Aceeași contribuție a adus-o specialistul din domeniul medicinii care, la cuvîntul CARDIOLOGIE, de exemplu, a arătat că această ramură a științei medicale se ocupă nu numai de bolile inimii (cum se formulase în mod greșit de redactor), ci și de cele ale vaselor sanguine; sau la cuvîntul CODEINĂ, unde specialistul a îndreptat o eroare a redactorului care susținea că această substanță ar fi extrasă din opiu, pe cînd în realitate se extrage din morfină.

Uneori, definițiile date de redactori restrîngeau sfera de aplicare a termenului respectiv. La cuvîntul AERAJ, de exemplu, prima definiție dată de redactor se referea numai la instalațiile miniere. Specialistul a propus, în mod just, extinderea acestui termen pentru toate instalațiile similare de aerisire folosite în industrie (hală industrială), în imobilele cu încăperi destinate adăpostirii unui colectiv mare de oameni (săli de spectacole) etc.

Completări de felul acesta s-au adus şi la cuvîntul AERODROM, unde definiţia, în prima ei formă, restrîngea indicaţiile numai la terenul folosit pentru decolarea şi aterizarea avioanelor (ceea ce, de fapt, definea un alt termen — pîrtie sau pistă de decolare şi aterizare). Specialistul a adăugat la aceste elemente şi faptul că pe un astfel de teren avioanele pot să staţioneze în bune condiţii, dînd astfel trăsătura esenţială a definiţiei cuvîntului *aerodrom*.

Uneori însă, indicaţiile date de specialişti n-au contribuit la lămurirea redactorului, ci au dus la formularea unor definiţii greoaie şi chiar confuze. Astfel, la cuvîntul ACUPLAJ, redactorul s-a oprit la următoarea definiţie:

« Dispozitiv demontabil pentru legătura elastică sau rigidă între organele de acţionare ale unei maşini ».

Specialistul a modificat definiţia şi ea a apărut sub următoarea formă:

« Organ de maşină servind la stabilirea unei legături elastice sau la înmagazinarea unei energii mecanice ».

Astfel formulată, definiţia a devenit inaccesibilă pentru cea mai mare parte dintre cititori. Prin introducerea noţiunilor *organ de maşină*, şi *înmagazinare a unei energii mecanice* care şi ele trebuie explicate la rîndul lor, şi prin faptul că nu se precizează între cine se face legătura elastică amintită, definiţia devine greoaie şi confuză.

Alteori, indicaţiile primite de la specialişti au fost formulate atît de tehnic, încît nu au putut fi folosite. Astfel, pentru cuvîntul CER[1] botanistul propunea următoarea formulare:

« Arbore mare din familia fagaceelor, face parte din grupul stejarilor (Quercus cerris), de ale căror specii se deosebeşte prin stigulele filiforme ale frunzelor regulat lobate şi prin solzii recurbaţi ai cupuşoarei ce poartă ghinda ».

Redactorul a fost nevoit să rămînă la vechea sa formulare care este mai accesibilă:

« Arbore mare, înrudit cu stejarul, foarte căutat ca lemn de ars; creşte în regiunile de şes şi pe dealuri joase (Quercus cerris) ».

O problemă deosebit de serioasă a prezentat-o definirea termenilor din domeniul ştiinţelor sociale, al filozofiei, al economiei politice, al istoriei, al literaturii, al artei etc. Este suficient să înşirăm numai cîţiva dintre aceşti termeni care au intrat în primul volum al dicţionarului pentru a se vedea importanţa şi necesitatea definirii lor cît mai exacte: *activ*, *activist*, *agitaţie* (*politică*), *anarhie*, *anarhism*, *antagonism*, *autocritică*, *avangardă*, *bază* (*economică*), *bolşevic*, *burghez*, *burghezie*, *calitate*, *cantitate*, *capital*, *capitalism*, *cauză*, *cauzalitate*, *centrism*, *chiabur*, *clasă* (*socială*), *codism*, *colectiv*, *colectivizare*, *colonialism*, *comunism*, *conştiinţă*, *contradicţie*, *cosmopolitism*, *critică*, *criză*, *cultură* ş.a.m.d.

Apariţia celei de-a patra ediţii a « Dicţionarului filozofic » (Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1954), a însemnat, pentru lucrările

dicționarului, un ajutor deosebit. De asemenea, sprijinul primit din partea institutelor științifice ale Academiei și a specialiștilor de la catedrele de științe sociale de la școlile superioare de partid, a contribuit în bună măsură la justa definire a acestor termeni.

Recomandările primite din partea specialiștilor consultați au fost bogate în material documentar, dar cu atît mai dificilă devenea munca redactorului care trebuia să sintetizeze toate ideile, să păstreze o logică în înlănțuirea lor și în același timp să ajungă la o definiție scurtă, clară și precisă.

Pentru cuvintele CENTRALISM și CENTRALISM DEMOCRATIC, de exemplu, specialiștii Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. au redactat un material ajutător de mai multe pagini și au indicat o bibliografie cuprinzînd unsprezece lucrări ale clasicilor marxism-leninismului. Redactorii dicționarului au studiat acest material, au dat diferite variante definițiilor, ajungînd la formulări cît mai exacte. În același fel s-a procedat și pentru ceilalți termeni din domeniul științelor sociale. Cu toate acestea, din dorința de a cuprinde toate laturile esențiale ale explicației, unele definiții au căpătat un caracter enciclopedic, depășind normele stabilite pentru dicționar. Astfel, definiția cuvîntului COMUNISM are un caracter mai larg, oarecum enciclopedic, dar redactorul a crezut, în mod just, că în ciuda derogării de la normele dicționarului, termenul trebuia să fie definit prin toate elementele caracteristice celor două faze: socialismul și comunismul.

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane », definind termenii din diferitele domenii ale științei și tehnicii, contribuie la opera de fixare și de explicare a terminologiei tehnice în țara noastră. Fără îndoială, că în dicționar se găsesc și unele formulări stîngace, altele confuze, unele chiar eronate. Discuțiile deschise de revista « Contemporanul » dau posibilitatea unui număr important de specialiști din diferite domenii să-și spună cuvîntul asupra dicționarului. La o viitoare ediție se va ține seama de toate observațiile juste și prin aceasta calitatea definițiilor va fi îmbunătățită. Dar o bază de plecare pentru elaborarea viitoarelor dicționare tehnice de specialitate există. Fiecare din cele 42 de domenii ale științei și tehnicii își poate extrage, din « Lexiconul technic » și « Dicționarul limbii romîne literare contemporane », vocabularul său minimal de la care se va putea porni la o lărgire a lui și la o îmbunătățire a definițiilor.

★

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane » prezintă o valoare deosebită și pentru cercetătorii din domeniul gramaticii sau pentru cei ce vor să-și însușească principiile de bază ale acestei discipline.

« Gramatica limbii romîne » cuprinde în afară de formulările teoretice pentru fiecare categorie gramaticală și un număr mai larg sau mai restrîns de exemple. În dicționar figurează însă toate cuvintele din fondul lexical al limbii noastre literare, indicîndu-se la fiecare valoarea și funcțiunile sale gramati-

cale. În afară de aceste indicații date la fiecare cuvînt, se mai dau, în special la uneltele gramaticale toate situațiile legate de diferitele schimbări posibile, în care cuvîntul respectiv îndeplinește o anumită funcțiune gramaticală. În tratarea acestor termeni s-a căutat să se prezinte diversitatea de sensuri și accepțiuni după o schemă care să cuprindă variatele întrebuințări gramaticale ale cuvîntului.

De exemplu, adverbul CA este clasificat în tratatul de gramatică în rîndul adverbelor de comparație, indicîndu-se că el face legătura între adjective, adverbe, substantive sau verbe și termenii de comparație ai noțiunilor cuprinse de acestea.

În dicționar se adînceşte această prezentare, dîndu-se întreaga gamă de situații grupate în două înmănunchieri mari de sensuri, cu opt subsensuri, clasificate astfel:

1. Se compară două sau mai multe lucruri, ființe, situații etc.;
2. Se compară o noțiune cu ea însăși.

În interiorul acestor grupe mari, subsensurile adîncesc analiza și dau următoarele indicații pentru valorile semantice și gramaticale ale adverbului *ca*:

a) compararea noțiunilor cantitative;

b) asemănări aproximative;

c) enumerații etc.

precum și expresiile curente: *Ca mîine poimîine, Ca ieri alaltăieri, Toate ca toate, dar..., ca ce?* etc.

La fel s-a procedat și în cazul celorlalte adverbe, conjuncții, prepoziții și interjecții.

În cazul articolului adjectival CEL se pot face aceleași constatări. Tratatul de gramatică care urmărește numai prezentarea teoretică a acestei categorii gramaticale i-a acordat un spațiu relativ redus, atît cît îngăduia economia lucrării.

Dicționarul însă a fost obligat să dea o mai mare dezvoltare acestui cuvînt pentru a prezenta toate valorile și situațiile posibile în limbă. De aceea, la acest termen s-a făcut o clasificare în patru sensuri pentru menționarea următoarelor situații:

a) cînd precede un adjectiv care urmează după un substantiv articulat;

b) cînd stă înaintea unui numeral, în mod obișnuit ordinal, de care se leagă prin prepoziția *de*;

c) cînd este la plural, determină numeralele cardinale, care exprimă un număr cunoscut de obiecte sau ființe;

d) cînd împreună cu comparativul servește la formarea superlativului relativ.

Altă problemă de gramatică greu de rezolvat pentru redactorii dicționarului a fost, printre altele, și aceea a stabilirii valorii verbale sau adjectivale a participiului. Această problemă a fost viu dezbătută de către colectivele de

lexicografie şi de gramatică ale Institutului de lingvistică din Bucureşti, fără ca ea să poată fi rezolvată decît parţial. Se ştie că participiul, atunci cînd exprimă o acţiune, are valoare verbală, dar prin aspectul său gramatical sau prin faptul că determină un nume, exprimînd calitatea pe care o dobîndeşte obiectul în urma executării acţiunii, are valoare nominală, de adjectiv.

Participiul conţine, în stare potenţială, ambele valori de verb sau de adjectiv, putînd apărea cînd cu o valoare, cînd cu cealaltă. S-a încercat formularea următorului principiu de determinare a valorii participiului: ori de cîte ori arată un proces terminat, suferit de un obiect, el are valoare verbală, cum ar fi, de exemplu:

> ***Agăţat** pe-un vîrf de pai,*
> *Sta un bob rotund, bălai* (N. Cassian, în Poezia nouă, p. 114).

În acest caz regula care se propunea acorda participiului valoare verbală, la fel ca şi în exemplul:

> *Din ramură în ramură, cînd **atîrnat** cu mîinile, cînd cu picioarele... încleştate, ajunsese pînă în vîrf* (Ispirescu, L. 212).

În continuare se propunea să se considere că ori de cîte ori participiul arată o calitate el are valoare de adjectiv, ca, de exemplu:

> *La porţi ieşeau în rînd mahalagii, oameni **aşezaţi** şi gospodari* (Sadoveanu, Z. C. 133).

Cu toată claritatea aparentă a regulii propuse, în munca redactorilor, stabilirea valorii morfologice a participiului a ridicat dificultăţi serioase, ei trebuind de multe ori să recurgă la o analiză logică pentru a stabili de la caz la caz dacă participiul denumeşte o acţiune sau o calitate permanentă. Pînă la urmă redactorii au dat rezolvări de la caz la caz, cele mai multe rămînînd pînă astăzi supuse discuţiei. În exemple ca:

*Locuinţa lui era **aşezată** în cel mai sterp loc al ostrovului* (Drăghici, R. 155), redactorul a dat participiului *aşezat* indicaţia de valoare adjectivală, deşi s-ar părea că aici participiul are valoare verbală. Aceeaşi confuzie se naşte şi prin indicaţia de valoare adjectivală care s-a dat participiului în exemplele: *mărfuri **achiziţionate**; persoanele **asfixiate** trebuiau să primească imediat îngrijiri medicale* etc.

Probleme greu de rezolvat s-au ivit şi la tratarea altor categorii gramaticale. Ele vor putea fi rezolvate în viitor numai printr-o şi mai strînsă colaborare între lexicografi şi specialiştii din domeniul gramaticii.

Dicţionarul completează astfel materialul cuprins în tratatul de gramatică, epuizînd aproape întregul şir de cuvinte şi situaţii prezentate nu numai ca sens, dar şi din punct de vedere gramatical. Astfel, dicţionarul cuprinde toate pronumele, adjectivele, adverbele, prepoziţiile, conjuncţiile etc. din limbă arătîndu-se pentru fiecare funcţiunile şi situaţiile gramaticale speciale. Pentru

cel care se ocupă de problemele de gramatică, dicționarul devine astfel un auxiliar de neînlocuit.

Prin caracterul său normativ, dicționarul indică formele corecte pe care le-au fixat gramatica și ortografia limbii noastre. Aceste norme găsesc în dicționar o largă aplicare, concretizîndu-se la aproape toate cuvintele tratate. Dicționarul cuprinde astfel o sinteză a cercetărilor întreprinse în domeniul gramaticii și ortografiei și împreună cu acestea formează materialul de bază în domeniul cercetării lingvistice.

Indicațiile stilistice pe care le conține dicționarul precizează sfera de circulație a cuvîntului și uneori valoarea lui stilistică. Aceste indicații sînt necesare, în special scriitorilor, care găsesc în dicționar informații cu privire la cuvintele învechite, regionale, populare, familiare, cît și indicații cu privire la valorile poetice, metaforice și afective ale cuvintelor. De exemplu, la cuvîntul BOSCOANĂ, se arată că el circulă în special în Transilvania și denumește unele practici superstițioase (farmec, vrajă, descîntec).

La cuvîntul BOBOT se dau indicațiile «învechit» și «regional» în același timp prin citatele date din autori (Conachi, Russo, Alecsandri, Creangă, Pas) se arată că acest cuvînt a rămas în limbă cu o valoare stilistică arhaizantă și cu un specific local. Se arată, de asemenea, că în forma specifică BOBOTĂ, cuvîntul este întîlnit numai în Transilvania.

«Dicționarul limbii romîne literare contemporane» conține, cristalizată în locuțiuni, expresii și termeni speciali, marea bogăție frazeologică a limbii noastre. Proverbele, zicătorile, maximele populare permit cercetătorilor să extragă din dicționar un bogat material documentar pentru studiile lor de specialitate.

★

Pentru exemplificarea sensurilor cuvintelor, a expresiilor și a termenilor speciali, dicționarul dă exemple din scriitori, presă, publicații de specialitate etc. Cele mai multe exemple s-au dat la cuvintele din fondul principal, care sînt cele mai bogate în sensuri și care formează cele mai multe expresii. Astfel, verbul a AVEA are 87 de citate, verbul A BĂGA are 74 de citate, substantivul CAP are 122 de citate ș.a.m.d.

Cele mai multe citate s-au extras din operele clasicilor literaturii noastre. Ne vom servi de cîteva date statistice strînse din studierea volumului I pentru a explica mai ușor felul cum s-au extras și folosit citatele din autori. În primul volum al dicționarului s-au dat 20.092 exemple din autori. Dintre acestea, 18.777 sînt din literatura beletristică și restul de 1.315 sînt culese din alte izvoare.

Din cele 18.777 citate extrase din literatura beletristică, 14.753 sînt din operele clasicilor și ale altor scriitori valoroși din trecut, 1.361 sînt din literatura populară, iar din lucrările scriitorilor de astăzi s-au dat 2.663 de citate.

În ordinea numerică a citatelor folosite, primul loc îl ocupă maestrul Mihail Sadoveanu, din operele căruia s-au dat 1.643 citate, după care urmează

Creangă cu 1.403 citate. Alecsandri cu 1.323, Negruzzi cu 917, Eminescu cu 889, Odobescu cu 502, Caragiale cu 474 citate.

Dintre scriitorii noi figurează Petru Dumitriu cu 423 citate, Mihail Beniuc cu 211 citate, Geo Bogza cu 187 citate. Alți scriitori figurează cu un număr mai redus de citate.

Diferitele accepțiuni ale cuvîntului sînt verificate atît la scriitorii din secolul trecut cît și la cei de astăzi, reușindu-se să se dea o imagine cît mai reală a circulației și folosirii termenului respectiv.

Pentru termenii speciali din domeniul filozofiei, economiei și tehnicii și *numai pentru aceștia* s-au dat citate și din alte izvoare de documentare.

Astfel, s-au folosit traduceri din operele clasicilor marxism-leninismului pentru completarea și adîncirea definițiilor unor termeni din domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei etc.

De exemplu, la cuvîntul COMUNISM, după definiție, urmează acest citat din Lenin:

> *În comparație cu capitalismul, comunismul înseamnă o productivitate a muncii superioară, obținută de muncitorii liberi, conștienți, uniți, care folosesc o tehnică înaintată* (« Opere alese », vol. II, Ed. P.M.R., p. 490),

sau, la sensul 2 al aceluiași cuvînt, după definiția care arată că este vorba de *ideologia comunistă*, urmează un citat din volumul Marx-Engels, « Opere alese »:

> *Comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie a cărei țintă finală este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din cadrul îngust al actualelor relații* (vol. II, p. 375).

Este evident că cele mai sigure izvoare pentru precizarea acestor termeni puteau fi găsite numai la clasicii marxism-leninismului. Fiind folosite însă numai la aceștia termeni, numărul citatelor traduse este de 155, reprezentînd 0,70% din totalul citatelor cuprinse în primul volum.

Pentru realitățile privind construirea socialismului în țara noastră s-au folosit, ca izvoare de exemplificare, lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Constituția R.P.R., Rezoluțiile și Hotărîrile Partidului și Guvernului, precum și publicațiile « Scînteia », « Lupta de clasă », « Contemporanul ».

Pentru cuvinte ca: *bază de desfacere, brigadă fruntașă, brigadă de cîmp* etc. nu puteau fi găsite exemple decît în aceste izvoare documentate și autorizate. Numărul acestor exemple este de 799, reprezentînd 3,43% din totalul citatelor. Restul de 361 de exemple au fost extrase din publicații periodice, tratate și manuale de specialitate.

Aceste date au putut fi culese numai după tipărirea volumului. Dozarea exemplelor după criteriul izvoarelor și al autorilor, nu se putea face după norme dinainte stabilite. De aceea datele statistice culese la sfîrșitul lucrării prezintă unele rezultate curioase. Numărul redus de citate din operele lui Caragiale (474), din operele lui Coșbuc (407), sau faptul că Alecsandri este mai bine

reprezentat decît Eminescu (1.323 de citate față de 889), nu corespunde în realitate importanței acestor scriitori și nici valorii limbii lor artistice.

Este drept că se poate da o explicație numărului redus de citate din Caragiale, deoarece extragerea de exemple la acest autor s-a făcut în special din lucrările dramatice a căror limbă nu este întotdeauna corespunzătoare cerințelor normative ale dicționarului. De asemenea, și versurile prezintă dificultate, ceea ce ar putea explica numărul mai mic de citate din Eminescu sau Coșbuc.

Dar cauza cea mai importantă a acestor inadvertențe trebuie căutată în felul în care s-a cules materialul pentru dicționar. Extragerea de fișe cu citate din scriitori este o operație care se face de 58 de ani (din anul 1897 cînd conducerea vechii lucrări a dicționarului a fost preluată de Al. Philippide). Un material imens de fișe s-a adunat pînă astăzi și el a fost folosit de redactorii « Dicționarului limbii romîne literare contemporane ». Deși Al. Philippide a încercat să stabilească unele criterii științifice pentru extragerea materialului de exemplificare din operele scriitorilor, totuși de la el și pînă astăzi despuierea lucrărilor beletristice s-a făcut în general fără o sistematizare și fără a se urmări extragerea întregului material lexical care să exemplifice limba unui scriitor. Dată fiind urgența cu care a fost cerută lucrarea de astăzi de către marele largi de cititori, redactorii au fost nevoiți să lucreze cu materialul existent. Pentru unele cuvinte numărul de fișe cu citate din autori era foarte mare, pentru altele, mai redus, iar pentru altele, exemplele din autori lipseau cu desăvîrșire. Cu toată străduința redactorilor de a completa materialul documentar, tratarea unor cuvinte cu aceeași valoare de circulație a fost făcută în mod inegal.

De multe ori, cuvintele de largă circulație, ca: ABONAMENT, ABONA etc. nu sînt ilustrate prin citate. Altele, ca: ARA, BRAVURĂ, BREȘĂ nu au citate pentru sensurile mai largi și mai importante, în schimb au pentru subsensuri sau pentru sensul figurat. Cuvinte de largă circulație, ca ALBINĂ, sînt slab exemplificate prin citate, pe cînd alte cuvinte, regionale, au fost tratate pe larg, cum este cazul cuvîntului BĂNAT, care, din cauza materialului existent, a fost tratat cu patru sensuri diferite și exemplificat prin treisprezece citate din literatură.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că tratarea inegală a unor cuvinte se datorește nu atît importanței lor diferite în limbă, cît mai mult lipsei materialului de exemplificare. Redactorul, deși și-a dat seama de această situație, cu greu a mai putut găsi exemple pentru acele cuvinte la care lipseau. Operația de extragere a citatelor continuă fără încetare, totuși sărăcia materialului documentar la unele cuvinte nu a putut fi remediată în cursul lucrării. Este necesară organizarea unei acțiuni de extragere a unui nou material documentar din scriitorii literaturii noastre pe baza unei metode științifice de lucru care să asigure epuizarea în întregime a materialului lexical al fiecărui autor în parte.

Numai după terminarea acestei operațiuni care va dura cîțiva ani vor putea începe lucrările pentru o nouă ediție a dicționarului de astăzi.

★

Tradiția muncii lexicografice este slabă în țara noastră. Dicționarele apărute în trecut, puține la număr, au fost aproape toate, lucrări personale. Autorii acestor dicționare n-au putut crea condițiile prielnice pentru ca experiența lor să fie însușită de un număr mai mare de lingviști care să se specializeze în domeniul lexicografiei. Diferitele forme și ediții necomplete în care au apărut cele cîteva volume ale vechiului dicționar al Academiei au reflectat întotdeauna concepția personală a lingvistului însărcinat cu conducerea lucrării. Hasdeu, Philippide și mai tîrziu Sextil Puşcariu au imprimat lucrării atît concepția lor în ceea ce privește principiile ei de bază, cît și metode personale în privința normelor de lucru. Colaboratorii care au trudit zeci de ani la aceste lucrări au rămas necunoscuți; munca lor modestă dar impresionantă ca stăruință, s-a pierdut fără ca din rîndurile lor să se poată afirma specialiști lexicografi cu o concepție și o metodă științifică în opera de elaborare a dicționarului. Aceștia au cules material, au redactat și revizuit nu numai fasciculele dicționarului vechi care au văzut lumina tiparului, dar au pregătit și fișele necesare elaborării întregului dicționar. Unii dintre ei și-au consacrat întreaga viață acestei munci migăloase dar pasionate.

Colaboratorii vechiului dicționar al Academiei, puțini la număr, au fost folosiți ca simpli tehnicieni, nimeni n-a urmărit perfecționarea lor, antrenarea lor la studii lexicografice de amploare; nu s-a căutat să se creeze posibilități pentru ca în jurul acestor specialiști să se formeze cadre noi care să le continuie munca. Iată de ce, în anul 1952, la începerea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane », s-a resimțit puternic lipsa unui colectiv de lexicografi cu experiență și cu o temeinică pregătire în domeniul lingvisticii. Dintre colaboratorii vechiului dicționar, care lucrau la București și Cluj în cadrul institutelor de lingvistică, majoritatea ajunsese cu totul întîmplător la lucrările dicționarului. Printre ei se găseau foști diplomați, avocați, funcționari administrativi etc. Unii făceau eforturi pentru a-și însuși tehnica lucrării, dar erau lipsiți de cultura lingvistică generală care se cere chiar și unui lexicograf începător. Această situație dezvăluie o concepție greșită care domnea în trecut, conform căreia munca lexicografică era considerată drept un simplu « meșteșug ».

În timp ce în alte țări, ca Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, fără să mai vorbim de U.R.S.S., a existat, în trecut, un număr important de lexicografi cu școli și sisteme bine închegate, la noi în țară astfel de cadre nu au existat nici în trecut și nici multă vreme după eliberarea țării noastre.

În U.R.S.S., Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și în alte țări de democrație populară, unde a existat o bază lexicografică, în ultimii ani au apărut dicționare

de o mare valoare ştiinţifică. Lipsa cadrelor de specialişti explică într-o oarecare măsură faptul că ţara noastră a rămas în urmă în ceea ce priveşte lucrările lexicografice.

Pentru lucrările la « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » au fost antrenaţi toţi cei care aveau o experienţă oarecare cîştigată la vechile lucrări, dar numărul lor era restrîns, iar pregătirea inegală. Necesitatea terminării lucrării în bune condiţiuni a impus lărgirea cadrului de colaboratori şi perfecţionarea lor în munca lexicografică. S-au recrutat absolvenţi mai vechi şi mai noi ai facultăţilor de filologie şi s-a organizat pentru ei un curs de specializare în domeniul lexicografiei, perfecţionarea lor crescînd necontenit în cursul elaborării lucrării.

Vast şi complex este laboratorul de elaborare a unui dicţionar. Cei din afară, şi chiar lingviştii nu pot bănui cîte probleme ridică o astfel de lucrare, cîte dificultăţi răsar la tot pasul în calea redactorilor ei. De-abia acum, după aproape trei ani de la începerea lucrărilor, în momentul cînd redactarea întregului dicţionar este terminată şi ultimele volume se pregătesc pentru tipar, se poate vedea prin cîte forme şi variante a trecut atît materialul dicţionarului cît şi sistemul de organizare a muncii.

Din numărul mare de colaboratori existent la început, etapele muncii au dus la selecţionarea unui grup mai restrîns care numără astăzi totuşi optzeci de lucrători ştiinţifici; se poate spune că acest grup formează nucleul mişcării lexicografice care se va dezvolta în ţara noastră. Mulţi dintre specialiştii de astăzi au început munca la dicţionar, scoţînd pe fişe citate din autori, dar după o vreme de pregătire, ei au început să redacteze unele articole, adică să facă muncă lexicografică propriu-zisă. Unii dintre ei care aveau o mai temeinică pregătire lingvistică şi care au dovedit o mai mare pricepere, au depăşit şi această fază, trecînd la treapta cea mai înaltă a elaborării dicţionarului, la aceea de revizie şi de definitivare a materialului.

O dată cu elaborarea « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane », s-a format deci în procesul muncii un grup de specialişti care în viitor va putea să lucreze cu succes în orice domeniu al lexicografiei. Grupul acesta de specialişti este educat pe baza unei concepţii ştiinţifice despre limbă, este legat de o viziune unitară şi justă asupra muncii lexicografice, a deprins o metodă de lucru şi o disciplină fără de care nu este posibilă elaborarea nici unui dicţionar, a dovedit pasiune pentru această muncă şi de nenumărate ori chiar spirit de sacrificiu.

Lucrările la « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » au dovedit că munca lexicografului nu este o muncă tehnică, un meşteşug, ci o adevărată ştiinţă care cere cunoaşterea profundă a celor mai variate domenii ale lingvisticii. Un lexicograf trebuie să fie în acelaşi timp un bun cunoscător al gramaticii, deoarece el are de rezolvat, după cum am văzut în capitolele precedente, probleme de morfologie sau de sintaxă, uneori nerezolvate încă

de tratatele de specialitate. De asemenea el trebuie să rezolve probleme legate de gramatica istorică, de istoria limbii literare, de dialectologie etc. În acelaşi timp, folosirea citatelor din autori, în special din scrierile clasicilor literaturii noastre, cere din partea lexicografului cunoaşterea textelor pentru a nu atribui citatul extras dintr-un autor, altui sens decît aceluia în care l-a folosit autorul. Varietatea domeniilor din care se selecţionează termenii din dicţionar cere lexicografului o cultură generală temeinică, chiar dacă pentru unele cuvinte capătă şi ajutorul specialistului.

Redactorii dicţionarului trebuie să aibă în primul rînd, o temeinică pregătire ideologică pentru a da o justă orientare ştiinţifică dicţionarului. Concepţia greşită care privea munca lexicografică ca un simplu « meşteşug » a dus, în anii trecuţi, la situaţii stranii, cînd se foloseau ca redactori la dicţionar oameni fără nici o pregătire în domeniul lingvisticii, cu o slabă cultură generală, şi lipsiţi de o orientare ideologică justă. Mulţi dintre oamenii cinstiţi care lucrau atunci la dicţionar, nu citiseră nici o pagină din lucrările marxism-leninismului, nu aveau cea mai slabă orientare în lupta de combatere a idealismului şi cosmopolitismului.

Ar fi greşit să credem că situaţia de astăzi este mulţumitoare. În pregătirea lexicografilor noştri mai sînt încă lipsuri serioase, dar condiţiile pentru o justă dezvoltare a lexicografiei şi pentru o temeinică pregătire a lexicografilor s-au creat. Cursurile învăţămîntului de partid urmate în ultimii trei ani de cei mai mulţi dintre lexicografi au însemnat pentru aceştia un ajutor deosebit. Aceiaşi oameni care în urmă cu cîţiva ani erau străini de concepţia marxist-leninistă se orientează astăzi din ce în ce mai bine în rezolvarea celor mai dificile probleme legate de tratarea unor termeni din dicţionar.

Problema care se impune astăzi este de a dezvolta şi de a întări şi mai mult pregătirea şi experienţa lexicografilor. Munca lor este astăzi apreciată drept o operă ştiinţifică de mare importanţă, deci cu atît mai mare trebuie să fie grija perfecţionării cadrelor existente şi a ridicării de noi cadre.

★

Cele cîteva probleme discutate în acest articol nu reprezintă decît unele aspecte ale muncii de elaborare a dicţionarului. Din analizarea lor însă se pot desprinde unele concluzii.

« Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » va îndeplini, fără îndoială, un rol însemnat în acţiunea de cunoaştere a bogăţiilor limbii noastre, în folosirea ei corectă şi în ridicarea nivelului cultural al poporului nostru.

Această lucrare reprezintă măsura efortului depus de cei care l-au elaborat şi în acelaşi timp reflectă situaţia din domeniul lexicografiei şi al lingvisticii în general. Pentru o ediţie viitoare va fi necesară nu numai acţiunea de completare a materialului documentar de care am vorbit, ci şi de elaborare a unor studii suplimentare de gramatică, de limbă literară şi de dialectologie legate

de specificul problemelor lexicografice. Totodată, elaborarea unui dicționar dialectal, etimologic, de sinonime etc. va ușura lucrările viitoarelor ediții. Fără astfel de lucrări pregătitoare, nu s-ar putea obține o ediție mult îmbunătățită față de cea actuală.

În același timp, experiența cîștigată în ceea ce privește cunoașterea teoretică a problemelor lexicografice și a mijloacelor practice de rezolvare a lor nu trebuie pierdută. Colaboratorii « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » se gîndesc să elaboreze un tratat de lexicografie care să aibă la bază toate problemele ivite în decursul lucrării dicționarului, precum și rezolvările care s-au dat acestor probleme. Un astfel de tratat va îmbogăți studiile de lingvistică din țara noastră.

Cu toate greutățile întîmpinate, lexicografii care au lucrat la « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » sînt dornici de a munci cu și mai mare stăruință și de a da în viitor ediții mai bune ale acestei mari lucrări de interes național.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

APLICAREA NOII ORTOGRAFII ÎN EDITAREA SCRIITORILOR NOŞTRI *

DE

I. FISCHER

Problema editării ştiinţifice a scriitorilor din trecut a căpătat în ultima vreme o importanţă deosebită, datorită faptului că edituri cu mari răspunderi în lupta pentru desăvîrşirea revoluţiei culturale, E.S.P.L.A. şi Editura Tineretului, au datoria de cinste de a pune la îndemîna publicului nostru, într-un interval relativ scurt, întregul patrimoniu literar al generaţiilor care ne-au precedat. Cititori din ce în ce mai numeroşi sînt preocupaţi de corectitudinea ştiinţifică a ediţiilor; discutarea realizărilor şi a lipsurilor din acest domeniu atrage cercuri din afara specialiştilor în filologie: revistele literare şi presa zilnică publică recenzii asupra ediţiilor de texte, colectivele care alcătuiesc manuale şcolare nu se mai mulţumesc să reproducă un text luat la întîmplare, ci caută să stabilească versiunea autentică a fragmentelor citate.

Toţi aceşti factori cer o grijă sporită faţă de modul de editare a textelor, precum şi metode de lucru unitare: este de dorit ca acelaşi fapt, în aceeaşi epocă, să nu fie interpretat în mod deosebit în ediţii diferite, ca limitele unor eventuale modernizări sau unificări să nu varieze de la un volum la altul.

Ne propunem să discutăm mai jos cîteva probleme de transcriere a textelor limitîndu-ne la fapte din secolul al XIX-lea, secolul în care s-a creat literatura noastră modernă. Principiul de bază al transpunerii în ortografia modernă a unui text mai vechi constă în respectarea grafiei atunci cînd ea notează realitatea lingvistică şi în aplicarea ortografiei obişnuite, în cazurile cînd avem de-a face cu simple particularităţi grafice.

* Articolul de faţă are la bază o parte dintr-un referat dezvoltat în faţa colaboratorilor Editurii de stat pentru literatură şi artă. În redactarea de faţă, s-a ţinut seama de observaţiile participanţilor la discuţii.

Va trebui să ne ocupăm aşadar de posibilitatea de a descoperi realitatea lingvistică ce se ascunde sub variatele forme ale scrierii, influenţate de tradiţie mode, interpretări greşite etc. Rezultatele la care ajungem în această expunere nu vor fi nici complete şi nici ferite de erori, dat fiind, între altele, că fonetica şi morfologia limbii romîne din secolul al XIX-lea, nu sînt încă cunoscute în amănunţime.

În transcrierea realităţii lingvistice trebuie, bineînţeles, să folosim în cea mai largă măsură cu putinţă principiile noii ortografii. Lucrul este deosebit de important şi nu lipsit de dificultăţi, deoarece, pe de o parte, noua ortografie se bucură de un prestigiu şi o autoritate general recunoscută, care a lipsit tuturor normelor ortografice precedente, şi de aceea orice abatere de la prevederile ei trebuie foarte serios fundamentată, şi, pe de altă parte, noua ortografie nu se rezumă la regulile ortografice în sens restrîns, ci interpretează unele fapte fonetice stabilind o unitate pe deasupra realităţilor dialectale; dar nu numai atît: hotărîrea privitoare la normele ortografice şi îndreptarul care o însoţeşte cuprind şi norme ortoepice şi morfologice. Şi cum aceste norme privesc exclusiv fapte de limbă contemporană, este de la sine înţeles că se vor găsi numeroase discordanţe între prevederile noii ortografii şi faptele de limbă pe care trebuie să le transcriem. O unificare totală în sensul noii ortografii nu este recomandabilă, deoarece nu avem dreptul să falsificăm apartenenţa cronologică şi dialectală a scriitorului editat. Credem de asemenea că, în cazurile în care nu putem stabili cu precizie realitatea fonetică, este de preferat, din punct de vedere ştiinţific, o transcriere mai apropiată de translitera ţie, decît o modernizare care ar putea fi eronată.

Vom începe expunerea faptelor pe care le aducem în discuţie prin urmărirea limitelor aplicării noii ortografii la textele scriitorilor noştri. În acest scop vom grupa faptele în legătură cu articolele hotărîrii cu privire la ortografie.

Folosirea apostrofului şi a linioarei nu pune probleme propriu-zsie de transcriere, totuşi prin rolul precis atribuit fiecăruia din aceste semne (linioara marcînd rostirea împreună a d o u ă cuvinte, iar aspostroful marcînd absenţa a c c i d e n t a l ă din vorbire a unor sunete[1]), dă loc la interpretări divergente într-un număr de cazuri. Cuvintele care provin dintr-o compunere în care primul element se termină cu *e* iar al doilea începe cu o vocală (*vreo*, *vreodată*, *deodată*, *deocamdată*, *deoparte*, *deopotrivă* etc.) se pot pronunţa în trei feluri: pronunţarea literară actuală recomandă contragerea în diftong a celor două vocale; în versuri ele se pot rosti în hiat iar regional *e* dispare din vorbire. Primele două pronunţări nu pot fi distinse în scris. A treia însă (*vro*, *vrodată*, *dodată*, *docamdată*, *doparte*, *dopotrivă* etc.) pune problema dacă nu ar trebui marcată printr-un semn absenţa lui *e*. Credem că toate aceste cuvinte trebuie scrise fără nici un semn de despărţire, deoarece linioara nu poate fi folosită,

[1] Vezi art. 2 al normelor ortografice şi Mic dicţionar ortografic, ed. a II-a, p. 65.

nefiind vorba de două cuvinte rostite împreună, ci de un singur cuvînt. Apostroful de asemenea nu poate i folosit, fiindcă nu este vorba de absența accidentală a unui sunet, ci pur și simplu de pronunțarea dură, nemuiată a consoanei precedente. În virtutea aceluiași raționament, trebuie să scriem fără apostrof sau linioară și cuvîntul *totdauna*.

Tot așa va trebui să scriem într-un singur cuvînt formele nominale negative ale verbelor, alcătuite cu ajutorul prefixului *ne-* (*nengrijit*, *nempăcat*, *nendurător*, *nentîlnind* etc.), deoarece în aceste cazuri a avut loc o contracție vocalică; de altfel, un prefix nu poate fi despărțit de cuvîntul la care se atașează.

Scrierea prepozițiilor compuse *făr'de*, *pîn'la* și a conjuncției compuse *pîn's* ridică o chestiune aparte: în acest caz este vorba într-adevăr de pronunțare împreună a două cuvinte și deci ar urma să le scriem cu linioară despărțitoare. Dar o asemenea scriere ar duce la extinderea fără măsură a linioarei: s-ar putea scrie, în virtutea aceluiași principiu, *cin-să* (*cine să*), *un-te* (*unde te*) etc. De aceea se impune altă soluție, comodă și clară: folosim linioara ori de cîte ori este vorba de o contracție vocalică, adică ori de cîte ori se întîlnesc două vocale, iar apostroful în cazurile de dispariție a vocalei finale, la întîlnirea cu consoana inițială a cuvîntului următor cu care primul alcătuiește o unitate atît în ceea ce privește pronunțarea cît și sensul. Așadar formele amintite se vor scrie cu apostrof.

Cînd însă dispariția unei vocale finale nu este condiționată de legătura cu cuvîntul următor, nu vom folosi nici un semn grafic pentru a nota lipsa vocalei, deoarece putem considera că avem de-a face cu o variantă fonetică obișnuită a cuvîntului respectiv; vom scrie deci: *degrab*, *în grab* etc. De asemenea vom socoti că e vorba de un proces fonetic normal în cazurile de dispariție obișnuită a unor sunete, fie consoane, fie vocale, în interiorul cuvintelor: *am găst*, *văzt* (= *găsit*, *văzut*, în Ardeal), *pădurle*, *iepurle* (= *pădurile*, *iepurele* în Muntenia), *țărnă* (= *țărînă*, în Moldova), *frumsețe*, *asfel*, *zavisnic* (= *frumusețe*, *astfel*, *zavistnic*, forme general răspîndite) etc. Bineînțeles că la întîlnirea a două cuvinte această dispariție este accidentală și trebuie notată cu apostroful: *sup' soare*, *sup'pat* (pentru *supt*), *las'că*, *un'te* (= *unde te*) etc.

Se va folosi de asemenea apostroful cînd absența sunetului se datorește rostirii mai repezi a unui cuvînt: *'neața* (= *bună dimineața*), *dom'le*, *dom'* (= *domnule*, *domnul*) etc.

Noua ortografie suprimă pe *u* final « dispărut din rostire ». Este vorba, cel puțin pentru unele graiuri, de apendicele labial, rotunjirea buzelor, cu care se pronunță unele consoane moi (socotim și pe *i* consonantic drept consoană moale): *ochi*, *unchi*, *bici*, *pui* etc.[1]

Chiar dacă acest apendice, dispărut din rostirea literară de azi, exista realmente în limba multor scriitori, noi nu putem să-l transcriem, deoarece

[1] Vezi art. 3 al normelor ortografice.

u în ortografia noastră nu notează decît vocala şi consoana (sau al doilea element de diftong) *u*. Alfabetul nostru neavînd un semn special pentru a nota rotunjirea buzelor nu avem dreptul să dăm lui *u* această funcţie. Rolul de morfem al apendicelui labial face ca scrierea fără *u* final să provoace unele greutăţi (singularele *ochi*, *unghi*, *cîrmaci*, *copaci* etc. nedeosebindu-se de plural). Greutăţile acestea se rezolvă, de altfel ca în limba vorbită şi scrisă actuală, graţie contextului.

O dificultate mai serioasă este notarea consoanei finale muiate şi deseori rotunjite exclusiv dialectale: *ceri*, *altfeli*, *zidi*, *grajdi* (scris mai de mult *ceriu*, *altfeliu*, *zidiu*, *grajdiu* = *cer*, *altfel*, *zid*, *grajd*). Notarea fără *u* final ar putea deruta un cititor neavertizat (care ar citi, de exemplu, *zidí*, infinitiv, în loc de *zídi*, substantiv). Nici o altă soluţie nu este însă posibilă, deoarece nu există în limba noastră un semn special al muierii consoanelor şi de aceea trebuie să transcriem prin *i* această muiere. Reintroducerea lui *ĭ* în ortografia noastră ar fi rezolvat această problemă.

Regula scrierii lui *i*, *e*, *a*, respectiv *î*, *ă*, *ea*, după *ş* şi *j*, nu e cazul să fie aplicată scriitorilor noştri din trecut, deoarece respectarea ei ar putea da o imagine greşită a realităţii fonetice.

Punctul al cincilea al normelor ortografice, care reglementează folosirea lui *ea* şi *ia* după consoane trebuie respectat, dată fiind diferenţa destul de puţin sensibilă între cele două pronunţări. Credem chiar că şi în cazurile în care consoana *i* nu se aude de loc (ca în mold. *peatră*) regula trebuie respectată, fiindcă şi în limba literară acest *i* nu este, în multe cazuri, decît un element morfologic tradiţional (*ăştia* pronunţat, şi chiar scris în textele mai vechi, *ăştea*).

Trebuie de asemenea urmate indicaţiile articolului 6 din normele ortografice, care reglementează scrierea lui *ea* şi *ia* după *ch* şi *gh*. Acest lucru este valabil şi pentru verbul *chema*, *cheamă*, la care apar deseori şi forme cu *i*: *chiema*, *chiamă*, forme etimologice şi tradiţionale. Faptul că aceste forme alternează, la acelaşi scriitor, cu formele literare de azi ne îndreptăţeşte, în virtutea principiului că grafiile duble se interpretează pe linia indicelui de evoluţie fonetică, să unificăm scrierea în sensul formelor literare actuale.

De asemenea nu ne lovim de nici o greutate în respectarea articolelor 7 şi 8 ale normelor ortografice, articole care privesc scrierea lui *ia* după vocale sau la începutul cuvîntului.

Mai complexe sînt faptele ridicate la punctul al 9-lea privitor la scrierea lui *ie* deoarece şi alfabetul chirilic avea acelaşi semn pentru *e* şi pentru *ie*. În linii mari respectarea regulilor ortografice nu provoacă neajunsuri. Există totuşi unele cazuri în care nu avem siguranţa că pronunţarea era într-adevăr cu *ie*: cînd este precedat de o consoană labială, rostirea *e* este posibilă (*fer*, rimînd cu *cer*, *perdut*, *verme*, *ferbinte*, *pept* etc.). În aceste cazuri propunem să se cerceteze dacă la autorul respectiv există grafii duble. Dacă găsim şi

exemple de scriere cu *ie*, acest lucru demonstrează că pronunțarea reală este *ie*; vom scrie deci peste tot *fier*, *pierdut*. La unele cuvinte însă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu sînt atestate decît scrieri fără *i*: formele verbului *a pieri* neaccentuate pe *e* (*perit*, *peire*), cuvîntul *împeliţat*. Pentru acestea propunem conservarea grafiei originale.

Articolele 10 şi 11 ale ortografiei se referă la transformarea lui *s* în *z* înainte de consoane sonore sau de vocale. Propunem, mai ales pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, următoarea soluție: în limba romînă nu se poate pronunța *s* înaintea oclusivelor sonore *b*, *g*, *d*; de aceea în asemenea poziție *s* poate fi transcris *z*. În celelalte cazuri însă nu avem siguranța absolută că *s* nu ar corespunde unei pronunțări reale, de aceea propunem păstrarea lui.

Punctul al 12-lea se referă la folosirea sufixelor *-eță* şi *-eţe*, recomandînd formele în *-eţe*. Credem că trebuie păstrată forma din textul original.

Punctul al 13-lea şi ultimul care ne interesează prevede scrierea cu *i* final a particulei *-şi* de la pronume şi adverbe (*iarăşi*, *totuşi*, *acelaşi* etc.). Deoarece textele noastre prezintă grafii fluctuante, iar nuanța de pronunțare este neînsemnată (în Muntenia se pronunță muiat orice *ş* final), propunem respectarea regulii, chiar dacă cuvîntul respectiv s-ar întîlni în rimă cu un cuvînt cu *ş* final nemuiat. De asemenea credem că nu trebuie respectate grafiile *aşi*, *crucişi* etc. care apar în unele texte. În mijlocul cuvintelor însă, din cauza rostirii mai clare, particula *şi* poate fi redată aşa cum apare în scriere: *fieşcare* şi *fieşicare*.

Urmează să discutăm, în încheiere, cîteva probleme mai importante care nu se încadrează în regulile ortografice propriu-zise, dar implică fapte consemnate în indicele de cuvinte al «Micului dicționar ortografic».

Una dintre dificultățile cele mai mari în editarea textelor moldoveneşti este scrierea lui *ă* în locul lui *î*. Cîteodată această scriere corespunde realității lingvistice: *pănă*, *călcăi*, *întăi*. Alteori însă ea este arbitrară: *căND*, *căt*, *ămbla*, gerunzii în *-ănd* şi multe altele. Dacă pentru cuvintele mai cunoscute restabilirea fonetismului corect este relativ uşoară, pentru cuvinte mai rare ea este aproape imposibilă. Accentul ne poate ajuta cîteodată, deoarece *î* poate fi accentuat şi *ă* mult mai rar. Dificultatea editorului creşte cînd avem de-a face cu texte munteneşti în care a pătruns această modă grafică, deoarece pătrunderea este sporadică şi încă mai arbitrară. Cîteodată chiar, sîntem puşi în fața unor probleme insolubile: cuvîntul *sărman*, de exemplu, are în graiul muntenesc mai vechi pronunțarea *sîrman*. Dacă găsim într-un text muntenesc *sărman* nu ştim dacă este vorba de o formă literară mai nouă sau de o grafie moldovenizantă pentru *sîrman*.

Alternanțe ale consoanelor dure şi moi se pot întîlni în acelaşi grai, la acelaşi autor, fără ca o repartiție clară să poată fi stabilită. Se întîlneşte *or*, *orce*, *orcare* alături de *ori*, *orice*, *oricare*; *ş-atunci*, *ş-încă*, *ş-îl* alături de *şi-atunci*, *şi-ncă*, *şi-l*; *ţ-am*, *ţ-o*, *ţ-este* alături de *ţi-am*, *ţi-o*, *ţi-este*. Respectarea acestei ezitări este desigur soluția cea mai bună.

Mai complicată este problema alternanței lui *m* dur și muiat la dativul pronumelui personal aton: (*spune*)-*m*, (*dă*)-*m*, *îm* (*trebuie*), *îm* (*pare*) alături de formele literare *-mi* și *îmi*. Păstrarea acestei alternanțe ar da un aspect rebarbativ textului; unificarea, preferabilă, ar putea crea nepotriviri la rimă. Propunem totuși unificarea.

În aceeași ordine de idei se cuvine să semnalăm falsele literarizări ale scriitorilor moldoveni (formele se găsesc apoi și la scriitorii munteni): *stringe*, *țerm*, *respunde*, *șepte*, *reu*, *seu* etc. în loc de *strînge*, *țărm*, *răspunde*, *șăpte*, *rău*, *său* etc. Aceste forme se explică, cel puțin în parte, prin existența unor corespondențe fonetice similare între graiul moldovenesc și limba literară: *strînge* față de *stringe*, *înțăpa* față de *înțepa*, *răle* față de *rele* etc. Credem că în cazuri de felul amintit trebuie să conservăm grafia din text, deoarece revenirea la formele moldovenești ar fi în contradicție cu voința autorului iar schimbarea textului în sensul limbii literare actuale ar face să se insereze uneori în text elemente care nu aparțin în realitate vorbirii autorului. Conservarea este cu atît mai recomandabilă cu cît există posibilitatea ca unele din aceste cuvinte să fie chiar pronunțate în felul de mai sus. Scrieri similare apar încă din secolul al XVI-lea[1]. La scriitorii munteni fenomenul poate fi interpretat ca o simplă grafie, restabilirea formelor literale actuale fiind deci posibilă.

Scrierea cu *s* în loc de *z* și *x* ar putea fi conservată deoarece pare să fie o pronunțare reală (persistă și astăzi), chiar dacă este afectată: *poesie*, *musică*, *esil*, *esperiență*, *esecuție*, *esact* etc. Bineînțeles că nu o vom respecta în cazurile cînd pronunțarea este evident alta: *lucreasă*, *reson*, *devisă*, *cas* etc. se vor scrie cu *z*; vom folosi de asemenea grafia actuală ori de cîte ori avem dovada că autorul pronunța în felul limbii literare actuale (grafii duble, deosebiri între ediții, între manuscris și textul tipărit etc.).

Doă, *noă*, *a doa* se vor transcrie cu *u* între vocale în hiat (deci: *două*, *nouă*, *a doua*) deoarece pronunțarea redată de cele două grafii este identică. Tot așa *zioa* se va transcrie *ziua*. Poate că la fel ar trebui procedat în cazurile de tipul *nuiao*, *agao*, *steao*, *ocao*, care reprezintă *nuiaua* etc. Totuși am găsit în Anton Pann rima *nuiao* cu *ia-o*, ceea ce ne face să credem că pronunțarea acestor cuvinte se deosebea totuși de cea actuală.

Încheiem cu cîteva observații de morfologie. În general morfologia trebuie păstrată neschimbată. Vom transcrie deci *nopței*, *mărirei*, *curței* în cazul cînd textul dă aceste forme. Bineînțeles că grafiile *nopții* cu *i* fără semnul scurtimii trebuie transcrise cu doi *i*, cele cu doi *i* trebuie transcrise cu trei. În cazuri ca *corăbii*, *Grecii* (în loc de *corăbiei*, *Greciei*) cu al doilea *i* scurt la genitivul articulat, trebuie să menținem această grafie, deoarece în pronunțarea curentă, ori de cîte ori accentul cade pe silaba care precede imediat pe *i*, se produce contracția lui *i* din temă cu cel al articolului.

---

[1] Cf. Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, vol. VI, București, 1946, p. 124 și urm., 168.

Se pune întrebarea dacă în cazuri de plural însoțit de dativul posesiv (*ochi-mi*) respectăm principiul morfologic și scriem *ochii-mi*, sau cel fonetic și scriem, ca autorii, *ochi-mi*. Aș înclina către prima soluție, mai clară.

Cazul lui *sunt* merită o discuție mai amplă. Nu știu dacă avem dreptul, mai ales pentru sfîrșitul secolului, să înlocuim pe *sunt* prin *sînt*. Știm cu toții cît de răspîndit este *sunt* în pronunțarea păturilor celor mai largi. Această formă apare încă din vremea scrierii chirilice (o găsim, de exemplu, în « Dacia literară » din 1840 și sporadic în a doua ediție a « Spitalului amorului » de Anton Pann, din 1852; apariția în această lucrare cu caracter popular dovedește că *sunt* era răspîndit în vremea aceea). De asemenea, dicționarul de rime al lui Eminescu are pentru *sunt* rime în *-unt*[1].

În expunerea noastră n-am epuizat, desigur, toate problemele care se întîlnesc în transcrierea textului unui autor. Ne-am oprit numai asupra faptelor celor mai frecvente, unde o unificare prealabilă a principiilor este strict necesară. Soluțiile la care am ajuns ar putea părea uneori discutabile, neconvingătoare. De aceea credem nimerit să se organizeze o discuție publică în jurul acestor probleme, concluziile care se vor trage urmînd să fie introduse într-o eventuală anexă la o viitoare ediție a Dicționarului ortografic, căpătînd astfel o consacrare oficială.

[1] Faptul acesta ne-a fost semnalat de tov. prof. D. Panaitescu-Perpessicius.

CRONICĂ

DIN ACTIVITATEA CERCULUI DE COMUNICĂRI ŞI REFERATE AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

În luna octombrie 1954, cercul de comunicări şi referate al Institutului de lingvistică din Bucureşti şi-a reluat activitatea, după o întrerupere de trei luni.

Prima şedinţă a fost consacrată prezentării aspectelor mai semnificative din activitatea lingviştilor din R. P. Ungară. Comunicarea prof. D. Macrea [1], în urma unei vizite făcute în ţara vecină şi prietenă, a fost ascultată cu un deosebit interes. S-au pus numeroase întrebări referitoare la metodele de lucru ale lingviştilor din R. P. Ungară, la activitatea diferitelor secţii ale Institutului de lingvistică, precum şi la procedeele folosite în vederea înfăptuirii hărţilor « Atlasului lingvistic al limbii maghiare ».

A doua comunicare prezentată în cadrul şedinţelor cercului a fost aceea a prof. Al. Graur, intitulată: « Note asupra legăturii dintre istoria limbii şi istoria societăţii » [2].

Colectivul subsecţiei de fonetică, condus de acad. Al. Rosetti, a prezentat comunicarea intitulată: « Cercetări experimentale asupra diftongilor româneşti (diftongul *ea*) » [3] şi « Concluziile fonologice asupra diftongului *ea* » ale acad. Al. Rosetti [4]. Atît comunicarea cît şi concluziile au fost alcătuite pe baza cercetărilor efectuate în laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din Bucureşti. În aceeaşi şedinţă au fost prezentate şi observaţiile acad. E. Petrovici asupra diftongului *ea* [5].

În şedinţa următoare, conf. B. Cazacu şi I. Fischer au prezentat comunicarea « Aspecte ale vocabularului lui A. Pann », consacrată problemei neologismelor. Comunicarea este un fragment al unei lucrări mai ample care va îmbrăţişa toate aspectele limbii scriitorului. Autorii au arătat că limba lui Pann reprezintă limba vorbită a epocii; ei şi-au propus ca, prin studierea faptelor de limbă atestate la A. Pann, să tragă concluzii asupra procesului de pătrundere a neologismelor la începutul secolului al XIX-lea.

---

[1] Textul comunicării a fost publicat în întregime în « Limba romînă », 1954, nr. 5, p. 50—57.

[2] Textul acestei comunicări va apărea în volumul Elemente de lingvistică generală al prof. Al. Graur.

[3] Vezi Cercetări experimentale asupra diftongilor româneşti (diftongul *ea*), în « Studii şi cercetări lingvistice », 1955, nr. 1—2, p. 5-25.

[4] Vezi acad. Al. Rosetti, Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului *ea*, în « Studii şi cercetări lingvistice », 1955 nr. 1—2, p. 25-27.

[5] Vezi acad. E. Petrovici, Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne, în « Studii şi cercetări lingvistice » 1955, nr. 1—2, p. 29-42.

Pe baza unui bogat material extras din opera lui A. Pann s-au examinat, în partea întîi a comunicării, neologismele repartizate după domeniul de activitate la care se referă (cultură, tipografie, învățămînt, științe, muzică, economie, politică, administrație, armată etc.).

A doua parte a comunicării a fost consacrată interpretării faptelor expuse. În opera lui A. Pann există mulți termeni împrumutați, fie termeni savanți, fie termeni populari. Acești termeni sînt frecvent atestați și au creat derivate. Autorii comunicării au discutat, de asemenea, procesul de adaptare a neologismelor la normele fonetice ale limbii romîne.

În concluzie, autorii au arătat că pătrunderea masivă a neologismelor în limba orașelor în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este un rezultat al transformărilor sociale ale epocii.

La discuții, acad. Iorgu Iordan a arătat că opera lui A. Pann reprezintă un moment în evoluția limbii noastre, și că numai un studiu comparativ al limbii mai multor scriitor contemporani cu A. Pann ar putea lămuri procesul înlocuirii elementelor grecești și turcești cu termeni împrumutați din limbile occidentale.

La concluzii, prof. D. Macrea a relevat bogata informație a autorilor și a arătat că A Pann, care cunoștea bulgara, rusa, turca și neogreaca și care a fost profesor la Sf. Sava, a putut să aibă și cunoștințe de limba franceză; așadar, ar trebui să se urmărească dacă unele neologisme de origine franceză din opera sa nu pot fi chiar împrumuturi directe din această limbă, precum și dacă unele adaptări fonetice ale neologismelor n-ar fi personale.

În luna ianuarie a. c., prof. D. Macrea a prezentat comunicarea « Opera lingvistică și filologică a lui Moise Gaster »[1].

★

Biroul cercului de referate, sub conducerea acad. Al. Rosetti, a procedat, în luna februarie a. c., la reorganizarea ședințelor cercului.

Pentru informarea cercetătorilor, ordinea de zi a ședințelor cuprinde prezentarea de lucrări recent apărute.

În ședința de la 1 martie, tov. A. Canarache și C. Maneca au prezentat comunicarea intitulată « În jurul vocabularului științific și tehnic ». Referenții au arătat că vocabularul științific și tehnic începe să se dezvolte din secolul al XVIII-lea, o dată cu apariția modului de producție capitalist. Înfeudarea economică a țării noastre, orientarea cosmopolită a unor specialiști și lipsa unei literaturi științifice originale au dus la împestrițarea vocabularului tehnic și științific cu cuvinte din limbi diferite. Astfel, în industria petrolului predomină termeni din limba engleză, în terminologia amenajării pădurilor termeni din limba franceză etc.

Acești termeni înlocuiesc, în multe cazuri, cuvinte romînești; alteori se păstrează, pentru denumirea unei singure noțiuni, doi sau trei termeni intrați în limbă pe căi diferite, avînd fiecare sfera lui de circulație. Dacă pentru limba comună sinonimele sînt folositoare, fiindcă o îmbogățesc și-i dau mai multă expresivitate, în terminologia tehnică sinonimele produc neînțelegeri și confuzie. De aceea este necesară precizarea și unificarea terminologiei tehnice și științifice; munca aceasta ar putea da roade numai prin colaborarea specialiștilor cu lingviști. Îmbogățirea vocabularului tehnic al limbii noastre este necesară și posibilă, prin introducerea cuvintelor străine pentru denumirea termenilor care nu au corespondent în limba romînă. Atunci cînd există cuvinte romînești consacrate de uz, ele trebuie păstrate.

În privința ortografiei cuvintelor științifice și tehnice, referenții arată că este nevoie să se țină seama de mai multe criterii: cuvintele împrumutate din limbi străine trebuie ortografiate cum se pronunță (*șarpantă, reșou, hozrasciot* etc.); dacă termenul provine dintr-un nume propriu, se ortografiază cît mai aproape de scrierea originală (*watt, malthusianism* etc.); se va respecta scrierea termenilor stabilită prin convenții internaționale (*kilogram, P* (fosfor) etc.); cuvintele compuse din două elemente, din care unul nu există independent, se vor

[1] Textul comunicării a fost publicat în « Limba romînă » 1955, nr. 1, p. 5—18.

scrie într-un singur cuvînt (*microradiografie, arterioscleroză* etc.); se vor scrie separat termenii compuși care și-au păstrat sensul propriu (*mașină-unealtă, lunetă-fourfece* etc.).

Problemele de ortografie care se pun în legătură cu cuvintele din vocabularul științific și tehnic trebuie studiate de la caz la caz.

La discuții, prof. D. Macrea a arătat că există o tendință de unificare generală a terminologiei științifice, de care trebuie să se țină seama.

Tov. V. Drimba propune referenților să se preocupe de posibilitatea aplicării unor principii precise în ortografierea termenilor tehnici formați prin compunere.

În ședința din 18 martie tov. Sorin Stati și-a prezentat comunicarea « Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor ». Autorul a analizat cauzele care explică marea diversitate de definiții date propoziției, criticînd concepția tradițională după care orice propoziție exprimă o judecată. Nu există o formă-tip de propoziție, valabilă pentru toate limbile, deoarece nici structura bimembră, nici verbul la modul personal — criteriile formale propuse pînă acum de cei mai mulți lingviști — nu apar în toate propozițiile. S. Stati ajunge la concluzia că propoziția trebuie definită numai pe baza conținutului ei și propune următoarea definiție: « Propoziția este un fragment de vorbire unitar, cu sens independent sau dependent de alte elemente din frază, prin care vorbitorul comunică un proces psihic (logic, afectiv sau volițional), ca fenomen al realității ».

După ce face distincția între elementele constante și cele variabile cuprinse în definiția propusă, autorul formulează — pe baza elementelor variabile — următoarele criterii de clasificare a propozițiilor: relație, intonație, calitate și modalitate. În felul acesta se deosebesc propoziții independente, coordonate și subordonate; declarative, interogative și exclamative; afirmative și negative. Orice propoziție este caracterizată, în același timp, prin indicii de relație, intonație, calitate și modalitate.

Comunicarea a fost urmărită cu mult interes. Participanții la discuții au subliniat meritele lucrării, informația bogată și spiritul critic cu care au fost discutate părerile mai vechi ale lingviștilor. La o viitoare ediție a « Gramaticii limbii romîne » (Ed. Academiei R.P.R.), se va lua în considerație materialul adus în discuție de comunicare. O lipsă a lucrării este insuficienta folosire a gramaticilor ruse și sovietice, mai ales în problema definiției. S-a mai arătat că autorul n-a studiat temeinic indicii de predicație și n-a delimitat cu precizie propoziția de alte unități lingvistice (cuvîntul și sintagma). Unele observații critice au avut în vedere elementele definiției (« fragment de vorbire », « cu sens independent sau dependent ») și unul dintre criteriile de clasificare (intonația). S-a remarcat de asemenea că definiția se bazează prea mult pe elemente psihologice, în dauna elementelor lingvistice.

Ședința s-a desfășurat într-o atmosferă vie, participanții contribuind la lămurirea problemelor controversate.

În ședința din 1 aprilie a. c., conf. B. Cazacu și-a prezentat comunicarea « Cîteva aspecte ale limbii și stilului din romanul „Nicoară Potcoavă ».

Comunicarea este un fragment dintr-un studiu mai întins și cuprinde analiza unor procedee ale artei narative și descriptive a maestrului Mihail Sadoveanu: întrebuințarea frecventă a adjectivului posesiv de pers. 1 plural, a pluralului sociativ exprimat prin pers. 1 plural a pronumelui personal și a verbului respectiv.

Prin aceste procedee stilistice autorul și personajele sale constituie un tot; povestitorul devine exponentul anonim al poporului, în numele căruia vorbește și apreciază întîmplările.

O altă particularitate stilistică a romanului este deasa întrebuințare a adjectivelor demonstrative; prin folosirea acestor elemente deictice, se realizează notarea gesturilor personajelor.

Un efect artistic deosebit e obținut de scriitor prin întrebuințarea imperfectului în descrieri, sugerîndu-se astfel impresia de mișcare continuă a elementelor dintr-un tablou.

Cu multă măiestrie sînt folosite onomatopeele a căror sonoritate contribuie la realizarea expresivității poetice.

Se relevă apoi modul în care scriitorul, cu elemente de vorbire populară, foloseşte comparaţii cu caracter concret, ca « mijloace originale şi pitoreşti de exprimare poetică ».

La discuţii s-au cerut lămuriri asupra celorlalte capitole ale studiului şi s-au propus unele completări.

În aceeaşi şedinţă, tov. Em. Vasiliu a prezentat trei note de fonetică istorică, asupra diftongului *ea* iniţial, rom. *urmă* şi *sută*. Diftongul *ea* (iniţial) nu se realizează în sistemul fonologic al limbii romîne din cauza iodizării lui *e* iniţial; rom. *urmă* trebuie explicat ca post-verbal al lui *urma* (< lat. * *ormare*), înlăturîndu-se dificultatea prezentată de redarea lui *o* latin accentuat prin *u*. Redarea ierului slav prin *u* în rom. *sută* este explicată prin vocalizarea lui *ŭ* în poziţie accentuată; faptul că *-o* din *sŭto* devine în romîneşte *-ă*, dovedeşte că v. sl. *o* era neaccentuat şi că accentul cădea pe *ŭ*. În aceste condiţii, *ŭ* trece la *o*, care, ulterior, devine, în limba romînă *u*, deoarece *sută* este de obicei neaccentuat în frază: *două sute*, *trei sute* etc.

În şedinţa din 15 aprilie a. c., conf. I. Coteanu a prezentat comunicarea « Dislocarea elementelor grupului nominal ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană ».

Tov. Coteanu constată că poeţii contemporani nu consideră grupul nominal (cuvîntul determinat şi determinantul) ca o unitate fixă, a cărei ordine nu se poate schimba sau analiza. Există un număr destul de mare de exemple în care între cuvîntul determinat şi determinant sînt intercalate părţi de propoziţie sau propoziţii întregi (ex. *Aceste perle sînt probabil*, *surîsul tău mereu amabil*, *iar ochii*, *verzi*, *pe cît se pare*, **Zmaragde** două, **de valoare.** M. Beniuc). Autorul comunicării arată că acest fenomen nu se poate integra în procedeele obişnuite ale inversiunii poetice; în cazul dislocării, epitetul este îndepărtat de cuvîntul pe care-l determină, fără vreo preocupare de ordin semantic. Uneori, din cauza dislocării, se pot produce echivocuri, versurile devin greu inteligibile, ca în exemplul: *Pe ghereta sentinelei*, *de lemn*, *O simplă puternică mînă* (N. Cassian), din care cititorul ar putea înţelege că e vorba de o sentinelă de lemn.

Dislocarea, ca procedeu stilistic, are scopul de a întări imaginea poetică şi expresivitatea artistică, dar ea poate fi folosită numai în cazul în care nu există nici o legătură semantică între epitet şi termenii care au fost dislocaţi.

Discuţiile au fost numeroase şi interesante. Prof. T. Vianu a arătat că procedeul dislocării se regăseşte şi în proza contemporană, printre alţii la Geo Bogza. Dislocarea nu răspunde, însă, întotdeauna unor nevoi stilistice, ci adesea este o manifestare de manierism stilistic, a cărei origine se află în poezia lui T. Arghezi. Acad. I. Iordan a fost de părere că dislocarea este datorită unei influenţe nerecomandabile a stilului intelectual, care aşază determinantul după determinat. Prof. J. Byck a arătat că în limba romînă ordinea cuvintelor nu este fixă, şi deci dislocarea, ca procedeu stilistic, nu trebuie condamnată, deoarece este un element nou care, de cele mai multe ori, măreşte expresivitatea poetică.

Direcţia institutului şi biroul cercului de referate se preocupă de lărgirea şi îmbogăţirea planului tematic al comunicărilor, precum şi de antrenarea şi stimularea unui cît mai mare număr de cercetători.

C. Nagîţ şi *I. Zamfirescu*

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE LITERARĂ ŞI FOLCLOR
1953, tom. 2

Al doilea număr al revistei Institutului de istorie literară şi folclor apare cu un sumar bogat şi variat. Revista conţine articole de teorie şi critică literară, de istorie a literaturii, de filologie, material documentar, dări de seamă etc.

La începutul anului 1953, revista « Contemporanul » a deschis coloanele sale articolelor şi discuţiilor relative la problema tipicului în artă şi a sarcinii scriitorilor şi criticilor în urma Congresului al XIX-lea al P.C.U.S. Acad. G. Călinescu publică cu acest prilej mai multe articole. Primul, în legătură cu problema tipicului[1], greşit interpretat de un colaborator al revistei « Utunk », a fost discutat pe larg de către I. Mihăileanu[2], care restabileşte adevărul dar rămîne în unele cazuri în dezacord cu acad. Călinescu. Acad. Călinescu consideră necesară din acest motiv precizarea afirmaţiilor pe care le făcuse în articolul menţionat şi explicarea accepţiunii pe care a dat-o anumitor termeni[3].

Cel de-al doilea articol e consacrat problemei durabilităţii, a perenităţii operei literare[4].

Considerînd, pe drept, cele două probleme strîns legate între ele şi relatarea unei părţi a discuţiei pe marginea lor binevenită în paginile revistei Institutului de istorie literară şi folclor, acad. Călinescu publică din nou, sub titlul « Probleme de critică literară — Tipicul în literatură. Elementul general uman în opera literară », părţile teoretice ale articolelor sale, precum şi răspunsul pe care l-a dat la articolul lui I. Mihăileanu, articol pe care-l reproduce în întregime.

Acad. Călinescu înţelege prin tip « personificarea speţei într-un individ foarte reprezentativ, însă cu nume propriu ale cărui note de speţă sînt evidente, dar care se particularizează prin dozări sau deformaţiuni unice, care-l fac expresiv, viu ». « Valoarea politică a artei » constă în « a crea tipuri, fugind de fabricaţia în serie şi de observaţia statistică, intuind categorialul în unic, forţînd conturul mediocru », adică, după cum se vede mai departe, exprimînd, printr-o exagerare şi o reliefare conştientă, esenţa fenomenului social-istoric dat.

Cea de-a doua parte a articolului explică perenitatea operei literare printr-un fond general uman, prin « anume trăsături permanente ale umanităţii şi ale popoarelor »[5].

Nu ne vom opri la amănunte privind conţinutul articolului de care ne ocupăm,

[1] G. Călinescu, Unele probleme ale criticii literare în lumina Raportului tovarăşului Malenkov la Congresul al XIX-lea al P.C.U.S. « Contemporanul », 1953, nr. 7, p. 4.

[2] I. Mihăileanu, Pe marginea unor articole. « Contemporanul », 1953, nr. 15, p. 4.

[3] G. Călinescu, Discuţii şi analize literare. « Contemporanul », 1953, nr. 18, p. 3.

[4] G. Călinescu, Romanul construcţiei socialiste. « Contemporanul », 1953, nr. 22, p. 3.

[5] Autorul citează în sprijinul acestei afirmaţii articolul redacţional apărut în revista « Voprosî filosofii », 1952, nr. 6, intitulat « Despre locul şi rolul artei în viaţa socială ».

articol cunoscut desigur majorității cititorilor noștri încă de mai înainte. Vom sublinia numai faptul că el constituie o contribuție de preț la lămurirea problemelor amintite — fundamentale pentru critica literară.

Tov. Al. Bistriteanu strînge în articolul « Creația populară ca preocupare și izvor de inspirație la D. Cantemir și N. Bălcescu » dovezi elocvente privind legătura dintre creația populară și acești doi scriitori romîni pe care îi consideră înrudiți în preocupări și reprezentanți a două momente importante pentru istoria politică și culturală a țării noastre.

Analizînd toate ramurile de activitate ale lui Cantemir, autorul arată pe rînd ecoul creației populare în fiecare.

Încă de tînăr, pasionat muzician, Cantemir prețuiește cîntecul popular moldovenesc și pe cel turcesc[1]. Ca istoriograf și om de știință, Cantemir socotește tradiția populară ca un neprețuit izvor de informații, iar ca etnograf își întemeiază considerațiile asupra psihologiei și artei moldovenilor pe larga prezentare a folclorului lor (coregrafie, muzică, literatură, obiceiuri, ritualuri, superstiții etc.).

În opera sa literară « Istoria ieroglifică » scriitorul se inspiră mult din cărțile de circulație populară și din folclorul propriu-zis. Găsim în « Istoria ieroglifică » nenumărate proverbe (dintre care unele versificate), bocete, blesteme, cîntece de jale etc.

Al. Bistriteanu analizează stilul și versificația unor fragmente din această operă, versuri în stil popular — după cum arată acad. G. Călinescu în « Istoria literaturii romîne », — deși au aparență de proză.

În încheiere autorul articolului precizează: « O dată cu Dimitrie Cantemir noțiunea de creație populară începe să capete contur în cultura noastră: producția colectivă a maselor constituie un domeniu aparte, distinct de acela al gîndirii cărturărești. Istoricul Cantemir folosește adesea informația orală, dar știe, în același timp, să o deosebească de documentul scris »; și mai departe: « La Cantemir, legendele populare nu rămîn o simplă curiozitate; ele își au rădăcinile înfipte într-o realitate istorică și tocmai de aceea ele sînt elemente peste care nu se poate trece. Cu prudența necesară, istoricul le reține și le însăilează în narația sa, mai ales cînd sînt de acord cu alte informații, venind să le completeze pe acestea ».

Trecînd la N. Bălcescu, Al. Bistriteanu arată că creația populară interesează pe acest scriitor ca istoric, ca revoluționar și ca artist. Bălcescu a văzut în tradiția populară documentul viu, care ajută pe istoric să cunoască faptele și să reconstituiască trecutul — pildă eroică pentru viitor. A rămas mărturie apelul pe care l-a lansat către cititorii « Magazinului istoric pentru Dacia », îndemn la culegerea și comunicarea creațiilor populare[2], înființarea rubricii « Tradiționariul romînesc » care avea să publice materiale populare de interes istoric[3], și mai ales opera istoricului, în care tradiția populară, privită critic dar nu rece, constituie un important motiv de inspirație.

Ca revoluționar, Bălcescu a văzut în folclor exprimarea năzuințelor maselor asuprite.

Al. Bistriteanu caută să stabilească influențe populare și în scrisul lui Bălcescu, dar se sprijină numai pe scrisori, ceea ce face ca această parte a articolului să fie mai puțin susținută. Interesantă este semnalarea unui manuscris al lui Bălcescu, dăruit Academiei de I. Ghica în 1876, în care scriitorul notase proverbe și zicători.

Concluzia desprinsă este că « Pentru Nicolae Bălcescu, poporul este un mare creator de bunuri spirituale, de care știința și lupta pentru progres nu se pot lipsi. Istoria nu este posibilă fără raportare la folclor; după cum cunoașterea psihologiei maselor populare trebuie să pornească de la creația lor artistică... Folclorul nu este numai un

---

[1] Autorul citează pentru informațiile referitoare la această chestiune lucrarea lui Teodor Burada, Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, București 1911.

[2] Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei romînilor. « Magazin istoric pentru Dacia », 1845, vol. I, p. 3.

[3] Din păcate, așa cum arată autorul articolului, redactorii neavînd la îndemînă asemenea materiale rubrica aceasta nu a continuat să apară.

document istoric şi psihologic, dar şi o forţă educativă: el mobilizează poporul în lupta lui, dîndu-i avînt şi dezvoltîndu-i sentimentul patriotic ».

Articolul lui Al. Bistriţeanu constituie un ajutor însemnat pentru cel care va întreprinde reconsiderarea lui D. Cantemir; de asemenea pentru cel ce doreşte să-şi întregească imaginea personalităţii puternice a lui N. Bălcescu.

I. Chiţimia publică studiul intitulat: « G. I. Pitiş şi cercetările sale de folclor », studiu care are meritul de a stabili în istoria preocupărilor noastre de folclor locul cuvenit unuia dintre cei mai valoroşi folclorişti pe care i-am avut.

Din datele biografice pe care ni le procură articolul, aflăm că Pitiş s-a născut în jurul anilor 1864—1867 la Braşov, că a fost profesor de limbi clasice la liceul Sf. Sava şi la Seminarul Central şi că a publicat cercetări şi culegeri de folclor mai ales între anii 1888—1903.

Pentru G. Pitiş, format la şcoala lui Tocilescu, Quintescu, Odobescu şi Hasdeu, folclorul « se confundă cu totalitatea culturii populare: obiceiuri, credinţe, literatură, ocupaţii etc ». Ocupîndu-se de metodele de lucru ale lui G. Pitiş, I. Chiţimia subliniază că folcloristul şi-a făcut cercetările la faţa locului şi că a limitat aceste cercetări la o anumită regiune (Ţara Bîrsei şi Ţara Oltului), fapt care i-a permis studierea aprofundată a regiunii amintite. Culegerea şi notarea sînt făcute în graiul informatorilor şi al povestitorilor, conform unui sistem intermediar între cel de pînă atunci şi sistemul lui Iosif Popovici şi Densusianu, ceea ce face ca aceste culegeri să folosească şi lingvistului.

Dînd o listă completă a lucrărilor lui Pitiş, însoţită de o amănunţită prezentare a fiecăreia, autorul articolului scoate în evidenţă cîteva contribuţii de ordin teoretic, precum şi unele informaţii preţioase pe care le-a dat acest folclorist. Aşa de pildă: confirmarea teoriei că jocurile de copii îşi au originea în folclorul adulţilor[1], dovedirea existenţei în Ardeal a unor asociaţii de colindători[2], care ar explica, după părerea lui Chiţimia dezvoltarea « izbitoare a colindei ca formă de poezie populară », reproducerea pentru prima dată în întregime a cîntecului de la Obiceiul Cununii[3], precizarea numărului (foarte redus) al oierilor şi a locului turmelor în munţi, precum şi informaţia că mulţi dintre aceşti oieri învăţaseră în şcoli secundare[4] etc.

I. Chiţimia îşi încheie studiul arătînd că lucrările lui Pitiş, citate de folclorişti de seamă, din ţară şi din străinătate, interesează atît istoria literară cît şi lingvistica, etnografia şi geografia umană.

În continuare, revista publică, sub titlul « Ecoul creaţiei lui Turgheniev în literatura romînă », un fragment din lucrarea « Relaţii literare romîno-ruse » alcătuită în cadrul Institutului de istorie literară şi folclor.

Prima parte a articolului studiază seria impresionantă de traduceri, prelucrări şi imitaţii după opera marelui realist critic rus precum şi căile prin care aceasta s-a făcut cunoscută la noi. Cea de a doua parte e consacrată urmăririi influenţei lui Turgheniev asupra unora dintre scriitorii noştri.

Faptul că opera marelui prozator rus răspundea preocupărilor culturii noastre progresiste, mai ales prin dorinţa de ridicare şi îmbunătăţire a condiţiilor de trai ale ţărănimii oprimate de dublul jug feudal şi capitalist, explică pentru ce, de timpuriu (în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea) Turgheniev începe să fie cunoscut şi iubit la noi. Cel mai viu interes l-au stîrnit « Povestirile unui vînător », traduse pentru prima dată sub pseudonimul Ilie Puşcaşu de M. Sadoveanu şi Beldiceanu. De atunci, nenumărate au fost traducerile şi adaptările în romîneşte ale acestei opere. Deplin reuşită

---

[1] G. I. Pitiş, Jocuri de petrecere. « Revista nouă », anul I, 1888, p. 231—236.

[2] G. I. Pitiş, Junii la Crăciun, obicei din Sălişte « Convorbiri literare » XXIV, 1890, p. 1056—1063; G. I. Pitiş, Ţurca la Perşani. « Revista nouă » VI, 1893, p. 31.

[3] G. I. Pitiş, Obicee de-ale plugarilor din Ţara Oltului. « Convorbiri literare », XXVI, 1892, p. 177—182.

[4] G. I. Pitiş Nunta din Sălişte în trecut şi acuma. « Revista nouă », III, 1890, p. 461—469.

rămîne cu siguranță aceea a lui M. Sadoveanu, apărută în 1946.

Poemele în proză s-au bucurat de asemenea de o largă răspîndire. Din păcate însă, ele au pătruns mai ales prin filieră franceză sau germană. Majoritatea revistelor și ziarelor, mici și mari, din capitală și provincie, au publicat traduceri mai mult sau mai puțin izbutite din poemele în proză ale lui Turgheniev.

Valoarea artistică și socială a romanelor, traduse ultimele, a fost adînc înțeleasă. N. Filipescu de pildă sublinia că unii consideră romanul « Un cuib de boierinași » ca pe o operă a cărei importanță pentru realism e analogă celei pe care a avut-o pentru romantism prefața la « Cromwell ».

Trecînd în revistă toate traducerile, articolul găsește corespondențe între mișcarea socială și culturală din țara noastră și apariția pe rînd a povestirilor sentimentale sau de aventuri, a « Povestirilor unui vînător » și a poemelor în proză.

Studiindu-se notele și articolele biobibliografice și critice despre Turgheniev, se arată că ele apar mai ales în gazetele muncitorești sau în cele apropiate de mișcarea muncitorească (« Contemporanul », « Adevărul », « Viața romînească » etc.) și că poartă semnăturile lui Gherea, Ionescu-Rion, Ibrăileanu, Șt. Petică, care au văzut în Turgheniev un strălucit exemplu.

Răsunetul creației lui Turgheniev în opera unora din scriitorii noștri ca Al. Odobescu, N. Gane, D. Mortun, St. Basarabeanu, N. D. Cocea și M. Sadoveanu este analizat cu amănunțime, accentul căzînd mai ales pe comunitatea temei (vînătoarea). Tema descompunerii boierimii este urmărită la scriitori ca Bassarabescu, Gîrleanu, Sadoveanu, iar aceea a conflictului între generații la Sofia Nădejde. « Oamenii de prisos » se găsesc în proza lui Duiliu Zamfirescu și Delavrancea.

Prin extrem de bogatul material bibliografic pe care ni-l pune la îndemînă, precum și prin analizele judicioase pe care le cuprinde, articolul este deosebit de valoros.

Articolul intitulat « Cezar Bolliac, luptător revoluționar și jurnalist progresist » stabilește pe baza urmăririi activității politice a poetului, poziția lui revoluționară alături de Bălcescu în revoluția de la 1848 și poziția de izolare și compromis pe care s-a situat către sfîrșitul vieții sale.

Din studierea activității de jurnalist a lui Bolliac (preocupat nu numai de problemele strict politice, ci și de chestiuni privind toate domeniile, de la artă pînă la modă), reiese rolul important care i-a revenit în dezvoltarea presei progresiste din secolul trecut. Lupta lui Bolliac pentru crearea unei prese libere, pentru apărarea țărănimii jefuite și asuprite, lupta pentru unirea principatelor au contribuit la dărîmarea unor resturi feudale din țara noastră. Ca poet, arată articolul, Bolliac a considerat poezia armă pentru ridicarea societății și a omului.

Articolul merită toată prețuirea pentru ampla analiză a materialului prezentat, material extrem de bogat. Dar, poate din cauza acestei bogății, sistematizarea a fost mai dificilă; urmărirea ideilor din articol dă pe alocuri de lucru cititorului.

Aurel Martin studiază critic, în articolul « Despre dramaturgia Luciei Demetrius », evoluția scriitoarei de la literatura psihologizantă decadentă, la viguroasele piese « Cumpăna », « Vadul Nou », « Oameni de azi », în care conflictul dramatic pune în lumină lupta de clasă și frămîntările oamenilor din zilele noastre. Analizînd în ultima parte a articolului lipsurile scriitoarei, autorul constată, întemeindu-se pe exemple din piesa « Vadul nou », abateri naturaliste în limba scriitoarei. Observația e justă și poate fi extinsă asupra scrierilor altor autori contemporani.

Atragem cu deosebire atenția cititorilor noștri care se preocupă de probleme de filologie, asupra articolului acad. Iorgu Iordan « Studiul manuscriselor și problema transcrierii cronicii lui Ion Neculce », articol care lămurește deplin o serie de probleme spinoase în legătură cu editarea textului cronicarului moldovean[1].

[1] Vezi și articolul Despre limba lui Neculce, de același autor, în « Studii și cercetări lingvistice », V, 1954, nr. 3—4, p. 337.

Autorul începe prin a constata, parcurgînd istoria săracă a ediţiilor cronicii lui Neculce, că numai această cronică s-a bucurat, în privinţa editării, de o atenţie redusă faţă de aceea acordată scrierilor celorlalţi cronicari moldoveni, rămînînd pînă astăzi la textul fixat de primul ei editor, M. Kogălniceanu, text reprodus apoi, fără modificări în colecţia « Clasicii romîni comentaţi » (Craiova, 1932). Acad. Iorgu Iordan acuză pe drept istoricii literari şi filologii romîni care s-au mulţumit să facă consideraţii pline de admiraţie asupra talentului lui Neculce, fără a-şi « concretiza » această admiraţie în primul rînd prin editarea ştiinţifică a preţioasei lui opere.

Problemele care se pun editorului lui Neculce privesc: 1. alegerea manuscrisului de bază; 2. transcrierea textului.

Autorul articolului face critica atentă a manuscriselor cronicii lui Neculce, stabilind că cel aflat la Biblioteca Academiei R.P.R. sub cota 253, cel mai vechi şi mai autentic prin faptul că cuprinde adaosuri făcute de mîna autorului, merită să stea la baza viitoarei ediţii a cronicii. Nu încape îndoială că Neculce a văzut acest manuscris[1] şi că l-a completat. Acad. Iorgu Iordan aduce în sprijinul acestei afirmaţii argumente convingătoare, ca de pildă faptul că scrisul completărilor este unul şi acelaşi cu acel al unui act scris şi subscris de Neculce, act care se află în Arhiva Academiei R.P.R. sub cota $\frac{51}{XII}$.

După ce descrie amănunţit manuscrisul 253, opera a nouă copişti, acad. Iordan semnalează scăderile pe care le prezintă şi anume:

1. Manuscrisul nu conţine nici o corectură a lui Neculce privind forma.

2. Manuscrisul are goluri.

Aşa stînd lucrurile, se pune problema completării lui cu ajutorul celorlalte manuscrise existente.

Autorul ajunge la concluzia că cele mai autorizate sînt 254 şi 53, amîndouă terminate în primăvara anului 1766, scrise foarte probabil de acelaşi copist Iosif Luca, înrudit cu familiile Cantacuzino şi Hurmuzaki. E de preferat manuscrisul 53, cel mai vechi, care a avut aproape sigur originalul cronicii drept model.

Făcînd descrierea celorlalte manuscrise, acad. Iordan semnalează modificări în cele copiate de Iosif Luca faţă de arhetip (ms. 253). Modificările constau în omiterea unor pasaje defavorabile lui Grigore Ghica — domn cu care copistul era înrudit — sau în denaturări pornite tot din intenţia de a prezenta într-o lumină bună figura pomenitului domn.

Trecînd la problemele de transcriere, articolul precizează că ms. 253: « redă mai fidel decît toate celelalte vorbirea moldovenească, aşa cum o cunoaştem din alte izvoare contemporane cu Neculce şi din epoca noastră sau apropiată de a noastră » şi că ortografia lui, abătîndu-se de la tradiţia respectată de celelalte manuscrise care falsifică, grafic, limba reală a timpului « corespunde în mai mare măsură realităţii lingvistice » deşi nu e propriu-zis fonetică. Autorul atrage atenţia asupra deosebirilor grafice şi lingvistice dintre fragmentele datorate celor nouă copişti, subliniind că Neculce e cel mai apropiat de realitatea lingvistică. « Cronicarul nu foloseşte niciodată pe ѣ, ѣ sau ѧ, ci numai pe (*i*)-*e*, acolo unde limba literară actuală şi majoritatea graiurilor populare au înlocuit diftongii *ea* şi *ia* respectiv prin *e* şi *ie*. Dintre cele trei semne chirilice, la el apare numai ѣ, şi anume cînd există cu adevărat unul dintre diftongii *ea* şi *ia* (de ex. *munteniască*). De asemenea Neculce nu întrebuinţează niciodată pe ъ (ь) la sfîrşitul cuvintelor terminate în consoană. El scrie, de cele mai multe ori, un *u* sau, mai rar, nimic după consoana respectivă ».

Se constată, alături de numeroase fonetisme moldoveneşti, cîteva fonetisme caracteristice graiului muntenesc (*paşă* devine *paşe; grijă — grije; pîne — pîine*)[2].

Sînt frecvente cazurile de hiperurbanism grafic (*i* pentru *î* după *s*: *osindă, sigeată* etc.).

[1] Ceea ce, după cum arată autorul, ar explica pentru ce Kogălniceanu l-a considerat « originalul cronicii lui Neculce » exagerînd într-o măsură realitatea.

[2] Autorul discută pe *aşè* « care nu redă pronunţarea muntenească a adverbului *aşa*, ci reprezintă un fel de hiperurbanism grafic, născut sub influenţa numeroaselor cazuri de redare (corectă!) prin *e* a lui *ă* precedat de *ş* din vorbirea moldovenească: *şede* (pronunţat *şăde*), *şese* (pronunţat *şăse*) etc.

Adesea sînt suprimate vocale finale (*ă* la substantivele şi adjectivele feminine, la unele forme verbale, *e* mai ales cînd consoana precedentă se scrie deasupra rîndului).

În privinţa lui *dz* şi *z*, autorul remarcă grija cu care copiştii scriu cu « zialu » cuvintele de origine latină şi derivatele lor cu tema în *d*, şi cu « zemlia » cuvintele nelatine (cu rare excepţii).

Sînt numeroase abaterile de la realitatea lingvistică la ms. 53, al cărui copist respectă cu strictеţe tradiţia grafică. Se întîlnesc des influenţe munteneşti, precum şi ezitări în notarea numelor proprii sau a împrumuturilor.

Acad. Iordan acordă un deosebit interes faptului că: « substantivele şi adjectivele articulate apar, la nominativ-acuzativ plural, cînd sînt masculine, şi la genitiv-dativ singular, cînd sînt feminine, foarte des fără *i* nesilabic final, dacă acesta este precedat de un *i* silabic: *boieri* în loc de *boierii*, (*a*) *visterii* în loc de (*a*) *visteriii* ». Aceasta dovedeşte că « rostirea lor reală era în secolul al XVIII-lea la fel cu aceea de azi a oamenilor neinfluenţaţi de aspectul scris al limbii: *-i* nesilabic este absorbit de *-i* silabic precedent ». În aceste condiţii, editorul va transcrie întocmai astfel de cuvinte. Lipsa acestui *i* provoca, atunci ca şi azi, confuzii între formele articulate şi nearticulate ale cuvintelor sau între formele verbale, creînd hiperurbanisme morfologice de tipurile: *celorlalţii* (*fraţi*), (*boieri*) *pribegii*, *mulţii nevinovaţii*, *sînteţii* etc.

Semnele grafice pentru redarea lui *ă* final (adesea suprimat) sînt ъ şi ь, uneori ѫ, atît la sfîrşitul, cît şi în corpul cuvintelor. Valoarea lor este cu certitudine *ă* la substantivele şi adjectivele feminine, la persoana a III-a singular şi plural a numeroase forme verbale, care au avut un *-a* la începuturile limbii noastre.

Aceleaşi semne se vor reda prin *u* atunci cînd cuvintele (substantive, adjective etc. masculine, forme verbale de persoana I singular sau a III-a plural etc.) se termină în consoană, deoarece foarte frecvent apare un *-u* la asemenea cuvinte. Neculce însuşi foloseşte mai întotdeauna pe *-u* în asemenea cazuri. *-U* este folosit regulat după un grup de consoane, dar mai rar după o singură consoană, ceea ce[1] dă acad. Iordan dreptul de a afirma că « al doilea *-u* [precedat de un grup consonantic] găsind în grupul de consoane precedent un sprijin mai puternic decît primul *-u* în consoana simplă dinaintea lui, era mai « plin », se apropia adică de *u* silabic (dacă nu cumva se confunda cu el), pe cînd celălalt *u* semăna cu un *u* nesilabic sau se reducea la o « rotunjire » a consoanei precedente ».

Autorul mai aminteşte faptul că imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a se termină în *-ie*, deci în *-e* şi nu în *ea* cum ne-am fi aşteptat. E vorba, explică el, « de o particularitate existentă şi azi, a graiurilor moldoveneşti de nord şi anume de prefacerea în *e* (deschis) a lui *ea* accentuat din limba literară la toate cuvintele terminate în *ea*.

Se mai întîlneşte un *e* final la substantivele feminine de declinarea a III-a, articulate. Fiind vorba de un *ea* neaccentuat în limba literară (redat întotdeauna prin ѣ, ѧ şi mai rar *e*) situaţia diferă de cea precedentă. Acest *e* final se pronunţă, indiferent de semnul folosit *-é*.

Articolul se încheie cu unele observaţii asupra limbii lui Neculce, din care desprindem că « limba lui, considerată în total, seamănă bine cu a unui ţăran moldovean, bun povestitor, din zilele noastre ».

Revista mai conţine material documentar şi ştiri noi privind pe: G. Asachi, Gr. Alexandrescu, Barbu Paris Momuleanu, C. Bălăcescu, Cezar Bolliac, Anton Pann, Al. Odobescu, I. L. Caragiale, G. Coşbuc, Al. Macedonski, Ion Păun Pincio, D. Neculuţă. Şt. O. Iosif şi A. Toma (adunat de acad. Călinescu şi colectivul de documentaţie), cronica şedinţelor de comunicări ale Institutului şi recenzia « Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică », semnată de Ştefan Cristea.

Din prezentarea de faţă a articolelor cuprinse în revista « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor » reiese multilateralitatea preocupărilor revistei, precum şi calitatea ei. Considerăm că revista şi-ar

[1] Împreună cu rezultatele foneticii generale precum şi cu observarea faptelor actuale.

putea îmbogăți pe viitor sumarul prin recenzii. De asemenea ar fi de dorit ca articolele să fie însoțite de rezumate în limba rusă și franceză, deoarece multe din ele pot interesa pe cercetătorii de peste hotare.

Constantina Căplescu

Pe marginea versiunii romînești a poemului «ȚARA MURAVIA»

În cursul anului 1954 a apărut în versiune romînească unul din cele mai frumoase poeme ale literaturii sovietice: « Țara Muravia » de Alexandru Tvardovski.

Publicat în anii unor prefaceri adînci în viața satului sovietic, poemul acesta este mărturia participării lui Tvardovski la lupta pentru colectivizarea agriculturii. Sprijinindu se pe tradițiile literaturii ruse progresiste, poetul sovietic încheagă subiectul poemului său în jurul motivului folcloric al căutării dreptății. Același motiv se află la baza binecunoscutului poem « Cine o duce bine în Rusia » de Nekrasov [1]. Reluarea lui la interval de 60 de ani, cînd Rusia trecuse prin revoluția din 1905 și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, nu poate fi întîmplătoare. Tvardoski a încercat să dea în poemul său soluția frămîntărilor de veacuri ale țărănimii ruse, a vrut să ne prezinte nu numai căutarea dreptății ci și aflarea ei.

Ce înseamnă « Țara Muravia » ? Este țara ideală, visată de țăranul rus, țară de belșug și libertate. Eroul poemului, Nikita Morgunok, țăran mijlocaș neîncrezător în perspectivele vieții noi, refuză să intre în colhoz și pornește în căutarea țării din basme a Muraviei. Cele ce vede și aude Morgunok în timpul călătoriei răstoarnă toate concepțiile sale despre viață, îi dezvăluie pe adevărații săi dușmani și îl determină să intre în colhoz.

În armonie cu motivul folcloric care se află la baza poemului, realizarea artistică se sprijină pe creația populară orală. Diferitele specii ca basmul, cîntecul, bocetul, strigătura, proverbul și zicătoarea, diferitele procedee tipice folclorului, crează ambianța cea mai potrivită desfășurării acțiunii, reliefează figurile tipice ale eroilor și pun în lumină contradicțiile acelei perioade pline de frămîntări.

Poemul « Țara Muravia » este una din primele opere în care Tvardovski a izbutit să-și creeze un stil al său, un stil poetic cu largi rezonanțe de epopee, dar simplu și sugestiv. Trecînd peste date concrete, amănunte prozaice, poetul reușește să reliefeze esențialul, să tipizeze. Folosirea fantasticului constituie în cazul de față unul din procedeele de tipizare. Eroul călătorește prin întreaga țară în căutarea visului său. Vom observa că în poem nu apar denumiri de sate sau orașe și ne dăm seama că datele geografice precise nu sînt de loc necesare. Ceea ce vede Morgunok în timpul călătoriei reprezintă un fenomen general pentru perioada respectivă. Singura denumire pe care o întîlnim, aceea a satului de chiaburi — Ostroavele — , este simbolică. Ea subliniază dispariția unei categorii sociale. Versurile în care poetul zugrăvește viața chiaburilor sînt o satiră necruțătoare a rămășițelor unui trecut nu prea îndepărtat.

Al. Tvardovski posedă arta de a crea în jurul eroilor săi o anumită atmosferă, care reliefează ideea fundamentală. Poemul « Țara Muravia » este străbătut de lirism sau mai bine zis de umor liric. Această tonalitate generală precizează atitudinea poetului față de eroul său. Îi este drag acest țăran cinstit și muncitor; ar vrea însă să-l vadă mai înțelept, mai hotărît.

Umorul liric se asociază cu simplitatea și sobrietatea stilului. Tvardovski nu vînează forme poetice noi, epitete originale. În general, epitetele, metaforele, simbolurile nu sînt prea numeroase. Parte din ele sînt tipice pentru creația populară orală. Unele, luate izolat, par șterse și lipsite de expresivitate. În corpul poemului însă, ele capătă o deosebită valoare sugestivă, prin însuși faptul că sînt juste, precise, că nu pot fi

[1] Versiunea romînească a poemului este intitulată « Cui i-e bine în Rusia ». Ni se pare mai nimerit titlul « Cine o duce bine în Rusia ».

înlocuite. Acest criteriu de selecționare se aplică și în folosirea limbii.

Elementele dialectale sînt aproape inexistente în poem. Vom găsi de asemenea foarte puține neologisme. Eroul poemului nu le folosește, pentru că este un țăran cu orizont limitat, un țăran care nu acceptă viața nouă. Dacă le folosește uneori, cuvintele noi au o nuanță ironică și reflectă neîncrederea eroului față de transformările sociale. În schimb, vocabularul patetic al luptătorului comunist îi vom găsi la președintele colhozului, Frolov. Elementele vechi și cele noi se îmbină într-un tot armonios în poem. « Țara Muravia » este una din operele preferate ale cititorului sovietic, datorită măiestriei cu care poetul a știut să reliefeze ideea fundamentală. După cum nu există artă fără tendință, tot așa și tendința fără sprijinul artei își pierde eficacitatea în domeniul literaturii. De acest adevăr bine cunoscut trebuie să țină seama și traducătorul unei opere literare. De aceea, prima lui grijă trebuie să fie studiul aprofundat al operei scriitorului pe care intenționează să-l prezinte în traducere.

Răsfoind versiunea romînească a poemului, întocmită de A. Covaci, ne simțim dezamăgiți și ne dăm seama că publicul, care nu poate citi « Țara Muravia » în original, n-o va înțelege și nici n-o va aprecia just.

În primul rînd, traducătorul n-a înțeles textul. O serie întreagă de aspecte din călătoria lui Nikita Morgunok sînt prezentate cu totul altfel decît în original.

Vom cita cîteva exemple:

1. Cap. 2 al poemului începe cu descrierea unui sat mare. Clopotele bisericii răsunau pe vremuri pînă departe. De Rusalii era hram și se ținea iarmaroc. Iată acum traducerea:

« Și clopotele sunau spre cer
Cînd stară-n acest loc
La umbra dalbei primăveri
Un han ș-un iarmaroc ».

« Hanurile » care poposesc la umbra dalbei primăveri — apar numai în versiunea romînească.

2. În același capitol se descrie o petrecere a chiaburi. Petrecerea este o veselie a desperării. Chiaburii se simt în ajunul catastrofei. Traducătorul, însă, trece cu vederea acest fapt și dă următoarea versiune:

« Să bem cu toții-n bună pace
Și-n veselii ! »

Versurile care urmează sînt o înșirare a averii gazdei. S-ar părea că acest chiabur se laudă cu bogăția sa:

« Cine are
Și cireadă
Și hambare
Și pe poliți
Samovare ? »

În original întrebarea este altfel formulată: ale cui sînt ? Răspunsul pe care-l sugerează este: nu mai sînt ale noastre. Folosind întrebarea « *Cine are?* », traducătorul dă un sens nou, greșit, fragmentului.

3. Finalul capitolului este învăluit (în traducere) într-o atmosferă de poezie care nu se potrivește de loc cu tabloul petrecerii zgomotoase și vulgare a chiaburilor:

« Pe drumeaguri colb de-argint e !
Triluri, șoapte...
Cîini lătrînd » (pag. 15)

Traducerea exactă este următoarea:

« Drumul e învăluit în colb
Lătratul cîinilor nu mai conține
Înjurături... Cîntece... »

Deci, traducătorul a eliminat cuvîntul « înjurături » și a adăugat fără șovăire triluri, șoaptele și colbul argintiu, pentru a împodobi stilul lui Tvardovski.

4. În cap. 3, la pag. 18, citim convorbirea dintre Nikita și calul său. Tvardovski a introdus în text un proverb: « Opt păcate le ispășești o dată ». Cu alte cuvinte, eroul poemului încearcă să-și justifice călătoria: tot va plăti pentru timpul pierdut, pentru pămîntul nelucrat, iar pedeapsa nu va fi mai mare dacă va pleca în căutarea țării visate.

Traducătorul dă versiunea următoare:

« Căci îndurarăm împreună
Opt zile negre, una bună ».

Desigur că așa trebuie să fi fost viața lui Nikita, însă versurile citate reprezintă un comentariu al traducătorului și nu traducerea proverbului rusesc prin care Tvardovski subliniază că eroul își dă seama de

greşelile sale, dar nu poate lua nici o hotărîre, cîtă vreme îl stăpîneşte obsesia ţării ideale, a Muraviei. Prin urmare, traducerea inexactă înlătură unul din aspectele psihologiei eroului.

5. Exemplul cel mai ilustrativ de interpretare greşită şi de exprimare confuză îl vom găsi în cap. 14, la pag. 99. Este vorba de viaţa trîndavă a chiaburilor satului « Ostroavele ». Soţia unuia dintre chiaburi se plînge de trîndăvia bărbatului, de viaţa grea pe care o duc:

« Iată, mi-a secat laptele din ţîţe
de atîta trai bun ».

Aceste versuri sînt traduse în felul următor:

« Eu cu suflet gol, pe-aproape,
Caut viaţa din poveşti ».

Traducătorul a denaturat deci sensul cuvintelor rostite de soţia chiaburului. În original, cuvintele ei zugrăvesc plastic mizeria în care se zbat locuitorii satului « Ostroavele ». Ei sînt înlăturaţi, şterşi din viaţă, sînt învinşi şi « Ostroavele » sînt sortite pieirii. În locul acestei imagini puternice, vedem cum în versiunea romînească, femeia chiaburului, cu o supremă inconştienţă, caută « viaţa din poveşti », « cu suflet gol, pe-aproape ». De altfel, e greu de înţeles ce anume e « pe-aproape », sufletul gol ori viaţa din poveşti ?

În versurile care urmează (în original) femeia compară viaţa din satul lor, cu viaţa în colhozuri, pe copiii săi, care o duc mai rău decît porcii, cu copiii colhoznicilor, care

« Stau la masa comună
Înşiraţi ca ulceluşele ».

Comparaţia cu ulceluşa trezeşte imaginea obrazului rotofei şi sănătos al unui copil bine îngrijit.

Traducerea romînească a fragmentului este confuză:

« Au copii şi toate cele
Oamenii la locul lor
Şi ca nişte turturele
Stau la masă în pridvor ».

Este foarte bine, fără îndoială, că oamenii « au toate cele la locul lor », foarte rău însă că traducătorul are fantezie prea multă, simţ de răspundere puţin şi mijloace de expresie reduse.

Exemplele citate ne arată că traducătorul nu s-a ostenit să studieze poemul lui Al. Tvardovski, preferînd să facă uz de fantezie, acolo unde se cerea o versiune corectă, clară şi poetică, din care să putem aprecia stilul şi imaginile lui Tvardovski şi nu ale traducătorului. Greşeli de felul celor menţionate vom găsi aproape la fiecare pagină.

Versiunea romînească a poemului nu poate fi gustată de cititorii noştri şi datorită faptului că autorul ei nu cunoaşte sensul exact al unui şir de cuvinte şi expresii romîneşti.

Iată cîteva exemple:

1. Cuvîntul *hoinar* este folosit în înţelesul de *călător*. Nu putem spune că eroul poemului e hoinar, decît dacă nu cunoaştem rostul călătoriei lui.

2. În locul verbului *a prohodi* traducătorul foloseşte expresia *a da prohod cuiva:*

« — Ce prohod e ?
— Unul mare.
— *Cine-l dau?*
— Chiaburii.
— Cui ? »

În primul rînd nu se poate spune « a da prohod cuiva », ci simplu: *a prohodi.*

În al doilea rînd, întrebarea « cine-l dau ? » este formulată greşit. Prin ea se anticipează răspunsul: chiaburii. Deci, corect este să spunem: *cine-l dă*, ca şi *cine vine, cine vorbeşte* etc., folosind verbul la singular, şi nu la plural.

3. Cuvîntul *sarică* este folosit în înţelesul de *traistă*. Astfel popa spune:

« Şi faguri buni şi pîine
În sarică aveam ».

4. Cuvîntul *trabuc* capătă un sens nou ! Poate să însemne şi *horn, hogeac, coş:*

« Mici geamlîcuri, scund e coşul.
Cuib de vrăbii în trabuc ».

Traducerea exactă este:

« Ferestrele-s joase, acoperişul hîit.
În hogeac şi-au făcut cuib ciorile ».

De ce să ne mai mirăm că vrăbiile încep să-şi clădească în hornuri cuiburile, dacă

însuşi hornul se transformă în trabuc! În lumea basmului se poate întîmpla orice!

5. Cuvîntul *ploscă* se foloseşte acolo unde ar trebui să fie *traistă:*

« Cu tatăl, ţării dă ocol
Purtînd o ploscă-n spate » (pag. 52);

6. Cuvîntul *hăţ* se foloseşte în loc de *ham:*

« Încă o zi de mers şi-am să învăţ
Pe de-a-ntregul cum se trage-n hăţ »

(este vorba de Nikita, care s-a înhămat la căruţă în locul calului).

7. În versurile:

« Merge-un tînăr — foc şi pară —
Tînăr cîrlionţat, pe drum »;

cuvintele *foc şi pară* sînt folosite, probabil, pentru a releva energia, voia bună şi vioiciunea unui tînăr tractorist şi nicidecum mînia. Cu acelaşi înţeles este folosit *foc* în versurile:

« Feciorii-mi aducă fală,
Mi-i ginerele foc ».

8. Traducătorul nu cunoaşte sensul exact al prepoziţiilor:

« O nuntă nouă, veselă...
Cu bere *de din plin* ».

9. Expresia « a călca în prag la însurătoare » n-are nici un sens:

« La-aşa — o-nsurătoare
Cînd aţi călcat în prag? »

10. Cuvîntul *vatră* înlocuieşte cuvîntul *podea* în descrierea horei la nuntă:

« Tatăl cată
Peste umăr,
Bate-n vatră
Fără număr ».

Am ales numai cîteva exemple pentru a arăta că traducătorul nu a acordat destulă atenţie folosirii corecte a limbii române.

Stilul traducerii (dacă se poate vorbi de stil în cazul de faţă) este greoi, pe alocuri pretenţios, *foarte adesea vulgar*. Nici urmă din simplitatea şi sobrietatea originalului.

Vom da cîteva exemple:

1. « Un brînci vîrtos şi snopii, hop,
Pe stog şi-aflau ursita ».

Este vorba aici de paiele care se clădesc în stog după treierat. Nu ne mai oprim asupra faptului că traducătorul îl pune pe Nikita *să cosească pe arie paiele*, după ce grîul fusese treierat. Este de ajuns să subliniem că expresia « şi-aflau ursita », ca şi cuvîntul « brînci » îi aparţin în întregime traducătorului.

2. La fel de nepotrivită ni se pare comparaţia:

« Un pahar cît tolba ».

Tvardovski spune simplu:

« Un pahar mare ».

3. Versul:

« Strigă moşii de se sparg »

vrea să fie traducerea unei propoziţii simple şi clare:

« Au hotărît moşnegii ».

4. Capitolul 6 conţine un episod amuzant. Un moş şi o babă intră în colhoz şi încep o viaţă nouă, numai datorită faptului că apele, revărsîndu-se, le-au dus căsuţa pînă la colhoznici. Tabloul călătoriei bătrînilor pe apă este plin de umor:

« Cocoşelul cîntă pe acoperiş,
Din hogeac iese fum.
Baba şi moşneagul
Se leagănă înăuntru ca-ntr-un leagăn ».

Iară acum versiunea romînească:

« Geamu-n faţă, sus e coşul...
Mai sus valurile-o duc,
Cîntă-n cîrca ei cocoşul
Şi ies trîmbe din trabuc.
Şi se tot ciocneau a proasta
Moş şi babă de pereţi... ».

Simplitatea şi umorul versurilor lui Tvardovski, atît de apropiate de stilul basmelor populare, au dispărut. Versiunea romînească este obscură şi prozaică. Ne întrebăm: dacă « sus e coşul », unde « mai sus » duc valurile casa? Mai sus de coş?

În versurile lui Tvardovski, bătrînii se leagănă « ca într-un leagăn », iar în versiunea romînească: « se tot ciocneau... a proasta ». Substituirea imaginilor înlătură umorul blînd al tabloului, transformîndu-l în caricatură.

Ritmul poemului suferă, în traducere, de intermitențe grave, care reliefează și mai mult prozaismele.

În ansamblul ei, versiunea românească a poemului « Țara Muravia » nu poate fi socotită nici măcar satisfăcătoare. Analiza critică a traducerilor prezentate spre publicare constituie, credem, o datorie a fiecărei edituri. De aceea ne miră faptul că editura Cartea Rusă, care a prezentat publicului românesc traduceri valoroase, semnate de Al. Philippide, Otilia Cazimir, Cezar Petrescu, Cicerone Teodorescu, — a trecut atît de ușor peste numeroasele greșeli din versiunea tov. Covaci. Astfel de încercări stîngace nu păstrează nimic din frumusețea originalului și prin urmare sînt inutile, ba chiar dăunătoare.

Poemul « Țara Muravia » își așteaptă traducătorul, un traducător care să păstreze neștirbite bogăția de idei, prospețimea și sobrietatea formei poetice.

Em. Levițchi

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

ŞCOALA SUPERIOARĂ DE PARTID «ŞTEFAN GHEORGHIU» de pe lîngă C. C. al. P.M.R. — Catedra de limba romînă —

1. *Întrebare:* Cum se poate face deosebirea între numeralele cardinale *un, o* şi articolele nehotărîte *un, o?*

1. *Răspuns: Un* şi *o* sînt numerale cardinale hotărîte cu valoare adjectivală cînd se folosesc pentru numărarea obiectelor, exprimînd unitatea ca număr determinat de obiecte opus altor numere determinate sau nehotărîte:

Musafiri la mine-acasă,
Fără să-i poftesc vreodată,
Am ***un*** *şoarec, doi paianjeni*
Şi, din cînd în cînd, ***o*** *fată.*
Topîrceanu, Catren

[contextul arată că opoziţia se face cu cantităţi exprimate prin numerale cardinale hotărîte: *doi*].

Cu ***o*** *floare nu se face primăvară* [= cu *o singură* floare, în opoziţie cu *mai multe*].

Articole hotărîte sînt *un* şi *o* atunci cînd însoţesc un substantiv fără să-l precizeze şi opunîndu-se unui plural tot neprecis: *nişte, unii*:

Lung îşi flutură spre vale,
*Ca-ntr-*__*un*__ *nimb de glorie,*
Peste şolduri triumfale
Haina iluzorie. Topîrceanu, Rapsodii de toamnă.

Tovarăşul meu era __*un*__ *om de patruzeci de ani,* __*un*__ *om nalt, tăcut şi visător. Avea* ***o*** *privire blîndă, albastră, deşi în slujba lui, în părdurile acelea întinse de la poalele muntelui, i se încruntau deseori sprîncenele.* Sadoveanu, Strop de rouă.

Criteriul principal de deosebire a valorilor lui *un* şi *o* este deci termenul de opoziţie: dacă se opun unui numeral cardinal hotărît sau nehotărît (*doi, trei, mulţi*) sînt numerale, iar dacă se opun formei de plural a articolului nehotărît (*nişte, unii*) sînt articole nehotărîte.

2. ***Întrebare:*** Cînd sînt adjective posesive pronumele personale de persoana a III-a, genitiv, *ei, lui, lor?*

2. *Răspuns:* Pronumele personale de persoana a III-a în cazul genitiv *lui, ei, lor* nu sînt niciodată adjective posesive. Ele se pot folosi paralel cu pronumele şi adjectivul posesiv (*al*) *său,* dar se deosebesc de acesta prin faptul că nu se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul determinat (adică numele obiectului posedat).

Adjectivul posesiv		Pronumele personal
fem. sg. *cartea sa*	*cartea*	*lui* / *ei* / *lor*
masc. sg. *fratele său*	*fratele*	*lui* / *ei* / *lor*
fem. pl. *cărţile sale*	*cărţile*	*lui* / *ei* / *lor*
masc. pl. *fraţii săi*	*fraţii*	*lui* / *ei* / *lor*

Tocmai în lipsa acordului stă avantajul folosirii pronumelor personale față de adjectivul posesiv: pronumele personal în genitiv nu se acordă cu numele obiectului, ci are genul și numărul numelui posesorului. Din îmbinarea de cuvinte *cartea lui* se știe precis că există un singur posesor, și acesta masculin, pe cînd din *cartea sa* nu se poate ști de ce gen este numele posesorului.

Acordul în gen, număr și caz cu substantivul determinat este condiția pentru a considera că pronumele au valoare adjectivală. În această privință vă indicăm pasaje din volumul I al « Gramaticii limbii romîne » editată de Academia R.P.R., de unde reiese clar acest lucru:

a) « Adjective propriu-zise sînt numai acelea care arată însușiri ale obiectelor, adjectivele calificative. Pe lîngă acestea, se mai numesc adjective și o categorie de cuvinte care, deși nu exprimă însușiri ale obiectelor, însoțesc și determină substantive ca și adjectivele și au unele particularități gramaticale asemănătoare cu ale adjectivelor (se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat). Acestea sînt adjectivele posesive, demonstrative etc. » (p. 173).

b) « Cînd însoțește substantivul pe care îl determină și se acordă cu acesta, pronumele are rol de adjectiv posesiv » (p. 204).

De aici trebuie trasă concluzia mai generală că nu valoarea, sensul unei forme, ne indică de ce categorie gramaticală ține. Valoare posesivă au și formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal și ale celui reflexiv, dar prin aceasta ele nu devin adjective posesive. La fel ca formele de genitiv, dativul neaccentuat al pronumelui personal și reflexiv nu se acordă cu substantivul determinat:

*Iară sufletu-**mi** se pierde*
*După chipul **tău** frumos.*
Eminescu, Lasă-ți lumea.

*Și cînturi nouă smulge tu din liră-**mi**.*
Eminescu, Sînt ani la mijloc.

3. *Întrebare:* Pronumele relativ poate îndeplini funcțiunea de adjectiv relativ (determinativ)?

3. *Răspuns:* Pronumele relativ nu poate avea valoare de adjectiv. Cînd se vorbește de adjective interogative-relative, se ia în bloc denumirea categoriei de pronume interogative-relative, deoarece aceleași pronume sînt de obicei și interogative și relative. Valoare de adjective nu pot avea însă decît pronumele interogative, în întrebări și exclamații.

4. *Întrebare:* În manual se arată că subiectul poate fi exprimat printr-un substantiv sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv. În cazul acesta, subiectul poate fi exprimat și prin părțile de vorbire neflexibile. În ce alte situații se folosesc aceste părți de vorbire ca subiecte afară de exemple ca: *Pe* este o prepoziție? Se poate spune că *pe* este în cazul nominativ, fiind subiectul propoziției?

4. *Răspuns:* Subiectul poate fi exprimat printr-un substantiv sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv. Părțile de vorbire care pot avea valoare de substantiv sînt pronumele, adjectivul, numeralul și unele forme nominale ale verbului. Părțile de vorbire neflexibile nu pot avea valoare de substantiv. În exemplul citat de dv. « *Pe* este o prepoziție », cuvîntul *pe* nu este o prepoziție cu valoare de substantiv, ci chiar substantiv: numele prepoziției respective, așa cum este substantiv numele unui sunet sau al unei litere. De aceea se poate spune că *pe* este aici în cazul nominativ ca orice substantiv subiect al propoziției. Tot așa *pe*, ca substantiv, poate sta în cazul genitiv: *Lăsarea la o parte a lui **pe** înaintea unui acuzativ obiect direct* (« Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 43) sau în acuzativ precedat de prepoziție: *Acuzativul complement direct construit cu **pe*** (« Gramatica limbii romîne », vol. I, p. 126).

5. *Întrebare:* În « Gramatica limbii romîne » editată de Academia R.P.R. vol. al II-lea, p. 302, cap. « Punctuația », se arată că virgula desparte apoziția, fie că e formată dintr-un singur cuvînt sau din mai multe. Se înțelege deci că apoziția simplă se desparte și ea prin virgule, deoarece e formată dintr-un singur element. Totuși în manual pentru apoziția simplă nu este folosit nici un semn de punctuație.

5. *Răspuns:* Într-adevăr indicația dată în « Gramatica limbii romîne » la capitolul « Punctuație » nu este exactă. Problema punc-

tuației nu este legată însă nici de caracterul simplu sau dezvoltat al apoziției, ci depinde de funcțiunile apoziției. După cum se vede din cuprinsul capitolului din « Gramatica limbii romîne » consacrat apoziției (mai ales p. 95—97), distincția este clară îndeosebi între apoziția determinativă și cea explicativă: apoziția cu funcțiune de determinare nu se desparte prin nici un semn de punctuație de termenul determinat, pe cînd apoziția cu funcțiune de explicare este despărțită prin virgulă, linie de pauză sau două puncte. Tot așa se despart prin virgulă sau linie de pauză apoziția restrictivă și cea cu funcțiune de definire, pe cînd apoziția calificativă nu e despărțită de obicei prin nimic de termenul determinat. Toată problema punctuației apoziției se găsește tratată în revista « Studii și cercetări lingvistice » 1954, nr. 1—2, p. 125—126.

6. *Întrebare:* Verbele ajutătoare ca *a deveni, a se face, a rămîne* etc. pot fi verbe de sine stătătoare, pot să formeze singure predicate în propoziții? În exemplul *Rămîn la ședință* care este predicatul?

6. *Răspuns:* În primul rînd verbele citate de dv. nu sînt niciodată ajutătoare (noțiune de ordin morfologic), ci nepredicative sau copulative.

Nu există verbe care să fie numai nepredicative (copulative). Unul și același verb într-un anumit sens poate forma singur predicatul, iar cînd are alt sens este copulativ. Faptul acesta se întîmplă pînă și cu *a fi*, care este verbul copulativ cel mai mult întrebuințat și cu sensul lexical cel mai șters: se știe că atunci cînd are sensul de « a exista » sau « a se întîmpla » verbul *a fi* este de sine stătător și formează singur predicatul unei propoziții. Cu atît mai mult e valabil acest lucru în cazul celorlalte verbe, ca *a rămîne, a însemna* etc., care și atunci cînd sînt folosite cu funcțiune de copulă își păstrează, cel puțin în parte, un sens lexical.

În exemplul dat de dv. *rămîn la ședință*, e clar că predicatul îl constituie verbul *a rămîne* singur, care e deci aici verb predicativ; ceea ce urmează, *la ședință*, nu este nume predicativ, ci complement circumstanțial. Alta este situația într-un exemplu ca [dacă tăceai] *filozof rămîneai* sau *a rămas repetent*, în care predicatul este format din verbul copulativ *a rămîne* + numele predicativ *filozof, repetent.*

În general distincția între funcțiunea copulativă sau predicativă a unui verb este strîns legată de cuvintele însoțitoare ale verbului în cauză. Un complement nu poate intra în componența predicatului, întrucît numele predicativ trebuie să fie echivalent cu un atribut al subiectului.

7. *Întrebare:* Se arată că propoziția predicativă îndeplinește funcțiunea de nume predicativ într-o propoziție regentă. În acest caz propoziția predicativă formează a doua propoziție în frază sau este o parte de propoziție? Dacă predicativa formează a doua propoziție, se poate spune că în regentă predicatul este exprimat printr-un verb ajutător?

7. *Răspuns:* Propoziția predicativă este o propoziție cu rolul unei părți de propoziție, așa cum orice propoziție subordonată îndeplinește în frază rolul de parte de propoziție a regentei. Spre deosebire de celelalte propoziții subordonate însă, propoziția predicativă și cea subiectivă au rolul unor părți principale de propoziție și de aceea ele nu pot fi separate de propoziția regentă. Unii lingviști au numit aceste propoziții i m p l i c i t e. Atingînd problema ridicată și de dv., tov. prof. Alexandru Graur, într-o comunicare ținută la Institutul de lingvistică în luna octombrie 1954 (« Pentru o sintaxă a propozițiilor principale »), numește propoziția principală regentă a unei predicative p r i n c i p a l ă i n s u f i c i e n t ă, tocmai pentru că o asemenea propoziție nu are decît un verb copulativ, (nu ajutător cum spuneți dv.) Propoziția predicativă este totuși propoziție, întrucît conține un verb predicativ.

M. G.

ECATERINA RADOSLAV FENEȘAN — Lugoj

1. *Întrebare:* Cum trebuie analizată fraza *Ochii în zadar îi licăreau ca argintul viu, nicăierea nu se zărea fum pe sate*? Dacă propoziția a doua ar fi o subordonată cauzală, ea ar determina verbul *licăreau* + adverbul *în zadar*. Or, mi se pare inadmisibil ca o propoziție să determine *două* cuvinte din regentă.

1. *Răspuns:* Propoziția *nicăierea nu se zărea fum pe sate* este o propoziție principală, coordonată cu prima propoziție din frază.

După părerea dv., o subordonată nu determină decît un singur cuvînt din regentă (vă referiți probabil la un verb, pentru majoritatea subordonatelor, sau la un substantiv — pentru atributive). Acest lucru este inexact. Se întîmplă adesea ca o subordonată să determine *un grup* de cuvinte din regentă sau regenta în întregime. Pentru prima situație, vă putem da exemplul:

Am găsit zece călăreți, *pe care i-am ales eu singur* (Sadoveanu, « Frații Jderi »).

E limpede că atributiva de mai sus determină grupul de cuvinte *zece călăreți*, din regentă. Pentru situația a doua (subordonata determină întreaga regentă), citățm fraza:

Cînd lucrătorii umpleau crîșmele și casele, porneau certuri (Sadoveanu, « Dureri înăbușite »).

Într-adevăr, punem întrebarea *cînd porneau certuri?*, nu *cînd porneau?*, pentru a obține răspunsul *cînd lucrătorii umpleau crîșmele și casele.* La fel trebuie interpretat și exemplul pe care îl dați dv.: « Așteptați în zadar, căci el a plecat ». Sîntem de acord că, în cazul de față, « Subordonata cauzală este justificată doar de întrebarea *din ce cauză așteptați în zadar?* ».

2. *Întrebare:* Din care propoziție fac parte cuvintele *pe vremea*, în fraza: *În anul Mîntuitorului 1612, pe vremea cînd înfloresc teii, singurătățile Prutului la cotitura care se cheamă Cornul lui Sas, vuiau de furtuna războiului?* Propoziția *cînd înfloresc teii* este atributivă?

2. *Răspuns:* Cuvintele *pe vremea* aparțin propoziției *În anul Mîntuitorului 1612... singurătățile Prutului la cotitura... vuiau de furtuna războiului*, în care au rolul de complement circumstanțial de timp.

Propoziția *cînd înfloresc teii* este într-adevăr atributivă, determinînd cuvîntul *vremea.* (Care vreme? — Vremea în care înfloresc teii). Despre propozițiile atributive introduse prin « cînd » și despre valoarea lor, în același timp atributivă și temporală, s-a mai vorbit în « Limba romînă », 1954, nr. 6.

Întrebarea dv. se datorește probabil faptului că întrevedeți posibilitatea de a îngloba *pe vremea* în propoziția *cînd teii înfloresc.* Propoziția *pe vremea cînd înfloresc teii* ar fi fost o circumstanțială de timp (Cînd vuiau? — Pe vremea cînd teii înfloresc). Vă puteți da seama de caracterul greșit al acestei interpretări, încercînd să analizați din punct de vedere sintactic circumstanțiala de timp găsită. Veți vedea astfel că *pe vremea* nu poate fi considerată o parte a acestei propoziții.

Răspunsul de mai sus este valabil și pentru propozițiile introduse prin *cînd* în fraza citată de dv. în continuare:

Mă gîndeam la vremea cînd am cutreierat cu tine aceste locuri, cînd am mîncat ouă răscoapte sus, între ruini.

3. *Întrebare:* Ce este, din punct de vedere sintactic, *de știut*, în fraza *Se zice că s-a rînduit un păzitor, dar de știut, nu-l știu?*

3. *Răspuns: De știut* este un complement circumstanțial de relație, întrucît « arată obiectul la care se referă o acțiune sau o calitate, limitînd de obicei la o parte a lui acțiunea sau calitatea » (« Gramatica Academiei R.P.R.», vol. II, § 238). Printre mijloacele de exprimare a complementului circumstanțial de relație (substantiv — sau substitut al lui — precedat de prepoziții, adjectiv precedat de prepoziții, adverb), figurează și « un verb la modul supin ». În acest caz, verbul prin supinul căruia se exprimă circumstanțialul de relație se repetă — aproape întotdeauna — în propoziție ca predicat, așa cum se vede și în propoziția citată: *de știut, nu-l știu.* Pentru alte amănunte, consultați « Gramatica Academiei R.P.R.», vol. II, §§ 238—242.

S. St.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

ACADEMICIAN AL. ROSETTI, Studii lingvistice, Editura Academiei R.P.R., 1955.

T. VIANU, Probleme de stil şi artă literară, E.S.P.L.A. 1955.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI

c. 687

Prețul Lei 2.—

I 8101
ibiu
bliotec...

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

4
ANUL IV
IULIE — AUGUST
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL 2005

i 8001

2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2022

4

ANUL IV
IULIE — AUGUST
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

J 15565

1961

COMITETUL DE REDACȚIE

D. MACREA (Redactor responsabil); Acad. M. SADOVEANU; Acad. B. LĂZĂREANU; Acad. IORGU IORDAN; Acad. AL. ROSETTI; G. ISTRATE; J. BYCK; V. BREBAN; GH. BULGĂR; M. ILIESCU; S. STATI; F. ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*, – BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194, Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

SUMAR

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Opera de slavist a lui Ioan Bogdan 5

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

SORIN STATI, Funcțiile virgulei și folosirea ei cu rol gramatical 17
ȘT. IACOB, Despre unele reguli de folosire a virgulei..... 25

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

FL. DIMITRESCU, Observații asupra limbii personajelor lui C. Faca 28
ȘTEFAN MUNTEANU, Un maestru al limbii poetice: G. Topîrceanu 33
AL. ANDRIESCU, Expresia idiomatică în romanul « Răscoala » de Liviu Rebreanu..... 46

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

G. SCRIDON și OCT. ȘCHIAU, Indicații metodice privind despărțirea cuvintelor în silabe 51
I. POPESCU, Cîteva observații asupra manualelor de istoria literaturii romîne pentru învățămîntul mediu 57

DISCUȚII

Acad. AL. ROSETTI, Despre valoarea perfectului simplu 69
I. PĂTRUȚ, Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche romînească 74
MIRCEA ZDRENGHEA, Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte)? 83

CRONICĂ

I. STAN, Despre unele probleme ale Dicționarului dialectal al limbii romîne 91

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Un nou dicționar rus-romîn (*Vs. Surjicov*); Dicționarul romîn-bulgar, Sofia, 1954 (*Anatol Tudose-Drochia*) 97

CONSULTAȚII

Răspuns cititorilor..... 106

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

OPERA DE SLAVIST A LUI IOAN BOGDAN

DE

D. MACREA

În lingvistica noastră, studiile de slavistică s-au dezvoltat tîrziu, abia în ultimele decenii ale secolului trecut. Cauza esențială a acestei întîrzieri se datorește predominării influenței Școlii latiniste, care prin pozițiile oficiale pe care reprezentanții ei le-au ocupat în instituțiile noastre culturale, îndeosebi în Academia Romînă, a dat cercetărilor noastre lingvistice, timp de aproape un secol, o orientare latinistă, unilaterală. Latiniștii au considerat influența slavă asupra limbii și culturii noastre ca un fenomen anormal, ca o întrerupere a continuității noastre romane, care era pentru ei o dogmă.

Cele dintîi studii științifice asupra influenței slave din limba și cultura noastră au fost făcute, în cursul secolului al XIX-lea, de către savanți străini: Kopitar, Miklosich, Šafarik, care au stabilit numeroase fapte exacte, dar nu au putut evita unele lacune și exagerări datorite insuficientei cunoașteri a limbii romîne vorbite.

Cel care a inaugurat la noi studiul științific al influenței slave a fost B. P. Hasdeu. Ajutat de bogatele lui cunoștințe în domeniul limbilor slave, B. P. Hasdeu a subliniat în toate lucrările sale importanța influenței slave ca realitate istorică în limba și viața poporului nostru și a fost cel dintîi învățat romîn care a publicat numeroase documente slave privind trecutul nostru [1].

Contemporanul lui Hasdeu, episcopul Melchisedec, care a studiat teologia la Chiev, a publicat de asemenea în « Cronica Hușilor » (1869) și în « Cronica Romanului » (1874—1875) numeroase documente istorice slave, dar fără interpretarea filologică minuțioasă și competentă a lui Hasdeu. El a mai publicat o serie de vechi inscripții slave din mănăstirile și bisericile Moldovei [2].

[1] Vezi D. Macrea, Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, în « Limba romînă », 1954, nr. 3, p. 11—13.

[2] Episcopul Melchisedec, Notițe istorice și arheologice. Adunate de pe la 48 mînăstiri și biserici antice din Moldova. București, 1885.

Prima încercare de a alcătui un repertoriu al cuvintelor slave din limba romînă a fost făcută de A. de Cihac în « Dictionnaire d'étymologie daco-romane » (vol. I, 1871, vol. II, 1879). Discuțiile[1] vii pe care le-a provocat această lucrare au avut meritul de a determina pe lingviștii noștri de mai tîrziu să acorde cercetării influenței slave asupra limbii romîne atenția cuvenită importanței ei reale.

Pînă în ultimul deceniu al secolului trecut, cercetările lingvistice și istorice privind influența slavă din limba și istoria noastră n-au făcut însă progrese prea însemnate.

O schimbare hotărîtoare în această direcție s-a produs prin activitatea intensă a profesorului Ioan Bogdan (1864—1919) de la Universitatea din București.

În orientarea lui Ioan Bogdan spre studiile de slavistică, un rol însemnat l-a avut, desigur, orașul său natal, Brașovul.

Ioan Bogdan a urmat cursurile vechiului liceu romînesc din Brașov, liceu care a dat țării noastre numeroase generații de cărturari pasionați pentru cercetarea științifică și patrioți luminați. Brașovul era în acea vreme cel mai important centru cultural romînesc din Transilvania. El era opus orientării greco-catolice, latiniste, a Blajului, prin legăturile vechi de natură religioasă și culturală pe care acest oraș ortodox le întreținea cu Țările Romînești și cu Rusia. În 1744, protopopul Brașovului Eustatie Grid a făcut drumul pînă la Petersburg pentru a cere împărătesei Elisabeta Petrovna să intervină la Viena în favoarea ortodoxiei prigonite în acel timp în Transilvania[2]. De la Petersburg, protopopul Grid s-a întors cu daruri bogate pentru refacerea vechii biserici Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului și mărirea ei în forma de astăzi. Alți doi predecesori ai săi, protopopul Oprea și preotul V. Hoban făcuseră și ei, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, acest lung drum, de unde nu se întoarseră cu mîinile goale[3]. La curtea lui Petru cel Mare, brașoveanul Teodor Corbea a fost « vel pisariu și cantilar al preaputernicii imperatorii moschicești », iar fratele acestuia, ceaușul David Corbea, a fost secretar al marelui țar pentru corespondența cu cei doi domnitori din Țările Romînești[4]. De numele brașoveanului Vlad Boțulescu, secretar al mitropoliei sîrbești din Carloviț, care fusese în Rusia, în 1718, de unde a adus dascăli ruși pentru biserica sîrbească, se leagă începutul influenței rusești asupra sîrbilor din Ungaria[5]. Fiul protopopului Grid, Dimitrie Eustatievici a studiat la Academia înființată de Petru Movilă la Chiev și este autorul primei gramatici (nepublicată) a limbii romîne, întocmită la 1757 după modelul gramaticilor slavone și rusești sau, cum însuși

[1] Vezi D. Macrea, Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii și cercetări lingvistice », 1—2, 1954, p. 8—10.

[2] Vezi Candid Mușlea, Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. 1946, vol. II, p. 11.

[3] Ibidem.

[4] N. Iorga, Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea. 1902, vol. II. p. 436.

[5] Silviu Dragomir, Contribuții privitoare la relațiile bisericii romînești cu Rusia în veacul al XVII-lea, în Analele Academiei Romîne, nr. 21. București, 1912, p. 47.

mărturisește, « după izvoarele ceale adevărate pururea curgătoare și nesfîrșitoare în părțile Moscoviei în Academia Moghilozaborosțiana cea din Kiev » [1]. Dimitrie Eustatievici a fost mult timp directorul școlilor neunite « naționalicești » din Transilvania.

Ioan Bogdan a pornit deci dintr-un mediu în care existau vechi simpatii pentru poporul și cultura rusă.

După ce își trece, la Brașov, bacalaureatul, în 1882, el pleacă la Iași, unde, obținînd un post de pedagog la școala normală, are posibilitatea să urmeze cursurile Facultății de litere din fosta capitală a Moldovei. Ca student, Ioan Bogdan a învățat singur limba rusă, ucraineana, poloneza și gramatica limbii bulgare vechi. Impunîndu-se prin inteligența sa vie și printr-o mare pasiune pentru cercetările lingvistice și istorice, el obține o bursă de studii în străinătate, care îi permite să urmeze, timp de patru ani, cursurile universităților din Viena, Moscova, Petersburg, Cracovia, Lemberg și Praga. La Moscova, el a fost elevul marelui lingvist rus F. F. Fortunatov, specialist în gramatica compafată a limbilor slave și în gramatica comparată a limbilor indo-europene, care, la sfîrșitul secolului trecut, a format o numeroasă pleiadă de renumiți slaviști ruși și străini, ca A. A. Șahmatov, G. K. Ulianov, V. K. Porjezinski, M. M. Pokrovski, V. N. Șcepkin, A. I. Tomson, D. N. Ușakov (Rusia), O. Brok (Norvegia), Torbjornson (Suedia), H. Pedersen (Danemarca), Krause van-der-Kop (Olanda), Paul Bojer (Franța), Solmsen, Bernecker (Germania), Murko, Polivka (Cehoslovacia), Belić, Tomić (Serbia), Mikkola (Finlanda), Ioan Bogdan (Romînia) [2].

Printre profesorii audiați de Ioan Bogdan la celelalte universități străine figurează renumiții slaviști ai vremii :Jagić, Tarnovski, Smolka și alții.

Prin pregătirea temeinică pe care și-a făcut-o la cei mai de seamă slaviști europeni ai vremii, Ioan Bogdan a reușit să devină primul nostru filolog slavist în sensul adevărat al cuvîntului, cunoscînd toate limbile slave, precum și istoria și cultura popoarelor slave.

Faptul că Ioan Bogdan n-a rămas exclusiv pe terenul lingvisticii slave, ci de la primele lui lucrări s-a îndreptat cu asiduitate spre istorie se explică prin natura cercetărilor de slavistică ce se impuneau la noi. Oricine adîncește, la noi, problemele de slavistică întîlnește realitatea istorică a vechilor raporturi romîno-slave. Timp de peste patru secole din trecutul nostru, limba slavonă a fost mijlocul oficial de comunicare în afacerile statului, în biserică și în cercul oamenilor cu învățătură din acea vreme. Slavona avea la noi rolul pe care-l avea latina în occident și greaca în imperiul bizantin. Manuscrisele cele mai

[1] Vezi N. Iorga, Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea. București, 1902, vol. II, p. 274.

[2] Vezi M. N. Peterson, Fortunatov i moskovskaia lingvisticeskaia școla, în « Ucenîe zapiski MGU », vîpusk 107 « Rol russkoi nauki v razvitii mirovoi nauki i kulturî », tom III kniga vtoraia. Moscova, 1946, p. 25—26.

vechi găsite în Țările Romînești, precum și actele voievozilor noștri sînt scrise în această limbă. În slavonă s-au scris corespondențele private, zapisele, foile de zestre, testamentele, documentele de moșii și judecăți, adică toate actele scrise care se obișnuiau pe acea vreme. În slavonă s-au scris, de asemenea, pînă în secolul al XVII-lea, analele și cronicile noastre. Lunga noastră conviețuire cu slavii, pînă la asimilarea acestora, a lăsat urme adînci slave în toponimia și în organizarea noastră socială și de stat. Ignorarea acestor realități însemna necunoașterea unei părți a istoriei noastre și cultivarea voită a iluziei purității noastre romane.

Ioan Bogdan și-a dat de la început seama de necesitatea de a ridica vălul uitării și al ignorării, care acoperea o lungă epocă a istoriei noastre.

Dacă de numeroasele documente și cronici slavone pe care le-a publicat, lărgind considerabil cîmpul cercetărilor începute de Hasdeu, s-au folosit mai ales istoricii, aceasta nu înseamnă că Ioan Bogdan trebuie socotit numai ca istoric. El a fost deopotrivă filolog, deoarece fără pregătirea lui temeinică în acest domeniu, descifrarea, traducerea fidelă, comentarea și publicarea marelui număr de texte slavone nu i-ar fi fost posibilă. În personalitatea lui Ioan Bogdan, filologul și istoricul s-au îmbinat în mod organic. « Ioan Bogdan, care a scris studii de istorie ce se așază printre cele mai frumoase ale epocii sale în toate țările, scrie N. Iorga, a început și a rămas în fondul sufletului său, în ceea ce rîvna lui avea mai aprins și răbdarea lui mai stăruitor, un filolog »[1].

În discursul său de recepție la Academia Romînă, care fusese vreme îndelungată tribună a latiniștilor, Ioan Bogdan își expune astfel crezul său științific: « Scopul oricărei lucrări științifice trebuie să fie tendința spre adevăr. Orice alt scop trebuie înlăturat. Tendințele greșite ale secolului trecut care își au explicarea în situația de atunci a poporului romîn și în prejudecățile Școalei ardelene trebuie evitate pe viitor »[2].

Întemeindu-se pe adevărul istoric izvorît din cercetarea obiectivă a trecutului, Ioan Bogdan a pornit în activitatea lui științifică de la realitatea istorică de necontestat că « viața noastră din trecut a fost de prin veacul al VI-lea încoace într-o nedespărțită legătură cu viața popoarelor slave care s-au așezat în mijlocul și în jurul nostru »[3].

Într-o conferință publică despre « Însemnătatea studiilor slave pentru romîni », ținută în 1894, el a arătat că pentru noi slavistica nu prezintă numai un interes general științific, ca pentru germani, francezi sau englezi. Ea are pentru noi « o importanță mai mare decît pentru celelalte popoare neslave, deoarece noi, abstracție făcînd de litvani, sîntem singurul popor neslav din Europa, care am suferit o înrîurire directă și statornică din partea slavilor, împrumutînd

[1] N. Iorga, Ioan Bogdan, în « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei », vol. III, 1924, p. II.

[2] Ioan Bogdan, Istoriografia romînă și problemele ei actuale. Academia Romînă, discursuri de recepție, XVII, București, 1905, p. 27—28.

[3] Ibidem.

și păstrînd, mai multe secole, limba, literatura și cultura lor»[1]. «Slavii, adaugă Ioan Bogdan, ne-au găsit aici, s-au așezat între noi și au trăit cu noi la un loc pînă ce cu timpul ei au împrumutat limba noastră, dîndu-ne în schimb o parte din instituțiile lor sociale și politice»[2]. El arată că în limba romînă se găsește un număr mare de cuvinte slave și că «o cercetare serioasă și aprofundată a materialului lexical al limbii noastre este cu totul imposibilă fără cunoașterea limbilor slave. Romanistul care vrea să se ocupe cu limba romînă trebuie să fie pînă la un oarecare punct și slavist. În întrunirea acestor două calități consistă meritul cel mai mare al dlui Hasdeu»[3].

Influența slavă s-a exercitat nu numai în limbă, ci și în adoptarea a numeroase credințe, obiceiuri și instituții care au rămas pînă astăzi ca un bun statornic al poporului romîn. Tendința de a arăta că toate instituțiile, obiceiurile și datinile noastre sînt de origine romană, cum susțineau latiniștii, este combătută de Ioan Bogdan ca o prejudecată periculoasă. Vechea noastră organizație de stat, voievozii, cnejii, «aproape toate așezămintele noastre vechi sînt sau de origine slavă sau posedă, pe lîngă puținele elemente moștenite de la romani o sumă însemnată de elemente slave»[4]. «Un studiu temeinic al tuturor acestor instituțiuni vechi romînești nu se poate face fără o cunoștință suficientă a antichităților slave. Lipsa desăvîrșită a acestei cunoștințe la cei mai mulți din istoricii noștri de pînă acum a fost singura cauză că istoria noastră internă sau istoria așezămintelor noastre vechi se află încă într-o stare foarte înapoiată»[5]. «Istoricul romîn, arată mai departe Ioan Bodgan, este dator, prin urmare, să cunoască limbile acestor popoare, dacă voiește ca studiile sale asupra istoriei romînești să nu fie unilaterale și greșite. E drept că materialele istorice bulgărești și sîrbești nu sînt nici prea numeroase, nici prea importante, cele polone însă și rusești sînt așa de bogate, încît fără utilizarea lor este imposibilă orice istorie romînească, care ar avea pretenția de a fi completă. Dacă aș întrebuința o comparație, aș zice că limbile slave sînt pentru istoricul romîn tot așa de indispensabile cum este limba grecească pentru istoricul bizantin, sau limba latinească pentru istoricul evului mediu în apusul Europei»[6]. După ce arată care sînt disciplinele de care trebuie să se ocupe «filologia slavo-romînă», Ioan Bogdan subliniază necesitatea de a studia limba rusă veche «pe care o găsim din primele timpuri ale existenței statului moldovean în cancelaria domnească și care a pătruns mai tîrziu, prin secolul al XVII-lea, pentru scurtă vreme, în cărțile bisericești și în literatura profană»[7].

---

[1] Ioan Bogdan, Însemnătatea studiilor slave pentru romîni. București, 1894, p. 14.
[2] Ibidem, p. 15.
[3] Ibidem, p. 22—23.
[4] Ibidem, p. 26.
[5] Ibidem, p. 26—27.
[6] Ibidem, p. 27—28.
[7] Ibidem, p. 33; vezi și idem, Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden, în Jagić-Festschrift, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin, 1908, p. 369—377.

Recunoscînd meritele incontestabile ale lui Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior pentru trezirea conştiinţei naţionale a poporului romîn, Ioan Bogdan îi caracterizează astfel: « Dacă cunoştinţele şi vederile acestor bărbaţi ar fi fost mai largi, dacă patriotismul lor nu i-ar fi împiedicat să vadă elementele neromane ale culturii noastre, este probabil că nu s-ar fi produs acea întreagă mişcare — nobilă şi demnă de admiraţia noastră, însă greşită — care şi-a găsit culminaţia ei în teoria despre puritatea noastră romană şi în Dicţionarul lui Laurian şi Massim »[1].

În încheierea consideraţiilor sale asupra importanţei studiilor slave pentru istoricii romîni, Ioan Bogdan formulează un îndemn de o impresionantă valoare ştiinţifică şi etică. « Este timpul, scrie el, ca ştiinţa istorică romînă să iasă cu totul din faza romantică a copilăriei. Datoria ei trebuie să fie de aici înainte: a căuta pretutindeni numai şi numai adevărul. Ar fi o rătăcire periculoasă dacă am crede că educaţia noastră naţională trebuie bazată pe neadevăruri sau reticenţe. Dimpotrivă, noi credem că printr-un studiu calm şi cît se poate de multilateral al trecutului nostru trebuie să ne dăm seama de toţi factorii vieţii noastre trecute »[2]. « Popoarele nu sînt numai ceea ce sînt în prezent, ci şi ceea ce au fost în trecut. Dacă civilizaţia noastră a fost în parte slavonă, ea este şi astăzi tot aşa, căci masele poporului nostru nu s-au schimbat cum s-au schimbat clasele bogate şi culte ale societăţii. Fost-a civilizaţia slavonă o « nenorocire » sau o norocire pentru noi, aceasta este o întrebare pe care nimeni nu o va putea dezlega căci nimeni nu poate şti ce s-ar fi întîmplat cu noi dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel. Datoria noastră a oamenilor de ştiinţă este de a prezenta civilizaţia trecută nu cum am fi dorit să fie, ci cum a fost în realitate. Numai în chipul acesta ne vom putea explica pentru ce am ajuns astăzi acolo unde sîntem »[3].

Suferind o puternică influenţă slavă, aceasta nu înseamnă, arată Ioan Bogdan, că poporul romîn nu ar avea originalitate şi că el nu şi-ar avea meritele sale istorice.

În ceea ce priveşte folosirea îndelungată a limbii slavone în viaţa noastră culturală din epoca veche, Ioan Bogdan scrie: « Dacă activitatea poporului romîn e depusă într-o limbă străină, aceasta nu însemnează că ea nu este a lui. Şi apoi oricît de multe ar fi — ca formă şi ca fond — elementele străine ale culturii vechi romîneşti, romînii au ştiut să-i imprime totuşi caracterele spiritului lor: iubirea de oameni, dreapta măsură, bunul simţ şi gustul frumosului »[4].

Ioan Bogdan a susţinut cu tărie teza continuităţii noastre în nordul Dunării. « Pentru noi, ca şi pentru istoricii străini care s-au apropiat de această chestiune fără idei preconcepute şi fără scopuri politice ascunse, continuitatea elementului

[1] Ioan Bogdan, Însemnătatea studiilor slave pentru romîni. Bucureşti, 1894, p. 37 — 38.
[2] Ibidem, p. 39.
[3] Ibidem, p. 40.
[4] Ioan Bogdan, Cultura noastră veche. Bucureşti, 1898, p. 5 f.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

roman în stînga Dunării este un adevăr de la sine înțeles. Poporul romîn apare în cele dintîi mărturii ale istoriei ca un popor așezat din vechime și eminamente agricol, deși păstoritul era, pe lîngă cultura pămîntului, a doua ocupație favorită a lui... Studiul limbii, al toponimiei și al așezămintelor vechi ne arată, fără cea mai mică umbră de îndoială, că în țările de la nordul Dunării, populația romanică a trăit neîntrerupt alături de slavi din secolul al VI-lea pînă în secolul al XII-lea. E de nădăjduit că din aprofundarea epocilor cunoscute ale istoriei noastre vor ieși mai degrabă oarecari lumini asupra epocii obscure, decît din interpretarea mai mult sau mai puțin capricioasă a celor cîteva pasaje din scriitorii bizantini sau din repetarea acelorași argumente pro și contra, scoase din studiul limbii sau al izvoarelor dubioase anterioare secolului al XIII-lea »[1].

★

Citatele înșirate mai sus caracterizează pe deplin limpezimea cugetării, curajul adevărului și probitatea științifică a lui Ioan Bogdan.

Meritul cel mai de seamă al lui Ioan Bogdan pentru filologia și istoriografia noastră îl formează descoperirea, publicarea și comentarea marelui număr de texte și documente slave privind trecutul nostru. Ioan Bogdan face o distincție între documentele slave interne și documentele slave externe. Prin cele dintîi, el a înțeles documentele și textele slave scrise la noi în țară de romîni, iar prin documente externe a înțeles izvoarele istorice slave, cu date despre noi, scrise în țările slave.

Pînă la apariția studiilor lui Ioan Bogdan, bogata noastră literatură istorică slavă era aproape necunoscută. Cea dintîi descoperire importantă a lui în acest domeniu este « Codicele miscelaneu de la Chiev », scris în secolul al XVI-lea de călugărul Isaiia din mănăstirea Slatina, care cuprinde analele de la Putna, cronicile lui Macarie și Eftimie, o cronică anonimă și o cronică moldo-polonă. Ele au fost publicate cu traduceri și comentarii de Ioan Bogdan în « Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche » (1891).

O altă descoperire importantă a lui Ioan Bogdan este « Codicele de la Tulcea », care cuprinde analele de la Bistrița, o cronică sîrbo-moldovenească, cronica moldo-polonă a lui N. Brzeski și cronica Țării Moldovei și a Munteniei de Miron Costin, pe care le-a publicat cu traduceri și comentarii în « Cronice inedite atingătoare de istoria romînilor » (1895).

A treia colecție de cronici moldovenești e descoperită de Ioan Bogdan în Biblioteca imperială din Petersburg și cuprinde: letopisețul lui Azarie, letopisețul lui Macarie, o cronică universală însoțită de analele sîrbești de la 1355—1490 cu știri privitoare la Țările Romînești, precum și o versiune romînească din secolul al XVIII-lea a analelor de la Putna. Ele au fost publicate de Bogdan în lucrarea « Letopisețul lui Azarie » (1909).

---

[1] Ioan Bogdan, Istoriografia romînă și problemele ei actuale. Academia Romînă, Discursuri de recepție, XVII, București, 1905, p. 16—17.

O altă publicație de seamă a lui Ioan Bogdan, apărută după moartea sa, este cronica lui Constantin Manasses, versiunea mediobulgară, cronică pe care au folosit-o ca model de stil călugării Macarie și Azarie [1].

Un merit al lui Bogdan, tot atît de mare ca și cel al publicării cronicilor noastre slavone, îl constituie publicarea marelui număr de documente slavone din arhivele Brașovului [2] și al celor privitoare la domnia lui Ștefan cel Mare [3].

Pentru a ajuta formarea de specialiști în descifrarea documentelor și scrierilor noastre slavone, Ioan Bogdan a alcătuit un « Album paleografic » de o valoare științifică și practică necontestată pînă astăzi [4].

Grija cu care Ioan Bogdan a transcris, tradus, comentat și publicat textele diferitelor cronici, anale și documente slavone a fost admirată de toți specialiștii străini și romîni ai vremii. Recenzînd « Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche », marele slavist C. Jirecek de la Universitatea din Praga scrie: « prin îngrijirea cu care este scrisă, prin cuprins și prin execuția frumoasă a tiparului, ea face multă onoare studiilor slave, neglijate pînă acum peste măsură în Romînia » [5]. Aceeași lucrare este apreciată de N. Iorga astfel: « o carte făcută cu o nesfîrșită iubire, cu o atenție migăloasă, îmbrăcată în cea mai clară din forme. Niciodată pînă atunci nu se prezentase un izvor cu atîta respect față de el însuși, cu atîta grijă față de cititori, cărora nu li se lasă nimic neexplicat » [6]; iar despre colecția de documente privitoare la domnia lui Ștefan cel Mare, savantul rus A. I. Iațimirski, scrie: « Cunoșteam erudiția d-lui Bogdan. Totuși noua sa publicație întrece toate așteptările . . . Totul stă la așa înălțime, încît primul nostru gînd la vederea ediției savantului romîn este amestecat cu invidie: de ce n-am izbutit și noi să facem ceva asemănător cu documentele sudslave și rusești » [7].

Prin numeroasele sale lucrări, Ioan Bogdan a ridicat studiile de slavistică de la noi la înălțimea la care ele ajunsese în vremea sa în cele mai înaintate țări din Europa. El a fost colaborator permanent la « Archiv für slavische Philologie », prin care a informat străinătatea asupra progreselor istoriografiei și lingvisticii noastre, membru al Societății de istorie din Moscova, iar din 1905, membru al Academiei Romîne.

---

[1] Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară făcută pe la 1350. Text și glosar de Ioan Bogdan, București, 1922.

[2] I. Bogdan, Documente privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI. Texte slave cu traduceri, adnotațiuni istorice și o introducere asupra diplomației vechi romînești. 2 vol. București, 1905; idem, Documente moldovenești din sec. XV și XVI în arhivul Brașovului. București, 1905.

[3] Ioan Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare. 2 vol. București, 1913.

[4] I. Bogdan, Album paleografic, București, 1908; idem, Album paleografic moldovenesc — Documente din secolele al XIV-lea, al XV-lea și al XVI-lea, publicat de N. Iorga, București-Paris, 1926.

[5] Vezi Archiv für slavische Philologie, vol. XV, p. 81.

[6] N. Iorga, Ioan Bogdan în « Buletinul Comisiei istorice a Romîniei », 1924, vol. III, p. II.

[7] Vezi Buletinul Comisiei istorice a Romîniei, vol. VII (1928), p. X, unde este dată și bibliografia completă a lucrărilor lui Ioan Bogdan.

Absorbit în munca de culegere, descifrare, traducere, comentare și publicare a documentelor noastre slavone, Ioan Bogdan nu a putut elabora mari lucrări de sinteză, nici lingvistice și nici istorice, asupra epocii pe care a studiat-o. Această încercare ar fi fost, desigur, prematură în acea vreme, cînd principala preocupare a savantului trebuia să fie adunarea de cît mai multe documente. Stăruitoarea nevoie pe care a simțit-o Ioan Bogdan de a aduna cît mai multe mărturii ale trecutului l-a îndemnat să înființeze « Comisia istorică a Romîniei », acel colectiv de cercetători ai trecutului nostru chemați să îndeplinească o sarcină căreia un singur om, chiar atît de înzestrat cum a fost Ioan Bogdan, nu putea să-i facă față.

Profesor din 1892 la Universitatea din București, la catedra de slavistică, special creată pentru el, Ioan Bogdan a fost ani îndelungați decan al Facultății de litere și filozofie, director al revistei « Convorbiri literare », cîțiva ani și rector al Universității, funcțiuni în care s-a remarcat prin aptitudini deosebite de organizator și gospodar.

★

Pe drumul deschis de Hasdeu, A. de Cihac și mai ales de Ioan Bogdan a pășit cu vigoare, la începutul secolului nostru, Ovid Densusianu, care, în lucrarea sa clasică « Histoire de la langue roumaine », a analizat, pentru întîia oară pe baze largi, influența slavă asupra limbii romîne. Precizările lui O. Densusianu au însemnat o importantă contribuție științifică la lămurirea acestei probleme, care, vreme îndelungată, n-a putut ieși la noi din sfera discuțiilor pasionale.

Același aspect al relațiilor slavo-romîne a fost tratat, în vremea din urmă, de către acad. Al. Rosetti, în volumul al III-lea al lucrării sale « Istoria limbii romîne », prezentat recent, într-o ediție nouă, sub titlul « Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne » (1954).

Despre influența rusă asupra limbii romîne nu avem încă un studiu complet, ci doar cîteva considerații privitoare la unele aspecte speciale cuprinse în lucrarea acad. Iorgu Iordan « Influențe rusești asupra limbii romîne » (București, 1949).

Dintre slaviștii noștri propriu-ziși, amintim pe Ilie Bărbulescu, fost profesor de slavistică la Universitatea din Iași, unde s-a înființat, în 1905, a doua catedră de slavistică din țară, autor a numeroase lucrări [1] privind raporturile slavo-romîne în care s-a situat însă în general pe poziții deosebite de toți ceilalți lingviști romîni. Ilie Bărbulescu admite influența slavă asupra limbii romîne numai începînd cu secolul al XI-lea, pe cînd ceilalți lingviști ai noștri, ca și slaviștii

[1] Ilie Bărbulescu, Fonetica alfabetului cirilic în textele romîne din veacul XVI și XVII. București 1904; idem, Cînd au început să intre în limba romînă cele mai vechi elemente slave (în limba sîrbo-croată), 1908; idem, Individualitatea limbii romîne și elementele slave vechi, București, Casa Școalelor, 1929; idem, Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi, Iași, 1930, ș. a.

străini, o datează începînd cu secolul al VI-lea. În ceea ce privește limba slavă care a predominat în cultura noastră veche, Ilie Bărbulescu a susținut că atît în Muntenia cît și în Moldova aceasta ar fi fost medio-bulgară. Toți ceilalți lingviști ai noștri au arătat că, în Moldova, vechea rusă și ucraineana au avut întîietate.

Urmașul lui Ioan Bogdan la catedra de slavistică din București, Petre Cancel, s-a mărginit la studiul unor probleme fonetice și lexicale slavo-române de importanță redusă [1].

Fostul profesor de slavistică de la Universitatea din Cluj, Iosif Popovici, s-a mărginit de asemenea, ca slavist, la studiul cîtorva probleme de fonetică slavă [2].

În domeniul paleografiei și al diplomaticii slave este de relevat activitatea lui Damian P. Bogdan, autor al unui manual de paleografie slavo-română (în colaborare cu H. Stahl) și al unor lucrări despre diplomatica slavo-română și despre limba textelor slavo-române [3].

Acad. Emil Petrovici a adus, ca slavist, prețioase contribuții parțiale la studiul toponimiei [4] slave de pe teritoriul țării noastre. A anchetat pentru «Atlasul lingvistic român» graiurile slave din șase localități din țară, consacrînd celui serbo-croat din Carașova (Banat) un studiu monografic [5]. Două dintre studiile sale recente sînt consacrate influenței slave asupra foneticii românești [6].

---

[1] P. Cancel, Asupra temelor vechi slave bisericești în *ŭ* și asupra nașterii slavicului *-y*, București, Socec, 1920; idem, Despre «rumîn» și despre unele probleme lexicale vechi, slavo-române, București, Socec, 1921; idem, Termenii slavi de plug în dacoromînă, București, 1921; idem, Introducere la filologia și lingvistica slavo-română, București, 1938.

[2] I. Popovici, Sur l'accent en serbo-croate. Paris, 1902; idem, Une prononciation bulgare. Recherches de phonétique expérimentale. Cluj, 1921.

[3] Damian P. Bogdan, Contribuțiuni la studiul diplomaticei vechi moldovenești, în «Revista Istorică Română», IV (1934); idem, Manual de paleografie slavo-română (în colaborare), București, 1936; idem, Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV, în «Revista Istorică Română», V—VIII (1935—1938); idem, Culegere de facsimile pentru Școala de Arhivistică, Seria Slavă, Fasc. I (nr. 1—20) (în colaborare), București, 1943; idem, Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române, București, 1946; idem, Caracterul limbii textelor slavo-române, București, 1946.

[4] E. Petrovici, Note slavo-române, în Dacoromania X, partea I, p. 26—38, ibidem, partea a II-a, p. 335—352, ibidem XI, p. 184—193; idem, Daco-slava, în Dacoromania X, partea a II-a, p. 233—277; idem, Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R., în «Studii și cercetări lingvistice», tom. IV (1953), p. 63—87; idem, Etimologia toponimicelor *Doftana*, *Dofteana*, *Doftănet*, *Doftănița* și a cuvîntului *dohot*, în «Studii și cercetări lingvistice», tom. V(1954) nr. 1—2, p. 19—30.

[5] Emil Petrovici, Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională. București, 1935.

[6] E. Petrovici. Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română, în «Studii și cercetări lingvistice», tom I (1950), fasc. 2, p. 172—; idem, Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română, în «Studii și cercetări lingvistice», tom. III (1952), p. 127—185.

În primul studiu, acad. Petrovici susține că, întocmai ca în limba rusă, ar exista și în limba romînă o opoziție cu rol fonologic între consoane dure și moi. După acad. Petrovici, opoziția fonologică între cuvinte ca: *ba*, *da*, *dragă*, *n-am* și cuvintele: *bea*, (să) *dea*, (să) *dreagă*, *neam* n-ar forma-o vocala *a* din primele și diftongul *ea* din cele de al doilea — limba romînă de astăzi n-ar mai avea, după d-sa, nici un fel de diftongi[1] — ci pronunțarea dură a lui *t* din primele și muiată (t') din cele de al doilea, «ca în limba rusă și în graiurile bulgărești de răsărit». Am avea astfel — după acad. Petrovici — vreo 40 de consoane (dure și moi sau nepalatale și palatale) în limba noastră literară de astăzi. În studiul al doilea, numărul consoanelor limbii romîne e ridicat de acad. Petrovici la impresionanta cifră de 70, grupîndu-le în: «neutre» (18) «simplu muiate» (21), «simplu rotunjite» (19) și «muiate rotunjite» (12). Așa numita «rotunjire» a consoanelor romînești, ca și înmuierea lor, ar fi, după acad. Petrovici «de asemenea o deprindere fonetică trecută din slavă în limba romînă».

Cercetările de slavistică au astăzi în țara noastră perspectivele cele mai favorabile de dezvoltare. Țara noastră întreține în prezent strînse relații de prietenie cu toate popoarele slave vecine. Pentru întîia oară, o limbă slavă — limba marelui popor rus — se predă astăzi în întregul nostru sistem de învățămînt. Se găsesc în prezent un mare număr de studenți romîni la universitățile din Uniunea Sovietică, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, dintre care o parte studiază la facultățile de filologie. La întoarcerea lor, acești studenți trebuie sprijiniți și îndrumați în cercetările lor științifice de către secțiile de slavistică ale institutelor noastre de lingvistică.

În organizarea studiilor de lingvistică de la noi mai persistă însă o mare lipsă: o singură universitate — cea din București — are catedră de slavistică care își așteaptă încă încadrarea competentă. Astfel de catedre au existat, în trecut, la toate universitățile noastre.

★

O dată cu orientarea largă pe care a deschis-o Ioan Bogdan lingvisticii și istoriografiei noastre, el a promovat și o nouă atitudine sufletească față de popoarele slave din jurul nostru. Față de atitudinea de ignorare sau de provocare dușmănoasă, întreținută de către puterile imperialiste sau de propria burghezie șovină și exploatatoare, Ioan Bogdan a luptat cu convingere pentru ca poporul romîn și popoarele slave vecine să se cunoască și să se apropie între ele. Unul dintre mijloacele acestei apropieri a fost considerat de Ioan Bogdan învățarea limbilor slave de către istoricii și lingviștii romîni, pentru cunoașterea legăturilor din trecut ale slavilor și romînilor și pentru apropierea lor în prezent. El a combătut cu hotărîre îngîmfarea naționalistă, șovinismul și orientarea anti-slavă a cercurilor retrograde de la noi.

[1] După acad. Petrovici n-ar exista, în limba romînă, cu valoare fonologică nici vocalele *e* și *i*, care ar fi doar «variante» ale lui *ă* și *î*. În limba romînă ar avea valoare fonologică, după acad. Petrovici, numai 5 vocale *a*, *o*, *u*, *ă* și *î*.

Într-o conferință intitulată « Romînii și bulgarii » [1], ținută în 1895, Ioan Bogdan, după ce expune legăturile istorice, lingvistice și culturale dintre cele două popoare, formulează următoarele îndemnuri înțelepte și realiste: « Îmbuibați de ideile școlii șoviniste exagerate, noi ne credem superiori tuturor popoarelor ce ne înconjoară, bulgarilor și sîrbilor, rușilor și ungurilor, pe simplul motiv că originea noastră e mai nobilă decît a lor . . . Această concepție greșită și periculoasă în urmările ei trebuie să facă loc unei concepții reale a situației noastre în concertul popoarelor înconjurătoare » [2].

Apreciind progresele făcute de poporul romîn în secolul al XIX-lea, el arată că: « noi avem încă multe de învățat fie de la vecinii noștri, fie de la popoarele ce se află astăzi în fruntea civilizației europene. Să nu ne închidem între pereții unui șovinism strîmt, care ne face să ne înșelăm asupra forțelor noastre reale, ci să căutăm a fi în curent cu tot ce se petrece în jurul nostru, să studiem pe toți vecinii noștri, să ne ținem pas la pas cu dînșii și să nu ne fie rușine a lua de la ei ce este bun, cum nici lor nu le-a fost rușine să ia de la noi ce le-a plăcut » [3].

În ceea ce privește raporturile romîno-ruse, Ioan Bogdan a făcut următoarea apreciere profetică: « E de prisos, scrie el, să amintesc cît de folositoare ne-ar fi cunoștința mai aprofundată a celuilalt vecin puternic, care a avut și poate să aibă încă o influență decisivă asupra soartei noastre » [4].

Ioan Bogdan a scris aceste adevăruri esențiale pentru orientarea sănătoasă a științei și a opiniei noastre publice, fiind conștient că datoria lui de slavist este să înfrunte prejudecăți învechite și interese meschine organizate. Dacă el nu s-a lăsat intimidat de inerția prejudecăților, este că a avut încredere în judecata sănătoasă a poporului nostru și în adîncul simț al prieteniei lui față de toate popoarele vecine.

Istoria a dat deplină dreptate credinței și luptei lui Ioan Bogdan. Înlăturînd pornirile șovine întreținute în trecut de interese străine și de exploatatorii interni, popoarele din sud-estul Europei sînt astăzi strîns unite în lupta lor comună pentru cultură națională, libertate și independență.

---

[1] Ioan Bogdan, Romînii şi bulgarii. Raporturile culturale şi politice între aceste două popoare, Bucureşti, 1895.

[2] Ibidem, p. 47.

[3] Ibidem, p. 49.

[4] Ioan Bogdan, Însemnătatea studiilor slave pentru romîni, Bucureşti, 1894, p. 36.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

FUNCȚIILE VIRGULEI ȘI FOLOSIREA EI CU ROL GRAMATICAL

DE

SORIN STATI

Ca semn de punctuație, virgula are un dublu rol:

1. Delimitează unele propoziții în cadrul frazei și unele părți de propoziție în cadrul propoziției. Virgula arată felul cum fraza și propoziția se despart în elementele lor constitutive, pe baza raporturilor sintactice dintre ele [1]. Aceasta e funcția gramaticală a virgulei.

2. Marchează grafic anumite pauze scurte, făcute în cursul rostirii unei propoziții sau fraze. În felul acesta, virgula îndeplinește, alături de alte semne de punctuație, funcția de redare grafică a ritmului vorbirii și a intonației.

În legătură cu funcția gramaticală se pot da reguli precise. Ele arată cînd e *obligatorie* și cînd *nu e îngăduită* folosirea virgulei. Aceste reguli se bazează pe felul în care se înlănțuiesc logic ideile în succesiunea lor. De aceea între modul de folosire a virgulei în limbi diferite nu există deosebiri esențiale.

Ca expresie grafică a pauzelor scurte, virgula se folosește de cîte ori marcarea lor e considerată necesară de către autor. În vorbire, asemenea pauze sînt folosite în mod intenționat în două situații:

a) pentru a grupa la un loc cuvintele și îmbinările de cuvinte în legătură cu care vorbitorul ține să sublinieze că formează unități de înțeles.

b) pentru a accentua în mod deosebit unele cuvinte, despărțindu-le de restul frazei.

---

[1] I. Iordan, Limba romînă contemporană. București, 1954, p. 757. Autorul arată că « punctuația se leagă strîns de sintaxă, fiind expresia grafică a chipului cum se îmbină între ele cuvintele care alcătuiesc un grup sintactic și cum se despart unele de altele grupurile de cuvinte, propozițiile și frazele » (p. 758).

Pauzele sînt indispensabile uneori pentru înțelegerea succesiunii ideilor. Lipsa pauzelor într-o anumită frază poate da naștere la confuzii. De pildă, cuvintele *nu, mai* și *vine* pot exprima două idei diferite, după cum sînt rostite *Nu mai vine* sau *Nu, mai vine* (cu o pauză scurtă după *nu*). De cîte ori o astfel de pauză este necesară în rostirea unei fraze, ea trebuie marcată și în scris — prin virgulă. Totuși *nu se pune virgulă într-o situație în care folosirea ei nu e îngăduită de regulile gramaticale* (de pildă, între subiect și predicat). Greșelile de punctuație cele mai numeroase se fac tocmai datorită nesocotirii acestei restricții. Reținem deci că *nu orice pauză scurtă poate fi marcată prin virgulă.*

În articolul de față vom cerceta numai folosirea virgulei cu rol gramatical, cu scopul de a desprinde o serie de reguli, bazate pe criterii logice și consacrate de tradiția literară. Situațiile pentru care nu am găsit norme precise nu vor fi discutate în paginile care urmează, ele avîndu-și locul într-o lucrare consacrată celei de a doua funcții a virgulei. Încălcarea regulilor pe care le vom propune (dintre care unele sînt consemnate în « Gramatica limbii romîne » — editată de Academia R.P.R. —) credem că trebuie considerate greșeli de punctuație.

De altfel, pentru cea de a doua funcție a virgulei nici nu se pot formula reguli, ci numai indica situațiile cele mai caracteristice și mai frecvente. Nu poate fi vorba deci de greșeli de punctuație în acest din urmă caz.

1. În propoziție

a) Se pune virgulă între părți de propoziție de același fel, cînd nu sînt legate prin *și* copulativ ori *sau* disjunctiv:

— Subiecte, urmate sau nu de determinări:

Chipul rumen [,] *gura fragedă* [,] *apele ochilor și focul părului spuneau atîta frumusețe cutezătoare și iritantă.* Galaction.

— Nume predicative, urmate sau nu de determinări:

Sala era naltă [,] *susținută de stîlpi și de arcuri.* Eminescu.

Straiele înnegrite de fum de cărbune le erau altfel [,] *străine.* Dumitriu.

— Atribute de același fel (substantivale, adjectivale, pronominale, verbale, adverbiale), urmate sau nu de determinări:

Ascundeam în mine o viață străină celorlalți, blîndă [,] *frumoasă* [,] *neînțeleasă.* Delavrancea.

Supraveghiate de însăși doamna Filipoiu, o femeie foarte grasă [,] *neagră și zăcută de vărsat* [,] *dar bună ca pîinea caldă, se gătiră mai bine de două ceasuri.* Rebreanu.

— Complemente de același fel (directe, indirecte sau circumstanțiale de același fel), urmate sau nu de determinări:

Dantul [,] *muzica* [,] *pădurea* [,]
Pe acestea le-ndrăgii. Eminescu.

Acum [,] *în mijlocul nopții, își scuturau dureroasele lor lanțuri.* Odobescu.

Ieșea cu paneraşul ei cu doi cai la arat [,] *la secerat* [,] *la mașină.* Sadoveanu.

b) Se desparte prin virgulă un substantiv de o apoziție explicativă. Dacă după apoziție urmează altă parte de propoziție, se pune virgulă și înaintea acesteia.

Mă opri în bolțile de la marginea tîrgului, Focșăneanu David [,] *unul dintre tovarășii mei la școala lui Trandafir.* Sadoveanu.

Zeus [,] *feciorul lui Cronos* [,] *făcu semn din sprînceană că primește.* Odobescu.

c) Se pune virgulă după o înșirare de atribute sau complemente de același fel, cînd sînt urmate de altă parte de propoziție:

— după o înșirare de atribute:

Scoase un țipăt prelung și întortochiat, plin de întrebări și de mirări [,] *bătînd din aripi.* Sadoveanu.

— după o înșirare de complemente:

Deci, în anul trecut, pe o frumoasă dimineață de vară [,] *apucai, fără țel hotărît, calea Ploieștilor.* Odobescu.

Ia colo devale, în fundătura ceea [,] *un taur grozav la mulți bezmetici le-a curmat zilele.* Creangă.

d) Se despart prin virgule de restul propoziției cuvintele și expresiile incidente:

Îndată se făcu loc moldovenilor, care [,] *luîndu-și răniții* [,] *se îndreptară către munți.* Negruzzi.

Sub influențele mahomedane și venețiene și chiar [,] *poate* [,] *sub clima nordică . . .* Odobescu.

Și părintele Ioan de sub deal [,] *Doamne* [,] *ce om vrednic și cu bunătate mai era.* Creangă.

e) Se pune virgulă înainte de o construcție echivalentă cu o propoziție care se desparte prin virgulă de regenta ei [1]:

Între călătorii aceia, se afla și unul Iusuf, un negustoraș [,] *mergînd la Ierusalim după daraveri.* Caragiale, (Echivalează cu o atributivă explicativă).

L-aș acuza d-adreptul că el [,] *ocrotit de stăpînul destinelor omenești* [,] *mi-a răpit partea mea de bine.* Caragiale. (Echivalează cu o cauzală incidentă).

Scoase inimele din cîteși șapte caii [,] *spre a le pune pe toate într-un tretin slab.* Eminescu. (Echivalează cu o finală).

Își are și el [,] *ca toți cei din jurul meu* [,] *socotelile lui, speranțele lui.* Camil Petrescu. (Echivalează cu o comparativă incidentă).

f) Se pune virgulă după adverbele de afirmație și de negație, cînd echivalează cu propoziții (și nu sînt urmate de o propoziție subiectivă introdusă prin *că*):

Desigur [,] *e amorezat.* Delavrancea.
Da [,] *fac mărturisire.*
Că moartea pentru mine e dreaptă răsplătire. Caragiale.
Nu [,] *nu mai fac.* Id.

---

[1] Vezi mai departe, p. 22 și urm.

g) Se despart prin virgule de restul frazei substantivele în cazul vocativ:

Cucoane Matei [,] *dumneata nu știi cine-i cuconița care a trecut.* Sadoveanu.

Iar tu [,] *Hyperion* [,] *rămîi*
Oriunde ai apune. Eminescu.
Am trei copii [,] *Costică.* Caragiale.

Totuși, ca o excepție de la această regulă, nu se pune virgulă înainte de un vocativ precedat de o interjecție:

Ei Cătălin, *acu-i acu*
Ca să-ți încerci norocul. Eminescu.
Du-te, ***măi băiete.*** Sadoveanu.
Bre Ilie, *vină-ncoace.* Id.

h) Se despart prin virgule de restul frazei interjecțiile:

O [,] *asta nu se va trece așa!* Negruzzi.
Ei [,] *ce veste ne mai aduci de pe la tîrg!* Creangă.
Ha [,] *ce este? s-a întîmplat ceva?* Delavrancea.

i) Nu se desparte prin virgulă subiectul de predicat, fie că subiectul are, fie că nu are determinări (un atribut sau o propoziție atributivă):

Manoilă se uita *la gura ei cu admirație.* Sadoveanu.
Gîndurile, suspinul vîntului, singurătatea îi luară *sufletul ca pe o undă și i-l duseră îndărăt, în lumina anilor tineri.* Sadoveanu.
Unii mai poznași îmi zvîrleau *cîte o glumă.* Id.
Numai ***jalba pe care i-a făcut-o dînsul l-a scăpat*** *teafăr.* Rebreanu.
Cîinele care latră nu mușcă.

Lungimea propoziției atributive nu justifică punerea virgulei înainte de predicatul subiectului pe care îl determină. Deși asemenea exemple de punctuație greșită se găsesc și la scriitorii noștri clasici, ele trebuie evitate:

Moșia unde Costică face agricultură de fîn și de prune [,] *este așezată . . .* Caragiale.

Se pun totuși între virgule părțile de propoziție și propozițiile incidente, precum și apoziția explicativă, chiar atunci cînd ele se află între subiect și predicat. (Exemple la p. 19, punctul *d*, p. 20, punctul *g* și p. 19, punctul *b*.)

j) Nu se pune virgulă între un verb și un complement direct sau indirect care îl determină.

El a ***măritat pe fiică-sa*** *după un om bun și harnic.* Creangă.
Se duce acasă și-și ***spune nevestii*** *tot amarul.* Sadoveanu.

Mai există situații, destul de numeroase, în care folosirea virgulei nu este îngăduită din pricina legăturii sintactice strînse. În cazurile acestea însă, nu se fac greșeli, deoarece în rostire — tocmai din pricina legăturii sintactice strînse — nu se produc pauze. Iată cîteva exemple:

— Între cele două părți ale unui predicat nominal (*sîntem siguri, e treaz*).

— Între un adverb și un adjectiv determinat (*cam tîrziu, foarte tare*).
— Între o conjuncție și propoziția pe care o introduce (*fiindcă vreau, deși cred*).
— Între o propoziție și substantivul pe lîngă care stă (*la masă, fără voie*).

Și în aceste situații însă părțile de propoziție și propozițiile incidente se pun în mod obligator între virgule.

2. În frază

a) Se pune virgulă între propozițiile coordonate juxtapuse, indiferent de sensul lor:

Mi-ai făcut un bine [,] *ți l-am făcut și eu.* Eminescu.

Mă duc între dînșii, să nu se ia la ceartă [,] *să nu se indispună.* Pas.

b) Se pune virgulă după o înșirare de propoziții coordonate juxtapuse cînd acestea preced regenta de care depind:

Dacă aseară ar fi izbutit, dacă nu avea atîta curaj Ilinca [,] *unde eram?* Camil Petrescu.

Cînd ai să vii, cînd ai să-l vezi [,] *cred că ai să-l ierți.*

c) Se pune virgulă între coordonatele de orice fel, cînd nu sînt despărțite prin *și* copulativ ori *sau* disjunctiv:

— coordonate copulative, legate prin *nici, nu numai — ci și, atît — cît și, sau:*

Puiule, secuiule!
Nici eu să robesc la tine [,]
Nici tu să robești la mine. Alecsandri.

Oameni care merg singuri pe poteci necunoscute, sau milioane de oameni tălăzuindu-se pe deasupra continentelor . . . toate se ridică și se coboară pe fața pămîntului, la fel cu valurile nepotolite și pline de zbucium ale oceanului. Bogza.

— Coordonatele copulative cu nuanță adversativă, legate prin *iar* sau *și* adversativ:

Tata a jucat . . . degetele mînii stîngi [,] *iar Nae Gheorghidiu a clătinat din cap.* Camil Petrescu.

Carevasăzică să intri dumneata în casă la mine cu pumnalul, cu toporul, cu conspirații, cu comploturi și asasinaturi [,] *și eu să stau cu mîinile în șolduri.* Caragiale.

Pe lîngă dragoste, îi mai lenevește și soarele [,] *și noi ne tragem pe după păpurișuri și-i lovim cu ostiile.* Sadoveanu.

Și cu nuanță adversativă poate fi ușor recunoscut, înlocuindu-l cu *iar*. Sensul adversativ se recunoaște și după faptul că cele două propoziții pe care le leagă au în genere subiecte diferite [1]. Totuși nu totdeauna există un raport

[1] I. Iordan, Limba romînă contemporană. București, 1954, p. 763.

adversativ între două propoziții legate prin *și* care au subiecte diferite. Folosirea virgulei în asemenea cazuri este incorectă. Ea trebuie evitată, deși exemple nu lipsesc chiar la scriitorii noștri clasici:

De la Iafa, s-a luat Iusuf cu mai mulți călători [,] *și au mers pe catîri pînă la Ierusalim.* Caragiale [1].

— coordonatele adversative:

I se părea că nu fuge [,] *ci cade din înaltul ceriului.* Eminescu.

Aduse mai întîi pe popa Năstase [,] *dar iute îl schimbă.* Hogaș.

Tata așa a zis [,] *însă la mare nevoie, ce-i de făcut.* Creangă.

— coordonatele disjunctive legate prin *ori:*

Nu știu, părerea m-a amăgit [,] *ori am auzit mai multe glasuri?* Creangă.

Nu știu cum s-a făcut, că ori chersinul a crăpat [,] *ori cumătrul a strănutat.* Id.

— coordonatele conclusive:

Ți-am adus cartea [,] *așa că n-ai de ce să mai fii supărat.*

d) Se despart întotdeauna prin virgulă de regenta lor următoarele propoziții subordonate:

— atributivele explicative (atributivele al căror raport cu regenta e mai puțin strîns decît la atributivele determinative. Pentru înțelegerea regentei precizarea adusă de subordonată nu e indispensabilă.):

După ce săptămîni întregi au prefăcut pămîntul în cărămizi [,] *pe care soarele le-a uscat, în viața cărămidarilor un mare eveniment se apropie.* Bogza.

Au început să facă glume de prost gust [,] *care îmi erau penibile.* Camil Petrescu.

— subordonatele concesive, așezate înainte sau după regentă:

Cu toate că în ziua aceea cerul nu făgăduia vreme bună [,] *cuconașul . . . dădu ordin să se puie caii la droșcă.* Sadoveanu.

Cetatea n-avem gînd să i-o dăm cu una cu două [,] *măcar că nu sînt în ea nici averi nici merinde.* Negruzzi.

— subordonatele consecutive:

Încep a i se încurca cărările [,] *încît nu se mai pricepe fiul craiului acum, încotro să apuce.* Creangă.

I-oi face eu cumătrului una [,] *de ș-a mușca labele.* Creangă.

e) Se despart prin virgulă următoarele subordonate, cînd sînt așezate înaintea regentei:

— completive directe:

Ce știu [,] *nu vreau să țin secret.* Coșbuc.

---

[1] Caragiale, la care se găsesc numeroase exemple de acest fel, urmează probabil o regulă din punctuația germană.

Cîtă încredere avea în puterea talentului său [,] *ne-o spune singur.* Caragiale.

— completive indirecte:

De ce ți-a fost teamă [,] *n-ai scăpat.*

— condiționale:

Dacă ar fi fost după Georgescu [,] *nici Virgiliu, nici Horațiu n-ar fi fost în facultate.* Caragiale.

De spune și el la soroace cîte un cuvînt nepotrivit la sfat [,] *toți îl ia* [u] *în răspăr și-i strigă rîzînd.* Odobescu.

f) Propozițiile cauzale și finale se despart de regentă în felul următor:

— Așezate înainte, se despart totdeauna prin virgulă.

Și fiindcă ziua aceea era cea din urmă zi de tîrg [,] *viața care se zbătuse în Rîureni atîtea zile se readunase îndîrjită.* Galaction.

Cum este el simțitor [,] *e în stare să se prăpădească.* Caragiale.

— Dacă urmează imediat după predicatul regentei, nu se despart prin virgulă.

***Se-ntoarce să ia** pe puiul, să-l ducă la Voinea.* Caragiale.

***S-au ascuns să nu vie ciocoii** să le ceară grîul înapoi.* Dumitriu.

— Dacă între predicatul regentei și subordonată se află o parte de propoziție sau o propoziție, subordonatele de obicei se despart prin virgulă.

Aruncă-mă-n mare [,] *că ți-oi prinde și eu bine.* Eminescu.

Norocul are toane și ciudății surprinzătoare [,] *fiindcă de multe ori îți dă pe de o parte ploaie și soare, iar pe cealaltă parte: grindină și vijelie.* Galaction.

Atunce craiul lor a poruncit s-aducă tunurile [,] *ca să spargă porțile.* Negruzzi.

— Cînd, prin formularea cauzalei sau finalei, autorul ține să arate că ele exprimă singura cauză sau singurul scop care justifică acțiunea din regentă, subordonatele nu se despart de regentă, indiferent de poziția lor față de aceasta [1].

Te cert atît de aspru pentru că n-ai învățat (Subînțeles: nu pentru că nu știi sau pentru alt motiv):

Pentru că n-ai învățat te cert (Subînțeles: Nu pentru alt motiv).

***Am venit ca să-l văd,** nu ca să-l supăr.*

***Ca să-l văd am venit,** nu ca să-l supăr.*

g) Propozițiile incidente de orice fel se pun între virgule:

În cap mergeau [,] *ca să deschidă drumul* [,] *dorobanții cu gîrbace.* Odobescu [finală].

Porțile [,] *după ce ne înghițiră* [,] *se închiseră asupra noastră ca niște fălci uriașe.* Sadoveanu [temporală].

N-a mai venit la București decît de două-trei ori, cînd [,] *deși a stat aici*

---

[1] Vezi, în numărul acesta al revistei, articolul «Despre unele reguli de folosire a virgulei» de Șt. Iacob, p. 26.

cîte o săptămînă [,] *nu a avut plăcerea să întîlnească pe vechii lui prieteni.* Caragiale [concesivă].

Dar cînd vine [,] *mă-nțelegi* [,] *un caz ca acesta.* Caragiale.

Dacă propoziția incidentă e intercalată după conjuncțiile *și, dar, însă,* se pune de obicei virgulă numai după incidentă:

După obicei, ea le dă de lucru cu măsură, ***și*** *cum înserează* [,] *se culcă.* Creangă.

Și *fiindcă pe Oșlobanu toți aveau ciudă mai mare* [,] *lui i-am făcut pocinog întîi.* Id.

Dar *pînă să se aplece și să dea cu cleștele* [,] *iată că se aprind alți doi cărbuni.* Galaction.

Considerate tot ca incidente, se despart prin virgule propozițiile în vorbire indirectă intercalate într-o frază sau într-o propoziție redată în vorbire directă (sau care urmează unei astfel de fraze sau propoziții):

Ia citește-mi-o și mie [,] *zise Grigoriță cum stătea cu fața-n sus și căsca* [,] *să văd ce prostie ai scris.* Hogaș.

Am să-l trimet [,] *răspunse ea scurt.* Id.

h) Propozițiile subiective și predicative nu se despart de regentă prin virgulă:

Ceea ce făgăduiește voinicul anevoie o lasă nefăcută. Eminescu.

E primejdios ca să umbli acuma. Id.

i) Completivele directe și indirecte așezate după regentă nu se despart de regentă prin virgulă:

Eu nici n-am priceput ce vor *de la mine.* Dumitriu.

D. Georgescu nu ***ia seama că muzica a plecat.*** Caragiale.

j) Atributiva determinativă nu se desparte prin virgulă de cuvîntul pe care îl determină. Această propoziție cuprinde o determinare indispensabilă pentru regentă, de aceea e strîns legată de ea.

Am făcut acolea popas lîngă grădinile raiului, scurt ***popas pe care îl vor avea în inimile lor lungă vreme.*** Sadoveanu.

Găsim, într-o publicație de pe vremuri, niște ***documente ce,*** *poate,* ***vor interesa pe cititorii noștri.*** Caragiale.

Regula rămîne valabilă și cînd, între cuvîntul determinat și propoziția atributivă, se găsește un atribut (afară de o apoziție explicativă):

Genele răsfrînte li s-au albit de pulberea măruntă din bolovanii ***de piatră în care izbesc de dimineață pînă seara.*** Delavrancea.

DESPRE UNELE REGULI DE FOLOSIRE A VIRGULEI

DE

ȘT. IACOB

Atît în « Gramatica limbii romîne » vol. II, cît și în « Micul dicționar ortografic » se dau printre altele și cîteva reguli de punctuație cu privire la virgulă. Aceste reguli sînt formulate în funcție de structura propoziției și a frazei. Ele sînt menite să dea indicații precise pentru folosirea acestui semn care, în practică, se întrebuințează adesea la întîmplare.

Socotesc totuși că astfel de reguli, care privesc numai rolul gramatical al virgulei, nu sînt suficiente. Trebuie să se țină seama și de funcția virgulei în redarea unor procese de natură logică.

Un exemplu: se spune în lucrările mai sus amintite că apoziția se desparte prin virgule de restul propoziției. Regula este valabilă cu o precizare în plus și anume: se izolează prin virgule numai apoziția explicativă, nu și cea determinativă. Între propozițiile:

Fratele meu, fierarul, a fost evidențiat

și

Fratele meu fierarul a fost evidențiat,

există o deosebire semantică. Virgulele trebuie puse numai cînd atributul *fierarul* are un caracter explicativ. Pentru a marca valoarea determinativă a atributului, adică pentru a preciza că din mai mulți frați e vorba despre cel care e fierar, punerea virgulelor nu numai că nu e necesară, dar e chiar greșită.

O parte de propoziție nu are deci prin sine caracter explicativ, ci acesta i se dă sau nu, după cum gîndește subiectul vorbitor.

Aceasta se întîmplă nu numai cu atributul, ci și cu complementul. De exemplu în propoziția:

Moțoc îl mai trădase o dată pe Lăpușneanu, în prima domnie,

complementul *în prima domnie* capătă caracter explicativ dacă este despărțit

prin virgulă de restul propoziției, altfel rămîne determinativ, deci cu o nuanță de înțeles schimbat (ambele trădări au avut loc în prima domnie).

Chiar și o propoziție circumstanțială poate avea caracter determinativ sau explicativ, după felul cum gîndește subiectul vorbitor. În cazul că e determinativă, ea arată o circumstanță din mai multe posibile, de exemplu în cauzala:

Poporul avea ciudă pe Moțoc ***pentru că acesta îl jefuise***

[nu din altă cauză].

Despărțind cauzala prin virgulă:

Poporul avea ciudă pe Moțoc, ***pentru că acesta îl jefuise***

ea devine explicativă, adică arată singura cauză posibilă.

Care e substratul logic al determinativului și explicativului (în propoziție și frază)?

Un cuvînt care are funcția de determinant adaugă determinatului o notă nouă, are tendința de a se sintetiza în conținut cu el. Prin aceasta se mărește conținutul noțiunii determinate, dar se micșorează sfera ei — proces denumit în logică « determinare ». Acest lucru este valabil și pentru propozițiile subordonate determinative, care se integrează (se sintetizează) în ideea exprimată de propoziția regentă.

Gîndirea face însă și operația contrară sintezei, anume analiza logică: din conținutul unei noțiuni se ia, se scoate o notă, pentru a o pune mai bine în evidență. Acesta este procesul explicației.

Dacă partea secundară de propoziție sau propoziția secundară, în frază, se sintetizează cu partea determinată, adică are caracter determinativ, legătura între cuvinte este strînsă, organică și, firește, virgula nu este necesară. Dacă însă are numai un caracter explicativ, ea se izolează prin virgulă de determinat, tocmai spre a împiedica procesul de sintetizare.

De aici nu rezultă că virgula este chemată să indice numai explicativul. Ea mai izolează și cuvinte incidente (vocative, complemente) sau propoziții incidente. Ea mai desparte noțiuni juxtapuse (serii omogene) sau propoziții juxtapuse (coordonate). Dar în toate aceste cazuri, ea are un rol unitar și fundamental, anume acela de a indica lipsa de sinteză, de determinare reciprocă, între cuvinte vecine sau propoziții vecine.

Iată cîteva exemple din care se poate vedea acest rol al virgulei. Exemplele sînt luate din caietele de lucrări ale elevilor, care în general sînt zgîrciți în ce privește folosirea virgulei:

1. Spînul cere să-i dea actele dacă nu va fi omorît,

în loc de:

Spînul cere să-i dea actele; dacă nu, va fi omorît. (Fraza are un înțeles și fără virgule, dar altul decît cel dorit de elev).

2. Lazăr Cernescu a plecat dintr-un sat vecin cu mama sa. (Virgula după *vecin* e necesară spre a împiedica socotirea construcției *cu mama sa* ca un complement al lui *vecin*).

3. În locul lui Dragomir a fost condamnat un alt cetățean nevinovat. (Fără virgulă după *cetățean*, reiese că și Dragomir a fost nevinovat).

4. Tomșa împarte pămîntul boierilor fugiți la răzeși. (Virgula e necesară după *fugiți*, căci altfel *la răzeși* devine complement al lui).

5. Părinții nu au vrut s-o arate și au scos o altă fată bătrînă zbîrcită și peți-torii au spus că nu e ea căprioara. (Nepunînd virgule, elevul nu lasă să se vadă că adevărata fată era frumoasă).

Astfel de exemple se întîlnesc la tot pasul în scrisul celor care nu sînt prea stăpîni pe regulile punctuației. Ele mi-au sugerat ideea de a încerca elucidarea problemei pe baza explicației logico-gramaticale.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

OBSERVAŢII ASUPRA LIMBII PERSONAJELOR LUI C. FACA

DE

FL. DIMITRESCU

Unul dintre cele mai importante izvoare de cunoaștere a limbii vorbite într-o anumită epocă este teatrul. Limba operelor dramatice, a cărei funcție primordială este aceea de a caracteriza personajele în raport direct cu specificul lor individual, oferă cercetătorului fapte bogate și variate. Acest material este cu atît mai bogat, cu cît acțiunea piesei este mai amplă, participînd la ea personaje din diverse categorii sociale.

Pentru istoria limbii, în special, pe lîngă celelalte mijloace de informație, piesele de teatru au o valoare documentară deosebită. Astfel, de pildă, piesele de teatru scrise la începutul și mijlocul secolului trecut, cînd activitatea dramatică ia o mare dezvoltare la noi, ne ajută să cunoaștem caracteristicile lingvistice ale acestei epoci în care se constată reducerea simțitoare a folosirii elementelor turcești și grecești și apariția elementelor rusești și franțuzești. Printre primele noastre piese de teatru care constituie o mărturie a limbii romîne de la începutul secolului al XIX-lea sînt comediile lui C. Faca « Comodia vremii » și « Conversații ». În cele două piese ale sale, apare în mod vădit procesul de pătrundere a elementelor străine în limba vorbită. Alături de cuvintele grecești și turcești, pe cale de dispariție, se ivesc mai ales în limba administrației, termeni noi rusești, iar în jargonul burgheziei o serie de cuvinte și expresii franțuzești.

În « Comodia vremii » este reprezentat conflictul dintre două generații; apar atît reprezentanți ai generației vechi (Ianache și Pavel) cît și exponenți ai tineretului (Elenca și Luxandra, fetele lui Ianache, și pretendenții lor) cărora li se adaugă Smaranda, mama fetelor. Între aceste două « tabere » se ivesc neînțelegeri provenite din ciocnirea a două mentalități diferite. Contradicția dintre concepții, după cum e și firesc, se manifestă și pe plan lingvistic. În vorbirea bătrînilor apar unele cuvinte turcești și grecești: *peșin* p. 42, *belea* p. 39

pezevenghi p. 28, în timp ce în vocabularul tinerilor se găsesc din abundență termeni franțuzești: *epolet* p. 30, *proiect* p. 56, *parolist* p. 35, *propus*, *cenzură* p. 56, *rom*, *pișcoturi* p. 43, *canapea*, *solo*, *lornetă* p. 44, *dezagriman* (azi dezagrement) p. 45, *clupuri* (cluburi) p. 43, *catriliu* (cadril) p. 44, *distretă* (distrată) p. 43, *voale*, *epoleturi* p. 30, *sentimenturi* p. 30, *regulament*, *departament*, *prezident* p. 42, *batalion* p. 32. Alături de elementele franțuzești apar de asemenea cuvinte rusești pe care bătrînii le consideră, din cauză că au intrat în limbă în aceeași epocă cu cele franțuzești, tot de origine franceză:

Dar că au niște cuvinte, niște vorbe franțuzești,
Otnășenii, *ofis*, *delle* de nu le mai isprăvești (p. 42).

Aceste vorbe franțuzești sînt de fapt rusești: *otnășenii* înseamnă « rapoarte oficiale », *ofis* — decret domnesc și *delle* — dosare.

Însemnătatea lucrării lui C. Faca constă și în aceea că autorul a înfățișat pentru prima oară jargonul franțuzesc al reprezentanților claselor dominante din jurul anului 1830[1]. În « Comodia vremii », C. Faca satirizează vorbirea împestrițată cu cuvinte franțuzești a celor din păturile de sus ale societății.

Faca ironizează exagerata folosire a cuvintelor, expresiilor și întorsăturilor de frază străine cînd pune să vorbească pe Elenca:

Ascultă, *ma șer* Luxandră, aș vrea să mă plimb pă pod,
Și-apoi să stau în caleașcă la Madam *marșand de mod*
Voi să-mi fac o pălărie cu *blonduri* și *au velur*
Căci îmi vine *a merveliu*, cu *boaoa* de samur (p. 29);

sau pe Luxandra:

În jurnalu după urmă e ceva deosebit:
D-abor o demoazelă, cîn se află *an vizit*
Este de *bonton* la *modă* să aibă *capot* deschis,
În mînă cu *portofeliu* și cu *baiader* închis
Iar cînd mergem la plimbare, *voale* verzi ne trebuiesc
Ah ! *ma șer*, să-mi vezi *mantela*, mai *sublim*, mai lucru *fen*,
O dublură-nfricoșată și fața *amur san fen* (p. 30).

Conștient că jargonul este « un rău al vremii », Faca îl ironizează redînd nu numai aspectul său pur lexical (împestrițarea cu cuvinte străine), ci și latura sa sintactică, jargonul folosindu-se pe scară largă de expresii și construcții luate direct, fără nici un discernămînt, din limba franceză:

l'amur de dié (p. 31); îmi vine *a merveliu* (p. 29); *kel idé* (p. 30); *ansanté de vu voar* (p. 34); *de peti je inosan* [2] (p. 45); nu-ș cine trece *a pié* (p. 30); *kel gras*

---

[1] Eliade, primul editor al lui Faca, socotind că autorul a căutat să biciuiască în primul rînd mania franțuzitelor și-a permis să schimbe titlul lucrării în « Franțuzitele » și chiar să introducă modificări în textul original: în loc de *slujit* a pus *servarisit*, în loc de *mă socotesc* — *pansarisesc*, *înșălată* e schimbat în *tromparisită* etc. (cf. ed. V. Vîrcol, 1906, p. 4 ș. a.).

[2] Cf. la Gr. Alexandrescu « niște mici petreceri ce se zic romînește jocuri nevinovate », p. 91.

(= ce grație) (p. 55). Din astfel de exemple reiese că eroii lui Faca nu folosesc în jargonul lor numai cuvinte, ci au introdus chiar construcții cu prepozițiile respective: *îmi vine* **a** *merveliu* (= *îmi vine* **de** *minune*) sau *trece* **a** *pié* (*trece pe jos*).

În contrast cu Elenca și Luxandra apare Măriuța, fata în casă a « franțuzitelor » care neînțelegînd limbajul bizar al stăpînelor ei își exprimă mirarea astfel:

Pas' de-ascultă și-nțelege! comedie parc-ar fi! (p. 33).

În piesa « Conversații » părerile cocoanei Catinca, apărătoare a folosirii limbii romîne în teatru:

Parcă noi nu sîntem oameni, parcă datorii avem
Să simțim în limbi străine și nemțește să rîdem! (p. 53),

sînt puse în contrast cu părerile cocoanei Smaranda, femeie « modernă », intrigată la gîndul că actorii ar putea vorbi la teatru în romînește:

În sfîrșit, în orice limbă, numai streină de-o fi,
O tragedie se poate prea frumos *pasarisi*,
Numai limbile streine pot vorbi de *santiman*,
Numai nemții și francezii pot avea de *aminsan* (p. 54).

În limba conversației, Faca înregistrează fenomenul introducerii unor termeni francezi cărora li s-au adăugat desinențe grecești.

Știm persona dumnevoastră s-o *apreciarisim* (p. 33);
Și mă rog, șezi, coconiță, să nu te *jenarisești* (p. 34);
[Actori] vrednici *s-amuzarisească* niște nobili privitori (p. 53).

Exemple de acestea arată că influența franceză s-a altoit uneori pe un teren grecesc; cuvintele franceze au căpătat, în anumite cazuri înfățișare grecească. Faptul este de o deosebită importanță pentru studiul limbii romîne de la începutul secolului al XIX-lea pentru că ne arată că influența greacă asupra limbii noastre era pe sfîrșite și că din ea au rămas productive numai cîteva sufixe. Acestea erau folosite de cei cărora li se părea normal să adauge unui cuvînt francez, de curînd intrat în limbă, un sufix deja cunoscut. Jargonul claselor dominante din jurul anului 1830 avea deci un puternic caracter francez cu unele elemente grecești.

După cum se știe, jargonul nu este decît « o adunătură de cuvinte specifice care oglindesc gusturile specifice ale aristocrației sau ale vîrfurilor burgheziei » (Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii, p. 14). El are la bază însă limba comună a întregului popor. Într-adevăr, și în limba personajelor lui Faca se întîlnesc peste tot cuvinte, construcții și forme caracteristice limbii comune. Iată astfel cum vorbește tînărul Dimitrache:

Madmazel, cu plecăciune! ș-încă iertăciune cer
Să-ți recomanduesc astăzi pe tînărul ofițer
Și pe domnu Căpitan din întîiul batalion
Al căruia nume este monsiu, monsiu Simion

sau moderna Elenca:

Cînd aș ști cu-ncredințare că sînt cîte le vorbești
Și că n-oi fi înșelată ș-adevărat mă iubești
Și că jertfa nu mi-oi pierde-o, dar oi face-o pentr-un ce
Ți-aș făgădui din parte-mi amur și fidelité.

Limba vorbită de personajele lui C. Faca are un pronunțat caracter regional muntenesc, explicabil — desigur — prin faptul că Faca era muntean și că acțiunea « Comodiei » sale se petrece în Muntenia.

În limba eroilor lui Faca se întîlnesc particularități caracteristice graiului din Muntenia (unele dintre ele apar și în alte regiuni ale țării, dar în Muntenia au o mai mare răspîndire) ca:

e trecut la *ă* în *pă* (p. 27, 37, 44, 45 etc.), *să* (pentru pron. *se*) (p. 35), *e* trecut la *i* în *fetile* (p. 44), *soarile* (p. 35), *damile* (p. 45), *e* la plural corespunzînd lui *o* de la singular în *picere* (pl. p. 42); lipsa aspirației la inițială *aideți* (p. 33, 43) sau în interiorul cuvîntului: *maalaoa* (p. 45); alterarea consoanelor finale la pers. 1 sg. ind. prezent a verbelor de conj. II, III: *văz* (p. 32, 35), *pierz* (p. 36), *rîz* (p. 25), *crez* (p. 32), *simț* (p. 35); *spui* (p. 28); prezența demonstrativului *ăștiea* (p. 31); întrebuințarea pronumelor *cevași* (p. 34), și *cinevași* (p. 36) etc.

Faca a notat direct limba vorbită în toată simplitatea ei nestilizată. Astfel el a înregistrat un fenomen sintactic pe care consolidarea normelor limbii literare l-a înlăturat: lipsa acordului dintre subiect și predicat: **Toți,** *frate,* **te amărăște** (p. 42); **datornici a început** *să se adune* (p. 37).

În limba personajelor lui C. Faca sînt foarte numeroase formele familiare dintre care remarcăm reducerea unor cuvinte prin dispariția unor sunete sau a unor silabe: *du-te uită* (p. 46) din *du-te de te uită, nu-ș cine* (p. 30) pentru *nu știu cine;* folosirea formei *tat'to* (p. 25) pentru forma literară *tată(l) tău;* întrebuințarea formei pronominale *fieștecare* (p. 25), frecvența unor forme populare de viitor pe care limba literară le-a părăsit:

Îți moi spinarea . . .
Cum *oi mai afla* în casă coconaș ori militar (p. 28);
[Ginerele] *va să-l nimerească* greuleț la buzunar (p. 35).

În lexicul folosit de personajele lui C. Faca apar unele cuvinte popular-arhaice, atestate și la ceilalți scriitori ai epocii, ca *a noroci, norocire, prieteșug:*

Sînteți atît de galante încît . . .
N-aș vrea altă fericire decît *să mă norocesc*
Cu *prieteșug* și stimă . . . (p. 33).

Verbul (a se) *spăsi* are la Faca un semn aparte:

(Ianache) Bună ziua dumitale; ce mai faci?
Cum mai trăiești?
(Pavel) Slavă domnului, vecine! Dumneata
Cum *te spășești?* (= cum o duci) (p. 41),

iar verbul *a cîmpi:*

Te sfătuiesc, jupîn Stane, de aici *să te*

cîmpești (= să pleci) (p. 29)

este probabil o creație proprie a lui C. Faca.

Personajele lui C. Faca întrebuințează multe expresii și construcții populare:

[Dracu] își bagă coada *pîn* toate . . . (p. 38);

[Fetele] *n-au minte nici d-o para*

S-or mai mărita și ele *cînd mama s-o deștepta* (p. 32);

Pas' de dormi, *pas'* de te culcă plin de venin și necaz (p. 49);

Munc-a fost nimicnicită și niște bani *geaba* dați

Par-c-a fost bani de aramă, și *pă gîrlă aruncați* (p. 47).

Exemplele de mai sus arată că C. Faca a fost un bun observator al limbii din epoca sa. Limba personajelor lui Faca consemnează starea limbii literare de la începutul secolului al XIX-lea care nu își definitivase încă normele ei structurale. Așa se explică abundența formelor regionale, a construcțiilor neîngrijite și chiar neconforme cu structura gramaticală a limbii unice naționale. Faca este printre primii scriitori care notează cu exactitate limba vorbită în Muntenia. Dovada o avem în împrejurarea că aceleași particularități de limbă pe care le-am relevat la C. Faca sînt întîlnite și în paginile scrise de A. Pann, N. Filimon etc.

Trăind într-o perioadă deosebit de interesantă din punct de vedere lingvistic, C. Faca se așază pe poziția de apărare a tradițiilor limbii romîne și condamnă tendințele de îndepărtare a limbii romîne de la sursele ei populare. El satirizează jargonul așa cum vor face mai tîrziu cu mai mult talent și succes V. Alecsandri și I. L. Caragiale.

Dacă contribuția lui Faca la dezvoltarea limbii noastre literare este destul de modestă, opera lui rămîne un prețios document lingvistic al epocii de la începutul veacului trecut. Faca scrie într-un moment cînd literatura dramatică, gen nou în acea epocă, era în faza de început a dezvoltării ei. Limba teatrului se va îmbogăți treptat pe măsură ce se vor înmulți creațiile dramatice și prin contribuția unor scriitori ca C. Negruzzi, N. Millo și, îndeosebi, V. Alecsandri și I. L. Caragiale.

UN MAESTRU AL LIMBII POETICE: G. TOPÎRCEANU

DE

ȘTEFAN MUNTEANU

Despre panorama literaturii burgheze decadente din țara noastră, în deceniile 3—4 ale secolului al 20-lea, își poate forma o imagine fără putință de răstălmăcire cel care răsfoiește publicațiile vremii.

Poezia noastră din această vreme a fost, într-o măsură mai mare decît proza, terenul feluritelor « experiențe » poetice autohtone sau de import apusean. Școlile literare, care se înmulțeau ca ciupercile după ploaie, erau susținute de teoreticieni în ale artei care se străduiau să arate că arta nu poate fi accesibilă decît — abstracție făcînd de poet — cîtorva inițiați și nicidecum unui cerc larg de cititori. Pentru a intra în grațiile unor esteticieni rafinați, poezia trebuia să prezinte un conținut cît mai dificil, cît mai cețos și să cuprindă sensuri lirice acoperite. *Dificil*, *obscur*, *absconsitate*, erau numai cîțiva din termenii cu care se lupta estetica literară trecută pentru a demonstra cititorului că trebuie să renunțe la logică, la ceea ce știa el despre poezie, despre sentimentele omenești și despre limba pe care o învățase în pruncie, de vrea să înțeleagă ceea ce . . . de fapt nu se adresează înțelegerii lui. Versuri ca:

« Cir-li-lai, cir-li-lai
Precum stropi de apă rece
În copaie cînd te lai;
Vir-o-cŏn-go-eo-lig
Oase închise afară-n frig
Lir-liu-geau, lir-liu-geau
Ca trei pietre date dura
Pe dulci lespezi se mărgeau . . . »

au stîrnit interesul unor critici literari din trecut, pentru că prezentau farmecul noului, al ineditului, chiar dacă acest lucru însemna batjocorirea gîndirii, a vieții și a bunului simț lingvistic.

În această vreme Topîrceanu scrie « Rapsodii de toamnă » și « Balada munților », ca o fereastră deschisă larg spre miresmele pămîntului și spre limpezimile văzduhului.

Într-o perioadă cînd estetica și critica literară se sileau să sustragă arta de sub tutela gîndirii, să definească conceptul de poezie pură și al frumosului necontingent, era firesc ca poezia lui Topîrceanu să nu rețină prea mult atenția cercetătorilor literari. Optimismul poeziei lui Topîrceanu, pitorescul peisajului și meșteșugul artistic al versului său sînt aspecte minimalizate sau ignorate de critica burgheză.

De aceea o discuție asupra lui Topîrceanu ca artist al cuvîntului este justificată; o discuție în care să se pună în lumină perfecțiunea clasică a versului său, talentul poetului de a zugrăvi, în imagini vii și pline de culoare, tablouri din natură, precum și originalitatea procedeelor lexicale folosite de poet în versurile sale.

Asupra acestor laturi ale artei lui Topîrceanu vom căuta să ne oprim în rîndurile de mai jos, încercînd să definim specificul măiestriei artistice a autorului « Baladelor vesele și triste ».

Versul lui Topîrceanu produce dintru început asupra cititorului impresia unei mari libertăți de creație din partea poetului. Cuvîntul propriu, care traduce ideea în mod limpede și firesc, este descoperit de poet fără efort aparent, în chip spontan, cu simțul și certitudinea artistului plastic al cărui ochi reține cu precizie nuanțele culorilor întinse pe paletă. De aceea cuvîntul la Topîrceanu, chiar atunci cînd nu intră ca element component în ansamblul unei imagini, dobîndește virtuțile acesteia datorită unei severe corespondențe logice, care se stabilește între sensul ideii exprimate și echivalentul ei verbal.

Exemplele care se pot cita, în această privință, abundă. Ele verifică teza că respectul față de artă — pentru care poeții decadenți manifestau un cinic dispreț — presupune o judicioasă tratare și selecționare a mijloacelor de expresie, în vederea transcrierii vii a faptelor de viață, care să poarte pecetea lucrului văzut și trăit.

Iată-l, de exemplu, pe baciul Toma făcînd ultimele pregătiri, înainte de a porni cu turma la vale, în peisajul mohorît al toamnei:

El se pleacă din cărare
Și tot leagă și dezleagă,
Cumpănește pe samare
O gospodărie-ntreagă . . . (Balada munților).

Notația aceasta laconică e departe de a fi ștearsă și schematică, deoarece poetul dă prioritate termenului care indică acțiunea, osteneala ce și-o dă ciobanul pentru « a pune toate lucrurile la punct », înaintea plecării. Cele patru verbe *se pleacă*, *leagă*, *dezleagă*, *cumpănește*, sînt suficiente pentru a reda vizual atmosfera de activitate zorită, întrucît baciul are de încărcat pe cei doi măgari « *maldăr de tărhaturi grele Cu desagi, căldări și pături . . .* ».

Descrierea are un obiect precis, bine delimitat, iar absența oricăror amănunte decorative ține trează atenția asupra faptului ca atare: truda ciobanului care-și rînduiește buclucurile pe cei doi măgari. Cuvîntul acționează asupra imaginației cititorului — aici, ca și aiurea în poezia lui Topîrceanu — cu puterea de concretizare și de reprezentare a imaginii, ceea ce este însușirea fundamentală a limbajului poetic.

Un exemplu asemănător îl oferă « Balada morții », al cărei început sună astfel:

Cobora pe Topolog
Dintre munți, la vale . . .
Și la umbra unui stog
A căzut din cale.

În ce vară? în ce an?
Anii trec ca apa . . .
El era drumeț sărman
Muncitor cu sapa.

Faptul « divers », pentru o societate nepăsătoare de soarta omului din popor — un călător oarecare căzut din drum sub povara mizeriei — își găsește în versul poetului mijloace lexicale și de construcție echivalente, de o mare simplitate. Accidentul este narat în stilul întîmplărilor banale, fără nici un adaos din partea celui care relatează cele petrecute: *Cobora pe Topolog/Dintre munți, la vale/Și la umbra unui stog/A căzut din cale/*.

Cine era el? Impresia de necunoscut, de existență anonimă, a unui « muncitor cu sapa » este sugerată printr-un procedeu insezisabil la prima vedere, însă de o valoare stilistică remarcabilă, anume elipsa subiectului în propoziția întîi: « *Cobora* pe Topolog . . . » etc. Construcția obișnuită: « el cobora . . . » ar fi introdus un element oarecum concret în biografia călătorului și ar fi risipit atmosfera de tragică însingurare în care moare drumețul. Aceeași perfectă adaptare a cuvîntului și a formelor gramaticale la ideea comunicată ne oferă în strofa a doua versurile: « El era *drumeț* sărman /Muncitor cu sapa », unde forma nearticulată — mai exact, suprimarea articolului nehotărît (un) drumeț, estompează chipul personajului, în acord cu întreaga istorie a vieții lui obscure. (Încercați să completați în cele două versuri citate pronumele și articolul nehotărît și veți constata că, excluzînd ritmul, ideea dobîndește o nuanță de lucru determinat, în sensul vag, evident și general, totuși diferit de cel de mai sus, întrucît implică în ultimul caz o insuficientă motivare a totalei uitări care se așterne peste mormîntul drumețului).

Asemenea construcții nu sînt izolate în versul lui Topîrceanu. Notăm două dintre ele, asemănătoare întrucîtva, ca semnificație stilistică, cu cele de mai sus:

« Numai colo-ntr-un frunzar
Galben de lumină
Stă pe-o creangă de arțar
Pasăre străină »

(Balada morții)

Construcția « Stă pe-o creangă . . . *pasăre* străină » trebuie analizată cu atenție. În limba noastră substantivul reclamă la singular fie forma nearticulată (o pasăre), fie pe cea articulată (stă pasărea cea străină). Nimeni însă nu va putea tăgădui justețea formei alese de poet — prin derogare totuși de la legile construcției gramaticale — precum și rezonanța ei în cîmpul percepției noastre. E de remarcat faptul că lipsa articolului nu restrînge sfera noțiunii în discuție cum ne-am aștepta, ci îi lărgește limitele, deoarece « Stă pe-o creangă de arțar /*Pasăre* străină», e mai mult, mai cuprinzător decît « stă o *pasăre* ». Atenția cititorului este orientată asupra noțiunii ca generalitate, fără a se introduce o îngrădire a termenului, implicînd ideea de comun, nediferențiat (o pasăre oarecare). Pe de altă parte adjectivul *străin*, cum lesne se vede, nu are nici rolul de simplu determinant pe lîngă substantivul pe care-l însoțește. El completează și intensifică ideea versului în sensul că sporește impresia de necunoscut — dar nu și de nesemnificativ — inclusă în substantivul nearticulat.

Exemplul ce urmează îl luăm din « Balada munților »:

« Sihla neagră se-nfioară
Speriat, dintr-un hățiș,
Pui sfios de căprioară
A ieșit din luminiș ».

Motivarea stilistică a formei « *pui* sfios » pentru *un pui sfios*, rămîne în general aceeași ca și mai sus. S-ar putea adăuga doar amănuntul că prin omiterea articolului și prin accentuarea cuvîntului de la începutul versului, este sugerată impresia de surpriză, de apariție bruscă și de spaimă. Prin forma lui, substantivul, ca și în exemplele anterioare, reține atenția cititorului datorită aspectului său inedit, iar semnificația noțională a termenului se îmbogățește întrucît se extinde dincolo de sensul morfologic obișnuit.

Datorită acestei stricte corespondențe dintre idee și cuvînt, dintre semnificația stilistică și forma gramaticală, versul lui Topîrceanu dobîndește o puritate de cristal în expresie, asemenea izvorului de munte prin ale cărui valuri cu sonorități ritmice ochiul surprinde nenumărate reflexe argintii ale razelor de lumină.

Aceeași grijă scrupuloasă manifestă poetul în folosirea adjectivului cu funcțiune de epitet. Potrivit tendinței generale, specifice artei lui Topîrceanu în ce privește utilizarea procedeelor artistice, adjectivul se alătură substantivului cu scopul determinării acestuia pe linia uneia din însușirile dominante ale obiectului descris. În această privință Topîrceanu continuă, pe un drum propriu, tradițiile stilului poeziei noastre clasice, reprezentată în preajma anului 1900 prin Vlahuță, Coșbuc și Șt. O. Iosif.

Topîrceanu nu s-a socotit un poet « modernist », așa cum unii cercetători literari din trecut au căutat să-l prezinte, termenul modernism nefiind pentru ei decît eticheta eufemistică pentru variatele aspecte sub care se înfățișa decadentismul poeziei burgheze în perioada de după primul război mondial.

Adeziunea poetului la poezia noastră clasică este exprimată indirect în « Expunere de motive », unde poetul, în afara satirei caustice la adresa fostei Academii, își definește propria sa personalitate și creație literară prin . . . diferență specifică. Poetul n-a concurat la premiile Academiei din mai multe motive și anume:

« Întîi fiindcă mi-a fost lene
Al doilea, nu-s modernist
Sentimental ca Demostene
Și nici ca Blaga-futurist ».

Ar fi greșit să tragem însă de aici concluzia simplistă că Topîrceanu urmează doar calea bătătorită de înaintașii săi, fără să aducă o contribuție proprie, originală la dezvoltarea limbii literaturii noastre artistice, în speță a celei poetice. Într-un anume sens — și despre aceasta va fi vorba mai încolo — versul lui Topîrceanu este de o factură nouă « modernă », ca structură lexicală, fundamentată însă tematic și justificată stilistic, ceea ce e cu totul altceva decît modernismul formalist și cosmopolit.

Întrucît e vorba de adjectivul-epitet, e nevoie să precizăm că epitetul general sau *ornant* nu reprezintă o categorie de mijloace artistice înrudită ca funcțiune sugestivă cu ceea ce în mod curent prozodia mai veche numea tropi și nici cu epitetul individual, particular. Epitetul general este atributul unui substantiv și în consecință el formează o unitate sintactică cu acesta; el prezintă însușirea obiectului perceput de noi ca făcînd parte îndeobște din noțiunea în cauză. Epitetul în acest caz devine o parte integrantă din cuvîntul determinat și este simțit de cititor ca fiind inclus virtual în sfera acestui substantiv.

La Topîrceanu ciobanul din aceeași « Baladă a munților » coboară urmat de « *tăcuții* lui prieteni », care calcă « prin *sălbatice* pripoare/Pe sub poale *verzi* de cetini ». În urma lor rămîn « munții *singuri* și *bătrîni* ». Apoi trec « nopți *pustii* și zile *reci* », pînă cînd, pe la sfîntul Andrei, brazii împodobiți de ger atîrnă ca niște salbe « peste plaiurile *albe*/Și prăpăstiile-*adînci* ».

Adjectivele care servesc drept mijloc de caracterizare pe lîngă substantive, corespund uneia din trăsăturile dominante ale obiectului descris, așa cum, în mod obișnuit, surprindem noi înșine faptele din viață. Prietenii ciobanului (oile, animalele de povară ce-l însoțesc) sînt *tăcuți*, amănuntul acesta fiind cel mai frapant cînd e vorba de drumul unei turme pe poteci de munte.

Pripoarele nu pot fi altfel decît *sălbatice*, ținîndu-se seamă de caracterul peisajului descris, iar cetinile de brad sînt *verzi*, ceea ce corespunde însușirii lor obișnuite.

Cum se vede, fantezia poetului nu trece dincolo de limitele reprezentării realiste a detaliilor tabloului zugrăvit. Peisajul are totuși un caracter concret, plastic, iar epitetul devine elementul esențial care conlucrează la realizarea acestei imagini.

Exemple de acest fel se găsesc la tot pasul în poezia lui Topîrceanu. Într-o altă baladă, corbii sînt « *posomorîți*, cu gheara *lungă*, cu pliscuri *negre*, de oțel »

(Balada corbilor). Însușirea *posomorît*, pe care o subliniază poetul, face parte din categoria restrînsă a însușirilor ce pot fi gîndite în mod curent în legătură cu noțiunea determinată (corbi *negri*, *croncănitori*, *posomorîți*). Atributul — epitet *posomorîți*, ca și gheara *lungă*, pliscuri *negre* — alături de epitetul individual *de oțel*—, completează conținutul semantic al substantivului relevînd, aceeași trăsătură caracteristică, generală a obiectului, fără ca imaginea să piardă din realismul ei.

În « Cîntec » poetul se adresează pădurii astfel:

« Frumoasă ești pădurea mea
Cînd umbra-i încă *rară*
Și printre crengi adie-abia
Un vînt de primăvară.
Cînd de sub frunze *moarte* ies
În umbră viorele
Iar eu străbat huceagul *des*
Cu gîndurile mele . . .
Cînd strălucesc sub rouă *grea*
Cărări de soare pline . . . etc. »

Pădurea nu e pentru poet nici tainică, fermecată sau de argint, ci pur și simplu *frumoasă*, umbra ei e *rară*, huceagul e *des*, roua *grea* etc. Și totuși, lucru demn de notat, imaginea se imprimă în mintea noastră dîndu-ne sentimentul că străbatem noi înșine cărările însorite ale pădurii înfiorate de vîntul cald și umed al primăverii.

Am subliniat în versurile de mai sus doar adjectivele cu rol de epitet, la care se pot adăuga și expresiile cu ajutorul substantivelor și avînd aceeași valoare stilistică, așa cum sînt « cărări *de soare* pline », ori în altă parte « ostroave mari *de umbră* », « pînze *de lumină* » etc. În ambele cazuri epitetul e general, determinant, el reprezentînd mai degrabă semnul economiei stilistice a poetului, decît bogăție și risipă de imaginație.

Cu toată abundența de adjective care ne întîmpină în poezia lui Topîrceanu, versul poetului își păstrează caracterul sobru, construit perfect ca putere de sugestie și unitate ritmică. Forma lapidară și naturalețea versului său constituie o dovadă că imaginația poetului se subordonează viziunii realiste a naturii și utilizează mijloacele de exprimare cele mai simple — fără prea multă variație uneori — chiar în tablourile în care invențiunea artistică este elementul precumpănitor. Sub acest raport trebuie spus că poetul folosește cu insistență adjectivul *lung*, prin urmare un termen care nu sensibilizează noțiunea, ci o determină în mod general.

Plopii, de exemplu, « s-au zbătut zile *lungi* de vară », primăvara vine « cu mătăsuri *lungi* de vînt », fînețele răspund adierii ușoare ce le învăluie « cu acorduri *lungi* de liră », toamna e *lungă*, slabă și zăludă » etc.

Să se observe însă că în acest caz, ca și în altele asemănătoare, epitetul ornant este concretizat la rîndul lui, fie printr-o imagine plastică — în organizarea căreia

el intră sau cu care se învecinează — fie printr-un epitet individual chemat să materializeze ideea, să faciliteze reprezentarea ei în mintea cititorului. Acest procedeu al asocierii epitetului general cu expresia figurată sporește intensitatea impresiei de ansamblu prin ceea ce am putea numi metoda compensației stilistice. Înțelegem prin aceasta procedeul alăturării epitetului abstract la o expresie figurată sau utilizarea lui ca determinant al imaginii însăși (comparație, metaforă). În această situație, adjectivul, deși abstract, nu e perceput izolat, ci în funcție de imaginea în care este integrat. Aceasta face ca sensul general al epitetului să fie *asimilat* de expresia plastică, în care el intră ca atribut, evitîndu-se astfel primejdia căderii în stereotip și convențional.

În exemplele de mai sus, adjectivul *lung* este asociat unei metafore în primul vers: « plopii *s-au zbătut* . . . zile *lungi* de vară ». A spune despre frunzele bătute de vînt că *se zbat* înseamnă a transcrie la modul figurat un aspect din natură — imaginea fiind construită pe baza asociației metaforice.

Plasticitatea expresiei *compensează* caracterul abstract al versului învecinat « zile *lungi* de vară », apropiindu-se și contopindu-se într-o imagine percepută de noi unitar, organic.

În descrierea venirii primăverii, adjectivul *lung* este un element constructiv al metaforei și prin aceasta asimilat plasticității versului « Cu mătăsuri *lungi* de vînt ». Același lucru în versul: « Cu acorduri *lungi* de liră/I-au răspuns fînețele »; în fine, în ultimul exemplu, epitetul general *lung* este concretizat prin alte epitete individuale: « Toamna e *lungă*, *slabă* și *zăludă* ».

Versul impresionează în acest caz nu numai prin fluiditatea lui, ci mai cu seamă prin acel timbru melodic particular, care face farmecul poeziei lui Topîrceanu.

Arta lui Topîrceanu se impune între altele și datorită facultății deosebite a poetului de a pătrunde în lumea naturii și de a transpune în chip realist manifestările ei. Natura, fie că e vorba de flori sau plante, insecte ori păsări, alcătuiește, de altfel, sursa principală de inspirație a poetului și în același timp materialul celor mai trainice creații ale sale. (În mai bine de jumătate din cele douăzeci și opt de poezii cuprinse în « Balade vesele și triste », este cîntată natura.)

Poetul care se refugiază « în iarbă » ca să contemple, dimineți de-a rîndul, « o tufă de scaieți » pune în descrierea multiplelor fețe ale firii pasiunea și observația exactă a naturalistului, însoțite de intuiția și capacitatea de expresie a creatorului de artă.

Poezia lui Topîrceanu este străbătută de suflul tonic al dragostei de natură, ca formă a bucuriei de a trăi a poetului. De aceea peisajul pulsează în versul său de o puternică viață lăuntrică, pe care poetul o traduce apropiind-o prin analogie de manifestările umane cele mai comune și mai familiare. Cu alte cuvinte, la Topîrceanu, pastelul se caracterizează prin *mișcare*, iar acest atribut al vieții este urmărit și reliefat cu o rară măiestrie în versul poetului.

Iată tabloul în care este descrisă starea de agitație în care se găsește natura la știrea că s-apropie toamna:

Toate florile șoptiră/Întorcîndu-și fețele. Solzii frunzelor de salcîm *s-au zburlit pe ramură. Toți ciulinii pe cărare/Fug cuprinși de panică*, peste luncă « Au pornit-o . . . frunzele-n bejanie ». *Papura pe loc se zbate/Legănîndu-și săbiile*, în sfîrșit, lișițele strigă, apare eretele — polițaiul ca să ia măsuri împotriva alarmiștilor etc. (Rapsodii de toamnă).

Altădată, tot din pricina toamnei, *toți ciulinii de pe vale/Se pitesc prin văgăuni /Iar măceșii de pe cîmpuri/O întîmpină în cale/Cu grăbite plecăciuni.* (Balada unui greer mic). Condurii, lunecînd peste vîrfuri de brad, *Înfioară cînd și cînd /Liniștea pădurii/* (Balada morții), iar cu venirea primăverii « *pe jos pornesc furnicile la drum/* și ies gîndacii domnului pe zid » (Rapsodii de primăvară).

În personificarea naturii, Topîrceanu nu procedează prin simpla atribuire de însușiri vii elementelor neînsuflețite din natură sau prin atribuirea de manifestări umane întîmplătoare viețuitoarelor în general. Consecvent formulei sale stilistice, poetul sezisează nota caracteristică a obiectului descris, amănuntul individual și tipic, în stare să reflecte o imagine generalizată din natură și prin aceasta deplin realistă. Această însușire trebuie considerată drept una dintre trăsăturile fundamentale ale stilului lui Topîrceanu. Ceea ce trebuie subliniat tot aici este aptitudinea poetului de a descoperi, pe linia mijloacelor simple și grăitoare, modalitatea cea mai potrivită de expresie figurată, așa încît ea să corespundă « esenței fenomenului real » și să creeze în mintea cititorului asociații dintre cele mai apropiate de experiența lui.

Să ne întoarcem la cîteva din exemplele transcrise.

Pentru a descrie susurul florilor și clătinarea lor la adierea vîntului de toamnă, poetul le înfățișează vorbind în taină între ele, iar mișcarea lor e văzută ca un gest pe care-l face cineva cînd vrea să comunice în grabă o veste neașteptată: *Toate florile șoptiră/Întorcîndu-și fețele.*

Este prins aici, într-o lumină grațioasă, un aspect realist din natură — freamătul și mlădierea florilor — pus în relație cu modul de conduită omenesc într-o împrejurare similară, adică reacția spontană și unanimă față de o știre ce provoacă surpriză.

Ceea ce atrage atenția celui care privește frunzele minuscule de salcîm, atunci cînd sînt mișcate de vînt, este tremurul lor ușor; de aceea, în semn de împotrivire, dar și de frică, *ele s-au zburlit pe ramură*, în timp ce ciulinii, care au la îndemînă alt mijloc de apărare în fața primejdiei *fug cuprinși de panică*, asemenea unor ființe deznădăjduite care se salvează fără încercare de împotrivire în fața unei teribile amenințări.

În aceste descrieri ale mișcării, ale vieții din natură, nu poate fi trecută cu vederea preciziunea cu care poetul întrebuințează verbul și aceasta nu în scopul obținerii unor efecte de ordin stilistic formal, ci pentru a traduce cu exactitate o latură esențială în manifestarea naturii. Cînd poetul afirmă că o dată cu sosirea primăverii *pe jos pornesc furnicile la drum*, propoziția, de o admirabilă simplitate, se salvează din modul de exprimare comun și prozaic, deoarece

este reținută aici o trăsătură tipică ce caracterizează felul de viață al furnicilor, înfățișat într-o imagine realistă și încîntătoare totodată, anume în exodul lor, cu neistovita lor călătorie și trudă, care începe acum și va dura o vară întreagă. Cît despre gîndacii domnului, Topîrceanu socotește de ajuns să spună că *ies pe zid*, ceea ce ar părea banal, dacă poetul nu ar vedea în acest fenomen un indiciu al reînvierii naturii — și de aceea simpla lor apariție pe zidul caselor (întrucît stătuseră pînă acum ascunși) devine semnificativă.

Un element esențial în arta lui Topîrceanu este umorul. Efecte umoristice dintre cele mai autentice obține Topîrceanu prin faptul că acordă valoarea poetică neologismului și expresiei curente, luate din vorbirea zilnică. Este vorba, așadar, de un procedeu în care vocabularul se situează pe primul plan, nu numai ca material de construcție a versului, ci, mai ales, ca funcție stilistică.

Doi poeți înaintea lui Topîrceanu, anume Al. Macedonski și D. Anghel deschiseseră larg neologismului porțile intrării în limba literaturii noastre artistice. Dar, atît la autorul « Rondelurilor », cît și la Anghel, neologismul răspundea unor intenții stilistice total diferite. Nu e locul să analizăm aici în ce constau aceste deosebiri. Cercetarea aceasta însă nu va putea fi trecută cu vederea cînd se va scrie istoria limbii noastre literare din ultimii ani ai secolului trecut și din primele decenii ale veacului nostru. Se va stabili atunci în ce constă, în privința mijloacelor de limbă, reacția împotriva estetismului simbolist,—și, pe altă linie de rezistență, aceea a idilismului semănătorist.

Printre scriitorii care s-au opus în veacul nostru tendinței retrograde, specifice poeziei decadente, de a separa limba poeziei de cea a graiului viu, va trebui pus, la locul ce i se cuvine, autorul « Rapsodiilor ».

În legătură cu neologismul din versul lui Topîrceanu trebuie accentuat, dintru început, faptul că poetul introduce termenul străin în chip voit, urmărind să creeze o anumită atmosferă lirică, în concordanță deplină cu fondul de idei al poeziei. În opoziție cu poezia lui Eminescu în care neologismul aparținea unui limbaj de circulație restrînsă — în speță cel filozofic și al culturii în general — sfera lexicală din care Topîrceanu împrumută neologismul este cu mult mai largă și mai accesibilă, deoarece ea cuprinde limba curentă, uzuală. Aceasta este și una din explicațiile marii popularități de care s-a bucurat opera lui Topîrceanu în perioada dintre cele două războaie, cînd poezia burgheză decadentă se cufundase în cercul fără ieșire al feluritelor « isme ».

În versurile lui Topîrceanu, cititorul își recunoaște limbajul său zilnic, alcătuit din termeni care intră în vocabularul obișnuit al limbii vorbite, cotidiene. Citățm doar cîteva exemple:

Iepurele — « măgar *miniatură* », se arată pe arătură, în timp ce « Din căpiță sare pleava/Sar gunoaie dintr-un snop . . . ». Apoi « Mic *elastic* și *urgent*/Lîng-o tufă de sînzeană/A făcut un *compliment* » (La vînătoare).

Vînătorii « guralivi și orășeni /Pun o pată *discordantă*/Pe căpița de strujeni ». Pe cîmp « Fosnește lung subt soare/Cu mătase la pănușe/mămăliga *viitoare* » (ibid).

Coțofana, pasăre gureșă, « fără *ocupație* », a adus printre păsări și plante o veste-n goană « Și-a făcut senzație ». Iarna e *mizerabilă*, tristețea poetului *iremediabilă*, cînd știe că vor îngheța de frigul ei gîzele și florile. În fine, « zugrăvit pe cerul gol », cu plosca de rachiu ridicată, popa cel bețiv, capătă deodată « măreție de *simbol* » (Balada popii din Rudeni).

Expresivitatea și savoarea versurilor citate — în a căror țesătură neologismul este introdus asemenea unei piese de culoare vie într-un mozaic format din tonuri comune — este de netăgăduit. În acest contrast dintre elementele lexicale care alcătuiesc baza lingvistică a versului lui Topîrceanu își are izvorul, pe tărîmul mijloacelor stilistice, umorul creației sale. Învecinarea terme-nului de proveniență « savantă » cu noțiunea « vulgară », acționează în favoarea ideii, pe care o conturează și o reliefează prin aceea că stabilește relații sintactice între categorii de cuvinte diferite și opuse ca arie de întrebuințare. Mai exact, să se observe că neologismul intră în versul lui Topîrceanu într-o ambianță lexicală în care el reprezintă « o notă discordantă ». Ceea ce-l impune atenției noastre sînt cuvintele de care el este constrîns să se alăture, cuvinte împrumutate din cel mai autentic fond popular.

Iepurele, de pildă — animal comun — e « mic *elastic* și *urgent* ». Atributele abstracte *elastic*, *urgent* sînt provenite din sectoare ale limbajului străine noțiunii determinate, cu atît mai mult cu cît ultimul (*urgent*) este « impropriu » ca determinant pe lîngă un nume de ființă (nu însă pe lîngă substantive comune ca: *acțiune*, *măsură*, *adresă* etc.). Contrastul lexical este exploatat cu același veritabil simț al umorului în versuri, cum sînt cele citate:

« Și foșnește lung subt soare /Cu mătase la pănușe/ mămăliga *viitoare* ».

E vorba de un lan de porumb. Natural că perifraza « mămăliga *viitoare* », pentru porumb, vizează efecte stilistice precise, rezultate de pe urma juxtapunerii intenționate a celor două cuvinte, între care nu există nici un punct de contact ca arie de circulație socială.

Cînd poetul spune că:

« vînătorii guralivi și orășeni /Pun o pată *discordantă* pe căpița de strujeni », el introduce în mijlocul unei propoziții în care este zugrăvit un decor banal și prozaic: cîmpul cu căpițele de strujeni, imaginea vînătorilor plasticizată prin expresia abstractă și intelectualistă — *pată discordantă*. Tabloul este *compromis* în felul acesta, pentru a se acorda cîștig de cauză comicului de esență verbală.

Să se remarce, în sfîrșit, că zugrăvind chipul popii, proiectat pe cerul oțelit de gerul iernii, cu plosca pîntecoasă de rachiu înălțată și dobîndind prin aceasta *măreție de simbol*, poetul nu face altceva decît să coboare valoarea expresiei livrești la nivelul gestului vulgar al popii. Imaginea, de un relief deosebit, cîștigă contur de desen animat, în care sensul caricatural satiric este de un efect în afară de orice echivoc.

Nu trebuie uitat, așadar, că neologismul este utilizat în versul lui Topîrceanu cu o vădită nuanță peiorativă, mai precis, poetul depreciază neologismul

îl compromite datorită ambianței lexicale în care-l plasează. Umorul artei lui Topîrceanu își găsește aici unul din principalele lui izvoare verbale. Dacă în multe cazuri acest umor este reconfortant, nu e mai puțin adevărat că poetul zăbovește cu satisfacție uneori asupra acestui procedeu — din păcate nu rareori chiar de dragul exercițiului gratuit — ceea ce face ca versul să devină convențional, iar umorul facil.

În « Cioara », de exemplu, poetul caută să epuizeze termenii de comparație la care s-ar putea preta descrierea banalei păsări, efectele obținute situîndu-se la periferia umorului și a bunului simț lingvistic. E de mirare cum poetul care scrisese « Balada corbilor » a putut să se dedea unui joc de imagini goale, de un gust mai mult decît dubios, cum sînt versurile pretinsei poezii din care citățm la întîmplare:

« Gravă ca o rugăciune
Și posomorîtă ca o
Figurină de cărbune
Cu nuanță de cacao ».

Există în unele poezii ale lui Topîrceanu o anumită înclinare spre versificare, spre virtuozitate formală, versul reducîndu-se, în acest caz, la simple combinații sonice, căutate sau, în cel mai bun caz, la un lirism minor, convențional. O întreagă poezie de patru strofe, cu caracter de pastel, poate servi drept pretext pentru un joc de cuvinte, ca în « Toamna în parc », în care eroii sînt o fată sfioasă și un plutonier major, iar finalul poemului, cuprinzînd poanta, sună astfel:

« Și-ntr-o fină discordanță
Cu priveliștea sonoră
Merg așa cam la distanță:
El major și ea minoră ».

E greu să recunoaștem în asemenea versuri pe autorul « Baladei munților ». Facilitatea unora dintre versurile lui Topîrceanu îndreptățește afirmația că poetul se cheltuiește uneori într-o vervă măruntă, exploatînd facultatea de a mînui cu dezinvoltură cuvîntul și ritmul.

O categorie de expresii la care Topîrceanu face des apel este aceea în care intră formulele « prozaice » din vorbirea de toate zilele. Procedeul nu este, în esență, diferit de cel discutat mai sus. Prozaismele determină, prin contrast cu caracterul selecționat al cuvîntului poetic, efecte umoristice dintre cele mai autentice. Imaginea cîștigă o notă de familiaritate, prin coborîrea ei într-o zonă a lucrurilor, întîmplărilor și a modului de exprimare curent. Așa de exemplu, folosirea expresiei *Ca de mama focului*, cînd e vorba de caracteristica strigătului unor păsări, ar părea vulgară și în consecință « nepoetică ». La Topîrceanu ea nu are nimic supărător, necum trivial (« lișițele-ncep să strige / *Ca de mama focului*), întrucît e vorba de niște păsări al căror glas creează impresia unei cioro-

văieli între niște vecine rele de gură, de pe uliță. Cînd scaetele întreabă pe iepurele care fuge: *Ce e frate?*, iar acesta îi răspunde: *Sînt teribil de grăbit!* — se reproduce un fragment de conversație tipică între doi trecători, dintre care unul este străin de motivele precipitării celuilalt. În fine, gărgărița mică și nenorocită exclamă, asemenea unei femei necăjite și tachinate, care se destăinuie la poartă unei cumetre: *Uf, ce lume, soro dragă!* . . ., iar delicatele petunii se întreabă cu candoare, ca niște școlărițe alarmate: *Ce ne facem fetelor?*

De notat că atît neologismul cît și prozaismele la care ne-am referit nu sînt caracteristice limbii poporului în înțelesul obișnuit al cuvîntului. Cînd vorbim despre larga răspîndire a poeziei lui Topîrceanu, trebuie să nu uităm că popularitatea versurilor sale nu a depășit prea mult hotarele lingvistice ale mediului urban. Topîrceanu se complace în atmosfera și limbajul orășenesc nu pentru că s-ar socoti izolat de viața socială și de limba poporului. O dovadă convingătoare despre acest lucru sînt versurile în care poetul vorbește despre oamenii simpli a căror existență sau moarte le zugrăvește pe fondul viu și pitoresc al naturii (« Balada munților », « Balada morții »). Așa cum s-a văzut, credem, limba se caracterizează aici printr-o mare puritate și prospețime lexicală, de o neîntrecută forță evocatoare. Dar nu e mai puțin adevărat că locul larg pe care-l ocupă neologismul în versul lui Topîrceanu ne obligă să afirmăm că limba autorului « Baladelor vesele și triste » nu este populară în sensul în care atribuim această însușire limbii lui Alecsandri sau Coșbuc, « Rapsodiile de toamnă » sau « Balada chiriașului grăbit », pe de o parte, și « Oaspeții primăverii » a lui Alecsandri, ori « Noaptea de vară » a lui Coșbuc pe de altă parte, nu vor trezi un ecou similar în sufletul aceluiași cititor, deoarece Topîrceanu vizează un anumit cititor, familiarizat cu modul de viață și cu limbajul orășenesc. Nu rezultă de aici că poetul scrie pentru un anumit public și pe gustul acestuia, după cum Creangă nu și-a scris « Amintirile » pentru a le citi humuleștenilor sau pentru a desfăta cu snoave și țărănii pe boierii de la « Junimea ». Apropierea dintre cei doi scriitori e valabilă măcar sub un singur unghi: neologismul și prozaismul la Topîrceanu sînt, asemenea proverbelor și zicătorilor din « Amintirile » și « Poveștile » lui Creangă, mai mult un mijloc artistic desprins din rezervele graiului viu și generator de umor sănătos și înviorător — decît un artificiu stilistic exterior, formalist. Limba literaturii noastre artistice nu s-a rupt prin Topîrceanu de izvoarele ei populare, așa după cum opera sa poetică nu este străină de simțirea poporului care se recunoaște pe el și peisajul patriei noastre în cele mai realizate creații ale poetului.

Opera poetică a lui Topîrceanu a adus o contribuție valoroasă la evoluția poeziei și a limbii noastre literare în perioada dintre cele două războaie mondiale. Meritele poetului, ca meșter al cuvîntului poetic, trebuie judecate în funcție de epoca în care a scris Topîrceanu — epocă de tristă rătăcire literară — dar și în raport cu tradițiile genului cultivat de autorul « Rapsodiilor », gen ilustrat

înaintea acestuia, e drept, pe o dimensiune socială și artistică în multe privințe deosebită — de D. Anghel și, pe de altă parte, de Șt. O. Iosif și D. Anghel în « Caleidoscopul lui A. Mirea ».

Topîrceanu rămîne un poet al vieții și al naturii, un iscusit șlefuitor de vers, vibrînd aci de duioșie, ori de voioșie tonică, aci scăpărînd de ironie; un poet care lărgește limitele întrebuințării mijloacelor stilistice tradiționale, îmbogățindu-le și sintetizîndu-le într-o formă nouă și originală. Lectura versurilor lui Topîrceanu este nu numai un prilej de delectare estetică pentru cititor, ci și un izvor de prețioase învățăminte pentru artiștii cuvîntului.

EXPRESIA IDIOMATICĂ ÎN ROMANUL «RĂSCOALA» DE LIVIU REBREANU

DE

AL. ANDRIESCU

Autorul celei mai zguduitoare mărturii literare a dramaticelor evenimente din 1907 n-a urmărit niciodată în alegerea mijloacelor de expresie, frumusețea efemeră a jocului de artificii. Interesul său s-a îndreptat, permanent, spre mijloacele lingvistice care să servească desăvîrșit adevărul psihologic și social, uneori crud, din paginile celor mai multe scrieri ale sale. Acest conținut realist respingea imaginea spumoasă, plină de strălucire căutată. Cerea, în schimb, ca o necesitate imperioasă, comparația frecventă și în limba vorbită sau chiar expresia frustă. Alături de aceste elemente, expresiile idiomatice, în care includem toate construcțiile particulare limbii noastre, cîteodată numai anumitor graiuri populare, își găsesc un loc potrivit.

De la început trebuie subliniat faptul că Liviu Rebreanu a selectat, din numărul mare al expresiilor idiomatice care circulă în limba noastră, în primul rînd pe cele cu un conținut tăios, dur. Numai simpla înșirare a expresiilor idiomatice din romanul « Răscoala », într-o listă care-i departe de a fi completă, arată îndată spre ce locuțiuni de acest fel se îndreaptă romancierul: *tai frunze cîinilor* (98); *rezultatele vorbelor de clacă* (113); *le-ați băgat în cap toți gărgăunii* (113); *să nu puie la inimă* (117); *să-i mături pe amîndoi* (121); *ce primejdie îi paște* (121); *pe unde scoatem cămașa* (121); *l-a făcut albie de porci* (123); *să nu te culci pe o ureche* (125); *băiat de zahăr* (128); *are să-și aprindă paie-n cap* (132); *să tacă mîlc* (132); *cruce de voinic* (148); *frumușică picătură* (148); *bărbat în toată firea și cu scaun la cap* (150); *bateți apa-n piuă* (152); *să-ți iei lumea-n cap* (154); *îți spun verde* (171); *ai dat cu bobii* (176); *a întins prea mult coarda* (177); *l-am dat gata* (185); *sînt toți în păr* (201); *din fir în păr* (231); *să facă din țînțar armăsar* (280); *să se ducă pe gîrlă toate* (305); *se vor da pe brazdă* (305); *țapul ispășitor*

(307); *s-a dus dorului* (342); *încercăm și noi marea cu degetul* (344); *ca frunza pe apă* (350); *cu inima-n izmene* (352); *să puie piciorul în prag* (354); *apă chioară bătută-n piuă* (355); *umblați după potcoave de cai morți* (357); *să nu rămînem de căruță* (373); *ai să mai vii tu la moara mea* (450); *avem noi ac de cojocul tîlharilor* (478); *fugeau mîncînd pămîntul* (486); *țipînd ca din gură de șarpe* (506) [1].

Stilul cenușiu [2], prin care comentatorii mijloacelor de expresie folosite de autorul « Răscoalei » înțelegeau exprimarea lipsită de strălucirea imaginii rare, căutată și cultivată cu grijă de alți prozatori, cuprinde, ca parte integrantă esențială, expresia idiomatică dură, întunecată, notată în forma ei brută, neșlefuită, ca în majoritatea exemplelor citate. Lucrul acesta merge atît de departe, încît chiar notațiile umoristice, comunicate de unele din aceste expresii, n-au darul să descrețească fruntea, să provoace zîmbetul larg, ci crisparea, în surîs amar, a gurii.

Titu Herdelea, abia sosit din Transilvania la București, fără a-și avea existența materială asigurată, caracterizează ironic situația precară în care se găsește cu cuvintele: « . . . *deocamdată tai frunze cîinilor, cu speranța că voi găsi de lucru* » (p. 98). În altă parte, într-un comentariu al autorului, existența precară a tînărului gazetar este asemuită, cu același umor amar, *frunzei pe apă: « De unde își închipuise că muncind conștiincios, are asigurată o lefșoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă* » (p. 350).

Cîteodată umorul amar evoluează spre notația brutală. Expresia idiomatică imprimă comunicării o înfățișare naturalistă: « *Apoi norocul numai de cei îndrăzneți se ține, nu de cei neputincioși cu inima-n izmene!* » (p. 352) — spune plin de năduf un țăran din « Răscoala ».

Chiar dacă alte expresii ating mai rar duritatea celei de mai sus, preferința autorului merge pe aceeași linie. Puține sînt expresiile, din cele citate din « Răscoala » care să nu fie legate de acțiuni violente, de un conținut mușcător, amar sau întunecat. Oamenii din « Răscoala » rîd rar. Trăiesc încleștați în sărăcie și în lupta fără sorți de izbîndă. Viața lor intelectuală este minată de abrutizare. Nici cei care trăiesc în huzur nu știu să rîdă. Vorbele lor sînt biciul stăpînului. Bucuriile lor — ceea ce le oferă carnea. Preocupările lor intelectuale sînt robite satisfacerii simțurilor. Acest conținut întunecat și-a găsit exprimarea firească în *stilul cenușiu*, despre care a mai fost vorba, pe nedrept condamnat la un scriitor al cărui realism crud ridică brutal cortina în spatele căreia apare burghezo-moșierimea în toată decrepitudinea ei.

Onestul învățător Ion Dragoș din « Răscoala » este la discreția boierului Miron Iuga. La fel revizorul care-l protejează: « *Miron Iuga însă nu e o fire care să-și schimbe gîndurile și, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului, prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu*

[1] Liviu Rebreanu, Răscoala, E.S.P.L.A., 1954 (Cifra din paranteză indică pagina).

[2] Vezi Tudor Vianu, Arta prozatorilor romîni, Edit. Contemporanul, 1941, paragraful în care este evocată mărturia poetului Tudor Arghezi asupra stilului romancierului, p. 332.

Ionescu, să-i mături pe amîndoi » (p. 121). Expresia idiomatică *să-i mături* [1], din fraza citată, nu are nimic comun cu exprimarea elegantă. Ea este potrivită, mai mult, de neînlocuit, pentru comunicarea conținutului frazei, care cere un ton aspru. Samavolnicia, lipsa de scrupule a reprezentanților aparatului de stat burghezo-moșieresc este denunțată necruțător. Acești oameni se adresează unul altuia, în relațiile de la superior la inferior, ca în exemplul următor: « *Căpitanul, firește, a tăbărît asupra plutonierului, l-a făcut albie de porci și i-a pus în vedere că-l zvîrle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga care așa și pe dincolo . . .* » (p. 123). Posturile de răspundere se obțineau, în trecut, după rețeta care l-a adus în fruntea județului pe Boierescu: « *A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct prin anume prieteni influenți de la București, ca să frîngă rezistența ministrului* » (p. 354). Demagogia sforăitoare a politicienilor de talia acestui prefect displace pînă și celor pe care-i servește: « *Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El disprețuia mijloacele acestuia de a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă* » (p. 355). Pentru a-și menține pozițiile 11 mii de țărani au udat cu sîngele lor pămîntul pe care au vrut să-l smulgă cu forța pentru burțile umflate de foame ale copiilor: « *— Domnule prefect, avem noi ac de cojocul tîlharilor!* » — declară războinic maiorul Tănăsescu.

La început, cei apăsați de jugul celor dintîi s-au înarmat numai cu ceea ce le oferea mizeria dimprejur, răbdarea tenace, deprinsă în ani mulți de suferințe: « *— Omul cît poate tot rabdă că altfel ar trebui să-ți iei lumea în cap! observă Serafim Mogoș amărît* » (p. 154). Cînd n-au mai putut răbda au pus mîna pe coase și au înălțat, din conacele boierești, rugurile libertății rîvnite: « *— Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraților? . . . Ori n-avem altă treabă? . . . Ia haidem mai sus, să vedem și noi ce mai mișcă prin sat — și să nu rămînem de căruță!* » (p. 373). În fața armelor, curajul piepturilor goale s-a frînt: « *Țăranii fugeau mîncînd pămîntul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlînd* » (p. 486).

Exemplele citate, la care s-ar putea adăuga și altele, demonstrează, fără să se facă simțită nevoia comentariului amplu, supunerea perfectă la conținut a expresiilor idiomatice în opera lui Liviu Rebreanu. Lipsite de strălucire, notate în forma lor din limba vorbită, mai rar prelucrate, și atunci nu cu intenția de a le transforma în podoabe, ele constituie un element de bază între mijloacele de expresie ale autorului.

Cercetarea expresiilor idiomatice în opera lui Rebreanu ne dă posibilitatea să aducem un corectiv părerii mai vechi, aproape generale în critica literară a timpului, asupra stîngăciei romancierului în notarea vorbirii orășenilor, în special a reprezentanților mediului social « de sus ». Este adevărat că aceste

[1] Pentru faptul că *a mătura* apare, de cele mai multe ori, singur și nu în locuțiunea *a mătura din cale*, ar putea fi considerat în afara expresiilor idiomatice. L-am discutat aici și pentru că servește aceleași scopuri ca toate expresiile idiomatice din aceste pagini. Această observație este valabilă și pentru cuvîntul popular *împuia*, pe care îl citățm ceva mai încolo.

personaje nu ajung niciodată pînă la verva sclipitoare, spumoasă, dar intențiile realiste ale autorului, preocupat să scrie « exact » nu « frumos », după cum mărturisește singur [1], sînt cum nu se poate mai potrivit servite de aparenta sărăcie a limbii. Preocupat de adevăr, romancierul n-a căutat să înfrumusețeze vorbirea eroilor săi. De aceea felul de a vorbi al boierului Miron Iuga nu se deosebește prea mult de al țăranilor cu care trăiește alături; expresia idiomatică și anumite construcții stereotipice nivelează felul de a vorbi al acestor personaje: « — *Uite rezultatul vorbelor de clacă cu care ați împuiat urechile țăranilor! făcu Miron Iuga apăsat, adresîndu-se mai cu seamă fiului său. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul, ca să poată trăi amîndoi, au mers toate bine. De cînd le-ați băgat în cap toți gărgăunii au început fapte d-astea. Și e numai începutul! Fii sigur că vor urma și altele și mai urîte* » (p. 113).

Pentru bătrînul boier cu principii feudale, discuțiile privitoare la problema țărănească sînt *vorbe de clacă* cu care unii *împuiază* urechile țăranilor, iar dorința acestora de a trăi omenește pe un pămînt care să fie și altfel al lor, nu numai ca obiect de muncă, *gărgăuni*. Cele două metafore populare dau o vigoare deosebită bătrînului stăpînit de mînie. Dacă romancierul ar fi înlocuit expresiile idiomatice subliniate cu alte cuvinte, așa cum ar fi vrut, poate, unii « estetizanți », care vedeau pe reprezentanții claselor exploatatoare neapărat cu suflet complicat și vorbire aleasă, să spunem cu cuvintele *demagogie* sau *parlamentarism* pentru *vorbe de clacă* și *revendicări insolite* pentru *gărgăuni*, comunicarea ar fi fost lipsită de căldură și nesugestivă. Împrejurarea în care se petrece discuția, respinge, de altfel, exprimarea doctă.

Rafinamentul frivol al Nadinei, soția lui Grigore Iuga, s-ar părea că respinge expresia idiomatică. Lucrurile stau altfel. Nadina folosește expresia idiomatică și autorul a știut să aleagă pentru ea tocmai pe aceea cu ajutorul căreia să poată contura o latură a caracterului său, desprinsă din trăsătura esențială, frivolitatea ei mondenă. Femeie de lume, ea se dovedește o amfitrioană atentă cu toți, indiferent de natura sentimentelor ce o leagă de vizitatori și, de aceea, își întîmpină arendașul cu multă dezinvoltură și cu o amabilitate suspectă, ascunsă într-o expresie idiomatică: « — *Tocmai despre dumneata vorbeam . . . Parc-ai dat cu bobii!* » (p. 176). S-o urmărim pe aceeași eroină în altă împrejurare, la teatru: « *Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de admirația credincioșilor. Își aluneca alene ochii peste parter, schimba saluturi cu cîte o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore: — Ai văzut? Pînă și Predelenii sînt toți în păr . . . Ce-o fi pățit zgîrcitul de-a cheltuit atîția bani?* » (p. 201). Femeia mondenă se dovedește, sub fardul convenienței, în intimitate, o clevetitoare cu limba la fel de harnică și de ascuțită ca și a cumetrelor de mahala. După spectacol, în localul descoperit de Raul, « *absolut parizian și retras, unde*

[1] Vezi Ov. S. Crohmălniceanu, Prefața care însoțește romanul Răscoala, E.S.P.L.A., 1954.

nu merge decît lumea cea mai bună . . . » Nadina va ciripi încîntată, în franțuzește: « — *Ah, oui, c'est vraiment très chic, très parisien!* » (p. 203).

La prima vedere, s-ar părea că există în vorbirea acestui personaj contradicții grave. Între expresiile idiomatice *ai dat cu bobii, sînt toți în păr* și franțuzeasca din cabaretul parisian găsim totuși puternice elemente de apropiere. După o părere depășită de mult, o boieroaică romîncă putea să vorbească foarte bine franțuzește, dar romînește mai puțin, într-o măsură care o obliga să ignoreze expresiile idiomatice. Și, apoi, nu suna bine vorba aspră, țărănească, în gura unei cucoane mari! În realitate nu există nici un fel de nepotrivire în felul de a vorbi al acestui personaj. Nu poate fi vorba aici de o stîngăcie[1] a autorului în mînuirea elementelor lingvistice, în conformitate cu mediile sociale diferite în care viețuiesc eroii săi. În trei situații diferite, autorul își pune personajul să vorbească diferit și dă posibilitate cititorilor să-i adîncească personalitatea: Nadina vorbește pe un ton glumeț, întărit de expresia populară *parc-ai dat cu bobii*, cu arendașul ei, considerat « de la țară »; clevetitor vorbește în intimitate, cu soțul: *Predelenii sînt toți în păr . . .*; și în jargonul cosmopolit al clasei din care face parte în « societate ». Aici trebuie căutată legătura dintre aceste elemente, numai în aparență disparate, în realitate dozate cu artă.

Eroii lui Rebreanu nu vorbesc « frumos ». Vorbele lor puține, nealese, anumite construcții tipice, și, după cum s-a remarcat, chiar interjecțiile[2], sînt, întotdeauna, potrivite cu conținutul comunicat. Acest conținut realist, uneori cu accente naturaliste, cerea mijloace de exprimare adecvate. Între acestea, expresia idiomatică nudă, neînfrumusețată, joacă un rol hotărîtor.

---

[1] Observația următoare, făcută de acad. T. Vianu asupra acestei probleme, în: Arta prozatorilor romîni, nu găsește aici un argument, ci o dezmințire: « *Ba chiar, atunci cînd pune să vorbească pe orășeni, notațiile lui Rebreanu sînt uneori stîngace* » (p. 333).

[2] Acad. G. Călinescu constată în studiul: Liviu Rebreanu, Iași, Colecția Scriitori de ieri și de azi, p. 28: « *Vorbirea acestor ființe e apăsată și interjecțională* ». Ideea a fost luată și dezvoltată de Ov. S. Crohmălniceanu în prefața amintită.

INDICAȚII METODICE PRIVIND DESPĂRȚIREA CUVINTELOR ÎN SILABE

DE

G. SCRIDON și OCT. ȘCHIAU

În cadrul lecțiilor de fonetică, elevii fac cunoștință cu noțiuni referitoare la sunete, litere, alfabet, silabă, despărțirea cuvintelor în silabe, ortoepie și ortografie. Dintre acestea, despărțirea cuvintelor în silabe este legată direct de scrierea corectă a limbii romîne. Ea trebuie urmărită cu atenție de profesori, iar explicarea amănunțită a regulilor trebuie să se bazeze pe cunoștințe temeinice de fonetică. În momentul cînd elevii sînt siguri pe cunoștințele lor în ceea ce privește vocalele și consoanele limbii romîne și pot distinge cu ușurință cazurile de hiat la vocale, se poate trece la expunerea sistematică a regulilor de despărțire a cuvintelor în silabe. În acest scop li se va arăta elevilor că *i* final neaccentuat, care nu este precedat de nici unul din grupurile consonantice *bl*, *br*, *cl*, *cr*, *dr*, *fl*, *pl*, *pr* și *tr* (adică consoanele *b*, *c*, *d*, *f*, *p*, *t*, urmate de *l* sau *r*), neavînd valoarea unei vocale pline, nu formează silabă și că *din punct de vedere al despărțirii cuvintelor în silabe* diftongii și triftongii au valoarea unei singure vocale [1].

Credem că e bine ca profesorul să explice despărțirea cuvintelor în silabe pornind, în primul rînd, de la poziția consoanelor între vocale:

I. O consoană care se află între două vocale trece la vocala următoare, exemplu: *masă*, *tată*, *mătură* se despart *ma-să*, *ta-tă*, *mă-tu-ră*. Această situație poate fi reprezentată grafic în felul următor (reprezentînd fiecare sunet prin-

[1] De aceea și în schemele pe care le vom da în continuarea articolului am notat acest *i* nesilabic cu *v* iar diftongii și triftongii cu un singur *V*.

tr-un cerc în care se înscrie litera C = consoană sau V = vocală, după cum e cazul):

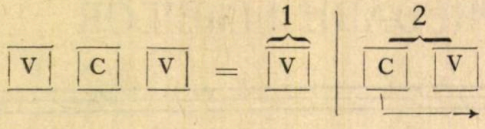

Numărul 1 indică prima silabă, iar numărul 2 silaba a doua; cele două silabe sînt despărțite printr-o linioară verticală. Săgeata ne arată trecerea consoanei la vocala următoare, deci la silaba următoare. Cuvintele de mai sus pot fi reprezentate grafic în felul următor:

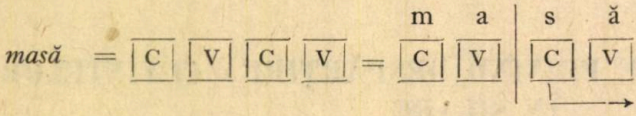

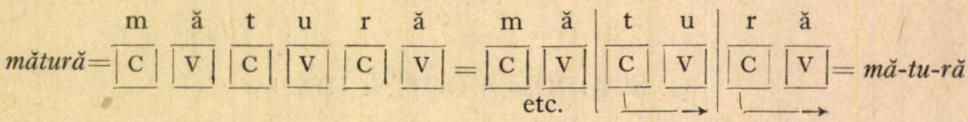

Observație. Fac excepție de la această regulă cuvintele de tipul: *oameni, iepuri, vechi, dibaci, totuși, iarăși* etc. cu *i* final neaccentuat. Elevii despart greșit cuvinte ca: *oameni, iepuri,* în felul următor: *ie-pu-ri, oa-me-ni.* Profesorul trebuie să atragă atenția elevilor asupra acestor cazuri, reamintindu-le cele discutate în introducere la lecția despre despărțirea cuvintelor în silabe. Pentru a le sugera mai bine deosebirea dintre *-i* nesilabic și *-i* plenison, elevii vor fi îndrumați să repete de mai multe ori pronunțarea paralelă a unor cuvinte *oámeni — mémbri, iépuri — códri, ghíci* (pers. a 2-a imperativ) — a *ghicí* etc. Credem că în felul acesta ei își vor marca deosebirea, fiind ajutați de pronunțare în corecta despărțire a acestor cuvinte în silabe. Este bine ca în aceste cazuri profesorul să completeze explicațiile sale cu scheme de tipul:

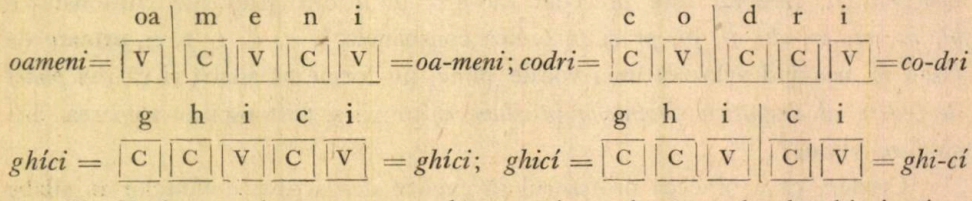

II. Cînd avem două consoane alăturate, între două vocale, de obicei prima consoană aparține silabei întîi, iar a doua, celei următoare: *carte, gleznă, frunziș, cîrlan* etc. se despart *car-te, glez-nă, frun-ziș, cîr-lan*; graficul va arăta astfel:

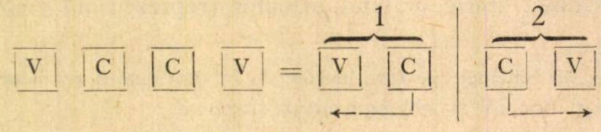

Cuvintele luate ca exemplu se reprezintă grafic în felul următor:

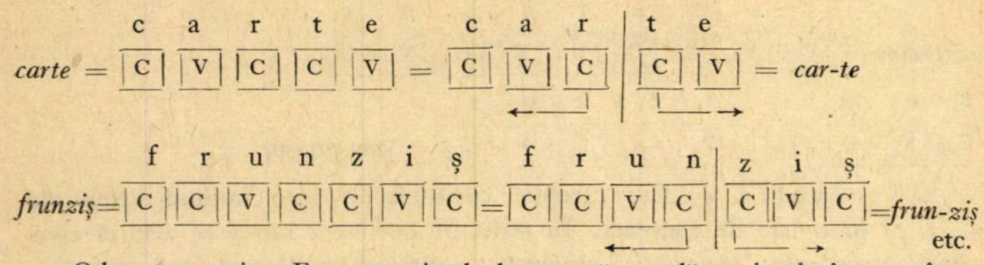

O b s e r v a ț i e. Fac excepție de la această regulă cuvintele în care între două vocale se află consoanele *b*, *d*, *g*, *v*, *p*, *t*, *c*, *f* urmate de *l* sau *r*. În aceste cazuri, amîndouă consoanele se alătură vocalei ce le urmează. De exemplu: *dublă*, *codru*, *suflet* se despart *du-blă*, *co-dru*, *su-flet*. Grafic, această primă excepție se reprezintă astfel:

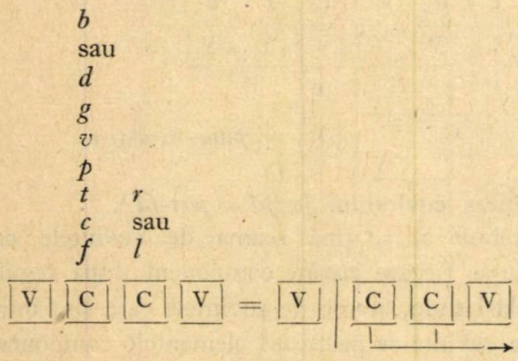

Cuvintele citate vor fi reprezentate grafic în felul următor:

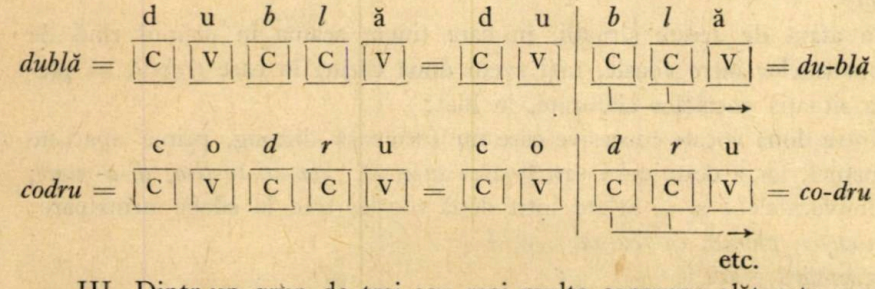

III. Dintr-un grup de trei sau mai multe consoane alăturate așezate între două vocale, prima consoană trece la vocala precedentă, iar celelalte la vocala următoare: *compresor*, *complement*, *castravete* se despart în felul următor: *com-pre-sor*, *com-ple-ment*, *cas-tra-ve-te*.

Această regulă o putem reprezenta grafic în felul următor:

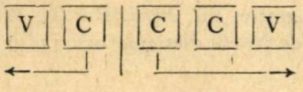

Graficul cuvintelor va fi următorul:

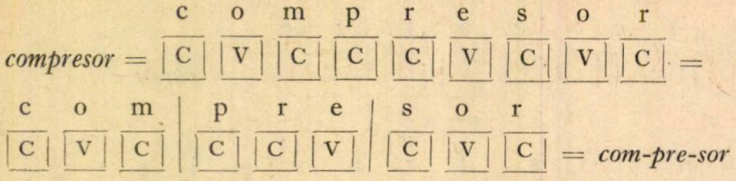

O b s e r v a ț i e. *a)* Fac excepție cuvintele în care întîlnim grupurile *ct*, *cț*, *pt* precedate de consoane. În astfel de cuvinte *c* sau *p* se alătură consoanei precedente: *punctuație*, *conjuncție*, *somptuos* se despart *punc-tu-a-ți-e*, *con-junc-ți-e*, *somp-tu-os*. Reprezentarea grafică:

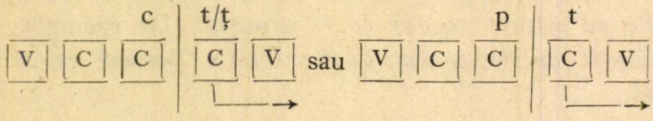

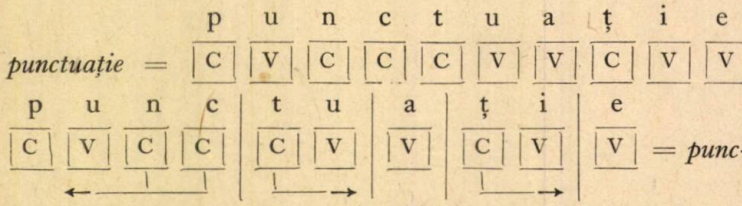

b) O excepție este și despărțirea cuvîntului *jertfă* = *jert-fă* [1].

IV. La cuvintele compuse trebuie să se țină seama de cuvintele care intră în alcătuirea lor, despărțindu-se fiecare cuvînt component după regulile de mai sus, dar ținîndu-se, în același timp, seama de cuvintele care sînt unite. Li se va arăta elevilor că în aceste cuvinte se păstrează elementele componente la despărțirea cuvintelor în silabe: *dreptunghi* nu se va despărți *drep-tunghi*, ci *drept-unghi* [2].

V. În afară de aceste situații, în care ținem seama în primul rînd de poziția consoanelor între vocale, mai avem două cazuri în care trebuie să plecăm de la situația vocalelor alăturate, în hiat:

a) dintre două vocale succesive care nu formează diftong, prima aparține silabei dinainte, iar a doua celei următoare: *su-a-vă*, *con-sti-tu-ți-e*, *di-a-mant*;

b) semivocalele *i* și *u*, aflate între două vocale, trec la silaba următoare: *Gru-ia*, *în-cu-ia*, *plo-uă*, *cu-rea-ua*.

Reprezentare grafică:

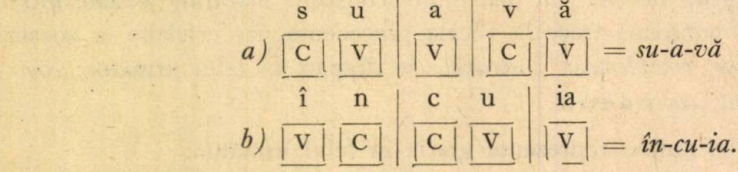

[1] Vezi Micul dicționar ortografic, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 54.

[2] Vezi și alte exemple date de Micul dicționar ortografic, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 55: *in-egal*, *ne-stabil*, *sub-liniá*.

Toate regulile despărțirii cuvintelor în silabe pot fi reprezentate într-un grafic centralizator, la sfîrșitul lecției, întocmit în colaborare cu elevii:

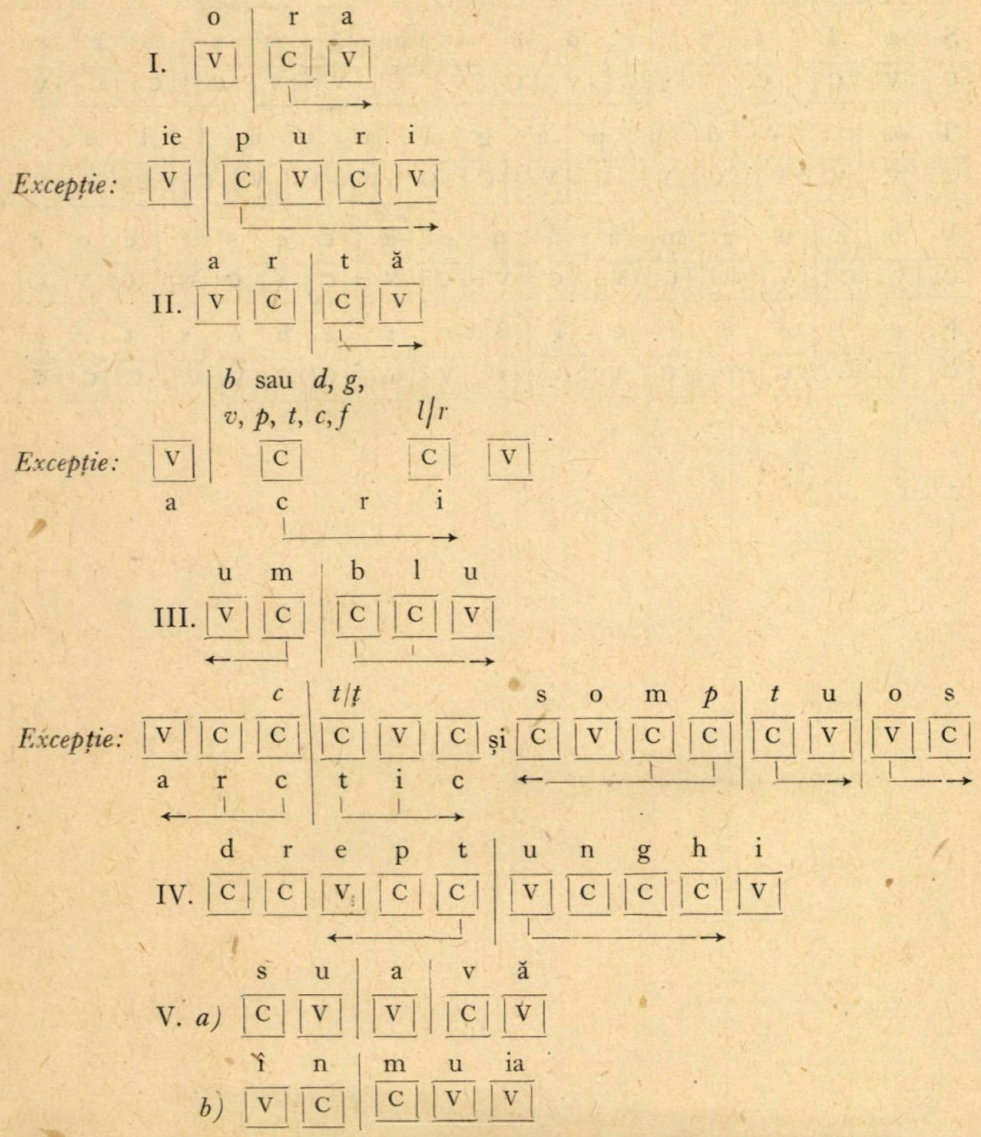

Ca temă pentru acasă li se poate da elevilor să întocmească grafice ale unor texte ca cel de mai jos:

Turturelele-n tenor
Ș-alte voci măiestre,
Toate după glasul lor,
Vor urma dup-acest cor
Fel de fel de-orchestre.

Coșbuc, Concertul primăverii.

T	u	r	t	u	r	e	l	e	l	e	-n	t	e	n	o	r
C	V	C	C	V	C	V	C	V	C	V	C	C	V	C	V	C

Ş	a	l	t	e	v	o	c	i	m	ă	ie	s	t	r	e
C	V	C	C	V	C	V	C	V	C	V	V	C	C	C	V

T	oa	t	e	d	u	p	ă	g	l	a	s	u	l	l	o	r
C	V	C	V	C	V	C	V	C	C	V	C	V	C	C	V	C

V	o	r	u	r	m	a	d	u	p	-a	c	e	s	t	c	o	r
C	V	C	V	C	C	V	C	V	C	V	C	V	C	C	C	V	C

F	e	l	d	e	f	e	l	d	e-o	r	c	h	e	s	t	r	e
C	V	C	C	V	C	V	C	C	V	C	C	C	V	C	C	C	V

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA MANUALELOR DE ISTORIA LITERATURII ROMÎNE PENTRU ÎNVĂȚĂMÎNTUL MEDIU[1]

DE

I. POPESCU

În procesul de învățămînt, manualele școlare au o însemnătate deosebită. Ele sînt instrumente de muncă de primă necesitate pentru elevi și o călăuză sigură pentru profesori în organizarea lecțiilor. În general, ele mijlocesc transmiterea sistematică a cunoștințelor necesare instruirii elevilor. Urmărindu-se un țel imediat, formarea noilor generații, cunoștințele trebuie să fie dozate și grupate în manuale potrivit cu puterea de înțelegere și asimilare a elevilor la vîrsta respectivă. În același timp, se impune prezentarea lor într-o formă cît mai aleasă și mai accesibilă acestora.

Dacă se recomandă respectarea acestor criterii la întocmirea oricărui manual, cu atît mai mult se cere o grijă și o atenție deosebită din partea acelora care redactează manualele de istoria literaturii romîne. Aceste manuale trebuie să fie modele de limbă și de claritate în expunere, deoarece nu urmăresc numai interpretarea fenomenului literar într-o epocă dată, ci și deprinderea elevilor cu o exprimare clară, logică, închegată, cu o limbă aleasă, frumoasă și expresivă. Manualele școlare, mai ales cele destinate învățămîntului mediu, au constituit în ultimii ani o preocupare de seamă a Ministerului Învățămîntului.

După mai mulți ani, în care majoritatea elevilor din școlile medii au învățat numai după notițele luate la orele de curs, iar cadrele didactice n-au avut alt ghid decît programa analitică, astăzi avem nu numai culegerile de texte necesare tuturor claselor, ci și manualele de istoria literaturii romîne pentru clasele a VIII-a și a IX-a ale școlilor medii de zece ani.

Culegerile de texte, care cuprind un număr mare de fragmente din scriitorii prevăzuți în programa analitică, dau posibilitate elevilor să studieze mai

[1] Istoria literaturii romîne, cl. VIII-a. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1953, p. 2.

ușor operele a căror analiză o fac în orele de curs și să se documenteze mai bine asupra acelora care sînt caracterizate de profesori în clasă, dar pe care elevii sînt îndrumați să le citească acasă.

Manualele de istoria literaturii romîne vădesc o documentare bogată și o prezentare amănunțită a problemelor. Ele pot constitui pentru profesori un ajutor foarte prețios în alcătuirea lecțiilor. Colectivele de redactare au urmărit ca problemele să nu fie prezentate dogmatic, ci să fie întemeiate pe mărturiile contemporanilor sau pe fragmente din operele scriitorilor respectivi.

Dacă elevii clasei a X-a sînt nevoiți să facă față acelorași greutăți, iar cadrele didactice să se ghideze în mare măsură tot după programa analitică, elevii claselor a VIII-a și a IX-a au o călăuză sigură și folositoare în manualele de istoria literaturii romîne redactate de Institutul de istorie literară și folclor și editate de Ministerul Învățămîntului.

Dînd la iveală, în anul 1953, manualul de clasa a VIII-a, Institutul de istorie literară și folclor al Academiei R.P.R. arăta, într-o scurtă notă introductivă, că acest volum « constituie un modest început dintr-o lucrare mai largă » și preciza că această primă realizare a unui colectiv competent « nu se va putea îmbunătăți decît prin sprijinul activ al corpului didactic și al cititorilor, sub forma criticii constructive » [1].

Deși s-a scurs mai bine de un an de la apariția manualului de clasa a VIII-a și, între timp, a apărut și cel de clasa a IX-a, cadrele didactice s-au abținut de la orice fel de critică a celor două manuale. — Cauza ? Este greu de precizat. Se pare că profesorii care predau în învățămîntul mediu au așteptat să folosească mai întîi noile manuale un timp și apoi să le discute pe baza constatărilor făcute.

Dacă aceasta este cauza, fără îndoială că acum ar fi timpul să dea sprijinul lor atît Institutului de istorie literară și folclor, cît și Ministerului Învățămîntului, care se preocupă încă de problema manualelor.

În forma în care se prezintă, cele două manuale pot fi considerate ca un izbutit tratat de istoria literaturii romîne destinat profesorilor, studenților și chiar marelui public dornic de a se informa asupra literaturii noastre de la apariția primelor scrieri în limba romînă pînă la începutul secolului al XX-lea. Ele precizează unele date care erau discutate în legătură cu viața și opera unora dintre scriitorii noștri, analizează scrierile cele mai reprezentative în lumina condițiilor economice, sociale și politice ale epocii respective și explică limitele ideologice ale multora dintre scriitorii noștri mari. Atît viața, cît și opera scriitorilor sînt prezentate pe baza unui bogat material documentar. Citatele folosite destul de des întăresc afirmațiile făcute de autorii manualelor.

Materialul este grupat pe perioade determinate, corespunzătoare transformărilor economice, politice și sociale. Lămuririle istorice date asupra fiecărei epoci

[1] Observațiile făcute în acest articol se referă la edițiile din 1953 și 1954.

ușurează înțelegerea ideilor și frămîntărilor fiecărui scriitor sau ale unui grup de scriitori animați de aceleași țeluri.

Fără să facă economie de spațiu, colectivele de redactare au dat, la capitolele respective, portretele scriitorilor, reproduceri de pe manuscrisele acestora, de pe copertele interioare ale unor ediții, frontispiciile unor reviste sau ziare, tablouri ale marilor pictori, evocînd evenimente însemnate din istorie strîns legate de capitolele dezvoltate în manuale.

Așa cum se prezintă astăzi, cele două manuale ar putea fi considerate ca primele două volume ale unui tratat de istoria literaturii romîne, destinat unui cerc de cititori mult mai larg decît cadrul restrîns al școlilor medii, dar mai puțin niște manuale școlare destinate în special elevilor.

Orice manual școlar are scopul de a lărgi sfera cunoștințelor elevilor într-o anumită perioadă a dezvoltării lor, dîndu-le cunoștințele necesare vîrstei respective, în raport direct cu ceea ce cunosc din anii precedenți. Dozarea cunoștințelor de la o vîrstă a școlarilor la alta, de la o treaptă a învățămîntului la următoarea se face în funcție de dezvoltarea intelectuală a elevilor și de posibilitățile lor de înțelegere și de asimilare. Dacă manualele destinate învățămîntului mediu nu aduc nimic nou față de cele folosite în învățămîntul elementar, elevii nu le acordă nici un interes și, cu timpul, nici obiectului respectiv. La vîrsta aceasta, elevii sînt dornici de a cunoaște cît mai mult. Setea de informare ia locul curiozității naive și nesatisfăcute a anilor precedenți. Cînd profesorul sezisează din vreme lipsurile unui astfel de manual și-l completează prin explicații suplimentare, elevii acordă un interes crescînd explicațiilor date de profesor la orele de curs, își iau notițe amănunțite și învață după ele, neglijînd manualul sau chiar dispensîndu-se de el.

Nu contestă nimeni importanța notițelor luate de elevi după explicațiile profesorului, dimpotrivă se și recomandă acestora să noteze ceea ce este mai important din explicații, esențialul lor. Cînd însă elevul știe că notițele înlocuiesc manualul, se preocupă în primul rînd să noteze cît mai mult din ceea ce spune profesorul, adesea chiar probleme secundare, fără să poată urmări desfășurarea logică a lecției, să seziseze și să rețină esențialul. Notițele luate în felul acesta au adesea și alte neajunsuri: sînt dăunătoare ortografiei și caligrafiei, sărăcesc, în loc să îmbogățească, vocabularul elevilor și duc la memorarea mecanică a lecției.

Dacă dimpotrivă, manualul este prea încărcat, prea bogat în amănunte și mai ales prezentat într-o formă mai greoaie, elevul manifestă o vădită rezistență și se refugiază tot la notițele luate după explicațiile profesorului. Și în cazul acesta, manualul nu-și atinge decît parțial scopul și nu este folosit decît de un număr limitat de elevi. De aceea trebuie acordată o atenție deosebită modului în care se dozează cunoștințele noi în raport cu cele dobîndite în clasele precedente. Această dozare se face ținîndu-se seama de vîrsta și pregătirea elevilor.

În dorința lor de a prezenta cît mai complet literatura romînă, colectivele de redactare a manualelor de istoria literaturii romîne pentru clasele a VIII-a

și a IX-a au pierdut adesea din vedere scopul imediat pe care îl urmăreau, cui erau destinate aceste manuale și ce pregătire au acei pentru care erau întocmite. Căutînd să lămurească tot mai multe din problemele pe care le ridica prezentarea fiecărui scriitor, au depășit mult cadrul obișnuit al unui manual destinat învățămîntului mediu. Această constatare este valabilă pentru ambele manuale, dar mai ales pentru cel de clasa a IX-a [1].

Cercetînd sumar acest manual ne putem da seama că au fost depășite limitele unui manual școlar. Numai manualul de istoria literaturii are 330 de pagini, format mare, la care trebuie să adăugăm cele două volume de culegeri de texte, care însumează 674 de pagini (vol. I 396 și vol. II 278). Întrucît culegerile de texte nu sînt destinate unei simple lecturi, ci studierii unor opere ale marilor noștri scriitori, ele fac parte integrantă din manual. La un loc, manualul de istoria literaturii și cele două volume de culegeri au 1004 pagini. Nimic nu poate justifica un manual de proporțiile acestea pentru niște elevi care nu depășesc vîrsta de 15—16 ani. Trebuie să se țină seama că în școala medie elevii dobîndesc cultură generală, nu se specializează.

Pentru a discuta pe baza unor dovezi concrete este suficient să ne referim la capitolul în care este prezentat M. Eminescu.

Departe de mine gîndul de a diminua cu ceva valoarea operei lui Eminescu sau de a tăgădui necesitatea cunoașterii cît mai amănunțite a vieții marelui nostru poet, dar mi se pare că s-a exagerat rezervîndu-se, într-un manual școlar, 76 de pagini — aproape a patra parte din manual — numai lui M. Eminescu. Elevul este obligat nu numai să parcurgă aceste 76 de pagini, ci să și studieze poeziile respective. Nu știu cîți elevi vor putea repeta totul după acest manual la o lecție de recapitulare sau înainte de examene.

Se pune atunci întrebarea: dau aceste manuale numai ceea ce este necesar elevilor de liceu, sau trec peste această limită și aduc și elemente de care aceștia s-ar putea dispensa?

Dacă dau numai ceea ce este absolut necesar, nu mai încape nici o discuție că sînt prea grele și trebuie studiată posibilitatea reducerii unor capitole sau a restrîngerii lor; dacă însă dau mai mult decît este strict necesar pentru clasele respective, se impune redactarea unor manuale potrivite cu vîrsta, puterea de înțelegere și de asimilare a elevilor, iar actualele manuale să rămînă pentru uzul profesorilor, al studenților sau pentru marele public.

O analiză mai amănunțită atît a manualelor de istoria literaturii, cît și a culegerilor de texte ne duce la concluzia că multe capitole ar putea fi restrînse. Astfel, capitolele în care se fac aprecieri de ansamblu asupra unei perioade, cele referitoare la dezvoltarea științelor, muzicii și artelor plastice ar putea fi reduse simțitor, deoarece acestea se mai discută și în cadrul lecțiilor de istorie.

---

[1] De altfel, nu numai manualele de clasele a VIII-a și a IX-a depășesc puterea de înțelegere și asimilare a elevilor, ci și cele de clasele a V-a—VII-a.

În manualul de clasa a VIII-a, dezvoltarea artelor în al doilea sfert al secolului al XIX-lea ocupă 4 pagini. Despre pictorii Ioan Negulici [1] și Constantin Rosenthal [2] manualul tratează mai pe larg decît despre Anton Pann și Vasile Cîrlova [3]. Nu contestă nimeni rolul important jucat de acești pictori, dar nu trebuie uitat că este vorba de un manual de istoria literaturii romîne. Același lucru s-ar putea spune și despre capitolele referitoare la artele plastice din manualul de clasa a IX-a (p. 10—12; 73—78).

S-ar putea de asemenea renunța la unele amănunte biografice sau bibliografice — de exemplu menționarea titlurilor tuturor comediilor lui Costache Caragiale la capitolul în care se expune viața și activitatea lui I. L. Caragiale [4] — sau pot fi caracterizate mai sumar unele personaje, mai ales cînd scrierea respectivă se analizează în clasă. Chiar unele scrieri mai puțin însemnate pot fi prezentate mai sumar sau pot fi reduse unele citate din operele care se analizează în clasă sau citatele din alți autori.

Dacă se apreciază că și amănuntele ar putea fi folositoare pentru orientarea mai completă asupra unor probleme, n-ar fi rău să se folosească pentru expunerea acestora altfel de caractere. La o anumită vîrstă, elevii nu reușesc să deosebească amănuntele de esențial; dimpotrivă, ei sacrifică o parte din timpul pregătirii lecțiilor pentru reținerea acestora și trec ușor peste ceea ce ar trebui însușit.

Problema aceasta se pune pentru toți elevii, dar mai ales pentru elevii de la cursurile fără frecvență care se pregătesc fără ajutorul efectiv al profesorului. Întrucît timpul de pregătire al acestora este mult mai limitat, manualele le-ar putea economisi eforturile, dacă ar scoate în evidență ceea ce este esențial și trebuie neapărat reținut, prin tipărirea cu alte caractere decît restul problemelor. De altfel, acest procedeu a fost adoptat de colectivul de redactare a manualului de istorie a R.P.R. și se pare că a dat rezultate satisfăcătoare.

În afară de faptul că actualele manuale sînt prea dezvoltate pentru clasele respective, ele mai ridică și alte probleme.

În învățămîntul elementar și mediu, veriga de bază în transmiterea cunoștințelor este lecția. Profesorul trebuie să dozeze astfel cunoștințele pe care vrea să le transmită elevilor, încît comunicarea lor să nu depășească 20—30 de minute din ora de curs. În limita acestor 20—30 de minute, profesorul trebuie să lămurească un capitol din materia prevăzută în programa de învățămînt a clasei respective. În restul orei, el frămîntă cu elevii atît cunoștințele transmise în ora precedentă, cît și pe cele comunicate în ora respectivă, în așa fel încît să se închege într-un tot unitar.

---

[1] Istoria literaturii romîne, cl. VIII, p. 95—96.

[2] Ibidem, p. 96—98.

[3] Ibidem, p. 99—101.

[4] Istoria lit. rom., cl. IX, p. 177.

Procedînd altfel, rezultatele ar fi minime, iar o lecție în care s-ar face numai comunicarea de cunoștințe noi foarte rar și-ar putea atinge scopul.

Predînd atît anul trecut, cît și anul acesta după noile manuale, m-am lovit adesea de mari dificultăți.

Manualele împart capitolele destinate fiecărui scriitor în două părți: I. « Viața și activitatea » și II. « Opera ».

Călăuziți de dorința de a prezenta scrierile strîns legate de momentele importante din viața autorului și de condițiile economice, sociale și politice în care au fost create, autorii manualelor au prezentat, uneori pe scurt, alteori destul de amănunțit, anumite scrieri în cadrul primului capitol, întrerupînd în felul acesta expunerea coerentă a vieții și activității scriitorului respectiv. Astfel, expunînd viața și activitatea lui C. Negruzzi, au introdus un capitol în care tratează despre « Scrisorile » lui și numai după aceea dau celelalte informații asupra ultimilor ani ai vieții scriitorului, iar la capitolul « Opera » analizează numai nuvela « Alexandru Lăpușneanu ». Ajungînd la acest capitol, profesorul este pus în fața următoarei alternative: sau prezintă « Scrisorile » fără a citi vreuna în clasă, sau citește și una din scrisori cu elevii și fragmentează capitolul făcînd două lecții în două ore deosebite. Dacă face numai o prezentare generală a « Scrisorilor », fără a citi măcar una în clasă, nu reușește să trezească interesul dorit pentru această categorie de scrieri. Dacă fragmentează capitolul, ca să poată citi una din « Scrisori » în clasă, are apoi de întîmpinat dificultăți, deoarece trebuie să se străduiască să dea unitate datelor biografice expuse în cele două lecții.

Nu mai puțin dificile sînt alte capitole. În manualul de clasa a VIII-a, la capitolul « Viața și activitatea lui Vasile Alecsandri » sînt prezentate, o dată cu viața scriitorului, « Doinele », unele comedii — « Farmazonul din Hîrlău », « Iorgu de la Sadagura », « Rusaliile » etc. —, apoi, destul de amănunțit, « Pastelurile », « Legendele », « Ostașii noștri », putînd să formeze fiecare subiectul unei lecții aparte. La capitolul « Opera » se analizează numai cîteva poezii: « Deșteptarea Romîniei », « Peneș Curcanul », « Concert în luncă », « Cîntic haiducesc », « Dan, Căpitan de plai », o singură scriere în proză — « Istoria unui galbîn și a unei parale » — și două scrieri dramatice — « Chiriția în provincie » și « Despot Vodă » —, fără a se mai aminti categoria de scrieri din care fac parte sau a se face alte precizări necesare încadrării lor în opera poetului.

În fața acestui capitol, profesorul șovăie, neștiind în cîte ore ar putea prezenta tot materialul, de altfel destul de bogat, cuprins în cele 15 pagini ale manualului. Din discuțiile cu alți profesori, am constatat că unii au făcut acest capitol în patru ore de curs, alții în cinci și chiar în șase, rezervînd o oră pentru sintetizarea celor predate. Trecînd la « Operă », greu se poate concepe analiza poeziilor respective fără a se repeta ceea ce s-a discutat despre « Pasteluri », « Legende », « Ostașii noștri », proza sau teatrul lui V. Alecsandri. În felul acesta, profesorul este nevoit să reia mereu unele probleme deja discutate pe

larg la primul capitol, iar la sfîrșit constată că sudura între probleme tot nu s-a putut face suficient.

Aceleași observații s-ar putea face și asupra multor capitole din manualul de clasa a IX-a ca: M. Eminescu, I. L. Caragiale etc. Dacă examinăm capitolul « Viața și activitatea » lui I. L. Caragiale, constatăm că, la paragraful « Epoca marilor creații dramatice », este analizată pe 5 pagini comedia « O noapte furtunoasă », după care se continuă prezentarea vieții și activității scriitorului. În felul acesta, profesorul este nevoit să întrerupă o oră expunerea vieții pentru a analiza sus-numita comedie, iar în ora următoare să lege firul expunerii întrerupt de analiza făcută. Este apoi inexplicabil de ce comedia « O noapte furtunoasă » se analizează la un capitol și « O scrisoare pierdută » la altul, mai ales că din manual s-ar putea crede că singura operă dramatică a lui I. L. Caragiale ar fi « O scrisoare pierdută ». Ar fi mai nimerit să fi fost analizate ambele comedii la capitolul « Opera », iar la « Viața și activitatea » să se fi făcut numai menționarea împrejurărilor în care a apărut comedia « O noapte furtunoasă », cum a fost primită de spectatorii vremii și din ce cauză, așa cum s-a procedat și cu celelalte comedii.

Din manual, reiese că opera lui C. Negruzzi constă numai din nuvela « Alexandru Lăpușneanu », a lui Alecu Russo, numai din « Cîntarea Romîniei », proza lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, numai din nuvela « Hagi Tudose » etc.

N-ar fi rău dacă s-ar reexamina problema aceasta și s-ar încerca o prezentare mai potrivită nevoilor didactice, dînd posibilitate elevilor să aibă clar în minte din ce este alcătuită opera literară a fiecărui scriitor și în ce constă contribuția lui la dezvoltarea literaturii romîne.

S-ar putea obiecta că măiestria pedagogică a profesorului ar putea înlătura ușor aceste lipsuri ale manualelor sau că n-ar fi obligatorie ordinea expunerii din manual. În cazul acesta, elevii nu mai pot folosi decît parțial manualele, fiindcă o intervertire a ordinei problemelor duce de multe ori la dezorientare. Elevul pierde sau încrederea în manual, sau pe cea în profesor. Cum nu știe care are mai multă dreptate și profesorul îl examinează din ce a predat și cum a predat el, ușor se poate ajunge la sporirea încrederii în profesor și la abandonarea manualului.

De aceea ar fi de dorit ca materialul să fie grupat astfel, încît să se țină seama de modul în care s-ar putea preta la organizarea unei lecții închegate, fără a dăuna ansamblului.

Poate n-ar fi rău dacă s-ar expune întîi datele biografice și bibliografice în așa fel, încît apariția scrierilor să fie încadrată și explicată prin condițiile specifice în care au fost elaborate. După prezentarea clară și documentată a acestor date, să se treacă la analiza operei scriitorului în totalitatea ei, grupînd-o după caracterele comune sau deosebitoare și apoi să se analizeze cîteva din scrierile cele mai reprezentative. Numai după ce s-a analizat și opera — conținutul tematico-ideologic și mijloacele artistice folosite de autor —

se pot trage concluzii generale în care se fixează locul scriitorului în istoria literaturii și contribuția sa la dezvoltarea literaturii române.

Probleme tot atît de importante ridică limba și stilul manualelor.

Spre deosebire de studiile literare, cronicile sau tratatele de istoria literaturii, în care autorul folosește întreaga sa măiestrie stilistică, o limbă aleasă și colorată, cu un vocabular bogat și variat, în manualele școlare se impune folosirea unei limbi corespunzătoare vîrstei elevilor, un stil îngrijit, dar nu prea pretențios, un vocabular ales, însă înțeles de majoritatea elevilor.

Așa cum profesorul în clasă este dator să folosească o limbă aleasă, să mînuiască un vocabular cît mai variat, să urmărească metodic îmbogățirea vocabularului, fără să depășească puterea de înțelegere a acestora, tot așa și în manualele școlare se recomandă să se folosească o limbă îngrijită și frumoasă, dar accesibilă elevilor, care se folosesc de manuale pentru a-și învăța lecțiile. Manualele sînt uneltele de lucru ale elevilor. Dacă uneltele nu sînt pe măsura celor care le folosesc, randamentul nu poate fi cel scontat.

Autorii manualelor noastre școlare au pierdut adesea din vedere acest amănunt.

Nu de mult, o elevă de clasa a III-a elementară s-a adresat revistei « Limba Romînă » [1] propunînd ca în viitor să se introducă « vocabulare » la sfîrșitul manualelor școlare. Propunerea aceasta mi-a dat mult de gîndit, mai ales că puțin înainte de această sezisare, discutînd cu alți profesori despre manualul de istoria literaturii române de clasa a IX-a, unii ajunseseră la aceeași concluzie.

Propunerea elevei m-a determinat să cercetez și un manual de clasa a III-a elementară. Citind mai multe capitole din acel manual, mi-am dat seama că eleva avea perfectă dreptate în ceea ce privește vocabularul folosit [2].

Mi-am dat seama că și elevii mei au dreptate cînd spun că nu pot înțelege manualele de istoria literaturii române din cauza prea multor cuvinte necunoscute. Pentru a le veni în ajutor, m-am hotărît să explic din vreme, în orele de consultație, cuvintele neînțelese de ei, recomandîndu-le să le treacă în carnețelele lor de cuvinte și să le folosească la capitolele respective. În acest scop, am împărțit manualul de clasa a IX-a unui număr de 70 de elevi care aveau de parcurs cîte 3—6 pagini din care să extragă toate cuvintele neînțelese de ei. Am fost surprins cînd am constatat că acești elevi nu înțelegeau aproape 300 de cuvinte. Am reflectat mult asupra listelor prezentate de elevi. Am citit eu însumi manualul ca un elev care ar fi fost nevoit să-l învețe și mi-am dat seama că sensul unor cuvinte se poate deduce din context, dar foarte multe nu pot fi înțelese și, din cauza aceasta, stînjenesc înțelegerea ideilor. Spicuiesc la întîmplare cîteva din aceste cuvinte: *cromolitografie*, *comersanți*, *pinacotecă*, *frescă*, *prototip*, *rapacitate*, *sipet*, *protipendadă*, *cinism*, *neverosimil*, *neverosimilitate*, *samavolnicie*, *extravagant*, *melodramă*, *fantasmagoric*, *patologic*, *mentor*, *șăgalnic*,

[1] « Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 100.

[2] Cred că manualele de curs elementar ar merita o discuție mai amplă, deoarece, în afară de vocabular, mai sînt și alte probleme de limbă și ortografie care ar trebui lămurite.

a vicia, trivialitate, frontispiciu, patos, dignitate, venalitate, sacrosanct, devorant, eres, lamentație, pedanterie, lapidar, juvenil, convicțiune, diletantism, nimicnicie, vehement, vehemență, sarcasm, exorbitant, puerile, vulgul, calamburul, jubiliar, plastografie, infimă, a se prevala, amovibili, emulație, ostentativ, grandios, terține, bigotism, stereotip, pontif, invulnerabil, apoteozați, apologetic, adecvată, anoști, laborioși, fanfaronadă, snobism, saltimbanc, exotic, spectri, denigrare, senilitate, bicisnică etc.

Întrucît lista cuvintelor de felul celor citate ar putea continua pe mai multe pagini, mă limitez la cele reproduse aci. Nu știu dacă 15—20% din elevii noștri de clasa a IX-a cunosc sensurile acestor cuvinte.

În afară de cuvintele folosite de redactorii manualelor, sînt lăsate neexplicate nenumărate cuvinte din citatele reproduse din diferiți scriitori. Dacă urmărim numai capitolul despre M. Eminescu, putem desprinde cuvinte care ar fi avut nevoie de lămuriri: *clăbăț, privatist, tantieme, să desistezi, orgii obscene, progenitură, frivolitate, pristol, fameni, huceag, aleanul, nimb, eres, apocaliptic, pudic, lupanare* etc.

De altfel, capitolul despre M. Eminescu este cel mai greu din întregul manual. Poezia lui Eminescu, oricît de simplu ar fi prezentată, tot dă mai mult de lucru elevilor. De aceea, ar fi fost de dorit ca acest capitol, destul de dezvoltat, să fi fost expus mai pe înțelesul acestora. Ei bine, tocmai aci găsim cuvintele cele mai puțin cunoscute de elevi și pasajele cele mai pretențioase. Cred că nu s-ar fi diminuat cu nimic valoarea operei lui Eminescu, dacă s-ar fi evitat sau explicat cuvinte care îngreunează înțelegerea ca: *patos, nostalgie, vehemență, abnegație, a aservi, inepuizabilă, sarcasm, protipendadă, mentor, rafinat, nefast, canicula, caniculară, privațiuni, amploare, cinism, luciditate, feerică, fantomatică, retrogradă, complex, complexitate, aberații, apoteoză, aforistic, venalitate, vitalitate, polimorfă, miraj, a pastișa, sacru, probitate* etc. sau expresii greoaie ca: *forul interior, cinism tipic, vers cu caracter aforistic, lupanare de cinisme, aventuri galante, tendințe apologetice* etc.

Nu mai încape nici o îndoială că elevii au de luptat nu numai cu numeroasele probleme pe care le ridică poeziile lui Eminescu, dar sînt nevoiți să facă eforturi mari pentru a înțelege despre ce este vorba în paginile citite, mai ales că de cele mai multe ori pe o singură pagină se întîlnesc mai multe cuvinte neînțelese.

S-ar putea obiecta că folosirea frecventă a unor cuvinte necunoscute de elevi la o anumită vîrstă ar contribui la îmbogățirea vocabularului lor. Nu încape nici o îndoială că elevii își îmbogățesc vocabularul zi de zi, pe măsură ce întîlnesc cuvinte noi a căror evitare nu este imperioasă, însă manualele urmăresc numai în parte acest scop. Elevii au posibilitatea să-și îmbogățească vocabularul, citind cît mai multă literatură, acordînd mai multă atenție vocabularului scriitorilor studiați în școală, extrăgînd pe caiete speciale toate cuvintele noi și sensurile lor.

În legătură cu vocabularul, trebuie lămurită și problema cuvintelor care nu pot fi evitate. Cuvinte ca *frescă, inorog, ieroglifică, parabolă* etc., întîlnite în manualul de clasa a VIII-a, au justificarea lor, însă ar trebui explicate în subsolurile paginilor sau în paranteze așa cum au fost lămurite cuvintele: *capuchehaie* (ambasador)

la pag. 46, *Filul* (elefantul) la pag. 50, *domn* (caimacam) la pag. 36. Chiar unele lămuriri mai ample sînt binevenite, cînd ușurează înțelegerea textului, așa cum întîlnim în același manual la pag. 49: « *El înțelege să facă în același timp și o operă etnografică și folclorică (încercînd o caracterizare critică a felului de viață și a firii moldovenilor din nordul și sudul țării, a creațiilor lor artistice)* ». O dată explicate, cuvintele respective pot fi întrebuințate și în alte părți ale manualului. Ar fi de dorit ca lămuririle necesare să fie date la prima lor întrebuințare, nu așa cum s-a procedat în manualul de clasa a IX-a unde s-a explicat cuvîntul «copist la teatru» la pag. 178, deși el fusese întrebuințat și la pag. 84, fără a fi fost lămurit. Sau lămurirea lui era necesară și trebuia dată la prima întrebuințare, sau nu se simțea această nevoie și nu trebuia explicat de loc.

Nu numai frecventa întrebuințare a unor cuvinte neînțelese de elevi face manualele greoaie și împovărează munca acestora, ci și formularea unor idei la un nivel de înțelegere ce-i depășește adesea. Iată numai cîteva din numeroasele exemple ce s-ar putea alege din manualul de clasa a VIII-a: « *Forța logică a argumentării se îmbină cu patosul stilului pentru a prezenta concepția nouă despre istorie* » (pag. 109); « *Într-o celebră perorație, autorul se adresează pe un ton plastic deputaților* » (pag. 110); « . . . *limba a trebuit să capete vigoarea expresivă din poeme pentru a putea evoca plastic trecutul de luptă* . . . » (pag. 110); « *Grigore Alexandrescu se eliberează din atitudinile meditative și pesimiste, reflexul influențelor poetice ale lui Lamartine* . . . » (pag. 112); « *Într-o apoteoză alegorică, glasul miliției nilor deșteaptă din morminte pe eroii străbuni care privesc cu mîndrie fîlfîirea steagului* » (pag. 101). Același procedeu s-a folosit destul de des și în manualul de clasa a IX-a: « *Geniul lui Eminescu nu a apărut deci ca un meteor, nu este rezultatul unui miracol, ci urmarea unei munci și probități artistice rar întîlnite* » (pag. 150); « *Ruptă de viață, ruptă de masele largi ale exploatașilor, arta se anemiază, devine bicisnică, decade și piere* » (pag. 236). Nenumărate exemple de felul acestora s-ar putea desprinde din ambele manuale. Depășind puterea de înțelegere a elevilor, aceștia sau nu reține nimic cînd le citesc sau, dacă vor să rețină ideile exprimate, memorează fără a înțelege exact despre ce este vorba. Or, rostul manualelor este tocmai de a ușura înțelegerea literaturii, nu de a ridica probleme noi care necesită un efort în plus din partea elevilor.

În urma celor expuse, se pune întrebarea: se înlătură piedicile ridicate de vocabularul manualelor prin introducerea de glosare la sfîrșitul acestora? Cred că foarte puțini reflectă la această soluție. De îndată ce vocabularul limbii romîne este atît de bogat, variat și cu atîtea posibilități de exprimare, este mai normal să folosim toate resursele limbii și să renunțăm la termenii necunoscuți, la neologisme nejustificate, la expresiile greoaie care pot fi evitate.

În orice caz, se recomandă evitarea unor cuvinte ca: *rapacitate, denigrare, sacrosanct, dignitate* etc. și lămurirea în subsolurile paginilor sau în paranteze a acelora care pot contribui la îmbogățirea vocabularului elevilor, care ar putea fi întrebuințate de elevi fără teamă de alunecare spre cosmopolitism.

Atîta vreme cît elevii și adesea chiar profesorii nu au un dicționar, ca să-și poată explica singuri unele cuvinte, este absolut necesar să se lămurească anumite cuvinte, nu în glosar la sfîrșitul manualului, ci pe loc sau în subsolul paginii.

Această nevoie s-ar simți cred și atunci cînd ar avea dicționare, deoarece elevul pregetă să tot răsfoiască dicționarul și se mulțumește cu ceea ce ghicește din context.

S-ar putea spune că profesorul are datoria să explice toate cuvintele neînțelese de elevi. Fără îndoială, profesorul dă aceste lămuriri cînd se citește în clasă dintr-un scriitor, dar manualele sînt destinate studiului individual. Elevii le folosesc acasă cînd își pregătesc lecțiile.

Chiar dacă elevul ar cere lămuriri în ora următoare, el și-a pregătit întîi lecția așa cum a putut și numai după aceea primește explicațiile necesare unei bune înțelegeri a lecției.

Și apoi, ce facem cu elevii de la cursurile fără frecvență?

Acesta pare a fi aspectul sub care trebuie examinată și rezolvată problema vocabularului manualelor școlare de curs elementar și mediu.

În afară de cele cîteva probleme mari examinate mai sus, se mai pot menționa și altele de amănunt. Ar fi fost poate bine ca la unele expresii ca *high-life*[1], să se fi dat în notă nu numai traducerea, ci și pronunțarea, deoarece elevii, necunoscînd limba respectivă, le pronunță foarte adesea așa cum sînt scrise. Alteori ar fi fost de dorit să se traducă titluri sau denumiri ca: *Vivat Rex*, *vivat*, *In opressores*, *Virtus Romana Rediviva* etc.

Este necesară și o remarcă în legătură cu pronunțarea titlului scrierii lui Alexandru Odobescu, pe care acesta a publicat-o cu titlul grecesc Ψευδο-κυνηγετικός. Nici pînă astăzi nu s-a stabilit precis cum trebuie citit și transcris. Unele ediții dau: *Pseudo-kinigeticos* [2] sau *Pseudo-kinigheticos* [3]. Revista « Cum vorbim » [4] propunea forma neogreacă: *Psevdokinigheticos* și combătea ca hibride și deci nerecomandabile transcrierile: *Pseudocynegeticos* sau *Pseudokinegeticos*.

Autorii manualului de clasa a IX-a au adoptat o astfel de transpunere hibridă: Pseudo-kinigeticos [5].

Sînt de acord că formele hibride ar trebui evitate, însă propun să se transcrie după pronunțarea erasmică: *Pseudokinegheticós*, nu numai pentru că este mai științifică, ci și fiindcă la noi s-a împămîntenit pronunțarea *pseudo* ca în *pseudonim*, *pseudoștiință*, nu *psevdo* nefolosit în limba romînă. Dacă primul element al cuvîntului ψευδο se pronunță la noi erasmic, nu înțeleg de ce al doilea κυνηγετικός s-ar pronunța altfel. Ar fi bine să se menționeze și accentul pe silaba ultimă pentru a se evita pronunțarea cu accentul pe antepenultima,

---

[1] Ist. lit. rom., cl. IX, p. 209.

[2] Al. Odobescu, Opere. Ed. pentru lit. și artă. Buc., 1949, p. 309 și urm.

[3] Al. Odobescu, Pseudo-Kinigheticos. Ed. Tineretului, 1955.

[4] Anul III, mai 1951, nr. 5, p. 21.

[5] Ist. lit. rom., cl. IX, p. 37 și urm.

cum am constatat că pronunță adesea nu numai elevii, ci și unii profesori.

În ceea ce privește conținutul, deși manualele cuprind multe amănunte de care elevii s-ar putea lipsi fără nici o pagubă, totuși unele probleme importante au fost neglijate. Astfel, despre nuvelele și articolele politice ale lui Eminescu nu se spune nimic. Din scrierile în proză ale marelui poet, s-au amintit numai romanul « Geniu pustiu » și basmul « Făt frumos din lacrimă » la capitolul « Viața și activitatea » sa, deși ar fi fost necesară și examinarea cît de sumară a celorlalte scrieri în cadrul operei poetului.

De asemenea, nu s-au studiat suficient limba și stilul unor scriitori ca I. L. Caragiale, G. Coșbuc, I. Slavici, Al. Vlahuță etc.

În ceea ce privește stilul manualelor, deși în general foarte îngrijit, s-au strecurat unele scăpări care ar trebui evitate. Astfel, în manualul de clasa a VIII-a, pag. 35, întîlnim repetarea nerecomandabilă a cuvîntului « vecin » în fraza: *Crezînd că l-a omorît, îl pune în ușa unui vecin, care vecin îl duce altuia și așa mai departe . . .*

Se întîlnesc de asemenea unele inconsecvențe în ceea ce privește ortografia, mai ales în manualul de clasa a VIII-a. La pag. 50 întîlnim *Istoria ieroglifică*, iar la pagina următoare *Istoria Ieroglifică*. La paginile 88, 162, 163, 174 găsim *Dacia Literară*, iar la pag. 174 *Dacia literară*. Elevul care întîlnește pe aceeași pagină (174) titlul aceleiași reviste scris în două feluri, se întreabă pe bună dreptate cum se scrie corect? Aceeași inconsecvență și în scrierea revistei « *România Viitoare* » la pag. 121 și *România viitoare* la pag. 90 și 167.

Tot ca o scăpare din vedere se poate menționa scrierea necorectă *întradevăr*[1], care poate șoca pe elevi.

Întrucît manualele școlare sînt destinate copiilor și adolescenților înclinați spre descoperirea și specularea greșelilor educatorilor, ar fi de dorit să se acorde mai multă atenție unor amănunte care au însă o mare importanță educativă.

Am încercat să schițez cîteva din numeroasele observații care se pot face pe marginea celor două manuale de istoria literaturii romîne [2]. Din cele expuse mai sus, se poate desprinde necesitatea unei examinări mai amănunțite a problemei manualelor școlare pe baza constatărilor făcute de cadrele didactice și utilitatea întocmirii unor manuale destinate numai învățămîntului mediu, rămînînd ca « Istoria literaturii romîne », editată de curînd de E.S.P.L.A., să fie folosită de profesori, studenți și chiar de elevii cu preocupări mai serioase în domeniul literaturii.

În vederea întocmirii unor manuale cît mai potrivite nevoilor elevilor, se cere concursul tuturor profesorilor care au folosit aceste manuale și care au datoria să ajute prin sugestiile lor pe cei în măsură să reflecteze la întocmirea unor manuale noi, corespunzătoare cerințelor învățămîntului mediu.

---

[1] Ist. lit. rom., cl. IX, p. 238.

[2] Observații asupra culegerilor de texte și asupra manualelor de gramatică urmează să fie făcute cu alt prilej.

DISCUŢII

DESPRE VALOAREA PERFECTULUI SIMPLU

DE

ACAD. AL. ROSETTI

În « Gramatica limbii romîne », Ed. Academiei R.P.R. (I, p. 306), se arată că perfectul simplu este un timp al narațiunii și că întrebuințarea lui, în această funcțiune, este generalizată în literatură. Pe lîngă valoarea arătată mai sus, în limba vorbită din regiunile de vest ale domeniului dacoromîn (Oltenia, Banat etc.; l.c.), perfectul simplu indică o acțiune terminată de curînd. Mai departe, autorii « Gramaticii » arată că întrebuințarea perfectului simplu la altă persoană decît la persoana a III-a e neobișnuită; de aceea, folosirea lui la persoana a II-a, în regiunile în care perfectul simplu nu apare în vorbire, are sens ironic: « *făcuși ispravă!* (se spune cuiva care a stricat ceva) » (l.c., p. 307).

Ne propunem să completăm expunerea de mai sus, după cum urmează:

1. *Timpul narațiunii.* Uneori perfectul simplu e întrebuințat în mod exclusiv ca timp al narațiunii, de exemplu în prefața (« introducție ») la « Dacia literară » (1840), scrisă de Mihail Kogălniceanu: « La anul 1817, d. Racocea, k.k. translator romînesc în Lemberg, *publică* prospectul unii foi periodice ce era să iasă pentru întîiași dată în limba romînească. Planul său nu *se putu* aduce în împlinire. La anul 1822, d. Z. Carcaleki, în Buda, *cercă* pentru a doua oară o asămine întreprindere; dar și aceasta *fu* în zadar. În sfîrșit la 1827, d. I. Eliad *vru* și ar fi putut pe o scară mult mai mare să isprăvească aceea ce Racocea și Carcaleki nu *putură* face. Ocîrmuirea de atunce a Țării Romînești nu-i *dădu* voia trebuincioasă. Așa puținii bărbați carii pe atunce binevoia a se mai îndeletnici încă cu literatura națională, *perdură* nădejdea de a vede vreodată gazete romînești. Numai doi oameni nu *perdură* curagiu, ci *așteptară* toate de la vreme și de la împregiurări. Aceștii *fură* d. Aga Asachi și d. I. Eliad . . . Așteptarea lor nu *fu* înșelată. Împregiurări cunoscute de toți le *veniră* întru ajutor. Așa, la 1 iunie 1829, în Iași, « Albina romînească » *văzu* lumina zilei pentru întîiași dată. Puțin

după ea *se arătă* și « Curierul romînesc » în București »; de asemenea, în pasajul următor din Gr. Alexandrescu: « După o ședere de două zile, într-un loc unde ne aflam foarte bine și unde am fi putut zăbovi mai mult, *plecarăm* într-un după prînz și, petrecînd noaptea în orașul Rîmnicu-Vîlcea, a doua zi *ne pornirăm* la mănăstiri, după ce *ne luarăm* adio de la d-l Oteteleșeanu, cu care *venirăm* pînă acolo, de la caleașca d-sale, de la dulcețile d-sale, în fine de la toate bunurile care fac viața materială, pentru care *făcurăm* un drum de ocol ce trebuie să fi obosit pe cititor mai mult decît pe noi » (« Memorial de călătorie », în vol. « Scrieri în versuri și proză », București, 1893, p. 395).

La fel, la Gala Galaction:

« Orice vorbă, orice murmur *se stinseră* pe buzele acestor oameni... Inimile lor *vibrară*. Brațele lor, înarmate cu lopeți, *străpunseră* și *biruiră* vijelia. Cutremurați cu sfînt cutremur, ei *pricepură* că domnul este cu ei în barcă... » (« De la noi la Cladova », în « Opere », I, București, 1949, p. 149).

Alteori perfectul simplu alternează cu perfectul compus, astfel, la Diaconovici-Loga, în prefața la tratatul său de ortografie:

« Pentru unele împiedicări, neputînd tipări gramatica romînească ce o dusesem cu mine la Buda, de a o da la lumină, ca să nu mă întorc acasă deșert, *am tras* dintr-însa numai ortografia și o *pusei* sub tipar... Deci, pentru ca să se împiedice odată smintele acestea, nu *putui* a mai întîrzia cu ortografia... Aicea *am adaos* și teoria periodurilor ». (« Ortografia sau dreapta scrisoare », Buda, 1818, în I. Bianu și D. Simonescu, « Bibliografia romînească veche », III, București, 1936, p. 221).

În fine, la alți autori, perfectul simplu e întrebuințat alături de prezent. Astfel, la dr. G. Ulieru:

« Deodată, ușa *se deschise* cu putere și-și *fac* apariția în cameră preotul comunei, urmat de dascăl ». (« Din carnetul unui medic de plasă », București, 1948, p. 118).

De asemenea, la Ion Călugăru:

« Își *stinse* țigarea de scîndura băncii. *Se scoală*, *se uită* pe fereastră... *Vine* așa... *face* o mișcare că *se văzu* că-i lipsește mîna dreaptă... Flăcăul beat *se clatină* mai tare; *cată* să-și țină echilibrul, *făcu* mai mulți pași, de *pare* a se învîrti în jurul său » (« Oțel și pîine », în « Viața romînească », 1949, nr. 12, p. 88 și 91).

Aceeași alternanță dintre perfect simplu și indicativ prezent apare la N. Bălcescu:

« Dar Regulamentul nu *se mulțumește* a desmoșteni un popor întreg și a organiza statul ciocoiesc, ci încă, cu toate că *recunoscu* drepturile de posesie ale țăranilor asupra pămîntului lucrat de dînșii din veci, *urcă* nemăsurat drepturile proprietarilor și în faptă *robește* pe om pămîntului... Niciodată oligarhia nu *fu* mai bine întărită... Cu toate acestea, această tiranie spăimîntătoare *moare* ucisă prin covîrșirea ei chiar. Regulamentul, cu toate actele sale, *aduse* însă oare-

cari principiuri folositoare și *se făcu* un instrument de progres ». (« Mersul revoluției în istoria romînilor», în « Opere », I, 2, ed. Fundației pentru literatură și artă, București, 1940, p. 102).

Tot astfel, la M. Eminescu: « Era un om sărac — sărac și avea o mulțime de copii. Acu era în vremea foametei și el o muncit o săptămînă pe un căuș de grăunțe. Apoi s-o dus la rîșniță cu ele. După ce le-o rîșnit o eșit afară cu căușul cu făină și s-o pornit o furtună mare și i-o luat toată făina din căuș. Da el strașnic s-o mîniat. Nu mă las eu așa, cu una cu două . . . și *făcu* un șumuiag de paie și *pornește*. Îl *întreabă* un om: unde te duci, cumetre ? » (« Borta vîntului », în « Literatura populară », București, Minerva, 1902, p. 214).

După cum se vede, amîndouă timpurile narațiunii, perfectul simplu și prezentul sînt întrebuințate laolaltă, cu o nuanță în plus în favoarea prezentului, care marchează acțiunile cele mai importante sau pe care naratorul ține să le pună în relief. Este deci un procedeu stilistic, întrebuințat de autor pentru a evidenția un moment culminant al acțiunii. De aceea, surprinde observația (ea se referă la pasajul citat mai sus din « Carnetul » d-rului Ulieru) că regulile de concordanță ale timpurilor « au fost nesocotite, cu riscul de a obține efecte stridente » și că « autorul trebuia să pună cele două verbe sau amîndouă la perfect (ușa *se deschise* și personajele *își făcură* apariția), sau amîndouă la prezentul istoric (ușa *se deschide*, preotul *își face* apariția, Ana Canarache, în « Cum vorbim », an. I, 1949, nr. 8, p. 20).

Punerea în relief a unui moment al acțiunii, actualizarea ei prin întrebuințarea prezentului, în opoziție cu perfectul simplu, este exemplificată în fragmentul următor din « Domnul Vucea », de Barbu Delavrancea (în vol. « Hagi Tudose », ed. Socec, 1940, p. 88—89): « — Cît fac 25 de măgari cu 15 boi ?

Mă gîndii eu, *mă răzgîndii*. Îmi dam cu socoteala: asta nu e adunare, că frate-meu îmi da să adun tot lucruri de un fel, și așa zicea el că este adunarea . . .

— Domnule, nu *pot* face socoteala pe măgari și pe boi, că tata n-are decît cai . . . la cai m-aș pricepe . . .

Domnul *rîse*, școlarii *pufniră*, pe mine mă *podidiră* lacrimile.

Mă duc la tablă; *iau* tibișirul; îl *scap* de vr-o trei ori din mînă; și *încep* să socotesc măgarii și boii în cai, pe prețul Micului, adică pe 200 de lei. *Adun* 25 de măgari cu 15 boi, *înmulțesc* suma cu 200 de lei și *mă întorc* spre profesor. El *se uitase* în jos și nu *văzuse* nimic din socoteala mea. *Tușesc* bine și strig: opt mii, domnule !

Rîzi domnul, și rîzi, și rîzi. Cînd se *potoli*, *zise*, privind în tavan . . .».

Din examinarea exemplelor pe care le-am înfățișat, alternanța dintre perfect și prezent apare așadar ca un mijloc stilistic întrebuințat în literatură. Ea se încadrează în procesele stilistice semnalate de Tudor Vianu în proza lui N. Bălcescu

(« Tehnica basoreliefului în proza lui N. Bălcescu », în « Arta prozatorilor romîni », București, 1941, p. 443 și urm).

2. *Întrebuințarea persoanei I și a II-a singular.* După cum am văzut, autorii « Gramaticii » socotesc întrebuințarea pers. I singular a perfectului simplu neobișnuită (l. c., p. 306—307). La exemplele pe care le-am înfățișat aici mai sus de întrebuințare a pers. I singular sau plural, în secolul al XIX-lea (la Diaconovici-Loga și la Gr. Alexandrescu), adăugăm unul dintr-o scriere inedită a lui Iordache Golescu:

«Vrînd să merg la Pitești, *plecai* din București c-o căruță cu cai de poște. Cum *intrai* în căruță, n-*apucai* să mă așăz bine, și *auzii* pă surugii: iii ! ăiști ! plici din bici. Nu *pricepui* cînd *ișii* pă poartă și cînd *ajunsei* la barieră... Cum *ajunsei* la barieră, le *zisei*: «mai încet . . . » (« Poveste ce mi s-a întîmplat la un potop», ms. 213 din Bibl. Academiei R. P. R., p. 814—815, comunicat de prof. D. Panaitescu-Perpessicius).

Perfectul simplu la pers. I singular apare și la scriitori contemporani, de exemplu la Gala Galaction:

« Unde de fierbințeală vibrau peste bisericuța adormită, peste bălăriile molești te, peste trandafirii spînzurați pe zaplaz. *Făcui* o sforțare care mă istovi. *Mă ridicai* de pe pragul lîngă care zăcea un braț de fîn cosit — și *mă dusei* să privesc în altar . . . *Făcui* tot chipul să nu deștept pe nici unul» («Bisericuța din răzoare », în « Opere », I, București, 1949, p. 42).

În privința întrebuințării pers. I sau a II-a sing. a perfectului simplu, trebuie arătat aici că ea e atestată în scrierile lui Anton Pann (limba lui Pann are ca bază limba vorbită la București de mica burghezie orășenească, în prima jumătate a secolului al XIX-lea), de exemplu în pasajul următor:

« Într-o dimineață, pe ceață, pe fum,
O cadînă p-alta întîlnind pe drum,
O întrebă: Soro, or *pățișî* cevași ?
Astfel pînă-n ziuă, încotro *plecași?* »
(« Povestea vorbei », ed. Adamescu, II, 51).

3. *Exprimarea unei acțiuni îndeplinite de curînd.* În limba vorbită din Banat și din Oltenia, perfectul simplu exprimă o acțiune petrecută în aceeași zi; acțiunea petrecută cu începere din ziua de ieri e redată prin perfectul compus (comunicat de corespondenți din reg. Craiova și Pitești, r. R. Vîlcea, Horezu și Slatina), de exemplu: « cînd *venișî* de la tîrg ? — *Picai* chiar acuși », sau: « după cum *am vorbit*, nu *putui* să viu, dar acuma sînt gata ». În scrierile lui Iordache Golescu, alternarea perfectului simplu cu perfectul compus are rolul de a opune o acțiune recentă unei acțiuni mai îndepărtate: « acum *trecu* un negustător de la București și, întrebîndu-l ce mai veste, ne *spuse* că *a auzit* de la un calemgiu d-ai vistieriei că s-ar fi făcut iarăși o mare gîlceavă între boieri

și că un arhiereu *a lipsit* » (p. 197), « bine *gîcișĭ*, ca cînd ai fi fost acolo și i-*ai văzut* » (p. 205), « apoi ce *ziseși* (zise oierul) adinioară, că *ai scăpat* cu fața curată ? » (p. 147, în « Viața și scrierile Marelui-vornic Iordache Golescu », tipărite de N. Bănescu, Vălenii-de-Munte, 1910).

În concluzie, vom spune că reexaminarea mai adîncită a faptelor completează și nuanțează expunerea din « Gramatica limbii romîne », Ed. Academiei R.P.R. și ne ajută să ne facem o idee mai clară despre realitatea lingvistică în acest sector.

LEGEA SILABELOR DESCHISE ÎN LIMBILE SLAVE ȘI URME ALE EI ÎN SCRIEREA VECHE ROMÎNEASCĂ

DE

I. PĂTRUȚ

La începutul perioadei limbii slave vechi, în graiurile slave, toate silabele erau deschise, adică terminate în vocale. Așa erau silabele și pe timpul lui Chiril și Metodie, care, după cum se știe, au început să scrie în această limbă pe la anul 863—864 e. n.

Cuvintele se silabiseau astfel: *a-zŭ*[1]; « eu », *dĭ-nĭ* « zi », *tĭ-ma* « întuneric », *mĕ-sto* « loc », *je-smĭ* « sînt », *vi-ždǫ* « văd », *vi-dĕ-ti* « a vedea », *tĭ-mĭ-nŭ* « întunecos », *cĕ-sa-rĭ-stvi-je* « împărăție ».

La această situație s-a ajuns treptat, prin procese fonetice care au durat cîteva secole, începînd din perioada slavei comune pînă pe la începutul veacului al IX-lea.

Multe silabe erau deschise de la origine, fiind moștenite așa din limba indo-europeană: v. sl. *ty* « tu », comp. lat. *tu*, germ. *du*; v. sl. *dŭva* « doi », comp. lat. *duo*.

Silabele terminate în consoană sau în diftongi închiși, urcători, s-au deschis prin următoarele procese fonetice:

a) căderea consoanelor finale: v. sl. *vlŭkŭ* « lup » — lat. *lupus*; v. sl. *gostĭ* « oaspe » — lat. *hostis* « dușman »; v. sl. *vŭ* « în » — lat. *in*;

b) simplificarea sau modificarea grupurilor consonantice.

Structura fonetică și grafia limbii slave vechi arată că regula de silabisire care s-a fixat în conștiința vorbitorilor slavi, în perioada de deschidere a silabelor, era aceasta: silabele interioare pot începe numai cu grupurile de consoane care există la începutul cuvintelor. Grupurile de consoane care nu puteau începe silaba au fost înlăturate fie prin căderi de consoane: v. sl. *damĭ* « voi

[1] Cuvintele slave vechi sînt date în transliterarea obișnuită.

da » < *dadmĭ*, v. sl. *rĕchŭ* « zisei » < **rĕkchŭ*, fie prin disimilare: v. sl. *pasti* « a cădea » < **padti*[1].

c) monoftongarea sau înlăturarea în alt fel a diftongilor.

În perioada slavă veche nu mai existau în graiurile slave diftongii aşa-numiţi închişi sau urcători, de felul lui *oi*, *ai*, *au* etc. Existau numai diftongi deschişi sau coborîtori: v. sl. *jesmĭ* « sînt », *jugŭ* « sud », *stojati* « a sta », *językŭ* « limbă », *dajǫ* « dau ».

Cîndva, într-o perioadă mai veche a limbii slave comune, au existat diftongi închişi. Ei erau formaţi din una din vocalele *e*, *o*, *a* şi o sonantă *i*, *u*, *l*, *r*, *m*, *n*, deci: *ei*, *eu*, *el*, *er*, *em*, *en*; *oi*, *ou*, *ol*, *or*, *om*, *on* ; *ai*, *au*, *al* > *ol*, *ar* > *or*, *am*, *an*. Pentru deschiderea silabelor aceşti diftongi au suferit schimbări, ajungîndu-se, încă în slava comună, la înlăturarea tuturora, cu excepţia celor formaţi din *o* sau *e* urmaţi de lichidele *l* sau *r* (*or*, *ol*, *er*, *el*), al căror proces de deschidere s-a încheiat abia pe la începutul veacului al IX-lea.

În cazul cînd diftongul era urmat de o vocală, el a fost înlăturat prin disociere, adică prin trecerea sonantei în silaba următoare: **poi-ǫ* (= *poj-ǫ*) — v. sl. *po-jǫ* (rus пою ти. « cînt »), **darou-ati* (= *darow-ati*) — v. sl. *daro-va-ti* (rus. даровать) « a dărui », **semen-e* (< **sēmenes)*, gen. sg. al lui **sēmen* « sămînţă » (comp. lat. *semen*), v. sl. *seme-ne* (rus. семени).

Cînd diftongii erau la sfîrşitul cuvîntului sau urmaţi de consoană, ei, cu excepţia celor terminaţi în lichidele *l* sau *r* (despre care vom vorbi mai jos), s-au monoftongat. De exemplu: *oi*, *ai* > *ě* (*t*) sau *i*: v. sl. *vlŭci* « lupi » < **vlŭkoi*, v. sl. *ženě* « femeii », comp. lat. *feminae* (lat. — *ae* < *ai*); **poi-ti* > v. sl. *pěti* (rus. петь) « a cînta » (comp. v. sl. *pojǫ*, rus. пою« cînt »); **nesois* — v. sl. *nesi* (rus. неси) « poartă, du ! », **nesoite* > v. sl. *nesěte* « duceţi ! »; *ou* > *u*: **darou-jǫ* — v. sl. *darujǫ* (rus. дарую) « dăruiesc », comp. inf. *darovati*.

Diftongii terminaţi în nazală s-au prefăcut la sfîrşitul cuvîntului sau înainte de consoană în vocală nazală: *en* > *ę* (v. sl. ѧ): **sēmen* — v. sl. *sěme* (rus. семя) « sămînţă », comp. gen. sg. v. sl. *sěmene* (rus. семени); v. sl. *pętĭ* (rus. пять) « cinci », comp. gr. *pénte ; on*, *an* > *ǫ* (v. sl. ѫ); v. sl. *pǫtĭ* (rus. путь) « drum », comp. lat *pons* — gen. sg. *pontis* « pod », « punte »; v. sl. *ǫglŭ* (rus. уголь) « colţ », « unghiu », comp. lat. *angulus* « unghi ».

Ultimele silabe care rămăseseră închise erau cele terminate în diftongii formaţi din vocalele *o* sau *e* urmate de una din lichidele *r* sau *l*: *or*, *ol*, *er*, *el*. Primii doi dintre aceştia existau şi la începutul cuvîntului şi între două con-

[1] Silabe terminate în consoană existau, în limba slavă veche, numai în cuvintele împrumutate, dintre care cele mai multe erau de origine greacă. Însă fiindcă legea silabelor deschise era şi o lege grafică, în asemenea cuvinte se scria, deşi nu consecvent, un ier între consoane. Acesta, probabil, nu se rostea: *Aleksanŭdrŭ*, *alŭtarj* (olŭtarji) « altar », *anŭgelŭ* « înger », *Iorŭdanŭ*, *Kaperŭnaumŭ*, *Marŭta*, *jevanŭgelije* etc.

Din aceeaşi cauză *r* şi *l* vocalici se notau obişnuit prin *r* şi *l* urmaţi de un ier: *trŭgŭ* = tr̥gŭ) (« tîrg »), *vlŭkŭ* (= vl̥kŭ) « lup », cu toate că ei în felul acesta se confundau în scris cu *r* şi *l* consonantici urmaţi de un ier: *krŭvĭ* « sînge », *plŭtĭ* « carne », « trup ».

soane, ultimii doi numai între două consoane. Lingviștii obișnuiesc să-i noteze prin *(t)ort*, *(t)olt*, *tert*, *telt*, *t* reprezentînd o consoană oarecare. Deschiderea silabelor terminate în acești diftongi nu s-a realizat la fel în toate limbile și graiurile slave. Astfel în cazul diftongilor din poziție interioară, în limbile slave de est s-a produs fenomenul, caracteristic acestor limbi, numit « polnoglasie », din cauză că a apărut o silabă în plus, pe cînd în limbile slave de sud, printre care se numără și vechea slavă, și în cele din vest, deschiderea silabelor s-a realizat prin metateză. Evoluția acestor diftongi poate fi datată. Numele împăratului Carol cel Mare (764—814) s-a răspîndit în toate limbile slave. Formele slave — rus, ucr. король, v. sl. *kraljĭ*, bg. *kral*, s.-cr. *kralj*, ceh *kral*, pol. *król* — duc la un prototip comun **korljĭ* < germ. *Karl*[1]. Înseamnă deci că pe la anul 800 e. n. fenomenul acesta, de deschidere a diftongilor *tort* etc., era încă în desfășurare. Cum în textele slave vechi foștii diftongi *(t)ort*, *(t)olt*, *tert*, *telt* apar modificați în *(t)rat*, *(t)lat*, *trĕt*, *tlĕt*, rezultă că deschiderea ultimelor silabe închise s-a terminat în prima jumătate a secolului al IX-lea. Data aceasta este considerată valabilă, în general, pentru toate graiurile slave, nu numai pentru cel care stă la baza fonetismului limbii slave vechi, cel bulgăresc din jurul Salonicului.

★

După cum reiese din cele foarte sumar expuse, la realizarea acestei structuri fonetice a limbilor slave au contribuit fenomene fonetice diferite, însă convergente în ceea ce privește rezultatul. Toate fenomenele acestea, prin care s-a realizat deschiderea silabelor, constituie una dintre legile interne de dezvoltare a limbilor slave, legi a căror importanță e mereu accentuată de lingviștii sovietici.

Datorită acestei legi limbile slave au ajuns la o structură fonetică diferită de alte limbi indo-europene. Totodată, prefacerile fonetice în urma cărora s-au deschis silabele au contribuit la schimbări importante în sistemul gramatical. Astfel:

Căderea consoanelor finale și alte modificări care s-au petrecut la sfîrșitul cuvintelor au favorizat amestecul declinărilor substantivelor cu teme în *-o-* (ca *vlŭkŭ* « lup ») și *-ŭ-* (*synŭ* « fiu »). Acest amestec este atestat încă în slava veche. În limba rusă s-a ajuns pînă la includerea substantivelor de felul lui сын « fiu » în categoria celor dintîi, însă nu fără urmări asupra vechii declinări a acestora.

Aceleași cauze au favorizat și amestecul declinării substantivelor cu teme în *-io-* (*konjĭ* « cal ») cu masculinele în *-ĭ-* (*gostĭ* « oaspete »), care în limba rusă a dus la un rezultat asemănător celui menționat mai sus.

Schimbările fonetice de la sfîrșitul substantivelor au contribuit la modificarea declinărilor în general. În rusă, de pildă, s-a ajuns în ce privește pluralul

[1] Unui *a* scurt germanic, ca și indo-european, îi corespunde în slavă *o*.

la cazurile dativ, instrumental și prepozițional, la un tip unic de declinare (cu terminațiile -ам, -ами, -ах sau -ям, -ями, -ях, cu cîteva excepții la instrumental), impus de substantivele teme în *-a-* (*žena*) și *-ja-* (*zemlja* « pămînt »), care, datorită situației fonetice speciale, și-au putut menține, la aceste cazuri, formele mai vechi.

Suprapunerea formelor de nominativ și acuzativ singular la substantivele cu teme în *-o* (*rabŭ* « rob ») și *-jo* (*mǫžĭ* « bărbat »), care împiedica distincția între subiect și complementul direct, în urma căderii consoanelor finale-terminații a dus la întrebuințarea genitivului cu funcție de acuzativ. Acest fenomen, necristalizat în perioada limbii slave vechi, s-a extins în rusă, cuprinzînd toate substantivele care numesc ființe.

★

Această structură fonetică a limbilor slave, adică faptul de a avea numai silabe deschise, a durat pînă la dispariția din rostire a ierilor slabi, care a început, în toate graiurile slave, prin secolele X și XI.

Prin căderea ierilor slabi au apărut silabe închise, atît la sfîrșitul cuvintelor, cît și în interiorul lor. Astfel, de pildă, a rămas terminat în consoană nominativul sg. al substantivelor masculine foste cu teme în *-o-*, *-jo-* și *-ŭ-* (comp. rus. волк, v. sl. *vlŭkŭ*, rus. муж «soț», v. sl. *mǫžĭ* « bărbat », rus. сын, v. sl. *synŭ* « fiu »), al substantivelor feminine și masculine foste teme în *-ĭ-* (rus. кость, путь = *kost'*, *put'*, v. sl. *kostĭ* « os », *pǫtĭ* « cale, drum »), nominativul sg. masculin al adjectivelor cu formă scurtă și plină (comp. rus. нов, v. sl. *novŭ;* rus. новый, v. sl. *novyjĭ* < *novŭjĭ* « nou ») etc.

În urma căderii ierilor slabi au apărut grupuri de consoane inexistente în perioada legii silabelor deschise. De exemplu: *kt* (rus. кто, v. sl. *kŭto* « cine »), *mn* (rus. много, v. sl. *mŭnogo* « mult »), *t'm* (rus. тьма = *t'ma*, v. sl. *tĭma*, « întuneric »), *vs* (rus. все, v. sl. *vĭsi* « toți ») etc.

Dispariția ierilor slabi se constată și în textele slave vechi, care aproape toate sînt copii din secolul al XI-lea. Exemple cum sînt *kniga* « carte », *kto* « cine », *mnogo* « mult », *vsi* « toți » sînt numeroase [1].

Din asemenea exemple se desprinde concluzia că în secolul al XI-lea ierii slabi nu se mai rosteau în graiurile vorbite de copiștii textelor respective. Datele și deducțiile lingvistice confirmă începutul dispariției ierilor slabi din rostire, în acest secol, în toate graiurile și limbile slave.

Omiterea, în textele slave vechi, a unora dintre ierii slabi, ca urmare a influenței limbii vorbite de cei care au copiat textul, este un fenomen paralel și strîns legat de înlocuirea ierilor tari prin vocale pline [2], ca urmare a așa-numitei vocalizări a ierilor, întîmplată în graiurile vorbite de copiști, ca de altfel în toate graiurile slave.

---

[1] Doar în Foile de la Kiev, text copiat, probabil, la sfîrșitul secolului al X-lea, nu există nici un exemplu cu ier slab omis.

[2] Ierii erau, din punct de vedere al cantității, vocale reduse.

Exemple de vocalizare a ierilor apar iarăși în aproape toate textele slave vechi. În ele sînt cazuri destul de numeroase în care *ŭ* este înlocuit prin *o*, iar *ĭ* prin *e*, ca în graiurile slave macedonene și în limba macedoneană contemporană: *doždĭ*, în loc de *dŭždĭ* « ploaie »; *zolŭ-zŭlŭ* « rău »; *denĭ-dĭnĭ* «zi »; *vesĭ-vĭsĭ* « tot, întreg ».

Ținînd seamă, pe de o parte, de omiterea unor ieri slabi, în mai toate monumentele slave vechi, iar pe de alta, de păstrarea lor în marea majoritate, concluzia ce se desprinde din această inconsecvență este următoarea: unii ieri, cei mai mulți, s-au menținut în aceste texte datorită tradiției grafice, influenței originalului și, în anumite grupuri de sunete, și datorită pronunțării conservatoare, bisericești [1], alții au fost omiși datorită, mai ales, dispariției lor din limba vorbită de copist și, desigur, în anumite situații, și din rostirea bisericească.

Chiar dacă în anumite poziții ierii slabi s-au menținut și în rostirea bisericească, mai ales pentru înlăturarea unor grupuri de consoane, este incontestabil că cei mai mulți nu aveau decît valoare grafică. Se încerca deci să se continuie în scriere valabilitatea legii silabelor deschise. În sprijinul acestei păreri stau următoarele dovezi:

ierii finali, totdeauna slabi, care au dispărut, fără excepții, din toate limbile slave, sînt păstrați în aproape toate textele slave vechi. În « Euchologium Sinaiticum », « Codex Assemanianus », « Codex Suprasliensis » [2] există totuși cuvinte și fără ieri finali. De aici se poate trage concluzia că ei dispăruseră și din rostirea bisericească și se menținеau în texte numai pentru valoarea lor grafică; aproape în toate textele slave vechi în locul unora dintre ierii slabi apare un semn special, paiericul, asemănător cîteodată apostrofului: *m'nĕ* = *mĭnĕ* « mie », *d'nesĭ* = *dĭnĭsĭ* « azi », *k'to* = *kŭto* « cine ». Acest semn se găsește în unele texte și în locul ierilor finali: *plačet'* = *plačetŭ* « plînge », *narod'* = *narodŭ* « popor » [3]. Exemplele cu ierii slabi omiși, care contraveneau legii silabelor deschise, se pot explica în mod diferit: gradul de cultură al copistului, influența limbii vorbite, neatenția sau graba celui care copia etc.

Trebuie să mai subliniem și faptul că între grafia de dinaintea dispariției ierilor slabi — deci pe cînd legea silabelor deschise reprezenta și o realitate fonetică — și cea de după aceea, există următoarea deosebire: după amuțirea ierilor slabi apar și sînt admise și în scris unele grupuri de consoane cum sînt: *kt* (*niktože* = *nikŭtože* « nimeni »), *ps* (*napsati* = *napĭsati* « a scrie »), *vd* (*pravda* = *pravĭda* « adevăr ») etc. Asemenea grupuri erau considerate ca aparținînd aceleiași silabe: *ni-kto-že*, *na-psa-ti*, *pra-vda*.

Felul acesta de a scrie, evitînd silabele închise, a fost practicat și în limbile slavone — slavona rusă, slavona bulgară, slavona sîrbă — care, după cum se

[1] Vezi St. Kul'bakin, Le vieux slave. Paris, 1929, p. 84—85. În această lucrare se și specifică grupurile de sunete în care ierii sînt omiși în monumente slave vechi (p. 85—86).

[2] Vezi St. Kul'bakin, op. cit., pp. 79, 80.

[3] Vezi St. Kul'bakin, op. cit., p. 77—80.

știe, continuă tradițiile grafice ale limbii slave vechi. Scrierea slavonă păstrează procedeele slave vechi de a evita grupuri de mai multe consoane sau grupuri mai neobișnuite, formate numai din două sunete: foștii *r* și *l* vocalici sînt notați, ca în slava veche, prin *r* sau *l* urmați de un ier. Astfel, în monumentul slavon bulgar « Psalterium Bononiense », scris în prima jumătate a veacului al XIII-lea: отъ кръвьи [1] — v. sl. *otŭ krŭve* « de sînge », влъны [2] — v. sl. *vlŭny* « valuri »;

ierii slabi sînt uneori omiși: створихъ [3] — v. sl. *sŭtvorichŭ* «făcui», къ мнѣ [4] — v. sl. *vŭ mině* « în mine »;

în locul unora dintre ei e pus paiericul: къз'радока сѧ « se bucură », к'си « toți », с'творн [5] « făcu »;

ierii finali sînt însă consecvent scriși.

Aceste deprinderi grafice sînt caracteristice nu numai limbilor slavone bisericești, ci și limbii administrative întrebuințate în cancelarii, precum și celei în care se scria literatura veche rusă, bulgară sau sîrbă. În scrierea rusă s-a păstrat « semnul tare » (ъ) la sfîrșitul cuvintelor pînă la reforma ortografică din 1917, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (cînd au fost eliminate din scris și alte urme ale tradiției limbii slave vechi: literele ѣ, θ și *i*).

Din scrierea bulgară ierii finali fără valoare fonetică au fost eliminați abia prin reforma ortografică din 1945.

★

Se știe că limbile slavone au fost întrebuințate secole de-a rîndul în biserica românească: la început numai slavona bulgară și în mică măsură slavona sîrbă, apoi, începînd din secolul al XVII-lea, slavona rusă, care a înlocuit pe cele două, nu numai la noi, ci și la bulgari și sîrbi.

Și în administrație, în cancelariile Țărilor Românești, s-a folosit, veacuri de-a rîndul, o limbă slavă, cu caracter rus în Moldova, bulgăresc și cu oarecare influențe sîrbești în Țara Românească. În textele bisericești, cît și în cele de cancelarie, normele grafice erau aceleași ca și în scrierile din țările slave învecinate, îndeosebi din Bulgaria.

Cînd românii au început să scrie românește, ei au adaptat limbii române alfabetul chirilic, folosind totodată și procedeele grafice de înlăturare a silabelor închise. Trebuie însă să menționăm că ele nu sînt nici pe departe aplicate cu consecvență.

Se știe că în textele noastre vechi, atît în cele bisericești cît și în documente, la cuvintele terminate în consoană se scrie obișnuit un ier (ъ sau ь) la

---

[1] V. Jagić, Psalterium Bononiense. Berlin, 1907, p. 253.
[2] Ibidem, p. 725.
[3] Ibidem, p. 249.
[4] Ibidem, p. 251.
[5] Ibidem, p. 727.

sfîrșit: *omъ* sau *omь*, *satъ* sau *satь* [1]. Acești ieri finali au aceeași valoare ca în grafia slavonă bulgară: de a deschide, aparent, silabele finale [2].

Ei nu reprezintă deci așa-numitul *u* scurt final, cum au susținut unii cercetători în trecut. Ar fi și greu de a explica o asemenea valoare a ierilor, întrucît ei n-au avut-o în scrierea slavonă bulgară (ca de altfel nici în slava veche). E. Petrovici a arătat că atunci cînd scribii voiau să noteze caracterul rotunjit al consoanelor ei scriau *u* după consoane dure și *iu* (semnul chirilic ѭ) după consoane moi sau palatale [3]. În « Codicele Voronețean » — scris în nordul țării, în aria consoanelor finale rotunjite, apare regulat, la sfîrșitul cuvintelor, *u* după consoană dură (*omu*) și *iu* după consoană moale (*începătorѭ*). Doar în cîteva exemple apare la sfîrșit un ier, însă aproape toate aceste cazuri se explică prin imitarea grafiei slavone, fiind vorba de cuvinte ca *apostol*, *Ierusalim* [4].

În limba romînă existau grupuri de consoane neobișnuite în limbile slave, și deci în scrierile slavone. Astfel erau grupurile formate din lichidele *r*, *l* urmate de consoane, de felul lui *rb (bărbat)*, *rd (arde)*, *rm (urmă)*, *lb (albă)*, *lc (culcă)*, *ld (scaldă)*, *lt (mult)* etc. Asemenea grupuri nu erau obișnuite în limbile slave și slavone, din cauză că, înaintea unei consoane, vechile grupuri slave comune, formate din vocalele *o* sau *e* și *r* sau *l* (singurele existente) au evoluat ca să se deschidă silabele, fie prin metateză, fie prin polnoglasie (vezi mai sus).

Asemenea grupuri (*r* sau *l* + consoană) existau în limbile slave numai în urma evoluției foștilor *r* și *l* vocalici (comp. sl. com. **tr̥gu*—bg. търг, rus. торг « tîrg »; sl. com. **vl̥kŭ* — bg. вълк, rus. волк « lup ») și în cuvintele împrumutate de exemplu din limba greacă (v. sl. *altarji*, *Marta* — vezi mai sus).

De asemenea nu erau obișnuite în limbile slave grupuri formate din nazalele *m* sau *n* și consoană, fiindcă asemenea grupuri, existente în slava comună, au fost înlăturate, pentru deschiderea silabelor, prin prefacerea lui *n* sau *m* și a vocalei precedente în vocale nazale (vezi mai sus). Asemenea grupuri existau în limbile slave numai în cuvinte împrumutate, de pildă din greacă (ca *jevangelije* — vezi mai sus). Mai ales asemenea grupuri contraveneau deprinderilor grafice slavone. Se constată numeroase cazuri cînd pisarul a încercat să le înlăture prin procedee grafice slavone:

în grupurile *ă*, *î* + *r* sau *l* + consoană se inversează ordinea literelor care notează primele două sunete, ca în slavona bulgară, în cazul foștilor *r* și *l* vocalici (vezi mai sus). De exemplu: *brъbatu*, *desprъțiți*, *vrъtute*, *clъca* = călca,

---

[1] În locul ierilor apare, foarte rar, și ѫ. Vezi Al. Rosetti, Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistritza. În « Grai și suflet », vol. II, p. 200—201.

[2] Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI. București, 1946, p. 29; E. Petrovici, Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă, în « Studii și cercetări lingvistice », anul III (1952), p. 146 și urm.

[3] Ibidem, p. 147.

[4] Vezi O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Paris, 1914, vol. II, p. 93.

cl'ѣdare, *sl'ѣta* = sălta [1]. Asemenea metateze grafice apar, rar, și cînd grupul consonantic începe cu o nazală: *pămn'ѣturi* = pămînturi [2];

se scrie un ier între consoane: *ar'ѣzîndu*, *băr'ѣbatul*, *cîn'ѣtați*, *cum'ѣplit*, *ful'ѣgerele*, *sfîn'ѣta*, *strîm'ѣbă* etc. [3]. E în afară de orice îndoială că acești ieri n-aveau valoare fonetică, cum greșit au susținut unii lingviști, începînd cu Hasdeu [4];

se introduce paiericul între consoane: *ar'de-se*, *băr'bat*, *ber'beci*, *credin'ța*, *lim'ba*, *par'te*, *pen'tru* [5].

Grupurile formate din nazalele *n* sau *m* urmate de consoane (ca în *lîngă*, *cîmp*), neobișnuite în scrierea slavonă, după cum s-a spus mai sus, au fost înlăturate în scris, în afară de procedeele arătate înainte, prin întrebuințarea unui semn care în textele slave vechi nota o vocală nazală. Cel mai obișnuit semn, foarte frecvent în textele romînești, este ◌҃, care nu e decît o variantă grafică a lui ѫ, luată de asemenea din alfabetul bulgăresc [6]. S-au emis diferite păreri asupra valorii acestei litere în textele noastre vechi. Astfel, de exemplu, I. G. Sbiera credea că ea « a reprezentat dintru început în abeceul romînilor un son nazal de tot particular, o amestecătură vocală consonantică . . . » [7], iar Ilie Bărbulescu a încercat să dovedească că, în anumite cazuri, semnul acesta nota un *n* vocalic (n̥), în cuvinte ca *mîncă*, *vînturi*, *cuvîntul*, *dînșii* [8], ceea ce este imposibil din punct de vedere fiziologic.

Explicația valorii multiple a acestui semn în textele chirilice romînești a fost dată de E. Petrovici [9]. E foarte probabil că la început avea valoare de vocală + consoană nazală: *◌҃chiseră* = închiseră, *◌҃blaiu* « umblai », *◌҃pluți* « umpluți » [10]. Apoi a început să fie întrebuințat cu valoare de *n* sau *m*: *lî◌҃gă* = lîngă, *frî◌҃gă* = frîngă, *u◌҃breloru* « umbrelor », *li◌҃biloru* « limbilor » [11]. În textele rotacizante avea valoare asemănătoare cu cea din exemplele anterioare пѣ◌҃рѣ = p̃îre « pîine » [12].

---

[1] Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI. București, 1946, p. 29; E. Petrovici, De la nasalité en roumain. Cluj, 1930, p. 88.

[2] I. Bărbulescu, Fonetica alfabetului chirilic în textele romîne din veacul XVI și XVII. București, 1904, p. 461; E. Petrovici, De la nasalité en roumain, p. 87.

[3] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI, p. 29; I. Bărbulescu, op. cit., p. 308–309; E. Petrovici, De la nasalité en roumain, p. 87.

[4] Vezi I. Bărbulescu, op. cit., p. 308.

[5] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI, p. 30; I. Bărbulescu, op. cit., p. 309; E. Petrovici, De la nasalité en roumain, p. 87.

[6] Vezi I. Bogdan, De la cine și cînd au împrumutat romînii alfabetul chirilic, în Lui Titu Maiorescu Omagiu. București, 1900, p. 588.

[7] I. G. Sbiera, Codicele Voronețean. Cernăuți, 1885, p. 301.

[8] I. Bărbulescu, op. cit., p. 258, 268.

[9] De la nasalité en roumain, p. 86 și urm.

[10] I. G. Sbiera, Codicele Voronețean, p. 301.

[11] Idem, ibid., p. 301–302.

[12] Idem, ibid., p. 302.

Din exemple ca мъ.ѧндрїє nu trebuie trasă concluzia că «.ѧ notează nazalitatea vocalei care precedează pe *n*» [1]. Asemenea grafii sînt numeroase în textele noastre. Ele sînt rezultate din amestecul a două feluri de scriere мъ.ѧндрїє și мъндрїє [2].

Foarte rar apare la sfîrșitul silabei și semnul ѫ: în locul grupului *în-*: амѫдоаѡ = amîndouă [3], sau în locul lui *n*: ароуѫкѫ = aruncă [4].

În cazuri rare, grupul format de vocală + consoană nazală + consoană este notat prin vocală + consoană: *debîdă* = dobîndă, *skiba* = schimba, *ude* = unde [5].

★

Asemenea procedee grafice din scrierea chirilică romînească trebuie avute în vedere la interpretarea și la publicarea textelor noastre vechi. Redarea lor prin transliterare, adică prin înlocuirea fiecărui semn chirilic cu unul latin, nu e recomandabilă, fiindcă nu poate fi folosită nici pentru reconstituirea formei chirilice, dată fiind valoarea multiplă a unor semne (de exemplu: .ѧ = *în*, *î*, *n*, *un*, *ă*, *ia* etc.) și, din același motiv, nici pentru studiul măcar aproximativ al limbii textelor. În cazul cînd o asemenea transliterare însoțește textul chirilic, ea este de prisos. La ce ajută, de pildă, forma transliterată *măînndrie* [6], alături de cea chirilică? În ultimul timp se impune tot mai mult sistemul de transcriere fonetică a textelor. Metoda aceasta cere cunoașterea temeinică a limbii noastre vechi și totodată a grafiei folosite în textele noastre chirilice.

---

[1] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, VI, p. 27.

[2] Forma din urmă este mai frecventă în Codicele Voronețean (vezi p. 215) decît мъ.ѧндрїє, citată de Al. Rosetti.

[3] I. Bărbulescu, op. cit., p. 231.

[4] E. Petrovici, De la nasalité en roumain, p. 92.

[5] Vezi Al. Rosetti, Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle. Paris, 1926, p. 57—58. Explicația acestor grafii e dată de E. Petrovici, în De la nasalité en roumain, p. 90.

[6] Vezi I. G. Sbiera, Codicele Voronețean, p. 98/13.

ADJECTIVE DETERMINATIVE SAU PRONUME (POSESIVE, DEMONSTRATIVE, INTEROGATIVE-RELATIVE ŞI NEHOTĂRÎTE)?

DE

MIRCEA ZDRENGHEA

Pentru clasificarea cuvintelor în categorii morfologice fundamentale (= părți de vorbire) trebuie să se țină seama de forma și de înțelesul cuvintelor, fără a se neglija nici funcția lor sintactică, care însă nu trebuie să constituie criteriul principal de clasificare.

În multe dintre gramaticile noastre, ținîndu-se seama în primul rînd de funcția sintactică a unor pronume (posesiv, demonstrativ, interogativ-relativ și nehotărît), acestea au fost considerate, atunci cînd însoțesc și determină un substantiv, ca *adjective determinative*. Autorii acestor gramatici au fost influențați, desigur, și de gramaticile limbilor apusene (mai ales franceze, dar și engleze și italiene) în care apare această terminologie.

Întrucît noi nu sîntem de acord cu această diferențiere, după ce vom arăta în ce gramatici a fost folosit termenul de adjectiv pentru pronume, vom încerca să demonstrăm că această diferențiere nu trebuie făcută, deoarece cuvintele respective nu sînt decît pronume.

Eliade Rădulescu în Gramatica [1] sa din 1828 spune că « pronumele este o zicere ce se pune în locul numelui și arată persoanele . . . » (pag. 18).

După el, pronume sînt numai cele personale și de întărire, pe care le împarte în simple (*eu, tu, el, dînsul, ea, dînsa*) și compuse (*eu-însumi, tu-însuți, el-însuși*). Toate celelalte pronume sînt tratate ca adjective, indiferent dacă sînt folosite singure sau însoțesc un substantiv.

[1] Gramatica romînească de D. I. Eliad, dată la tipar cu cheltuiala D. coconului Scarlat Roset, [Sibiu], 1828.

« Adjectivul — scrie el — este o zicere, care arată cualitatea au felurimea substantivului; precum cînd zic t a b l ă, de voi să arăt una au mai multe din cualităţile tablei, zic n e a g r ă, p ă t r a t ă, n o ă ş.c.l. şi acestea sînt adjective . . .

Ele (adjectivele) se împart ca şi substantivele în materiale şi ideale.

Materiale sînt acelea care arată o cualitate firească, cum *alb*, *roşu*, *rotund*, *strîmb* ş.c.l.

Ideale sînt acelea care nu arată o cualitate firească, ci o relaţie de cuviinţă au de cîtăţime, cum: *întîi*, *al doilea*; *unu*, *doi*; *mare*, *mic*; *bunu*, *rău*; *al meu*, *al tău* ş.c.l.

Cele ideale se subîmpart în *posesive*, *demonstrative*, *relative*, *interogative* (de întrebare), *nedefinite*, *numerale*, *comparative şi superlative* » (pag. 22).

În gramaticile anterioare celei a lui Eliade, pronumele nu sînt tratate ca adjective, ci ca o categorie morfologică separată [1]. Nici nu este de mirare, deoarece cei care au întocmit aceste gramatici au avut ca model gramaticile slavone sau latineşti.

Cel care introduce pentru prima dată, la noi, în clasificarea pronumelor, diferenţierea: *pronume posesive—adjective posesive*, *pronume demonstrative—adjective demonstrative*, *pronume relative — adjective relative*, *pronume indefinite — adjective nehotărîte*, este I. A. Vaillant [2]. Vorbind despre articol — pe care-l împarte în hotărît (*lu*, *le*, *a*), nehotărît (*unu*, *o*) şi determinativ (*cel*, *ăl*, *al*, *cea*, *a*) — spune că « *al* se întrebuinţează înaintea *adjectivelor posesive*, cu care face împreună pronume (al meu) şi înaintea *adjectivelor ordinale* [3] (al doilea) » [4]. Influenţat de clasificarea din gramaticile franceze, el încearcă să stabilească deci o diferenţă formală între pronumele posesiv şi adjectivul posesiv.

După apariţia gramaticii sale, întîlnim tot mai des diferenţierea în pronume şi adjective determinative (pronume posesive, demonstrative, interogative-relative şi nedefinite). Unii dintre autorii de gramatici [5] menţin, aproximativ, împărţirea făcută de Eliade, adică încadrează pronumele (în afară de cele personale) între adjectivele determinative.

[1] Numai Ienăchiţă Văcărescu în Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor sau orînduielelor gramaticii romîneşti adunate şi alcătuite acum întîi dă dumnealui Ienache Văcărescu . . . Rîmnic, 1787, trece numeralele între adjective şi între acestea trece şi pronumele *care* (dat însă şi la pronume) şi cîteva pronume nehotărîte. Constantin Diaconovici Loga în Gramatica romînească pentru îndreptarea tinerilor . . . Buda, 1822, trece între « numele însuşitoare » (adjective) şi « numele numărului » adică numeralele. (După R. Ionaşcu, « Gramaticii romîni », Iaşi, 1914, p. 26, 31, 81, 85. Din această lucrare am mai luat unele informaţii referitoare la cîteva gramatici pe care nu le-am avut la îndemînă).

[2] I. A. Vaillant, Grammaire roumâne à l'usage des français, Boucourest, 1840.

[3] Numeralele sînt numite *adjective numerale* şi sînt împărţite în *adjective cardinale* şi *ordinale*, p. 30.

[4] I. A. Vaillant, op. cit., p. 34—35; şi la pronume spune că pronumele posesive se formează din adjectivele posesive prin adăugarea articolului determinativ.

[5] Nicolau Măcărescu, Ştefan Neagoe, Vasile Ionescu, M. Strajanu, Stoicescu, I. C. Massim ş. a.

R. G. Radoveanu [1] consideră că, pe lîngă pronume, pot fi socotite ca adjective determinative și substantivele în genitiv și substantivele cu prepoziții (casa *vecinului*, aer *de munte*) și adverbele de loc, de timp, cu prepoziții (cei *de aici*, ziua *de ieri*).

Alții [2] acceptă diferențierea făcută de Vaillant.

F. Crasan [3] trece pronumele demonstrative și relative la articolul impropriu, iar despre pronumele posesive spune că stau pe lîngă un substantiv, ca și articolul.

După H. Tiktin [4] pronumele este *substantival*, cînd se întrebuințează singur, iar cînd însoțește un substantiv, determinîndu-l și acordîndu-se cu el, este *adjectival* [5].

Dar tot pe atît de numeroase, ba chiar mai numeroase, sînt, în secolul al XIX-lea, gramaticile în care nu se face această diferențiere între pronume și adjective determinative. Autorii acestor gramatici au fost influențați de gramaticile latinești [6] și, cîteodată, de cele germane [7]. După 1900, diferențierea între pronume și adjective pronominale apare în tot mai multe gramatici. Se întîlnește în manualele școlare (dar nu în toate), precum și în lucrările unor specialiști [8] și a fost acceptată și în «Gramatica limbii romîne», vol. I, alcătuită de secția de gramatică a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R.

În această Gramatică a Academiei R.P.R., în capitolul despre pronume se spune: «Pronumele este partea vorbirii care ține locul unui substantiv (nume

---

[1] Radu Gh. Radoveanu, Gramatica limbei romîne întocmită pentru clasele secundare, Bîrlad, 1892.

[2] C. Platon, M. P. Cîmpeanu, Raoul de Pontbriant, Gh. Ghibănescu.

[3] Florien Crasan, Noțiuni de gramatică aplicate la limba rumînească, 1882.

[4] În Gramatica romînă pentru învățămîntul secundar, București 1895, ed. a II-a.

[5] Tot așa și la G. Hill și Gh. Adamescu.

[6] S. Micu, A. T. Laurian, V. Alecsandri ș. a. Interesant mi se pare faptul că, deși gramatica lui V. Alecsandri e scrisă în franțuzește, totuși în ea nu există diferențierea între pronume și adjective determinative.

[7] Aron Pumnul, Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen. Viena, 1864.

[8] Al. Rosetti, J. Byck, Gramatica limbii romîne, București 1945, ed. a II-a; Iorgu Iordan, Gramatica limbii romîne, București (1937). În «Limba romînă contemporană», manual pentru instituțiile de învățămînt superior, [București], 1954, acad. I. Iordan spune că: «Valoare de adjectiv, adică funcțiune de atribut pe lîngă un substantiv, îndeplinesc și alte părți ale vorbirii, de pildă pronumele (de toate felurile, cu excepția celui personal și a interogativului *cine*), numeralul . . . și diverse forme ale verbului . . .», precum și «articolul, fiindcă și el *determină* (sublinierea noastră) substantivul pe care-l însoțește.

Asemănarea cu adjectivul a acestor părți de vorbire merge și mai departe, întrucît toate se supun regulilor congruenței . . . adaptîndu-și forma după a substantivului în ce privește genul, numărul și cazul . . .

Altfel, în ce privește natura lor morfologică [ori pe noi în articol tocmai aceasta ne interesează], adică, de fapt înțelesul lexical sau conținutul lor, ele diferă esențial de adjectiv și de aceea alcătuiesc părți de vorbire deosebite» (p. 348).

La pronume, d-sa precizează că au *valoare substantivală* cînd sînt folosite singure, iar dacă însoțesc un substantiv au *valoare adjectivală*.

de ființă, lucru, acțiune) ... Ca și la substantive, deosebim la pronume genul, numărul și cazul, iar unele pronume au forme deosebite după persoană, ceea ce le apropie de verbe » (pag. 191). Pe pagina următoare se spune: « O caracteristică a pronumelui e posibilitatea de a deveni adjectiv de natură pronominală. Pronumele posesive, interogative-relative, demonstrative și nehotărîte devin adjective determinative *atunci cînd însoțesc substantivele pe care le determină* și iau numele de adjective posesive, interogative-relative, demonstrative și nehotărîte. Astfel pronumelui posesiv *ai noștri* din propoziția: *Sînt tari* ***ai noștri!*** îi corespunde adjectivul posesiv *noștri* din propoziția: *Tovarășii* ***noștri*** *au depășit norma* » (pag. 192).

În capitolul despre adjective se spune: « Adjectivul este partea de vorbire flexibilă care arată o însușire a unui obiect, însoțind și determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect » (pag. 173), iar la Observație: « Adjective propriu-zise sînt numai acelea care arată însușiri ale obiectelor, adjectivele calificative. Pe lîngă acestea, se mai numesc adjective și o categorie de cuvinte care, *deși nu exprimă însușiri ale obiectelor* (sublinierea noastră), însoțesc și determină substantive ca și adjectivele și au unele particularități gramaticale asemănătoare cu ale adjectivelor (se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat). Acestea sînt adjectivele posesive, demonstrative, relative, interogative și nehotărîte, grupate sub numele de adjective determinative și studiate paralel cu pronumele posesive, demonstrative etc. » (pag. 173).

Într-adevăr, la fiecare dintre pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte) se face deosebire între pronumele propriu-zise și adjectivele determinative, considerîndu-le pronume cînd sînt întrebuințate singure și adjective cînd însoțesc un substantiv.

La pronumele posesiv se spune că acesta « ține locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată și numele posesorului » (pag. 203), deci « întrunește — după cum spun Al. Rosetti și J. Byck în « Gramatica limbii romîne » — îndoit rol de pronume » (pag. 54). Exemplu: *Însă Cristea ispravnicul nu poftea să intre cu alți cai la Suceava, decît cu* ***ai săi.*** Sadoveanu, F. J. I 166 [cu *ai săi* = cu *caii* (obiectul posedat) *ispravnicul Cristea* (numele posesorului)].

Adjectivul posesiv însoțește substantivul pe care-l determină și cu care se acordă și arată al cui e obiectul posedat (Gramatica Academiei R.P.R., pag. 204) sau « ține numai locul numelui posesorului » (Al. Rosetti și J. Byck, Gram. pag. 54). Exemplu: *Caietul* ***meu,*** *casa* ***mea.*** În aceste exemple *meu* și *mea* țin locul numelui posesorului. În următorul exemplu acest fapt e și mai clar: *Creionul copilului e roșu* sau *Creionul său e roșu. Său,* în acest exemplu, înlocuiește substantivul *copilului.* Stînd în locul unui nume, el este *pronume.* Aceasta este funcția sa principală (de a indica posesorul), iar determinarea substantivului pe lîngă care stă este o funcție secundară pe care o îndeplinește întocmai și un substantiv în cazul genitiv (*Creionul copilului = creionul său*), care de asemenea are ca

funcție principală indicarea posesorului. Dar, cu toate acestea, cu excepția lui R. G. Radoveanu [1] nimeni nu a considerat substantivele în genitiv ca adjective posesive. De ce dar să considerăm pronumele posesive ca adjective? Ceea ce cred că trebuie făcut e să se precizeze doar că în majoritatea cazurilor, atunci cînd sînt întrebuințate singure (dar nu întotdeauna) pronumele posesive « țin locul » atît al numelui obiectului posedat cît și al posesorului, iar cînd stau pe lîngă un substantiv (care numește obiectul posedat) ele « țin *numai* locul » posesorului. Exemplu:

— *Bocuța, de ce plîngi?*

— *Iacă plîng și eu pe* ***ale mele***. Delavrancea, S. 1941, pag. 200 [ale mele = necazurile mele][2], [= necazurile lui Bocuța = obiectul posedat și posesorul].

Creionul ***său*** *este roșu* (= *creionul* ***copilului*** este roșu). Deci *său* indică numai posesorul.

În favoarea celor susținute de noi, cred că am mai putea aminti și faptul că în locul așa-zisului adjectiv posesiv de persoana a 3-a se folosește foarte adeseori pronumele personal de persoana a 3-a la genitiv (lui, ei), dar nimeni nu-i spune acestuia adjectiv.

Uneori formele neaccentuate ale pronumelui personal în cazul dativ pot fi folosite în locul așa-ziselor adjective posesive, fără ca cineva să le numească adjective. Exemplu:

*Iară sufletu-****mi*** *se pierde*

După chipul tău frumos. Eminescu, O. I 209.

*Privesc la surîsu-****ți*** *rămas încă viu*. Eminescu, O. I 37 [3].

(*Sufletu-****mi*** = *sufletul* ***meu***, *surîsu-****ți*** = *surîsul* ***tău***).

Și încă un argument. Așa-zisele adjective posesive au forme pentru toate trei persoanele, așa cum au unele dintre pronume. Aceasta este posibil fiindcă ele țin locul numelui posesorului, care, fiind o persoană în accepția gramaticală a cuvîntului, poate avea toate cele trei persoane [4]. De altfel, și în Gramatica Academiei R.P.R. (pag. 108) vorbindu-se despre p e r s o a n ă, în cadrul categoriilor gramaticale, numai despre pronume și verb se spune că au persoane, adică prin forma lor pot arăta pe cel care vorbește, pe cel căruia i se vorbește sau o altă ființă sau obiect.

Spuneam mai înainte că termenul de adjectiv posesiv a fost împrumutat la noi din gramaticile limbii franceze. În l i m b a f r a n c e z ă, pronumele posesive, pe lîngă faptul că se întrebuințează singure, se deosebesc și ca formă de adjectivele posesive, care stau pe lîngă un substantiv (dar despre care noi credem că sînt tot pronume posesive, deoarece țin locul numelui posesorului).

---

[1] Vezi nota 1, p. 4.

[2] Exemplul e din Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., ca și cel de mai înainte, Sadoveanu, F. J. I 166.

[3] Exemplul din Gramatica Academiei R.P.R., p. 197.

[4] Exemplul cf. I. Iordan, Gramatica . . ., p. 132.

Pronumele posesive:

le mien, le tien, le sien,
le nôtre, le vôtre, le leur etc.

Adjectivele posesive:

mon, ton, son (frère)
ma, ta, sa (mère)
notre, votre (fără accent) *leur* (frère, mère) etc.

La fel și în limba engleză:

Pronumele posesive:

mine, thine, hers,
ours, yours, theirs

Adjectivele posesive:

my, thy, her
our, your, their.

Întrucît în limba franceză (și în limba engleză) adjectivele posesive se deosebesc de pronumele posesive și prin formă, s-a spus că și la noi există o astfel de diferență: pronumele posesive au înaintea lor articolul posesiv (al, a, ai, ale), iar adjectivele posesive nu primesc acest articol [1]. De exemplu: *Creionul este* ***al meu,*** față de: *Creionul* ***meu*** *scrie frumos.*

Este adevărat că atunci cînd pronumele posesive sînt folosite imediat după un substantiv articulat, ele nu primesc acest articol posesiv, dar cînd sînt folosite după un substantiv nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, ele primesc înainte articolul posesiv.

Exemplu [2]: *Caietul meu* (substantivul e articulat, deci lipsește articolul posesiv) *acest caiet al meu* (substantivul e nearticulat, deci între el și *meu* apare articolul posesiv) ; *Am coborît cu* ***al meu*** *senin. Și m-am născut din ape.* Eminescu, O. I 172.

Ele primesc articolul posesiv întocmai ca și substantivele în cazul genitiv adică atunci cînd substantivul pe care îl determină nu este articulat sau e articulat cu articol nehotărît.

Deci lipsa articolului posesiv nu este un motiv pentru a considera pronumele posesive adjective posesive.

Între ele este numai o deosebire în ce privește funcția sintactică pe care o îndeplinesc. Pronumele, cînd sînt folosite singure, pot fi în propoziție subiect, nume predicativ, complement, iar așa-zisele adjective posesive, stînd pe lîngă un substantiv, sînt atribute.

De aici, credem, a provenit clasificarea greșită în pronume și adjective posesive. Ultimele, fiind atribute și fiind încadrate pînă de curînd la atributele adjectivale, au fost considerate ca adjective.

---

[1] I. Iordan, Gramatica . . ., p. 136. D-sa admite totuși că sînt cazuri cînd și înaintea adjectivelor posesive poate sta articolul posesiv.

[2] Din Gramatica limbii romîne. Ed. Acad. R.P.R.

Nu putem fi de acord cu această clasificare, deoarece, deși trebuie să ținem seama de funcția sintactică la stabilirea categoriei morfologice a cuvintelor, nu acesta este factorul principal. De ce n-am considera atunci ca adjective și unele substantive care în propoziție sînt atribute substantivale cu prepoziție și care au chiar sens adjectival?

De exemplu: *Bate-un vînt* ***de primăvară*** (= bate un vînt p r i m ă v ă r a t i c); *Am văzut o pasăre* ***cu moț*** (= am văzut o pasăre m o ț a t ă). Gramatica Academiei R.P.R. numește asemenea îmbinări locuțiuni adjectivale (pag. 174). Despre aceste locuțiuni spunem însă că sînt formate din s u b s t a n t i v e precedate de p r e p o z i ț i i.

Ne punem de asemenea întrebarea de ce nu se spune și despre adverbele cu funcțiune de atribut sau despre numeralele care în propoziție sînt atribute adjectivale că sînt adjective?

Avînd în vedere cele spuse pînă aici considerăm că și pronumele posesive rămîn tot pronume, chiar dacă în propoziție au rol de atribut. De altfel în volumul al II-lea al Gramaticii Academiei R.P.R. (pag. 103—105), așa-zisele adjective determinative sînt tratate ca atribute pronominale, recunoscîndu-se astfel valoarea lor de pronume.

Situația nu se schimbă nici dacă acceptăm o altă explicație [1] și anume dacă admitem că într-un caz ca « Creionul este *al meu* » trebuie să considerăm pe *meu* ca fiind « pe lîngă un nume reluat în formă generalizată » de articolul posesiv *al* [2]. Deci *Creionul este al meu = creionul este* c r e i o n u l *meu*. În acest caz ar trebui să admitem că pronumele posesiv stă totdeauna pe lîngă un substantiv (uneori presupus) și indică întotdeauna numai posesorul.

Atragem atenția asupra faptului că asemenea limbii romîne — în limba rusă pronumele posesiv are aceeași formă, atît pentru cazurile în care e folosit singur, cît și pentru cazurile în care e folosit pe lîngă un substantiv (мой, твой, свой etc.). Dar gramaticile ruse îi dau totdeauna numai numirea de pronume posesiv.

În gramaticile germane de asemenea nu se face diferențierea — pronume posesive și adjective posesive — ci pronume posesive substantivale și pronume posesive adjectivale.

★

La fel s-a procedat și cu pronumele demonstrative. Cînd sînt folosite singure (a c e s t a *este creionul meu*) ele sînt considerate pronume, iar cînd însoțesc un substantiv li se spune adjective.

Cînd zicem: C r e i o n u l a c e s t a *scrie bine, iar creionul acela nu*, nouă ni se pare că *acesta* și *acela* arată mai mult locul. *Acesta* arată că e vorba

---

[1] Vezi și L. Onu, Un moment important în studiul limbii romîne, în « Steaua », anul V (1954), nr. 6, sept. 1954, p. 67—92.

[2] Care la origine a fost pronume.

despre creionul d e a i c i, iar *acela* de creionul d e a c o l o. Deci ar avea mai mult valoare de adverbe. Tot așa și în exemplul următor:

« *Copiii se făcură stăpîni pe obrajii bunicului.*

— *Partea* ***asta*** *e a mea.*

— *Și partea* ***asta*** *a mea* ».

Partea ***asta*** înseamnă « partea dinspre mine », deci indică tot locul. Pronumele demonstrative, însoțind substantive, pot indica și timpul: *zilele* ***acestea*** = zilele din apropierea celei de azi (mîine, ieri, alaltăieri), *zilele* ***acelea*** = zilele de demult. Cu toate acestea nu le considerăm nici adverbe, după cum nu le considerăm nici adjective, ci pronume, înțelegînd prin *creionul acesta* « creionul pe care îl vezi sau despre care am vorbit » etc. Deși funcția sintactică și chiar sensul diferă în cele două cazuri (folosit singur sau însoțind un substantiv) morfologic le considerăm numai pronume.

În ce privește pronumele relative, atrag atenția asupra faptului cînd « fac legătura dintre propoziții subordonate și cuvintele din propozițiile regente care le determină, *ele au rol de conjuncții* » (Gramatica Academiei R.P.R., pag. 217), dar cu toate acestea nimeni nu le numește conjuncții, ci numai pronume. De ce dar în alte situații să le spunem adjective?

Pronumele nehotărîte se prezintă puțin diferit de toate celelalte. Sînt cazuri cînd același cuvînt este considerat și pronume nehotărît și numeral nehotărît. Ca pronume nehotărît, dacă însoțește un substantiv i se spune adjectiv nehotărît, iar dacă e numeral și însoțește un substantiv, deși sintactic formează un atribut adjectival, nu i se spune adjectiv.

Mai amintesc că pronumele discutate mai sus (fără cel posesiv care nu are forme cazuale) au la genitiv-dativ desinențele pe care le întîlnim la pronumele personal de persoana a 3-a: *acestui(a)*, *acelui(a)*, *acelor(a)*, *cărui(a)*, *cărei(a)*, *căror(a)*, *anumitor* (nu *anumiților*). « Așadar declinare strict pronominală, diferită de cea nominală (a substantivului și adjectivului), care nu cunoaște aceste desinențe decît la forma articulată a numelui, unde se declină însă, de fapt articolul » [1].

Pentru motivele amintite mai sus, noi credem că e bine să se renunțe la diferențierea în pronume și adjective determinative și tuturor să li se spună numai pronume. Pentru exactitate științifică ar fi bine ca, ținîndu-se seama de împărțirea făcută de Tiktin (împărțire pe care noi am amintit-o la pag. 4), să se precizeze că, atunci cînd sînt folosite singure, pronumele au o întrebuințare *substantivală*, iar cînd însoțesc un substantiv au o întrebuințare *adjectivală* [2].

---

[1] I. Iordan, Limba romînă contemporană, Manual pentru instituțiile de învățămînt superior, p. 399.

[2] Cf. pentru aceasta și Akademia Nauk SSSR — Institut Iazîkoznaniia, Grammatika russkogo iazîka. Tom. I. Fonetika i morfologhiia. Moscova, 1952, p. 42, unde se vorbește și de pronume numerale, pronume adverbiale și pronume particule, și I. Iordan, lucrarea citată la nota 1 (pagina anterioară), în care de asemenea se vorbește de *valoarea substantivală* și *valoarea adjectivală* a pronumelor.

CRONICĂ

DESPRE UNELE PROBLEME ALE DICȚIONARULUI DIALECTAL AL LIMBII ROMÎNE

Institutul de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R. lucrează în colaborare cu secția de lingvistică a Filialei Academiei R.P.R. din Iași — la adunarea materialului pentru Dicționarul dialectal al limbii romîne.

Acest dicționar, cuprinzînd vocabularul regional al limbii romîne, este destinat în primul rînd specialiștilor. Pe baza lui se vor putea întreprinde numeroase și variate studii, avînd ca obiect cunoașterea individualității lexicale și semantice a graiurilor romînești, cunoașterea particularităților lor morfologice, cunoașterea raporturilor dintre graiuri și limba comună națională etc. În problema influenței exercitate asupra limbii noastre de limbile slave și de celelalte limbi ale popoarelor vecine, dicționarul va aduce cu siguranță material bogat și în parte nou, interesant atît pentru lingviștii noștri, cît și pentru cercetătorii străini. Această lucrare va da la lumină și cuvinte sau forme vechi (care se păstrează numai în unele regiuni), important material de studiu pentru romaniști și pentru slaviști în lămurirea unor probleme legate de stabilirea etimologiilor și a fondului principal lexical al limbii noastre. În sfîrșit, scriitorilor, dicționarul le va oferi un material cu ajutorul căruia vor putea oglindi mai bine specificul limbii în care vorbesc personajele din operele lor. Am făcut aceste precizări tocmai pentru a ilustra faptul că acest dicționar contribuie la o mai temeinică studiere a limbii noastre.

★

Dicționarul dialectal va cuprinde regionalismele folosite în limbajul curent al graiurilor, termenii legați de diverse domenii ale activității rurale (agricultură, industrie casnică, morărit, creșterea vitelor, medicină populară etc.), precum și termenii în legătură cu fauna, flora, cromatica și altele. Vor intra în dicționar și unii termeni din domeniul mitologiei populare, în măsura în care aceștia atestă forme sau sensuri interesante pentru studiul regionalismelor.

În scopul adunării materialului necesar pentru elaborarea acestui dicționar vor fi cercetate documente de limbă (manuscrise sau tipărituri) începînd cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, perioada probabilă la care se vor opri cercetările de investigație pentru Dicționarul istoric al limbii romîne. Vor fi utilizate și texte literare care cuprind material dialectal (poezii, basme, snoave etc.), începînd cu scriitori ca Alecsandri, Creangă, Ispirescu, Pop-Reteganul și terminînd cu scriitorii contemporani care întrebuințează în scrisul lor regionalisme. Vor fi despuiate atent culegerile și studiile privînd material lingvistic dialectal (răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu și ale Muzeului limbii romîne, Arhiva de folclor, monografiile lingvistice sau glosarele dialectale, precum și întregul material al «Atlasului lingvistic

romîn »). De asemenea, va fi explorat materialul vechiului fişier al « Dicţionarului limbii romîne ». Se va face apel la toate instituţiile culturale (institute de folclor şi etnografie, muzee, arhive etc.) pentru a se obţine listele culegerilor de astfel de material şi se va cere concursul tuturor acelora care ar putea contribui cu material nou.

Pînă în prezent, la Cluj, s-au extras fişe din materialul «Atlasului lingvistic romîn», iar colectivul de la Iaşi selecţionează materialul cules în anchetele dialectale făcute în Moldova.

Pe măsură ce s-a îmbogăţit fişierul, s-au înmulţit şi problemele specifice elaborării acestui dicţionar, primul de acest fel la noi. Practica lucrului şi însuşirea unei oarecare experienţe au dat posibilitate colectivului de la dicţionar să aducă în discuţie, într-o şedinţă de comunicări a Institutului, unele probleme privind caracterul şi conţinutul dicţionarului, criteriile după care se adună materialul, principiile de redactare etc.

★

Dintre criteriile care stau la baza selecţionării materialului menţionăm următoarele:

1. Vor fi tratate în dicţionar cuvintele, expresiile, locuţiunile etc. din graiurile populare care nu fac parte din fondul lexical al limbii comune.

2. Vor fi date toate regionalismele din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » (tratate în acest dicţionar datorită faptului că sînt mai răspîndite sau au fost atestate în operele marilor scriitori), precum şi variantele regionale ale cuvintelor din limba literară (de ex.: *razboi*, *padure*, *crastavete*, *ogeac*, *îndirepta*, *fărină*, *înfrupti* (= înfrupta), *clucă*, *glucă* (= glugă), *hîlpav*, *glupav* (= hulpav) etc.

3. Un loc important vor ocupa în dicţionar cuvintele cu sensuri specifice graiurilor populare, sensuri inexistente în limba literară, de ex.: *inimă* (= stomac), *pătură* (= foaie de aluat; tăiţei), *ciocîrlie* (= puieţ de viţă de vie), *bólnav* (= schilod, invalid), *a se urî* (= a se plictisi), *a se păzi* (= a se grăbi) etc.

Vor fi date în dicţionar cuvintele care, în urma unei evoluţii fonetice neobişnuite, accidentale sau datorită acţiunii unor legi fonetice caracteristice unui anumit grai, circulă în acest grai, cu aceleaşi sensuri ca în limba comună, dar într-o formă greu de recunoscut atît pentru cei care vorbesc limba literară, cît şi pentru vorbitorii altor graiuri. De exemplu: *ser* (= fier), *yin* (= vin), *pîră* (= pînă), *činăr* (= tînăr) sau forme ca următoarele: *cetoare* (= încuietoare), *ńojîc* (= mijloc), *a ibi* (= a iubi), *ibomnic* (= ibovnic), *a arăni*, *a răni* (= a hrăni) etc.

Toate formele citate mai sus vor apărea în dicţionar într-o transcriere fonetică cît mai simplă (dar şi cît mai exactă) şi nu literalizate. În prefaţa dicţionarului se vor menţiona legile fonetice dialectale cele mai caracteristice, arătîndu-se sumar particularităţile de rostire a sunetelor specifice graiurilor şi indicîndu-se totodată ariile geografice în care acţionează fiecare lege în parte.

5. Dicţionarul va înregistra cuvintele care diferă de limba literară în ceea ce priveşte genul, forma pluralului, formele de derivaţie sau formele verbale, aşa cum apar acestea în graiuri.

De exemplu: *sopoană* (= săpun), *picere* (= picioare), formele *lucru*, *lucri*, *lucră* (= lucrez, lucrezi, lucrează), *înfloare* (= înfloreşte) sau *înflor* (= înfloresc) etc.

6. Dat fiind rolul important al accentului în istoria foneticii limbii, vor intra în dicţionar şi acele cuvinte care sînt altfel accentuate decît în limba literară (de ex.: *bólnav*, *dúşmani*, *molcóm*, *dúminică*, *míros* etc.).

În general, criteriile de mai sus ilustrează faptul că dicţionarul nu va neglija fonetica dialectală a limbii romîne, acordînd totodată atenţia cuvenită particularităţilor lexicale, morfologice şi sintactice ale graiurilor limbii noastre.

Tehnica de redactare a dicţionarului dialectal va fi în esenţă aceea a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane ». Aceasta, pe de o parte, pentru faptul că se poate uşor aplica la specificul noului dicţionar, iar pe de altă parte, utilizînd-o, se va asigura unitatea tehnică necesară dicţionarului general al limbii romîne.

Se va da accentul fiecărui cuvînt-titlu, formele pluralului şi ale femininului la substantive şi adjective, indicativul prezent (pers. I singular) la verbe şi alte indicaţii gramaticale. În cadrul alineatului final se va da o mare extindere variantelor fonetice, precum şi formelor gramaticale, nominale şi verbale, dată fiind bogata lor diversitate în graiurile populare. În cazul cînd un termen regional are mai multe variante, în titlu se va da forma cea mai răspîndită, urmînd ca toate celelalte să fie cuprinse în alineatul final şi să apară şi separat cu trimitere la termenul cel mai răspîndit. Unde va fi cazul se vor da şi indicaţii stilistice. De asemenea se vor menţiona, înaintea definiţiilor şi a sinonimelor, localităţile, regiunile sau provinciile în care este cunoscut cuvîntul din titlu. Pentru a se arăta repartiţia teritorială a cuvintelor şi a sensurilor se vor da şi hărţi lexicale sau semantice.

În general, cuvintele vor fi definite printr-un sinonim din limba literară; dacă un asemenea sinonim nu există, cuvîntul va fi explicat printr-o definiţie care va cuprinde pe scurt elementele caracteristice noţiunii sau obiectului definit. De cîte ori se va simţi nevoia, după definiţie se va da şi un exemplu. Acesta nu va fi formulat în nici un caz de redactori, ci va apărea numai în propoziţia sau sintagma din textul în care a fost atestat cuvîntul. Pentru a uşura explicarea unor termeni care denumesc obiecte puţin cunoscute şi greu de explicat prin definiţii, dicţionarul va da şi ilustraţii (fotografii sau desene) care voi ajuta la lămurirea acestor termeni.

Deoarece unele noţiuni sau obiecte au numiri regionale numeroase şi foarte variate (numiri care vor intra în dicţionar, fiecare la locul său alfabetic) se impune ca toate acestea să fie grupate în cadrul unor articole care vor avea ca titlu termeni din limba literară, sau dacă aceştia nu există, termeni mai răspîndiţi în graiurile locale. Articolele de sinonimie vor apărea într-un supliment special pentru a nu dăuna caracterului unitar al dicţionarului. Redactate astfel, aceste articole vor ilustra bogăţia de sinonime a limbii noastre şi vor da posibilitate cercetătorilor să cunoască dintr-o dată sinonimele cuvîntului din titlu, aşa cum sînt ele reprezentate pe hărţile atlaselor lingvistice. De exemplu, la cuvîntul *hat* — care a intrat ca termen oficial în limba literară — va apărea întreaga lui sinonimie regională: *răzor, mejdină, mezuină, hotar* etc. De asemenea, în cadrul articolului redactat pentru cuvîntul *cartof* vor figura termenii: *barabulă, colompire, coroabă, crumpene, crumpi, crumpiri, grumbă, grumpe, grumpene, hiribe, picioică* şi multe altele. Fără îndoială gruparea sinonimelor în cadrul unui singur articol ridică valoarea ştiinţifică a dicţionarului, el răspunzînd în mod ştiinţific atît problemelor de semasiologie ale graiurilor romîneşti, cît şi unor probleme de sinonimie (bineînţeles, aici e vorba numai de sinonimele regionale).

Lucrarea fiind abia în faza de început, criteriile şi normele arătate nu au în întregime un caracter definitiv. Ele vor fi precizate şi definitivate pe măsura îmbogăţirii materialului care va aduce desigur probleme noi. Colectivul dicţionarului aşteaptă de asemenea propuneri şi sugestii din partea acelora care vor arăta interes pentru această lucrare.

Institutul de lingvistică din Cluj al Academiei R.P.R. face apel şi pe această cale la profesorii, învăţătorii, studenţii şi toţi oamenii muncii din patria noastră, care se interesează de probleme de limbă, să trimită material lingvistic inedit din localităţile sau regiunile în care îşi duc activitatea, pentru a înlesni astfel îmbogăţirea fondului de cuvinte al dicţionarului dialectal, una din operele care va contribui la cunoaşterea tezaurului lexical al limbii romîne.

I. STAN

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

UN NOU DICŢIONAR RUS-ROMÎN

Recent a apărut un nou dicţionar rus-romîn editat în 1954 de Editura de stat pentru dicţionare străine şi naţionale din Moscova. La noi în ţară, lipsa unui bun dicţionar rus-romîn, care să satisfacă nevoile crescînde ale celor ce lucrează în domeniul limbii ruse, a fost adînc simţită. Limba rusă se răspîndeşte din ce în ce mai mult în rîndurile oamenilor muncii, care o învaţă cu multă dragoste şi sîrguinţă. Bibliotecile, standurile librăriilor sînt pline de cărţi sovietice din diferite domenii: tehnic, literar, ştiinţific, didactic etc. Aceste sute şi mii de cărţi, în care sînt expuse rezultatele muncii depuse de generaţii întregi de scriitori, poeţi, savanţi, pedagogi etc., sînt destinate publicului nostru cititor. Ele se adresează atît celor care lucrează în uzine şi pe ogoare, cît şi celor care studiază în şcoli şi facultăţi sau fac cercetări în laboratoarele şi institutele ştiinţifice.

Dicţionarele rus-romîne existente (ca cel al lui Serghievski-Marţişevskaia, « Dicţionarul politehnic » de sub redacţia lui M. G. Manole, Moscova 1953, « Dicţionarul tehnic rus-romîn», Bucureşti, 1951) nu puteau satisface întotdeauna din plin necesităţile celor care traduceau sau studiau limba rusă. Noul dicţionar care cuprinde 46.000 de cuvinte înlătură, în bună parte, lipsa resimţită în acest domeniu, completează dicţionarele rus-romîne existente, constituie un îndreptar preţios pentru orişicine, indiferent de domeniul în care ar lucra. El este un mare ajutor în special pentru elevi şi studenţi.

Apariţia noului dicţionar constituie o dovadă vie a faptului că activitatea lexicografică în U.R.S.S. se află în continuă dezvoltare. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie au fost alcătuite sute de dicţionare. Dintre acestea o bună parte sînt dicţionare ale limbilor orientale, ale limbilor popoarelor din U.R.S.S., precum şi ale celor din ţările de democraţie populară. Oamenilor muncii din ţara noastră le sînt cunoscute unele dintre ele ca « Dicţionarul romîn-rus » alcătuit sub redacţia lui B. A. Andrianov şi D. E. Mihalci sau « Dicţionarul politehnic rus-romîn » amintit mai sus.

La alcătuirea noului dicţionar rus-romîn autorii s-au orientat după principiile fundamentale ale lexicografiei sovietice care se bazează pe învăţătura stalinistă despre limbă.

La întocmirea listei de cuvinte a dicţionarului autorii au ţinut seama de transformările petrecute în lexicul limbilor rusă şi română. Ei au notat în dicţionar noi accepţiuni ale cuvintelor şi au tratat termenii şi expresiile noi care au apărut în ultimul timp şi circulă în limba contemporană. Au fost introduşi în dicţionar termenii noi din domeniul literaturii social-economice, al literaturii ştiinţifice, al publicisticii şi al politicii externe. Faţă de dicţionarele anterioare în acest dicţionar a crescut simţitor numărul cuvintelor din literatura beletristică, cuvintele

polisemantice au fost traduse cu mai mare precizie, s-a lărgit sfera cuvintelor compuse şi prescurtate.

În dicţionar nu sînt tratate o serie de grupări lexicale ca, de exemplu, cuvintele de strictă specialitate din domeniul ştiinţei sau tehnicii; cuvintele regionale puţin răspîndite în limba literar-artistică; cuvintele vulgare, cuvintele prea familiare; cuvintele învechite şi sensurile proprii stilului individual al unor scriitori.

Noul dicţionar, alcătuit de N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev, cuprinde, în cele 1000 de pagini, cuvintele din fondul activ al limbii ruse contemporane şi termenii de bază din diferite ramuri ale tehnicii şi ştiinţei.

Pentru alcătuirea unui dicţionar cît mai complet şi pentru cuprinderea tuturor sensurilor cuvintelor, autorii s-au folosit de numeroase surse lexicografice.

Cu toate greutăţile întîmpinate din cauza lipsei unui dicţionar complet al limbii romîne contemporane, autorii s-au străduit să folosească tot ce e bun din dicţionarele anterioare, consultînd totodată şi publicaţiile periodice romîneşti recente.

Faţă de vechiul dicţionar rus-romîn al lui M. V. Serghievski şi X. A. Marţişevskaia (publicat în anul 1936) noul dicţionar are o superioritate incontestabilă. Aceasta nu se reduce numai la faptul că primul are 460 de pagini mici cu 30.000 de cuvinte, iar celălalt 1000 de pagini mari cu 46.000 de cuvinte. Superioritatea lui constă în faptul că redă schimbările produse în lexicul limbii ruse în intervalul de timp care desparte apariţia noului dicţionar de momentul apariţiei dicţionarului vechi. Autorii au căutat să dea cuvîntului sau expresiei ruseşti echivalentul romînesc cel mai potrivit. A fost evitată însă folosirea exagerată a sinonimelor. În această privinţă, în prefaţă, se citează cuvintele academicianului L. V. Şcerba: «sinonimia este importantă şi chiar foarte necesară, însă numai pentru oamenii care cunosc bine limba şi doresc s-o adîncească. Ea este foarte dăunătoare într-un dicţionar bilingv, deoarece duce deseori la traduceri cu caracter anecdotic». De aceea autorii dicţionarului au precizat nuanţele specifice întrebuinţării sinonimelor în cazurile în care au considerat necesară indicarea lor.

Faţă de vechiul dicţionar, dicţionarul alcătuit de N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev are articole mai bogate, mai bine tratate. Cuvintele au o mai mare bogăţie de sensuri explicate şi ilustrate mai pe larg.

Iată cum arată acelaşi articol în cele două dicţionare:

1. DICŢIONARUL LUI CORLĂTEANU şi RUSSEV.

ЛЮ'Д/И *тк. мн.* **1.** oáмeni m pl, persoáne f pl, lúme f; знáтные ~ Совéтского Сою'за oámeni ilúştri ái Uniúnii Soviétice; ~ дóброй вóли oámenii de búnă credínţă; ~ толпúлись у вхóда oámenii se înghesuiáu la intráre; ~ говоря'т, что... se vorbéşte că...; стáрые ~ oámeni bătrîni; молодые ~ tinerét *n*, tíneri *m pl*; ~ дéла oámenii fáptei было мнóго ~ éй era multă lume; пришлú какúе-то ~ áu venít níşte oámeni; **2.** *(прислуга) уст.* slúgi *f pl*; **3.** *вóен.* oámeni *m pl*; потéри в ~ ях и тéхнике pierderi *f pl* în oámeni şi téhnică ◇ выйти в ~ *разг.* a intrá în rîndul oámenilor, a ieşí în oámeni; на ~ ях în faţa lumii.

2. DICŢIONARUL LUI SERGHIEVSKI şi MARŢIŞEVSKAIA.

ЛЮ'ДИ oameni *m pl*, lume *f*; знатные л. oameni eminenţi.

O diferenţă mare poate fi constatată şi în lista cuvintelor tratate în cele două dicţionare. Să urmărim, de pildă, primele cuvinte de la litera *X*.

DICȚIONARUL LUI CORLĂTEANU și RUSSEV	DICȚIONARUL LUI SERGHIEVSKI și MARȚIȘEVSKAIA [1]
Хаврóнья	—
Хáживать	—
Хакáс	—
Хакáский	—
Хáки	—
Халáт	Халáт
Халáтно	—
Халáтность	Халáтность
Халвá	Халвá
Халýф	Халýф
Халтýра	Халтýра
Халтýрить	Халтýрить
Халтýрный	Халтýрный
Халтýрщик	Халтýрщик
Халцедóн	Халцедóн
Хам	—
Хамелеóн	Хамелеóн
Хамса	—
Хáмский	—
Хáмство	—
Хан	Хан

Nenumărate alte articole au fost bine lucrate şi dezvoltate, fiind însoţite de o bogată frazeologie.

Sînt tratate în articole numeroase expresii idiomatice, proverbe şi zicători traduse prin expresiile romîneşti corespunzătoare: *не в свои́ са́ни не сади́сь* « nu te băga unde nu-ţi fierbe oala »; *оди́н в по́ле не во́ин* « unde-i unul nu-i putere»; *когда́ свистнет рак* « cînd o face plopul pere şi răchita micşunele »; *во́лосы у него́ стояли дыбом* « i se făcuse părul măciucă »; *оста́ться в дурака́х* « a rămîne cu buzele umflate »; *воздушные за́мки* = « castele în Spania »; *дым коромыслом* = « e mare hărmălaie, e mare zarvă »; *сесть в лýжу* = « a face o gafă, a o face boacănă ».

Un alt merit al dicţionarului îl constituie faptul că la cuvintele specific ruseşti se dau şi explicaţiile necesare:

БЫЛИ́НА *ж. лит.* bîlînă *f* (epopée *f* populară rusă).

МАНИ́ЛОВЩИНА *ж тк. ед. неодобр.* manilovism *n* (sentimentalitáte *f* deşártă dúpă félul lui Mánilov, personáj al lúi Gógol).

ОБЛО́МОВЩИНА *ж. тк. ед. лит.* oblomovism *n* (Oblómov, personáj díntr-un román al lui Gonciaróv, care simbolizează lípsa de voinţă, lípsa de activitáte, léne etc.).

РАЗНОЧИ́НЕЦ *м.* raznocíneţ *m* (intelectuál în Rúsia în véacul al XIX-lea, cáre nu aparţinéa clásei nóbile).

щи *тк. мн.* şci (ciórbă *f* de várză).

Prepoziţiile care întotdeauna dau mult de lucru traducătorilor sînt tratate cu multă atenţie în noul dicţionar. Ele sînt însoţite de numeroase exemple. Astfel la prepoziţiile *по* şi *под* sînt date cîte şase sensuri, la prepoziţia *в* 7 sensuri, la *от* — 9, la *на* — 10, la *с* — 11, la prepoziţia *за* — 12 sensuri.

La începutul dicţionarului sînt date indicaţii cu privire la structura sa şi la felul în care trebuie folosit. Vom rezuma cîteva dintre aceste indicaţii pentru a lămuri cititorii asupra tuturor problemelor pe care le pune dicţionarul.

Majoritatea cuvintelor din aceeaşi familie este tratată în acelaşi articol. Acesta formează deci grupuri de cuvinte. Astfel sînt tratate în acelaşi articol cuvintele: **Администрати́вный, администра́торский, администра́тор, администра́ция, администри́рование, администри́ровать.** Partea comună a cuvintelor tratate în acest grup se scrie o singură dată la primul cuvînt al familiei şi se desparte de terminaţia cuvintelor cu semnul paralelelor ||. **(Бу́лочн||ая, зало́гов||ый, планоме́рн||о).** În restul cuvintelor din articol paralelele sînt înlocuite cu liniuţă **(планоме́рн||о . . .; ~ ость . . .; ~ ый . . .;)** Liniuţa se foloseşte şi atunci cînd în interiorul unui articol cuvintele din titlu se repetă

План . . .; пятиле́тний ~ plan cincinál; хозя́йственный ~ plan económic; народнохозя́йственный ~ plánul economiei naţionále . . .

Cînd terminaţia cuvîntului din corpul articolului diferă de terminaţia cuvîntului -titlu, se indică numai terminaţia lui precedată de linioară **се́льск||ий . . .** ~ ая ме́стность localitáte *f* rurálă; ~ ая жизнь viáţă *f* de la ţară; ~ ое хозя́йство agricultúră *f*.

Omonimele se scriu separat şi se indică cu literele romane:

МУ́МИЯ I *ж.* múmie *f*.

МУ́МИЯ II *ж.* (*краска*) míniu *n* de fiér.

КНИ́ЖК||А I *ж. см.* книга . . .

КНИ́ЖКА II *ж. анат.* foiós *n*, ghem *n*.

Cuvintele care se scriu la fel dar la care diferă poziţia silabei accentuate se dau în două articole diferite:

ЗА́М||ОК *м.* castél *n*; . . .

ЗАМ||О́К *м.* 1. lácăt *n*; bróască *f*; . . .

Cuvintele-titluri sînt însoţite de indicaţii gramaticale complete:

Кратча́йший *(превосход). ст. от* краткий cel mai scurt: . . . adică acest cuvînt este forma gradului superlativ de la adjectivul *кра́ткий*.

[1] Linia indică lipsa cuvîntului din dicţionar.

Totodată se dau indicaţii cu privire la domeniul căruia aparţine cuvîntul:

КОРУ'НД *м. тк. ед. мин.* corindón *n.*

КОРРО́ЗИЯ *ж. тк. ед. геол. хим.* coroziúne *f.*

КРЕВЕ́ТКА *ж. зоол.* crevétă *f.*

Indicaţiile *мин.* (mineralogie), *геол.* (geologie) *хим.* (chimie) *зоол.* (zoologie) arată domeniul de ştiinţă din care fac parte cuvintele respective.

În traducere sinonimele se separă prin virgulă:

ГРАБЁЖ *м.* jaf *n*, prádă *f*, tîlhărie

БУНТ I *м.* răscoálă *f*, răzmeriţă *f*, răzvrătire *f*, rebeliúne *f.*

În cazul cînd traducerea are un sens mai îndepărtat sinonimul se separă prin punct şi virgulă:

ГРАЖДА́НСКИЙ *прил.* civíl; cívic, cetăţenésc.

În afară de cuvintele întregi în dicţionar se dau în ordine alfabetică şi unele prefixe, precum şi părţile componente ale cuvintelor compuse: **Авто...**; **Анти...**; **Выше...**; **Гос...** *в сложн.* государственный.

Expresiile idiomatice ruseşti, proverbe, zicători sînt precedate de un romb ✧

✧ вступи'ть в си'лу a intrá în vigóare.

✧ красне́ть до корне́й воло́с a se face roşu ca racul.

Dacă cuvîntul sau expresia nu are o traducere precisă, ci aproximativă se pune semnul ≅.

соловья' ба́снями не ко́рмят *погов.* ≅ mulţumírea seácă nimănúi nu-i drágă.

✧ хоть отбавля'й *разг.* ≅ berechét, cu prisosínţă.

Cînd cuvîntul are întrebuinţări speciale în diferite domenii se dau explicaţii foarte scurte în paranteză:

КНИ'ЖН || НИК *м.* I. (*люби́тель книг*) bibliofil.

ВЫ'ВЕСТИ *сов.* **1.** (*кого́-л., отку́да-л.*) a scoáte *vt*; a dúce *vt*; a retráge *vt*; (*войска*) **2.** (*исключи́ть*) a exclúde *vt*; **3.** (*пятна и т. д.*) a scóate *vt*; **4.** (*искорени́ть*) a extirpa *vt*; **5.** (*сде́лать вы́вод*) a dedúce *vt*; a conchíde *vt.* (*заключить*) **6.** (*вы́растить*) a créşte *vt.* (*животных*)

Dacă un cuvînt rusesc are diferite sensuri, însă diferenţele între ele nu se reflectă în traducerea românească aceasta se specifică cu indicaţia в разн.знач. (adică cu diferite sensuri):

ОБКЛА́ДКА *ж. тк. ед. в разн. знач.* garnisíre. ~

О́ТРАСЛЬ *ж. в разн. знач.* rámură *f*, brânşă *n.*

Alte prescurtări indică sfera folosirii cuvîntului în limba vorbită sau scrisă (**книж.** — livresc; разг. conversaţie) întrebuinţarea afectivă a cuvîntului (през. dispreţuitor; бран. injurios; ирон. ironic) sau apartenenţa cuvîntului la dialecte sau graiuri: (обл.)

ГЛАЗА́СТЫЙ *прил. разг.* ochiós.

ЗЕ́ЛЬЕ *с обл. уст. разг.* otrávă *f*:

СОГЛАША́ТЕЛЬ *м. през.* conciliatór *m.*

Autorii dicţionarului s-au folosit de 175 de abreviaţii ruseşti şi 11 abreviaţii româneşti.

Substantivele sînt date numai la nominativ singular, fără a se indica cazul genitiv singular. Dacă substantivul se foloseşte numai la singular se adaugă prescurtarea *тк. ед.* (numai la singular).

Олигархия *ж. тк. ед.* oligarhíe.

Dacă are numai forma pluralului se dă indicaţia *тк. мн.* (numai plural): **очи'** *тк. мн.* ochelari.

La adjective se indică numai forma nominativului singular masculin fără a se indica terminaţia genului feminin şi neutru:

ПЕ́НИСТЫЙ *прил.* spumós, în spúme.

Formele scurte ale adjectivelor nu sînt indicate.

Formele gramaticale la care se observă alternarea vocalelor sau consoanelor la primele trei litere din tulpina cuvîntului sînt date şi ele în dicţionar, (formele supletive, toate cazurile indirecte ale pronumelor personale, reflexive, relative şi determinative):

ТОТ *мест.* та, то, те acel (a); . . .

МОЙ I. мест. притяж. моя, моё, мои al meu; . . .

МНО́Й (МНО́Ю) *твор. п. от* **Я МНУ, МНЁШЬ** *и т. д. вр. от мять.*

La verbe pe lîngă infinitiv se indică aspectul: **ПРОЕХАТЬ** *сов.* a parcurge *vt*, a trece *vt* . . .

Terminaţiile persoanelor I şi a II-a singular nu sînt date. Traducerea cuvîntului se dă de obicei la verbele perfective la care este trimis cititorul în articolul verbului imperfectiv.

ВЫСТРА́ИВАТЬ *несов. см.* вы́строить.

Dacă există diferenţe în traducere (forma imperfectivă are sensuri în plus faţă de perechea perfectivă), acestea sînt tratate în cadrul articolului imperfectiv.

ПРОИЗВОДИТЬ несов. 1. см. произвести' 2 (вырабáтывать товáры) a produce *vt*; 3. *лингв.* a deriva *vt*.

Regimul verbelor nu este indicat. Toate cuvintele (ruseşti şi romîneşti) tratate sînt accentuate. Aceasta dovedeşte că autorii dicţionarului au avut în vedere şi pe cititorii sovietici şi pe cititorii romîni.

În dicţionar sînt traduse şi cuvintele compuse prescurtate, indicîndu-se totodată părţile componente ale cuvîntului:

ДЗОТ *м.* (дéрево — земляна́я огнева́я то́чка) *воен.* cazemată *f* improvizată (din lemn şi pămînt).

ВУЗ *м.* (Вы'сшее учéбное заведéние) şcoală *f* superioară; . . . Traducerea corectă ar fi fost de fapt «Institut de învăţămînt superior».

Cuvintele romîneşti au fost scrise după noile norme ortografice ale limbii romîne.

Dicţionarul cuprinde şi o listă cu cele mai importante denumiri geografice.

De un real folos pentru cei care studiază limba sînt tabelele gramaticale ale limbii ruse alcătuite de docentul S. M. Pulkina. În cele 70 de pagini cuprinzînd 59 de tabele sînt expuse şi sistematizate cele mai importante reguli şi probleme de morfologie a limbii ruse (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul).

Nivelul superior la care a fost alcătuit dicţionarul, orientarea ştiinţifică justă, structura simplă a acestuia, bogăţia lexicală dau o valoare deosebită acestei lucrări atît de necesare. Pe bună dreptate se poate spune că acesta a fost un dar nepreţuit făcut la timp de către lingviştii sovietici oamenilor muncii din ţara noastră, o nouă manifestare a ajutorului cultural pe care ni-l oferă Ţara Socialismului biruitor.

Dicţionarul este destinat maselor largi de elevi şi studenţi, profesorilor de limba rusă, traducătorilor, lucrătorilor din domeniul culturii şi învăţămîntului, precum şi tuturor celor care cu drag şi sîrguinţă învaţă limba rusă. Noul dicţionar va contribui la o cunoaştere mai bună a limbii ruse, la ridicarea calităţii traducerilor, la îmbunătăţirea predării limbii ruse în şcoli şi institute.

Analizînd dicţionarul am constatat şi unele lacune sau inconsecvenţe pe baza cărora vom încerca să dăm cîteva sugestii de îndreptare a dicţionarului într-o viitoare ediţie.

Semnalăm în primul rînd cazurile în care cuvintele ruseşti n-au fost traduse cu echivalentele romîneşti cele mai exacte.

Aşa de exemplu:

Парк культу́ры и о́тдыха s-a tradus prin «parcul de cultură şi *repaos*» (în loc de «odihnă») *глубо́кий тра́ур* «doliu *adînc*» (în loc de «profund»). Pentru *закономе́рность* există termenul «legitate» care ia locul traducerii «conformitáte *f* cu legea».

Cuvîntul **ПА́РТИЯ** II 4. *муз.* este tradus numai prin parte nu şi prin «partitură, rol, arie». Necesitatea introducerii acestor sinonime reiese şi din exemplul din articol: *па́ртия Ле́нского* care s-a tradus prin «partea lui Lenskii» în loc de arie (sau rol).

Cuvîntul *Светомаскиро́вка* este tradus prin «camuflaj luminos» (!) Dicţionarul lui S. I. Ojegov precizează că este vorba despre «camuflajul obiectelor luminate, sau care iradiază lumină».

La cuvîntul *областно́й суд* era de preferat traducerea «tribunal regional» în loc de «judecătorie regională». *Отве́тственный рабо́тник* este tradus «lucrător de răspundere» în loc de «lucrător (activist) cu muncă de răspundere».

Traducerea anumitor cuvinte trebuia îmbogăţită cu mai multe sensuri. Astfel la *отде́льный* trebuie specificat că la plural înseamnă şi «unii», «anumiţi»; la по́езд de adăugat sensul 2: «convoi de care» (învechit); prin această completare se poate încadra mai bine în articol expresia: *сва́дебный по́езд* «alai de nuntă»; cuvîntul *гастроно́м* este tradus în dicţionar numai prin «magazin gastronom» nu şi prin «alimentară»; la cuvîntul *район* autorii dicţionarului trebuiau să arate că deseori, cuvîntul poate fi tradus în romîneşte prin «regiune»: *са́мые отдалённые райо́ны земно́го ша́ра.*

Traducerea prin «interogare» a cuvîntului *зачёт* trebuia completată prin «colocviu» deoarece cuvîntul este folosit în această accepţiune în învăţămîntul superior. De aceea traducerea exactă a grupului lexical *«зачётная сéссия»* ar fi trebuit să fie «sesiune de colocvii» şi nu «sesiune de examene» termen pentru care există expresia *экзаменацио́нная сéссия* iar *зачётная кни́жка* se putea traduce mai simplu prin «carnet de student» în loc de «carnet studenţesc de note».

Expresia *дома́шнее зада́ние* trebuia tradusă prin «lucrare pentru acasă». La sensul 4 din articolul *ма́рка* trebuia precizat «marcă germană», iar la cuvîntul *поголо́вье* trebuia să se dea şi sensul de «număr, efectiv».

La substantivul *совеща́ние* trebuia adăugat şi sensul «conferinţă»: *Берли́нское совеща́ние мини́стров иностра́нных дел четырёх держа́в* «Conferinţa de la Berlin a miniştrilor Afacerilor externe a celor patru puteri». La expresia *с бо́ку припёка* se putea adăuga la traducere expresia romînească «ca nuca în perete».

O altă problemă pe care vreau s-o semnalez este aceea a bogăţiei articolelor care tratează unele cuvinte. Cred că următoarele cuvinte ar fi trebuit explicate mai pe larg şi ilustrate cu expresii mai numeroase: **ПРОМЫ'ШЛЕННОСТЬ** pe lîngă ramurile de industrie indicate ar mai putea cuprinde şi altele ca de exemplu **промы'шленность производя'щая сре́дства произво́дства;**

La **прави'тельственный** se poate adăuga *кри́зис*, *делега́ция*, *коали́ция*, *кругí*; **министе́рство** ar putea fi îmbogăţit mult şi cu alte denumiri de ministere importante existente. Nevoia extinderii tratării unor articole mai sumare se simte cu atît mai mult cu cît dicţionarul are nenumărate articole de o deosebită bogăţie lexicală, ilustrate cu exemplificări din domeniul literaturii beletristice, politice, tehnice. Completările şi exemplificările suplimentare pot fi luate din expresiile des întîlnite în special în presă. Iată cîteva propuneri de genul acesta:

Cuvîntul din dicţionar	De adăugat
заключе́ние	*па́кта*
запреще́ние	*а́томного ору́жия*
положе́ние	*вну́тренее, вне́шнее*
подве́ргнуть	*критике*
разверну́ть	*диску́ссию*
связь	*экономи́ческие, полити́ческие и культу́рные*
снизить	*— и расхо́ды*
столп	*Геркуле́совы*
хозя'йство	*сове́тское* (совхоз)

Cred că ar fi fost bine să figureze în dicţionar şi articolele despre cuvintele: *подде́ржа́ние (ми́ра и безопа́сности)*, *перевооруже́ние (За́падной Герма́нии)*, *скола́чивание вое́нных бло́ков и группиро́вок*.

Trebuie să fie introduse şi iniţialele cuvintelor compuse prescurtate, denumiri de ţări, de organizaţii internaţionale etc. întîlnite în special în ziare şi reviste: *ГДР* (Герма́нская Демократическая Респу́блика); *КНР* (Кита́йская Наро́дная Респу́блика); *КНДР* (Коре́йская Наро́дно-демократическая Респу́блика); *ДРВ* (Демократи'ческая Респу́блика Вьетна́м); *ООН* (Организа́ция Объединённых На́ций); *МИД* (Министе́рство Иностра́нных дел); *ВФП* (Всеми'рная Федера́ция Профсою'зов); *ВФДМ* (Всеми'рная федера́ция демократи́ческой молодёжи); *МСС* (Международный союз студе́нтов); *МДФЖ* (Международная демократи́ческая федера́ция же́нщин).

În traducere, anumite cuvinte ar fi putut să fie omise: la *партийность* 1. traducerea «aparţinere la partid» e de prisos deoarece există «apartenenţă de partid». La sensul 2 însă trebuie adăugat şi «spirit de partid». Expresia *«на ми́тинге»* putea să fie tradusă mai simplu «la miting» în loc de «în cadrul mitingului».

La unele cuvinte lipseşte traducerea directă, de exemplu cuvîntul *обагрить* are numai expresia *обагри́ть кро́вью*. fără indicarea sensului propriu al cuvîntului «a înroşi».

La anumite articole apar inconsecvenţe în explicaţie: **«маниловщина»** are indicaţia stilistică неодобрительно (cu dezaprobare) pe cînd **обло́мовщина** nu o are. În schimb

numai aici se arată că termenul este literar, deşi şi primul cuvînt face parte din acelaşi domeniu. La **марина** s-a dat indicaţia живопись (pictură), care însă lipseşte la **марини'ст. Повóйник** — povoinic (broboadă la femei ruse măritate) nu are indicaţia «învechit» pe cînd altele din aceeaşi categorie au această indicaţie.

Рабкор, окать, Германская Демократическая Республика, внешняя, поли'тика, перевы'полнить план există în dicţionar pe cînd *сéлькор*, *áкать*, *Зáпадная Герма́ния*, *вну́тренняя поли́тика*, *выполни́ть план* lipsesc. De asemenea credem că unele cuvinte care se întrebuinţează rar în limba rusă, fiind învechite sau de circulaţie restrînsă n-ar fi trebuit incluse în dicţionar: звездочёт, негоциант, пеплум. Credem că e bine să menţionăm şi cîteva greşeli mărunte: de exemplu s-a scris greşit P.H.P. (cu punct după fiecare iniţială) în loc de PHP aşa cum cere ortografia rusă.

La lista cu denumiri geografice s-a scris Belugistan în loc de Beluciştan, Hong-Cong în loc de Hong-Kong, Samarcand în loc de Samarkand.

La sfîşitul dicţionarului sînt date tabelele gramaticale ale limbii ruse. O deosebită valoare reprezintă tabelul 59 cu verbele neproductive în care sînt date formele la infinitiv, prezent, viitorul simplu, trecut imperativ, participiu. Trebuie subliniat faptul că, pentru prima dată la noi în ţară, apare într-o gramatică un tabel atît de complet cu conjugarea verbelor neproductive.

Aici însă s-ar putea introduce şi tabelele cu prepoziţii şi adverbe.

La paginile 1046 şi 1048 se vorbeşte despre «modul participiu» şi «modul gerunziu» fără să se precizeze însă că în limba rusă participiile şi gerunziile au valoare de *forme verbale* şi nu sînt moduri. Această precizare era necesară, deoarece, pe de altă parte, la pagina 1037, paragraful 3, se spune că, în limba rusă, verbul are trei moduri (indicativ, imperativ şi condiţional).

La tabelele 47 şi 48 se vorbeşte de conjugarea verbelor cu particula — *ся (купáться, умывáться)* dar nu se indică faptul că aceste verbe se numesc reflexive.

Dicţionarul rus-romîn apărut la Moscova se adresează în mare măsură cititorilor ruşi, fapt datorită căruia credem că nu se poate vorbi de accentuarea caracterului normativ al părţii ruseşti. Se ştie că Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. lucrează la alcătuirea unui dicţionar rus-romîn. Apariţia dicţionarului editat în U.R.S.S. nu reduce importanţa şi necesitatea editării cît mai grabnice a dicţionarului Academiei R.P.R. Acesta va completa şi va întregi dicţionarul lui N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev. Dicţionarul rus-romîn pregătit de Academia R.P.R. va cuprinde peste 60.000 de cuvinte, care vor avea numeroase indicaţii gramaticale (ca de ex.: terminaţiile genitivului la substantive, toate terminaţiile neregulate ale substantivelor, formele adjectivelor la masculin, feminin, neutru, precum şi formele scurte ale acestora, terminaţiile personale la verbe etc.) care nu apar în dicţionarul apărut în U.R.S.S.

Prin observaţiile făcute, în cadrul acestei recenzii, nu vrem să reducem valoarea dicţionarului alcătuit de N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev. Ţinem să subliniem că acesta reprezintă un îndrumar practic deosebit de preţios în munca noastră, în însuşirea şi cunoaşterea mai temeinică a limbii marelui popor rus.

Vs. Surjicov

DICŢIONARUL ROMÎN-BULGAR
Sofia, 1954

Anul trecut a apărut, în Republica Populară Bulgaria, în Editura de stat «Наука и изкуство» o nouă lucrare importantă, menită să întărească şi mai mult prietenia dintre popoarele romîn şi bulgar. Este vorba de «Dicţionarul romîn-bulgar», editat la Sofia de Valentin Arnaudov şi Lucreţia Mişu, avînd ca redactori pe prof. P. Neicev, Al. Runtova, P. Trufkin.

Dicţionarul romîn-bulgar, scos de A. Marcinkov în anul 1914, fiind o lucrare lexicografică învechită nu mai putea reflecta sta-

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

diul actual al limbii romîne şi al limbii bulgare.

Noul dicţionar romîn-bulgar, care cuprinde în total 31.212 cuvinte, a venit să umple un mare gol în acest domeniu, el fiind aşteptat de masele largi din ţara prietenă, dornice să cunoască limba romînă, limba unei ţări care, de-a lungul veacurilor, a avut legături strînse cu poporul de peste Dunăre.

Totodată, el poate servi, în aceeaşi măsură, şi romînilor doritori să înveţe limba bulgară, pentru a putea citi, în original, pe clasicii literaturii bulgare. Deosebit de folositor va fi acest dicţionar studenţilor de la Facultatea de filologie, subsecţia de limbă şi literatură bulgară.

Dicţionarul pe care-l recenzăm a putut să apară, datorită ajutorului dat autorilor de către Partidul Comunist Bulgar, prin Comitetul bulgaro-romîn, de Academia Bulgară de Ştiinţe, precum şi graţie sprijinului acordat de Partidul Muncitoresc Romîn.

Autorii, aşa cum se arată în prefaţă, s-au folosit de un bogat material documentar, indispensabil întocmirii unui asemenea dicţionar. La baza acestei lucrări a stat învăţătura stalinistă despre limbă.

Autorii au ţinut seama de principiul că vocabularul unei limbi este într-o continuă transformare şi l-au aplicat cu succes la limba romînă. Fiind conştienţi că procesul de evoluţie a vocabularului reflectă transformările economice, sociale, politice, culturale etc. ale societăţii romîneşti, ei nu s-au limitat la cuvintele găsite în dicţionarele romîneşti apărute, ci au căutat să se documenteze cercetînd reviste, ziare, broşuri, tratate, care reflectă lexicul limbii romîne contemporane.

Urmînd întru totul concepţia înaintată a lexicografiei sovietice, ei au dat, în «Dicţionarul romîn-bulgar», o imagine fidelă a limbii noastre actuale, oglindind just schimbările care s-au produs în ea.

Acest valoros dicţionar cuprinde un număr mare de cuvinte şi termeni tehnici noi, neatestaţi în alte dicţionare. Dintre aceştia semnalăm: *agrotehnic(ă)* adj. şi subst. (pag. 28); *artel* (pag. 67); *brigadă* şi *brigadier* cu accepţia lor nouă (pag. 129); *deschiaburi(re)* (pag. 298); *leninism* şi *leninist* (pag. 468); *marxism* şi *marxist* (pag. 486); *miliţie* şi *miliţian* (pag. 498); *nepman* (pag. 534); *partinic* şi *partinitate* (pag. 571); *creşă* (pag. 270); *sovhoz* (pag. 716); *soviet* (pag. 716); *socotitor* (pag. 712).

De asemenea, găsim o serie de grupuri lexicale noi, cum ar fi: *conferinţă orăşenească de partid* (pag. 242); *plan de stat; plan cincinal; plan de colectare a cerealelor; sistem de muncă după plan, peste plan; a depăşi planul* (pag. 592); *activ de partid, activist de partid* (pag. 16); *acumulări socialiste peste prevederile planului* (pag. 17); *bază de recepţie* (pag. 103); *manifestul comunist* (pag. 486); *materialism dialectic* (pag. 491); *dreptul naţiunilor la autodeterminare* (pag. 523); *depăşire de normă* (pag. 543); *biroul organizaţiei de partid* (pag. 110); *complexul sportiv G.M.A.* (pag. 234); *condică de sugestii şi reclamaţii* (pag. 240); *biroul politic al C.C. al P.M.R.* (pag. 232); *caravană cinematografică* (pag. 165); *fruntaş în producţie* (pag. 389); *general-locotenent, general-colonel* (pag. 367); *secţia de agitaţie şi propagandă* (pag. 704); *construirea socialismului* (pag. 711) etc.

Din dicţionar nu lipsesc nici sensurile noi pe care le-au dobîndit în ultima vreme unele cuvinte. De exemplu: *aspirant* (pag. 73) are, pe lîngă sensul vechi şi înţelesul de «persoană care, după trecerea examenului de stat, se pregăteşte, în cadrul aspiranturii, pentru titlul superior de „candidat în ştiinţe"»; *regiune* (pag. 649) şi cu sensul de unitate administrativă; *pandur* (pag. 566) din divizia de voluntari «Tudor Vladimirescu-Debreţin» etc.

Se întîlnesc, bunăoară, şi o serie de termeni ştiinţifici, tehnici etc., folosiţi în literatura de specialitate din ţara noastră. Aşa sînt: *alcalin* (pag. 33); *arhitravă* (pag. 67); *bioxid* (pag. 110); *clupă* (pag. 218); *monovalent* (pag. 511); *radiotehnică* (pag. 634); *radiografie* (pag. 634); *testimonial* (pag. 773) şi alţii.

Foarte bogat reprezentate în dicţionar sînt şi grupurile lexicale: la cuvîntul **sală** (pag. 673); *sală de mese, sală de mîncare, sală de studiu, sală de arme, sală de aşteptare, sală de lectură, sala paşilor pierduţi;* la cuvîntul **cameră** (pag. 155), *mobilată, de*

dormit, pentru mame şi copii mici, camera deputaţilor, camera comunelor, camera de comerţ, de deliberare, obscură, cameră de bicicletă, cameră de ardere, cameră de combustiune, camera maşinilor, cameră de calorifer, camera ecluzei, camera focarelor; la cuvîntul **stare** (pag. 725), *stare de lucruri, de asediu, de război, socială, civilă;* la cuvîntul **ac** (pag. 10), *ac cu gămălie, de siguranţă, de păr, acul injectorului, ac magnetic* etc.

În această ordine de idei, ţinem să arătăm că dicţionarul cuprinde şi multe expresii idiomatice, zicători, proverbe, maxime etc.

Acestea au fost traduse în limba bulgară prin expresiile idiomatice corespunzătoare, ceea ce constituie un fapt pozitiv, demn de remarcat.

Din mulţimea acestor cazuri reproducem cîteva: *om cu cap, om cu scaun la cap* умен, разум човек; *uşor de cap* способен човек; *capul face, capul trage* каквото посееш, това ще пожънеш; *în ruptul capului* никакъв случай (pag. 159); *lasă-mă să te las* безхарактерен човек (pag. 465); *a ajunge la sapă de lemn* стигам до просешка тояга, обеднявам (pag. 29); *sapă şi lopată!* безнадеждно дело! край! (pag. 667); *a uita de la mînă pînă la gură* много съм разсеян (pag. 411); *a face din ţînţar armăsar* правят от муха слон (преувеличавам) (pag. 340); *calul de dar nu se caută în (la) dinţi* на харизания кон петалите не се броят (pag. 148); *la paştele cailor* никога (pag. 149).

Seriozitatea cu care s-a lucrat la dicţionar se vede şi din felul cum au fost traduse cuvintele romîneşti în limba bulgară. Autorii s-au străduit să redea cele mai fine nuanţe semantice şi stilistice. Cuvintele sînt dispuse în cuiburi lexicale. Pentru a nu se repeta, cuvîntul-titlu este redat, în restul articolului, prin linioară. De exemplu: *producţie* (pag. 619—620); — globală; — în masă; — în serie; mică — de mărfuri; marea —; — industrială; mijloace de —; cheltuieli de —; producţia mijloacelor de —.

Cînd terminaţia cuvîntului din corpul articolului diferă de terminaţia cuvîntului-titlu se dă numai terminaţia lui, precedată de o linioară: *propagandistic* пр. пропаганден; activitate -ă пропаганда деятелност (pag. 622).

Cuvintele-titluri sînt însoţite de indicaţii gramaticale: **Cel** (pag. 179) чл. (употребява се пред прилагателни, числителни предлози); — frumos хубавият; cei trei elevi тримата ученици; — de-al doilea бторият; — din urmă последният; Ştefan cel Mare Стефан Велики; toate cele bune всичко смес от нам-различни неща; **ghionti** (a) *гл.* блъскам, мушкам (слакът) (pag. 370), **puiculiţă, puicuţă** *с. ж. умал* от puică (pag. 627).

Omonimele sînt date în articole separate, numerotate cu cifre romane. Aşa, de exemplu, la pagina 94, întîlnim omonimul **ban,** tratat în două articole: *ban* I с. м. стотинка; мн. ч. пари. *ban* II с. м. наместник, губернатор; sau la pag. 666, omonimul **roman:** *roman* I с. м. римлян; пр. римски *roman* II с. с. р. роман (книга).

Deoarece toate titlurile de articole (adică cuvintele tratate în dicţionar) cu excepţia celor monosilabice, au indicat accentul, cuvintele accentuate în mod diferit se dau în articole separate:

cópil с. м. дете, момче

cópil с. м. кука, скоба (на врата) бот. фиданка, филиз. (pag. 256).

Se dau şi indicaţii cu privire la domeniul căruia aparţine cuvîntul respectiv:

cordifórm пр. бот сърцевиден, сърцеобразен (pag. 258);

metabolísm с.с.р. физиол обмяна на веществата (pag. 495);

metacárp с. с. р. акат длан (на ръката) (pag. 495).

Sînt date şi părţile componente ale cuvintelor compuse:

semi (представка) полу — (pag. 693);

auto (префикс) само —, авто (pag. 82).

Substantivele, ca şi adjectivele, care formează titlu de articol, sînt nearticulate:

ansámblu с. с. ансамбъл, съвкупност; цяло (pag. 52);

ghimpós пр. пълен с бодли, бодлив (pag. 370).

Dacă un cuvînt are mai multe variante se face trimiterea la forma literară prin indicaţia виж. (vedeţi):

gîdilí (*a*) гл. виж. gîdila (a) pag. 371;

înghesuire с. сж. виж înghesuială (pag. 440);

călindar с. с. р. виж. calendar (pag. 153).

La cuvintele ieşite din uz, cum sînt, de exemplu, *predoslóvie* (pag. 609), *vórnic*, *voroávă* (pag. 864) se dă indicaţia «învechit» (exprimată în bulgăreşte prin стар).

O serie de prescurtări se referă la sfera folosirii cuvîntului în limba vorbită sau scrisă, cum ar fi *разг.* (conversaţie) *ирон.* (ironic), *обл.* (regional): *chiteală* с. ж. разг. пиене, напитък, питие (pag. 189), *actoraş* с. м. малко, известен, бездарен актьор; ирон. актьорче (pag. 16); *zaplaz* с. с. р. обл. ограда от колове забити един до друг. (pag. 869).

Cuvintele romîneşti au fost scrise, ţinîndu-se seama de noua ortografie a limbii romîne.

La sfîrşitul dicţionarului, găsim o prezentare sintetică a gramaticii limbii romîne şi anume morfologică, unde, mai întîi, se indică alfabetul limbii noastre, care, credem noi, ar fi trebuit să fie dat la începutul dicţionarului, aşa cum procedează just dicţionarele sovietice bilingve.

Pe lîngă cele afirmate mai sus, referitor la principalele merite ale dicţionarului, ţinem să arătăm şi lipsurile acestei lucrări.

Astfel, unele explicaţii bulgăreşti nu redau fidel sensul cuvîntului romînesc. De exemplu: *fonética* с. ж. фонетика, наука за произношението (pag. 354) «fonetică, ştiinţa despre pronunţare»; *propoziţie secundară* допълнително изречение (pag.692) ceea ce înseamnă «propoziţie completivă». Trebuia să se dea definiţia второстепенно изречение.

La cuvîntul *profesoraş* (pag. 620) se arată că e diminutivul de la profesor, fără a se indica că are sens ironic.

La o serie de cuvinte învechite nu s-a dat indicaţia respectivă. Pomenim, aici, cîteva: *prefect* şi compusul *de poliţie* (pag. 609); *primar* (pag. 616); *regia monopolurilor statului* (pag. 649), *sergent de stradă* (pag. 696); *şcoală normală* (pag. 543); *jandarm* (pag. 457); *bonă* (pag. 121); *agent de siguranţă* (pag. 26); *judeţ* (pag. 489); *plasă* (pag. 592); *chestor* (pag. 187) etc.

La unele cuvinte romîneşti, cum sînt, bunăoară, *a merge* (pag. 494), *a da* (pag. 286), *a duce* (pag. 322), *a face* (pag. 340), nu s-au dat toate îmbinările frazeologice care se folosesc azi, ci numai o parte din ele. Din acest punct de vedere «Dicţionarul rus-romîn» editat la Moscova, în 1953, de B. A. Andrianova şi D. E. Mihalci, este mult mai bogat. Autorii ar fi putut folosi şi aici materialul oferit de «Dicţionarul enciclopedic ilustrat» al lui I. A. Candrea şi G. Adamescu.

Ar fi fost bine dacă, la unele cuvinte cum ar fi *comerţ*, *azil*, *organizaţie*, s-ar fi dat toate îmbinările lexicale în care intră aceste cuvinte şi care sînt foarte frecvente, respectiv *comerţ de întîmpinare*, *azil politic*, *organizaţie de bază*; după cum ar fi fost extrem de nimerit să se indice accentul la toate compusele.

Cercetînd lista de cuvinte a «Dicţionarului romîn-bulgar» se poate observa că s-au dat o mulţime de cuvinte ieşite din uz şi care ar fi putut lipsi. Astfel, la litera **A** sînt: *abiturient*, *abitaţiune*, *aboală* (pag. 8); *absoluţiune* (pag. 9); *acar* (cu sensul de «cel care vinde, face ace») (pag. 11); *acăriţă* şi *acarniţă* (pag. 11); *accentuabil* (pag. 12); *acrosaj* (pag. 15); *acrum* (pag. 15); *Adam* (pag. 17); *adiabetic* (pag. 19). La litera **B**: *babadam* (pag. 87); *bandoală* (pag. 95); *bandraburcă* (pag. 95). La litera **C**: *cabotier* (pag. 145); *cabul* şi *cabulipsi* (pag. 146); *cake* (pag. 148); *calamitos* (pag. 149); *calozitate* (pag. 154).

Pe de altă parte, au fost omise multe cuvinte folosite frecvent în limba romînă contemporană. Aşa, bunăoară, la litera **A** cuvinte ca: *aberant*, *actualiza*, *actualizare*, *adenită*, *ad-hoc*, *adinterim*; la litera **B**: *bacteriofag*, *bacteriofagie*, *balneo-climateric*, *balneoclimatic*, *banaliza*, *banalizare*, *bandură*; la litera **C**: *cabanier*, *cabanos*, *cadastral*, *cadre* etc.

Toate acestea le-am putut constata, făcînd o comparaţie între dicţionarul recenzat şi «Dicţionarul limbii romîne literare contemporane», vol. I (A—C), editat de Academia R.P.R., Bucureşti, 1955, lucrare de care, în viitor, vor trebui să ţină seamă autorii «Dicţionarului romîn-bulgar».

La unele cuvinte s-a pus greşit accentul. Vom da, pentru ilustrare, cîteva exemple: *ábil* (pag. 8); *acálmie* (pag. 11); *acoperitóare*

(pag. 11); *agrâmat* (pag. 27); *aidóma* (pag. 28); *cumúl* (pag. 281); *flágel* (pag. 531); *pisar* (pag. 586); *reportér* (pag. 654) etc.

Deşi, la întocmirea dicţionarului, s-a folosit şi « Micul dicţionar ortografic », editat de Institutul de lingvistică din Bucureşti, s-au strecurat, totuşi, unele greşeli de ortografie, din care menţionăm: absenţă nejustă *dela* lucru (pag. 9); cînd e să se *înnece*, omul se agaţă şi de un pai (pag. 26); *înnot* (pag. 445); *leader* (pag. 466); *măsa* (pag. 489) pentru *mă-sa; match* (pag. 491); *noembrie* (pag. 542); a reduce *la acelaş* numitor (pag. 647); s-a rupt *ghiaţa* (pag. 670); *originâ* (pag. 558); *incomplect* (pag. 405); *greşală* (pag. 378); *deacurmezişul, deadreptul* (pag. 289); *dese-ori* (pag. 300), sau altele şi mai grave, ca: *î-mi* pare bine (pag. 109); *î-şi* scutură baba cojocul (pag. 87); *î-mi* vine ameţeală (pag. 44), *î-mi* fac inimă rea (pag. 411).

Nici de unele greşeli de punctuaţie nu e scutit dicţionarul. Astfel, la pagina 591, la verbul *a pîrli*, de exemplu, găsim o subiectivă despărţită prin virgulă: *cine se pripeşte, se pîrleşte.*

★

Am căutat să semnalăm, pe scurt, unele lipsuri ale dicţionarului, pentru ca, la a doua ediţie, să se ţină seama de ele, şi astfel, dicţionarul să apară îmbunătăţit.

În încheiere, putem spune că « Dicţionarul romîn-bulgar » este o valoroasă operă lexicografică, fiind totodată şi un instrument util, pus la îndemîna celor care vor să înveţe una dintre cele două limbi.

Anatol Tudose-Drochia

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

Prof. I. SIMION — Poiana.

1. *Întrebare:* Întrucît definiţia dată verbelor tranzitive, în « Gramatica limbii romîne », Editura Academiei R.P.R., nu mi se pare destul de clară, propun o nouă definiţie: Verbele a căror acţiune se *poate* răsfrînge asupra unui obiect sau *pot* avea un obiect sînt tranzitive.

1. *Răspuns:* De fapt, în gramatică, imediat după definiţiile şi exemplele de verbe tranzitive şi intranzitive se arată că, atunci cînd nu au complementul exprimat, verbele tranzitive sînt folosite « în mod absolut, adică desprins(e) de un obiect precis ». De aici se poate deduce uşor că complementul direct al verbelor tranzitive poate să fie, dar poate să *nu* fie exprimat. Important este faptul că aceste verbe *au posibilitatea* de a primi un complement direct, spre deosebire de verbele intranzitive care *nu o au*. Totuşi, completarea pe care o propuneţi dv. la definiţie, aduce precizarea noţiunii, de aceea se va ţine seamă de ea la viitoarea ediţie a gramaticii.

2. *Întrebare:* N-ar fi fost util ca, pentru a se face deosebirea între completivele directe şi indirecte introduse prin *că*, *să*, *cum*, *ca* şi *de*, « Gramatica limbii romîne », editată de Academia R.P.R., să facă precizarea: completivele indirecte determină verbe intranzitive sau tranzitive la forma reflexivă cu acuzativ şi la forma pasivă?

2. *Răspuns:* Dat fiind că Gramatica Academiei R.P.R. defineşte de obicei propoziţiile subordonate ca avînd aceeaşi funcţiune cu partea de propoziţie corespunzătoare, era normal ca precizarea categoriilor de verbe care pot fi determinate prin propoziţii completive directe sau indirecte să fie făcută la complemente. Într-adevăr, la pagina 113 a volumului al II-lea, făcîndu-se diferenţa între complementul direct şi cel indirect se arată ce fel de verbe cer complement direct (tranzitive la diateza activă) şi ce fel de verbe, complement indirect (tranzitive la diateza activă şi pasivă şi intranzitive). De asemenea, la pagina 118 a aceluiaşi volum, paragraful 195 se ocupă în mod special de felul verbelor care cer un complement indirect (intranzitive, tranzitive cu două complemente sau folosite absolut, reflexive şi locuţiuni verbale).

De aceea socotim că precizarea propusă de dv. în legătură cu definiţia propoziţiilor completive nu este necesară.

L. V.

Prof. M. TOMOIOAGĂ — Sighet.

1. *Întrebare:* E justă formularea din Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 194: « Formele accentuate ale pronumelui personal apar *uneori* paralel cu cele neaccentuate? »

1. *Răspuns:* Fără îndoială că nu. Observaţia dv. e justă. Formele accentuate apar *totdeauna* însoţite de forme neaccentuate. Nu se poate spune « Am dat ţie o carte » sau « Caut pe ea ». Ar fi trebuit să se arate că formele neaccentuate apar cîteodată paralel

cu cele accentuate. Sînt la fel de corecte construcțiile « Ți-am dat o carte » și « Ți-am dat ție o carte ». Observația este valabilă și pentru pronumele reflexive unde în gramatică se face aceeași greșeală (vol. I, p. 201).

2. *Întrebare:* Un participiu poate fi determinat de un complement direct?

2. *Răspuns:* Datorită naturii sale verbale, participiul poate avea toate determinantele verbului, cu excepția complementului direct. Dv. credeți că un participiu poate fi determinat și de un complement direct și dați următoarele exemple: *Istoric bazat pe documente, Părinte supărat pe copil.* În ambele cazuri e vorba însă de complemente indirecte. Situațiile corespund definiției complementului indirect (« Complementul indirect este partea de propoziție asupra căreia se răsfrînge în chip indirect acțiunea verbului, în sensul că din acțiune rezultă de obicei un folos sau o pagubă, pentru ființa sau lucrul denumit de complementul indirect »). Complementele discutate nu pot fi în nici un caz *directe*, deoarece participiile *bazat, supărat* corespund verbelor reflexive *a se baza, a se supăra*, și se știe că un verb la diateza reflexivă nu poate avea funcție tranzitivă. Acest lucru e valabil pentru toate categoriile de verbe reflexive (obiective, eventive, dinamice, reciproce, pasive și impersonale). Atît problema complinirilor pe care le primesc verbele reflexive, cît și a complementelor indirecte construite cu prepoziția *pe* nu au fost încă studiate temeinic și nu au fost de loc tratate în Gramatica Academiei R.P.R.

În exemplul dv. *gard sprijinit pe proptele* este un complement circumstanțial instrumental, deci nu se încadrează în situația discutată mai sus.

3. *Întrebare:* Numeralul multiplicativ poate fi atribut adjectival?

3. *Răspuns:* Cînd determină un substantiv (sau un substitut al acestuia), numeralele au rol de adjectiv și sînt considerate, din punct de vedere sintactic, atribute adjectivale. Acest lucru e valabil pentru toate felurile de numeral inclusiv numeralele multiplicative. Exemplele date de dv. sînt bune: *efort înzecit, răsplată însutită, muncă îndoită.*

4. *Întrebare:* Cum se poate arăta că genitivul obiectiv poate avea și funcția de complement direct și indirect?

4. *Răspuns:* Dv. vă referiți la funcția de complement direct sau indirect pe care o poate avea un atribut substantival în genitiv. Această funcție reiese foarte clar dacă transformăm substantivul determinat (în cazul că substantivul acesta e de origine verbală sau are sens verbal) în verb. Iată cîteva exemple: *păzitorii castelului, protectorul fratelui meu, creatorul romanului.* Înlocuind substantivele *păzitorii, protectorul* și *creatorul* cu verbele corespunzătoare *a păzi, a proteja* și *a crea*, se vede că atributele substantivale în genitiv *castelului, fratelui, romanului* devin complemente directe. Pentru complementul indirect, exemplele se interpretează la fel. De pildă, în *amintirea întîmplărilor, gîndul morții* etc., înlocuirea substantivelor determinate cu verbele corespunzătoare *a-și aminti* și *a se gîndi* arată că atributele devin complemente indirecte (*a-și aminti* **de întîmplări**, *a se gîndi* **la moarte**).

În același fel se poate înțelege și funcția de complement direct sau indirect pe care o poate avea un atribut substantival prepozițional, problemă care de asemenea v-a produs unele nedumeriri.

5. *Întrebare:* În exemplul: *Pe respectabila madam Trahanache am văzut-o* **ieșind** *de la Cațavencu*, care este funcția sintactică a lui *ieșind?*

5. *Răspuns: Ieșind* este aici atribut pe lîngă *madam Trahanache*, grup sintactic pe care îl determină. Nu poate fi considerat complement al verbului *am văzut*, deoarece nu arată cum se exercită acțiunea de a vedea (în ce fel am văzut? — Ieșind).

Tot așa trebuie interpretat *avînd* în propoziția *Străbătură pînza largă a apei, avînd adîncimea nu mai mult decît două palme*, unde dv. credeți că *avînd* este un complement, probabil pe lîngă verbul *străbătură*. Ar însemna ca la întrebarea *cum străbătură?* să se răspundă *avînd adîncimea . . .*, ceea ce este imposibil.

S. St.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ 4
BUCUREȘTI

C. 963

Prețul lei 2.—

I 8102

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

SIBIU
Biblioteca Centrala

LIMBA ROMÎNĂ

5

ANUL IV
SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

1990

I 8102

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

5

ANUL IV
SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15566.

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

D. MACREA (Redactor responsabil); Acad. M. SADOVEANU; Acad. B. LĂZĂREANU; Acad. IORGU IORDAN; Acad. AL. ROSETTI; G. ISTRATE; J. BYCK; V. BREBAN; GH. BULGĂR; M. ILIESCU; S. STATI; F. ȘUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*, – BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

OMAGIU

LUI

MIHAIL SADOVEANU

cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 de ani

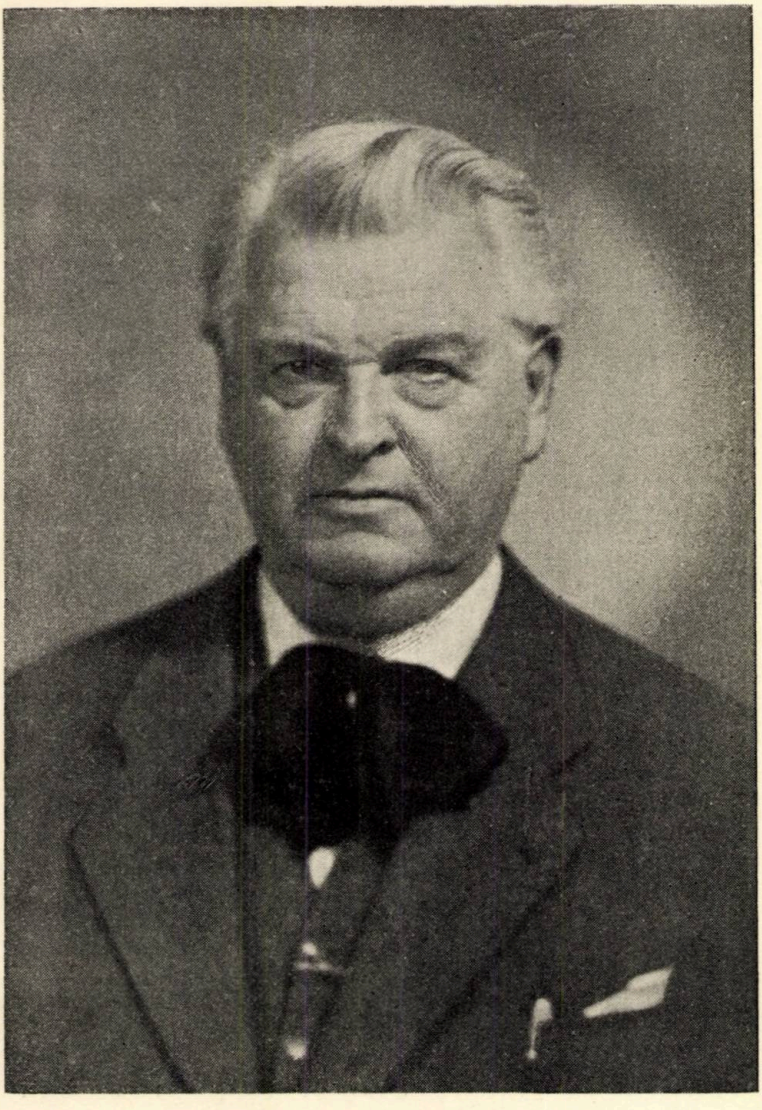

SUMAR

Pag.

ACAD. AL. ROSETTI, Mihail Sadoveanu, artist al cuvîntului 7

ACAD. T. VIANU, Cîteva observaţii despre limba şi arta literară a lui M. Sadoveanu 10

B. CAZACU, Aspecte ale oralităţii stilului lui Mihail Sadoveanu 17

G. BULGĂR, Cuvinte despre arta literară şi cultivarea limbii 31

M. SALA, Contribuţii la cercetarea evoluţiei stilului lui Mihail Sadoveanu 37

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

D. MACREA, După apariţia primului volum al «Dicţionarului limbii romîne literare contemporane» 48

G. NEDIOGLU, Propoziţia verbală şi propoziţia nominală 59

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

AL. ANDRIESCU şi C. MACAREVICI, Fidelitatea în traducerea poetică 74

CRONICĂ

I. GHEŢIE, Comunicările de lingvistică prezentate la sesiunea ştiinţifică anuală a Secţiei a VIII-a a Academiei R.P.R. 83

C. BURGHELEA şi E. VASILIU, Sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de filologie a Universităţii «C. I. Parhon» 89

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

T. VIANU, Probleme de stil şi artă literară, ESPLA, Bucureşti, 1955 (*Gh. B*); CH. DICKENS, Documentele postume ale clubului Pickwick, ESPLA, Bucureşti, 1954, în romîneşte de I. Pas şi N. Popescu *(M. Rahmil)* 92

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor 104

MIHAIL SADOVEANU, ARTIST AL CUVÎNTULUI

DE

ACADEMICIAN AL. ROSETTI

Ca la toți marii scriitori, preocuparea de a folosi cuvîntul și expresia justă e vădită în toate scrierile lui Mihail Sadoveanu; ea e exprimată de el într-un articol consacrat lui I. L. Caragiale, după cum urmează: « Toată viața lui, [I. L. Caragiale] s-a luptat ca să supuie cuvintele nebune și imaginația nedomolită ».

Mînat de această preocupare, Sadoveanu a întreprins el însuși cercetări la fața locului, cutreierînd în lung și în lat întreg domeniul nord-dunărean al graiurilor românești și culegînd expresii și cuvinte caracteristice ale limbii vorbite. De mai multe ori, în cursul carierei sale de scriitor, maestrul Sadoveanu a dat la iveală frînturi din observațiile sale atît de prețioase asupra limbii populare. Astfel, el arată că limba vorbită în regiunea Crișului Negru prezintă o serie de analogii cu graiurile din Moldova: « Tot timpul cît am mai stat pe acele meleaguri », ne spune maestrul, « m-am îndeletnicit să-mi însemn vorbele speciale, cu care urechea mea a fost din copilărie obișnuită în Valea Bistriței ». Și urmează, pe două pagini, înșirarea acestor cuvinte și expresii.

Astfel, Mihail Sadoveanu apare ca un depozitar al experienței lingvistice a tuturor acelor care au vorbit românește în granițele patriei, iar, ca artist, el este făuritorul unui instrument reprezentînd o sinteză a trecutului și prezentului. Această îmbogățire a materialului de limbă al scrierilor lui Sadoveanu nu a scăpat cercetărilor, care au arătat că acest proces s-a petrecut după 1918, cînd s-a produs reunirea Ardealului cu celelalte provincii românești.

Limba veche a scrierilor bisericești, printre care se numără operele capitale ale mitropoliților Varlaam și Dosoftei ai Moldovei și limba scrierilor cronicarilor moldoveni din a doua jumătate a secolului al XVII-lea formează baza pe care

Mihail Sadoveanu a edificat creația sa artistică, stilul său particular. Elementele din limba actuală, îmbinate cu elemente ale limbii vechi alcătuiesc izvorul bogat al creației lui Sadoveanu. Această sinteză îi aparține în propriu, astfel încît o frază desprinsă din opera sa poate fi identificată imediat. Iată, de exemplu, cum se exprimă moș Ilia, în « Frații Jderi »: « *Am purces* din Suceava singur. Iar la poarta *de către* răsărit a Sucevei m-am oprit *ș-am stătut, avînd părere de rău pentru* tovarășul meu Gogolea căpitanul și pentru tovarășul meu Toma ». (Am subliniat cuvintele și expresiile caracteristice, care dau culoare pasajului și mențin pe cititor în atmosfera proprie.)

Cunoașterea adîncită a tuturor compartimentelor limbii vechi și de astăzi, lămurirea cea mai precisă a sensului cuvintelor tehnice, desigur datorită unei cercetări îndelungate la fața locului sau în lucrările de specialitate, oferă maestrului Sadoveanu un material bogat de cuvinte și expresii. Desprindem dintr-un răspuns dat de același moș Ilia, fraza următoare, în care subliniem termenii tehnici: « Voi duceți-vă la slujbe ce ați mai avut, căci sînteți mai tineri decît mine; eu rămîn unde sînt rînduit, *la odăi*, să *stricnesc* caii ori să-i curăț de *ariceală*, ori să-i *sprînțuesc* » (« Frații Jderi »).

Mișcîndu-ne pe urmele maestrului, în lumea pescarilor din Delta Dunării, reținem o frază desprinsă dintr-un pasaj în care scriitorul descrie felul cum se prepară borșul pescăresc și subliniem cuvintele din care scapără lumini subite: « În alte părți, zarzavaturile se amestecă în *culorile curcubeului*, și mai ales pătlăgelele stăpînesc, cu *roșul lor indian* ».

Forța de evocare a cuvintelor este utilizată de Sadoveanu cu o artă desăvîrșită. Numeroase sînt pasajele, în scrierile sale, în care este redat misterul locurilor tainice, fiorul izolării în mijlocul naturii, sau care exprimă o melancolie sfîșietoare, tristețea cauzată de scurgerea ireparabilă a timpului.

E suficientă lectura unei astfel de fraze pentru a trezi în noi lungi ecouri. Iată două exemple (subliniem expresiile evocatoare): *Am poposit la o crîșmă singuratică*, am dat ovăs cailor și *ne-am pus și noi la cale* » (« Hanul Boului »).

« *Așa* crescu bubuind buciumarea pădurii, *învăluiri* dese de stropi se abătură, *duruiră* ușurel și la geamurile *mici*, se depărtară, și deodată, *ca o mînie care ostenește, cu oftări de ușurare, se alinară adîncurile*, și soarele străluci deodată *orbitor* în toată poiana.

Ieșii afară, pe prispă, cu nevasta pădurarului. Împrejurimile, *neclintite, rîdeau* în lumină; o albină *fulgeră ca un fir de aur*; o gaiță trecu, cu penele-i albastre *lucind*; o mierlă începu o *frîntură* de cîntec *răsunător*, — apoi tăcu deodată; și liniștea *se întinse ca limpezimea unei ape* » (« Codrul »).

Sau acest pasaj, din care se desprinde o fină melancolie: « De departe, din spre Cîșlărie *poate*, se auzea cornul lui Voinea. Chema *prelung, îngîna* sunete

scurte apoi, și *iar tremura* într-o *adiere lină*; după aceea tăcu. În liniște, *un glas depărtat* începu să cheme » (« Id. »).

Prin astfel de pagini, Mihail Sadoveanu se înscrie printre cei mai desăvîrșiți artiști ai cuvîntului.

« Cinstind pe un poet, începem să facem operă serioasă », își încheie maestrul Sadoveanu un articol consacrat comemorării lui Vasile Alecsandri. Poezia constituie într-adevăr valoarea permanentă a unei literaturi. Vasta operă a lui Mihail Sadoveanu este remarcabilă tocmai prin cantitatea și calitatea materiei poetice pe care o conține.

CÎTEVA OBSERVAŢII DESPRE LIMBA ŞI ARTA LITERARĂ A LUI M. SADOVEANU

DE

ACADEMICIAN T. VIANU

Cînd a început să se afirme Mihail Sadoveanu ca scriitor, adică la începutul secolului, se produseseră marile evenimente ale evoluției noastre literare mai noi. Eminescu făcuse dovada posibilității limbii romîne de a exprima gîndirea cea mai înaltă. Penelul său notase reacțiile cele mai fine ale naturii și, în expresiunea sentimentelor, mobilizase un material lexic puțin folosit literaricește mai înainte, pe care îl introdusese în legături inedite, capabile să evoce viața adîncă a sufletului. Creangă dăduse drepturi de cetate literară oralității populare, a țăranilor săi moldoveni, după cum Caragiale le dăduse vorbirii păturilor orășenești mic-burgheze și burgheze. Poate nu pentru întîia oară, dar cu un succes inegalat în trecut, Caragiale și Creangă au făcut pe cititori să audă nu vorbirea unui scriitor, ci pe a oamenilor închipuiți de ei, în situațiile reale ale vieții. Delavrancea, Vlahuță, Duiliu Zamfirescu, Coșbuc folosiseră din învățămintele marilor înaintași și îmbogățiseră procedeele exprimării literare în domeniul narațiunii, al peisajului, al efuziunii lirice, al portretului, al reflecțiunii filozofice și morale. Ce mai era de făcut după toți acești maeștri?

Nu există scriitor care să nu se integreze într-o mișcare și să nu poată fi definit în raport cu premergătorii și contemporanii lui. Mihail Sadoveanu a ținut să definească el însuși momentul apariției sale în literatură. Vorbind despre anii de la începutul secolului, cînd iau naștere primele sale narațiuni, Sadoveanu a scris în « Anii de ucenicie »: *Meșterii cei mari de vorbe și visuri trecuseră: Alecsandri, Eminescu, Creangă. Cei de la care lumea mai aștepta ceva, tăceau. Delavrancea era în pauza dinainte de « Apus de soare »; Vlahuță ostenise și, o dată cu încetarea « Vieții », părea că renunțase la toate; Caragiale și Coșbuc numai, cînd*

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

și cînd, dădeau semn că încă se află cu noi. Duiliu Zamfirescu și Ion Slavici publicau, rar, la reviste inaccesibile învățăceilor săraci. Sadoveanu a devenit nu numai scriitorul cel mai fecund în epoca începută acum, dar și acel care o va domina. El este acela care culege condeiul căzut din mîna marilor maeștri.

Caracteristica începuturilor sale este siguranța lor aproape deplină. Citind primele sale narațiuni, întîmpinăm unele ecouri ale creației literare anterioare, dar nici o dibuire, nici o stîngăcie. Eminescu a lăsat urma incertitudinilor sale de debut. Îl putem ghici, dar nu-l aflăm întreg, în poeziile din « Familia ». Caragiale nu este deplin el însuși în bucățile din « Ghimpele », din « Revista contimporană ». Ajuns relativ tîrziu la expresia literară, Creangă a fost un meșter perfect, o dată cu prima lui pagină, dar înflorirea lui a fost de scurtă durată. Nici Sadoveanu n-a lăsat urmele vreunei rătăciri pe căi foarte ocolite, înainte de a se regăsi pe sine într-o originalitate sortită fecundității celei mai lungi. După cincizeci de ani și mai bine de activitate literară, creațiile maestrului, mai grele de gînduri, purtînd întipărirea experiențelor adunate în lungul răstimp, au totuși prospețimea primelor înfloriri.

Deschid încă o dată primul volum al « Operelor » și recitesc «Cîntecul de dragoste », compus prin 1901, adică într-un moment cînd scriitorul nu împlinise poate douăzeci și unu de ani. Mă opresc în fața unei pagini descriptive: *În noaptea lină de vară, un susur slab trece prin codrul adormit; numai poiana veghează cu ochiul ei de foc. Cîteodată, prin cununile întunecate de deasupra, vine o șoaptă plină de mîhnire de departe, cine știe de unde, apoi trece înainte, se mistuiește în noaptea frunzișurilor. În răstimpul de liniște izvorăște din adîncuri plîngerea singuratică și duioasă a buhnei, ca o chemare omenească; apoi o tresărire deabia simțită, o fîlfîire de aripi, un fior depărtat de frunzișuri. În ierburile umede de la marginea poienii pornește cîrîitul înăbușit al unui cristel; după un răstimp, o prepeliță țipă mai departe, alta răspunde aproape de noi; un liliac trece ca un fulger negru prin roata rumână a luminii. Tăcerea se întinde iar, mai adîncă; greierii țîrîie monoton în liniștea mare; îngînarea lor tristă pare că izvorăște din negura veacurilor. Și iar vine o șoaptă plină de mîhnire, de departe, pe cununile frunzișurilor, și bătrînul codru oftează.* Ecouri din creația anterioară a marilor scriitori pot fi înregistrate în această pagină. *Plîngerea duioasă* conține un epitet care vine de la Alecsandri. Verbul *izvorăște*, pentru a desemna apariția unui fenomen, a fost folosit de Eminescu. Dar mai cu seamă eminesciană este punerea în legătură a unui fenomen cu imensitatea sau cu veșnicia: *îngînarea lor* [a greierilor] *tristă pare că izvorăște din negura veacurilor*. Urmașul lui Alecsandri și Eminescu este el însuși un mare poet original. Organizația lui nervoasă și morală este dintre cele mai sensibile și mai adînci. Ochiul vede, urechea aude; toate simțurile lui vibrează. Simte umiditatea locurilor, înregistrează toate mișcările, timbrele deosebite ale glasurilor naturii, intensitatea și depărtările dintre ele. Diferențierea impresiilor, mai ales a celor auditive, este neobișnuită. Cristelul scoate un *cîrîit*, prepelița *țipă*, greierii *țîrîie*, glasul lor este *o îngînare*, o șoaptă nedeterminată *vine, trece, se mistuiește*. Su-

netele *vin de departe*, izbucnesc *aproape de noi*. Se aud *susure slabe, tresăriri abia simțite, un fior depărtat*. Dar toate aceste impresii nu rămîn la suprafață, ci pătrund într-o regiune mai adîncă, se dezvoltă în sentimente pe care poetul le atribuie naturii. O șoaptă este *plină de mîhnire*, buhna scoate *o plîngere singuratică și duioasă, ca o chemare omenească*. Deși nu lipsesc impresiile văzului, *ochiul de foc* al poienei, *fulgerul negru* al liliacului, *roata rumână* a luminii, bucata este esențialmente muzicală nu numai prin preponderența notelor auditive, dar și prin întreaga ei organizare, cu revenirea în refren a aceleiași teme muzicale, acuzată de introducerea frazei finale prin conjuncția *și: Și iar vine o șoaptă plină de mîhnire, de departe, pe cununile frunzișurilor, și bătrînul codru oftează*. Interesant este de remarcat că cei doi *și* din micul text citat au funcțiuni deosebite: cel dintîi exprimă o repetiție, cel de al doilea o consecință. O astfel de nuanțare a expresiei vădește un artist stăpîn pe toate mijloacele sale. Această pagină a începuturilor manifestă o plenitudine și un echilibru, pe care rareori le putem semnala la un artist atît de tînăr.

Scriitorul ajuns atît de timpuriu la măiestrie, n-a încetat să se dezvolte. Pentru a înțelege sensul evoluției sale, alătur pasajul din 1901 cu unul scris după patruzeci și patru de ani. Iată această pagină descriptivă, din « Anii de ucenicie »: *Deodată, după o plasă de zăvoi des, aud larmă de glasuri, care creștea cu cît mă apropiam. Cu șuet de vînt, prin văzduhul limpede, trece pe deasupră-mi un stol de rațe mici, apoi altul; m-au văzut ș-au făcut un ocol înălțîndu-se brusc și grațios, trec în fundul zării, se întorc și cad după alte pîlcuri de sălcii. Drama din preajma mea conține o clipă. Prin rariștile luncii zăresc ghiolul de apă nouă de dincolo și inima prinde a-mi bate cu grăbire. Pentru întăia oară în cariera mea de vînător am înaintea ochilor cea mai variată expoziție a paserilor sălbatice de apă. Feluri de feluri de rațe, rațe crihance, rațe de șuvoiu, rățuște mărunte și iuți, — pe urmă americani cu plisc lung, ibiși, lopătari, stîrci albi; nagîți și lari; gîște și gîrlițe; toate erau grupate pe familii și simpatii; petreceau ca într-o împărăție a bucuriei; fără grijă se bucurau de soare și de lumină; își aveau răstimpul de popas în această minune a lumii, pe unde mai trecuseră și în alte primăveri și toamne fără s-o găsească; și acum le apăruse din necunoscut, din soare, din pămînt; era o minune efemeră a dezgheților, care mîni nu va mai fi; în acest raiu de o clipă care amintea speciilor lor apele dintru început ale creației și lacurile din vechiul ev al topirii ghețarilor, se desfătau, avînd în ele soarele primăverii și al iubirii. Curînd vor pleca spre destinul lor și niciodată nu vor mai face un astfel de popas, căci niciodată combinațiile în aparență capricioase ale stihiilor nu vor mai crea pentru migrația lor un atare peisagiu. — De atunci, în ani și ani, n-am mai apucat, în acele locuri ale tîrgului meu de naștere, asemenea primăvară grabnică de sfîrșit de Faur, asemenea năvală de dezghețuri asemenea lacuri alpine, asemenea popasuri glorioase ale sălbătăciunilor aripate. În acel an anumit, în acele zile unice de explozie solară, a apărut acea minune nerepetată ochilor mei de vînător la începutul carierei. Fără ca să fie nimic asemănător între ce era acum și ce fusese odinioară, aveam și eu o dată priveliștea măreață pe*

care o avusese un strămoș din alt ev, în aceleași locuri, însă în epoca unui Siret curgînd plin în albia lui superioară. Ca și cel de demult, mă cutremurasem și eu de izbucnirea vieții care venea și trecea cu larmă de vijelie și tunet. Multe și variate deosebiri despart cele două descrieri. Lexicul a primit multe neologisme. Știința scriitorului a crescut; dispune de o bogată terminologie ornitologică. Vechea descriere era constituită numai prin juxtapunere și coordonare; apar acum numeroase subordonate; fraza a devenit mai bogată și mai complexă. Atitudinea scriitorului este tot atît de deschisă în fața lumii exterioare. Impresiile sale sînt tot atît de numeroase, dar ele nu se mai adîncesc în sine, în stări ale sentimentului, ci se înalță și se limpezesc în cugetare. Scriitorul arată un fel de detașare față de priveliște. Mulțimea de necrezut a păsărilor migratoare, aduse de primăvara timpurie, este *cea mai variată expoziție a paserilor sălbatice de apă*. Ceea ce vede este spectacol, *dramă*. Scriitorul are o atitudine de naturalist față de păsăretul bălții. Îl vede grupîndu-se pe *familii* și distinge *speciile* lui. Și de data aceasta, fenomenul particular este proiectat în perspectiva veacurilor. Dar pe acestea le înțelege acum ca un geolog și un astronom, priveliștea sugerîndu-i o epocă îndepărtată a pămîntului, cînd prin *explozie solară*, pămîntul fusese cuprins de ape: *vechiul ev al topirii ghețarilor*. Apare astfel tendința scriitorului de a stăpîni prin intelect impresiile sale. Noua atitudine produce numeroase consecințe în limbă, în lexic, în legăturile mai rare de cuvinte, în construcții. Dar deși impresia s-a intelectualizat, ea n-a pierdut nimic din frăgezimea și forța ei. Uimirea îl stăpînește pe poet, care notează în mai multe rînduri această *minune a lumii, minunea efemeră, minunea nerepetată*. Dar uimirea, care subliniază miracolul în atîtea feluri, este un efect al minții.

În această întinsă curbă a evoluției sale, s-a înscris contribuția atît de bogată a scriitorului, marcînd locul său în istoria mai nouă a literaturii noastre. Ca și înaintașii de care i-a plăcut adeseori să-și amintească, întocmai ca Neculce, ca poetul popular, ca Alecsandri, Eminescu, Creangă, Slavici, Coșbuc, Vlahuță, Delavrancea ș. a., Sadoveanu reprezintă linia națională și populară în dezvoltarea literaturii noastre. Această poziție produce consecințe felurite în limba și arta lui literară. Este unul din scriitorii care au dat o întinsă folosință oralității populare. Propunîndu-și să redea felul de a vorbi al moldovenilor, Sadoveanu a folosit forme de vorbire, unele particularități fonetice și morfologice, elemente de lexic, locuțiuni și construcții ale modelelor sale din viață. Continuînd linia lui Creangă, Sadoveanu a dat drepturi de cetate literară multora dintre particularitățile graiului moldovenesc. Aceste particularități au apărut și atunci cînd scriitorul vorbește în numele său. În ambele cazuri însă, le-a încadrat în structura generală a limbii literare mai noi, evitînd astfel impresia unui regionalism accentuat. Scriitorul s-a amuzat o dată de vorbirea prea pronunțat regională a unuia din foștii săi profesori, care se adresa clasei: *Esti acolo unu: acela puni la cali tăti*. Un lingvist va putea stabili odată ce și cît a reținut Sadoveanu din graiul lui de acasă. Cercetarea va întări, desigur, impresia că limba lui Sadoveanu este limba noastră

literară, așa cum s-a format în secolul al XIX-lea, cu singurele și puținele adausuri menite s-o localizeze. Creangă este mai regional.

Folosind o limbă echilibrată, dar adevărată și vie, Sadoveanu a făcut să vorbească pe oamenii săi într-un fel care nu amintește pe al vreunuia dintre înaintași. Percepem, ascultînd pe acești oameni, alt ton, o altă atitudine decît la oricare din scriitorii liniei naționale și populare din dezvoltarea literaturii noastre. Vorbirea oamenilor lui Sadoveanu manifestă o deosebită cultură socială și morală prin politețea, prin rezerva, prin umorul ei discret, prin unda de poezie care o străbate. Ascultați pe moș Leonte Zodierul în « Hanul Ancuței »: *S-ascultăm povestirea comisului... a strigat cu glasu-i repezit moș Leonte Zodierul. S-ascultăm povestirea cinstitului comis! Să vedem dacă avem pe lîngă noi ce ne trebuie și s-ascultăm. Chiar tare voiam să te rog, comise Ioniță, să nu-ți uiți datoria și cuvîntul. Noi, aici, de cînd țin eu minte, încă de pe vremea Ancuței celei de demult, am luat obiceiu să întemeiem sfaturi și să ne îndeletnicim cu vin din Țara-de-Jos. Gustînd băutură bună, ascultăm întîmplări care au fost. Socot eu, cinstite comise Ioniță, că nu se mai găsește alt han ca acesta cît ai umbla drumurile pămîntului. Așa ziduri ca de cetate, așa zăbrele, — așa vin — în alt loc nu se poate. Nici așa dulceață, așa voie-bună ș-asemenea ochi negri: eu parcă tot subt ei aș sta pînă ce mi-a veni vremea să mă duc la limanul cel fără de vifor... Nu trebuie să-ți încrunți sprîncenele, jupînească Ancuță, căci eu am fost prietin maicii tale. I-am căutat și ei în cartea de zodii, cum ți-am căutat și dumitale. Foarte bine și foarte adevărat i-am spus, și socot că nici dumneata n-ai rămas nemulțumită.* Formulele de politețe ale adresării: *cinstite comise Ioniță*, rezerva în expresiune a dorinței: *Chiar tare voiam să te rog*, eufemismul *ne îndeletnicim cu vin din Țara-de-Jos*, tactul și umorul cu care este introdusă declarația omagială adresată Ancuței după enumerarea celorlalte superiorități ale hanului ei : *Așa ziduri... așa zăbrele, așa pivniță, așa vin... asemenea ochi negri*, sugestia poetică legată de metafora *limanul cel fără de vifor*, toate acestea ne pun în fața unui exemplar uman aparținînd unei lumi înzestrate cu multe cuceriri ale culturii sociale și morale. Romînul din clasele populare este un astfel de om. Aceasta mi se pare a fi sugestia cea mai însemnată care se degajează din vorbirea aleasă, poetică, adînc cultivată a oamenilor lui Sadoveanu. Caracterizarea limbii lor ca una care reține singurele forme ale vorbirii populare nu mi se pare de loc că istovește fenomenul. Scriitorul a dat acestei limbi o potență sporită, un tipism bogat în semnificații, prin care el a adus omagiul cel mai înalt culturii interioare a poporului nostru.

Aproape toți scriitorii liniei căreia îi aparține Sadoveanu sînt poeți ai naturii. Dezvoltată din poezia populară, sentimentul naturii este puternic reprezentat în seria literară care începe cu Alecsandri și Eminescu.

Arta peisajului, sentimentul fuziunii cu natura, corespondența acesteia cu pasiunile omului, au primit o mare dezvoltare la Sadoveanu. Dar, spre deosebire de mulți dintre înaintașii sau contemporanii lui, Sadoveanu n-a dat peisaje generalizate, de pildă o pădure sau o baltă, așa cum pot apărea în orice loc al pămîntului.

Peisajele sale sînt determinate, sînt peisajele țării noastre, ale întregii țări, ale luncii Siretului și Moldovei, ale Deltei și ale bălților Dunării, ale dealurilor și ale munților Moldovei și ale Ardealului. Geografia țării trăiește în opera lui Sadoveanu aproape cu toate regiunile ei. Scriitorul numește locurile descrise, le leagă de coordonatele lor geografice, le indică pe hartă. Descrie pădurea de la Solomonești, pîrâul Cerbului, apa la podul Dumbrăviței, mirișt ile din drumul Hîrlăului. A rezultat astfel o evocare poetică a țării, a munților, a pădurilor și a apelor ei, a constituției ei geologice, a faunei și florei, a cărei întindere și varietate depășește tot ce s-a obținut în producția poetică anterioară. Dacă încercăm să deslușim procedeele artei descriptive a lui Sadoveanu, întîmpinăm o mare mulțime de mijloace. Voi aminti numai două din ele. Mai întîi folosirea corespondenței natură-om, realizată prin întrunirea în aceleași construcții a verbelor și locuțiunilor descrierii cu acele ale simțirii, ca în exemplul spicuit dintr-o scriere mai veche: *Șoaptele frunzarelor păreau tremurarea unui suflet; creșteau din arbor în arbor, din ramură în ramură, scădeau, se depărtau, spuneau ceva neînțeles, ceva foarte vechi și foarte trist. Și cînd tăceau bolțile nesfîrșite, parcă și sufletul din mine tăcea, sta neclintit, așteptînd; n-aveam bucurie, n-aveam durere, intram parcă în nesfîrșita fire, în marea bogăție a pămîntului. Iar cînd tresărea în murmure și în oftări codrul, cînd începea să curgă și să crească valul vînturilor, fiori grei îmi răscoleau sufletul, un cîntec înfricoșat pornea în mine, cîntecul care prevestea și cerea iubirile tinereții.* Puterea de proiectare în natură, atribuirea unei expresii înfățișărilor firii este cu totul neobișnuită în arta lui Sadoveanu: *Parcă voiau să-și zmulgă rădăcinele din pămînt, așa se frămîntau plopii cenușii de la marginea poienii; iar fagii bătrîni se cutremurau mînioși, se aplecau prelung și iar se îndreptau pe cînd printre ei, ca pe niște cărări ghețoase, din inima codrului, zvîcnea cu vîrtejuri, cu frunze spulberate, cu găteje, mînia furtunii. Un zvon greu creștea între nourii negri și poiana frămîntată ca de spaimă, — creștea ca o buciumare prelungă, chemînd spaima din zarea mohorîtă, înăbușită de pulberi răsculate. Așa crescu bubuind buciumarea pădurii, învăluiri dese de stropi se abătură, duruiră ușurel și la geamurile mici, se depărtară,—și deodată, ca o mînie care ostenește, cu oftări de ușurare, se alinară adîncurile, și soarele străluci deodată orbitor în toată poiana.* Ca mai pretutindeni în operele sale, Sadoveanu a dat și acestei descrieri o organizare muzicală, mai întîi prin indicarea unui *crescendo* și a unui *descrescendo*, dar și prin efecte fonetice, ca de pildă seria expresivă a grupului *bu* în evocarea furtunii: *buciumarea prelungă...bubuind buciumarea*, apoi seria impresivă a vocalelor deschise și a diftongilor în descrierea încetării furtunii: *cu oftări de ușurare se alinară adîncurile, și soarele străluci deodată orbitor în toată poiana.*

Cu timpul acest vuiet al naturii în jurul oamenilor și în interiorul lor s-a potolit: omul cu problemele lui a pășit pe primul plan al creației. Legîndu-se cu îndemnuri ale vremii sale, care arăta o mare preferință nuvelei și romanului psihologic, epoca mijlocie a scriitorului ne-a dat opere ca « Haia Sanis », « Duduia Margareta », « Însemnările lui Neculae Manea » ș.a. Mediul provincial,

sufletele care agonizau în orînduirea vremii, au apărut în filele acelor cărți mult citite. Din alte regiuni ale societății se iveau sufletele celor umiliți și ofensați, țăranii romîni, apoi marile energii rebele care prelungeau în creația cultă a zilelor noastre pe omul baladelor populare sau omul din popor trezit la o nouă conștiință a demnității și menirii lui în operele mai noi ale scriitorului. Din trecut se lămureau oamenii veacurilor apuse cu o mare intuiție și știință a rînduielilor de altă dată, a vieții și limbii vechi. Romanul istoric al lui Sadoveanu, « Frații Jderi », « Zodia Cancerului », « Nicoară Potcoavă », a crescut peste tot ceea ce realizase trecutul prin C. Negruzzi, Al. Odobescu, N. Gane ș.a. Noi mijloace ale limbii și artei literare au apărut. Cercetarea sa obține mereu tot alte și alte lumini asupra lor. Dar de pe acum se poate spune că opera lui M. Sadoveanu este cea mai vastă sinteză artistică a naturii și societății romînești din cîte cunoaște literatura noastră, realizată pe linia de dezvoltare a inspirației naționale și populare, printr-o adîncă și originală lucrare de transformare și îmbogățire a limbii și artei literare.

Un nou sunet, imposibil de confundat cu altul, a apărut în aceste împrejurări. Fără opera lui Sadoveanu, literatura noastră ar fi fost lipsită de cea mai importantă contribuție în epoca de după Eminescu. O dată cu ea, literatura noastră a atins una din culmile ei cele mai înalte. Conștiința de sine a poporului romînesc, încrederea în puterile lui de creație, au făcut un mare pas înainte prin această operă.

ASPECTE ALE ORALITĂȚII STILULUI LUI MIHAIL SADOVEANU *

DE

B. CAZACU

Caracteristica esențială a stilului din « Nicoară Potcoavă » e o r a l i t a t e a. Înzestrat cu un remarcabil simț al limbii vorbite, Mihail Sadoveanu înregistrează bogăția de nuanțe a cuvîntului viu, reușind s-o transpună în scris și s-o valorifice artistic.

Caracterul oral al stilului din romanul « Nicoară Potcoavă » se relevă atît în narațiunea propriu-zisă, cît și în textul dialogat și rezultă din îmbinarea mai multor procedee, între care notarea diverselor elemente constitutive ale intonației joacă un rol preponderent. Se știe că, în limba vorbită, intonația are o importanță deosebită: ea poate servi nu numai la relevarea semnificației comunicării ci și la exprimarea unei întregi game de nuanțe ale emoției vorbitorului. Obișnuit, intonația se redă scriptic, prin diverse semne de punctuație: dar anumite nuanțe ale variațiilor în înălțime și, pe lîngă acestea întreg complexul de nuanțe ale calității glasului cu care e exprimată comunicarea (intensitate, debit, timbru — în general — expresia în vocea vorbitorului a diverselor manifestări ale emoției sale) pot fi redate și prin mijloace lexicale, de obicei epitete cu funcție de atribut pe lîngă substantivele *glas*, *voce*, *viers*, sau cu funcție de circumstanțial pe lîngă un verbum declarandi (*a zice*, *a porunci*, *a țipa*, *a striga*, *a răcni*, *a întreba* etc.).

În « Nicoară Potcoavă », Mihail Sadoveanu face apel foarte des la acest ultim procedeu, însoțind textul dialogului de indicații asupra nuanțelor calității glasului interlocutorilor. Am transcris din paginile romanului numeroase exemple semnificative care ne permit să desprindem concluzia că ne aflăm într-adevăr

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică din iunie 1955, la Universitatea « C. I. Parhon ».

în fața unui procedeu specific artei de scriitor a lui M. Sadoveanu: « Unchesul a poruncit gros din pragul chiliei lui Nicoară: — Lasă-l să intre, diece, măria sa îl primește » (p. 75); « Din ogradă a ridicat întrebare cu glas înalt moș Nastasă pădurarul » (p. 75); « un crainic în firida clopotniței care da spre tîrg a răcnit cu glas înalt » (p. 384); « — Spune-ne, prietene străine, a mai strigat un glas subțiratic » (p. 10); « — Atîta-i? a întrebat el [= Badea Ghiță] cu glasu-i subțiratic » (p. 13); « Ce poftiți, oameni buni, a întrebat cu glas puternic căpitanul Petrea » (p. 348); « — Doamne, luptat-am după puterile mele, a urmat cu glas mai slab rănitul » (p. 38); « — După cît bag de samă, s-a poticnit cu voce mai moale Haramin crîșmarul, domnia-ta nu ești moldovan de-ai noștri » (p.9); « Iaca așa o ducem noi, cumătre Neculai, a îngînat cu glas scăzut Timofte » (p. 376); « Ghiță, a zis ea limpede, am martor și pe diac și pe dumnezeu » (p. 89); « [Ismail Harapu] a țipat subțire și gîngav: — Bîr-bîr-bîr-bîr » (p. 366).

Uneori epitetul nu indică realitatea fizică a nuanței glasului (*gros*, *subțire* *înalt*, *puternic*, *slab*, *scăzut* etc.), ci evocă un aspect al stării morale a vorbitorului: « — Dumneata ești căpitanul Cozmuță? a întrebat răstit. — Da, el este, a răspuns cuviincios negreanul » (p. 188); « — Eu și cu domnia-sa Lixandru stăm strajă aici, în pragul mai marelui nostru, a grăit el cu glasul cel neprietinos » (p. 38); « — Mult avem să stăm aici? nu pornim, moș Elisei, a întrebat cu harțag Alexandru » (p. 319); « — Cine-i? s-a auzit un glas fără fricâ și fără blîndețâ » (p. 44); « Poate om găsi aici prietenie, a zis Nicoară cu glas de trudă » (p. 26); « ...mă aflam și eu la curtea lui Lăcustă-Vodă, ducînd viață alintată de curteancă. Nu-ți aduci aminte? — Ba-mi aduc aminte, a răspuns unchesul cu glas dintr-o dată turburat » (p. 49); « Unchesul a spus cu glas amar întîmpinarea sa: Trebile pripite de războiu aduc mai mult pagubă decît dobîndă » (p. 125); « Căpitane Petrea, i-a cîntat ea [presvitera Olimbiada] blînd, eu te cunosc pe domnia-ta de acum treizeci și șapte de ani » (p. 49); « Spune, l-a îndemnat dulce Nicoară, cuprinzîndu-l de după grumaz » (p. 368).

Alteori, cele două categorii de epitete apar asociate. În astfel de cazuri, înfățișarea realității este mai complexă (autorul notează calitatea vocii, dar și atitudinea emotivă a vorbitorului), forța evocatoare a celor două epitete alăturate e augmentată:

« Deodată s-a auzit un glas subțire și mînios cerînd loc, și dinaintea căpitanului Petrea, între făclii, s-a înfățișat o țigancă încă tînără... » (p. 349); « — Minune! a strigat el [Badea Ghiță Botgros] cu viers înalt și voie bună » (p.52).

Același efect evocator e obținut atunci cînd verbul exprimă variația în intensitate a vocii, iar epitetul indică starea morală a celui care vorbește: « — Ce

spui, omule, a strigat cu spaimă Haramin» (p. 15); «— Cumătre Neculai, i-a strigat cu voie bună Timofte...» (p. 375); «— Dar ce vă hliziți, mă rog? a țipat cu mirare căpitănească» (p. 75); «Ne ducem la tabăra cea mare? a strigat cu bucurie mezinul» (p. 262).

Procedeul indicării calității glasului cu care e debitată comunicarea dobîndește un relief mai puternic atunci cînd e subliniat prin antiteză: «Soseau în pripă, unii după alții, preoți, călugări, diaconi, și gîfîiau la ușa stăreției, așteptîndu-și rîndul. Iar egumenul Macarie se tot purta pe lîngă cămară, ținîndu-se de fălci și tînguindu-se, parcă l-ar fi durut măselele:

— Înalt prea sfinte, a strigat subțire diaconul al doilea de la mitropolie, Cristea Sîrbul, îngenunchind lîngă prag, nici nu s-a mai văzut asemenea oaste în tîrgul nostru. Se umplu ulițele de oșteni călăreți.

— Înalt prea sfinte s-a înspăimîntat cu glas gros și cumplit diaconul întăi Anania Bîrlea, n-avem alta de făcut decît să ne-nchinăm și noi cu cea mai mare grabă» (p. 343—344). Sau: «Fratele mai tînăr din aceeași durere, Ile Caraiman, s-a uitat cu luare-aminte la ciobani și s-a trezit în el un viers cu harțag, cîntîndu-l cu dulce glas:

Astăzi beau și mîine beau
Mă mir bani de unde iau
Nici cu coasa nu cosesc
Nici cu sapa nu prășesc
.....
Banii la chimir sporesc...

Ciobanul cel cărunt i-a răspuns numai decît, detunînd cu glas gros:

Băui azi și băui mîne,
Băui patruzeci de zile;
Băui preț de nouă cai
De vin nu mă săturai...» (p. 395)

Procedeul poate fi regăsit la Creangă. Comparația cu textul din «Amintiri» se impune și e concludentă pentru constatarea modalității de folosire a acestui mijloc stilistic, atît în sensul indicării intonației comunicării, cît și în acela al sublinierii ei prin antiteză. Ne referim la fragmentul din «Amintiri», în care părinții lui Creangă intenționează să-și trimită feciorul la seminarul de la Socola, iar acesta, cuprins subit de evlavie, înclină spre călugărie, mai ales că, între timp, aflase de unele aspecte ale vieții monahicești: «Ș-apoi atunci... puneți cuvioase Ilarie, plosca cu rachiu la șold, icrișoare moi cît se poate de multe, și altceva de gustare în buzunările dulamei, pistoalele în brîu pe sub rasă, comanacul pe-o ureche, și cu sabia Duhului în mînă și pletele în vînt, ia-o la papuc, peste «Piciorul Rău», spre «Cărarea afurisită» dintre Secu și Agapia din deal, unde toată vara se aude cîntînd cu glas îngeresc:

Ici în vale la pîrău
Mielușa lui Dumnezeu.

Iar cîte un g l a s g r o s r ă s p u n d e:

Hop și eu de la Durău
Berbecul lui Dumnezeu !...

Căci fără să vreu, aflasem și eu păcătosul cîte ceva din tainele călugărești... umblînd vara cu băieții după... bureți prin părțile acele, de unde prinsesem și gust de călugărie... Știi, ca omul cuprins de evlavie »[1]

Ceea ce însă la Creangă apare numai incidental, la Sadoveanu devine un procedeu frecvent, constituind una din caracteristicile de căpetenie ale stilului său. La Ion Creangă, de altfel ca și la celălalt mare maestru al stilului oral I. L. Caragiale, nu întîlnim de cele mai multe ori indicații asupra inflexiunilor vocii celui care vorbește[2]; la Sadoveanu ele sînt — putem afirma — aproape nelipsite.

La Creangă și Caragiale dialogul scris nu realizează integral valențele sale expresive decît atunci cînd e perceput acustic: una este impresia la citire, și alta la audiție. La Sadoveanu, elementele intonației nu rezultă însă numai din textul implicit al exprimării eroilor, ci ele sînt adesea subliniate explicit în comentariul povestitorului care îți impune, chiar dacă citești mental textul, să-ți reprezinți acustic timbrul, mișcarea și varietatea inflexiunilor vocii eroilor: elementele care definesc calitatea glasului apar în stilul scriptic; arta de povestitor oral e perfect transpusă în textul scris, iar impresia la citire și la audiție concordă, se suprapun aproape. În aceasta constă specificul stilului oral al lui Sadoveanu, particularitate care îl individualizează și îl diferențiază, între altele, de Caragiale sau de Creangă.

Constatarea de mai sus își găsește confirmarea în mărturisirile scriitorului, care, în « Anii de ucenicie », dezvăluie unele procedee caracteristice modului de elaborare a operelor sale: « Frază cu frază, în gînd, am compus de asemenea cele dintăi nuvele: « Dușmanii » și « O domnișoară bine crescută ». După ce alcătuiam astfel acestora întregul text și-l memorizam, îl murmuram ca să-l aud cum sună, apoi îl treceam pe hîrtie »[3].

Stilul lui Sadoveanu e stilul unui scriitor care în momentul cînd creează se ascultă povestind. De aici și tonul intim, de confidență, al exprimării scrise,

---

[1] Ion Creangă, Opere, E.S.P.L.A., București, f.d., p. 77.

[2] .Pentru tehnica artei lui Caragiale sînt semnificative în acest sens rîndurile de introducere de la schița « Amici »: « Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice vreun amic; e vesel și are poftă de conversare. N-așteaptă mult. Peste cîteva momente, iată că-i sosește unul dintre cei mai buni amici, d-l Lache. D-l Lache e fără chef. S-apropie și șade și el la masă. Cititorul mă va ierta că nu dau nici o indicație de ton, de acțiune și la gama temperamentală în tot cursul dialogului — indicație atît de necesară pentru citire caldă, — și va suplini însuși cu imaginația această lipsă » (I. L. Caragiale, Opere, ed. Paul Zarifopol, București, 1930, vol. I. p. 235; vezi, în legătură cu citatul reprodus și subtilele observații ale lui Tudor Vianu, în Arta prozatorilor romîni. București, 1941, p. 134—135.

[3] M. Sadoveanu, Anii de ucenicie, București, 1944, p. 74.

în care răsună intonațiile vii ale vorbirii de toate zilele și care păstrează viața timbrului cald și nuanțat al glasului povestitorului. Tocmai acest ton dă caracterul de proză vorbită pe care îl are comunicarea, în ciuda faptului că fraza, în componența ei, poate cuprinde, uneori, reminiscențe livrești (elemente de natură lexicală și chiar construcții sintactice, împrumutate din stilul cronicilor sau al cărților bisericești).

★

Vorbirea țăranilor din « Nicoară Potcoavă » e redată într-o limbă autentic populară. Iată, bunăoară, cum prezintă scriitorul întîlnirea dintre fostul haiduc Strămurare și prietenul său badea Timofte:

« — Cumătre Neculai, i-a strigat cu voie bună Timofte scuturîndu-și pletele cărunte și arătîndu-și numai un colț alb în gura-i neagră, te-am socotit pierit; și iaca, ne-a ajutat cel de sus să ne vedem iară. Te-a visat baba Maranda, as'noapte, ș-a dat în bobi, arătîndu-i-se că numaidecît sosești de la drum lung.

— Drum lung, bade Timofte, — lung de la curtea domnească din Iași pînă aici.

— Așa? s-a mirat cumătrul Timofte. Iaca-i bun. Decît să te vîneze alții pe domnia-ta, mai bine îi vînezi domnia-ta pe alții » (p. 375).

Anumite particularități ale textului sînt proprii limbii vorbite populare: formulele de adresare (*cumetre*, *bade*), expresia *a da în bobi*, interogația (*așa?*), folosirea interjecției (*iaca*, *ne-a ajutat cel de sus; iaca-i bun*), reluarea unui termen pentru a sublinia o anumită constatare (*drum lung-lung de la curtea domnească și pînă aici*), eliziunea unei silabe sau a unui sunet (*as'noapte*, pentru *astă-noapte*, ș-a dat *cu bobii*, pentru *și a dat cu bobii*) ș.a.

Caracteristic pentru darul scriitorului de a nota vorbirea vie e și următorul dialog:

« — Moș Mîndrilă; a strigat căpitanul Cozmuță.

— Ha? Cine-i acolo?

— Moș Mîndrilă, eu sînt prietenul domniei tale, căpitanul; închide cînii și dă-ne drumul.

— Iaca, ia! dumneata ești, nepoate Cozmuță?

— Eu sînt.

— Ce vînt te-aduce?

— Ți-oi spune, dacă dai din picioare mai repede.

— Apoi, măi băiete, picioarele cele din tinereță le-am schimbat ș-acu mă slujesc numai de niște hleaburi.

Iaca, ia! să-nchid zăvozii! Iaca, ia! să deschid poarta. Greu mă împovărează cele pustii bătrînețe! » (p. 179).

Mihail Sadoveanu face să vorbească pe țăranii moldoveni într-o limbă plină de naturalețe și de vigoare. Iată cum înfățișează scriitorul în fragmentul de mai

jos, din « Nicoară Potcoavă », primirea făcută oștenilor domnești de către gospodinele din Costești:

« Cînd scoate răzășița lui Frunză cel tînăr capul pe ușa tinzii, să vadă de ce s-au întărîtat așa cînii, iacă vede pe cei patru oșteni că se uitau la ea de peste gard. Se întîmplase că armășeii și năvrapii, descălecați, cercau să intre în gospodăria ce li se părea mai arătoasă în colțul de sat unde nemeriseră.

— Vai ! a țipat Fira și i s-au aprins obrajii. Da' cine sînteți voi și cum cutezați a intra nechemați la o gospodărie de creștini, aducînd cu voi și spurcăciune păgînească?

— Jupînească dragă, a răspuns unul dintre armășei, primește-ne, ca să ne hodinim ca niște oșteni ce sîntem.

— Ferească Dumnezeu ! a țipat femeia; să nu puneți mîna pe poartă că ia foc. Slobod cînii, chem oamenii.

— Oamenii sînt în hotar, i-am văzut eu. Și noi doi sîntem oamenii Domniei, iar aceștialalți doi sînt oșteni împărătești. Teme-te și dă-ne drumul.

— D'apoi așa și pe dincolo în flendurile voastre și ale oștenilor împărătești ! Venit-ați să tulburați lumea și să spărieți copiii ?

— Taci din gură că intru la tine ! a suduit-o armășelul.

Atuncea Fira lui Frunză a răcnit ca s-audă vecinătatea!

— Săriți, doamnelor și suratelor, dau peste noi spurcăciunile pămîntului ! Puneți mîna pe furci ! Să-i prigonim pînă ce le-om smulge păr, s-avem cu ce afuma pe prunci, să le treacă spaima. Nu-i lăsați; sloboziți cînii ! Moș Irimie, dă drumul buhaiului, că unul dintre dînșii are strai roș — să-l ieie în coarne și să-l zvîrlă în rîpă !

A fost o zarvă cum nu s-a pomenit la Costești, de la vremea cînd au dat Nohaii » (p. 194—195).

Fragmentul reprodus învederează calitatea dialogului mînuit de M. Sadoveanu și ilustrează, în același timp, caracterul autentic al limbii vorbite de țăranii din « Nicoară Potcoavă ». Replicile se succed cu vioiciune, conturînd atitudinea personajelor, al căror mod de exprimare e profund motivat de situația în care se găsesc: mai întîi, oamenii domnești solicită cuviincios adăpost (*Jupînească dragă, primește-ne, ca să ne hodinim*), apoi recurg la intimidări (*teme-te și dă-ne drumul!*), pentru a trece, în cele din urmă, la sudalme (*taci din gură că intru la tine, a suduit-o armășelul*); răzeșița e surprinsă de apariția oștenilor domniei (*Vai! a țipat Fira*) dar își revine și la cere de îndată socoteală (*da'cine sînteți voi și cum cutezați; venit-ați să tulburați lumea și să spărieți copiii?*), îi amenință (*slobod cînii, chem oamenii*) și îi apostrofează (*d'apoi așa și pe dincolo în flendurile voastre ș-ale oștenilor împărătești*); de reținut măiestria scriitorului, care, făcînd apel la o formulare eufemistică, știe să sugereze suculența invectivei, fără a obliga pe femeie s-o profereze tale-quale; în sfîrșit, în fața primejdiei, Fira cere ajutorul celorlalte gospodine (intensitatea chemării e subliniată și în comentariul autorului: *atunci Fira a răcnit ca s-o audă vecinătatea*).

Numeroasele propoziții exclamative, interogative, imperative, interjecțiile sau expresiile cu valoare interjecțională (*vai! ferească Dumnezeu!*), precum și anumite elemente specifice graiului moldovenesc (*buhai, strai, să ne hodinim, să spărieți, să-l ieie*) concură de asemenea la realizarea caracterului de limbă vorbită a dialogului.

Deși realismul exprimării țăranilor din « Nicoară Potcoavă » nu e cu nimic mai prejos decît acel al eroilor lui Creangă, totuși, uneori, la Sadoveanu intenția de stilizare a vorbirii personajelor poate fi mai ușor surprinsă; astfel, în fragmentul de mai sus stilizarea exprimării e evidentă, dacă ne referim, de pildă, la chemarea de ajutor a Firei (« *săriți, doamnelor și suratelor!* »); semnificativ în același sens e modul de adresare al căpitanului Cozmuță către Moș Mîndrilă, din fragmentul citat anterior (« *Moș Mîndrilă, eu sînt prietenul domniei-tale, căpitanul...* »).

Faptul e explicabil în comparație cu creația lui Creangă, « Nicoară Potcoavă » aparține unui gen aparte, anume romanul istoric, în care acțiunea se petrece într-o epocă îndepărtată a trecutului și în care unele formule de adresare—chiar din vorbirea țăranilor — contribuie la crearea unei anumite atmosfere.

Asemenea lui Creangă, Mihail Sadoveanu stăpînește tehnica subtilă a dialogului, pe care îl mînuiește cu multă măiestrie.

★

În legătură cu modalitatea tehnicii dialogului din « Nicoară Potcoavă » e de semnalat un anumit procedeu care merită o examinare mai atentă, cu atît mai mult cu cît îl regăsim și la alți prozatori: în transcrierea convorbirii dintre două sau mai multe personaje, apare, în replica unuia dintre ele, reproducerea unui alt dialog. Procedeul ține de limba vorbită și constă, de fapt, în introducerea în scenă a unui personaj nou ale cărui cuvinte sînt relatate. Iată exemple din texte care notează vorbirea vie a poporului (subliniem că, în citatele de mai jos, unul dintre interlocutori — auditoriul — este culegătorul textului):

« Intru acolo în cameră, iacă-acolo doi domni și cu o doamnă. — Bună seara! — Bună seara! - m mulțumiră. Da — zîșe — dumneata iești Ońișan Pătru? Zîc: — Ieu sînt Onișan Pătru »[1].

Sau alt text, cules dintr-o altă regiune:

« M-am dus la tîrg di sfîntă Mărie să-ni iau un cal. Îńi iau calu, bem aldămașu, ieram cu hi-su lui Stan Gustăreață. Iel zice c-ar lua și iel un cal. Îi dau ajutor și cumpără și iel un cal. Zice: « iău aș mai lua un cal și n-am bani, aș vinde boii și n-am beletele ».

Acuma uite ce-i zic iău: « găsește și tu un om din sat, c-auzeam pă Stan Șărban Istrate, poate să ți-i ia ăla, că-i place boii tăi ». Îi aduc iău și ne-înțelegem și vinde boii-ndată. Așa, ce-ńi zice băiatu? c-a găsit un cal, da nu-i plăcea.

[1] [« Amintiri despre Bartok »], text înregistrat pe bandă de magnetofon în com. Cerbăl, raionul Hunedoara, arhiva Institutului de folclor, nr. I, 11073.

Așa iău ci-i spusei:

— Măi băiete, tu ai avut vri-o vorbă cu tat-tu?

— Tata ni-a spus să-l aștept pînă mîine, c-o să yiie să mai cumpărăm un cal, și să nu vindem boii.

— Ghine mă, firi-ai al dracului, ce n-ai spus? Ci-o să zică tat-tu cîn ti-o vedea fără boi?

Iău am plecat din tîrg cu căruța lu Sărban Istrate care cumpărase boii, și băiatu a rămas acolo... »[1].

Structura dialogului, în astfel de cazuri, se complică prin alternarea vorbirii indirecte (« iel zice c-ar lua și iel un cal », « așa ce-ńi zice băiatul? c-a găsit un cal, da nu-i plăcea ») cu vorbirea directă (« zice: « iău aș mai lua un cal și n-am bani, aș vinde boii și n-am beletele »; acuma uite ce-i zic iău: « găsește și tu un om din sat... » etc.); povestitorul poate marca, în diverse moduri, diferența dintre cele două planuri: planul dialogului dintre personajele de față și planul reproducerii convorbirii personajului introdus în scenă.

În literatura noastră cultă, procedeul e folosit de marii artiști ai stilului oral[2]; tehnica realizării acestui procedeu variază însă de la autor la autor. Pentru a stabili în ce constă, din acest punct de vedere, originalitatea lui M. Sadoveanu e necesar să ne raportăm și la unii prozatori dinaintea lui.

I. L. Caragiale, de pildă, face și el apel la procedeul discutat; autorul « Momentelor » transcrie fidel vorbirea obișnuită a oamenilor, subliniind mai ales ticul verbal al folosirii formelor « zice » — « zic », care au funcția de a preveni pe interlocutor să nu confunde cele două planuri amintite: (Lache, intrigant din fire, relatează bunului său « amic », Mache, frînturi dintr-o discuție anterioară — care se va dovedi fictivă — cu un al treilea « amic »):

M. — Și ce mai zicea?

L. — Nu-ți mai spui, că te superi... Că ăsta trebuie să mărturisești și tu că e cusurul tău — te superi.

---

[1] « Graiul nostru » — texte din toate părțile locuite de romîni, publicate de I-A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția, vol. I. București, 1906, p. 257 (text din Ruşetu, reg. Brăila).

[2] Alternarea stilului indirect cu stilul direct apare, ca în vorbirea populară, în scrisul unuia dintre primii autori culți care au valorificat limba vie a poporului, a aceluia pe care Mihail Sadoveanu îl numește, cu drept cuvînt, cel dintîi povestitor artist al nostru Ion Neculce » (Evocări, E.S.P.L.A., f. d., p. 12); iată, de pildă, pasajul în care cronicarul relatează convorbirea dintre Miron Costin, trimisul lui Petriceico Vodă și vizir: « Și i-au zis vezirul să-i spuie drept, pare-le lor bine că au luat împărăția Cameniţa au ba. Iară Miron au răspuns că se teme a spune drept. Vezirul s-au zîmbit a rîde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au zis: « Sîntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţească împărăția în toate părțile cît de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească! » Atunce vezirul iar au rîs şi i-au zis: « Drept ai grăit! » Şi apoi l-am întrebat cum socoteşte, lăsa-o — a oaste turcească la Hotin cu Petriceico Vodă, să fie de paza ţării şi a Cameniței... » (Ion Neculce, Cronica, Ed. Scrisul romînesc, Craiova, 1936, vol. I, p. 54).

M. — Pe onoarea mea, nu mă supăr.

L. — Zicea de nevastă-ta... că...

M. — Că ce?

L. — Că... În fine, prostii! Ce să-ți mai spui? Da! dar i-am tăiat nasul. Nu-ți permit, zic, să te atingi, mă-nțelegi, de onoarea femeii amicului meu!

M. — Cum de onoarea nevestii mele?

L. — Că e prea frumușică și prea tînără pentru tine; că te-a luat fiincă era săracă, dar...

M. — Dar ce?

L. — Că la teatru mereu... zic: « Are lojă gratis! » « Da, zice el, la șosea cu bicicleta de două ori pe zi, dimineața și seara? » « Tot gratis » zic eu, « Da vara la Sinaia tot gratis? » zice el; « de unde atîta lux? »

M. — Mare canalie![1]

La Caragiale, procedeul e folosit astfel încît dialogul poartă amprenta vorbirii vii: spusele celui de al treilea amic sînt reproduse mai întîi în stil indirect legat (« zicea... că..., că e prea frumușică și prea tînără pentru tine », « că te-a luat fiindcă era săracă, dar că... »), apoi personajul apare nemijlocit în scenă în sensul că conversația cu el este raportată în vorbire directă (« Zic: are lojă gratis! » « Da, zice el la șosea cu bicicleta de două ori pe zi, dimineața și seara? » « Tot gratis » zic eu... « Da vara la Sinaia, tot gratis? » zice el... »). Transcrierea fidelă a vorbirii vii este subliniată prin menționarea ticului verbal, a automatismului întrebuințării formelor « zice » — « zic », care deosebesc replicele lui Lache de replicele « amicului ».

Procedeul îl întîlnim, realizat în altă tehnică, la Delavrancea, într-o pagină remarcabilă din nuvela « Hagi-Tudose »; ctitorul bisericii « Sfînta Troiță », într-o conversație cu trei bătrîni enoriași, arată cum se manifestă, în diverse împrejurări, avariția Hagiului:

« Și vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiu?... Hagiu să dea?

— Dar nu l-ați văzut cum mișună prin cîrciumi și băcănii? zise ctitorul. Intră într-una, ia binișor o măslină, o duce la gură ș-o strecoară prin gingii. Fol, fol, fol, o mestecă... « E, cum dai măslinele, dragă cutare?... — « Atît »... —« Scump, scump de tot la așa vremuri... Vremuri grele! » Și pleacă... Intră peste drum. Șterpelește icrele de cosac. Rupe o bucățică, îi face vînt. Pleosc, pleosc... « Cum petreceți icrele? »... — « Atît » — « Scump. Scump. Vremuri grele! » Și pleacă... Se duce la pastramagiul din colț. « Ia să vedem, vericule, cum ți-e marfa, că nu mai dau pe la cutare... » Ia o feliuță, îi face de petrecanie. « Cum o dați? » — « Pe parale și atît »— «Aș, v-ați scumpit de tot. S-au dus vremurile alea... Vremuri grele! » Și pleacă. Îi e sete. Intră într-o bragagerie. « Ei... să gust... ce băsibuzuc aveți? » Suge un fund de tinichea. Ghiorț, ghiorț,

[1] I. L. Caragiale, Opere vol. I, ed. Paul Zarifopol, București 1930, p. 228—229; compară și schița « Diplomație », ibidem, p. 93.

ghiorț. « Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea? Cin' s-o plătească? Vremuri... » Și pleacă. Așa mănîncă și se răcorește, și pe el îl dau banii afară din casă.

Și bătrînii, hi-hi, ho-ho, hi-hi... Rîd cu lacrimi... »[1]

Delavrancea literarizează procedeul, stilizîndu-l: pentru a înfățișa diversele aspecte ale zgîrceniei lui Hagi Tudose, autorul îl pune pe ctitor să reproducă, în cursul unui dialog, convorbirile succesive ale Hagiului cu diferiți negustori, un fel de variații — pe tema «vremuri grele». Reproducerea convorbirilor Hagiului e făcută numai în stil direct și întreruptă de comentariile ctitorului, introduse prin același « și pleacă », care marchează reluarea contactului dintre vorbitor și interlocutorii săi și pregătește schimbarea decorului în care se va manifesta aceeași trăsătură morală a eroului[2].

Cînd dialogul dintre ctitor și bătrîni încetează, autorul reintră în drepturile sale (« Și bătrînii hi-hi, ho-ho, hi-hi... Rîd cu lacrimi... »).

Procedeul reproducerii, în cursul unui dialog, a vorbirii unui alt personaj, care nu e de față, este folosit adesea și de Mihail Sadoveanu în romanul « Nicoară Potcoavă ». Modalitatea cea mai simplă, la care face apel scriitorul, e asemănătoare cu aceea din vorbirea vie a poporului și constă în relatarea de către un vorbitor, în stil indirect legat sau în stil direct, a spuselor unui personaj. Iată cîteva exemple în acest sens:

« — Fost-a mare cumpăt, creștinilor... s-a desumflat crîșmarul, clătindu-și fruntea pleșuvă la dreapta și la stînga.

— Într-adevăr, cum spui... s-a umilit bătrînelul de la Mitești. Spune baba mea Cireașa că așa i-i dat țării aceștia și norodului din țara asta, să aibă hodina vîntului și tihna valurilor » (p.8; moș Savu relatează în stil indirect legat spusele soției lui). Sau:

« — Zice baba mea Cireașa, a suspinat moș Savu: cine oare ne-a putea spune nouă cîte s-au petrecut acolo unde au picat feciorii noștri? » (p. 9; de data aceasta vorbele babei Cireașa sînt relatate în vorbire directă).

Tot în stil direct, sînt reproduse, de către Dominte Gîrbovu, vorbele lui Nicoară:

« ...Se aflau acolo în popas și niște Zaporojeni bătrîni din partea locului, care-și aduceau aminte c-au mai văzut ei treaba asta de cîteva ori în viața lor. Iar

---

[1] Delavrancea, Opere, E.S.P.L.A., București, f. d., vol. I, p. 286.

[2] Subliniem că în cazul de față, vorbitorul nu reproduce o discuție a sa cu Hagi Tudose, ci numai relatează convorbirile Hagiului cu alte personaje: în alt loc (Apus de soare, actul III, scena 1), întîlnim și procedeul reproducerii, în cadrul unei replici, a convorbirii dintre vorbitor și un alt personaj (dialog referitor la Ștefan cel Mare între doctorul Klingensporn și doctorul Șmil): « Doftorul Șmil: Oțelit... în... aer, în luptă... Pe trupul dumnealui numai crestături... Am milă, n-am știință. Rana de la picior îi otrăvește trupul dumnealui. Și Menghi-Ghihai e tare, dar un guturai și la pat... Atunci să vedeți... » « — Unde e Șmilică?... Șmilică ai mîncat? Șmilică ce tu iești supărat?... — « N-am nimic! — Vezi, eu am, Șmilică». În viteazul ăsta, o putere care scapă medicinii... O voință care a voit slobod pînă la sfîrșit... » (Delavrancea, Opere, ed. cit., vol. II, p. 43). În ambele împrejurări însă, lipsesc indicațiile exprimate printr-un verbum dicendi (« zice »).

măria sa Nicoară zice [= prezent istoric]: Să știți că gîștele dau semn de viață, de aceea se opresc la Uitatele. Atuncea au răspuns Zaporojenii cei bătrîni că de trei zile țin gîștele sălbatece sobor. Zice măria-sa Nicoară: Să vedem ce spun. Și dă poruncă unuia Paraipan să sloboadă în vînt o sîneață » (p. 311—312; răspunsul Zaporojenilor e reprodus însă în stil indirect legat).

Tehnica reproducerii, în cursul unui dialog, în vorbire directă, a spuselor unui alt personaj e folosită cu predilecție de autor, atunci cînd ne înfățișează figura vatamanului Agapie Lăcusteanu, a cărui minte a rămas turbure de cînd a aflat că dragostea lui, Căprioara, a pierit fără urmă; faptul că vatamanul Agapie se menține pe planul reproducerii spuselor Căprioarei este indicat prin repetarea, la anumite intervale, a formei verbale « zice », căreia i se alătură precizarea « nevastă-mea »:

« ... Pot să mă laud cu nevasta pe care o am, fraților, s-a întors el [= vatamanul Agapie] către ceilalți pribegi, steclîndu-și de rîs albul dinților. Ageră ca o coasă; duh al înțelepciunii.

Cum să vă despărțiți voi de măria sa z i c e. Măria sa înainte și voi pe urmă... [1] În ținutul în care intrați sînt puțini oameni adevărați. Oameni ca noi, care nu vor răul măriei sale — z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Dar sînt în acel ținut și străini, mai ales de cînd l-au adus pe Șchiopul-Vodă la Domnie, — a ș a z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Și de bine ce i-au făcut slujba asta de l-au adus la Domnie, Vodă le-a dat slobozenie să-și agonisească unele cîștiguri. Dar mai este una, z i c e t o t n e v a s t ă - m e a. Acei năvrapi și beșlii care neguțează folosul lor sînt cîteodată ochii și urechile lui baș-buluc-baș de la Galata. Și acel baș-buluc-baș nu stă cu mîna în sîn, după pățania de acu trei ori patru săptămîni. Și ca să-și spele vina de atunci, a dat poruncă beșliilor și năvrapilor din ținut să privegheze ieșirea din țară a oricăror neguțători străini. Să-i caute și să-i cerceteze cu grijă — z i c e t o t n e v a s t a - m e a » (p. 160—161).

Se cuvine să remarcăm că, în cazul de față, folosirea procedeului corespunde întru toate obiectivului pe care îl urmărește scriitorul: reluarea expresiei « zice (nevasta-mea) » subliniază parcă starea psihică a vatamanului — zdruncinat de dispariția tragică a soției — și obsedat pînă într-atît de imaginea ei, încît e convins că aceasta trăiește și se sfătuiește cu dînsul. De altfel, cînd vatamanul Agapie își termină alocuțiunea, autorul reluînd exprimarea narativă, are grijă să menționeze: « Oștenii lui Potcoavă s-au uitat unii la alții, zîmbind » (p. 162); iar în partea finală a aceluiași capitol, scriitorul intervine din nou, pentru a lămuri definitiv faptele, printr-o precizare a lui Moș Mitrea, care povestește tragedia vatamanului Agapie și încheie astfel: « Ș-apoi... numai ce-i vine băiatului nostru [= vatamanului] nebunia asta. Spune de sfaturile lui cu Căprioara ș-o laudă... și-i bucuros. E o nebunie, măria-ta... » (p. 169).

Procedeul reproducerii unui dialog, în cursul altui dialog, e folosit adesea de Mihail Sadoveanu în romanul « Nicoară Potcoavă » și trebuie pus în legătură

[1] Suspensiunea noastră.

cu însăși tehnica compoziției romanului: scriitorul face adesea apel la acest mijloc pentru a readuce în prezent, în relatare directă evenimentele care vin să completeze și să lămurească anumite episoade. Folosirea vorbirii directe, în acest scop, dă o imagine mai vie scenelor relatate; compară, printre alte exemple de acest fel și acelea de la p. 33—34 (Alexa reproduce diacului Radu o convorbire anterioară cu presvitera Olimbiada), p. 108—109 (moș Gîrbovu relatează mezinului Alexandru convorbirea sa cu oamenii domniei) p. 135 (părintele Agatanghel redă discuția starețului cu oamenii stăpînirii veniți să prade mănăstirea), p. 137 (același relatează o convorbire cu vlădica de la Roman etc.).

În afară însă de procedeul semnalat, este necesar să ne oprim asupra unei alte modalități, mai complicate, a tehnicii dialogului din romanul « Nicoară Potcoavă ». La începutul capitolului IX (« Badea Ghiță și căpităneasa »), scriitorul ne înfățișează o convorbire dintre Radu diacul și Ghiță Botgros; dialogul are drept temă o anumită comportare a jupînesei Marga față de cumătrul Ghiță:

« — Ce vrei să spui, înțeleg eu...

— Ce înțelegi, diece? poate înțelegi că eu și acea căpitănească ne avem bine?

— Cam așa, bade Ghiță?

— Cum ar putea fi așa, diece, cînd eu n-o slăbesc din ochi și ea nu s-a uitat măcar o dată la mine? Iar astăzi i-am adus un but de godin, și am întrebat-o dacă-i place. — Cum să nu-i placă? — Dar știi dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborît pe acest godin? — Cum să nu știe? căci vuiește tot satul de isprava cumătrului Ghiță. — Și nu-l lauzi? — Ba-l laud. — Numai atîta, cumătră Margă? — D-apoi ce mai poate fi alta? — Ce zici de una ca asta, prietine Radule? » (p. 82—83).

Interesul fragmentului citat constă în modul în care autorul folosește diferitele modalități de exprimare (vorbire directă, vorbire indirectă legată și vorbire indirectă liberă). În răspunsul către diac, badea Ghiță relatează cum s-a desfășurat convorbirea cu căpităneasa Marga. Primele cuvinte adresate diacului reproduc direct spusele lui Badea Ghiță către aceasta (« Cum ar putea fi așa diece.. »); cea dintîi referință la convorbirea cu căpităneasa apare în vorbire indirectă legată (« astăzi i-am dus un but de godin și am întrebat-o dacă-i place »). Răspunsul căpitănesei e redat în vorbire indirectă liberă (« Cum să nu-i placă? »), ceea ce ne permite să sezisăm și atitudinea lui Badea Ghiță față de comunicarea pe care o reproduce: propoziție interogativ-exclamativă, cu o ușoară nuanță retorică, rostită într-un fel deosebit (accentul de intensitate cade pe adverbul interogativ « cum », iar tonul coboară spre sfîrșitul comunicării). În continuare, întrebările adresate căpitănesei apar relatate în vorbire directă (« dar știi dumneata, cumătră Margă, cine l-a doborît pe acest godin? » etc.) ceea ce marchează o trecere parțială de la planul povestirii la planul reproducerii directe a vorbirii vii. Vorbirea directă din întrebările lui Badea Ghiță se împletește în mod subtil cu vorbirea indirectă liberă menținută în reproducerea replicilor jupînesei (« cum

să nu știe?»); la un moment dat însă, în relatarea răspunsului căpitănesei, persoana a treia a verbului e înlocuită brusc prin persoana a doua («Și nu-l lauzi? —Ba-l laud!»), fapt care marchează trecerea completă la stilul viu al vorbirii directe și care creează integral aparența realității («— Numai atîta cumătră Margă? — D-apoi ce mai poate fi alta?»). Încheind reproducerea convorbirii cu jupîneasa Marga, Badea Ghiță revine la interlocutorul său real («Ce zici de una ca asta, prietine Radule?»); posibilitatea de confuzie între cele două planuri ale convorbirii, ambele în vorbire directă, este exclusă tocmai prin indicarea precisă a interlocutorului, în ultima replică («prietine Radule»).

Analiza amănunțită a fragmentului de mai sus ne permite să constatăm că diversele modalități de reproducere a spuselor personajelor nu se împletesc la întîmpare, că — dimpotrivă — succesiunea lor denotă mînuirea de către scriitor a unei anumite tehnici. Această tehnică poate fi surprinsă și definită; ea se reduce, în fond, la un mijloc de actualizare scenică.

Spre a reproduce spusele unui personaj care nu e de față, se trece treptat, de la vorbirea indirectă legată, la procedeul mai complex al vorbirii indirecte libere, pentru a se ajunge la vorbirea directă, adică la aducerea chiar pe scenă a personajului. Iată cum un fenomen existent în limba vie vorbită — amestecul nejustificat al modalităților de redare a vorbirii cuiva — devine, datorită intuiției scriitorului, un procedeu de creație. Într-adevăr, aceeași tehnică a trecerii de la registrul vorbirii indirecte, la acela mai viu al vorbirii directe o regăsim și în alte fragmente din «Nicoară Potcoavă». Iată, de pildă, cum Elisei Pokotilo, relatează, într-o convorbire cu unchesul Petrea, ceea ce i s-a întîmplat cînd a fost trimis sol la Murad Ghirai:

«— Doar să ne aducem aminte de întîmplări mai de demult, e de părere unchesul Petrea.

— Ce întîmplări? se miră Elisei.

— Știu eu? Mai spune-mi întîmplarea care s-a petrecut la Baccè-sarai cînd ai fost trimes de starșină sol la Murad Ghirai.

— Viclene, rîde moș Elisei, mă ispitești așa ca să-ți mai spun și altele. I-am spus atuncea lui Han-Murad că noi cei din Zaporojă nu ne temem nici de dumnezeu, nici de dracu... dar de Han-Murad ne temem.

I-a plăcut lui Han-Tatar asemenea vorbă.

Țah-țah! rîde Han-Tatar, și de ce vă temeți voi de Han-Murad?

Apoi, zic, ne temem că s-a scula asupra noastră!

Țah-țah-țah! rîde Han-Tatar.

Zic eu: Ne temem că s-a scula asupra noastră și l-om tăia; și-l știm bărbat bun și blînd și tare ne-a părea rău!

Atuncea Han-Tatar m-a bătut pe spate. Zice: Aduceți lui Elisei Pokotilo strafide și migdale și naramze!

Mi-au adus robii, într-un talger de farfor de la Chitai, de toate. Mănînc ce-mi pare bun; iar sîmburii și cojile le țin între măsele și falcă...» (p. 252).

Şi în fragmentul de faţă, moş Elisei începe povestirea întîmplării în stil indirect legat (« I-am spus atunci lui Han Murad că noi cei din Zaporojă nu ne temem nici de dumnezeu, nici de dracu »...).

Prima replică a lui Han-Tatar e reprodusă însă în stil direct (« Ţah-ţah! rîde Han Tatar, de ce vă temeţi voi de Han-Murad? »), fapt care marchează părăsirea planului povestirii şi trecerea la planul prezentării scenice, directe. Efectul de actualizare scenică şi intensitatea emoţională a evocării lui Elisei sînt mărite prin abandonarea formei iniţiale de perfect compus a verbului care introduce vorbirea indirectă (« i - a m s p u s c ă ... ») şi înlocuirea ei cu forma de prezent la verbele care marchează vorbirea directă (« Ţah-ţah, r î d e Han-Tatar...» apoi, z i c, ne temem că s-a scula asupra noastră » etc.). Alternarea celor două forme temporale concordă, prin urmare, cu schimbarea registrului de la stilul indirect la stilul vorbirii directe; folosirea concomitentă şi în acelaşi sens a ambelor procedee stilistice contribuie, în mod efectiv, la obţinerea efectului scenic, la aducerea pe primul plan, într-o lumină vie, a întîmplării petrecute în trecut.

Alternarea vorbirii indirecte cu vorbirea directă apare şi în scena în care presvitera Olimbiada, după plecarea fraţilor Potcoavă şi a însoţitorilor acestora, începe să descoasă, cu amănuntul, pe Ilinca, nepoata mazîlului Andrei Dăvideanu:

« Presvitera Olimbiada o cerceta cu vorbe iscusite:

Să-i spuie nepoata mazîlului:

N-a ademenit-o cumva tînărul cel îndrăzneţ? Nu-i presura în cale glume, ca licurici?

Nu, n-a ademenit-o, se împotrivea ea cu cornişele suspinînd.

Nu i-a suflat vorbe fierbinţi la ureche?

N-a ridicat-o de subsuori trăgînd-o spre el, sufletul să-i soarbă?

N-a îndemnat-o la jocuri primejdioase între căpiţe de fîn şi ierburi necosite?

— Nu şi nu!

Fătărnicia vîrstei o îndemna pe Ilinca să tăgăduiască — pe cînd o ardeau simţurile încă răscolite, adică demonii — cum spunea oamenii de altă dată.

Presvitera o sfredelea cu ochii ei negri.

— N-ai nimic a mărturisi?

— Copila avea de mărturisit — minunea vieţii ei, dar nu atunci. A plecat fruntea şi presvitera a mîngîiat-o cu milă » (p. 120).

În citatul de mai sus, trecerea de la vorbirea indirectă liberă la vorbirea directă se efectuează numai cu prilejul ultimei întrebări a Olimbiadei (« N-ai nimic a mărturisi? »); autorul introduce direct în scenă personajul, făcînd apel la vorbirea directă numai în relatarea acelei întrebări care reprezintă un « summum » al celor precedente şi, care marchează ultima şi extrema insistenţă a presviterei.

Apare evident, şi în cazul de faţă, un aspect al măiestriei scriitorului, anume folosirea adecvată a procedeului semnalat la exprimarea sugestivă a conţinutului de idei.

CUVINTE DESPRE ARTA LITERARĂ ŞI CULTIVAREA LIMBII *

Note după o convorbire cu maestrul M. Sadoveanu

DE

GH. BULGĂR

Amurgul se lăsa încet şi ultimele raze de soare mai luminau biblioteca celui mai de seamă scriitor romîn de astăzi. În tăcerea încăperii, gîndul luneca repede peste cărţile din bibliotecă şi se oprea o clipă la amintirea scenelor vii zugrăvite în chip magistral în atîtea cărţi ale maestrului. N-am rămas multă vreme cu amintirile acestea, căci scriitorul intră şi, după ce aruncă o privire fugară spre ferestrele colorate de amurg, convorbirea începu în jurul problemelor limbii şi stilului literar.

— Desigur că mulţi cititori ai operei dumneavoastră ar fi bucuroşi să afle ce împrejurări v-au ajutat să realizaţi acea bine cunoscută bogăţie şi originalitate a limbii poetice pe care o întrebuinţaţi.

— *Mi-a plăcut să caut frumuseţile limbii şi puterea vie a imaginilor. Le-am găsit în multe cărţi ale trecutului şi în creaţia anonimă a folclorului spre care m-am aplecat totdeauna cu interes şi preţuire. Scriitorul are mereu de învăţat de la înaintaşi şi de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul şi purtătorul limbii, cum potrivit se spune în limbajul filologilor.*

Într-un fel şi scriitorul este filolog. Materialul limbii în care omul de specialitate vede etimologii, forme gramaticale, particularităţi sintactice şi stiluri diverse, reprezintă pentru scriitor mijlocul fundamental de comunicare a ideilor sale... Bogăţia limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită şi pasionată asupra tezaurului limbii.

* Din «Tînărul scriitor», nr 10, 1955.

Din acest tezaur scriitorul trebuie să știe alege « cuvîntul ce exprimă adevărul». Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoțită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanțele vor fi mai puține și limba mai potrivită.

Arta literară este însă mai mult decît o simplă corectitudine în exprimare. Fraza prozatorului sau versul poetului cată să aibă armonie, împerecheri noi de cuvinte, metafore izbutite. Moștenirea noastră literară și întreaga literatură universală ne oferă multe pilde de bogăție și originalitate a limbii. Să învățăm mereu din aceste izvoare și să cumpănim bine cuvintele cînd scriem.

Gîndurile de azi ale scriitorului se leagă de precizări mai vechi care, departe de a-și pierde valoarea, sînt confirmate astăzi de întreaga experiență a artistului și de tezele limpezi pe care le-a dezvoltat recent despre problemele limbii noastre literare.

Scriitorul s-a oprit o clipă și se gîndește... Își amintește de cele din trecut și trimite la paginile pe care le-a scris în « Viața Romînească » din 1930: « Pe o nouă ediție a lui Creangă », la volumul « Depărtări » în care a consemnat o serie de observații lingvistice cu prilejul unor călătorii prin țară, în Ardeal, la Deva, în Dobrogea. Aceste peregrinări se aseamănă cu drumurile lui Eminescu, care și el a căutat plămada graiului poetic și prospețimea cuvintelor în gura poporului. Un număr însemnat de scriitori importanți din trecut au învățat mereu din creația populară, pentru a se putea exprima cu ușurință « în forma cea mai concisă și mai frumoasă », cum scria Mihail Sadoveanu în 1929 într-un articol mai puțin cunoscut: « Pe două psaltiri ».

După ce din Dobrogea în Bihor *(« o mulțime de cuvinte de la Bistrița, Moldova și Siret le-au auzit în Bihorul îndepărtat »)*, din valea Dunării în munții Neamțului a cercetat la fața locului originalitatea și acea « limpezime și preciziune sfîntă » a stilului oral, scriitorul face tot mai mult loc realismului în opera sa. Nu de mult, adresîndu-se începătorilor în arta literară, le-a spus că *« au datoria să cunoască bine limba poporului de pretutindeni, limba vie, după ce și-au însușit-o pe cea scrisă. În această limbă vie a poporului... sînt încă largi terenuri neexploatate din care limba literară poate culege cuvinte și expresii menite să îmbogățească limba scrisă »*.

De peste o jumătate de veac, în mai bine de o sută de volume de literatură artistică, Mihail Sadoveanu a demonstrat cum trebuie mlădiat materialul limbii comune, în ce chip limba poetică poate căpăta o nouă strălucire și o nouă forță, inspirîndu-se din izvorul pururea întineritor al graiului popular. Multe pagini scrise despre originalitatea limbii vii, în special volumul recent publicat « Evocări » (de mult epuizat și pe care-l așteptăm într-o nouă ediție), cît și articolele din ultimii ani în legătură cu problemele limbii literare și ale stilului artistic, stau cu cinste alături de analizele și caracterizările clasice ale lui Russo, Alecsandri,

Negruzzi, Eminescu, făcute limbii și literaturii populare. Lupta acestor scriitori pentru un nivel cît mai ridicat al limbii scrise poate fi și astăzi pilduitoare pentru toți cei ce mînuiesc condeiul și se străduiesc să creeze opere durabile.

— În ce chip munca artistică a scriitorilor poate sprijini acțiunea de cultivare a limbii noastre literare?

— *Adevăratul scriitor tratează, dintr-un impuls firesc, cu cea mai mare băgare de samă limba. În acest sens el va folosi pentru eroii săi limbajul care li se potrivește; nici o notă discordantă, nici un cuvînt aproximativ. Caragiale e în acest domeniu un maestru inegalabil.*

Potrivit trebuințelor lucrării artistice, autorul modelează fraza și ritmul expunerii, punînd pe primul plan elementele sugestive: imagini, termeni concreți, asocieri noi, comparații originale și îndrăznețe. Fluxul emotiv al creatorului trebuie să se transmită cititorului prin limba pe care o folosește. Din acest efort creator naște limba poetică și cu ea o lărgire considerabilă a capacității expresive a limbii literare. În stilul unei opere izbutite din punct de vedere artistic se concentrează calitățile de samă ale artei literare: concizinne, exactitate, originalitate și frumuseță. Să nu-i uităm pe scriitorii secolului trecut — nu-i mai pomenesc — preocupați necontenit de perfecțiunea limbii. Scriitorii sînt cei dintăi care, în interesul unei comunicări directe și precise a gîndului lor, trebuie să scrie o limbă corectă din toate punctele de vedere. Prin asta, ei contribuie în cea mai mare măsură la cultivarea limbii literare, așa cum prin valoarea artistică a stilului lor aduc un însemnat sprijin sporirii capacității ei expresive.

În pauza scurtă care intervine îmi trece rapid prin minte o mare bogăție de fapte, dintre care unul, cel puțin, mi se pare semnificativ în ambianța discuției despre dezvoltarea limbii și a stilului literar.

Între cele două războaie mondiale se știe că atîtea mode literare și stiluri excentrice încercau să lanseze o « artă » ruptă de realitățile vieții. Mihail Sadoveanu s-a împotrivit atunci cu cuvîntul și cu neîntrecutul lui meșteșug artistic tuturor încercărilor de a stîlci limba. A scris volum după volum, făcînd să culmineze arta lui de scriitor în capodopere ca « Hanu Ancuței », « Baltagul », « Frații Jderi ». A intervenit cu autoritate în discuții, precizînd căile dezvoltării cu succes a limbii și a literaturii noastre în contact cu literatura scriitorilor mari din trecut și cu tezaurul popular atît de bogat.

În anii din urmă, la ceea ce a spus în trecut, s-au adăugat noi contribuții teoretice de mare însemnătate, care așteaptă să fie adunate în volum pentru a putea servi ca îndreptar tinerelor generații de scriitori.

În articole și studii ca: « Ceva despre meșteșugul scrisului », publicat în revista « Flacăra » din iunie 1951, în « Limba — creație a poporului », comunicare la Academia R.P.R., iulie 1951, în articolul din « Gazeta literară » din august 1954 și în cele două comunicări din acest an la Academia R.P.R., în sesiune spe-

3 — c. 1380

cială, scriitorul a analizat aspectele și perspectivele îmbogățirii limbii noastre literare. Utilitatea cunoașterii acelor adevăruri apărate încă de la începutul secolului nostru cu o rară consecvență, nici nu mai trebuie discutată. Un volum în care să se adune tot ceea ce a scris Mihail Sadoveanu ca teoretician în problemele limbii și stilului literar ar fi cît se poate de bine venit. Se va putea vedea atunci cît de adînc a mers scriitorul în cunoașterea amănuntelor.

În legătură cu acest aspect al preocupărilor filologice și de istorie literară doream cîteva amănunte care ar putea spune mult atît filologilor, cît și scriitorilor, criticilor și istoricilor noștri literari.

— Ați dovedit un interes deosebit față de studiile apărute în domeniul istoriei literare, al criticii și al lingvisticii. Cunoașterea acestor studii în ce chip poate folosi tinerilor scriitori?

— E drept că am urmărit îndeaproape ceea ce se scria despre cărți, despre fenomenul literar, despre problemele limbii. Periodicele, revistele și paginile literare ale ziarelor m-au atras, cînd dezbăteau probleme actuale, cu spirit științific și de pe o poziție cinstită. Poți să nu împărtășești punctul de vedere al unui autor de astfel de studii, dar cînd depune un efort bine intenționat de a înțelge și interpreta fără prejudecăți și resentimente arta literară, munca lui e utilă și trebuie apreciată.

Aici aș vrea să mă opresc la un amănunt despre care am pomenit doar în treacăt cu alt prilej. E vorba de felul în care consultarea unor lucrări de specialitate lingvistică poate veni în sprijinul documentării scriitorului. Cînd a apărut Atlasul lingvistic romîn, am putut verifica, cu ajutorul hărților, atît de frumoase și de riguros întocmite, exactitatea informațiilor mele culese pe teren. Se văd notate în această excelentă lucrare atît felul de pronunțare, formele lexicale variate, cît și variantele morfologice de pe teritoriul țării noastre. Am văzut acolo consemnate « moldovenismele » lui Creangă, care nu sînt simple regionalisme, ci cuvinte populare. Ele trăiesc în graiul popular, în graiul țăranilor din partea nordică a țării. Multe vorbe din cronicarul Neculce continuă să fie întrebuințate astăzi în popor. Se poate vedea exact în Atlasul lingvistic pomenit pe ce arie circulă anumite cuvinte. O simplă aruncătură de ochi a scriitorului pe hărți îi poate arăta deosebirile în ce privește limba vorbită în diversele locuri. Inadvertențele lexicale ar putea fi deci îndepărtate din operele scriitorilor și prin consultarea unor astfel de lucrări speciale.

Atît din atlas cît și din glosarele întocmite pentru vechile texte religioase și istorice, din culegerile de lexic regional (lucrări care ar trebui reluate astăzi), s-ar putea folosi un material prețios pentru studiul limbii. Cercetările științifice în domeniul istoriei literare, al criticii, al lingvisticii sînt deci vrednice de luat în samă de scriitorii tineri.

Precizările de mai sus ne ajută să înțelegem atît perfecta adaptare a mijloacelor limbii la conținutul narațiunii, cît și bogăția excepțională a lexicului și a

construcțiilor stilistice din opera maestrului. Inventivitatea verbală și acea unică desfășurare de imagini poetice au la bază facultatea de a reține pitorescul limbii (*« mi s-au întipărit în minte, fără a le nota vreodată, cuvintele rare, cuvintele frumoase, sonore, alăturările de vorbe fericit închegate într-o figură de stil; nu am avut nevoie de carnet ca să notez ineditul »* — amănunt cu atît mai prețios cu cît scriitorul numai foarte rar vorbește despre procedeele sale de lucru). Îi trebuie, așadar, scriitorului nu numai însușirea naturală de a mînui artistic limba, ci și voința și pasiunea pentru documentare.

O forță creatoare plină de generozitate și umanism trăiește în izvorul nesecat al cuvîntului poetic din opera lui Mihail Sadoveanu. E poate calitatea fundamentală a întregii activități artistice a scriitorului. În legătură cu acest fapt, ne-am apropiat de unele concluzii interesante.

— Lirismul, s-a spus adesea în critica literară, și dacă nu mă înșel și dumneavoastră ați întrebuințat această formulă într-un interviu acordat poetului Demostene Botez în 1925, constituie caracteristica fundamentală a operei pe care ați creat-o de mai bine de o jumătate de veac. În ce chip se manifestă în structura limbii poetice această trăsătură a fondului operei literare?

— *În perioada de creație trăiesc într-adevăr cu intensitate întîmplările eroilor mei. Iau parte necontenit la bucuriile și năcazurile lor... Aș putea spune că ei îmi dictează. Mie îmi rămîne să cumpănesc cuvintele.*

— Dacă înțeleg bine valoarea poetică a cuvintelor apare în legătura potrivită a unităților frazeologice, armonizate cu ritmul mișcărilor sufletești, iar arta limbii înseamnă găsirea corespondențelor expresive în care să recunoaștem nefalsificat pulsul vieții.

— *Așa este. În viață întîmplările nu se suprapun, ci curg mereu cu o altă față. La fel în limba povestitorului, fără ca vorbele să fie mereu altele, legătura lor cată să fie nouă. Am spus undeva despre poezia lui Eminescu, despre structura imaginilor sale, că în ele vorbele despărțite și izolate de la începutul lumii, dintr-o dată se cunosc și se logodesc într-o bucurie tainică.*

Ca să nu cadă în convențional, artistului i se cere stăpînirea meșteșugului literar. Și aici aș vrea să observ un amănunt.

În mînuirea limbii scrise, multe neajunsuri poate aduce — și faptul e vizibil, mai ales în încercările literare ale tinerilor scriitori — folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales și bine legat în țesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor; acestea, folosite însă prea des, fac ca gîndul scriitorului în loc să meargă direct la cititor, să ocolească, să se împiedice de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric stilului literar. Preciziunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît oricîte podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se

poate orienta după arta clasicilor noștri Negruzzi, Creangă, Caragiale. Urez tinerilor scriitori succes deplin pe drumul artei adevărate. Munca lor perseverentă și însuflețită va îmbogăți patrimoniul culturii noastre și va contribui la ridicarea poporului către binefacerile progresului și ale științei.

Înțelesul cuvintelor pe care le-am ascultat atunci mi s-a întipărit în minte cu puterea unei lecții care te entuziasmează. De data asta lecția despre limbă și stil o ascultam de la cel mai priceput artist al vremurilor noastre. Nu știu dacă alte cuvinte despre adevăr și frumos, despre rostul scriitorului artist și despre perspectivele dezvoltării limbii noastre au putut evoca mai multe fapte și sugera soluții atît de juste și de utile muncii de creație a scriitorilor noștri. Știu însă că maestrul Mihail Sadoveanu, mai mult ca oricare scriitor al nostru, stăpînește, chiar cînd e vorba de aspectul teoretic al problemelor, toate laturile fenomenului cultural și discută despre limbă și stil cu pasiunea unui specialist. Prin asta el îndeamnă pe tinerii scriitori să cultive cu zel nescăzut frumusețile limbii plăsmuite de veacuri de către popor și perfecționate continuu la scriitorii artiști.

Afară lumina amurgului scăzuse. N-am băgat de seamă dacă peisajul acelei înserări era atrăgător sau la fel cu al altor seri. Mesajul cuvintelor de înțelepciune răsuna puternic într-un simplu cititor al operelor maestrului. Am priceput însă de atunci mai bine tîlcul paginilor de antologie pe care le cuprinde fiecare volum al scriitorului.

Cei care-l sărbătorim la 75 de ani de viață, citind cele spuse mai sus, ne vom convinge mai mult cît datorează cultura noastră acestui mare artist al limbii noastre și-i vom aduce prinos de recunoștință pentru strădania neîntreruptă de a îmbogăți literatura noastră cu atîtea opere mari, pline de frumuseți poetice neasemuite.

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA EVOLUȚIEI STILULUI LUI MIHAIL SADOVEANU

DE

M. SALA

În studiile consacrate cercetării operei maestrului Sadoveanu nu s-a insistat asupra evoluției stilului, așa cum rezultă din compararea a două lucrări: « Împărăția apelor » (scrisă în 1928) [1] și « Nada Florilor » (scrisă în 1951) [2]. Analiza paralelă a acestor romane ne permite să aducem cîteva contribuții la studierea felului și direcției în care a evoluat stilul marelui scriitor.

Critica literară [3] a arătat că în « Nada Florilor » sînt reluate pagini și capitole din « Împărăția apelor », dar prezentate cu măiestria artistică a unui scriitor ajuns la maturitate. Încercarea de față pornește de la această premisă și își propune să arate, pe baza comparării textelor, cum a evoluat stilul lui Sadoveanu.

În cercetarea noastră am pornit de la identificarea episoadelor din « Împărăția apelor » care au fost reluate, uneori și dezvoltate, în « Nada Florilor ». Odată stabilite aceste episoade, am trecut la discutarea lor, încercînd să stabilim părțile în care autorul a introdus modificări. Procedeul ne ajută să vedem cum a reușit Sadoveanu să pună de acord cu concepțiile sale estetice actuale opera din trecut. De asemenea, identificarea pasajelor asemănătoare permite schițarea liniilor mari ale evoluției stilului sadovenian; am crezut că scriitorul a schimbat vechea formă de exprimare a ideilor numai acolo unde nu mai este de acord cu felul în care a scris în urmă cu aproape un sfert de veac. S-a arătat, pe drept cuvînt, că Sadoveanu privește cu oarecare detașare primele sale povestiri [4].

---

[1] M. Sadoveanu, Împărăția apelor, Cartea Romînească, f.a.

[2] M. Sadoveanu, Nada Florilor, Editura Tineretului, 1951.

[3] Ovid S. Crohmălniceanu, Cronici și articole, E.S.P.L.A., 1953, p. 55; S. Iosifescu, Probleme și opere contemporane, E.S.P.L.A., 1954, p. 202–204.

[4] Vezi T. Vianu, Arta prozatorilor romîni, București, 1941, p. 222.

Retipărirea sau, în cazul nostru, reluarea operelor sale anterioare, îi dă prilej lui Sadoveanu să elimine ce era retoric sau să adauge cîte un cuvînt expresiv. Totuși, după cum arată acad. T. Vianu, marile linii ale artei lui Sadoveanu au rămas aceleași.

Cine străbate pasajele asemănătoare din cele două opere citate nu poate să nu remarce mulțimea schimbărilor făcute de autor. Noi nu vom prezenta, în cadrul acestei contribuții, toate categoriile de fapte stilistice pe care le-am putea găsi în confruntarea textelor, deoarece nu toate sînt destul de semnificative. Menționăm că am lăsat la o parte schimbările din aceleași pasaje care au fost făcute pentru a reda un nou sentiment sau o nouă idee. Adăugirile au doar rostul de a fixa atenția asupra unor fapte, reușind să adîncească înțelegerea. Dar, neavînd echivalente în « Împărăția apelor », ele nu pot fi cercetate comparativ. Iată de ce exemple ca acele pe care le vom da mai jos arată numai pe de o parte, particularitățile stilului lui Sadoveanu, iar, pe de altă parte, ele pot ajuta la consolidarea unor concluzii formulate pe baza cercetării comparative a pasajelor asemănătoare [1].

Pot să fumez, la nevoie, ș-o țigară, 86.	Pot să fumez la nevoie și o țigară. Țigara a rămas numai o dorință fugarnică, fără urmări, ca și fulgerul albastru al unei libelule, 66.
...cinci vergi de undiță, le desfășură, le puse nada și le zvîrli pe rînd în apă, 85.	...cinci undiți, unele mai lungi, altele mai scurte, le-a desfășurat, le-a pus nadă — mămăligă ori rîmă — și le-a aruncat una după alta pe luciu, 65.

Ultimul exemplu arată că nu se poate face o selectare absolută în alegerea exemplelor; adesea, în același fragment, se pot găsi schimbări care aduc un nou conținut (pe acestea nu le urmărim), alături de modificări care nuanțează doar vechiul conținut.

În comunicarea făcută la Academia Romînă, cu prilejul împlinirii a patru decenii de la publicarea primei opere a lui Sadoveanu [2], acad. Tudor Vianu observă că, de la un timp, în creația scriitorului s-a făcut simțită intervenția unui tip nou de influențe, pe care le numește filozofice. Se arată cum atitudinea scriitorului față de evenimente se schimbă: lirismul începutului se temperează, lăsînd loc reflexiunii. Constatarea, foarte importantă pentru cercetarea evoluției stilului lui Sadoveanu, este întărită de observațiile pe care le vom face asupra înlocuirilor și adăugirilor făcute în « Nada Florilor ».

---

[1] Vom trece, de fiecare dată, în coloana din stînga pasajul din « Împărăția apelor », iar în cea din dreapta pasajul din « Nada Florilor ». Cifra care însoțește exemplul indică pagina.

[2] Tudor Vianu, Figuri și forme literare, București, 1946, p. 112.

În « Nada Florilor » impresiile nu mai sînt notate în înfățișări fugitive, ce sînt legate — așa cum arată acad. T. Vianu — de idei, adîncite în semnificația lor generală. Autorul nu descrie numai lucruri, ci și impresiile sale în legătură cu aceste lucruri. Este interesant de văzut care sînt procedeele cele mai obișnuite, cu ajutorul cărora se realizează această trăsătură a operei lui Sadoveanu.

De cele mai multe ori, scriitorul utilizează comparația, ca în pasajele care urmează:

...trecu la hainele mele, 87.	...a trecut la hainele mele *expuse ca o jertfă zeului luminii*, 66.
La dreapta, moș Hau, la stînga moș Spînu. Tustrei stăteau pe brînci și dormitau cu ochii grei de somn, 101.	Într-un colț moș Hau, în celălalt moș-Spînu, *ca niște ihtiosauri*, se retraseseră domol în umbră, așa încît să n-o supere cumva pe lelea Ileana, 74.
Moș Hau rămăsese cu gura căscată de mirare, 137.	Moș Hau rămăsese cu gura căscată de mirare, — *poate de mirare prefăcută, ca un insular primitiv și viclean*, 98.

De fiecare dată comparația trădează ironia ca o formă a atitudinii intelectuale față de evenimente. Ironia ia locul atitudinii lirice care caracteriza opera mai veche a lui Sadoveanu. Se observă că, de data aceasta, scriitorul renunță la povestirea făcută din unghiul de vedere al personajelor și interpretează faptele din unghiul de vedere al unui om cult. Observația, care aparține acad. T. Vianu, ne duce în vecinătatea unui alt procedeu care arată același sau aproape același lucru. În pasajele de mai jos, autorul nu notează însă impresiile și ideile cu ajutorul unei comparații, ci se folosește de un comentar, de fiecare dată la persoana întîi [1]:

Bîrbații mormăiră ceva și-și întoarseră nasurile spre baltă, 78.	Bărbații au mormăit și ei ceva — *mi s-a părut cu simpatie* — după care și-au întors nasurile spre baltă, 62.
Căci lumea și viața și fenomenele naturii n-aveau rost decît în funcție de ostrov și pescuit, 146.	*Pentru judecata mea de-atunci mai ales*, viața și fenomenele naturii n-aveau rost decît în funcție de ostrov și pescuit, 101.
Poate-i tîrziu, 72.	Poate am ajuns prea tîrziu — *mă gîndeam*, 58.

Progresul atitudinilor reflexive din opera lui Sadoveanu se manifestă și în felul cum folosește limba. Interpretarea evenimentelor dintr-un nou unghi de vedere determină introducerea unui mare număr de termeni neolo-

[1] Folosirea unui astfel de procedeu a fost ajutată și de faptul că narațiunea se face la pers. I, autorul fiind unul dintre personaje.

gici[1]. Vocea nu mai este «deosebit de *groasă*» (IA, 78) ci «deosebit de *gravă*» (NF, 62), iar Culai «*protectorul*» din copilărie (IA, 71) este prezentat ca «*mentorul* meu» (NF, 58)[2]. Povestind despre locurile sălbatice, necălcate de picior omenesc, autorul notează «poate locurile pe care *le-au văzut* întâi strămoșii la începutul migrațiilor» (IA, 70) pentru ca, în «Nada Florilor», să vorbească de «locuri ca acel pe care *le-au contemplat* întîi strămoșii la începutul migrațiilor» (NF, 57). Tot așa în «Împărăția apelor» norii se dezvoltă spre «*înălțimea* cerului» (p. 100), iar, în noua carte, spre «*cupola* cerului» (NF, 74). În sfîrșit, în prima carte, «buraticii înălțau în toate după amiezele, în sălcii, cor de orăcăiri disperate *cerînd același lucru*» (IA, 146), iar în «Nada Florilor» «buraticii orăcăiau în toate după-amiezile cu disperare *pentru același scop*» (NF, 101).

Veridicitatea tezei acad. T. Vianu, pe care am ilustrat-o cu cîteva dintre noile aspecte ale evoluției stilului lui Sadoveanu, este demonstrată și de cazurile în care, contrar așteptărilor, neologismul din «Împărăția apelor» este înlocuit cu un termen relativ mai vechi din limba noastră:

...o față extraordinar *contorsionată*,150.	...un obraz *transfigurat*, 102.
...după ce-mi rostise numele către cei trei, în *complecta* lor indiferență, 84.	...după ce-mi rostise numele către cei-lalți trei în *desăvîrșita* lor nepăsare, 64.

Cazurile discutate de înlocuire a neologismului nu infirmă cele spuse mai sus de noi, ci ele sînt, de asemenea, un procedeu de ridicare a reliefului stilistic al expresiei. Scriitorul se bazează, în aceste cazuri, pe impresia estetică pe care o trezește contrastul rezultat din îmbinarea unui cuvînt vechi cu un neologism.

Atitudinea reflexivă a scriitorului se vădește și în schimbările care aduc cu ele o notă de interpretare psihologică. Am arătat, în treacăt, atunci cînd am vorbit despre procedeul notării impresiilor cu ajutorul unui comentar, că Sadoveanu adesea privește și interpretează faptele cu ochii unui om cult. Scriitorul acordă o importanță mai mare caracterizării psihologice și pune faptele pe care le povestește în legătură cu psihologia omului care le execută:

Nu-i nimic, răspunsei eu cu liniște eroică; am vrut să trec la plavie, 74.	*M-am bucurat ca de-o băutură bună.* Am răspuns cu prefăcută liniște eroică: — Nu-i nimic: am vrut să trec la plavie, la Nada Florilor, 59.
Cu mișcări precipitate, c-un fel de lăcomie și disperare, 147.	Cu mișcări care *nouă* ni s-au părut lacome și disperate, 101.

[1] Pentru discuția noastră nu interesează, decît într-o mică măsură, sensurile deosebite pe care le au neologismele introduse.

[2] Exemplul ne arată că aceeași este situația și pentru cazul cînd amîndouă cuvintele în cauză sînt neologisme. Schimbarea merge și de această dată în același sens: cuvîntul mai vechi (în cazul nostru un neologism mai vechi, ca *protector*) este înlocuit cu unul mai nou.

Autorul nu-și ascunde deci participarea la evenimente și atitudinea lui se manifestă în judecăți de valoare [1].

★

Cine studiază felul cum se leagă evenimentele în povestirea lui Sadoveanu este plăcut surprins de arta cu care autorul circumscrie timpul în care au loc aceste evenimente. Datorită acestui fapt—expresia tendinței către p r e c i z i u n e care se manifestă cu deosebită forță în « Nada Florilor » — ,vom întîlni o preocupare constantă de a face legătura între întîmplări și fapte. Astfel, pentru a arăta că lucrurile povestite se petrec primăvara, a fost adăugat adverbul *acuma* care, datorită contextului, arată că acțiunea se petrece în acest anotimp (turturelele își fac « cuibare » dar primăvara):

Acolo, în răchiți, își fac cuib turturele și cîntă cucu, 84.	Deasupra, în răchiți, își fac *acuma* cuibare turturelele și din vreme în vreme s-aude cîntînd cucul, 65 .
Și să fii pe mal acolo, cînd se luminează, 65.	Și să fii acolo pe mal cînd se luminează *faptul zilei*, 56.
Aș fi vrut să mai am o deșteptare fericită în cerdac, 75.	Doream *în acele clipe* să mai am o deșteptare fericită în cerdac, 60.

Uneori, precizarea în timp este făcută ca în exemplele de mai jos:

Eram în preajma unui mare eveniment, 69.	Mă aflam în *ajunul* unui mare eveniment, 56.
Într-un tîrziu, mi-am auzit pașii, 71.	Într-un *răstimp*, mi-am auzit pașii, 57.

Aici, se pornește de la aceeași intenție — stricta precizare în timp — dar, spre deosebire de celălalt caz, avem a face și cu o apropiere între momentele acțiunii, prin înlocuirea unui termen mai vag cu unul precis.

---

[1] Uneori această participare ia proporții mai mari; ea nu se limitează la interpretarea psihologică. În aceste cazuri, scriitorul subliniază, prin diferitele înlocuiri pe care le face, că nu este indiferent față de problemele prezentate. Noua poziție ideologică a scriitorului, după care el se consideră ca făcînd parte din aceeași « breaslă » cu eroii săi, își află echivalentul mai ales în întrebuințarea cu predilecție a pronumelui *noi* în locul persoanei întîi singular: « dintr-un loc știut de *mine* » IA, 77: « dintr-un loc știut numai de noi » NF, 61: « ascunziș știut de *mine* » IA, 98: « tainița *noastră* » NF, 73. Același este cazul și pentru alte pasaje ca: « *breasla noastră* avea nevoie de vreme lină, ca să putem arunca undițile cu folos » NF, 101; « Într-o dimineață, s-a petrecut pe ostrovul nostru unul din evenimentele importante la care visează *breasla* » NF, 99. (în amîndouă cazurile, în IA, nu se vorbește de « breasla noastră »). Ca dovadă de atașament și admirație față de pescarii din « breaslă » poate fi dat pasajul în care Sadoveanu completează textul din IA « am tras-o mai repede *decît s-ar fi cuvenit după stilul elegant de la Nada-Florilor* », 68.

În aceeași direcție, constatăm existența unui alt procedeu de circumscriere a timpului în care se petrece acțiunea: autorul înlocuiește diferiții termeni și pentru înlănțuirea mai strînsă a momentelor povestirii [1]:

Poate-i tîrziu, poate pescarii adevărați au trecut la ascunzișurile lor, pe plăvii, în singurătăți, la Nada-Florilor, 72.	Poate *am ajuns* prea tîrziu — mă gîndeam —, poate pescarii au trecut în tainița lor, în ostrov la Nada-Florilor, 58.
Eram sigur... că nu se poate prinde ceva de samă pe asemenea vreme, 149.	*Eram încredințat*... că undițarii nu pot avea izbîndă pe asemenea vreme, 102.

De fiecare dată, chipul în care se înlănțuiesc evenimentele din povestire este modificat. Introducerea unor noi cuvinte dezvoltă narațiunea și ajută înțelegerea situațiilor următoare: *am ajuns* aduce în mintea cititorului întîmplările prin care a trecut scriitorul pînă în momentul acela. Amintirea lor contribuie atît la cunoașterea situației prezentate cît și a întîmplărilor care vor urma. De asemenea, *încredințat* redă mai bine decît *sigur* situația la care ajunsese desfășurarea evenimentelor, deoarece *a fi încredințat* înseamnă mai multe decît *a fi sigur*, rezultatul final al unui proces de cunoaștere a realității.

Preciziunea, trăsătură de bază a stilului lui Sadoveanu, nu se manifestă numai în felul cum leagă momentele povestirii, ci și în modul în care scriitorul reușește să folosească termenul cel mai potrivit și să dea o imagine mai clară.

O clasificare a materialului, oricît de aproximativă sau de arbitrară ar fi, se impune fiindcă înlesnește cercetarea faptelor.

Vom observa, de pildă, că de multe ori Sadoveanu preferă termenul cel mai propriu (în sensul că e mai potrivit cu situația dată). Se vede că această grijă a scriitorului merge pînă la înlocuirea unor prepoziții:

...cumpănii între palme, 85.	...am cumpănit *în* palme, 66.

---

[1] Procedeul înlănțuirii momentelor povestirii cu ajutorul înlocuirilor sau adăugirilor este des întîlnit în « Nada Florilor ». În multe cazuri, legătura cu celelalte capitole aduce după sine și întregirea caracterizării personajelor, mai ales a țițacăi Leona. De pildă:

Atunci, cu lumina acestei înțelegeri, îmi bătu în ochi și cea dintăi strălucire a zorilor și tăcui înfricoșat, 76.	Atunci, cu spaima acestei înțelegeri, mi-a bătut în ochi și cea dintîi strălucire a zorilor. *Am rămas uimit de ce era să mi se întîmple și am cugetat la mîhnirea tatei și la satisfacția țițacăi Leona, nu că m-am prăpădit, dar că i-a ieșit dreptatea aforismelor dumneaei cu derbedeii*, 61.
...dar voiam să păstrez între mine și el distanța cuvenită, 61.	...dar voiam să-mi păstrez față de el un prestigiu care nu putea fi motivat decît de prejudecățile țițacăi Leona, 54.

Racii îi prind cu mîna, prin coşcove, 62.	Racii îi prind cu mîna *pe subt* coşcove, 55.

Pentru a da o imagine mai clară, scriitorul analizează părţile constitutive, renunţînd la o prezentare generală:

Trestiile tresăriră frămîntîndu-se, 101.	*Foltanele* de stuh tresăriră, frămîntîndu-se, 74.
Stuhurile, cumpănindu-se, se agitau şoptind, 147.	*Foltanele* de stuh se agitau şoptind, 101.
...[femeia] avea însă tufe de păr în jurul buzelor, 78.	...avea *negei* cu tufe de păr în jurul buzelor, 62.

Analizînd părţile constitutive ale imaginii, scriitorul dovedeşte o observare mai atentă a realităţii, care, pe plan stilistic, se realizează prin aducerea mai aproape de cititor a amănuntelor descrierii. Cercetarea realităţii din apropiere permite sezisarea caracterului ei complex: folosirea cuvîntului *foltane* trezeşte nu numai imaginea întregului, ci şi pe aceea a părţilor lui constitutive. Tot aşa, de la depărtare, nu putem preciza din ce anume sînt formate tufele de păr. Apropierea de cititor a aspectelor realităţii face necesară o precizare ca aceea de mai sus [1].

Altă dată, pentru a supune imaginea unui proces de clarificare, scriitorul înlătură termenii inutili sau mai puţin potriviţi:

...uşor[!] puf bălan, 61.	...puf bălan, 54.
...desculţ şi cu capul gol [!] şi zbîrlit, 74.	...desculţ şi cu capul zbîrlit, 59.

---

[1] Asemănător cu procedeul arătat — şi de această dată avem a face cu o apropiere a amănuntelor descrierii — este acela al intensificării unui aspect sau a unei impresii prin introducerea unor imagini în care apare ca un element constant ochiul:

Nu rîdea de mine, 78	Nu rîdea de mine; mila *ochilor* ei m-a învăluit aşa fel, încît mi s-a încălzit inima aducîndu-mi aminte de primejdia prin care trecusem, 62
— Iaca asta-i bun, rîse moş-Hau, privindu-mă cu plăcere, 136	— Iaca asta-i bun, a încuviinţat profesorul meu, privindu-mă cu *ochii* lui trişti, 97

S-ar părea că scriitorul manifestă o preferinţă pentru imaginile legate de sentimente care se oglindesc în ochii personajelor. Tehnica aceasta, care porneşte de la observaţia din popor « omul îl cunoşti după ochi », se pare că l-a preocupat în mod deosebit pe scriitor. Amintim doar, printre altele, că titlul unei nuvele publicate în revista « În apărarea păcii » (1954) este « Ochii ». O cercetare sumară a unui număr de pagini din vol. I al Operelor ne duce la aceleaşi concluzii.

Treceau în preajma mea pitulici mici [!] cît alunele, cu picioruşe de aţă de păianjen, 89.	Ţupăiau pe fire de lejnicioară pitulici cît alunele, cu picioruşe de aţă, 67.
...foamea o simţeam... muşcîndu-mă cu tărie [!], 88.	...foamea o simţisem...muşcîndu-mă. 67.
Numele... m-a izbit armonios şi plăcut, 61.	Numele... m-a *lovit* armonios şi plăcut, 54.

Scriitorul elimină determinative inutile ca: *uşor*, *gol*, *mici*, *cu tărie*; puful nu poate fi decît *uşor*, iar *gol* nu mai avea rost, dacă vedeam deja capul *zbîrlit*. Tot astfel, compararea pitulicilor cu alunele face de prisos determinativul *mici*. La eliminarea determinativului *cu tărie*, din exemplul următor, a contribuit probabil şi faptul că fraza se termină prin punct şi deci termenul asupra căruia trebuie să cadă accentul este imediat înaintea punctului. El are, prin aceasta, o poziţie deosebită care atrage atenţia. Ultimul exemplu demonstrează că scriitorul a fost atent şi la efectele pe care le poate scoate îmbinarea dintre cuvinte: asocierea lui *a izbi* cu *armonios* şi *plăcut* nu i s-a părut destul de potrivită.

Din aceeaşi preocupare pentru o preciziune mai mare în stil, Sadoveanu schimbă o imagine mai puţin clară şi mai puţin colorată cu una mai expresivă, mai concretă:

...începu să se lupte cu puiul de balaur al vînturilor, 149.	...începu să lupte cu *dihania iezerului*, 102.
...să-l asculte, cum pulsează viu şi vesel, 137.	...să-l asculte cu mirare, cum îi *ciocăneşte* inima, 98.
...mi-l arăta, cu braţul întins, 87.	...mi-l arăta *el împungînd într-o parte cu fruntea*, 67.
Soarele se ridicase şi bătea cu putere, 87.	Soarele se ridicase deasupra pămătufurilor de stuf şi săgeta cu înverşunare, 66.

În primul caz, este vorba de un pescar care a început să se lupte cu o ştiucă uriaşă. Compararea ştiucii cu un pui de balaur al vînturilor este destul de vagă. Dimpotrivă, delimitarea mediului în care trăieşte acest pui de balaur dă un caracter mult mai concret imaginii. Acelaşi lucru se poate spune despre cel de al doilea exemplu care prezintă un fenomen asemănător. Constatarea noastră cu privire la caracterul concret al imaginii la Sadoveanu ajută la definirea calităţii de mare descriptiv pe care o are scriitorul nostru. Se poate observa, mai ales din pasajul al doilea, ca şi din multe altele, că descrierile, chiar atunci cînd se referă la stări sufleteşti, sînt obţinute în special prin multe imagini senzoriale: vizuale şi auditive. Această constatare vine în sprijinul caracterizării făcute de acad. T. Vianu artei de povestitor a lui Sadoveanu: scriitorul foloseşte mai ales imaginile auditive.

În pasajul următor, imaginile pe care le introduce nu denumesc doar gesturile sau mişcările, ci acestea sînt descrise complet, pînă în cele mai mici amănunte

Cînd este vorba de o mișcare a corpului, ne este arătată în detaliile cele mai caracteristice. Amintim, de asemenea, că de multe ori Sadoveanu introduce o imagine care are ca element constant ochiul (vezi nota de la p. 43). Arătăm, în plus, că epitetul *simplu* (mișcări simple, IA, 117) este înlocuit cu unul concret care numește mai precis acțiunea, *scurt* (mișcări *scurte*, NF, 80).

Cu ultimul exemplu, care arată cum tocirea unei imagini determină înlocuirea ei, am ajuns la o altă particularitate a evoluției stilului lui Sadoveanu: intensificarea evenimentelor povestite. De cele mai multe ori, tendința semnalată ia forma unei preocupări vădite pentru introducerea unei imagini, ca în exemplele:

...gură uriașă, 149.	...gură *căscată*, 102.
Cînd ajunse la optzeci de pași, 118.	...cînd ajunse la *o bătaie* bună de săgeată, 80.
...să uit cu desăvîrșire pierderea ceasornicului, 135.	...*să închid în mine cu capac de plumb* paguba ceasornicului, 96.

Sadoveanu folosește și alt mijloc pentru a face mai vie prezentarea lucrurilor și faptelor. S-a arătat în studiile consacrate cercetării stilului operelor literare că atunci cînd un scriitor vrea să pună într-o lumină mai puternică anumite pasaje din opera sa, înlocuiește epitetul printr-o metaforă. La Sadoveanu, această tendință pare a fi una dintre cele mai caracteristice. Cîteva exemple ne permit să vedem cum se manifestă această particularitate:

...[omul] cel bărbos, 78.	Cel cu *barbă de arici*, 62.
...altul bărbos și cărunt, 78.	...altul c-o *barbă de arici* cărunt, 62.

Constatăm deci o înlocuire constantă a epitetelor de pe lîngă un substantiv ca *barbă*. Același lucru se poate observa cu privire la alte substantive însoțite de numeroase epitete (cf., de exemplu, substantivul *apă*).

Alte cazuri prezintă un interes deosebit fiindcă nu mai avem a face cu o simplă înlocuire a unui epitet printr-o metaforă ci, în același timp, sîntem în fața unei îmbinări de procedee stilistice. De fiecare dată reținem însă apariția metaforei. Este interesant de observat că introducerea metaforei este însoțită uneori de înlocuirea acțiunii cu urmările ei:

...începeau să sufle spre țărmurile noastre nouri, 147.	...balaurii de la marginea pămîntului suflau asupra țărmului nostru *amenințare*, 101.
...adunam în săculețe ochene, plătici și costrași, 86.	...adunau în săculețe, *bună dobîndă*, 66.

★

Ceea ce te izbește cînd străbați lista pasajelor schimbate, spicuite din « Nada Florilor », nu este numai faptul că ele sînt variate, ci și situația că de multe

ori există un raport de dependență, în sensul că schimbarea ideii duce la înlocuirea sau adăugarea unui cuvînt și aceasta, la rîndul ei, determină și înlocuirea altora. Să cercetăm, de pildă, cunoscutul pasaj în care este descrisă venirea ploii în baltă:

Într-adevăr, în arșița neclintită a după-amiezii, sporea înăbușeala. Din miază-zi creșteau nouri, dezvoltîndu-se spre înălțimea cerului. Un vîntișor iute fîlfîi în pămătufurile trestiilor; — trecu. Baltă și stufării rămaseră iar neclintite. Soarele se stînse, balta se întunecă și se zimțui de crețuri fine. În umbra care căzuse deodată peste strălucirea zilei, se întinse o liniște mare. Și se auzi în depărtare sunînd ploaia, sau vîntul, sau un șuvoi de apă, 100.

Într-adevăr, văzduhul neclintit al amiezii ne cocea ca în cuptor. Din miază-zi creșteau nouri, dezvoltîndu-se spre cupola cerului. Un vîntișor iute fîlfîi în pămătufurile trestiilor; luciul s-a umbrit și s-a zimțuit. În liniștea mare a cuprinsurilor, s-a auzit în depărtare sunînd ploaia, 73.

Schimbarea pornește de la conținut. Scriitorul deplasează momentul povestirii. În «Împărăția apelor», ploaia vine după amiaza cînd «sporea înăbușeala», iar în « Nada Florilor », totul se petrece, chiar la amiază. În noul moment al zilei, era necesar să se înlocuiască *sporea înăbușeala* (la amiază înăbușeala atinge maximum) cu *ne cocea ca în cuptor*. Înlocuirea are și avantajul că introduce o imagine. Dar, la rîndul ei, existența lui *cocea* atrage eliminarea unor propoziții *(Soarele se stînse, balta se întunecă și se zimțui de crețuri fine. În umbra care căzuse deodată peste strălucirea zilei, se întinse o liniște mare)*. Balta *s-a umbrit* doar puțin din pricina vîntișorului iute care a trecut și a lăsat urme.

Raportul de dependență se poate observa și atunci cînd nu avem o schimbare a ideii fundamentale, ci numai o subliniere a unei nuanțe. Astfel, înlocuirea lui *mînă* prin *gheară* în pasajul *cu mîinile-i negre și uscate* (IA, 148) atrage eliminarea epitetului *uscat* care nu mai avea valoare în îmbinarea cu un cuvînt cu *gheară* (gheara implică uscăciune) [1].

★

[1] Această concentrare a expresiei poate fi întîlnită și în alte cazuri. De fiecare dată, scriitorul păstrează doar esențialul. Întîlnim astfel, adesea, înlocuirea verbului de declarație cu un verb exprimînd gestul care însoțește exprimarea:

— Aceia-s temelia bălții . . . *îmi zise zîmbind* din stînga mea sexul frumos al coloniei, 89. — Acuma soarele-i sus, *mi-a zîmbit* sexul frumos al insulei, 67.

— Spînu-*l privi cu zîmbet palid*, 151. — Spînu *îi zîmbi palid*, 103.

Am încecat să arătăm, pe baza comparării a două lucrări, cum au evoluat anumite particularități ale stilului maestrului Sadoveanu. Am constatat astfel că schimbarea ideilor despre artă ale scriitorului se oglindește uneori și în stil. În același timp, am observat cum unele particularități stilistice ca preciziunea [1] sau claritatea, apărute încă în opera de început a scriitorului, sînt dezvoltate în « Nada Florilor ».

[1] Într-un articol, publicat în « Scrisul bănățean », nr. 1, 1955, p. 176, Gh. Bulgăr ajunge la concluzia contrară și anume că la Sadoveanu există o tendință spre precizare. Cele afirmate de Gh. Bulgăr, ținem să menționăm acest lucru, se manifestă numai atunci cînd avem a face cu pasaje în care abundă descrierea. În capitolele în care scriitorul se ocupă mai mult de analiza personajelor, se observă tendința semnalată de noi mai sus.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DUPĂ APARIŢIA PRIMULUI VOLUM AL «DICŢIONARULUI LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE»

DE

D. MACREA

În toate ţările, elaborarea dicţionarelor academice a fost însoţită de ample discuţii asupra caracterului şi proporţiilor acestor lucrări.

« Gramatici certant » spune cunoscutul dicton latin. Dar în ceea ce priveşte elaborarea dicţionarelor academice, controversele nu s-au mărginit numai între lingvişti, ci ele au cuprins totdeauna şi cercurile largi ale opiniei publice. Aceasta se explică prin faptul că dicţionarele limbilor naţionale sînt, pe drept cuvînt, privite nu numai ca opere de cunoaştere şi de cultivare a limbii, ci şi ca opere de prestigiu cultural.

Discuţiile aprinse în jurul dicţionarelor academice, dar mai ales complexitatea problemelor legate de elaborarea lor, au făcut ca realizarea acestora să dureze, în general, vreme îndelungată în toate ţările.

Academia Franceză a început alcătuirea Dicţionarului limbii franceze în 1638, la un an după înfiinţarea ei, reuşind să publice prima ediţie a lucrării abia în 1694, după 56 de ani de la începerea ei. La această ediţie au colaborat, alături de lingviştii vremii, marii scriitori ai Franţei din acea epocă, Corneille, Racine, Boileau, Bossuet, iar în secolul următor, însuşi Voltaire. Dicţionarul Academiei Franceze a avut în decurs de 250 de ani opt ediţii. El a fost una dintre cele mai viu controversate opere ale culturii franceze, dar totuşi el nu lipseşte nici astăzi de pe masa de lucru a nici unui cărturar şi scriitor francez.

Dicţionarul Academiei Germane, început de fraţii Wilhelm şi Iacob Grimm în 1852, a fost terminat abia după optzeci de ani. În Anglia, James Murray a început, în 1882, « Dicţionarul istoric al limbii engleze », în zece volume, cunoscut sub numele de Dicţionarul de la Oxford, care a fost terminat abia în 1928. Dicţionarul limbii croate, început în 1880 de Academia din Zagreb, n-a fost terminat nici pînă astăzi.

Academia Rusă de Ştiinţe a publicat mai întîi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (1789—1795), un dicţionar normativ, cu pronunţat caracter purist, al limbii ruse, în şase volume, care a avut şi o a doua ediţie apărută între anii 1806—1822. În 1847, a publicat un «Dicţionar al slavei bisericeşti şi al limbii ruse», în patru volume (ediţia a doua în 1867), iar în 1891 a început, sub conducerea lui I. K. Grot şi apoi a lui A. A. Şahmatov, redactarea «Dicţionarului istoric al limbii ruse», în opt volume, la care s-a lucrat pînă în 1928, cînd lucrările au fost întrerupte. Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice a început elaborarea «Dicţionarului limbii ruse literare contemporane», în cinsprezece volume, din care au apărut pînă acum trei volume, dar fiind concepuţ pe baze marriste el se găseşte în prezent în refacere.

În vreme ce se întîrzia astfel elaborarea dicţionarelor academice, lingvişti din afara academiilor au dat la iveală numeroase dicţionare valoroase, care au servit cu succes nevoile marilor mase. Astfel, în Franţa, Emile Littré a publicat în secolul trecut cunoscutul său «Dictionnaire de la langue française» (în cinci volume, 1863—1872), care este pînă astăzi unul dintre cele mai bune dicţionare ale limbii franceze. În Rusia, V. I. Dal a publicat între anii 1863—1866 «Dicţionarul limbii ruse», în patru volume (ediţia a treia în 1903—1909), iar în epoca sovietică, D. N. Uşakov a publicat «Dicţionarul limbii ruse contemporane», de asemenea în patru volume (1928—1940), iar S. I. Ojegov «Dicţionarul limbii ruse» (un volum, ed. I 1949, ed. II 1952). La noi, Lazăr Şăineanu[1] şi apoi I. A. Candrea[2] au răspuns nevoilor marelui public prin dicţionarele lor explicative care s-au bucurat de o mare răspîndire.

Încercările Academiei Romîne de a elabora dicţionarul limbii noastre au fost însoţite, ca şi în alte părţi, de aprinse discuţii principiale şi de îndelungate eforturi pentru realizarea lui practică. Controversele ivite în legătură cu elaborarea Dicţionarului limbii romîne reprezintă un aspect important al frămîntărilor noastre culturale din secolul trecut pînă astăzi, înfăţişate în mod sumar în prefaţa volumului I al «Dicţionarului limbii romîne literare contemporane», apărut în luna mai 1955.

Dacă elaborarea dicţionarului limbii noastre a dat naştere la atîtea discuţii şi controverse, aceasta se datoreşte faptului că el n-a fost niciodată privit numai ca o colecţie de cuvinte explicate, ci ca o mare operă de cultură, care a căutat întotdeauna să reflecte atît concepţia ştiinţifică despre limbă a vremii, cît şi tendinţele ei politice dominante.

Latiniştii au rămas tributarii concepţiei raţionalismului idealist al secolului al XVIII-lea, după care lingvistul era îndreptăţit să influenţeze dezvoltarea limbii potrivit scopurilor lui. Scopul politic al latiniştilor a fost trezirea conştiinţei naţionale şi cîştigarea de drepturi politice şi sociale pentru poporul romîn prin

[1] Lazăr Şăineanu, Dicţionarul universal al limbii romîne, Bucureşti, 1896.

[2] I. A. Candrea şi Gh. Adamescu, Dicţionarul enciclopedic ilustrat «Cartea Romînească» Bucureşti, 1931.

relevarea originii latine a limbii noastre și prin relatinizarea ei. Pasiunea lor fanatică pentru acest crez a fost atît de mare, încît ei au dat la iveală în două rînduri operele de bază ale științei limbii, alcătuind, mai întîi, prin Samuil Micu și Gheorghe Șincai, gramatica limbii romîne [1] în 1780, și apoi prin Samuil Micu, V. Coloși, Petru Maior, I. Teodorovici și A. Teodori, Dicționarul de la Buda[2], în 1825, iar în a doua etapă, după înființarea Societății Academice Romîne, a fost întocmit «Dicționarul limbii romîne», în trei volume, de către A. T. Laurian, I. C. Massim, Gheorghe Bariț și Iosif Hodoș (1873—1876) și «Gramatica limbii romîne», în două volume, de Timotei Cipariu (1869—1877).

Cu toate greșelile ei cunoscute, Școala latinistă a fost singura direcție în lingvistica noastră din trecut care a reușit să realizeze într-un spirit unitar Gramatica și Dicționarul limbii noastre, potrivit concepției ei lingvistice și crezului ei politic.

În opoziție cu latiniștii, concepția dicționarului academic, reprezentată de B.P. Hasdeu și adoptată apoi de toți ceilalți redactori ai dicționarului pînă în 1952, a mers pe linia istoristă și poporanistă a secolului al XIX-lea, caracterizată prin considerarea limbii ca produs istoric și cuprinderea în dicționar a limbii scrise și vorbite în trecut și astăzi de întreg poporul. La discuțiile în jurul dicționarului au participat în trecut toți cărturarii noștri de seamă din Academie ca și din afara ei, situîndu-se pe diferite poziții cu caracter principial sau personal, poziții care, atunci cînd se va scrie o istorie amănunțită a etapelor realizării dicționarului limbii noastre, vor putea fi evocate cu folos.

După eșecul latiniștilor, tipul de dicționar luat ca model, mărturisit sau nu, de către lexicografii noștri a fost cel al lui Emile Littré [3]: etimologic, istoric și al uzului scris și vorbit din trecut și contemporan. Această concepție, care a stat la baza dicționarelor naționale din multe țări europene din secolul trecut pînă astăzi și care a dat și la noi, prin dicționarul lui Tiktin (Rumänisch-deutsches Wörterbuch, trei volume, 1904—1924), bune rezultate, a fost exagerată printr-un istorism excesiv în toate încercările făcute de Academie prin B. P. Hasdeu, Al. Philippide și Sextil Pușcariu, dîndu-se în elaborările acestora o mai mare importanță istoriei cuvintelor decît sensurilor lor actuale. Dicționarul devenise expresia unui tradiționalism strîmt, iar în redacția lui Sextil Pușcariu, cu un vădit caracter semănătorist. Întoarcerea spre trecut, care n-a putut fi înlăturată din lucrările dicționarului pînă în 1952, a fost caracterizată de către acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei R.P.R. astfel: «Exageratul paseism manifestat, întoarcerea către

---

[1] Samuil Micu și Gheorghe Șincai, Elementa linguae daco-romanae sive valachicae-Vindobonae, 1780.

[2] Lexicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu quare de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multoru ani s-au lucratu. Seu: Lexicon Valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est. Budae, 1825.

[3] E. Littré, Dictionnaire de la langue française, Paris, 1863—1872, 5 volume.

trecut, a devenit la aceștia aproape o manie. Nimeni nu s-a gîndit că limba veche nu prezintă interes în studiul limbii actuale. Dar aceasta nu poate fi un scop în sine și nu poate fi de folos nici pentru dezvoltarea lingvisticii, nici pentru aplicațiile ei în societate și în învățămînt. Este mai interesant și mai util ca limba vorbită, limba trăită, să fie în primul rînd obiectul de cercetări al oamenilor noștri de știință »[1].

Pentru ca dicționarul să corespundă cerințelor epocii noastre de cunoaștere și cultivare a bogățiilor limbii naționale, de răspîndire a noțiunilor ideologice și științifice materialiste și de ridicare a nivelului cultural al maselor, Prezidiul Academiei R.P.R. a hotărît, în iulie 1952, elaborarea unui nou tip de dicționar și anume al limbii romîne literare contemporane, explicativ și normativ [2]. Adoptarea acestei hotărîri s-a făcut în urma unor largi dezbateri științifice[3], folosindu-se în acest scop bogatele învățăminte ale discuțiilor ce au avut loc în primăvara anului 1952 în Uniunea Sovietică asupra problemelor teoretice și practice de lexicografie [4].

Hotărîrea de a se alcătui un dicționar al limbii literare contemporane a fost determinată și de lipsa unui dicționar explicativ și normativ al limbii noastre pentru uzul marilor mase. Dicționarele de tip practic, existente la noi, cel al lui Șăineanu sau al lui Candrea, nu mai puteau fi retipărite, deoarece ele nu mai corespund dezvoltării limbii și culturii noastre de astăzi.

Înregistrarea și explicarea în dicționar a aspectului actual al vocabularului limbii noastre era imperios cerută de nevoile arzătoare ale maselor pentru a cunoaște forma cea mai corectă, mai bogată și mai frumoasă a limbii romîne, care este limba noastră literară contemporană. Studiul celorlalte aspecte ale vocabularului nostru a fost destinat, prin aceeași hotărîre a Prezidiului Academiei R.P.R. din 1952, altor tipuri de dicționare: etimologic, istoric, de regionalisme și de sinonime, care urmează a fi elaborate de institutele de lingvistică după apariția « Dicționarului limbii romîne literare contemporane ». Numai pe baza acestor dicționare, întocmite în lumina concepției lexicografice materialiste, se va putea elabora, fără a se mai ajunge la impasurile din trecut, Dicționarul general al limbii romîne. Dicționare explicative și normative ale limbilor literare contemporane se elaborează astăzi cu precădere și în Uniunea Sovietică, în Ungaria și în Bulgaria.

Faptul că dicționarul, în forma lui de astăzi adoptată în 1952, a fost terminat de Academia R.P.R. în decurs de numai trei ani se datorește, în primul rînd, condițiilor excepționale create muncii lingvistice de către regimul de democrație populară, precum și valorificării critice și completării materialului documentar strîns, începînd din 1897, pentru pregătirea dicționarului plănuit, dar nerealizat, de Academia Romînă.

---

[1] Vezi « Studii și cercetări lingvistice », anul III, 1952, p. 9.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem

[4] Vezi « Voprosî iazîkoznaniia », 4, 1952, p. 114—120.

Apariția primului volum al « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » a fost considerată de toți comentatorii ca un important eveniment în viața noastră culturală. Ea a fost salutată de cercurile largi ale intelectualității noastre și ale maselor cititoare cu satisfacția pe care o justifica așteptarea îndelungată a dicționarului limbii noastre. Aprecierea spontană a opiniei publice față de apariția dicționarului a fost oglindită de « Gazeta literară, » în nota care salută apariția lui astfel: « Interesul pe care l-a stîrnit în rîndurile categoriilor celor mai largi ale publicului, epuizarea într-un timp record a exemplarelor sosite în librării mărturisește pe deplin legitima nerăbdare cu care a fost așteptat dicționarul » [1].

Discuțiile care au însoțit totdeauna munca lexicografică la noi au reînceput imediat după apariția primului volum. Numeroasele articole critice publicate în revista « Contemporanul » se deosebesc însă fundamental de vechile polemici stîrnite în jurul Dicționarului Academiei, ele fiind toate pătrunse de un sănătos spirit constructiv.

În toate articolele se exprimă satisfacția pentru apariția lucrării. Acad. C. I. Parhon scrie: « Apariția primului volum al Dicționarului limbii romîne contemporane trebuie privită, fără îndoială, ca un succes important înregistrat de știința noastră lingvistică » [2].

Aceeași apreciere favorabilă o face și acad. Iorgu Iordan: « Apariția volumului I al acestei mult așteptate opere trebuie salutată, scrie d-sa ca un eveniment de importanță deosebită » [3]. Această lucrare, ca și « Gramatica limbii romîne », « va contribui în largă măsură la săvîrșirea revoluției culturale inițiată și condusă de partidul clasei muncitoare », ele fiind menite « să ușureze oamenilor din patria noastră însușirea celei mai desăvîrșite varietăți a limbii întregului popor, varietatea ei literară » [4]. Oricît ar fi de numeroase lipsurile lucrării, încheie acad. Iorgu Iordan, « ele nu micșorează valoarea dicționarului, care numai prin faptul că există realmente, că stă la dispoziția celor ce-i simt nevoia (și aceștia se numără cu zecile de mii) însemnează o realizare deosebit de merituoasă » [5].

Pentru prof. Al. Dima, publicarea dicționarului constituie « evenimentul cultural cel mai de seamă al ultimelor luni » [6], iar pentru George Ivașcu: « realizarea cea mai completă a lingvisticii noastre. El întruchipează justa ei orientare, maturitatea și eficiența ei ». « În sfîrșit, adaugă George Ivașcu, avem un dicționar științific al limbii naționale. Evenimentul merită a fi salutat fără nici un fel de reținere. E o mare faptă de cultură pe care cele 23.500 de exemplare ale primului tiraj o înscriu printre victoriile cele mai de seamă ale revoluției noastre culturale[7] »;

---

[1] « Gazeta literară », nr. 18, din 5 mai 1955.
[2] « Contemporanul », nr. 26, din 1 iulie 1955.
[3] Ibidem, nr. 20, din 20 mai 1955.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem, nr. 28, din 14 iulie 1955.
[7] « Gazeta literară », nr 23, din 9 iunie 1955.

Prof. Ștefan Mircescu consideră dicționarul « o operă de masivă afirmare a puterii creatoare a oamenilor noștri de știință și totodată o mîndrie a culturii noastre noi » [1].

Exponenți ai diferitelor ramuri ale științei și tehnicii au exprimat aprecieri asemănătoare. « Autorii lucrării, scrie prof. ing. Dimitrie Protopopescu, s-au străduit și au realizat, în bună parte, sarcina de a elabora un dicționar explicativ și normativ care să oglindească vocabularul limbii curente folosite în literatură, știință, artă, presă, practica de producție, tehnică » [2]

Petre Lucaciu relevă ca un merit al dicționarului faptul că « autorii lui au biruit cu succes multe dintre dificultățile ivite, au înfrînt multe teorii idealiste, reacționare, antiștiințifice » [3]. Spre deosebire de dicționarele vechi, « Dicționarul Academiei R.P.R. este menit să slujească răspîndirii ideologiei clasei muncitoare »[4]

Relevarea părților pozitive ale dicționarului a fost însoțită și de o ascuțită analiză critică a lipsurilor lui. Unele obiecții sînt de natură lingvistică. Altele se referă la felul cum a fost redată în dicționar terminologia științifică și tehnică. La discuțiile critice asupra volumului I n-au participat încă scriitorii noștri, de la care sînt de așteptat observații din cele mai interesante și mai folositoare asupra felului cum dicționarul a reușit să oglindească limba noastră literară contemporană. Academia R.P.R. cuprinzînd astăzi în sînul ei pe cei mai reprezentativi scriitori ai noștri, nu ne îndoim că ei își vor spune cuvîntul lor competent.

Deoarece unii redactori ai dicționarului au răspuns, în parte, obiecțiilor cu caracter tehnic și de detaliu [5], ne vom mărgini să adăugăm aici unele observații principiale cu privire la aspectele muncii lexicografice legate de lipsurile semnalate.

Dintre observațiile de natură lingvistică, mai importantă o socotim pe cea a acad. Iorgu Iordan, după care prezentarea în primul rînd a nuanțelor semantice actuale ale cuvintelor ar fi în contradicție cu caracterul istoric al limbii, precum și cu logica, deoarece, scrie d-sa: « înțelesul de astăzi rezultă în mod firesc din unul anterior » [6]. Această obiecție, ridicată și de G. Istrate [7], ar fi justă dacă dicționarul ar avea un caracter istoric. Fiind însă, precum îl arată și titlul, un dicționar explicativ și normativ al limbii romîne literare contemporane, el se bazează pe principiul circulației sensurilor cuvintelor, relevînd, în primul rînd, sensurile și valorile stilistice actuale ale cuvintelor, nu înșirarea istorică a sensurilor lor. Pe acest principiu sînt alcătuite « Dicționarul limbii ruse contemporane » de D. N. Ușakov, « Dicționarul limbii ruse » de S. I. Ojegov

[1] Vezi « Contemporanul », nr. 26, din 1 iulie 1955.

[2] Ibidem, nr. 23, din 10 iunie 1955.

[3] Ibidem, nr. 24, din 17 iunie 1955.

[4] Ibidem.

[5] Vezi Ilie Stanciu, Dicționarul limbii romîne literare contemporane, în « Limba romînă », anul IV, nr. 2 1955, p. vezi și « Contemporanul », nr. 25, din 24 iunie 1955. Ibidem, nr. 36, din 9 septembrie 1955.

[6] Ibidem, nr. 20, din 20 mai 1955.

[7] Ibidem, nr. 34, din 26 august 1955.

și «Dicționarul limbii ruse literare contemporane» al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice, atît în redactarea lui inițială cît și în cea de astăzi. «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» reflectă procesele vii din limba noastră literară contemporană, ajunsă astăzi, prin practica literară a secolelor al XIX-lea și al XX-lea, la o înaintată fază de închegare a unității ei. Publicul nostru avea nevoie, în primul rînd, de acest dicționar explicativ și normativ, care să oglindească cea mai corectă și mai frumoasă formă a limbii romîne. Experiența a dovedit pretutindeni caracterul rațional și practic al dicționarelor explicative și normative, superioare dicționarelor inventar, de erudiție istoristă, greu accesibile marelui public. Al. Odobescu a luptat pentru un asemenea dicționar al limbii romîne încă din 1877. «Punctul prim și de căpetenie, al unui dicționar, scrie el, este uzul contemporan. Nu corespunde, mai întîi de toate, cu cerințele celui ce-l consultă, dicționarul acela care nu conține cuvintele pe care omul este expus a le auzi din gura tuturor în orice moment al vieții sale» [1]. Elaborarea «Dicționarului limbii romîne literare contemporane» este urmarea directă a felului în care e apreciat de către lingvistica marxistă studiul limbii contemporane, în opoziție cu vechea direcție lingvistică pentru care punctul de greutate cădea pe studiul limbii vechi. Însuși acad. Iorgu Iordan este autorul unui voluminos manual universitar intitulat «Limba romînă contemporană» (1955), în care a încercat să răspundă cerințelor științifice și didactice de cunoaștere a limbii contemporane.

Oglindind limba națională, în forma ei cea mai desăvîrșită care este limba literară, dicționarul nu putea, firește, să cuprindă termeni moldovenești de circulație regională prea restrînsă ca *bicaș*, *bie*, *brăhni*, *canara*, cum propune G. Istrate [2]. Dacă uneori s-au strecurat totuși termeni de circulație regională restrînsă, aceasta este o greșeală, o abatere de la normele fixate.

Strîns legată de obiecția de mai sus este cea ridicată de prof. Al. Dima [3], E. Boldan [4], G. Istrate [5], ca și în unele scrisori primite de Institutul de lingvistică, asupra absenței indicării în dicționar a etimologiei cuvintelor.

Deși problema etimologiei cuvintelor aparține dicționarelor istorice, ea constituie de multă vreme la noi o preocupare din cele mai pasionante atît pentru lingviști cît și pentru marele public. Discuțiile aprinse stîrnite de latiniști și apoi de generația lui Cihac și Hasdeu asupra originii lexicului romînesc au trezit în sînul opiniei noastre publice un interes viu, care nu s-a stins nici astăzi.

Într-un dicționar explicativ și normativ al limbii contemporane, indicarea originii cuvintelor nu este în. ă neapărat necesară pentru înțelegerea lor, deoarece de cele mai multe ori sensurile actuale ale cuvintelor sînt altele decît cele originare.

---

[1] Vezi A. I. Odobescu, Opere, vol. I, ed. îngrijită de Tudor Vianu. Editura de stat pentru literatură și artă, 1955, p. 318.

[2] Vezi «Contemporanul», nr. 34, din 26 august 1955.

[3] Ibidem, nr. 28, din 14 iulie 1955.

[4] Ibidem, nr. 20, din 3 iulie 1955.

[5] Ibidem, nr. 34, din 26 august 1955.

Indicarea etimologiei cuvintelor, care trebuie însoțită de explicarea transformărilor de sens și de formă suferite de ele din limba de origine în limba actuală, implică un studiu amplu care nu poate fi prezentat științific decît într-un dicționar special, istoric și etimologic. Institutul de lingvistică din București are în planul său de lucru elaborarea unui asemenea dicționar al limbii noastre. Pînă la apariția acestuia, Institutul a introdus totuși, pentru satisfacerea cerințelor marelui public, în Dicționarul într-un volum, a cărui redactare este terminată și care este o formă prescurtată a dicționarului mare, indicarea etimologiei cunoscute pînă acum pentru 80 % dintre cuvintele limbii noastre.

Cele mai numeroase obiecții au fost aduse dicționarului de către specialiști din diferitele ramuri ale tehnicii și științei, din punctul de vedere al specialității lor. Ele se referă fie la noțiuni teoretice, fie la noțiuni speciale de terminologie tehnică, medicală, zoologică, matematică, muzicală, artistică, filozofică, pe care criticii le găsesc redate cu unele lipsuri în ceea ce privește numărul termenilor sau calitatea definițiilor.

Asemenea obiecții nu sînt surprinzătoare, deoarece în toate dicționarele terminologia tehnică a fost totdeauna partea cea mai susceptibilă de critică. Cuprinderea în proporții juste a terminologiei tehnice și științifice și definirea acestor noțiuni într-un dicționar al limbii comune a constituit pretutindeni una din greutățile mari ale muncii lexicografice de totdeauna. Redactorii « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » au avut o sarcină cu atît mai grea cu cît la noi nu există o tradiție lexicografică în ceea ce privește prelucrarea lingvistică pentru marile mase a terminologiei științifice. Ei n-au avut la dispoziție nici manuale corespunzătoare sau cărți de popularizare din care să aprecieze în mod just circulația termenilor științifici și în care să fie formulate definiții esențiale corespunzătoare nivelului de astăzi al științei și accesibile nivelului comun de înțelegere. Orientarea în literatura tehnică și științifică a prezentat pentru redactorii dicționarului mari dificultăți, deoarece tratatele pe care ei au trebuit să le consulte cuprind prea multe detalii, iar definițiile date presupun prea multe cunoștințe anterioare de specialitate. Pe de altă parte, literatura tehnică și științifică nu a fost totdeauna prea just aleasă pentru dicționar, lipsind dintre lucrările consultate pentru volumul I, după cum s-a semnalat de către unii critici, uneori chiar lucrări editate de Academia R.P.R. sau lucrări personale de mare valoare științifică ca cele ale academicienilor C. I. Parhon, Traian Săvulescu, S. S oilov, E. Carafoli, St. Nicolau. Astfel, fără să se găsească greșeli prea grave, s-au semnalat totuși definiții incomplete sau improprii chiar pentru termeni ca: *algebră*, *aritmetică*, *apeduct*, *aerolit*, *aerosol*, *amortizare*, *antropologie*, *articulație*, *cifră* etc.

O altă greutate care complică problema definirii exacte a terminologiei științifice și a cuprinderii ei juste într-un dicționar provine din faptul că în zilele noastre știința cunoaște o evoluție mai rapidă decît în orice altă epocă anterioară. Cunoștințele sporesc astăzi neîncetat, se ivesc mereu noțiuni științifice noi, iar definițiile consacrate vremelnic sînt mereu susceptibile de revizuire în lumina

cercetărilor noi. Cu zece ani în urmă, cunoștințele asupra energiei atomice erau aproape inexistente, pe cînd astăzi o mulțime de noțiuni în legătură cu energia atomică trebuie să intre în materialul dicționarului. Peste zece, douăzeci de ani, un dicționar care n-ar cuprinde o bogată terminologie atomică va fi considerat, desigur, ca învechit. Ceea ce învechește un dicționar este în primul rînd terminologia tehnică, științifică și ideologică. Strîns legată de progresul tehnicii și științei la un moment dat al dezvoltării lor, terminologia tehnică și științifică aparține părții celei mai mobile a vocabularului. De aceea, un dicționar de acum 50—60 de ani este astăzi aproape inutilizabil în ce privește terminologia științifică, tehnică și ideologică. Volumele apărute din « Etymologicum Magnum Romaniae » al lui Hasdeu, ca și cele trei volume apărute din Dicționarul Academiei Romîne, nu sînt învechite numai prin concepția care le-a stat la bază, ci, în primul rînd, prin insuficiența terminologiei științifice și ideologice și prin perimarea definițiilor acesteia.

Înlăturarea dificultăților legate de definirea justă a terminologiei științifice în « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » nu poate fi obținută, cum susține prof. Remus Răduleț, prin încredințarea redactării ei exclusiv specialiștilor [1]. Experiența aceasta a început la revizia volumelor II, III și IV ale dicționarului cu o echipă de colaboratori ai « Lexiconului tehnic romîn », condusă chiar de prof. Remus Răduleț, dar prin aceasta greutățile nu s-au înlăturat. Specialiștii din diferitele ramuri ale tehnicii și științei propun intrarea în dicționar a unui număr prea mare de termeni de specialitate, iar pe de altă parte, definițiile propuse de ei au, în general, un caracter prea tehnic. Astfel, spre exemplu, pentru cuvîntul *electricitate*, specialiștii au propus definiția: « sarcină electrică », iar pentru *sarcină electrică*: « mărime de stare pe care o au corpurile după ce au fost frecate unul de altul ». Este evident că asemenea definiții care trimit de la un element necunoscut la altul nu pot fi acceptate în dicționar, deoarece, în afară de specialiști, nimeni nu le poate înțelege. Intervenția lingvistului pentru alegerea termenilor ce urmează a fi cuprinși în dicționar, precum și pentru definirea lor accesibilă este neapărat necesară. Nu se poate încredința deci exclusiv specialiștilor sarcina redactării terminologiei științifice, ci trebuie întărită colaborarea între lingviști și ceilalți oameni de știință pentru soluționarea justă a acestei probleme. Institutul de lingvistică a făcut, chiar de la începutul redactării dicționarului, apel la specialiștii din celelalte institute ale Academiei, fără să primească însă totdeauna cea mai competentă colaborare.

Greutatea definirii satisfăcătoare a terminologiei tehnice și științifice a fost relevată la noi de curînd prin discuțiile stîrnite în jurul « Lexiconului tehnic romîn », redactat exclusiv de specialiști, în ultimii ani. Criticii « Lexiconului » i-au adus obiecții serioase de natură ideologică și de stil, dar și obiecții asupra felului cum au fost definite noțiunile teoretice de bază ale științelor naturii ca: *forță*, *mișcare*, *materie*, *legi fizice*, sau unele noțiuni tehnice ca: *mecanizare*, *auto-*

[1] Vezi « Contemporanul », nr. 21, din 27 mai 1955.

matizare, *aeraj*, *indice tehnico-economic*, precum și unele noțiuni de specialitate, mai ales din matematică [1].

În articolele din « Contemporanul » și « Gazeta literară » consacrate discuțiilor asupra « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » s-au mai ridicat în legătură cu terminologia tehnică și științifică două feluri de obiecții cu caracter contradictoriu. Astfel, acad. Iorgu Iordan se arată surprins de prezența unor termeni ca *acroter*, *aerofotogrametrie*, *anemostat*, care nu și-ar avea, după d-sa, locul în dicționarul limbii noastre literare contemporane [2]. Prof. Remus Răduleț [3] și alți tehnicieni și specialiști susțin, dimpotrivă, că lipsesc din dicționar numeroși termeni tehnici și științifici intrați în uzul vorbirii curente. Viorel Cosma reproșează dicționarului că nu cuprinde termeni muzicali, după d-sa foarte cunoscuți, ca: *agogică*, *ambitus*, *anacluză*, *arletă*, *assai*, *bombardon*, *cantabile*, *commodo*, *contrafagot* și alții [4].

Ambele obiecții relevă încă o dată complexitatea problemelor ce se pun în fața redactorilor unui dicționar al limbii literare contemporane și dificultatea mare de a satisface cerințele atît de variate ale cititorilor specialiști, fiind foarte greu să se stabilească o limită justă între termenii tehnici care trebuie și care nu trebuie să intre într-un dicționar al limbii curente. Această limită este totdeauna în funcție de progresul științei și de pătrunderea terminologiei speciale în vorbirea comună.

Deoarece știința cunoaște astăzi un avînt atît de mare și răspîndirea ei constituie o sarcină de cinste a statului nostru de democrație populară, se ridică imperios problema necesității alcătuirii unei enciclopedii romînești care să oglindească progresele vaste ale științei și culturii de astăzi. O asemenea lucrare este cerută de marile mase cititoare însetate de cunoștințe, deoarece ele nu dispun în prezent de nici o enciclopedie acceptabilă din punct de vedere al conținutului și al orientării ideologice. Cu excepția « Enciclopediei romîne » a lui C. Diaconovici (Sibiu, 1898—1904, trei volume), lucrare merituoasă pentru vremea cînd a apărut dar nemaiprezentînd astăzi decît un interes istoric, lucrări ca Enciclopedia « Minerva » (Cluj, 1929) sau partea de enciclopedie din Dicționarul enciclopedic ilustrat « Cartea Romînească » (1931) n-au corespuns cerințelor nici în vremea cînd au apărut.

★

În prefața ediției a șaptea din 1877 a « Dicționarului Academiei Franceze », operă dispunînd atunci de o experiență lexicografică neîntreruptă timp de aproape

[1] Vezi: prof. univ. T. Vescan și conf. univ. M. Arcan, Pentru înlăturarea rămășițelor idealiste, antiștiințifice din « Lexiconul tehnic romîn » (« Contemporanul », din 17 octombrie 1952); acad. Gr. C. Moisil, Discuția în legătură cu « Lexiconul tehnic romîn » (« Contemporanul », din 5 decembrie 1952); acad. N. Profiri, Cu privire la discuția asupra « Lexiconului tehnic romîn » (« Contemporanul », din 27 februarie 1953).

[2] Vezi « Contemporanul », din 20 mai 1955.

[3] Vezi « Contemporanul », din 27 mai 1955.

[4] Vezi « Contemporanul », nr. 31, din 3 august 1955.

două sute cincizeci de ani, se spun următoarele cuvinte juste: « Quel est le dictionnaire qui ne donne pas prise par quelque côté à la critique, et même à une très juste critique ».

Dicționarul unei limbi vii nu poate fi niciodată complet și ireproșabil. Este greșit să se creadă că un dicționar este o operă definitivă. El este o operă în continuă lucrare, căci și limba este în continuă mișcare. Dicționarul nu poate fi ferit de lipsuri, fie în ceea ce privește înregistrarea termenilor, fie în ceea ce privește exactitatea definițiilor. Dar orice dicționar este susceptibil de îmbunătățiri continue prin edițiile lui succesive. Criticile aduse « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » au avut în vedere îndeosebi această perspectivă. Ele au ținut seama că o lucrare atît de minuțioasă și de complexă se realizează la noi pentru întîia oară și observațiile critice făcute pe marginea volumului I au fost inspirate exclusiv de grija de a ridica calitatea edițiilor și volumelor lui viitoare. Această poziție constructivă a criticilor aduse a exprimat-o îndeosebi prof. Remus Răduleț, care și-a încheiat observațiile asupra dicționarului, scriind că el este « o operă de mare importanță națională și este o datorie patriotică a fiecăruia să contribuie la îmbunătățirea edițiilor ulterioare ale volumului I și a textului elaborat dar încă nepublicat. » [1]

Discuțiile născute în jurul primului volum al « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » sînt în același timp de un mare folos pentru lexicografii noștri prin precizarea diferitelor probleme teoretice de lexicografie care sînt rămase în urma practicii. Lexicografia noastră n-a avut în trecut baze metodologice sigure, munca în acest domeniu fiind făcută după înclinații personale și într-un practicism lipsit de uniformitate. Prin prelucrarea științifică a teoriei despre diferitele aspecte ale vocabularului și despre sistemul de stiluri ale limbii, prin determinarea mai precisă a sarcinilor și conținutului diferitelor tipuri de dicționare, prin perfecționarea continuă a cadrelor de lexicografi care au lucrat la redactarea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane », lexicografia noastră va putea obține succese tot mai mari în elaborarea dicționarelor etimologic, istoric, de regionalisme, de sinonime și bilingve ce se găsesc acum în lucru.

Este de la sine înțeles că redactorii « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » vor folosi în mod rodnic observațiile făcute asupra volumului I și vor îmbunătăți în lumina lor celelalte volume și ediții ale dicționarului. De la munca începută de latiniști în primul deceniu al secolului al XIX-lea pentru un dicționar al limbii romîne și pînă astăzi lexicografia noastră a făcut progrese mari prin folosirea în spirit critic a experienței și a materialului adunat de înaintași. Lexicografii noștri, care lucrează pentru întîia oară în colective coordonate și se bucură de sprijinul larg al statului de democrație populară, se vor strădui mereu ca, în colaborare cu ceilalți oameni de știință din secțiile Academiei R.P.R., să ridice « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » la înălțimea operelor mari și trainice ale epocii socialiste.

[1] Vezi « Contemporanul » din 27 mai 1955.

PROPOZIȚIA VERBALĂ ȘI PROPOZIȚIA NOMINALĂ

DE

G. NEDIOGLU

Lingviștii disting două tipuri de propoziții, deosebite atît prin structura cît și prin valoarea lor: verbală și nominală.

Verbală este propoziția al cărei predicat arată o acțiune *(Vin berzele)*, un proces de devenire *(Căldura crește)* sau o stare exprimată printr-un verb plin *(Florile tînjesc de secetă)*. — Lipsite de un verb real, propozițiile nominale se întemeiază nu pe o idee verbală, ci pe o însușire, arătată ca convenind ori neconvenind subiectului *(Viața e scurtă)*. Ele pot exprima și starea, dar o stare care indică felul de a fi al subiectului *(Bătrînul este bolnav)*, distingîndu-se de starea verbală, care înfățișează felul de a se manifesta al subiectului *(Bătrînul bolește)*.

Deosebirea dintre aceste două feluri de propoziții se întemeiază deci pe două noțiuni distincte, care provoacă reacțiuni diferite în mintea noastră. Propozițiile verbale deșteaptă în noi imaginea unei acțiuni sau a unei stări provenite dintr-o acțiune; cele nominale ne dau imaginea adjectivală a unei însușiri, a unui fel de a fi, a unei stări.

Vorbitorul recurge la unul sau la celălalt din aceste două procedee lingvistice, după cum simte nevoia de a-și exprima gîndirea dinamic sau static.

Exprimînd acțiuni, propozițiile verbale — fie ele explicite ori implicite prin prescurtare — se caracterizează prin mișcarea pe care o imprimă ideilor, o mișcare accelerată și uneori febrilă, impetuoasă:

Viscolul ***frămîntă*** *lumea . . . Lupii suri* ***ies*** *după pradă,*
Alergînd, urlînd *în urmă-i prin potopul de zăpadă.*
Turmele ***tremur*** *; corbii* ***zbor*** *vîrtej* ***răpiți*** *de vînt*
Și răchițele ***se-ndoaie lovindu-se*** *de pămînt.*

V. Alecsandri, Viscolul.

În opoziție cu dinamismul narativ al propozițiilor verbale stă caracterul static descriptiv al propozițiilor nominale, care, preocupate fiind de arătarea însușirilor și a stărilor, dau prin nota lor analitică, o desfășurare lentă ideilor:

— Poate că nu ești bine . . .
— Ba nu, sînt bine, dar poate că nu sînt întreagă . . .
Nu sînt ca ceailaltă lume . . .

Era slabă, străvezie; urechile lustruite . . .mînușițele deșirate; pieptul îngust și cilindric.

B. Delavrancea, Liniște.

E-un miros de tei în crînguri,
Dulce-i umbra de răchiți
Și sîntem atît de singuri
Și atît de fericiți!

M. Eminescu, Lasă-ți lumea.

Se-ntîmplă uneori ca propoziția verbală să încalce domeniul propoziției nominale, intrînd în descrieri. În locul dezvoltării domoale a notațiilor nominale, apare atunci dinamismul vibrant al construcției verbale, care dă tabloului mișcare și vigoare:

Apele **se bat, rostogolesc** *bolovani,* **umplu** *vultorile și* **sar** *peste stîncile lustruite; șipotele* **țîșnesc și-și azvîrlă** *sulul apelor reci ca niște arcuri de sticlă străvezie; munții* **se încalecă** *grumaz peste grumaz pînă în slava cerului; călătorii* **admiră, rîd, petrec, beau** *pe mușchiul moale și blînd ca o catifea verde.*

B. Delavrancea, Liniște.

Asociate, aceste procedee lingvistice se completează reciproc:

*Frînturi de oaste-***aleargă** *pe apucate,*
***Ard** satele . . . Departe* **se-năzare**
Un greu convoi cu strigăt de pierzare . . .
Catîri cu saci de bani, întregi bazare
*De-arginturi, scule, repede-***ncărcate**,
Chervane vechi, căruțe cu bucate
Se duc *spre munți și* **curg** *mereu din zare . . .*
Sînt mari averi domnești, strînsoarea, rodul
Atîtor lacrimi și sudori cumplite . . . .

Șt. O. Iosif, Răzmirița.

Prin acțiunile pe care le exprimă, propozițiile verbale fixează cîteva din momentele principale ale răzmiriții, în timp ce propozițiile nominale completează tabloul prin reflecțiile și sentimentul de jale al poetului în fața priveliștii zugrăvite. Legate prin conținutul lor de propozițiile verbale precedente, propozițiile nominale se leagă și sintactic de ele, de vreme ce au același subiect cu cele din urmă.

Unirea mai intimă, prin coordonare sau subordonare, a acestor două feluri de propoziții dă frazei aspecte și valori stilistice din cele mai variate.

Iată construit astfel un sistem adversativ:

Viforoase erau vremile cele vechi . . . dar oamenii se năşteau tari . . . pămîntul era acoperit de dărămături şi de trupuri moarte . . . dar din acele cîmpii ce fumegau de pîrjol şi de măcel, se înălţau strigări de biruinţi . . .

Al. Russo, Cîntarea Romîniei.

Starea de nesiguranță a timpurilor vitrege din trecut și dezastrul provocat de necontenitele războaie purtate pe pămîntul țării, zugrăvite pe cale nominală (« Vremi viforoase », « pămînt acoperit de dărămături și de trupuri moarte ») sînt puse în antiteză cu tăria oamenilor și cu intensa lor viață de vitejie, exprimate prin dinamicele construcții verbale: « Oamenii se năşteau tari », « iar din cîmpiile ce fumegau de pîrjol și de măcel se înălțau strigări de biruinți ».

În unirea prin subordonare, regenta poate fi uneori propoziția nominală, iar subordonata propoziția verbală, după cum alteori propoziția verbală e regenta, iar cea nominală subordonata. Fiecare rînduire dă însă frazei un caracter deosebit.

În versurile:

O, eşti frumos cum numa-n vis
Un înger se arată!

M. Eminescu, Luceafărul,

sentimentul de admirație exprimat de nominala-regentă crește în intensitate o dată cu imaginea verbală a apariției îngerului, pe care o aduce acțiunea subordonatei.

Alta e situația în:

Şi cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să ştie de unde-s, cine sînt?

M. Eminescu, Despărțire.

Aici dinamismul propozițiilor verbale și îndeosebi al celei regente se înecă în sentimentul de înduioșare pe care-l provoacă subordonatele nominale.

★

Deși de natură și structură distinctă, care le dă o individualitate proprie bine definită, propozițiile verbale nu pot fi întotdeauna delimitate de cele nominale, neputîndu-se trage între ele o hotărîtă linie de demarcație. În adevăr, uneori forma ne spune că avem de-a face cu o propoziție verbală, pe cînd înțelesul ne-o arată nominală; alteori, dimpotrivă, întîlnim propoziții cu conținut verbal, exprimat însă printr-o construcție nominală. Primele au fost numite propoziții nominal-verbale, iar cele din urmă verbal-nominale (J. Vendryes).

I

Iată, bunăoară, propozițiile construite cu sinonimele *a se afla* și *a se găsi*. În:

După bătălie mulți viteji ***se află*** (I. Zanne, IV 269) și

Ce-ai căutat ***ai găsit*** (T. Pamfile, DAcR II_1 114)

ele formează două construcții verbale. Nu tot verbale rămîn însă și următoarele două propoziții, formate cu aceleași verbe:

Mîne-n zori ***să vă aflați***
Toți călări și înarmați.

V. Alecsandri, P. p. Stefăniță Vodă.

În orice parte-a lumii ***străin eu mă găsesc.***

Idem, Strofe lui C. Negri.

De astă dată, cu toată forma lor verbală, propozițiile au devenit nominale, pentru că verbele și-au pierdut înțelesul lor propriu, ne-mai-exprimînd ideea acțiunii de « a fi aflat » sau « găsit cineva (ceva) după o prealabilă căutare ». Abstractizîndu-se cu totul, ele au ajuns copulative ca și verbul *a fi*, în care calitatea li se și alătură nume predicative: să vă aflați [= să fiți] călări și înarmați; mă găsesc [= sînt] străin.

La fel se întîmplă și cu alte verbe, care enunță de obicei acțiuni în cel mai deplin înțeles al cuvîntului și care totuși își pierd în anumite condiții această putere, formînd propoziții nominale. Astfel, una și aceeași construcție, *fă bine!* este verbală în:

Fă bine *și așteaptă rău*

I. Pop-Reteganul, V, Pipăruș Pătru.

pentru că are înțelesul de « săvîrșește fapte bune ! » și nominală în fraza:

Acum dară ***fă bine*** *de înapoiește un leu tovarășului dumitale*

I. Creangă, Cinci pîini.

unde exprimă cu o ușoară notă mucalită ideea de « fii bun și . . . »

Propoziții nominale formează verbul *a face* și în asociere cu anumite substantive, ca în construcția sinonimă cu cea precedentă:

Să faci bunătatea [= să fii bun] *să te potolești de azi înainte*

Al. Vlahuță, O viață.

sau în:

Și-apoi, ce ți-oi lua eu din casă ***nu-ți face trebuință*** [= *nu-ți e trebuincios*]

I. Creangă, Stan Pățitul.

Tot propoziții nominale, cu toată aparența lor verbală, poate forma și verbul *a sta*, devenit și el copulativ:

El singur ***zeu stătut-a*** [= a fost singurul zeu] *nainte de-a fi zeii*

M. Eminescu, Rugăciunea unui Dac.

Trecerea de la o categorie la alta nu este însă întotdeauna totală. De foarte multe ori, nici unul din cele două elemente, verbal sau nominal, nu izbutește să dezlocuiască pe celălalt și să-și impună incontestabila lui valoare, ca în citatele precedente. Rămînînd amîndouă în ființă, ele se asociază, concentrîndu-se într-o

unitate semantică complexă și creînd o întreagă categorie de propoziții cu caracter mixt, verbal și nominal totdeodată, în care, dacă aceste două elemente stau uneori pe picior de egalitate, echilibrîndu-se reciproc, își dispută de cele mai multe ori întîietatea, unul în detrimentul altuia, în măsura în care s-au putut menține.

Uneori această luptă se simte în chiar conținutul semantic al verbului simplu, care formează predicatul propoziției. Așa am văzut că se întîmplă în propozițiile verbale semnalate mai sus, care exprimă s t a r e a subiectului ca un fel de m a n i f e s t a r e a lui *(Bătrînul boleşte)*.

Ceva mai mult. Unele predicate-verbe simple exprimă chiar și î n s u ș i r e a pe care și-o m a n i f e s t ă subiectul:

Pe muntișor ***albeşte*** *casa*
I. Văcărescu, DAcR I, 87.

. . . înecat în bălării, ***albea*** *trupul văruit al unei cişmele*
Al. Macedonski, Casa nr. 10.

Pe-ncetul tăria-nflorită ... ***s-albeşte*** *din clipă-n clipită*
G. Coşbuc, Faptul zilei.

Dealurile Dobrogei ***albăstresc*** *în fund ca o dungă de catifea*
C. Sandu-Aldea DAcR I, 96.

În aceste propoziții, verbale ca formă, elementul verbal (adică acțiunea) se unește organic cu cel nominal, însușirea de alb sau de albastru, prin care se manifestă subiectul, exprimînd ideea că cișmeaua (casa, cerul) își a r a t ă a l b e a ț a, a p a r a l b e, ne atrag atenția prin a l b u l lor, iar dealurile în negura depărtării, prin a l b a s t r u l lor.

Mai frecvent este acest caz, cînd sintagma predicatului este o perifrază verbală:

Mai nainte, calea-valea, erai deprins a trăi singur, dar acum ***are să-ţi cadă greu,*** *mai ales că ți s-a îngreuiat gospodăria.*
I. Creangă, Stan Pățitul.

La prima vedere, s-ar părea că propoziția subliniată a devenit nominală, sinonimă cu *are să-ți fie greu*. Și totuși *a cădea* nu și-a pierdut cu totul ideea de acțiune, ci a mai păstrat ceva dintr-însa, și anume direcția mișcării, care este de s u s în jos, extinsă de la greutățile de ordin fizic la cele morale. Uneori ideea de *greu* este înlocuită prin cea de *rău*, greutatea morală făcîndu-ne să ne simțim rău:

Rîzi tu, rîzi, Harap-Alb, zise atunci Ochilă . . .dar unde te duci, fără mine ***rău are să-ţi cadă***
I. Creangă, Harap Alb.

Prin extensiune, alături de *a-i cădea greu sau rău cuiva*, s-au creat și construcțiile: *a-i cădea bun cuiva* «a-i veni pe neașteptate, a-i cădea ca din cer un bine în momente grele» și *a-i cădea drag (dragă) cuiva:*

Făt-Frumos, Făt-Frumos, vino de taie pe ăst dușman al meu, că ***ţi-oi cădea şi eu bun*** *la ceva.*
P. Ispirescu, Ileana Simziana.

Ea din ce în ce ***mai dragă ţi-ar cădea pe zi ce merge***
M. Eminescu, Scrisoarea V.

Și astfel, deși intrat în componența unei perifraze cu înțeles nominal (a-i fi greu sau rău, a-i fi bine, a-i fi drag) verbul *a cădea* nu s-a transformat într-un copulativ, ci a devenit un s e m i - c o p u l a t i v, pentru că mai stăruie în el ideea de acțiune. De aceea propozițiile *are să-ți cadă greu (rău), ți-oi cădea și eu bun la ceva* și *ți-ar cădea din ce în ce mai dragă* nu sînt nominale propriu-zise, ci intră în categoria mixtă a propozițiilor n o m i n a l - v e r b a l e, pentru că elementul nominal precumpănește asupra celui verbal.

Cît de numeroase sînt în limba noastră propozițiile nominal-verbale cu astfel de semi-copulative ne-o arată cu prisosință multiplele și variatele construcții și perifraze care au la bază pe *a avea*. Colorîndu-se cu o ușoară idee de acțiune, datorită sensului de posesie pe care-l mai păstrează întrucîtva acest verb, propozițiile nominal-verbale construite cu el exprimă stări fizice și sufletești din cele mai felurite: *Are putere* « e puternic », *are cap (minte)* « e inteligent », *are inimă* « e milos », *are rînduială* « e ordonat », *are socoteală* « e chibzuit », *are noroc* « e norocos », *are curaj (îndrăzneală)* « e curajos (îndrăzneț) », *are trecere* « e cu vază », *are tragere de inimă* « e zelos », *are haz* « e hazliu », *are gărgăuni în cap* « e înfumurat », *are scaun la cap* « e cu judecată sănătoasă[1] », *aibi bunătatea* . . . « fii bun »; *n-are liniște* « e neliniștit », *n-are astîmpăr* « e neastîmpărat », *n-are obraz* « e nerușinat », *n-are nici un rost (nici o noimă, nici un dumnezeu)* « e împotriva rațiunii », *n-are moarte* « e nemuritor »; *Toate păsările dorm, numai una* ***n-are somn*** [= nu-i e somn] (S. Mîndrescu, DAcR I 383); *Cînd n-am bani,* ***am voie bună*** [= sînt voios] (Doine, ibidem 383); . . . *nu cumva ostașul acela* ***să aibă harțag*** [= să fie arțăgos] *și să ne găsim beleaua cu dînsul* (I. Creangă, Ivan Turbincă); *își alese... un ogar,* ***să-l aibă de tovarăș*** [= să-i fie tovarăș] (P. Ispirescu, DAcR I. 881); . . . *pe copiii tăi* ***îi am*** [= îmi sunt] ***mai de aproape*** *decît pe ceilalți* (Idem, Cei trei frați împărați); *Cu nimene-n lume* ***nu se avea bine*** [= nu era în raporturi bune] (A. Pann, DAcR I 381); *Ei acum ghicește singur de* ***te am eu drag*** [=dacă-mi ești drag] *ori nu* (G. Coșbuc, Nedumerire); *Brazi și păltinași* ***i-am avut*** [= mi-au fost] *nuntași* (V. Alecsandri, Miorița); ***N-au avut decît*** [= a fost de ajuns] *cu ochiul, ori cu mîna semn a face,* /și *Apusul își împinse toate neamurile-n-coace* (M. Eminescu, Scrisoarea III); *Hyperion, . . / /nu cere semne și minuni, care* ***n-au chip*** [= sînt imposibile] *și nume* (Idem, Luceafărul).

De multe ori însă ideea de stare covîrșește într-atîta pe cea de acțiune, încît verbală rămîne numai forma construcției, conținutul ei devenind nominal în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. O propoziție ca *Toți se scaldă într-o apă* (T. Pamfile, DAcR I 184) a ajuns astfel să însemneze « Toți sînt la fel, deopotrivă ». Construcția nemaiîntrebuințîndu-se în sensul p r o p r i u al termenilor ei, ca în perifrazele de mai sus, ci în sens f i g u r a t, elementele-i componente

[1] Expresie de savuros pitoresc, în care răsună încă îndepărtatul ecou al *scaunelor noastre de judecată* (reședințele circumscripțiilor judecătorești) de odinioară.

se contopesc într-un singur înțeles de ansamblu cu totul nou, în care ideea acțiunii de «a se scălda în aceeași apă», exprimă starea de «asemănare» a celor vizați de vorbitor. Este un alt tip de propoziție nominal-verbală, în care starea este exprimată într-o formă de structură verbală.

Starea fizică (slăbiciune, obezitate etc.) și cea materială (sărăcie, bogăție etc.), stările intelectuale și cele sufletești sau scăderile omenești, fiind de natură abstractă, geniul limbii le simbolizează ca mai sus, prin cîte o acțiune din cele mai caracteristice, concretizată în cîte-un caz special, care le face deosebit de sugestive. Această exprimare prin cîte o construcție verbală a unor stări prin excelență nominale constituie savoarea și pitorescul limbii noastre:

Îi numeri coastele (oasele) «e foarte slab»; *n-are după ce bea apă* «e sărac lipit»; *are seu la rărunchi* (I. Creangă) «e bogat»; *nu-l încape pielea* «e foarte gras» sau «îngîmfat din cale-afară»; *aruncă banii pe fereastră* sau *îi mănîncă cu lingura* «e risipitor»; *umblă cu minciuni* «e mincinos»; *umblă frunza frăsinelului* (Creangă) «e un pierde-vară»; *umblă pe două cărări* «e beat turtă»; *scoate apă (lapte) și din piatră seacă* «e foarte harnic (activ)»; *îi mănîncă cîinii din traistă* «e prostănac de tot, un gură-cască»; *se dă de ceasul morții* «e foarte supărat»; *biserica geme de lume* «e plină pînă la refuz».

După cum se vede, propozițiile nominal-verbale de acest fel înfățișează starea sub aspectul ei intensiv. Fapt explicabil. Ele provin de cele mai multe ori din cîte o subordonată consecutivă de intensitate, devenită independentă după ce s-a încărcat cu înțelesul regentei suprimate prin elipsă: [E atît de prost, încît] *îi mănîncă cîinii din traistă.* Cîteodată, subordonata consecutivă din care provin are și o valoare de comparativă ipotetică, nuanță ce se simte și în propoziția nominal-verbală rezultată: [E atît de risipitor, de parcă] *aruncă banii pe fereastră* sau [ca și cum i-ar] *mînca cu lingura.*

Chiar și o frază compusă din două sau mai multe propoziții verbale poate deveni nominal-verbală: Iată redată astfel atitudinea parvenitului îngîmfat: *Dă-mi, doamne, ce n-am gîndit, / să mă mir ce m-a găsit* (A. Pann, apud Zanne VI, 549).

II

O propoziție ca «Așa ne-a fost vorba?» trezește în noi nu ideea vreunei însușiri sau a unei stări, cum ne-am aștepta de la o construcție nominală, ci o imagine verbală, imaginea unei acțiuni: «așa am vorbit, așa ne-am înțeles?» E o propoziție verbal-nominală, pentru că elementul verbal, ideea de acțiune, precumpănește asupra celui nominal, care nu apare decît numai în forma construcției.

Ca și în acest exemplu, ideea de acțiune a propozițiilor verbal-nominale provine adeseori din substantivul verbal pe care-l au în sintagma predicatului:

Dacă ***nu v-a fost cu plăcere***[= dacă nu v-a plăcut] *să pricepem și noi cîte ceva din cele ce spuneți . . . de ce ne-ați mai adus aici?* (I. Creangă, Moș Ion Roată și Vodă Cuza);

Dar, ***să nu vă fie cu supărare*** [= să nu vă supărați] *ia, palmele aceste țărănești . . ., străpunse de pălămidă și pline de bătături . . . vă țin pe dumneavoastră* (Idem, ibidem);

Acuma . . . mai că-mi vine să zic . . . că ***are să ne fie masul*** [= avem să rămînem peste noapte] *în pădure* (Idem, Moș Nichifor);

Nevoia te duce pe unde ***nu ți-i voia*** [= nu voiești] (Idem, Capra cu trei iezi);

Merindele le sfîrșise . . . trebuia să ceară a cumpăra de la gazdă. Dară care ***fu mirarea lui*** [= cît se miră] *cînd i se spuse că nu va putea găsi nimic* (P. Ispirescu, Minunea resteului);

Fă-mi cămașă de fuior, /că ***mi-e gîndul*** [= mă gîndesc] *să mă-nsor* (Jarnik-Bîrseanu, DAcR I 220);

Mi le-a făcut Dumnezeu [pe fete] */tocmai* ***de-s pe placul meu*** [= cum îmi plac mie] (V. Alecsandri, P. pop., Hore, XI, Barbu).

Alteori, substantivul din sintagma predicatului n-are prin el însuși valoare verbală, dar o capătă datorită grupei sintactice în care este încadrat:

Casa ***este în flăcări*** [= arde];

Cum ***ți-e numele?*** [= cum te numești?];

Către tine ni-i ***toată nădejdea*** [= nădăjduim] (Dosoftei, DAcR II_1 110);

Această fată din naștere ***era cu*** [= avea] *o stea în frunte* (P. Ispirescu, Găinăreasa);

Nu e de nasul tău[= nu meriți] *o asemenea bucățică* (Idem, Poveste țărănească);

Cînd va fi de către seară [= cînd va începe să însereze] *să mi te pai ca de ceară* (Jarnik-Bîrseanu, DAcR II_1 109);

Ce mi-i vremea [= ce-mi pasă de vreme], *cînd de veacuri /stele-mi scînteie pe lacuri?* (M. Eminescu, Revedere).

O altă notă caracteristică a chipului cum se înfățișează propoziția verbal-nominală: substantivul din sintagma predicatului poate fi suprimat prin elipsă, cînd copulativul *a fi* și-a însușit înțelesul acestuia. O construcție ca:

De asta ***ți-i acum în grijă*** [= te îngrijorezi], *stăpîne?* (I. Creangă, Stan Pățitul), apare curent sub forma:

De asta ți-i acum?

Suprimarea substantivului se face uneori pentru evitarea repetării:

Acum ***nu-i era lui*** *pentru că trecuse pe pămîntul omului celui slut . . . , ci îi era ciudă cum de să calce vorba tatălui său* (P. Ispirescu, Aleodor Împărat).

De multe ori însă această suprimare se datorește neputinței vorbitorului de a găsi termenul potrivit, ceea ce a și făcut să se nască o construcție ca *mi-e nu știu cum*, care, în citatul următor, are menirea de a atenua asprimea unui refuz categoric, dat prin *nu pot:*

Bine, treacă pentru tine . . . dar sufletele aceste ce sînt drepte a[le] *iadului,* ***mi-e nu știu cum*** *să le priimesc* (C. Negruzzi, Toderică).

În orice caz, fenomenul a început mai de mult, impunîndu-se apoi atît în limba vorbită, cît și în cea scrisă:

De viața mea ***îmi era*** *cum* ***îmi era*** [= mă-ngrijoram nu mă-ngrijoram] *dar mai mult* ***îmi era*** [= mă-ngrijoram] *pentru copiii mei* (I. Neculce, DAcR II_1 111);

Eu sînt bătrîn . . . ***și mi-e*** [= mi-e teamă, mă tem] *să nu poticnesc* (P. Ispirescu, Ileana Simziana);

Nu mi-e [= nu-mi pasă] *de durerea lui, /cît* ***mi-e*** *de necazul meu* (Jarnik-Bîrseanu, apud Tiktin, DGR 622);

Unul sărea de la al cincilea cat și c-o mînă-și ținea pălăria. Grozav ***îi era*** *de pălărie!* [= se temea să nu și-o strice] (B. Delavrancea, ibidem).

Exemplele precedente ne arată că sintagma prescurtată *mi-e* a căpătat un înțeles atît de deplin, încît poate exprima ideea verbală chiar și fără ajutorul vreunui substantiv. Ceva mai mult. Dacă i-am adăuga vreunul, n-am putea reda fidel ideea exprimată de vorbitor: *De discursuri* ***îi era*** [= îi ardea] *lui atuncea?* (N. Iorga, DAcR II_1 111). — La fel, în versurile: *O,* ***nu mi-e*** *că mi-am sîngerat, la prag piciorul într-un cui, / dar* ***mi-e*** *că e păcat! / Om bun ca dînsul nimeni nu-i / și pentr-o vorbă rea ce-i spui, / el toată ziulica lui / muncește supărat!* (G. Coșbuc, Pe lîngă boi), unde *mi-e* exprimă ideea verbală de «îmi pare rău», cum rezultă și din versul final al strofei precedente: «Și rău ce-mi pare-acum!»

Puterea construcției nominale de a exprima acțiunea poate merge uneori chiar și pînă la indicarea m o d a l i t ă ț i i și a t e m p o r a l i t ă ț i i verbale. Astfel, întrebuințată fiind cu valoare de imperativ, propoziția verbal-nominală *Pe-aici ți-e drumul!* exprimă totdeodată și timpul perfectul simplu sau compus, cu toate că copulativul rămîne la prezent:

și punînd mîna pe vas, ieși cum a intrat și ***pe ici ți-e drumul!*** [= o șterse] [1] (P. Ispirescu, Ileana Simziana).

---

[1] Valoarea de trecut a acțiunii exprimate a făcut ca această expresie idiomatică să fie întrebuințată uneori și cu copulativul la perfectul compus: «lupul care era ascuns... o dată se repezi, o luă în brațe și pe ici ți-a fost drumul». (P. Ispirescu, Lupul cel năzdrăvan).

De altă parte, în unele din propozițiile nominal-verbale, construcția nominală poate avea și o altă însușire caracteristică verbului, puterea de a exprima p a s i v u l:

Se vede lucrul că nici tu ***nu eşti*** [= nu ești făcut] *de împărat și nici împărăția de tine* [= nu este făcută pentru tine] (I. Creangă, DAcR II 1 110).

Cîteodată valoarea pasivă se simte chiar și în propoziția verbal-nominală implicită, rezultată din prescurtarea unei propoziții verbale propriu-zise:

Sfarmă-Piatră, văzîndu-se în primejdie, se roagă ***de iertare*** [= să fie iertat] (I. Creangă, Făt-Frumos, fiul iepei).

De corespunzătoarele lor pur verbale propozițiile verbal-nominale se deosebesc uneori și printr-o n u a n ț ă de î n ț e l e s. Cîtă deosebire, de pildă între *Mă uit la cineva* și *Sînt cu ochii pe cineva*, care, pe lîngă acțiunea « mă uit », conține și pe aceea că « nu-l scap o clipă din ochi ». Alt exemplu:

În clasă: Dascălul la tablă
Măsoară calea dintre stele.
Pe liniile lui mi-s ochii,
Dar unde-s gîndurile mele?

Al. Vlahuță, Iubire, IV

Prima propoziție verbal-nominală subliniată se distinge de verbala *Mă uit la liniile lui* printr-o subtilă nuanță de gîndire. *Mă uit* implică și ideea de « înregistrez » (mă uit și văd), pe cîtă vreme *pe liniile lui mi-s ochii* înseamnă « mă uit fără să iau act cîtuși de puțin de înțelesul lor ». E un sens pe care verbul simplu *a se uita* nu-l capătă decît în perifraza verbală *se uită în gol*, aplicată omului care, deși-și fixează privirile asupra unui punct, nu vede nimic din lumea din afară, absorbit fiind de lumea interioară a gîndurilor lui.

Și o nuanță de a s p e c t distinge propoziția verbal-nominală de cea pur verbală. Deși *Mă gîndesc la cineva* are tot un aspect c o n t i n u a t i v, ca și *Mi-e gîndul la cineva (la ceva)* sau *Sînt cu gîndul la cineva (ceva)*, totuși, în primul caz, acțiunea se poate referi și la un gînd de scurtă durată, pe cînd în al doilea este vorba de un gînd care subsistă vreme mai îndelungată. — La aspectul d u r a t i v, se mai adaugă și cel i n t e n s i v. Față de acțiunea neintensivă din *Se gîndește la joacă*, *Gîndul lui este la joacă* ne sugerează stăruitoarea persistență a ideii de joc, care-l face pe cel stăpînit de ea să nu-și mai poată vedea de treburi. E tocmai ceea ce ne face să simțim și ultimul vers din citatul precedent: *Pe liniile lui mi-s ochii,* / ***dar unde-s gîndurile mele?*** Acesta e și motivul pentru care iubirea adîncă este de cele mai multe ori exprimată prin astfel de construcții verbal-nominale:

Gîndul îi era la fiicele sale ;

P. Ispirescu, Porcul cel fermecat.

Vai și-amar, puică-i de mine,
Că ***mi-e gîndul tot la tine...***
Picioarele-mi merg pe cale,
Gîndul mi-i la tine-n vale;
Picioarele-mi merg pe văi,
Gîndul mi-i la ochii tăi.

T. Pamfile Cîntece de țară, Vai și amar.

Aspectul intensiv caracterizează construcția verbal-nominală nu numai cînd aceasta exprimă un sentiment, ci și cînd formulează o idee. *Este în stare de orice* nu ne dă numai ideea de « a putea », ci și ridică acțiunea la un grad înalt, în comparație cu propoziția verbală de aspect neintensiv: *Poate orice.* În același chip, exprimînd ideea negativă, construcția verbal-nominală *Nu e în stare să . . .* insuflă acțiunii un grad de minimă intensitate, pe care n-o simțim în propoziția corespunzătoare pur verbală: *Nu poate să . . .*

În strînsă legătură cu aspectul intensiv al propozițiilor verbal-nominale stă și expresivitatea lor. Cu această valoare stilistică se înfățișează atît construcțiile cristalizate — ca mai sus citata *Pe ici ți-e drumul!* în locul inexpresivului *Plecă* — cît și construcțiile de sintaxă vie. Transformînd complementul propoziției verbale în subiect și dîndu-i locul de frunte, propoziția verbal-nominală îl scoate în evidență și-l impune atenției noastre. Și astfel *Avea un boi așa de gingaș!* devine ***Boiul îi era așa de gingaș,*** *încît îți venea să o bei într-o bărdăcuță de apă* (P. Ispirescu, Ileana Simziana). La fel în : *Am întîlnit tot felul de chipuri.* ***Nici unul nu-mi era cunoscut*** [în loc de: nu cunoșteam pe nici unul] (Al. Cazaban apud Sandfeld, Syn. roum. 221).

Frecventă este întrebuințarea propozițiilor verbal-nominale ca variații stilistice. Astfel, în:

Se-nțelege că ***vorbim*** *nu despre părerile pe care un scriitor le emite . . .* ***e vorba*** *de felul cum ele sînt așternute, de puterea concepției* (I. Caragiale, Notițe risipite);

scriitorul a evitat prin construcția verbal-nominală *este vorba* repetarea predicatului propoziției verbale precedente *vorbim . . .*

O fericită variație stilistică de acest fel găsim în maxima:

Ori te poartă cum ***ți-e vorba****, ori vorbește cum* ***ți-e portul*** (I. Zanne II 836).

Ideea de bază este contradicția dintre vorbele și faptele (purtarea) fățarnicului. Alternativa în care este pus acesta, somat să-și pună de acord vorba cu fapta, alegînd una din cele două căi, putea să fie exprimată și numai prin propoziții verbale, fără ca înțelesul frazei să sufere întrucîtva și fără să se altereze chiasmul construcției: « Ori te poartă cum vorbești, ori vorbește cum te porți ». Creatorul maximei a ținut însă să-și varieze construcția în amîndoi termenii alter-

nativei, asociind în fiecare din ei, regenta pur verbală (ori te poartă... ori vorbește...) cu subordonata ei exprimată printr-o propoziție verbal-nominală (cum ți-e portul; cum ți-e vorba).

III

În sfîrșit, în fiecare din aceste două grupe intermediare, găsim o întreagă gamă de nuanțe, rezultate din combinarea în diferite doze a elementului nominal cu cel verbal și din diferitele raporturi de forță dintre cele două valori.

« Marta are ochi frumoși », bunăoară, este o propoziție verbală. Nu tot verbală rămîne ea însă în « Marta are *ochii* frumoși ». A fost de ajuns să-i articulăm complementul, ca să-i insuflăm un colorit nominal, deoarece, de astă dată simțim că nu mai este vorba de ceea ce are Marta (ochi frumoși), ci de cum sînt ochii ei (sînt frumoși). Deși a devenit o nominal-verbală, elementul nominal nu covîrșește pe cel verbal, ca de obicei în acest fel de propoziții. El reprezintă numai o fină nuanță nominală, pe care spiritul limbii o adaugă ideii verbale, făcînd-o simțită printr-o modificare, în aparență fără importanță, a construcției: articularea complementului.

Cu această mică modificare de ordin formal, dar care dă putere expresivă, construcțiile de acest tip devin un sugestiv instrument descriptiv:

De aceea, criminalul propriu-zis, luat ca tip, are ***brațele*** *peste măsură de lungi și* ***picioarele*** *prea scurte,* ***fruntea*** *îngustă și turtită,* ***occiputul*** *tare dezvoltat* (I. Caragiale, O făclie de Paște).

Iată și cazul contrar:

Toți erau cu părul, cu barba și cu mustețele pline de promoroacă (I. Creangă, Harap-Alb).

Propoziția nu este propriu-zis nominală, pentru că se simte în ea și o idee verbală (aveau părul, barba... pline de promoroacă), dar nu e nici verbal-nominală întru totul, deoarece elementul verbal, prea slab ca să-i poată da acest caracter, apare numai ca o nuanță.

Propozițiile de acest fel constituiesc în limba noastră o adevărată bogăție de nuanțe, pe care le poate avea uneori chiar una și aceeași construcție de bază, nominală sau verbală. Să luăm ca exemplu propozițiile construite cu *a fi gata.*

1. — În — *Ești gata? — Gata, jupîne Strul!* (I. Creangă, Moș Nichifor) avem o construcție nominală, de o parte cu, iar de alta fără copulativul *a fi.* Cum apare ea însă în *Grigorie Vodă era... sumeț și* ***gata la răspuns*** (I. Neculce, DAcR II_1 235)? Dacă în primul citat adjectivul *gata* exprimă singur numele predicativ, dîndu-i astfel un caracter nominal, în al doilea, sintagma predicatului are în componența sa, pe lîngă adjectivul *gata*, și complementul acestuia, exprimat printr-un substantiv verbal: *gata la răspuns.* Așa stînd lucrurile, propoziția nu mai rămîne numai și numai nominală, ci capătă și o notă verbală, ceea ce face

ca subiectul să fie caracterizat nu prin felul său de a fi, ca în coordonata precedentă (Grigorie Vodă era sumeț), ci prin felul său de a se manifesta: *Era gata la răspuns* « avea replica promptă ».

2. — Colorit verbal poate căpăta în anumite cazuri propoziția nominală chiar și cînd sintagma *e gata* formează singură predicatul:

Urîtul din ce-i făcut?
Din omul care-i tăcut.
Pune-o buză peste alta
Și iată urîtu-i gata.

Jarnik-Bîrseanu, apud Murnu: Cele mai frumoase doine, 46.

Nominală propriu-zisă în aparență, propoziția subliniată a căpătat și o nuanță verbală, pentru că exprimă o s t a r e sufletească (urîtul), r e z u l t a t ă dintr-o a c ț i u n e îndeplinită mai înainte (cînd omul « a pus o buză peste alta »). Cît de intim se leagă în construcțiile de acest fel elementul nominal cu cel verbal se vede din raportul logic care le unește: acțiunea este cauza; iar starea, efectul produs.

E tocmai ce constatăm și în subordonata din zicătoarea:

Vorbă să fie, ***că tocmeala-i gata*** (I. Creangă, apud Zanne II, 827) căreia, în varianta « *Vorbă să fie,* ***că tîrg se face*** » (I. Zanne, ibidem) îi corespunde o propoziție verbală atît ca înfățișare, cît și ca conținut.

De aceea, în propozițiile nominal-verbale de acest tip, numele predicativ *gata* implică întotdeauna și ideea acțiunii respective:

O vede azi, o vede mîni,
Astfel ***dorința-i gata*** [aprinsă]

M. Eminescu, Luceafărul.

3. — Elementul verbal este mai pronunțat în propoziția nominal-verbală din fraza:

să fii gata cu arcul, *ca să o săgetezi* (P. Ispirescu, Tinerețe fără bătrînețe).

Temporalitatea, care este una din cele mai caracteristice note verbale, apare acum în toată puterea ei. În propozițiile precedente, starea p r e z e n t ă este privită numai în perspectiva t r e c u t u l u i care a provocat-o. Aici ea ne îndreaptă și în spre v i i t o r. Întemeindu-se pe de o parte pe acțiunea trecută de « a se fi pregătit », *a fi gata* implică pe de alta și acțiunea viitoare a atacului în vederea căruia trebuie să fie gata eroul.

4. — Cu puterea ei de a da valoare temporală de viitor acțiunii verbului ce urmează, propoziția nominal-verbală *sînt gata* a ajuns să formeze un viitor perifrastic cu anumite nuanțe speciale:

iată ***sînt gata a-mi da viața*** *pentru tine!* (P. Ispirescu, Ileana Simziana).

Intrînd în chiar componența sintagmei predicatului, infinitivul formează cu *sînt gata* o perifrază verbală care exprimă un viitor i m e d i a t: « sînt gata a-mi da viața chiar acum ». Acest viitor perifrastic se formează și cînd verbul următor este la subjonctiv: « Sînt gata să fac orice pentru tine ». Păstrîndu-și numai formal individualitatea sintactică, propoziția nominal-verbală *sînt gata* și subordonata ei verbală *să fac* au căpătat laolaltă funcțiunea morfologică de v i i t o r i m e d i a t, așa cum printr-un proces de morfologizare mai înaintat, propoziția verbală *am*, transformată în auxiliar și urmată de o subordonată verbală exprimată tot printr-un subjonctiv, a dat naștere uneia din perifrazele viitorului I: *am să fac*. Și tocmai pentru că procesul de morfologizare n-a mers atît de departe ca în *am să fac*, perifraza *sînt gata să fac* se prezintă cu notele sale caracteristice bine definite, în care putem descoperi cele două elemente componente, cu toată fuziunea lor. Elementul nominal se vede în valoarea de viitor imediat, datorită adjectivului *gata* și în nota afectivă care ne sugerează s t a r e a s u f l e t e a s c ă de hotărîre a vorbitorului; iar elementul verbal în a c ț i u n e a ce-și propune să îndeplinească, o acțiune concepută de obicei în stil mare (să-mi dau viața, să mă arunc în foc, să fac orice), ceea ce insuflă perifrazei și un aspect verbal intensiv.

5. Prezența acestor două elemente se simte și în caracterul de i m i n e n ț ă, cu care se colorează viitorul exprimat pe această cale, cînd ne arată că acțiunea este așteptată să se producă din clipă-n clipă:

O clipă, două, ***fu gata să cadă*** (Sandu-Aldea, DAcR II[9] 235).

Cu și mai multă putere apare uneori acest viitor iminent în descrieri:

Ochii lui erau roșii și așa de căscați că ***păreau gata a se spinteca*** (B. Delavrancea, Liniște).

Rolul pe care-l joacă în acest caz elementul nominal *gata* se vede îndeosebi din repetarea lui, cînd ne sugerează fiorii momentelor de mare cumpănă:

gata-gata să facă *iar războaie și vărsări de sînge* (I. Caragiale, apud Candrea, Dic. Enc. 530).

Prin contaminare cu o altă construcție de viitor iminent, *stă să cadă*, s-a născut perifraza *stă gata să cadă*, menită să întărească iminența acțiunii verbului principal:

Și apucîndu-l niște răcori reci de frică, începu a citi pe cărticica lui și înlătură oarecum groaza ce ***sta gata să-l cuprindă*** (P. Ispirescu, Voinicul cu cartea în mînă născut).

6. — Perifraza nominal-verbală de care ne ocupăm mai poate exprima și una din cele mai subtile nuanțe temporale: v i i t o r u l în t r e c u t. Cazul se întîmplă la imperfect. Viitorul iminent din « Luceafăru-*i gata s-apuie* » (G. Coșbuc, Faptul zilei) este un viitor propriu-zis, deoarece, situîndu-se în fața priveliștii, poetul ne spune că apunerea luceafărului se va produce în curînd. Dar în: « La 27 noiembrie 1877, Plevna era *gata să cadă* »? Nu mai e același caz.

Pentru că ceea ce era un viitor iminent propriu-zis în ziua de 27 noiembrie, înainte de căderea fortăreței, cînd se putea încă zice că Plevna va cădea, a devenit un viitor în trecut la 28 noiembrie, de cînd căderea Plevnei este un fapt îndeplinit și de cînd nu se mai poate zice decît că, la 27 noiembrie, «Plevna era gata să cadă».

Alt exemplu:

Eram acum tocmai pe culmea dealurilor . . . ***Gata a cîrmi la dreapta,*** *ca să coborîm în sat, aruncai împrejurul meu o lungă și mulțumitoare privire . . .* (Al. Odobescu, Psevd. XI).

Transpunîndu-se în trecut, în momentul cînd se afla pe culmea dealurilor, scriitorul își arată intenția de a cîrmi îndată la dreapta, ca să coboare în sat. E un fapt viitor pentru momentul acela, dar care, realizîndu-se după ce Odobescu a admirat priveliștea, și a început să coboare, a devenit trecut atît pentru povestitor, cît și pentru noi, cititorii, constituind astfel ceea ce se numește « un viitor în trecut ».

Cu o notă specială se înfățișează acest viitor iminent în trecut, cînd acțiunea enunțată era cît pe-aci să se realizeze, dar nu s-a realizat, împiedicată fiind de un fapt intervenit în ultimul moment:

cînd ***era gata a o lovi*** *cu a doua săgeată, strigă ea* [Gheonoaia]: *Stăi, Făt-Frumos, că nu-ți fac nimic* (P. Ispirescu, Tinerețe fără bătrînețe).

Ce însemnează pentru expresivitatea limbii noastre marea putere de mlădiere a unei construcții ca cea analizată, ne-o arată poetul popular care a creat cu ajutorul ei, magistrala imagine din versurile:

Că e viața o nălucă,
Călător gata de ducă.
G. Dem. Teodorescu, P. pop. 330.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

FIDELITATEA ÎN TRADUCEREA POETICĂ

DE

AL. ANDRIESCU şi C. MACAREVICI

Ignorată multă vreme, munca traducătorilor este prețuită astăzi așa cum se cuvine. Simpla răsfoire a publicațiilor literare, ne gîndim mai ales la colecțiile din ultimii doi ani, convinge îndată și fără rezerve. Discuțiile asupra « artei traducerii »[1] stau în centrul atenției, mai ales a scriitorilor traducători[2]. Faptul acesta este îmbucurător. Tot aici trebuie căutată, însă, și cauza unui mare gol, cauză sezisată ușor chiar și de cititorul puțin atent. Nu s-a scris aproape nimic, în ultimii ani, despre munca marilor noștri clasici în acest domeniu de activitate literară. Nu ne gîndim la unele inserări sporadice, făcute în lucrări cu obiective mai largi de cercetare, ci la necesitatea unor studii speciale. A argumenta nevoia preluării grabnice a acestei prețioase moșteniri a trecutului înseamnă a face un lucru inutil. Lipsa aceasta își găsește explicarea numai în absența nemotivată a specialiștilor de la dezbaterile asupra traducerilor: în primul rînd a criticilor literari și în al doilea rînd a lingviștilor[3].

Problema centrală a discuției asupra traducerii literare, artistice, poetice, o formează fixarea limitei pînă unde poate merge libertatea traducătorului în translația unui text dintr-o limbă în alta și fidelitatea față de textul respectiv.

---

[1] Vezi Al. Philippide, Arta traducerii, « Gazeta literară », nr. 17 (59) din 28 aprilie 1955.

[2] Vezi articolele despre traducerile literare semnate de T. Arghezi, Al. Philippide, Cezar Petrescu, C. Theodorescu și altii.

[3] Articolul ac. d. Al. Graur, foarte util, intitulat: Cu privire la unele probleme de traducere, « Limba romînă », nr. 5, 1954, p. 25—34, se ocupă numai de traducerile lucrărilor științifice. Cade, prin urmare, în afara discuției de aici, care cuprinde numai traducerile literare (Articolul acad. T. Vianu, Ceva despre arta traducerii, « Gazeta literară », nr. 25 (67) din 23 iunie 1955, apărut după redactarea paginilor de față, n-a putut fi luat în considerație).

Libertatea traducătorului de a crea din nou opera originală în altă limbă [1], cum au declarat ritos majoritatea participanților la discuția asupra traducerilor, va cunoaște, întotdeauna, îngrădirea impusă de fidelitatea obligatorie față de text.

În discuția care urmează, vom încerca să ilustrăm cîteva din principiile de bază ale traducerii poetice cu materialul prețios oferit de două tălmăciri din limba germană făcute de Mihail Eminescu: « Mănușa » după balada lui Schiller « Der Handschuh » și « Foaia veștedă », după cunoscuta poezie a lui Lenau « Das dürre Blatt ».

Amîndouă aceste traduceri respectă, cu o grijă accentuată, care dovedește deplina înțelegere a poetului pentru problemă, textul original. « Mănușa » este o traducere aproape ad litteram, iar « Foaia veștedă » o traducere « creație », ca să întrebuințăm și noi termenul care începe să cîștige din ce în ce mai mult teren. Ambele constituie însă, modele magistrale de ceea ce trebuie să însemneze pentru traducător fidelitatea față de original. « Mănușa » a fost publicată în anul 1881, deci cu doi ani după ce apăruse « Foaia veștedă ». Nu vom ține seama totuși de ordinea cronologică și vom discuta întîi traducerea baladei lui Schiller. Procedeul acesta ni se pare mai potrivit, pentru că putem să urmărim astfel, drumul de la traducerea credincioasă originalului pînă la reproducerea textuală, la traducerea idee cu idee, dar cu alte cuvinte decît ale textului.

Dacă am pune pe două coloane balada lui Schiller și traducerea lui Eminescu, am oferi un lucru surprinzător celor care contestă valoarea traducerii verbale în orice situație. « Mănușa » este reproducerea textuală, în limba noastră, a originalului german. Cele cîteva modificări sînt lipsite de importanță. Ne oprim asupra lor, pentru că ele ilustrează situațiile cînd traducătorul este obligat să încalce fidelitatea literală.

În versiunea lui Eminescu apare în locul adjectivului *schön* « frumos », din textul german, cuvîntul romînesc *vesel*: *Und rings auf hohem Balcone Die Damen in schönem Kranz* [2]; *Pe balconul nalt se-nșiră dame-n veselă cunună* (O. vol. I p. 165) [3].

Ce l-a determinat pe Eminescu să aducă această modificare? Fără îndoială cauza trebuie căutată în dorința de a spori potențialul sugestiv al versului. Prima variantă este mai aproape de originalul german: *Pe balconul nalt înșiră dame mîndra lor cunună* (O. vol II, p. 367). Traducătorul și-a dat seama însă, cu intuiția sa poetică pătrunzătoare, că schimbarea adjectivului *mîndră*, mai aproape de sensul cuvîntului german *schöne*, cu adjectivul *veselă* subliniază mai convingător calitățile neobișnuite ale acestei *cununi*. Metafora *cunună*, prin care înțelegem grupul doamnelor, solicită în mod necesar un epitet mai puțin șters decît adjectivul *frumos*. Celălalt adjectiv este mai potrivit pentru sugerarea atmosferei de destin-

---

[1] Al. Philippide, op. cit.

[2] Folosim ediția îngrijită de Heinrich Kurz, Schillers Werke, Leipzig und Wien, p. 48.

[3] Ediția îngrijită de Perpessicius.

dere, în care rîsul apare ca element necesar, în așteptarea plină de atîțare a divertismentelor din arenă. Nu-i lipsit de interes să consemnăm aici și versurile corespunzătoare din traducerea lui Șt. O. Iosif: *Și de jur împrejur, pe înaltul balcon,/ Cunună de mîndre femei.* [1]

Din alte motive, poetul înlocuiește, în același vers, cuvîntul *rings* « în jur » cu forma verbală *se-nșiră* pentru a evita repetarea supărătoare a locuțiunii *în jur (împrejur)*, de neevitat în traducerea fidelă a prepoziției germane *um* « în jur, împrejur »: *Und um ihn die Grossen der Krone* (Și, în jurul lui, marii coroanei). Acest vers a fost tradus, de altfel, pentru a se evita și echivocul provocat de translația cuvînt cu cuvînt a expresiei *die Grossen derKrone* mai liber ca restul baladei *Împrejur cei mari ai țării și ai sfatului s-adună*. Versiunea lui Eminescu, dacă ținem seama de lipsa unei tradiții monarhice la noi, este foarte potrivită. În limba noastră cuvintele *marii coroanei* n-ar fi spus nimic. Dimpotrivă ar fi sunat fals, străin. Din aceeași cauză, Șt. O. Iosif a tradus *stîlpii coroanei.*

Motive asemănătoare l-au determinat pe poet să traducă termenul german *Fräulein* « domnișoară » prin cuvîntul *damă* (astăzi am citi *doamnă*) și să evite traducerea cuvîntului *Herr* « domn ». Cît de nepotrivit ar fi sunat în romînește traducerea fidelă *domnișoara Cunigunda* pentru evul mediu. Cuvintele *domnișoară*, și chiar *domn* cu conținutul lor actual, sînt prea legate pentru noi de relații de viață modernă. Al doilea traducător în romînește al baladei lui Schiller evită, de asemenea, să traducă acești termeni. Toate aceste paralelisme impun concluzia că Șt. O. Iosif a avut ca model traducerea lui Eminescu, pe care n-a reușit s-o depășească, cum am fi înclinați să credem la o privire neatentă, cînd ar cîntări greu mai ales unele asperități de versificare, eliminate în tălmăcirea, mai curgătoare, a poetului « Cîntecelor ».

Întreaga baladă ne mai oferă doar cîteva exemple, în afară de cele, așa de puține, invocate pînă aici, în care Eminescu a tradus cu alt cuvînt decît cel impus de versiunea cea mai credincioasă.

Astfel, cuvîntul *bedächtig* « prevăzător, chibzuit, cu băgare de seamă, încet » a fost tradus de Eminescu, nu așa cum se întîmplă în mod obișnuit, adică printr-un singur termen, care să indice un singur sens al cuvîntului în discuție, ci prin doi, iar al doilea este o perifrază pentru sensul « încet »: *Și un leu iese în față, cumpătat, cu pasuri line.*

Se impune să observăm aici, cu un exemplu nou, că primele variante sînt mai aproape de traducerea textuală decît varianta definitivă. Într-o notă de la pagina 368, ediția Perpessicius, volumul II, putem citi versul: *Își întinde ale lui labe și se culcă la pămînt*, care reproduce fără nici o modificare următoarele două versuri din original: *Und streckt die Glieder/Und legt sich nieder.* În varianta definitivă cuvîntul *Glieder* « membre, labe » a fost înlocuit cu termenul mai general *mușchi*: «. . . *își întinde mușchii și s-așază jos* ».

---

[1] Șt. O. Iosif, Poezii, ediție definitivă, București, 1944, p. 271.

Asocierile comune, nesugestive, sînt evitate de poet. De aceea metafora *pisică* pentru *tigru* este eliminată: *Fiarele se-nfiorează, / Și-mprejur, arzînd de dorul de-a se sfîșia între ele, / Se așează. Die gräulichen Katzen*, « înfiorătoarele pisici » au devenit, în versiunea lui Eminescu, *fiare care se înfioreză*. Traducerea aceasta este mai potrivită ca a lui Șt. O. Iosif, unde întîlnim termenul tehnic *feline*.

Compararea versiunii lui Eminescu a baladei discutate cu textul lui Schiller, impune, în mod necesar, concluzia că traducerea credincioasă pînă la respectarea aproape a fiecărui cuvînt nu trebuie repudiată total. Această concluzie generează întrebarea: cînd trebuie să procedeze traducătorul așa? Răspunsul a fost dat de Al. Philippide, cu toată pătrunderea izvorîtă dintr-un autentic talent poetic, o cultură frumoasă și o bogată experiență de traducător: « Suprapunerea exactă a cuvintelor din două limbi diferite nu se poate face decît cînd e vorba de lucruri concrete și chiar și atunci nu întotdeauna » [1].

Iată de ce Eminescu a tradus cuvînt cu cuvînt, cu puținele excepții comentate de noi, cele mai multe din versurile baladei « Mănușa ». Lupta dintre animalele din arenă, ca și înfruntarea amoroasă dintre Cunigunda și cavalerul Delorges, manifestată tot în acțiuni concrete, impune acest procedeu.

Cu totul alta este situația celei de-a doua traduceri cu care ne-am propus să ilustrăm posibilitățile de a transpune poezia dintr-o limbă în alta.

« Foaia veștedă » apare, la o analiză fără suficientă pătrundere, o traducere liberă sau o prelucrare. Aceste calificative ni se par nepotrivite. Considerăm, împotriva părerii curente, că adevărul este cel subliniat de acad. G. Călinescu în « Opera lui Mihail Eminescu », volumul V: « O însemnare arată întotdeauna în ediții că *Foaia veștedă* este o prelucrare « după N. Lenau ». Compararea ne dovedește însă că este o traducere credincioasă, atît cît îngăduie arta versificării, a poeziei *Das dürre Blatt* (Pag. 120). Aserțiunea criticului nu are darul să coboare valoarea versiunii lui Eminescu. După cum, de asemenea, chiar dacă un anume conformism s-ar părea că respinge această opinie, traducerea credincioasă nu exclude ideea de creație. Compararea textelor ne oferă probe de necontestat pentru susținerea acestei afirmații.

Titlul poeziei este o traducere credincioasă a celui din original. În același timp, cele două cuvinte cu care își intitulează poetul romîn versiunea, se distanțează mult de translația ad litteram. Să lămurim ceea ce pare paradoxal în această afirmație. Într-o tălmăcire fidelă, în sensul strict al cuvîntului, și așa cum nu trebuie să se traducă, poezia s-ar fi intitulat « Frunza uscată » (Das dürre Blatt). Ca să evite această formulare ștearsă, geniul traducătorului a creat din nou în romînește titlul și a scris « Foaia veștedă ». Asocierea dintre *foaie*, popular pînă astăzi cu sensul « frunză » ca și *feuille* în franceză sau *foglia* în italiană, și *foaia de hîrtie* (în italiană *foglio*) cu vorbele iubirii moarte este evidentă. Nu poate fi acceptată, prin urmare, părerea lui M. Dragomirescu, exprimată în « Știința lite-

[1] Al. Philippide, op. cit., p. 4.

raturii », că Eminescu ar fi schimbat titlul poeziei lui Lenau [1]. În romînește acesta este titlul cel mai potrivit, într-o deplină concordanță cu intențiile creatorului poeziei originale.

Compararea, în continuare, a originalului german cu versiunea romînească, duce la aceeași concluzie. Versiunea lui Eminescu a poeziei « Das dürre Blatt » *crește*, ca să întrebuințăm termenul atît de fericit ales de G. Călinescu pentru a sublinia această situație, din nou în romînește. În același timp, ea este și o traducere fidelă, în sensul bun al cuvîntului, a textului german.

La rezultate foarte interesante ne duce compararea acestor texte cu toate variantele publicate de Perpessicius [2]. Se poate observa, în felul acesta, foarte ușor, procesul de cristalizare a versiunii romînești, de la oscilările între diferite forme din primele variante, de multe ori mai aproape, literal, de textul lui Lenau, la puritatea și la transparența versurilor variantei definitive. Ideile textului tradus nu îmbracă, așa cum se întîmplă în tălmăcirile mediocre, o haină de împrumut, ci una anume făurită pentru ele. Aici vedem contribuția creatoare a lui Eminescu. A doua mențiune impusă de compararea acestor texte este grija deosebită a poetului de a nu se îndepărta de original, oricum ar formula, în romînește, ideea poetică respectivă. Citățm cîteva exemple.

Scrisoarea morții, *frunza*, nu poate fi altfel decît deschisă: *Dies leichte, off'ne Brieflein*[3] (Această scrisorică ușoară, deschisă). În versiunea lui Eminescu această idee nu mai este comunicată direct, ci aluziv. Ea se naște în romînește cu următoarea înfățișare: *Fără plic scrisoarea-aceasta* (O., vol. I, p. 125). La aceleași rezultate, conturarea într-o formă cît mai sugestivă a ideilor poetice din original, conduce și construcția arhaică *mi-au adus*, traducerea participiului german *hereingetrieben (Vînt-o foaie veștejită | Mi-au adus mișcînd fereastra)*, precum și înlocuirea perfectului compus *hat geschrieben* « a scris » cu prezentul indicativ *trimite*. Topica din ultimele două versuri ale primului catren: *Este moartea ce-mi trimite | Fără plic scrisoarea-aceasta* trebuie, de asemenea, invocată ca un factor esențial, pentru sublinierea contribuției creatoare a traducătorului. Toate aceste fapte resping afirmația lui G. Călinescu, loc. cit., că originalitatea traducerii lui Eminescu se poate reduce numai la « invenția verbală ».

O judecată lipsită de suficientă înțelegere ar putea să-l conducă pe cineva la concluzia pripită că poetul, omițînd să traducă versul *Es waren schöne Zeiten!* (Erau timpuri frumoase), de la sfîrșitul strofei a doua, prezent într-o variantă sub forma *vremi frumoase*, s-a abătut de la drumul unei traduceri credincioase. Realitatea este alta. Poetul a înlăturat parcimonios, acest vers inutil. Întreaga poezie vorbește doar despre o fericire trecută! Din același punct de vedere, ar trebui

[1] Vezi M. Dragomirescu, Știința literaturii, fasc. I, Introducere în știința literaturii, București, edit. Instit. de lit., p. 290–291.

[2] Spațiul nu ne permite citatul amplu și, de aceea, trimitem pe cititor direct la ediția pomenită.

[3] Nikolaus Lenau, Sämtliche Werke, ediția îngrijită de Dr. R. Preuss, vol. I, p. 253.

condamnate și adaosurile: *voi întinde-o* și *de la mîna dragii mele (von Ihr)*, atît de potrivite însă pentru conturarea ideilor din original.

Ori de cîte ori găsește că este necesar, poetul elimină din versiunea sa tot ce ar putea încărca inutil poezia. Astfel, versul *Da draussen steht der Baum so leer* (afară stă copacul atît de gol), fără nici o legătură cu ideea centrală a strofei a treia: *Cum copacu-și uită foaia / Ce pe vînt mi-a fost trimisă / Astfel ea uitat-au poate / Aste foi de dînsa scrise.* (O., vol. I.p. 125), n-a fost tradus. Comparația copacului, a indiferenței vegetale față de drama frunzei căzute, cu indiferența iubitei față de scrisorile asupra cărora s-a aplecat cu dragoste altădată, nu cerea cu necesitate traducerea versului omis. Este interesant de menționat că acest vers nu apare în nici o variantă, deși pot fi semnalate deosebiri mari de la una la alta, foarte importante pentru cercetarea evoluției de la soluțiile literale din primele, la versiunea definitivă, fără umbre. Această problemă ar merita o cercetare specială. Adăugăm, pentru a ilustra evoluția de la prima la ultima variantă, încă un exemplu oferit de strofa a patra.

Se remarcă, de la început, construcția greoaie, din cauza topicei, a primelor două versuri, din varianta întîi: *A iubirii celei moarte / Umbre blînde mă privesc.* Această înlănțuire sintactică curioasă urmărește strîns topica din versurile germane: *Der toten Liebe Worte flehn, / Dass ich auch sie vernichte (Ale moartei iubiri vorbe se roagă / Să le nimicesc și pe ele).* În varianta a doua, ca și în cea definitivă, subiectul *vorbele* își găsește locul indicat de structura sintactică a limbii noastre, adică înaintea atributului *iubirii moarte: Vorbele iubirii moarte / Vinovate-mi stau în față.* Cu același deosebit simț pentru limbă, Eminescu definitivează și restul versurilor, gradînd acțiunile pe care le cuprind. În catrenul lui Lenau, personificarea este dublată de comparația *iubirii moarte* cu niște mincinoși: *Wie festgehaltne Lügner stehn / Sie mir im Angesichte* (Ca niște mincinoși prinși / Ele îmi stau în față). Traducătorul renunță la comparație, implicită personificării, prin urmare inutilă. Personificarea, în schimb, este mult adîncită față de original, prin insistența asupra sentimentului de vinovăție atribuit de poet vorbelor.

Numeroase exemple dovedesc că Eminescu n-a făcut, niciodată, deosebire între munca de traducător și aceea de creator original de poezie. Ca să ajungă la forma definitivă: *Dulcea lor zădărnicie / Nu mă-ndur s-o pun pe foc,* poetul a renunțat la variantele: *Nu mă-ndur s-arunc în flăcări / Acest vis îngînător* (O. vol. II, p. 143); *Dar a lor zădărnicie / Nu mă-ndur s-o pun pe foc* (ibid., p. 144). Între varianta definitivă și traducerea literală *(Doch will ich nicht dem holden Wahn / Den Wurf in's Feuer gönnen. . .* « Dar eu nu vreau iluziei gingașe / Să-i îngădui aruncarea pe foc. . . ») distanța pare enormă. Cînd le raportăm mai strîns una la alta, observăm totuși o apropiere puternică între ele, uneori pînă la identitatea totală, încît se naște, ca pretutindeni în traducerile lui Eminescu, întrebarea: de unde izvorăște acest « miracol »? Răspunsul trebuie căutat în simplitatea, în firescul limbii din versiunea eminesciană, calități izvorîte dintr-o perfectă identi-

tate sufletească între creator și traducător și dintr-un talent uriaș. Fără talent și fără afinitatea de care vorbim aici, zadarnic va căuta traducătorul să găsească nota care să sune la fel cu cea din original. Traducerea, concepută ca un act de creație a originalului în altă limbă, nu poate exista în afara acestor condiții. Numai așa conținutul de idei poate răsări firesc în altă limbă. Tălmăcirea *dulce zădărnicie* a cuvintelor germane *der holde Wahn* « iluzie gingașă », din versurile citate mai înainte, capătă, pornind de aici, explicația firească. Această *dulce zădărnicie* are o rezonanță profund eminesciană, se încadrează perfect poeziei sale erotice, dar este, în același timp, credincioasă, pînă aproape de identificare, textului lui Lenau, care trebuia tradus verbal *gingașă* (dulce) *iluzie*, *nebunie* (zădărnicie). Între cuvintele cu care ar fi trebuit să fie tradus textul german și cele utilizate de Eminescu este o strînsă apropiere semantică, ceea ce înlătură primejdia unei falsificări a conținutului.

Ne mai oprim, în sfîrșit, doar asupra ultimului catren. Compararea versiunii lui Eminescu cu originalul pune îndată în evidență succesiunea mult schimbată a versurilor în varianta poetului romîn. Așezarea metaforei *vestea blînd-a morții* (frunza) în fruntea catrenului nu-i lipsită de intenție. Poetul, în permanență, a căutat să reliefeze, într-o formă cît mai sensibilă, ideea caducității, pentru care Lenau a găsit un simbol atît de potrivit: *frunza uscată, căzătoare*. Transpunerea în romînește a ultimelor două versuri reține atenția nu numai prin intervertirea ordinei lor, ci și prin felul original în care este prezentată ideea finală. Lectura versurilor: *Moartea vindic-orice rană / Dînd la patime repaos...* aduce, îndată, în mintea lectorului, familiarizat cu motivele liricii eminesciene, ideea ataraxiei, acea *sete de repaos* a sufletului, invocată ca un bun suprem în multe creații ale poetului. Cu toate acestea, avem aici numai o magistrală tălmăcire în romînește a versurilor lui Lenau: *Dass jedes Leiden findet Ruh / Und Heilung jede Wunde* (Orice suferință găsește liniștea / Și vindecare orice rană). O modificare fără însemnătate în traducerea ad litteram dată de noi, înlocuirea cuvîntului *suferință* cu cel din traducerea lui Eminescu, *patimă*, înlesnește mult suprapunerea celor două versiuni: *Orice patimă își găsește liniștea* (traducerea literală); *Dînd la patime repaos* (versiunea lui Eminescu). Poetul a avut în vedere, pe lîngă sensul actual, și sensul mai vechi « suferință » al cuvîntului patimă, cînd a tradus așa termenul german *Leiden* « suferință ». Ideea din original, chiar dacă traducerea pare de data aceasta mai « liberă », nu are nimic de suferit. Dimpotrivă, datorită bogăției semantice a cuvîntului *patimă*, care înseamnă *pasiune*, de obicei josnică, dar și *sentiment (își iubea cu patimă patria)* și chiar *suferință*, fizică sau morală, ca în textul lui Lenau, face ca ideea să fie mai pregnant subliniată.

În urma acestei analize, credem, cu toată hotărîrea, că se poate răspunde afirmativ la întrebarea dacă « Foaia veștedă » este sau nu este o traducere credincioasă. Această fidelitate față de text trebuie explicată în alt mod decît în cazul traducerii baladei « Mănușa ». Nu mai este vorba în « Foaia veștedă » de o traducere aproape textuală a originalului în limba romînă, ci de traducerea,

pe alocuri, numai a ideii, dar cu alte cuvinte decît cele cerute de corespondența perfectă cu textul german.

Care sînt elementele ce, fără să trădeze conținutul, dau originalitate acestei traduceri ?

a) Eliminarea unor versuri care ar fi devenit repetiții supărătoare în versiunea romînească; înlocuirea cu alte cuvinte a tuturor termenilor din original a căror traducere fidelă ar fi condus la același rezultat neplăcut.

b) Unele construcții arhaice din cele mai frecvente în poezia lui Eminescu, cum ar fi formele cu *au* ale auxiliarului la perfectul compus, persoana a III-a singular (*mi-au adus* pentru *mi-a adus*; *uitat-au* pentru *uitat-a*; la ultimul exemplu trebuie luată în considerație și inversiunea).

c) Epitetele metaforice și personificatoare caracteristic eminesciene [1]: *zădărnicie dulce* [2], antepus substantivului în versiunea lui Eminescu: *dulcea lor zădărnicie*; *vestea blîndă* (aici preferințele poetului romîn se întîlnesc cu ale poetului german, deoarece *blînd* traduce pe *mild*; *foaia tristă* în care epitetul personificator *tristă* înlocuiește pe cel propriu *dürre* « uscată » și epitetul *vechi*, în plus față de textul german, din versul *În durerea vechii pierderi.*

d) Sinecdoca *mîna dragii mele* (draga mea).

e) În sfîrșit, ar putea fi invocate și anumite cuvinte, ca *patimă* sau *repaos*, frecvente în poeziile originale ale poetului. (Am omis intenționat din această discuție schimbarea ritmului iambic din original cu cel trohaic, deoarece aici vedem un element mai general. În cazurile cînd cel mai potrivit ritm este în alte limbi iambul, limba romînă cere troheul.)

---

[1] Vezi studiul acad. T. Vianu, Epitetul eminescian, « Studii și cercetări lingvistice », anul V, nr. 1—2 (1954), p. 165—195.

[2] Acad. T. Vianu stabilește în studiul « Epitetul eminescian » următoarele deosebiri între aceste două categorii de epitete: « Menținem cu toate acestea deosebirea dintre epitete-personificatoare și epitete-metaforă, deoarece în primul caz atribuim obiectelor fizice o calitate morală, pe cînd în cel de-al doilea stabilim identitatea dintre două obiecte (dintre care unul poate fi fizic și celălalt moral). Din această pricină, epitetele-metafore sînt substantive ca și numele pe care le determină » (op. cit., p. 186). Exemplul citat de noi *zădărnicie dulce*, ca toate epitetele care apar pe lîngă substantive abstracte, provoacă dificultăți mari în ceea ce privește încadrarea lor în una din cele două categorii. Nu pot fi încadrate în rîndul epitetelor personificatoare deoarece, conform criteriilor de mai sus, numai *obiectele fizice* primesc epitete care să le însuflețească. Exemplele asemănătoare celui citat de noi nu pot fi încadrate nici în categoria cealaltă deoarece, în baza acelorași criterii de clasificare, *epitetele-metaforă sînt substantive ca și numele pe care le determină* și *dulce* este adjectiv. Încurcătura provocată de determinarea prin epitet a substantivelor abstracte ar fi fost rezolvată dacă se renunța la limitarea epitetelor personificatoare numai la determinarea obiectelor fizice și se cuprindeau și substantivele abstracte; de asemenea, pentru evitarea acestui neajuns, trebuia lărgită și sfera epitetelor metaforice prin includerea adjectivelor alături de substantive. În felul acesta clasificarea epitetului din *zădărnicie dulce* nu mai ridică nici o dificultate. El ar fi trecut, firesc, în categoria epitetelor metaforice. *Dulce*, în acest caz, nu personifică, ci ajută la stabilirea identității dintre *zădărnicie* care nu-i un obiect fizic, ci un obiect al gîndirii, și oricare obiect fizic cu calitatea dulce.

Toate elementele pe care le-am înșirat — bine înțeles, mai puțin schimbarea ritmului — imprimă traducerii lui Eminescu accentele puternicei sale personalități poetice. Ceea ce trebuie să remarcăm, ca un lucru deosebit de important pentru discuția noastră, este faptul că personalitatea poetului traducător n-o copleșește pe aceea a creatorului poemului. Conținutul de idei capătă numai cea mai potrivită formă românească, dar rămîne nealterat. Și traducerea aceasta, ca și aceea a baladei « Mănușa », poate primi, fără rezerve, atributul *credincioasă*.

Ori de cîte ori limitele indicate pînă aici sînt depășite, fie într-un sens — spre traducerea ad litteram în situațiile cînd aceasta nu-i deloc indicată — , fie în celălalt — spre traducerea nepermis de liberă —, nu mai avem dreptul să considerăm tălmăcirea realizată, ori cît de mari ar fi calitățile producțiunii poetice respective. Iată de ce « La steaua » nu poate fi considerată o traducere a poeziei « Der Stern » de Gottfried Keller. Din aceleași motive, ca să invocăm și un exemplu recent, fabulele tălmăcite de Tudor Arghezi din La Fontaine, publicate anul trecut în Editura tineretului, nu se înscriu printre traducerile deplin realizate. Autorul «Cuvintelor potrivite» n-a făcut, de fapt, o operă de traducere, ci de prelucrare, de adaptare, din limba franceză în limba română, a fabulelor lui La Fontaine. Rezultatul acestei munci este minunat, lectorul satisfăcut, dar, întrebat spre cine să-și îndrepte recunoștința, ar ezita sau s-ar orienta spre poetul român. Arghezi este prezent în așa măsură în unele versuri ale tălmăcirii, încît nu-l mai vedem pe La Fontaine. Cititorul poate cunoaște un aspect al resurselor poetice bogate ale poetului român, dar mai puțin, și uneori de loc, pe fabulistul francez. Ori nu aceasta era scopul traducerii care trebuia să-l facă cunoscut cititorului român pe scriitorul francez.

Concluzia care se desprinde din discuția făcută în aceste pagini este simplă. Traducătorul are libertatea de a tălmăci, în funcție de conținutul care trebuie transpus în altă limbă, cînd textual, cînd liber, cu obligația de a nu depăși limitele despre care am vorbit. Norme cu caracter de valabilitate în orice situație nu pot fi emise. Nu trebuie respinsă nici traducerea literală, cînd poate fi realizată și artistic, și nu trebuie condamnată nici traducerea liberă, cînd nu se poate proceda altfel. Dacă o identitate perfectă între cuvintele originalului și acele ale traducerii nu poate să fie realizată întotdeauna, și nici nu trebuie să se urmărească cu orice preț acest lucru, fidelitatea față de conținut este obligatorie. Eminescu ne-a oferit în cele două traduceri supuse analizei, două modele perfecte de transpunere a poeziei dintr-o limbă în alta, cu mijloace totuși atît de diferite. «Mănușa» este o traducere ad litteram, dar în același timp cu neîndoielnice calități literare, iar « Foaia vestedă» o traducere unde fidelitatea este, cîteodată, numai de conținut. În ambele cazuri trebuie să se vorbească de o traducere foarte credincioasă textului original.

Socotim că punerea la îndemîna traducătorilor a experienței clasicilor în acest domeniu are darul să aducă multă lumină în rezolvarea unor probleme spinoase legate de arta tălmăcirii. Rezultatul imediat al acestei acțiuni ar fi îmbunătățirea simțitoare a calității traducerilor de poezie, care nu poate fi realizată în urma unei discuții numai de principii sau pe baza unor texte mediocre.

CRONICĂ

COMUNICĂRILE DE LINGVISTICĂ PREZENTATE LA SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ANUALĂ A SECŢIEI A VIII-A A ACADEMIEI R.P.R.

În zilele de 29 şi 30 iunie 1955 a avut loc în Bucureşti sesiunea anuală a Secţiei a VIII-a de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. În cadrul sesiunii au fost prezentate o serie de comunicări care au format obiectul unor desbateri la care au participat academicieni şi numeroşi cercetători în domeniul limbii, literaturii şi artei.

Comunicările prezentate în cadrul sesiunii au fost discutate în şedinţa comună din 29 iunie, precum şi în şedinţele pe subsecţii care au avut loc în cursul zilei de 30 iunie. Discuţiile purtate pe marginea lucrărilor prezentate au fost numeroase aducînd precizări şi puncte de vedere noi la comunicările ţinute.

Comunicările de lingvistică s-au referit la diferite ramuri şi probleme ale lingvisticii: lingvistică generală, fonetică, reconsiderarea moştenirii lingvistice, istoria limbii, gramatică descriptivă şi limbă literară.

Comunicări de lingvistică generală au ţinut acad. Al. Graur « Note asupra progresului în limbă » şi I. Rosenberg « Unele observaţii asupra calculului lingvistic ».

În cadrul comunicării prezentate, acad. Al. Graur precizează noţiunea de progres în limbă, stabilind o corelaţie strînsă între evoluţia limbii şi a societăţii care o foloseşte. Faptul că limba este în neîntreruptă transformare nu constituie o premisă pentru a califica fiecare modificare care survine în cadrul ei drept progres. Dacă crearea unor noi tipuri morfologice sau sintactice, solicitate de necesităţile exprimării, constituie un pas înainte în limbă, alte transformări accidentale, ca de pildă apariţia verbelor în *-î* la conjugarea a IV-a sau rotacismul nu aduc nici o îmbunătăţire, ci constituie din contră, un regres. Considerarea oricărei modificări în limbă drept progres duce la concluzia arbitrară, după care perioadele în care societatea se destramă şi limba e lăsată în părăsire (deci înregistrează mai multe schimbări), ar trebui să fie caracterizate printr-un progres evident. La fel, nu poate fi acceptată fără rezerve nici ipoteza după care statele centralizate, unitare, cu o societate organizată, în care se tinde spre formarea unei limbi naţionale şi spre desfiinţarea dialectelor, ar constitui o stavilă în calea progresului în limbă. După cum mersul înainte al societăţii e în funcţie de conducerea care-i guvernează interesele, tot aşa progresul în limbă nu poate fi conceput în condiţiile unei oficialităţi reacţionare, care tinde la un moment dat să menţină vocabularul şi structura internă a unei limbi la un stadiu de evoluţie depăşit. Forurile culturale normalizatoare ale unui stat (învăţămîntul, academiile etc.) exercită în general o influenţă salutară asupra dezvoltării limbii,

nepermiţînd extinderea unor inovaţii greşite care riscă să se generalizeze. În încheiere, autorul a subliniat că progres în limbă nu aduc decît schimbările care contribuie la unificarea limbii, care pun de acord limba cu noile achiziţii ale societăţii şi ale gîndirii, aducînd o clarificare, o simplificare şi întărind caracterul sistematic al limbii.

Atacînd o problemă insuficient tratată pînă acum, I. Rosenberg aduce unele contribuţii menite să sistematizeze materialul disparat care există în acest sector. Autorul propune o clasificare a calcurilor (calcuri lexicale şi sintactice), apoi stabileşte că în cadrul calculului se pot întîlni împrumutul de sens, traducerea părţilor componente ale unui cuvînt sau traducerea cuvintelor componente ale unei expresii. Noţiunea de semicalc şi distincţia care trebuie stabilită între acest procedeu de îmbogăţire a vocabularului şi contaminare, delimitarea noţiunilor de calc şi de traducere propriu-zisă constituie probleme cărora autorul le acordă o atenţie deosebită. În restul comunicării I. Rosenberg se ocupă de calchierea expresiilor figurate (precizînd dificultatea procedeului), de rolul etimologiei populare în formarea calculului, de proporţionalitatea dintre posibilităţile de calchiere şi de derivare ale unei limbi şi de tendinţa de dezvoltare pe care procesul o are în momentul de faţă în limba romînă.

Comunicări de fonetică romînească au prezentat acad. Al. Rosetti « Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate » şi A. Avram « Asupra clasificării vocalelor romîneşti ».

În comunicarea acad. Al. Rosetti (Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate) se întreprinde o clasificare a consoanelor palatale, aducîndu-se o serie de precizări în legătură cu punctul de vedere al Gramaticii Academiei R.P.R. în această privinţă. Se arată că în opoziţie cu consoanele dure pot fi deosebite trei feluri de consoane palatale: palatale propriu-zise (a căror articulare se face pe bolta palatului), consoane palatalizate sau moi (care se articulează palatal sub influenţa unei vocale sau semivocale palatale) şi consoane muiate (cu o puternică articulaţie palatală, datorită extinderii muşchiului lingual pe bolta palatului). Gramatica Academiei reuneşte consoanele muiate şi palatalizate într-o singură categorie, admiţînd existenţa în limba romînă literară a consoanelor muiate şi a opoziţiei consoană dură — consoană palatalizată nu numai la sfîşitul cuvîntului (*pom-pomi*) şi în interiorul lui (*tacă-teacă*). Concluzia acad. Al. Rosetti stabileşte că limba romînă literară nu posedă consoane muiate, iar opoziţia consoană dură — consoană palatalizată este utilizată numai la sfîrşitul cuvintelor. Principalul merit al comunicării îl constituie stabilirea unei clasificări riguroase a consoanelor palatale, care înlătură frecventele confuzii care se făceau în acest domeniu pînă în zilele noastre.

Problema clasificării vocalelor romîneşti constituie obiectul comunicării lui A. Avram. Autorul porneşte de la constatarea că în afara tipurilor fundamentale ale fonemelor-vocale, care se grupează în trei serii principale (anterioară, medială, posterioară), graiurile dacoromîne prezintă nuanţe vocalice intermediare, care formează trei serii secundare (medio-anterioară nelabială, medio-posterioară labială şi anterioară labială). Din cele cinci serii (anterioară, medio-anterioară, medială, medio-posterioară şi posterioară) numai prima prezintă variante fonetice labiale şi nelabiale; celelalte cuprind foneme-vocale nelabiale (seriile medio-anterioară şi medială) sau labiale (seriile medio-posterioară şi posterioară). Variantele (atît cele fundamentale, cît şi cele condiţionate) pot fi grupate într-un tablou alcătuit dintr-un număr de cercuri concentrice, în care vocalele aparţinînd aceleiaşi serii se înşiră pe aceeaşi rază, iar cele cu acelaşi grad de deschidere pe acelaşi cerc. Sistemul circular de grupare a vocalelor oferă o imagine aproximativă a locului de articulare, redînd realitatea acustică şi fiziologică şi permite, prin mărirea cercurilor şi a razelor, includerea mai multor nuanţe vocalice.

Discuţiile purtate pe marginea comunicării au subliniat în unanimitate justeţea criteriilor folosite şi valabilitatea concluziilor, scoţînd în evidenţă importanţa deosebită a lucrării.

Comunicările prof. D. Macrea « Opera de slavist a lui Ioan Bogdan » și a Luciei Pop « Probleme lingvistice la « Convorbiri literare » au dezbătut probleme privind reconsiderarea moștenirii lingvistice a trecutului.

Comunicarea prof. D. Macrea constituie o privire generală asupra studiilor de slavistică din țara noastră și subliniază rolul de inițiator și de sprijinitor pe care l-a jucat Ioan Bogdan în această direcție. Denunțînd orientarea greșită a școlii latiniste, care privea influența slavă ca pe un accident nefast în cultura și limba noastră, I. Bogdan a adus o contribuție esențială în precizarea raporturilor slavo-romîne de-a lungul istoriei, arătînd în opera lui de filolog și de istoric, varietatea și importanța influenței slave în numeroase sectoare ale vieții poporului romîn. Principalul său merit îl constituie editarea vechilor cronici romînești în limba slavonă (în « Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche », « Cronici inedite atingătoare de istoria romînilor », « Letopisețul lui Azarie »), a documentelor slave și a unui album paleografic, opere de importanță excepțională pentru istoria romînilor și pentru paleografia romînească. Prin activitatea lui de istoric, filolog și profesor, I. Bogdan a deschis o nouă epocă în studierea influenței limbilor slave asupra culturii și limbii romîne, facilitînd apariția unor lucrări care au completat și aprofundat cercetările inițiate de dînsul.

La baza comunicării Luciei Pop se află un material vast și interesant obținut prin despuierea revistei ieșene în prima perioadă de apariție. Urmărind gruparea preocupărilor de limbă în capitole mai mari și încercînd să definească întreaga activitate a lingviștilor care au colaborat la « Convorbiri literare », comunicarea depășește uneori cadrele precizate de titlu, apelînd la o serie de lucrări care n-au fost inserate în coloanele revistei. Autoarea a remarcat justețea părerilor « Junimii » atît în problema ortografiei și a limbii literare, cît și în privința luptei antilatiniste și a apropierii de limba populară, deși uneori opiniile emise erau marcate de inconsecvențe sau de ezitări repetate. Promovînd o limbă eliberată de paraziții latiniști și franțuziți și cunoscînd o largă difuzare în Transilvania, « Convorbirile literare » au determinat părăsirea pozițiilor latiniste, încă destul de rezistente în timpul acela dincolo de Carpați. Comunicarea, foarte documentată și aproape exhaustivă, are meritul de a fi prezentat personalitatea lui Lambrior, aducînd date biobibliografice interesante și definind direcțiile în care s-au exercitat preocupările sale lingvistice.

Comunicări referitoare la probleme de istorie a limbii au prezentat prof. Gh. Ivănescu « Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi », P. Olteanu « Numiri slave în Transilvania de nord-vest » și Vl. Drimba « O copie din secolul al XVII-lea a « Tîlcului evangheliilor » și a « Molitvenicului » lui Coresi ».

În comunicarea sa, Gh. Ivănescu, pornind de la ipotezele lui Iorga și Pușcariu după care cărțile religioase tipărite de Coresi ar fi o reeditare cu unele modificări a textelor rotacizante, stabilește unele legături între limba acestor scrieri. În sprijinul afirmației de mai sus d-sa citează aspectul fonetic al unor cuvinte, o serie de fapte morfologice și lexicale din tipăriturile coresiene care sînt proprii regiunilor nord-estice și care pot fi explicate prin raportare la traducerile rotacizante anterioare.

Luînd cuvîntul, acad. Al. Rosetti a arătat că faptele de limbă invocate nu sînt suficiente pentru a considera textele coresiene ca o reluare modificată în privința lexicului a scrierilor rotacizante și că există o serie de date care indică cu suficientă claritate că avem de-a face cu două traduceri diferite.

Un deosebit interes a stîrnit comunicarea lui P. Olteanu, în care se încearcă determinarea unei influențe slovace în partea nord-estică a țării pe baza unor elemente toponimice din această regiune.

O temeinică analiză lingvistică și filologică prezintă comunicarea lui Vl. Drimba. Stabilind legătura între textele coresiene și manuscrisul studiat, autorul arată că ne aflăm în prezența unei copii făcute după exemplare mai complete decît cele păstrate, fapt care conferă o importanță deosebită textului. Copia studiată a fost executată în apropierea Beiușului, spre

jumătatea secolului al XVII-lea, în cadrul acțiunilor de calvinizare pe care Gheorghe Rákoczi I le-a întreprins printre romînii bihoreni. Deși au unele particularități moldovenești, fonetica, morfologia și lexicul copiei sînt specifice graiului crișan, prezentînd asemănări esențiale cu vorbirea de azi din această parte a țării.

Unele probleme de gramatică descriptivă au constituit subiectul comunicărilor lui S. Stati, M. Grigorescu, M. Iliescu și M. Zdrenghea.

S. Stati a prezentat comunicarea « Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor ». Autorul arată că pentru definiția propoziției trebuie să se țină seama de predicație și de indicii de predicație, iar pentru clasificare sînt necesare următoarele criterii: relația, calitatea, modalitatea și intonația. Lucrarea lui S. Stati ajunge la rezultate care pot fi valabile pentru un număr mare de limbi, dacă se ține seama de specificul fiecăreia și dacă se recurge la toate combinațiile posibile între cele patru criterii.

Prezentînd comunicarea « Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție », M. Grigorescu aduce o serie de observații în legătură cu paralelismul care se constată între părțile propoziției și cele ale frazei. Autoarea subliniază poziția indecisă a Gramaticii Academiei, care deși afirmă că propoziția este capabilă să redea situații mai complexe decît partea de propoziție și citează în acest sens propoziția condițională lipsită de corespondent în sintaxa propoziției, înregistrează totuși părți de propoziție cărora nu le corespund propoziții subordonate. Pe baza unei largi exemplificări, autoarea constată existența propozițiilor completivă de agent, circumstanțială instrumentală, circumstanțială sociativă, circumstanțială de relație în cadrul frazei și a complementului circumstanțial condițional în cadrul propoziției, stabilind în felul acesta un paralelism perfect între părțile de propoziție și propozițiile subordonate. În cadrul acestor corespondențe, conținutul unei propoziții circumstanțiale poate fi exprimat în propoziție prin construcții atributive pentru care autoarea propune denumirea de atribute circumstanțiale. La fel, un gerunziu cu rolul de complement circumstanțial de mod este redat în frază printr-o propoziție coordonată copulativă.

Comunicarea a dat naștere la numeroase discuții, care, deși au exprimat unele rezerve, în special în legătură cu corespondența dintre gerunziu și condițional și dintre gerunziul cu funcție de complement circumstanțial de mod și propoziția coordonată copulativă, au fost unanime în a recunoaște meritele lucrării.

În tratarea problemei concurenței dintre pronumele relative *care* și *ce*, M. Iliescu pornește de la constatarea că în limba veche *ce* avea o răspîndire mai mare decît *care*, extinderea acestuia din urmă devenind din ce în ce mai vizibilă o dată cu trecerea timpului. Motivele pentru care utilizarea lui *ce* s-a făcut pe o scară din ce în ce mai redusă trebuie căutate în faptul că avea un suport fonetic slab, fiind monosilabic și în imposibilitatea de a determina numărul, genul și cazul. Înainte de a recurge la *care*, vechea romînă a întărit pronumele relativ *ce* cu adjectivul demonstrativ *cel: cel ce, ceea ce*. Folosit la început în forma articulată, *care* a adoptat o singură formă pentru nominativul singular și plural, pentru masculin și feminin, răspîndindu-se pe o scară largă și substituind aproape în întregime pe *ce*. Pronumele relativ *ce*, dispărut aproape din limba vorbită, se mai întrebuințează în poezie și în lucrări cu stil căutat sau arhaic, precum și în forma de acuzativ, în locul lui *pe care*.

Constatînd că limba vorbită prezintă în ultimul timp cazuri mai numeroase de folosire a lui *ce*, acad. I. Iordan a recomandat întrebuințarea lui *ce* cînd subiectul este nume de lucru sau de persoană și este la singular și cînd după *ce* nu urmează numaidecît predicatul. D-sa a arătat că pronumele relativ *ce* prezintă pentru limba literaturii artistice avantajul de a forma împreună cu verbul imediat următor un echivalent al adjectivului verbal corespunzător (*focul ce arde = focul cel arzător*).

Comunicarea lui M. Zdrenghea « Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative, relative și nehotărîte)? » încearcă să infirme existența adjectivelor

determinative în limba romînă, arătînd că de fapt e vorba de pronume care nu dobîndesc valoare adjectivală atunci cînd sînt folosite pe lîngă un substantiv. Autorul susține că adjectivul posesiv este în fond pronume posesiv, aducînd în apărarea tezei o serie de argumente, dintre care cel mai rezistent pare faptul că așa-numitele adjective posesive substituie numele posesorului. În continuarea argumentării, M. Zdrenghea a ridicat o serie de obiecțiuni pentru calificarea pronumelor demonstrative, interogative, relative și nehotărîte, drept adjective atunci cînd au rol determinativ.

Cei care au luat cuvîntul, admițînd în parte constatările autorului cu privire la pronumele posesive au făcut o serie de observații la argumentarea adusă, arătînd necesitatea discutării pe plan mai larg a problemei și a aducerii de dovezi mai convingătoare pentru susținerea punctului de vedere emis.

Comunicările lui B. Cazacu și I. Fischer, A. Andriescu, Al. Niculescu și Gh. Bulgăr au avut în vedere diferite probleme ridicate de studiul limbii romîne literare.

În comunicarea « Aspecte ale vocabularului lui Anton Pann », B. Cazacu și I. Fischer au întreprins o minuțioasă inventariere a lexicului scriitorului muntean, căutînd să descifreze în limitele operei sale tendințele generale care se observă în vocabularul din acel timp. Constatînd dispariția treptată a cuvintelor turcești și grecești rebarbative din vorbirea epocii și recepționarea largă a neologismelor apusene și ruseți, autorii au selecționat cele mai reprezentative neologisme, distribuindu-le apoi în diferite compartimente, după criterii ce ies ușor în evidență. Sînt selecționați în felul acesta o serie de termeni aparținînd următoarelor domenii: tipografie, editură, învățămînt, terminologie lingvistică, muzică, teatru, viață economică etc. Studierea neologismelor din opera lui A. Pann ajută la stabilirea filierei prin care s-a format terminologia unor domenii de activitate, la diferențierea termenilor cu circulație restrînsă de cei recepționați de masele populare, precum și la stabilirea transformărilor fonetice și morfologice pe care cuvintele împrumutate le-au suferit pătrunzînd în limbă. Faptele lingvistice înregistrate facilitează în același timp studierea concurenței dintre neologismele cu același conținut semantic, dar receptionate din limbi diferite. Privit în ansamblu, vocabularul lui A. Pann oferă cercetătorului posibilitatea detașării unor concluzii generale în legătură cu pătrunderea neologismelor în limba romînă în prima jumătate a secolului trecut.

Comunicarea lui A. Andriescu « Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice » pornește de la constatarea, preluată de la Șăineanu, că, spre deosebire de limba literară înclinată spre abstractizare, limba vorbită manifestă tendința de a concretiza ideea abstractă. Trecînd la stabilirea valorii stilistice a expresiilor idiomatice, autorul întreprinde o clasificare a lor din punct de vedere al puterii de sensibilizare pe care o au. În conformitate cu acest criteriu, idiotismele pot fi împărțite în trei categorii: unele care și-au pierdut o parte din valoarea afectivă originală, altele care nu funcționau la origine ca imagini, dar care și-au creat un conținut afectiv de-a lungul timpului, și, în sfîrșit, a treia categorie care înglobează idiotisme care și-au păstrat afectivitatea în imagini în funcție de gradul de înțelegere a vorbitorului. Analiza atentă a expresiilor idiomatice în conformitate cu criteriile de mai sus duce la constatarea utilizării idiotismelor în două sensuri: la unii scriitori expresia idiomatică apare în forma ei brută, fiind căutată cu scopul de a da naturalețe limbii, în timp ce la alții este prelucrată minuțios pentru a reliefa noi sensuri afective. Partea finală a comunicării conține o analiză o modului în care sînt tratate idiotismele în opera lui L. Rebreanu și M. Sadoveanu, amîndoi reprezentativi pentru cele două maniere de a trata expresia idiomatică, pe care le-am arătat mai sus.

Comunicarea lui Al. Niculescu « Observații asupra folosirii construcțiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea » înregistrează frecvența construcțiilor eliptice verbale în limba populară, stabilind varietatea funcțiilor stilistice pe care le îndeplinesc, precum și motivele care determină tendința spre conciziune a vorbitorilor. Frecvent în vorbirea populară, fenomenul se reîntîlnește la scriitorii realiști care și-au modelat expresia după limba poporului. Deși foarte des utilizat în stilul narativ al lui Delavrancea, procedeul a trecut neobservat de

cercetătorii limbii scriitorului. Față de răspîndirea deosebită a elipsei predicatului în opera lui Delavrancea se pot stabili mai multe situații în care procedeul se aplică frecvent. În sensul acesta, se observă eliminarea verbului declarandi, cînd introduce vorbirea directă sau indirectă, suprimarea verbului sentiendi, care implică dramatizarea narațiunii sau marcarea momentului culminant al unei acțiuni, îndepărtarea verbelor de mișcare, determinînd succesiunea rapidă a elementelor acțiunii etc. În general construcțiile nominale care rezultă din elipsa predicatului dobîndesc valoare stilistică în raport cu propozițiile din jurul lor. Dacă folosirea procedeului în lucrările cu caracter oral indică legătura dintre scriitor și vorbirea populară sau familiară, construcțiile nominale alcătuite dintr-un singur substantiv pretind o explicație mai complexă, din care nu poate fi omisă influența unor scriitori străini.

Comunicarea lui Gh. Bulgăr « Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană » se ocupă de un fenomen a cărui răspîndire se constată din ce în ce mai mult în beletristica actuală. Arătînd că separarea subordonatelor de regentă constituie o derogare de la principiile gramaticale care concep fraza ca un tot indivizibil, autorul studiază formele de izolare a subordonatelor, cauzele care le-au determinat, limitele stilistice ale acestui procedeu, precum și consecințele teoretice și practice care decurg dintr-însul. Studierea limbii producțiilor literare arată necesitatea îmbinării analizei gramaticale cu cea stilistică și atrage atenția asupra adîncirii rolului pe care îl joacă conjuncția și punctuația în frază. Ea indică de asemenea importanța rolului afectiv al unităților sintactice în definiția propoziției și a frazei.

Privind în ansamblu lucrările sesiunii științifice anuale a Secției a VIII-a de știință a limbii, literatură și artă, se poate afirma importanța deosebită pe care au avut-o comunicările prezentate, dintre care unele au contribuit la rezolvarea unor puncte insuficient precizate și la soluționarea problemelor pe care dezvoltarea lingvisticii, a istoriei literare și a cercetărilor de artă din patria noastră le-au adus pe prim plan.

I. GHEȚIE

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A FACULTĂŢII DE FILOLOGIE A UNIVERSITĂŢII «C. I. PARHON»

Între 6 şi 8 iunie 1955 a avut loc sesiunea ştiinţifică a Facultăţii de filologie a Universităţii «C. I. Parhon» din Bucureşti. În această a doua sesiune (prima a avut loc în iunie 1954) s-a prezentat un număr mult mai mare de comunicări — aproximativ 70 — la sesiune participînd membri din toate colectivele de catedră. Sesiunea s-a deschis cu raportul decanului, acad. Al. Graur, care a făcut analiza activităţii ştiinţifice a cadrelor didactice. Raportul a remarcat că în această sesiune prezintă comunicări mai multe cadre tinere decît în sesiunea precedentă, fapt care dovedeşte o justă îndrumare a muncii ştiinţifice a tinerilor. La sesiune au participat anul acesta şi membri ai colectivelor catedrelor de limbă engleză şi germană. S-a remarcat de asemenea îmbunătăţirea simţitoare a activităţii ştiinţifice dusă de catedra de limbă rusă datorită ajutorului dat de tovarăşii consilieri sovietici. În general, raportul consideră că nivelul activităţii ştiinţifice a cadrelor didactice a crescut în raport cu situaţia din anul trecut.

Au urmat apoi comunicările care au fost grupate pe specialităţi; comunicări referitoare la probleme de limbă şi de literatură. Lucrările de lingvistică au tratat subiecte de lingvistică generală şi subiecte aparţinînd altor discipline lingvistice legate de specificul diferitelor limbi.

În comunicarea intitulată «Ce este lingvistica marxistă», acad. Al Graur, după un scurt istoric al dezvoltării lingvisticii ca ştiinţă, arată care sînt sarcinile lingvisticii marxiste, insistînd asupra faptului că ea trebuie să depăşească faza adunării de material şi să ajungă la formulări generale, bazate pe filozofia marxistă. În sarcina lingvisticii marxiste cade rezolvarea unor probleme importante ca aceea a rolului limbii în societate, a originii limbajului, a legăturii dintre limbă şi gîndire etc. Studiul limbii trebuie să aibă în vedere în primul rînd legile interne de dezvoltare a limbii nestudiate de lingvistica premarxistă. Tratînd problemele generale, lingviştii marxişti nu trebuie să neglijeze adunarea şi studiul faptelor concrete, a detaliilor, activitate absolut necesară pentru fundarea teoriilor generale.

Acad. I. Iordan a prezentat comunicarea «Lexicul scrierilor lui Creangă» în care a argumentat împotriva teoriei că limba povestitorului moldovean ar avea caracter pregnant regional. D-sa dovedeşte prin exemple că opera lui Creangă poate fi uşor înţeleasă de orice cititor indiferent de regiunea din care provine.

Acad. Al. Rosetti în comunicarea intitulată «Cercetări experimentale asupra diftongilor romîneşti» face o scurtă expunere asupra felului în care colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. a studiat diftongii. Enunţă mijloacele de cercetare şi felul cum au decurs experienţele. Arătînd pe scurt rezultatele obţinute privitor la diftongul *ea* acad.

Al. Rosetti afirmă că el este mai lung ca monoftongul *a*, rostit în condiții egale, în cuvinte cu aceeași structură fonetică (de ex. *beat* și *bat*, *teacă* și *tacă* etc.). Elementele din care este compus diftongul *ea* se pot distinge pe traseu și deci fiecare sunet poate fi, de obicei, delimitat cu precizie. În încheiere acad. Al. Rosetti face cîteva observații asupra felului cum a fost tratat diftongul *ea* în « Gramatica limbii romîne ».

Lector L. Wald a prezentat comunicarea « Progresul în limbă », arătînd că problema progresului în limbă este indisolubil legată de problema evoluției limbii. Analiza concretă a fiecărei limbi ne îngăduie să tragem concluzii asupra evoluției limbii în ansamblu. Există în limbă și perioade de regres care însă nu infirmă faptul că dezvoltarea limbilor se face în direcția progresului. Faptul acesta trebuie explicat prin contradicția de bază, prin felul în care aceasta se manifestă în contradicția dintre conținutul și forma limbii. În permanență însă trebuie să se țină seama de dialectica generalului și a particularului.

În comunicarea « Prepoziția în lumina raportului dintre limbă și gîndire », asist. Klaster-Ungureanu Grete ajunge la concluzia că prepoziția este purtătoarea unei contradicții între logică și gramatică, întrucît prepoziția este legată semantic de verb, în timp ce, gramatical, ea este legată de nume.

Conf. I. Coteanu a prezentat comunicarea « Despre creația lexicală în poezia noastră nouă » fragment dintr-o lucrare mai mare. Expunerea a cuprins considerații privitoare la structura creațiilor lexicale în poezia nouă, înțelegînd prin acestea formații noi, născute în interiorul limbii romîne din elemente existente, cu scopul de a denumi mai exact un obiect sau de a exprima mai bine o noțiune. Căile de îmbogățire a limbajului poetic, spune I. Coteanu, duc toate la limba poporului, dar nu chiar atît de simplu cum se crede în general; scriitorul trebuie să știe să pătrundă direcția mișcărilor limbii, structura ei, valoarea elementelor pe care le pune la contribuție pentru a forma cuvinte noi.

Conf. Boris Cazacu a prezentat comunicarea « Aspecte ale oralității stilului lui Mihail Sadoveanu » accentuînd asupra artei prozatorului de a mînui un stil oral clar, un dialog perfect, folosind cu mare măiestrie stilul direct și indirect. Ilustrînd cu citate abundente din opera autorului, Boris Cazacu reușește să ne dea o imagine clară a măiestriei stilistice a lui Mihail Sadoveanu.

În comunicarea « Caracteristicile gramaticale ale locuțiunilor verbale din limba romînă » aspiranta Florica Dimitrescu constată că locuțiunile verbale au aceleași caracteristici gramaticale cu verbul și anume: tranzitivitate și intranzitivitate, au aceleași compliniri cu verbul, cunosc categoria gramaticală a diatezei. Pe baza acestor constatări, d-sa consideră că studiul locuțiunilor verbale trebuie făcut paralel cu studiul verbului. Asist. Finuța Asan, în comunicarea « Atributul pronominal în dativ », își propune să completeze capitolul din Gramatica limbii romîne, vol. II referitor la atributul pronominal în dativ, prin studierea situațiilor în care pronumele în dativ stă pe lîngă un verb, nu pe lîngă un substantiv (construcții de tipul: *Nimeni nu-i cunoaște tinerețea* = *tinerețea sa*). Asist. Elena Slave în comunicare sa « Prezumtivul » arată cum acesta apare, în limba romînă, la origine ca o formă temporală, ulterior se extinde întrebuințarea cu valoare modală a acestei forme temporale, pentru ca în cele din urmă limba să tindă să-și creeze o conjugare prezumtivă aproape completă. Comunicarea prof. B. Colbert « Problema verbelor prepoziționale și clasificarea lor » este o contribuție originală în lingvistică pentru lichidarea formelor tradiționale care se mențin, propunînd punerea de acord a categoriilor gramaticale cu limba actuală. D-sa pune problema revizuirii principiului de clasificare a verbelor pe baza stadiului actual al limbii germane. Lector. P. Clinca în comunicarea « Combinația frazeologică de tipul verb + adverb — element important de întărire a fondului principal lexical al limbii engleze », consideră că această combinație contribuie la consolidarea ambilor termeni ai ei în fondul principal lexical, întrucît atît verbul, cît și adverbul aparțin fondului principal lexical al limbii engleze, iar combinațiile de acest fel sînt foarte frecvente în limbă. Interesantă a fost și comunicarea asist. Leon Levițki care s-a ocupat de « Problema determinanților din

limba engleză ». Lector Lucia Djamo discută în comunicarea prezentată particularitățile de tratament ale vocalelor nazale și ale ierurilor din graiul din *Boboščika*, un grai slav din Albania. Lector P. Olteanu, în comunicarea prezentată, discută cîteva particularități sintactice ale povestirilor slave despre Vlad Țepeș. Pe baza studiului acestor particularități, autorul ajunge la concluzia că povestirile au fost scrise pe vremea lui Matei Corvin în regiunea dialectelor subcarpatice, din nord-estul Ungariei. Lector I. Chițimia a prezentat lucrarea « Problema genului gramatical — genul personal în limbile polonă și română ». Pe lîngă genurile gramaticale clasice, spune Chițimia, există în unele limbi genul personal în raport cu genul nepersonal, fiecare caracterizîndu-se printr-un complex de forme și corelații gramaticale specifice. Genul este o categorie gramaticală complexă și independentă față de celelalte genuri gramaticale. În limbile polonă și slovacă există genul personal și nepersonal, corespunzînd definiției de mai sus. Limba română nu are un gen personal, cu toată înscrierea lui în Gramatica Academiei R.P.R. Formele considerate ca gen personal ar putea fi cel mult forme personale, totuși se dovedește că în majoritatea lor se integrează, de fapt, formelor animate, numai cîteva avînd caracterul strict personal.

« Sufixele substantivale rusești nume de agent și echivalentele lor în limba română » au format subiectul comunicării făcute de Năsăudeanu Ion.

În comunicarea « Problemele editării lui Grigore Alexandrescu », lector I. Fischer discută problema dreptului unui editor de a se abate de la textul ediției de bază și limitele acestui drept. D-sa își pune problema dacă metoda respectării stricte a textului este preferabilă metodei reconstituirii lui, sau dacă nu cumva e preferabilă o metodă intermediară. Conf. Fischer consideră că problema nu poate fi soluționată decît în cadrul unei discuții largi asupra acestor chestiuni. Au mai prezentat comunicări, în cadrul subsecției de limbă tovarășii: conf. N. I. Barbu « Expresiile realității, posibilității și irealității în greacă și latină », asist. T. Tomescu « Note asupra dezvoltării unor prepoziții în limba română contemporană », asist. Erha Zoltner « Elemente dialectale în limba prozatorului W. Bredel », prep. F. Fugaru « Procedee și episoade din epica greco-latină în Țiganiada lui Ion Budai-Deleanu » și alții.

În cadrul subsecției de literatură au prezentat comunicări conf. A. Frenkian (Sextus Empiricus și logica indiană), prof. N. Condeescu (Herzen și Victor Hugo), conf. Ilie Stanciu (Conflictul în literatura pentru copii) conf. Teodosia Ioachimescu și asist. Al. Bolintineanu (Imaginea stilistică în proza politică a lui Victor Hugo), conf. N. Nanu (Despre activitatea poetică a lui Timotei Cipariu), lector P. Panaitescu (Dante în cultura românească), lector Tatiana Nicolescu (Korolenko despre Romînia) și alții.

Discuțiile care au avut loc pe marginea comunicărilor prezentate au fost bogate, aducînd contribuții importante la îmbunătățirea lucrărilor prezentate.

C. BURGHELEA și E. VASILIU

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

TUDOR VIANU
Probleme de stil şi artă literară
E.S.P.L.A., Bucureşti, 1955

Într-un moment în care discuţiile despre limbă şi stil au căpătat la noi o mare amploare, recentul volum al acad. Tudor Vianu aduce o însemnată contribuţie la mai buna înţelegere şi adîncire a problemelor complexe legate de procesul îmbogăţirii şi perfecţionării limbii noastre literare.

Numărul cercetărilor ştiinţifice referitoare la evoluţia limbii, a stilului literar şi artistic este, după cum se ştie, destul de mic. Prelucrarea materialului limbii comune de către scriitori, procedeele stilistice şi în general originalitatea artistică a fiecărui scriitor au fost adesea trecute cu vederea. A lipsit o investigaţie sistematică, iar metodele de cercetare au avut un caracter empiric. Autorul cărţii de care ne ocupăm a publicat în 1943, «Arta prozatorilor romîni» în care punea în lumină rolul deosebit pe care l-au jucat scriitorii noştri în dezvoltarea capacităţii expresive a limbii literare romîneşti. În «Probleme de stil şi artă literară», acad. Tudor Vianu lărgeşte şi adînceşte cercetarea faptelor de limbă legate de stilul artistic.

Două aspecte esenţiale se desprind din lectura volumului: întîi, încercarea de a fixa jaloanele metodologice ale cercetării ştiinţifice în domeniul amintit şi, al doilea, aspectul practic al cercetării valorii particulare a operelor unor scriitori reprezentativi din literatura noastră şi din cea universală. Bogata experienţă a autorului în domeniul istoriei literare şi al esteticii este astfel pusă la contribuţie pentru a elucida teoretic şi practic o serie de nedumeriri, folosind datele lingvisticii şi ale istoriei literare.

Din categoria problemelor teoretice remarcăm preocuparea de a defini înţelesul termenilor *formă artistică*, *epitet*, *bogăţie* şi *limpezime artistică*, precum şi privirea de ansamblu asupra problemelor «limbii literare romîne a secolului al XIX-lea». În capitolul despre «măiestria stilistică» acad. Tudor Vianu precizează că «forma nu este în artă un aspect adăugat conţinutului operelor, un agrement asociat cu fondul serios al lucrurilor, aşa cum ar fi o floare înfiptă în butoniera hainei care trebuie să ne acopere şi să ne ţină cald... Forma operei literare este însuşi conţinutul ei, sezisat în ceea ce el cuprinde mai original. Încercaţi să desprindeţi acest conţinut de forma în care ne apare şi nu veţi mai întîmpina decît năluca lui palidă şi banală».

Legătura indisolubilă dintre conţinut şi formă, exprimarea ideilor cu ajutorul învelişului material al gîndirii, care este limba impune scriitorilor datoria de a acorda cea mai mare atenţie mlădierii cuvintelor în forme expresive originale; tendinţa de a «turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă» este predominantă în munca scriitorului artist:

« pornind de la faptele de repetiție ale limbii, poetul are facultatea să le dezvolte în fapte de invenție. Este însă necesar a adăuga că această posibilitate alcătuiește *măiestria stilistică* a poetului, o parte însemnată a creației artistice ».

În construirea imaginilor și în structura gramaticală a frazelor nu orice invenție este îngăduită. Îmbinarea cuvintelor cere un meșteșug și o experiență la baza căreia stă stăpînirea limbii, cunoașterea normelor ei, a lexicului întreg. Dacă stilul constă în originalitatea asocierilor, în noutatea imaginilor și a construcțiilor frazeologice, funcția sugestivă a limbii nu poate fi indiferentă scriitorului: « Numai noutatea în serviciul expresivității alcătuiește un criteriu capabil să măsoare progresul în literatură », scrie autorul în capitolul « Cercetarea stilului ».

Întrebuințarea individuală iscusită a mijloacelor lingvistice, care duce pe scriitor la un stil original capabil să sugereze cititorului aceleași emoții de care a fost stăpînit scriitorul în momentul comunicării conținutului, presupune un permanent « studiu al limbii », așa cum îl concepeau marii scriitori. Gorki a scris pagini însuflețite despre valoarea acestui studiu și despre pasiunea de a descoperi prin cercetare personală a materialului limbii noi frumuseți artistice. Întrebuințarea personală a limbii, care, în concepția lui Vossler, definește însăși noțiunea de stil, nu poate fi o lucrare fără principii, fără preocuparea de a da o putere nouă frazelor și o culoare plastică imaginilor. Șlefuirea continuă a limbii și cunoașterea experienței marilor artiști poate duce pe scriitori la ceea ce acad. Tudor Vianu numește « bogăție și transparență » a limbii și stilului. Un sever criteriu de selecționare și o organizare temeinică, de ordin estetic, trebuie să stea la baza muncii scriitorului artist al limbii: « Nu ești cu adevărat artist literar dacă nu-ți treci mai întîi compunerile prin urechea ta, dacă nu le încerci cu auzul, mai înainte de a le așterne definitiv pe hîrtie și cred că nu este o pretenție absurdă să-i ceri scriitorului limbă armonioasă, « dulce ca un fagure de miere ». Dulce? Ea poate fi aspră, tare ca grezia, tăioasă ca secera, ascuțită ca vîrful pumnalului. Așa a scris adeseori Coșbuc. În sfîrșit, nu ești artist adevărat dacă nu încerci bucuria cuvintelor, dacă nu te pasionezi de varietatea și expresivitatea lor, așa cum le-au creat multele experiențe ale vieții și muncii poporului tău... Bogăție și transparență a limbii? Foarte bine. Avem nevoie și de una și de alta. Dar cată ca bogăția să nu fie mincinoasă și preocuparea de transparență să nu te abată de la armonia cuvîntului rostit. Literatura este arta cuvîntului și cuvîntul în toate planurile lui, de la înțelesul și pînă la învelișul lui armonios nu poate lăsa nepăsător pe artist ».

Evoluția treptată a limbii poetice ne pune sub ochi un variat tablou al experiențelor individuale ale scriitorilor noștri. « Arta cuvîntului » de la începuturi modeste a ajuns prin opera scriitorilor la desăvîrșirea instrumentului de exprimare a ideilor, la îmbogățirea limbii și a stilului artistic. Privirea istorică asupra acestei munci de multe decenii, atunci cînd e sistematică și bine orientată, poate aduce un folos indiscutabil și scriitorilor și cititorilor. Ultimele două capitole ale cărții se ocupă de felul în care trebuie cercetată evoluția modernă a limbii noastre, de problemele teoretice generale și de metodele speciale privind studiul limbii și al stilului literar. Autorul concepe acest studiu în strînsă legătură cu aspectele vieții politice și sociale ale vremii, fără a pierde din vedere mișcarea ideilor și năzuințele poporului în lupta pentru progres; activitatea din toate domeniile de manifestare a spiritului uman a influențat limba și a determinat pe scriitori să găsească soluțiile adecvate cerințelor comunicării. În acest înțeles al cercetării, lexicul, normele gramaticale și construcțiile stilistice reflectă specificul evoluției limbii și influența exercitată de lupta maselor și de curentele ideologice și literare dinăuntru și dinafară. Pentru a ilustra acest adevăr, acad. Tudor Vianu folosește un bogat material documentar scos din literatura veacului trecut. Nici creația unor scriitori mai noi care adaugă valori stilistice originale tradiției autorilor clasici nu e trecută cu vederea: cazul lui Geo Bogza.

Tabloul istoric succint pe care ni-l prezintă autorul în capitolul « Din problemele limbii literare a secolului al XIX-lea », și în

capitolul « Cercetarea stilului » evocă şi dificultăţile şi contradicţiile pe care scriitorii au ştiut să le rezolve în modul cel mai fericit, apelînd la tezaurul istoric şi folcloric al limbii noastre. Din datele prezentate de cercetător se desprinde solidaritatea patriotică a scriitorilor în luptă cu starea de înapoiere a limbii, efortul de a înlătura cenuşiul şi şablonul. Tendinţa spre împrospătare şi plasticitate diferenţiază pe scriitori, dîndu-le o individualitate bine definită. Calea pe care aceştia şi-o aleg pentru a zugrăvi artistic realităţile vieţii prezintă fapte interesante de limbă. Gruparea elementelor expresive, procedeele stilistice capătă o extindere considerabilă încă înainte de mijlocul veacului trecut. După fixarea jaloanelor teoretice autorul îşi concentrează atenţia asupra cîtorva scriitori reprezentativi. Volumul recent al acad. Tudor Vianu adună la un loc cîteva studii referitoare la limba şi studiul unor scriitori de mare prestigiu artistic: Eminescu, Bălcescu, Caragiale, Rabelais, Hugo, Tolstoi. Discutarea aspectelor stilistice ale unor opere literare recurge şi la comparaţia, analogia sau diferenţierea dintre scriitori, pe planul literaturii universale şi prin raportare la specificul naţional al literaturii noastre.

O amănunţită analiză a artei literare a lui Eminescu găsim în « Epitetul eminescian ». Deşi în aparenţă, limitată ca obiectiv, această analiză pune în discuţie atît conceptul de epitet cît şi formele originale pe care le îmbracă el în creaţia poetului nostru. Acad. Tudor Vianu atribuie un înţeles larg epitetului, despre care ne spune că « este acea parte de vorbire sau de frază care determină, în lucrările sau acţiunile exprimate printr-un substantiv sau verb, însuşirile lor estetice, adică acele care pun în lumină felul în care le vede sau le simte scriitorul şi care au răsunet în fantezia şi sensibilitatea cititorului ».

Definiţia nouă permite încadrarea în categoria epitetului nu numai a cuvintelor determinante, dar chiar a unităţilor frazeologice cu rol de calificare a unor cuvinte. « Epitetele pot determina un substantiv, dar şi un verb. Din rîndul epitetelor fac deci parte nu numai adjectivele, dar şi toate acele părţi de cuvînt sau de frază care determină substantivele şi verbele prin însuşiri înregistrate de fantezia şi de sensibilitatea cititorului, adică prin însuşiri estetice. Nu sînt, prin urmare, epitete, determinările lipsite de valoare estetică ».

Această definiţie largă permite apoi cercetătorului poeziei lui Eminescu să studieze categoriile epitetului din numeroase puncte de vedere, pentru a contura şi un vast tablou al originalităţii artistice a stilului eminescian. Sînt analizate apoi pe baza unui cuprinzător inventar lexical categoriile gramaticale (epitetele substantivelor, epitetul în frază), categoriile estetice (epitetul apreciativ, evocativ — cu numeroase subcategorii — relaţiile dintre epitet, diferenţa dintre epitet, personificare şi metaforă). Partea a doua a studiului generalizează datele cercetării amănunţite din prima parte şi conţine constatări de un deosebit interes pentru înţelegerea fazelor şi a cuceririlor treptate ale artei poetului. « Eminescu în timp » explică deosebirile estetice dintre perioada de început şi maturitatea artistică a lui Eminescu. Pe măsură ce experienţa poetului se îmbogăţeşte şi poetul se emancipează de sub influenţa unor predecesori, sfera epitetelor se restrînge: « Eminescu ajunge să scuture podoabele. Rezerva maturităţii lui în folosirea epitetului aminteşte vorba lui Goethe: după cum ştie să se limiteze se cunoaşte meşterul ».

Valoarea acestui studiu creşte prin imaginea nouă pe care ne-o oferă despre amploarea procedeelor artistice ale lui Eminescu în comparaţie cu predecesorii lui. Reţinem pasajul final care include şi un angajament al autorului cărţii de a duce mai departe cercetarea aspectelor stilului poetic eminescian: « Studiul epitetului eminescian a pus în lumină laturi importante ale imaginaţiei şi sensibilităţii poetului, ca şi ale mijloacelor lui artistice considerate în dezvoltarea lor, pînă cînd poetul ajunge la simplitate prin scuturarea îmbelşugatelor podoabe stilistice ale tinereţii, pînă cînd se deschide către lume, sporind puterea lui evocatoare, şi pînă cînd se întregeşte concepţia lui de viaţă. Cunoaşterea lui Eminescu cere însă şi studiul celorlalte mijloace artistice ale lui şi, în primul rînd, ale acelora care s-au încrucişat din cînd în cînd cu studiul epitetului ». Aşadar urmează ca

acest studiu să fie completat cu cercetarea metaforei, a comparației, a personificării.

De la aspectul restrîns al cunoașterii unui singur procedeu stilistic, trecem apoi la lectura unor studii care tratează succint, dar în esență, originalitatea artistică a unor mari scriitori. Analiza limbii și stilului scriitorilor romîni reține notele originale ale creației fiecăruia și subliniază valoarea faptelor de invenție care au îmbogățit și perfecționat sistemul limbii noastre. E aplicată de asemenea metoda comparării procedeelor și rezultatelor obținute de diverși scriitori. În chipul acesta se conturează arta literară a lui Bălcescu, Caragiale, Geo Bogza, care ilustrează trei etape mari ale dezvoltării literaturii și limbii naționale (momentul pașoptist, sfîrșitul veacului trecut și începutul acestui veac, etapa contemporană, cu elanurile și căutările ei).

Cum aceste studii sînt reeditări (paginile despre Bălcescu și Bogza au apărut chiar în această revistă, 1953, nr. 1; 1954, nr. 2) nu ne vom opri asupra lor mai mult. Am adăuga un singur amănunt, care poate fi util definirii valorii artei lui Bălcescu: pagina pe care a scris-o Eminescu despre calitățile limbii și stilului marelui istoric ar fi fost bine reprodusă. În ea aflăm o privire sintetică asupra calităților de prozator, prezentată de un analist subtil, o caracterizare definitivă. Articolul lui Eminescu: «Bălcescu și urmașii lui» a apărut în «Timpul» din 24 noiembrie 1877 și a fost reprodus în ediția operelor din 1952.

★

În domeniul literaturii universale autorul s-a oprit la trei scriitori de seamă: e vorba de analiza artei literare a lui Rabelais și Victor Hugo și de considerațiile asupra construcției romanului «Ana Karenina» de Tolstoi. În legătură cu primul se arată că «realismul începător al lui Rabelais a dat mai întîi o întrebuințare foarte personală limbii». Autorul insistă asupra multiplelor inovații pe care scriitorul francez, cu o neîntrecută ingeniozitate și vervă, le-a introdus devreme în literatura franceză și prin asta a pus la îndemîna urmașilor un bogat și colorat instrument de zugrăvire a realității.

Pomeneam mai sus de analogiile pe care acad. Tudor Vianu le stabilește între autori, procedee și momente literare de la noi și din literatura universală. Partea finală a studiului închinat lui Rabelais conține o astfel de paralelă între autorul francez și un povestitor romîn, inventiv sub raportul limbii și stilului, realist ca orientare artistică și înzestrat cu un «temperament robust, mișcat de mari pofte..., un dar asemănător de a nota mișcarea și de a vedea cu precizie lucrurile, oamenii și situațiile» — e vorba de Creangă.

În «Arta lui Hugo» autorul discută și importanța regenerării procedeelor artistice o dată cu apariția primelor opere ale marelui scriitor francez. Inspirația tumultoasă a acestuia se știe că a revoluționat nu numai literatura franceză, dar și pe cea universală. Un curent nou și puternic își făcea drum în arta literară, expresie a puternicelor mișcări sociale și culturale spre libertate și progres. Vechile canoane literare erau prea strîmte pentru a reda năzuințele revoluționare ale oamenilor de pretutindeni. Evocarea frămîntărilor de atunci și prezentarea rolului pe care l-a jucat Hugo în promovarea noilor procedee artistice e binevenită pentru a fixa o paralelă între clasicismul cu o veche tradiție și avîntul romantic în curs de afirmare pe scena literaturii universale: «A crea poetic a însemnat pentru tot clasicismul a crea conform unor norme inflexibile și unor modele socotite inalterabile. Aceste norme și aceste modele erau acele ale antichității, culese în Aristoteles și în Horațiu și codificate încă o dată de Boileau. Absolutismul care controla și reglementa toate manifestările vieții publice și de societate, printr-un sistem administrativ foarte centralizat și prin disciplina vieții de curte, aplica aceeași supraveghere și asupra literaturii... Proclamînd principiul «libertății în artă», adică al smulgerii de sub tutela regulilor și modelelor, Hugo azvîrlea mănușa clasicismului vremii lui și reprezentanților lui grupați la Academie și în cea mai mare parte a presei literare a vremii».

Momentul ciocnirii celor două ideologii literare a fost un punct de răscruce: arta lui Hugo alege calea interpretării noi a realității umane și sociale, calea propagării curajoase a

năzuințelor generoase și a bogățiilor lirice ale sensibilității umane. În locul purității genurilor literare apare atunci fuziunea acestora și predominarea lirismului. În cele mai multe specii literare, în locul armoniei clasice și a echilibrului, pătrund lupta, contradicțiile psihologice și cele sociale, antiteza elanurilor; în locul elitelor receptive față de doctrina clasică năvălesc în paginile cărților poporul, ideile revoluționare, cererile de reformă pe tărîm politic, social, economic. Libertatea inspirației și realismul temelor aduce o nouă bogăție și în limbă. Vocabularul literaturii noi renunță la împărțirea artificială în termeni nobili și vulgari, expresii de salon și construcții populare. Hugo își îmbogățește tematica și arta expresivă în contact cu limba vorbită, cu limba vie a maselor muncitoare: « Apele romantice revărsîndu-se au dus departe, și au înecat apoi cuvîntul nobil, eleganta metonimie, pudica perifrază. În locul lor a apărut limba întregului popor, adică aceea de care se leagă reprezentările și sentimentele cele mai vii ale omului — și poezia franceză a reînviat ».

★

Pe lîngă prezentarea problemelor generale teoretice și metodologice, pe lîngă analiza și interpretarea fenomenului artistic-literar, volumul recent al acad. Tudor Vianu oferă o agreabilă lectură care se impune prin valoarea stilului, prin participarea afectivă a autorului la descrierea faptelor. Variata terminologie critică a studiilor este instructivă pentru cercetătorii mai tineri. În general recenziile, discuțiile literare, reportajul, cronica artistică folosesc azi un vocabular nu îndeajuns de precis, adesea banal, cenușiu. Paginile cărții prezentate aici conțin o bogată experiență critică. La fiecare pas fraza, împrospătarea termenilor, imaginile colorate sînt noi pentru cititor și-i reține atenția, îi cîștigă adeziunea.

Autorul dispune de resurse considerabile pentru a da un cadru literar original expunerii. Cîteva exemple pot demonstra nivelul ridicat al stilului cărții: « Limba literară a zilelor noastre, sau mai exact limba operelor literare, adică a narațiunilor, a poeziilor lirice și a dramelor de azi, a fost chemată la judecată ». Întîlnim și fraza scurtă, construcția modernă, debitul verbal sacadat: « Rabelais scrie o operă fără analogie în întreaga istorie a literaturii. Un roman. O satiră. O epopee comică. O enciclopedie bufonă ». Precizia lapidară poate comunica comparații întinse: « Viziunea antitetică a lumii este esențialmente revoluționară. Hugo a dat forma poetică a acestei viziuni, în aceeași epocă în care Hegel i-a dat forma ei metafizică, iar Marx și Engels forma ei științifică ». Comparațiile, metaforele și alte figuri stilistice aduc adesea aproape de sensibilitatea cititorului adevăruri pe care cercetarea științifică le împărtășește cu căldură cititorilor. Concluziile capătă o formă colorată; prin bogăția informației, prin tezele originale pe care le dezvoltă într-un chip atrăgător cartea este un prilej de învățăminte.

Ca orice studiu în care se manifestă o concepție nouă, și « Probleme de stil și artă literară » poate comporta discuții [1] pe marginea unor teme principiale cum ar fi, în cazul de față, interpretarea formei artistice ca fiind « însuși conținutul ei », sau lărgirea definiției epitetului (în categoria căruia poate intra și o propoziție relativă determinativă). Există și construcții neobișnuite, ca: « Numele reportajului literar nu este bine tolerat... » etc. Esențialul este că, după mulți ani de absență a acestui fel de studii, cititorii au la îndemînă o carte care le vorbește despre frumusețile artei literare, despre strădania scriitorilor de a îmbogăți patrimoniul culturii cu noi valori expresive, despre căile de dezvoltare a creațiilor artistice de azi, după pilda maeștrilor de ieri. Din bogăția de idei și fapte adunate aici vor avea de învățat atît cercetătorii limbii și ai literaturii cît și cititorii, și mai ales tinerii scriitori. Astfel de cărți nu pot fi decît utile în munca de azi pe tărîmul cultivării limbii naționale. Cartea acad. Tudor Vianu constituie începutul fericit al seriei unor astfel de studii chemate să dezvăluie bogăția limbii, să pună în lumină cele mai bune procedee de stil, cele mai bune rezultate ale experienței individuale artistice, în mînuirea limbii.

Gh. B.

[1]. Vezi analiza substanțială a lui Liviu Onu, în « Steaua », 1955, nr. 7.

CHARLES DICKENS

Documentele postume ale clubului Pickwick

E.S.P.L.A., București 1954, în romînește de ION PAS și NICOLAE POPESCU

Apariția traducerii integrale a cărții « The posthumous Papers of the Pickwick club » de Ch. Dickens constituie un eveniment important pentru cititorii romîni.

Parcurgerea traducerii anterioare și neintegrale a acestui roman, apărută în 1929 în editura Universul, și semnată de G. I. Crivăț, e edificatoare pentru cunoașterea felului în care se traducea altădată la noi. Forme bizare, apropieri de termeni ridicole, folosirea arbitrară a prepozițiilor, fraze cu topică monstruoasă din punctul de vedere al limbii romîne, atitudine neglijentă față de original sînt fenomene frecvente în această traducere.

Într-adevăr, multă vreme la noi, traducerile în majoritatea lor, au constituit un agent de propagare a formelor incorecte și defectuoase. Greu, și cu eforturi conștiente din partea cititorului, se putea reface imaginea unei opere, ciopîrțită de traducerea care constituia o ofensă atît pentru autorul tradus cît și pentru limba romînă. În ultimii ani traducerile — și acest lucru e demonstrat din plin pentru cel ce face comparația celor două versiuni romînești ale acestui roman — s-au îmbunătățit simțitor; nu se poate spune însă că nu se mai strecoară forme stîngace, neglijențe, greșeli. Publicul, o dată cu progresele înregistrate de traduceri, a devenit mai exigent; așteaptă de la traducător integrarea în limba romînă a operelor traduse. Desigur că astăzi, seriozitatea și competința traducătorilor sînt un punct cîștigat, discuțiile depășind acest plan.

Recenzia de față își propune să privească traducerea sub raportul stilului, limbii și fidelității față de original. Categoriile de citate pe care le vom da pentru ilustrarea unei anumite probleme sau obiecțiuni ridicate nu sînt valabile doar pentru problema sau obiecțiunea respectivă: ele înmănunchează adesea aspecte ale tuturor problemelor amintite. De pildă, o exprimare defectuoasă poate fi în același timp și o abatere de la textul original, o stridență stilistică poate constitui și o infidelitate în traducere și o greșeală de limbă. Pentru claritatea expunerii însă, ne propunem să examinăm diferitele pasaje din traducere în raport cu problema pe care vrem s-o ilustrăm, omițînd sau lăsînd pe planul al doilea celelalte observații care s-ar impune pentru exemplul respectiv.

Traducerea lui Dickens prezintă dificultăți; fraza predominantă la acest autor e amplă, arborescentă, bogat descriptivă. Pentru traducător, se ridică deci problema pe de o parte, de a nu segmenta perioadele, de a le menține pentru valoarea lor stilistică, și pe de altă parte, de a oferi cititorului o exprimare cît mai clară cu putință. Cu alte cuvinte, respectarea valorii stilistice nu trebuie să impieteze asupra clarității și viceversa. Iată două citate în care putem urmări cum rezolvă traducătorii această problemă:

« O doamnă foarte bătrînă, cu o bonetă înaltă și cu o rochie veștedă de mătase — o persoană destul de importantă, doar era mama domnului Wardle — ocupa locul de cinste în colțul din dreapta al căminului; felurite lucruri care arătau că fusese pregătită să ducă un anume trai în tinerețe, și de care nu se despărțise nici la bătrînețe, împodobeau pereții sub forma unor broderii, peisaje din lînă, lucrate de mînă, la fel de vechi și a unor învelitori de ceainic, din mătase stacojie, de dată mai recentă. » I, pag. 90.

« Era o odaie destul de încăpătoare, cu firide în zid; patul ar fi putut să slujească pentru un internat întreg, fără să mai pomenim de cele două dulapuri de stejar care ar fi cuprins bagajul unei mici armate; dar ceea ce izbi mai mult luarea-aminte a lui Tom, fu un jilț ciudat, cu spătar înalt, cu aer îmbufnat, sculptat în chipul cel mai bizar, avînd o pernă de damasc, înflorată și capetele picioarelor rotunde înfășurate cu grijă în postav roșu, de parcă ar fi suferit de gută. » I, pag. 226.

Traducătorii nu numai că n-au frînt perioadele în fraze mai mici sau propoziții, dar în cazul de față n-au avut nevoie să intervină nici măcar în punctuația perioadelor.

Bineînțeles, nu pledăm pentru traducerea servilă. Asupra acestui punct vom reveni.

Frazele se desfășoară limpede, echilibrat; propozițiile sînt legate justificat, firesc. Să urmărim cîteva din conjuncțiile folosite: *doar, care, și de care, fără să, dar, de parcă.* Traducătorii nu recurg la repetarea vreunui termen al propoziției, sau la vreun alt procedeu artificios. Tonul originalului, descrierea fără grabă care îmbrățișează detaliul făcînd meandre, implicațiile stilistice ale frazei sînt conservate pe deplin.

Dacă romanul folosește în bună măsură stilul descriptiv narativ (conform unui procedeu de compoziție, romanul e alcătuit din relatările secretarului clubului Pickwick) el lasă un loc însemnat și stilului oral — personajele evoluînd dramatic.

Romanul întrunește în situațiile cele mai variate, personaje de toate ocupațiile și din toate straturile societății: savanți, servitori, nobili de țară, mahalagioaice, provinciali, studenți etc. Decurge de aci o multitudine de limbaje. Ne vom ocupa de limba provincialilor, limba servitorilor și de limba mahalagioaicelor, pentru că acestea pun mai multe probleme traducătorului

În principiu, traducătorul, cînd întîlnește personaje sau situații care au analogie cu realitatea prezentă sau trecută de la noi, se folosește în limba romînă de limbajul corespunzător personajului sau situației respective; acest procedeu trebuie folosit însă de către traducători cu mare băgare de seamă și cu cumpănirea analogiilor posibile, pentru ca nu cumva, datorită limbii pe care o punem în gura unui personaj, să stîrnim asociații prea legate de stările de lucruri de la noi, asociații care ar putea fi în contradicție într-o anumită măsură, cu imaginea pe care a vrut să ne-o creeze autorul. Să urmărim felul în care au procedat traducătorii: provincialii care apar în roman, alegerile din Eatenswill, luptele dintre partidul galben și albastru amintesc foarte mult de personajele și stările de lucruri de altă dată la noi. Iată două citate ilustrative în acest sens: primul, un moment al alegerilor, cel de al doilea, un fragment dintr-un discurs furibund.

— « Domnilor! strigă primarul ridicînd cît putu mai mult glasul. Domnilor! Frați alegători ai burgului Eatenswill! Ne-am adunat astăzi aici să alegem un reprezentant în locul ultimului nostru...

Aici primarul fu întrerupt de un glas din mulțime.

— Trăiască primarul! strigă glasul acela; să nu se lase niciodată de cuiele și tigăile care l-au pricopsit I, pag. 214.

« O reptilă contemporană și-a vărsat de curînd veninu-i negru cu speranța zadarnică de a terfeli renumele neprihănit al ilustrului și excelentului nostru reprezentant, onorabilul Samuel Slumkey — acel Slumkey despre care am prezis, cu mult înainte ca el să fi ajuns la situația actuală, așa de nobilă și de măreață, că va fi într-o zi — după cum este astăzi — onoarea și triumful patriei sale, cutezătorul ei apărător și mîndria ei — o reptilă contemporană, spunem, a făcut glume cu privire la un vas de cărbuni din metal, superb cizelat, oferit admirabilului cetățean de mandatarii săi încîntați, la cumpărarea căruia mizerabilul anonim insinuiază că onorabilul Samuel Slumkey a contribuit personal, prin mijlocirea unui prieten intim al valetului său, cu mai mult de trei sferturi din suma totală a subscripției » II, pag. 376.

Analogia cu situațiile de altădată la noi e evidentă. Adoptarea unui limbaj apropiat de al eroilor lui Caragiale e pe deplin justificată și fericită, pentru că apelînd la amintirile și lecturile cititorului romîn, face textul mai sensibil și mai familiar.

Nu credem însă că traducătorii au găsit tonul just pentru Sam Weller, servitorul lui Pickwick, unul din personajele principale ale cărții. Sam Weller vorbește o engleză populară presărată ici colo cu radicale. Traducătorii s-au lăsat prea des furați în traducere (e vorba de textul care îi revine lui Sam Weller) de găsirea unor expresii sau forme greșite devenite clișeu pentru un anume limbaj la noi. Iată de exemplu replica lui Sam Weller de la pag. 147, II: « E teribel, zău! ». Dickens în original pune în gura lui Sam

Weller un «e teribil»[1] neschimonosit. Traducătorii vădesc deci o tendință de îngroșare, de apăsare pe pitoresc. Iată încă un exemplu în acest sens:

«Auzisem o mulțime de lucruri despre voi, da nu-mi dădusem cu ideea, trebuie să spui, că erați oameni așa de drăguți cum sînteți». II, pag. 156.

Dickens nu pune în gura lui Sam Weller vreo expresie analogă cu «nu-mi dădusem cu ideea». Sam Weller spune într-o englezească corectă: n-am crezut niciodată (I never thought, 181, II Nelson). Autorii traducerii însă nu s-au putut reține să înșioreze textul cu o picătură de culoare.

Traducătorii dovedesc astfel că au neglijat profilul moral pe care l-a indicat Dickens eroului său.

Sam Weller e un om plin de slăbiciuni dar și purtătorul înțelepciunii populare un fel de Sancho Pança și nu un Mitică, cum ar putea părea cititorului romîn prin intermediul traducerii.

Chiar și pentru această limbă, care deformează personalitatea lui Sam Weller așa cum a fost ea, concepută de Dickens, traducătorii nu găsesc totdeauna tonul cel mai firesc. Iată un exemplu în acest sens:

«O pereche de păsări și cotlete de vițel, fasole verde, cartoafe, prăjitură și alte lucruri pe cinste. Ar fi bine să rămîneți aici, dom'le, dacă e să-mi dau cu părerea». II, pag. 371.

Impresia care se degajă e de pastișă; textul e împănat, după o metodă înrudită cu cea naturalistă, cu expresii și greșeli clișeu. Alteori, traducătorii stîlcesc cuvintele în mod simetric cu originalul. Iată de exemplu la pag 312, II:

«...însă ar dori mai degrabă să»i fie inochilată o torbiculoză galupantă» sau la pag. 438, II:

«Ceea ce noi dorim, dom'le e vetrificarea actului ăsta».

Traducătorul nu poate deforma cuvintele după bunul său plac; el e dator să transcrie stîlcirile existente în limbă, sau măcar să se mențină în rezervă atunci cînd nu le cunoaște. Stîlcirea unui cuvînt într-o limbă ascultă și ea de anumite reguli fonetice și în cazul exemplelor de mai sus e neverosimilă.

Același sunet fals îl are în traducere și limba mahalagioaicelor:

«Ia-te uită mucosul naibii, rosti micuța doamnă Cluppins, nu se gîndește decît la el. Ascultă, Tommy, puiule...

— Ce? rosti d-șorul Bardell.

— Cine mai vine, dragostea mea?...

— Mucosul naibii! murmură doamna Cluppins.

Ce împielițat nesuferit! Haide Tommy, povestește-i scumpei tale doamne Cluppy». II, pag. 288.

Limba frapează prin nefiresc, prin împerecheri de cuvinte neobișnuite pentru limba vorbită: «împielițat nesuferit», «mucosul naibii», «scumpei tale doamne».

Cititorul întîlnește pe alocuri în traducere și o folosire improprie a timpurilor verbale. Iată de exemplu la pag. 17, II:

«Gabriel începea, totuși, să se îndoiască de adevărul întîmplărilor prin care trecuse, dar durerile pe care le simțea în umeri cînd încercă să se scoale, îl încredințară că loviturile de picior în spate nu erau închipuire».

E clar, și acest lucru îl indică conjuncția «cînd», că Gabriel începe să simtă durerile în momentul cînd încearcă să se ridice. Traducătorii spun: «durerile pe care le simțea în umeri cînd încercă să se scoale»; pun verbul a simți la imperfect, un timp durativ, ca și cum senzația durerii ar fi fost anterioară încercării de a se scula, și nu simultană și în strînsă legătură cu aceasta. Sau la pag. 352, II:

«În timp ce rostea cuvintele acestea cu grabă, Bob Sawyer îl împingea într-o parte pe băiatul din diligență, îi dădu un brînci prietenului său în trăsură, trîntea ușa, ridica scara, lipea anunțul pe ușă, o încuia, băga cheia în buzunar, se cățăra alături de Sam, poruncea vizitiului să pornească — totul cu o iuțeală atît de neobișnuită încît, cînd trăsura gonea, Bob Sawyer se și încorporase echipajului mai înainte ca Pickwick să fi avut răgazul să cîntărească în gînd dacă era bine ca tînărul să meargă sau nu».

Folosirea conjuncției «în timp ce» indică faptul că paralel cu acțiunea durativă exprimată de propoziționea «în timp ce rostea»,

[1] Dreadful indeed, 172, II Nelson.

se succed o serie de alte acțiuni care se realizează și se încheie pe moment. Folosirea imperfectului pentru exprimarea acestor acțiuni de moment e nejustificată. Iată, de exemplu, în pasajul de mai sus « încît cînd trăsura gonea, Bob Sawyer se și încorporase echipajului » e clar din context, că e vorba de momentul cînd trăsura o luă la goană. Prezența unui perfect simplu răzleț (« îi dădu un brînci prietenului ») nu are rolul de a aduce vreo variație în folosirea timpurilor verbale, ci corespunde mai de grabă unei necesități de sens pe care traducătorii n-au satisfăcut-o în frază, dar pe care totuși au simțit-o. De altfel, prin folosirea imperfectului pentru acțiunile care se succed, traducătorii compromit efectul stilistic al frazei, comicul situației reieșind tocmai din faptul că în timp ce vorbește, și fără a cere permisiune nimănui, Bob Sawyer purcede la o serie de acțiuni ce duc la rapida lui instalare în trăsură. În ambele exemple citate, și ca o observație ce se poate extinde, folosirea improprie a timpurilor verbale pornește de la traducerea preteritului englezesc prin imperfect; preteritul însă e folosit în engleză mai ales cu valoare de perfect simplu și perfect compus.

Dacă în linii mari limba traducerii e bună, nu se poate spune totuși că adoptarea în forme greșite a unor expresii consacrate, calchierea unor forme englezești, folosirea neglijentă a prepozițiilor, improprietățile sau metaforele inconsecvente — într-un cuvînt, exprimările defectuoase — sînt cu totul absente.

Iată cîteva exemple de folosire greșită a unor expresii curente:

« Declară cu tonul categoric » I, pag. 457 (a declara pe un ton categoric).

« Domnii mai puțin cutezători păreau gata să le lase în pagubă » I, pag. 461 (a se lăsa păgubaș).

« Își declară perfecta ei consimțire » I, pag. 11 (a se declara perfect de acord, a-și da deplinul consimțămînt).

« Iuțeala cursei îi stîrni prea mult entuziasmul domnului Pickwick ca să mai rămînă cu gura amuțită » I, pag. 141. A rămîne cu gura amuțită e și pleonastic și imposibil în limbă.

Iată cîteva exemple de calchiere a unor forme englezești, cu rezultate penibile pentru limba romînă:

« Toate acestea aduceau fiere și absint în inima lui Gabriel Grub » II, pag. 6. « A aduce fiere și absint în inima cuiva », e o expresie care nu spune nimic în romînește; autorii traducerii au tradus literal expresia englezească (« All this was gall and warmwood to the heart of. . . » II pag. 42 ed. Nelson) în detrimentul sensului și al bunei exprimări. Sau la pag. 351, II:

« D. Bob Sawyer făcu un semn dughenii și recăzu într-un extaz de bucurie » « Extaz de bucurie » (traduce literal « ecstasy of mirth » II, pag. 351, ed. Nelson) în romînește sună bizar. Sau la pag. 126, II:

« În sfîrșit pe băncile din fund unde ocupaseră locuri pentru seară, stăteau anumite doamne nemăritate care trecuseră de climacteriu ». Textul, datorită aceluiași procedeu de calchiere (« past their grand climacteric » II, pag. 153, ed. Nelson) devine de-a dreptul obscur.

Traducerea prin calchiere pe lîngă marile neajunsuri pe care le aduce limbii, nesocotește nenumăratele soluții pe care le oferă limba romînă traducătorului.

Pentru folosirea neglijentă a prepozițiilor iată cîteva exemple:

« . . . se duse la gheretă să-l întrebe pe domnul Rocker cu privire la găzduirea sa ». II, pag. 224. « A pune întrebări cu privire la ». . . , dar « a întreba cu privire la ». . . nu există.

« Începu să danseze un pas de matelot pe masă ». II, pag. 157, (a dansa în pas de. . .).

« Un vehicul. . . de pe care sări sprinten un domn ciudat ». II, pag. 194 (un vechicul din care sări).

Pentru improprietăți de termeni iată cîteva exemple: « femeiușcă bătrînă ». I, pag. 34. Sînt două noțiuni incompatibile.

« . . . un castel vechi, înfățișînd arhitectura ciudată și pitorească a epocii elisabetane ». I, pag. 171. Un castel nu poate « înfățișa » o arhitectură; originalul spune « displaying » (I, pag. 144, ed. Nelson).

« Unde aș putea nădăjdui să găsesc o atît de rară îmbinare de superioritate și

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

frumusețe » I, pag. 125, spuse domnul Tupman domnișoarei Rachel într-un moment de efuziune sentimentală.

Substantivul « superioritate » nu are valoare de superlativ ci de comparativ; superioritate exprimă sau implică totdeauna un raport. Superioritate (în textul englez « excellence », I, pag. 103, ed. Nelson) luat singur nu are sensul de perfecțiune morală pe care i-l atribue autorii traducerii. Traducătorii au fost, probabil, înclinați să-i atribuie acest sens prin influența formelor « om superior », « femeie superioară ».

Traducătorii nu sînt destul de atenți în mînuirea cuvintelor care, pe lîngă un sens figurat, mai au și un sens propriu. Rezultă de aci fie metafore inconsecvente, fie exprimări stîngace în care sensul concret se suprapune celui figurat împotriva voinței traducătorului. Iată de exemplu la pag. 16, II:

« Făpturi dintr-o plămadă mai de rînd ». Făpturile pot fi de rînd dar plămada care mai are și un sens concret nu poate fi « mai de rînd » atribut care prin implicațiile lui sociale e impropriu pentru plămadă și potrivit pentru făpturi. Sau la pag. 198, I: « . . . se așeza pe un teren hotărît galben » (e vorba de un ziar politic). Teren are desigur și sensul în care e întrebuințat de traducători, de atitudine, poziție; alăturea însă de « așeza » și « galben », sensul lui concret obișnuit se dezvăluie cu putere în dauna înțelesului în care e folosit în propoziție.

Termeni rari, întorsături de frază nefirești, inversiuni în topică, apar ici colo ca rudimente ale unor vechi metode de traducere. Era o adevărată manie a traducătorilor de altădată la noi, aceea de a dezgropa din dicționare cuvinte cît mai rare și a-și desfășura în traducere, fără ca textul să o reclame, întreaga lor gamă lexicală. Nu s-ar putea spune că autorii traducerii de față s-au dezbărat complet de acest gust pentru vetust și rar. De pildă traducătorii vorbesc despre « sfeterisirea vremelnică a fracului », I, pag. 63, deși Dickens nu întrebuințează vreo formă căutată care să impună un paralelism corespunzător la noi în limbă. Dickens spune: « the temporary abstraction of his coat » (I, pag. 47, ed. Nelson), care s-ar putea traduce prin dispariția, șterpelirea, vremelnică a fracului. Sau de exemplu la pag. 225, I: « era pe cale să se înstăpînească în casa minunată ». La Dickens găsim: « that the tall man should be in a fair way of keeping such an excellent house », ed. Nelson, I, pag. 194, care s-ar putea traduce prin: « era pe cale de a deveni proprietarul unei case atît de minunate ». Introducerea lui « să se înstăpînească » e deci nejustificată. Același lucru e valabil și pentru cuvîntul « prenumăra » din pasajul următor:

« Acordați doamnei Leo Hunter domnule, satisfacția de a vă prenumăra printre oaspeții ei (pasajul corespunzător în englezește, I, pag. 206, Nelson).

Prezența unor întorsături de față nefirești, a unor invective neconvingătoare am mai relevat-o și la analiza limbajului de mahala. Iată două citate ilustrative în acest sens:

« Hei, juno, hei, bătrînico; jos Daph, glăsui domnul Wardle mîngîind cîinii ». I, pag. 300. « Bătrînico » adresat unui cîine și spus ca alintare traduce englezescul old = bătrîn (I, pag. 262, Nelson) care în englezește, ca apelativ de alintare, și-a pierdut complet sensul de bătrîn. « Bătrînico » întrebuințat ca apelativ de alintare, în romînește sună fals și bizar. Pomenim în treacăt faptul că printr-o neglijență oarecare, « Juno » nume de cîine, a fost transcris în traducere cu literă mică spre uimirea și confuzia cititorului care vede aplicat aceluiași obiect două atribute atît de contradictorii, ca « juno » și « bătrînico » Sau la pag. 75, I: « Capul dumitale bătrînel și iubit ». Bătrînel sună nefiresc; e întrebuințat de către traducători cu valoare de adjectiv deși de obicei are valoare de substantiv.

Iată și cîteva exemple de topică căutată: « frumosul copil », II, pag. 14, « scurta dar fericita lor existență », II, pag. 16, « deznădăjduita femeie », I, pag. 100. Nu se poate spune că inversiunile constituie chiar greșeli pentru topica limbii romîne, sau că nu pot avea valoare stilistică. În general însă, asemenea inversiuni sună artificial.

Privită din punctul de vedere al fidelității de sens față de textul englez, traducerea pre-

zintă sporadic unele îndepărtări de la original, unele interpretări greşite şi unele mici neglijenţe. E de la sine înţeles că traducătorul nu este, şi nu poate fi legat în sensul strict al cuvîntului de textul din care traduce, pentru simplul motiv că formele a două limbi nu corespund simetric şi că aparenta îndepărtare are adesea ca scop tocmai identitatea de sens (vezi Philippide, « Arta traducerii », « Gazeta literară », nr. 59/1955).

Abaterile de la original pe care însă le semnalăm aci, ies din sfera libertăţilor de drept ale traducătorului.

Iată cîteva interpretări prea libere, dăunătoare din punct de vedere stilistic:

« Şi ce limbă năpraznică mai era » (e vorba de limba unui vîrcolac), vol. II, pag. 12. Textul englez spune: « şi ce limbă mai era, curioasă din cale afară » (and a most astonishing tongue it was. II, pag. 46, ed. Nelson). Desigur nu se poate spune că traducătorii contravin aci chiar sensului frazei din care e scos citatul. Limba vîrcolacului era curioasă dar în acelaşi timp era şi înspăimîntătoare. Dickens însă nu pune punctul pe « i ». Preferă să lase să se subînţeleagă că vederea acestei limbi curioase înfiora pe privitor. Ar fi fost de dorit, ca mijloacele lui Dickens, mai puţin directe, mai sugestive în crearea sinistrului să nu se piardă prin traducere. Sau la pag. 24, II: « Da, da răspunse domnul Winkle cu un zîmbet hidos ». (Yes, yes, replied mister Winkle with a ghastly smile, pag. 58, II, ed. Nelson). « Ghastly » ca atribut pe lîngă zîmbet înseamnă chinuit, silnic, dureros. Un zîmbet chinuit poate fi cîteodată şi hidos dar ceea ce vrea să sublinieze în primul rînd Dickens, nu e faptul că domnul Winkle, schiţează un zîmbet care nu-l avantajează, ci faptul că domnul Winkle, copleşit de durere şi ruşine se căzneşte să zîmbească, pentru a salva aparenţele. Lipsa acestei nuanţe în traducere sărăceşte ca sens propoziţia, micşorîndu-i în acelaşi timp şi efectul stilistic. Sau la pag. 327, I: « tocmai fiindcă era o văduană cu timperament şi-a schimbat starea » (as she was an uncommon pleasant widder, I, pag. 285, Nelson). Textul englez nu merge atît de departe: se mărgineşte să spună că era o văduvă foarte drăguţă, foarte atrăgătoare. Traducătorii pun accente acolo unde tonul autorului e mai reţinut.

Alteori interpretările merg pînă la alterarea parţială sau totală a sensului. La pag. 70, II, o scrisoare de dragoste debutează prin « simpatică făptură ». Textul englez (« Lovely creeture, II, pag. 102, ed. Nelson) vorbeşte de o făptură încîntătoare, adorabilă. E o distanţă oarecare de sens între « simpatic », luat în orice accepţiune, şi « adorabil ».

La pag. 350, I, un străin care se adresează unui avocat spune: « doresc să vă însărcinez cu o cauză ». Textul englez (« I wish you to undertake some legal business for me ». pag. 308, I, ed. Nelson) indică foarte clar că e vorba de o chestiune juridică. Între cuvîntul cauză şi chestiune juridică nu e o deosebire de nuanţă ci o deosebire de sens importantă. La pag. 247, II întîlnim « ins cu favoriţi vajnici » pentru « ins cu favoriţi mari » (a well wiskered individual, pag. 215 I, ed. Nelson). Traducerea se îndepărtează de text fără nici o justificare, ca să nu mai spunem că împerecherea celor două cuvinte nu e de fel fericită.

Munca de traducere fiind o muncă de mare răspundere, nu considerăm inutil să ne ocupăm şi de probleme care ar părea cu totul secundare şi să semnalăm cîteva mici neglijenţe. La pag. 451, I, întîlnim numele propriu Isabella. Pînă atunci acelaşi personaj purta numele de Bella. E adevărat că Bella vine de la Isabella, dar Dickens (vezi pasajul corespunzător 26, II ed. Nelson) nu-şi permite să deruteze pe cititor prin această revenire la numele de botez. La pag. 156, I, traducătorii spun « fată bătrînă şi nebună ». E clar că « fată » şi « bătrînă » alcătuiesc o unitate de sens, nebună avînd în exemplul citat rolul de atribut (vezi pasajul corespunzător pag. 131, I, Nelson). Este vorba probabil de strecurarea din neglijenţă a unui « şi » inutil. La pag. 49, II întîlnim un « M. S. » pentru « maiestăţii sale ». Dickens spune « maiestăţii sale » pentru că dă cuvîntului o uşoară nuanţă de ironie mai sensibilă în forma neprescurtată şi pentru că are nevoie, în cadenţa frazei, de greutatea silabică a acestui cuvînt. Din aceleaşi motive trebuia să se menţină şi în traducere forma neprescurtată.

N-am dori ca înşirarea obiecţiilor pe care le-am ridicat să creeze ideea falsă că avem de-a face cu o traducere slabă; propoziţiile se înlănţuie în frază în mod fericit, traducătorii reuşesc să găsească o limbă clară pentru fraza uneori stufoasă a lui Dickens, sunetul originalului e păstrat adeseori. Obiecţiile, după cum se precizează în introducere şi în cursul expunerii, pornesc de la o constatare pozitivă: traducerea de faţă reprezintă în mod hotărît un progres însemnat faţă de vechile sisteme de traducere, exprimările defectuoase sînt sporadice.

Critica adusă traducerii « Documentele postume ale clubului Pickwick » trebuie pusă în directă legătură cu aprecierea muncii de traducere ca « un act de cultură »[1] plin de răspundere faţă de opera tradusă, faţă de cititorul romîn şi faţă de limba romînă.

M. Rahmil

[1] Philippide, Arta traducerii, « Gazeta literară » nr. (17) 59/1955

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

Prof. POPA ION — Sibiu.

1. *Întrebare:* Ce este lingvistica şi prin ce se deosebeşte de filologie? Care sînt ramurile lingvisticii?

1. *Răspuns:* Lingvistica se ocupă cu studierea ştiinţifică a limbii. Ea studiază structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte al unei limbi în dezvoltarea lor.

Ca orice ştiinţă, lingvistica are un obiect de studiu şi o metodă de cercetare. Obiectul de studiu al lingvisticii este limba, iar ca metodă de cercetare ştiinţifică lingvistica foloseşte: metoda dialectică marxistă, valabilă pentru toate ştiinţele, metoda comparativ-istorică, geografia lingvistică şi fonetica experimentală.

Metoda comparativ-istorică, principala metodă de cercetare în domeniul lingvisticii — analizează înrudirea limbilor care aparţin aceleiaşi familii, pe baza studierii evoluţiei lor.

Scopul metodei comparativ-istorice este de a reconstitui formele de limbă care nu s-au păstrat, pe baza comparaţiei formelor corespunzătoare din limbile înrudite.

Geografia lingvistică studiază limba cu ajutorul hărţilor lingvistice, pe care se arată răspîndirea geografică a faptelor de limbă (în special vocabularul).

Fonetica experimentală se ocupă cu studiul sunetelor, folosind aparate speciale de înregistrare şi măsurare.

Spre deosebire de lingvistică, filologia se ocupă cu interpretarea textelor literare din punctul de vedere al conţinutului şi formei lor. Interpretarea textelor se face analizînd limba în care au fost scrise, precum şi conţinutul de idei, consideraţiile istorice, filozofice, artistice etc. pe care le cuprind. De aceea, filologia foloseşte datele a numeroase alte discipline, de pildă: istoria literaturii, istoria filozofiei, istoria artelor, istoria, arheologia etc. În felul acesta se vede că sfera filologiei este mai cuprinzătoare decît sfera lingvisticii.

Este important de menţionat faptul că munca de cercetare filologică nu poate fi făcută decît numai pe baza unor temeinice cunoştinţe lingvistice. La rîndul ei, lingvistica presupune cunoştinţe de filologie, deoarece numai în felul acesta materialul studiat poate fi just interpretat.

Lingvistica se împarte în următoarele discipline subordonate: lingvistica generală, fonetica, lexicologia, gramatica, dialectologia şi stilistica.

Lingvistica generală se ocupă cu partea teoretică a problemelor de limbă, bazîndu-se pe studiul ştiinţific al fiecărei limbi aparte şi al familiilor de limbi. Pe baza acestor cercetări se trag concluzii generale.

Fonetica se ocupă cu studiul materialului sonor al cuvintelor, cu modificarea sunetelor şi legile ei.

Lexicologia studiază vocabularul şi are două ramuri: etimologia, care studiază originea cuvintelor şi semantica, care se ocupă cu studierea sensurilor cuvintelor în evoluţia lor.

Gramatica (morfologia şi sintaxa) se ocupă cu regulile privitoare la modificarea cuvintelor şi îmbinarea lor în propoziţii.

Stilistica studiază caracteristicile categoriilor de vorbire din punctul de vedere al rolului lor expresiv, artistic. Ea studiază de asemenea felul propriu unui anumit scriitor (sau al unui curent literar) de a folosi posibilităţile expresive ale limbii literare.

2. *Întrebare:* Cum se exprimă într-o limbă cu un singur timp trecut (cum e limba rusă) diferitele nuanţe temporale exprimate în alte limbi (printre care şi romîna) cu ajutorul mai multor forme de trecut?

2. *Răspuns:* Verbul, pe lîngă faptul că exprimă o acţiune sau prezintă procese sub formă de acţiune, precizează şi cum se petrece această acţiune. Pentru a exprima momentul de săvîrşire al unei acţiuni sau felul cum este prezentată acţiunea săvîrşită — dacă este durativă, momentană, iterativă, dacă numai a început sau dacă s-a terminat — limbile au recurs la mijloace diferite. Astfel limba rusă, pentru a exprima durata şi gradul de realizare al unei acţiuni, foloseşte categoria morfologică a aspectului. În felul acesta, o dată cu timpul, şi printr-un singur cuvînt, cu ajutorul unui sistem special de sufixe şi prefixe, se exprimă şi felul acţiunii.

Verbele care exprimă o acţiune terminată sau rezultatul unei acţiuni cu toate nuanţele ei se numesc perfective: я написал письмо — eu am scris scrisoarea — arată rezultatul unei acţiuni terminate.

Verbele care exprimă durata cu toate nuanţele ei se numesc imperfective şi arată că este vorba de o acţiune neterminată: я написал письмо — eu scriam scrisoarea — nu precizează sfîrşitul acţiunii, nici rezultatul ei.

Important este faptul că în limba rusă verbelor cu aspect imperfectiv le corespund verbe cu aspect perfectiv. Aceste verbe formînd perechi şi avînd acelaşi sens fundamental (увидеть verb cu aspect imperfectiv, formează pereche cu убвидеть verb cu aspect perfectiv, cele două verbe avînd sensul: a vedea).

Se ştie că limba rusă are numai trei timpuri: prezentul, perfectul şi viitorul. Prin urmare, categoria morfologică a timpului este mai slab reprezentată decît în alte limbi (romîna, franceza, italiana etc.). Spre deosebire de acestea, limba rusă şi-a dezvoltat categoria morfologică a aspectului, ceea ce îi dă posibilitatea să exprime acţiunile văzute în desfăşurarea lor, în succesiunea lor etc.

Trebuie să menţionăm că limba rusă veche a fost mult mai bogată în forme temporale decît limba rusă modernă, dar că unele timpuri au devenit inutile o dată cu dezvoltarea categoriei morfologice a aspectului.

Situaţia în limba romînă se prezintă cu totul deosebit. În primul rînd, în limba romînă aspectul nu formează o categorie morfologică, cu toate că şi limba romînă cunoaşte aspectul. Se ştie că în limba latină aspectul a fost slab reprezentat şi nu a constituit o categorie morfologică. În acest sens, limba romînă continuă limba latină, mergînd pe linia folosirii şi dezvoltării categoriei morfologice a timpului, aspectul rămînînd pe plan secundar. Trebuie să insistăm asupra faptului că în limba romînă aspectul este exprimat cu ajutorul mijloacelor lexicale, ale verbelor auxiliare, adverbe sau particule aşezate pe lîngă verbe. Aspectul este exprimat şi prin verbe diferite: *a dormi* (acţiune imperfectivă) şi *a dormi* (acţiune perfectivă).

În ceea ce priveşte trecutul, limba romînă foloseşte patru forme temporale: mai mult ca perfectul, perfectul compus, perfectul simplu şi imperfectul. Imperfectul exprimă o acţiune durativă săvîrşită în trecut şi corespunde în limba rusă trecutului verbelor cu aspect imperfectiv. Timpurile perfective (mai mult ca perfectul, perfectul compus şi perfectul simplu) exprimă acţiuni petrecute şi încheiate în trecut şi corespund în limba rusă trecutului verbelor perfective.

Diferenţa constă în aceea că, în limba romînă, primează procedeele analitice, faţă de limba rusă, în care primează procedeele sintetice.

Este limpede că atît limba romînă cît şi limba rusă au posibilitatea să exprime tot aşa de bine momentul de săvîrşire şi gradul de realizare a acţiunii, fiecare folosind însă mijloace specifice.

3. În legătură cu întrebarea dv. privitoare la existența numărului *dual*, vă răspundem că soluția pe care ați dat-o elevilor este justă. În anumite limbi, ca greaca veche sau slavă, existau desinențe de dual în declinare și conjugare.

Numărul cazurilor diferă mult de la o familie de limbi la alta. De asemenea, în cadrul istoriei unei anumite limbi se pot observa modificări, mai ales în direcția simplificării sistemului cazual. Despre un număr anumit de cazuri, corespunzînd funcțiilor sintactice sau unui fel universal de a concepe înlănțuirea noțiunilor, nu poate fi vorba.

A. G.

JUGĂNARU MARIN — Timișul de sus.

1. *Întrebare:* Am observat că unele cuvinte terminate în *-ie* au și forma în *-iune;* de exemplu: *secție* și *secțiune*, *observație* și *observațiune* etc. Care este forma corectă?

1. *Răspuns:* Există într-adevăr o serie de substantive care apar atît cu sufixul *-(ț) ie*, cît și cu sufixul *-(ț) iune*. Nu totdeauna însă ambele forme sînt corecte. În asemenea cazuri, corectitudinea se apreciază în funcție de criteriul istoric și de tradiția literară. Și anume, se spune ***discuție*** și nu *discuțiune*, dar ***națiune*** și nu *nație*, pentru că acestea sînt formele care s-au impus în decursul evoluției limbii literare. Sînt însă și cazuri cînd substantive de felul celor amintite mai sus au dezvoltat două sensuri. În asemenea cazuri fiecare formă se specializează pentru cîte un sens și de aceea sînt corecte amîndouă.

De exemplu: *divizie* (unitate militară) și *diviziune* (împărțire), *reacție* (chimică) și *reacțiune* (politică).

Dintre formele de care întrebați dv. sînt corecte următoarele:

observație și nu *observațiune*

secție (de învățămînt, politică, agricolă și C.F.R.) și nu *secțiune*, întrucît *secție* înseamnă « unitate administrativă », iar *secțiune* « tăietură » (secțiune transversală).

L. V.

V. BABACA — Jorăști, raionul Bujor, regiunea Galați.

1. *Întrebare:* De ce « Tînguitoare și tristă venea prin liniștea nopții melodia tărăgănată » nu e o construcție greșită și de ce n-ar fi corect: (în mod) tînguitor și trist venea prin liniștea nopții melodia tărăgănată, sau: prin liniștea nopții venea o melodie tărăgănată, tînguitoare și tristă?

1. *Răspuns:* Prima construcție nu este greșită. La o analiză superficială a propoziției de mai sus s-ar putea crea această impresie deoarece cuvintele « tînguitoare și tristă » sînt complemente circumstanțiale de mod și, în mod obișnuit, această funcțiune o îndeplinesc adverbele. Gramatica Academiei R.P.R., vol. al II-lea, p. 134 arată că circumstanțialul de mod poate fi exprimat și prin « adjective, numerale, substantive, verbe, interjecții ».

În exemplul de mai sus cuvintele discutate sînt adjective deoarece se acordă în gen, număr și caz cu substantivul cu care păstrează legătura (vezi și nr. 6/1954 al revistei, Consultații).

Cele două variante pe care le propuneți: (în mod) tînguitor și trist... sau... melodia tărăgănată, tînguitoare și tristă sînt de asemenea corecte. Trebuie precizat însă că inversarea ordinii cuvintelor atrage, în exemplul discutat, schimbarea rolului gramatical al cuvintelor « tînguitoare și tristă ». În primul caz s-ar schimba categoria gramaticală și cele două adjective ar deveni adverbe, în al doilea caz — funcțiunea sintactică, ele devenind atribute.

E. L.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE:

Acad. AL. GRAUR, Studii de lingvistică generală, Ed. Academiei R.P.R., 1955.

GH. BULGĂR, Eminescu despre problemele limbii literare, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1955.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

c. 1380

Lei 2.—

I 8103

B I U
Biblioteca Centrala

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

IV.

LIMBA ROMÎNĂ

6

ANUL IV
NOIEMBRIE – DECEMBRIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 MUL. 2005

i 8103.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

-- ULLA 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

U
IAȘI 2022

6

ANUL IV
NOIEMBRIE – DECEMBRIE
1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15567.
II20/915

COMITETUL DE REDACŢIE

D. MACREA (Redactor responsabil); Acad. M. SADOVEANU;
Acad. B. LĂZĂREANU; Acad. IORGU IORDAN;
Acad. AL. ROSETTI; G. ISTRATE; J. BYCK; V. BREBAN;
GH. BULGĂR; M. ILIESCU; S. STATI; F. ŞUTEU.

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ*, — BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

SUMAR

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Ioan Bianu 5

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

ANA CANARACHE și CONSTANT MANECA, În jurul problemei vocabularului științific și tehnic 16

GR. BRÎNCUȘ, Un glosar juridic din 1815 25

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

V. GUȚU, Indicații de metodă în vederea studierii sintaxei limbii romîne literare din secolul al XIX-lea 33

DISCUȚII

I. I. BUJOR, Genul substantivelor în limba romînă 51

I. PĂTRUȚ, Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii romîne..... 65

M. ZDRENGHEA, Pentru noi anchete dialectale 72

CRONICĂ

GH. BOLOCAN, Conferința internațională a slaviștilor 74

L. LEONTE, Din activitatea colectivului de lingvistică de la Filiala Iași a Academiei R.P.R. 77

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Dicționarul limbii bulgare literare contemporane (C. Velichi); O « introducere în lingvistică » în povestiri pe înțelesul tuturor (L. Uspenski, Slovo o slovah. Ocerki o iazîke, Leningrad, Detghiz, 1954, 296 pag.) (Mioara Avram); Noi lucrări lexicografice (Gh. B. și C. Const.) 80

CONSULTAȚII

Răspuns cititorilor 87

CUPRINSUL REVISTEI « LIMBA ROMÎNĂ » în anii 1952—1955..... 89

1120/955

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

IOAN BIANU

DE

D. MACREA

Dezvoltarea ştiinţei este strîns legată de crearea instituţiilor menite să asigure condiţiile materiale ale cercetărilor ştiinţifice: catedre universitare, institute de specialitate, biblioteci, publicaţii periodice.

Progresul realizat în filologia şi lingvistica noastră se datoreşte, desigur, muncii marilor înaintaşi: Gheorghe Şincai, Samuil Micu, Petru Maior, Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, A. de Cihac, M. Gaster, I. Bogdan, H. Tiktin, Al. Philippide, O. Densusianu şi alţii, dar el şi-a cîştigat baze sigure de dezvoltare abia prin crearea de catedre universitare, de reviste de specialitate şi îndeosebi prin înfiinţarea, în 1867, a Societăţii Academice Romîne, devenită în 1879 Academia Romînă, şi a bibliotecii ei. Fără existenţa mai ales a acestei din urmă importante instituţii, intensa muncă ştiinţifică desfăşurată în ţara noastră în ultimii optzeci de ani în domeniul filologiei, lingvisticii şi istoriei ar fi fost cu neputinţă.

Biblioteca Academiei este astăzi atelierul principal de muncă a mii de cercetători. Puţini dintre ei mai ştiu însă că organizarea şi dezvoltarea acestui preţios tezaur al culturii noastre sînt legate de numele filologului Ioan Bianu, de la a cărui naştere se împlinesc, în septembrie 1956, o sută de ani.

Ioan Bianu a consacrat Bibliotecii Academiei 56 de ani de muncă neîntreruptă. El a găsit-o, în 1879, cînd a fost numit bibliotecar, abia cu cîteva sute de cărţi, înzestrînd-o, pînă în 1935, anul morţii sale, cu aproape 500.000 de volume, zeci de mii de manuscrise, stampe, documente şi bogate colecţii de periodice romîneşti şi străine, iar către sfîrşitul vieţii a reuşit să asigure construirea localului modern de care dispune biblioteca în prezent.

Prin bogăţia de colecţii cu care a înzestrat-o Ioan Bianu şi prin organizarea ei modernă, biblioteca de astăzi a Academiei R.P.R. este cea mai mare instituţie de acest fel din sud-estul Europei şi o mîndrie a poporului romîn.

Ceea ce l-a îndemnat pe Ioan Bianu să stăruie cu o neasemuită dîrzenie în această muncă a fost conștiința limpede a rolului hotărîtor pe care-l au bibliotecile în dezvoltarea culturii naționale. « Înțelesesem de la învățătorii mei și din lucrările lor, mărturisește el, că studiul trecutului neamului, al limbii și literaturii și al instituțiilor lui, fără o bibliotecă bogată și bine organizată, nu se poate face; știam cîte greutăți au trebuit învinse de ai noștri pentru cercetări prin bibliotecile străine după elemente necesare acestor studii; văzusem prin țările prin care am trecut — de la Moscova la Oxford — mărețele biblioteci din toate orașele de cultură. Era deci firesc ca satisfacerea acestei necesități inexorabile să mi se impună și mie »[1].

Ioan Bianu este creatorul școlii naționale de biblioteconomie și bibliologie în care s-au format colaboratorii lui de seamă: Nerva Hodoș, Al. Sadi-Ionescu, P. Nicolaiasa, Septimiu Albini, Ilarie Chendi, acad. C. Moisil, R. Caracaș, G. Baiculescu, Dan Simonescu, N. Georgescu-Tistu, I. Crăciun, I. Lupu, Traian Popovici, Al. Vasilescu și alții.

★

Viața lui Ioan Bianu se conturează luminos în jurul unei preocupări constante: cultul pentru cartea și limba romînă, pentru dezvoltarea culturii naționale prin biblioteci și învățămînt.

Născut în Făget, un sat de pe Valea Tîrnavelor, în 1856, fiul de țăran Ioan Bianu a studiat la Blaj, avînd ca îndrumător pe Timotei Cipariu și ca profesor pe Ioan Micu Moldovanu. Pentru un act de curaj făcut în clasa a opta de liceu : aniversarea interzisă de autoritățile austro-ungare a adunării de la Blaj din 1848, Ioan Bianu este silit, în 1876, să se refugieze din Transilvania la București, unde-și face studiile universitare, fiind elevul lui A. T. Laurian și B. P. Hasdeu. Sprijinit de Hasdeu, după terminarea Facultății de filologie din București, Ioan Bianu pleacă la Milano, unde urmează, timp de un an, cursurile marelui romanist G. I. Ascoli, și apoi la Paris, unde audiază pe Gaston Paris, Paul Meyer, Michel Bréal și A. Darmesteter.

Școala pe care a făcut-o cu B. P. Hasdeu și cu marii maeștri italieni și francezi l-a ajutat pe Ioan Bianu să fie cel dintîi din generația de filologi ardeleni care s-au emancipat de sub influența școlii latiniste. De la latiniști, Bianu a luat numai ceea ce era pozitiv în lupta lor: demnitatea națională și pasiunea pentru studiul limbii și al istoriei poporului nostru. Ca și aceștia, Ioan Bianu subliniază, cu însuflețire patetică, legătura dintre limbă și istorie. « Istoria și limba, scrie el, sînt factori esențiali ai vieții unui popor; într-unul el își vede pe strămoșii săi din generație în generație lucrînd, luptînd și suferind; iar cealaltă este mijlocul prin care în fiecare minut gîndurile și simțirile noastre le comunicăm

[1] Vezi Sărbătorirea profesorului I. Bianu la Universitatea din București în ziua de 7 ianuarie 1928, Ed. Cultura Națională, p. 31.

celor apropiați de noi. Istoria și limba sînt cele mai intime și mai tari legături care unesc pe oameni într-o națiune »[1]. Dar metoda folosită de Bianu în studiile sale diferă cu totul de cea a latiniștilor. El s-a desprins de obsesia exclusivismului latinist în cercetarea trecutului limbii și al culturii noastre și mai ales de tendința latiniștilor de a crea o limbă cărturărească artificială, străină de graiul poporului. Ioan Bianu a considerat latinismul, pe drept cuvînt, ca o fază romantică în cultura noastră, deoarece, scrie el, « limba nu era socotită de dînșii ca un organism viu care trebuie să fie studiat în fazele dezvoltării lui istorice de la origini pînă astăzi și în varietatea lui actuală după teritorii, ci era socotită întîi ca argument politic, apoi ca argument de a da culturii românești o aparență și o îndreptare cît se poate mai apropiată de cea latină, limba trebuind, după credința lor, să arate cît mai curat caracterul fundamental romanic al neamului »[2].

După cîteva studii de filologie și notițe istorice publicate în revistele lui Hasdeu, « Columna lui Traian »[3] și «Revista nouă »[4], Ioan Bianu își îndreaptă cercetările aproape exclusiv spre descoperirea și editarea textelor noastre vechi de limbă. În 1886 el publică « Predice făcute pe la prasnice mari de Antim Ivireanul », în 1887 « Psaltirea în versuri » a mitropolitului Dosoftei, în 1889 « Psaltirea Scheiană », aceasta din urmă în facsimile și cu variantele din Psaltirea lui Coresi de la 1577. Tot în facsimile sînt publicate de Bianu « Manuscriptul de la Ieud » (din secolul al XVI-lea), cuprinzînd « Scriptura domnului Hristos către oameni căzută în piatră din ceriu », « Învățătură la Paști » și « Învățătură la cuminecătură ». În același an a publicat « Întrebarea creștinească », tipărită de diaconul Coresi la Brașov în 1559, « Pravila sfinților apostoli », tipărită de Coresi tot la Brașov între 1570 și 1580, iar în 1930 « Lucrul apostolesc » al lui Coresi din 1563.

Publicarea în facsimile de către Ioan Bianu a celor mai multe dintre textele noastre chirilice editate de el a fost determinată de faptul că în scrierea chirilică românească, mai ales în textele din secolul al XVI-lea, există numeroase inconsecvențe. Cărturarii noștri de atunci, învățînd scrisul fără o instrucțiune școlară metodică, nu scriau după reguli ortografice unitare. În afară de aceasta, alfabetul chirilic avea o supraabundență de semne, îndeosebi pentru vocale, astfel încît redarea în caractere latine a realității fonetice a limbii textelor noastre vechi impunea editarea a cît mai multe dintre acestea în facsimile pentru a se ajunge la o transcriere exactă. La întîiul Congres al filologilor români ținut în

---

[1] Vezi I. Bianu, Timotei Cipariu, în « Revista nouă », anul I, p. 46.

[2] Vezi « Analele Academiei Române », Discursuri de recepțiune, XLV, p. 16.

[3] Manuscriptul românesc de la 1632 al lui Evstratie Logofătul în « Columna lui Traian », 1882, vol. III, p. 210—217. O veche tipăritură românească necunoscută (liturghia tradusă din greceşte de Eremia Cavavela, Iași, 1697), ib., p. 521—522; « Codex Negoianus. Cărți poporane române scrise de popa Ion din Sîn Petru la 1620 », ib., 1883, p. 322—329, 445—456.

[4] « Întîii bursieri români în străinătate », în « Revista nouă », I/1888, p. 421—431.

1925, Ioan Bianu a propus să se constituie o comisie care să fixeze norme unitare de transcriere în litere latine a textelor noastre chirilice și să fixeze semnele diacritice pentru sunetele care nu au semne în alfabetul latin[1].

Pentru pregătirea cadrelor tinere de specialiști în descifrarea textelor noastre chirilice, Ioan Bianu publică în colaborare cu elevul său N. Cartojan, în 1921, « Pagini de veche scriere românească », iar în 1929, tot în colaborare cu N. Cartojan, « Album de paleografie românească ».

De asemenea, pentru cunoașterea aspectului decorativ al manuscriselor și tipăriturilor noastre vechi, el publică, în 1922, « Documente de artă românească din manuscripte vechi » (fasc. I, Evanghelia slavo-greacă, scrisă în Mănăstirea Neamțului din Moldova de Gavril Monahul la 1429), iar în 1924, un studiu despre « Arta cărții în Romînia »[2].

Inventarierea trecutului nostru cultural, căreia Ioan Bianu i-a acordat cea mai mare parte a activității sale științifice, a fost încununată prin alcătuirea impunătoarei lucrări «Bibliografia românească veche », în patru volume (1903—1944), care cuprinde o icoană completă a tot ce s-a tipărit în Țările Românești sau de români în alte țări între 1508 și 1830. Primele două volume au fost alcătuite în colaborare cu Nerva Hodoș, al treilea în colaborare cu Dan Simonescu, iar al patrulea, purtînd mențiunea « Adăugiri și îndreptări » a fost publicat, din încredințarea Academiei Române, după moartea lui Bianu, de către Dan Simonescu, care a completat lucrarea cu 491 de cărți necunoscute și a adus îndreptări pentru 341 de prezentări anterioare.

Această lucrare este prima mare bibliografie românească în înțelesul științific al cuvîntului. Ea reproduce foile de titlu ale cărților în facsimile, prefețele, arată data și locul tipăririi, edițiile fiecăreia dintre ele, dă indicații asupra autorilor și traducătorilor, reproduce și descrie ornamentele caracteristice pentru arta tiparului românesc din trecut, fiind astfel « o înfățișare sistematică a tuturor elementelor de cultură românească pînă la 1830, în măsura în care, ele s-au arătat sub forma tiparului »[3]. « Bibliografia românească veche » este în același timp o oglindă a felului în care limba noastră și-a făurit mijloacele de expresie literară, o imagine a curentelor culturale din trecutul nostru și a evoluției artei noastre grafice. Această importantă lucrare « stă cu cinste, scrie N. Cartojan, în fruntea lucrărilor similare din Occident »[4].

Pentru a înfățișa dezvoltarea culturii românești sub aspectul presei și al publicațiilor periodice, Ioan Bianu, în colaborare cu Nerva Hodoș și Al. Sadi-Ionescu, publică în 1913 « Publicațiile periodice românești », operă de mare

---

[1] Vezi I. Bianu, Transcrierea textelor chirilice, în Întîiul Congres al filologilor români, București, 1926, p. 36—37.

[2] Vezi I. Bianu, Arta cărții în Romînia, în « Buletinul cărții », 1924.

[3] Vezi Dan Simonescu, Prefața volumului al III-lea din Bibliografia românească veche.

[4] Vezi N. Cartojan, Sărbătorirea profesorului Ioan Bianu la Universitatea din București în ziua de 7 ianuarie 1928, București, 1928, p. 25.

importanță pentru studiul mișcării intelectuale de la noi pînă în 1906 și al difuzării ideilor prin ziare și reviste, iar spre a pune în valoare bogata colecție de manuscrise vechi românești adunate de el în Biblioteca Academiei, Ioan Bianu alcătuiește, în colaborare cu R. Caracaș și G. Nicolaiasa, o a treia mare lucrare bibliografică : « Catalogul manuscriptelor românești », în trei volume, apărute între 1907 și 1933, care cuprinde titlurile manuscriselor, descrierea formei lor, data și indicarea sumară a conținutului fiecăruia dintre ele.

Prin grija minuțioasă pentru fiecare amănunt, prin bogăția și exactitatea informațiilor, aceste trei lucrări ale lui Ioan Bianu și ale colaboratorilor săi vor constitui totdeauna pentru cercetătorii trecutului nostru cultural instrumente de muncă indispensabile. « Bibliografia românească veche » și « Catalogul manuscriptelor românești » au făcut ca literatura română veche să fie partea cea mai bine studiată pînă acum a istoriei literaturii noastre.

Dintre lucrările lui Bianu privitoare la epoca modernă a literaturii noastre, menționăm îndeosebi editarea, în « Biblioteca pentru toți », a operei poetice a lui Vasile Alecsandri.

Convins, ca și Ioan Bogdan, de folosul pe care-l prezintă pentru studiul istoriei culturii noastre adunarea de cît mai multe documente vechi istorice și de limbă, Ioan Bianu n-a întreprins lucrări de sinteză asupra trecutului nostru cultural. Spirit analitic, îndreptat spre precizarea de fapte mai mult decît spre formulări generalizatoare, el a adus totuși contribuții remarcabile la lămurirea istoriei culturii noastre vechi. În discursul său de recepție la Academia Română, ținut în 1904, « Despre introducerea limbii românești în biserică », Ioan Bianu dovedește pe baza bogatului material bibliografic adunat și organizat de el în « Bibliografia românească veche », că limba română nu a fost introdusă în biserică pe vremea lui Matei Basarab și Vasile Lupu, cum susținuse A. D. Xenopol în « Istoria românilor », ci abia la începutul secolului al XVIII-lea. El arată că, sub domniile celor doi voievozi, cărțile de ritual bisericesc s-au tipărit toate în slavonă și că numai Cazania s-a tipărit în românește, deoarece aceasta fiind o carte de predici nu avea sens să fie tipărită într-o limbă pe care poporul nu o putea înțelege. În ceea ce privește traducerea celor dintîi cărți religioase în românește, Bianu susține că ea a început în secolul al XV-lea din necesități interne, ceea ce e fără îndoială adevărat, dar acest fapt nu poate fi desprins, cum a crezut Bianu, de curentele mari europene ale vremii în această direcție, husitismul în secolul al XV-lea, luteranismul și calvinismul în secolul al XVI-lea.

★

Un alt merit de seamă al lui Ioan Bianu în cultura noastră este contribuția lui la stabilirea ortografiei limbii române pe baze fonetice. Ortografia etimologistă latinistă a lui Timotei Cipariu, adoptată de Societatea Academică Română în 1869, a fost înlocuită de Academia Română în 1880—1881 și 1895 printr-o ortografie care a făcut unele concesii fonetismului, dar a transpus etimologismul

latin în etimologism romînesc. Astfel, bunăoară, fiindcă în flexiunea unor verbe ca *a vedea*, *a cădea*, *a rîde*, există alternanța *d-z* și fiindcă *d* este etimologic în astfel de verbe, formele flexionare cu *z* se scriau cu *ʒ* pentru a se recunoaște forma din care derivă. Din aceeași cauză se scria : *cresci*, *înfloresci*, *trăiesci* spre a se evidenția că aceste forme derivă din *înfloresc*, *cresc*, *trăiesc*. De asemenea diftongii *ea* și *oa* se scriau prin *é* și *ó* fiindcă ei alternează cu *e* și *o* din care derivă. Se scria *alerg-alérgă*, *port-pórtă* etc.

Această reformă ortografică n-a reușit să se impună decît parțial în publicațiile vremii, ea rămînînd în urma mișcării literare.

În ședința publică a Academiei Romîne din 20 aprilie 1901, V. A. Ureche arată că în modul de scriere, mai ales al presei, domnea o mare anarhie [1].

Intervenind în dezbateri, Ioan Bianu face cîteva propuneri cu caracter concret și practic. El « atrage atențiunea Academiei asupra faptului că ortografia votată de dînsa este foarte necompletă. S-au indicat numai cîteva norme generale pentru scriere, dar prin aceasta nu s-au rezolvat o mulțime de amănunte. Este deci necesar ca Academia să reia chestiunile ortografice rămase nerezolvate, să le cerceteze și să hotărască asupra lor și apoi să facă un dicționar ortografic, care să poată fi la îndemîna tuturor spre a căuta cuvintele la a căror scriere e îndoială. Academia trebuie să țină seama de public, căci limba o face uzul publicului, nu deciziunile academiilor. În privința ortografică, Academia poate stabili norme de scriere, dar cînd în public s-a înrădăcinat un mod de scriere, Academia trebuie să-l primească. Ortografia actuală a Academiei a rămas în urma publicului în unele puncte; așa spre exemplu toată lumea scrie *ea* și *oa*, nu *é* și *ó* » [2].

Dezbaterile asupra ortografiei sînt reluate în martie 1903. Etimologistul N. Quintescu respinge propunerea susținută de T. Maiorescu și Ioan Bianu de a se stabili o ortografie fonetică a limbii romîne. « Ce vreți cu fonetismul ? exclamă N. Quintescu. Nu știți dumneavoastră că fonetica limbii romîne nu îngăduie o ortografie rațională pe asemenea bază ? » [3]. El susține că Academia nu trebuie să se conducă în problemele ortografice după presă și după opinia publică, ci ea să dea decizii, iar presa și opinia publică să le urmeze.

Subliniind în repetate intervenții necesitatea îmbunătățirii normelor ortografice ale limbii romîne pe baze fonetice, Ioan Bianu arată că « lumea școlară care se luptă zilnic în practică cu chestiunile ortografice cere și așteaptă de la Academie rezolvarea și simplificarea ortografiei, căreia trebuie să-i dăm o soluțiune neîntîrziată pentru că apasă asupra noastră greaua răspundere a tipăririi Dicționarului. Academia nu se poate opri la ortografia din 1880—1881, căci ar rămînea

[1] Vezi « Analele Academiei Romîne », Dezbateri, tom. XXIV, p. 12.
[2] Vezi ibidem, p. 11—12.
[3] Ibidem, tom. XXV, p. 200.

în afara și îndărătul mișcării literare romîne, pe care numai așa o poate conduce dacă va sta în fruntea ei, conducînd-o, dînd direcțiune bună curentelor și împiedecînd anarhia »[1].

Observațiile critice ale lui Bianu asupra ortografiei au izvorît din experiența lui practică de profesor de limba romînă la liceul Sfîntul Sava și apoi la Universitatea din București. Poziția lui în problema ortografiei a fost expresia cerințelor generale în această materie, după cum rezultă din dezbaterile Congresului profesorilor de limba romînă ținut la Iași în martie 1903 și prezidat de Ioan Bianu, în care s-a cerut prin moțiune adoptarea unei ortografii fonetice, propunîndu-se șase modificări care au stat la baza reformei ortografice din 1904 a Academiei[2].

Răspunzînd cerințelor generale, Academia numește în 1903 o comisie pentru îmbunătățirea normelor ortografice, din care au făcut parte : Titu Maiorescu, B. P. Hasdeu, Iacob Negruzzi, N. Quintescu și Ioan Bianu. Dintre aceștia, B. P. Hasdeu și Iacob Negruzzi au luat o parte redusă la discuții, iar N. Quintescu era potrivnic modificării ortografiei existente atunci. Reforma ortografică a fost făcută deci de Ioan Bianu și Titu Maiorescu. Acesta din urmă, care fusese raportor al reformelor ortografice din 1880—1881 și 1895, a fost și raportorul reformei din 1904. Din dezbateri rezultă însă rolul activ al lui Ioan Bianu în elaborarea și susținerea modificării normelor ortografice votate de Academie în 1904.

Reforma ortografică din 1904 n-a reușit să înlăture toate inconsecvențele și resturile de etimologism, dar ea a însemnat un vădit progres față de normele stabilite în 1880—1881 și 1895 în impunerea principiului fonetic în scrierea limbii noastre. Reforma din 1932 n-a adus față de cea din 1904 decît precizarea cîtorva reguli ale acesteia, adăugîndu-le un vocabular ortografic[3]. Aplicarea integrală a principiului fonetic îmbinat cu cel morfologic în scrierea limbii romîne s-a făcut abia prin reforma din 1953.

În 1904 a fost introdusă scrierea diftongilor *ea* și *oa* așa cum sînt rostiți. A fost înlăturat din ortografie *ḑ*, generalizîndu-se scrierea cu *z*. S-a introdus scrierea grupului consonantic *șt*, deci : *București*, *Ploiești*, *înfloresti*, *crești*, în locul scrierii *Bucuresci*, *Ploiesci*, *înfloresci* etc. A fost suprimat semnul scurtimii de pe semivocalele finale *ĭ* și *ŭ*. Pînă în 1904 se foloseau trei semne grafice pentru *î* : *î* la începutul și la sfîrșitul cuvintelor, *â* și *ê* în interiorul cuvintelor (*român*, dar *fên*). Acest din urmă semn (*ê*) este suprimat în reforma din 1904, rămînînd numai *î*, *â*, așa cum s-au păstrat pînă în 1953, cînd scrierea lui *î* a fost simplificată la un singur semn : *î*.

Ioan Bianu a primit din partea Academiei însărcinarea de a alcătui o broșură cuprinzînd explicarea normelor ortografice adoptate în 1904 și de a întocmi

[1] Vezi « Analele Academiei Romîne », Dezbateri, tom. XXVI, p. 125.
[2] Vezi ibidem, tom XXVII, p. 105.
[3] S. Pușcariu și T. Naum, Îndreptar ortografic, București, 1932.

un dicționar ortografic. Lucrarea a fost publicată sub formă de broșură cu titlul « Regule ortografice » (1904), dar fără semnătura autorului.

★

Bibliografia operelor lui Ioan Bianu numără 305 titluri, cuprinzînd lucrări de filologie, de istorie și critică literară, de folclor, opere bibliografice, editări de texte, comunicări, dări de seamă, rapoarte, discursuri, prefețe etc., care oglindesc activitatea lui multiplă de profesor, om de cultură și devotat slujitor al Academiei Romîne[1].

Felul limpede în care Ioan Bianu și-a cristalizat în suflet, încă din tinerețe, crezul lui cultural și patriotic se oglindește în studiul său din 1891 « Despre cultura și literatura romînească în secolul al XIX-lea », în care analizează condițiile dezvoltării noastre culturale din acea vreme.

Arătînd progresele realizate de poporul nostru în secolul trecut în știință, istorie și filologie, Bianu constată cu amărăciune : « Cu cîte greutăți au să lupte acei zeloși învățați care scriu și voiesc a răspîndi între romîni cunoștințele strînse de dînșii cu grea și conștiincioasă muncă, pentru că nu sînt susținuți, răsplătiți și încurajați de cea mai mare parte a publicului pentru care scriu »[2].

Dezvoltarea culturii noastre la sfîrșitul secolului trecut era împiedicată, după Ioan Bianu, de două mari obstacole : mentalitatea celor care vor să trăiască bine fără muncă și « abuzul trecut peste orice măsură care se face la noi cu creșterea tineretului în școlile din străinătate, mai ales la Paris »[3]. Pe cei întorși din Parisul « corumpătoarei epoci a imperiului al doilea »[4], Ioan Bianu îi stigmatizează astfel : « Puțintica lor știință o transformă în meserie; în loc de patriotism și de simțămîntul iubirii de neamul nostru, cei mai mulți ne aduc numai pofta de cîștig cu orice preț și nemăsurate ambițiuni personale... Tinerii astfel stricați nu-și mai iubesc patria și de aceea nu simt nici o datorie de a lucra cinstit și cu dragoste pentru înaintarea culturii și pentru îmbogățirea literaturii naționale »[5]. Unii dintre aceștia « au îndrăznit a încerca să-și facă trepte de înălțare din batjocorirea celor mai glorioși bărbați ai redeșteptării naționalității noastre, din persiflarea scrierilor lor monumentale »[6].

Ioan Bianu înfierează folosirea exagerată a limbii franceze în locul celei romîne în clasele de sus, în familie și în corespondența privată a acestora.

---

[1] Vezi I. Crăciun, Doi bibliografi romîni: Ioan Bianu și Al. Sadi-Ionescu, Cluj, 1937, p. 27—46.

[2] Vezi Ioan Bianu, Despre cultura și literatura romînească în secolul al XIX-lea, București, 1891, p. 21.

[3] Ibidem, p. 23.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem, p 28—29.

[6] Ibidem.

El arată că prin educația făcută în școli străine nu se poate forma o cultură națională. « În școlile străine, scrie el, pot învăța numai foarte puțini, numai acei puțini care dispun de mijloace mari; grosul națiunii, mulțimea nu poate urma acest drum; ea nu se poate instrui și cultiva decît în țara sa, în școlile patriei. Dar înălțarea culturală a națiunii, dezvoltarea literaturii naționale se poate face nu de cîțiva, ci de cei mulți, de cei mai mulți »[1]. Această convingere e susținută de Bianu cu multă tărie. « La noi nu se vede și nu se înțelege îndeajuns, spune el, că cultura națională, că literatura națională numai în însăși națiunea se pot dezvolta, că iubirea de patrie și de neamul său numai în școala națională poate crește bine și drept »[2]. În încheierea studiului său, Bianu adaugă : « Lucrarea pentru cultura națională, pentru literatura națională nu poate exista decît cînd este pornită din iubirea patriei și a neamului »[3]... « Numai acela care crește în țara sa, în mijlocul poporului său, în mijlocul nevoilor pariei sale, numai acela le poate înțelege bine și le poate căuta potrivita îndreptare »[4].

Ioan Bianu a rămas pînă la sfîrșitul activității sale neclintit în aceste convingeri : « Precum pentru literatură, scrie el în 1920, Kogălniceanu a strigat în 1840 : „Traducțiile nu fac o literatură !“, tot așa astăzi este timpul suprem să se înțeleagă de toți că înalta cultură a neamului nu se poate dezvolta prin importație din școlile altor popoare, ci numai prin școlile și institutele făcute în țară. Cu străinătatea să întreținem relații și legături continue, să mergem acolo pentru învățături speciale, dar să nu mai umplem cu sutele școlile lor pentru studii pentru care fiecare țară trebuie să aibă școlile sale acasă. Să nu mai fim, cum am fost pînă acum, cea dintîi țară din lume în exportul de tineret în școlile străine pentru importație de diplome »[5].

Ioan Bianu a fost el însuși un elocvent exemplu de cărturar ieșit din popor, cunoscător adînc al nevoilor lui și muncitor devotat pentru sporirea continuă a patrimoniului nostru cultural. Fără a avea ambiția unui rol influent de suprafață socială sau politică, pe care au avut-o cea mai mare parte dintre intelectualii vremii sale, Ioan Bianu a luptat în mod statornic pentru crearea condițiilor de dezvoltare a muncii culturale și științifice în țara noastră. Față de instabilitatea situațiilor și a oamenilor legați de ele, care a caracterizat viața noastră publică din trecut, Ioan Bianu a putut să se bucure de o continuitate neîntreruptă timp de decenii în funcțiile lui, fapt care explică bilanțul realizărilor lui rodnice, dar și resentimentele unora dintre contemporani. Ca bibliotecar permanent, ani îndelungați secretar general, și către sfîrșitul vieții președinte al

---

[1] Vezi Ioan Bianu, Despre cultura şi literatura romînească în secolul al XIX-lea, Bucureşti, 1891, p. 14.

[2] Ibidem, p. 24.

[3] Ibidem, p. 26.

[4] Ibidem, p. 30.

[5] Vezi « Analele Academiei Romîne », Discursuri de recepțiune, tom. XLVI, p. 53.

Academiei, Ioan Bianu a avut un rol hotărîtor în organizarea, înzestrarea și administrarea acestei instituții. El are de asemenea meritul de a fi creat la Universitatea din București, în 1902, prima catedră de literatură romînă, disciplină care înainte se preda numai ca o anexă în cadrul catedrei de istorie națională.

Pentru competința, hărnicia, stăruința, integritatea și modestia lui, Ioan Bianu s-a bucurat de o mare autoritate și de o deosebită prețuire din partea contemporanilor. În 1904 Ilarie Chendi îl numește « întîia noastră autoritate în materie de literatură veche» [1], iar în 1928, Charles Drouhet, « una din personalitățile cele mai de seamă ale Facultății de filologie din București și una din valorile intelectuale și culturale cele mai de preț ale țării »[2]. N. Cartojan îl consideră un « ultim și mare reprezentant al dascălilor ardeleni ieșiți din școala Blajului »[3]. Pentru N. Drăgan, Ioan Bianu a fost « un distins și conștiincios profesor, un înfocat patriot, un mare om de bine, un organizator, un animator și îndrumător neîntrecut » [4].

Aprecierile cele mai elogioase ce i s-au adus lui Ioan Bianu au fost însă mai cu seamă în legătură cu munca lui perseverentă de aproape șase decenii la Academia Romînă, pe care el a servit-o cu fanatism, considerînd-o « templu al minții romînești, al luminării neamului » [5].

Despre rolul pe care l-a avut Ioan Bianu în crearea și organizarea Bibliotecii Academiei, N. Iorga scrie : « Acolo la Academie, în cele două căsuțe dăruite, în care se păstrează cu neasemuită grijă comorile fără de care nu s-ar putea scrie nimic despre acest neam, un om și-a închis viața pentru a da o operă și recunoscătorilor și nerecunoscătorilor. A intrat tînăr, avînd tot ce poate da cultura apuseană și cel puțin atît talent cît și alții, care s-au ocupat numai cu vădirea însușirilor proprii; a intrat lăsînd pe prag orice vanitate, orice preocupație de sine și a făcut ca azi să putem lucra cu toții în liniște, în ordine, ca în orice țară civilizată » [6].

Influența mare pe care Ioan Bianu și-a cîștigat-o în Academie a folosit-o în largă măsură pentru publicarea și premierea a numeroase lucrări literare și științifice, pentru sprijinirea lucrărilor Dicționarului limbii romîne și pentru intrarea în Academie a numeroși oameni de știință valoroși. El a inițiat și a condus publicarea colecțiilor Academiei « Din viața poporului romîn » și « Studii și cercetări », în care au apărut importante studii de folclor, lingvistică și istorie.

Concepția lui Ioan Bianu despre Academia Romînă a reflectat mentalitatea și aspirațiile epocii sale, pentru care această instituție de cultură se mărginea, potrivit rostului ei inițial, la studiul limbii și istoriei noastre, urmărind prin

---

[1] Vezi I. Bianu, Momente culturale, prefața scrisă de I. Chendi, București, 1904.
[2] Vezi Sărbătorirea profesorului I. Bianu la Universitatea din București, 1928, p. 21.
[3] Vezi ibidem.
[4] Vezi « Dacoromania », VIII, p. 481.
[5] Vezi « Analele Academiei Romîne », Dezbateri, tom. XXIV, p. 192.
[6] Vezi N. Iorga, în « Neamul romînesc », nr. 143, 1924.

acestea să realizeze unitatea culturală a tuturor regiunilor locuite de romîni. Cadrul limitat lingvistic, literar și istoric și de reprezentare după regiuni a învățaților și scriitorilor romîni în Academie a fost considerabil lărgit prin organizarea Academiei R.P.R., a cărei sarcină este astăzi să dezvolte, prin numeroasele ei institute de cercetări, prin filialele de la Cluj și Iași și prin bazele de cercetări de la Timișoara și Tîrgu-Mureș, toate ramurile științei, precum și să coordoneze și să conducă întreaga creație științifică din țara noastră pentru construirea societății și culturii socialiste.

În ceea ce privește Biblioteca Academiei, bazele organizatorice puse de Ioan Bianu au înlesnit dezvoltarea ei mare de astăzi. Ea și-a sporit colecțiile mai ales prin achiziționarea unei bogate literaturi științifice și tehnice, de care nu dispunea decît într-o mică măsură înainte, cînd principala ei preocupare era crearea și sporirea colecțiilor privind limba, literatura și istoria națională.

Imaginea personalității lui Ioan Bianu, crezul și năzuințele lui intime sînt întregite prin mărturisirea pe care a făcut-o cu prilejul sărbătoririi sale la Universitate, în 1928 : « Tot sufletul, toate puterile minții, spune el, le-am dat, fără cruțare, datoriei de a servi scopul vieții mele, hotărît, de la început, din copilărie, de a servi dezvoltarea culturii neamului »[1]. Testamentul său, publicat numai parțial, se încheie cu urarea: « Țara noastră să fie luminată prin cultură intelectuală și fericită prin bogățiile vieții și a bunei înțelegeri cu conlocuitorii țării de toate religiunile și de toate limbile și cu toți vecinii de aproape și de departe»[2]. Alături de bogata moștenire lăsată istoriei culturii și filologiei noastre, această urare a lui Ioan Bianu îi fixează locul meritat printre cărturarii patrioți din trecut care au crezut și au luptat pentru ca țara noastră să se înalțe prin cultură, muncă pașnică și buna înțelegere cu toate popoarele.

---

[1] Vezi Sărbătorirea profesorului I. Bianu la Universitatea din București, 1928, p. 29.

[2] Vezi N. Cartojan, în « Cercetări literare », anul II, 1936, p. X.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

ÎN JURUL PROBLEMEI VOCABULARULUI ŞTIINŢIFIC ŞI TEHNIC

DE

ANA CANARACHE şi CONSTANT MANECA

Articolul de faţă urmăreşte să prezinte cîteva din problemele care se pun în legătură cu terminologia specială. În general am luat în discuţie aspectul lingvistic al acestei chestiuni şi numai arareori am intrat în domeniul tehnic propriu-zis. Un studiu complet n-ar putea fi dat decît în urma colaborării dintre un grup de lingvişti şi tehnicieni. Prin termeni tehnici sau ştiinţifici înţelegem cuvintele sau combinaţiile de cuvinte care denumesc noţiuni dintr-un anumit domeniu de specialitate. Termenii dintr-o ramură a ştiinţei sau a tehnicii formează la un loc terminologia domeniului respectiv. După cum vedem, terminologia interesează atît ramura ştiinţei sau a tehnicii căreia îi aparţine, cît şi lingvistica, înglobînd chestiuni referitoare la cunoaşterea sistemului noţiunilor de specialitate şi probleme de limbă.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu apariţia modului de producţie capitalist în sînul orînduirii feudale, vocabularul ştiinţific şi tehnic al limbii romîne începe să se dezvolte.

Dezvoltarea ştiinţei şi a tehnicii, schimbul de mărfuri intern şi extern care creşte neîncetat, complicarea aparatului administrativ care a dus la apariţia unor noi instituţii cît şi înfiinţarea de şcoli romîneşti, greceşti sau cu alte limbi de predare au adus îmbogăţirea lexicului cu cuvinte noi.

În acest veac au apărut: *grad*, *meridian*, *pol*, *mină*, *cerc*, *cifră*, *ecfilater*, *oblicvă*, *perpendicolare*, *categorii*, *substanţie*, *circumstanţie*, *axiomă* etc. [1]

[1] Lista este întocmită după J. Byck, Vocabularul ştiinţific şi tehnic în secolul al XVIII-lea, publicat în « Studii şi cercetări lingvistice », vol. V, 1954, nr. 1—2, p. 31 şi urm.

De atunci, termenii tehnici s-au înmulțit. « Dezvoltarea continuă a industriei și a agriculturii, a comerțului și a transportului, a tehnicii și a științei cere limbii completarea vocabularului cu cuvinte și expresii noi, necesare activității lor» — scrie I. V. Stalin[1]. Multe din aceste cuvinte tehnice au intrat chiar în fondul principal lexical al limbii noastre. Astfel, în lista cuvintelor din fondul principal întocmită de acad. Al. Graur[2] întîlnim: *bancă*, *camion*, *capital*, *cauză*, *centru*, *cerc*, *cont*, *electric*, *fabrică*, *gaz*, *mașină*, *mecanic*, *monta*, *motor*, *placă*, *plan*, *plug*, *pușcă*, *radio*, *sabie*, *seceră*, *sfredel*, *sport*, *telefon*, *telegraf*, *topor*, *vîslă* etc., cuvinte tehnice la origine, pe care astăzi, în marea lor majoritate, aproape nu le mai simțim ca atare. Multe din ele au aparținut de foarte multă vreme fondului principal de cuvinte (*plug*, *sabie*, *seceră* etc.), altele au intrat în ultimii o sută sau două sute de ani (*mașină*, *placă*, *telefon* etc.).

Și în trecut, problemele terminologiei noastre speciale au preocupat pe specialiști, dar numai sub raportul introducerii de neologisme. Aproape nimeni nu se îngrijea de crearea unei terminologii unitare și exacte, lăsînd la voia întîmplării un sector atît de important al limbii. Cuvintele tehnice pătrundeau prin oamenii noștri de știință — ingineri, medici, profesori etc. — care studiau în străinătate, prin tehnicienii străini aduși sau veniți în țară și prin literatura de specialitate scrisă în diferite limbi străine (mai ales în limba franceză, germană și rusă). Aproape fiecare dintre tehnicienii aceștia aveau terminologia lui. Adesea și astăzi, un arhitect cu studii în Italia folosește alți termeni decît cel care a studiat în Franța. În terminologia referitoare la amenajarea pădurilor abundă încă termenii franțuzești introduși de foștii elevi ai școlilor din Lyon.

Înfeudarea economică a țării noastre de către trusturile străine, orientarea cosmopolită a unor specialiști și lipsa unei literaturi științifice originale au dus la împestrițarea vocabularului tehnic și științific cu cuvinte de origini diferite, de multe ori chiar cu cîte doi sau mai mulți termeni pentru aceeași noțiune (*lagăr* < germ. — *palier* < fr. ; *ghivent* < germ. — *filet* < fr. etc.).

În industria petrolului abundau termeni englezești (*masă rotary*, *gaslift*, *cracking*, *reforming* etc.). Adesea se întrebuințau termeni străini care ar fi putut fi înlocuiți foarte bine cu termeni românești, așa cum s-a făcut astăzi (germ. *schwerstang*, eng. *drillcoller*, azi *prăjină grea ; pompaj canadian*, azi *pompaj de adîncime ;* eng. *tubing*, azi *țevi de extracție* etc.). De multe ori aceeași noțiune era numită în mai multe feluri de diferitele societăți de petrol. Astfel « Steaua Română » întrebuința termenii *robinet*, *robinet-vană ;* « Creditul Minier » *șubăr*, *șiber-ventil*, pentru ceea ce în comerț era denumit *șibor*[3].

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică 1953, p. 10.

[2] Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 48—55.

[3] În această chestiune, vezi și comunicarea Ing. St. Bălan, făcută la sesiunea lărgită a Secțiunii a VI-a a Academiei R.P.R. din 2—4 iulie, publicată parțial în « Cum vorbim » 1951, nr. 7—8.

O situație asemănătoare se întîlnea și în terminologia aeronautică, unde aceleași piese purtau numiri diferite la avioane de fabricație deosebită.

De la meșterii străini, necunoscători ai limbii romîne, împrumutam adesea termeni care izgoneau din limbă cuvinte romînești cu același înțeles, pe care străinii n-aveau de unde le cunoaște și pe care « specialiștii noștri » le ignorau în mod conștient. Unii dintre acești termeni s-au răspîndit ajungînd să fie folosiți de toată lumea (*plafon, fundație, fest* etc.), alții au rămas numai în vorbirea specialiștilor (*glanț, șambrană, graden, voltare* etc.).

Astăzi, introducerea în chip masiv a termenilor străini ca urmare a marilor progrese pe care le fac știința și tehnica la noi a dus la necesitatea de a se pune ordine într-un domeniu pînă acum lăsat la voia întîmplării.

Comisia de Stat a Standardizării, prin publicarea standardelor de stat, și Asociația științifică a inginerilor și tehnicienilor, prin întocmirea Lexiconului Tehnic Romîn — în curs de apariție —, au început munca de precizare și de unificare a terminologiei tehnice și științifice, folosind părerile specialiștilor pe care caută să le pună de acord cu părerile Academiei R.P.R. Munca aceasta a început să dea roade.

★

Care sînt problemele referitoare la terminologia specială?

I. În primul rînd, așa cum arată și acad. A. M. Terpigorev[1] — președintele comisiei pentru terminologie tehnică, instituită de Academia de Științe a U.R.S.S. — terminologia dintr-un domeniu trebuie să constituie un sistem unitar, corespunzător sistemului de noțiuni pe care-l denumește.

În felul acesta, fiecare cuvînt trebuie să corespundă unei noțiuni pe care s-o denumească în mod exact.

1. Nu totdeauna însă situația este aceasta. Uneori pentru o singură noțiune întîlnim doi sau chiar mai mulți termeni, intrați în limbă pe căi diferite și avînd fiecare sfera lui de circulație. Dacă în limba comună sinonimele sînt folositoare, îmbogățind-o și dîndu-i mai multe posibilități de expresivitate, în materie de terminologie tehnică ele produc neînțelegere între vorbitori și confuzie în lucrările de specialitate. Termeni paraleli ca *așchie-șpan, putere calorică-putere calorifică, ac-macaz, cochilă-formă permanentă, aderență-scorificare, val-cilindru, prezon-gujon* etc. nu pot decît să încurce pe tehnicieni, care trebuie să comunice între ei precis, fără posibilități de echivoc.

Adesea însă două sinonime încep să-și diferențieze sensurile și ajung astfel să nu mai însemne același lucru. *Valț* și *cilindru*, la început perfect sinonime împrumutate primul din germană și al doilea din franceză, cu timpul au încetat de a mai fi sinonime, denumind fiecare altfel de piese cilindrice (astăzi,

[1] A. M. Terpigorev, Reglementarea terminologiei tehnice, în « Voprosî iazîkoznaniia » 1953, fasc. 1, p. 71—76.

de exemplu, nu se mai vorbește în general de *valțuri* decît la mori sau la mașini de tipografie, iar de *cilindri* la motoare).

În aceeași situație sînt și cuvintele *supapă*, *valvă* și *ventil*. La început sinonime, astăzi ele nu mai înseamnă exact același lucru: Dicționarul tehnic[1] dă *valvă* ca termen generic pentru tot felul de robinete (supape, clape etc.), *supapă* rămînînd să denumească piesa în formă de taler, montată în dreptul unui orificiu, cu rolul de a-l obtura și de a lăsa liberă trecerea unui lichid prin acel orificiu. *Ventilul* (sinonim cu *valva* cînd este vorba de mașini) a rămas doar cu sensul special care denumește piesa care împiedică ieșirea aerului din cauciucul bicicletei sau al automobilului.

De curînd s-a pus problema dacă în biologie și în cultura plantelor tehnice trebuie să vorbim de *ameliorare* sau de *selecție*. Unii specialiști, susținînd că cei doi termeni sînt sinonimi, propuneau înlăturarea lui *ameliorare*. În această chestiune a fost consultat și Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., care a arătat că fiecare dintre cei doi termeni are valoarea lui în limbă și că în consecință trebuie păstrați amîndoi.

Acolo unde s-a ajuns prin uz ca două cuvinte să-și piardă sinonimia, denumind noțiuni diferite, ele trebuie să rămînă, fiecare cu accepția lui cea nouă.

Altă dificultate în terminologiile diferitelor domenii ale științei și tehnicii o constituie omonimia și polisemia cuvintelor. Sînt într-adevăr cazuri cînd un cuvînt are mai multe sensuri cu caracter tehnic. Astfel *arc*, *cilindru*, *cameră*, *fir*, *filtru*, *legătură*, *mașină* etc. exprimă o mulțime de noțiuni tehnice și științifice.

Deși omonimele și cuvintele cu prea multe sensuri tehnice trebuie în general evitate, e necesar să facem și aici o distincție. Dacă folosind un cuvînt care înseamnă mai multe lucruri în același domeniu se pot produce încurcături, atunci cînd este vorba de domenii diferite, însă, e mai greu să dăm naștere la confuzii. Într-un text privitor la industria textilă se va înțelege fără dificultate termenul *fus*, care nu poate fi confundat cu *fusul* din mecanică și nici cu unitatea de măsură din pielărie. Nici *firul de țesut* nu poate fi luat drept *fir telefonic*. În aceste cazuri, contextul lămurește accepțiunea cuvintelor, după cum, în limbajul comun, *broască* — « animal » nu poate fi confundat cu omonimul lui care arată dispozitivul cu care se închide ușa.

Firește, e bine să nu introducem omonime în limbă, dar nici nu este necesar să pornim a elimina, din principiu, un cuvînt vechi și cunoscut, numai pentru polisemia lui în mai multe domenii.

2. Cea mai importantă problemă care se pune în legătură cu vocabularul tehnic și științific este aceea a împrumuturilor din alte limbi. Aici trebuie să distingem două categorii. În primul rînd avem a face cu termeni introduși din limbile străine care nu au corespondent în limba noastră. Acești termeni răspund

[1] Dicționar tehnic, Editura tehnică, 1953.

unei necesități și ei trebuie să rămînă. Cuvinte ca *radio*, *telefon*, *axă*, *mansardă*, *debleu*, *rambleu*, *cablu*, *releu* etc. au intrat în limbă o dată cu noțiunile respective și nu avem cu ce le înlocui.

Referitor la introducerea de cuvinte străine în limbajul tehnic, observăm două tendințe la fel de reprobabile, care mai dăinuiesc încă printre specialiști: prima este aceea de a alunga cu orice preț cuvintele străine și cea de a doua, fuga de cuvinte vechi, socotite fără nici un motiv necorespunzătoare.

Este o tendință exagerată și nejustă aceea de a înlătura unele cuvinte numai pentru că sînt de origine străină și ea ne aduce aminte de exagerările de altădată, cînd *cravată* s-a tradus prin *de-gît-legău*. Să luăm cîteva cuvinte din domeniul muzicii. Noi nu credem că se va putea încetăți termenul *repejor* pentru *allegretto*, nici *rar* pentru *largo*, nici *foarte încet* pentru *pianissimo*.

În această chestiune trebuie să se țină seama și de tendința de unificare a termenilor științifici și tehnici în toate limbile, prin adoptarea de către acestea a unor cuvinte de uz internațional, create de oamenii de știință, de tehnicieni etc. plecînd de la cuvinte grecești și latinești: *cinematografie*, *radio*, *telefon*, *telegraf*, *televiziune* etc.

În dorința de a înlocui cuvinte străine prin termeni romînești adesea s-au tradus termeni în chip necorespunzător. În programul de radio nr. 161 se vorbește despre *curenți audio* sau *curenți auditivi*, ambii termeni greșiți, de fapt fiind vorba de *curenții de audiofrecvență*.

În egală măsură trebuie condamnată și tendința de a fugi de cuvintele vechi, consacrate de uz, numai pe motiv că în limbajul tehnic nu pot fi cuvinte din « limba vulgară ». Este o tendință net cosmopolită ca atunci cînd avem două cuvinte care înseamnă exact același lucru — ca de exemplu *smalț* și *email* — să-l înlăturăm tocmai pe acela care este cunoscut în limba comună și care se bucură de o largă circulație. În această alegere — așa cum arată și prof. univ. D. Macrea[1] — un factor diriguitor trebuie să fie considerarea uzului.

Altă categorie de împrumuturi o formează termenii introduși fără necesitate și — am putea spune — cu bună știință, din spirit cosmopolit. În felul acesta au intrat în limbă o serie de termeni din toate domeniile științei și tehnicii, ca: *travaliu*, *șpan*, *bormașină*, *letcon* etc. care pînă nu de mult făceau parte din terminologia de specialitate din diferite domenii. Aceste cuvinte au fost înlocuite astăzi, deoarece aveau corespondente în limba noastră: *lucru mecanic*, *așchie*, *mașină de găurit*, *ciocan de lipit* etc.

Cu toate că în ultima vreme, ca urmare a lucrărilor de unificare a termenilor științifici și tehnici, astfel de cuvinte au fost înlocuite cu cuvintele romînești corespunzătoare lor, totuși, în vorbirea multor specialiști mai dăinuie încă termeni care trebuie înlăturați, căci de ce am spune *venă*, *cord*, *pulmon*, *velă*, *ramă*,

---

[1] D. Macrea, Lingvistica în sprijinul stabilirii terminologiei științifice, în « Contemporanul », 1953, nr. 364, p. 5.

ancoșă, *corp de iluminat* etc. cînd este vorba de noțiuni pe care le cunoaște și omul cu cel mai mic grad de cultură și pentru care avem cuvinte romînești foarte bune?[1]. Tot așa putem înlocui foarte bine termeni ca: *tronson*, *landșaft*, *elagaj*, *anrocament*, *arbustiv*, *amenajistic* etc., prin cuvintele corespunzătoare existente în limba comună.

3. O problemă interesantă de vocabular este și dubla, uneori tripla formație de abstracte verbale, întîlnită foarte des în terminologiile tehnice. Astfel, întîlnim *aerare*, *aerisire* și *aeraj*. Desigur că nu sînt necesare toate trei, primele două fiind perfect sinonime. Într-un astfel de caz trebuie să preferăm formația cea mai firească pentru limba noastră și care, sigur că nu din întîmplare, este și cea mai răspîndită: *aerisire*, infinitivul normal al lui *aerisi*. Tot sinonime sînt și *asamblare-asamblaj*, *decapare-decapaj* și multe altele. Uneori însă situația se schimbă. Dacă *organizarea* este acțiunea de *a organiza*, *organizație* este rezultatul acțiunii, adică formația, grupul realizat prin organizare. Tot așa avem *ambreiere* — acțiunea de *a ambreia* și *ambreiaj* — dispozitivul cu ajutorul căruia se face această acțiune. Posibilitatea de a crea două abstracte trebuie folosită atunci cînd cele două abstracte corespund la două noțiuni. Facultatea aceasta a limbii contribuie la îmbogățirea vocabularului și la evitarea confuziei. Deci e bine să păstrăm ambii termeni, atunci cînd este cazul, dar să nu folosim două cuvinte acolo unde nu este necesar decît unul.

4. Împrumuturile în domeniul terminologiei tehnice nu sînt formate exclusiv din cuvinte. Împrumutăm și elemente de compunere, afixe. Întîlnim astăzi prefixe ca: *super-*, *hiper-*, *ultra-*, *extra-* și cîteva sufixe care servesc la formarea de cuvinte tehnice. Sînt cunoscute sufixele: *-ic*, *-os*, *-it*, *-at* care derivă nume de acizi și nume de săruri: *acid azotic* și *acid azotos*, *acid sulfuric* și *acid sulfuros*, *sulfit* și *sulfat*, *azotit* și *azotat*. Nu întotdeauna o noțiune nouă se denumește printr-un cuvînt împrumutat din altă limbă. Adesea un cuvînt vechi își schimbă sensul (*prăjină grea*, *așchie* etc.); alteori un cuvînt nou se formează pe baza elementelor existente în limbă, cu ajutorul afixelor sau prin compunere. În felul acesta au apărut termeni ca: *ultrascurt*, *suprasensibil*, *ultraviolet* etc. sau termeni ca *mașină-unealtă*, *piesă de rebut*, *cuptor înalt*, *condensator de unde* etc. Este de remarcat că, mai ales în domeniul științific și tehnic, întîlnim un mod de compunere nou în limba romînă: se formează cuvinte noi cu ajutorul unor elemente de compunere care, deși au sens propriu, nu există independente în limba noastră. Așa avem: *auto-*, *tele-*, *geo-*, *izo-*, *morfo-*, *hidro-* etc. (*telecomunicații*, *geofizic*, *izobară*, *morfologic*, *hidroavion* etc.).

Formațiile noi trebuie să respecte legile formării cuvintelor în limba romînă.

---

[1] Vezi în această privință acad. Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană — Manual pentru instituțiile de învățămînt superior, 1954, p. 81—82 și articolul acad. Al. Graur: Unele probleme ale vocabularelor profesionale, publicat în « Limba romînă », 1953, nr. 6, p. 23 și urm.

II. Am arătat că, în general, un singur cuvînt trebuie să corespundă unei anumite noțiuni. Pentru a face posibilă înțelegerea dintre oameni mai este necesar de asemenea ca termenul tehnic să exprime — în măsura posibilului — esența noțiunii pe care o denumește sau cel puțin să nu o contrazică. Astfel, termenul *canal de zgură*, care s-a propus la un moment dat în terminologia turnătoriei nu era bun, deoarece avem de-a face cu un *colector* și nu cu un *canal*. În legătură cu aceasta trebuie să observăm tendința unor specialiști de a înlătura din limbă cuvinte vechi și consacrate de uz numai pentru că sensul lor primitiv nu se mai potrivește cu obiectul pe care îl denumesc acum. Noi socotim nepotrivită înlocuirea unor termeni ca *bec electric* și *lampă de radio* cu *corp de iluminat* și *tub electronic* pe motiv că sensul primitiv al cuvintelor *bec* și *lampă* contrazice conținutul noilor noțiuni. Situații ca acestea nu dau naștere la nici o confuzie și sînt frecvente în limba curentă unde nu s-a încercat niciodată să se înlocuiască un cuvînt pentru că sensul lui originar contrazice un sens căpătat mai tîrziu.

O ultimă condiție cerută termenilor tehnici este aceea de a nu fi prea lungi și greu de mînuit.

III. Problemele în legătură cu vocabularul științific și tehnic nu se referă numai la structura lexicală a limbii. Se pun și probleme de fonetică. În general, atunci cînd se introduce un cuvînt nou trebuie să se țină seama și de structura lui fonetică și anume trebuie să se cerceteze dacă este compus din sunete obișnuite limbii romîne. Introducîndu-se cuvinte pe care un romîn nu le poate pronunța ca în limba de unde sînt luate (ca: *boaiou*, *a poansona*, *soanior*, *feutru*, *liqueur*, *puneise* etc.) s-a ajuns la apariția unor forme ca: *baieu*, *a ponsona*, *sonior*, *fetru*, *lichior* și *licher*, *pioneză* și *piuneză* etc. stîlcite în toate felurile de vorbitori.

Ar fi cazul să se studieze posibilitățile de adaptare a sunetelor străine, fixîndu-se o regulă pentru a evita măcar de acum înainte mulțimea de forme care apar în legătură cu aceste sunete[1].

IV. Terminologia tehnică mai pune și unele probleme de gramatică. Numeroși termeni tehnici sînt introduși din limbi unde nu există genul neutru. În limba noastră însă, numele de obiecte sînt mai ales neutre (sau feminine) și numai cu rare excepții masculine. Substantivele nume de agent formate cu ajutorul sufixelor sînt aproape totdeauna neutre, dacă denumesc obiecte. Spunem despre oameni că sînt *transformatorii naturii*, dar aparatele electrice le numim *transformatoare*. Tot așa trebuie să spunem *amplificatoare*, *comutatoare*, *condensatoare*, *contoare*, *electromotoare*, *emițătoare*, *inductoare*, *izolatoare*, *întrerupătoare*, *receptoare*, *vibratoare* etc.

---

[1] În această problemă v. și acad. Iorgu Iordan, Limba romînă actuală, 1943, p. 37 și urm. și Limba romînă contemporană — Manual pentru instituțiile de învățămînt superior, 1954, p. 84 și urm. și acad. Al. Graur, Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, XXXVIII, p. 165 și urm.

Limba noastră poate diferenția la plural sensurile multiple ale unui cuvînt prin forme și genuri diferite. Astfel, substantivele *corn*, *ochi*, *cap* au mai multe forme de plural, reprezentînd fiecare alt sens. De ce să nu utilizăm această posibilitate și pentru un cuvînt ca *transformator*, la fel cum procedăm atunci cînd spunem *raporturi* de producție (în economia politică) și *rapoarte* și *proporții* (în matematică), *arcuri* (în mecanică) și *arce* (în matematică). Diferențierea aceasta la plural nu trebuie însă dusă prea departe.

Plurale paralele ca *straturi și strate*, *roci* și *roce*, *calcaruri* și *calcare*, *betonuri* și *betoane*, *graniturи* și *granite*, *varuri* și *vare*, *cabluri* și *cable* etc. sînt inutile pentru cuvinte care nu au prea multe sensuri și deci nu există posibilitate de confuzie.

V. La ortografierea termenilor științifici și tehnici trebuie să avem în vedere simplificarea scrierii lor. Pentru aceasta sîntem obligați să ținem seama de mai multe criterii[1].

Atunci cînd avem de-a face cu un împrumut dintr-o limbă străină, cuvîntul trebuie scris așa cum se pronunță în romînește: *aisberg*, *baipas*, *clingherit*, *ecluză*, *feribot*, *reșou* etc.

Cînd cuvîntul reprezintă un nume propriu, el trebuie ortografiat cît mai apropiat de scrierea originală: *coulomb*, *gauss*, *malthusianism*, *newton*, *ohm*, *watt* etc.

De asemenea cînd scriem simboluri[2] sau termeni a căror notație a fost stabilită prin convenții internaționale, e bine să le respectăm ortografia consacrată: *electronvolt*, *kilogram*, *kilowattonă*, *kripton*, *wolfram*, *Ph* (= fosfor), *K* (= kaliu, potasiu), *N* (= azot) etc.

Mai dificilă este scrierea termenilor tehnici compuși. Aici trebuie să distingem mai multe situații:

Termenii tehnici compuși din cuvinte dintre care unul sau toate nu-și mai păstrează individualitatea morfologică sau nu există independent în limba romînă trebuie scrișі într-un cuvînt: *amigdalectomie*, *arterioscleroză*, *audiofrecvență*, *balneoterapie*, *clarobscur*, *electrocardiogramă*, *electromagnet*, *electroscop*, *enterocolită*, *nitroglicerină*, *otorinolaringologie*, *patvagon*, *pirotehnie*, *portbagaj*, *rahianestezie*, *scurtcircuit*, *teleobiectiv*, *toracoplastie*, *turbocompresor*, *turboreactor* etc.

În cazul în care avem de-a face cu un termen compus din cuvinte care există independent în limba romînă, termenul trebuie scris despărțit cu liniuță de unire. În această categorie intră mai ales formațiile compuse din două substantive alăturate prin juxtapunere (ex. *lunetă-foarfece*, *mașină-unealtă*, *sămînță-elită*, *vagon-cisternă*, *vagon-restaurant*, *volt-amper* etc.) sau formațiile de două adjective care ar mai putea fi legate și prin conjuncția « și » (ex. *anatomo-fizio-*

[1] Vezi și Mic dicționar ortografic, 1954, ed. II, p. 22 și urm.

[2] În această problemă vezi și D. Ghițescu, Scrierea simbolurilor unităților de măsură, în « Standardizarea », București, 1954, nr. 4, p. 22 și urm.

logic, *anatomo-patologic*, *balneo-climateric*, *cardio-vascular*, *franco-englez*, *gastro-intestinal*, *indo-european*, *medico-legal* etc.).

Iată cîteva criterii de ortografiere a termenilor tehnici. Problemele de ortografie care se pun în legătură cu cuvintele tehnice trebuie studiate mai adînc, în toată diversitatea lor. Numai așa se vor putea rezolva științific toate dificultățile.

★

Am încercat să arătăm, în linii generale, problemele care se pun în legătură cu terminologia științifică și tehnică. Studiul vocabularelor științifice și tehnice trebuie aprofundat. În acest sector al lexicului avem a face cu peste optzeci de mii de termeni care merită interesul nostru.

Academia R.P.R., după modelul Academiei de Științe din U.R.S.S., ar trebui să se preocupe în de aproape de această problemă, instituind o comisie de specialiști care să rezolve toate problemele de terminologie ivite în toate ramurile științei și tehnicii. În hotărîrile sesiunii lărgite a secției a VI-a a Academiei R.P.R., din 2—4 iulie 1951, s-atrasat institutelor de lingvistică sarcina de a ajuta institutele tehnice « la întocmirea unei terminologii tehnice unitare ». Pînă acum însă s-a lucrat prea puțin în acest domeniu.

Un mare rol în fixarea terminologiei științifice și tehnice revine standardelor de stat. Datorită faptului că ele se bucură de o largă răspîndire și că sînt obligatorii pentru toate grupele de specialiști, întocmirea lor cere multă atenție și o deosebită competință.

În viitor vor trebui făcute studii amănunțite ale terminologiei fiecărei ramuri a științei și a tehnicii, pornindu-se de la cercetarea istorică a faptelor. Numai pe baza unor astfel de studii problema terminologiei speciale își va găsi o rezolvare științifică.

UN GLOSAR JURIDIC DIN 1815

DE

GR. BRÎNCUȘ

În Bibliografia romînească veche (1508—1830), t. III, a lui I. Bianu și Nerva Hodoș, este înregistrat un glosar de neologisme intitulat « *Scară a cuvintelor celor streine și a celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a să metahirisi în alcătuirea pravililor* ». Glosarul a apărut anonim, la Iași, în 1815; e tipărit in -4° de 7 foi și cuprinde 120 de cuvinte.

Pe ultima pagină a glosarului se găsește o listă în care termenii glosați sînt traduși în limbile latină și greacă (ex. 1. a d o p t i o, νἱοθεσία, corespunzător termenului glosat a d o p ț i e).

Glosarul prezintă un interes deosebit, fiindcă termenii respectivi, specifici stilului juridic, erau mai puțin cunoscuți.

Apariția acestui glosar se datorează necesității de explicare a unor cuvinte curente în textele legislative ale vremii.

Cartea de legi cu care poate fi pus în legătură glosarul de care ne ocupăm este pravila lui Andronache Donici « *Adunare din pravilile împărătești sau aleagire cuprinzătoare foarte pe scurt de cele trebuincioase pravile alcătuite cu mare lesnire spre înțelegerea și știința tuturor* », tipărită în Iași, la 1814[1]. Cei mai mulți termeni din glosar sînt în legătură cu dreptul de proprietate, asupra căruia insistă cu deosebire autorul pravilei, întrucît chestiunea interesa mult burghezia romînească de la începutul secolului al XIX-lea.

Dintr-o notiță de la sfîrșitul glosarului, semnată *Tălmăcitorii Pravililor*, constatăm că autorii glosarului n-au urmărit explicarea termenilor noi, necunoscuți îndeajuns, din cartea lui Donici, ci și un țel mai înalt. Ei invită pe cunos-

[1] Vezi Andrei Rădulescu, Din viața și activitatea lui Andronache Donici (extras din Rev. judiciară), Buc., 1906.

cătorii gramaticii să-și dea părerea asupra glosarului alcătuit și, mai ales, să arate modul cel mai potrivit de îmbogățire a limbii literare cu termeni juridici creați în limba romînă sau împrumutați din limbi străine: *Aceasta mai sus pînă acum puse cuvinte să dau în publică cu poftitoare cerere ca cei ce au știință atîta de regulele cele gramaticești și cele loghicești, dupre care pot a să face nume noauă din însăși firea unii limbi și a să împrumuta din alte limbi străine, din care să cuvine, cît și de alte mijlociri prin care o limbă săracă să poată a să îmbogăți, să ajutoreze ei pre cei iscăliți cu dragoste hristianească și cu rîvnă patrioticească prin sfătuirea lor de vor afla ei niște cuvinte pravilicești mai potrivite decît cele puse aicea ca să se pue acelea în locul acestora.* În această scurtă postfață autorii nu amintesc pravila lui A. Donici, ceea ce înseamnă că materialul glosarului nu se mărginește la această pravilă. Constatarea noastră poate fi verificată printr-un studiu comparativ. Astfel, numeroși termeni noi din pravila lui Donici, care cu siguranță sînt specifici stilului juridic, n-au fost trecuți în glosar.

a c o l i s i t o r i (pl. = acoliți; 179);

a n i l i c s și a f i l i c s:

nevîrstnicul partea bărbătească pînă la 14 ani se numește în pravilă a n i l i c s; ... *de la 14 ani pînă la 25 se numește* a f i l i c s (93);

a d v e n t i c i a (= zestrea care nu provine din averea tatălui; 112);

p r o f e c t i c i a sau p a g a n i c a (= zestrea pe care cineva o dă unei fete din dragostea pe care o poartă tatălui fetei);

a d v o c a t (8), a d e v e r i n ț ă (= act, certificat; 63);

a s e a l c ă t u i (= a se înțelege, a se învoi): *Și deaca cineva va da în orîndă cuiva sau moșie sau alt acaret și pre urmă va vrea să vînză altuia de veaci, trebuie mai întîi* s ă s e a l c ă t u i a s c ă *cu cumpărătoriul* (60);

c o n t r a c t (= a se înțelege, a se învoi);

e m f i t e v s i s: *năimeală de veaci sau orînda de veaci, adecă în viață sau pentru o îndelungată vreme să numește în pravilă* e m f i t e v s i s (64);

e r o t o c r i s i e (= judecata săvîrșită de judecători aleși de amîndouă părțile care se judecă; 14);

f i s c u s (= fisc; 164); i p o d i c h i (= zălog, ipotecă; 49);

j a l o b ă p e r s o n a l i c e a s c ă și j a l o b ă i n r e m: *pînă a nu intra cineva în stăpînirea lucrului are* j a l o b ă p e r s o n a l i c e a s c ă *asupra celui ce iaste îndatorit a i-l da, iar după ce au dat a intra în stăpînirea lucrului atuncea are* j a l o b ă i n r e m și *dreptățile asupra lucrului cerșut* (25);

a m i ș c a j a l o b a (= a da în judecată pe cineva);

l u c r u r i m i ș c ă t o r e și l u c r u r i n e m i ș c ă t o a r e (= lucruri mobile și lucruri imobile; 29);

n o t a r i u adecă condicariu a judecătoriei (42);

p e d e a p s ă d e c a p (= pedeapsă capitală; 173);

sinisfora, adecă împreună aducere (toți frații vor aduce partea de avere primită de la părinți pe cînd aceștia trăiau și vor proceda la o nouă împărțire a moștenirii; 168);

vadea (= răgazul care se dă pîrîtului pentru a aduce noi dovezi; 13); stări împrejur (pl.=circumstanțe; 9); ecsecutoriul (182); Lista poate fi prelungită.

O parte din termeni sînt greceşti şi nu s-au adaptat la firea limbii noastre. Unii termeni din glosar lipsesc din textul pravilelor:

aluvie (= aluviune); acsiomă, bezmănuire (= închiriere), dezmoștenire, dreptatea cea realnică, concursul, mandatul, suptașezarea moștenitorului, uzucanie etc.

În glosar, termenii sînt grupați în familii de cuvinte (ex. depozesc, depozitul, depozitariul, depozitoriul); în pravilă, dintr-o familie întreagă de cuvinte, nu găsim decît unul sau două.

Sînt folosiți în pravilă termeni ca: depozit (32), curator (99) etc., dar nu și cei din aceeași familie cu aceștia: *depozesc, depozitariul, depozitoriul curatorisesc, curatorisitul* etc.

Alteori, pentru denumirea aceleeași noțiuni sînt întrebuințați termeni diferiți. În pravilă se vorbește de neamurile din sus, neamurile din jos și neamurile de lături (109), iar în glosar de suitori, pogorîtori și lăturealnici.

Și în privința formei cuvîntului avem de făcut observații. În pravilă apar depozit (cu acc. pe *o*), codichel, iar în glosar depozit (cu acc. pe *i*), codițil.

Prin urmare, glosarul de neologisme de la 1815 nu e «un adaos la pravila lui Andronache Donici», cum susțin autorii Bibliografiei romînești vechi, ci o încercare de a arăta cum trebuie îmbogățită limba textelor juridice cu termeni noi, formați în interiorul limbii sau cu termeni străini adaptați. Faptul acesta se constată de altfel și din postfața glosarului. El poate fi considerat și ca o reacțiune față de numărul prea mare al grecismelor neadaptate și ca atare neînțelese de marea masă a poporului.

Trecem acum la studierea cuprinsului glosarului. În primul rînd, trebuie precizat că nu toți termenii explicați aparțin cu strictețe stilului juridic:

alluvie *iaste: cînd un rîu sau o altă apă curgătoare mănîncă de la un mal cîte puțin și fără a să simți, și adaoge pămînt la alt mal*;

acsioma *iaste o hotărîtă punere de temei, carea, auzindu-se numai, să înțeleage și să pricepe*;

substanția lucrului *să fie toate acelea fără care n-ar putea lucrul să fie aceia carea el dupre numirea sa trebue să fie*;

sistimă, systimă, (= sistem) *iaste o adunare de adeveruri care cu bună rînduială între sine sînt legate*;

factul *iaste temeiul și isprava pricinii*;

sorelnic *iaste locul cel descoperit pre casă, unde să pun lucruri la soare*;

cîtimea *cuprinde mărimea, mulțimea, lățimea, grosimea și înălțimea vreunui lucru*;

perpendicularie linie *iaste: cînd o linie dreaptă, ca cum A.B. puindu-să pe o altă linie dreaptă, ca cum G.D. face două unghiuri întocma adecă: A.B.G. și A.B.D. Întru acest chip, încît, deaca din pontul unirii liniilor să face un țărcălam, vor cuprinde fiește care din aceste unghiuri o a patra parte a țărcălamului*;

feliurimea *arată de ce feliu iaste cutare lucru, bun sau rău, mare sau mic, tare sau slab, greu sau ușor, alb sau negru, vîrtos sau moale și celelalte*;

haractirul *supt care să înțeleage mai ales cuprinderea tuturor însușirilor, prin care un om să deosebește de altul*;

obiectul *iaste lucrul cel supus privirii, gîndului sau vorbirii.*

Sînt glosați și cîțiva termeni care în stilul juridic au sensuri diferite față de cele din stilurile din care provin:

interesul *cuprinde în sine toată paguba carea pătimește cineva afară de pierzarea lucrului sau a prețului și folosul de care să lipsește acesta din pricina altuia. Pentru care întîmplare nu s-au împlinit îndatorirea cum să cade*;

concursul *să zice de către judecătorie chiemarea sau adunarea tuturor acelora carii au a ceare de la un datornic ce nu iaste în stare a plăti toate datoriile sale*;

prescripție *iaste cînd cineva piiarde dreptatea carea o avea asupra vreunui lucru, pentru că n-au uneltit-o ori n-au cerut-o cu judecată, pînă ce au trecut vreamea cea hotărîtă de pravilă*;

ocupație (cu derivatele: *ocupesc, ocupatoriul) să zice cînd apucă cineva mai înainte decît altul vre un lucru ce n-are stăpîn și-l însușește luișî, adecă îl face al său.*

Unele cuvinte glosate sînt înrudite ca sens sau sînt chiar sinonime. Astfel bezmănuesc (verb glosat alături de derivatele: bezmănuire, bezmănuitariul, bezmenuitoriul, bezmenuitură), năimesc, (verb care apare alături de derivatele: năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura) și orîndăluesc (orîndator, orîndăluire, orîndăluitoriul) au același sens de «a închiria cuiva pămîntul sau un alt obiect». Foarte apropiate ca înțeles sînt și cuvintele *curatorisesc (curatorisitul, curatorul)* și *epitropesc, (epitropitul)*, primul însemnînd *a purta de grijă pentru averile și pentru persoana cuiva, carele s-au pus supt curatoria, adecă purtarea de grijă, nu din pricina nevîrstniciei, ci din alte oarecare pricini*, iar celălalt, «a se îngriji de persoana și de averea unui nevîrstnic».

Interesante sînt și cele cîteva exemple de traduceri ale unor cuvinte străine: înarmarea (= utilaj agricol) *să zice cuprinderea tuturor lucrurilor sau unealtelor care sînt trebuincioase spre uneltirea* (= întrebuințarea) *lucrului celui de frunte. Adecă în înarmarea moșiei să cuprind toate cîte sînt trebuincioase la lucrarea pămîntului, precum sînt robi, dobitoace și unealte și la aducerea rodurilor și la cărătul, la așezarea și la păstrarea lor*. Cuvîntul acesta derivă de la *a arma*, mai vechi în limbă. El e o formație nouă care a pierdut orice legătură de sens cu cuvîntul de bază și traduce unul din înțelesurile rus. орудия « unealtă agricolă, armă de luptă ».

însușesc (însușirea) e o creație cărturărească la înc. sec. al XIX-lea de la pron. însuși, cu sensul fr. *approprier* ;

suitorii *sînt aceia din care eu mă trag prin naștere, adecă tatăl mieu, moșul (bunul), strămoșul, răstrănoșul și cei mai sus decît dînșii;* (traduce lat. *ascendens, -tis)*; pogorîtorii *să numesc toți aceia care să trag de la mine adecă: fiiul mieu, nepotul de fiiu, strenepotul, răstrenepotul și cei mai jos decît dînșii*; (traduce lat. *descendens, -tis)*; suptașez, suptașezatul, suptașezarea moștenitoriului (= substituirea în drept de succesiune) *iaste cînd așază cineva în locul moștenitoriului celui dintîi un al doilea, în locul a acestuia un al treilea moștenitoriu, întîmplîndu-se ca moștenitoriul cel așezat să moară, sau să nu voiască, ori din nevredniciia sa să nu poată moșteni pe diiatorul;* (traduce lat. *substituo, -ere*; fr. *substituer*).

Neologismul satisfacția apare alături de termenul prin care e tradus: facere destul. De asemenea: sîrmănărie, orfanotrofie *casa aceia a obștimii în carea cu chieltueli de obște să hrănesc și să cresc copiii sirimani.*

Formarea cuvintelor oferă aspecte interesante asupra cărora trebuie să ne oprim.

Sufixul *-(ț)ie*, care a fost introdus în limba noastră din rusește [1]), nu e concurat de *-(ț)iune*: apelație, adopție, alluvie, condiție, ocupație, tradiție.

Multe verbe (și derivate verbale) de origine romanică sau vechi românești primesc sufixul grecesc *-isi*, productiv la începutul sec. al XIX-lea: adoptisesc (adoptisitoriul tată sau moșu), adoptisitoarea (maică sau moașă, adoptisitul), diiatisesc, curatorisesc (curatorisitul), legatisesc, mandisesc, tradisesc, uzucanisesc.

Mai rare sînt exemplele cu sufixele *-icesc*, productiv în acea epocă, *-nic* și *-ălui:* moralicesc, personalicesc, privaticesc; sorelnic (= solar), personalnic; orîndăluesc (orîndăluire, orîndăluitorul).

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, Influențe rusești în l. rom.; vezi și Un dicționar de neologisme românești, de același autor, în S.C.L. I/1950, f. 1, p. 64.

Apariția familiilor de cuvinte create prin derivarea cu sufixe dovedește că autorii glosarului își dădeau seama de felul cum trebuie alcătuit un dicționar: depozesc, depozitul, depozitariul, depozitoriul; comodatul, comodesc, comodătariul, comodatoriul; posesie, posesorul, posidesc; tradiție, traditorul, tradisesc etc.

Unele cuvinte sînt formate prin derivare de la cuvinte vechi în limbă. Astfel, cuvinte ca bezman, diiată, a moșteni, orîndă, dreptate erau cunoscute dinainte și de aceea nu s-a simțit nevoia să fie glosate; în schimb, derivatele lor: bezmănuesc, bezmănuire, bezmănuitariul, bezmenuitoriul, bezmenuitură; diiatisesc, diiatorul; dezmoștenesc, dezmoștenire, dezmoștenitoriul, dezmoștenitul; orîndator, orîndăluesc, orîndăluire, orîndăluitoriul, fiind creații mai noi, glosarea lor era necesară.

Totuși, constatăm uneori și glosarea termenului de bază, alături de derivatele lui, chiar dacă acesta e un cuvînt vechi, bine cunoscut în limbă; năimesc, năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura; uzucanie, uzucanisesc.

Cuvintele împrumutate din alte stiluri apar însoțite de unele determinative care au rolul de a le preciza sensul. Atît determinatul cît și determinantul pot fi neologisme sau cuvinte vechi românești:

Condiția cea atîrnătoare *iaste*: *Cînd dreptatea cea de cineva orînduită nu ia întru alt chip puteare lucrătoare, fără numai după împlinirea sau eșirea condiției. Adecă: cînd zice cineva să ia cutare din avearea mea doaă mii de lei, după ce va săvîrși cursul învățăturii pravililor.*

Condiția cea dezlegătoare *iaste: cînd dreptatea, carea s-au dat cuiva, conteneaște, împlinindu-să sau întîmplîndu-să condițiia. Adecă: să aibă cutare de la moștenitorii miei hrana sa pînă la al optsprezecelea an al vîrstii sale*;

Lucru cheltuitoriu (= lucru consumtibil, perisabil) *să zice acela cu care nu să poate folosi cineva cum să cade, deaca el nu-l va cheltui, strica, mînca ori bea, precum sînt bani, pîine, făină, roduri, vin, unt de lemn și cealelalte*;

Lucru necheltuitoriu *iaste acela care poate cineva a-l unelti* (= întrebuința), *fără să-l strice sau să-l cheltuiască, precum iaste un caru, un dobitoc, o carte și cealelalte*;

Persoană în pravile (= persoană fizică) *să numește omul acela* (care) *în statul are o stare politicească, adecă dreptăți și îndatoriri politicești.*

Persoană moraliceasca (= persoană juridică, persoană morală) *iaste o cuprindere a mai multora oameni, carii au deopotrivă dreptăți și îndatoriri și să socotesc toți ca o persoană, precum sînt: obștime, breaslă, tovarășii și cealelalte*;

Presumţiia cea pravilnicească *iaste o punere ca aceasta, carea în lipsa adevărului celui pravilnicesc trebue să se socotească ca o adevărată, pînă să vor dovedi ceale împotrivnice*;

Fapte criminaliceşti *sînt faceri sau nefaceri împotriva pravililor, adecă cînd face cineva aceaia ce iaste oprit de pravile sau nu face aceaia ce pravila porunceşte a să face: prin care faceri sau nefaceri să scoposeaşte tocma aceia ce vatămă sau strică siguranţiia cea obştească şi care să supun unii cercetări şi urmări criminaliceşti.*

Sînt însoţite de determinative şi cuvintele specifice stilului juridic care în acest stil au mai multe întrebuinţări:

Dreptatea cea afară scoţitoare *iaste dreptatea aceaia carea să cuvine cuiva întru acest chip, încît tot altul n-are tot aceeiaşi dreptate. Adecă: deaca cineva are vreun lucru întru dreapta stăpînirea sa poate să scoată pre fieşte care altul din întrebuinţarea lucrului acestuia*;

Dreptatea cea realnică (= dreptul de proprietate) *iaste dreptatea aceaia carea, aducîndu-să cătră lucruri, are puterea lucrătoare asupra tuturor oamenilor, deci şi asupra tot posesorului, adecă: deaca cineva au luat din ale meale vre un lucru fără ştirea şi voia mea şi l-au vîndut, am dreptate asupra lucrului acestuia ca să-l iau cu judecată ori la cine îl voi afla şi celelalte*;

Dreptatea înfăţoşării *iaste aceaia: cînd din pogorîtorii, adecă: nepoţii şi nepoatele, strenepoţii şi strenepoatele şi cei mai jos decît dînşii sau din lăturalnicii, adecă: nepoţii şi nepoatele din frate şi din soră şi lăsătoriului de moştenire, intră la moştenirea lui în locul tatălui sau a maicii lor, care au murit mai nainte decît lăsătoriul de moştenire şi iau toţi, cîţi vor fi atîta parte din moştenire cîtă s-ar fi cuvenit tatălui sau maicii lor deaca ar fi trăit.*

Raportînd glosarul de care ne ocupăm la vocabularul limbii noastre de astăzi, constatăm că o mulţime de neologisme s-au adaptat încă de atunci la limba romînă, căpătînd o fizionomie specific romînească. Ele s-au impus în limbă:

Depozitoriul *iaste acela carele ia spre pază un lucru ce i-au încredinţat altcineva*;

Condiţiia *iaste o împlinire sau întîmplare de carea să spînzură vreo dreptate. Adecă: deacă voi cîştiga cu neguţitorie zeace mii de lei, vei avea de la mine o mie de lei*;

Comodatul *să zice cînd dă cineva altuia vreun lucru carele nu iaste din ceale cheltuitoare, spre hotărîtă uneltire fără vreo plată, numai pentru hatîr, care lucru trebue priimitoriul să-l dea înapoi fără vreo stricăciune*;

Legatul *iaste cînd cineva prin voinţa sa cea mai de pre urmă lasă altuia vreun lucru sau şi vreo dreptate ca o danie*;

Mandatul *să zice cînd dă cineva altuia deplină putere ca să facă în numele mandatoriului vreo treabă sau vreo slujbă*;

Tradiție *iaste mutarea cea desăvîrșită a vreunui lucru din mîna unuia în mîna altuia.*

De asemenea: curatorul, satisfacțiia, prescripția, fideicomisul, însușesc etc.

Unii termeni, derivați de la cei înșirați mai sus sau din același cuvînt cu cele care s-au păstrat, nu mai sînt folosiți astăzi: depozesc, comodesc, comodătariul, comodatoriul, legatisesc, mandisesc, traditorul, tradisesc, curatorisesc, curatorisitul.

De asemenea, astăzi nu mai sînt întrebuințați termenii: bezmănuesc: *eu dau pămîntul mieu cu bezman* (= embatic, arendă); bezmănuire, bezmănuitariul, bezmănuitoriul, bezmenuitură; diiatisesc, diiatorul; năimesc: *eu dau cu chirie*, năimitariul, năimitoriul, năimirea, năimala, năimitura; pontuluire (= contract în care sînt specificate clauzele); sîrmănărie; sorelnic; suptașez; uzucanie, uzucanisesc; orîndăluesc (= dau cu orîndă, cu chirie, camătă); orîndăluire, orîndăluitoriul, orîndător; înarmarea etc.

Au dispărut fără urme cuvintele grecești neadaptate: psifosul (= votul), theoretra: *să numesc aceale care să dau de către bărbat la mireasă pentru cinstea fecioriei ei a doua zi după nuntă.*

Cuvîntul patron, care însemnează *ertăroriul robului său*, este cunoscut astăzi cu alt sens.

În privința glosării termenilor, constatăm unele definiții greoaie:

votul sau psifosul *să zice cînd arată cineva voința sa pentru un lucru care prin învoirea a mai multora trebue să se hotărască.*

Deseori, pe lîngă definirea cuvîntului, se recurge și la explicarea lui printr-un exemplu (vezi mai sus felul cum e glosat cuvîntul condiția cea atîrnătoare).

Cuvintele care sînt folosite și în alte stiluri ale limbii literare, dar care în stilul juridic au sensuri deosebite, primesc, pentru a se atrage atenție asupra sensurilor noi (juridice) o mențiune, ca de exemplu: *să zice de către judecătorie* (vezi mai sus felul cum e glosat cuvîntul concursul).

În sfîrșit, derivatele sînt definite de obicei prin termenul de bază:

diiatisesc: *eu fac o* diiată.

diiatorul *iaste acela ce face o* diiată.

Din cele arătate mai sus rezultă că glosarul juridic de la 1815 prezintă interes pentru istoria limbii noastre. El este o dovadă a faptului că stilul juridic s-a fixat în limba literară la începutul secolului al XIX-lea.

Elementele cuprinse în glosar sînt în special neologisme provenite din limba latină, intrate direct sau prin filieră rusească, calcuri după cuvinte străine și creații noi, cu mijloace proprii limbii noastre. Remarcăm de asemenea tendința autorilor glosarului de a elimina grecismele cu sferă de circulație prea restrînsă.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

INDICAŢII DE METODĂ ÎN VEDEREA STUDIERII SINTAXEI LIMBII ROMÎNE LITERARE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

V. GUŢU

În cercetarea limbii literare în general, şi a limbii scriitorilor în special, studiilor de sintaxă trebuie să li se acorde o atenţie deosebită pentru că sintaxa ca şi vocabularul sînt elemente ale limbii în care se poate manifesta mai uşor particularul, individualul. În acest domeniu al gramaticii vorbitorul se mişcă mai liber, scriitorul poate inova, poate folosi creator procedeele existente. Creaţia personală fiind aproape imposibilă în fonetică şi morfologie, stilul unui scriitor se realizează mai ales prin lexic şi prin sintaxă. Dar, deşi aceste două elemente contribuie în măsură aproape egală la realizarea stilului, studiile asupra limbii scriitorului se ocupă de obicei de lexic şi mult mai rar de sintaxă.

Sintaxa studiază funcţiile formelor, raporturile care se stabilesc între cuvinte în cursul comunicării, precum şi procedeele de exprimare a acestor raporturi.

Faptele pe care le cuprinde sintaxa sînt mult mai complexe şi, în acelaşi timp, au un caracter mai abstract decît cele care aparţin lexicului, foneticii sau morfologiei. Din această cauză sînt mai greu de sezisat şi de urmărit.

O cît de superficială comparaţie cu oricare din aceste elemente ale limbii pune în lumină specificul faptelor de sintaxă şi dificultăţile care decurg în ceea ce priveşte studiul lor.

Morfologia de exemplu studiază forme, deci fapte concrete, materiale, în timp ce sintaxa are ca obiect funcţii, raporturi, fapte cu caracter abstract, deci mai puţin evidente, mai greu de sezisat.

Pe de altă parte, pe cînd un fapt morfologic are, de obicei, unul sau două aspecte (de ex. la un timp al unui verb pot apărea forme iotacizate sau neiotacizate : *văz, văd, pui, pun*, plurarul unui substantiv poate avea două sau trei forme : (*puncturi, puncte*; *vremi* și *vremuri*), în sintaxă posibilitățile de exprimare a aceleiași comunicări, chiar a aceluiași raport sînt mult mai numeroase. Astfel, opoziția dintre două acțiuni poate fi exprimată prin propoziții adversative sau concesive :

Plouă, dar nu e frig.
Deși plouă, nu e frig.

Raportul de atribuire a unei calități, a unei determinări, unui obiect, raport precis, stabilit între două cuvinte, își găsește de asemenea mai multe mijloace de exprimare :

răscoală țărănească
răscoală de țărani
răscoala țăranilor.

Avînd la dispoziție posibilități variate și numeroase, vorbitorul, și mai ales scriitorul, poate alege, se mișcă mai liber decît în morfologie. Aceasta mai ales pentru că, de cele mai multe ori, nu se poate afirma că un procedeu e preferabil celorlalte, deși fiecare aduce o nuanță deosebită.

Marea lor complexitate și diversitate face ca faptele de sintaxă să fie, pe de o parte, mai greu de studiat, iar pe de altă parte, mai greu de selectat și de cuprins în norme[1]. Ca urmare, ideea de normă sintactică a limbii literare apare mai tîrziu. Selectarea și impunerea ca literare a unor anumite fenomene se realizează, în limba romînă literară, mai întîi în fonetică și morfologie și abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în sintaxă. Anumite pronunțări dialectale, simțite ca dăunătoare unității limbii literare, sînt îndepărtate din textele scrise la o dată destul de veche, pe cînd alte fenomene fonetice, recunoscute ca ale limbii literare, se răspîndesc și apar în scrierile unor oameni în al căror grai nu existau. Astfel, palatalizarea nu e decît rar notată în textele vechi ; Varlaam folosește formele *cîine, pîine*, proprii dialectului muntenesc și nu celui moldovenesc. C. Negruzzi, în cele două versiuni succesive ale « Păcatelor tinereților »[2], face numai modificări fonetice, lexicale și uneori morfologice[3].

O altă consecință a complexității fenomenelor e faptul că studiile de sintaxă, mai ales istorică, sînt mai puțin numeroase decît cele de fonetică sau de morfologie.

---

[1] Norma presupune selectare.

[2] În prima versiune au apărut în « Albina romînească » (1839, nr. 75, 85, 102) și în « Dacia literară » (1840). A doua versiune o constituie volumul « Păcatele tinereților » publicat de C. Negruzzi în 1857.

[3] Vezi P. V. Haneș, Dezvoltarea limbii literare romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea, București 1927, p. 156, 162—164.

Iar cercetarea unei probleme e întotdeauna înlesnită de existența unor lucrări similare anterioare. De asemenea, sintaxa unei epoci, ca orice alt fenomen, nu se poate studia și înțelege decît în perspectivă istorică, în lumina faptelor care o preced și îi urmează. Comparația presupune însă o bună cunoaștere a acestor fapte.

Studiile de sintaxă privind limba secolului al XIX-lea trebuie să raporteze continuu faptele la situația din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XX-lea. Dar dacă comparația cu sintaxa limbii secolului al XX-lea, care e mai cunoscută, e ușor de făcut, lipsa unor studii cuprinzătoare despre sintaxa epocilor anterioare îngreunează cercetarea. Cunoașterea și mai ales clasarea și interpretarea faptelor sintactice ale limbii din secolul al XIX-lea nu va putea fi decît aproximativă, rezultatele primelor cercetări urmînd să fie verificate și elucidate prin lucrările ulterioare referitoare la secolul al XVIII-lea și la cele precedente.

★

Deși sintaxa se deosebește, cum am văzut, de celelalte elemente ale limbii, prin complexitatea faptelor, studiul sintaxei prezentînd dificultăți proprii, metoda de lucru a cercetătorului nu se deosebește, în mare, de cea folosită în studierea morfologiei, a lexicului sau a foneticii. Astfel, cercetarea cuprinde cele două mari etape obișnuite :

1. Culegerea materialului.
2. Interpretarea și clasarea lui.

La rîndul ei, interpretarea faptelor are două aspecte : unul lingvistic și altul stilistic.

Clasarea materialului odată interpretat este o simplă ordonare, după criterii diferite, determinate de scopul cercetării faptelor.

Interpretarea materialului constituie partea cea mai delicată a cercetării presupunînd discriminarea între ce e propriu, particular unei publicații, unui autor, unui curent și ce e general, între elementele vechi, pe cale de dispariție, și cele noi care se dezvoltă, între faptele care leagă sintaxa unei epoci de stadiul de limbă anterior și cele care-l anunță pe cel următor. Delimitarea între arhaism și inovație, uneori chiar în limitele unui fenomen aparent unic, constituie una din dificultățile specifice studiului sintaxei.

Munca în amîndouă aceste etape ale studiului sintaxei va fi mai ușoară și, în același timp, mai sistematică și mai rodnică, dacă cercetătorul va fi prevenit asupra problemelor mari pe care le pune în perioada respectivă procesul dezvoltării limbii în general, sintaxa nefiind decît un element component al acesteia.

Problemele fundamentale pe care le ridică limba secolului al XIX-lea sînt următoarele :

I. PROBLEMA ELEMENTULUI POPULAR, A RAPORTULUI DINTRE LIMBA POPULARĂ ȘI CEA LITERARĂ

Raportul dintre aceste două aspecte ale limbii nu e o problemă proprie secolului al XIX-lea, ci constituie o problemă permanentă a dezvoltării limbii literare. Raportul acesta se modifică în timp, variază de la epocă la epocă. Pentru limba romînă literară, problema aceasta are o importanță deosebită pentru că, în cazul limbii romîne, vorbirea populară a constituit chiar punctul de plecare al limbii scrise. În perioada anterioară primelor texte romînești, limba scrisă a fost slavona, deci o altă limbă decît cea populară, vorbită. De aceea, procesul de apariție a limbii romîne scrise nu a fost un proces de acomodare a limbii scrise anterioare, ci un proces de înlocuire a limbii scrise străine prin limba poporului, contribuția limbii slavone la dezvoltarea limbii literare romîne constînd într-o influență, de altfel destul de puțin însemnată. Influența limbii slave se manifestă mai ales cînd e vorba de un text tradus din slavonește. De asemenea, în stilul administrativ, foarte dezvoltat în comparație cu altele în perioada primelor texte romînești, apar o serie de construcții calchiate din slavă sau chiar formule întregi în această limbă. Influența redusă a slavei asupra limbii romîne scrise se explică prin cunoașterea cu totul aproximativă a limbii slavone de către cei care scriau romînește[1].

În evoluția raporturilor dintre limba scrisă și limba vorbită se pot distinge următoarele etape mai importante :

În I-a etapă, limba scrisă reprezintă limba vorbită degajată, de cele mai multe ori, de faptele cu un caracter prea strîmt regional și de anume familiarisme proprii limbii vorbite, din cauza caracterului solemn pe care îl au în această perioadă textele scrise, și la care se adaugă influența slavonă de care vorbeam.

În a II-a perioadă, influența slavonă este în mare măsură îndepărtată, apropierea limbii scrise de cea populară vorbită mergînd adeseori pînă la identificare[2]. Cronicile sînt scrierile cele mai reprezentative pentru această epocă.

Etapa următoare, a III-a, se caracterizează prin clarificarea normelor. Apare tendința de a selecta materialul oferit de limba populară, de a alege între diferitele fapte cu caracter dialectal, de a renunța la o serie de construcții și expresii populare. Astfel, în sintaxă se folosește, de exemplu din ce în ce mai rar, conjuncția *de* în situațiile în care valoarea ei e echivocă. (*S-a dus* ***de*** *s-a*

---

[1] Limba romînă pătrunde în scriere printre altele și pentru că slava nu mai era suficient cunoscută.

[2] Am în vedere numai liniile mari ale dezvoltării limbii scrise, a limbii literare. De aceea nu țin seama de amănunte — nu amintesc, de exemplu, influența, în limba lui M. Costin, a culturii sale latinești.

îmbrăcat), precum și *de* relativ (*Omul de a venit ieri doarme*). Se renunță la *cum* pentru introducerea propozițiilor completive directe și se recurge din ce în ce mai rar la *cum că*.

Precizarea normelor se datorește clarificării și întăririi ideii de limbă literară și preocupării constante de a o dezvolta, îmbogăți și înfrumuseța, preocupare manifestată de scriitori și de oamenii de cultură în general.

Această perioadă coincide cu mijlocul secolului al XIX-lea și se leagă de activitatea lui Heliade[1], a generației de la 48, de curentul Daciei literare.

În etapa următoare, ultima, distingem două linii de evoluție a limbii literare (din punctul de vedere al raportului cu limba populară) :

Una dintre ele reprezintă continuarea procesului de clarificare a normelor despre care am vorbit și e reprezentată prin marii noștri scriitori : Eminescu, Slavici, Caragiale. Consecința logică a precizării normelor e apărarea limbii literare de pătrunderea unor construcții defectuoase (Caragiale combate folosirea infinitivului cu valoarea de imperativ[2], construcția greșită a completivelor directe cu *ca să*[3] etc.). Atitudinea critică față de vorbirea populară nu exclude însă folosirea creatoare a posibilităților ei. Toți marii noștri scriitori se caracterizează prin dragostea și atenția deosebită acordată limbii poporului.

A doua linie de dezvoltare în această perioadă se manifestă prin apropierea tot mai mare de limba populară, apropiere care la rîndul ei are două aspecte. Există, pe de o parte, o apropiere artificială, forțată, voită, de limba poporului, constituind o reacțiune față de numeroasele exagerări lingvistice ale epocii : latinism, pumnism, italienism, jargon franțuzit, apropiere care deviază adeseori în manieră. Un exemplu în acest sens pot constitui unele nuvele ale lui Barbu Delavrancea. Pe de altă parte, se poate vorbi de o apropiere autentică, organică, de limba poporului, explicabilă prin formație, prin specificul talentului. În acest caz nu putem vorbi de o apropiere a limbii literare de cea populară decît din punctul de vedere al rezultatului, procesul fiind mai curînd de apropiere prin prelucrare, a limbii populare de limba literară.

Această linie de evoluție este ilustrată de Ion Creangă.

Etapa discutată începe cu ultima parte a secolului al XIX-lea și durează, în mare, pînă astăzi.

Sumara schiță a evoluției raporturilor dintre limba literară și limba populară pune în lumină rolul deosebit de important pe care l-a avut, în dezvoltarea limbii romîne literare, secolul al XIX-lea. Un singur secol ilustrează, cum am văzut, trei din cele patru faze importante stabilite.

---

[1] Este vorba de prima perioadă a activității lui, în care își scrie Gramatica, din care datează corespondența cu C. Negruzzi.

[2] În « Țal » (I. L. Caragiale, O. II, p. 142—148, ed. P. Zarifopol).

[3] În « Situațiunea » (I. L. Caragiale, O. I, p. 288—292 ed. P. Zarifopol).

II. PROBLEMA INFLUENȚELOR STRĂINE

Această problemă nu e specifică secolului al XIX-lea, se pune deosebit de acut în această perioadă de mari prefaceri economice și sociale.

La începutul secolului, în plin feudalism, Țările Romîne, tributare Turciei, în contact permanent cu Grecia prin intermediul atîtor domnitori, negustori și călugări greci, suferă o puternică influență din partea acestor țări. Se trăiește după model oriental, se citește literatură greacă — fapte care își găsesc ecoul în limbă. Clasele suprapuse vorbesc grecește sau în jargon împestrițat de cuvinte și construcții turcești și grecești, dintre care unele pătrund și în limba poporului.

Pe de altă parte, secolul al XIX-lea marchează un contact mai strîns cu Rusia, fapt pe care de asemenea îl înregistrează limba. Apar tot mai des, tot mai numeroase cuvinte de origine rusă sau neologisme romanice intrate prin intermediul limbii ruse, întîi, în special în Moldova, apoi, mai ales în deceniul al III-lea și al IV-lea al secolului al XIX-lea, și în Țara Romînească.

Dar evenimentul cel mai important îl constituie apariția și impunerea capitalismului. Noua orînduire aduce o bruscă schimbare de civilizație, determină o rapidă dezvoltare a științelor naturii și a celor sociale. Această dezvoltare se realizează prin contactul cu occidentul, exponentul celui mai dezvoltat capitalism. Tinerii studiază în occident, în special în Franța și Italia, se importă publicații, limba acestor țări e bine cunoscută, se traduce intens. Rezultatul, de loc surprinzător, e o puternică influență străină, franceză mai ales, asupra diverselor stiluri ale limbii literare.

Această influență se manifestă în special în lexic și în sintaxă. Neologisme, construcții franțuzești se întîlnesc aproape în toate publicațiile vremii. Marii scriitori, patrioți, cunoscători și admiratori ai vorbirii populare, militanți pentru dezvoltarea limbii romîne literare suferă și ei această influență. În operele tuturor scriitorilor secolului, la C. Negruzzi și chiar la Anton Pann, la Grigore Alexandrescu, N. Bălcescu, Al. Russo, V. Alecsandri, la B. P. Hasdeu, M. Eminescu, mai ales în proză, și chiar la B. Delavrancea, se întîlnesc construcții franțuzești.

Folosirea acestor construcții are de cele mai multe ori un caracter inconștient, pe cînd apariția neologismelor presupune aproape întotdeauna o întrebuințare conștientă.

Prezența și abundența construcțiilor străine constituie una din trăsăturile caracteristice ale sintaxei limbii literare a secolului al XIX-lea. Dezvoltarea ulterioară a degajat limba literară de multe din aceste construcții, influența franceză dovedindu-se mai tenace în ce privește lexicul. Rodul acestei faze a procesului de dezvoltare a limbii noastre literare a fost un spor de claritate, de precizie și de suplețe a exprimării.

III. PROBLEMA CONSTRUCȚIILOR ARHAICE

Punerea acestei probleme necesită o precizare în legătură cu noțiunea de construcție arhaică, de arhaism sintactic și anume, precizarea că acest termen are în vedere două categorii de fapte :

1. Arhaisme numai din punctul de vedere al epocilor ulterioare, fapte care în epoca studiată reprezintă rămășițe ale unei faze mai vechi a limbii, dar constituie totuși un fenomen obișnuit, frecvent întrebuințat în acel timp;

2. Construcții arhaice chiar pentru perioada dată, rămășițe întîmplătoare sau împrumuturi conștiente din limba mai veche folosite cu anume intenții stilistice.

Două împrejurări fac ca problema arhaismelor să aibă o însemnătate deosebită pentru cercetătorul limbii literare a secolului al XIX-lea și anume :

a) Cea mai mare parte a reprezentanților limbii literare a epocii sînt buni cunoscători ai limbii vechi avînd fie, mai rar, o cultură eclesiastică (A. Pann, N. Filimon), fie o temeinică pregătire istorică (scriitorii grupați în jurul Daciei literare, apoi B. P. Hasdeu, Al. Odobescu, M. Eminescu).

De asemenea, cei mai mulți dintre scriitorii secolului al XIX-lea manifestă un interes deosebit față de limba populară — mai conservatoare în multe privințe decît limba literară — și față de literatura populară, atît sub aspectul creației populare (se fac primele culegeri și studii asupra poeziei populare), cît și sub cel al cărților cu mare circulație în popor (Albinușa, Alexandria etc.).

b) Normele limbii literare nu erau încă suficient fixate, selectarea faptelor nu era încă destul de activă și, ca urmare, pătrunderea construcțiilor arhaice din limba populară sau din limba literară a epocilor anterioare se făcea ușor, aproape insezisabil adeseori pentru cel care scria.

IV. PROBLEMA UNIFICĂRII LIMBII LITERARE

Problema unificării se pune acut în secolul al XIX-lea pentru fonetică și morfologie, nu interesează prea mult sintaxa. Regionalismul sintactic, mai greu perceptibil, nu a preocupat pe cei care luptau pentru realizarea unei limbi literare unice. Cele două ediții succesive ale lui C. Negruzzi, citate mai înainte, constituie un exemplu elocvent în această privință.

★

Faptele oferite de material vor fi clasate și interpretate în lumina problemelor generale ale limbii literare a secolului al XIX-lea enumerate mai înainte, distingîndu-se arhaismele de inovații, elementele populare de cele culte, străine.

Rezultatul *interpretării lingvistice* va fi descrierea sintaxei unei publicații, a unui scriitor și fixarea locului pe care îl ocupă în procesul de dezvoltare a limbii.

Numai asemenea cercetări amănunțite fac posibilă descrierea sintaxei limbii literare la o anumită epocă. Însumarea rezultatelor unor astfel de studii nu poate constitui însă decît punctul de plecâre, premisă necesară, dar insuficientă, a unui capitol din istoria limbii literare, sintaxa unei epoci reprezentînd ceea ce e general în toate scrierile vremii. Fiecare publicație, fiecare scriitor în parte poate avea particularități proprii caracteristice, nespecifice însă pentru limba literară a perioadei respective.

Istoricul limbii literare nu va ține seama de aceste particularități decît în măsura în care ele reprezintă fenomene care se generalizează ulterior.

Cercetarea materialului trebuie completată prin *interpretarea stilistică* a faptelor, necesară pentru descoperirea specificului unui stil, pentru sezisarea individualului în limba unui scriitor și care trebuie să aibă ca punct de plecare analiza lingvistică.

În primul caz, rezultatul va fi descoperirea preferinței pentru anumite construcții. Astfel, trăsătura cea mai caracteristică și mai evidentă a *stilului științific* e preferința pentru conjuncțiile mai noi, cu valori mai puține, pentru locuțiunile conjuncționale, adică pentru mijloacele cele mai puțin echivoce de exprimare a raporturilor dintre propoziții, preferință determinată de nevoia de precizie și claritate, calități esențiale ale expunerii științifice. O altă caracteristică a stilului științific o constituie marea frecvență a conjuncțiilor. Numărul mare de conjuncții din următorul citat se datorește caracterului științific al textului :

Acesta păru a se domoli prin cuvintele lui Banfi și făcu cunoscut magnaților și nobililor **ca să** *vină la Alba Iulia fiecare cu cîte o slugă, lăsînd celelalte oști ale lor în tabără,* ***fiindcă*** *împrejurările cereau* **ca să** *le comunice lucruri de interes public. Pretinde Bethlen că această chemare era cu gînd* **ca** *să-i omoare;* **că** *banul Mihalcea dedese acest svat, pe care îl aprobase cea mai mare parte din boieri, zicînd* **că** *va peri domnul* **de** *nu va face să piară nobilimea, dar Radu Buzescu, carele era aplecat către unguri,* **căci** *slujise odinioară ca stolnic la Ștefan Bathori... fu de părere să se întrebuințeze mijloacele blînde către nobili fiind mai lesne a le cîștiga dragostea decît a le insufla temere.* N. Bălcescu, 342 [1].

La Al. Odobescu, în cursul unei argumentări științifice, în două pagini [2] apar, pe lîngă numeroase conjuncții, următoarele locuțiuni conjuncționale : *cu toate că, de aceea; de vreme ce:*

În adevăr, acea biserică poartă curat caracterele ce domniră în stilul bizantin între al XI și al XIII-lea secoli, ***cu toate că*** *într-însa, arcul*

[1] Citatele notate numai prin « N. Bălcescu, pg. » trimit la « Istoria romînilor sub Mihai vodă Viteazul » ed. Al. Odobescu,... iar cele notate prin « N. Bălcescu, O. I p. » la N. Bălcescu Opere, vol. I, București, 1940, ed. G. Zane.

[2] Al. Odobescu, Opere complete, III, ed. Minerva. București 1908, p. 22—24 (Cîteva ore la Snagov).

înlocueşte pretutindeni frontonul triunghiular, la căpătîie, ea se poate asemăna foarte mult cu biserica Catolicon...

Dar tradiţiunea şi cronicele au păstrat numele lui Vlad Ţepeş, ca prim fondator al mănăstirii. ***De aceea*** *şi bietul răposatul egumen... a şi înscris... următoarea legendă...*

Apoi cînd aceste dovezi n-ar fi deajuns, cînd autenticitatea actelor scrise s-ar tăgădui, ***de vreme*** *ce trebuie să mărturisim că şi la noi falsarii de hrisoave au fost numeroşi, — atunci un alt document... ar veni să ne ateste...*

Frecvenţa conjuncţiilor şi prezenţa locuţiunilor dau fragmentului un aspect cu totul modern.

În cazul studiului *limbii unui scriitor* interpretarea stilistică urmăreşte două aspecte principale :

a) Modul de selectare a materialului, preferinţa pentru anumite construcţii. Ca exemple uşor de verificat se pot lua: preferinţa pentru repetiţie la M. Eminescu, pentru elipsă la B. Delavrancea, pentru stilul indirect liber la I. L. Caragiale.

Preferinţa pentru un anumit procedeu poate degenera uneori în manieră (elipsa în unele nuvele ale lui B. Delavrancea).

Simpla constatare nu este însă suficientă. Analiza procedeelor preferate ale unui scriitor trebuie să descopere funcţia lor, intenţia stilistică şi efectul realizat, să descopere eventual modul specific în care un scriitor stilizează şi dezvoltă un procedeu obişnuit (repetiţia, de exemplu).

b) Folosirea unor construcţii (arhaice, populare, de jargon) în vederea caracterizării personajelor, a redării cît mai veridice a ambianţei în care se desfăşoară acţiunea unei opere literare — de exemplu, întrebuinţarea arhaismelor în « Alexandru Lăpuşneanu » a lui C. Negruzzi, a elementelor de jargon în « Five o'clock » de I. L. Caragiale, — sau întrebuinţarea, din cauza unei anumite rezonanţe artistice, a unei construcţii, — cum ar fi preferinţa pentru construcţia *de* + substantiv în locul genitivului în poezia lui Eminescu. Această construcţie, prin lipsa articolului, produce o diminuare a determinării şi contribuie la sugerarea atmosferei vagi romantice, caracteristice poeziei lui Eminescu. Pe acest aspect al studiului limbii unui scriitor trebuie să cadă accentul atunci cînd obiectul cercetării e măiestria artistică a scriitorului.

Istoricul limbii literare nu poate trage însă concluzii asupra aspectului limbii literare a unei epoci pornind de la faptele de limbă care apar în vorbirea unui personaj caracterizîndu-l, sau sînt folosite cu intenţia de a evoca un anumit cadru, de a realiza o anumită impresie artistică. Aceste fenomene lingvistice nu aparţin limbii literare în sens strict, depăşind adeseori limitele ei. De aceea în descrierea limbii secolului al XIX-lea, cercetătorul nu se va opri asupra unei construcţii arhaice care apare în vorbirea unui personaj din « Alexandru Lăpuşneanu », de exemplu, decît dacă această construcţie apare şi în limba lui

C. Negruzzi și în alte scrieri ale epocii. De asemenea faptul că în «Momentele și Schițele» lui Caragiale, mulți eroi folosesc, introducînd o completivă directă, locuțiunea conjuncțională *pentru ca să* nu poate fi invocat pentru a susține că această construcție e admisă de normele limbii literare a secolului al XIX-lea.

Istoricul limbii literare trebuie însă să rețină elementele individuale care reprezintă noul, inovațiile lingvistice și stilistice care contribuie la dezvoltarea limbii literare.

Studiul limbii operelor beletristice este mai puțin important cînd se urmărește descrierea sintaxei limbii literare a unei epoci, în limba literaturii artistice fiind posibilă apariția, în condițiile de care am vorbit, a unor fapte condamnate de normele limbii literare. Dar, tocmai din cauza libertății mai mari a stilului beletristic, acesta contribuie mai mult la dezvoltarea limbii literare. Ca atare, studierea limbii scriitorilor e deosebit de importantă pentru istoricul limbii literare în sezisarea procesului de evoluție a limbii literare de la o epocă la alta.

★

Principiile de metodă enunțate se vor contura mai clar prin aplicarea lor în cercetarea unui material concret privit în complexitatea lui.

Prezentarea faptelor cuprinde trei părți :

I. Sintaxa părților de vorbire — împreună cu partea de vorbire respectivă discut și problemele de sintaxă ale propoziției care aparține unei anumite părți de propoziție.

II. Sintaxa propoziției — ce aparține propoziției în ansamblul ei și nu se leagă de funcția unei părți de vorbire.

III. Probleme de sintaxă a frazei.

I

Substantivul

În legătură cu sintaxa substantivului, scrierile secolului al XIX-lea se caracterizează prin frecvența construcțiilor în care cazurile sînt exprimate prin prepoziție. Astfel, adeseori în locul genetivului apar construcțiile cu *de* :

În vremea sărbătorilor **de paști.** Negruzzi, 116[1].
La mijloc **de codru** *des.* Eminescu, P. 226[2].
Îndatora pe tot proprietarul **de un domen...** *a jura credință.* Bălcescu, 200
Trecu în Ardeal, teatru pe atunci **de multe intrigi.** Bălcescu, 245.

Aceste construcții reprezintă aparent un fapt unic. Exemplele comportă însă interpretări diferite. În primele citate construcțiile sînt populare, arhaice, în ultimele două folosirea prepoziției *de* e calchiată după construcția franțuzească corespunzătoare.

[1] Citatele trimit la C. Negruzzi, Scrieri alese. E.S.P.L.A., 1950.
[2] M. Eminescu, Poezii, E.S.P.L.A. București, 1955.

Exprimarea raportului de *dativ* prin substantiv în acuzativ precedat de prepoziția *la* se datorește de asemenea uneori influenței limbii populare, ca în citatele :

Iată cum plătește Alexandru vodă ***la cei*** *ce pradă țara.* Negruzzi, 68

La unii *surîde, unora le strînge mîna, cu alții se ceartă.* Delavrancea, O. I. 290[1],

iar alte ori, calchierii unor modele străine :

Au preferit mîntuirea patriei ***la interesele*** *lor particulare.* N. Bălcescu, 222.

Citatul din Negruzzi, în care construcția discutată apare în vorbirea unui personaj, nu ar fi concludent dacă nu ar fi susținut de existența și în alte scrieri a exprimării complementului indirect prin *la* + substantiv.

2. Frecvent e în secolul al XIX-lea acordul substantivului apoziție cu substantivul determinat, — fapt pe care nu-l mai întîlnim în limba literară contemporană, exceptînd literatura beletristică în care apare uneori în vorbirea personajelor, caracterizîndu-le. Deci construcția :

credincios făgăduinței ce o dase doamnei ***Ruxandei.*** Negruzzi, 70

din punctul de vedere al limbii contemporane constituie un arhaism, dar pentru secolul al XIX-lea e un fenomen foarte răspîndit, o rămășiță dintr-o fază mai veche a limbii foarte frecventă încă.

Fără a mai fi un fenomen viu, care se dezvoltă, acordul în caz al apoziției nu constituie pentru această epocă un arhaism.

3. De asemenea, foarte răspîndit în secolul al XIX-lea e fenomenul păstrării substantivului invariabil atunci cînd e determinat printr-un adjectiv posesiv.

*După moartea... **fie-sei.*** N. Bălcescu, O. I. 146.

N-am voit să ies de sub tutela ***unchiu-meu.*** B. Delavrancea, O. I. 301.

Acest fapt de limbă populară acceptat de normele limbii literare a secolului al XIX-lea a fost îndepărtat de evoluția ulterioară a limbii. Nu-l mai putem întîlni într-o lucrare istorică, de exemplu (cf. citatul lui Bălcescu).

Adjectivul

În ce privește sintaxa adjectivului, remarc două fapte în legătură cu gradele de comparație și anume :

— folosirea diminutivării ca mijloc de expresie a comparativului și

— construirea superlativului cu *prea.*

Exprimarea comparativului prin diminutivare :

Era un deal ***nălțișor.*** N. Bălcescu, 276.

Dintre dînșii scăpară cîte ceva, însă ***puținei.*** N. Bălcescu, 183,

e un procedeu care apare azi numai în limba populară, dar care în secolul al XIX-lea era admis și de limba literară.

---

[1] B. Delavrancea, Opere, E.S.P.L.A., 1954.

Superlativul cu *prea* exprimă adeseori în această perioadă nuanța de ironie, de dezaprobare cu care-l întîlnim și astăzi, dar are uneori, ca și în limba veche, valoarea de superlativ absolut obișnuit :

A pus pe note pentru piano-forte o colecție ***prea nimerită.*** C. Negruzzi, 126.

Proporția în care apar cele două construcții arată că folosirea lui *prea* pentru exprimarea obișnuită a superlativului, deși destul de frecventă încă, e simțită deja ca învechită.

Sentimentul că e un arhaism, cu o potență sugestivă superioară, face pe Eminescu să-l prefere procedeelor curente de exprimare a superlativului :

A fost odată ca-n povești

.....

O prea frumoasă *fată*. Eminescu, P. 177.

Influența franceză se manifestă în situațiile, destul de rare de altfel, în care adjectivul atribut e precedat de prepoziția *de* :

Nu este nimic ***de comun*** *între un țăran și un boier.* Delavrancea, O. I, 116.

Dezvoltarea ulterioară a eliminat din limba literară asemenea construcții.

Articolul

Folosirea articolului pune, pentru secolul al XIX-lea, numeroase probleme și leagă această perioadă mai mult de epocile care-l preced decît de limba secolului al XX-lea.

Ca în limba textelor mai vechi sînt articulate numele proprii :

Alexandru Lăpușneanul... izbutise a se înturna. C. Negruzzi, 50.

De asemenea, pronumele relative :

Mihai, ***carele...*** *se afla în fruntea oștii.* N. Bălcescu, 218.

Ești acel nenorocit,

Carele *la Iași... ofereai strigînd.* B. P. Hasdeu, O. I 198[1].

Comparînd în texte aceste două situații se constată ușor că, pe cînd prima reprezintă o rămășiță aproape ieșită din uz a trecutului, a doua e un fenomen încă viu și puternic.

Iar articularea substantivului precedat de adjectiv, ca în citatul :

Aceasta rămîne la înaltă ***înțelepciunea*** *măriei tale.* C. Negruzzi, 54, constituie un fenomen arhaic, folosit de scriitor în vederea sugerării atmosferei momentului istoric descris.

Pe de altă parte, prin articularea substantivului precedat de o prepoziție :

Trimise ***pe armașul*** *să-i întrebe ce vor.* C. Negruzzi, 65

[1] Citatele trimit la ediția D. Popovici, B. P. Hasdeu, Opere vol. I și II. București, 1943.

Două sute de persoane a căror simpatie pentru ***pîrîtul*** *izbucnea la tot pasul.* B. P. Hasdeu, O. II 335

și folosirea frecventă a articolului adjectival :

Flăcările ***cele*** *groaznice de mari.* N. Bălcescu, 11
Insula ***cea mare.*** Id. 128
Aripile morții ***celei*** *mîntuitoare.* Alexandrescu, M. 7. (ap. D.A.) [1]
Fiul Romei cei *bătrîne.* Alecsandri, P. II 20 (ap. D. A.)

limba literară a secolului al XIX-lea se apropie de vorbirea populară mai mult decît limba literară de azi.

Verbul

În ce privește sintaxa verbului, mă voi mărgini la semnalarea cîtorva fapte în legătură cu diatezele și cu folosirea infinitivului.

În secolul al XIX-lea reflexivul *a se răzbuna* este exprimat cu ajutorul pronumelui în dativ :

*Toată grija lui fu să-***și** ***răzbune.*** N. Bălcescu, 179
Ca ***să-mi*** *mai* ***răzbun*** *și eu.* B. P. Hasdeu, O. I 14

construcții justificate prin caracterul intranzitiv al verbului. Înlocuirea pronumelui în dativ prin cel în acuzativ constituie o inovație ulterioară.

Foarte frecvent în textele epocii e reflexivul cu sens pasiv (diateza pasivă apare mult mai rar).

Petru Rareș... ***s-a îngropat*** *în Sf. Monastire Probota.* C. Negruzzi, 56.
Moldova ***s-a dat*** *de Transilvania lui Răzvan.* N. Bălcescu, 169.
Acești autori ***se recunosc*** *de toată lumea ca modeluri.* B. P. Hasdeu, O. II 329.

Prin aceste două fapte, secolul al XIX-lea continuă situația lingvistică anterioară.

Pe de altă parte, sintaxa limbii literare a acestei epoci permite folosirea în mai mare măsură a reflexivului dinamic în locul diatezei active :

Boierii se rugară de Mihai. N. Bălcescu, 320.
O fantomă se încearcă a pluti în văzduh. B. Delavrancea, O. I. 10.

Acest fenomen caracterizează vorbirea populară.

În secolul al XIX-lea întîlnim însă și fenomenul contrar, întrebuințarea verbului la diateza activă, acolo unde azi normele limbii literare impun reflexivul:

O! ***am gîndit,*** *acesta e negreșit vreun extract lesnicios.* C. Negruzzi, 37.
Ibrahim Pașa ***războia*** *în Ungaria.* N. Bălcescu, 246.

---

[1] D. A. = Dicționarul limbii romîne, publicat de Academia Romînă, București. 1913–1940.

Ca și în alte situații, acest fenomen aparent unic presupune interpretări diferite. În primul exemplu avem a face cu o construcție populară și arhaică, ultimul se datorește unui model franțuzesc (*combattre*).

Folosirea infinitivului în locul conjunctivului, fapt caracteristic pentru secolul al XIX-lea prin frecvența sa, e de asemenea susceptibil de interpretări diferite. În unele situații, putînd fi regăsit și în secolul al XVIII-lea, îl considerăm arhaism :

Începură ***a se plînge.*** N. Bălcescu, 192.

Alteori, construcția cu infinitivul nu poate fi explicată decît prin influență străină, limba mai veche folosind în asemenea situații conjunctivul :

Spre a-l vătăma trebuie ***a alerga*** *la intrigi.* N. Bălcescu, 175.
Vroiesc... ***a-mi închipui.*** B. P. Hasdeu, O. II 328.

Preferința pentru infinitiv distinge net secolul al XIX-lea atît de epocile anterioare, cît și de limba literară a seçolului al XX-lea.

Prepozițiile

Întrebuințarea prepozițiilor pune aceleași probleme :

Se întîlnesc prepoziții folosite în limba mai veche, dar absente în limba literară a secolului al XX-lea. Astfel, ***întru*** în locul lui ***în*** este foarte răspîndit :

Adormind ***întru citirea*** *unui romanț.* C. Negruzzi, 113.
Intru singurătate *să trăiască a hotărît.* A. Pann, I 6 (ap. D. A.).
Ce rău găsești ***întru aceasta.*** V. Alecsandri, T. 1256 (ap. D. A.).

Frecvent, folosirea unei prepoziții în locul alteia se datorește reproducerii unor construcții franțuzești :

de pentru *din*
Pleiada... am format-o ***de*** *șapte stele.* C. Negruzzi, 49.
Aceste adunări se compuneau ***de*** *clerul,* ***de*** *boieri.* N. Bălcescu, 16.
de pentru *cu* :
Cîmpiile vecine ***de*** *orașul Turda.* N. Bălcescu, 341.

II. SINTAXA PROPOZIȚIEI

În ce privește sintaxa propoziției în sens strict, (și pînă acum la fiecare parte de vorbire am luat în discuție și probleme care s-ar fi putut plasa aici). semnalez :

1. Nerepetarea complementului prin pronume personal în propozițiile atributive :

Lacrimile jupîneselor... strigă răsplătire... pentru sîngele ***ce*** ***versi.***
C. Negruzzi, 58.
Credincios făgăduinței ***ce*** ***dase*** *doamnei Ruxandei.* C. Negruzzi, 70.
Din acele corturi ***ce*** ***ei credeau*** *pline de ieniceri.* N. Bălcescu, 122.

2. Preferința pentru determinarea predicatului nominal printr-un complement indirect, în locul atributului numelui predicativ :

Gingașa Ruxanda ajunse a fi parte **biruitorului.** C. Negruzzi, 57.

Construcțiile apar mai ales în scrierile cu caracter arhaizant.

3. Construcția propoziției negative cu un singur element negativ, lipsa cumulului de negații :

Norodul nu te vrea, **nici te iubește.** C. Negruzzi, 57.
Aristocrația nu-l socoate, **nici îl primește între ea.** C. Negruzzi, 90.

Din aceste trei fenomene sintactice, care toate leagă limba secolului al XIX-lea de limba mai veche, primul și ultimul, deși sînt destul de răspîndite, reprezintă totuși fapte pe cale de dispariție. Întrebuințarea paralelă a construcțiilor care le-au înlocuit :

Se mută în cetatea Hotinului pre care **o** *întări mai cu osebire.* C. Negruzzi, 70
*Romînii ce-***i** *priveau ca biruiți, izbesc acum.* N. Bălcescu, 178
Tunurile fiind prea mari capetele nu puteau, nici **nu** *știau a le schimba poziția dintîi.* N. Bălcescu, O. I 68

și frecvența adeseori mare a acestora susține afirmația.

Al doilea fapt menționat este însă chiar pentru secolul al XIX-lea un arhaism, o construcție învechită folosită mai ales cu funcție stilistică evocatoare.

III. SINTAXA FRAZEI

Subordonarea în frază se realizează adeseori prin conjuncții pe care limba literară contemporană nu le mai întrebuințează.

Apar astfel *cum că, cît* (consecutiv), *de* :

(Î)i făgăduește **cum că** *tătarii nu vor încerca a trece.* N. Bălcescu, 195.
Astfel e atunci omorul, **cît** *ostașul încetează obosit.* Alexandrescu, M. 22 (ap. D. A.).
Urieșii au trîntit un hohot mare **cît** *s-au răsunat pămîntul.* V. Alecsandri P. IV 42 (ap. D. A.).
Haide, luați-l **de-***l dați norodului.* Negruzzi, 67—68.
Du-te **de-***ți vezi copiii!* Id. 60.

Ultimele două exemple nu sînt concludente pentru sintaxa secolului al XIX-lea, apărînd în vorbirea unui personaj.

Numai prezența construcției și în alte situații :

Cantacuzino... îl puse **de subscrise** *pe mitropolit.* N. Bălcescu, O. I 146.

face posibilă considerarea acestor conjuncții ca subordonante admise în limba literară a vremii.

De asemenea în secolul al XIX-lea întîlnim mai des decît azi cumulul de conjuncții.

Sîngele de martiri e plantă ce rodește
Curînd, tîrziu, odată, **dar însă** *nelipsit.* Gr. Alexandrescu, M. 26.

Ci dar, *în mijlocul acestor vremi generalul Basta... se duse.* N. Bălcescu, 300.

Faptele discutate apropie limba literară a acestui secol de limba veche și de vorbirea populară. Dar direcția evoluției limbii literare este clar marcată prin întrebuințarea tot mai frecventă a lui *dacă* în locul lui *de*, a lui *încît* acolo unde altă dată apărea aproape exclusiv *cît*, prin renunțarea la *cum că*.

Părăsirea conjuncțiilor cu valori multiple a fost determinată și a avut ca rezultat precizia și claritatea limbii.

★

Exemplificarea făcută arată că în interpretarea lingvistică a faptelor de sintaxă e necesar:

— Să distingem elementele noi de cele vechi, ceea ce dispare de ceea ce se dezvoltă;

— Să distingem înăuntrul unui fapt aparent unic arhaismul de inovație, să descoperim cauza fiecărei situații în parte;

— Să deosebim individualul de general, particularul general de particularul individual — faptul stilistic de cel lingvistic.

★

Studiile asupra limbii scriitorilor, asupra limbii unor publicații, constituie premisa descrierii științifice a sintaxei limbii literare la o anumită epocă. Un astfel de studiu nu poate face abstracție de ceea ce e individual în limba scriitorului, de preferințele lui și de arta lui. De aceea analiza lingvistică a faptelor trebuie completată printr-o analiză stilistică, care poate fi utilă, cum am mai spus, și istoricului limbii literare.

Pentru a lămuri ce înțeleg prin interpretarea stilistică a faptelor, voi da un singur exemplu:

În povestirile lui Caragiale întîlnim foarte frecvent fenomenul întrepătrunderii între stilul direct și cel indirect, fenomen numit de lucrările de specialitate *stil indirect liber* [1], prin care în cursul povestirii, se intercalează fragmente care aparțin vorbirii unui personaj.

Aspectul pe care-l ia în povestirile lui Caragiale acest procedeu variază de la formele cele mai simple și mai evidente, pînă la cele mai subtile. Astfel, întîlnim folosirea în povestire a unor termeni care aparțin nu scriitorului, povestitorului, ci unui personaj. Aceste cuvinte apar uneori în cursul unei replici a personajului:

[1] În problema stilului indirect liber la Caragiale vezi și T. Vianu, Observații asupra limbii și stilului lui I. L. Caragiale, în Probleme de stil și artă literară, E.S.P.L.A. 1955, p. 105—106.

— Şi să ştii, a adăogat Dardarot, după ce a stat puţintel pe gînduri, că în toată vremea de zece ani pe pămînt, ai să fii supus la toate necazurile, slăbiciunile şi ticăloşiile pămîntenilor... la neştiinţă, la sărăcie, robie, prostie şi la mînie chiar... Înţelesu-m-ai, ***puiule?***
şi sînt reluate apoi în naraţiune:

Ce să mai zică ***puiul?*** *Nu mai încăpea cîr-mîr.* Caragiale, O.II 218—219[1].

Uneori, aceste cuvinte au un aspect caracteristic:

Ce bucurie pe mine cînd, cu toată supărarea glesnei din pricina alunecării, aflu, după primul moment de groază că damblaua mea a fost nişte sîmburi de măsline risipiţi ***pi gios.*** Caragiale O.II 152.

Alteori, cuvintele personajului nu apar decît în naraţiune şi atunci le recunoaştem fie că sînt tipice pentru personajul respectiv, fie că autorul atrage atenţia asupra lor încadrîndu-le în ghilimele sau subliniindu-le:

Nu-i era de ajuns cum le încornora toate cîte le auzea şi le vedea pe ascunselea; ca să afle şi mai multe da bacşişuri la slugi să-l iscodească; ba a pus chiar pe un frăţior al ei să nu-l mai slăbească de pe urme, să-i descopere toate ***«berbanţîcurile dumnealui»****. Firește că nici slugile, nici frăţiorul n-au putut afla nimica, fiindcă omul era un bărbat nu se poate mai de ispravă. Cocoana s-a pornit atunci cu ocări pe slugi, că-i mănîncă pîinea ca nişte* ***«păcătoase, ticăloase şi necredincioase»****.* Caragiale O.II 225.

În anumite situaţii stilul indirect liber precipită desfăşurarea acţiunii, introducerea unor cuvinte din stilul direct sugerează o anumită acţiune, exprimarea ei nemaifiind necesară:

I-au înfăşat frumos pe bieţii părinţii mei în nişte cerşafuri curate; le-au aprins cîte o lumînare de ceară la cap; un alt călugăr grec i-a prohodit şi, de dimineaţă, cînd s-a arătat soarele d-asupra talazurilor: — ***«veşnica lor pomenire»*** *— una! două! trei? i-au aruncat în adîncime.* Caragiale, O. II 221.

Deosebit de interesantă este realizarea stilului indirect liber prin mijloace sintactice, prin îmbinarea caracteristicilor stilului indirect cu ale celui direct. În fragmentul:

...Văzîndu-se scos la selemet, l-a apucat pe Kir Ianulea un fel de groază. ***Ce are să facă*** *el de-acuma, căzut în sărăcie, în necinste şi-n ocară?... Or să-l vîre întîi în temniţă, şi pe urmă cînd i-or da drumul,* ***să întindă*** *mîna pe la porţile ălor de* ***i-a îndopat*** *cu atîtea bunătăţi şi daruri!* Caragiale, O. II 231—32.

numai faptul că verbele sînt la persoana a treia ne arată că nu avem de-a face cu stilul direct.

---

[1] Citatele trimit la ediţia P. Zarifopol, I. L. Caragiale, Opere, Bucureşti, 1931.

Alteori, în trecerea de la vorbirea indirectă la cea directă, scriitorul recurge la alte procedee. În acest pasaj:

Zice că odată... a dat poruncă Dardarot împăratul Iadului să s-adune dinainte-i diavolii de la mare pîn'la mic: ***unul*** *să nu fie lipsă, că-i scurtează coada şi-i lungeşte urechile*! Caragiale O. II 217

trecerea la stilul direct este marcată prin topica subiectului *(unul)*.

Din ultimele două citate se constată că la Caragiale stilul indirect liber are, de cele mai multe ori, ca rezultat păstrarea caracterului interogativ, exclamativ sau imperativ al comunicării. (Se ştie că, în transpunerea din vorbirea directă în cea indirectă, propoziţiile capătă un caracter enunţiativ).

Propoziţiile interogative, exclamative, imperative sînt proprii dialogului, de aceea prin folosirea stilului indirect liber, Caragiale urmăreşte dramatizarea povestirii.

Acest procedeu sintactic serveşte la realizarea aceluiaşi efect artistic ca şi suprimarea verbelor de declaraţie în dialog, ca şi construirea dialogului prin simpla succesiune neîntreruptă a replicilor, procedee pe care le întîlnim aşa de des la Caragiale.

În urma acestei analize ajungem la următoarele concluzii principale:

1. Stilul indirect liber este foarte des întrebuinţat de I. L. Caragiale.

2. Scriitorul prelucrează procedeul, realizînd forme variate de îmbinare a stilului direct cu cel indirect.

3. Efectul realizat prin folosirea diferitelor forme de stil indirect liber este dramatizarea, dinamizarea povestirilor.

Stilul indirect liber e întrebuinţat însă şi de alţi scriitori ai epocii, de B. Delavrancea, de exemplu. Frecvenţa procedeului în literatura beletristică a secolului al XIX-lea îl impune atenţiei istoricului limbii literare.

★

Din cele discutate se impune concluzia că interpretarea lingvistică şi cea stilistică se clarifică şi se completează reciproc, că studierea sintaxei unui scriitor sau a unei publicaţii presupune îmbinarea acestor două aspecte ale cercetărilor. Cel care studiază limba şi stilul unui scriitor nu poate face abstracţie de analiza lingvistică a faptelor de sintaxă, aceasta constituind baza interpretării lor stilistice, după cum nici istoricul limbii literare nu poate neglija analiza stilistică, care îi poate oferi informaţii importante asupra aspectului limbii unei epoci.

DISCUȚII

GENUL SUBSTANTIVELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

I. I. BUJOR

În privința genului substantivelor în limba romînă filologii noștri prezintă soluții diferite.

Așa: *Alexandru Philippide*, în « Gramatică elementară a limbii romîne », Iași, 1897, fără a face o enumerare a genurilor cu numele lor, împarte substantivele în trei grupe: feminine la amîndouă numerele, masculine la amîndouă numerele, masculine la singular și feminine la plural (eterogene). Mai scurt, am putea spune: masculine, feminine, eterogene, fiecărei categorii precizîndu-i-se caracterul, ca gen, atît la singular cît și la plural.

H. Tiktin, în « Gramatica romînă », ediția a III-a, București, 1945, dă o enumerare a genurilor astfel:

« Genul este de trei feluri:

1. Genul masculin: un dinte, doi dinți.
2. Genul feminin: o masă, două mese.
3. Genul neutru (numit și eterogen sau ambigen): un scaun, două scaune.

Notă. Neutrele sînt masculine la singular și feminine la plural». (pag.28).

August Scriban, în « Gramatica limbii romînești », Iași, 1925, dă următoarea enumerare a genurilor:

« Genul e de trei feluri:

1. Masculin: om;
2. feminin: femeie;
3. neutru (sau eterogen): lucru.

Notă. Neutrele seamănă la singular cu masculinele, iar la plural, o parte din ele seamănă cu femininele, iar altă parte au sufixul lor deosebit: scaun, scaune (fiindcă era în limba latină *scamna*), dar timp, timpuri (fiindcă era în limba latină *tempora*). » (pag. 50).

I. A. Candrea, în « Dicționarul enciclopedic », București, 1931, precizează genul substantivelor cu numele: masculin, feminin, neutru. Dar la definiția cuvîntului «ambigen» scrie: substantivele zise de obicei « neutre » sînt ambigene în limba romînă, avînd forma masculină la singular și feminină la plural » (pag. 45).

Acad. Al. Rosetti și *J. Byck*, în « Gramatica limbii romîne », ed. a II-a, București, 1945, scriu următoarele:

« După gen, numele se împart în masculine, feminine și neutre.

Masculinul și femininul formează genul animat, pe cînd neutrul formează genul inanimat. (pag. 22).

Genul inanimat nu e strict delimitat, întrucît el cuprinde, pe lîngă neutru, o serie de substantive feminine și cîteva substantive masculine, de ex: călimară, casă, ladă, poartă etc. (fem.); par, copac (m.) etc.

Neutrul cuprinde numai inanimate ». (pag. 23).

Acad. Iorgu Iordan, în « Gramatica limbii romîne », București, 1937, scrie:

« Limba romînă are trei genuri: masculin, feminin și ambigen (sau eterogen). Pentru acesta din urmă spun unii și neutru. Termenul nu mi se pare potrivit, fiindcă genul neutru latinesc, care însemna nici masculin, nici feminin, s-a pierdut în romînește, unde substantivele latinești corespunzătoare au devenit, din cauza modificărilor fonetice, masculine la singular și feminine la plural, adică de ambele genuri. . . Trebuie să recunoaștem pe de altă parte că, de fapt, ambigenul nu-i un gen nou, al treilea, pe lîngă celelalte două, cum era neutrul în latinește și cum este el astăzi în nemțește și în limbile slave, de pildă ». (pag. 77).

Din expunerea de mai sus, se vede că, în timp ce unul dintre cărturarii noștri — Alexandru Philippide —, fără a preciza numărul genurilor substantivelor în limba romînă, împarte substantivele în trei categorii, celei de a treia dîndu-i numele de substantive eterogene, nume grecesc ce n-are nici o legătură de sens cu cuvîntul latinesc « neutrum », ceilalți vorbesc precis de existența a trei genuri, neînțelegîndu-se în privința numirii celui de al treilea gen, căruia îi spun: neutru, eterogen, ambigen, folosind una, două sau chiar toate trei aceste numiri, fără a face, în genere, vreo deosebire între ele. Unul chiar aruncă un văl de neîncredere în existența unui al treilea gen aparte.

Această deosebire de vederi dintre cărturarii noștri arată, nu că ei n-au putut rezolva această chestiune, ci mai de grabă, că au considerat-o de puțină importanță și, de aceea, au admis fără motivare oricare dintre soluții.

Acad. Al. Graur, în articolul intitulat «Genul neutru în romînește », publicat în revista « Limba romînă », nr. 1, 1954, pag. 30—44, susține realitatea genului neutru la substantivele limbii romîne și încheie cu fraza: « Pentru limba romînă, specific este genul neutru, cu forma și conținutul lui original, și în consolidarea și clarificarea acestei categorii a gramaticii noastre trebuie să vedem o perfecționare a limbii romîne produsă cu ajutorul limbilor slave înconjurătoare ».

În cele ce urmează încerc o examinare mai atentă a chestiunii genului substantivelor în limba romînă, și găsirea unei soluții documentate.

Încep cu **lămurirea termenilor** care au fost folosiți pentru numirea genurilor.

Masculin însemnează « bărbătesc » și sub el se grupează de drept numele ființelor care poartă caracterele de sex proprii bărbaților.

Feminin însemnează « femeiesc » și sub el se grupează de drept numele ființelor care poartă caracterele de sex proprii femeilor.

Neutru este cuvînt latinesc și însemnează « nici unul nici altul din doi »; sub el se grupează de drept numele lucrurilor, care, în mod firesc, nu poartă caracterele de sex proprii niciunuia dintre cele două genuri enumerate mai sus, adică nici pe ale bărbaților, nici pe ale femeilor.

Eterogen este cuvînt grecesc, compus din pronumele nehotărît « héteros » și din substantivul « génos ». Nehotărîtul « héteros » corespunde latinescului « alter »[1], care însemnează « unul din doi ». Cuvîntului latinesc « neutru » îi corespunde în grecește « oudéteron » [2], compus din negația « oudé » (nici) și « héteros » citat mai sus.

Ambigen este cuvînt latinesc, compus din « ambo » (amîndoi) și din substantivul « genus ». Cuvîntului latinesc « ambigen » i-ar corespunde în grecește un cuvînt compus al substantivului « génos » cu nehotărîtul « hecáteros », care are sensul latinescului « uterque »[3], adică « și unul și altul » sau «amîndoi »; sau nehotărîtul « ampho » = « ambo ».

Trec la **problema caracterului pe care-l prezintă genul substantivelor în limba romînă,** adică să examinăm dacă în limba romînă acordăm substantivelor un gen sau altul după criterii de fond sau după criterii de formă.

Popoarele indoeuropene au avut într-adevăr trei genuri: masculin, feminin și neutru. Masculinul cuprindea toate ființele de sex bărbătesc, iar femininul toate ființele de sex femeiesc. Această caracteristică a sexului era o realitate pentru ființele reale — de sex bărbătesc sau femeiesc — și era o creație a imaginației poporului în epoca primitivă pentru forțele pe care le concepea existînd în natură și cărora le atribuia caracterul unui sex sau al celuilalt. Așa, la greci și la romani soarele — gr. « hélios », lat. « sol » — era de genul masculin, fiind conceput cu puterea de a face pămîntul să rodească prin îmbrățișarea lui însoțită de căldură și lumină; iar pămîntul — gr. « gê », lat. « terra » — era de genul feminin, fiind conceput cu puterea de a rodi, de a produce roade din trupul său. Deci aceste corpuri cerești, pentru indoeuropeanul primitiv din grupul greco-italic, erau ființe reale.

Tot ce nu putea fi conceput cu însușiri de ființe, și deci cu caracter de sex, era trecut într-o a treia grupă, care este numită de latini « neutrum », de greci

[1] Z. Demarat, Nouă gramatică hellenă, București, 1898, p. 106.

[2] Ibidem, p. 24.

[3] Ibidem, p. 106.

« oudéteron », cuvinte care însemnează « nici unul, nici altul », adică ceva ce n-are nici însușiri masculine, nici însușiri feminine.

De aceea zicem că, în epoca în care a dominat concepția expusă mai sus în atribuirea genului substantivelor, genul gramatical corespundea genului natural, adică genului pe care ei concepeau că îl au ființele sau lucrurile cărora le serveau drept nume. Și astfel, putem spune că în această epocă genul substantivelor se atribuia după criterii de fond.

Dar și din punct de vedere al formei pe care o îmbrăcau cuvintele, substantivele din cele trei grupe enumerate mai sus — masculine, feminine, neutre — se deosebeau între ele, iar mai ales cele din grupul neutrelor se deosebeau cu totul, atît în limba latină, cît și în limba elenă, de celelalte două grupe, căci, indiferent de declinarea la care erau adăugate, ele prezentau anumite caractere proprii pe care nu le aveau celelalte două genuri, și anume: aveau trei cazuri asemenea — nominativul, acuzativul și vocativul — atît la singular, cît și la plural, și aveau terminația *-a* la plural pentru nominativ, acuzativ și vocativ.

Deci la popoarele indoeuropene, în epoca primitivă, era deosebire categorică, atît prin modul cum erau concepute, cît și prin forma pe care o îmbrăcau în raporturile cu alte părți ale gîndirii sau propoziției, obiectele trecute în grupa genului neutru.

Această moștenire au avut-o aceste popoare și cînd au devenit civilizate, deși atunci, cel puțin pentru cei culți, deosebirea între ființă și lucru era altfel concepută. Din acel moment genul gramatical al substantivelor nu mai corespundea genului natural al « obiectelor » pe care le numeau, ci apărea ca un gen formal, pentru că, din punct de vedere formal, substantivul nume de lucru avea terminația sau se declina la fel cu numele de ființă de genul masculin sau feminin. Brugmann, în « Abrégé de grammaire comparée des langues indoeuropéennes », 1905, pag. 374, punînd față în față genul natural cu cel gramatical, îl numește pe cel din urmă « formal ».

Dar chiar dacă uneori era identitate de formă și de declinare între două substantive de genuri deosebite — « *hortus* » masc., « *fagus* » fem., ambele de declinarea a doua — genul fiecărui substantiv era indicat de determinările respective: adjectivele sau pronumele care le însoțeau, sau de pronumele care le înlocuiau: *hortus meg.us, fagus alta.* În limba elenă genul era indicat și de articol, care era tot de origine pronominală. Acest lucru îl spune Brugmann în opera citată mai sus, pag. 375: «Încă din limba indoeuropeană genul gramatical al substantivelor nu rezultă în mod necesar din forma însăși a substantivelor, ci numai din cuvintele cu funcție adjectivală care le însoțesc și care în cea mai mare parte au trei genuri».

Să vedem acum cum se prezintă lucrurile *în limba romînă* în privința genului substantivelor.

Limba romînă a moștenit din limba latină situația genului cu caracter pur formal, adică fără a avea o legătură obligatorie cu fondul lucrurilor.

Așa, am primit ca aparținînd genului masculin nume de ființe bărbătești:

haedus, -i	sg. un ied	pl. doi iezi
lupus, -i	sg. un lup	pl. doi lupi
bos, bovis	sg. un bou	pl. doi boi

Dar am primit ca aparținînd genului masculin și nume de lucruri:

dens, -ntis	sg. un dinte	pl. doi dinți
mons, -ntis	sg. un munte	pl. doi munți
carbo, -ōnis	sg. un cărbune	pl. doi cărbuni
paries, -tis	sg. un perete	pl. doi pereți
palus, -i	sg. un par	pl. doi pari
pepo, -ōnis (vulg. pepīnis)	sg. un pepene	pl. doi pepeni

Chiar am trecut la genul masculin substantive care în limba latină aparțineau genului feminin:

prunus, -i fem.	sg. un prun	pl. doi pruni
pirus, -i fem.	sg. un păr	pl. doi peri
malus, -i fem.	sg. un măr	pl. doi meri
fagus, -i fem.	sg. un fag	pl. doi fagi

Această trecere s-a făcut din cauza identității formei acestor substantive cu cele de tipul *lupus*, *palus*, citate mai sus ca aparținînd genului masculin.

Tot la genul masculin am trecut și turcescul « dovleac » (un dovleac, doi dovleci) și slavul « castravete » (un castravete, doi castraveți), deși aceste substantive sînt nume de fructe care, întocmai ca și pepenele, poartă în ele semințele aducătoare de noi roade, după cum și găina poartă în ea ghemul de ouă, din care se va naște o nouă generație.

Criteriul, după care noi catalogăm aceste substantive, indiferent ce numesc ele, la genul masculin, este numai faptul că ele primesc înainte la singular cuvîntul *un*, iar la plural cuvîntul *doi*[1].

Și atunci putem spune că criteriul, după care recunoaștem genul masculin la substantivele din limba romînă, este un criteriu pur f o r m a l, căci este suficient să constatăm că un substantiv primește înainte cuvintele *un*, *doi*, pentru a-l declara de genul masculin, fără a ne conduce în această catalogare de natura « obiectului » pe care-l numește acel substantiv.

De asemenea am primit din limba latină ca aparținînd genului feminin nume de ființe femeiești:

capra, -ae	sg. o capră	pl. două capre
vacca, -ae	sg. o vacă	pl. două vaci
gallina, -ae	sg. o găină	pl. două găini

[1] Vezi și Gramatica limbii romîne a Institutului de lingvistică din București, 1954, p. 126.

Dar am primit ca aparținînd genului feminin și nume de lucruri:

casa, -ae	sg. o casă	pl. două case
mensa, -ae	sg. o masă	pl. două mese
pars, -tis	sg. o parte	pl. două părți

Chiar am trecut la genul feminin substantive care în limba latină aparținuseră genului masculin sau genului neutru:

masc. panis, -is	sg. o pîine	pl. două pîini
n. prunum, -i	sg. o prună	pl. două prune
n. pirum, -i	sg. o pară	pl. două pere

Această trecere s-a făcut din cauză că, prin schimbările fonetice pe care limba latină vulgară le-a suferit în transformarea ei în limbă romanică, atari substantive au căpătat forme care le-au apropiat de substantivele de genul feminin.

Tot la genul feminin am trecut și cuvîntul «catană» (o catană, două catane), primit din limba maghiară, deși acest cuvînt servea ca nume pentru ființe de sex bărbătesc; am trecut și paleoslavul «slugă» (o slugă, două slugi), deși acest cuvînt în limba sa de origine era de genul masculin; tot așa, cuvintele «sentinelă», «ordonanță», neologisme, care sînt nume de ființe de sex bărbătesc.

Criteriul, după care noi catalogăm aceste substantive, indiferent ce numesc ele, la genul feminin, este numai faptul că ele primesc înainte la singular cuvîntul *o*, iar la plural *două* [1].

Astfel, putem spune și aici că criteriul, după care recunoaștem genul feminin la substantivele din limba romînă, este un criteriu pur f o r m a l, căci este suficient să constatăm că un substantiv primește înainte cuvintele *o*, *două*, pentru a-l declara de genul feminin, fără a ne conduce în această catalogare de natura «obiectului» pe care-l numește acel substantiv.

Deci, atît substantivelor masculine, cît și celor feminine li se precizează genul numai după criterii f o r m a l e.

Să vedem acum, ce s-a petrecut cu substantivele de genul neutru din limba latină la trecerea lor în limba romînă.

Din cele arătate mai sus am văzut că unele au primit genul feminin, atît la singular, cît și la plural (prună, pară).

Prezentăm acum alte cazuri:

lignum, -i, pl. ligna	sg. un lemn	pl. două lemne
scamnum, -i, pl. scamna	sg. un scaun	pl. două scaune
ovum, -i, pl. ova	sg. un ou	pl. două ouă
tempus, -ŏris, pl. tempora	sg. un timp	pl. două timpuri

Aceste substantive, trecînd în limba romînă, au căpătat la singular semnul care caracterizează genul masculin, adică cuvîntul *un*, iar la plural semnul care caracterizează genul feminin, adică cuvîntul *două*. Această identificare a lor cu

[1] Vezi și Gramatica limbii romîne a Institutului de lingvistică din București, 1954, p. 126.

un gen la singular și cu celălalt la plural se datorește modificărilor fonetice suferite în cursul evoluției limbii latine vulgare, din pricina cărora forma lor le-a apropiat de genul masculin la singular și de genul feminin la plural.

Cuvintele examinate mai sus pentru genul neutru latin sînt nume de lucruri. Dar aceeași cale a urmat și substantivul neutru, deși acest substantiv este nume de ființă, animal,-is, pl. animalia: sg. un animal, pl. două animale.

Deopotrivă cu cuvîntul « animal», și cuvîntul « dobitoc », de origine slavă, are singularul de genul masculin (un dobitoc), iar pluralul după genul feminin (două dobitoace), vorbind de animale.

Astfel s-a creat în limba romînă o situație nouă, inexistentă în limba latină, ca un substantiv să aibă genul masculin la singular și genul feminin la plural[1]. Erau însă în limba latină substantive care aveau genul masculin la singular și genul neutru la plural, ca « locus, -i », care avea pluralul, cu sens general, « loca, — orum ». Erau și substantive care aveau forme complete pentru două genuri, neutru și feminin: *folium, —ii* și *folia, —ae.*

În acest grup au intrat și cuvinte venite din alte limbi, cum este slavul « deal »: un deal, două dealuri.

Să categorisim acum acest grup de substantive din punctul de vedere al genului.

Constatăm că ele nu poartă semne caracteristice formale speciale, ci poartă la singular semnul formal caracteristic genului masculin, iar la plural poartă semnul formal caracteristic genului feminin, adică aceste substantive nu poartă semne formale caracteristice care să determine un alt gen, ci poartă semnele ambelor genuri cunoscute, ale genului masculin și ale celui feminin.

Astfel, în timp ce unele substantive poartă semnele formale caracteristice unui singur gen la ambele numere și sînt, cum zice Alexandru Philippide, masculine la ambele numere sau feminine la ambele numere, alte substantive poartă semnele formale caracteristice ale ambelor genuri și sînt masculine la singular și feminine la plural. (Philippide, Tiktin, Iorgu Iordan).

Acest caz, întîlnit în limba romînă, ca un cuvînt să poarte două genuri, nu este izolat. Astfel, în lumea plantelor, unele plante poartă în floarea lor caracterul unui singur sex și sînt flori masculine, dacă au stamine, și flori feminine, dacă au pistil. Sînt însă și plante ale căror flori poartă caracterele ambelor sexe, adică au și staminele și pistilul. Nimeni nu s-a gîndit să născocească pentru plantele din ultima categorie prezența unui al treilea sex, ci, recunoscînd prezența ambelor sexe în aceeași floare, știința plantelor a numit flori unisexuate pe cele care purtau un singur sex — masculin sau feminin — și flori bisexuate pe cele care purtau ambele sexe — masculin și feminin.

---

[1] Vezi și Gramatica limbii romîne a Institutului de lingvistică din București, 1954, p. 126: « la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele ».

Situația este identică pentru substantivele din limba romînă, adică unele sînt unisexuate purtînd semnele formale caracteristice unui singur gen și la singular și la plural — masculin sau feminin —, iar altele sînt bisexuate purtînd semnele formale caracteristice ambelor genuri — masculin și feminin — și anume: ale genului masculin la singular și ale genului feminin la plural.

Dar nu numai prin aceste semne formale caracteristice pentru determinarea genului, ci și prin declinarea lor substantivele din a treia categorie aparțin la singular genului masculin și la plural genului feminin, căci ele urmează la singular declinarea substantivelor masculine și la plural declinarea substantivelor feminine.

Afară de aceasta, în limba romînă articolul, adjectivul, numeralul și pronumele au forme numai pentru genul masculin și genul feminin; ele nu cunosc forme pentru alt gen. De aceea, cînd trebuie să întovărășim cuvintele din categoriile morfologice arătate mai sus cu un substantiv masculin la ambele numere, punem formele corespunzătoare acelui gen: *lupul, lupii, lup lacom, lupi lacomi, acest lup, acești lupi;* cînd trebuie să întovărășim aceleași cuvinte cu un substantiv feminin la ambele numere, punem formele corespunzătoare acelui gen: *vulpea, vulpile, vulpe șireată, vulpi șirete, această vulpe, aceste vulpi;* cînd trebuie să întovărășim aceleași cuvinte cu un substantiv masculin la singular și feminin la plural, punem pentru fiecare număr formele corespunzătoare genului respectiv: *scaunul, scaunele, scaun înalt, scaune înalte, acest scaun, aceste scaune.*

Și astfel, aplicînd teoria lui Brugmann, expusă mai sus, și anume că genul substantivelor rezultă numai din cuvintele cu funcție adjectivală care le însoțesc, trebuie să conchidem că substantivele din a treia categorie sînt de genul masculin la singular și de genul feminin la plural.

Rămîne acum să căutăm numele cel mai corespunzător din punctul de vedere al genului pentru substantivele din a treia categorie, care au un gen la singular, masculinul, și alt gen la plural, femininul.

Cuvîntul « neutre » este cel mai nepotrivit, el exprimînd o noțiune cu totul opusă situației substantivelor din limba romînă, căci acest cuvînt spune că atari substantive nu sînt nici de genul masculin, nici de genul feminin, în timp ce substantivele respective au și genul masculin și genul feminin.

Cuvîntul « eterogene » este de asemenea necorespunzător, căci ar însemna că acele substantive aparțin unuia din cele două genuri, cînd, de fapt, ele aparțin ambelor genuri. Dacă însă am vrea să dăm cuvîntului grec « héteros », nu sensul latinului « alter » (unul din doi), ci sensul latinului « alius » (altul din mai mulți, după ce am enumerat primele două genuri, masculinul și femininul), ar însemna că acele cuvinte constituie un al treilea gen, ceea ce este inexact pentru substantivele din limba romînă.

Cuvîntul « ambigene » mi se pare cel mai potrivit, căci corespunde exact situației pe care o prezintă această categorie de substantive din limba romînă,

care poartă semnele formale caracteristice ambelor genuri, al genului masculin la singular, al genului feminin la plural. Pe lîngă aceasta, cuvîntul « ambigen » este foarte ușor de înțeles și se încadrează în nomenclatura noastră gramaticală, care este aproape în întregime de origine latină.

De aceea, sîntem obligați să recunoaștem că limba romînă cunoaște la substantive *numai două genuri*: *masculinul* și *femininul*; iar determinarea genului se face după criterii pur formale.

Substantivele însă, sub raportul genului, *se împart în trei grupe: masculine*, cele care au semnele formale proprii genului masculin (« un, doi ») la ambele numere; *feminine*, cele care au semnele formale proprii genului feminin (« o, două ») la ambele numere; și o a treia grupă, în care intră cele care au semnul formal propriu genului masculin (« un ») la singular, și semnul formal propriu genului feminin (« două ») la plural, și pe care, din această cauză, le numim *ambigene*, adică de ambele genuri.

« Gramatica limbii romîne », elaborată de Institutul de lingvistică din București, 1954, deși la substantive vorbește despre un al treilea gen, neutrul, este obligată să recunoască la adjectiv și pronume — implicit, deci, și la articol — existența numai a două genuri, masculinul și femininul, cînd scrie:

« Cînd însoțesc și determină substantive de genul neutru, adjectivele au la singular forma masculină: creion frumos, car greoi » (pag. 174). « Cînd determină substantive neutre, adjectivele cu două terminații apar la plural cu forma feminină: zid înalt, ziduri înalte » (pag. 176).

« Pentru înlocuirea numelor de genul neutru se folosește la singular forma masculină a pronumelui, iar la plural forma feminină » (pag. 192).

Existența numai a două genuri este confirmată de « Gramatica » citată mai sus și cînd vorbește despre declinarea adjectivelor, unde recunoaște că în declinare adjectivul, însoțind un substantiv neutru, urmează la singular declinarea masculinelor, iar la plural declinarea femininelor (pag. 182).

★

Considerînd lămurită problema genului substantivelor în limba romînă, trecem să examinăm cîteva idei care circulă în această privință și care ni se par neîntemeiate.

1. Se afirmă că grupul substantivelor ambigene este constituit numai din nume de lucruri (« inanimate »). Astfel, Al. Rosetti și J. Byck, în « Gramatica » citată la început, scriu: « Neutrul cuprinde numai inanimate » (pag. 23).

Însă din exemplele examinate de noi la paragraful respectiv s-a văzut că în acest grup intră și nume de ființe (« animate »), dintre care am citat acolo substantivele « animal » și « dobitoc ». Adăugăm acum: « vertebrat » (*un vertebrat, două vertebrate*), « mamifer » (*un mamifer, două mamifere*), « rumegător » (*un rumegător, două rumegătoare*).

Adăugăm și numele colective: *popor — popoare, neam — neamuri, cîrd — cîrduri, stol — stoluri, regiment — regimente, batalion — batalioane, ploton — plotoane*, cărora situația de ambigene nu le-a dat-o faptul că sînt colective, căci tot colective (nume de « animate ») sînt și: *ceată, turmă, cireadă, companie, divizie, brigadă, armată*, care sînt feminine, precum și « inanimatele »: *codru — codri* masculin, și *pădure — păduri* feminin.

2. Circulă ideea că masa mare a numelor de lucruri (« inanimate») se găsește în grupa ambigenelor, în timp ce în grupa masculinelor și a femininelor s-ar găsi foarte puține.

Pentru a ne da seama de realitatea acestei afirmații, am încercat o statistică pe baza « Dicționarului enciclopedic » întocmit de I.A. Candrea și am luat substantivele în ordinea lor în dicționar. Am constatat în prima mie de cuvinte notate ca substantive că:

Numele de ființă masculine sînt 16,8%, feminine sînt 8,4%, ambigene sînt 0,1 %, în total dînd 25,3%.

Numele de lucruri sînt: masculine 6,2%, feminine 47%, ambigene 21,5%.

Făcînd proporția la sută numai între numele de lucruri, am găsit că sînt: masculine 8,30%, feminine 62,92%, ambigene 28,78%.

Aceasta însemnează că, în timp ce numele de lucruri (« inanimatele») rămîn în grupul ambigenelor numai cu o proporție la sută care abia depășește o pătrime din totalul lor, cele care fac parte din grupele masculină și feminină la un loc reprezintă o proporție de 71,23%, adică aproape trei pătrimi din totalul lor.

Temîndu-mă că m-aș putea înșela prin examenul numai al unei singure mii de substantive, am continuat și cu a doua mie, iar rezultatul general din ambele mii modifică foarte puțin primul rezultat. Astfel proporția la sută între numele de lucruri considerate singure este:

ambigene 28,41%, masculine și feminine (grupate împreună) 71,59%.

Deci, afirmația că numele de lucruri (« inanimate ») se găsesc în mare majoritate în grupul ambigenelor, este cu totul neîntemeiată.

3. Cei care susțin existența genului neutru la substantivele din limba romînă, afirmă că acest gen a fost consolidat în limba romînă sub influența limbilor slave și că în limbile romanice apusene n-a mai rămas nimic din neutru.

Să examinăm fiecare parte a acestei afirmații.

Este adevărat că unele limbi actuale, descendente din vechile limbi indo-europene, păstrează genul neutru cu caracterul cu care acest gen se găsea în limbile latină și elenă. Între acestea sînt și limbile slave și limba germană. Dar în aceste limbi genul neutru este o realitate.

Astfel, în limba germană, substantivul de genul neutru primește articolul într-o formă deosebită și de forma masculină și de cea feminină, iar acea formă este identică și pentru nominativ și pentru acuzativ singular, întocmai ca în limba elenă, și anume: articolul neutru pentru nominativ și acuzativ singular

are forma « *das* », în timp ce articolu' masculin are forma « *der* » pentru nominativ și « *den* » pentru acuzativ, iar articolul feminin are forma « *die* » pentru nominativ și acuzativ. Același lucru îl constatăm și la pronumele demonstrative, care au formele: *dieser* m., *diese* f., *dieses* n. (acesta, aceasta); *jener* m., *jene* f., *jenes* n. (acela, aceea) etc.

Situația este identică și în limbile slave, unde, în rusă spre pildă, substantivul de genul neutru are aceeași formă la nominativ și acuzativ singular, și aceeași formă la nominativ și acuzativ plural, forme care se deosebesc de ale substantivelor masculine și de ale celor feminine; iar adjectivul care însoțește un substantiv neutru vine cu forma sa specială pentru acest gen, formă care este deosebită de formele pentru masculin și feminin, conformîndu-se în același timp regulii expuse mai sus cu privire la cazurile nominativ și acuzativ.

Deci, în aceste limbi, genul neutru este o realitate, care păstrează caracterul neutrului din vechile limbi indoeuropene, așa cum îl cunoaștem din limba latină și limba elenă.

În limba romînă însă nu există nimic comun cu situația existentă în limba germană și în limbile slave. Noi n-avem genul neutru, ci substantive care au la singular genul masculin și la plural genul feminin, fenomen inexistent în limbile sus-numite.

Nu putem să înțelegem cum a putut fi consolidat în limba romînă grupul substantivelor ambigene prin limbi care nu cunosc această situație. Se uită principiul formulat de popor, pe care eu îl adaptez cazului nostru, și anume că « Nici o limbă nu-ți poate da mai mult decît ceea ce are ».

În ce privește partea a doua a afirmației de mai sus, recunoaștem că este adevărat că în toate limbile romanice apusene nu există genul neutru la substantive, ca și la celelalte categorii morfologice nominale. Dar aceasta este tot așa de adevărat și pentru limba romînă, căci nici în ea nu a rămas genul neutru nici la substantive, nici la celelalte categorii morfologice nominale.

Dar ceea ce avem noi, adică substantive cu genul masculin la singular și cu genul feminin la plural, nu este ceva unic în limbile romanice. Citez cazul limbii italiene, în care găsim substantive de genul neutru în limba latină, trecute cu genul masculin la singular și cu genul feminin la plural, întocmai cum aceleași substantive au trecut în limba romînă:

în limba latină	neutru sg. *bracchium*	n. pl. *bracchia*
în limba romînă	masc. sg. *un braț*	fem. pl. *două brațe*
în limba italiană	masc. sg. *il braccio*	fem. pl. *le braccia (brațele corpului)*
în limba latină	neutru sg. *cornu*	n. pl. *cornua*
în limba romînă	masc. sg. *un corn*	fem. pl. *două coarne (la animale)*
în limba italiană	masc. sg. *il corno*	fem. pl. *le corna*
în limba latină	neutru sg. *os*	n. pl. *ossa*
în limba romînă	masc. sg. *un os*	fem. pl. *două oase*
în limba italiană	masc. sg. *l'osso*	fem. pl. *le ossa (oasele corpului)*

Grupul acestor cuvinte este numeros în limba italiană, cum este și « *l'uovo, le uova* » (*un ou, două ouă*). În dialectele nordice au terminația *-e* la plural, ca în limba romînă [1].

Și dacă existența în limba romînă a unor substantive cu un gen la singular și cu altul la plural îndreptățește pe unii să susțină existența genului neutru în limba romînă, o atare afirmație nejustificată îi obligă să recunoască și în limba italiană existența genului neutru la substantive — ceea ce gramaticile italiene n-au știut — și să renunțe la afirmația că în limbile romanice apusene n-a mai rămas nimic din neutru.

Adevărul este acesta: genul neutru latin cu caracterele lui specifice nu s-a păstrat în nici una dintre limbile romanice, și deci nici în limba romînă.

4. Susținătorii genului neutru în limba romînă au căutat să se întemeieze și pe prezența terminației *-uri* la unele cuvinte ambigene, terminație care reprezintă pe *-ora* din limba latină: lat. sg. *tempus*, pl. *tempora*; rom. sg. *un timp*, pl. *două timpuri*.

Ei însă uită că genul în limba romînă nu este determinat de terminația substantivului, ci de semnul formal pe care îl poartă și care aici fiind « două » dă pluralului genul feminin, indiferent de terminația substantivului.

Dar această terminație nu s-a păstrat numai în limba romînă, ci și în limba italiană, unde azi se găsește mai mult în dialectele sudice: sicilian, tarentin, napolitan, în ținutul Abruzzilor, mai rar în cele nordice, ca în graiul perugian. Citățm din limba literară substantivul « *il dono* » cu pluralul feminin « *le donora* » (daruri de nuntă); pluralul perugian « *nomera* »; pluralul napolitan « *le ortora* » feminin, de la masculinul « *l'orto* »; pluralele siciliene « *corpura* », « *focura* », « *jocura* » [2], paralele cu pluralele romînești « *corpuri, focuri, jocuri* ».

Din exemplele de mai sus vedem că terminația *—uri*, respectiv *-ora* sau *-ura*, atît în limba romînă, cît și în limba italiană, aparține pluralului feminin, după cum arată articolul în limba italiană, iar în limba romînă articolul, adjectivul, cum și semnul formal propriu pluralului feminin: *două corpuri, corpurile, corpuri frumoase*.

Deci, terminația *-uri* nu dă nici o indicație pentru existența altui gen, iar paralelismul cu dialectele italiene trebuie ținut în seamă și în problemele de fonetică, și în cele de morfologie.

Însă susținătorii genului neutru afirmă că terminația *-uri* aparține numai substantivelor ambigene, numite de ei « neutre ». Și aceasta este o inexactitate, căci sînt substantive feminine care au pluralul terminat în *-uri*, fără ca prin aceasta să se indice o varietate de specii sau o colectivitate, ci se notează un plural obișnuit. Astfel, substantivul feminin « *greață* » are pluralul « *greți* »,

[1] Vezi « Grundriss der romanischen Philologie », vol. I, p. 692—693.

[2] Ed. Bourciez, Éléments de linguistique romane, 1923, p. 491 și «Grundriss der romanischen Philologie », vol. I, p. 692—693.

pe care-l auzim pronunțat de cineva care a simțit repetîndu-i-se această stare după un medicament neplăcut sau după o petrecere obositoare: « *Am avut niște grețuri!* Toată noaptea n-am închis ochii». Tot așa cuvîntul « *treabă* » cu sensul « *afacere* » folosește pluralul «*treburi* » în locul pluralului « *afaceri* », căci la întrebarea cuiva: « *Ce-ai căutat pe la Minister?* » se poate răspunde: « *Am avut o afacere (o treabă) pe acolo* » sau « *Am avut niște afaceri (niște treburi) pe acolo* ». Același lucru se petrece și cu substantivul feminin « *ceartă* », care are pluralul « *certuri* » cu sens numai de pluralitate, cum îl întrebuințează și M. Sadoveanu în romanul « Nicoară Potcoavă » p. 289: « *nu întîrziem în certuri* ». Cuvîntul « *vreme* » are și pluralul « *vremi* » și pluralul « *vremuri* » fără deosebire de sens. Eminescu scrie: « *De-așa vremi se-nvredniciră croicarii și rapsozii* »; iar Miron Costin zice: « *Nu sînt vremile sub om...* », și în altă parte: « *cumplite vremi* ». Noi am zice: « *cumplite vremuri* », iar M. Sadoveanu în « Nunta Domniței Ruxanda » p. 137, zice: « *Ciudate vremuri de logodnă pentru Măria sa Domnița Ruxanda* ! » De altfel am putea întrebuința în mod indiferent oricare din aceste expresii în unele situații: « *În această vreme* », sau « *în aceste vremi* », sau « *în aceste vremuri* ».

5. Independent de problema genului substantivelor în limba romînă, caut să lămuresc o chestiune legată de neutrul latinesc.

În limba latină, într-o propoziție ca aceasta: « *Ce e asta?* » sau « *Asta nu se poate* », pronumele « *asta* » se da printr-un pronume neutru ca « *hoc* », « *id* », « *quod* » și s-ar fi spus: « *Quid est hoc?* » sau « *Hoc (id, quod) fieri non potest* ».

Aici pronumele neutru latin este redat în limba romînă prin pronume feminin. Genul feminin a apărut aici, pentru că noi subînțelegem în acea propoziție un substantiv feminin ca: *chestiune*, *afacere*, *soluțiune* etc.

Același caz este și cu pronumele personal feminin « *o* » în expresii ca: « *Las'că i-o făcu ăn și noi* », unde « *o* » înlocuiește un substantiv feminin ca: *farsă*, *neplăcere* etc. De la aceste cazuri, în care se simte ușor ce cuvînt înlocuiește, pronumele feminin « *o* » a fost întrebuințat în expresii unde nu se mai poate identifica ușor substantivul pe care-l înlocuiește, cum este expresia: « *A luat-o la fugă* ».

Deci, sensul nedeterminat, general, o idee, care se exprima în limba latină prin pronume neutru, se exprimă în limba romînă prin pronume feminin.

Și alte limbi romanice au căutat modalități de a exprima sensul pronumelui neutru latin. Astfel, limba franceză se servește de pronumele masculine « *cela* » și « *ce* », acesta din urmă precedat de conjuncția « *et* »: « *et ce* »:

Je finirai, si *cela* me plait.

Voulez-vous prendre quelque chose de chaud? *Cela* vous fera du bien.

« N'avait-il pas inventé de se laver les pieds ! *et ce* dans la cuvette commune ! (Courteline) [1].

[1] Bruneau et Heulluy, Grammaire pratique de la langue française, 1938, p. 210—211.

Dacă exprimarea unei idei, a ceva nedeterminat, general, printr-un pronume — neutru la latini, feminin la noi, masculin la francezi — însemnează a exprima ceva cu caracter neutru, și dacă vrem să înregistrăm aceasta pentru limba romînă, atunci nu trebuie să neglijăm fenomenul similar din limba franceză și trebuie să reducem la proporțiile cuvenite afirmația că « în limbile romanice apusene n-a mai rămas nimic din neutru », recunoscînd că a rămas tot așa de puțin ca și la noi.

CONCLUZII

1. Criteriile după care se determină genul substantivelor în limba romînă sînt de ordin pur formal, căci, indiferent de ce numește, substantivul este declarat de genul masculin dacă primește înainte cuvintele « un, doi », și de genul feminin dacă primește înainte « o, două ». Cuvintele « un, doi» sînt semnul formal propriu genului masculin, iar cuvintele «o, două» sînt semnul formal propriu genului feminin.

2. În limba romînă sînt numai două genuri — masculinul și femininul — atît la substantive, cît și la celelalte categorii morfologice nominale.

După gen, substantivele se împart în trei grupe: masculine, acelea care poartă semnul formal propriu genului masculin la ambele numere; feminine, acelea care poartă semnul formal propriu genului feminin la ambele numere; ambigene, acelea care poartă semnul formal propriu genului masculin la singular și semnul formal propriu genului feminin la plural.

3. În grupul substantivelor ambigene nu intră numai nume de lucruri (« inanimate »), ci și nume de ființe (« animate »).

4. Substantivele nume de lucruri (« inanimate ») se repartizează pe genuri în proporție de: 11,66% masculine, 59,93% feminine (împreună reprezentînd 71,59%), ambigene 28,41%.

5. În limba romînă nu există genul neutru, ori eterogen. Particularitatea de a avea substantive cu genul masculin la singular și genul feminin la plural o are și limba italiană, ambele limbi posedînd-o pe baza legilor fonetice care au prezidat trecerea limbii latine vulgare în limbile romanice respective, cu aceasta neavînd nici o legătură limbile popoarelor învecinate, care nu cunosc această situație.

6. Terminația de plural *-uri*, ca și terminațiile *-ura*, *-ora* din limba italiană, nu caracterizează un gen nou, căci pluralele care le au aparțin genului feminin, fie că singularul substantivului respectiv are genul masculin, fie că are genul feminin.

7. Ideea, considerată « neutră », nedeterminată, generală, pe care limba latină o exprima prin pronume neutru, limba romînă o exprimă prin pronume feminin, iar limba franceză prin pronume masculin.

(Aceste idei au fost înfățișate în secția de filologie a Societății de istorie și filologie, în ședințele de la 4 februarie și 4 martie 1955, cînd s-au discutat probleme de gramatică).

DESPRE COMPONENȚA CUVINTELOR FLEXIBILE ALE LIMBII ROMÎNE *

DE

I. PĂTRUȚ

În cele ce urmează ne ocupăm de analiza elementelor componente ale cuvintelor flexibile din limba romînă [1], cu intenția de a da cîteva indicații și sugestii pentru înlăturarea unor lipsuri și greșeli din gramaticile noastre.

Se știe că analiza cuvintelor rusești în părțile lor componente este o problemă rezolvată în gramaticile sovietice, care aproape nu mai dă naștere la nici un fel de discuții. Analiza cuvintelor romînești nu a fost încă rezolvată acceptabil. Multe dintre gramaticile noastre, cunoscute, și care s-au bucurat de oarecare circulație, nu dau reguli precise privitoare la componența formelor gramaticale, « Gramatica limbii romîne a Academiei R.P.R. » [2] acordă acestei probleme atenția cuvenită, însă și în ea se găsesc unele greșeli, atît în ce privește analiza formelor gramaticale, cît și a derivatelor.

★

Trebuie să precizăm că ne vom ocupa de analiza cuvintelor din punctul de vedere al gramaticii descriptive, așa cum se procedează și în Gram. Acad., nu din punct de vedere istoric.

---

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică a Universităților V. Babeș și Bolyai din Cluj, în 14 mai 1955.

[1] Prin « componența cuvintelor » redăm termenul rusesc составслова, generalizat și singurul folosit în gramaticile rusești. În lucrarea acad. Iorgu Iordan, Limba romînă contemporană (București, 1954), problema aceasta e tratată în paragraful intitulat « Structura morfologică a cuvintelor limbii romîne » (p. 268—277).

[2] În continuare o vom cita sub prescurtarea Gram. Acad.

În gramaticile istorice se analizează cuvintele avînd în vedere forma lor mai veche, de obicei din limba-bază, chiar din limba indo-europeană, în cazul limbilor indo-europene. În gramaticile descriptive, destinate mai ales învățămîntului, se are în vedere forma actuală a cuvintelor și pe baza ei se face analiza, care se deosebește aproape totdeauna de cea făcută din punct de vedere istoric. Această deosebire se explică ușor: în cursul vremii, datorită proceselor fonetice, forma cuvintelor se schimbă; consoanele finale cad și dispar chiar și alte sunete precedente. Dispar, astfel, fostele desinențe și chiar sunete de la sfîrșitul temei. De exemplu, substantivul latinesc *lupus* a avut cîndva, tema în *-o-*, la care s-au adăugat terminațiile, la sg. nom. *-s (lupo-s> lupus)*, ac. *-m (lupo-m> lupum)*, abl. *-d (lupo-d> lupo)*, tip care este apropiat de cel indo-european: sg. nom *u̯lko-s*, ac. *u̯lko-m*, dat. *u̯lko-i*, abl. *u̯lko-d* etc. Dar, întrucît în latină nu se mai vede tema în *-o-* decît la unele cazuri (sg. dat. abl. *lupo*, pl. ac. *lupo-s)*, în toate gramaticile latine, destinate școlilor, se obișnuiește să se spună că declinarea a II-a are următoarele terminații: sg. nom. *-us*, ac. *-um*, dat., abl. *-o* etc.,deci considerîndu-se că tema este *lup-*, care de fapt e echivalentul vechii rădăcini indo-europene.

În limba romînă, căzînd desinențele vechi, latinești, și apoi vocala tematică, s-a ajuns ca forma de singular, *lup* fără terminație, să fie egală cu tema [1].

Menționăm apoi că analiza cuvintelor, în elementele lor constitutive, o vom face avînd în vedere sistemul fonetic-fonologic adoptat în Gram. Acad., vol. I.

★

În toate gramaticile limbii romîne — cu excepția celei a Academiei, despre care vom vorbi mai jos — nu i s-a dat importanța cuvenită t e m e i, unul dintre morfemele de bază ale flexiunii. În gramaticile noastre se vorbește, desigur, de desinențe (terminații) cazuale sau personale, însă în nici una nu s-a căutat să se delimiteze just ceea ce este variabil de la un caz la altul, de la o persoană la alta — desinențele — de partea cuvîntului de obicei invariabilă, la care se adaugă aceste desinențe — t e m a [2]. Analize greșite s-au moștenit și transmis de la o gramatică la alta. De pildă: s-a spus că un substantiv ca *lup* are la nominativul singular terminația *-p*, iar la nominativul plural așa-numitul *-i* scurt și așa s-a repetat

---

[1] La fel se analizează substantivele și în limba rusă: la substantivele din declinarea corespunzătoare, fiindcă vechea temă în *-o-* nu se mai păstrează decît la instr. sg. (волко-м) în vechea slavă tema în *-o-* se păstrează la mai multe cazuri: sg. instr. *(vlĭko -mi)*, pl. dat. (*vlĭko-mŭ*), dual dat. și instr. *(vlĭko-ma)* tema este волк, iar ceea ce urmează sînt considerate desinențe (sg. gen. *-a*. dat. *-y*. instr. -ом etc.).

[2] Termenul acesta nici n-a prea fost întrebuințat în gramaticile anterioare celei a Academiei. La noi s-a folosit, cu preferință, termenul t u l p i n ă și cu sensul rus основа « temă » și cu sensul lui корень « rădăcină » (vezi acad. I. Iordan, op. cit. p. 271. Termenii ruseşti корень și основа au, pe cît știu, în toate gramaticile ruseşti întrebuințare precisă și general acceptată; nu se folosesc unul în locul celuilalt, cum spune acad. I. Iordan, ibid.).

de la o gramatică la alta, așa s-a învățat în toate școlile, fără să ne întrebăm: cum să se adauge terminația nominativului plural la cea a nominativului singular? Și e de mirare că gramaticienii și profesorii noștri s-au mulțumit cu o asemenea regulă care « preciza » că terminația unui caz, a nominativului singular, este, la un grup de substantive, oricare dintre consoane: *-b* (rob), *-c* (cuc), *-d* (dud), *-l* (cal), *-p* (snop), *-r* (par) etc. Chiar și în Gram. Acad. se continuă unele dintre aceste greșeli [1].

Ținînd seama de lucrările de gramatică romînă de pînă acum, în flexiunea limbii romîne trebuie aduse precizări și corectări în legătură mai ales cu trei elemente ale formelor gramaticale: t e m a, d e s i n e n ț a, și s u f i x e caracteristice diferitelor forme ale flexiunii [2].

Tema este unul dintre morfemele de bază ale flexiunii (și totodată ale derivației). Fiind partea invariabilă, de regulă, a cuvintelor, fără a o stabili nu se poate cunoaște științific o limbă. Aflarea temei presupune deci stabilirea în prealabil a desinențelor și a sufixelor flexionale.

Analiza substantivelor romînești este în bună parte greșită în gramaticile noastre, chiar și în cea a Academiei.

Astfel în aceasta din urmă se spune că « substantivele masculine nearticulate au următoarele terminații: consoană, consoană muiată, *-u*, *-u* semivocalic, *-e* și *-ă*: la plural: *-i*, *-i* semivocalic și consoană muiată » (vol. I, p. 132)

De fapt substantivele ca *rob—robi* [3], *ochi—ochi*, *ciocoi—ciocoi* n-au terminație nici la singular, nici la plural, iar cele cu terminația *-e* (ca *vierme)* sau *-ă (vlădică)* n-au terminații la plural *(viermi, vlădici)*.

---

[1] În lucrarea citată a acad. I. Iordan, Limba romînă contemporană, se ia poziție împotriva unora dintre ele. Printre altele acad. I. Iordan propune o delimitare de sens între termenii t e r m i n a ț i e și d e s i n e n ț ă. Primul « însemnează sfîrșitul cuvîntului în sens strict, fără nici o aluzie la aptitudinea lui de a se modifica în vederea îndeplinirii unei funcțiuni gramaticale » (op. cit. p. 269), funcțiune pe care o are termenul al doilea, desinența. Fără îndoială că în gramaticile noastre s-a făcut confuzie între « desinențe » și « terminație » (acordăm aici acestor doi termeni valoarea propusă de acad. I. Iordan). De aceea în gramatici se spunea, de exemplu, că substantivele nearticulate masculine se termină sau au următoarele terminații: la sg. nom., consoană, *u*, *u* semivocalic etc. (vezi Gram. Acad. vol. I, p. 132), punîndu-se pe picior de egalitate *-p* din *lup*, cu *-u* din *codru* și cu *-u* din *bou*, ceea ce este evident greșit, căci *-p* din *lup* este al temei, pe cînd *-u* și *-u* din substantivele citate sînt într-adevăr desinențe (comp. pl. *codri, boi*). Cred însă că diferențierea dintre « terminație » și « desinență » nu este necesară în felul propus de acad. I. Iordan, avînd în vedere larga întrebuințare la noi a celor doi termeni cu același sens.

Remarcăm că acad. I. Iordan nu se folosește în continuare de diferențierea dintre cei doi termeni: « Semnele distinctive ale celor trei genuri din limba noastră sînt: terminația *-ă* pentru feminin, *-u* sau consoană pentru masculin și neutru, *-a* pentru toate trei genurile » (p. 285) etc.

[2] Numite și sufixe f l e x i o n a r e (vezi acad. I. Iordan, op. cit., p. 274). În gramaticile rusești sînt numite « formoobrazuiușcie suffixî ». Propunem termenul de sufixe « flexionale ».

[3] Exemplele le alegem din cele date în Gram. Acad.

Tot așa, unele feminine cu terminația, la singular, *-ă (bancă)* (ibid., p. 133), sau *-e (cărare, baie)* (ibid., p. 135) n-au terminație la plural *(bănci, cărări, băi)*.

Femininele de felul lui *albie, corabie* (ibidem, p. 134), ar putea fi analizate ca având la singular terminația *-e*, la plural *-i* semivocalic. S-ar putea însă și alt fel. Ele se rostesc cu un *-i-* semivocalic înaintea lui *-e (albie, corabie)*. În grupa lor sînt multe de origine rusească: *artilerie, cavalerie, infanterie* etc. (артилерия, кавалерия, инфантерия,, care în Gramatica limbii ruse a Academiei de Științe a U.R.S.S. sînt considerate ca având tema terminată în *j* (iot) comp. линия «linie» tema линий-, vol. I. p. 168—169). Deci ar putea fi analizate și cele romînești la fel. În cazul acesta pluralul lor ar fi egal cu tema. De fapt substantivul *vie*, rostit *viie* are un *-i-* provenit din *ń*, care ținea de temă: comp. forma bănățeană *viňe* (lat. *vinea* > *vinea* > *vine* > *viie)*, deci ca *baie* (comp. forma bănățeană *baňe)* (< sl. *banja* = *bana*) sau (cu *i̯* < *l'*) *femeie* (< lat. *familia familia)*, pe care le încadrăm în grupa substantivelor cu tema în *-i-* semivocalic.

Aparte trebuie grupate neologismele ca *alee, epopee, orhidee, maree*. Ele, conform indicațiilor ortoepice, trebuie rostite cum sînt scrise, nu *aleie*[1] etc. Prin urmare tema lor este în *-e-* (*ale-, epope-*) și terminația la singular este *-e*. La plural unele au terminația *-i* semivocalic (*idei)*, altele *-e (maree)*.

Nu poate fi acceptată nici analiza substantivelor de felul lui *cafea, vergea, stea, angara, basma*, propusă de Gram. Acad., anume că ele au la singular terminația *-ea* sau *-a* accentuați, iar la plural *-ele, -ale* (vol. I, p. 133)[2].

În aceasta grupă avem substantive de origine latină, cu forma de nominativ singular în diftongul monofonematic *-ea (măsea, stea, viței)*, în *-a* după consoană palatală *(vergea, purcea)* sau în *-ia (nuia)*. Tema lor este, la toate cazurile singularului, în afară de nominativ și acuzativ, și ale pluralului, terminată în *-l-*, la care se adaugă desinența *-e*: *măsel-e, stel-e, purcel-e, nuiel-e* (comp. lat. *maxillae stellae, porcellae, novellae)*. În grupa acestora s-au încadrat un număr însemnat de substantive mai noi, aproape toate de origine turcească, cu singularul nominativ în *-ea*: *belea—belel-e, cafea—cafel-e*; în *-ia*: *boia—boiel-e, maia—maiel-e*;[3] în *a*: *basma—basmal-e, mahala—mahalal-e*.

Nici substantivele neutre ca *ac, bilet, bici, brici, adevăr, auz, cîștig* n-au la singular terminație[4].

De asemenea nu se poate spune că substantive ca *butoi, alai* au la singular terminația *-i* semivocalic, iar la plural *-e* sau *-uri* (ibidem, p. 135)[5].

---

[1] Vezi Mic dicționar ortografic, ed. a II-a p. 24.

[2] Despre *zi* se spune că e «terminat la singular în *-i* [*l*] și are pluralul în *-le* (ibid.).

[3] Și dialectale *caia—caiel-e, saia—saiel-e*, (învechit) *raia—raial-e*.

[4] Din analiza făcută în Gram. Acad. (vol. I, p. 134—136), acestea din urmă ar trebuie să aibă pluralul **adevăruri*, **anuri*, **cîștiuri*.

[5] După această regulă, pluralul lui *alai* ar fi **alauri*.

Adjectivele romînești sînt împărțite, atît în gramaticile noastre mai vechi cît și în Gram. Acad. (vol. I, p. 174—176), în două categorii: cu două terminații *(bun—bună, negru—neagră)* și cu o singură terminație *(verde)*.

Prima denumire însă se potrivește numai unora dintre adjectivele cu o formă de masculin și alta pentru feminin, ca *negru—neagră, mîndru—mîndră, argintiu—argintie*, căci cele de felul lui *bun, cald, vechi* n-au terminație la masculin, ci forma lor este egală cu tema.

★

Ar fi bine ca și gramaticile noastre să separe sufixele derivative de terminații, așa cum se procedează în gramaticile rusești [1]. Deci sufixele derivatelor de gen feminin, substantive și adjective, ca *păcăleală, bravură, pățanie, agerime, tinerețe, frumușică* etc. să fie considerate *-eal-, ur-, -ani- -im-, -et-, -ic-*, iar *-ă* sau *-e* următori, terminații.

★

Îmbunătățiri și completări sînt necesare și în flexiunea verbului.

Formele verbale romînești, simple, sînt obținute după cum se știe, de la două teme: a prezentului (din care sînt formate: prezentul indicativ și conjunctiv, imperfectul, imperativul, infinitivul, gerunziul) și a perfectului (din care sînt formate perfectul simplu, mai mult ca perfectul, participiul și supinul) [2].

În afară de acestea se poate vorbi de temele compuse — prin adăugarea sufixelor flexionare, la una dintre cele două teme: tema imperfectului, a mai mult ca perfectului, a participiului și supinului.

În gramaticile noastre lipsesc reguli de aflare a temelor verbale sau, în Gram. Acad., unele sînt inexacte.

Potrivit indicațiilor date în Gram. Acad., tema prezentului (care are și « sufixe », dar numai la unele persoane) la verbele *cînta, tăcea, face, dormi, coborî*, luate ca model (vol. I. p. 268), s-ar înfățișa astfel: *cînt- / cînta- / cînta-, tac- / tace-, fac- / face-, dorm- / doarme- / dormi-, cobor- / coboară- / coborî-*, Se înțelege că variabilitatea aceasta a temei face imposibilă și analiza formelor verbale bazate pe tema prezentului (imperfectul etc.).

De fapt e necesar și e mult mai simplu să stabilim în felul următor tema prezentului a verbelor de mai sus astfel: *cînt- (cînți-), tac- (tăc-), fac- (făc-), dorm- (doarmi-, doarm-)*, iar ceea ce urmează după ele să fie considerat ca terminații (desinențe) personale [3].

---

[1] Vezi Akademia Nauk S.S.S.R., Grammatika russkogo iazîka, tom. I, p. 251, sufixele *-ot-a, -iț-a*.

[2] Vezi Gram. Acad., vol. I. p. 259.

[3] La verbele de conjugarea I și a IV-a, ca *lucra-lucrez, povesti-povestesc, hotărî-hotărăsc-elementele-ez, -esc (-ăsc)* pot fi considerate ca sufixe (vezi acad. I. Iordan, op. cit., p. 450—451), le-aș zice „mobile" întrucît apar numai în formele a patru persoane ale indicativului prezent. În altă situație sînt verbele *cuteza-cutez, reteza-retez* etc. la care *-ez* apare în toate formele verbului *(cutezam, cutezai, cutezat)*.

De la tema prezentului sînt formate: imperfectul (prin adăugarea sufixelor flexionale: la conjugarea I *-a-*, la a II-a și a III-a *-ea-*, sau, după consoane palatale, *-a-*, la a IV-a *-ea-* sau, după consoane palatale sau *-r*, *-a-* [1], formîndu-se astfel tema, compusă, a imperfectului : *lăuda-*; *cădea-*; *tăča-*; *cerea-*; *făča-*; *auzea- munča-*; *hotăra-*, temă la care sînt adăugate desinențele personale: *-m*, *i-*; *-m*, *-ți*, *-u*), prezentul conjunctiv, imperativul etc.

Nici aflarea temei perfectului simplu nu este mai bine rezolvată în gramaticile noastre. Cele mai multe gramatici nici n-au încercat să dea vreo regulă în această privință. Gram. Acad. dă una, însă inacceptabilă: « Tema perfectului simplu este formată din rădăcina verbului cu sufixul perfectului simplu care este: *-a-* pentru conjugarea I, *-u-* sau *-sa-* pentru conjugarea a II-a și a III-a, *-i-* pentru verbele de conjugarea a IV-a » (vol. I, p. 273), cu completarea: « cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-*, se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii: *c*, *g* dispar *(zice, înțelegere*, perf. *zisei, înțelesei)* sau devin *p (coace, frige*, perf. *copsei, fripsei)*, de asemenea *d,t,n*, dispar *(pune, arde, scoate*, perf. *pusei, arsei, scosei)* » (p. 274—275).

Regula aceasta de formare a temei perfectului nu e acceptabilă, fiindcă. în afară de faptul că elimină din temă prefixul, mai are cusurul că elimină și sufixul verbal. Or este evident că la verbe ca (cu sufixul *--in-) mușamaliza, oficializa*, (cu sufixul *-is-*) *aerisi, economisi*, (cu sufixul *-ui-*) *chinui, lecui, păcătui* tema perfectului nu e formată din rădăcină *(aer-, chin-* etc.) ci în ea intră și sufixul verbal *(-iz-, -ia-, -iu-* etc.).

Pe de altă parte regula de formare a temei și a perfectului simplu, la verbele cu rădăcina terminată în consoană, cu sufixul *-se-* (ca *zice, înțelege, coace, frige, pune, arde, scoate)*, citată mai sus, deși pare ingenioasă, este forțată, căci aproape toate modificările consoanelor menționate s-au petrecut sau își au explicația în limba latină (comp. lat. *posui, arsi* etc.).

Tema perfectului se poate afla mult mai simplu și mai sigur: din forma perfectului simplu, prin înlăturarea desinențelor personale *(cînta-, tăcu-, făcu-, auzi-, coborî-)*. Se pare că în Gram. Acad. s-a încercat să se iasă din cercul vicios: perfectul simplu se formează din tema perfectului, care se află din forma perfectului simplu. Însă alt procedeu mai bun nu vedem. Așa doar se procedează și în alte limbi: în rusă nu poți afla tema prezentului sau a infinitivului dacă nu știi forma prezentului sau a infinitivului, în latină nu poți ști care e tema perfectului dacă nu știi forma perfectului.

Din tema perfectului sînt formate: mai mult ca perfectul (cu sufixul *-se-*, deci de la o temă compusă, *cîntase-)*, participiul (cu unele excepții) [2] și supinul.

---

[1] Deci sufixele imperfectului nu sînt identice cu ale infinitivului, cum greșit se spune în Gram. Acad., vol. I. p. 272.

[2] Vezi Gram. Acad., vol. I, p. 280.

Am arătat unele lipsuri și greșeli dintr-un compartiment al gramaticii limbii romîne. Ele se datoresc fără îndoială slabei atenții acordate în trecut de învățămînt și de lingviștii noștri studiului limbii romîne contemporane. Prin reforma învățămîntului, limba romînă contemporană a devenit obiect de studiu de primă importanță în planurile tuturor școlilor noastre și ale institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R. S-au înregistrat în ultimul timp frumoase rezultate: « Gramatica limbii romîne », « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » și alte lucrări valoroase. Lingviștii și profesorii de limba romînă au datoria de a continua munca, cu eforturi sporite, pentru cunoașterea cît mai temeinică, pe bază științifică, a limbii romîne contemporane.

PENTRU NOI ANCHETE DIALECTALE

DE

M. ZDRENGHEA

Catedrele de limbă romînă de la facultățile de filologie din București și Cluj au prevăzut în planul de activitate științifică întocmirea unei « Antologii de texte dialectale ». Lipsa unei astfel de lucrări s-a făcut simțită mai ales în timpul seminariilor de dialectologie și gramatică istorică, în cadrul cărora exercițiile practice se făceau cu mare greutate din cauza numărului redus de exemplare din colecțiile de texte dialectale apărute pînă acum. Catedra de limbă romînă de la Facultatea de filologie din București și-a trecut în plan întocmirea părții referitoare la dialectul romîn și meglenoromîn, iar cea de la Facultatea de filologie din Cluj este pe punctul de a termina partea privitoare la dialectele dacoromîn și istroromîn.

În strîngerea materialului pentru dialectul dacoromîn, colectivul din Cluj s-a izbit însă de la început de o mare greutate: lipsa de texte din anumite regiuni ale țării. Anchetele dialectale făcute pînă în prezent (cu excepția celor pentru Atlasul lingvistic romîn) nu au fost organizate după un plan de ansamblu; fiecare cercetător și-a ales localitățile după plac. Pentru ca să-și poată da seama de felul cum se prezintă rețeaua localităților anchetate, colectivul catedrei de limbă romînă de la Cluj a întocmit o hartă pe care au fost trecute localitățile ilustrate în Antologie prin texte culese de diferiți cercetători.

Ca valoare științifică, materialul adunat este foarte variat. În unele colecții din care s-a scos material, se întrebuințează transcrieri literarizate sau, eventual, se notează numai particularități cu totul caracteristice (de ex. în « Graiul nostru », « Arhiva de folclor ») pe cînd în altele se notează cele mai fine nuanțe de pronunțare (« Texte dialectale » culese de acad. Emil Petrovici).

Fără să facem deosebire între aceste texte, harta ne-a dat totuși cîteva indicații pe care nu le-am putut neglija. Am văzut astfel că sînt regiuni în care rețeaua

de puncte cercetate este foarte deasă (părți din Banat, Hunedoara, Bihor, Oltenia). Acestea sînt regiunile în care cercetătorii au considerat că vor găsi lucruri « interesante », pe cînd altele (îndeosebi cîmpia Transilvaniei și Muntenia) au fost aproape complet neglijate, crezîndu-se că graiul din Muntenia, de exemplu, se apropie în așa măsură de limba literară încît cercetarea lui nu prezintă nici un interes. La o verificare mai atentă am constatat că și acolo se găsesc particularități de grai pe care mulți nici nu le bănuiau în regiunile respective. Iată numai două exemple. Pînă la anchetele făcute pentru ALR s-a crezut că așa-zisul *u* final șoptit nu se întîlnește decît în Transilvania. Hărțile Atlasului ne arată că el se găsește și în unele părți ale Munteniei (îndeosebi în locurile pe unde se făcea trecerea cu oile, de la munte spre Dobrogea, pentru iernat). Palatalizarea labialelor, despre care mulți cred că e caracteristică Transilvaniei și Moldovei, se întîlnește și în Muntenia.

Dacă institutele de lingvistică ar întocmi o hartă asemănătoare în care să consemneze însă nu numai localitățile din care s-au cules texte, ci, în general, toate localitățile anchetate pînă acum, s-ar putea stabili în mod precis care sînt regiunile și raioanele cu mai puține localități anchetate și atenția cercetătorilor ar fi îndreptată în primul rînd spre acestea.

Cu personalul care există în prezent la institutele de lingvistică și care e pregătit pentru cercetări dialectale, credem că în decursul unei veri s-ar putea remedia, în mare măsură, lipsa semnalată, adunîndu-se material din cît mai multe localități neanchetate pînă acum. Aceasta ar constitui și o verificare a personalului care urmează să facă anchetele pentru viitorul Atlas lingvistic al limbii romîne.

CRONICĂ

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ A SLAVIȘTILOR

Între 15—21 septembrie 1955 a avut loc la Belgrad conferința internațională a slaviștilor. Organizarea conferinței s-a făcut din inițiativa slaviștilor iugoslavi, sub conducerea acad. A. Belić, președintele Academiei de științe sîrbe.

Ședințele conferinței au avut loc în clădirea Academiei de Științe din Belgrad și în sălile de cursuri ale Universității populare Kolarat.

La lucrările conferinței au luat parte slaviști din 16 țări ale lumii: Iugoslavia, U.R.S.S., Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, America, Anglia, Austria, Franța, Finlanda, Germania, Italia, Olanda, Romînia, Țările Scandinave, Ungaria.

Delegațiile prezente la conferință au avut următoarea componență: Acad. A. Belić, acad. A. Barat, prof. K. Taranovski, acad. M. Hraste, prof. Pavlović, prof. P. Ivić, (Iugoslavia), acad. V. V. Vinogradov, prof. V. I. Borkovski, acad. A. Alekseev, prof. P. N. Tretiakov, prof. Miasnikov, prof. I. Maslov (U.R.S.S.); acad. T. Lehr-Splawinski, prof. W. Doroszewski, prof. Zd. Stiber, (Polonia); acad. V. Gheorghiev, prof. L. Andreicin, prof. I. Lekov, prof. P. Dinekov, (Bulgaria); acad. B. Havránek, prof. I. Dolansky, prof. I. Kurz, prof. K. Horálek, prof. Wollman (Cehoslovacia); prof. A Mazon, prof. A. Vaillant, prof. R. Triomphe, prof. H. Boissin (Franța); prof. G. Maver, (Italia); prof. R. Iakobson, prof. W. Ledniţki (America); prof. Elisabeth Hill, K. Matthews (Anglia); R. Jagoditsch (Austria); prof. Eino Nieminen (Finlanda); prof. L. Hadrovics, prof. P. Kiraly, (Ungaria); prof. A. Schmaus, prof. E. Kotschmieder (Germania). Republica Populară Romînă a fost reprezentată la conferință prin acad. Emil Petrovici și Gh. Bolocan, cercetător științific principal la Institutul de lingvistică din București.

Conferința a fost deschisă de acad. A. Belić care a vorbit despre sarcinile importante în domeniul slavisticii și despre necesitatea unei strînse colaborări între slaviștii de pretutindeni. Principalul scop al conferinței a fost cunoașterea stadiului de dezvoltare a slavisticii, pregătirea viitorului congres al slaviștilor și stabilirea unui strîns contact între specialiștii din diferite țări. Lucrările conferinței s-au desfășurat concomitent în două secții: limbă și literatură.

La ședințele plenare s-au citit referate asupra dezvoltării slavisticii în diferite țări în ultimii zece ani. Astfel de referate au prezentat: acad. V. V. Vinogradov, prof. P.N. Tretiakov (U.R.S.S.), acad. M. Hraste (Iugoslavia), acad. B. Havránek (Cehoslovacia), acad. T. Lehr — Splawinski (Polonia), prof. L. Andreicin (Bulgaria), acad. E. Petrovici (Romînia), prof P. Kiraly (Ungaria), prof. G. Maver (Italia), prof. A. Schmaus (Germania), prof. A. Vaillant (Franța).

Delegația R.P.R. fiind formată numai din lingviști nu a putut lua parte la lucrările secției de literatură.

În secția de literatură au fost ascultate cu deosebit interes comunicările acad. A. M. Alekseev despre « Izvoarele slave ale « Utopiei » lui T. Moor », prof. I. A. Schmaus, « Tendințele și căile de dezvoltare ale epicei populare slave primitive ».

În cadrul secției de limbă, comunicarea acad. V. V. Vinogradov a trezit un viu interes nu numai în rîndul reprezentanților la conferință, dar și în rîndul publicului, destul de numeros, venit să asculte pe lingvistul sovietic. Vorbind despre lingvistica sovietică în ultimii zece ani, V. V. Vinogradov a înfățișat rezultatele obținute în domeniul elaborării unor lucrări cu caracter, descriptiv și istoric cu privire la numeroase limbi din Uniunea Sovietică. Succese importante au fost obținute în studierea structurii gramaticale a limbii ruse. Elaborarea monumentalei lucrări « Gramatica limbii ruse » s-a bazat pe studii anterioare de o mare importanță. Dintre acestea mai ales problemele de sintaxă au format preocuparea multor lingviști sovietici. Lucrări ca « Problemele sintaxei limbii ruse contemporane », « Gramatica limbii ruse » — Sintaxa » depășesc cadrul strîmt al studiului sintaxei ruse, reprezentînd fără îndoială un succes în domeniul lingvisticii generale. O deosebită importanță s-a dat în Uniunea Sovietică studiului limbii scriitorilor. Au apărut lucrări asupra limbii operelor lui M. A. Șolohov, M. V. Isakovski, M. I. Leonov A. S. Makarenko, A. A. Surkov, K. M. Simonov, A. N. Tolstoi, K. A. Fedin, A. A. Fadeev și alții. Se simte însă lipsa lucrărilor teoretice de stilistică.

Limba operelor literare din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea a fost studiată mai ales sub raportul lexical, ajungîndu-se în prezent la acumularea unui bogat material faptic. Se simte nevoia unor lucrări de generalizare a experienței acumulate. În studierea istoriei limbii literare lingvistica sovietică își propune să rezolve următoarele probleme de interes general:

1. Raporturile reciproce și interacțiunea dintre limba literară scrisă și limba vorbită de popor, între limba literară și dialecte în diferite stadii de dezvoltare a poporului.

2. Limbile străine ca limbi literare și influența lor asupra dezvoltării limbilor literare naționale.

3. Raportul istoric dintre limba literară și limba literaturii artistice.

4. Principiile periodizării istoriei limbii literare.

5. Noțiunile de « stil al limbii » și « stil al vorbirii » în istoria limbii literare.

6. Procedeele normalizării în dezvoltarea limbii literare, conținutul lor social și noțiunea de « normă » în diferite perioade ale istoriei limbii literare.

În mod deosebit a fost subliniată în comunicarea acad. V. V. Vinogradov problema apariției și dezvoltării limbii literare ruse, rolul elementelor slave vechi și al elementelor slave bisericești în formarea limbii literare ruse.

Comunicarea prof. V. I. Borkovski a înfățișat succesele lingvisticii sovietice în studierea problemelor de gramatică istorică și de dialectologie a limbilor slave răsăritene.

O importanță deosebită au prezentat comunicările acad. A. Belić care s-a ocupat de importanța verbelor cu două aspecte în limbile slave, a lui V. Kiparski despre stabilizarea accentului în limba rusă a lui W. Doroszewski intitulată « Dialectologia și metoda comparativă-istorică în lingvistică», a lui L. Hadrovics « Problemele elementelor maghiare în limba sîrbo-croată », a lui T. Lehr-Splawinski « Cîteva observații despre raporturile lingvistice celto-protoslave », a lui B. Havránek, « Studiul dezvoltării limbilor literare slave și apariția națiunii » și a lui V. Tomanović « Despre cîteva diateze accidentale în limbile sîrbo-croate și în rusă ».

Acad. E. Petrovici în raportul său a făcut o prezentare a lucrărilor de slavistică apărute la noi după cel de al doilea război mondial. A semnalat de asemenea importanța unor lucrări de lingvistică generală ca, spre exemplu, « Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne » de acad. A. Graur, pentru studiul relațiilor slavo-romîne în domeniul lexicului. În mod deosebit acad. E. Petrovici s-a oprit la caracterizarea sistemului fonetic al limbii romîne, pe care, cu argumente convingătoare, îl consideră ca fiind de tip slav.

Conferința internațională a slaviștilor a adoptat o serie de hotărîri de mare importanță. În vederea pregătirii congresului s-a hotărît alegerea unui Comitet internațional permanent al slaviștilor, în care au fost aleși reprezentanți a 12 țări: acad. V. V. Vinogradov, prof. V.I. Borkovski (U.R.S.S.), acad. T.Lehr-Splawinski, prof. V. Doroszewki (Polonia), acad. B. Havránek, I. Dolansky (Cehoslovacia), prof. A. Mazon, prof. A. Vaillant (Franța), Acad. V. Gheorghiev, prof. P. Dinekov (Bulgaria), prof. Elisabeth Hill, prof. Matthews (Anglia), prof. R. Iakobson, prof. Lednițki, (America), prof. Stender Peterson, prof. G. Gunnarsson (Țările Scandinave), acad. A. Belić, acad. A. Barat (Iugoslavia), prof. G. Maver, prof. Ettore Lo Gato (Italia), acad. E. Petrovici (Romînia), prof. Knézsa (Ungaria), prof. N. Vasmer (Germania), prof. R. Jagoditich (Austria). Comitetul a hotărît să se întrunească odată pe an în una din țările slave în vederea lucrărilor de pregătire a congresului.

La propunerea acad. Vinogradov, comitetul permanent a hotărît convocarea congresului slaviștilor în anul 1958 la Moscova. Propunerea comitetului permanent a fost întîmpinată cu puternice aplauze. Avînd în vedere lipsa unei bibliografii complete de specialitate și necesitatea unei asemenea lucrări, conferința a hotărît înființarea a două centre de editare a bibliografiei de specialitate. Pentru problemele de limbă, bibliografia va fi tipărită la Cracovia. Pentru problemele de literatură s-au stabilit două centre: unul la Belgrad, pentru țările slave, și altul în Olanda, pentru țările neslave. Membrii comitetului permanent și-au luat obligația să asigure trimiterea materialului la timp și în bune condiții. S-a luat de asemenea hotărîrea de a se publica într-o culegere specială materialele conferinței.

Conferința de la Belgrad a scos în evidență necesitatea creării unei puternice secții de slavistică în țara noastră. Pentru aceasta e necesară formarea cadrelor de tineri slaviști. Din lucrările conferinței s-a desprins și nevoia grabnică a unei strînse colaborări între slaviștii noștri pentru ridicarea calificării lor profesionale, în vederea efectuării lucrărilor viitoare de slavistică. Din lucrările conferinței a reieșit clar că numai o adîncă cunoaștere a limbilor slave poate să asigure studiul aprofundat al raporturilor slavo-romîne. Academiei R.P.R. îi revine sarcina formării unor secții de slavistică în cadrul institutelor sale de specialitate.

Este necesar, de asemenea, să se accentueze că delegația romînă, ca și alte delegații de altfel, a fost incompletă, lipsindu-i specialiștii în domeniul literaturii slave.

Considerăm ca o lipsă a conferinței renunțarea la punctul din program cu privire la creșterea tinerelor cadre de slaviști. Cu toate acestea, conferința internațională a slaviștilor a adus o contribuție substanțială la lărgirea și întărirea legăturilor între specialiștii din diferite țări. Schimbul de experiență realizat la Belgrad va duce, fără îndoială, la o largă dezvoltare a studiilor de slavistică.

GH. BOLOCAN

DIN ACTIVITATEA COLECTIVULUI DE LINGVISTICĂ DE LA FILIALA IAŞI A ACADEMIEI R. P. R.

Colectivul de lingvistică de la Filiala Iaşi a Academiei R.P.R. şi-a fixat în planul de muncă pe acest an continuarea problemelor pe care le urmăreşte de mai multă vreme: « Istoria limbii literare romîneşti în sec. al XIX-lea », şi « Studierea graiurilor regionale ». Eforturile celor cinci cercetători care alcătuiesc colectivul s-au orientat, îndeosebi, în jurul primei probleme. Din multitudinea de aspecte pe care le comportă limba literară a secolului al XIX-lea centrul de greutate îl constituie în anul acesta studierea neologismelor. Un subcolectiv întocmeşte sub conducerea lui Gh. Ivănescu lucrarea « Neologismul romanic şi cel latin în sec. al XIX-lea care va fi gata la sfîrşitul anului 1955, cînd va fi terminată adunarea şi judecarea critică a materialelor culese din principalele surse (scrieri ale vremii şi dicţionare).

Aceleiaşi teme i se subordonează în mare măsură preocupările lui Şt. Cuciureanu, care urmăreşte limba lui Eliade Rădulescu şi M. Eminescu din punctul de vedere al neologismului latin şi romanic, deşi în unele privinţe cercetarea sa se lărgeşte, înglobînd şi alte aspecte (Ilustrativă în acest sens este comunicarea « Reflexe eliadiste la Eminescu »). Şi lucrarea lui N. A. Ursu, « Terminologia ştiinţelor naturii în sec. al XIX-lea, » (înscrisă în planul de editură pe anul 1955), se încadrează temei generale a colectivului, deşi, cum e şi firesc, ea depăşeşte problema neologismului. Cercetarea lui N. A. Ursu face parte de altfel dintr-un studiu de amploare, o monografie a neologismelor, cu referinţe asupra pătrunderii, circulaţiei şi încadrării lor în limba romînă.

Studiul — terminat acum — al lui Gh. Ivănescu, « Terminologia filozofică romînească de pînă la 1830 », elucidînd multe probleme ale neologismului în limba romînă, ajunge la concluzii importante de ordin teoretic. Plecînd de la cercetarea terminologiei filozofice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Gh. Ivănescu a constatat că o mare parte din aceasta (cea de pînă a 1 830) este mult mai legată de terminologia filozofică veche decît de cea actuală. De aceea, autorul studiului şi-a îndreptat investigaţiile spre terminologia filozofică din secolele al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea, fără cunoaşterea căreia nu se pot trage concluzii serioase asupra terminologiei din secolul al XIX-lea. S-a constatat astfel existenţa unei terminologii filozofice, începînd chiar cu textele rotacizante, îmbogăţită de contribuţiile lui Dosoftei, fraţii Greceanu, Dimitrie Cantemir şi alţii şi care se prelungeşte pînă în jurul anului 1830. Lucrarea nu conţine numai o enumerare descriptivă a vechii terminologii filozofice, ci şi o explicaţie genetică, cu fixarea începuturilor terminologiei moderne la Cantemir, Clain şi Poteca.O carac-

teristică generală a vechii terminologii este, pe lîngă împrumuturi, abundența calcurilor lingvistice, care, după 1830, sînt înlocuite cu noi împrumuturi.

O contribuție însemnată în lămurirea problemelor limbii literare romînești din secolul al XIX-lea aduce G. Istrate în comunicarea sa « Despre literalizare ». Atacînd un aspect fonetic al limbii la care specialiștii nu s-au oprit decît incidental, autorul, pe baza unei material faptic numeros, studiază fenomenul literarizării în toate implicațiile cauzale care l-au putut favoriza. Sînt discutate în profunzime latinismul, italienismul, legătura cu textele vechi, sprijinul pe anumite fonetisme regionale etc. Lucrarea « Despre literalizare » are și importante consecințe de ordin practic, în special pentru alcătuirea edițiilor din scriitorii secolului al XIX-lea, la care este necesar să știm care grafii corespundeau unor pronunții reale și care nu.

În lucrarea « Preocupări lingvistice la cărturarii romîni din prima jumătate a sec. al XIX-lea», N. A. Ursu face o privire critică a punctelor de vedere exprimate în publicațiile vremii asupra a patru mari probleme: originea limbii romîne, neologismele, unitatea limbii literare și ortografia. Invocînd texte mai puțin cunoscute, N. A. Ursu atrage atenția asupra meritelor pe care le-au avut în cultura noastră personalități care nu au stat suficient în atenția cercetătorilor de pînă acum. El arată că unele din ideile atribuite în mod obișnuit lui Eliade, Asachi, Negruzzi, ori Russo au fost formulate mai înainte de cărturari a căror contribuție la dezvoltarea limbii literare romînești va trebui să fie luată în considerație cu mai mult interes.

În ceea ce privește cel de al doilea mare obiectiv al planului anual, « Studierea graiurilor regionale », colectivul din Iași colaborează cu Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj la alcătuirea « Dicționarului dialectal al limbii romîne ». În anii precedenți, catedra de limba romînă a Facultății de filologie a organizat o serie de anchete dialectale în Moldova și Maramureș. La aceste anchete conduse de G. Istrate, au participat cadrele didactice tinere ale facultății (V. Arvinte, Al. Andriescu, Ec. Teodorescu, St. Giosu, C. Macarevici) și N. A. Ursu din partea Academiei. Din materialul adunat de anchetatori, M. Bordeianu selectează lexicul destinat « Dicționarului dialectal », deplasîndu-se periodic la Cluj pentru a-l preda și a discuta amănuntele colaborării. Participanții la anchetele dialectale au elaborat și o lucrare referitoare la terminologia plutăritului și a exploatării lemnului pe Valea Bistriței și în Maramureș. V. Arvinte și N. A. Ursu lucrează în colectivul care alcătuiește monografia regiunii Bicaz, iar Al. Andriescu, Ec. Teodorescu, V. Arvinte și N. A. Ursu și-au propus o monografie a graiului din comuna Crucea (regiunea Suceava). Anul acesta anchetele au continuat și pe baza lor s-a început o monografie a graiurilor din Valea Bistriței. Pentru ca munca pe teren a specialiștilor să fie conjugată cu informații din locurile unde nu se pot efectua anchete, catedra de limbă romînă a tipărit un chestionar referitor la terminologia agricolă. Cu sprijinul Consiliului sindical regional acest chestionar a fost trimis în tot cuprinsul regiunii Iași. Catedra de limba romînă și colectivul de la Academie au alcătuit de asemenea un chestionar despre terminologia plutăritului și au în pregătire chestionare în legătură cu alte domenii de activitate.

În afara sarcinilor impuse de planul-anual, fiecare cercetător are și o sferă de preocupări personale în care-și înscrie problemele lingvistice care-l interesează. Obligativitatea acestor preocupări — o dată trecute în planul trimestrial — are drept scop asigurarea unui ritm susținut de muncă pentru întregul colectiv, dar mai ales favorizează la cercetătorii tineri o lărgire a cunoștințelor de specialitate. Multe lucrări prezentate în cadrul colectivului au fost expresia unor astfel de cercetări. Dintre comunicările care se încadrează în această categorie merită a fi amintite: Expunerea asupra activității lui Timotei Cipariu ținută de G. Istrate cu prilejul împlinirii a 150 ani de la nașterea învățatului ardelean; « Gramatica romînească a italianului P. E. Bosi » (în manuscris — Șt. Cuciureanu); « Torquato Tasso » (cu ocazia comemorării — Șt. Cuciureanu); « Din terminologia plutăritului » (în care V. Arvinte demonstrează că în munții Moldovei și în Maramureș au fost utilizați în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea lucrători forestieri originari din Carintia, Tirol și Craina; dovada: terminologia de origine italiană — interjecții sau comenzi —, mărturii ale informato-

rilor de pe teren, precum și accepțiile multiple ale cuvîntului *grainer*, la început « om originar din Craina », mai tîrziu pe teritoriul romînesc căpătînd o pluralitate de sensuri care denumesc obiecte și metode de lucru ale *grainerilor)*; « Bogăție relativă și principii care pot fi discutate (tipărit fragmentar în « Contemporanul » [1]— G. Istrate); « Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice » (Al. Andriescu); « Faust în romîneşte » [2] (în care Al. Andriescu și C. Macarevici discută cu exemplificări principiile așa de dezbătute ale traducerii artistice); « Două modele clasice de traducere poetică » (« Mănușa » lui Schiller și « Foaie veștedă » de Lenau în tălmăcirea lui Eminescu — Al. Andriescu și C. Macarevici); « Topica stilistică la Eminescu » (M. Bordeianu); « Elemente romînești în graiul lipovenilor din Dumasca » (V. Arvinte) etc.

Pentru îmbunătățirea muncii colectivului de lingvistică este însă necesară înlăturarea greutăților care împiedică o desfășurare normală a activității științifice. Astfel colectivul dispune de un număr redus de cercetători: abia în toamna anului 1954 el a ajuns la cinci membri față de trei cîți cuprindea pînă atunci. De aceea, cu atît mai necesar a fost sprijinul pe care l-a primit din partea unor cadre didactice ale Facultății de filologie: G. Istrate (responsabilul colectivului), V. Arvinte și Al. Andriescu, care, prin comunicările prezentate, prin participarea cu regularitate la ședințe și la discuții au contribuit efectiv la creșterea calitativă a muncii. Trebuie să menționăm și procurarea anevoioasă a materialelor de studiu, lipsa unui contact susținut cu institutele de la București și Cluj, cu editurile și revistele centrale, greutățile întîmpinate în organizarea anchetelor dialectale ș.a. Toate acestea, fără să constituie motive de inactivitate, reprezintă totuși piedici care scad randamentul muncii. Rezolvarea lor va duce fără îndoială la desfășurarea unei activități științifice din cele mai rodnice.

LIVIU LEONTE

---

[1] Publicată în « Iașul literar », 1955 nr. 7.

[2] Ibidem.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

DICŢIONARUL LIMBII BULGARE LITERARE CONTEMPORANE

Una din marile realizări ale Academiei Bulgare de Ştiinţe este fără îndoială « Dicţionarul limbii bulgare literare contemporane » din care au apărut pînă acum două fascicole şi anume: I (1954) şi II (1955), cuprinzînd literele A—E (pînă la Ekzamenator). Dicţionarul este alcătuit de un grup de colaboratori ai Institutului de cercetări lingvistice de pe lîngă Academie, lucrările fiind conduse de un comitet redacţional compus din filologi bine cunoscuţi prin lucrările lor anterioare ca: L. Andreicin, Ivan Lekov, Kiril Mircev, Tvetan Todorov, S. Boiagiev şi alţii, redactor principal fiind academicianul Stoian Romanski.

Pînă la acest dicţionar, cercetătorii puteau folosi doar cele două dicţionare clasice ale limbii bulgare ale lui Diuvernua şi N. Gherov, cu totul depăşite astăzi.

Diuvernua, profesor de filologie slavă la universitatea din Moscova, şi-a început publicarea lucrării în 1885 cînd a apărut prima parte. În 1886, după moartea sa, colaboratorii săi — Lavrov şi alţii — au dus-o la bun sfîrşit, astfel că în 1889 dicţionarul apăruse în întregime, reprezentînd, după aprecierea slaviştilor, una din cele mai importante lucrări ale vremii. Concepîndu-şi lucrarea după planul dicţionarului rusesc al lui V. I. Dal, Diuvernua s-a bazat pe întreaga literatură şi presă bulgară apărută pînă în vremea lui. Dicţionarul lui Diuvernua este astăzi cu mult depăşit, el rămînînd un monument al limbii bulgare de pînă la eliberarea ţării de sub jugul otoman. De atunci limba a evoluat atît de mult, încît uneori pentru un cuvînt căruia Diuvernua îi redă două sau trei semnificaţii, avem azi două sau trei cuvinte noi, deplin stabilizate în limbă.

Dacă Diuvernua s-a bazat aproape numai pe limba literară, Naiden Gherov, în dicţionarul său apărut la Plovdiv (1895—1904) şi completat de T. Pancev în 1908, s-a bazat în special pe limba vorbită. Studiind în Rusia, unde a şi rămas destulă vreme, Gherov a inclus în dicţionarul său destule cuvinte ruseşti pe care le-a considerat că ar aparţine şi limbii bulgare. Dacă Gherov a folosit nenumărate zicători, proverbe şi expresii populare bulgare pentru a explica diferitele cuvinte date, şi deseori lucrarea sa a fost folosită pentru a dovedi autenticitatea populară a acestora, trebuie subliniat şi faptul că uneori aceste proverbe sau zicători n-au nimic comun cu acelea ale poporului fiind create chiar de autor şi folosite probabil încă de pe timpul cît a fost învăţător şi profesor. Alteori Gherov creează chiar cuvinte prin antonimele pe care le-a bănuit a fi existat în limbă, fără ca aceasta să corespundă realităţii. Aceste creaţii ale lui Gherov, puse în circulaţie prin dicţionarul său, n-au reuşit însă să-şi găsească loc în limba bulgară scrisă sau vorbită aşa cum au reuşit de pildă unele cuvinte — de acelaşi fel — create şi puse în circulaţie prin cunoscutul dicţionar bulgar-francez al lui I. A. Bogorov, publicat la Viena în 1871. Astfel, cuvinte ca « bezdeen »

sau «bezdeinost» etc., atît de cunoscute astăzi, se întîlnesc pentru prima dată în dicționarul lui Bogorov. Nici ortografia lui Gherov nu este în afară de orice discuție — lucru de altfel explicabil dacă ne gîndim la vremea în care a apărut dicționarul său. Cu toate acestea, lucrarea lui Gherov, azi și ea raritate bibliografică, a avut o deosebită importanță, chiar dacă neglija în mod conștient limba literară.

Încă dinaintea primului război mondial, învățații bulgari au sezisat just necesitatea unui nou dicționar care să le reunească pe cele două apărute pînă atunci, înlăturînd greșelile făcute și dînd o lucrare care să corespundă stadiului de atunci al limbii.

În anul 1914, A. T. Balan și B. Tonev au propus Academiei Bulgare să întreprindă culegerea întregului tezaur de cuvinte ale limbii bulgare, bază pe care să se alcătuiască mai multe feluri de dicționare. Abia în 1917, Academia a luat hotărîrea de a publica un dicționar de circa 100—130 de coale de tipar și care, bazat pe dicționarele lui Diuvernua și Gherov, să fie conceput asemănător dicționarului redus al limbii franceze publicat de E. Littré («Dictionnaire de la langue française, abrégé du Dictionnaire» de E. Littré). Celor doi academicieni, care au început lucrarea, li s-au adăugat și academicienii S. Arghirov și S. Mladenov. Academia neavînd mijloacele necesare publicării, cei patru filologi au continuat lucrarea pe bază de subscrieri, învingînd greutăți extraordinare. Revistele și gazetele vremii reflectă aceste greutăți și este destul să amintim articolul autorilor dicționarului intitulat «Suferințele unui dicționar bulgar» (1925). Toate acestea au făcut ca prima fascicolă să apară abia în 1927, a doua în 1930 etc. În 1942 dicționarul ajunsese abia la fasc. 7 (litera D), lucrînd la el numai S. Mladenov. Acest dicționar s-a oprit la litera K.

Cu toate că dicționarul lui Mladenov nu urma să cuprindă întregul tezaur de cuvinte bulgare, el era totuși conceput pe un plan extrem de larg și continuarea lui ar fi adus imense servicii. Cuvintele erau date pe familii, arătîndu-se formele din vechea limbă bulgară, etimologia lor și corespondențele cu celelalte limbi slave. Cuvintele erau însoțite de bogate explicații și de texte ilustrative din scriitori sau din folclor.

Dicționarul lui Mladenov oprindu-se la litera K, cercetătorii erau siliți să apeleze tot la cele două vechi dicționare, care nu mai puteau fi găsite decît în cîteva mari biblioteci. Iată golul pe care vine să-l umple actualul dicționar al Academiei Bulgare.

Noul dicționar care apare acum are proporții mai reduse decît dicționarul lui Mladenov. El este în primul rînd un instrument de lucru și de aceea nu epuizează întregul tezaur de cuvinte. Intenția autorilor constă în cuprinderea acelor cuvinte care s-au stabilizat deja în limba literară, arătînd forma corectă a cuvîntului, sensul și utilizarea lui. Ceea ce trebuie subliniat este că dicționarul nu este enciclopedic, ci explicativ și normativ. El va apărea în două volume și va cuprinde circa 65.000 de cuvinte. Elaborarea lui a început încă din anul 1942 cînd au început să se culeagă materialele și ar fi durat foarte mult, dacă îndată după 9 septembrie 1944 nu s-ar fi lucrat într-un ritm cu totul neîntîlnit.

Folosind marile realizări ale lexicografiei și lexicologiei sovietice, apelînd pentru cuvintele tehnice la diferiți specialiști din institutele de cercetări științifice ale Academiei, dicționarul va cuprinde cele mai utilizate cuvinte din literatura artistică și științifică, din presă și din vorbirea curentă. S-au înlăturat arhaismele, dîndu-se loc doar acelora care sînt legate de operele marilor scriitori sau de realitatea istorică. Din cuvintele dialectale s-au lăsat numai acelea care au o circulație mai largă. Dintre termenii științifici s-au reținut numai cei mai cunoscuți. În dicționar sînt tratați toți termenii referitori la construirea socialismului în R. P. Bulgaria.

Cuvintele sînt date alfabetic și nu pe familii de cuvinte ca în dicționarul lui Mladenov. După ce se arată formele gramaticale mai importante, se dau mici lămuriri etimologice, arătîndu-se limba din care provine cuvîntul, dar nu și filiera prin care acesta a intrat în limba bulgară. După explicarea cuvîntului, se dă materialul ilustrativ — scurte citate, extrase din presă, exemple din literatura populară, proverbe, zicători

sau expresii tipice. Numirile de plante sînt însoțite de termenul latin corespunzător. Toate cuvintele dialectale sînt explicate prin sinonime.

În ceea ce privește definițiile cuvintelor, încă de la primele fascicole, se poate observa o precizie și o scrupulozitate care depășește pe aceea a dicționarului lui Mladenov. De exemplu la cuvîntul даалии « daalii » — se dă în actualul dicționar următoarea explicație: « bande prădalnice alcătuite din populația mahomedană din regiunile muntoase ale Bulgariei, la finele secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea » — față de explicația din dicționarul lui S. Mladenov care restrînge semnificația cuvîntului prin: « turc din sud-estul munților Rodopi ».

De asemenea pentru cuvintele al căror accent nu este stabil, noul dicționar dă ambele accente, ceea ce lipsește din dicționarul lui Mladenov.

Dicționarul Academiei Bulgare reprezintă rezultatele unei munci de ani de zile și sîntem siguri că eforturile cercetătorilor bulgari, conduse de învățați al căror nume a depășit de mult granițele țării lor, vor fi încununate de succes.

Apariția acestui dicționar va ușura extrem de mult alcătuirea dicționarelor bilingve (bulgar-francez etc.) și în special alcătuirea unui dicționar bulgar-romîn, a cărui necesitate se simte atît de mult.

C. Velichi

O « introducere în lingvistică » în povestiri pe înțelesul tuturor

(L. Uspenski, **Slovo o slovah. Ocerki o iazîke.** Leningrad, Detghiz, 1954, 296 pag.).

Acum cîteva luni s-a adus în librăriile noastre, din păcate în prea puține exemplare, o nouă carte apărută în Editura de stat pentru literatură pentru copii a Ministerului Învățămîntului din R.S.F.S.R.: « Un cuvînt despre cuvinte» (cu subtitlul « Studii despre limbă ») de scriitorul sovietic L. Uspenski. Destinată copiilor mai mari, ea are ca redactor științific pe prof. S. G. Barhudarov, membru corespondent al Academiei de Științe a U.R.S.S., iar din prefața autorului se înțelege că redactarea a fost urmărită și de R. A. Budagov și B. A. Larin. Din însești aceste date se poate presupune că nu e vorba de o carte pentru copii în care se face știință vulgarizată. Cartea are un conținut riguros științific și faptul că se adresează unor copii de vîrstă școlară n-a avut drept consecințe decît caracterul deosebit de atractiv și de accesibil al expunerii, care o face să fie citită cu plăcere și de oameni trecuți de vîrsta copilăriei și chiar de specialiști în domeniul lingvisticii.

În ciuda titlului, cartea nu se ocupă numai de cuvinte, ci de toate elementele limbii; în cele aproape 300 de pagini pe care le are, sînt atinse problemele de bază ale lingvisticii, aproximativ acelea care se predau, de pildă, într-un curs de « Introducere în lingvistică » în anul I al facultăților de filologie. Spre deosebire însă de structura unui curs universitar, noțiunile fundamentale ale lingvisticii nu sînt « predate», ci ajung să fie cunoscute prin povestiri ingenios construite, prin comparații cu alte domenii mai cunoscute, prin anecdote și referințe la opere literare, prin exemple viu comentate, care duc la concluzii neașteptate pentru cititori, toate metodele fiind însoțite de desene sugestive pe marginea paginilor. În felul acesta, cartea este un model de expunere accesibilă a problemelor considerate dintre cele mai complicate în studiile de lingvistică: problema legăturii dintre limbă și gîndire (capitolul I), problema originii graiului, cu principalele teorii existente (capitolul al II-lea și al III-lea), metoda comparativă-istorică (capitolul al III-lea), clasificarea morfologică a limbilor (capitolul al VI-lea), caracterul abstract al categoriilor gramaticale (capitolul al VII-lea).

Scriitorul L. Uspenski stăpînește perfect noțiunile de lingvistică și dovada cea mai bună o constituie tocmai măiestria tratării

lor în forma cea mai accesibilă. În această tratare se fac simțite și calitățile sale de fin pedagog (din unele pasaje ale cărții se înțelege că autorul este profesor de limba rusă). Ceea ce impresionează însă în primul rînd este înalta prețuire, respectul și dragostea pe care autorul le manifestă față de limbă și față de știința care se ocupă de ea, lingvistica; aceste sentimente sînt sădite și în cititor, care nu poate să nu se lase cucerit de caldul imn pe care autorul îl înalță limbii în fiecare pagină a cărții.

Aceasta este marea valoare educativă a cărții lui Uspenski: ea învață pe cititori — copii sau vîrstnici — să-și iubească limba maternă, să se intereseze de limbile altor popoare, să se gîndească la problemele de limbă, să înțeleagă regulile ortografice și gramaticale, să stimeze munca lingviștilor. În unele locuri autorul propune anumite teme, ca găsirea altor exemple pentru situații discutate în carte (de pildă exemple de cuvinte ieșite din uz care au fost ulterior repuse în circulație, p. 179), alteori îndemnul lui se referă la notarea materialului lexical inedit pe care-l oferă graiurile locale (p. 164), dar sarcina cea mai importantă pe care o trasează autorul cititorilor săi este c u l t i v a r e a limbii, problemă căreia i se consacră un întreg capitol (al VIII-lea).

Cartea are o mare valoare educativă și prin exemplul pe care îl constituie pentru scriitorii noștri. În timp ce la noi există scriitori care nesocotesc importanța problemelor de limbă și mai ales munca lingviștilor, scriitorul sovietic Uspenski găsește cele mai alese cuvinte de prețuire a științei lingvistice, «minunata știință a vorbirii omenești vii» (p. 104). Convingerea pe care Uspenski o are și o transmite cititorilor este că «știința limbii este una dintre cele mai serioase, mai profunde și mai seducătoare științe din lume» (p. 36).

*

Autorul își începe prefața cu înfățișarea legăturii indisolubile dintre limbă și viața omului, pentru a ajunge la întrebarea dacă ne cunoaștem destul de bine acest «uimitor instrument» care este limba. În acest scop, el se folosește de o problemă de morfologie și de una de vocabular din limba rusă și de aici trece la probleme de limbă în spațiu și în timp, vorbind de mulțimea și diversitatea limbilor existente, de diferitele aspecte istorice și stilistice ale uneia și aceleiași limbi, de limbi vii și limbi moarte. Prin toate acestea se schițează de fapt obiectul de studiu al lingvisticii și prefața se încheie cu o cuceritoare prezentare a profesiei de lingvist. În acest cadru autorul își definește și scopul cărții:

«Cartea pe care o ții în mînă nu e scrisă ca să fie manual. Sarcina asta trebuie să o îndeplinească volume speciale de lucrări școlare, întregi cursuri universitare, studii și articole profunde și serioase.

Scopul acestei cărți este altul. Prin ea, eu am vrut să ridic puțin vălul care ascunde pentru tineri comoara lingvisticii; fie ca în ochii lor să strălucească măcar unele giuvaieruri acumulate în ea.

De aceea nici n-am încercat să expun aici în mod legat și succesiv toate problemele științei lingvistice. N-a intrat în intențiile mele să elucidez complet nici măcar unele capitole ale ei. Eu nu mi-am propus ca scop să povestesc totul, ci numai cîte ceva din tainele ei, poate nici măcar cele mai importante, fundamentale, dar în schimb cele mai accesibile înțelegerii și totodată destul de interesante.

Dacă, din zece cititori, unul care a citit această carte pînă la sfîrșit se va îndrepta spre alta, mai temeinică și mai serioasă, scopul meu va fi atins.

De asemenea, el va fi atins dacă, terminînd lectura, cititorul va medita și va privi altfel ceea ce dau manualele școlare de limbă.

În sfîrșit, dacă acei care vor citi acest «Cuvînt despre cuvinte» vor învăța să tragă cu urechea ei înșiși la vorbirea oamenilor din jurul lor, s-o observe și să mediteze asupra ei, în curînd va fi clar și pentru ei că o întreagă lume li se deschide încă dintr-o parte, cu totul nouă și neașteptată. Și nimic nu e mai îmbucurător decît asta!»

Primul capitol al cărții, intitulat «Cuvîntul și gîndirea», este consacrat problemei legăturii dintre limbă și gîndire. Din titlurile

celor trei subcapitole (« Musafirul de seară », « De ce se minuna muncitorul Izot » şi « O, dacă s-ar putea să vorbeşti cu sufletul, fără cuvinte »), se poate vedea metoda folosită de autor în întreaga carte: fiecare pagină aduce o surpriză, întrucît cele mai serioase probleme sînt tratate sub titluri curioase şi captivante, care promit mai degrabă poveşti; cel mai adesea e vorba de referinţe literare, cum e cazul tuturor celor trei subtitluri din capitolul I. De exemplu, « Musafirul de seară » este titlul unei nuvele de Kuprin în care autorul îşi exprimă uimirea faţă de taina actului vorbirii, iar Izot este un muncitor de pe Volga pe care Gorki l-a învăţat carte şi care nu înceta să se minuneze îndeajuns de posibilitatea citirii gîndurilor altor oameni.

Titlul capitolului al II-lea anunţă « Poveşti şi fapte adevărate ». În el se începe discutarea problemei originii graiului, pornindu-se de la explicaţiile din textele biblice şi de la cunoscutul fragment din Herodot referitor la experienţa făcută de faraonul egiptean Psammetih cu cei doi copii nou născuţi izolaţi de lume; sînt expuse apoi cele trei teorii « naturale » ale originii graiului: teoria onomatopeelor, teoria vorbirii copiilor şi teoria exclamaţiilor spontane.

Teoria marxistă a naşterii graiului în procesul de producţie este expusă în capitolul al III-lea, intitulat « Omul şi animalul ». De aici se ajunge la prezentarea metodei comparative-istorice şi deci la problema familiilor de limbi.

Capitolul al IV-lea se ocupă de « Sunete şi litere »: corespondenţa dintre scriere şi pronunţare, frecvenţa unor sunete şi a unor litere în diferite poziţii, modificarea ortografiilor şi fenomene fonetice, ca reducerea corpului fonetic al unor cuvinte.

În capitolul al V-lea, « Cuvîntul şi viaţa lui », se discută probleme de vocabular: gruparea cuvintelor, cuvînt şi noţiune, numărul cuvintelor dintr-o limbă, cuvinte vechi şi regionale care ajută la înţelegerea sensului şi a originii altor cuvinte, cazuri de evoluţie semantică interesantă, cuvinte vechi repuse în circulaţie, naşterea cuvintelor noi, familia de cuvinte, cuvinte din limbi înrudite şi cuvinte internaţionale În acest capitol sînt prezentate multe curiozităţi lingvistice : « cuvîntul eroare » *zenit*, datorit greşelii unui copist (cuvîntul arab din care provine este *zamt*), cuvintele internaţionale *autobus*, *troleibus* şi engl. *bus*, născute prin greşita analiză a lui *omnibus*, răspîndirea internaţională a cuvîntului *liliput* creat de J. Swift în cartea « Călătoriile lui Guliver », spre deosebire de alte cuvinte lansate în aceeaşi lucrare care n-au prins etc.

Capitolul al VI-lea poartă titlul intraductibil « Glokaia kuzdra ». Enigma se lămureşte în subcapitolul al 8-lea cu acelaşi titlu, în care autorul reproduce o frază creată de lingvistul sovietic L. V. Şcerba pentru a demonstra valoarea desinenţelor şi a sufixelor gramaticale. E vorba de o frază compusă din cuvinte care nu înseamnă nimic, dar care au elemente gramaticale ruseşti şi acestea dau un oarecare înţeles întregului: *glókaia kúzdra ştéko budlanúla bókra i kudrdcit bokrénka*. (Din elementele gramaticale ruseşti ataşate unor rădăcini inexistente în limba rusă, se înţelege că « un anumit obiect de genul feminin a săvîrşit într-un anumit fel o acţiune momentană răsfrîntă asupra unei fiinţe de genul masculin şi e în curs de săvîrşire a altei acţiuni asupra puiului acelei fiinţe ».) Acest capitol, ca şi capitolul al VII-lea « Mersul secolelor », se ocupă de probleme de gramatică. Pornindu-se în mod ingenios de la problema cuvintelor lungi şi scurte în diverse limbi, se discută aici structura morfologică a cuvîntului şi tipurile de limbi: flexionare, izolante, aglutinante şi incorporante. Tot în capitolul al VI-lea se vorbeşte şi despre valoarea şi istoria unor sufixe.

Capitolul al VII-lea este consacrat evoluţiei structurii gramaticale a limbii, caracterului abstract al categoriilor gramaticale şi specificului acestor categorii în diverse limbi, încheindu-se cu un subcapitol referitor la « chinurile traducătorilor ».

În tot cuprinsul cărţii expunerea se distinge prin bogăţia de exemple concrete din diverse limbi. Cum e şi normal, majoritatea exemplelor sînt furnizate de limba rusă şi

de limbile slave, dar se dau şi numeroase exemple din limbile romanice şi din cele germanice (mai ales din engleză), din limba turcă, japoneză, coreeană şi din limbile multor popoare de pe teritoriul U.R.S.S. Pentru cititorii romîni e interesant de semnalat existenţa unor exemple romîneşti şi, mai mult, prezentarea sumară a formării limbii romîne (p. 100—101) ca exemplu de legătură între studiul limbii şi al istoriei.

Ultimul capitol al cărţii este consacrat însă exclusiv limbii ruse. Capitolul constituie un cald apel la cultivarea limbii sau — cum spune autorul — la « apărarea » ei. Uspenski consideră că trei sînt pericolele care ameninţă o limbă literară: 1) imperfecta ei stăpînire din cauza culturii insuficiente, 2) insuficienta cunoaştere a limbii comune, deci împestriţarea limbii cu pronunţări, forme gramaticale şi cuvinte regionale şi 3) împestriţarea limbii cu cuvinte străine de jargon sau, astăzi, cu cuvinte străine « savante », de cele mai multe ori neînţelese în adevăratul lor sens şi deci folosite unde nu trebuie. Deşi se bazează pe material rusesc afirmaţiile din acest capitol au o valoare generală, întrucît pot fi aplicate la orice limbă.

★

Din această scurtă prezentare, care nu redă nici pe departe bogăţia de idei a cărţii « Un cuvînt despre cuvinte », se poate vedea totuşi marea valoare a acesteia şi folosul pe care l-ar aduce traducerea ei în limba romînă. Cartea ar fi citită nu numai de elevi, ci şi de profesorii lor, de studenţii de la facultăţile de filologie şi de la secţiile de limba romînă ale institutelor pedagogice şi ar trezi interesul pentru problemele de limbă chiar la o categorie mai largă de oameni de toate vîrstele şi de toate profesiile.

Ideală ar fi însă nu numai o traducere propriu-zisă, ci o adaptare, cu adăugarea de exemple similare din limba noastră şi cu explicaţii suplimentare la exemplele din limba rusă. În orice caz, însăşi operaţia de traducere, destul de dificilă la o asemenea carte, trebuie făcută de un lingvist.

Mioara Avram

NOI LUCRĂRI LEXICOGRAFICE

ALBRECHT REUM

Petit dictionnaire de style, édition remaniée par H. Becker, Leipzig 1953.

Nu demult a apărut la Leipzig o nouă ediţie a « Dicţionarului de stil » de A. Reum. Titlul complet al lucrării ne arată că dicţionarul se adresează în special germanilor care vor să cunoască bogăţia limbii franceze: « Petit Dictionnaire de style à l'usage des allemands ». Materialul bogat şi bine ales este sistematizat astfel: se dau după cuvîntul titlu (în cazul substantivelor e indicat şi genul) *sinonimele* lui — iar cînd nu există sinonime se indică prin cf. (confer) cuvintele apropiate ca sens de cuvîntul titlu — apoi antonimele. Se arată, în continuare, *epitetele* care pot determina substantivul respectiv, iar în cazul verbului — adverbele. Urmează indicarea construcţiilor, a legăturilor dintre cuvîntul titlu şi alte cuvinte: substantivele în construcţii cu diverse verbe verbele cu regimul lor, apoi locuţiuni, proverbe şi derivate. În felul acesta la fiecare cuvînt avem o imagine succintă a funcţiilor lui stilistice, a construcţiilor frazeologice posibile. Iată un mic exemplu: « une *ponctualité* — Pünktlichkeit — *syn.* exactitude, — *epith.* grande, extrême, rigoureuse, — *pass.* être d'une grande ~ ; s'acquitter d'une commission avec ~.

Un amănunt: cuvîntul *homme* — om, e prezentat după un plan vast: substantivele şi epitetele privind vîrsta, talia, sănătatea, caracterul, manifestările intelectuale şi morale, apoi verbele şi adverbele în legătură cu mişcarea, senzaţiile, activitatea multilaterală a omului, ocupă mai bine de şapte coloane în dicţionar.

Lucrarea este instructivă şi poate oferi un material interesant pentru orice dicţionar similar. Problema sinonimiei şi a variantelor stilistice preocupă nu numai pe lingvişti, ci şi pe scriitori şi pe cititorii operelor literare. Dicţionarul de sinonime în pregătire la noi se poate orienta cu folos după tehnica şi realizările dicţionarului de stil prezentat în aceste puţine cuvinte.

Gh. B.

PAUL ROBERT

Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française — les mots et les associations d'idées — *ouvrage couronné par l'Academie française* *. Casablanca—Paris, vol. I 1953; vol. II 1955

Din lucrarea citată au apărut primele volume (A—C; D-Fem). Dicţionarul cuprinde cuvintele admise de Academia franceză, termenii ştiinţifici şi tehnici importanţi, neologismele intrate în uz, arhaismele atestate în textele vechi şi clasice, precum şi unii termeni argotici, familiari sau populari de circulaţie.

Un articol cuprinde, după cuvîntul titlu (dat în ordine alfabetică), categoria gramaticală şi etimologia, definiţia fiecărui sens (de la cel general la cel special) precedată de indicaţiile de domeniu, de cele stilistice şi gramaticale. Sensurile sînt ilustrate prin exemple care conduc la asociaţii de idei şi permit trimiterea cititorului la o serie de cuvinte înrudite semantic şi logic cu cuvîntul titlu (autorul insistă în introducere asupra caracterului analogic al dicţionarului, considerînd că lucrarea pune astfel la îndemîna celui care o consultă posibilitatea de a găsi cuvintele necunoscute sau scăpate memoriei).

Urmează locuţiunile, expresiile, aluziile literare, istorice etc. Cuvîntul e exemplificat prin citate atît din clasici, cît şi din contemporani, prin proverbe şi adagii. În încheiere, se dau derivatele, compusele, antonimele şi omonimele.

C. Const.

* Dicţionar alfabetic şi analogic al limbii franceze de Paul Robert — cuvintele şi asociaţiile de idei, lucrare premiată de Academia Franceză.

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

Prof. I. SIMION — Poiana

1. *Întrebare :* Cînd se poate spune că un substantiv precedat de o prepoziţie formează o locuţiune adverbială?

1. *Răspuns :* După cum arătaţi şi dv., substantivele precedate de una sau mai multe prepoziţii trebuie considerate locuţiuni adverbiale atunci cînd ţin locul unui adverb: *în veci — veşnic, cu atenţie — atent, de minune — minunat.*

Această problemă nu a fost însă studiată mai în amănunt, astfel că nedumerirea dv. în legătură cu unele cazuri în care substantivul cu prepoziţie poate fi considerat locuţiune adverbială ni se pare justificată.

De fapt o delimitare strictă a locuţiunilor adverbiale formate dintr-un substantiv cu prepoziţie, de celelalte substantive cu prepoziţie avînd valoare de complemente circumstanţiale este, credem, imposibilă.

În general recunoaştem uşor o locuţiune atunci cînd ea prezintă o anumită vechime, o anumită unitate de sens, adică atunci cînd elementele ei componente nu-şi mai păstrează, fiecare în parte, sensul pe care l-au avut iniţial, de exemplu: *pe de rost, pesemne, de loc, devreme* etc.

Cînd însă locuţiunea adverbială este mai nouă, cînd elementele ei componente îşi păstrează fiecare în parte sensul, este mai greu să ne dăm seama dacă avem sau nu a face cu o locuţiune adverbială. Din această cauză, de exemplu, locuţiunile adverbiale: *cu duicşie, cu sfială, cu foc, fără întrerupere fără şir, de minune* (Priveşte cu sfială; Vorbeşte fără şir; Cîntă de minune), deşi echivalente cu un adverb, sînt considerate adesea simple substantive cu prepoziţie şi nu locuţiuni adverbiale, pe cîtă vreme *pe de rost* sau *de loc* sînt considerate întotdeauna locuţiuni adverbiale, chiar dacă nu sînt echivalente cu un adverb.

Datorită faptului că nu au fost încă stabilite criterii de recunoaştere a locuţiunilor adverbiale formate dintr-o prepoziţie şi un substantiv, în « Gramatica limbii romîne » a Academiei R.P.R. întîlnim numeroase inconsecvenţe. Astfel *cu putere* (vol. al II-lea, pag. 135) deşi, după cum observaţi dv., echivalează cu un adverb, nu este considerat o locuţiune. De asemenea *de minune* (vol. al II-lea, pag. 137) este o locuţiune şi trebuie deci să fie trecută printre locuţiuni.

În viitoarea ediţie a gramaticii, se impune o mai atentă studiere a problemei locuţiunilor, care va permite înlăturarea numeroaselor inconsecvenţe de acest fel.

2. *Întrebare :* Toate complementele circumstanţiale formate dintr-o prepoziţie şi un substantiv pot fi considerate locuţiuni adverbiale?

2. *Răspuns.* Hotărît că nu toate complementele circumstanţiale exprimate printr-o prepoziţie şi un substantiv sînt locuţiuni adverbiale.

În urma desei lui întrebuințări, un substantiv cu prepoziție îndeplinind în propoziție rol de complement circumstanțial, poate să ajungă locuțiune adverbială. Dar aceasta nu este obligatoriu. Nu orice substantiv cu prepoziție, avînd funcțiunea de complement circumstanțial, este totodată și o locuțiune adverbială, după cum nu întotdeauna complementul circumstanțial este exprimat printr-un adverb. De exemplu în propoziția: *Cartea este pe masă, pe masă* este un complement circumstanțial de loc exprimat printr-un substantiv cu prepoziție, fără să fie în același timp și o locuțiune adverbială.

CORNELIU STOICA-Deva

Întrebare : În fraza de mai jos: « *Auzisem eu din oameni că dacă vrei să nu te muște cînii și să te lase în pace, cum îi vezi că sar la tine, să te tupilezi jos, la pămînt, și să-i lași să te latre cît le place, fără să te urnești din loc...* » (I. Creangă, « Amintiri ») propoziția *să te latre* e o circumstanțială de scop sau de mod?

Răspuns: Această propoziție nu este nici circumstanțială de mod, nici circumstanțială de scop, pentru că nu arată nici scopul în vederea căruia se îndeplinește acțiunea din regentă (nu se poate pune întrebarea: Cu ce scop să-i lași?) și cu atît mai mult nu arată modul în care se petrece acțiunea din regentă.

Ea este o completivă directă pe lîngă verbul *să-i lași*, răspunzînd la întrebarea *ce?* (Ce să-i lași? Să te latre) ca și în cazurile *Nu te las să citești. Te las să pleci* etc.

În aceste exemple *a lăsa* prezintă o situație asemănătoare cu aceea a altor verbe (a permite, a îngădui etc.), care de asemenea se construiesc cu o completivă directă (Să le permiți (îngădui) să latre). Însă spre deosebire de aceste verbe care au întotdeauna un complement indirect în dativ, *a lăsa* se construiește cu un complement direct în acuzativ.

F. C.

CUPRINSUL REVISTEI

LIMBA ROMÎNĂ

ÎN ANII 1952—1955

ARTICOLE FESTIVE

Măreaţa sărbătoare a eliberării patriei noastre, nr. 4, 1953, p. 5—10.
Marea prietenie, nr. 5, 1953, p. 5—12.
10 ani de la eliberarea patriei noastre — realizări în domeniul lingvisticii, nr. 4, 1954, p. 5—10.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi sarcinile noastre (traducerea articolului editorial din « Russkii iazîk v şkole » nr. 6, 1952), nr. 1, 1953, p. 5—11.
V. I. Lenin şi lingvistica marxistă (traducere din « Russkii iazîk v şkole » nr. 1, 1954), nr. 2, 1954, p. 5—12.
ASAN, F. Despre legătura dintre limbă şi gîndire, nr. 1, 1955, p. 51—59.
CIKOBAVA, A. S. Limba naţională, limba literară şi dialectele teritoriale (traducere), nr. 2, 1953, p. 17—21.
FISCHER, I. Metoda comparativă istorică, nr. 2, 1954, nr. 45—55.
GRAUR, AL. Legile interne de dezvoltare a limbii, nr. 4, 1954, p. 71—78.
MACREA, D. Învăţătura lui I. V. Stalin, îndreptar în dezvoltarea şi înflorirea activităţii lingvistice în ţara noastră, nr. 1, 1952, p. 5—12.
MACREA, D. Lucrarea lui I. V. Stalin « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » şi sarcinile lingviştilor din Republica Populară Romînă, nr. 3, 1953, p. 5—16.
MACREA, D. Pe drumul dezvoltării lingvisticii din ţara noastră, nr. 4, 1953, p. 5—10.
SĂVULESCU, T. O minunată călăuză a muncii ştiinţifice, nr. 1, 1952, p. 13—18.
STADNICENKO, A. Despre limba şi scrierea chineză (traducere), nr. 4, 1953, p. 18—23.

FONETICĂ

PĂTRUŢ, I. Sisteme de transcriere fonetică, nr. 4, 1954, p. 79—84.
PETROVICI, E. Unele probleme de fonetică în lumina învăţăturii staliniste despre limbă, nr. 3, 1953, p. 17—25.

Procedee morfologice (din Proiectul de gramatică a limbii romîne), nr. 1, 1953, p. 28—30.

Genul substantivelor în limba romînă (din « Gramatica limbii romîne »), nr. 2, 1953, p. 23—34.

Diatezele, (din « Gramatica limbii romîne ») nr. 3, 1953, p. 26—32.

Folosirea timpurilor (din « Gramatica limbii romîne »), nr. 4, 1953, p. 41—46.

Felurile propoziţiilor după înţeles (din « Gramatica limbii romîne ») nr. 1, 1954, p. 19—22.

Ordinea propoziţiilor în frază (din « Gramatica limbii romîne » vol. al II-lea), nr. 5, 1954, p. 18—27.

Dicţionarul rus-romîn elaborat de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., nr. 1, 1954, p. 23—29.

ALEXANDRESCU, P. Despre acordul predicatului cu subiectul, nr. 3, 1954, p. 22—26.

BREBAN, V. Problemele elaborării « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane » în lumina învăţăturii lui I. V. Stalin despre limbă şi a experienţei lexicografiei sovietice, nr. 4, 1953, p. 24—34.

BRÂNCUŞ, GR. Un glosar juridic din 1815, nr. 6, 1955, p. 25—32.

CANARACHE, ANA şi MANECA, CONST. În jurul problemei vocabularului ştiinţific şi tehnic, nr. 6, 1955, p. 16—24.

CHERESTEŞIU, V. Despre lexicografie şi lexicologie în lumina învăţăturii staliniste despre limbă, nr. 2, 1953, p. 22—27.

FISCHER, I. şi VASILIU, EM. Vorbirea directă şi indirectă, nr. 4, 1953, p. 35—40.

GRAUR, AL. Unele probleme ale vocabularelor profesionale, nr. 6, 1953, p. 23-28.

GRAUR, AL. Genul neutru în romîneşte, nr. 1, 1954, p. 30—40.

GRAUR, AL. Cu privire la unele probleme de traducere, nr. 5, 1954, p. 22—33.

IORDAN, I. Limba romînă actuală, nr. 4, 1954, p. 31—44.

MACREA, D. Noua gramatică şi ortografie a limbii romîne, nr. 2, 1953, p. 5—16.

MACREA, D. După apariţia primului volum al Dicţionarului limbii romîne literare contemporane, nr. 5, 1955, p. 48—59.

MANECA, CONSTANT. şi CANARACHE, ANA vezi CANARACHE ANA

MIHĂILĂ, GH. Observaţii asupra influenţei ruse în vocabularul limbii romîne contemporane nr. 3, 1954, p. 27—35.

NEDIOGLU, G. Independenţa subiectului, nr. 2, 1955, p. 13—22.

NEDIOGLU, G. Propoziţia verbală şi propoziţia nominală, nr. 5, 1955, p. 59—73.

OCHEŞEANU, R. şi VASILIU, L. Despre valoarea verbală şi adjectivală a participiului nr, 6, 1954, p. 16—21.

PETROVICI, E. Elementele slave din limba romînă, mărturie a legăturii istorice dintre poporul nostru şi poporul rus, nr. 1, 1952, p. 19—24.

PETROVICI, E. Fondul principal de cuvinte al limbii romîne, nr. 1, 1953, p. 21—27.

POGHIRC, C. Cu privire la aspectul verbal în limba romînă, nr. 6, 1953, p. 17—22.

STANCIU, I. Dicţionarul limbii romîne literare contemporane, nr. 3, 1955, p. 58—74.

VASILIU, EM. Problema articolului şi a funcţiilor sale în limba romînă, nr. 1, 1952, p. 32—36.

VASILIU, EM. şi FISCHER, I. vezi FISCHER, I.

VASILIU, L. şi OCHEŞEANU R. vezi OCHEŞEANU, R.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

Hotărîrea pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii romîne, nr. 5, 1953, p. 13—15.

BYCK, J. Noua ortografie şi istoria limbii romîne, nr. 6, 1954, p. 22—39.

FISCHER, I. Aplicarea noii ortografii în editarea scriitorilor noştri, nr. 3, 1955, p. 75—81.

GRIGORESCU, M. Principii gramaticale în ortografie, nr. 1, 1954, p. 45—50.

IACOB, ŞT. Despre unele reguli de folosire a virgulei, nr. 4, 1955, p. 25—27.

MACREA, D. Pe marginea discuţiilor asupra proiectului noii ortografii, nr. 1, 1952, p. 25—31.

MACREA, D. Îmbunătăţirea normelor ortografice ale limbii romîne, nr. 1, 1954, p. 5—9.

STATI, S. Funcţiile virgulei şi folosirea ei cu rol gramatical, nr. 4, 1955, p. 17—24.

CULTIVAREA LIMBII

BULGĂR, GH. Cîteva observaţii asupra limbii şi stilului revistei « Tînărul scriitor », nr. 2 1954, p. 40—44.

CANARACHE, ANA Greşeli de traducere, nr. 2, 1955, p. 23—28.

CHIDUN, A. În legătură cu limba unei publicaţii ştiinţifice, nr. 1, 1955, p. 86—88.

SECHE, M. şi L. Despre aplicarea noii ortografii în publicaţiile noastre, nr. 6, 1954, p. 40—51.

ŞARONI, ST. I. Tehnica nouă, nr. 1,2,3,4, 1955, p. 83—85.

ISTORIA LIMBII

MACREA, D. Lingvistica rusă şi sovietică despre limba romînă, nr. 6, 1954, p. 5—17.

ROSETTI, AL. Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi, nr. 1, 1955, p. 60—64.

DIALECTOLOGIE

PETROVICI, E. Unele probleme de dialectologie şi geografie lingvistică, nr. 1, 1954, p. 10—18.

PETROVICI, E. Repartiţia graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn, nr. 5, 1954, p. 5—17.

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

KELEMEN, B. Un orientalist maghiar din Transilvania: Körösi Csoma Sandor, nr. 6, 1954, p. 86—91.

MACREA, D. Gheorghe Şincai, nr. 2, 1954, p. 13—17.

MACREA, D. Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, nr. 3, 1954, p. 5—21.

MACREA, D. Opera lingvistică şi filologică a lui Moise Gaster, nr. 1, 1955, p. 5—18.

MACREA, D. Timotei Cipariu, nr. 2, 1955, p. 5—12.

MACREA, D. Opera de slavist a lui Ion Bogdan, nr. 4, 1955, p. 5—16.

MACREA, D. Ioan Bianu, nr. 6, 1955, p. 5—15.

VASILIU, EM. Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin, nr. 1, 1954, p. 51—60.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

ANDRIESCU, AL. Expresia idiomatică în romanul « Răscoala » de Liviu Rebreanu, nr. 4, 1955, p. 46—50.

ANDRIESCU, AL. şi MACAREVICI, C. Fidelitatea în traducerea poetică, nr. 5, 1955, p. 74—82.

BULGĂR, GH. Mihail Sadoveanu şi problemele limbii noastre literare, nr. 2, 1953, p. 35—46.
BULGĂR, GH. Despre analiza limbii şi a stilului unei opere literare, nr. 4, 1953, p. 57—63.
BULGĂR, GH. Cuvinte despre arta literară şi cultivarea limbii, nr. 5, 1955, p. 31—36.
CAZACU, B. şi ROSETTI, AL. vezi ROSETTI, AL.
CAZACU, B. Unele probleme ale studierii limbii literare în lumina ultimelor lucrări ale lingviştilor sovietici, nr. 4, 1953, p. 47—56.
CAZACU, B. Cîteva aspecte ale stilului din romanul «Desculţ», nr. 3, 1954, p. 36—48.
CAZACU, B. Aspecte ale oralităţii stilului lui Mihail Sadoveanu, nr. 5, 1955, p. 17—30.
DĂNESCU, S. Preocupările lui Kogălniceanu despre limbă, nr. 6, 1953, p. 29—36.
DUMITRAŞCU, P. Observaţii asupra limbii şi stilului operei lui Ioan Pop-Reteganul, nr. 5, 1954, p. 44—49.
DIMA, AL. Cîteva procedee fundamentale ale limbii artistice, nr. 2, 1955, p. 39—46.
DIMITRESCU, FL. Observaţii asupra limbii personajelor lui C. Faca, nr. 3, 1955, p. 28—32.
GUŢU, V. Indicaţii de metodă în vederea studierii sintaxei limbii romîne literare din secolul al XIX-lea, nr. 6, 1955, p. 33—50.
IORDAN, I. Limba literară — privire generală, nr. 6, 1954, p. 52—77.
IVĂNESCU, GH. Îndrumări în cercetarea morfologiei limbii literare romîneşti din secolul al XIX-lea, nr. 1, 1955, p. 19—39.
LĂZĂREANU, B. Din zicalele adunate de Mihail Eminescu, nr. 1, 1952, p. 37—39.
LĂZĂREANU, B. Cu privire la vocabularul dialectal din epoca de dibuire a poeziei lui Coşbuc, nr. 3, 1953, p. 33—35.
MACAREVICI, C. şi ANDRIESCU, AL. vezi ANDRIESCU, AL.
MACREA, D. Eminescu şi problemele limbii noastre. Pe marginea unei scrisori a lui Eminescu, nr. 5, 1953, p. 16—19.
MACREA, D. Despre problemele studiului limbii literare, nr. 3, 1955, p. 17—39.
MOISE, I. Cuvinte de origine rusă în opera lui I. Creangă, nr. 3, 1953, p. 49—51.
MUNTEANU, ŞT. Un maestru al limbii poetice: G. Topîrceanu, nr. 4, 1955, p. 33—45.
NOVICOV, M. Unele probleme ale stilului în lumina învăţăturii tovarăşului Stalin despre lingvistică, nr. 1, 1952, p. 40—46.
PETRESCU, A. Despre lexicul arhaic în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu, nr. 6, 1954, p. 78—85.
PETROVICI, E. Limba lui Dimitrie Cantemir, nr. 6, 1953, p. 5—16.
PIENESCU, GH. Cu privire la editarea clasicilor noştri, — probleme de textologie, nr. 2, 1954, p. 28—39.
ROSETTI, AL. Cîteva probleme ale limbii primelor texte romîneşti, nr. 4, 1954, p. 59—63.
ROSETTI, AL. şi CAZACU, B. Probleme de fonetică în studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea, nr. 2, 1955, p. 29—38.
ROSETTI, AL. M. Sadoveanu, artist al cuvîntului, nr. 5, 1955, p. 7—9.
SADOVEANU, M. Limba povestirilor istorice, nr. 3, 1955, p. 5—16.
SALA, M. Contribuţii la cercetarea evoluţiei stilului lui Mihail Sadoveanu, nr. 5, 1955, p. 37—47.
SECHE, M. şi L. Procedee grafice pentru realizarea comicului în opera satirică a lui I. L. Caragiale, nr. 4, 1954, p. 64—70.
TEAHA, T. Slavici şi problemele limbii noastre, nr. 3, 1954, p. 49—59.
SIMONESCU, D. Limba şi stilul operei lui Mihail Kogălniceanu, nr. 5, 1954, p. 34—43.
STANCIU, I. Rolul literaturii în dezvoltarea gîndirii şi vorbirii la copilul de vîrstă preşcolară, nr. 2, 1953, p. 47—64.
VIANU, T. Nicolae Bălcescu, artist al cuvîntului, nr. 1, 1953, p. 31—44.
VIANU, T. Observaţii asupra limbii şi stilului lui G. Bogza, nr. 2, 1954, p. 18—27.
VIANU, T. Din problemele limbii literare romîne a secolului al XIX-lea, nr. 4, 1954, p. 45—58.

VIANU, T. Arta lui Rabelais, nr. 3, 1953, p. 36—48.
VIANU, T. Cercetarea stilului, nr. 3, 1955, p. 40—57.
VIANU, T. Observații despre limba și arta literară a lui M. Sadoveanu, nr. 5, 1955, p. 10—16.
VITNER, I. Probleme ale limbii literare în opera lui I. L. Caragiale, nr. 1, 1953, p. 45—56.
URSU, D. Probleme de limbă în revista « Romînia literară » din 1855, nr. 1, 1955, p. 40—50.

LINGVISTICA DE PESTE HOTARE

MACREA, D. Din problemele lingvisticii sovietice. După o vizită în Uniunea Sovietică, nr. 1, 1953, p. 12—20.
MACREA, D. Probleme și realizări ale lingvisticii bulgare. După o vizită în R.P. Bulgaria, nr. 6, 1953, p. 37— 45.
MACREA, D. Activitatea lingvistică în Republica Populară Ungară, nr. 5, 1954, p. 50—57.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

Unele probleme ale predării limbilor în învățămîntul elementar și mediu, nr. 5, 1953, p. 20—23.
Predarea limbii romîne în școlile profesionale din sistemul rezervelor de muncă, nr. 6, 1953, p. 53—60.
Predarea limbii maghiare în școlile din Cluj, nr. 6, 1953, p. 75—83.
ASAN, F. Cîteva probleme în legătură cu predarea limbii romîne în clasa a X-a medie, nr. 4, 1953, p. 72—74.
BANYAI, L. Despre predarea limbii romîne în școlile minorităților naționale în lumina experienței școlii sovietice, nr. 1, 1952, p. 58—64.
BĂDULESCU, D. O lecție de limbă romînă la clasa a XI-a, nr. 3, 1953, p. 69—75.
BOLDAN, E. Limba romînă în noile programe școlare, nr. 1, 1952, p. 47—51.
BUCIUM, S. Cu privire la pronunțarea corectă a limbii ruse, nr. 2, 1953, p. 78—82.
BUCIUM, S. Predarea alternanței sunetelor în limba rusă, nr. 1, 1954, p. 64—69.
BULGĂR, GH. și SCRIDON, G. vezi SCRIDON, G.
CHELMER, B. Pentru folosirea metodei comparative la predarea gramaticii limbii ruse în școlile noastre, nr. 1, 1953, p. 66—71.
FORIS, A. Importanța metodei comparative în predarea limbii romîne în școlile maghiare, nr. 1, 1954, p. 61—63.
IONESCU, C. G. Predarea propoziției predicative, nr. 2, 1954, p. 61—65.
KARPOV, I. V. Învățămîntul politehnic în școala medie și sarcinile predării unei limbi străine (traducere), nr. 3, 1953, p. 52—62.
KROTOV, M. Primele lucrări scrise pentru dezvoltarea limbii elevilor de clasa a V-a (traducere), nr. 1, 1953, p. 57—63.
LOSNER, D. Cu privire la studierea predării participiului rus în școlile romînești, nr. 5, 1954, p. 72—77.
LULAKOV, N. N. Despre sistematizarea materialului la lecțiile de gramatică (traducere), nr. 2, 1953, p. 65—71.
MANECA, C. Analiza muncii de predare a limbii romîne în școlile medii tehnice în lumina rezultatelor examenelor din anul școlar 1952/1953, nr. 6, 1953, p. 46—52.
MUNTEANU, ȘT. Din experiența școlii noastre. Cîteva probleme în legătură cu analiza gramaticală și stilistică în școală, nr. 3, 1953, p. 63—68.
NICOLESCU, A. Probleme în legătură cu predarea limbii romîne în școlile pedagogice, nr. 5, 1953, p. 42—47.
NICOLESCU, T. Observații asupra examenelor de limba rusă din sesiunea iunie 1954, nr. 5, 1954, p. 66—78.

NICULESCU, L. Observații asupra predării limbii ruse în școlile medii și superioare, nr. 6 1953, p. 61-68.
OIȚĂ, I. Cu privire la unele probleme ale predării comparative a adjectivului în școlile noastre, nr. 4, 1953, p. 64—71.
PASCU, N. Pentru continua îmbunătățire a predării limbii ruse în școlile noastre, nr. 1, 1952, p. 52—57.
PĂTRUȚ, I. Însemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba romînă și limba rusă, nr. 2, 1954, p. 56—60.
POPESCU, I. Cîteva observații asupra manualelor de istorie a literaturii romîne pentru învățămîntul mediu, nr. 4, 1955, p. 57—68.
RIZESCU, I. Probleme în legătură cu predarea limbii romîne în clasele I-IV, nr. 5, 1953, p. 24—28.
SĂULESCU, M. Pentru îmbunătățirea predării gramaticii în clasele I—IV, nr. 2, 1953, p. 72—73.
SCRIDON, G. Pentru cunoașterea specificului limbilor romînă și maghiară la predarea limbii romîne în școlile maghiare, nr. 1, 1953, p. 72—78.
SCRIDON, G. și BULGĂR GH. Limba romînă în școlile cu limba de predare maghiară, nr. 6, 1953, p. 69—74.
SCRIDON, G. și ȘCHIAU, O. Observații în legătură cu predarea noțiunii de timp, nr. 2, 1955, p. 47—54.
SCRIDON, G. și ȘCHIAU, O. Indicații metodice privind despărțirea cuvintelor în silabe, nr. 4, 1955, p. 51—56.
STATI, S. Probleme în legătură cu predarea limbii romîne în clasele V—VII, nr. 5, 1953, p. 29—36.
STATI, S. Observații asupra examenelor de limba romînă din sesiunea iunie 1954, nr. 5, 1954, p. 58—65.
ȘCHIAU, O. și SCRIDON, G. vezi SCRIDON, G.
VASILIU, EM. Probleme în legătură cu predarea limbii romîne în clasele VIII—XI, nr. 5, 1953, p. 37—41.

DISCUȚII

ANDRIESCU, AL. Numirea acțiunilor prin infinitive lungi substantivate în terminologia științifică și tehnică, nr. 3, 1954, p. 83—90.
BELDESCU, G. Predicatul, nr. 1, 1955, p. 65—72.
BUJOR, I. I. Genul substantivelor în limba romînă, nr. 6, 1955, p. 51—64.
CIORĂNIC, I. Despre articol, nr. 4, 1953, p. 82—87.
CIORĂNIC, I. Predarea părților componente ale cuvîntului în clasele V—VI, nr. 5, 1954, p. 78—82.
DRAȘOVEANU, D. D. Concesivă sau adversativă? nr. 3, 1954, p. 91—95.
IONAȘCU, AL. Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale, nr. 4, 1953, p. 75—81.
IONAȘCU, AL. Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, nr. 2, 1955, p. 55—67.
MACREA, D. Despre originea și structura limbii romîne, nr. 4, 1954, p. 11—30.
MILETINEANU, I. În legătură cu terminologia tehnică și științifică în standardele de stat, nr. 3, 1954, p. 74—82.
PAȘCA, Șt. În legătură cu « integrarea » limbilor și a dialectelor, nr. 3, 1953, p. 84—91.
PĂTRUȚ, I. Legea silabelor deschise în limbile slave și urme ale ei în scrierea veche romînească, nr. 4, 1955, p. 74—82.
PĂTRUȚ, I. Despre componența cuvintelor flexibile ale limbii romîne, nr. 6, 1955, p.65—71.
ROSETTI, Al. Despre valoarea perfectului simplu, nr. 4, 1955, p. 69—73.

STATI, S. Există propoziții cauzale coordonate ? nr. 6, 1954, p. 92—98.
STATI, S. Elipsa, nr. 2, 1955, p. 68—74.
ZDRENGHEA, M. Pentru un dicționar istoric al limbii romîne, nr. 3, 1954, p. 69—73.
ZDRENGHEA, M. Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte) ? nr. 4, 1955, p. 83—90.
ZDRENGHEA, M. Pentru noi anchete dialectale nr. 6, 1955, p. 65—71.

DĂRI DE SEAMĂ

Activitatea colectivelor de dialectologie ale institutelor de lingvistică din București și Cluj, nr. 6, 1953, p. 84—88.
Analiza activității revistei « Limba romînă » nr. 6, 1953, p. 89—93.
BOCIORT, I. Unele probleme ale studiului limbii romîne în școli. Pe marginea volumului « Congresul învățătorilor din R.P.R. », nr. 5, 1953, p. 48—53.
BOLOCAN, GH. și OTOBÎCU, C. Creșterea tinerelor cadre — sarcină importantă a comuniștilor, nr. 1, 1955, p. 73—79.
BOLOCAN, GH. Conferința internațională a slaviștilor, nr. 6, 1955, p. 74—76.
BULGĂR, GH. Despre activitatea Societății de științe istorice și filologice, nr. 3, 1954, p. 102—105.
BULGĂR, GH. 50 de ani de la apariția primelor opere ale lui M. Sadoveanu, nr. 6, 1954, p. 99—102.
BURGHELEA, C. și VASILIU, EM. Sesiunea științifică a Facultății de filologie a Universității « C. I. Parhon », nr. 5, 1955, p. 77—82.
C. B. G. Sesiunea științifică a Universității « C. I. Parhon » — Facultatea de filologie, nr. 4, 1954, p. 85—89.
CHERESTEȘIU, V. Dezbaterile asupra Dicționarului limbii romîne, nr. 1, 1952, p. 65—69.
CRISTESCU, M. Institutul de limbi străine din București, nr. 1, 1953, p. 81—84.
D. S. Lucrări lingvistice romîno-ruse în Biblioteca Muzeului romîno-rus, nr. 3, 1953, p. 80—83.
DĂNILĂ, N. Consfătuirea asupra problemelor de lexicografie la Institutul de lingvistică al Academiei de științe a U.R.S.S., nr. 2, 1953, p. 88—92.
GHEȚIE, I. Sesiunea specială a Academiei R.P.R. dedicată problemelor limbii literare, nr. 2, 1955, p. 75-79.
GHEȚIE, I. Comunicările de lingvistică prezentate la sesiunea științifică anuală a Secției a VIII-a a Academiei R.P.R., nr. 5, 1955, p. 83—88.
GRIGORESCU, M. și ȘUTEU, F. Sesiunea științifică anuală a Secției a VI-a a Academiei R.P.R., nr. 2, 1954, p. 66—74.
ILIESCU, M. și ȘUTEU, V. Dicționarul într-un volum al limbii romîne literare contemporane, nr. 1, 1954, p. 66—74.
LĂZĂREANU, B. Ioan Urban Jarnik și Andrei Bîrseanu, nr. 1, 1953, p. 79—80.
LEONTE, L. Din activitatea colectivului de lingvistică de la Filiala Iași a Academiei R.P.R,, nr. 6, 1955, p. 77—79.
M. G. Comunicarea prezentată de lingvistul bulgar Prof. Stoiko Stoikov la Institutul de lingvistică din București, al Academiei R.P.R., nr. 1, 1954, p. 70—73.
NAGÎȚ, C. și ZAMFIRESCU, I. Din activitatea cercului de comunicări și referate al Institutului de lingvistică din București, nr. 3, 1955, p. 82—85.
OIȚĂ, I. Conferința științifică a colectivelor de catedră de la Institutul « Maxim Gorki », nr. 2, 1954, p. 79—82.
OTOBÎCU, C. Cursurile de îndrumare a cadrelor didactice (I.C.D.) la specialitatea limba romînă, în vara anului 1953, nr. 5, 1953, p. 54—59.
OTOBÎCU, C. și BOLOCAN, GH. vezi BOLOCAN, GH.

RIZESCU, I. Discuțiile asupra legilor interne de dezvoltare a limbii în Consiliul științific al Institutului de lingvistică al Academiei de Științe din U.R.S.S., nr. 2, 1953, p. 83—87.
RIZESCU, I. Sesiunea științifică comună a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. și a Institutului de istorie, limbă și literatură al Filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S., consacrată problemelor lingvisticii moldovenești, nr. 1, 1952, p. 70—72.
SALA, M. Din activitatea Secției de dialectologie a Institutului de lingvistică din București, nr. 3, 1953, p. 76—79.
SALA, M. Din activitatea cercului de lingvistică al Facultății de filologie din București, nr. 1, 1954, p. 78—80.
SALA, M. Ședința lărgită a Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București, nr. 2, 1954, p. 75—78.
SALA, M. Anchete dialectale, efectuate în anul 1954, nr. 6, 1954, p. 103—105.
STAN, I. Despre unele probleme ale dicționarului dialectal al limbii romîne, nr. 4, 1955, p. 91—96.
ȘUTEU, F. Probleme de limbă literară în discuția Institutului de lingvistică din București, nr. 3, 1954, p. 99—101.
ȘUTEU, F. și GRIGORESCU M. vezi GRIGORESCU, M.
ȘUTEU, V. Primul volum al « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » în discuția Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București, nr. 3, 1954, p. 96—98.
ȘUTEU V. și ILIESCU, M. vezi ILIESCU, M.
ȘUTEU, V. Ședința Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București, consacrată discutării Dicționarului rus-romîn, nr. 5, 1954, p. 83—86.
VASILIU, EM. și BURGHELEA, C. vezi BURGHELEA, C.
VASILIU, L. Cursul de îndrumare a cadrelor Institutului de lingvistică din București, nr. 4, 1953, p. 88—90.
ZAMFIRESCU, I. și NAGÎȚ, C. vezi NAGÎȚ C.

RECENZII

AHMANOVA, O. S. Glossematica lui Louis Hjelmslev, ca manifestare a decadenței lingvisticii burgheze contemporane, nr. 5, 1953, p. 72—75 *(Em. Vasiliu)*.
ANDRIANOV, R. și MIHALCI, D. E. Dicționarul romîno-rus, nr. 4, 1953, p. 94-98 *(Șpoteanu, S.)*.
AVANESOV, R. I. și ORLOVA, G. V., Problemele studierii dialectelor în limbile popoarelor din U.R.S.S., nr. 1, 1954, p. 87—90 *(I. Calotă)*.
AVRORIN, V. A., BUDAGOV, R. A., DEȘERIEV, I. D., SEREBRENNIKOV, B. A., ULREATOVA, R. I., ȘVEDOVA, N. I. Problemele alcătuirii gramaticilor descriptive, nr. 6, 1953, p. 104—107 *(Fl. Dimitrescu)*.
BORKOVSKI, V. I. Problemele sintaxei limbii ruse contemporane, nr. 1, 1952, p. 78—79.
BUDAGOV, R. A. Fondul principal de cuvinte al limbilor romanice și sarcinile studierii lui, nr. 4, 1953, p. 103—107 *(C. Otobîcu)*.
COLOSS, L. L. Despre obiectul stilisticii, nr. 5, 1953, p. 71—72 *(V. Guțu)*.
CORLĂTEANU și RUSSEV, Dicționarul rus-romîn, Moscova, 1954, (Vs. Surjikov, Un nou dicționar rus-romîn), nr. 4, 1955, p. 94—100.
CVASNIN, V. P., Critica orînduirii capitaliste la lecțiile de literatură, nr. 1, 1953, p. 94—95 *(C. Otobîcu)*.
DELEANU, BUDAI, I. Țiganiada, ESPLA, 1954, (G. Istrate, O nouă ediție a « Țiganiadei », nr. 2, 1954, p. 83—90.
DICKENS, CH., Documentele postume ale clubului Pickwick, ESPLA, București, 1954, în romînește de I. Pas și M. Popescu, nr. 5, 1955, p. 97—103 *(M. Rahmil)*.

Dicționarul romîn-bulgar, Sofia, 1954, nr. 4, 1955, p. 100—104 (*A. Tudose-Drochia*).
Dicționarul limbii bulgare literare contemporane, nr. 6, 1955, p. 80—82 (*C. Velichi*).
Dicționar tehnic nr. 2, 1954, p. 92—96. (*C. Maneca*).
Discuția despre limba literară, « Contemporanul », nr. 2, 1955, p. 86—92 (*R. Ocheșeanu*).
EFIMOV, A. I. Cîteva probleme ale dezvoltării limbii literare ruse din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, nr. 6, 1953, p. 107—110 (*Luiza Seche*).
EVGHENIEVA, A. P. Despre tipul de dicționar într-un volum al limbii ruse din epoca sovietică, nr. 5, 1953, p. 67—71 (*V. Fettinger*).
FIODOROV, A. V. Probleme de bază ale teoriei traducerii, nr. 1, 1953, p. 97—98 (*I. Rizescu*).
GORNUNG, B. V. Problema înrudirii dintre limbi și formarea familiilor lingvistice, nr. 6, 1954, p. 108—112 (*A. Vraciu*).
GORSKI, D. P. și KOMLEV, N. G. Contribuții la problema raportului dintre logică și gramatică, nr. 4, 1954, p. 95—97 (*A. Vasiliu*).
GRAUR, AL. Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne, nr. 2, 1955, p. 80—86 (*M. Iliescu*).
GUHMANN, M. M. Împotriva idealismului și reacțiunii în lingvistica americană contemporană, nr. 2, 1953, p. 93—95 (*Em. Vasiliu*).
GURÎCEVA, M. I. și SEREBRENNIKOV, B. A. Sarcinile studierii fondului principal de cuvinte al limbii, nr. 3, 1954,. p. 110—111 (*I. Zamfirescu*).
IORDAN, I. Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1952 (*Cheresteșiu, V.* « Împotriva unor noi manifestări de cosmopolitism în lingvistică ».) nr. 1, 1953, p. 85—91.
IURKEVICI, G. Metoda intuitivă în predarea literaturii, nr. 2, 1953, p. 98—99 (*E. Daisa*).
IVANOV, V. V. Clasificarea genealogică a limbilor și noțiunea înrudirii dintre limbi, nr. 6, 1954, p. 106—108 (*I. Moise*).
KONIKOV, R. A. Din experiența muncii în școală în legătură cu vocabularul, nr. 3, 1953, p. 92—93 (*D. Iosif*).
KUZMIN, F. I. Cu privire la rezultatul discuției asupra cursului « Introducere în lingvistică », nr. 5, 1954, p. 89—91 (*Gh. Mihăilă*).
KUZNEȚOV, P. S. Clasificarea morfologică a limbilor, nr. 1, 1955, p. 77—82 (*A. Vraciu*).
LEŠKA, O. Despre structuralism (Două concepții despre gramatică ale « Cercului lingvistic de la Praga »), nr. 1, 1954, p. 96—99 (*L. Seche*).
Literatura noastră clasică, nr. 1, 1954, p. 81—84 (*Gh. Bulgăr*).
MACREA, D. Probleme de fonetică, nr. 6, 1953, p. 100—104 (*A. Niculescu*).
NIKOLSKI, V. A. Despre unele procedee de activizare a lucrărilor la limba rusă, nr. 1, 1952, p. 79.
OJEGOV, S. I. Cu privire la problema modificărilor în vocabularul limbii ruse în epoca sovietică, nr. 4, 1953, p. 100—103 (*J. Vilan*).
PANN, A. Pagini alese, ESPLA, 1954, nr. 3, 1954, p. 106—108 (*S. Stati*).
PIOTROVSKI, R. G. Despre atlasul dialectologic moldovenesc, nr. 4, 1953, p. 107—109 (*E. Lungu*).
POPOV, P. S. Cuvîntul în lumina învățăturii marxiste despre legătura directă dintre limbă și gîndire, nr. 5, 1954, p. 87-89 (*Gh. Mihăilă*).
Primii noștri poeți, ESPLA, 1954, nr. 4, 1954, p. 90—94 (*C. Căplescu*).
Probleme ale literaturii noi din R.P.R. nr. 1, 1954, p. 84—86 (*S. Stati*).
Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, nr. 4, 1953, p. 91—94 (*D. Macrea*).
Problemele științei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică nr. 4 1953, p. 91—94 (*Macrea, D.*).
Problemele lingvisticii moldovenești, nr. 6, 1953, p. 94—100 (*I. Moise*).

REUM, A. Petit Dictionnaire de style a l'usage des allemands, nr. 6, 1955, p. 85—86 *(Gh. Bulgăr)*.

Revista de pedagogie (nr. 2, 1953), nr. 5, 1953, p. 63—67 *(M. Seche)*.

ROBERT, P. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, nr. 6, 1955, p. 86 *(C. Const.)*.

SEREBRENNIKOV, B. A. Contribuţii la problema legăturii dintre limbă şi istoria societăţii, nr. 3, 1953, p. 93—95 *(M. Seche)*.

SERGHIEVSKI, N. V. Introducere în lingvistica romanică, nr. 1, 1954, p. 92—96 *(A. Vraciu)*.

SIDOROVA, Z. I. Studiul lucrării lui I. V. Stalin « Marxismul şi problemele lingvisticii » în clasa a X-a a şcolii medii, nr. 1, 1952, p. 79.

STEPANOV, G. K. Despre stilul operelor literare, nr. 1, 1953, p. 95—97 *(Gh. Bulgăr)*.

STOLIAROV, I. Dezvoltarea gîndirii logice a elevilor la lecţiile de gramatică, nr. 1, 1953, p. 97—98 *(L. Stoca)*.

Studii şi cercetări lingvistice II/1952, nr. 1, 1953, p. 92—94 *(S. I.)*.

Studii şi cercetări lingvistice, 1—2/1954, nr. 2, 1955, p. 92—97 *(C. Cocian)*.

Studii şi cercetări lingvistice, 3—4/1954, nr. 2, 1955, p. 97—99 *(S. Stati)*.

Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, 1952, nr 5, 1953, p. 60—63 *(A. Georgescu)*.

Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, 1953, nr. 3, 1955, p. 86—91 *(C. Căplescu)*

TERPIGOREV, A. M. Reglementarea terminologiei tehnice, nr. 4, 1953, p. 98—100 *(A. Niculescu)*.

TOMAŞEVSKI, B. V. Limbă şi stil, nr. 2, 1953, p. 95—97 *(S. Stati)*.

TOPÎRCEANU, G. Poezii, ESPLA, 1954, nr. 5, 1954, p. 91—95 *(C. Otobîcu)*.

TVARDOVSKI, AL. Ţara Muravia *(Em. Levitki,* Pe marginea versiunii romîneşti a poemului « Ţara Muravia »), nr. 3, 1955, p. 92—96.

USPENSKI, L., Slovo o slovah. Ocerki o iazîke. Leningrad, Detghiz, 1954 *(Mioara Avram* O « Introducere în lingvistică » în povestiri pe înţelesul tuturor), nr. 6, 1955, p. 82—84.

VIANU, T. Probleme de stil şi artă literară, ESPLA, 1955, nr. 5, 1955, p. 92—96 *(Gh. Bulgăr)*.

VINOGRADOV, V. V. Unele probleme ale lexicologiei istorice ruse, nr. 1, 1954, p. 90—92 *(F. Şuteu)*.

VINOGRADOV, V. V. Principalele tipuri de sensuri lexicale ale cuvîntului, nr. 2, 1954, p. 96—98 *(A. Avram)*.

VINOGRADOV, V. V. Unele sarcini ale studiului sintaxei propoziţiei, nr. 3, 1954, p. 108—110 *(M. Grigorescu)*.

ZIDER, R. şi MATUSEVICI, M. I. Contribuţii la istoria teoriei fonemului, nr. 3, 1953, p. 95—97 *(F. Asan)*.

ZVEGHINŢEV, V. A. Istoria poporului şi dezvoltarea limbii, nr. 6, 1953, p. 110—112 *(S. Stati)*.

★

TURDEANU, M. Necrolog, nr. 5, 1954, p. 99 *(D. Macrea)*.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREȘTI

c. 1637

Lei 2.—